

๘๐ ปี

ราชบัณฑิตยสถาน

จัดพิมพ์เป็นที่ระลึก
ในโอกาสคล้ายวันสถาปนาราชบัณฑิตยสถาน ครบ ๘๐ ปี
๓๑ มีนาคม ๒๕๕๗

๘๐ ปี

ราชบัณฑิตยสถาน

จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสคล้าย
วันสถาปนาราชบัณฑิตยสถาน ครบ ๘๐ ปี
๓๑ มีนาคม ๒๕๕๗

๘๐ ปี ราชบัณฑิตยสถาน

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา

พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๕๘ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา

สนามเสือป่า ถนนศรีอยุธยา เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๐๐

โทร. ๐ ๒๓๕๖ ๐๔๖๖-๗๐

โทรสาร ๐ ๒๓๕๖ ๐๔๔๑

<http://www.royin.go.th>

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา

๘๐ ปี ราชบัณฑิตยสถาน.- กรุงเทพฯ : สำนักงานราชบัณฑิตยสภา,
๒๕๕๘. ๘๐๐ หน้า.

๑. ความรู้ทั่วไป. ๒. ราชบัณฑิตยสถาน. I. ชื่อเรื่อง.

๐๓๐

ISBN 978-616-389-003-0

แบบปก : ดุลยวิทย์ วุฒิสาร

พิมพ์ที่ : หจก. อรุณการพิมพ์ ๔๕๗/๖-๗ ถนนพระสุเมรุ แขวงบวรนิเวศ

เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

โทร. ๐ ๒๒๔๒ ๖๐๓๓-๔ โทรสาร ๐ ๒๒๔๐ ๒๑๔๗-๘

E-mail : info@aroonkarnpim.co.th

คำนำ

ราชบัณฑิตยสถาน เป็นสถาบันหลักทางภาษาและเป็นเครือข่ายทางปัญญาแห่งชาติมาตลอดระยะเวลา ๘๐ ปี นับตั้งแต่ได้สถาปนาขึ้นเมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ โดยสร้างสรรค์งานวิชาการอันเป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศและประชาชนมากมาย ผลงานวิชาการหลัก ได้แก่ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ อนุกรมวิธานพืช อนุกรมวิธานสัตว์ ศัพท์บัญญัติ พจนานุกรมและสารานุกรมเฉพาะสาขาวิชา หลักเกณฑ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับการใช้ภาษาไทย นอกจากนี้ ราชบัณฑิตยสถานยังได้จัดกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ เพื่อเป็นการส่งเสริมและอนุรักษ์ภาษาไทย โดยประสานความร่วมมือกับบุคคลและหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนทำให้งานต่าง ๆ ของราชบัณฑิตยสถานประสบความสำเร็จด้วยดี

ในโอกาสสถาปนาราชบัณฑิตยสถานครบ ๘๐ ปี ราชบัณฑิตยสถานจึงได้จัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก ๘๐ ปี ราชบัณฑิตยสถาน เล่มนี้ขึ้น เพื่อรวบรวมบทความวิชาการของราชบัณฑิตและภาคีสมาชิกในปัจจุบันทั้ง ๓ สำนัก คือ สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง สำนักวิทยาศาสตร์ สำนักศิลปกรรม และได้นำบทความประวัติของราชบัณฑิตยสถาน ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ จนถึง พ.ศ. ๒๕๖๓ ซึ่งนายเจริญ อินทรเกษตร ราชบัณฑิต ประเภทจิตรกรรมศิลป์ สาขาจิตรกรรมร้อยแก้ว สำนักศิลปกรรม และศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต ประเภทวิชาปรัชญา สาขาวิชาตรรกศาสตร์ สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ได้เขียนไว้เมื่อครั้งราชบัณฑิตยสถานครบ ๕๐ ปี และครบ ๖๐ ปี ตามลำดับ มารวบรวมไว้ในหนังสือเล่มนี้ด้วย

นอกจากการจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกเล่มนี้แล้ว ราชบัณฑิตยสถานยังจัดกิจกรรมพิเศษเนื่องในโอกาสครบ ๘๐ ปี แห่งการสถาปนาราชบัณฑิตยสถาน อีก ๒ กิจกรรมใหญ่ ดังนี้ (ภาพกิจกรรมดังต่อไปนี้ได้รวบรวมไว้ในภาคผนวกของหนังสือเล่มนี้ด้วย)

เมื่อวันจันทร์ที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ ในโอกาสวันสถาปนาราชบัณฑิตยสถานครบ ๘๐ ปี ราชบัณฑิตยสถานได้มอบโล่ประกาศเกียรติคุณให้แก่บุคคลและหน่วยงานผู้ทำคุณประโยชน์แก่ราชการของราชบัณฑิตยสถานมาโดยตลอด โดย ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สันตติโรจนสุนทร นายกราชบัณฑิตยสถาน เป็นประธานในพิธี บุคคลผู้ทำคุณประโยชน์แก่ราชการของราชบัณฑิตยสถาน ได้แก่ ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร, ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์

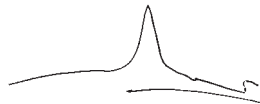

๘๐ ปี ราชบัณฑิตยสถาน

ทองประเสริฐ, ศาสตราจารย์ ดร.กฤษณา ชูติมา, ศาสตราจารย์ ดร.อุดม วโรตม์สิกขดิตถ์, พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี, นายกฤษฎา บุญยสมิต และศาสตราจารย์แสวง บุญเฉลิมวิภาส ส่วนหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่ทำความคุณประโยชน์แก่ราชการของ ราชบัณฑิตยสถาน ได้แก่ กรมประชาสัมพันธ์, หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ และองค์การกระจายเสียง และแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย (ส.ส.ท.)

นอกจากนี้ราชบัณฑิตยสถานยังจัดการประชุมวิชาการ เรื่อง “อาหารกับชีวิต: การจัดการ อาหารตลอดโซ่อุปทานอย่างยั่งยืน” ขึ้น ระหว่างวันพฤหัสบดีที่ ๑๔-วันศุกร์ที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ ณ โรงแรมเซ็นทารา แกรนด์ (แอท เซ็นทรัลลาดพร้าว) กรุงเทพมหานคร ด้วย เนื่องจากราชบัณฑิตยสถานมีราชบัณฑิตและภาคีสมาชิกหลากหลายสาขาวิชา ซึ่งเป็นหลักในการดำเนินการต่าง ๆ เพื่อจัดทำข้อเสนอทางนโยบายแก่รัฐบาล กอปรกับประเทศไทยกำลัง เข้าสู่ประชาคมอาเซียนใน พ.ศ. ๒๕๕๘ ราชบัณฑิตยสถานจึงได้ร่วมมือกับผู้ทรงคุณวุฒิจาก หน่วยงานทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องกับด้านอาหาร ตั้งแต่การผลิตขั้นต้น ไปจนถึงผู้บริโภคจัดการประชุมฯ นี้ ขึ้น เพื่อให้ได้ทราบถึงสถานการณ์ด้านอาหารของประเทศ และให้ผู้เข้าประชุมร่วมกันเสนอความคิดเห็นเพื่อเป็นแนวทางในการวางแผนปฏิบัติงานและ ขับเคลื่อนการดำเนินการตามยุทธศาสตร์การจัดการด้านอาหารของประเทศไทยอย่างบูรณาการ ตลอดโซ่อุปทานที่จะนำไปสู่การปฏิบัติจริง พร้อมทั้งเสนอแนวทางแก้ปัญหาเพื่อรักษาศักยภาพ ด้านการผลิตอาหารของประเทศต่อไป

ราชบัณฑิตยสถานขอขอบคุณผู้เขียนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดทำหนังสือ ที่ระลึก ๘๐ ปี ราชบัณฑิตยสถาน ทุกคน ที่ได้จัดทำหนังสือที่ระลึกนี้ให้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี ขอให้ กุศลอันเกิดแต่วิญญูญาณนี้ดลบันดาลให้ทุก ๆ ท่านประสบแต่ความสุขความเจริญ ถึงพร้อมด้วย เกียรติยศและเกียรติคุณ มีกำลังกาย กำลังใจ และกำลังสติปัญญาที่จะปฏิบัติงานเพื่อจรรโลงความ ก้าวหน้าในศิลปวิทยาการทั้งปวงสืบไป.

(ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สันติท โรจนสุนทร)

นายกษัตริย์ราชบัณฑิตยสถาน

ราชบัณฑิตยสถาน

กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘

สารบัญ

คำนำ

ประวัติราชบัณฑิตยสถาน ๑

นายเจริญ อินทรเกษตร ราชบัณฑิต

ประวัติความเป็นมาของราชบัณฑิตยสถาน ถึง พ.ศ. ๒๕๒๓ ๕๐

ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต

๕ ธันวาคม ประชาชื่นชม วันดินโลก ๑๑๘

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สันต์ โรจนสุนทร นายกราชบัณฑิตยสถาน

คติปราสาทพระวิหาร : ความเป็นมาและความเป็นไป ๑๒๕

ศาสตราจารย์ ดร.บวรศักดิ์ อุวรรณโณ อุปนายกราชบัณฑิตยสถาน คนที่ ๑

เมื่อออกเสียงคำว่า เพชรบุรี เป็น [เพ็ชชะ/บุรี] ทำไม [บุรี] จึงกลายเป็น [บุรี] ๒๕๑

ศาสตราจารย์ ดร.อุดม วโรตม์ลิขิตดี อุปนายกราชบัณฑิตยสถาน คนที่ ๒

สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง

ปรัชญาที่อยู่เบื้องหลังพระบรมราโชวาท ๒๖๓

ศาสตราจารย์กীরติ บุญเจือ ราชบัณฑิต

วิเคราะห์การใช้ภาษาไทยในปัจจุบัน : กรณีศึกษาสำนวนเทศสำนวนไทย ๒๙๙

ศาสตราจารย์พิเศษอดิศักดิ์ ทองบุญ ราชบัณฑิต

ผู้นำการจุดประกายที่สร้างการเปลี่ยนผ่าน : บทแก้ไขของภาวะผู้นำ ๓๑๐

ในการสร้างความสามารถเชิงนวัตกรรม

รองศาสตราจารย์ ดร.ผลิน ภู่อุญ ราชบัณฑิต

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการจัดระเบียบการปกครอง ๓๒๖

ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ปิยนภ บุนนาค ภาควิชาอักษรศาสตร์

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเสด็จตรวจราชการหัวเมือง ๓๔๖

(พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๔๕๘)

รองศาสตราจารย์วุฒิชัย มูลศิลป์ ภาควิชาอักษรศาสตร์

การจัดการเรียนรู้สู่ประชาคมอาเซียน ๓๘๒

รองศาสตราจารย์ ดร.ทีศนา แหม่มณี ภาควิชาอักษรศาสตร์

๘๐ ปี ราชบัณฑิตยสถาน

บริการทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุในสังคมไทย

๓๙๙

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปฐมภรณ์ บุชปอ์รัง ภาควิชาสังคม

สำนักวิทยาศาสตร์

ประเด็นเชิงนโยบายในการพัฒนาพลังงานทดแทนภาคขนส่ง

๔๑๑

ศาสตราจารย์ ดร.ปริดา วิบูลย์สวัสดิ์ ราชบัณฑิต

ศาสตราจารย์ ดร.สมชาติ โสภณรณฤทธิ์ ราชบัณฑิต

การฟื้นฟูตัวเร่งปฏิกิริยาซีโอไลต์จากกระบวนการย่อยสลาย PMMA ด้วยแก๊สไอโซน

๔๒๐

ศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ ดำรงค์เลิศ ราชบัณฑิต และคณะ

ปัญหามลพิษจากการรั่วไหลของน้ำมัน

๔๓๙

ศาสตราจารย์ ดร.เปี่ยมศักดิ์ เมนะเศวต ราชบัณฑิต

การสำรวจดวงจันทร์

๔๔๖

นายนิพนธ์ ทรายเพชร ราชบัณฑิต

อาหารความมั่นคงแห่งชีวิต

๔๗๑

ศาสตราจารย์มณีวรรณ กมลพัฒนะ ราชบัณฑิต

กฎการตัดพยางค์จากคำที่เขียนด้วยอักษรสยาม-ปาฬิ

๔๘๓

เพื่อการอ่านออกเสียงโดยอัตโนมัติ

ศาสตราจารย์ ดร.ชิดชนก เหลือสินทรัพย์ ราชบัณฑิต

นกจากคาศัตร์ผึ้ง

๔๙๒

ศาสตราจารย์ ดร.สิริวัฒน์ วงษ์ศิริ ภาควิชาสังคม

และบุญมี กวินเสกสรรค์

สำนักศิลปกรรม

ภาษา วรรณกรรม และวัฒนธรรม ความเชื่อมโยงที่สำคัญและยั่งยืน

๕๑๑

กรณีศึกษาภาษาเบงกอลี

ศาสตราจารย์ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์ ราชบัณฑิต

วรรณยุกต์หน่วยเสียงสำคัญในภาษาไทย

๕๑๙

ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.กาญจนา นาคสกุล ราชบัณฑิต

ถ้อยคำบอกเวลาในภาษาไทยและภาษาไทย	๕๓๑
รองศาสตราจารย์ ดร.นวรรธน์ พันธุ์เมธา ราชบัณฑิต	
ศิลปกรรมสมัยธนบุรี	๕๔๐
นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์ ราชบัณฑิต	
ลิลิตพระลอไม่ได้มีที่มาจากเรื่องเล่าของ “คนเมือง” ในล้านนา	๕๘๔
ศาสตราจารย์ ดร.ประคอง นิมมานเหมินท์ ราชบัณฑิต	
อนาคตของภาษาไทยในประชาคมอาเซียน	๖๐๕
รองศาสตราจารย์ ดร.นิตยา กาญจนะวรรณ ภาควิชาอักษรศาสตร์	
กลองดี ปีสยาม	๖๒๐
นายชนก สาคกริก ภาควิชาอักษรศาสตร์	
นิราศเกาะจาน : บันทึกการเดินทางเปี่ยมสีสันสู่หัวก้าว	๖๓๖
รองศาสตราจารย์ไชยดา มณีใส ภาควิชาอักษรศาสตร์	
นิราศภูเขาทอง : การเดินทางที่นำไปสู่การยอมรับชะตากรรมของกวี	๖๖๒
ศาสตราจารย์ ดร.ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต ภาควิชาอักษรศาสตร์	
สุขกับโศกมิได้สิ้นอย่าสงสัย	๖๘๖
ศาสตราจารย์ ดร.รินฤทัย สัจจพันธุ์ ภาควิชาอักษรศาสตร์	
อักขรวิธี “ละหุละรุ สัททักขะระไทย-ปาฬิ”	๖๙๗
ศาสตราจารย์ ดร.วิจิตร ภาณุพงศ์ ภาควิชาอักษรศาสตร์	

ภาคผนวก

รายนามผู้บริหารฝ่ายราชบัณฑิต พ.ศ. ๒๔๗๗-๒๕๔๔

รายนามผู้บริหารฝ่ายราชบัณฑิต พ.ศ. ๒๕๔๔-๒๕๕๗

รายพระนามและรายนามราชบัณฑิตที่วายชนม์

รายนามราชบัณฑิตและภาควิชาอักษรศาสตร์ (ปัจจุบัน)

รายนามผู้บริหารฝ่ายข้าราชการประจำ

รายนามข้าราชการและลูกจ้าง (ปัจจุบัน)

คณะกรรมการวิชาการ

ภาพกิจกรรม ๘๐ ปี ราชบัณฑิตยสถาน

คำสั่งแต่งตั้งคณะทำงานจัดทำหนังสือที่ระลึก

ประวัติราชบัณฑิตยสถาน^{*}

เจริญ อินทรเกษตร
ราชบัณฑิต สำนักศิลปกรรม

ราชบัณฑิตยสถาน ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๖ อันเป็นวันประกาศพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๗๖ ตีพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๑ ตอนที่ ๖ ลงวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๖ จึงถือว่าวันที่ ๓๑ มีนาคม เป็นวันสถาปนาราชบัณฑิตยสถาน

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๘๕ สภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติว่าสมควรปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน โดยยกเลิกพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๗๖ ทั้งฉบับ แล้วตราพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๘๕ ขึ้นใช้แทน (ตีพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๙ ตอนที่ ๒๒ ลงวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๕) วันที่ตราเป็นวันที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๘๕ วันประกาศและวันตราพระราชบัญญัติทั้ง ๒ ฉบับนั้น เป็นวันและเดือนเดียวกัน ต่างแต่ พ.ศ. ยิ่งกว่านั้น ปีรัชกาลก็เป็นปีที่ ๙ อย่างเดียวกัน คือ พระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๗๖ เป็นปีที่ ๙ ในรัชกาลแห่งพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลราชกุมาร และพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๘๕ เป็นปีที่ ๙ ในรัชกาลแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

ลู พ.ศ. ๒๔๘๗ ได้ตราพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๔๘๗ แก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๘๕ ในส่วนที่เกี่ยวกับคุณสมบัติของภาคีสมาชิก การเลือกและการแต่งตั้งราชบัณฑิตในตำแหน่งใหม่ ตำแหน่งที่ว่าง และการพ้นจากตำแหน่งสมาชิกราชบัณฑิตยสถาน (ตีพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๖๑ ตอนที่ ๗๙ ลงวันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๗)

การกล่าวถึงประวัติของสิ่งใดก็ตาม ถ้าได้กล่าวถึงความจำเป็นอันเป็นมูลเหตุของสิ่งนั้น เป็นเบื้องต้นแล้ว จะทำให้ผู้อ่านเข้าใจแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น และในการกล่าวถึงประวัติของราชบัณฑิตยสถานในที่นี้ ก็จะได้กล่าวถึงความจำเป็นอันเป็นมูลเหตุให้เกิดราชบัณฑิตยสถาน

* จัดพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือที่ระลึก ๕๐ ปี ราชบัณฑิตยสถาน ๓๑ มีนาคม ๒๕๒๗

และอธิบายพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๗๖ ซึ่งเป็นหลักมูลของพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถานฉบับต่อ ๆ มา และอาจจะต่อ ๆ ไปอีกก็ได้ และในการอธิบายพระราชบัญญัติใด ๆ ก็ตาม ถ้าผู้ริเริ่มลงมือร่างพระราชบัญญัตินั้น ๆ เป็นผู้อธิบายแล้วแน่นอน ย่อมจะอธิบายได้อย่างถนัดชัดเจนตรงตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัตินั้น ๆ ดีกว่าจะมานั่งนึกตีความ ซึ่งบางทีก็ถูกบางทีก็คลาดเคลื่อน เพราะฉะนั้น การอธิบายพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๗๖ ซึ่งจะอธิบายต่อไปนี้จะได้ยึดแนวที่หลวงวิจิตรวาทการผู้ร่างและเป็นเลขาธิการคนแรกของราชบัณฑิตยสถานเป็นหลักในการอธิบาย

ความจำเป็นอันเป็นมูลเหตุที่ต้องตั้งราชบัณฑิตยสถาน

เมื่อประเทศไทยได้เปลี่ยนการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย ในวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้ว และกำลังพยายามทุกวิถีทางที่จะทำนุบำรุงประเทศให้เจริญก้าวหน้าไปตามแบบอารยประเทศ เป็นการจำเป็นที่จะต้องออกกฎหมายใหม่ ๆ ขึ้นมา เพื่อแสดงให้เห็นโครงงานและวิธีดำเนินการและให้มองเห็นตลอดไปว่าจะได้ผลอย่างไร เพราะในระบอบประชาธิปไตยนั้นถือว่ากฎหมายเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินงานของรัฐ รัฐจะทำอะไรก็จะได้แต่โดยอาศัยกฎหมาย

“การศึกษาในประเทศไทยนั้น ไม่ว่าจะในระดับประถม ระดับมัธยม หรือระดับอุดมศึกษา อาจกล่าวได้ว่าไม่แพ้ใครเลย ประเทศจีนและญี่ปุ่นได้ส่งนักเรียนของเขาไปศึกษาในยุโรปหรืออเมริกาอย่างไร ประเทศไทยก็ส่งไปอย่างนั้น และถ้าจะคิดตามอัตราส่วนจำนวนพลเมืองแล้ว ประเทศไทยส่งนักเรียนไปศึกษาในต่างประเทศมากกว่าจีนและญี่ปุ่น นักเรียนจีนและนักเรียนญี่ปุ่นได้ศึกษาถึงขั้นสูงเพียงไร นักเรียนไทยก็ได้ศึกษาถึงขั้นสูงเพียงนั้น ยิ่งกว่านั้นในการสอบความรู้บางประเภท นักเรียนไทยเคยได้รับคะแนนสูงกว่าที่นักเรียนจีนและญี่ปุ่นได้เคยรับมา เมื่อเป็นเช่นนี้และเมื่อคิดถึงว่าเราได้ส่งนักเรียนไปศึกษาในยุโรปตั้ง ๔๐ ปีมาแล้ว (นับย้อนถอยหลังตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๗ ไป ซึ่งเป็นปีที่หลวงวิจิตรวาทการเขียนเรื่องนี้) เราน่าจะมีคนใช้ทุกแผนกวิชา โดยไม่ต้องจ้างชาวต่างประเทศ นอกจากที่มีความผูกพันโดยสัญญา เราน่าจะใช้ความรู้ของเราได้เองแล้ว แต่ก็หาเป็นเช่นนั้นไม่ เรายังต้องอาศัยความรู้ของชาวต่างประเทศอยู่เสมอ และยิ่งกว่านั้น เมื่อว่าถึงสรรพวิชาทั้งหลาย เรายังไม่มีคนไทยที่ทรงความรู้ความสามารถสู้จีนและญี่ปุ่นได้ ทั้งนี้มีสาเหตุอันเดียวคือ เราขาดการค้นคว้า เราเข้าใจว่า ประกาศนียบัตรอันสูงสุดนั้น แสดงว่าเรียนจบสุดยอด เราไม่ได้รำลึกว่าการสำเร็จการศึกษาในโรงเรียน ในวิทยาลัย หรือในมหาวิทยาลัยนั้น เป็นแต่เพียงได้คุณแก่สำหรับไปค้นคว้าวิชาการต่อไป เราหลงกันไปว่าประกาศนียบัตรชั้นสูงสุด เป็นเครื่องหมาย

แสดงว่า พันจากเขตของความเป็นนักศึกษา ซึ่งเป็นความเข้าใจผิดอย่างใหญ่หลวง แท้จริงประกาศนียบัตรชั้นสูงสุดนั้น เป็นแต่เครื่องแสดงว่า ได้เตรียมตัวพร้อมแล้วสำหรับจะเป็นนักศึกษา เมื่อออกจากมหาวิทยาลัยแล้วก็ต้องเป็นนักศึกษาทำการค้นคว้าหาความรู้ต่อไป โรงเรียนหรือมหาวิทยาลัยไม่ได้ให้ความรู้ทุก ๆ อย่าง เป็นแต่เอาคุณแจใส่มือของผู้ที่เรียนสำเร็จ เพื่อไปทำการค้นคว้าหาความรู้โดยลำพังต่อไปเท่านั้น และความรู้ที่ได้จากมหาวิทยาลัย เป็นเพียงส่วนหนึ่งในสี่หรือส่วนหนึ่งในร้อยของวิชาที่ควรจะต้องค้นต่อไป ถ้าเรามีความเข้าใจเช่นนี้ เมื่อ ๓๐ ปีมาแล้ว (นับถอยหลังตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๗ ไป) ความรู้ของพวกเราจะไม่ค่อยกว่าจีน และญี่ปุ่นในเวลานี้เลย เป็นที่น่าเสียใจและเสียดายยิ่งนัก ที่เราได้ปล่อยให้เสียเวลาเสียเงินเปล่า ตั้ง ๓๐ ปี และเป็นภาระจำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องค้นคว้ากันแต่บัดนี้ (พ.ศ. ๒๔๗๗) และต้องรีบทำหน้าที่ที่เราปล่อยให้ช้าเกินควรอยู่แล้ว” นี่เป็นวาทะอันวิจิตรของหลวงวิจิตรวาทการ เลขาธิการราชบัณฑิตยสถานคนแรก เขียนไว้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๗ อธิบายถึงความจำเป็นที่ต้องมีราชบัณฑิตยสถาน

หลวงวิจิตรวาทการยังได้อธิบายต่อไปว่า “มีนักศึกษาของเราหลายคนที่พอใจในการค้นคว้าแต่การค้นคว้าที่เราทำกันมาแล้วนั้น เราทำกันเป็นส่วนบุคคล ซึ่งได้ผลน้อยและได้ประโยชน์น้อย ที่ว่าได้ผลน้อยนั้น คือ การค้นคว้าหาวิชานั้น ถ้าไม่ทำกันในทางสมาคมแล้วย่อมเป็นการยากที่จะทำให้ได้รวดเร็วหรือถูกทาง ที่ว่าได้ประโยชน์น้อยนั้น คือว่า วิชาที่ค้นคว้าได้เป็นส่วนตัวนั้น ถ้าไม่ได้รับรองกันในที่ประชุมนักศึกษาด้วยกัน เวลาเผยแพร่แก่ประชาชน ความรู้ที่ค้นคว้าได้ก็เกือบจะไม่มีประโยชน์อะไร อีกประการหนึ่งเล่า การค้นคว้านั้น ถ้าผู้ค้นคว้าต้องทำโดยรู้สึกว่าเป็นหน้าที่ของตน ก็จะทำอยู่เสมอ ส่วนประชาชนก็มีที่หวังที่ฟังว่า ถ้าต้องการความรู้ในทางใดทางหนึ่งแล้ว จะไปถามใครหรือจะขอให้ใครค้นให้ ประโยชน์ที่จะได้อย่างสำคัญจากราชบัณฑิตยสถานอยู่ที่ตรงนี้”

ท่านผู้อ่านอาจจะสงสัยว่าเรามีราชบัณฑิตยสถานอยู่แล้ว ทำไมจะต้องมีราชบัณฑิตยสถานซ้อนขึ้นมาอีกเล่า ขอนี้หลวงวิจิตรวาทการได้อธิบายไว้แล้ว ดังนี้

“ราชบัณฑิตยสภาของเราได้ตั้งมาแล้วตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๙ แต่ไม่ได้วางรูปโครงให้ตรงกับที่ควรวางไว้ คือแทนที่จะให้ราชบัณฑิตยสภาเป็นที่ค้นคว้าวิชาการดังรูปร่างของราชบัณฑิตยสถานในเวลานี้ กลับเอางานธุรการไปบรรจุทุกเข้าไว้ให้กรรมการราชบัณฑิตยสภาต้องเสียเวลาทำงานฝ่ายธุรการไปเป็นส่วนมาก เหลือเวลาที่จะค้นคว้าทางวิชาการแต่น้อยและก็ไม่มีกฎหมายหรือข้อบังคับอันใดที่บัญญัติให้กรรมการราชบัณฑิตยสภาต้องทำการค้นคว้าในทางวิชา กรรมการบางท่านมีใจสมัครที่จะทำการค้นคว้า แต่เวลาของท่านได้เสียไปในการงานฝ่ายธุรการ หาเวลาทำการค้นคว้าได้ยาก อีกประการหนึ่งถ้ามีใครต้องการความรู้อย่างใด

จะไปถามท่านกรรมการราชบัณฑิตยสภา ถ้าท่านจะกรุณาบอกให้ก็เป็นลาของผู้อ่าน ถ้าท่านไม่บอกให้หรือไม่ค้นให้ จะดีท่านไม่ได้เพราะไม่ใช่หน้าที่ของท่าน แต่ถ้าได้วางรูปการตามแบบราชบัณฑิตยสถานที่แท้จริงแล้ว ผู้ที่ได้รับเลือกเข้าครองตำแหน่งในราชบัณฑิตยสถานย่อมมีหน้าที่ต้องทำการค้นคว้าในทางวิชา ความรู้ของเราจะงอกงามขึ้นโดยรวดเร็ว ถึงแม้ว่าในเวลานี้เรายังไม่มีผู้ทรงความรู้เทียบทันอาคาเดมีเซียของนานาประเทศ ก็แปลว่าเราได้ตั้งต้นปลูกและรดน้ำไว้ต่อไปภายหน้าเราจะมีคนที่สามารถในเชิงสรรพวิชาพอที่จะทำการแลกเปลี่ยนความรู้กับราชบัณฑิตหรืออาคาเดมีเซียของต่างประเทศ จะเป็นທີ່เชิดชูเกียรติของไทยจะให้ความสะดวกแก่การค้นคว้าวิชาการ จะช่วยลดความจำเป็นในการจ้างชาวต่างประเทศ ทั้งนี้มิได้หมายความว่าเราจะเกลียดชังหรือกีดกันชาวต่างประเทศ แต่ไม่ว่าชาติใด ๆ ย่อมทำความพยายามให้ชนชาติของตนสามารถทำงานของตนเอง เพราะเกี่ยวกับการรักษาคำสั่งและความเป็นเอกราชของชาติ เมื่อตั้งราชบัณฑิตยสถานขึ้นแล้ว เราก็จะมีคนไทยที่สามารถทำการติดต่อแลกเปลี่ยนความรู้กับสมาคมของปราชญ์นานาชาติได้สมกับที่สยามเป็นประเทศเอกราช เมื่อรัฐบาลต้องการเรื่องใดที่เกี่ยวข้องวิชาการ ก็จะได้ราชบัณฑิตยสถานเป็นเครื่องมือค้นคว้าให้พฤติการณ์เหล่านั้นย่อมแสดงให้เห็นชัดว่า จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีราชบัณฑิตยสถานตามรูปการที่วางไว้ในพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน”

ด้วยเหตุนี้ ในพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน มาตรา ๓ จึงได้บัญญัติไว้ว่า “ตั้งแต่วันใช้พระบัญญัตินี้สืบไป ให้ยกเลิกประกาศตั้งราชบัณฑิตยสภา ลงวันที่ ๑๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๖๙ กับทั้งกฎหมายและกฎข้อบังคับอื่น ๆ ในส่วนที่มีบัญญัติไว้แล้วในพระราชบัญญัตินี้ หรือซึ่งขัดแย้งกับบทแห่งพระราชบัญญัตินี้” จึงเป็นอันว่าราชบัณฑิตยสภาได้ยกเลิกไปแล้วโดยพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถานมาตรานี้ ส่วนงานของราชบัณฑิตยสถานนั้น ทางรัฐบาลได้ตั้งกรมขึ้นมาก่อกรมหนึ่ง ชื่อกรมศิลปากรอยู่ในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อรับโอนงานของราชบัณฑิตยสภาตลอดจนทรัพย์สิน ข้าราชการ และงบประมาณมาเป็นของกรมศิลปากรทั้งหมด ส่วนราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันว่าแยกมาจากราชบัณฑิตยสภาและจะทำงานทางวิชาการแทนราชบัณฑิตยสถานนั้น ไม่ได้อะไรจากราชบัณฑิตยสภาเลย แม้แต่สถานที่ทำงาน อันเป็นที่ทำงานเดิมของราชบัณฑิตยสภาซึ่งราชบัณฑิตยสถานใช้เป็นทำงานอยู่ในบัดนี้ ก็อยู่ในฐานะอาศัยกรมศิลปากร

ความดำริที่จะให้มีราชบัณฑิตยสถานขึ้นนี้ **หลวงประดิษฐมนูธรรม** (ท่านปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส) ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญในคณะราษฎร ได้เป็นผู้ริเริ่มขึ้น โดยมอบให้หลวงวิจิตรวาทการเป็นผู้ร่าง เพราะเวลานั้น หลวงประดิษฐมนูธรรม ตัดร่างพระราชบัญญัติใหญ่ ๒ เรื่อง คือ เรื่องมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง กับเรื่องระเบียบข้าราชการพลเรือน

เมื่อหลวงวิจิตรวาทการได้รับมอบหมายแล้วก็ได้ดำเนินการทันที โดยทำเป็น ๒ ขั้นตอน คือ ทำโครงร่างขึ้นขั้นหนึ่งก่อน แล้วจึง “ยกร่าง” ขึ้นอีกขั้นหนึ่ง

โครงร่างนั้นได้ทำโดยอาศัยหลักและระเบียบการของฝรั่งเศส ทำเป็นโครงขึ้นก่อน แล้วขอให้หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ^๒ กับ หลวงประดิษฐมนูธรรม ช่วยปรับปรุงแก้ไข เมื่อพิจารณาแก้ไขโครงร่างจนเป็นที่พอใจแล้ว จึงได้ยกเป็นตัวร่างขึ้นเสนอสภาผู้แทนราษฎร เพื่อพิจารณาต่อไป

เนื่องจากเรื่องราชบัณฑิตยสถานเป็นเรื่องที่เข้าใจยาก การพิจารณาพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถานในขั้นรับหลักการ สภาผู้แทนราษฎรเกือบจะไม่รับหลักการพระราชบัญญัตินี้ หลวงวิจิตรวาทการได้กล่าวว่า “ข้าพเจ้าได้รับความลำบากยากเข็ญอย่างยวดยิ่งในการที่จะให้สภาผู้แทนราษฎรรับร่างพระราชบัญญัตินี้ไว้พิจารณา ชาวต่างประเทศเป็นอันมากพากันประหลาดใจ บางคนมาถามข้าพเจ้าว่าเหตุไรสภาสูงของสยาม (ไทย) จึงไม่แน่ใจในคุณค่าของราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งนานาประเทศเขาถือกันว่าเป็นดวงแก้ว”

เมื่อสภารับหลักการแล้ว ได้ตั้งกรรมาธิการวิสามัญพิจารณา ๕ คน ประกอบด้วย

๑. หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ

๒. หลวงประดิษฐมนูธรรม

๓. เจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศ

๔. พระสารสาสน์ประพันธ์

๕. พระเรียนวิรัชขapakย์

คณะกรรมการวิสามัญพิจารณาเสร็จแล้วส่งกลับคืนมายังสภา การพิจารณาในวาระที่ ๒ และที่ ๓ ก็ผ่านไปได้อย่างรวดเร็วด้วยระยะเวลาเพียง ๒๕ นาที อันนี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าสภาสูงของไทยได้รู้จักคุณค่าของราชบัณฑิตยสถานซึ่งเป็นดวงแก้วอันประเสริฐนี้แล้ว

หลวงวิจิตรวาทการกล่าวว่า “พระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน เป็นพระราชบัญญัติฉบับสุดท้ายที่ได้ผ่านสภาในสมัยประชุมสามัญ พ.ศ. ๒๔๗๖ สภาได้ลงมติรับพระราชบัญญัติเมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม เวลา ๒๓ นาฬิกา ๒๒ นาที ซึ่งเป็นฤกษ์ตกฟากของราชบัณฑิตยสถาน สมาชิกทุกคนได้ยกมือให้มติแก่พระราชบัญญัติอันเป็นที่เชิดชูเกียรติของประเทศสยามและชาวไทย อาการที่สมาชิกทั้งหลายของสภาได้ยกมือให้แก่พระราชบัญญัตินี้ เป็นประหนึ่งว่า

^๒ ในประวัติราชบัณฑิตยสถาน พระนามเจ้านายว่า หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ, พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ และ คำใช้แทนพระนามว่า เสด็จในกรมฯ หมายถึง เจ้านายพระองค์เดียวกัน

สมาชิกเหล่านั้นได้วางศิลาคนละก้อนสำหรับตั้งฐานราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งจะเป็นอนุสรณ์ของชาติ และเป็นเครื่องหมายของความก้าวหน้าในทางอารยธรรมของชาติไทย สภาผู้แทนราษฎรควรภูมิใจว่าได้สร้างสิ่งสำคัญให้แก่ชาติไทยในสมัยประชุมครั้งแรก”

ตามฤกษ์ตกฟากของพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถานนี้ อาจารย์วงศ์เชาวนกะวิ ได้กรุณาช่วยผูกดวงให้ ดังนี้

วันที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๖
ณ วัน ๖ ๖ ๕ คา่ ประกา จตุศักราช ๑๒๙๕
เวลา ๒๓.๒๒ น.
สถณาสถิตราศีพิจิก
เกาะพุดินวงค์ ๗
ตริยางค์ ๒
พระจันทร์เสวยฤกษ์ที่ ๔ เหวีฤกษ์
ประกอบด้วยสมโณแห่งฤกษ์

หลังจากสภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติผ่านพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๗๖ ได้ ๒๓ วัน ราชกิจจานุเบกษาก็ได้ตีพิมพ์พระราชบัญญัตินั้น ในวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๗ และโดยที่บทบัญญัติเฉพาะกาลได้บัญญัติไว้ว่า “ภายในเวลา ๑ เดือน นับแต่วันใช้พระราชบัญญัตินี้ ให้นายกรัฐมนตรีเลือกผู้ที่เห็นว่าทรงคุณวิชาดังกล่าว ในมาตรา ๑๒ แห่งพระราชบัญญัตินี้ มีจำนวน ๓๐ คน เพื่อเข้าเป็นภาคีสมาชิกเริ่มแรกของราชบัณฑิตยสถาน

“การเลือกภาคีสมาชิกเริ่มแรก ๓๐ คน ดังกล่าวมาในวรรคต้นแห่งมาตรานี้ให้ถือเกณฑ์ตามหลักวิชาและจำนวนคนดังกล่าวไว้ในมาตรา ๑๖ (๕)”

“เมื่อนายกรัฐมนตรีได้เลือก และคณะรัฐมนตรีรับรองแล้ว ผู้ที่ได้เลือกนั้นจึงได้เป็นภาคีสมาชิกของราชบัณฑิตยสถานตามความในมาตรา ๑๔ แห่งพระราชบัญญัตินี้”

หลวงวิจิตรวาทการ ได้อธิบายไว้ดังนี้

“บทบัญญัติเฉพาะกาลนี้ เป็นการจำเป็นสำหรับการก่อร่างสร้างราชบัณฑิตยสถานขึ้น ถ้าไม่มีบทบัญญัติเฉพาะกาลเช่นนี้ ก็ไม่รู้ว่าจะเกิดขึ้นได้อย่างไร วิธีการของเราผิดกับของนานาชาติ เพราะนานาชาตินั้น พอตั่งราชบัณฑิตยสถานขึ้น เขาก็ตั้งบัณฑิตทันที แต่เรายังไม่ไว้วางใจในความรู้ความสามารถของเรา ก็ต้องค่อย ๆ ทำไปทีละขั้น โดยให้รัฐบาลตั้งภาคีสมาชิกเริ่มแรกขึ้นเสียก่อน บางคนอาจเข้าใจว่าพวกที่รัฐบาลตั้งในคราวนี้คงจะได้รับเลือกเป็นราชบัณฑิตต่อไปทั้งหมด ข้อนี้นั้นไม่จริง เพราะการเลือกราชบัณฑิตนั้น ถึงอย่างไรก็ต้องรอไว้ ๔ ปี หรือ ๕ ปีข้างหน้า คือ ต้องเลือกสมาชิกเพิ่มเข้ามาอย่างน้อยให้รวมจำนวนภาคีสมาชิกได้สัก

๙๐ คน จึงค่อยเลือกราชบัณฑิต นั้นแหละจะเป็นการยุติธรรม ผู้ที่รัฐบาลเลือกเข้ามาคราวนี้อาจไม่เก่งเท่าผู้รับเลือกในภายหลังก็ได้ ฉะนั้น จึงไม่มีอะไรเป็นประกันให้พวกที่ได้รับการเลือกรัฐบาลครั้งนี้ได้เป็นราชบัณฑิตไปทุกคน เพราะเวลาเลือกต้องถือความเห็นข้างมากเป็นเกณฑ์”

การตั้งรูปโครงสร้างราชบัณฑิตยสถานภายหลังที่ได้ประกาศพระราชบัญญัติแล้วนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าควรเป็นดังนี้

ใน พ.ศ. ๒๔๗๗ เลือกภาควิชาเริ่มแรก ตามความในมาตรา ๓๘ นี้

ใน พ.ศ. ๒๔๗๘ ทรงตัวอยู่เท่าเดิม แต่รับสมทบสมาชิกเข้ามาอีก

ใน พ.ศ. ๒๔๗๙ เลือกภาควิชาเพิ่มอีก ๓๐ คน

ใน พ.ศ. ๒๔๘๐ เลือกภาควิชาเพิ่มอีก ๓๐ คน

ใน พ.ศ. ๒๔๘๑ เลือกราชบัณฑิต

ถ้าทำดังนี้ก็นับว่าเป็นการรอบคอบทั้งในทางการของราชบัณฑิตยสถานและในทางการของงบประมาณ คือ เราไม่กระโดดสูงเกินไปทั้งในทางวิชาการและทางเงิน และการเลือกราชบัณฑิตก็จะเป็นการยุติธรรมทีเดียว”

เพื่อปฏิบัติการให้เป็นไปตามบทบัญญัติเฉพาะกาลนี้ รัฐบาลได้ประกาศตั้งภาควิชาขึ้นดังต่อไปนี้

ก. สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง

การทูต	หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ
นิติศาสตร์	{ เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ พระสารสาสน์ประพันธ์
โบราณคดี	หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์
ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์	{ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตยทิพพาภา หลวงวิจิตรวาทการ
ปรัชญา	หม่อมเจ้าสกลวรรณภากร วรวรรณ
รัฐศาสตร์	หลวงประดิษฐมนูธรรม
ศาสนา	พระพิมลธรรม (เฮง เขมจารี)
เศรษฐศาสตร์	{ หลวงเดชสหกรณ์ ดร.เดือน บุนนาค

ข. สำนักวิทยาศาสตร์

คณิตศาสตร์	นายพลตรี พระยาศัลยวิธานนิเทศ
เคมี	นายด้วง ลพานุกรม
ชีววิทยา	หลวงจุลชีพพิชชาธร
ดาราศาสตร์	นายนาหวาตรี หลวงชลธารพฤติไกร
พฤกษศาสตร์	หม่อมเจ้าลักษณากร เกษมสันต์
แพทยศาสตร์	{ พระอภัยมณีตราพารพิศาล หลวงเฉลิมคัมภีร์เวช
ฟิสิกส์	หม่อมเจ้ารัชฎาภิเศก โสณกุล
ภูมิวิทยา	พระอุดมพิทยภูมิพิจารณา
วิศวกรรมศาสตร์	พระยาประภิตกลศาสตร์
สัตววิทยา	นายพันตรี หลวงสนธิรักษสัตร

ค. สำนักศิลปกรรม

การช่างปั้น	พระเทพพรจนา
จิตรกรรม	หลวงมัยศยจิตรการ
ดุริยางคศาสตร์	พระเจนดุริยางค์
นาฏศาสตร์	พระยานัฏกานูรักษ์
ศิลปการสุนทรพจน์	พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์
สถาปัตยกรรม	พระสาโรชรัตนนิมมานก์
อักษรศาสตร์	{ พระธรรมนิเทศทวยหาญ นาวาเอก พระเรียบวิรัชชพากย์

(ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๑ ตอนที่ ๑๓ ลงวันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๗)

เมื่อประกาศตั้งภาคีสมาชิกแล้วราชบัณฑิตยสถานได้จัดให้มีประชุมเป็นครั้งแรกที่ ศาลาสหทัยสมาคม ในวันเสาร์ที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๗ นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี เป็นผู้เปิดประชุม และได้กล่าวเปิดประชุมดังต่อไปนี้

“ท่านภาควิชากรทั้งหลาย

“ข้าพเจ้ามีความยินดีอย่างยิ่งที่ได้มาอยู่เฉพาะหน้าผู้ทรงคุณวิชาที่ข้าพเจ้าได้เลือกสรร และคณะรัฐมนตรีได้อนุมัติให้เข้าเป็นสมาชิกแห่งราชบัณฑิตยสถาน ที่ได้ตั้งขึ้นแล้วตาม พระราชบัญญัติ รัฐบาลก็ตั้งสภาผู้แทนราษฎรก็ได้พิจารณาเห็นคุณค่าของราชบัณฑิตยสถาน โดยแจ้งชัด จึงได้ออกกฎหมายตั้งขึ้น และเลือกคัดท่านทั้งหลายเข้ามาเป็นผู้ร่วมงาน ดำเนิน กิจการของราชบัณฑิตยสถานไปตามความในพระราชบัญญัติ และช่วยกันค้นคว้าวิชาการ ในประเภทที่ท่านถนัดแล้วนำมาเผยแพร่ให้เป็นประโยชน์แก่ชาติและประชาชน

“ทุกประเทศที่เจริญแล้ว ย่อมมีราชบัณฑิตยสถาน ผู้ที่ได้รับเลือกเข้ามาเป็นสมาชิก แห่งราชบัณฑิตยสถานย่อมถือว่าได้รับความยกย่องอันสูงสุดที่จะพึงได้รับในเชิงวิชาการ สมาชิกภาพแห่งราชบัณฑิตยสถานเป็นเครื่องแสดงวิถียฐานะอันสูง ส่วนผู้ที่เริ่มตั้งราชบัณฑิตยสถาน นั้นแล้ว ก็ถือกันว่าเป็นเกียรติยศอันใหญ่ยิ่ง ราชบัณฑิตยสถานในนานาประเทศมักจะ ตั้งขึ้นโดยบุคคลสำคัญของประเทศ เช่น ริเชอร์เออ (ฝรั่งเศส) พระเจ้าเฟรเดอริกที่ ๑ (ปรัสเซีย) ปีเตอร์มหาราช และ พระนางแคโรลิน (รัสเซีย) ดยุก เอสคาโลนา (สเปน) นามของท่านผู้ตั้งเหล่านั้น มักจะอยู่คู่ชานกันไปกับราชบัณฑิตยสถานของเขา แต่ ส่วนของเรามีลักษณะแปลกกว่าที่อื่น กล่าวคือ ราชบัณฑิตยสถานของเราไม่ใช่ บุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นผู้ตั้ง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ระบอบรัฐธรรมนูญเป็นผู้ตั้ง ราชบัณฑิตยสถานของเราไม่ใช่เครื่องมือ หรือเครื่องบำรุงความสูงศักดิ์ของบุคคลผู้หนึ่งผู้ใด แต่เป็นเครื่องเชิดชูเกียรติของชาติและระบอบรัฐธรรมนูญ ถ้าหากจะมีนามอันหนึ่งอยู่คู่ชาน กันไปกับราชบัณฑิตยสถาน นามอันนั้นจะไม่ใช่นามของบุคคล แต่จะเป็นนามของสภาผู้แทน ราษฎร นามของรัฐธรรมนูญ ถ้าหากจะมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่คนในชั้นหลังจะต้องระลึกคู่กันไปกับ ราชบัณฑิตยสถาน สิ่งนั้นก็คือ รัฐธรรมนูญ

“การตั้งราชบัณฑิตยสถานของเรานั้น ได้เป็นไปโดยความสงบเสงี่ยม กล่าวคือ ยังมีได้ เลือกตั้งราชบัณฑิตทั้งที่ เลือกแต่ภาควิชากรเข้ามาก่อน เมื่อภาควิชากรได้ทำการค้นคว้า ในวิชาต่าง ๆ จนมีความรู้ดียิ่งขึ้นอีกแล้วจึงจะเลือกเป็นราชบัณฑิตภายหลัง ท่านทั้งหลาย ที่ได้รับเลือกเข้ามามีครั้งนี้ มีหน้าที่ค้นคว้าวิชาการและดำเนินกิจการของราชบัณฑิตยสถาน ไปตามความในพระราชบัญญัติจนกว่าจะได้เลือกตั้งราชบัณฑิตขึ้น ข้าพเจ้ามีความเชื่อมั่น ว่าท่านทั้งหลายจะดำเนินกิจการไปได้เป็นอย่างดี สมความมุ่งหมายของสภาผู้แทนราษฎร และของรัฐบาลนี้”

“ข้าพเจ้าขอเปิดประชุมครั้งแรกของภาคีสมาชิกแห่งราชบัณฑิตยสถาน พร้อมด้วย
สัจจาธิษฐาน ขออำนาจพระรัตนตรัย ค้ำครองรักษาท่านภาคีสมาชิกทั้งหลายผู้ทรงคุณวิชา
ให้ปราศจากโรคาพาธ สรรพอุปัทวันตรายเพื่อได้มีโอกาสนำหลักวิชาการทั้งหลายมาเผยแผ่
แก่ประชาชน ให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง และขอให้ราชบัณฑิตยสถานซึ่งได้เกิดขึ้น
ในสมัยแห่งรัฐธรรมนูญนี้ จงสถิตสถาพรอยู่เคียงคู่กับรัฐธรรมนูญชั่วกัลปาวสาน เทอญ.”

พระยานัฏกานักษ์ ภาคีสมาชิก สำนักศิลปกรรม วิชานาฏศาสตร์ ซึ่งเป็นประธาน
ชั่วคราวในการประชุมครั้งนี้ ในฐานะเป็นภาคีสมาชิกผู้มียายุสูงสุด ได้กล่าวตอบว่า

“ท่านนายกรัฐมนตรี และท่านภาคีสมาชิกทั้งหลาย ในฐานะที่ข้าพเจ้าเป็นภาคีสมาชิก
ผู้สูงอายุที่สุดและรับหน้าที่เป็นประธานชั่วคราวในการประชุมครั้งนี้ ข้าพเจ้าขอเริ่มการประชุม
ด้วยการกล่าวตอบขอบคุณท่านเจ้าคุณนายกรัฐมนตรีที่ได้มาเปิดประชุมครั้งนี้ด้วยสุนทรพจน์
อันน่าจับใจ ข้าพเจ้าขอขอบคุณรัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎรที่มองเห็นคุณค่าของ
ศิลปวิทยาการ และจัดตั้งราชบัณฑิตยสถาน เพื่อทำการค้นคว้าวิชาทุกประเภท สำหรับตัว
ข้าพเจ้าเอง มีความปิติยินดีเป็นพิเศษที่ได้มีอายุยืนยาวมาถึง ๖๙ ปี จนได้เป็นประธานในการ
ประชุมครั้งนี้ และได้แลเห็นด้วยความปลาบปลื้ม ว่าวิชานาฏศาสตร์ได้รับความยกย่องเชิดชู
เทียบเทียมวิชาทั้งหลาย ข้าพเจ้ามีความเชื่อมั่นว่าภาคีสมาชิกทุกท่านที่ประชุมกันอยู่ ณ ที่นี้
จะได้ดำเนินกิจการของราชบัณฑิตยสถานให้เป็นไปด้วยดี สมความหวังของท่านนายกรัฐมนตรี
ของรัฐบาลและของสภาผู้แทนราษฎร โดยเหตุที่ราชบัณฑิตยสถานของเราได้ตั้งขึ้นในสมัย
แห่งรัฐธรรมนูญ ข้าพเจ้าจึงขอตั้งความปรารถนาให้รัฐธรรมนูญสถิตสถาพรอยู่ชั่วกัลปาวสาน
ขอให้เจ้าคุณนายกรัฐมนตรี และคณะรัฐบาลผู้รักษารัฐธรรมนูญ จงมีความสุขความเจริญ
ทรงกำลังความสามารถในอนาคตจะบริหารราชการแผ่นดิน เพื่อความร่มเย็นเป็นสุขของชาติ
และประชาชนตลอดกาล เทอญ”

ต่อจากนั้นที่ประชุมภาคีสมาชิกราชบัณฑิตยสถานได้เลือกนายก อุปนายก และ
เลขาธิการ เพื่อตั้งเป็นสำนักงานกลางปฏิบัติงานทั่วไปของราชบัณฑิตยสถาน ผลของการเลือก
ปรากฏว่า **หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ** ได้รับเลือกเป็นนายก **พระเรียนวิรัชพากย์**
ได้รับเลือกเป็นอุปนายก และ **หลวงวิจิตรวาทการ** ได้รับเลือกเป็นเลขาธิการ

ข้อความที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ เป็นการกล่าวถึงมูลเหตุอันจำเป็นที่ต้องมี
ราชบัณฑิตยสถานรวมทั้งการตั้งภาคีสมาชิกราชบัณฑิตยสถาน ในสำนักทั้ง ๓ เป็นรายวิชาไป
ตลอดจนการประชุมครั้งแรกของภาคีสมาชิก ซึ่งท่านผู้อ่านอาจสงสัยว่าทำไมจึงต้องมี ๓ สำนัก
และทำไมจึงมีวิชาต่าง ๆ ดังที่แบ่งไว้ เพื่อความเข้าใจในเรื่องเหล่านี้ จึงขอกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

ก่อนอื่นขอกล่าวถึงชื่อ **ราชบัณฑิตยสถาน** ก่อน หลวงวิจิตรวาทการอธิบายว่า ปัญหาข้อแรกอยู่ในเรื่องชื่อ ซึ่งได้คิดกันหลายอย่าง บางคนเห็นว่าควรใช้ **ราชบัณฑิตยสภา** ตามเดิม บางคนเห็นควรเปลี่ยนเป็น **รัฐบัณฑิตยสถาน** ในที่สุดได้ตกลงกันว่าคำ **สภา** นั้น จะสงวนไว้ใช้สำหรับองค์การนิติบัญญัติ ส่วนคำว่า **รัฐ** นั้น เมื่อเอามาผสมกับ **บัณฑิต** เข้าแล้วก็ขัดเขิน และไม่มีประเทศใดใช้เลย คำว่า **สถาน** นั้น ก็มีผู้คัดค้านมาก แต่ลงท้ายเห็นกันว่า คำว่า **สถาน** ตรงกับคำว่า **Institute** จึงตกลงเรียกกันว่า **ราชบัณฑิตยสถาน** ส่วนชื่อในภาษาอังกฤษ (ถ้าต้องการ) ก็คงต้องใช้ **Royal Institute** อย่างที่เคยใช้เรียก ราชบัณฑิตยสถานมาก่อนนั่นเอง

ส่วนคำว่า **สำนัก** ในพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถานนี้ ผู้ร่างมุ่งหมายจะให้ เป็นคำแปลของคำว่า **Academy** ซึ่งในฝรั่งเศสเอง บัณฑิตยสถานของเขาก็แบ่งออกเป็นหลายสำนัก และของเขาแบ่งมากกว่าของเรา ฝรั่งเศสเขามีถึง ๕ สำนัก คือ

๑. **สำนักฝรั่งเศส** มีหน้าที่ทำพจนานุกรมและปรับปรุงความเรียบร้อยงดงามของภาษาฝรั่งเศส สำนักนี้นับว่าเป็นสำนักที่สำคัญที่สุด ผู้ที่ได้เข้าอยู่ในสำนักนี้ย่อมถือเป็นเกียรติสูงสุดที่นักปราชญ์ฝรั่งเศสจะพึงได้

๒. **สำนักวิทยาศาสตร์** แบบเดียวกับของเรา

๓. **สำนักโบราณคดี** ซึ่งเราเอาเข้าไปรวมไว้ในสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง

๔. **สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง** แบบเดียวกับของเรา แต่มีสาขาวิชาน้อยกว่า และ

๕. **สำนักศิลปกรรม** แบบเดียวกับของเรา

การแบ่งกิจการของราชบัณฑิตยสถานออกเป็น ๓ สำนักนี้ แบ่งตามหลักการของฝรั่งเศส แต่ได้พิจารณาให้เหมาะสมกับพฤติกรรมในประเทศเรา และให้เหมาะสมกับความสามารถที่เราจะทำได้เพียงไร จึงแบ่งไว้เพียง ๓ สำนัก คือ ๑. **สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง** ๒. **สำนักวิทยาศาสตร์** และ ๓. **สำนักศิลปกรรม**

สำหรับประเภทวิชาที่ระบุไว้ในสำนักทั้ง ๓ ที่กล่าว ผู้ร่างได้อธิบายไว้เป็นใจความว่า

๑. **สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง** มีวิชาอยู่ ๘ สาขา คือ

๑. การทูต

๒. นิติศาสตร์

๓. โบราณคดี

๔. ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์

๕. ปรัชญา
๖. รัฐศาสตร์
๗. ศาสนา
๘. เศรษฐศาสตร์

ในร่างเดิมที่เสนอไปนั้น ไม่มีการพูดถึง กับ รัฐศาสตร์ เพราะถือว่าวิชาพวกนี้รวมอยู่ในนิติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์แล้ว แต่เมื่อสมาชิกส่วนมากตลอดจนคณะกรรมการเห็นควรให้เติม จึงได้เติมลงไป

วิชาภูมิศาสตร์ นั้น ถ้าโดยลำพังก็ไม่ควรเป็นวิชาที่สำคัญถึงกับจะต้องมีราชบัณฑิตในประเทศฝรั่งเศส เขาเอาภูมิศาสตร์ไปรวมกับนาวิกศาสตร์ เพราะนาวิกศาสตร์ของฝรั่งเศสนั้น เขาหมายถึงเรื่องเดินเรือท่องเที่ยวค้นคว้าหาแผ่นดินใหม่ ๆ ซึ่งต้องเป็นวิชาอันหนึ่งอันเดียวกับภูมิศาสตร์อย่างแน่นอน มาถึงเวลานี้การเดินเรือท่องเที่ยวค้นคว้านั้น ขยายตัวไม่ออก เพราะโลกแคบกว่าความรู้มนุษย์เสียแล้ว วิชาภูมิศาสตร์จึงเปลี่ยนรูปโฉมใหม่ คือแทนที่จะเป็นวิชาเกี่ยวกับโลกธาตุโดยเฉพาะ มากลายเป็นวิชาเกี่ยวกับตัวคน การเรียนภูมิศาสตร์ในเวลานี้เราต้องเรียนถึงอำนาจของดินฟ้าอากาศที่จะปรุงลักษณะนิสัยของมนุษย์ เพราะฉะนั้น ในสมัยใหม่นี้ วิชาภูมิศาสตร์จึงต้องตัดญาติกับนาวิกศาสตร์ เข้าไปเป็นมิตรกับประวัติศาสตร์ จึงเอาวิชาประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์เข้าไปรวมไว้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

๒. สำนักวิทยาศาสตร์ มีวิชาอยู่ ๑๐ สาขาวิชา คือ

๑. คณิตศาสตร์
๒. เคมี
๓. ชีววิทยา
๔. ดาราศาสตร์
๕. พฤกษศาสตร์
๖. แพทยศาสตร์
๗. ฟิสิกส์
๘. ภูมิวิทยา
๙. วิศวกรรมศาสตร์
๑๐. สัตววิทยา

เมื่อว่าถึงจำนวนสาขาวิชาที่ได้วางไว้ในมาตรานี้ ก็ได้มีปัญหาก็ได้โต้เถียงกันมามาก ต่อมากแล้ว บางท่านเห็นว่าวางไว้ฟุ่มเฟือยเกินไป บางท่านเห็นว่าวางไว้ไม่พอกับความต้องการ

แต่อย่างไรก็ดี เมื่อคณะกรรมการธิการและสภาฯ มิได้แก้ไขแล้ว ก็เป็นอันใช้ได้ หรืออย่างน้อยก็ต้องลองใช้กันไปที การทำอะไรจะให้ตีบริบูรณ์ในวาระแรกทีเดียวย่อมไม่ได้ แต่จะทราบว่าได้จริงหรือไม่จริงนั้นต้องลองใช้จึงจะทราบ

สาขาวิชาที่ระบุไว้ในมาตรานี้ ไม่ได้เดินตามแบบฝรั่งเศสทุกข้อไป มีบางวิชา เช่น คณิตศาสตร์ ฝรั่งเศสไม่ได้ยอมให้คณิตศาสตร์ทั้งหมด แต่ยอมให้เฉพาะเรขาคณิตเท่านั้น เมื่อระบุเรขาคณิตลงไปอย่างเดียวยกตามแบบฝรั่งเศส ก็มีผู้ทักท้วงมาก เพื่อตัดปัญหาข้อทักท้วงให้สิ้นเชิง จึงได้ระบุคณิตศาสตร์เป็นส่วนรวมลงไปทีเดียว

ดาราศาสตร์ ต้องการให้หมายถึง Astronomy ไม่ใช่ Astrology ฉะนั้น วิชาโหราศาสตร์ จึงไม่รวมอยู่ในราชบัณฑิตยสถาน

ภูมิศาสตร์ กับ ภูมิวิทยา ต่างกัน ถึงแม้คำจะคล้ายกัน แต่ความหมายผิดกันมาก ภูมิวิทยา ในที่นี้หมายถึงเรื่องคันแร่ จึงอยู่ในสำนักวิทยาศาสตร์ ส่วนภูมิศาสตร์อยู่ในสำนักธรรมศาสตร์ และการเมือง

๓. สำนักศิลปกรรม มีวิชาอยู่ ๗ สาขาวิชา คือ

๑. การช่างปั้น
๒. จิตรกรรม
๓. ดุริยางคศาสตร์
๔. นาฏศาสตร์
๕. ศิลปการสุนทรพจน์
๖. สถาปัตยกรรม
๗. อักษรศาสตร์

สำนักศิลปกรรมนี้ ที่แท้จริงจะเรียกว่า *สำนักประณีตศิลปกรรม* หรือที่ทางมหาวิทยาลัย เคยใช้ว่า *วิจิตรศิลปกรรม* จึงจะตรงกับคำว่า *Fine Arts* ของอังกฤษ หรือ *Beaux Arts* ของฝรั่งเศส แต่ในพระราชบัญญัตินี้ใช้เพียงว่า *ศิลปกรรม* เพราะเห็นว่าเพียงพอแล้ว และไม่อยากจะใช้คำให้ฟังเพื่อยโดยไม่จำเป็น

การช่างปั้น ที่จะนับเป็นศิลปกรรมอันควรอยู่ในราชบัณฑิตยสถานได้นั้นจะต้องเป็นการปั้นรูปคนจากตัวจริง ไม่ใช่ปั้นหม้อ หรือภาชนะอันหนึ่งอันใด

จิตรกรรม หมายถึง การเขียนภาพหรือลวดลาย

ดุริยางคศาสตร์ หมายถึง ดนตรี

นาฏศาสตร์ หมายถึง การฟ้อนรำซึ่งจะต้องรวมทั้งศิลปะของการแสดงละครทุก ๆ ประเภทด้วย

ศิลปการสุนทรพจน์ หมายถึง การเป็นนักพูดไพเราะ ซึ่งฝรั่งเรียกว่า Eloquence และถือเป็นศิลปะอันหนึ่งที่มนุษย์ควรบำรุง

สถาปัตยกรรม หมายถึงการก่อสร้าง

อักษรศาสตร์ มุ่งเอาอักษรศาสตร์ของไทยเป็นสำคัญและโดยเหตุที่เอาวิชาอักษรศาสตร์เข้ามาไว้ในสำนักศิลปกรรมนี้ ความหมายของอักษรศาสตร์ในที่นี้ควรหมายถึงการเป็นกวี หรือเป็นนักนิพนธ์เชิงไพเราะจับใจ ส่วนความรู้อักษรศาสตร์ในทางอื่น เช่น เป็นผู้เชี่ยวชาญทางไวยากรณ์ หรือรู้หลายภาษานั้น เป็นวิทยาการมากกว่าศิลปะ

วิชาต่าง ๆ ที่ภาควิชาสิกแห่งราชบัณฑิตยสถานจะต้องค้นคว้าแล้วนำออกเผยแผ่ตามความในมาตรา ๘, ๙ และ ๑๐ แห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๗๖ นั้น เมื่อรวมแล้วมี ๒๕ วิชา ผู้อ่านอาจสงสัยว่า ทำไมวิชาทหารหรือยุทธศาสตร์จึงไม่มีผู้ร่างได้อธิบายไว้ว่า วิชาทหารนั้นเขาไม่จัดไว้ในราชบัณฑิตยสถาน เพราะวิชาที่จัดไว้ในราชบัณฑิตยสถานนั้นเป็นวิชาที่จะต้องนำออกเผยแผ่ แต่วิชาทหารหรือยุทธศาสตร์นั้น ยิ่งค้นคว้าได้สูงขึ้น ก็ยิ่งเป็นเรื่องปิดบังซ่อนเร้นอันเป็นความลับมากขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงไม่มีประเทศใดจัดวิชาทหารไว้ในบัณฑิตยสถานเลย แต่ถึงกระนั้น เขาก็เลือกนายทหารชั้นสูงเป็นราชบัณฑิตเหมือนกัน โดยเลือกทางวิชาประวัติศาสตร์บ้าง วิทยาศาสตร์บ้าง และความรู้อื่น ๆ บ้าง แต่เขาไม่เลือกในเชิงวิชาทหาร

ฐานะของราชบัณฑิตยสถาน ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๗๖ มาตรา ๕ ว่า “ให้จัดตั้งราชบัณฑิตยสถานขึ้น มีฐานะเป็นนิติบุคคล อยู่ในอุปการะของรัฐบาล และจะได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาลตามสมควร”

ที่บัญญัติให้มีฐานะเป็นนิติบุคคลนั้น ก็ด้วยประสงค์ที่จะให้สามารถมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินและมีอำนาจฟ้องร้องคดีได้ด้วย

เรื่องที่ว่าจะให้ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาลนั้น กิจการต่าง ๆ ย่อมต้องใช้เงินบ้างเป็นธรรมดาเพื่อให้กิจการนั้นดำเนินไปด้วยดี อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อบรรลุประสิทธิผล แต่สำหรับราชบัณฑิตยสถานนี้ เป็นที่หวาดหวั่นกันในสภาผู้แทนราษฎรว่าจะต้องใช้เงินมากเกินไป เพราะจะต้องบำรุงเลี้ยงราชบัณฑิตและภาควิชาสิกไม่ให้เป็นนักปราชญ์ไร้แห่งอย่างทีพูดกันอยู่โดยมาก แต่ในชั่วเวลา ๒-๓ ปีนี้ เราคงไม่สามารถมีราชบัณฑิต เพราะจำเป็นต้องเพาะปลูกรดน้ำกันไป และยังไม่ควรเลือกราชบัณฑิตจนกว่าจะเห็นว่ามีความรู้สมควรได้รับเลือกจริง ๆ การเลือก

ราชบัณฑิตจะทำกันเล่น ๆ หรือให้ตำแหน่งกันโดยเกียรติยศไม่ได้ เป็นอันว่าในขั้นต้นนี้คงมีแต่ภาคีสมาชิก ซึ่งถึงแม้จะให้ค่าเลี้ยงชีพบ้างก็คงเป็นจำนวนเล็กน้อย

ตามธรรมดากฎหมายต่าง ๆ โดยทั่วไปมักจะบัญญัติว่า ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงนั้นกระทรวงนี้ ซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับพระราชบัญญัตินั้น ๆ เป็นผู้รักษาพระราชบัญญัติ แต่พระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน ให้นายกรัฐมนตรีเป็นผู้รักษา (ม. ๔) แสดงให้เห็นว่าราชบัณฑิตยสถานมีฐานะสำคัญยิ่ง มีลักษณะเป็นของกลางของชาติจริง ๆ มิได้ขึ้นอยู่กับกระทรวงทบวงกรมใด ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งเพื่อจะให้การปฏิบัติงานของราชบัณฑิตยสถานได้เป็นไปอย่างอิสระและมีความคล่องตัวอย่างเต็มที่ ไม่ต้องผูกมัดอยู่กับการบริหารราชการ ถึงแม้ในพระราชบัญญัติงบประมาณได้ยกเอางบประมาณของราชบัณฑิตยสถานไปตั้งจ่ายไว้ในงบของกระทรวงธรรมการก็ได้หมายความว่าราชบัณฑิตยสถานอยู่ในสังกัดของกระทรวงธรรมการ เป็นแต่มอบฝากกระทรวงธรรมการในเรื่องเบิกจ่ายเงินเท่านั้น กระทรวงธรรมการไม่มีหน้าที่ควบคุมราชบัณฑิตยสถานในทางอื่นเลย

ตามที่ได้กล่าวถึงพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๗๖ พร้อมทั้งอธิบายถึงความมุ่งหมายที่บัญญัติไว้เช่นนั้นอย่างยืดยาวนี้ ข้อความบางตอน เมื่อว่าในทางวิชาการ ก็อาจมีข้อความซึ่งล้าสมัยไปบ้าง เพราะเวลาได้ผ่านพ้นมาถึง ๕๐ ปี นับแต่ พ.ศ. ๒๔๗๖ มาจนถึงปัจจุบัน (๒๕๒๗) วิชาการต่าง ๆ ย่อมก้าวหน้าไปเป็นอันมาก แต่เมื่อว่าถึงในทางประวัติแล้ว ก็เป็นเรื่องที่ควรกล่าวไว้ เพื่อให้ท่านผู้อ่านเห็นว่าในอดีตเมื่อ ๕๐ ปีมาแล้ว ในด้านวิชาเป็นอย่างไร และทำไมผู้ร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถานจึงร่างอย่างนั้น ด้วยความมุ่งหมายอย่างไร และเหตุไรจึงต้องมีพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน สำหรับพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๘๕ นั้น มีโครงร่างส่วนใหญ่เหมือนกับพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๗๖ โดยแก้ไขเฉพาะมาตราที่ยุ่งยากในการปฏิบัติให้ปฏิบัติง่ายขึ้นเท่านั้น ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงประวัติการดำเนินงานของราชบัณฑิตยสถาน

เมื่อได้ตราพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๗๖ ขึ้น และได้ตั้งภาคีสมาชิกแล้ว พิธีเปิดประชุมภาคีสมาชิกเป็นครั้งแรก ก็ได้กระทำแล้ว และการเลือกผู้บริหาร คือ นายก อุบนายก และเลขาธิการ ก็ได้เลือกกันเสร็จเรียบร้อยดังกล่าวนั้นแล้วข้างต้น เป็นอันว่าราชบัณฑิตยสถานพร้อมแล้วที่จะเริ่มดำเนินงานต่อไป งบประมาณสำหรับดำเนินงานในปี ๒๔๗๗ อันเป็นปีเริ่มแรกนี้ สภาผู้แทนราษฎรได้อนุมัติให้มา ๕,๐๐๐ บาท ในหมวดเงินอุดหนุน

เจ้าหน้าที่ทำงานธุรการของราชบัณฑิตยสถานในระยะต้นยังไม่มี เลขาธิการฯ ซึ่งดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรอยู่ด้วย ได้จัดข้าราชการในแผนกบันทึกเหตุการณ์ กองหอสมุด กรมศิลปากร ซึ่งมีอยู่ ๔ คน คือ หัวหน้าแผนก ๑ คน ประจำแผนก ๑ คน และเสมียน ๒ คน ให้ช่วยทำงานของราชบัณฑิตยสถานอีกอย่างหนึ่ง ถ้างานของราชบัณฑิตยสถานมีก็ให้ทำงานของราชบัณฑิตยสถาน ถ้าไม่มีก็ทำงานของแผนกบันทึกเหตุการณ์ไป สถานที่ประชุมก็ใช้สถานที่ประชุมของราชบัณฑิตยสภาเดิม ที่ทำงานของเจ้าหน้าที่ก็ใช้ห้องเล็ก ๆ ที่ติดกับห้องประชุมนั้นเป็นที่ทำงาน

ในระยะแรก การประชุมภาควิชาสำนักต่าง ๆ ตลอดจนการประชุมรวมภาควิชาสมาชิกทุกสำนักตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๗๖ ก็ได้มีการประชุมกันบ้างเป็นครั้งคราว และต่อ ๆ มา ก็ค่อย ๆ ห่างไปตามลำดับ จนถึงไม่ได้ประชุมกันเลย เพราะมีสมาชิกไม่ครบองค์ เมื่อไม่ครบองค์ประชุมบ่อย ๆ เข้า ผู้ที่เคยมาก็ไม่มาเสียเลย แต่ถึงแม้ว่าจะไม่ได้ประชุมกันเป็นประจำ งานทางวิชาการที่ภาควิชาสมาชิกแต่ละคนจะต้องทำตามสาขาวิชาที่ตนประจำอยู่ในแต่ละสำนักนั้น ได้มีสมาชิกทำอยู่ตลอดมา เป็นการเฉพาะตัว มีบุคคลบางคนเคยพูดว่า ราชบัณฑิตยสถานของคุณ (หมายถึงผู้เขียน) **defunct** มาแล้วตั้งแต่ต้น เพราะไปเปลี่ยน “สภา” เป็น “สถาน” จึงมีแต่สถานที่ไม่มีคนมาประชุม ทั้งคนทำงานก็ไม่มี ผู้เขียนอยากจะแถมว่าแม้ “สถาน” ของตนเองก็ยังไม่ มี ทัศนะเช่นนี้ ยังมีเชื่อดิตต่อมาจนถึงเวลานี้ คือบางคนก็ว่าอยู่ในแดนสนธยาบ้าง ทำตัวโดดเดี่ยวเหมือนอยู่ในโลกอีกโลกหนึ่ง เรื่องนี้ใครจะทำความเข้าใจว่า ราชบัณฑิตยสถานในขณะนั้นต้องเสงี่ยมเจียมตัว เพราะยากจนทั้งคนและเงิน คนก็ต้องอาศัยคนของกรมศิลปากร เงินก็มีเพียงปีละ ๕,๐๐๐ บาท ต้องทำงานให้สมกับฐานะของตน มิฉะนั้นจะเดือดร้อน ประกอบทั้งผู้ใหญ่ในขณะนั้นก็ไม่ชอบโฆษณาตัวเอง ยืนดื้ออยู่ไปตามมีตามเกิด มุ่งทำงานไปแม้จะไม่มีใครรู้ก็ไม่คำนึง ถือเอาผลงานเป็นหลัก

เนื่องจากงานค้นคว้าเป็นงานที่ต้องใช้เวลา เพื่อให้มีผลงานปรากฏออกมาบ้าง หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ นายกราชบัณฑิตยสถาน จึงได้ทรงวางแผนเบื้องต้นให้ภาควิชาเขียนเรื่องที่ไม่ต้องค้นคว้ามานัก โดยขอให้ภาควิชาเขียนกำหนดความหมายขอบเขต รวมทั้งประวัติความเป็นมาของวิชาที่ภาควิชาสมาชิกแต่ละคนประจำอยู่ ประการแรกที่จะต้องกระทำคือกำหนดศัพท์ที่จะใช้ประกอบหัวข้อเรื่องที่ภาษาอังกฤษใช้คำว่า “define” ซึ่งองค์นายกราชบัณฑิตยสถาน ประธานกรรมการชำระปทานุกรม ได้ทรงทำบันทึกกำหนดศัพท์ขึ้นว่า **นิเทศ** แล้วส่งไปขอให้กรรมการชำระปทานุกรมพิจารณาดังนี้

“๑. ตามที่ราชบัณฑิตยสถานตกลงให้ภาคีสมาชิกแต่ละท่านกำหนดความหมาย (define) วิชาของตนนั้น ควรจะบัญญัติศัพท์ define เสียก่อน

๒. การที่จะบัญญัติว่า กำหนดความหมาย นั้น ยังไม่เหมาะเพราะว่า define อาจเป็น กำหนดลักษณะก็ได้ และอีกประการหนึ่ง กำหนดความหมายเป็นการถอดความ (paraphrase) มากกว่าแปลความ (translate)

๓. ตามที่ใช้กันอยู่ว่า **วิเคราะห์ศัพท์** หรือ **บทวิเคราะห์** นั้น ก็ยังไม่เหมาะ เพราะว่าเป็นการแยกส่วน (analysis) ซึ่งกรรมการบัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์ก็ได้บัญญัติแล้วว่า **วิเคราะห์** (analysis)

วิเคราะห์ ที่ใช้ในภาษาบาลีเกี่ยวกับศัพท์ ก็แปลว่า การแยกความหมายตามส่วนของคำ (word analysis) อาทิเช่นคำ กรณีย ถ้าจะวิเคราะห์แล้วก็พึงแยกส่วนออกไปดังนี้ **กร** ธาตุ (root) แปลว่า “กระทำ” **ณ** แสดงว่าเป็นกริยานาม (verbal noun) และ **ีย** แสดงความหมายว่า “พึง” (กระทำ) (-able) ดังนี้เรียกว่า **วิเคราะห์** (word analysis) แต่ไม่ใช่ definition เพราะความหมายของคำนั้น นอกจากความหมายตามธาตุหรือรูปคำ (denotation) แล้ว ยังมีความหมายนิยมใช้ (connotation) อีกประการหนึ่งด้วย

๔. คำว่า definition นี้ ในตำราตรรกศาสตร์ของอินเดียใช้ว่า **ลักษณะ** แต่คำว่า **ลักษณะ** นี้ ในภาษาไทยหมายถึง characteristic (character ข้าพเจ้าใช้ว่า ลักษณะภาพ) และคำว่า **ลักษณ** นั้น ตรงกับคำว่า **feature** ครั้นจะใช้ว่า **ลักษิต** หรือ **ลักษิต** ก็ไม่สมควร เพราะว่าเมื่อออกเสียงแล้วจะไม่ตลกโฉนไทยให้เข้าใจความหมายดังที่ต้องการ

ข้าพเจ้าได้พยายามหาอุปสรรค (prefix) มาประกอบแล้ว แต่หาที่เหมาะสมไม่ได้

๕. ข้าพเจ้าเคยใช้ **นิยติ** อยู่ครั้งหนึ่ง แต่มีผู้แย้งว่าไม่ชอบเสียง

นิยม นั้น ในภาษาไทย ใช้ความหมายไปในทางชมชอบเสียแล้ว

นิยต นั้น ปทานุกรมใช้แทน **นิยติ** ที่แรกข้าพเจ้าคิดว่าจะนำเอามาใช้ก็น่าจะได้ แต่เมื่อพิจารณาความหมายโดยถ่องแท้แล้ว เห็นว่า **นิยม นิยต** นี้ตรงกับ **determine** ซึ่งเป็นศัพท์ที่เราจะต้องใช้ทางปรัชญาเหมือนกับ **นิยต** ตรงกับ **determinate อนิยต indeterminate**

มีอีกคำหนึ่ง คือ **บริเณ** ซึ่งตามศัพท์แปลว่า ตัดโดยรอบ จะใช้ให้แปลว่า **define** ก็ได้ แต่เท่าที่ใช้นั้น ภาษาไทยตรงกับคำ **delimit** มากกว่า ข้าพเจ้าจึงเห็นว่า ควรจะใช้ **บริเณ** แปลว่า **delimit**

๖. ส่วนคำว่า **define** นั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าน่าจะใช้คำว่า **นิเทศ** ซึ่งถ้าจะวิเคราะห์ศัพท์ออกแล้ว จะได้แก่ **นิส** หรือ **นิรุ** ซึ่งมีความหมายไปในทางป้อนออกมา และ **เทศ** ก็แปลว่า **ถิ่น** หรือ **แดน** เมื่อวิเคราะห์ดูแล้วก็เห็นว่าตรงกับคำว่า **define (de + finis)**

ในส่วนความหมายตามที่ให้ไว้ในพจนานุกรมมีอยู่ว่า คำแสดง คำจำแนกออก มีทำนองความอย่างเดียวกับคำว่า **define**

ในส่วนเสียงก็น่าจะใช้ได้สะดวก

จะมีอุปสรรคอยู่ก้นิดเดียวที่ว่า คล้ายกับสำเนียงว่า **นิเทศ** ซึ่งแปลว่า **บรรยาย** หรือ **สั่งสอน (instruct)** แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าถ้าใช้เดิมตัว **ท** อีกตัวหนึ่งเป็น **นิเทศ** ก็เป็นการจำแนกเพียงพอกแก่การ

อุปสรรคอีกอย่างหนึ่งก็คือ ในภาษาบาลี **นิเทศ** นั้นใช้โดยนัยที่ไทยเราใช้ในบัดนี้ว่า **บรรยาย (exposition)** แต่ข้าพเจ้าเห็นว่า **exposition** นั้น เราใช้ว่า **บรรยาย** ดิอยู่แล้ว จึงนำเอา **นิเทศ** มาใช้เป็น **definition** ได้

๗. ถ้าใช้ **นิเทศ** สำหรับ **define** แล้ว **definition** ก็แปลว่า **การนิเทศ** หรือ **บทนิเทศ** แล้วแต่กรณี

definite ควรใช้ว่า **นิทธิฐ** (หรือ **นิททธิษฏ**) และ **undefined** ควรใช้ว่า **อนิทธิฐ** (หรือ **อนิททธิษฏ**)

คณะกรรมการชำระพจนานุกรมได้พิจารณาแล้วมีความเห็นร่วมกันว่า คำ **definition** นักปราชญ์ชื่อ **Lock** แปลความไว้ว่า “**definition being nothing but making another understand by words what the term define stand for**” เพราะฉะนั้น จึงควรบัญญัติ คำ **define** และทั้ง **definition** ว่า **กำหนดความหมาย** เพราะเข้ารอยกันได้ทุกทาง เช่น **the word may be defined** : คำนี้ควรกำหนดความหมายว่า **the definition of this word** : กำหนดความหมายแห่งคำนี้

คำ **นิเทศ** ในภาษาเดิม ไม่ได้ใช้ในที่กำหนดความหมายอย่างคำ **define** แต่ใช้ในความจำแนกหัวข้อให้พิสดาร คู่กับ **อุเทศ** คือ หัวข้อเป็นอุเทศ และการจำแนกหัวข้อ นั้นเป็นนิเทศ เมื่อความหมายทั้งสองฝ่าย คือ **define** กับ **นิเทศ** ไม่ตรงกัน ก็ไม่ควรใช้สำหรับกัน

หากมีคำไทยที่ใช้ได้ดี คือ กำหนดความหมาย ก็ควรใช้คำนี้ เพราะราชกรูรเข้าใจกัน ได้เป็นการดีกว่าและใช้ได้ทั้งที่เป็นนาม ทั้งเป็นกริยา ไม่ต้องเปลี่ยนรูปคำ เป็นอันเข้ากับหลักภาษาไทยของเราซึ่งไม่มีวิภัติปัจจัย เช่น เคยรังเกียจที่จะพูดว่า กว้าง ๑ ฟุต ยาว ๒ ฟิต

และก็มีตัวอย่างที่เคยใช้เป็นคำไทยล้วนอยู่แล้ว เช่น ไฟฟ้า และคลังออมสิน ซึ่งฝรั่งเองก็ชมว่าเข้าใจได้ดี”

องค์นายกราชบัณฑิตยสถาน และประธานกรรมการชำระพทานุกรม เมื่อได้ทรงทราบความเห็นของกรรมการชำระพทานุกรมแล้ว ได้ทรงชี้แจงเพิ่มเติมมาอีก ว่า

ข้าพเจ้าได้ชี้แจงในบันทึกของข้าพเจ้าแล้วว่า จะใช้ว่า **กำหนดความหมาย** ไม่ได้ เพราะ **define** นั้น กินความกว้างกว่า ‘กำหนดความหมาย’ อย่างเช่น **define one’s position, defined condition** ฯลฯ ดังนี้ ย่อมจะใช้กำหนดความหมายไม่ได้

ข้าพเจ้าทราบอยู่ดีว่า **นิเทศ** ในภาษาเดิมหมายถึงแจ้งความ (exposition) แต่ **exposition** หรือ แจ้งความ นั้น บัดนี้เราใช้ว่า **บรรยาย** แล้ว จึงเห็นว่า จะนำเอา **นิเทศ** มาใช้สำหรับ **definition** ก็ได้ เพราะตามธาตุก็ตรงกัน คือ นิร+เทศ = ปิน+แดนความ ซึ่งตรงกับความคิดในภาษาอังกฤษ

เพื่อล่วงลูปสรรคแห่งความหมายเดิมนี้นี้ ข้าพเจ้าได้เสนอให้ใช้ **นิเทศ** แทน และความรู้สึกของราชบัณฑิตยสถานชอบจะใช้ **นิเทศ** มากกว่า

ข้าพเจ้าจึงขอทราบว่าจะจะใช้ **นิเทศ** แล้ว กรรมการชำระพทานุกรมจะอำนวยตามหรือไม่

หรือถ้าจะแนะนำคำอื่นมา ให้กินความได้ทั้ง การกำหนดความหมายและการกำหนดลักษณะด้วยแล้ว ข้าพเจ้าจะขอบคุณเป็นอันมาก

คณะกรรมการชำระพทานุกรมได้ประชุมกันพิจารณาอีกวาระหนึ่ง ปรึกษาเห็นพร้อมกันว่าควรบัญญัติว่า **นิยาม** (ซึ่งมีความหมายว่า กำหนดที่แน่นอน) ซึ่งองค์นายกราชบัณฑิตยสถานและประธานกรรมการชำระพทานุกรมไม่ทรงขัดข้อง จึงเป็นอันลงมติร่วมกันในระหว่างกรรมการทั้ง ๒ ฝ่าย

ใน พ.ศ. ๒๔๗๘ ราชบัณฑิตยสถานได้ตีพิมพ์งานค้นคว้าทางวิชาการออกเผยแพร่ ๑ เล่ม ชื่อ “**จดหมายเหตุราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๑ ตอน ๑**” และใน พ.ศ. ๒๔๗๙ ก็ได้ตีพิมพ์ออกมาอีก ๑ เล่ม ชื่อ “**จดหมายเหตุราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๒ ตอน ๒**” ทั้งนี้ ตามกำลังเงินที่ราชบัณฑิตยสถานได้รับอุดหนุนจากรัฐบาล และใน พ.ศ. ๒๔๗๘ นี้เอง ราชบัณฑิตยสถานได้รับโอนงานชำระพทานุกรมจากกระทรวงธรรมการมาอยู่ในราชบัณฑิตยสถาน ดังปรากฏในรายงานการประชุมกรรมการชำระพทานุกรม ครั้งที่ ๑๑๙ วันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ ข้อ ๒ ว่า “เจ้าหน้าที่แจ้งว่า เรื่องโอนงานชำระพทานุกรมไปยังราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งปรากฏในรายงานการประชุมครั้งที่ ๘๙ และต่อ ๆ มานั้น บัดนี้เลขาธิการราชบัณฑิตยสถานส่งเจ้าพนักงานมารับงานแล้ว กระทรวงธรรมการจะได้จัดการมอบหมายงานนั้นไป

ที่ประชุมรับทราบ เห็นพร้อมกันว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น การชำระปทานุกรมซึ่งเป็นส่วนราชการของกระทรวงธรรมการก็ควรหยุดแต่เพียงนี้ และกรรมการซึ่งกระทรวงตั้งไว้สำหรับชำระปทานุกรมคงหมดหน้าที่ตั้งแต่บัดนี้

ส่วนอักษรานุกรมภูมิศาสตร์ประเทศสยาม (Gazetteer of Siam) ซึ่งกรรมการชำระปทานุกรมดำรงขึ้นไว้ กระทรวงธรรมการรับเป็นหน้าที่ช่วยเหลือติดต่อกับคณะกรรมการจังหวัดต่าง ๆ ท้าวพระราชาอาณาจักร ปรากฏในรายงานครั้งที่ ๔๙ เป็นต้นมานั้น ไม่เกี่ยวกับการชำระปทานุกรม เพราะ **Intelligent General Editor** อยู่ในหน้าที่หัวหน้าแผนกแบบเรียนกรมศึกษาธิการ คงเป็นราชการส่วนหนึ่งของกระทรวงธรรมการดำเนินงานต่อไป”

เมื่อเจ้าหน้าที่เสนอเรื่องขึ้นไปยังปลัดกระทรวง ปลัดกระทรวงได้ทำบันทึกเสนอรัฐมนตรีว่า “ในรายงานครั้งที่ ๑๑๙ ปรากฏว่าจะให้งานอักษรานุกรมภูมิศาสตร์คงอยู่ทางกระทรวงธรรมการ ข้าพเจ้าเห็นว่างานแผนกนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานของกรรมการชำระปทานุกรม กระทรวงธรรมการเป็นแต่เพียงช่วยเหลือในทางรวบรวมข้อความจากจังหวัดเท่านั้น และประกอบด้วยเป็นงานใหญ่ เจ้าหน้าที่ในกองวิชาการก็ล้วนมีงานเต็มมือกันทุกคน จะรับงานแผนกนี้ไว้เพิ่มขึ้นอีกไม่สมควร ได้ลองถามคุณหลวงวิจิตรฯ ก็สมัครที่จะรับไปเพราะเห็นว่าเป็นงานส่วนหนึ่งของกรรมการเดิม เพราะฉะนั้น จึงเห็นควรโอนงานแผนกอักษรานุกรมไปเสียด้วย”

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการสั่งว่า “เรื่องปทานุกรม ขอขอบใจทุกท่าน เรื่องอักษรานุกรม

๑. คุณหลวงวิจิตรฯ ช่วยเสนอหาบาทบาทที่ประชุมเวลาทำปทานุกรม ถ้ารับมาได้ ก็จัดไปตามทางการ

๒. ถ้ารับไม่ได้ ก็ขอให้กรรมการปทานุกรมช่วยทำงานแผนกอักษรานุกรมต่อไปทางกระทรวงติดต่อกับจังหวัดเช่นเดิม”

ราชบัณฑิตยสถานตกลงรับโอนทั้งงานชำระปทานุกรมและงานทำอักษรานุกรมภูมิศาสตร์

เมื่อโอนงานชำระปทานุกรมจากกระทรวงธรรมการมาอยู่ในราชบัณฑิตยสถานแล้ว งานธุรการ เช่น งานพิมพ์หนังสือเชิญประชุม งานจดรายงานการประชุม พิมพ์รายงานการประชุม รวมทั้งงานตรวจสอบที่มาของคำต่าง ๆ ที่กรรมการเสนอที่ประชุมเพื่อพิจารณา เพิ่มมากขึ้น โดยลำดับ แต่ก็ไม่ถึงกับมากจนเจ้าหน้าที่ทำไม่ไหว

เพื่อความสมบูรณ์ของเรื่องเห็นควรกล่าวถึงมูลเหตุของการชำระปทานุกรม ฉบับกรมตำรา กระทรวงธรรมการ พ.ศ. ๒๔๗๐ และการโอนงานชำระปทานุกรม และงานทำอักขรานุกรมภูมิศาสตร์มาอยู่ในราชบัณฑิตยสถาน ดังต่อไปนี้

เมื่อกระทรวงธรรมการได้ตีพิมพ์หนังสือปทานุกรมออกใช้ในราชการและจำหน่าย ใน พ.ศ. ๒๔๗๐ แล้ว ในกาลต่อมากระทรวงธรรมการได้พบข้อบกพร่องในหนังสือปทานุกรมนั้น อันสมควรแก้ไขเพิ่มเติม จึงดำริที่จะแก้ไขเพิ่มเติมให้ดีขึ้น ประกอบทั้งมีผู้สนใจในวิทยาการ ด้านนี้แสดงข้อบกพร่องและแนะวิธีแก้ไขข้อบกพร่องมาเป็นจำนวนมาก กระทรวงธรรมการ จึงได้ยกขึ้นพิจารณาร่วมกับความดำริของกระทรวง ผลที่สุดมีความเห็นพ้องต้องกันว่า หนังสือปทานุกรมของกระทรวงธรรมการซึ่งตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ นั้น ถึงเวลาชำระเพื่อพิมพ์ใหม่ต่อไป จึงตั้งกรรมการชำระปทานุกรมขึ้น ประกอบด้วยผู้มีพระนามและนามต่อไปนี้

๑. หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรณ

๒. หลวงเทพรัตนานุกิษฐ์

๓. พระธรรมนิเทศหยาหลย

๔. พระวรเวทย์พิสิฐ

๕. พระสารประเสริฐ

๖. พระยาอนุমানราชธน

๗. พระยาอุปทิศศิลปสาร

กรรมการคณะนี้ได้ประชุมกันเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ในการประชุมครั้งนี้ **เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี** เสนาบดีกระทรวงธรรมการ กล่าวเปิดประชุม เป็นใจความว่า “ขอขอบพระทัยและขอบใจกรรมการที่จะร่วมมือกันชำระปทานุกรมให้ดีขึ้น การทำนี้มีความประสงค์จะเตรียมสำหรับการพิมพ์เป็นคราว ๆ ไป เมื่อได้พิมพ์ในวิทยาคาร และหนังสือพิมพ์อื่น ๆ ให้มหาชนทั่วทั้งแก้ไขเป็นที่พอใจแล้ว กับขอมอบความมุ่งหมายไว้ให้ถือเป็นทางปฏิบัติด้วยว่า การชำระนี้ยังไม่มีวาระประสงค์จะบัญญัติคำขึ้นใหม่ แต่ประสงค์จะรวบรวมคำที่ใช้กันอยู่แล้วให้ลงรูปเป็นยุดิ คำใดแน่แก้ไขว่าแก้แล้วจะไม่ต้องแก้ก็จึงแก้ ถ้ายังแน่แก้ไขเช่นนั้นไม่ได้ ขอให้คงใช้ตามรูปเดิมไปก่อน”

ในบรรดาข้อบกพร่องอันเป็นส่วนประกอบให้มีการชำระปทานุกรมนั้น มีข้อบกพร่องที่ควรนำมากล่าว คือ ในปทานุกรมกระทรวงธรรมการ พ.ศ. ๒๔๗๐ ได้นิยามคำ โยนิ ไว้ว่า “โยนิ ม.น. มดลูก; ที่เกิด, ต้น; กำเนิด (กำเนิดมี ๔ อย่าง มี อัณฑช กำเนิดเกิดจากฟองไข่ เป็นต้น); อวัยวะที่สืบของหญิง; ปัญญา, ความรู้” โดยอาศัยที่ปทานุกรมได้นิยามไว้อย่างนี้ ได้มีท่านผู้หนึ่ง จะโดยเจตนาหรือโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ก็ทราบไม่ได้ ประสงค์จะชมอาจารย์หญิงคนหนึ่งว่ามีปัญญาดีหรือความรู้ดีโดยใช้ศัพท์แสดงแสดงภูมิว่าเป็นผู้รู้ ฉวยเอาคำนี้ไปใช้ก็เกิดเรื่อง แต่จะโทษท่านผู้นั้นก็ไม่ได้ เพราะปทานุกรมของกระทรวงธรรมการว่าไว้อย่างนั้นที่ปทานุกรมของกระทรวงธรรมการ นิยามคำ “โยนิ” ว่า “ปัญญา, ความรู้” นั้น เข้าใจว่าจะคัดมาจากพจนานุกรมบาลี-อังกฤษของ Childers ซึ่งนิยามคำ “โยนิ” ว่า “knowledge, wisdom” โดยหาเฉลี่ยไม่ว่า ในภาษาไทยคำว่า โยนิ มีความหมายอย่างนั้นหรือไม่ ถ้ามีความหมายอย่างนั้น มีที่ใช้อยู่ในหนังสืออะไร ผู้ใช้ปทานุกรมเมื่อเปิดเห็นคำศัพท์นี้แปลว่า “ปัญญา, ความรู้” ก็นำเอาไปใช้จึงเกิดเรื่อง เพราะในภาษาไทย คำว่า “โยนิ” หมายถึงอะไร ก็รู้กันดีอยู่แล้ว ผู้ที่รู้จักค้นคำในพจนานุกรม แต่ไม่รู้ว่าคำนั้น ๆ ควรใช้อย่างไร ในที่เช่นไร อย่างนี้เขาเรียกกันว่า เป็นเพียงนักภาษา แต่หาใช่นักภาษาศาสตร์ไม่ เพราะนักภาษาศาสตร์นั้น นอกจากต้องรู้ความหมายของคำแล้วยังจะต้องรู้ว่าคำนั้นใช้ในกรณีใด ตลอดจนรู้จักใช้คำนั้น ๆ ได้เหมาะในที่ที่เหมาะสมอีกด้วย

ด้วยเหตุดังกล่าวมาแล้วนี้ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ จึงได้ตัดเอาคำภาษาบาลีซึ่งเข้าใจว่าไม่มีใช้อยู่เป็นปกติในภาษาไทย ในปทานุกรม พ.ศ. ๒๔๗๐ ออกเป็นจำนวนมาก จนถึงกับมีผู้กล่าวว่า “มีคำเป็นอันมากในปทานุกรมเล่มเก่า พ.ศ. ๒๔๗๐ ซึ่งโดยมากเป็นคำบาลีและสันสกฤต เหตุใดกลับไม่มีในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน” เรื่องนี้เลขาธิการคณะกรรมการชำระปทานุกรมได้ชี้แจงไว้แล้วในคำปรารภ เรื่อง **ทำไมจึงเขียนเฉพาะ** ตีพิมพ์รวมอยู่ในหนังสือ **ความรู้ทางอักษรศาสตร์** ราชบัณฑิตยสถานรวบรวมตีพิมพ์

เมื่อได้รับโอนงานชำระปทานุกรมมาจากกระทรวงธรรมการเรียบร้อยแล้ว คณะกรรมการชำระปทานุกรม ซึ่งก็คงเป็นชุดเดิม ได้เริ่มประชุมกันเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๔๗๘ มีหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ นายราชบัณฑิตยสถาน เป็นประธาน ทรงชี้แจงว่า เมื่อกระทรวงธรรมการได้โอนงานและกรรมการคณะนี้มาสังกัดอยู่ในราชบัณฑิตยสถาน ที่ประชุมรวมสำนักของราชบัณฑิตยสถานได้ตกลงว่า งานชำระปทานุกรมควรให้อยู่กับกองกลาง ขึ้นตรงต่อนายราชบัณฑิตยสถาน ทั้งนี้ก็โดยเหตุที่ว่า งานของกรรมการคณะนี้ ถึงแม้ว่าจะเกี่ยวกับภาษาไทยเป็นส่วนใหญ่ ควรจะอยู่ในสำนักศิลปกรรมก็จริงอยู่ แต่ทำงานที่ดำริจะทำมีวงกว้างขวางออกไปยิ่งกว่านั้น คือมีหน้าที่บัญญัติศัพท์เกี่ยวกับวิชาการของสำนักอื่น ๆ อีกด้วย เป็นต้น

วิธีการที่คณะกรรมการคณะนี้ได้ทำมาก็เป็นการเหมาะสมอยู่แล้ว เพราะเป็นการทำอย่างหมดจดละเอียดลออ งานนี้ต้องกินเวลาเป็นระยะยาวนาน แต่ข้อนี้ไม่แปลกอะไร ประเทศฝรั่งเศสเองก็ได้ทำและชำระปทานุกรมของเขากินเวลานานตั้งร้อยปี วิธีการที่ได้ทำกันอยู่แล้วนั้นก็ขอให้ทำกันต่อไป แต่ในขั้นนี้ประสงค์จะให้เพิ่มงานขึ้นอีกอย่างหนึ่ง กล่าวคือ ประเทศสยามมีการปกครองอยู่ในระบอบประชาธิปไตย บรรดาคนในภาษาที่เกี่ยวกับการเมือง กฎหมาย เศรษฐศาสตร์ และอื่น ๆ ก็ย่อมมีขึ้นใหม่เป็นอันมาก หนังสือพิมพ์และประชาชนส่วนมากก็พูดกันถึงเรื่องนี้ ใช้คำเหล่านี้ จึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องรวบรวมคำเหล่านี้ให้มีอยู่ในปทานุกรมเพื่อประโยชน์แก่การศึกษา

นายกรัฐมนตรีและประธานกรรมการชำระปทานุกรม ได้ทรงกล่าวต่อไปว่า การเก็บคำดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ในขณะนี้เห็นว่าควรจะเก็บคำจากรัฐธรรมนูญ และประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑ ถึง บรรพ ๖ ที่ประกาศใช้แล้ว ตลอดจนศัพท์การเมือง ศัพท์เศรษฐศาสตร์ ตามที่ปรากฏอยู่ในหน้าหนังสือพิมพ์ด้วย

ในขณะที่ราชบัณฑิตยสถานได้ปฏิบัติการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๗๖ นั้น ได้ประสบอุปสรรคหลายอย่างหลายประการที่ไม่อาจบริหารงานให้ครบถ้วนกระบวนความตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ จึงได้ดำริที่จะแก้ไขเสียใหม่ เพื่อให้การบริหารเป็นไปได้อย่างสะดวกและคล่องตัว

ล. พ.ศ. ๒๔๘๕ รัฐบาลจึงได้เสนอสภาผู้แทนราษฎร ขอปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งสภาผู้แทนราษฎรลงมติเห็นชอบด้วย จึงได้ตราพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๘๕ ณ วันที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๘๕ (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๙ ตอนที่ ๒๒ พ.ศ. ๒๔๘๕)

สาระสำคัญของพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๘๕ นี้ คงเหมือนกับพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๗๖ จะต่างกันก็เพียงบัญญัติใหม่ให้ยืดหยุ่นได้ เพื่อให้คล่องตัวในการปฏิบัติ และจะปฏิบัติได้จริง ๆ โดยให้อำนาจให้ราชบัณฑิตยสถานออกระเบียบในการปฏิบัติได้ตามความเหมาะสม เช่น การแบ่งประเภทวิชาออกเป็นสาขา ไม่ได้บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติโดยระบุชื่อวิชาไว้ เพราะวิชาการย่อมก้าวหน้าไปตามกาลสมัยเมื่อบัญญัติระบุชื่อวิชาไว้ในพระราชบัญญัติ ถ้าจะแก้ไขเมื่อมีสาขาวิชาเพิ่มขึ้น ก็จะต้องแก้ตัวพระราชบัญญัติซึ่งต้องใช้เวลานานกว่าจะแก้ได้ จึงเปลี่ยนเป็นให้ราชบัณฑิตยสถานออกระเบียบได้เอง กำหนดการประชุมสำนัก ก็ไม่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติ แต่ให้อำนาจออกระเบียบกำหนดการประชุมได้ตามสมควร การเสนอเรื่องเกี่ยวกับวิชาที่ตนค้น

ได้ต่อสำนักของตน ก็ผ่อนลงมาให้เสนอตามระเบียบการของราชบัณฑิตยสถาน ในการประชุม และการปรึกษาก็รวบยอดให้นำข้อบังคับการประชุมและการปรึกษาของสภาผู้แทนราษฎร มาใช้โดยอนุโลม นอกจากนี้เกือบจะกล่าวได้ว่า เป็นการคัดลอกมาจากพระราชบัญญัติว่า ด้วยราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๗๖ ซ้ำแต่ว่า เปลี่ยนถ้อยคำและจัดประโยคประธาน ให้กะทัดรัด อัดใจความสำคัญเข้าไว้โดยกล่าวแต่สั้น ๆ แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายว่าบางมาตราเมื่อ แก่แล้วข้อความสำคัญไว้ไม่หมด ทำให้ขาดข้อความสำคัญไป บางแห่งก็ทำให้เกิดความขึ้นจน เป็นปัญหาต่อตีความกันวนวนอยู่ในขณะนี้ ซึ่งจะยกมาชี้ให้เห็นเป็นบางมาตรา เช่น มาตรา ๒๐ ของพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๗๖ ซึ่งบัญญัติว่า

“มาตรา ๒๐ เมื่อได้เลือกตั้งราชบัณฑิตแล้ว

ก. ให้ราชบัณฑิตในสำนักหนึ่ง ๆ เลือกประธานและเลขานุการประจำสำนัก

ข. ให้ราชบัณฑิตทุกสำนักประชุมกันเลือก นายก อุปนายกและเลขาธิการ สำหรับ ราชบัณฑิตยสถาน เพื่อตั้งเป็นสำนักงานกลางปฏิบัติงานทั่วไปของราชบัณฑิตยสถาน”

พระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๘๕ บัญญัติว่า

“มาตรา ๒๐ เมื่อทรงแต่งตั้งราชบัณฑิตแล้ว

(๑) ให้ราชบัณฑิตแต่ละสำนักประชุมกัน เลือกตั้งราชบัณฑิตในสำนักของตนเป็น ประธานและเลขานุการสำนัก

(๒) ให้ราชบัณฑิตทุกสำนักรวมประชุมกันเลือกตั้งราชบัณฑิต เป็นนายก อุปนายก และเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน เพื่อปฏิบัติงานทั่วไปตามระเบียบการของราชบัณฑิตยสถาน”

ตามมาตรา ๒๐ ของพระราชบัญญัติฯ พ.ศ. ๒๔๗๖ นั้น ผู้ร่างประสงค์เพียงเพื่อแสดงให้เห็นชัดว่า สำนักต่าง ๆ มีอิสระแก่ตัว ต่างมีประธานและเลขานุการประจำสำนักของตัว งานสำคัญต่าง ๆ ทำกันภายในสำนัก ส่วนตัวราชบัณฑิตยสถานเป็นสำนักงานกลาง มีงานทางธุรการมากกว่าทางวิชาการ เพราะทางวิชาการนั้นทางสำนักต่าง ๆ ทำมาเรียบร้อยแล้ว

ส่วนมาตรา ๒๐ ของพระราชบัญญัติ พ.ศ. ๒๔๘๕ ที่แก้เป็นว่า “เพื่อปฏิบัติงานทั่วไปตามระเบียบการของราชบัณฑิตยสถาน” นั้น มีหลายท่านตีความกันต่าง ๆ ในที่สุดต้องถึงให้คณะกรรมการการกฤษฎีกาตีความ เรื่องจึงยุติได้

วัตถุประสงค์อันสำคัญของราชบัณฑิตยสถาน มีอยู่อีกประการหนึ่งคือรับรองหลักวิชา การวินิจฉัยชี้ขาดรับรองหลักวิชานั้นเป็นการจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะแต่ไหนแต่ไรมา เรายังไม่เคยมีสถาบันเกี่ยวกับเรื่องนี้ แม้จนกระทั่งบัดนี้ เมื่อมีข้อขัดข้องโต้เถียงกันหลาย

อย่างหลายประการไม่รู้จะให้ใครวินิจฉัย เมื่อปัญหาขัดข้องนั้นขึ้นมาสู่ราชบัณฑิตยสถาน ราชบัณฑิตยสถานจะเป็นผู้วินิจฉัยให้ คำวินิจฉัยรับรองไม่จำเป็นต้องถูกเสมอไป เพราะราชบัณฑิตก็เป็นมนุษย์ มนุษย์จะทำอะไรถูกไปทุกอย่างไม่ได้ แต่ข้อวินิจฉัยของราชบัณฑิตเป็นหลักต้องยึดถือกันเป็นทางการ เพราะในที่ประชุมราชบัณฑิตประกอบด้วยผู้ทรงความรู้ อยู่ทุกด้านและได้พิจารณากันแล้วทุกมุม ผู้ใดจะทำให้ละเอียดลออยิ่งกว่าราชบัณฑิตยสถานนั้นเป็นการยาก ถ้าหากที่ประชุมราชบัณฑิตได้วินิจฉัยลงไปในทางใด ก็เพราะราชบัณฑิตยสถานได้พิจารณาโดยละเอียดตามหลักฐานและความจริงที่จะหาได้ในเวลานั้น ถ้าหากต่อไปภายหน้ามีหลักฐานและความจริงเกิดขึ้นมาใหม่ ข้อวินิจฉัยของราชบัณฑิตยสถานก็ต้องเปลี่ยนไป แต่ตอนใดที่ยังไม่ได้เปลี่ยน ตอนนั้นทางการต้องถือว่าคำวินิจฉัยของราชบัณฑิตยสถานเป็นคำวินิจฉัยที่ถูกต้อง และทางการต้องยึดถือเป็นหลักวิชาที่ใช้ได้ ข้อวินิจฉัยรับรองของราชบัณฑิตยสถานเปรียบได้ด้วยคำวินิจฉัยของศาล ซึ่งทางการต้องถือว่าถูกต้องจนกว่าจะมีการวินิจฉัยเปลี่ยนแปลง เพราะฉะนั้น พระราชบัญญัติฯ พ.ศ. ๒๔๗๖ จึงบัญญัติไว้ว่า

“มาตรา ๒๓ ให้มีการรวมประชุมราชบัณฑิตทุกสำนักด้วยกันเดือนละครั้ง เพื่อปรึกษาการงานของราชบัณฑิตยสถาน และรับรองหลักวิชาที่สำนักต่าง ๆ ค้นคว้าได้”

แต่ในพระราชบัญญัติฯ พ.ศ. ๒๔๘๕ บัญญัติว่า

“มาตรา ๒๓ ให้มีการประชุมราชบัณฑิตทุกสำนักร่วมกันอย่างน้อยปีละสองครั้ง เพื่อปรึกษาการงานของราชบัณฑิตยสถาน และพิจารณาเรื่องที่สำนักต่าง ๆ นำเสนอรวมตลอดทั้งวางระเบียบการของราชบัณฑิตยสถาน”

เพราะฉะนั้น ในบัดนี้เมื่อราชบัณฑิตยสถานได้ตีพิมพ์หนังสือทางวิชาการออกไปเพื่อให้ใช้เป็นทางการ จึงต้องมีประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีว่าให้ใช้ตามโดยไม่มีความหมายหรือระเบียบอะไรเป็นฐาน ถ้าคงคำ “รับรอง” ไว้ ตามพระราชบัญญัติฯ พ.ศ. ๒๔๗๖ ก็จะไม่เหมาะสมเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งเราจะอ้างอิงเอาเป็นฐานได้

เมื่อได้ตราพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๘๕ ขึ้นใช้แทนพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๗๖ ในวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๔๘๕ แล้ว ต่อมาอีก ๖ เดือน คือวันที่ ๓๐ กันยายน ๒๔๘๕ ได้มีประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องแต่งตั้งราชบัณฑิต ดังนี้

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องแต่งตั้งราชบัณฑิต*

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๖ แห่งพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน นายกรัฐมนตรีได้เลือกผู้ทรงคุณวุฒิ และนำความกราบบังคมทูลพระกรุณาขอให้ทรงแต่งตั้งเป็นราชบัณฑิต

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้

๑. พระวรวงส์เทอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร เป็นราชบัณฑิตในวิชาปรัชญา
๒. นายโกวิท ป. ประพันธ์ไพรัชพากย์ เป็นราชบัณฑิตในวิชาปรัชญา
๓. นายสมัค บุราราส เป็นราชบัณฑิตในวิชาปรัชญา
๔. นายวิทย์ สิวสริยานนท์ เป็นราชบัณฑิตในวิชาสังคมศาสตร์
๕. นายสิทธิ์ สิทธิสยามการ เป็นราชบัณฑิตในวิชาสังคมศาสตร์
๖. นายเลียม วินิจฉัยกุล เป็นราชบัณฑิตในวิชาสังคมศาสตร์
๗. นายบุญมา วงศ์สุวรรณค์ เป็นราชบัณฑิตในวิชาสังคมศาสตร์
๘. นายทองเปลว ชลภูมิ เป็นราชบัณฑิตในวิชาสังคมศาสตร์
๙. นายรอง สยามานนท์ เป็นราชบัณฑิตในวิชาประวัติศาสตร์
๑๐. นายสุจิตร์ หิรัญพริกส์ เป็นราชบัณฑิตในวิชาประวัติศาสตร์
๑๑. นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ เป็นราชบัณฑิตในวิชาประวัติศาสตร์
๑๒. หม่อมเจ้ารัชดาภิเษก โสนกุล เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์กายภาพ
๑๓. หม่อมหลวงประวัติ อิศรางกูร เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์กายภาพ
๑๔. นายประจวบ บุณนาค เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์กายภาพ
๑๕. นายแถบ นิละนินิ เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์กายภาพ
๑๖. นายสัลวิธานนิเทศ อ. รักตประจิต เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์กายภาพ
๑๗. นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์กายภาพ
๑๘. นายสุภชัย วานิชวัฒนา เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๑๙. นายจุล วัจนคุปต์ เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๒๐. นายคลุ้ม วัชโรบล เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๒๑. หม่อมเจ้าลักสณการ กเสมสันต์ เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพ

* (อักษรวิจิตร ใช้ ตามต้นฉบับเดิมเพื่อรักษาไว้เป็นประวัติการเขียนหนังสือ)

๒๒. นายโต โกเมส เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๒๓. นายสิริ พัทธานนท์ เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๒๔. พันโท ลออ บุณาค เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๒๕. นายจเร็น เชนะกุล เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๒๖. นายประกิต ร. กาณจนวนิชย์ เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๒๗. นายวิเทศ บุญคุปต์ เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๒๘. นายสิระ ยุทธเสวี เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๒๙. นายพุด รัตตประจित เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๐. นายสุจิต สุจิตถาวรพิทยา เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๑. นาวาอากาศโท เพิ่ม ลิ้มปัสวส์ เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๒. นายประสิทธิ์ เมณะเสวต เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๓. นายกัน กุญชร นะ อยุธยา เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๔. นายวงส์ กุลพงส์ เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๕. หม่อมหลวงชูชาติ กำภู เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๖. นายผเดิม อังสุวรณ์ เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๗. นายอุดม พิตยาภูมิพิจารน์ เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๘. นายกำจร พलगูร เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๙. นายนิธย์ นิติเวชวิสิสภ์ เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๔๐. นายเฉลิม พรหมมาส เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๔๑. นายเต็ม บุณาค เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๔๒. นายลี ศรีพัตต์ เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๔๓. นายพิน เมืองแมน เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๔๔. นายอวย เกตุสิงห์ เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๔๕. นายสุจิตต์ แสงวีเชียร เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๔๖. นายยง เสถียรโกเสส อนุমানราชธน เปนราชบัณฑิตในวิชาวรรณศิลป์
๔๗. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เปนราชบัณฑิตในวิชาวรรณศิลป์
๔๘. นายสาโรช ร. สุขยางค์ เปนราชบัณฑิตในวิชาสถาปัตยกรรมศิลป์
๔๙. นายนารถ โพธิประสาท เปนราชบัณฑิตในวิชาสถาปัตยกรรมศิลป์
๕๐. หม่อมเจ้าโวทยากร วรวรรณ เปนราชบัณฑิตในวิชาสถาปัตยกรรมศิลป์

๕๑. นายพรหม พรหมพิจิตร เปนราชบัณฑิตในวิชาวิจิตรศิลป์

๕๒. พระวรวงส์เทอ พระองค์เจ้าเปรมบุรฉัตร เปนราชบัณฑิตในวิชาวิจิตรศิลป์

ทั้งนี้ ตั้งแต่วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๔๘๕

ประกาศ ณ วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๔๘๕

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

จอมพล ป. พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

(ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๗ ตอนที่ ๖๕ วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๔๘๕)

เมื่อได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งราชบัณฑิตแล้ว ต่อมาอีก ๒ เดือนกับ ๑๙ วัน ได้มีการประชุมราชบัณฑิตเป็นครั้งแรกในวันที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๔๘๕ ที่ห้องประชุมสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ วังบางขุนพรหม ทั้งนี้เพราะเมื่อรัฐบาลได้ตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๘๕ นั้น ได้ใช้วังบางขุนพรหมเป็นสำนักงานของสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ท่านนายกรัฐมนตรี จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีคำสั่งให้ราชบัณฑิตยสถานย้ายไปอยู่ที่ วังบางขุนพรหมด้วย ราชบัณฑิตยสถานจึงต้องย้ายจากตึกหอสมุดแห่งชาติด้านเหนือ ไปอยู่ วังบางขุนพรหม ต่อมาธนาคารแห่งประเทศไทยประสงค์จะได้วังบางขุนพรหมเป็นที่ทำการของธนาคาร สภาวัฒนธรรมแห่งชาติต้องย้ายไปอยู่บ้านพิษณุโลก ส่วนราชบัณฑิตยสถาน ขอกลับมาอยู่ที่เดิม คือ ตึกหอสมุดแห่งชาติด้านเหนือ จนตรบเท่าทุกวันนี้ (๓๑ มี.ค. ๒๗)

ต่อมาเมื่อรัฐบาลได้ตั้งกระทรวงวัฒนธรรมขึ้น ใน พ.ศ. ๒๔๙๕ และได้จัดสร้าง ที่ทำการของกระทรวงขึ้นที่สนามเสือป่า ได้มีโครงการจะให้ราชบัณฑิตยสถานย้ายไปรวมอยู่ที่ กระทรวงวัฒนธรรมด้วย ดังปรากฏในคำกล่าวของปลัดกระทรวงวัฒนธรรม ในงานวางศิลาฤกษ์ ตึกที่ทำการ กระทรวงวัฒนธรรม เมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๖ ตอนหนึ่งว่า “ก. ปึก ขาวของตึกชั้นล่างเป็นที่ทำงานของราชบัณฑิตยสถาน แผนกคลังและพัสดุ สำนักงาน ปลัดกระทรวงและแผนกคลัง สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ฯลฯ”

เมื่อสร้างกระทรวงวัฒนธรรมเสร็จแล้ว ราชบัณฑิตยสถานพิจารณาเห็นว่า สถานที่ที่ กระทรวงแบ่งให้ นั้น ไม่เป็นเอกเทศ ซ้ำยังมีแผนกคลังรวมอยู่ด้วย น่าจะไม่เหมาะเป็นที่ทำงานของราชบัณฑิตยสถาน เพราะกรรมการของราชบัณฑิตยสถานมีบางคน เช่น กรรมการชำระ ปทานุกรม ประชุมกันบางวันกว่าจะเลิกก็ถึง ๑๗.๐๐ นาฬิกา และบางวันก็ล่าไปถึง ๑๘.๐๐ นาฬิกา ก็เคยมี อีกประการหนึ่ง หน่วยงานที่จัดให้รวมอยู่กับราชบัณฑิตยสถานนั้น มีแผนกคลัง

อยู่ด้วย ถ้ามีอะไรเกิดขึ้นจะนำความเสื่อมเสียมาสู่ราชบัณฑิตยสถาน เมื่อไม่ได้ห้องทำงานเป็นเอกเทศ ก็ขออยู่ที่เดิมไปก่อน

ในการประชุมราชบัณฑิตเป็นครั้งแรกนี้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี เป็นประธานในที่ประชุม ได้กล่าวเปิดประชุมว่า

“ท่านราชบัณฑิตทั้งหลาย

“ในฐานะที่ฉันเป็นผู้รักษาการตามพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน ฉันใคร่ขอชี้แจงข้อความบางประการ คือใครจะขอให้ตั้งใจทำงานให้เป็นล่ำเป็นสัน อย่าปล่อยให้เฉื่อยชาไปตามยถากรรม แล้วก็เจียบหายไปโดยไม่มีอะไรเกิดขึ้นเลย เวลาที่ชาติบ้านเมืองตกอยู่ในสภาพที่ยากลำบาก เราต้องช่วยกันทำงาน ชาติจึงจะผ่านพ้นอันตรายไปได้ มิฉะนั้นชาติจะไม่ผ่านพ้นอันตรายไปได้เลย กิจกรรมงานที่ทำกันต้องมีคนที่เห็นหัวคิดและเป็นลูกมือซึ่งเปรียบเหมือนโรงงาน ก็มีผู้อำนวยการและคนงาน ตามี ตามา เป็นกำลัง พวกท่านราชบัณฑิตเป็นสมอง สกูลไทยจะรุ่งเรืองได้ ก็ต้องอาศัยพวกท่านประกอบกิจให้เป็นประโยชน์ การประดิษฐ์ต้องพึ่งตำรา จากตำราจึงเกิดความชำนาญ ในทางตำรา จะมีใครชำนาญกว่าพวกท่านราชบัณฑิต ซึ่งนับว่ามีความชำนาญมาก หวังว่าชาติจะได้รับความรู้ทางวิชาจากพวกท่าน และหวังว่าพวกท่าน จะใช้ความชำนาญและความคิดให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชนและราชการ

“ทางรัฐบาลรู้สึกเป็นห่วงอนาคตของชาติเป็นอย่างมาก เพราะเวลานี้เราอยู่ในสถานะสงคราม และสงครามก็ได้แผ่ไปทั่วโลก คนทุกคนต้องทำการรบ รบกันทั้งทางอาวุธและจิตใจ ต้องต่อสู้อุปสรรคตั้งร้อยแปดประการ เราจะหวังให้สงครามสงบเร็วคงหวังไม่ได้ เพราะสงครามคงจะยืดเยื้อไปอีกนาน การแพ้ชนะกันก็คงจะเป็นเพราะชาติวัตถุดิบ ยุทธโศภรณ์ และอาหารการกิน ประเทศเราแต่ก่อนนี้ต้องพึ่งต่างประเทศอยู่มาก เราเพิ่งจะมาทำกันอย่างจริงจังเมื่อเร็ว ๆ นี้ถ้าเราไม่ทำให้ทันกันทันใช้ชาติของเราก็จะต้องอัตคัดขาดแคลน ความจริงเป็นเช่นนี้ของกินของใช้ในประเทศถึงจะมีก็ลำเลียงมาได้ไม่สะดวก ความจำเป็นมีดังนี้ จึงขอแจ้งต่อท่านราชบัณฑิตแต่เพียงย่อ ๆ หวังว่าจะเป็นเครื่องเตือนใจท่านทั้งหลาย เพื่อนำไปประกอบกิจให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง ตำราที่ท่านได้เล่าเรียนมาจากต่างประเทศนั้น เมื่อนำมาใช้ในประเทศเรา อาจติดขัดไม่สมประสงค์ เพราะในต่างประเทศเขามีคนที่มีความชำนาญและมีเครื่องมือมากกว่าเรา ฉะนั้น จึงอยากให้พวกท่านได้ค้นคว้าศึกษาตามตำราที่ได้เล่าเรียนมาจากต่างประเทศ เพียงเพื่อเป็นแนวทางความคิด แล้วนำมาปฏิบัติให้เหมาะสมแก่เมืองเรา สิ่งใดที่ท่านได้ค้นคว้าและศึกษาจนสามารถออกมาเป็นประโยชน์ได้แล้ว ขอท่านได้กรุณาทำสิ่งนั้นทันที เพื่อช่วยชาติ

ในที่สุดนี้ ฉันขอเชิญคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลก จงบันดาลให้ราชบัณฑิตยสถาน ตั้งมั่นอยู่เพื่อเป็นแหล่งที่จะประสิทธิ์ประสาทความเจริญ รุ่งเรืองให้แก่ชาติต่อไป และขอให้ท่านราชบัณฑิตจงได้ประกอบกิจการงานในหน้าที่อันมีเกียรตินี้ สมกับความตั้งใจของฉัน ของชาติ และของรัฐบาล ขอท่านจงประสบแต่ความสุข ความสำราญทุกทีพาราตรี”

เมื่อนายกรัฐมนตรีกล่าวจบแล้วได้ออกจากที่ประชุมไป ส่วนราชบัณฑิตได้ประชุมกัน ต่อไปเพื่อเลือกตั้งนายก อุปนายก และเลขาธิการ ผลการเลือกตั้งปรากฏว่า **พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร** ได้รับเลือกตั้งเป็นนายก อุปนายก ได้แก่ **พระยาอนุমানราชธนะ ส่วนเลขาธิการ** ได้แก่ **นายโกวิท ป. ประพันธ์ไพรัชพากย์**

ในการก่อร่างสร้างตัวขึ้นใหม่ของราชบัณฑิตยสถานครั้งนี้ องค์นายกราชบัณฑิตยสถาน ได้ทรงวางแนวการทำงานของราชบัณฑิต ตามแนวที่ท่านนายกรัฐมนตรีได้กล่าวไว้ใน การเปิดประชุมราชบัณฑิตนั้น เป็นใจความว่า

แนวทางที่ท่านนายกรัฐมนตรีวางไว้นั้นเหมาะแก่กาลสมัยเป็นที่ยิ่ง เหตุที่การงาน ของราชบัณฑิตยสถาน (ในอดีต) ยังมิได้ผลิตผลตามสมควร ก็เพราะได้ตั้งเข็มทิศไปในทาง ทฤษฎีมากเกินไป คือ ถือเครื่องในการด้านวิชาว่า จะต้องค้นพบหรือเป็นต้นคิดประดิษฐ์ของใหม่ ขึ้นจึงจะถือว่า เป็นการวิจัยหรือค้นคว้าได้ แต่อันที่จริงทุกสิ่งทุกอย่างในโลกอยู่ในสัมพัทธภาพ หรือความเทียบเคียงกัน ข้อสำคัญอยู่ที่การนำเอาวิชาความรู้ออกมาเผยแพร่ให้เป็นคุณ เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติที่รักของเรา ราชบัณฑิตยสถานจึงวางแผนปฏิบัติไว้โดยมุ่งจะให้ บังเกิดผลโดยเร็วภายในกรอบพอที่จะทำได้ กล่าวคือ (๑) จัดให้ราชบัณฑิตแสดงวิทยุกระจาย เสียงเกี่ยวกับข้อความทั่ว ๆ ไปในวิชาของตน (๒) จัดให้มีการแสดงปาฐกถาเป็นครั้งคราว (๓) จัดให้มีการแต่งตำราในวิชาการต่าง ๆ และ (๔) จัดให้มีการอ่านกระดาษประพันธ์หรือ คำบรรยายในข้อวิชาที่ค้นมาได้

อะไรใหม่อะไรไม่ใหม่นั้น เห็นควรถือภูมิความรู้ในวิชาหนึ่ง ๆ ซึ่งมีอยู่ในประเทศไทย ขณะนี้เป็นเกณฑ์เช่น ความก้าวหน้าของวิชากฎหมาย ซึ่งได้กระทำกันมาแล้วในประเทศไทยนั้น เห็นว่า เป็นตัวอย่างที่ดี คือ ในขั้นต้นก็ตั้งระดับวิชาไว้พอเป็นมาตรฐานก่อน แล้วก็ค่อยขยาย มาตรฐานนั้นให้สูงขึ้นไปโดยลำดับ ฉะนั้น วิชาใดยังไม่มีตำราเป็นภาษาไทย ก็ควรจัดแต่งตำรา ขึ้นในระดับที่ง่ายก่อนแล้วก็ค่อยขยายความยากและความพิสดารขึ้นโดยลำดับ และในกรณี แต่งตำรานั้น ๆ ก็ต้องคำนึงถึงความต้องการของประเทศไทยในสมัยนี้เป็นสำคัญ”

เพื่อปฏิบัติการให้เป็นไปตามแนวที่องค์นายกราชบัณฑิตยสถานทรงวางไว้ในระยะแรก

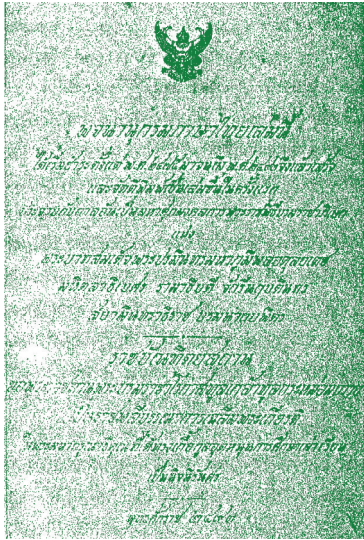

ราชบัณฑิตได้เขียนเรื่องในสาขาวิชาของตน ออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย โดยผลัดเปลี่ยนกันไปบรรยายตามโอกาสอันควร ต่อมาได้ดำริที่จะทำ สารานุกรม (Encyclopaedia) โดยใช้หนังสือ Encyclopaedia Britannica เป็นหลักมอบให้สำนักแต่ละสำนักคัดเลือกคำที่ควรจะให้มีในสารานุกรมภาษาไทย เพื่อให้ผู้ที่ไม่ได้ไปเรียนต่างประเทศ ได้มีโอกาสค้นคว้าวิชาทางตะวันตกบ้าง งานนี้เริ่มไปได้บ้างเพียงเล็กน้อย ก็ต้องหยุดชะงัก สงครามมหาเอเชียบูรพาได้รุนแรงหนักขึ้น การประชุมก็มักประชุมไม่ได้ เพราะมีราชบัณฑิตมาไม่ครบองค์ เนื่องจากอพยพหลบภัยสงครามบ้าง ความจำเป็นอื่น ๆ บ้าง นอกจากนี้ราชบัณฑิตบางคนก็ต้องไปประจำอยู่ตามหัวเมืองเพื่อปฏิบัติราชการตามคำสั่งของผู้บัญชาการทหารสูงสุด เช่น นายสาโรช ร. สุขยางค์ ต้องไปประจำอยู่ที่จังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อตัดแปลงถ้ำฤๅษี ให้เป็นที่มั่นคงสำหรับเป็นแหล่งเก็บทรัพย์สินอันมีค่าของชาติ พระยาสารศาสตรศิริลักษณ์ ได้เขียนประวัติ พระสาโรชรัตนนิมมานก์ (สาโรช ร. สุขยางค์) ไว้ในหนังสือที่พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพของท่านเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๙๓ ตอนหนึ่งว่า

“สำหรับงานตัดแปลงถ้ำฤๅษีเป็นที่มั่นคงสำหรับเป็นแหล่งที่เก็บทรัพย์สินมีค่าและหาค่ามิได้นี้ พระสาโรชฯ ต้องไปค้างแรมอยู่ที่ในป่า เขตจังหวัดเพชรบูรณ์เป็นเวลานาน แต่เคราะห์ดีเมื่อเวลากลับมา ก็หาได้เป็นไข้มาลาเรียเช่นคนโดยมาก แต่อ่านมัยแลร่างกายก็เริ่มทรุดโทรมตั้งแต่นั้นมาเป็นลำดับ และได้ออกจากประจำการรับพระราชทานบำนาญฐานรับราชการนาน”

ในขณะที่สงครามมหาเอเชียบูรพาอยู่ในขั้นรุนแรงนี้ การคัดเลือกคำเพื่อทำสารานุกรมก็ต้องหยุดชะงักไปด้วย แต่งานที่ทำโดยคณะกรรมการที่ราชบัณฑิตยสถานตั้งขึ้นหาได้หยุดไม่ ยังคงประชุมกันอยู่ตลอดมา เช่น งานชำระปทานุกรม และงานชำระปทานุกรมนีเองได้ชำระและตีพิมพ์เสร็จใน พ.ศ. ๒๔๙๓ อันเป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงประกอบพระราชพิธีราชาภิเษก ราชบัณฑิตยสถานได้จัดตีพิมพ์ข้อความพิเศษไว้ในหน้าแรกของพจนานุกรมนั้น เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ ดังนี้

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๙๗ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม ในตำแหน่งบังคับบัญชาราชบัณฑิตยสถาน ได้มีบัญชามายังราชบัณฑิตยสถาน ให้จัดการรื้อฟื้นโครงการทำสารานุกรมและอักษรานุกรมภูมิศาสตร์ขึ้นมาจัดทำใหม่ เมื่อราชบัณฑิตยสถานได้จัดทำโครงการงานทั้งสองนั้นเสนอไปแล้ว ท่านนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมในตำแหน่งบังคับบัญชาราชบัณฑิตยสถาน มีบัญชาว่า “เห็นชอบด้วยทุกประการ ให้ลงมือปฏิบัติงานไปได้ ส่วนจะต้องการเจ้าหน้าที่อย่างใดบ้าง

ก็ให้ราชบัณฑิตยสถานขออัตราและงบประมาณมาได้แต่บัดนี้” (รายละเอียดเกี่ยวกับโครงการตลอดจนความเป็นมาของงานทั้งสองนี้ โปรดดูคำนำหนังสือทั้งสองนั้น)

การทำงานของราชบัณฑิตยสถานในเวลานั้น ถือเป็นหลักปฏิบัติอยู่อย่างหนึ่งตามสุภาษิตที่ว่า “เมื่อยังไม่ถึงอย่าเพิ่งพูด” งานอะไรก็ตาม เมื่อยังเป็นโครงการและยังไม่มีผลงานออกมาตามโครงการนั้นจะยังไม่โฆษณา เคาะปิบตีฆ้องตึกลอง ต่อมาเมื่อมีผลงานออกมาแล้ว จึงจะโฆษณาบ้างตามควร เพราะฉะนั้น งานทำสารานุกรมนี้ เมื่อได้รับความเห็นชอบตามโครงการที่เสนอไป และคณะรัฐมนตรีอนุมัติให้ตั้งคณะ

บรรณาธิการแล้ว คณะบรรณาธิการประชุมกันคัดเลือกคำที่จะเก็บลงในสารานุกรมหมด และอธิบายคำได้มากพอสมควรพร้อมที่จะตีพิมพ์ออกได้แล้ว พระยาอนุนานราชธน รักษาการนายราชบัณฑิตยสถาน ประธานคณะบรรณาธิการจึงได้เขียนบทความไปออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียง กรมประชาสัมพันธ์ ดังนี้

“คนแต่ก่อนรู้มาก คนเดี๋ยวนี้รู้น้อย” เพราะเมื่อก่อนเราอาจเรียนความรู้ได้ในเวลาไม่กี่ปีก็เรียนจบ แต่เดี๋ยวนี้ต้องเรียนกันจนตายก็ไม่รู้จบ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะด้วยความเจริญวิวัฒนาการของโลก ถ้าเราไม่ปรับปรุงความรู้ของเราให้ก้าวหน้าเสมอและเป็นไปตามกาลสมัย เราก็ต้องเป็นคนล้าสมัยกลายเป็นคนอดีตที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน เมื่อก่อนนั้นความรู้ของเราอยู่ที่พุง ถ้าใครรู้มากคนนั้นก็มีความรู้เต็มพุง สัจจนิกนธถ้าจารย์พวกเดียรถีย์นิครนถ์ที่กล้าโต้ตอบปัญหาธรรมกับพระพุทธเจ้า ก็เพราะถือว่าตนมีความรู้เต็มพุง ถึงกับต้องเอาเส้นเหล็กรัดพุงไว้ เพราะกลัวว่าความรู้จะดันออกมาจนพุงแตก เดียวนี้เราไม่กลัวอย่างนั้น แต่กลัวว่าความรู้มีมากขึ้นกว่าเก่าหลายเท่าพันทวี เราจะท่องบ่นจดจำจนใจให้ได้หมดเหมือนเมื่อก่อนก็ทำไม่ได้ เหตุนี้ชาติที่เจริญด้วยความรู้ จึงต้องสร้างตำราและมีห้องสมุดสำหรับอ่านและค้นคว้า เพราะฉะนั้นผู้รู้ในสมัยนี้จึงไม่อยู่แต่ที่จำได้เท่านั้น ยังต้องรู้ได้ว่าเรื่องที่คนต้องการจะค้นหาได้จากหนังสือเรื่องอะไร และเพื่อสะดวกในการค้นหานี้ จึงต้องมีห้องสมุดเป็นส่วนกลางและมีวิชาห้องสมุดเกิดขึ้น

“เราอาจคาดได้ว่าห้องถิ่นใดมีความเจริญก้าวหน้าในความรู้ ก็ด้วยสังเกตดูประชาชนในท้องถิ่นนั้นว่า สนใจในการอ่านหนังสือและมีห้องสมุดประชาชนกี่มากน้อย เพียงเท่านี้ยังไม่พอ เพราะผู้ที่สนใจความรู้ยังต้องการมีหนังสือสำหรับค้นหาความรู้ที่ตนต้องการไว้กับบ้านอยู่ใกล้มือ เมื่ออ่านหนังสือเช่นเพียงแต่เป็นหนังสือพิมพ์ ก็ยังมีค่าแปลก ๆ ใหม่ ๆ เช่น กัมมันตภาพ กฎบัตรสหประชาชาติ วัฒนธรรม อย่างนี้เป็นต้น หรือต้องการหาความรู้เพิ่มเติม เช่น กฎหมาย ภูเขา ขบ ยุง กันปล่อง ตลอดจนเรื่องเกี่ยวกับวรรณคดี ศิลปะ นิยาย นิทาน วิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ประวัติคนมีชื่อเสียงของโลกและเรื่องอื่น ๆ ถ้าต้องการมีหนังสือที่วาดด้วยเรื่องเหล่านี้ทั้งหมดไว้กับบ้าน ก็ไม่ได้ด้วยกันทุกคน แม้มีอยู่ก็ต้องเสียเวลาอ่านไม่น้อย ไม่ทันกับสมัยที่ถือว่าเวลาเป็นเงินเป็นทอง เพราะด้วยความจำเป็นชาติที่เจริญจึงได้คิดจัดทำหนังสือขึ้นชนิดหนึ่งซึ่งจะอ่านกันได้ทั่วไป สำหรับค้นหาเป็นความรู้ในเรื่องเหล่านี้ให้ชื่อในภาษาอังกฤษว่า *Encyclopaedia* ซึ่งในภาษาไทยคิดเป็นคำขึ้นใช้เรียกว่า **สารานุกรม** มีลักษณะตามปรกติเรียงลำดับตัวอักษรอย่างเดียวกับพจนานุกรม

“**สารานุกรม** แม้มีลักษณะเหมือนพจนานุกรม แต่ก็ไม่เหมือนกันทีเดียว เพราะสารานุกรมมุ่งอธิบายเรื่องเป็นส่วนใหญ่ ส่วนพจนานุกรม มุ่งอธิบายความหมายเป็นส่วนใหญ่ พจนานุกรมมีหลายชนิด อย่างย่อก็มี อย่างพิสดารก็มี เป็นไปเฉพาะเรื่องก็มี สารานุกรมก็เช่นเดียวกัน อย่างย่อเพียงเล่มเล็ก ๆ เล่มเดียวก็มี อย่างพิสดารมีขนาดใหญ่และเป็นจำนวนตั้ง ๒๐-๓๐ เล่มก็มี ที่เป็นอย่างกลาง ๆ หรือเฉพาะเรื่องก็มี และการเก็บคำอธิบาย ก็แล้วแต่ผู้ซึ่งรวบรวมจะเห็นควรเก็บหรือไม่เก็บ จะควรอธิบายอย่างย่อหรืออย่างพิสดาร ก็แล้วแต่จะกะขนาดให้เหมาะสมกับความต้องการตามกำลังและเวลาที่กำหนดไว้ สารานุกรมของชาติใดก็เลือกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชาตินั้นเป็นที่ตั้ง เพื่อให้เห็นว่าเป็นสารานุกรมประจำชาติประจำวัฒนธรรมของตน เหตุนี้เรื่องที่เก็บลงในสารานุกรมของชาติต่าง ๆ จึงหนีกันไปในเรื่องของเขายกตัวอย่างเช่น เก็บเรื่องเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ประเทศของเขาอย่างละเอียด แต่เมื่อกล่าวถึงชาติอื่นที่ห่างไกลต่อความสนใจ เขาก็เก็บแต่ ๒-๓ ชื่อเท่านั้น เช่นเกี่ยวกับประเทศไทย เขาก็เก็บแต่กรุงเทพฯ คำเดียว อย่างดีก็มีชื่อเมืองอื่น ๆ อีก ๒-๓ คำเท่านั้น ดังนั้นเป็นต้น เรื่องที่อยู่ในใจในชาติของเขา วัฒนธรรมของเขา และของคนอื่นเพียงไหน ไม่ใช้รู้แต่ของคนอื่น แต่ของตนรู้หน่อยเต็มที เพราะผู้ใดรู้ตน ผู้นั้นคือผู้รู้ เมื่อรู้ตนแล้วก็อาจเอาไปเปรียบเทียบกับของคนอื่นได้ว่าที่ตนมีอยู่แล้วแค่ไหน จะได้ปรับปรุงตนของตนได้ถูกต้อง สารานุกรมเหล่านี้ เมื่อ

จัดทำในทีแรกก็เป็นธรรมดา ย่อมมีขนาดเล็กก่อน เป็นอย่างคนที่เกิดมาก็เป็นเด็กมาก่อน แล้วปรับปรุงแก้ไขและเพิ่มเติมเป็นวิวัฒนาการกันต่อมา จนมีปริมาณมากเล่ม ซึ่งกินเวลาทำตั้งห้าสิบปี ร้อยปี จึงได้เป็นสารานุกรมที่จัดว่าสมบูรณ์ขึ้น ดังนั้นก็มีอยู่หลายฉบับ

“สารานุกรมที่กล่าวมานี้ ถ้าว่าถึงฉบับที่เป็นภาษาไทยไม่ปรากฏว่าเคยมี นี่แสดงว่าในด้านความรู้เรื่องเหล่านี้ เรายังล้าหลังกว่าประเทศอื่น ๆ ที่เจริญแล้ว เท่ากับตัดหนทางไม่ให้ผู้ที่ต้องการจะทราบ แต่อ่านหนังสือต่างประเทศไม่ออกหรือหาหนังสือแม้เป็นภาษาไทยก็ไม่ได้หา ต้องหมดโอกาสที่จะบำรุงปัญญาความรู้ของตนให้ก้าวหน้า เนื่องด้วยเหตุดังกล่าวมา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๗ นี้เอง ท่านจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม จึงสั่งให้ราชบัณฑิตยสถาน จัดวางโครงการทำสารานุกรมไทยขึ้นเพื่อความเจริญในด้านวิชาการ สำหรับประชาชนจะได้ใช้เป็นอุปกรณ์การศึกษาเหมือนกับที่นานาอารยประเทศเขาทำกันอยู่ เมื่อราชบัณฑิตยสถานได้รับคำบัญชาและได้เสนอโครงการไปแล้ว ต่อมาไม่ช้าคณะรัฐมนตรีก็ลงมติให้ราชบัณฑิตยสถานจัดทำสารานุกรมไทยตามโครงการที่เสนอไปนั้นได้และแต่งตั้งคณะกรรมการทำสารานุกรมขึ้นคณะหนึ่ง ตามหนังสือของกรมสารบรรณ คณะรัฐมนตรีฝ่ายบริหาร ลงวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๗ ประกอบด้วย

๑. พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครอิศรพงศ์ประพันธ์	ที่ปรึกษา
๒. พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร	ที่ปรึกษา
๓. พระยาอนุมานราชธน	ประธานคณะกรรมการ
๔. พระราชธรรมนิเทศ	บรรณาธิการ
๕. พันเอก หลวงสารานุกรมประพันธ์	บรรณาธิการ
๖. นายรอง ศยามานนท์	บรรณาธิการ
๗. นายเจริญ อินทรเกษตร	เลขานุการ

ต่อมาไม่ช้า พันเอก หลวงสารานุกรมประพันธ์ ถึงแก่กรรมไป ทางราชการจึงตั้ง พ.ต.อ. หม่อมหลวงมานิจ ชุมสาย เป็นบรรณาธิการด้วยคนหนึ่ง แทนพันเอก หลวงสารานุกรมประพันธ์ คณะกรรมการได้เริ่มประชุมกันเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๗ และได้ประชุมกันต่อมาตามปกติสัปดาห์ละ ๒ ครั้ง ในชั้นแรกเริ่มเลือกเก็บคำตั้งแต่อักษร ก จนถึงอักษร ฮ ได้คำที่จะลงในสารานุกรมประมาณ ๑๒,๐๐๐ คำ ซึ่งในจำนวนนี้อาจต้องมีตัดทอนและเพิ่มเติมต่อไปตามที่เห็นสมควร ส่วนคำอธิบายเรื่องของคำเหล่านี้ ราชบัณฑิตยสถานรู้สึกยินดีอย่างยิ่ง ที่ได้รับความร่วมมือด้วยความเต็มใจจากท่านที่ทรงความรู้เป็นผู้อธิบายในคำที่มีเรื่องซึ่งตนถนัด ท่านที่ทรงความรู้เหล่านี้ลงท่านปรารภว่า ได้ไปศึกษาเล่าเรียนมา

จากต่างประเทศ ได้ความรู้อะไรที่ดี ๆ มา ก็ตั้งใจพยายามที่จะเผยแพร่ความรู้เหล่านั้น ให้เป็นวิทยาทานแก่เพื่อนร่วมชาติ เพื่อสำแดงกตเวทิสนองคุณชาติตามความรู้ความสามารถของตน และเพื่อสนองความตั้งใจอันเป็นกุศลเจตนาของท่านทั้งหลาย ซึ่งร่วมแรงร่วมใจกันผลิตสร้างสารานุกรมไทยนี้ ราชบัณฑิตยสถานจะลงนามท่านที่เอื้อให้ความรู้เหล่านี้ไว้ท้ายคำอธิบายนั้น ๆ ทุกเรื่องไป เมื่อท่านนายกรัฐมนตรีทราบเรื่องที่ท่านเหล่านี้มีเจตนาด้วยความหวังดีต่อส่วนรวมเช่นนี้ ก็แสดงความยินดีอนุโมทนาว่า งานที่ท่านทำครั้งนี้จะเป็นมรดกอันหาค่ามิได้แก่อนุชนอย่างยิ่ง

คณะกรรมการยอมนตระหนักในความรับผิดชอบอยู่ไม่น้อยว่า งานทำสารานุกรมไทยเป็นงานใหญ่และกว้างขวางเกี่ยวกับความรู้แทบทุกประเภทวิชา และเป็นงานซึ่งผลิตขึ้นเป็นครั้งแรก ย่อมจะต้องมีขาดตกบกพร่องบ้างเป็นธรรมดา หวังว่าท่านคงให้อภัย แต่เห็นว่างานที่สร้างขึ้นนี้ คณะกรรมการเห็นว่ากว่าจะแล้วเสร็จก็คงจะต้องเป็นเวลานานแรมปี ถ้ามีขาดตกบกพร่องอย่างไร เช่น เป็นเพราะคณะกรรมการขาดความรู้หรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์อย่างไรบ้าง ก็ไม่อาจจะทราบได้ในเวลาอันควร จึงตกลงว่าเมื่อทำไปแล้วเสร็จได้เท่าใด ควรจะตีพิมพ์เป็นเล่มเล็ก ๆ เสียที เป็นอย่างที่เราเรียกในภาษาอังกฤษว่า Fascicule หรือ อนุภาค ออกตีพิมพ์ให้มหาชนทราบเสียก่อนเป็นระยะ ๆ ไป เมื่อมีอะไรที่เห็นว่ายังไม่สมบูรณ์เท่าที่ควรเป็น ก็จะมีการทักท้วงและแนะนำจากท่านที่มีเมตตาและความปรารถนาดี คณะกรรมการจะได้รับไว้พิจารณา เมื่อปรึกษากันเห็นชอบด้วยแล้วก็จะได้จัดการแก้ไขต่อไป หนังสือสารานุกรมไทยนี้ คณะกรรมการกะว่าจะตีพิมพ์เล่มแรกเป็นอนุภาค ๑ เป็นปฐมฤกษ์ในเดือนมกราคมขึ้นปีใหม่คือ ใน พ.ศ. ๒๔๙๘ และอนุภาคเล่มต่อไป ก็จะตีพิมพ์และผลิตออกเผยแผ่อย่างน้อยเล่มหนึ่งทุก ๆ ระยะ ๒ เดือน ซึ่งหมายความว่าในทุกๆ สองเดือนอาจมีมากกว่า ๑ เล่มก็ได้ ทั้งนี้ก็แล้วแต่ กำลังคน กำลังเงิน และเวลาซึ่งราชบัณฑิตยสถานมีอยู่อย่างจำกัดเต็มที”

งานทำสารานุกรมได้ดำเนินมาด้วยความราบรื่นและเรียบร้อย จนถึง พ.ศ. ๒๕๑๒ **พระยาอนุমানราชชน** รักษาการนายกราชบัณฑิตยสถาน ประธานคณะกรรมการทำสารานุกรม ได้ถึงแก่อนิจกรรมลง มีบรรณาธิการผู้หนึ่งที่เริ่มทำงานมาด้วยกัน ได้ปรารภกับผู้เขียนว่า เราได้เสียสละทำงานสารานุกรมกันมานานแล้ว โดยมีได้รับผลตอบแทนอะไรเลย และการที่ไปขอร้องให้ผู้ทรงคุณวุฒิช่วยเขียนเรื่องลงสารานุกรมนั้น เราก็ไม่มีอะไรตอบแทนเขา นอกจากเมื่อถึงเวลาสิ้นปี ก็ซื้อปากกาหมึกซึมบ้าง ของอย่างอื่นบ้างสมนาคุณครั้งหนึ่ง บรรณาธิการผู้นั้นอ้างว่ารู้สึกเกรงใจเขาเมื่อไปขอร้องให้เขาเขียนเรื่องให้บ่อย ๆ เข้าก็รู้สึก

ละลายไม่กล้าเข้าหน้า ต่อไปนี้ ถ้าไม่มีเงินตอบแทนบ้างก็จะไม่รับเป็นผู้ติดต่อผู้เขียนให้และขอบอกเลิกเป็นบรรณาธิการด้วย ผู้เขียนชี้แจงให้ฟังว่า เรื่องนี้ ความจริงราชบัณฑิตยสถาน มีได้นิ่งนอนใจ โดยได้พยายามตั้งงบประมาณไปแล้ว แต่ไม่ได้รับอนุมัติ แม้ปิ่นเองก็ตั้งไป ผู้รักษาราชการนายราชบัณฑิตยสถาน ก่อนถึงแก่อนิจกรรม ได้ไปชี้แจงสำนักงบประมาณด้วยตนเอง ก็คงไม่ได้รับอนุมัติตามเคย และผู้เขียนได้พูดขอร้องว่า ไหน ๆ เราก็ได้ทำกันมาเป็นเวลา ๑๐ ปีกว่าแล้วทั้งสารานุกรมก็เป็นที่ยินยอมของประชาชน น่าจะกັດฟันทำไปเพื่อประโยชน์แก่อนุชนคนรุ่นหลัง ผู้เขียนเรื่องลงสารานุกรมเขาอาจไม่หวังอะไรก็ได้ บรรณาธิการผู้นั้นอาจจะคิดมากไปเอง ท่านบรรณาธิการผู้นั้นก็ไม่ว่าอะไร

ต่อมาเมื่อ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงรับเป็นผู้รักษาราชการนายราชบัณฑิตยสถานสืบแทนพระยาอนุমানราชธนแล้ว วันหนึ่งได้เสด็จมายังราชบัณฑิตยสถาน ได้ทรงเรียกผู้เขียนและเจ้าหน้าที่เข้าเฝ้า ทรงไต่ถามถึงเรื่องการทำงานต่าง ๆ ในที่สุดทรงถามว่ามีอะไรที่ติดขัดอยู่จะให้ฉันช่วยทำให้ก็บอกมา ผู้เขียนเห็นเป็นโอกาสจึงถวายนเรื่องเกี่ยวกับงานสารานุกรมที่ของบประมาณไม่สำเร็จให้ทอดพระเนตร เมื่อทรงอ่านแล้วก็รับเอาเรื่องไป ต่อมาอีกไม่กี่วันก็กลับมาแจ้งว่า ฉันไปพูดแล้ว เขารับว่าจะให้ จึงเป็นอันว่างานสารานุกรมได้ดำเนินมาด้วยดีจนตราบเท่าทุกวันนี้ เพราะบารมีของพระองค์แท้ ๆ

งานบัญญัติศัพท์ งานบัญญัติศัพท์นั้น รัฐบาลได้ทำมาแล้วตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๕ โดยมี พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร ซึ่งดำรงตำแหน่งที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี เป็นประธานกรรมการ และเป็นเจ้าของเรื่อง ดำเนินการร่วมกันกับผู้แทนกระทรวงทบวงกรมที่เกี่ยวข้อง ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๙๐ องค์ประธานกรรมการและเจ้าของเรื่อง ได้เสด็จไปรับตำแหน่ง อัครราชทูตไทย ณ กรุงวอชิงตัน พระองค์ท่านได้เสนอคณะรัฐมนตรีว่า งานบัญญัติศัพท์ภาษาไทยที่ทรงเป็นประธานและเจ้าของเรื่องอยู่นั้น ควรมอบให้ราชบัณฑิตยสถานดำเนินการต่อไป ซึ่งคณะรัฐมนตรีเห็นชอบด้วย งานบัญญัติศัพท์ภาษาไทยจึงตกมาเป็นหน้าที่ของราชบัณฑิตยสถานตั้งแต่นั้นมา

เนื่องจากรัฐบาลให้มาแต่งาน คนและเงินไม่ได้ให้มา ราชบัณฑิตยสถานจึงขอเงินไปยังสำนักนายกรัฐมนตรี เพื่อทำงานนี้ ได้รับตอบว่าให้ทำไปตามกำลังคนและเงินที่มีอยู่ ก็เมื่อคนและเงินที่มีอยู่ไม่มีงานบัญญัติศัพท์เพิ่มเข้ามา ก็ไม่พออยู่แล้ว งานบัญญัติศัพท์จึงหยุดชะงักไปประมาณ ๑๔ ปี ถึง พ.ศ. ๒๕๐๓ เมื่อพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เสด็จกลับมาเมืองไทยแล้ว และทรงดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี ราชบัณฑิตยสถานจึงกราบทูลหาหรือไปว่า ควรจะรื้อฟื้นงานบัญญัติศัพท์ภาษาไทยขึ้นมาทำต่อไป ซึ่งพระองค์ก็ทรงเห็นด้วย

ราชบัณฑิตยสถานจึงได้ขอบประมาณไปเพื่อการนี้ รัฐบาลโดยสำนักงบประมาณก็ได้อนุมัติให้ งานบัญญัติศัพท์ภาษาไทยจึงได้ฟื้นชีวิตขึ้นมาใหม่ตั้งแต่นั้น และได้แตกกิ่งก้านสาขาวิชา ที่จะบัญญัติศัพท์ภาษาไทยออกไปเป็นอันมาก จนตราบเท่าทุกวันนี้

ยังมีงานอีกโครงการหนึ่งซึ่งราชบัณฑิตยสถานได้เริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ งานนั้นคือ โครงการแปลหนังสือต่างประเทศเป็นภาษาไทย โครงการนี้เป็นโครงการที่ได้จัดทำขึ้นตาม ความดำริของ ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี โดยมอบให้ราชบัณฑิตยสถาน ทำโครงการขึ้น เมื่อราชบัณฑิตยสถานได้ทำโครงการนั้นเสร็จแล้ว จึงได้นำเสนอคณะรัฐมนตรี และคณะรัฐมนตรีลงมติรับหลักการ และให้ตั้งงบประมาณเพื่อดำเนินการในปี ๒๕๐๐ พระยาอนุมานราชธน รักษาการนายกราชบัณฑิตยสถานจึงได้ทำบันทึกเรียนให้ท่านนายกรัฐมนตรีทราบและเรียนต่อไปว่า “เป็นอันว่างานนี้จะเริ่มดำเนินการได้ในปีหน้า แต่เพื่อให้ ประชาชนได้เห็นผลของโครงการนี้โดยเร็ว กระผมจึงได้มอบเรื่องนิรุกติศาสตร์ (philology) อันเป็นตำราว่าด้วยเรื่องภาษา ซึ่งได้ค้นคว้ามาจากตำราต่างประเทศหลายเล่มด้วยกัน และได้ค้นคว้าทางไทยเข้าประกอบด้วย ซึ่งบัดนี้ได้ใช้สอนอยู่ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อให้ราชบัณฑิตยสถานได้จัดพิมพ์เผยแพร่ ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของโครงการแปลหนังสือ ต่างประเทศเป็นภาษาไทย และราชบัณฑิตยสถานได้ดำเนินการแล้ว โดยติดต่อขอเงินพิมพ์ ไปยังกระทรวงการคลัง ถ้าไม่มีอะไรขัดข้อง เชื่อว่าจะตีพิมพ์ออกเป็นเล่มได้ในไม่ช้า”

ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีได้ทวงส่งมาในบันทึกนั้นว่า “ทราบ, เป็นพระคุณอย่างยิ่ง สำหรับการสร้างตำราหรือหนังสือสำหรับชาตินั้น ในปีนี้ถ้าได้ทำประสงค์ จะใช้เงินก่อน ก็โปรดเบิกจากผมได้ ในชั้นนี้ผมตั้งไว้ให้หนึ่งแสนบาทจากสำนัก ค.ร.ม.”

เมื่อราชบัณฑิตยสถานได้เงินมาดำเนินการแน่นอนแล้วเช่นนี้ ก็ได้วางแผนที่จะพิมพ์ ตำราต่อไป คือจะพิมพ์พจนานุกรมศัพท์ศิลปะเป็นอันดับต่อไป และด้วยเงินทุนแสนบาทนี้ ราชบัณฑิตยสถานได้ผลิตตำราออกจำหน่ายได้เป็นอันมาก ซึ่งส่วนมากพระยาอนุมานราชธน อุปนายก รักษาการนายกราชบัณฑิตยสถานเป็นผู้เขียน เช่น ศาสนาเปรียบเทียบ วัฒนธรรม เบื้องต้น การศึกษาประเพณีไทย การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณศิลป์ ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน ฯลฯ หนังสือเหล่านี้เมื่อจำหน่ายได้ก็นำเงินเข้าสมทบทุนหนึ่งแสนบาทนั้น เป็นอันว่าเงินทุนนี้ ไม่มีหมดแต่จะพอกพูนเรื่อย ๆ ขึ้นไป ส่วนโครงการแปลหนังสือต่างประเทศนั้น ต่อมาได้มีหน่วย ราชการแห่งหนึ่ง เสนอเรื่องเช่นเดียวกันนี้ต่อคณะรัฐมนตรี ราชบัณฑิตยสถานเห็นว่า ถ้าราชบัณฑิตยสถานจะคงดำเนินการต่อไปก็จะเป็นการซ้ำซ้อนกัน จึงได้ขอยกเลิกโครงการ นั้นไปยังคณะรัฐมนตรี แล้วมอบให้หน่วยราชการแห่งนั้นไปทำ ส่วนเงินแสนบาทที่ ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ให้มานั้น เปลี่ยนชื่อเป็น “เงินทุนพิมพ์ตำรา”

ในช่วงเวลานี้ ราชบัณฑิตยสถานได้สั่งหนังสือชุด **อารยธรรมตะวันออก (Introduction to Oriental Civilizations)** ฉบับของ Columbia University Presses มาชุดหนึ่ง มีอยู่ ๓ เล่ม คือ

๑. บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน (Sources of Chinese Tradition)

๒. บ่อเกิดลัทธิประเพณีญี่ปุ่น (Sources of Japanese Tradition)

๓. บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย (Sources of Indian Tradition)

หนังสือทั้ง ๓ เล่มนี้ ให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของประเทศนั้น ๆ เป็นอย่างดี

โดยที่ราชบัณฑิตยสถานเห็นว่าวัฒนธรรมไทยนั้น แต่เดิมมีวัฒนธรรมจีนและวัฒนธรรมอินเดียผสมปนเป็นพื้นฐานอยู่ด้วยเป็นส่วนใหญ่ การที่เราจะทราบเรื่องพื้นฐานจิตใจของคนไทยว่าแต่เดิมเป็นมาอย่างไร และยังเหลืออยู่อย่างแอบแฝงมากน้อยเพียงไร ก็ต้องอาศัยศึกษาเรื่องวัฒนธรรมอินเดียในวิชาที่เรียกว่า **อินเดียวิทยา (Indology)** และวัฒนธรรมจีนที่เรียกว่า **จีนวิทยา (Sinology)** ตลอดจนศึกษาวัฒนธรรมของชาติต่าง ๆ อันเป็นพื้นฐานของไทยซึ่งติดต่อกันมานานอย่างใกล้ชิดในทางสังคมด้วย เพราะชนเหล่านี้มาอยู่ในรัศมีแดนวัฒนธรรมเดียวกัน คือเหมือนกัน เมื่อกล่าวรวม แต่ไม่เหมือนกันเมื่อกล่าวโดยเอกเทศ (ดูคำนำหนังสือบ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑) ประจวบกับราชบัณฑิตยสถาน ได้รับ **นายจางค์ ทองประเสริฐ ป.ธ.๙ ; พ.ม.; พธ.บ.; M.A. in Philosophy and South-East Asia Studies (Yale)** เข้ามาเป็นข้าราชการในราชบัณฑิตยสถาน ผู้เขียนจึงมอบให้เป็นผู้แปลหนังสือชุดนี้ เพราะเห็นว่ามีความเหมาะสมที่จะแปลเรื่องอย่างนี้เป็นภาษาไทย นายจางค์ได้พยายามแปลจนจบ แล้วยังแปลหนังสือ **เซนกับวัฒนธรรมญี่ปุ่น** ออกมาอีก ๒ เล่ม ทั้ง ๆ ที่มีงานประจำอยู่เป็นอันมาก

หนังสือนี้เป็นหนังสือชุดใหญ่หลายเล่มจบ เมื่อจำหน่ายหมดแล้วไม่แน่ว่าจะตีพิมพ์ได้อีกหรือไม่ เพราะต้องใช้จ่ายค่าพิมพ์สูงมาก

ถึง พ.ศ. ๒๕๑๒ พระยานุমানราชธน ผู้รักษาการนายกราชบัณฑิตยสถาน ได้ถึงแก่อนิจกรรม ผู้เขียนจึงปรึกษากันในหมู่ข้าราชการผู้ใหญ่ในราชบัณฑิตยสถาน รวมทั้งราชบัณฑิตบางคนว่า ควรจะให้ผู้ใดมาดำรงตำแหน่งนี้แทน เพราะตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสถานนั้นจะต้องเป็นผู้มีคุณวุฒิ วิทยุฒิ และบารมีเต็มเปี่ยม เป็นที่รู้จักและเชื่อถือของบุคคลทั่วไป ในที่สุดเห็นพร้อมกันว่า ไม่มีใครดีเท่า **พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์** ซึ่งขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้เขียนจึงได้ไปเฝ้าที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พอเห็นหน้าผู้เขียนก็ตรัสว่า “เสียใจด้วย มีเรื่องอะไรจะให้ฉันช่วย

กับออกมา” ผู้เขียนจึงกราบทูลว่า “ใครจะขอกราบทูลเชิญใต้ฝ่าพระบาทให้ทรงดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีราชบัณฑิตยสถาน” เสด็จในกรมฯ ตรัสว่า “ฉันแก่มากแล้ว รู้สึกว่าสุขภาพจะทรุดโทรมลงไปมาก ตั้งแต่อายุ ๘๐ เลยนี้อ่อนเพลียมาก เก่งว่าจะตรากตรำทำงานไม่ไหว” ผู้เขียนจึงกราบทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยข้าราชการในราชบัณฑิตยสถานปรียากันแล้ว ไม่มีใครที่จะเหมาะสมเท่าใต้ฝ่าพระบาท จึงขอความกรุณาใต้ฝ่าพระบาททรงรับเพื่อความอยู่รอดตลอดจนเพื่อความรุ่งเรืองของราชบัณฑิตยสถานต่อไป” ในที่สุดเสด็จในกรมฯ ได้ตรัสว่า “ฉันขอตริ่กตรองดูก่อน”

เมื่อกลับจากเฝ้าเสด็จในกรมฯ แล้ว ผู้เขียนก็ได้รับเข้าพบรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในฐานะผู้บังคับบัญชาราชบัณฑิตยสถานในเวลานั้น (ฯพณฯ สุกิจ นิมมานเหมินท์) เรียนให้ทราบถึงเรื่องที่ไปเฝ้าเสด็จในกรมฯ ซึ่งท่านรัฐมนตรีก็เห็นชอบด้วย และจะพร้อมกันไปเฝ้าอีกครั้งหนึ่งเพื่อยืนยันให้แน่นอน ต่อมาอีก ๔-๕ วัน ท่านรัฐมนตรีพร้อมด้วยผู้เขียนก็ไปเฝ้าเสด็จในกรมฯ ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พระองค์ทรงตกลงรับเป็นผู้รักษาการนายกรัฐมนตรีราชบัณฑิตยสถาน เป็นอันว่าราชบัณฑิตยสถานได้ผ่านพ้นอุปสรรคอันใหญ่หลวงมาได้ และกิจการงานก็ดำเนินมาด้วยดีในระหว่างนี้ ไม่มีอุปสรรคใด ๆ ทั้งนี้ด้วยพระปณิญาบารมีของเสด็จในกรมฯ

ถึง พ.ศ. ๒๕๑๖ มีเรื่องซึ่งไม่น่าจะเกิดขึ้นในสถาบันของนักปราชญ์ราชบัณฑิต แต่ก็เกิดขึ้นแล้ว จึงเห็นควรนำมาเล่าไว้ตามที่เจ้าหน้าที่ราชบัณฑิตยสถานได้บันทึกไว้ เพราะเห็นว่าเกี่ยวกับประวัติของราชบัณฑิตยสถานโดยตรง เรื่องนั้นมีดังนี้

รัฐมนตรีผู้บังคับบัญชาราชบัณฑิตยสถานในขณะนั้น จะเนื่องมาจากเหตุอะไรก็ไม่ทราบ ได้สั่งให้อธิบดีกรมหนึ่งในสังกัดเป็นผู้ฟื้นฟูปรับปรุงกิจการราชบัณฑิตยสถาน โดยมีได้หารือหรือรับความเห็นชอบจากเสด็จในกรมฯ ผู้รักษาการนายกรัฐมนตรีราชบัณฑิตยสถานแต่อย่างใด ความจริงรัฐมนตรีผู้บังคับบัญชาราชบัณฑิตยสถานนั้น นักกฎหมายได้ตีความกันแล้วว่า “อำนาจบังคับบัญชา” นั้น มีเพียงควบคุมดูแลเท่านั้น หาได้มีอะไรมากไปกว่านั้น การสั่งเช่นนั้นจึงเป็นการสั่งเกินอำนาจ ฝ่ายผู้รับคำสั่งก็ทำเป็นเรื่องใหญ่โต ถึงกับเชิญบุคคลกลุ่มหนึ่งประมาณ ๑๕ คน มาประชุมกันเมื่อ ๙ มีนาคม ๒๕๑๖ สารในการประชุมครั้งนั้นก็ไม่มีสิ่งอะไรที่น่าสนใจ เพียงแต่มีคนช่างพูดไม่ก็คนแสดงความเห็นเกี่ยวแก่พระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถานไปต่างๆ นานาหาข้อยุติไม่ได้ มากไปกว่านั้น อธิบดีผู้นั้นยังเป็นเจ้านักวิชาการเชิญให้พวกที่มาประชุมนั้นสมัครเป็นภาคีสมาชิกอีกด้วย นอกจากนั้น ท่านรัฐมนตรีผู้บังคับบัญชาก็ยังได้มีคำสั่งมายังผู้เขียนให้ทำรายงานกิจการราชบัณฑิตยสถานให้ทราบ เมื่อผู้เขียนทำรายงานไปแล้วได้

กราบทูลถวายรายงานนั้นให้เสด็จในกรมฯ ทรงทราบด้วย โดยได้ทำบันทึกปะหน้าเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นให้ทรงทราบ เพราะผู้เขียนเป็นผู้รับผิดชอบกิจการราชบัณฑิตยสถานอยู่ เมื่อมีอะไรเกิดขึ้นแก่ราชบัณฑิตยสถานก็ย่อมต้องเสนอผู้บังคับบัญชาเหนือขึ้นไปทราบ ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาของการปฏิบัติราชการ บันทึกนั้นมีใจความว่า

“ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ผู้บังคับบัญชาราชบัณฑิตยสถาน (ในขณะนั้น) ได้ขอให้ข้าพระพุทธเจ้าเขียนเล่าเรื่องของราชบัณฑิตยสถาน และงานต่าง ๆ ที่ราชบัณฑิตยสถานกำลังทำอยู่ พร้อมทั้งขอทราบรายละเอียดชื่อกรรมการต่าง ๆ ด้วย ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้เขียนเสร็จแล้วและได้เสนอไปยังรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการแล้ว จึงขอประทานถวายมาเพื่อให้ฝ่าพระบาททรงทราบ ณ ที่นี้

“อนึ่ง ข้าพระพุทธเจ้าใคร่กราบทูลมูลเหตุเบื้องหลังที่ ร.ม.ต.ศึกษาธิการใคร่ขอทราบ เรื่องราวของราชบัณฑิตยสถานครั้งนี้ด้วย หากข้อความที่ข้าพระพุทธเจ้าจะกราบทูลต่อไปนี้มีอะไรที่จะทำให้ได้ฝ่าพระบาทไม่พอพระทัย หรือเป็นที่ขุนช่องพระทัย ข้าพระพุทธเจ้าขอพระเมตตาคุณ พระกรุณาคุณ และพระขันติคุณ ได้โปรดประทานอภัยให้แก่ข้าพระพุทธเจ้าด้วย

“ได้มีบุคคลกลุ่มหนึ่งซึ่งถูกกวัดมั่วหาครอบงำ อยากรเป็นราชบัณฑิตเป็นกำลัง และในบุคคลกลุ่มนั้นมีผู้ที่เป้นมิตรสหายกับ ร.ม.ต.ศึกษาฯ อยู่ด้วย ได้เข้าไปหา ร.ม.ต.ศึกษาฯ ในฐานะเพื่อน และได้เล่าเรื่องราวของราชบัณฑิตยสถานตามที่ตัวเข้าใจ ซึ่งไม่มีใครจะต้องกับข้อเท็จจริงนัก ท่าน ร.ม.ต.ศึกษาฯ เมื่อได้ฟังแล้ว ก็ได้สั่งการให้อธิบดีผู้หนึ่งในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการพิจารณาปรับปรุงราชบัณฑิตยสถานโดยมิได้แจ้งให้ราชบัณฑิตยสถาน หรือแม้แต่ฝ่าพระบาท ซึ่งทรงเป็นผู้บังคับบัญชาอยู่ทราบ อธิบดีผู้นั้นจะทราบเรื่องของราชบัณฑิตยสถานได้อย่างไร เมื่อไม่ทราบเรื่องแล้วจะปรับปรุงอย่างไร ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าเห็นว่าการที่ ร.ม.ต.ศึกษาฯ สั่งไปครั้งนี้ ได้สั่งไปโดยฉันทาคติหรือไม่เช่นนั้นก็โดยโมหาคติ เป็นการสั่งที่ไม่ถูกต้องเปรียบเทียบแบบแผนทางราชการ ข้ามผู้บังคับบัญชาโดยตรง ทั้งนี้เป็นการทราบแต่เพียงข่าว มิได้ทราบเป็นทางการ จึงยังไม่กราบทูลให้ฝ่าฝ่าพระบาททรงทราบ ด้วยเกรงว่าจะเป็นที่รบกวนพระทัย

“โดยที่มหาเกษม รู้จักขอบพอเป็นส่วนตัวกับ ร.ม.ต.ศึกษาฯ ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอให้มหาเกษมไปเลียบเคียงถามความจริง เมื่อมหาเกษมไปหาท่าน ร.ม.ต. แล้ว ท่าน ร.ม.ต. ได้มาที่ราชบัณฑิตยสถาน และบอกกับข้าพระพุทธเจ้าว่า ท่านไม่ได้สั่งให้ปรับปรุงราชบัณฑิตยสถาน เพียงแต่สั่งไปว่ามีทางอย่างไรที่จะหาที่ทางและเงินให้ราชบัณฑิตยสถานได้มากขึ้น และมีทางอย่างไรที่จะตั้งราชบัณฑิตให้มากขึ้น ข้าพระพุทธเจ้าได้เรียนว่า การที่จะตั้งราชบัณฑิตให้มากขึ้นนั้น ถ้ามีนโยบายเช่นนั้นก็อาจทำได้ แต่แน่ใจหรือว่าเมื่อตั้งราชบัณฑิตขึ้นแล้วจะมี

ราชบัณฑิตทำงานให้ราชบัณฑิตยสถานอย่างจริงจัง เพราะที่แล้ว ๆ มาก็เป็นบทเรียนอยู่แล้ว ไม่ใช่แต่ราชบัณฑิตยสถานเท่านั้น แม้สถาบันอื่น ๆ ที่ตั้งขึ้นมาภายหลังราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งมีโครงการเช่นเดียวกับราชบัณฑิตยสถาน ก็ยังล้มเหลวทั้ง ๆ ที่มีเงินและคนมากกว่า ราชบัณฑิตยสถาน ข้าพระพุทธเจ้าเองเห็นว่า เมื่อปรับปรุงแล้วก็คึกคักไปพักหนึ่งแล้วก็ค่อย ๆ เงียบไป ด้วยเหตุนี้ราชบัณฑิตยสถานจึงได้หาทางแก้ไขโดยตั้งกรรมการขึ้นทำงานเป็นคณะ ๆ ไป ดังที่ปรากฏอยู่ในขณะนี้ และกรรมการที่ตั้งขึ้นนั้นก็ทำงานได้ผล ซึ่งถ้าจะเทียบกับงบประมาณที่ได้รับแต่ละปีแล้ว ก็เห็นว่าคุ้มกัน งานก็ดำเนินไปด้วยดีสม่ำเสมอ”

อนึ่ง บันทึกถึง ร.ม.ต.ศึกษา ที่ผู้เขียนเล่าเรื่องของราชบัณฑิตยสถานและงานที่ ราชบัณฑิตยสถานทำอยู่ซึ่งฉายาไปให้เสด็จในกรมฯ เพื่อทรงทราบด้วยนั้น มีใจความว่า “กระผม และข้าราชการในราชบัณฑิตยสถานมีความเห็นร่วมกันว่า งานตามโครงการที่ราชบัณฑิตยสถาน กำลังทำอยู่โดยกรรมการที่ราชบัณฑิตยสถานตั้งโดยอนุมัติคณะรัฐมนตรี นั้น ได้ดำเนินมาได้ ผลพอสมควร ควรดำเนินต่อไปตามเดิม ส่วนการที่จะตั้งราชบัณฑิตเพิ่มขึ้นนั้น เพื่อให้ค่อย เป็นค่อยไป ในขั้นนี้ควรหาคนมาสมัครเป็นภาคีสมาชิกให้มาก ๆ ขึ้น เพื่อสร้างไว้ตั้งเป็นราช- บัณฑิตในโอกาสต่อไป ในขณะนี้ถ้ายังไม่มีผู้ที่จะเข้ามาสมัครร่วมทำงานด้วย ก็ควรพิจารณา จากคณะกรรมการที่ราชบัณฑิตยสถานตั้งและได้ทำงานให้ราชบัณฑิตยสถาน มีผลงานมากพอ สมควร โดยเฉพาะผู้ที่ได้เขียนเรื่องต่าง ๆ ลงในสารานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน”

ต่อมาวันหนึ่งเมื่อเสด็จในกรมฯ เสด็จมาประชุมกรรมการบัญญัติศัพท์ภาษาไทย ได้ทรง เอร่างใบลาขอลาออกจากราชการนายกราชบัณฑิตยสถานมาให้ราชบัณฑิตยสถานพิมพ์ แต่ทางราชบัณฑิตยสถานได้ห่วงงวैयाไว้เป็นเวลาประมาณ ๑๐ วัน ซึ่งราชบัณฑิตยสถาน เห็นว่า เป็นเวลานานพอสมควรแล้ว หากจะทรงเปลี่ยนพระทัยก็คงจะเปลี่ยนแล้ว จึงได้จัด พิมพ์ถวายให้ทรงลงพระนามแล้วส่งไปยัง ร.ม.ต.ศึกษา

วันที่ ๒ เมษายน ๒๕๑๖ อธิบดีผู้ นั้น ได้แจ้งมาขอให้เจ้าหน้าที่ราชบัณฑิตยสถาน ไปพบท่านรัฐมนตรีฯ พร้อมกับอธิบดีนั้น ในการพบปะสนทนากัน ท่านรัฐมนตรีเป็นผู้ถาม และเจ้าหน้าที่ราชบัณฑิตยสถานเป็นผู้ตอบ ดังนี้

รัฐมนตรี : พอรู้บ้างไหมว่าเสด็จในกรมฯ ทรงลาออกเพราะเรื่องอะไร

เจ้าหน้าที่ : ที่ทราบก็เฉพาะเหตุผลในใบลา เรื่องอื่นไม่ทราบ

ท่านรัฐมนตรีได้กล่าวต่อไปว่า ทางท่านจะไม่อนุญาตให้ออก จะขอให้ทรงอยู่ในตำแหน่ง ต่อไปก่อน แล้วเอาใบลาบรรดสุดท้ายมาอ่านให้ฟัง แล้วได้ถามถึงตำแหน่งเลขาธิการเจ้าหน้าที่ ได้แจ้งให้ทราบว่า นายเจริญ อินทรเกษตร เป็นผู้รักษาการอยู่ แล้วได้ถามและตอบกัน ต่อไปอีกดังนี้

รัฐมนตรี : ยอยากแนะนำให้นายเจริญ ลาออก และจะแต่งตั้งให้อธิบดีผู้ นั้น เป็นผู้รักษาการแทน นายเจริญ จะขัดข้องไหม และจะกระทบกระเทือนใจหรือไม่

เจ้าหน้าที่ : เมื่อตั้ง ท่านรัฐมนตรีศึกษาฯ ในเวลานั้นก็เป็นผู้ตั้ง เมื่อท่านรัฐมนตรีเห็นควรให้ออกก็ย่อมจะทำได้ เรื่องกระทบกระเทือนใจ ก็คงไม่มีอะไร เพราะเข้าใจว่านายเจริญ ก็เป็นคนรู้เรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย ตลอดจนอิฏฐารมณและอนิฏฐารมณ พอสมควร

รัฐมนตรี : ตำแหน่งเลขาธิการมีผลประโยชน์ตอบแทนอะไรบ้าง

เจ้าหน้าที่ : ไม่มี

รัฐมนตรี : แล้วที่มาทำอยู่ นายเจริญ ได้ผลประโยชน์ทางไหน

เจ้าหน้าที่ : ได้ในตำแหน่งนักวิชาการ ซึ่งเป็นการจ้างผู้ครบเกษียณแล้วต่อ

ท่านรัฐมนตรีได้กล่าวต่อไปว่า ที่ขอให้ออกก็เพื่อประโยชน์ในการติดต่อประสานงานปรับปรุงราชบัณฑิตยสถานให้รวดเร็วยิ่งขึ้น เพราะท่านอธิบดีผู้ นั้น เป็นผู้ใกล้ชิดกับนายกรัฐมนตรี เข้านอกออกในติดต่อกันได้ แม้ท่านเองก็ได้อาศัยเป็นกำลังในการติดต่อยู่ หากนายเจริญ ยังเป็นอยู่ การติดต่อก็จะไม่ได้ผลอะไร ส่วนเรื่องอื่น ๆ ก็จะไม่เกี่ยวข้อง คงให้เป็นไปตามเดิมจนกว่าจะครบกำหนด นายเจริญ ก็ไม่เสียประโยชน์อะไร แล้วท่านรัฐมนตรีได้ถามถึงหนังสือของท่านที่มีถึงเสด็จในกรมฯ ขออนุญาตให้ท่านอธิบดีเข้าเฝ้าว่าไปถึงไหนแล้ว เจ้าหน้าที่ตอบว่า ทรงแพร่รับสั่งไว้แล้วว่า “ให้บอกไปว่า เนื่องด้วยเหตุสูงอายุและสุขภาพอนามัยไม่สมบูรณ์ ข้าพเจ้าได้ลาออกจากผู้รักษาราชการนายราชบัณฑิตยสถานก่อนแล้ว แต่ถ้าย่อยากจะพบกันวันใดวันหนึ่ง เวลา ๑๑.๐๐ น. ที่ราชบัณฑิตยสถานได้ แล้วโทรศัพท์ไปบอกข้าพเจ้าที่บ้าน” เมื่อท่านรัฐมนตรีฯ กับอธิบดีได้หารือกัน ถึงกำหนดวันที่จะเฝ้าแล้วได้ให้เจ้าหน้าที่ราชบัณฑิตยสถานเป็นผู้กราบทูลว่า “ขอเข้าเฝ้าวันที่ ๑๒ เมษายน ๒๕๑๖ เวลา ๑๑.๐๐ น. ณ ห้องประชุมราชบัณฑิตยสถาน”

การเข้าเฝ้าของท่านรัฐมนตรี และท่านอธิบดีนั้น เสด็จในกรมฯ ได้ทรงเล่าถึงราชบัณฑิตยสถานของฝรั่งเศสเป็นใจความว่า เขาก็มีได้ทำอะไรกันนัก ออกหนังสือมาเล่มหนึ่งก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์กันมาก แต่ก็ยังคงทำกันมานับร้อยปี และได้ทรงเล่าถึงความเป็นมาของราชบัณฑิตยสถานให้ฟังโดยลำดับ จนถึงสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี แต่สังเกตได้ว่าท่านรัฐมนตรีมีผู้สนใจ แล้วท่านรัฐมนตรีก็ตัดสินใจเข้าสู่ประเด็นในการที่จะให้มีการประชุมราชบัณฑิต เสด็จในกรมฯ ได้ทรงตอบว่า ไม่ขัดข้องในการที่จะปรับปรุงและประชุมราชบัณฑิต แล้วท่านรัฐมนตรีได้หันมาพูดกับเจ้าหน้าที่ราชบัณฑิตยสถานถึงเรื่องที่จะให้นายเจริญ ลาออกมีข้อความทำนองเดียวกับที่ได้กล่าวมาแล้ว และยังคงกล่าวอ้างคุณสมบัติพิเศษของ

อธิบดีผู้ขึ้นซ้ำอีกว่า มีความเหมาะสมกับตำแหน่งเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน เพราะเป็นคนใกล้ชิดสนิทสนมเข้าออกนอกในติดต่อกับท่านนายกรัฐมนตรีได้ แถมยังกล่าวซ้ำอีกว่า นายเจริญ ควรจะลาออกเสีย แล้วทำเรื่องราวแนะนำว่าอธิบดีผู้ขึ้นเป็นผู้มีความเหมาะสมที่จะได้รับแต่งตั้งแทน แล้วถามเจ้าหน้าที่ราชบัณฑิตยสถานว่า “คุณจะเห็นอย่างไร” เจ้าหน้าที่ราชบัณฑิตยสถานตอบว่า “เมื่อท่านรัฐมนตรีเห็นสมควรอย่างนั้นก็ยอมจะสั่งการได้ ส่วนกระผมเป็นผู้อยู่ในบังคับบัญชาของนายเจริญ ผมจะรับคำสั่งไปได้อย่างไร”

ท่านรัฐมนตรี : อ๊ะ ๆ ไม่ใช่อย่างนั้นนะ ไม่ใช่ผมสั่ง ผมจะไม่สั่งให้ใครออก เว้นแต่เขาจะลาออกเอง

เจ้าหน้าที่ราชบัณฑิตยสถาน : ถ้าอย่างนั้นกระผมเห็นว่า ราชบัณฑิตยสถาน มีตำแหน่งอุปนายกวางอยู่อีกตำแหน่งหนึ่ง หากท่านรัฐมนตรีจะตั้งอธิบดีผู้ขึ้นรักษาราชการตำแหน่งอุปนายก แล้วประสานงานกัน ผมก็เห็นว่าไม่น่าจะมีอะไรขัดข้อง

ท่านรัฐมนตรี : ตำแหน่งอุปนายกสูงเกินไปผมตั้งไม่ได้ แล้วหันไปพูดถามเสด็จในกรมว่า ทรงมีความเห็นอย่างไร

เสด็จในกรม : ข้าพเจ้าเห็นว่า ทางที่ดีท่านรัฐมนตรี ก็นุญาตให้ข้าพเจ้าลาออกเสียตามที่ได้ขอลาไป แล้วตั้งอธิบดีผู้ขึ้น เป็นผู้รักษาราชการตำแหน่งนายกแทนข้าพเจ้า เรื่องก็จะเรียบร้อยดี

ในช่วงนี้ท่านอธิบดีได้ทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้าเห็นว่า ถ้าอย่างนั้นปล่อยให้ไปตามเดิมก็แล้วกัน ข้าพระพุทธเจ้าก็เห็นใจคุณเจริญ ซึ่งเป็นรุ่นพี่ มีเรื่องอะไรข้าพระพุทธเจ้าจะเป็นฝ่ายประสานงานมาทางคุณเจริญเอง”

ต่อจากนั้นท่านรัฐมนตรี ได้หันมาถามเจ้าหน้าที่ราชบัณฑิตยสถานอีกผู้หนึ่งว่า “มีความเห็นอย่างไร” ซึ่งเจ้าหน้าที่ผู้ขึ้นได้ตอบไปว่า “เห็นชอบด้วยกับท่านอธิบดี และเห็นว่า นายเจริญ ก็เป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับราชบัณฑิตยสถานดี และตัวนายเจริญเองก็ยินดีสนองงานของราชบัณฑิตยสถาน”

ในที่สุดคณะผู้เข้าเฝ้าก็ทูลลากลับ การพบปะหารือกันจึงยุติเมื่อใกล้เวลา ๑๒.๐๐ น. จากเรื่องทั้งหลายที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ ท่านผู้อ่านคงจะได้สังเกตเห็นว่า ท่านที่อ้างว่าจะปรับปรุงราชบัณฑิตยสถานนั้น ไม่มีใครสักคนหนึ่งได้ให้ความเห็นว่า งานที่ราชบัณฑิตยสถานจัดทำอยู่ในขณะนั้นมีความบกพร่องเสียหายหรือไม่ เหมาะสมอย่างไร สมควรที่จะปรับปรุงวิธีดำเนินงานให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นอย่างไร มีอยู่แต่ว่าจะประชุมราชบัณฑิต แต่งตั้งราชบัณฑิต และเปลี่ยนตัวคนชั้นหัวหน้าบริหารตามที่แสดงเจตนาเท่านั้น ส่วนงานไม่ได้พูดถึงเลย

จะว่าเป็นเคราะห์ดีหรือเคราะห์ร้ายของราชบัณฑิตยสถานก็แล้วแต่ท่านจะคิด พอถึงเดือน ตุลาคม ๒๕๑๖ วิกฤตที่เกิดขึ้นในราชบัณฑิตยสถานซึ่งมีผลเพียงทำให้ผู้บริหารราชบัณฑิตยสถาน รำคาญใจนิดหน่อยเท่านั้น ก็ได้สลายไปพร้อมกับความเป็นรัฐมนตรีของท่านผู้นั้นสิ้นสุดลง เพราะรัฐบาลชุดนั้นสิ้นสภาพไปด้วยวิกฤตทางการเมืองเมื่อเกิดเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ หันมาพูดถึงเรื่องประวัติและการทำงานของราชบัณฑิตยสถานต่อไป

เนื่องจากปริมาณคนและงานของราชบัณฑิตยสถานได้เจริญก้าวหน้าโดยลำดับ จนสถานที่ทำงานที่มีอยู่เดิมไม่พอ ต้องอยู่กันอย่างแออัดยัดเยียด ถึง พ.ศ. ๒๕๑๗ สำนัก งบประมาณได้เมตตาเจียดงบประมาณให้เพื่อสร้างตึกที่ทำงานชั้นด้านหลังของที่ทำงานเดิม เป็นตึก ๒ ชั้น หลังเล็ก ๆ พอขยายยให้หายใจคล่องขึ้นเล็กน้อยเท่านั้น แล้วได้เปิดใช้เป็นที่ทำงานได้ในเดือนสิงหาคม ๒๕๑๘

วันที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๑๙ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี นายธานินทร์ กรัยวิเชียร ได้เสนอ คณะรัฐมนตรีว่า สมควรปรับปรุงพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ ให้มีค่า สมบูรณ์กว่าที่มีอยู่และให้ทันสมัย ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้มีมติให้ ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวง ศึกษาธิการ (นายถิรยุทธ สาธ) แจ้งให้ราชบัณฑิตยสถานทราบ และให้ทำโครงการเสนอขึ้นไป เมื่อราชบัณฑิตยสถานทราบแล้ว จึงได้ทำโครงการเสนอไป ซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาฯ เห็นชอบ และให้เสนอคณะรัฐมนตรีขออนุมัติ ซึ่งคณะรัฐมนตรีก็ได้อนุมัติตามเสนอ ราชบัณฑิตยสถานจึงดำเนินการต่อมาจนสำเร็จและตีพิมพ์ออกเผยแพร่แล้ว โดยเรียก ชื่อว่า “พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕” (รายละเอียดแจ้งอยู่ในคำนำ พจนานุกรม ฉบับนั้น เมื่อพิมพ์ครั้งที่หนึ่ง)

เมื่อกล่าวโดยสรุป ราชบัณฑิตยสถาน เป็นสถาบันทางวิชาการ มีหน้าที่บังคับไว้ใน พระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๘๕ ว่า

๑. ค้นคว้าและบำรุงสรรพวิชาให้เป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติและประชาชน
 ๒. ติดต่อและแลกเปลี่ยนความรู้กับองค์การปราชญ์อื่น ๆ
 ๓. ให้ความเห็น คำปรึกษา และปฏิบัติการเกี่ยวกับวิชาตามความประสงค์ของรัฐบาล
- หน้าที่ทั้ง ๓ ประการนี้ผู้ร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๗๖ ได้ตั้งเป้าหมายไว้ว่าให้เป็นหน้าที่ของภาคีสมาชิกแต่ละคนเป็นผู้ค้นคว้าวิชาตามสาขาที่ตน ประจำอยู่ด้วยตนเอง จึงได้บัญญัติไว้ใน ม. ๓๒ ว่า “ภาคีสมาชิกและสมทบสมาชิก มีหน้าที่เขียน เรื่องเกี่ยวกับวิชาการที่ตนค้นได้ส่งแก่สำนักของตนอย่างน้อยสามเดือนต่อครั้ง” และ ม. ๓๓ ว่า “ราชบัณฑิตมีหน้าที่เขียนเรื่องเกี่ยวกับวิชาการที่ตนค้นได้ส่งให้แก่สำนักของตนอย่างน้อยสอง

เดือนต่อครั้ง” และผู้ร่าง พ.ร.บ. ว่าด้วยราชบัณฑิตยสถานได้อธิบายไว้ว่า “มีผู้สงสัยว่าจะไปเอาที่ไหนมาเขียนได้สองเดือนหรือสามเดือนต่อครั้ง ถ้าเป็นการค้นคว้าเรื่องใหญ่ ๆ ที่จะทำให้สำเร็จในสองหรือสามเดือนไม่ได้จะอย่างไร ในเรื่องนี้ ผู้ที่ทำการค้นคว้าในทางวิชา ย่อมทราบว่าเป็นของใหญ่นั้น ก็คือของน้อยหลาย ๆ อันมารวมกันเข้านั่นเอง ในขณะที่เราค้นของใหญ่ เราย่อมพบของน้อย ๆ เรื่อยไปในระหว่างทางที่เราค้นของใหญ่และของน้อยเหล่านี้ ถึงอย่างไรเราก็ต้องพบบ้างสักอย่างหนึ่งในช่วงเวลา ๒-๓ เดือน ถ้าเราค้นจริง ๆ และของน้อยบางเรื่องเป็นการสมควร จะได้รับการวินิจฉัยของราชบัณฑิตยสถานก่อน เพื่อเป็นบรรทัดฐานในการค้นของใหญ่ต่อไป ด้วยเหตุนี้ จึงไม่จำเป็นต้องกลัวว่าจะไม่มีอะไรเขียนลงในชั่ว ๒-๓ เดือน” ข้อสงสัยนี้เป็นความจริงปรากฏว่าเมื่อตั้งภาคีสมาชิกแล้ว เวลาล่วงไปสองเดือนก็แล้ว สามเดือนก็แล้ว ปีหนึ่งก็แล้ว ก็ยังไม่มีผู้ใดส่งเรื่องที่ค้นคว้าได้มายังราชบัณฑิตยสถานเลย เมื่อเป็นเช่นนี้ งานขั้นต่อไปคือการประชุมสำนักกิติ การประชุมรวมกันทุกสำนักกิติ ย่อมมีขึ้นไม่ได้ เพราะไม่มีเรื่องที่จะป้อนให้ที่ประชุมพิจารณา เมื่อไม่มีเรื่องที่จะพิจารณาแล้ว จะเรียกประชุมเพื่อประโยชน์อะไร การมาประชุมอย่างน้อยก็ต้องเสียเวลา เสียค่าพาหนะ ซึ่งราชบัณฑิตยสถานในเวลานั้นก็ไม่มีอะไรจะจ่ายตอบแทนให้ เพราะไม่มีงบประมาณ ผู้ที่ถือการประชุมเป็นสภาระกมักตำหนิว่าไม่มีการประชุมกันเลย การมาประชุมกันมองหน้าคนโน้นที่ มองหน้าคนนี้ที่ หรือไม่ก็แจ้งให้ทราบว่าได้ออกหนังสือไปเท่านั้นฉบับ รับเข้ามาเท่านั้นฉบับ ฯลฯ แล้วเลิกประชุม ก็ไม่เห็นว่าจะได้อะไรขึ้นมาคุ้มกับเวลาที่เสียไป ยิ่งกว่านั้น ท่านภาคีสมาชิกที่ได้แต่งตั้งขึ้นมานั้นโดยมากเป็นบุคคลชั้นนำของประเทศ ซึ่งส่วนมากมีการงานในหน้าที่ประจำอยู่มากจนไม่อาจปลีกเวลา มาค้นคว้าวิชาสาขาที่ตนประจำอยู่ได้ หรือไม่เช่นนั้นก็ชราจนไม่อาจปฏิบัติงานได้ เพื่อลวงปัญหาและอุปสรรคเหล่านั้น ใน พ.ศ. ๒๔๘๕ รัฐบาลจึงได้ยกเลิกพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๗๖ ทั้งฉบับ แล้วตราพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๘๕ ขึ้นใช้แทน แล้วแต่งตั้งคนหนุ่มที่สำเร็จการศึกษามาจากต่างประเทศเป็น ส่วนมากเป็นราชบัณฑิตโดยที่เดียวโดยไม่ต้องเป็นภาคีสมาชิก แรก ๆ ก็ศึกษาค้นคว้าประชุมกันหลายครั้ง ผลงานก็มีออกมาบ้างดังกล่าวแล้วข้างต้น ไม่นานก็ซบเซาเข้าอีหรอบเดิม เพื่อแก้ปัญหานี้ ผู้บริหารราชบัณฑิตยสถานในเวลานั้น ได้แก้เสด็จในกรมฯ นายกราชบัณฑิตยสถานอุปนายกราชบัณฑิตยสถาน รวมทั้งผู้เขียน จึงได้ร่วมกันพิจารณาหาทางเกี่ยวกับวิชาเพื่อให้ราชบัณฑิตยสถานมีงานหลักที่จะทำต่อไปไม่มีสิ้นสุด โดยตั้งคณะกรรมการโดยอนุมติคณะรัฐมนตรีเป็นผู้จัดทำเป็นคณะ ๆ ไป เป็นส่วนหนึ่งจากงานทางวิชาการอันเป็นหน้าที่ที่ท่านราชบัณฑิตจะได้ค้นคว้าตาม พ.ร.บ.ราชบัณฑิตยสถาน งานนั้นในขณะนี้มิได้อยู่ ๔ โครงการ คือ

๑. โครงการทำหนังสือประเภทพจนานุกรม
๒. โครงการทำหนังสือสารานุกรมไทย
๓. โครงการทำหนังสืออักษรานุกรมภูมิศาสตร์
๔. โครงการบัญญัติศัพท์ภาษาต่างประเทศเป็นภาษาไทย

ยังมีโครงการอีกโครงการหนึ่ง คือ โครงการแปลหนังสือประเภทตำรา โครงการนี้ ๖๖ นาย จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี มอบเงินให้ ๑๐๐,๐๐๐ บาท เพื่อดำเนินการ ต่อมาเมื่อความเป็นนายกรัฐมนตรีของ ๖๖ นาย จอมพล ป. พิบูลสงคราม สิ้นสุดลง ตามวิถีทาง การเมือง ได้มีหน่วยราชการที่ตั้งขึ้นใหม่หน่วยหนึ่ง เสนอโครงการการแปลต่อคณะรัฐมนตรี ซึ่งคณะรัฐมนตรีก็อนุมัติ ราชบัณฑิตยสถานจึงบอกเลิกโครงการของราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งคณะ รัฐมนตรีชุดก่อนอนุมัติแล้วเช่นกัน โดยมอบให้หน่วยราชการนั้นทำ เพราะราชบัณฑิตยสถาน เห็นว่า ถ้าขึ้นทำต่อไปก็จะเป็นการซ้ำซ้อนกัน ส่วนเงินทุนที่ ๖๖ นาย จอมพล ป. พิบูลสงคราม มอบให้นั้น ราชบัณฑิตยสถานได้เปลี่ยนเป็น “เงินทุนพิมพ์ตำรา” และได้ตีพิมพ์หนังสือ ประเภทตำราออกเผยแผ่ไปได้เป็นจำนวนมาก ดังปรากฏแล้ว เมื่อจำหน่ายได้ก็เอาเงินสมทบทุน เงินทุนจำนวนนี้ยังคงมีอยู่จนบัดนี้

ก่อนจบประวัติราชบัณฑิตยสถาน ผู้เขียนใคร่ขอกล่าวชี้แจงสักเล็กน้อย เพราะมีผู้สงสัย กันมากกว่า คำว่า “ค้นคว้า” ตาม ม. ๖ (๑) แห่ง พ.ร.บ.ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๘๕ นั้น มีความหมายแค่นั้น ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๘๕ นิยามไว้ว่า “สืบสาวหาข้อมูลอย่างถี่ถ้วนตามหลักวิชา, เสาะหาเอามา” คำ “วิจัย” นิยามว่า “การค้นคว้า เพื่อหาข้อมูลอย่างถี่ถ้วนตามหลักวิชา” เมื่อว่าตามบทนิยามนี้ คำ “ค้นคว้า” กับคำ “วิจัย” เป็นคำที่มีความหมายเหมือนกัน ก็เห็นจะจริง เพราะคำ “วิจัย” เป็นคำที่คิดขึ้นใหม่เมื่อไม่นาน มานี้เอง โดยนำเอาคำภาษาบาลีมาใช้ในไทย เพื่อให้มีความหมายตรงกับคำ research ใน ภาษาอังกฤษ ส่วนคำ “ค้นคว้า” มีมานานแล้ว เรื่องนี้แม้ นายป๋วย อึ๊งภากรณ์ ก็ยังสงสัย โดยกล่าวว่า การวิจัยจะหมายความว่าอย่างไร “ไม่ใช่ลอกตำราเล่มหนึ่งเป็นการก๊อปปี้ ลอกสองเล่มเป็นการค้นคว้า ลอกสามเล่มเป็นการวิจัย ควรจะเป็นการหัดให้ใช้ความคิด ว่าตำราถูกต้องหรือผิดจะดีกว่า”^๓ แสดงในกรมฯ องค์นายกราชบัณฑิตยสถานได้ประทานแนว

^๓ รายการสัมภาษณ์เรื่อง ปัญหาและบทบาทมหาวิทยาลัยในประเทศไทย พิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วนจำกัดคิวดร พ.ศ. ๒๕๐๗ หน้า ๙๔.

ในการค้นคว้าดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ในการค้นคว้า ไม่ควรจะถือเคร่งว่าจะต้องค้นพบหรือเป็นต้นคิดประดิษฐ์ของใหม่ขึ้นจึงจะถือว่าเป็นการวิจัยหรือค้นคว้าได้ ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกอยู่ในสัมพัทธภาพหรือความเทียบเคียงกัน ข้อสำคัญอยู่ที่การนำวิชาความรู้ออกมาเผยแพร่ให้เป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติที่รักของเรา ดังนั้นจึงเป็นอันยุติได้ในขณะนี้ว่า คำว่า “ค้นคว้า” ตามมาตรา ๖ (๑) แห่งพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถานนั้น มีความหมายตามที่แสดงในกรมฯ ประทานอธิบายไว้

มีข้อความบางอย่างที่ผู้เขียนใคร่ขอฝากไว้ในเรื่องประวัติราชบัณฑิตยสถานนี้ด้วย เพื่อท่านผู้อ่านมีโอกาสนจะได้ช่วยกันดำเนินการต่อไป ขณะที่พระยาอนุนามราชชนรักษการนายกราชบัณฑิตยสถานยังมีชีวิตอยู่นั้น ได้ปรารภกับผู้เขียนเสมอว่า ปัจจุบันนี้คนเก่ากับคนใหม่ไม่ต่อกันและเข้ากันไม่ได้สนิท ท่านได้พยายามที่จะประสานให้กลมเกลียวกัน ด้วยวิธีการต่าง ๆ แต่ก็ยังไม่สำเร็จผล มีแต่จะห่างออกไปทุกที ถ้าคนเก่ากับคนใหม่ประสานกันได้ดีแล้ว ความรู้ในทางวิชาการของเราจะก้าวหน้าไปได้อีกไกล และได้ยกเอาพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง พระยawangษาประพัทธ์ ลงวันที่ ๑ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘ (พ.ศ. ๒๔๕๒) คือ เมื่อ ๗๕ ปีมาแล้ว ขึ้นมาอ้างเสมอ ซึ่งผู้เขียนขอนำเอาพระราชหัตถเลขานั้น มาลงไว้ ดังต่อไปนี้

“ความลำบากของเราในเรื่องที่จะใช้คนใหม่หรือคนเก่ามีไปคนละทาง ยังไม่ได้ผลดีดังประสงค์ ไม่เฉพาะแต่การเพาะปลูก ทั่วไปทุกอย่าง ขึ้นใหม่ไม่รู้กาลเก่า แต่มีความรู้เคยเห็นการงานที่ดีบริบูรณ์ แต่เพราะความสามารถที่จะวางแบบอย่าง สอนกันไม่ได้ เกี่ยวแก่สันดานคน จึงมักใช้ความรู้ดัดแปลงการเก่าไม่ว่าใครไหว เลยหมกมุ่นซุ่มใจไป ไม่ได้การสำเร็จ

“ข้างฝ่ายคนขึ้นเก่าตั้งใจจะทำให้ดี แต่พื้นความรู้ไม่มี จะเลดูอะไรก็เป็นทดลอง และดูจะทำอะไรก็เป็นทดลองไปหมด การทดลองอาจมีพลาดมากเป็นครุ เมื่ออาศัยการทดลองที่เขาทดลองมาแล้วเป็นทางความรู้ไม่ได้ ต้องงมไปใหม่ งมไปพลาดหนักเข้าก็เลยท้อใจ ลงงุ่นง่านต่อไปอีก

“ความต้องการของเราต้องการให้รู้ทั้งนอกทั้งในทั้งใหม่ทั้งเก่าประกอบกันได้ ซึ่งเป็นข้อขัดสนอย่างเอกอยู่ในเวลานี้ ถึงจะบ่นไปก็หาไม่ได้

“แต่ทางที่จะสว่างข้ามความลำบากมีอยู่อย่างเดียว แต่ด้วยความสอสด่องและหมั่นคิด หมั่นตรวจของเสนาบดีเจ้ากระทรวง อย่าปล่อยให้ความรื่นรมย์ว่าดีพอใช้ แล้วคิดขึ้นในใจ พยายามที่จะจัดให้ดีที่สุดยิ่งขึ้นอยู่เสมอ นี่เป็นทุนสำคัญของเสนาบดี แต่ต้องมีวิธีที่จะนำคนใหม่ และคนเก่าเจอกันเข้าให้ได้ ให้คนเก่าได้เรียนวิชาอย่างใหม่จากผู้ที่ย่อมกว่าตัว โดยไม่ต้อง นึกอวยใจว่าเป็นลูกศิษย์เด็ก ข้างฝ่ายนักเรียนที่มีความรู้กว้างขวางก็เหมือนกัน ต้องชักโยง ให้เรียนความรู้จากผู้ใหญ่ซึ่งมีความชำนาญพื้นเมือง โดยอย่าให้รู้สึกว่าเป็นลูกศิษย์ตาครูปู่ ครูเถื่อน ซึ่งไม่รู้จักอะไร แม้แต่ৌลิตเมตารของการเพาะปลูก ข้อขัดข้องที่คนสองชั้นนี้เข้ากัน ไม่ได้ด้วยทิฐิเช่นที่กล่าวมานี้ ทางที่จะทำให้เป็นผลดีขึ้นได้เป็นสำคัญอยู่ที่ตัวเสนาบดี ต้องเลือก ชองใช้คนทั้งสองพวก โดยแยกคายอุบายให้ดี ให้ต่างคนต่างเห็นความรู้ของตัวบกพร่อง และ ให้แลเห็นประโยชน์ที่ได้รับความรู้อันยังไม่เคยรู้ ความที่เป็นปฏิมนะก็ค่อยเสื่อมคลายลงไป ทั้งสองฝ่าย แ่ต่างมือไม่ได้ ถ้าวางให้ข้างไหน ก็คงลงตามความรู้และความคิดเดิม เสนาบดีที่ ตั้งใจอยู่เป็นกลางและเอาความสำเร็จของกระทรวงเป็นที่ตั้ง ต้องแลดูอยู่เป็นนิจ และพยายาม ที่จะจับเข้าประสานกันเข้าให้ได้ อย่างวางธุระเลย ถ้าเช่นนั้น ในชั้นแรกจะได้คนที่ค่อยแยกคาย ขึ้นกว่าสองจำพวก เป็นจำพวกที่สาม คือคนชั้นเก่าแลเมื่อเข้าไปหน่อย จะได้คนที่ดีบริบูรณ์ พร้อมดั่งที่ต้องการเป็นขั้นที่สี่ ก็คือคนใหม่จำพวกที่สองนั่นเอง เมื่อถึงเวลานั้นการจึงจะดำเนิน ได้สะดวกดังปรารถนา

ความสำเร็จในราชการที่เปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับ สำเร็จได้ด้วยวิธีเช่นนี้ จึงนำมา ชี้แจงให้ฟัง ขอให้ถือไว้เป็นปอลิซีที่จะจัดการในกระทรวงให้เจริญยิ่งขึ้นสืบไป”^๔

ในศุภวาระอันเป็นมงคลเนื่องด้วยราชบัณฑิตยสถานได้ดำรงมาได้ ๕๐ ปี ในวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๒๗ นี้ ผู้เขียนขออัญเชิญพระศรีรัตนตรัยได้โปรดคุ้มครองปกป้องรักษาท่านราชบัณฑิต และภาคีสมาชิกทั้งหลายผู้ทรงความรู้ความสามารถตลอดจนข้าราชการในราชบัณฑิตยสถาน ทุกคน ให้พ้นสรรพโรคาพาธอุปัทวันตราย เพื่อเป็นกำลังของชาติในทางวิชาการ ค้นคว้าวิชา ออกเผยแผ่ให้แพร่หลาย เพียงพอแก่ความต้องการของประเทศชาติและประชาชน และขอให้ ราชบัณฑิตยสถานจงสถิตสถาพรตั้งมั่นอยู่คู่กับประเทศชาติตลอดไป เพื่อเป็นแหล่งผลิต วิชาการให้ประชาชนได้ศึกษาดำเนินไปใช้ตลอดไปชั่วกัลปาวสานเทอญ

^๔ พระราชหัตถเลขา ทรงสั่งราชการใน ร.๕ และ ๖ กับเรื่องประกอบ ตีพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ จอมพลสุชต์ ธนะรัชต์ ๑๗ มีนาคม ๒๕๐๗.

อนึ่ง หากการเขียนประวัติราชบัณฑิตยสถานครั้งนี้ จะเกิดผลดีอะไรบ้างแม้เพียงเล็กน้อย ผู้เขียนขออุทิศถวายแด่ **พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์** ผู้ทรงเป็นนายกราชบัณฑิตยสถาน พระองค์แรก และขออุทิศให้แก่ **พระยาอนุমানราชธน** อุปนายก รักษาการนายกราชบัณฑิตยสถาน รวมทั้ง **พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ** เลขาธิการ ราชบัณฑิตยสถานคนแรก ซึ่งทั้งหมดนี้ได้มีส่วนในการก่อตั้งราชบัณฑิตยสถานและได้ประทับ ประครองราชบัณฑิตยสถาน มาตั้งแต่แรกตั้ง ให้ดำรงอยู่ตลอดมาด้วยดี อีกทั้งขออุทิศให้แก่ **ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม** ผู้สนับสนุนและส่งเสริมงานของราชบัณฑิตยสถานด้วยความจริงใจและจริงจังทุกวิถีทาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางการเงิน ผู้เขียนแน่ใจเหลือเกินว่า สารานุกรมก็ดี อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ก็ดี ตลอดจนหนังสือตำราต่าง ๆ ที่ราชบัณฑิตยสถาน พิมพ์ออกเผยแพร่ ถ้าขาด ฯพณฯ แล้ว จะไม่มีโอกาสได้ตีพิมพ์ออกได้เลย.

ประวัติความเป็นมาของราชบัณฑิตยสถาน ถึง พ.ศ. ๒๕๒๓^{*}

จำนงค์ ทองประเสริฐ
ราชบัณฑิต สำนักวรรณศาสตร์และการเมือง

เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๙ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ แห่งราชวงศ์จักรีได้ทรงมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อม ให้ประกาศว่า เดิมกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร มีหน้าที่แต่จัดการหอพระสมุดฯ อย่างเดียว ครั้นการหอพระสมุดสำหรับพระนครเจริญรุ่งเรืองขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลก่อน จึงทรงเพิ่มเติมการต่าง ๆ ให้เป็นหน้าที่ของกรรมการหอพระสมุดฯ มากขึ้นโดยลำดับมา คือ หน้าที่อำนวยความสะดวกสโมสรและหน้าที่ตรวจรักษาของโบราณ ในพระราชอาณาเขต เป็นต้น ครั้นมาถึงรัชกาลที่ ๗ ได้ทรงโปรดเกล้าฯ เพิ่มหน้าที่ให้จัดการพิพิธภัณฑ์สถานและบำรุงวิชาช่าง ซึ่งยกมาแต่กรมศิลปากร (เดิม) และการอื่น ๆ อันเนื่องด้วยบำรุงวิชาความรู้

จึงได้ทรงพิจารณาเห็นว่า นามที่เรียกว่า “กรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร” นั้น ไม่สมกับหน้าที่ซึ่งทำอยู่ในขณะนั้น ประกอบกับทรงเห็นสมควรฟื้นฟูกิจการของ กรมราชบัณฑิตย ซึ่งมีมาแต่โบราณและเป็นตำแหน่งสำหรับทรงตั้งผู้มีความรู้ศาสตร์าคมไว้รับราชการ

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง “ราชบัณฑิตยสภา” ขึ้น และ ให้เปลี่ยนนาม กรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนครเป็น “ราชบัณฑิตยสภา” บรรดาการซึ่งกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนครทำอยู่แต่ก่อน อำนาจหน้าที่ของกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนครอันมีอยู่ในพระราชกำหนดกฎหมายและหน้าที่ของกรมราชบัณฑิตย ซึ่งมีอยู่ในขณะนั้น ให้รวมมาเป็นอำนาจหน้าที่ของราชบัณฑิตยสภา

บรรดาสถานที่และวัตถุซึ่งกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนครเป็นพนักงานพิทักษ์รักษาอยู่ และที่กรมศิลปากร (เดิม) รักษาอยู่ ให้โอนมาอยู่ในอำนาจหน้าที่ของราชบัณฑิตยสภา

ครั้นต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ สภาผู้แทนราษฎร ได้ถวายคำปรึกษาแด่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สมควรจัดตั้งราชบัณฑิตยสถานให้มีสมาชิกผู้ประกอบด้วยคุณวิชา

^{*}จัดพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือที่ระลึก ๖๐ ปี ราชบัณฑิตยสถาน ๓๑ มีนาคม ๒๕๒๗.

สมควรจะได้เลือกตั้งเป็นราชบัณฑิตในภายหน้าเพื่อกระทำการค้นคว้าหาความรู้นำมาเผยแพร่แก่ประชาชนและสร้างตำราให้แพร่หลายต่อไป

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตรา พระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ และให้ยกเลิกประกาศตั้งราชบัณฑิตยสภา ฉบับลงวันที่ ๑๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๙ เสีย

มูลเหตุที่ตั้งราชบัณฑิตยสถาน

มูลเหตุที่จัดตั้งราชบัณฑิตยสถานนั้น เพราะรัฐบาลในสมัยนั้นเห็นว่า ราชบัณฑิตยสภาเดิมทำงานทั้งฝ่ายวิชาการและปฏิบัติการ ยังไม่เป็นการเหมาะสม ทำให้งานดำเนินไปได้ไม่ดีเท่าที่ควร ทางที่ดีควรจะแยกงานทั้งสองฝ่ายนี้ออกจากกันให้เป็นสัดส่วน คือ ควรจะแยกงานวิชาการออกเป็นส่วนหนึ่ง และงานปฏิบัติการออกเป็นอีกส่วนหนึ่ง ไม่รวมอยู่แห่งเดียวกัน งานจึงจะดำเนินไปได้อย่างคล่องตัว ดังนั้นรัฐบาลจึงได้ยกเลิกราชบัณฑิตยสภาแล้วตั้งสถาบันขึ้นใหม่ ๒ สถาบัน คือ ราชบัณฑิตยสถาน มีหน้าที่เฉพาะงานทางด้านวิชาการแต่อย่างเดียว และกรมศิลปากรให้มีหน้าที่ในทางปฏิบัติการ โดยโอนกิจการและทรัพย์สิน ตลอดจนตัวบุคคลที่บริหารงานอยู่ในราชบัณฑิตยสภาทั้งหมดไปตั้งเป็นกรมศิลปากร ส่วนราชบัณฑิตยสถานต้องหาเอาใหม่ทั้งหมด

การเปลี่ยนชื่อจาก “ราชบัณฑิตยสภา” มาเป็น “ราชบัณฑิตยสถาน” นั้น ก็เพราะในสมัยนั้นคิดกันว่า คำว่า “สภา” จะสงวนไว้ใช้เฉพาะแต่สภาสูงสุดแห่งชาติ คือ รัฐสภาเท่านั้น

เจตจำนงในการตั้งราชบัณฑิตยสถาน

เจตจำนงในการตั้งราชบัณฑิตยสถาน มีปรากฏในสุนทรพจน์ของ ฯพณฯ พันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี ซึ่งได้กล่าวเปิดประชุมภาคีสมาชิกครั้งแรก ซึ่งได้จัดให้มีขึ้น ณ ศาลาสหทัยสมาคม ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๗ เวลา ๑๕.๔๕ น. ว่า

“รัฐบาลก็ดี สภาผู้แทนราษฎรก็ดี ได้พิจารณาเห็นคุณค่าของราชบัณฑิตยสถาน โดยแจ้งชัด จึงได้ออกกฎหมายตั้งขึ้น ทุกประเทศที่เจริญแล้ว ย่อมมีราชบัณฑิตยสถาน ส่วนผู้ที่เริ่มตั้งราชบัณฑิตยสถานนั้นเล่า ก็ถือกันว่าเป็นเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ ราชบัณฑิตยสถานในนานาประเทศมักจะตั้งขึ้นโดยบุคคลสำคัญของประเทศ เช่น ริเชอร์เออ (ฝรั่งเศส) พระเจ้าเฟรเดริกที่ ๑ (ปรัสเซีย) ปีเตอร์มหาราช และพระนางคัทรีน (รัสเซีย) ดยุก เอสคาโลนา (สเปน) นามของท่านผู้ตั้งเหล่านี้จะอยู่คู่ชานานไปกับราชบัณฑิตยสถานของเขา แต่ส่วนของเราแปลกกว่าที่อื่น กล่าวคือ ราชบัณฑิตยสถานของเรา ไม่ใช่บุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นผู้ตั้ง แต่สภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้ตั้ง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า “ระบอบรัฐธรรมนูญเป็นผู้ตั้ง”

ราชบัณฑิตยสถานของเราไม่ใช่เครื่องมือหรือเครื่องบำรุงความสูงศักดิ์ของบุคคลผู้หนึ่งผู้ใด แต่เป็นเครื่องชูเกียรติของชาติและระบอบรัฐธรรมนูญ ถ้าหากจะมีนามอันหนึ่งอยู่คู่ขนานกันไปกับราชบัณฑิตยสถาน นามอันนั้นจะไม่ใช่นามของบุคคล แต่จะเป็นนามของสภาผู้แทนราษฎร นามของรัฐธรรมนูญ ถ้าหากจะมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่คนชั้นหลังจะต้องระลึกคู่กันไปกับราชบัณฑิตยสถาน สิ่งนั้นก็คือ รัฐธรรมนูญ”

เมื่อประกาศใช้ พระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๗๖ นั้น ยังไม่มีราชบัณฑิต เริ่มด้วยเพียงการมีภาคีสมาชิกก่อน เพราะรัฐบาลเห็นว่า ควรจะค่อยเป็นค่อยไป ต่อเมื่อเห็นว่าภาคีสมาชิกปฏิบัติงานทางวิชาการได้ผลดีเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ บ้านเมืองแล้ว จึงค่อยตั้งราชบัณฑิตในภายหลัง จะได้ไม่เกิดข้อครหา

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๘๕ ได้มีการปรับปรุงพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถานใหม่หมดทั้งฉบับ และยกเลิกพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๗๖ เสีย ต่อมา พ.ศ. ๒๔๘๗ ได้มีการออกพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน (ฉบับที่ ๒) ยกเลิกความในมาตรา ๑๓, มาตรา ๑๖, มาตรา ๑๗, มาตรา ๑๙ แห่งพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๘๕ และให้ใช้ มาตรา ๓, มาตรา ๔, มาตรา ๕, และมาตรา ๖ แห่งพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๘๗ แทนตามลำดับ

หน้าที่ของราชบัณฑิตยสถาน

ในพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๗๖ มาตรา ๖ ได้กล่าวถึงหน้าที่ของราชบัณฑิตยสถานไว้ว่า

(๑) เพื่อกระทำการค้นคว้าในสรรพวิชา แล้วนำออกเผยแพรให้เป็นคุณประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองและประชาชน

(๒) เพื่อทำการติดต่อแลกเปลี่ยนความรู้กับสมาคมปราชญ์ในนานาประเทศ

(๓) เพื่อให้ความเห็นและคำปรึกษา หรือกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้แก่รัฐบาลในเรื่องที่เกี่ยวกับวิชาการซึ่งรัฐบาลได้ร้องขอ

ในพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๘๕ ได้แก้ไขเพิ่มเติมข้อความเล็กน้อยเป็น

(๑) ค้นคว้าและบำรุงสรรพวิชาให้เป็นคุณประโยชน์แก่ชาติและประชาชน

(๒) ติดต่อและแลกเปลี่ยนความรู้กับองค์การปราชญ์อื่น ๆ

(๓) ให้ความเห็น คำปรึกษา และปฏิบัติการเกี่ยวกับวิชาตามความประสงค์ของรัฐบาล

การแบ่งงานของราชบัณฑิตยสถาน

ตามพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๗๖ ได้แบ่งงานของราชบัณฑิตยสถาน ออกเป็น ๓ สำนัก และแต่ละสำนักก็แบ่งออกเป็นประเภท ๆ ดังนี้ คือ

๑. **สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง** แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ ปรัชญา สังคมศาสตร์ และประวัติศาสตร์

๒. **สำนักวิทยาศาสตร์** แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ วิทยาศาสตร์กายภาพ วิทยาศาสตร์ชีวภาพ และวิทยาศาสตร์ประยุกต์

๓. **สำนักศิลปกรรม** แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ วรรณศิลป์ สถาปัตยกรรมศิลป์ และจิตรศิลป์

ในปีเดียวกันนี้ ก็ได้มีพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบราชการราชบัณฑิตยสถาน โดยให้แบ่งส่วนราชการราชบัณฑิตยสถานออกเป็น

๑. สำนักงานเลขานุการ
๒. สำนักงานฝ่ายวิชาการ

ต่อมาได้มีพระราชกฤษฎีกา แบ่งส่วนราชการราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๒ เป็น

๑. สำนักงานเลขานุการกรม
๒. กองธรรมศาสตร์และการเมือง
๓. กองวิทยาศาสตร์
๔. กองศิลปกรรม

ประเภทสมาชิกและคุณสมบัติ

ในพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๗๖ ได้แบ่งสมาชิกออกเป็น ๓ ประเภท คือ

- (๑) สมทบสมาชิก
- (๒) ภาคีสมาชิก
- (๓) ราชบัณฑิต

ส่วนในพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๘๕ ได้แบ่งสมาชิกออกเป็น ๓ ประเภทเหมือนกัน จะแตกต่างกันอยู่บ้างก็ตรงที่ตัด “สมทบสมาชิก” ออก และเพิ่ม “ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์” เข้ามาแทน ดังนี้

๑. ภาควิชาสังคม

๒. ราชบัณฑิต

๓. ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์

ผู้ที่จะเป็นภาควิชาสังคมแห่งราชบัณฑิตยสถาน ตามพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๔๘๗ ซึ่งเป็นฉบับล่าสุดได้ระบุไว้ว่า

“มาตรา ๑๓ ภาควิชาสังคมได้แก่ผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาใดสาขาหนึ่งแห่งวิชา ซึ่งสมัครเข้าทำการร่วมกับราชบัณฑิตยสถาน โดยได้ยื่นความจำนงตามระเบียบของราชบัณฑิตยสถาน และเมื่อราชบัณฑิตยสถาน ได้รับสมัครแล้ว

คุณวุฒิดังกล่าวในวรรคก่อน ได้แก่การแสดงความสามารถดังต่อไปนี้

“(๑) ได้คิดขึ้นใหม่หรือคิดแก้ไขให้ดียิ่งขึ้นซึ่งแบบวิธี หรือหลักอันใด ซึ่งราชบัณฑิตยสถานเห็นว่าเป็นประโยชน์ถึงขนาด

(๒) ได้แต่งหนังสือซึ่งราชบัณฑิตยสถานเห็นว่าดีถึงขนาดและหนังสือนั้นได้พิมพ์โฆษณาแล้ว ถ้าเป็นหนังสือซึ่งแปลจากภาษาอื่น ต้นฉบับต้องเป็นที่ยกย่องกันว่าเป็นหนังสือชั้นเยี่ยม และคำแปลนั้นเป็นคำแปลที่ถูกต้อง

(๓) ได้แสดงฝีมือจนมีชื่อเสียงเกียรติคุณในศิลปะ หรือ

(๔) ได้เคยสอนวิชาเฉพาะในฐานะอาจารย์แห่งสำนักอุดมศึกษา ซึ่งรัฐบาลได้รับรองแล้ว”

ผู้ที่มีคุณสมบัติดังกล่าวแล้ว ถ้าปรารถนาจะเป็นราชบัณฑิต จะต้องสมัครเป็นภาควิชาสังคมเสียก่อน และจะสมัครได้แต่ในสำนักเดียว และเฉพาะวิชาเดียวเท่านั้น และภาควิชาสังคมนี้มีจำนวนจำกัด เพื่อกันเพื่อ ดังประกาศราชบัณฑิตยสถาน เรื่อง ระเบียบการกำหนดจำนวนภาควิชาสังคม ซึ่งประกาศ ณ วันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๖ กำหนดไว้ว่า

“๑. จำนวนภาควิชาสังคมให้มีได้ไม่เกิน ๑๐๐ คน

๒. ในจำนวน ๑๐๐ คนนี้ เป็นภาควิชาสังคมแห่งสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ๒๕ คน สำนักวิทยาศาสตร์ ๕๐ คน สำนักศิลปกรรม ๒๕ คน”

จะเห็นได้ว่าจำนวนภาควิชาสังคมที่กำหนดไว้นี้ ถ้าเทียบกับจำนวนประชาชน ซึ่งมีเกือบ ๕๐ ล้านคน แล้วนับว่าน้อยมาก ถ้าหากจะมีการแก้ไขเพิ่มจำนวนภาควิชาสังคมอีกสักเท่าตัว คือ สัก ๒๐๐ คน ก็คงจักเหมาะสมกับความเจริญก้าวหน้าของประเทศยิ่งขึ้น

นอกจากนั้น ใน “ประกาศราชบัณฑิตยสถาน เรื่อง ระเบียบการสมัครภาคีสมาชิก” ซึ่งประกาศ ณ วันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๖ ยังได้ระบุไว้ว่า

“๓. ผู้ประสงค์จะสมัครเป็นภาคีสมาชิก ขอให้แสดงความจำนงไปยังเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน ณ สำนักงานเลขาธิการ ราชบัณฑิตยสถาน วังบางขุนพรหม^๒ ตามแบบพิมพ์ที่กำหนดไว้ โดยมีราชบัณฑิตในสำนักวิชาที่ตนสมัครอย่างน้อย ๒ คน รับรองว่าผู้แสดงความจำนงนั้นสมควรเป็นภาคีสมาชิก

๔. ผู้สมัครเป็นภาคีสมาชิก ต้องส่งหลักฐานแสดงคุณวุฒิของตนตามความในมาตรา ๑๓ แห่งพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๘๕^๓ ไปพร้อมกับหนังสือแสดงความจำนงด้วย”

ส่วนการเลือกและการแต่งตั้งราชบัณฑิตให้ถือตามพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๔๘๗ มาตรา ๔ ที่ให้ยกเลิกความในมาตรา ๑๖ แห่งพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๘๕ และให้ใช้ความต่อไปนี้แทน

“มาตรา ๑๖ การเลือกและการแต่งตั้งราชบัณฑิต ในตำแหน่งใหม่ให้ใช้วิธีการดังต่อไปนี้

(๑) ให้นายกราชบัณฑิตยสถาน เสนอความเห็นขออนุมัติให้มีการเลือกราชบัณฑิตต่อนายกรัฐมนตรี เมื่อนายกรัฐมนตรีอนุมัติแล้ว ให้ดำเนินการได้

(๒) ก่อนการเลือกหลักสิบวัน ให้เลขาธิการราชบัณฑิตยสถานแจ้งแก่ภาคีสมาชิก และผู้ที่เคยเป็นภาคีสมาชิกในสาขาวิชานั้นๆ ผู้ใดประสงค์จะเข้ารับเลือกให้ยื่นความจำนงต่อเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน

(๓) ผู้ที่จะเข้ารับเลือกต้องประกอบด้วยคุณสมบัติดังนี้

(ก) มีสัญชาติไทย

(ข) มีอายุสามสิบห้าปีบริบูรณ์

(ค) เป็นหรือเคยเป็นภาคีสมาชิกมาแล้วไม่น้อยกว่าหนึ่งปี และได้ปฏิบัติงานในหน้าที่ตามความในมาตรา ๖ จนได้รับความนิยมนว่าเป็นผู้มีความรู้แตกฉานในสาขาวิชาที่ตนสมัครรับเลือกนั้น

(ง) ไม่เคยมีความประพฤติเสื่อมเสียอย่างร้ายแรง

^๒ ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ในพระบรมมหาราชวัง ถนนหน้าพระลาน เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐ และปัจจุบันได้ย้ายไปอยู่ที่สนามเสือป่า เขตดุสิต กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐

^๓ ถือตามพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๔๘๗ มาตรา ๓ แทน

(๔) เมื่อที่ประชุมราชบัณฑิตได้เลือกผู้ใดแล้ว ให้นายกราชบัณฑิตยสถาน รายงานต่อนายกรัฐมนตรี เพื่อนำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงแต่งตั้งเป็นราชบัณฑิต”

ต่อมาได้มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งราชบัณฑิตขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๕ ดังที่ปรากฏในหนังสือราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๗ ตอน ๖๕ วันที่ ๖ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๘๕ มีผู้ได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งเป็นราชบัณฑิต รวม ๕๑ ท่าน บางท่านก็ดำรงตำแหน่งราชบัณฑิตถึง ๒ สำนัก ดังมีพระนามและรายนามตาม “ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องแต่งตั้งราชบัณฑิต” ดังนี้

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี^๔ เรื่อง แต่งตั้งราชบัณฑิต

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๖ แห่งพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน นายกรัฐมนตรีได้เลือกผู้ทรงคุณวุฒิ และนำความกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอให้ทรงแต่งตั้งเป็นราชบัณฑิต

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้

๑. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร เปนราชบัณฑิตในวิชาปรัชญา
๒. นายโกวิท ป. ประพันธ์ไพรัชพากย์ เปนราชบัณฑิตในวิชาปรัชญา
๓. นายสมัค บุราวาส เปนราชบัณฑิตในวิชาปรัชญา
๔. นายวิทย์ สิวสริยานนท์ เปนราชบัณฑิตในวิชาสังคมศาสตร์
๕. นายสิทธิ์ สิทธิสยามการ เปนราชบัณฑิตในวิชาสังคมศาสตร์
๖. นายเลิม วินิจฉัยกุล เปนราชบัณฑิตในวิชาสังคมศาสตร์
๗. นายบุญมา วงศ์สุวรรณค์ เปนราชบัณฑิตในวิชาสังคมศาสตร์
๘. นายทองเปลว ชลภูมิ เปนราชบัณฑิตในวิชาสังคมศาสตร์
๙. นายรอง สยามานนท์ เปนราชบัณฑิตในวิชาประวัติศาสตร์
๑๐. นายสุจิตร์ หิรัญพริกส์ เปนราชบัณฑิตในวิชาประวัติศาสตร์
๑๑. นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ เปนราชบัณฑิตในวิชาประวัติศาสตร์
๑๒. หม่อมเจ้ารัชดาภิเษก โสณกุล เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์กายภาพ
๑๓. หม่อมหลวงประวัติ อิศรางกูร เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์กายภาพ

^๔ ตัวสะกดการันต์ตามประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี พ.ศ. ๒๔๘๕

๑๔. นายประจวบ บุณนาค เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์กายภาพ
๑๕. นายแถบ นีละนิธิ เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์กายภาพ
๑๖. นายสัลวิธานนิเทศ อ.รักตประจิต เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์กายภาพ
๑๗. นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์กายภาพ
๑๘. นายสุภชัย วานิชวัฒนา เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๑๙. นายจุล วัจนคุปต์ เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๒๐. นายคลุ้ม วัชรโบล เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๒๑. หม่อมเจ้าลักสณการ กเสมสันต์ เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๒๒. นายโต โกเมส เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๒๓. นายสิริ พัพพานนท์ เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๒๔. พันโท ลออ บุณนาค เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๒๕. นายจเริน เชนะกุล เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๒๖. นายประกิต ร. กาญจนวนิชย์ เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๒๗. นายวิเทศ บุญยคุปต์ เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๒๘. นายสรี ยุกตเสวี เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๒๙. นายพุด รักตประจิต เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๐. นายสุจิต สุกิตการพิทยา เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๑. นาวาอากาศโท เพิ่ม ลิ้มปัสวส์ เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๒. นายประสิทธิ์ เมณะเสวต เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๓. นายกัน กุญชร นะ อยุธยา เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๔. นายวงส์ กุลพงษ์ เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๕. หม่อมหลวงชูชาติ กำภู เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๖. นายผเดิม อังสุวรณ์ เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๗. นายอุดม พิทยาภูมิพิจารณา เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๘. นายกำจร พलगูร เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๙. นายนิธย์ นิติเวชวิสิสถ์ เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๔๐. นายเฉลิม พรหมมาส เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๔๑. นายเต็ม บุณนาค เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๔๒. นายลี ศรีพัตต์ เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๔๓. นายพิน เมืองแมน เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์

๔๔. นายอวย เกตุสิงห์ เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
 ๔๕. นายสุจิตต์ แสงวิเชียร เปนราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
 ๔๖. นายยง เสถียรโกเศส อนุমানราชธน เปนราชบัณฑิตในวิชาวรรณศิลป์
 ๔๗. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เปนราชบัณฑิตในวิชาวรรณศิลป์
 ๔๘. นายสาโรช ร. สุขยางค์ เปนราชบัณฑิตในวิชาสถาปัตยกรรมศิลป์
 ๔๙. นายนารถ โพธิประสาท เปนราชบัณฑิตในวิชาสถาปัตยกรรมศิลป์
 ๕๐. หม่อมเจ้าโวฒยากร วรวรรณ เปนราชบัณฑิตในวิชาสถาปัตยกรรมศิลป์
 ๕๑. นายพรหม พรหมพิจิตร เปนราชบัณฑิตในวิชาจิตรศิลป์
 ๕๒. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเปรมบุรฉัตร เปนราชบัณฑิตในวิชาจิตรศิลป์
- ทั้งนี้ ตั้งแต่วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๔๘๕

ประกาศ ณ วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๔๘๕

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

จอมพล ป. พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี*

(ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๗ ตอนที่ ๖๕ วันที่ ๖ ตุลาคม ๒๔๘๕)

“หมายเหตุ เพื่อผู้อ่านจะไม่ต้องสับสนเรื่องชื่อประวัติ “ราชบัณฑิต” ที่มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งในสมัย ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม กับรายนามราชบัณฑิตที่เข้าประชุม เมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ ผู้เขียนขอเสนอรายนามราชบัณฑิตตามพระนาม บรรดาศักดิ์ และชื่อ นามสกุล ที่แท้จริงดังนี้

๑. พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เป็นราชบัณฑิตในวิชาปรัชญา
๒. หลวงประพันธ์ไพรัชพากษ์ (นายโกวิท ป. ประพันธ์ไพรัชพากษ์) เป็นราชบัณฑิตในวิชาปรัชญา
๓. นายสมัคร บุรวาส เป็นราชบัณฑิตในวิชาปรัชญา
๔. นายวิทย์ ศิวะศรียานนท์ เป็นราชบัณฑิตในวิชาสังคมศาสตร์
๕. หลวงสิทธิสยามการ (นายสิทธิ์ สิทธิสยามการ) เป็นราชบัณฑิตในวิชาสังคมศาสตร์
๖. นายเสริม วินิจฉัยกุล เป็นราชบัณฑิตในวิชาสังคมศาสตร์

๗. นายบุญมา วงศ์สวรรค์ เป็นราชบัณฑิตในวิชาสังคมศาสตร์
๘. นายทองเปลว ชลภูมิ เป็นราชบัณฑิตในวิชาสังคมศาสตร์
๙. นายรอง ศยามานนท์ เป็นราชบัณฑิตในวิชาประวัติศาสตร์
๑๐. นายสุจิตร์ หิรัญพฤษดิ์ เป็นราชบัณฑิตในวิชาประวัติศาสตร์
๑๑. นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ เป็นราชบัณฑิตในวิชาประวัติศาสตร์
๑๒. หม่อมเจ้ารัชฎาภิเศก โสณกุล เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์กายภาพ
๑๓. หลวงประวิตรวิซุการี (หม่อมหลวงประวัติ อิศรางกูร) เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์กายภาพ
๑๔. นายประจวบ บุณนาค เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์กายภาพ
๑๕. นายแถบ นีละนิธิ เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์กายภาพ
๑๖. พลโท พระยาศัลวิธานนิเทศ (นายศัลวิธานนิเทศ อ.รักตประจิด) เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์กายภาพ
๑๗. นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์กายภาพ
๑๘. นายศุภชัย วาณิชวัฒนา เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๑๙. หลวงจุลชีพพิชชาธร (นายจุล วัจนคุปต์) เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๒๐. นายคลุ้ม วัชรโบล เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๒๑. หม่อมเจ้าลักษณาการ เกษมสันต์ เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๒๒. พระยาริณจนันดร (นายโต โกเมศ) เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๒๓. หลวงศรีสมรรถวิชากิจ (นายศิริ หัพพานนท์) เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๒๔. พันโท หลวงละอออุมลัทธิ (นายละออ บุณนาค) เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๒๕. พระเจริญวิศวรรม (นายเจริญ เชนะกุล) เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์
๒๖. พระยาประทีปกมลศาสตร์ (นายประทีป ร. กาญจนวนิชย์) เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์

^๔ ดำรงตำแหน่งราชบัณฑิตใน ๒ สำนัก คือ ทั้งสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง กับสำนักวิทยาศาสตร์

^๖ ดำรงตำแหน่งราชบัณฑิตใน ๒ สำนัก คือ ทั้งสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง กับสำนักวิทยาศาสตร์

๒๗. หลวงวิเทศยนตรกิจ (นายวิเทศ บุนยคุปต์) เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์
ประยุกต์

๒๘. หลวงยุคตเสวีวัฒน์ (นายศรี ยุคตเสวี) เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์

๒๙. หลวงรณูบุรีภรณ์ (นายพูน รัตประจित) เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์
ประยุกต์

๓๐. หลวงสุจิตการพิทยา (นายสุจิต สุจิตการพิทยา) เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์
ประยุกต์

๓๑. พลอากาศโท เพิ่ม ลิ้มปัสวสดี เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์

๓๒. หลวงประสิทธิกลมย์ (นายประสิทธิ์ เหมนะเสวต) เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์
ประยุกต์

๓๓. พลตรี กัลย์ ภูณชร ณ ออยุธยา เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์

๓๔. หลวงสินธุกิจปรีชา (นายวงศ์ กุลพงศ์) เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์

๓๕. หม่อมหลวงชูชาติ กำภู เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์

๓๖. นายเผดิม อังศุวัฒน์ เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์

๓๗. พระอุดมพิทยาภูมิวิจารณ์ (นายอุดม พทยาภูมิวิจารณ์) เป็นราชบัณฑิตในวิชา
วิทยาศาสตร์ประยุกต์

๓๘. พระอภัยนันทราพาพิศาล (นายกำจร พलगูร) เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์
ประยุกต์

๓๙. หลวงนิติเวชวิศิษฐ์ (นายนิത്യ นิติเวชวิศิษฐ์) เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์
ประยุกต์

๔๐. หลวงเฉลิมคัมภีรเวช (นายเฉลิม พรหมมาส) เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์
ประยุกต์

๔๑. นายเต็ม บุนนาค เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์

๔๒. หลวงลิขิตธรรมศรีพยัคฆ์ (นายลิขิต ศรีพยัคฆ์) เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์
ประยุกต์

๔๓. หลวงพินพาทยพิทยาภท (นายพิน เมืองแมน) เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์
ประยุกต์

๔๔. นายอวย เกตุสิงห์ เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์

๔๕. นายสุจิตต์ แสงวิเชียร เป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์ประยุกต์

^๗ นายแพทย์สุด แสงวิเชียร

๔๖. พระยาอนุমানราชชน (นายยง เสฐียรโกเศศ อนุมานราชชน) เป็นราชบัณฑิตใน
วิชาการศิลป

๔๗. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นราชบัณฑิตในวิชาการศิลป

๔๘. พระสาโรชรัตนนิมมานต์ (นายสาโรช ร. สุขยางค์) เป็นราชบัณฑิตในวิชาสถาปัตยกรรมศิลป

๔๙. นายนารถ โพธิประสาท เป็นราชบัณฑิตในวิชาสถาปัตยกรรมศิลป

๕๐. หม่อมเจ้าโวฒยากร วรวรรณ เป็นราชบัณฑิตในวิชาสถาปัตยกรรมศิลป

๕๑. พระพรหมพิจิตร (นายพรหม พรหมพิจิตร) เป็นราชบัณฑิตในวิชาจิตรศิลป

๕๒. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเปรมบุรฉัตร เป็นราชบัณฑิตในวิชาจิตรศิลป

เมื่อได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งราชบัณฑิตแล้ว ต่อมาก็ได้มีแจ้งความ
ของราชบัณฑิตยสถาน ลงวันที่ ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๖ กำหนดให้ราชบัณฑิตทั้งหลายที่ได้
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งแล้วเข้าประจำสาขาวิชาต่าง ๆ ขึ้น และได้มีระเบียบการ
ประชุมของสำนักขึ้น โดยกำหนดไว้ว่า :

“๑. ให้ราชบัณฑิตในสำนักแต่ละสำนัก ประชุมกันอย่างน้อยเดือนละครั้ง

๒. ถ้ามีเรื่องสำคัญ ประธานสำนักจะเรียกประชุมเมื่อไรก็ได้”

พร้อมกันนั้น ก็ได้วางระเบียบเรื่องการให้บุคคลภายนอกเข้าฟังการประชุมและการ
ปรึกษาของราชบัณฑิตยสถานขึ้น โดยได้กำหนดไว้ว่า

“๑. ต้องได้รับบัตรอนุญาตจากเลขาธิการราชบัณฑิตยสถานตามแบบพิมพ์ที่
ราชบัณฑิตยสถานกำหนดไว้

๒. ต้องมีราชบัณฑิตในสำนักใด ๆ หรือภาคีสมาชิกในสำนักวิชาที่จะแสดงรับรอง ๑ นาย”

ทั้งได้วางระเบียบการให้ราชบัณฑิตและภาคีสมาชิกเสนอเรื่องเกี่ยวกับวิชาที่ตนค้นคว้า
ได้ต่อสำนัก ๖ เดือนต่อครั้งอีกด้วย

ในระยะเวลาแรก ๆ รู้สึกว่าท่านราชบัณฑิตทั้งหลายท่านทำงานกันเข้มแข็งมาก ใน
แต่ละสำนักก็มีการเลือกตั้งประธาน และเลขานุการของสำนักขึ้น คือ

๑. สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ได้เลือก พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น
นราธิปพงศ์ประพันธ์ เป็นประธาน และเลือก นายบุญมา วงศ์สวรรค์ เป็นเลขานุการ

๒. สำนักวิทยาศาสตร์ ได้เลือก พลโท พระยาศลวิธานนิเทศ เป็นประธาน และ
เลือก หลวงยุกตเสวีวิวัฒน์ เป็นเลขานุการ

๓. สำนักศิลปกรรมได้เลือก พระยาอนุมานราชชนเป็นประธาน และเลือกพระสาโรช
รัตนนิมมานต์ เป็นเลขานุการ

ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๖-๒๔๘๗ ปรากฏว่าราชบัณฑิตทั้งหลาย ได้เขียนบทความบรรยายทางวิทยุกระจายเสียงเสมอมา และได้เขียนบทความตีพิมพ์ใน “ราชบัณฑิตสาร” บ้างใน “สมุดที่ระลึกวันราชบัณฑิตยสถาน” บ้าง นับว่าได้ให้ความรู้แก่ผู้อ่านและผู้ฟังอย่างกว้างขวาง แต่หลังจากนั้นมาก็เกือบไม่มีใครทราบบทความเคลื่อนไหวของบรรดาท่านราชบัณฑิตทั้งหลายเลย ทั้งนี้ก็อาจเป็นเพราะความผันผวนในทางการเมืองในระยะปลายสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นต้นมาก็ได้

แม้ว่าท่านราชบัณฑิตทั้งหลายจะไม่ได้มีความเคลื่อนไหวเหมือนในระยะปี พ.ศ. ๒๔๘๖-๒๔๘๗ แต่งานของราชบัณฑิตยสถานก็หาได้หยุดชะงักลงไม่ งานอันเป็นหน้าที่ของราชบัณฑิตยสถานโดยตรงนั้น หนักไปในทางวิชาการและมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับงานบริหาร งานวิชาการที่ราชบัณฑิตยสถานกำลังจัดทำอยู่ในขณะนี้ มี ๕ โครงการใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ

๑. งานชำระปทานุกรมและจัดทำพจนานุกรมแบบต่าง ๆ
๒. งานทำอักษรานุกรมภูมิศาสตร์ทั้งไทยและต่างประเทศ รวมทั้งการทำพจนานุกรมภูมิศาสตร์ด้วย
๓. งานทำสารานุกรมไทย
๔. งานบัญญัติศัพท์ภาษาต่างประเทศเป็นภาษาไทย
๕. งานสร้างหนังสือประเภทตำรา รวมทั้งงานแปลด้วย

งานที่เกี่ยวกับวิชาการยกเว้น ข้อ ๕ ล้วนจัดทำโดยคณะกรรมการหรือคณะบรรณธิการ ซึ่งคณะรัฐมนตรีเป็นผู้แต่งตั้ง และมีสำนักงานฝ่ายวิชาการเป็นผู้ดำเนินการ ส่วนงานธุรการหรืองานบริหารทั้งปวง อันจะช่วยให้งานฝ่ายวิชาการดำเนินไปด้วยดี สำนักงานเลขานุการเป็นผู้ดำเนินการซึ่งทำให้กิจการของราชบัณฑิตยสถานดำเนินมาได้ด้วยดีตามกำลังเงินและความสามารถ

การประชุมภาคีสมาชิก

ในสมัยที่ตั้งราชบัณฑิตยสถานใหม่ ๆ นั้น ยังไม่มีราชบัณฑิต มีเพียงภาคีสมาชิกเท่านั้น การประชุมภาคีสมาชิกครั้งแรกได้มีขึ้นในวันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๗ เวลา ๑๕.๔๕ น. ณ ศาลาสหทัยสมาคมหลังจากที่ ฯพณฯ พันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา ได้กล่าวสุนทรพจน์เปิดประชุมจบแล้ว พระยานัฏกานูรักษ์ ภาคีสมาชิกผู้สูงอายุซึ่งเป็นประธานชั่วคราวได้กล่าวตอบขอบคุณ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ที่ได้มาเปิดประชุมและขอบคุณรัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎรในการที่ได้มองเห็นคุณประโยชน์ของศิลปวิทยาการและจัดตั้งราชบัณฑิตยสถานเพื่อทำการค้นคว้าวิชาทุกประเภท ต่อจากนั้นที่ประชุมก็ได้เลือกนายกราชบัณฑิตยสถาน

อุปนายก และเลขาธิการ เพื่อตั้งเป็นสำนักงานกลางปฏิบัติงานทั่วไปของราชบัณฑิตยสถาน ผลการเลือกตั้งปรากฏว่า **หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ** (ต่อมาได้รับสถาปนาอิสริยยศเป็น พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์) ทรงรับตำแหน่งเป็นนายก ราชบัณฑิตยสถาน **นายนาواهอก พระเรียนวิรัชพากย์** ได้รับตำแหน่งอุปนายก และ **หลวง วิจิตรวาทการ** ได้รับตำแหน่งเลขาธิการ

เมื่อเลือกนายก อุปนายก และเลขาธิการราชบัณฑิตยสถานเสร็จแล้ว ต่อไปก็เลือก ประธานและเลขานุการประจำสำนักทุกสำนัก ผลของการเลือกปรากฏดังนี้

๑. สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง **หลวงประดิษฐมนูธรรม** เป็นประธานสำนัก พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ทรงเป็นเลขานุการ

๒. สำนักวิทยาศาสตร์ **พลตรี พระยาศรีวิธานนิเทศ** (ปัจจุบันเป็นพลโท) เป็นประธาน สำนัก **นายนาวาตรี หลวงชลธารพดุมไกร** (ปัจจุบันเป็นพลเรือเอก) เป็นเลขานุการ

๓. สำนักศิลปกรรม **นายนาواهอก พระเรียนวิรัชพากย์** เป็นประธานสำนัก **หลวง มัศยจิตรการ** เป็นเลขานุการ

ภายหลังจากได้เลือกประธานและเลขานุการประจำสำนักต่าง ๆ แล้ว ทุกสำนักก็ได้ เริ่มทำงานโดยนัดประชุมบรรดาภาคีสมาชิก มีกำหนดดังนี้

สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ได้นัดประชุมภาคีสมาชิกประจำสำนักทุกวันศุกร์ เวลา ๑๕.๓๐ น. และได้เริ่มประชุมครั้งแรกเมื่อวันที่ ๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๗

สำนักวิทยาศาสตร์ ได้นัดประชุมภาคีสมาชิกประจำสำนักทุกวันพุธ เวลา ๘.๓๐ น. และได้เริ่มประชุมครั้งแรกเมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๗

สำนักศิลปกรรม ได้นัดประชุมภาคีสมาชิกประจำสำนักทุกวันพุธ เวลา ๑๐.๓๐ น. และได้เริ่มประชุมครั้งแรกเมื่อวันที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๗

ต่อมาได้มีการประชุมภาควิชาสามัญร่วมกันเป็นครั้งที่ ๒ เมื่อวันที่จันทร์ที่ ๓๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ เวลา ๑๕.๓๐ น. ณ ศาลาสหทัยสมาคม ระเบียบวาระสำหรับการประชุมครั้งนี้ เป็นข้อเสนอของสำนักวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับการขยายข้อความในมาตรา ๖ ข้อ ๑ แห่งพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๗๖ ซึ่งมีข้อความว่า “เพื่อเผยแพร่ให้เป็นประโยชน์ แก่ชาติบ้านเมืองและประชาชน ภาคีสมาชิกสำนักวิทยาศาสตร์ปรึกษาและตกลงกันว่า คำว่า “ค้นคว้า” นั้น ขอให้เป็นดังต่อไปนี้ คือ

๑. เรื่องที่เป็นชนิดรายงาน

๒. เรื่องที่เป็นชนิดรวบรวม และพิจารณาเรื่องต่าง ๆ

๓. เรื่องที่เป็นชนิดรวบรวมเรียบเรียง
๔. บัญญัติศัพท์วิทยาศาสตร์ ตามโอกาสที่จะมีได้
๕. เรื่องที่เขียนขึ้นโดยผู้อื่น แต่อยู่ในความควบคุมตรวจแก้ของภาควิชา

ที่ประชุมเห็นชอบตามข้อเสนอของสำนักวิทยาศาสตร์ทุกประการ และได้แถลงต่อไปว่าสำหรับข้อ ๕ โดยเฉพาะนั้น เป็นวิธีที่ดี เพราะนานาประเทศ เช่น เยอรมนี เป็นต้น เมื่อศาสตราจารย์ต้องการตรวจต้นเรื่องใด มักให้นิสิตของตนทำการตรวจค้นเป็น THESIS แต่อยู่ในความรับผิดชอบของศาสตราจารย์ ฉะนั้นจึงขอแก้ความข้อความว่า “อยู่ในความควบคุมตรวจแก้ของภาควิชา” เป็น “อยู่ในความรับผิดชอบของภาควิชา”

การประชุมภาควิชากร่วมสำนักครั้งที่ ๓ ได้เริ่มประชุมกันในวันพฤหัสบดีที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ เวลา ๑๕.๔๕ น. ณ ศาลาสหทัยสมาคม ได้พิจารณาเรื่องต่าง ๆ คือ

๑. เรื่องวิธีเขียนอักษรไทยเป็นอักษรโรมัน ที่ประชุมเห็นว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ยาก เพราะจะต้องพิจารณาเหตุผล ที่ประชุมจึงขอให้เลื่อนไปพิจารณาคราวหน้า เพราะภาควิชาทุกสำนักเตรียมตัวไม่ทัน โดยที่มีเวลาน้อย

๒. เรื่องปรึกษาเรื่องการชำระปทานุกรมที่รัฐบาลได้โอนมาไว้ในความควบคุมของราชบัณฑิตยสถาน ที่ประชุมได้ตกลงรับโอนงานนี้มาจากกระทรวงธรรมการตามคำสั่งของรัฐบาล และได้มอบเรื่องการชำระปทานุกรมนี้ ให้เป็นหน้าที่ของสำนักศิลปกรรมโดยตรง

๓. เรื่องพิจารณาข้อเสนอของสำนักวิทยาศาสตร์ เรื่องเครื่องหมายภาควิชา เรื่องคำพาหนะและคำชื่อนิตยสาร ตำราและเรื่องเงินเลี้ยงชีพ ที่ประชุมตกลงกันว่าในขณะนี้ยังไม่ควรมีเครื่องหมายภาควิชา เพราะกิจการเพิ่งจะเริ่มต้น รอไปพอให้กิจการเป็นขึ้นเป็นอันเสียก่อนแล้วจึงควรพิจารณากันใหม่

ส่วนเงินคำพาหนะและเงินอุดหนุน ที่ประชุมตกลงกันว่าในเวลานี้ยังไม่มีเงินจ่ายรอไว้เดือนพฤศจิกายน เมื่อถึงคราวราชบัณฑิตยสถานเสนองบประมาณต่อรัฐบาล จึงค่อยตกลงกันใหม่

ส่วนค่านิตยสารนั้น เลขาธิการเสนอให้ในฐานะเป็นอธิบดีกรมศิลปากรว่า เงินค่าซื้อหนังสือของกลางมีอยู่บ้าง และยินดีจะสั่งให้ แต่ขอให้หนังสือนั้นเป็นกรรมสิทธิ์ของหอสมุดแห่งชาติ

๔. เรื่องพิจารณาระเบียบการว่าด้วย วิธีดำเนินงานของราชบัณฑิตยสถานให้ใช้ได้ทุกสำนัก ที่ประชุมได้มีมติว่าการที่จะคงหลักเกณฑ์กันอย่างไรวาง ในขั้นแรกให้ทุกสำนักประชุมวางหลักเกณฑ์ในสำนักของตน ๆ เสียขั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงมาพิจารณากันในที่ประชุมใหญ่

๕. เรื่องกำหนดศัพท์ภาษาอังกฤษและฝรั่งเศส สำหรับชื่อวิชาประเภทตำราที่มีปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถานและตำแหน่งต่าง ๆ เลขานุการแจ้งว่าได้ทำไปแล้ว แต่ยังไม่เสร็จเรียบร้อย เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะได้นำเสนอนายกราชบัณฑิตยสถานต่อไป เมื่อนายกฯ พิจารณาแล้ว จึงจะนำมาเสนอในที่ประชุมใหญ่

๖. เรื่องพิจารณาใบสมัครของผู้แสดงความจำนงเข้าเป็นสมทบสมาชิกในสำนักวิทยาศาสตร์ ๒ ราย ที่ประชุมให้ภาคีสมาชิก สำนักวิทยาศาสตร์พิจารณาเสียก่อน แล้วจึงนำมาเสนอในที่ประชุมใหญ่

๗. เรื่องสำนักงานกลางค้นคว้าต้นเหตุแห่งการสงครามที่กรุงเบอร์ลิน ถามนามนักประวัติศาสตร์ไทย ที่ประชุมมีมติให้สำนักธรรมศาสตร์และการเมืองพิจารณา

การประชุมภาคีสมาชิกครั้งต่อ ๆ มา มักจะไม่ค่อยครบองค์ประชุม และก็หาหลักฐานเกี่ยวกับรายงานการประชุมไม่ได้ จึงไม่ทราบว่าได้มีการประชุมตกลงในเรื่องใดบ้าง อย่างไรก็ดี ในระยะแรก ๆ นี้ แม้จะไม่มีการประชุมกันบ่อยนักเหมือนในตอนแรกเริ่ม แต่ภาคีสมาชิกราชบัณฑิตทั้งหลายก็ได้พยายามสร้างผลงานในด้านวิชาการออกมาในรูป “จดหมายเหตุราชบัณฑิตยสถาน” โดยออกมาได้ ๒ ตอน เล่ม ๑ ตอน ๑ ออกใน พ.ศ. ๒๔๗๘ มีเรื่องของสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ๑ เรื่อง ของสำนักวิทยาศาสตร์ ๑๓ เรื่อง และของสำนักศิลปกรรม ๕ เรื่อง รวมเป็นหนังสือขนาดใหญ่หนา ๑๗๖ หน้า ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๗๙ ก็ได้ออกเล่ม ๒ ตอน ๑ อีก ๑ เล่ม มีเรื่องของสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ๒ เรื่อง ของสำนักวิทยาศาสตร์ ๔ เรื่อง และของสำนักศิลปกรรม ๑ เรื่อง รวมทั้งหมดมีความหนาเพียง ๗๕ หน้า จากนั้นก็ไม่มี “จดหมายเหตุราชบัณฑิตยสถาน” ออกมาอีกเลย.

การประชุมราชบัณฑิต

ต่อมา เมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๕ ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งราชบัณฑิตในวิชาต่าง ๆ รวม ๕๑ ท่าน มีอยู่ท่านหนึ่ง ได้เป็นราชบัณฑิตใน ๒ สำนัก คือ นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ (ต่อมาได้เป็นนายกราชบัณฑิตยสถาน) ซึ่งเป็นราชบัณฑิตในวิชาวิทยาศาสตร์กายภาพ สำนักวิทยาศาสตร์ และเป็นราชบัณฑิตในวิชาประวัติศาสตร์ สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง และต่อมาได้เปิดประชุมราชบัณฑิตเป็นครั้งแรกเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ ในวันนั้น ๗ พญา จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในสมัยนั้นได้เป็นผู้กล่าวเปิดประชุมว่า

“ท่านราชบัณฑิตทั้งหลาย

ในฐานะที่ฉันเป็นผู้รักษาการตามพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน ฉันใคร่จะขอชี้แจงข้อความบางประการ คือ ใครขอให้ตั้งใจทำงานให้เป็นล่ำเป็นสัน อย่าปล่อยให้เฉื่อยชาไปตามยถากรรมแล้วก็เสียบทยไปโดยไม่มีงานอะไรเกิดขึ้นเลย เวลานี้ชาติบ้านเมืองตกอยู่ในสถานะที่ยากลำบาก เราต้องช่วยกันทำงาน ชาติจึงผ่านพ้นอันตรายไปได้ มิฉะนั้นชาติจะไม่ผ่านพ้นอันตรายไปได้เลย กิจการงานที่ทำกันต้องมีคนที่เห็นหัวคิดและเป็นลูกมือ ซึ่งเปรียบเหมือนโรงงาน ก็มีผู้อำนวยการและคนงาน ตามีตามาเป็นกำลัง พวกท่านราชบัณฑิตเป็นสมอง สกลไทยจะรุ่งเรืองได้ ก็ต้องอาศัยพวกท่านประกอบกิจให้เป็นประโยชน์ การประดิษฐ์ต้องพึ่งตำรา จากตำราจึงเกิดความชำนาญ ในทางตำรา จะมีใครชำนาญกว่าพวกท่านราชบัณฑิต ซึ่งนับว่ามีความชำนาญมาก หวังว่าชาติจะได้รับความรู้ทางวิชาจากพวกท่านและหวังว่าพวกท่านจะใช้ความชำนาญและความคิดเห็นให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชนและราชการ

ทางรัฐบาลรู้สึกเป็นห่วงอนาคตของชาติเป็นอย่างมาก เพราะเวลานี้เราอยู่ในสถานะสงคราม และสงครามก็ได้แผ่ไปทั่วโลก คนทุกคนต้องทำการรบ รบกันทั้งทางอาวุธและทางจิตใจ ต้องต่อสู้อุปสรรคตั้งร้อยแปดประการ เราจะหวังให้สงครามสงบในเวลาเร็วคงหวังไม่ได้ เพราะสงครามคงยืดเยื้อไปอีกนาน การแพ้ชนะกันก็คงจะเป็นเพราะชาติวัตถุดิบ ยุทธโภภรณ์ และอาหารการกิน ประเทศเราแต่ก่อนนี้ต้องพึ่งต่างประเทศอยู่มาก เราเพิ่งจะมาเริ่มทำกันอย่างจริงจังเมื่อเร็ว ๆ นี้ ถ้าเราไม่ทำให้ทันกันทันใช้ ชาติของเราจะต้องอดคัดขาดแคลนความจริงเป็นเช่นนี้ ของกินของใช้ในประเทศ ถึงจะมีล้าเลียงมาไม่ได้สะดวก ความจำเป็นมีดังนี้ จึงขอแจ้งต่อท่านราชบัณฑิตแต่เพียงย่อ ๆ หวังใจว่าเป็นเครื่องเตือนใจท่านทั้งหลายเพื่อนำไปประกอบกิจให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง ตำราที่ท่านได้เล่าเรียนมาจากต่างประเทศนั้น เมื่อนำมาใช้ในประเทศเรา อาจติดขัดไม่สมประสงค์ เพราะในต่างประเทศเขามีคนที่มีความชำนาญ และมีเครื่องมือมากกว่าเรา ฉะนั้นจึงอยากให้พวกท่านได้ค้นคว้าศึกษาตามตำราที่ได้เล่าเรียนมาจากต่างประเทศ เพียงเพื่อเป็นแนวทางความคิดแล้วนำมาปฏิบัติให้เหมาะสมแก่เมืองเรา สิ่งใดที่ท่านได้ค้นคว้าและศึกษาจนสามารถถอดมาเป็นประโยชน์ได้แล้ว ขอท่านได้กรุณาทำสิ่งนั้นทันที เพื่อช่วยชาติ ในที่สุดนี้ฉันขออัญเชิญคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลก จงบันดาลให้ราชบัณฑิตยสถานตั้งมั่นอยู่เพื่อเป็นแหล่งที่จะประสิทธิ์ประสาทความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ชาติต่อไป และขอให้ท่านราชบัณฑิตจงได้ประกอบกิจการงานในหน้าที่อันมีเกียรติ สมกับความตั้งใจของฉันของชาติและของรัฐบาลขอท่านจงประสบแต่ความสุขความสำราญทุกทิพารাত্রี”

งานของราชบัณฑิตยสถานในตอนเริ่มแรกตั้งเข็มหลักไปในทางทฤษฎี ดังที่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร นายกราชบัณฑิตยสถานในสมัยนั้น (คือ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสิริประพันธ์) ได้ทรงเขียนคำนำไว้ใน “**สมุดที่ระลึกวันราชบัณฑิตสถาน ๓๑ มีนาคม ๒๔๘๖**” ตอนหนึ่งว่า

“...เหตุที่การทำงานของราชบัณฑิตยสถานยังมิได้ผลิตผลตามสมควรก็เพราะได้ตั้งเข็มทิศไปในทางทฤษฎีมากเกินไป คือ ถือเคร่งในการค้นคว้า จะต้องค้นพบหรือเป็นต้นคิดประดิษฐ์ของใหม่ขึ้น จึงจะถือว่าเป็นการวิจัยหรือค้นคว้าได้ แต่อันที่จริง ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกอยู่ในสัมพันธภาพคือความเทียบเคียงกัน ข้อสำคัญอยู่ที่การนำวิชาความรู้ออกมาเผยแพร่ให้เป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติที่รักของเรา

“อาศัยแนวทางที่ท่านนายกรัฐมนตรีได้กรุณาวางไว้นี้ ราชบัณฑิตสถานได้วางแผนปฏิบัติไว้โดยมุ่งจะให้บังเกิดผลโดยเร็วภายในกรอบที่พอจะทำได้ กล่าวคือ

๑. จัดให้ราชบัณฑิตแสดงวิทยุกระจายเสียงเกี่ยวกับข้อความทั่ว ๆ ไป ในวิชาของตน
๒. จัดให้มีการแสดงปาฐกถาเป็นครั้งคราว
๓. จัดให้มีการแต่งตำราในวิชาต่าง ๆ และ
๔. จัดให้มีการอ่านกระดาศประพันธ์หรือคำบรรยายในข้อวิชาที่ค้นมาได้

“อะไรใหม่อะไรไม่ใหม่นั้น เห็นควรถือภูมิความรู้ในวิชาหนึ่ง ๆ ซึ่งมีอยู่ในประเทศไทย ในขณะนี้ เป็นเกณฑ์ เช่น ความก้าวหน้าของวิชากฎหมาย ซึ่งได้กระทำกันมาแล้วในประเทศไทย นั้น เห็นว่าเป็นตัวอย่างที่ดี คือ ในขั้นต้นก็ตั้งระดับวิชาไว้พอเป็นมาตรฐานก่อน แล้วก็ค่อยเรียบมาตรฐานนั้นให้สูงขึ้นไปโดยลำดับ ฉะนั้นวิชาใดซึ่งยังไม่มีตำราเป็นภาษาไทย ก็ควรจัดแต่งตำราขึ้นในระดับที่ง่ายก่อน แล้วก็ค่อยเรียบความยากและความพิสดารขึ้นไปโดยลำดับ และในการแต่งตำรานั้น ๆ ก็ต้องคำนึงถึงความต้องการของประเทศไทยในสมัยนี้ เป็นสำคัญ ดังที่ท่านนายกรัฐมนตรีได้ให้โอวาทไว้ ราชบัณฑิตยสถานได้กำหนดให้ราชบัณฑิตทุกคนเสนอเรื่องต่อสำนักของตน อย่างน้อยปีละ ๒ ครั้ง และให้แต่ละสำนักประชุมพิจารณาเรื่องที่เสนอนั้น อย่างน้อยเดือนละครั้ง”

นับตั้งแต่นั้นมาได้ปรากฏว่ามีราชบัณฑิตช่วยกันเขียนบทความออกมามากมายใน “**สมุดที่ระลึกวันราชบัณฑิตสถาน ๓๑ มีนาคม ๒๔๘๖**” ได้รวบรวมบทความของราชบัณฑิตในสาขาต่าง ๆ พิมพ์เป็นหนังสือที่ระลึกรวม ๔๒ เรื่อง และประกาศแจ้งความและระเบียบการของราชบัณฑิตยสถานต่าง ๆ อีก ๘ ฉบับ รวมเป็นหนังสือถึง ๒๕๐ หน้า และในวันที่

๓๑ มีนาคม ๒๔๘๗ ก็ได้พิมพ์สมุดที่ระลึกแบบเดียวกันขึ้นอีกเล่มหนึ่ง โดยรวมบทประพันธ์ และปาฐกถาทางวิทยุกระจายเสียง ของราชบัณฑิตต่าง ๆ รวม ๓๒ เรื่อง เป็นหนังสือรวม ๒๕๙ หน้า และในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ นี้ ราชบัณฑิตยสถานก็ได้ออก “วารสารราชบัณฑิตสาร” ออกมา ชุดหนึ่งมี ๓ เล่ม สำนักละ ๑ เล่ม

อาจเป็นเพราะความวุ่นวายของโลกในขณะนั้น ซึ่งอยู่ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ และความผันผวนทางการเมืองในระยะต่อ ๆ มา ก็ได้ จึงทำให้การทำงานของบรรดาราชบัณฑิตทั้งหลาย พลอยซบเซาไปด้วย นับตั้งแต่นั้นมาก็มิได้พบผลงานของบรรดาราชบัณฑิตทั้งหลาย ในรูปเล่มอีกต่อไปเลย

ในการประชุมราชบัณฑิต เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ นั้น ที่ประชุมได้มีมติเป็นเอกฉันท์ เลือก พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ให้ทรงดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ราชบัณฑิตยสถาน เลือก พระยาอนุমানราชธน เป็นอุปนายก และเลือก หลวงประพันธ์ ไพรซ์พากย์ เป็นเลขาธิการ

ต่อมา พ.ศ. ๒๔๙๐ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณ โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตัน จึงได้ทรงลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ราชบัณฑิตยสถานได้แต่งตั้ง พระยาอนุমানราชธน อุปนายก ให้รักษาการในตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ราชบัณฑิตยสถานสืบต่อมา ส่วนตำแหน่งเลขาธิการ ซึ่งหลวงประพันธ์ไพรัชพากย์ดำรงอยู่ เมื่อไม่มีการประชุมราชบัณฑิต และราชบัณฑิตไม่มีความเคลื่อนไหวอะไร เนื่องจากภาวะของบ้านเมืองสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ไม่อำนวย เลขาธิการราชบัณฑิตยสถานจึงมิได้มาปฏิบัติงานในตำแหน่ง ราชบัณฑิตยสถานจึงได้แต่งตั้ง นายเจริญ อินทรเกษตร หัวหน้าสำนักงานฝ่ายวิชาการราชบัณฑิตยสถาน เป็นผู้รักษาการในตำแหน่งเลขาธิการสืบมาจนกระทั่งถึงปี พ.ศ. ๒๕๑๖ ซึ่งเป็นปีที่ได้มีการรื้อฟื้นการประชุมใหญ่ราชบัณฑิตอีกครั้งหนึ่ง จึงได้มีนายก อุปนายก และเลขาธิการ ราชบัณฑิตยสถานอย่างสมบูรณ์แบบเพราะได้รับเลือกจากที่ประชุมใหญ่ราชบัณฑิตโดยตรงสืบมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้

ข้าพเจ้าได้ทราบจากอาจารย์เจริญ อินทรเกษตร อดีตเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน เกี่ยวกับการแต่งตั้ง “ผู้รักษาการ” ในตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ราชบัณฑิตยสถาน และเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน ว่ามีกรรมวิธีอย่างไร ใครเป็นผู้ลงนามแต่งตั้ง และมีเอกสารอะไรที่เป็นหลักฐานอยู่บ้างหรือเปล่า ท่านก็บอกว่าไม่แน่ใจว่าใครเป็นผู้ลงนามแต่งตั้ง แต่ท่านบอกว่า

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ได้เรียกท่านไปหาหรือ และเอกสารเกี่ยวกับการแต่งตั้งก็ไม่ทราบว่ายู่ที่ไหนแล้ว เพราะเวลาล่วงเลยมานานเหลือเกิน เข้าใจว่าจะ เป็น จอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม ในสมัยนั้น

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒ เมื่อพระยาอนุমানราชชน รักษาการนายกราชบัณฑิตยสถาน ถึงแก่อนิจกรรมแล้ว ราชบัณฑิตยสถานจึงกราบทูลเชิญเสด็จในกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ขอให้ทรงดำรงตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสถาน พระองค์ทรงรับสั่งว่า ขอรับไปพิจารณา ก่อนเพราะว่ามีพระชนมายุมากแล้ว แต่ด้วยความห่วงใยราชบัณฑิตยสถานในที่สุดพระองค์ก็ ทรงรับ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในฐานะผู้บังคับบัญชาราชบัณฑิตยสถานในสมัย นั้น จึงได้มีคำสั่งแต่งตั้งเสด็จในกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ให้ทรงดำรงตำแหน่งผู้รักษาการ นายกราชบัณฑิตยสถานสืบมา

การรื้อฟื้นการประชุมราชบัณฑิต

ใน พ.ศ. ๒๕๑๕ ได้มีประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๒๑๖ ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นต้นไป มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับราชบัณฑิตยสถานในหมวด ๑๓ ข้อ ๒๙ ความว่า :

“ส่วนราชการไม่สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวง หรือทบวง มีดังต่อไปนี้

๑. ราชบัณฑิตยสถาน

ส่วนราชการตามวรรคหนึ่ง มีฐานะเป็นกรม

ข้อ ๓๐ ราชบัณฑิตยสถานมีอำนาจหน้าที่ตามที่กำหนดไว้ในกฎหมาย และให้อยู่ใน บังคับบัญชาของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ” (ราชกิจจานุเบกษาฉบับพิเศษ เล่ม ๘๙ ตอนที่ ๑๔๕ วันที่ ๒๙ กันยายน ๒๕๑๕ หน้า ๑๔-๑๕)

ต่อมา เมื่อได้มีการประกาศใช้ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช ๒๕๑๕ เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ และได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งสมาชิก สภานิติบัญญัติขึ้นเมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ และต่อมาในวันที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้ง จอมพล ถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี และในวันที่ ๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ก็มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งรัฐมนตรีขึ้น โดย นายอภัย จันทวิมล ได้เป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ในคณะรัฐมนตรีชุดนี้ และก็มีผลทำให้เป็นผู้บังคับบัญชาราชบัณฑิตยสถานอีกตำแหน่งหนึ่ง ตามประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๒๑๖ ดังกล่าวมาแล้ว

เมื่อได้มีรัฐบาลตามธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักรขึ้นแล้ว งานชิ้นหนึ่งที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการคนปัจจุบันได้ลงมือทำอย่างจริงจัง ก็คือการฟื้นฟูการประชุมราชบัณฑิต ซึ่งมีได้ดำเนินการมารวม ๓๐ ปีแล้ว ซึ่งในการนี้ ท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้มีบัญชาให้ น.อ. สมภพ ภิรมย์ ร.น. อธิบดีกรมศิลปากร ผู้เป็นภาคีสมาชิกเป็นผู้วิงวอนติดต่อประสานงานกับทางราชบัณฑิตยสถานอย่างใกล้ชิด ทั้งนี้ก็เพื่อให้ราชบัณฑิตยสถานมีนายกราชบัณฑิตยสถานที่สมบูรณ์แบบเสียทีหนึ่ง **หลังจากที่มีเพียงผู้ “รักษากร” มาเป็นเวลาร่วม ๓๐ ปีแล้ว** นอกจากนั้น บรรดาท่านราชบัณฑิตทั้งหลายที่ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งขึ้นชุดแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ รวม ๕๑ ท่านนั้น บัดนี้ก็เหลืออยู่เพียง ๓๐ กว่าท่านเท่านั้น และมีภาคีสมาชิกอยู่เพียง ๓ ท่าน คือ **ดร.หยุด แสงอุทัย หม่อมหลวงดุษฎี ชุมสาย และ น.อ. สมภพ ภิรมย์ ร.น.** เท่านั้น ควรจะได้มีราชบัณฑิตและภาคีสมาชิกเพิ่มขึ้นให้เต็มจำนวน ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะให้ราชบัณฑิตได้กลับฟื้นคืนชีพหลังจากที่สลายสลายรวม ๓๐ ปีแล้ว และจะได้ศึกษาคึกคักเข้มแข็งยิ่งขึ้นและยังจะเป็นการทำให้คนรุ่นใหม่กับคนรุ่นเก่าได้สืบทอดกันอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านความคิด

โดยอาศัยการทำงานประสานกันทุกฝ่าย ทั้งทางท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ผู้มีความปรารถนาดีเอาจริงเอาจัง และต้องการให้มีการประชุมราชบัณฑิตให้จงได้ **น.อ. สมภพ ภิรมย์ ร.น. อธิบดีกรมศิลปากร ผู้เป็นภาคีสมาชิก ในสำนักศิลปกรรม และนายจ่านาค ทองประเสริฐ ผู้อำนวยการกองศิลปกรรม** เจ้าหน้าที่ของราชบัณฑิตยสถาน ได้ไปพบรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ขอให้ท่านเรียกประชุมราชบัณฑิตในที่สุดก็ได้มีพิธีเปิดการประชุมราชบัณฑิตจนได้ เมื่อวันศุกร์ที่ **๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ ณ ห้องประชุม หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี**

ตามกำหนดการเปิดประชุมราชบัณฑิต ได้แบ่งเป็น ๒ ภาค คือ “ภาคพิธีการ” กับ “ภาคการประชุม” ดังมีหมายกำหนดไว้ว่า

“ตำแหน่ง นายก อุปนายก และเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน จะต้องได้รับเลือกจากที่ประชุมใหญ่ราชบัณฑิตในช่วงระยะเวลาเกือบ ๓๐ ปีที่ผ่านมา มิได้มีการประชุมราชบัณฑิตเลย จึงมีเพียงผู้ “รักษากรายก ราชบัณฑิตยสถาน” และ “รักษากรเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน” เท่านั้น

“ก.พิธีการ

๑. เวลา ๑๓.๕๕ น. ท่านราชบัณฑิตเข้านั่งประจำที่

๒. เวลา ๑๔.๐๐ น. ๗พณฯ นายกรัฐมนตรีมาถึงที่ประชุม จดรูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย แล้วรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ อ่านรายงานการเปิดประชุม จบแล้ว ๗พณฯ นายกรัฐมนตรี กล่าวตอบแล้ว องค์ผู้รักษาการตำแหน่งนายกรัฐมนตรีราชบัณฑิตยสถาน ทรงกล่าวขอบคุณแล้ว ๗พณฯ นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการกลับ

ต่อจากนั้นราชบัณฑิตประชุมกันตาม

ข.ระเบียบวาระการประชุม

๑. เลือกตั้งนายก อุปนายก และเลขาธิการ ตามความในมาตรา ๒๑ แห่งพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๘๕ (มีเอกสารประกอบ)

๒. พิจารณาเลือกภาคีสมาชิกที่แจ้งความจำนรับเลือกเป็นราชบัณฑิตในตำแหน่งที่ว่าง (มีเอกสารประกอบ)

๓. เรื่องอื่น ๆ (ถ้ามี)”

เป็นที่น่าสังเกตว่าในการประชุมราชบัณฑิตในวันนั้น พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสิริพงศ์ประพันธ์ องค์รักษาการนายกรัฐมนตรีราชบัณฑิตยสถาน ได้เสด็จไปถึงที่ประชุมก่อนท่านราชบัณฑิตคนอื่น ๆ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ของราชบัณฑิตยสถานเสียอีก พระองค์จึงทรงเซ็นพระนามเป็นอันดับแรก และปรากฏว่ามีราชบัณฑิตมาร่วมประชุมในคราวนี้มากเกินคาดหมาย เพราะจากจำนวนที่เชิญไปทั้งหมดรวม ๒๘ ท่านนั้น ปรากฏว่า หลายท่านต้องไปราชการในต่างประเทศ บางท่านก็ป่วย ถึงกระนั้นก็มีราชบัณฑิตมาร่วมประชุมถึง ๑๘ ท่าน ดังรายพระนามและรายนามราชบัณฑิตในสำนักต่าง ๆ ที่มาประชุมตามลำดับสำนักดังนี้

รายพระนามและรายนามราชบัณฑิต
ผู้มาประชุม ณ ห้องประชุม หอสมุดแห่งชาติ
วันที่ ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๖

๑. พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ราชบัณฑิต สำนัก
ธรรมศาสตร์และการเมือง ประเภทปรัชญา ประจำสาขาวิชาตรรกศาสตร์และจิตวิทยา
๒. นายเสริม วินิจฉัยกุล ราชบัณฑิต สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ประเภทสังคม
ศาสตร์ ประจำสาขาวิชานิติศาสตร์ (รวมทั้งกฎหมายระหว่างประเทศ แผนกคดีบุคคลและ
แผนกคดีอาญา)
๓. นายรอง ศยามานนท์ ราชบัณฑิต สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ประเภท
ประวัติศาสตร์ ประจำสาขาวิชาประวัติศาสตร์สากล
๔. นายสุจิตร์ ทิรญพุกษ์ ราชบัณฑิต สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ประเภท
ประวัติศาสตร์ ประจำสาขาวิชาภูมิศาสตร์
๕. นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ ราชบัณฑิต สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ประเภท
ประวัติศาสตร์ ประจำสาขาวิชาประวัติศาสตร์ไทย และราชบัณฑิต สำนักวิทยาศาสตร์
ประเภทวิทยาศาสตร์กายภาพ ประจำสาขาวิชาคณิตศาสตร์
๖. พลโท พระยาศลวิธานนิเทศ ราชบัณฑิต สำนักวิทยาศาสตร์ ประเภทวิทยาศาสตร์
กายภาพ ประจำสาขาวิชาคณิตศาสตร์
๗. หม่อมเจ้าลักษณะกร เกษมสันต์ ราชบัณฑิต สำนักวิทยาศาสตร์ ประเภท
วิทยาศาสตร์ชีวภาพ ประจำสาขาวิชาพฤกษศาสตร์ และประเภทวิทยาศาสตร์ประยุกต์
ประจำสาขาวิชาเกษตรศาสตร์
๘. หลวงศรีสมรรณวิชากิจ ราชบัณฑิต สำนักวิทยาศาสตร์ ประเภทวิทยาศาสตร์ชีวภาพ
ประจำสาขาวิชาพฤกษศาสตร์ และสาขาวิชาสัตววิทยา และประเภทวิทยาศาสตร์ประยุกต์
ประจำสาขาวิชาเกษตรศาสตร์
๙. นายคลุ้ม วัชรโรบล ราชบัณฑิต สำนักวิทยาศาสตร์ ประเภทวิทยาศาสตร์ชีวภาพ
ประจำสาขาวิชาพฤกษศาสตร์ และสาขาวิชาสัตววิทยา
๑๐. พันโท นิตย์ เวชวิศิษฐ์ ราชบัณฑิต สำนักวิทยาศาสตร์ ประเภทวิทยาศาสตร์
ประยุกต์ ประจำสาขาวิชาแพทยศาสตร์

๑๑. นายสุต แสงวีเชียร ราชบัณฑิต สำนักวิทยาศาสตร์ ประเภทวิทยาศาสตร์ประยุกต์
ประจำสาขาวิชาแพทยศาสตร์

๑๒. นายเต็ม บุญนาท ราชบัณฑิต สำนักวิทยาศาสตร์ ประเภทวิทยาศาสตร์ประยุกต์
ประจำสาขาวิชาแพทยศาสตร์

๑๓. หลวงยุคตเสวีวิวัฒน์ ราชบัณฑิต สำนักวิทยาศาสตร์ ประเภทวิทยาศาสตร์ประยุกต์
ประจำสาขาวิชาวิศวกรรมศาสตร์

๑๔. พลอากาศโท เพิ่ม ลิ้มปัสวัสดิ์ ราชบัณฑิต สำนักวิทยาศาสตร์ ประเภทวิทยาศาสตร์
ประยุกต์ ประจำสาขาวิชาวิศวกรรมศาสตร์

๑๕. พลตรี กัลย์ กุญชร ณ อยุธยา ราชบัณฑิต สำนักวิทยาศาสตร์ ประเภทวิทยาศาสตร์
ประยุกต์ ประจำสาขาวิชาวิศวกรรมศาสตร์

๑๖. หลวงประสิทธิกลมัย ราชบัณฑิต สำนักวิทยาศาสตร์ ประเภทวิทยาศาสตร์ประยุกต์
ประจำสาขาวิชาวิศวกรรมศาสตร์

๑๗. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ราชบัณฑิต สำนักศิลปกรรม ประเภทวรรณศิลป์ ประจำ
สาขาวิชาวรรณกรรมและภาษาศาสตร์

๑๘. หม่อมเจ้าโวฒยากร วรวรรณ ราชบัณฑิต สำนักศิลปกรรม ประเภทสถา-
ปัตยกรรมศาสตร์ ประจำสาขาวิชาสถาปัตยกรรมทั่วไป ผังเมือง และการตกแต่งภายใน

เวลา ๑๔.๐๕ น. **ฯพณฯ จอมพล ถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี** ได้มาถึงที่ประชุม
หลังจากจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยแล้ว นายอภัย จันทวิมล รัฐมนตรีว่าการกระทรวง
ศึกษาธิการ ในตำแหน่งบังคับบัญชาราชบัณฑิตยสถาน ได้อ่านรายงานการเปิดประชุม
ราชบัณฑิตดังนี้

กราบเรียน ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ที่เคารพอย่างยิ่ง

กระผมรู้สึกเป็นเกียรติอย่างสูง ที่ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ได้เมตตาให้เกียรติสละเวลา
มาเปิดประชุมราชบัณฑิตในวันนี้

ราชบัณฑิตยสถานได้ตั้งขึ้นโดยพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช
๒๔๗๖ มูลเหตุที่ได้จัดตั้งราชบัณฑิตยสถานขึ้น โดยที่รัฐบาลในสมัยนั้นได้พิจารณาเห็นว่า
ราชบัณฑิตยสภา ทำงานทั้งฝ่ายวิชาการและปฏิบัติการ ยังไม่เป็นการเหมาะสม ทำให้งาน
ดำเนินไปได้ไม่ดีเท่าที่ควร ทางที่ดีควรจะแยกงานทั้งสองฝ่ายนี้ออกจากกันให้เป็นสัดส่วน
คือควรจะแยกงานวิชาการออกเป็นส่วนหนึ่ง และงานปฏิบัติการออกเป็นอีกส่วนหนึ่ง ไม่รวม
อยู่แห่งเดียวกัน ดังนั้น รัฐบาลจึงได้ยกเลิกราชบัณฑิตยสภา โดยโอนกิจการและทรัพย์สิน

ส่วนใหญ่ไปตั้งเป็นกรมศิลปากร แล้วตั้งสถาบันขึ้นใหม่เป็นสองสถาบัน คือราชบัณฑิตยสถาน ให้มีหน้าที่เฉพาะงานในทางวิชาการแต่อย่างเดียว และกรมศิลปากรให้มีหน้าที่ในทางปฏิบัติการ การที่เปลี่ยนชื่อจาก “ราชบัณฑิตยสภา” เป็น “ราชบัณฑิตยสถาน” นั้น ก็เพราะในสมัยนั้น คิดกันว่าคำ “สภา” จะสับสนไว้ใช้เฉพาะแต่สภาสูงสุดแห่งชาติ คือ รัฐสภา แต่ความคิดอันนั้นก็คงอยู่ไม่ได้ เพราะขัดกับหลักเรื่องการขยายตัวของภาษา ต่อมาจึงปรากฏว่ามีสภาอะไรต่อมิอะไรขึ้นอีกมากมาย นี่เป็นมูลเหตุแห่งการจัดตั้งราชบัณฑิตยสถานประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง นานาอารยประเทศทั้งหลาย ถือว่าสถาบันทางวิชาการ เช่น ราชบัณฑิตยสถานนี้เป็นจุดดวงมณีอันมีค่าที่จำเป็นจะต้องมีไว้เพื่อเป็นหลักในทางวิชาการสำหรับประเทศชาติของตน ดังคำกล่าวที่ว่า พณฯ พลเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา ซึ่งดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในสมัยนั้นได้กล่าวในการเปิดประชุมภาคีสมาชิกแห่งราชบัณฑิตยสถานเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๗ ว่า “รัฐบาลก็ดี สภาผู้แทนราษฎรก็ดี ได้พิจารณาเห็นคุณค่าของราชบัณฑิตยสถานโดยชัดแจ้ง จึงได้ออกกฎหมายตั้งขึ้น ทุกประเทศที่เจริญแล้วย่อมมีราชบัณฑิตยสถาน”

เมื่อใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๗๖ นั้น ยังไม่มีราชบัณฑิต เริ่มด้วยการมีเพียงภาคีสมาชิกก่อนเพราะเห็นว่าเราควรจะค่อยเป็นค่อยไป ต่อเมื่อเห็นว่าภาคีสมาชิกปฏิบัติงานทางวิชาการได้ผลดีเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติบ้านเมืองแล้ว จึงค่อยตั้งเป็นราชบัณฑิตในภายหลัง จะได้ไม่เกิดข้อครหา

ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๔๘๕ ได้ยกเลิกพระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๗๖ ทั้งฉบับ และยกร่างขึ้นใหม่เพื่อให้เหมาะสมยิ่งขึ้น เรียกว่า พระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๘๕ และต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๘๗ ได้แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๔๘๗

เมื่อได้ตราพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๘๕ ขึ้นแล้ว ก็ได้มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งราชบัณฑิต เมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๕ และได้เปิดประชุมราชบัณฑิตเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๕

ปัจจุบันราชบัณฑิตยสถาน เป็นส่วนราชการไม่สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวงหรือทบวง มีฐานะเป็นกรม ในพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถานบัญญัติให้อยู่ในบังคับบัญชาของนายกรัฐมนตรี แต่ตามประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๒๑๖ ลงวันที่ ๒๙ กันยายน ๒๕๑๕ บัญญัติให้อยู่ในบังคับบัญชาของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ มีหน้าที่ในทางวิชาการตามที่ระบุไว้ในมาตรา ๖ แห่งพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๘๕ คือ :-

๑. ค้นคว้าและบำรุงสรรพวิชาให้เป็นคุณประโยชน์แก่ชาติและประชาชน
๒. ติดต่อกับและแลกเปลี่ยนความรู้กับองค์การปราชญ์อื่น ๆ
๓. ให้ความเห็น คำปรึกษาและปฏิบัติการเกี่ยวกับวิทยาการ ตามความประสงค์ของรัฐบาล

วิชาการที่จะต้องค้นคว้าและบำรุงให้เป็นคุณประโยชน์แก่ชาติและประชาชนนั้นมีหลายประเภทและหลายสาขา ดังปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน และระเบียบการของราชบัณฑิตยสถานแล้ว

เพื่อให้การทำงานทางวิชาการได้เป็นไปโดยเรียบร้อย องค์นายกราชบัณฑิตยสถานในเวลานั้น และทรงรักษาการตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสถานอยู่ในเวลานี้ คือ **พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิราชประดิษฐ์** ได้ทรงวางแนวปฏิบัติไว้ ๔ ข้อ คือ

๑. จัดให้ราชบัณฑิตแสดงวิทยุกระจายเสียงเกี่ยวกับข้อความทั่ว ๆ ไปในวิชาของตน
 ๒. จัดให้มีการแสดงปาฐกถาเป็นครั้งคราว
 ๓. จัดให้มีการแต่งตำราในวิชาต่าง ๆ เป็นครั้งคราว และ
 ๔. จัดให้มีการอ่านสารบรรยาย (paper) หรือบทความ (article) ในวิชาที่ค้นมาได้
- นอกจากนี้ ยังกำหนดให้ราชบัณฑิตทุกคนเสนอเรื่องต่อสำนักของตน อย่างน้อยปีละ ๒ ครั้ง และให้แต่ละสำนักประชุมพิจารณาเรื่องที่เสนอนั้น อย่างน้อยเดือนละครั้ง

ในระยะแรก ๆ ก็ได้มีการประชุมและดำเนินการตามแนวที่องค์นายกราชบัณฑิตยสถานได้ทรงวางไว้เป็นประจำเสมอมา แต่เนื่องจากความผันผวนของโลกในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประกอบกับอุปสรรคบางประการ จึงทำให้การดำเนินการตามแนวนั้นหยุดชะงักไป แม้ว่าราชบัณฑิตจะไม่ได้ประชุมกัน ราชบัณฑิตยสถานก็ได้พยายามทุกวิถีทางที่จะผลิตตำรับตำราออกมาให้เป็นประโยชน์แก่ชาติและประชาชนตามกำลังคนและกำลังเงินที่ได้รับมาเป็นปี ๆ ซึ่งในขณะนี้มีโครงการใหญ่อยู่สี่โครงการ ซึ่งดำเนินงานโดยคณะกรรมการที่คณะรัฐมนตรีแต่งตั้ง คือ :-

๑. **โครงการทำพจนานุกรม** จัดทำปรับปรุงและแก้ไขพจนานุกรมเพื่อให้ทันสมัยตลอดจนเก็บคำไทย ๆ ที่ยอมรับกันแล้วโดยทั่ว ๆ ไป
๒. **โครงการทำสารานุกรม** จัดรวบรวมและเรียบเรียงเรื่องต่าง ๆ ที่เห็นสมควรลงตีพิมพ์ในสารานุกรม
๓. **โครงการทำอักษรานุกรมภูมิศาสตร์** จัดทำอักษรานุกรมภูมิศาสตร์ทั้งไทยและต่างประเทศ ตลอดจนจัดทำพจนานุกรมศัพท์ภูมิศาสตร์

๔. โครงการบัญญัติศัพท์ภาษาไทย บัญญัติศัพท์วิชาการภาษาต่างประเทศในสาขาวิชาต่าง ๆ เป็นภาษาไทย

นอกจากนี้ ยังจัดแปลหนังสือต่างประเทศในสาขาวิชาต่าง ๆ ออกเป็นภาษาไทยตามที่เหมาะสมอีกด้วย

ในที่สุดนี้ กระผมขอเชิญ ฯพณฯ ได้โปรดกล่าวคำปราศรัยในการเปิดประชุมครั้งนี้ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ท่านราชบัณฑิตและราชบัณฑิตยสถานสืบต่อไปชั่วกาลนาน และขอขอบคุณ ฯพณฯ เป็นอย่างยิ่ง ที่ให้เกียรติมาเปิดประชุมในครั้งนี้

เมื่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในตำแหน่งบังคับบัญชาราชบัณฑิตยสถานรายงานจบแล้ว ฯพณฯ จอมพล ถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรีได้กล่าวตอบว่า

“ท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และท่านราชบัณฑิตทั้งหลาย

ข้าพเจ้ารู้สึกเป็นเกียรติ ที่ได้มีโอกาสมาเปิดประชุม และอยู่ในหมู่บัณฑิต ซึ่งล้วนแต่ทรงวิชาความรู้ในสาขาวิชาการต่าง ๆ ในวันนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า การสังสรรค์คบหากับบัณฑิตเป็นอุดมมงคล คือ เป็นมงคลอย่างสูงสุด การคบหากับบัณฑิตนั้น มีแต่จะนำสิ่งซึ่งเป็นความสุขความเจริญมาสู่ตนถ้าย่อมไม่มีทางที่จะนำไปสู่ความเสียหายได้เลย

ข้าพเจ้าได้ฟังรายงานที่ท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการรายงานมาแล้ว เห็นว่าราชบัณฑิตยสถานได้ทำงานทางวิชาการก้าวหน้าไปได้พอสมควรแก่กำลังคนและเงิน งานทางวิชาการนั้น เราจะเร่งรัดให้รวดเร็วเหมือนงานอื่น ๆ เช่นงานก่อสร้างย่อมไม่ได้ เพราะถ้าไม่มีอารมณ์ที่จะคิดจะเขียนแล้ว จะเคັนสักเท่าไรก็ไม่ออกมา ดังนั้น จึงต้องปล่อยให้มันเป็นอิสระจริง ๆ ทางฝ่ายธุรการไม่ควรจะเข้าไปก้าวก่ายหุยมหุยมมากนัก ผู้ผลิตงานทางวิชาการก็จะมีอารมณ์ปลอดโปร่ง และผลิตงานวิชาการออกมาได้ดีและเป็นชิ้นเป็นอันเป็นล่ำเป็นสัน เวลาในโลกได้วิวัฒนาการเจริญก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะทางด้านวิชาการ ข้าพเจ้าเห็นว่าเราทั้งหลายประเทศที่เขาเจริญแล้วอยู่มาก จึงควรที่จะรีบเร่งทะนุบำรุงส่งเสริมให้ก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป และเห็นว่าท่านราชบัณฑิตนี้แหละจะต้องร่วมกัน เพราะวิชาความรู้ที่เป็นไปเพื่อความสุข เมื่อประชาชนส่วนมากมีอยู่ ก็ถือได้ว่าเป็นความสุขของส่วนรวม ประชาชนของประเทศชาติใด จะมีความสุขตามสัจยชาติญาณได้ ก็ด้วยมีลักษณะ ๔ ประการ คือ

๑. ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บและความหวาดสะดุ้งกลัวภัย
๒. มีสามัคคีไมตรีจิตต่อกัน
๓. ได้รับความบันเทิงในชีวิตเกี่ยวกับสิ่งดีงาม และ
๔. มีความสนใจในความรู้อันเป็นคุณประโยชน์

ถ้าประชาชนในชาติใด มีลักษณะอย่างนี้เป็นส่วนมาก ประชาชนในชาตินั้น ก็ถึงพร้อมด้วยวัฒนธรรมอยู่ในระดับและมาตรฐานที่สูง เพราะฉะนั้น วิชาการจึงมีส่วนเป็นอุปกรณ์อันหนึ่งที่จะส่งเสริมสวัสดิภาพของประชาชนโดยเฉพาะในลักษณะประการหลัง

ในที่สุดนี้ ข้าพเจ้าขออัญเชิญคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในโลก จงดลบันดาลให้ราชบัณฑิตยสถานตั้งมั่นอยู่ เพื่อเป็นแหล่งที่จะประสิทธิ์ประสาทสรรพวิชา ตลอดจนความเจริญรุ่งเรืองให้ประเทศชาติ และขอให้ท่านราชบัณฑิตทั้งหลาย จงประกอบกิจการงานในหน้าที่อันมีเกียรตินี้ต่อไปชั่วกาลนาน ขอจงประสบแต่ความสุขความสำราญทุกทีพาราตริ ข้าพเจ้าขอเปิดประชุมราชบัณฑิต ณ บัดนี้.”

เมื่อ ๗ ธ.ค. นายกรัฐมนตรี กล่าวเปิดประชุมแล้ว พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศ์ประพันธ์ อธิการการนายกราชบัณฑิตยสถาน ทรงกล่าวขอบคุณว่า

“๗ ธ.ค. นายกรัฐมนตรี ๗ ธ.ค. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย

ในนามของราชบัณฑิตและภาคีสมาชิกราชบัณฑิต ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณ ๗ ธ.ค. ทั้งสองอย่างสุดซึ้งที่ได้กรุณาเรียกประชุมและมาทำการประชุมราชบัณฑิตในวันนี้

ทั้งนี้ แสดงให้เห็นความปรารถนาดีของรัฐบาลที่จะสนับสนุนและส่งเสริมกิจการของราชบัณฑิตยสถานให้เจริญก้าวหน้าไป เพื่อบำรุงสรรพวิชาให้เป็นคุณประโยชน์แก่บ้านเมืองและประชาชน

งานชิ้นหนึ่งซึ่งเป็นคุณประโยชน์ดังกล่าวก็คือ งานชำระบทานุกรมออกมาใหม่ในรูปพจนานุกรม รัฐบาลได้กรุณาประกาศให้ทางราชการใช้ตัวสะกดตามพจนานุกรมของราชบัณฑิตยสถาน ประชาชนก็ใช้ตามตัวสะกด ภาษาไทยจึงเข้ามาตรฐานเป็นระเบียบเดียวกัน ราชบัณฑิตยสถานสำนึกในความกรุณาของรัฐบาลที่ได้ช่วยเหลือในเรื่องนี้อยู่เสมอ

งานพจนานุกรมนี้ กระทำโดยคณะกรรมการ ซึ่งอดีต พระยาอนุนามราชธนะรักษาการแทนนายกราชบัณฑิตยสถาน ได้นำวิธีนี้ไปใช้ในงานอื่นอันคล้ายคลึงกัน คือ งานทำอักขรานุกรมภูมิศาสตร์ งานทำสารานุกรมไทย และงานบัญญัติศัพท์ภาษาไทย

นอกจากนี้ ยังได้ให้เจ้าหน้าที่แปลหนังสือเรื่องบ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน อินเดีย และญี่ปุ่น

งานโดยคณะกรรมการและเจ้าหน้าที่เช่นนี้ก็ควรดำเนินต่อไปเพราะเป็นงานได้ผลเป็นอย่างดี แต่มีงานราชบัณฑิตและภาคีสมาชิกเองที่ควรปรับปรุงให้ได้ผลงานสมตามความประสงค์

ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอย่างยิ่งที่รัฐบาลกรุณาเอาใจใส่ในเรื่องนี้ งานจะได้เจริญก้าวหน้าสืบไป

เพื่อการนี้ ข้าพเจ้าขอให้ท่านราชบัณฑิตและภาคีสมาชิกช่วยกันดำเนินงานโดยเต็มกำลังความสามารถ ส่วนตัวข้าพเจ้านั้น เนื่องด้วยเหตุสูงอายุและสุขภาพอนามัยไม่อำนวย ข้าพเจ้ามีความเสียใจที่จำเป็นต้องขอถอนตัวไม่สามารถสนองคุณต่อไปได้

ข้าพเจ้าขอถือโอกาสนี้ขอบพระคุณท่านผู้มีเกียรติทุกท่านในความเมตตากรุณาที่ได้แสดงแก่ข้าพเจ้าตลอดมาด้วย”

เมื่อองค์รักษาราชการนายกราชบัณฑิตยสถาน ทรงกล่าวขอบคุณ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการจบแล้วก็เป็นเสร็จพิธีในภาคแรก หลังจากนั้น ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ก็ได้สนทนากับราชบัณฑิตทั้งหลาย และได้ทูลขอรับรองให้เสด็จในกรมฯ ทรงดำรงตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสถานสืบไป ทั้งนี้เพื่อเกียรติและศักดิ์ศรีของราชบัณฑิตยสถานและประเทศชาติ หลังจากนั้น ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ก็ได้ถ่ายภาพหมู่ร่วมกับบรรดาท่านราชบัณฑิตทั้งหลาย แล้ว ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการก็ลากลับ

หลังจากนั้นก็เป็นการประชุมราชบัณฑิต ตามกำหนดการภาค ๒ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว โดยมี พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศ์ประพันธ์ องค์รักษาราชการราชบัณฑิตยสถาน ทรงปฏิบัติหน้าที่เป็นประธานที่ประชุม และ นายเจริญ อินทรเกษตร รักษาการเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน ทำหน้าที่เป็นเลขาธิการที่ประชุม

ในระเบียบวาระการประชุมนั้น ได้กำหนดไว้ว่าให้เลือกตั้งนายก อุปนายก และเลขาธิการ ตามลำดับ

ในการเลือกผู้ที่จะดำรงตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสถานนั้น พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศ์ประพันธ์ ทรงขอถอนตัว โดยแจ้งให้ที่ประชุมทราบว่ามีพระชนม์สูงแล้ว และมีสุขภาพอนามัยไม่สมบูรณ์ หม่อมห้ามมิให้ทำงานตอนบ่าย จึงไม่เหมาะสมจะอยู่ในตำแหน่งต่อไปอีก ทรงเสนอ นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ เพื่อเลือกให้ดำรงตำแหน่งนายกแทน นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ ขอถอนตัว และเสนอขอให้ที่ประชุมเลือกพระองค์ให้ทรงดำรงตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสถานต่อไปอีก โดยชี้แจงเหตุผลว่าทรงพระปรีชาสามารถเป็นที่เชื่อถือทั้งภายในและภายนอกประเทศ ทรงเหมาะสมที่จะดำรงตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งเป็นสถาบันทางวิชาการด้วยประการทั้งปวง และได้กราบทูลขอรับรองให้ทรงรับเพื่ออยู่เป็นมิ่งขวัญเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรต่อไปอีก และ นายเสริม วินิจฉัยกุล ได้กล่าวสนับสนุนแกมวิงวอนขอให้ทรงรับตำแหน่งนี้ต่อไปเพื่อเป็นที่นับถือและรับรองกันทั่วโลก และยืนยันว่าบรรดา

ราชบัณฑิตทั้งหลายยินดีที่จะรับสนองงานทุกอย่างด้วยความเต็มใจ โดยมีได้มีใครคัดค้านเลย แม้พระองค์จะทรงอ้างสุขภาพอนามัยว่าไม่สมบูรณ์ และแพทย์ได้ขอร้องไม่ให้ทรงทำงานมากนัก แต่เมื่อที่ประชุมราชบัณฑิตได้ยืนยันเจตนาของตนเป็นเอกฉันท์เช่นนั้น พระองค์ก็ทรงรับสั่งอย่างซาบซึ้งว่า

“ผมไม่ใช่คนเล่นตัวดอก แต่แพทย์เขาหักมาก ๆ ก็เกรงใจเขา ผมทำงานได้แต่ตอนเช้า ทำงานไม่ได้เต็มที่ ได้ยืนโบล่าออกต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการแล้ว ท่านก็ได้ขอประวิงเวลาไว้ วันนี้รู้สึกว่าเป็นราชบัณฑิตวิงวอนด้วยความจริงใจ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีก็ขอร้องให้ผมอยู่ต่อไป เมื่อเป็นเช่นนี้ ทั้ง ๆ ที่สุขภาพอนามัยผมไม่สมบูรณ์ แต่เมื่อพวกท่านปรารถนาจะให้ดำรงตำแหน่งต่อไป ผมก็เต็มใจจะรับเพื่อสนองงานต่อไปเช่นกัน” (ที่ประชุมปรบมือนาน)

ต่อไปก็ถึงวาระการเลือกอุปนายก

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ราชบัณฑิต ในสำนักศิลปกรรม ได้เสนอ นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ เป็นอุปนายก โดยมีนายเสริม วินิจฉัยกุล ราชบัณฑิต ในสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง รับรอง ไม่มีใครคัดค้าน จึงเป็นอันว่า นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ ได้รับเลือกเป็นอุปนายก

ต่อไปก็ถึงวาระการเลือกเลขาธิการ

ปรากฏว่าไม่มีใครเสนอผู้ใดเป็นเลขาธิการเลย ทั้งนี้คงเป็นเพราะว่า ผู้ที่จะดำรงตำแหน่งเลขาธิการนอกจากจะเป็นราชบัณฑิตแล้ว จะต้องมานั่งทำงานเป็นประจำด้วย มิฉะนั้น งานราชบัณฑิตยสถานย่อมดำเนินไปได้ยากยิ่ง ทั้งเป็นตำแหน่งกิตติมศักดิ์ ไม่เหมือนตำแหน่งเลขาธิการ กพ. หรือเลขาธิการสภาต่าง ๆ เมื่อไม่มีใครเสนอผู้ใดเป็นเลขาธิการ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ ผู้ทรงเป็นประธานจึงได้เสนอให้ **นายเจริญ อินทรเกษตร** รักษาการในตำแหน่งเลขาธิการต่อไป จนกว่าจะหาราชบัณฑิตที่เหมาะสมแก่ตำแหน่งนี้ได้

ต่อจากนั้นก็เป็นการเลือกภาคีสมาชิกที่แจ้งความจำนงค์ที่จะรับเลือกเป็นราชบัณฑิต ซึ่งมีอยู่เพียง ๒ ราย คือ

๑. **นายหยุด แสงอุทัย** ภาคีสมาชิก สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ประภทสังคมศาสตร์ สาขานิติศาสตร์ (รวมทั้งกฎหมายระหว่างประเทศ แผนกคดีบุคคลและแผนกคดีอาญา) และ

๒. **น.อ. สมภาพ ภิรมย์ ร.น.** ภาคีสมาชิก สำนักศิลปกรรม ประภทสถาปัตยกรรมศาสตร์ สาขาสถาปัตยกรรมทั่วไป

ผลปรากฏว่าที่ประชุมไม่มีใครคัดค้าน จึงเป็นอันว่าที่ประชุมได้ยอมรับภาคีสมาชิกทั้ง ๒ ท่านนั้นเป็นราชบัณฑิตสืบไป ซึ่งในทางภาคปฏิบัติ นายกราชบัณฑิตยสถานจะต้องเสนอนามท่านทั้งสองนี้ไปยังนายกรัฐมนตรี เพื่อนำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทรงแต่งตั้งเป็นราชบัณฑิตในตำแหน่งที่ว่างต่อไป

ก็เป็นอันว่าในการประชุมครั้งนี้ ทำให้ได้นายกและอุปนายกราชบัณฑิตที่สมบูรณ์แบบและได้ราชบัณฑิตเพิ่มขึ้นมาอีก ๒ ท่าน

ในการประชุมราชบัณฑิตครั้งนี้ ปรากฏว่าสื่อมวลชนทั้งฝ่ายหนังสือพิมพ์และโทรทัศน์ได้ให้ความร่วมมือและความสนใจมากพอสมควร และหลังจากการประชุมราชบัณฑิตครั้งนี้ได้ผ่านพ้นไปแล้ว ปรากฏว่ามีผู้มาขอใบสมัครเพื่อเป็นภาคีสมาชิกราชบัณฑิตยสถานมากเป็นพิเศษ

ต่อมา ได้มีการประชุมใหญ่ราชบัณฑิตอีกเป็นครั้งที่ ๒ หลังจากที่ได้มีการประชุมใหญ่มากครั้งหนึ่ง เมื่อวันศุกร์ที่ ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ แล้วในการประชุมครั้งนี้ ก็ต้องขอยืมห้องประชุมหอสมุดแห่งชาติ ที่ว่าสุกรี อีกเช่นเคย เพราะราชบัณฑิตยสถานยังไม่มีห้องประชุมของตนเองพอที่จะประชุมราชบัณฑิตจำนวนมากได้

ราชบัณฑิตยสถานได้จัดให้มีการประชุมใหญ่ครั้งที่ ๒ ขึ้น เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ โดยมีผู้เข้าร่วมประชุมเพียง ๑๕ ท่านเท่านั้น คือ

๑. พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์
๒. หม่อมเจ้าไฉนยากร วรวรรณ
๓. นายวิทย์ ศิวะศรียานนท์
๔. นายรอง ศยามานนท์
๕. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล
๖. พลตรี กัลย์ ฤกษ์ธร ณ ออยุธยา
๗. หลวงประพันธ์ไพรัชพากษ์
๘. นายคลุ้ม วัชรโบล
๙. พลอากาศโท เพิ่ม ลิ้มปิสวัสดิ์
๑๐. หลวงสุจิตตรการพิทยา
๑๑. นายสุกิจ นิมมานเหมินท์
๑๒. พระอัมรินทร์ราพาพิศาล
๑๓. นายเสริม วินิจฉัยกุล
๑๔. หลวงประสิทธิ์กมลย์
๑๕. นายสุจิตร์ หิรัญพฤกษ์

การประชุมครั้งนี้เริ่มในตอนบ่าย เวลา ๑๔.๐๐ น. เมื่อราชบัณฑิตยสถานประกอบประชุมตามที่นัดหมายแล้ว พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกพงศ์ประพันธ์ นายกราชบัณฑิตยสถาน ในฐานะประธานที่ประชุม ได้ทรงจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย เสร็จแล้วขึ้นประทับ ณ เก้าอี้ประธาน ทรงกล่าวขอบคุณราชบัณฑิตที่ได้มาร่วมประชุมแล้ว ทรงเสนอให้ที่ประชุมพิจารณาระเบียบวาระการประชุมตามลำดับ คือ

๑. ระเบียบวาระที่ ๑ ทรงเสนอให้ที่ประชุมพิจารณารับรองรายงานการประชุมใหญ่ของราชบัณฑิต เมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ ปรากฏว่าไม่มีผู้ใดคัดค้าน จึงถือว่าที่ประชุมได้รับรองรายงานการประชุมนั้นเป็นเอกฉันท์

๒. ระเบียบวาระที่ ๒ เลือกตั้ง นาย อุปนายก และเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกพงศ์ประพันธ์ นายกราชบัณฑิตยสถาน ได้ทรงปรารภว่า ตลอดเวลาที่ได้ทรงรับตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสถานมาตั้งแต่สมัยที่แล้ว สุขภาพพลานามัยของพระองค์ท่านไม่ดีขึ้นเลย ทั้งนี้ เนื่องจากมีพระชนมายุสูงถึง ๘๔ พรรษาแล้ว จึงทรงขอลอนพระองค์จากการเลือกตั้ง

นายเสริม วินิจฉัยกุล ได้กล่าวแสดงความเสียดยที่องค์ประธานทรงขอลอนตัวแล้วก็ได้เสนอให้ที่ประชุมพิจารณาเลือก หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นนายกราชบัณฑิตยสถานสืบแทนต่อไป

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้กล่าวแสดงความอาลัยเสียดยในการขอลอนตัวขององค์ประธาน แต่ก็เห็นพระทัย และได้เสนอเสนอขอให้ที่ประชุมจารึกพระคุณที่องค์ประธานได้ทรงบำเพ็ญต่อราชบัณฑิตยสถานมาเป็นอเนกประการไว้ให้ปรากฏสืบไป แล้วกล่าวถอนตัวว่า ขอให้ทำงานแต่ด้านศิลปกรรมแต่อย่างเดียวยเถิด และได้เสนอว่า เมื่อองค์ประธานขอลอนตัว ผู้ที่ควรจะเป็นนายกต่อไปก็ควรจะเป็นผู้ที่เคยเป็นอุปนายกมาแล้ว จึงขอให้ที่ประชุมพิจารณาเลือก นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ เป็นนายกราชบัณฑิตยสถานสืบต่อไป

องค์ประธานจึงได้ขอมติจากที่ประชุมว่าจะเลือกใครเป็นนายกราชบัณฑิตยสถานคนต่อไป ที่ประชุมได้เลือก นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ เป็นนายกราชบัณฑิตยสถาน ด้วยคะแนนเสียงข้างมาก

ต่อจากนั้น องค์ประธานได้ทรงขอให้ที่ประชุมเสนอชื่อผู้ที่สมควรจะเป็นอุปนายกคนต่อไป

นายเสริม วินิจฉัยกุล ได้เสนอ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นอุปนายก แต่ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้ขอลอนตัวเช่นกัน แล้วได้เสนอ หม่อมเจ้าโวฒยากร วรวรรณ เป็นอุปนายก โดยไม่มีผู้อื่นเสนอท่านผู้ใดเป็นคู่แข่ง จึงปรากฏว่า หม่อมเจ้าโวฒยากร วรวรรณ ทรงได้รับเลือกตั้งเป็นอุปนายก

เมื่อถึงคราวเลือกตั้งเลขาธิการนายสุกิจ นิมมานเหมินท์ได้เสนอ ดร.วิทย์ ศิวะศรียานนท์ เป็นเลขาธิการ แต่ ดร.วิทย์ ศิวะศรียานนท์ ขอถอนตัว และเสนอว่า ตำแหน่งเลขาธิการ ควรจะได้แก่ผู้ที่รักษาการอยู่แล้ว จึงได้เสนอชื่อ นายเจริญ อินทรเกษตร ให้ที่ประชุม เพื่อพิจารณาเลือกตั้งต่อไป และไม่มีผู้อื่นเสนอท่านผู้ใดเป็นคู่แข่ง ที่ประชุมจึงได้เลือก นายเจริญ อินทรเกษตร ให้ทำหน้าที่เลขาธิการสืบไป แต่โดยเหตุที่ยังมิได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งนายเจริญ อินทรเกษตร เป็นราชบัณฑิต ยังดำรงตำแหน่งเลขาธิการไม่ได้ จึงเป็นเพียง “ผู้รักษาการในตำแหน่ง” เลขาธิการราชบัณฑิตยสถานเท่านั้น

ส่วนเรื่องอื่น ๆ ไม่มีอะไร องค์ประธานทรงเสนอปิดการประชุมเมื่อเวลา ๑๔.๒๐ น. ใช้เวลาประชุมเพียง ๒๐ นาทีเท่านั้น

ในสมัยที่ นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ ดำรงตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสถาน ก็พอดีกับอาคารราชบัณฑิตยสถานหลังใหม่ซึ่งดำเนินการก่อสร้างมาตั้งแต่สมัยพลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงดำรงตำแหน่งเป็นนายกราชบัณฑิตยสถาน แล้วนั้น ได้เสร็จเรียบร้อยแล้ว ราชบัณฑิตยสถานจึงได้ประกอบพิธีเปิดป้ายอาคารราชบัณฑิตยสถาน เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ เวลา ๑๐.๓๐ น. โดยมีกำหนดการดังนี้

- เวลา ๑๐.๐๐ น. แยกผู้มีเกียรติที่ได้รับเชิญเข้านั่งประจำที่
- เวลา ๑๐.๑๕ น. พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ องค์ประธาน เสด็จมาถึงอาคารที่จะทำการเปิด
- เวลา ๑๐.๒๐ น. นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ นายกราชบัณฑิตยสถาน ทูลเสนอรายงานการก่อสร้าง จบแล้วทูลเชิญองค์ประธานทำพิธีเปิดป้ายอาคารฯ พระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถา
- เวลา ๑๐.๓๐ น. พระสงฆ์ ๙ รูป เจริญพระพุทธมนต์ แล้วถวายภัตตาหารเพล

เมื่อ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ องค์ประธานในพิธีได้เสด็จมาถึงอาคารหลังใหม่แล้ว นายสุกิจ นิมมานเหมินท์ นายกราชบัณฑิตยสถาน ได้กล่าวรายงานเกี่ยวกับการก่อสร้างอาคารหลังใหม่ดังนี้

“ขอประทานกราบทูลองค์ประธานที่เคารพอย่างยิ่ง

ข้าพระพุทธเจ้า ในนามของราชบัณฑิตยสถานมีความปิติยินดีและรู้สึกซาบซึ้งในพระเมตตาพระกรุณาของใต้ฝ่าพระบาทเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้ทรงอดสาหัสเสด็จมาเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดป้ายอาคารที่ทำการราชบัณฑิตยสถานหลังใหม่ในครั้งนี้

ราชบัณฑิตยสถานได้จัดตั้งมาเป็นเวลานานแล้ว สถานที่ทำงานมีอยู่เท่าไรก็คงมีอยู่เท่านั้น ส่วนงานของราชบัณฑิตยสถาน โดยเฉพาะงานด้านวิชาการได้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้นตามลำดับ จนเป็นที่รู้จักและเชื่อถือกันทั่วไปทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ทั้งนี้ก็เพราะได้อาศัยพระกรุณา และพระปัญญาบารมีของใต้ฝ่าพระบาท ในฐานะที่ทรงดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีราชบัณฑิตยสถานมาแต่เริ่มตั้ง และได้ทรงวางรากฐานกิจการงานให้แก่ราชบัณฑิตยสถานจนเป็นที่รู้จักและเชื่อถือของวงการทั่วไปเป็นอย่างดี มีรากฐานมั่นคงมาจนถึงทุกวันนี้ การพัฒนาการขยายตัวออกไปของงานดังกล่าว เป็นเหตุให้สถานที่ซึ่งมีอยู่เดิมคับแคบไม่พอกแก่การที่จะปฏิบัติงานให้เป็นไปด้วยความมีประสิทธิภาพ ทั้งไม่สามารถจะขยายงานออกไปตามโครงการที่วางไว้ได้ ข้าราชการต้องออกมานั่งทำงานที่ระเบียงทำให้ขาดสมรรถภาพในการปฏิบัติงาน ราชบัณฑิตยสถานในสมัยที่ใต้ฝ่าพระบาททรงดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ได้ติดต่อรัฐบาลโดยเฉพาะสำนักงบประมาณ ของบสร้างอาคารที่ทำการของราชบัณฑิตยสถานขึ้นติดกับที่ทำงานเดิม โดยกรมศิลปากรได้กรุณามอบสถานที่ที่เป็นโรงอาหารของหอสมุดแห่งชาติ (หลังเดิม) เป็นสถานที่ก่อสร้าง และได้กรุณาให้สถาปนิกของกรมศิลปากรช่วยออกแบบอาคารหลังใหม่ให้กลมกลืนเข้ากับอาคารหอสมุดแห่งชาติหลังเดิมดังที่ปรากฏอยู่ที่นี่ ทั้งนี้โดยสำนักงบประมาณเป็นผู้จัดสรรเงินค่าก่อสร้างให้เป็นเงิน ๙๖๐,๐๐๐ บาท

อาคารหลังนี้เป็นอาคารสองชั้น กว้าง ๘.๕๐ เมตร ยาว ๑๕.๐๐ เมตร แต่ละชั้นจึงมีเนื้อที่ ๑๒๗.๕๐ ตารางเมตร รวม ๒ ชั้น มีเนื้อที่ ๒๕๕ ตารางเมตร มีทางเท้าไม่มีหลังคาคลุม กว้าง ๑.๕๐ เมตร ยาว ๑๖ เมตร ห้างหุ้นส่วนจำกัด เสนีย์สรรพกิจ เป็นผู้รับเหมาก่อสร้าง โดยเริ่มทำการก่อสร้างเมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ จนเสร็จเรียบร้อย คณะกรรมการได้รับมอบงานงวดสุดท้ายแล้วตั้งแต่วันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๘

บัดนี้ได้เวลาอันเป็นอุดมมงคลฤกษ์แล้ว ข้าพระพุทธเจ้าขอกราบทูลเชิญใต้ฝ่าพระบาท ทำพิธีเปิดป้ายอาคารฯ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ราชบัณฑิตยสถาน ข้าราชการ และเจ้าหน้าที่ของราชบัณฑิตยสถานสืบไปชั่วกาลนาน.

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด”

เมื่อนายกราชบัณฑิตยสถาน ได้ทูลรายงานจบแล้ว พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น
นราธิปพงศ์ประพันธ์ องค์ประธานในพิธี ได้กล่าวตอบดังนี้

“ท่านนายกราชบัณฑิตยสถาน ท่านราชบัณฑิต ข้าราชการและท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย
ข้าพเจ้ารู้สึกมีความยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้รับเชิญมาเป็นประธานในพิธีเปิดป้ายอาคาร
ราชบัณฑิตยสถานในครั้งนี้

ราชบัณฑิตยสถานเป็นสถาบันด้านวิชาการที่สูงส่ง และเป็นที่เชิดชูเกียรติของชาติ
นานาชาติอารยประเทศ เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส ล้วนมีราชบัณฑิตยสถานเป็นเกียรติเป็นศรีของ
ประเทศตนทั้งนั้น และผู้ที่ได้รับยกย่องว่าเป็นราชบัณฑิต ก็ถือว่าเป็นเกียรติอย่างสูงเป็น
ที่ยกย่องในวงการผู้รู้ทั้งหลายทั่วโลก

แม้ราชบัณฑิตยสถานจะได้ตั้งขึ้นมาเป็นเวลานานแล้ว แต่ก็ยังมีสถานที่ทำงานคับแคบ
ทำให้งานด้านวิชาการฝ่ายต่าง ๆ ขยายไปไม่ได้ตามโครงการที่วางไว้ บัดนี้เป็นที่น่ายินดีที่
ราชบัณฑิตยสถานได้มีอาคารที่ทำงานขึ้นใหม่อีกหลังหนึ่ง สมเกียรติสมฐานะแล้ว ข้าพเจ้า
ขอเปิดป้ายอาคารราชบัณฑิตยสถาน ณ บัดนี้.”

เมื่อองค์ประธานในพิธีได้กล่าวตอบจบแล้ว ก็ทรงประกอบพิธีเปิดป้ายอาคาร
ราชบัณฑิตยสถานหลังใหม่ พร้อมนั้นพระสงฆ์ก็สวดชัยมงคลคาถา

หลังจากที่พระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถาและเจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว บรรดาท่าน
ราชบัณฑิต แขกผู้มีเกียรติและข้าราชการของราชบัณฑิตยสถานทั้งหลายก็ได้ร่วมกันถวาย
ภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์ เมื่อพิธีสงฆ์ได้สิ้นสุดลงแล้ว บรรดาท่าน
ราชบัณฑิต แขกผู้มีเกียรติ ข้าราชการและลูกจ้างของราชบัณฑิตยสถานทั้งหมดก็รับประทาน
อาหารร่วมกัน นับเป็นครั้งแรกที่ราชบัณฑิตยสถานได้ประกอบพิธีสำคัญเช่นนี้ และเป็น
ครั้งแรกที่ท่านราชบัณฑิตทั้งหลายมารับประทานอาหารร่วมกับข้าราชการและลูกจ้างของ
ราชบัณฑิตยสถาน

ต่อมา ท่านนายกราชบัณฑิตยสถาน ได้มีบันทึกลงวันที่ ๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๘
ถึง ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ในตำแหน่งบังคับบัญชาราชบัณฑิตยสถาน
เพื่อขออนุมัติดำเนินการเลือกตั้งราชบัณฑิตชุดใหม่ ทั้งนี้ เพราะปรากฏว่าในระยะนั้นได้มีผู้ทรง
คุณวุฒิในสาขาวิชาต่าง ๆ ได้ยื่นความจำนงขอสมัครเข้าเป็นภาคีสมาชิกซึ่งราชบัณฑิตยสถาน
ได้รับสมัครไว้เป็นเวลาเกินกว่า ๑ ปีแล้ว มีจำนวนมากพอสมควร และเนื่องจากราชบัณฑิต
ที่ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งไว้เดิม ได้ถึงแก่กรรมและอนิจกรรมไปหลายท่าน จึงเห็น
สมควรจัดให้มีการประชุมราชบัณฑิตเพื่อพิจารณาเลือกและแต่งตั้งภาคีสมาชิกขึ้นเป็น

ราชบัณฑิตใหม่และแทนตำแหน่งที่ว่างต่อไป ซึ่งต่อมา ดร.นิพนธ์ ศศิธร ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในสมัยนั้นก็ได้อนุมัติ แต่ไม่ทันที่จะได้มีการประชุมใหญ่เพื่อเลือกตั้งราชบัณฑิตชุดใหม่ ก็มีเรื่องที่น่าสลดใจเกิดขึ้น เพราะท่านนายกราชบัณฑิตยสถาน คือ ดร.สุกิจ นิมมานเหมินท์ ได้ถึงอนิจกรรมเสียก่อนเมื่อวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๙ ซึ่งเป็นวันที่ท่านได้นัดประชุมข้าราชการและลูกจ้างของราชบัณฑิตยสถานทั้งหมดไว้ในตอนบ่าย แต่ท่านก็ด่วนมาถึงอนิจกรรมเสียตั้งแต่ตอนเช้า ในระหว่างทางที่ท่านนำบุตรไปส่งที่โรงเรียน ขวัญนี้ได้นำความเศร้าสลดใจมาสู่ราชบัณฑิตยสถานอย่างที่สุด

ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ หม่อมเจ้าไฉนยากร วรวรรณ อุปนายก ได้ทรงมีหนังสือถึงเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน ขอลาออกจากตำแหน่งอุปนายกราชบัณฑิตยสถาน และขอให้เรียกประชุมใหญ่ราชบัณฑิตเพื่อเลือกนายกและอุปนายกใหม่ ทั้งนี้โดยทรงอ้างว่า ทรงป่วยตาเป็นต้อกระจกทั้งสองข้าง ไม่สามารถอ่านหรือเขียนหนังสือหรือทำงานที่ต้องใช้สายตาได้ จึงสุวิสัยที่จะปฏิบัติงานใด ๆ ซึ่งราชบัณฑิตยสถานอาจมอบหมายให้ปฏิบัติในฐานะอุปนายกได้ จึงประสงค์จะลาออกจากตำแหน่งอุปนายก เพื่อเปิดโอกาสให้ราชบัณฑิตทั้งหลายได้เลือกนายกและอุปนายกเข้ามาบริหารราชการให้เจริญรุ่งเรือง สมดังปณิธานของผู้ก่อตั้งราชบัณฑิตยสถานต่อไป และทรงแจ้งว่าได้ทรงปรึกษากับ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครธิปกประพันธ์แล้ว ทรงเห็นสมควรให้มีการประชุมเพื่อเลือกนายกราชบัณฑิตยสถานคนใหม่ต่อไป

ต่อมา จึงได้มีการประชุมใหญ่ราชบัณฑิต เป็นครั้งที่ ๓๓ หอประชุมหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี เมื่อวันที่ ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ เวลา ๑๔.๐๐ น. ในการประชุมครั้งนี้ มีราชบัณฑิตเข้าร่วมประชุม ๑๗ ท่านด้วยกัน คือ

๑. หม่อมเจ้าไฉนยากร วรวรรณ อุปนายก ทรงทำหน้าที่ประธาน
๒. พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครธิปกประพันธ์
๓. นายเสริม วินิจฉัยกุล
๔. นายรอง ศยามานนท์
๕. พล.ท. พระยาศลวิธานนิเทศ
๖. หลวงยุกตเสวีวิวัฒน์
๗. น.อ. สมภพ ภิรมย์ ร.น.
๘. นายสุต แสงวิเชียร
๙. นายเต็ม บุณนาค

๑๐. นายวิทย์ ศิวะศรียานนท์
๑๑. หลวงประพันธ์ไพรัชพากษ์
๑๒. นายแถบ นีละนิธิ
๑๓. หลวงประสิทธิ์กลัมัย
๑๔. พล.ต. กัลย์ ภูณฺชรรณ อัยยธยา
๑๕. นายคลุ้ม วัชรโบล
๑๖. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล
๑๗. นายอวย เกตุสิงห์

เมื่อราชบัณฑิตได้มาครบองค์ประชุมตามเวลาที่นัดหมายแล้ว หม่อมเจ้าโวฒยากร วรวรรณ อุปนายกราชบัณฑิตยสถาน ทรงทำหน้าที่เป็นประธานที่ประชุม ทรงกล่าวขอบพระทัย และขอบคุณท่านราชบัณฑิตทั้งหลายที่ได้มาร่วมประชุม ในโอกาสแรกได้ทรงขอให้ที่ประชุม ยืนยันว่าอภัยแก่ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐ ๑๐๑ ๑๐๒ ๑๐๓ ๑๐๔ ๑๐๕ ๑๐๖ ๑๐๗ ๑๐๘ ๑๐๙ ๑๑๐ ๑๑๑ ๑๑๒ ๑๑๓ ๑๑๔ ๑๑๕ ๑๑๖ ๑๑๗ ๑๑๘ ๑๑๙ ๑๒๐ ๑๒๑ ๑๒๒ ๑๒๓ ๑๒๔ ๑๒๕ ๑๒๖ ๑๒๗ ๑๒๘ ๑๒๙ ๑๓๐ ๑๓๑ ๑๓๒ ๑๓๓ ๑๓๔ ๑๓๕ ๑๓๖ ๑๓๗ ๑๓๘ ๑๓๙ ๑๔๐ ๑๔๑ ๑๔๒ ๑๔๓ ๑๔๔ ๑๔๕ ๑๔๖ ๑๔๗ ๑๔๘ ๑๔๙ ๑๕๐ ๑๕๑ ๑๕๒ ๑๕๓ ๑๕๔ ๑๕๕ ๑๕๖ ๑๕๗ ๑๕๘ ๑๕๙ ๑๖๐ ๑๖๑ ๑๖๒ ๑๖๓ ๑๖๔ ๑๖๕ ๑๖๖ ๑๖๗ ๑๖๘ ๑๖๙ ๑๗๐ ๑๗๑ ๑๗๒ ๑๗๓ ๑๗๔ ๑๗๕ ๑๗๖ ๑๗๗ ๑๗๘ ๑๗๙ ๑๘๐ ๑๘๑ ๑๘๒ ๑๘๓ ๑๘๔ ๑๘๕ ๑๘๖ ๑๘๗ ๑๘๘ ๑๘๙ ๑๙๐ ๑๙๑ ๑๙๒ ๑๙๓ ๑๙๔ ๑๙๕ ๑๙๖ ๑๙๗ ๑๙๘ ๑๙๙ ๒๐๐ ๒๐๑ ๒๐๒ ๒๐๓ ๒๐๔ ๒๐๕ ๒๐๖ ๒๐๗ ๒๐๘ ๒๐๙ ๒๑๐ ๒๑๑ ๒๑๒ ๒๑๓ ๒๑๔ ๒๑๕ ๒๑๖ ๒๑๗ ๒๑๘ ๒๑๙ ๒๒๐ ๒๒๑ ๒๒๒ ๒๒๓ ๒๒๔ ๒๒๕ ๒๒๖ ๒๒๗ ๒๒๘ ๒๒๙ ๒๓๐ ๒๓๑ ๒๓๒ ๒๓๓ ๒๓๔ ๒๓๕ ๒๓๖ ๒๓๗ ๒๓๘ ๒๓๙ ๒๔๐ ๒๔๑ ๒๔๒ ๒๔๓ ๒๔๔ ๒๔๕ ๒๔๖ ๒๔๗ ๒๔๘ ๒๔๙ ๒๕๐ ๒๕๑ ๒๕๒ ๒๕๓ ๒๕๔ ๒๕๕ ๒๕๖ ๒๕๗ ๒๕๘ ๒๕๙ ๒๖๐ ๒๖๑ ๒๖๒ ๒๖๓ ๒๖๔ ๒๖๕ ๒๖๖ ๒๖๗ ๒๖๘ ๒๖๙ ๒๗๐ ๒๗๑ ๒๗๒ ๒๗๓ ๒๗๔ ๒๗๕ ๒๗๖ ๒๗๗ ๒๗๘ ๒๗๙ ๒๘๐ ๒๘๑ ๒๘๒ ๒๘๓ ๒๘๔ ๒๘๕ ๒๘๖ ๒๘๗ ๒๘๘ ๒๘๙ ๒๙๐ ๒๙๑ ๒๙๒ ๒๙๓ ๒๙๔ ๒๙๕ ๒๙๖ ๒๙๗ ๒๙๘ ๒๙๙ ๓๐๐ ๓๐๑ ๓๐๒ ๓๐๓ ๓๐๔ ๓๐๕ ๓๐๖ ๓๐๗ ๓๐๘ ๓๐๙ ๓๑๐ ๓๑๑ ๓๑๒ ๓๑๓ ๓๑๔ ๓๑๕ ๓๑๖ ๓๑๗ ๓๑๘ ๓๑๙ ๓๒๐ ๓๒๑ ๓๒๒ ๓๒๓ ๓๒๔ ๓๒๕ ๓๒๖ ๓๒๗ ๓๒๘ ๓๒๙ ๓๓๐ ๓๓๑ ๓๓๒ ๓๓๓ ๓๓๔ ๓๓๕ ๓๓๖ ๓๓๗ ๓๓๘ ๓๓๙ ๓๔๐ ๓๔๑ ๓๔๒ ๓๔๓ ๓๔๔ ๓๔๕ ๓๔๖ ๓๔๗ ๓๔๘ ๓๔๙ ๓๕๐ ๓๕๑ ๓๕๒ ๓๕๓ ๓๕๔ ๓๕๕ ๓๕๖ ๓๕๗ ๓๕๘ ๓๕๙ ๓๖๐ ๓๖๑ ๓๖๒ ๓๖๓ ๓๖๔ ๓๖๕ ๓๖๖ ๓๖๗ ๓๖๘ ๓๖๙ ๓๗๐ ๓๗๑ ๓๗๒ ๓๗๓ ๓๗๔ ๓๗๕ ๓๗๖ ๓๗๗ ๓๗๘ ๓๗๙ ๓๘๐ ๓๘๑ ๓๘๒ ๓๘๓ ๓๘๔ ๓๘๕ ๓๘๖ ๓๘๗ ๓๘๘ ๓๘๙ ๓๙๐ ๓๙๑ ๓๙๒ ๓๙๓ ๓๙๔ ๓๙๕ ๓๙๖ ๓๙๗ ๓๙๘ ๓๙๙ ๔๐๐ ๔๐๑ ๔๐๒ ๔๐๓ ๔๐๔ ๔๐๕ ๔๐๖ ๔๐๗ ๔๐๘ ๔๐๙ ๔๑๐ ๔๑๑ ๔๑๒ ๔๑๓ ๔๑๔ ๔๑๕ ๔๑๖ ๔๑๗ ๔๑๘ ๔๑๙ ๔๒๐ ๔๒๑ ๔๒๒ ๔๒๓ ๔๒๔ ๔๒๕ ๔๒๖ ๔๒๗ ๔๒๘ ๔๒๙ ๔๓๐ ๔๓๑ ๔๓๒ ๔๓๓ ๔๓๔ ๔๓๕ ๔๓๖ ๔๓๗ ๔๓๘ ๔๓๙ ๔๔๐ ๔๔๑ ๔๔๒ ๔๔๓ ๔๔๔ ๔๔๕ ๔๔๖ ๔๔๗ ๔๔๘ ๔๔๙ ๔๕๐ ๔๕๑ ๔๕๒ ๔๕๓ ๔๕๔ ๔๕๕ ๔๕๖ ๔๕๗ ๔๕๘ ๔๕๙ ๔๖๐ ๔๖๑ ๔๖๒ ๔๖๓ ๔๖๔ ๔๖๕ ๔๖๖ ๔๖๗ ๔๖๘ ๔๖๙ ๔๗๐ ๔๗๑ ๔๗๒ ๔๗๓ ๔๗๔ ๔๗๕ ๔๗๖ ๔๗๗ ๔๗๘ ๔๗๙ ๔๘๐ ๔๘๑ ๔๘๒ ๔๘๓ ๔๘๔ ๔๘๕ ๔๘๖ ๔๘๗ ๔๘๘ ๔๘๙ ๔๙๐ ๔๙๑ ๔๙๒ ๔๙๓ ๔๙๔ ๔๙๕ ๔๙๖ ๔๙๗ ๔๙๘ ๔๙๙ ๕๐๐ ๕๐๑ ๕๐๒ ๕๐๓ ๕๐๔ ๕๐๕ ๕๐๖ ๕๐๗ ๕๐๘ ๕๐๙ ๕๑๐ ๕๑๑ ๕๑๒ ๕๑๓ ๕๑๔ ๕๑๕ ๕๑๖ ๕๑๗ ๕๑๘ ๕๑๙ ๕๒๐ ๕๒๑ ๕๒๒ ๕๒๓ ๕๒๔ ๕๒๕ ๕๒๖ ๕๒๗ ๕๒๘ ๕๒๙ ๕๓๐ ๕๓๑ ๕๓๒ ๕๓๓ ๕๓๔ ๕๓๕ ๕๓๖ ๕๓๗ ๕๓๘ ๕๓๙ ๕๔๐ ๕๔๑ ๕๔๒ ๕๔๓ ๕๔๔ ๕๔๕ ๕๔๖ ๕๔๗ ๕๔๘ ๕๔๙ ๕๕๐ ๕๕๑ ๕๕๒ ๕๕๓ ๕๕๔ ๕๕๕ ๕๕๖ ๕๕๗ ๕๕๘ ๕๕๙ ๕๖๐ ๕๖๑ ๕๖๒ ๕๖๓ ๕๖๔ ๕๖๕ ๕๖๖ ๕๖๗ ๕๖๘ ๕๖๙ ๕๗๐ ๕๗๑ ๕๗๒ ๕๗๓ ๕๗๔ ๕๗๕ ๕๗๖ ๕๗๗ ๕๗๘ ๕๗๙ ๕๘๐ ๕๘๑ ๕๘๒ ๕๘๓ ๕๘๔ ๕๘๕ ๕๘๖ ๕๘๗ ๕๘๘ ๕๘๙ ๕๙๐ ๕๙๑ ๕๙๒ ๕๙๓ ๕๙๔ ๕๙๕ ๕๙๖ ๕๙๗ ๕๙๘ ๕๙๙ ๖๐๐ ๖๐๑ ๖๐๒ ๖๐๓ ๖๐๔ ๖๐๕ ๖๐๖ ๖๐๗ ๖๐๘ ๖๐๙ ๖๑๐ ๖๑๑ ๖๑๒ ๖๑๓ ๖๑๔ ๖๑๕ ๖๑๖ ๖๑๗ ๖๑๘ ๖๑๙ ๖๒๐ ๖๒๑ ๖๒๒ ๖๒๓ ๖๒๔ ๖๒๕ ๖๒๖ ๖๒๗ ๖๒๘ ๖๒๙ ๖๓๐ ๖๓๑ ๖๓๒ ๖๓๓ ๖๓๔ ๖๓๕ ๖๓๖ ๖๓๗ ๖๓๘ ๖๓๙ ๖๔๐ ๖๔๑ ๖๔๒ ๖๔๓ ๖๔๔ ๖๔๕ ๖๔๖ ๖๔๗ ๖๔๘ ๖๔๙ ๖๕๐ ๖๕๑ ๖๕๒ ๖๕๓ ๖๕๔ ๖๕๕ ๖๕๖ ๖๕๗ ๖๕๘ ๖๕๙ ๖๖๐ ๖๖๑ ๖๖๒ ๖๖๓ ๖๖๔ ๖๖๕ ๖๖๖ ๖๖๗ ๖๖๘ ๖๖๙ ๖๗๐ ๖๗๑ ๖๗๒ ๖๗๓ ๖๗๔ ๖๗๕ ๖๗๖ ๖๗๗ ๖๗๘ ๖๗๙ ๖๘๐ ๖๘๑ ๖๘๒ ๖๘๓ ๖๘๔ ๖๘๕ ๖๘๖ ๖๘๗ ๖๘๘ ๖๘๙ ๖๙๐ ๖๙๑ ๖๙๒ ๖๙๓ ๖๙๔ ๖๙๕ ๖๙๖ ๖๙๗ ๖๙๘ ๖๙๙ ๗๐๐ ๗๐๑ ๗๐๒ ๗๐๓ ๗๐๔ ๗๐๕ ๗๐๖ ๗๐๗ ๗๐๘ ๗๐๙ ๗๑๐ ๗๑๑ ๗๑๒ ๗๑๓ ๗๑๔ ๗๑๕ ๗๑๖ ๗๑๗ ๗๑๘ ๗๑๙ ๗๒๐ ๗๒๑ ๗๒๒ ๗๒๓ ๗๒๔ ๗๒๕ ๗๒๖ ๗๒๗ ๗๒๘ ๗๒๙ ๗๓๐ ๗๓๑ ๗๓๒ ๗๓๓ ๗๓๔ ๗๓๕ ๗๓๖ ๗๓๗ ๗๓๘ ๗๓๙ ๗๔๐ ๗๔๑ ๗๔๒ ๗๔๓ ๗๔๔ ๗๔๕ ๗๔๖ ๗๔๗ ๗๔๘ ๗๔๙ ๗๕๐ ๗๕๑ ๗๕๒ ๗๕๓ ๗๕๔ ๗๕๕ ๗๕๖ ๗๕๗ ๗๕๘ ๗๕๙ ๗๖๐ ๗๖๑ ๗๖๒ ๗๖๓ ๗๖๔ ๗๖๕ ๗๖๖ ๗๖๗ ๗๖๘ ๗๖๙ ๗๗๐ ๗๗๑ ๗๗๒ ๗๗๓ ๗๗๔ ๗๗๕ ๗๗๖ ๗๗๗ ๗๗๘ ๗๗๙ ๗๘๐ ๗๘๑ ๗๘๒ ๗๘๓ ๗๘๔ ๗๘๕ ๗๘๖ ๗๘๗ ๗๘๘ ๗๘๙ ๗๙๐ ๗๙๑ ๗๙๒ ๗๙๓ ๗๙๔ ๗๙๕ ๗๙๖ ๗๙๗ ๗๙๘ ๗๙๙ ๘๐๐ ๘๐๑ ๘๐๒ ๘๐๓ ๘๐๔ ๘๐๕ ๘๐๖ ๘๐๗ ๘๐๘ ๘๐๙ ๘๑๐ ๘๑๑ ๘๑๒ ๘๑๓ ๘๑๔ ๘๑๕ ๘๑๖ ๘๑๗ ๘๑๘ ๘๑๙ ๘๒๐ ๘๒๑ ๘๒๒ ๘๒๓ ๘๒๔ ๘๒๕ ๘๒๖ ๘๒๗ ๘๒๘ ๘๒๙ ๘๓๐ ๘๓๑ ๘๓๒ ๘๓๓ ๘๓๔ ๘๓๕ ๘๓๖ ๘๓๗ ๘๓๘ ๘๓๙ ๘๔๐ ๘๔๑ ๘๔๒ ๘๔๓ ๘๔๔ ๘๔๕ ๘๔๖ ๘๔๗ ๘๔๘ ๘๔๙ ๘๕๐ ๘๕๑ ๘๕๒ ๘๕๓ ๘๕๔ ๘๕๕ ๘๕๖ ๘๕๗ ๘๕๘ ๘๕๙ ๘๖๐ ๘๖๑ ๘๖๒ ๘๖๓ ๘๖๔ ๘๖๕ ๘๖๖ ๘๖๗ ๘๖๘ ๘๖๙ ๘๗๐ ๘๗๑ ๘๗๒ ๘๗๓ ๘๗๔ ๘๗๕ ๘๗๖ ๘๗๗ ๘๗๘ ๘๗๙ ๘๘๐ ๘๘๑ ๘๘๒ ๘๘๓ ๘๘๔ ๘๘๕ ๘๘๖ ๘๘๗ ๘๘๘ ๘๘๙ ๘๙๐ ๘๙๑ ๘๙๒ ๘๙๓ ๘๙๔ ๘๙๕ ๘๙๖ ๘๙๗ ๘๙๘ ๘๙๙ ๙๐๐ ๙๐๑ ๙๐๒ ๙๐๓ ๙๐๔ ๙๐๕ ๙๐๖ ๙๐๗ ๙๐๘ ๙๐๙ ๙๑๐ ๙๑๑ ๙๑๒ ๙๑๓ ๙๑๔ ๙๑๕ ๙๑๖ ๙๑๗ ๙๑๘ ๙๑๙ ๙๒๐ ๙๒๑ ๙๒๒ ๙๒๓ ๙๒๔ ๙๒๕ ๙๒๖ ๙๒๗ ๙๒๘ ๙๒๙ ๙๓๐ ๙๓๑ ๙๓๒ ๙๓๓ ๙๓๔ ๙๓๕ ๙๓๖ ๙๓๗ ๙๓๘ ๙๓๙ ๙๔๐ ๙๔๑ ๙๔๒ ๙๔๓ ๙๔๔ ๙๔๕ ๙๔๖ ๙๔๗ ๙๔๘ ๙๔๙ ๙๕๐ ๙๕๑ ๙๕๒ ๙๕๓ ๙๕๔ ๙๕๕ ๙๕๖ ๙๕๗ ๙๕๘ ๙๕๙ ๙๖๐ ๙๖๑ ๙๖๒ ๙๖๓ ๙๖๔ ๙๖๕ ๙๖๖ ๙๖๗ ๙๖๘ ๙๖๙ ๙๗๐ ๙๗๑ ๙๗๒ ๙๗๓ ๙๗๔ ๙๗๕ ๙๗๖ ๙๗๗ ๙๗๘ ๙๗๙ ๙๘๐ ๙๘๑ ๙๘๒ ๙๘๓ ๙๘๔ ๙๘๕ ๙๘๖ ๙๘๗ ๙๘๘ ๙๘๙ ๙๙๐ ๙๙๑ ๙๙๒ ๙๙๓ ๙๙๔ ๙๙๕ ๙๙๖ ๙๙๗ ๙๙๘ ๙๙๙ ๑๐๐๐

๑. รับรองรายงานการประชุม ครั้งที่ ๑/๒๕๑๘ ซึ่งประชุมเมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ ปรากฏว่าไม่มีผู้ใดคัดค้าน จึงเป็นอันว่าที่ประชุมรับรองรายงานการประชุมนั้น

๒. เลือกตั้งนายกราชบัณฑิตยสถาน องค์ประธานได้ทรงแจ้งว่า บัดนี้ ตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสถานได้ว่างลง จึงทรงขอให้ที่ประชุมพิจารณาเลือกท่านผู้เห็นสมควรจะให้ดำรงตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสถานคนต่อไป นายรอง ศยามานนท์ ได้เสนอ ดร.เสริม วินิจฉัยกุล เป็นนายกราชบัณฑิตยสถาน เมื่อไม่มีผู้อื่นเสนอใครขึ้นมาเป็นคู่แข่ง ดร.เสริม วินิจฉัยกุล ซึ่งได้รับเลือกเป็นนายกราชบัณฑิตยสถานด้วยมติเอกฉันท์

๓. เลือกภาคีสมาชิกเป็นราชบัณฑิต องค์ประธานได้ทรงแจ้งว่า มีภาคีสมาชิกที่ยื่นความจำนงสมัครรับเลือกเป็นราชบัณฑิต พร้อมทั้งส่งผลงานส่งเขามาด้วย ในงวดนี้รวม ๑๓ ท่าน ล้วนมีคุณสมบัติถูกต้องครบถ้วนทั้งสิ้น เมื่อไม่มีผู้ใดเสนอความเห็นทักท้วง จึงเป็นอันว่า ที่ประชุมได้มีมติเป็นเอกฉันท์ เลือกภาคีสมาชิกทั้ง ๑๓ ท่าน เป็นราชบัณฑิต คือ

๑. นายวิทย์ วิศทเวทย์	สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง
๒. นายบุญฤกษ์ จาตุมาระ	สำนักวิทยาศาสตร์
๓. นายคิด สุวรรณสุทธิ	”
๔. นายโชติ สุวตติ	”

๕. นายดำรง เพ็ชรพลาย	สำนักวิทยาศาสตร์
๖. นายอรรถสิทธิ์ เวชชาชีวะ	"
๗. นายชัย มุกตพันธุ์	"
๘. นายบุญ อินทรมิพรย์	"
๙. พระธรรมโกศาจารย์	สำนักศิลปกรรม
๑๐. นายเกษม บุญศรี	"
๑๑. หม่อมหลวงมานิจ ชุมสาย	"
๑๒. นายเจริญ อินทรเกษตร	"
๑๓. หลวงวิศาลศิลปกรรม	"

๔. พิจารณาแบ่งวิชาในสำนักต่าง ๆ องค์กรประธานได้แจ้งว่าเรื่องที่ **น.อ. สมภพ ภิรมย์ ร.น.** ได้เสนอความเห็นขอให้แบ่งวิชาในสำนักต่าง ๆ เสียใหม่ โดย **น.อ. สมภพ ภิรมย์ ร.น.** ได้ชี้แจงว่าเวลานี้วิทยาการต่าง ๆ ได้ก้าวหน้าไปมากมาย จึงควรปรับปรุงให้ทันสมัย ที่ประชุมได้แสดงความเห็นเป็นเวลาพอสมควร ในที่สุดได้มีมติว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่ สมควรจะได้รับการพิจารณากลับกรองให้รอบคอบเสียก่อน และอีกเรื่องหนึ่งก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับการบริหารงานของราชบัณฑิตยสถานซึ่งก็เป็นเรื่องใหญ่เช่นกัน จึงตั้งให้ประธานสำนักต่าง ๆ เป็นหัวหน้าในการพิจารณาปรับปรุงวิชาในสำนักนั้น ๆ ภายในเวลา ๒ เดือน แล้วจึงมาร่วมประชุมกันเพื่อพิจารณาต่อไป

๕. เลือกตั้งอุปนายกราชบัณฑิตยสถาน องค์กรประธานได้ทรงแจ้งว่า ตามที่ที่ประชุมได้มีมติเลือกตั้งให้ทรงดำรงตำแหน่งอุปนายกราชบัณฑิตยสถานในการประชุมเมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๑๘ นั้น เป็นพระคุณอย่างยิ่ง แต่เนื่องจากทรงอยู่ในวัยสูงอายุ และมีโรคภัยเบียดเบียน จนรู้สึกว่าจะไม่ทรงสามารถจะบำเพ็ญประโยชน์อะไรให้แก่ราชบัณฑิตยสถานได้ จึงทรงขอลาออกจากตำแหน่งอุปนายกราชบัณฑิตยสถานตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป และทรงเสนอขอให้ที่ประชุมพิจารณาเลือกตั้งอุปนายกแทนตำแหน่งที่ว่างต่อไป

ที่ประชุมได้แสดงความอาลัยเสียดายที่ทรงลาออก แต่ก็เห็นพระทัยในความจำเป็นและรับทราบ

นายรอง ศยามานนท์ ได้เสนอ **นายแถบ นีละนิธิ** เป็นอุปนายกราชบัณฑิตยสถานแทน หม่อมเจ้าไฉนยากร วรวรรณ ปรากฏว่าไม่มีผู้อื่นเสนอใครเป็นคู่แข่ง จึงเป็นอันว่าที่ประชุมได้มีมติเลือก **ดร.แถบ นีละนิธิ** เป็นอุปนายกด้วยมติเอกฉันท์

ต่อจากนั้น ดร.เสริม วินิจฉัยกุล และ ดร.แถบ นีละนิธิ ได้กล่าวขอบคุณราชบัณฑิต เป็นใจความว่า รู้สึกเป็นเกียรติอย่างยิ่งที่ได้รับความไว้วางใจเลือกตั้งเป็นนายกและอุปนายก จะพยายามปฏิบัติหน้าที่จนเต็มสติปัญญาความสามารถและพร้อมที่จะรับใช้ทุกโอกาส

เลิกประชุมเมื่อเวลา ๑๔.๓๐ น. รวมเวลาประชุม ๓๐ นาที

ต่อมาในวันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ เวลา ๑๔.๐๐ น. ได้มีการประชุมประธาน และเลขานุการสำนักเป็นครั้งแรก ณ ห้องประชุมราชบัณฑิตยสถาน ตามมติที่ประชุมใหญ่ ราชบัณฑิต เมื่อวันที่ ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ เพื่อพิจารณาการแบ่งวิชาในสำนักต่าง ๆ การบริหารงานของราชบัณฑิตยสถาน และเรื่องอื่น ๆ ปรากฏว่ามีผู้เข้าร่วมประชุมเพียง ๔ ท่าน คือ ดร.เสริม วินิจฉัยกุล นายกราชบัณฑิตยสถาน และประธานสำนักธรรมศาสตร์ และการเมืองเป็นประธาน ดร.แถบ นีละนิธิ อุปนายก หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ประธาน สำนักศิลปกรรม นายเจริญ อินทรเกษตร รักษาการเลขาธิการและเลขานุการสำนักศิลปกรรม ส่วน พลโท พระยาศัลยนิเทศ ประธานสำนักวิทยาศาสตร์ ตติราชการ นายชัย มุกตพันธุ์ เลขานุการสำนักวิทยาศาสตร์ ไปต่างประเทศ และนายรอง ศยามานนท์ เลขานุการสำนัก ธรรมศาสตร์และการเมือง ดิดสอน ซึ่งมีผลปรากฏว่า

๑. เรื่องการแบ่งวิชาในสำนักต่าง ๆ นั้น ที่ประชุมเห็นว่าการแบ่งสาขาวิชาเดิมที่อยู่แล้ว ยังไม่ควรจะแก้ไขในเวลานี้ เพราะเท่าที่แบ่งไว้แล้วก็ยังปฏิบัติได้ไม่ครบถ้วน ฉะนั้นทางที่ดี ควรจะปฏิบัติโดยการทำงานให้ปรากฏอย่างครบถ้วนเสียก่อน แล้วจึงค่อยขยายต่อไป

๒. เรื่องการบริหารงานของราชบัณฑิตยสถาน ประธานได้เสนอว่า ตามมติที่ประชุม ใหญ่มอบให้ประธานและเลขานุการสำนักพิจารณาการบริหารงานของราชบัณฑิตยสถาน ด้วยนั้น ได้พิจารณาระเบียบต่าง ๆ ที่ได้วางไว้ก็เห็นว่าเป็นแนวทางในการบริหารที่ดีอยู่แล้ว แต่สังเกตเห็นว่าการบริหารไม่ดำเนินไปได้ด้วยดีนั้น เป็นเพราะสำนักต่าง ๆ ไม่ได้ปฏิบัติตาม ระเบียบที่วางไว้ จึงทำให้เห็นว่าการบริหารไม่รัดกุม ฉะนั้นเพื่อให้การบริหารเป็นไปด้วยดี ก็ขอให้แต่ละสำนักได้ปฏิบัติตามระเบียบการนั้นให้ครบถ้วนเสียก่อน เมื่อปฏิบัติไปแล้วเกิด ขัดข้องอะไรจึงค่อยคิดแก้ไขต่อไป ซึ่งที่ประชุมมีมติเห็นชอบตามที่ประธานเสนอ

๓. เรื่องการฟื้นฟูการออกหนังสือ ราชบัณฑิตสาร เรื่องนี้ประธานได้เสนอว่า ราชบัณฑิตยสถานเคยตีพิมพ์หนังสือทางวิชาการออกเผยแพร่คราวหนึ่ง เรียกชื่อว่า ราชบัณฑิต สาร เห็นว่าถ้าเราจะฟื้นฟูเรื่องการออกหนังสือราชบัณฑิตสารขึ้นมา ก็น่าจะเหมาะสมและ จะเป็นการแสดงผลงานของราชบัณฑิตให้ประชาชนได้ทราบว่าราชบัณฑิตได้ทำอะไรบ้าง ในขั้นนี้เห็นว่า ควรจะออกสักปีละเล่มก่อน ส่วนในกาลต่อไป จะขยายเป็นปีละ ๒ เล่ม หรือ ๓ เล่ม ก็ค่อยพิจารณาค่อยทำค่อยไปตามโอกาสอันควร ซึ่งที่ประชุมก็เห็นชอบด้วย

๔. เรื่องเบี้ยประชุมของราชบัณฑิต นายเจริญ อินทรเกษตร ผู้รักษาการเลขาธิการราชบัณฑิตยสถานได้เสนอว่า ตามที่นายกได้มอบหมายให้ไปติดต่อกับกระทรวงการคลังเพื่อขอทำความตกลงขอย้ายเบี้ยประชุมราชบัณฑิตที่มาประชุมกัน โดยขอให้เหมาจ่ายเป็นรายเดือน เป็นทำนองเงินอุดหนุนในอัตราเดือนละ ๑,๐๐๐ บาทนั้น นายสว่าง แสนสว่าง นักวรรณศิลป์ ๗ ได้ไปติดต่อกับกระทรวงการคลังในชั้นเจ้าหน้าที่แล้ว ทางกระทรวงการคลังแจ้งด้วยวาจาว่า เห็นจะไม่มีทาง เพราะเมื่อตรวจดูระเบียบแล้ว การประชุมก็กว้างไว้ว่าอย่างน้อยให้มีการประชุมกันเพียงเดือนละหนึ่งครั้งเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น นายสว่าง แสนสว่าง ได้ขอต่อรองว่า เมื่อไม่มีทางจะเป็นไปได้ ก็ขอให้จ่ายเป็นรายครั้ง ตามอัตราเบี้ยประชุมกรรมการที่แต่งตั้งโดยพระบรมราชโองการ เพราะเวลานี้ราชบัณฑิตที่มาประชุมกันไม่ได้รับค่าตอบแทนอะไรเลย นอกจากนั้นยังต้องเสียค่ารถ ค่าน้ำมันอีกด้วย เจ้าหน้าที่กระทรวงการคลังก็รับว่าถ้าจ่ายเป็นรายครั้งก็พอจะมีทางทำได้ จึงขอเสนอที่ประชุมเพื่อโปรดทราบ ซึ่งที่ประชุมก็รับทราบ

๕. เรื่องสถานที่ทำงานของราชบัณฑิตยสถาน เรื่องนี้ นายกราชบัณฑิตยสถานแจ้งว่า สถานที่ทำงานของราชบัณฑิตยสถานยังคับแคบมาก ได้คิดหาทางขยับขยายให้กว้างขวางและสมกับเป็นสถาบันอันสำคัญของชาติไทยในกาลต่อไป ซึ่งที่ประชุมได้รับทราบด้วยความยินดี

๖. เรื่องจำนวนราชบัณฑิต ผู้รักษาการเลขาธิการราชบัณฑิตยสถานได้เสนอว่า มีราชบัณฑิตสำนักวิทยาศาสตร์ท่านหนึ่ง ถามว่า จำนวนภาคีสมาชิกมีกำหนดจำนวนไว้แต่จำนวนราชบัณฑิตหาได้มีกำหนดจำนวนไว้ไม่ เมื่อเป็นเช่นนั้นทางปฏิบัติควรจะถืออย่างไร เมื่อว่าตามพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๘๕ มาตรา ๑๗ บัญญัติเฉพาะให้เลือกตั้งราชบัณฑิตเมื่อมี ตำแหน่งว่าง ต่อมาได้ตราพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน (ฉบับที่ ๒) แก้ไขใหม่ให้มีการเลือกและแต่งตั้งราชบัณฑิตใน ตำแหน่งใหม่ ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น จึงทำให้รู้สึกว่าจะมีอะไรขัดกันอยู่ คือ ตามพระราชบัญญัติเดิม คงมีเจตนารมณ์ให้มีราชบัณฑิตเพียงจำนวนที่ได้แต่งตั้งไว้เดิม คือ ๕๒ คนเท่านั้น จึงไม่ได้บัญญัติเรื่องจำนวนราชบัณฑิตไว้ เมื่อตำแหน่งใดใน ๕๒ คนนั้นว่างลง จึงจะตั้งราชบัณฑิตเพิ่มได้ แต่ตามพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๔๘๗ ได้เพิ่มความว่า “ในตำแหน่งใหม่” เข้ามา จึงทำให้เกิดปัญหาว่า “ตำแหน่งใหม่” หมายความว่าอย่างไร “ราชบัณฑิต” ถือเป็นตำแหน่งหรือไม่ ซึ่งเรื่องนี้ในฐานะเป็นเลขานุการสำนักศิลปกรรม ได้เสนอที่ประชุมสำนักศิลปกรรมพิจารณาแล้ว ได้มีมติขอให้ท่านนายกราชบัณฑิตยสถานพิจารณาเพื่อให้เกิดการเลือกตั้งราชบัณฑิตถูกต้องตามเจตนารมณ์ของกฎหมายต่อไป ซึ่งที่ประชุมได้มีมติมอบให้นายกราชบัณฑิตยสถานรับเอาไปพิจารณาต่อไป

ต่อมาได้มีการประชุมใหญ่ราชบัณฑิตเป็นครั้งที่ ๔ และนับเป็นครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๕๑๙ โดยได้ประชุมกันที่ห้องประชุมหอสมุดแห่งชาติ ท่าわสุกรี เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ โดยเริ่มประชุมเมื่อเวลา ๑๔.๐๐ น. มีผู้เข้าร่วมประชุม ๒๑ ท่าน คือ

- เมื่อประธานได้กล่าวขอบคุณท่านราชบัณฑิตทั้งหลายที่ได้มาร่วมประชุมตามคำเชิญแล้ว ก็ขอเปิดประชุมตามระเบียบวาระ เพื่อขอให้ที่ประชุมรับทราบและพิจารณาต่อไปตามลำดับดังนี้

๑. ประธานได้แจ้งให้ที่ประชุมทราบว่า เมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๑๙ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (นายบุญโญ สาร) ในตำแหน่งบังคับบัญชาราชบัณฑิตยสถาน ได้ขอเชิญท่านราชบัณฑิตไปพบปะสังสรรค์ที่ห้องประชุมรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ท่านรัฐมนตรีได้ปรารภว่า ราชบัณฑิตยสถานเป็นสถาบันทางวิชาการอันมีเกียรติของประเทศ จึงมีความปรารถนาที่จะเห็นสถาบันนี้ได้ทำงานกันอย่างเป็นลำดับขั้นดังที่สถาบันทั้งหลาย ในนานาอารยประเทศเขาทำกัน หากการปฏิบัติงานอะไรยังมีข้อติดขัดไม่อาจดำเนินไปได้ ท่านรัฐมนตรีก็จะให้ความสนับสนุนจนสุดความสามารถที่จะทำได้ จึงขอฝากความคิดข้อนี้ไว้กับท่านราชบัณฑิต ได้โปรดนำไปพิจารณาว่าสมควรจะดำเนินการอย่างไร จึงจะเป็นไปได้ ตามความปรารถนาของท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

อีกประการหนึ่ง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้ปรารภว่า โดยที่รัฐบาลนี้ได้แถลงนโยบายต่อสภาที่ปรึกษาของนายกรัฐมนตรี ทำหน้าที่สภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ตอนหนึ่งมีความว่า “ในด้านการศึกษาของประชาชนโดยทั่วไป รัฐบาลนี้จะให้เรียนรู้และใช้ภาษาไทยโดยให้สำนึกว่าภาษาไทยคือภาษาประจำชาติ ที่พลเมืองไทยทุกคนจะต้องใช้ให้ถูกต้องทัดเทียมกัน และจะเปิดโอกาสให้ได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาค ตามกำลังความสามารถทางสติปัญญา” เพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามนโยบายดังกล่าวนี้ ท่านรัฐมนตรีได้ขอฝากให้ราชบัณฑิตยสถาน ช่วยนำไปพิจารณาว่าจะดำเนินการอย่างไร และใครขอให้ ราชบัณฑิตยสถานเป็นผู้ผลิตตำราออกมา ส่วนการที่จะนำไปใช้ให้เกิดอรรถประโยชน์ นั้น ทางกระทรวงศึกษาธิการจะเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการเองตามที่กระทรวงเห็นสมควร

ประการสุดท้าย ได้ปรารภกันถึงสถานที่ทำงานของราชบัณฑิตยสถาน ว่าเวลานี้ยังคับแคบและไม่สมกับเป็นสถาบันอันมีเกียรติของชาติควรจะได้หาสถานที่จัดสร้างขึ้นให้เหมาะสมต่อไป ท่านรัฐมนตรีก็รับว่าจะเอาอย่างไรและที่ไหนก็ขอให้เสนอมา ท่านจะสนับสนุนเต็มที่ในเมื่อเรื่องนี้เข้าสู่ที่ประชุมคณะรัฐมนตรี ในที่สุดได้มีราชบัณฑิตท่านหนึ่งเสนอว่า ถ้าจะไปสร้างใหม่ก็จะหาสถานที่ยากและสิ้นเปลืองงบประมาณมาก ถ้ามีทางจะเป็นไปได้ จะยกหอสมุดเก่าที่หน้าวัดมหาธาตุให้เป็นที่ทำงานของราชบัณฑิตยสถานทั้งหมด ก็พอจะผ่อนคลายเป็นได้บ้าง ซึ่งข้อนี้ท่านรัฐมนตรีก็เห็นด้วย และรับจะส่งให้อธิบดีกรมศิลปากรจัดการให้โดยติดต่อในรายละเอียดกับนายกรัฐมนตรีต่อไป และเมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ ท่านนายกรัฐมนตรีได้พบและเจรจากับอธิบดีกรมศิลปากรแล้ว อธิบดีกรมศิลปากรยินดียิ่งจะมอบให้ แต่ขอเวลาขนย้ายข้าวของไปไว้ที่อื่นก่อน จึงขอเสนอที่ประชุมเพื่อโปรดทราบ

ที่ประชุมรับทราบด้วยความยินดีและขอขอบคุณท่านรัฐมนตรีเป็นอย่างยิ่งที่มีเจตจำนงอันแน่วแน่ในอันที่จะให้ความอุปการะและสนับสนุนให้กิจการงานของราชบัณฑิตยสถานดำเนินไปด้วยความมีประสิทธิภาพเช่นนานาอารยประเทศ และจะสนองเจตนาดีของท่านรัฐมนตรีตามกำลังความสามารถที่มีอยู่อย่างเต็มที่

๒. เรื่องรับรองรายงานการประชุมครั้งที่ ๑/๒๕๑๙ ปราบกว่าไม่มีผู้ใดขอแก้ไข จึงเป็นอันว่าที่ประชุมได้ลงมติรับรองรายงานการประชุมนั้นเป็นเอกฉันท์

๓. เรื่องการแบ่งสาขาวิชาในสำนักต่าง ๆ ประธานได้แจ้งให้ที่ประชุมทราบ ตามมติของที่ประชุมประธานและเลขานุการสำนัก เมื่อวันอังคารที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ ที่ประชุมส่วนข้างมากเห็นสมควรให้คงไว้ตามเดิม

๔. เรื่องเงินอุปการะราชบัณฑิต ประธานได้แจ้งให้ที่ประชุมทราบ ตามมติของที่ประชุมประธานและเลขานุการสำนัก ที่ประชุมรับทราบ

๕. เรื่องสำนักศิลปกรรมเสนอขอให้เรื่องต่าง ๆ ที่ราชบัณฑิตยสถานตีพิมพ์โฆษณาขอให้ผ่านสำนักศิลปกรรมก่อน โดยท่านประธานได้แจ้งว่า สำนักศิลปกรรมเสนอว่าราชบัณฑิตยสถานเป็นสถาบันที่มีผู้เชี่ยวชาญอย่างมากในด้านภาษา เพราะฉะนั้นสิ่งใดที่ออกไปจากราชบัณฑิตยสถานแล้ว ก็ควรจะยึดถือเป็นมาตรฐานได้ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งราชบัณฑิตยสถานได้พยายามเป็นอย่างยิ่ง ที่จะให้การใช้ภาษาเป็นมาตรฐานเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องตัวสะกดการันต์ แม้แต่คำต่างประเทศ เมื่อนำมาใช้เป็นคำไทยในสาขาวิชาเดียวกัน ก็ได้พยายามที่จะให้ใช้เป็นอย่างเดียวกัน เพื่อให้สะดวกแก่นักศึกษาราชบัณฑิตยสถานจึงได้ตั้งกรรมการบัญญัติศัพท์ภาษาไทยขึ้น เพื่อบัญญัติคำที่เป็นภาษาต่างประเทศในสาขาวิชาเดียวกัน ให้ใช้เป็นภาษาไทยอย่างเดียวกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างบัญญัติขึ้นใช้เอง ซึ่งคำศัพท์เดียวกันก็อาจบัญญัติเป็นคำไทยต่าง ๆ กัน อันเป็นเหตุลำบากแก่นักศึกษาที่จะต้องติดตามจดจำ ส่วนในด้านภาษาไทย ก็ให้ใช้พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานเป็นมาตรฐาน ยิ่งกว่านั้น ชื่อประเทศ เมืองหลวง มหาสมุทรและเกาะต่าง ๆ ก็ได้บัญญัติขึ้นให้ใช้เรียกชื่อและเขียนเป็นอย่างเดียวกัน และมีประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีให้ใช้แล้วใช้แต่เท่านั้น การถอดอักษรโรมันเป็นอักษรไทย หรือการถอดอักษรไทยเป็นอักษรโรมันก็ได้บัญญัติและประกาศให้ใช้เป็นมาตรฐานแล้ว เพราะฉะนั้นเรื่องนี้ออกจากราชบัณฑิตยสถานก็ควรจะถือตามประกาศที่ได้ประกาศไปแล้วอย่างเคร่งครัด เพื่อไม่ให้มีข้อครหาได้ว่าราชบัณฑิตยสถานได้ออกประกาศไปแล้ว แต่ตัวเองไม่ใช้ตาม และเรื่องนี้สำนักวิทยาศาสตร์ก็ได้เห็นด้วยแล้ว เมื่อได้อภิปรายกันพอสมควรแล้ว ที่ประชุมมีมติเห็นชอบด้วยกับข้อเสนอของสำนักศิลปกรรม

๖. เรื่องกำหนดให้ราชบัณฑิตที่ได้รับพระมหากรุณาแต่งตั้งใหม่ประจำสาขาวิชา ซึ่งตามระเบียบที่ประชุมใหญ่จะต้องกำหนดให้ราชบัณฑิตประจำสาขาวิชาต่าง ๆ แล้วออกเป็นแจ้งความราชบัณฑิตยสถานต่อไป เรื่องนี้ที่ประชุมได้มีมติให้เลขานุการสำนักแต่ละสำนักส่งรายชื่อราชบัณฑิตที่ได้รับพระมหากรุณาแต่งตั้งใหม่ซึ่งเมื่อได้กำหนดให้ประจำสาขาวิชาอะไรแล้วมาให้ราชบัณฑิตยสถาน เพื่อออกเป็นแจ้งความของราชบัณฑิตยสถานต่อไป

๗. เรื่องรื้อฟื้นการออกหนังสือ “ราชบัณฑิตสาร” ประธานได้แจ้งว่า ในที่ประชุมประธานและเลขานุการสำนักได้ปรารภกันว่าราชบัณฑิตยสถาน ได้เคยตีพิมพ์หนังสือทางวิชาการออกเผยแพร่ให้ชื่อว่า **ราชบัณฑิตสาร** แต่ออกได้เพียง ๓ เล่ม ก็ล้มไป เพราะไม่มีผู้ส่งเรื่องมาลง จึงเห็นว่าถ้าจะรื้อฟื้นเรื่องการออกหนังสือราชบัณฑิตสารขึ้นมาก็น่าจะเหมาะสมและเป็นการแสดงผลงานของราชบัณฑิตให้ประชาชนได้ทราบว่ารราชบัณฑิตได้ทำอะไรไปบ้างที่ประชุมเห็นชอบด้วย และได้มีมติให้ออกปีละ ๑ เล่มก่อน

๘. ประธานได้เสนอว่า นายเจริญ อินทรเกษตร ได้รับเลือกตั้งให้เป็นผู้รักษาการตำแหน่งเลขาธิการมาหลายครั้งแล้ว ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะยังมิได้เป็นราชบัณฑิต บัดนี้ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เป็นราชบัณฑิตแล้ว จึงเสนอที่ประชุมได้โปรดพิจารณาว่าจะสมควรเลือกตั้งให้เป็นเลขาธิการต่อไปหรือประการใด

ใน พ.ศ. ๒๕๒๐ มิได้มีการประชุมใหญ่ราชบัณฑิตเลย ต่อมาจนถึงวันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๑ จึงได้มีการประชุมใหญ่ราชบัณฑิตอีกครั้งหนึ่ง ณ ห้องประชุมราชบัณฑิตยสถาน นับเป็นครั้งที่ ๕ โดยมีราชบัณฑิตเข้าร่วมประชุมถึง ๒๓ ท่าน คือ

๑. ดร.เสริม วินิจฉัยกุล	นายกราชบัณฑิตยสถาน
๒. นายถาบ นีละนิธิ	อุปนายก
๓. นายเจริญ อินทรเกษตร	เลขาธิการ
๔. พล.ท. พระยาศัลวิธานวิเทศ	ประธานสำนักวิทยาศาสตร์
๕. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล	ประธานสำนักศิลปกรรม
๖. นายรอง ศยามานนท์	เลขานุการสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง
๗. นายชัย มุกตพันธุ์	เลขานุการสำนักวิทยาศาสตร์
๘. พระธรรมโกศาจารย์	
๙. นายสุจิต หิรัญพฤกษ์	
๑๐. หลวงประสิทธิกลัมย์	
๑๑. หลวงประพันธ์ไพรัชพากษ์	
๑๒. นายบุญพฤกษ์ จาฉวามระ	

๑๓. พล.ต. กัลย์ ฤกษ์ชัย ออชญา

๑๔. นายเต็ม บุญนา

๑๕. นายบุญ อินทร์มรรย

๑๖. นายเกษม บุญศรี

๑๗. นายคลุ้ม วัชรโบล

๑๘. นายโชติ สุวัตติ

๑๙. นายอรรถสิทธิ์ เวชชาชีวะ

๒๐. นายคิด สุวรรณสุทธิ

๒๑. พล.อ.ท. เพ็ญ ลิ้มปิสวัสดิ์

๒๒. หลวงศรีสมรรถวิชากร

๒๓. นายอวย เกตุสิงห์

การประชุมได้เริ่มกันเมื่อเวลา ๑๔.๑๕ น. นายราชบัณฑิตยสถานในฐานะประธานที่ประชุม ได้กล่าวขอบคุณราชบัณฑิตทุกท่านที่ได้สละเวลามาร่วมประชุม แสดงให้เห็นว่าเป็นนิมิตอันดีที่ราชบัณฑิตยสถานจะได้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป หลังจากที่ได้หยุดชะงักมานานแล้ว ต่อจากนั้นก็กล่าวเปิดประชุม และดำเนินการตามระเบียบวาระประชุมเพื่อให้ที่ประชุมรับทราบและพิจารณาต่อไปดังนี้

๑. เรื่องรับรองรายงานการประชุมครั้งที่ ๒/๒๕๑๙ ปรากฏว่าไม่มีผู้ใดขอแก้ไขที่ประชุมจึงมีมติรับรองรายงานการประชุมนั้น

๒. เรื่องการประชุมครั้งที่ ๗ ของสมาคมนานาชาติแห่งประวัติศาสตร์เอเชีย ซึ่งได้จัดให้มีขึ้น ณ โรงแรมอินทรา กรุงเทพฯ ครั้งที่ ๗ ได้มีหนังสือลงวันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๐ ขอเชิญให้ราชบัณฑิตยสถานส่งผู้แทนไปร่วมประชุม และเสนอบทความตามที่เห็นสมควรในที่ประชุมซึ่งจะจัดให้มีขึ้นระหว่างวันที่ ๒๒-๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ ราชบัณฑิตยสถานได้ส่ง **นายรอง ศยามานนท์** ราชบัณฑิตสาขาประวัติศาสตร์สากล เป็นผู้แทนเข้าร่วมประชุม และเสนอบทความในที่ประชุมนั้น

นายรอง ศยามานนท์ ได้เล่าถึงการเข้าร่วมประชุม และได้เสนอสารบรรยายต่อที่ประชุมในหัวข้อว่า “**ข้อผิดพลาดในประวัติศาสตร์ไทยของนักเขียนชาวต่างประเทศ**” (Inaccuracies in Thai History Made by Foreign Writers) นายรอง ศยามานนท์ ได้สรุปประโยชน์ที่ได้จากการประชุมว่า ทำให้มีการร่วมมือส่งเสริมการศึกษา และวิจัยประวัติศาสตร์เอเชีย ใช้ชาวเอเชียเข้าใจและได้รับความรู้จากประวัติศาสตร์ของภูมิภาคตน ตลอดจนทำให้มีการเปลี่ยนแปลงความคิดและความเข้าใจกันของนักประวัติศาสตร์ให้ดีขึ้น

๓. เรื่องจำนวนสมาชิก ที่ประชุมได้อภิปรายกันในเรื่อง “ตำแหน่งใหม่” กับ “ตำแหน่งว่าง” อยู่ยาวนานแต่ก็ยังตกลงกันไม่ได้ ในที่สุดประธานได้เสนอว่า เฉพาะเรื่องสาขาวิชานั้นแก้ไขโดยออกเป็นระเบียบของบัณฑิตยสถาน แต่ละสำนักก็ไปกำหนดกันเอง และกำหนดจำนวนผู้ดำรงตำแหน่งด้วย และเลขาธิการได้เสนอว่า ที่แบ่งไว้ก่อนหน้านี้ บางคนประจำ ๒ สาขาวิชาก็มี ในขั้นนี้ขอให้ลดเหลือสาขาวิชาเดียวก็จะแต่งตั้งเพิ่มได้หลายคน ที่ประชุมตกลงรับหลักการที่ประธานและเลขาธิการเสนอ

๔. เรื่องกำหนดมาตรฐานการพิจารณาผลงานของภาคีสมาชิกเพื่อการรับเลือกและแต่งตั้งเป็นราชบัณฑิต ที่ประชุมได้มีมติให้นำผลงานเก่าและผลงานใหม่มาพิจารณาร่วมกัน และควรจะวางกฎเกณฑ์ให้แน่นอนเหมือนกันทุกสำนัก ไม่ใช่ว่าเมื่อเป็นภาคีสมาชิกครบ ๑ ปีแล้วจะต้องได้รับเลือกตั้งเป็นราชบัณฑิตเสมอไป หลังจากที่ได้รับเลือกเป็นภาคีสมาชิกแล้ว ก็ควรจะส่งผลงานใหม่ ๆ มาให้พิจารณาเป็นระยะ ๆ ไป และการขออนุมัตินายกรัฐมนตรีเพื่อให้มีการเลือกตั้งราชบัณฑิตแต่ละครั้งนั้น จำเป็นจะต้องรอรอบรวมภาคีสมาชิกให้มีหลาย ๆ คนแล้วรวมเสนอขึ้นไป ไม่ใช่สำนักใดเสนอขึ้นมากคนหนึ่ง ก็เสนอเลือกราชบัณฑิตต่อนายกรัฐมนตรี

๕. เรื่องอื่น ๆ นายชัย มุกตพันธ์ เสนอว่า ตามมาตรา ๒๐ แห่งพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๘๕ ให้สมาชิกมีเอกสิทธิ์ระดับเครื่องหมาย ตามระเบียบการราชบัณฑิตยสถาน แต่เรื่องนี้ปรากฏว่าไม่มีกำหนดไว้ในระเบียบการ จึงขอให้พิจารณาเพื่อสมาชิกจะได้มีสิทธิระดับเครื่องหมายกันได้

เรื่องนี้ประธานได้บอกว่า ได้เคยปรึกษากับเลขาธิการแล้วทราบว่าเครื่องหมายที่เคยให้อยู่เดิมใหญ่โตลุ่มล่ำ ได้คิดกันไว้แล้วว่า จะทำให้กะทัดรัด จึงต้องขอเวลาก่อนเพื่อให้ช่างออกแบบให้เล็กและสวยงาม

๖. นายโชติ สุวตถิ บรรยายเรื่อง “มินิวิทยา”

เลิกประชุมเวลา ๑๖.๑๕ น. รวมเวลาประชุม ๒ ชั่วโมงพอดี

ต่อมาในวันที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๑ ได้มีการประชุมประธานและเลขานุการสำนักเป็นครั้งที่ ๒ มีผู้เข้าร่วมประชุม ๕ ท่าน คือ

๑. นายเสริม วินิจฉัยกุล	นายกรัฐมนตรีราชบัณฑิตยสถาน และประธานสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง
๒. นายแถบ นีละนิธิ	อุปนายกราชบัณฑิตยสถาน และแทนประธานสำนักวิทยาศาสตร์
๓. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล	ประธานสำนักศิลปกรรม

๔. นายเจริญ อินทรเกษตร

เลขาธิการ และเลขานุการสำนักศิลปกรรม

๕. นายบุญพวกษ์ จาตุมารม

แทนเลขานุการสำนักวิทยาศาสตร์

เริ่มประชุมเมื่อเวลา ๑๔.๓๐ น. เมื่อประธานกล่าวเปิดประชุมแล้วก็ได้ปรึกษาหารือและวางหลักปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ที่ยังมีปัญหาอยู่ให้เป็นบรรทัดฐานเดียวกันทุกสำนัก ก่อนที่จะมีการประชุมใหญ่ราชบัณฑิต ซึ่งจะมีขึ้นในเร็ว ๆ นี้ เรื่องที่ได้ปรึกษาหารือกันมีอยู่ ๒ เรื่อง คือ

๑. เรื่องการแต่งตั้งภาคีสมาชิกเป็นราชบัณฑิต และจำนวนราชบัณฑิต

ในเรื่องนี้ ประธานกล่าวว่า แต่เดิมการแต่งตั้งราชบัณฑิตในรุ่นแรกนั้น รัฐบาลเป็นผู้แต่งตั้งโดยผู้ที่ได้รับแต่งตั้งไม่ทราบหรือรู้ตัวมาก่อน การแต่งตั้งราชบัณฑิตต่อ ๆ มานั้นก็มีระบุในพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๘๕ มาตรา ๑๖, ๑๗ ว่า การแต่งตั้งราชบัณฑิตจะกระทำได้เมื่อมีตำแหน่งว่างเท่านั้น และเมื่อดูเจตนารมณ์ในพระราชบัญญัติฉบับนี้แล้ว เห็นว่ามีเจตนารมณ์ที่จะกำหนดจำนวนราชบัณฑิตไว้เพียงเท่านี้ เคยมีการแต่งตั้งไว้ในครั้งแรกคือ จำนวน ๕๒ คน* ครั้นเมื่อมีพระราชบัญญัติพุทธศักราช ๒๔๘๗ ซึ่งได้ยกเลิกมาตรา ๑๖, ๑๗ แห่งพระราชบัญญัติใน ๒๔๘๕ และระบุให้มีการแต่งตั้งราชบัณฑิตในตำแหน่งใหม่ได้ โดยเฉพาะในตำแหน่งที่ว่างเท่านั้น อีกทั้งไม่ได้กำหนดจำนวนราชบัณฑิตในตำแหน่งใหม่ไว้ด้วย ซึ่งในเรื่องนี้ได้เคยเสนอที่ประชุมใหญ่เมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๑ แล้วที่ประชุมมีมติให้แต่ละสำนักไปพิจารณาว่าควรจะปฏิบัติอย่างไร และเมื่อสำนักมีมติอย่างไรแล้วก็จะได้เสนอที่ประชุมใหญ่เพื่อพิจารณาว่าหลักเกณฑ์เพื่อถือเป็นระเบียบปฏิบัติต่อไป จึงใคร่ขอทราบความเห็นของแต่ละสำนักในเรื่องการแต่งตั้งภาคีสมาชิกขึ้นเป็นราชบัณฑิตว่าจะให้แต่งตั้งในตำแหน่งว่างเท่านั้น หรือในตำแหน่งใหม่ด้วย สำหรับตำแหน่งว่างนั้นไม่มีปัญหาอะไร ภาคีสมาชิกคนใดมีคุณสมบัติครบถ้วนและถึงขนาด ก็สามารถแต่งตั้งเข้าดำรงตำแหน่งได้เลย แต่สำหรับตำแหน่งใหม่นั้น ถ้าหากแต่ละสำนักเห็นว่าให้มีตำแหน่งใหม่ได้ก็ควรหมายถึงการขยายสาขาวิชาใหม่ ๆ ขึ้นในแต่ละสำนักเพื่อกระจายตำแหน่ง แล้วแต่งตั้งภาคีสมาชิกซึ่งแต่ละสำนักได้พิจารณาคุณสมบัติและเห็นชอบแล้วเข้าประจำสาขาวิชาที่ตั้งใหม่นั้น เพราะถ้าไม่ขยายสาขาวิชาแล้ว จะแต่งตั้งราชบัณฑิตขึ้นมาลอย ๆ โดยไม่มีวิชาให้รองรับไม่ได้ นอกจากนี้ ประธานยังมีความเห็นว่า ควรจะจำกัดจำนวนราชบัณฑิตในแต่ละสำนักให้พอเหมาะไม่ควรให้มีมากเกินไปด้วย

* ๕๑ คน ๕๒ ตำแหน่ง เพราะนายสุกิจ นิมมานเหมินท์ ได้เป็นราชบัณฑิต ๒ ตำแหน่ง

ในเรื่องนี้ **นายบุญพลฤกษ์ จาญามระ** มีความเห็นว่า การแต่งตั้งราชบัณฑิตใหม่ มีปัญหายุ่งยาก ไม่เฉพาะแต่ปีนี้นี้เท่านั้น เพราะยังไม่เคยให้กำหนดหลักเกณฑ์ที่แน่นอนให้ถือปฏิบัติ หากได้วางระเบียบวิธีการปฏิบัติให้เรียบร้อยในคราวนี้แล้ว ต่อไปก็จะไม่มีปัญหา เพราะมีหลักให้ยึดได้แล้ว สำหรับสำนักวิทยาศาสตร์มีความเห็นว่า ควรให้ราชบัณฑิตในตำแหน่งใหม่ได้ ทั้งนี้ โดยขยายสาขาวิชาให้เพิ่มมากขึ้น ส่วนจำนวนราชบัณฑิตนั้น ทางสำนักเห็นว่า ไม่ควรกำหนดจำนวนตายตัว มิฉะนั้นจะต้องแก้พระราชบัญญัติ เพื่อกำหนดจำนวนราชบัณฑิตได้ด้วย และถ้าหากต่อไปในภายหน้า เมื่อวิทยาการเจริญขึ้น จำเป็นต้องแบ่งสาขาวิชาให้เพิ่มขึ้นอีก จำนวนราชบัณฑิตก็ต้องเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ต้องคอยแก้พระราชบัญญัติเรื่อย ๆ ไป แต่เดิมที่ตั้งราชบัณฑิตเพียง ๕๒ คนนั้น เข้าใจว่าขณะนั้นมีผู้เหมาะสมเพียงเท่านั้น และวิชาการก็ยังมิอยู่จำกัดเท่าที่แบ่งไว้ จึงได้จำกัดแต่จำนวนภาคีสมาชิกไว้เท่านั้น และการระบุจำนวนภาคีนี้ หากพิจารณาเพียงผิวเผินก็ดูเสมือนเป็นการจำกัดจำนวนไว้ แต่ถ้าพิจารณาจริง ๆ แล้วหาได้จำกัดจำนวนไม่ เพราะภาคีสมาชิกจะได้รับเลือกเป็นราชบัณฑิตทุกปีก็จะมีตำแหน่งว่างรับภาคีสมาชิกเข้ามาได้เรื่อย ๆ เช่นกัน ส่วนจำนวนราชบัณฑิตจะจำกัดได้โดยไม่ต้องระบุในพระราชบัญญัติ ขอแต่ให้ทุกสำนักพิจารณาคุณสมบัติของภาคีสมาชิกที่มีสิทธิเข้ารับเลือกตั้งเป็นราชบัณฑิตอย่างเคร่งครัดตามมาตรา ๑๖ วรรค ๓ (ค) เท่านั้น ก็เป็นการจำกัดจำนวนราชบัณฑิตได้ในตัวแล้ว แต่ถ้าภาคีสมาชิกคนใดมีคุณสมบัติครบถ้วนและถึงขนาด ก็ควรแต่งตั้งเป็นราชบัณฑิตได้โดยไม่ต้องรอให้มีตำแหน่งว่าง

นายเจริญ อินทรเกษตร เสนอว่า ตำแหน่งว่างนั้น นอกจากจะเป็นตำแหน่งที่ผู้ดำรงตำแหน่งเดิมนั้นได้สิ้นชีวิตหรือลาออกแล้ว ก็ยังมีอีกวิธีหนึ่งที่อาจนำมาใช้ปฏิบัติได้ คือ มาตรา ๑๙ (๕) แห่งพระราชบัญญัติ พ.ศ. ๒๔๘๗ แล้ว ใช้มาตรา ๑๘ แห่งพระราชบัญญัติ พ.ศ. ๒๔๘๕ แต่งตั้งให้เป็นราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์เสีย แต่วิธีนี้ดูจะเป็นวิธีที่รุนแรงเกินไปอีกวิธีหนึ่ง คือให้ราชบัณฑิตที่ประจำอยู่หลายสาขาลดมาประจำเพียงสาขาวิชาเดียว ก็จะได้ตำแหน่งว่างขึ้นอีก ทั้งยังเป็นเรื่องที่อยู่ในอำนาจของราชบัณฑิตยสถานที่จะทำได้ เช่นเดียวกันกับการแบ่งสาขาวิชาใหม่ โดยไม่ต้องไปแก้ที่พระราชบัญญัติ ซึ่งจะเป็นเรื่องใหญ่และลำบากมาก

เมื่อที่ประชุมได้อภิปรายกันพอสมควรแล้ว ในที่สุดมีมติดังนี้

- ให้แต่ละสำนักพิจารณาขยายสาขาวิชาใหม่เพิ่มขึ้นเพื่อแต่งตั้งภาคีสมาชิกเป็นราชบัณฑิตในตำแหน่งใหม่ได้ แล้วนำเสนอเลขธิการราชบัณฑิตยสถาน เพื่อจะได้ยกเลิกระเบียบการแบ่งสาขาวิชาฉบับเดิม แล้วใช้ระเบียบการแบ่งสาขาวิชาที่จะได้ทำขึ้นใหม่

- ให้ราชบัณฑิตที่เคยประจำอยู่หลายสาขาวิชา ลดมาประจำเฉพาะแต่สาขาใดสาขาหนึ่ง โดยราชบัณฑิตยสถานจะได้ออกแจ้งความเรื่องให้ราชบัณฑิตประจำสาขาวิชาฉบับใหม่ ทั้งนี้ เพื่อให้มีตำแหน่งที่ว่างเพิ่มขึ้น

- ไม่ระบุจำนวนราชบัณฑิตไว้ตายตัว หากให้แต่ละสำนักพิจารณาคุณสมบัติของภาคีสมาชิกที่มีสิทธิรับเลือกตั้งเป็นราชบัณฑิตตามมาตรา ๑๖ ข้อ ๓ (ค) อย่างเคร่งครัด

- เห็นควรให้แต่ละสำนักพิจารณาว่าพระราชบัญญัติ พ.ศ. ๒๔๘๕ และ พ.ศ. ๒๔๘๗ ควรจะแก้ไขอย่างไร เพื่อให้เหมาะสมและรัดกุมยิ่งขึ้น ซึ่งราชบัณฑิตยสถานจะได้ดำเนินการในขั้นต่อไป

๒. เรื่องเอกสิทธิ์ของสมาชิก ประธานได้แจ้งว่าเรื่องเครื่องหมายที่จะให้ราชบัณฑิตใช้ประดับนั้น ขณะนี้ได้มอบให้สำนักศิลปกรรมรับไปพิจารณาออกแบบแล้ว โดยให้คำแนะนำว่าควรเป็น ๒ แบบ คือ แบบโบว์มีแพรรองรับ ไว้แต่งพร้อมเครื่องยศ โดยประดับทางขวา อีกแบบหนึ่งให้ย่อให้เล็ก เพื่อติดรังคัมภีร์เสื้อ เวลานี้ได้ขอให้หลวงวิศาลศิลปกรรมรับไปออกแบบแล้ว

เลิกประชุมเวลา ๑๕.๓๐ น. รวมเวลาประชุม ๑ ชั่วโมง

ต่อมาได้มีการประชุมใหญ่ราชบัณฑิตเป็นครั้งที่ ๖ เมื่อวันที่ ๙ สิงหาคม ๒๕๒๑ ณ ห้องประชุมราชบัณฑิตยสถาน นับเป็นการประชุมใหญ่ราชบัณฑิตครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๕๒๑ เริ่มประชุมเวลา ๑๔.๐๐ น. มีราชบัณฑิตเข้าร่วมประชุม ๒๑ ท่าน คือ

๑. นายเสริม วินิจฉัยกุล	นายกราชบัณฑิตยสถาน
๒. นายแถบ นีละนิธิ	อุปนายก
๓. นายเจริญ อินทรเกษตร	เลขาธิการ
๔. นายโชติ สุวตถิ	
๕. พล.ต. กัลย์ ภูษธร ณ อยู่ธยา	
๖. นายชัย มุกตพันธ์	
๗. นายรอง ศยามานนท์	
๘. นายสุต แสงวิเชียร	
๙. หลวงศรีสมรรถวิชากิจ	
๑๐. นายบุญพฤกษ์ จาตุามระ	
๑๑. นายเกษม บุญศรี	
๑๒. หม่อมเจ้าโวฒยากร วรวรรณ	

๑๓. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล
๑๔. พ.ท. นิตย เวชวิศิษฐ์
๑๕. หลวงประสิทธิกลมัย
๑๖. นายบุญ อินทร์พรชัย
๑๗. หลวงประพันธ์ ไพรัชพากษ์
๑๘. พล.อ.ท. เพ็ญ ลิ้มปัสวสี
๑๙. นายเต็ม บุณนา
๒๐. น.อ. สมภพ ภิรมย์ ร.น.
๒๑. พระธรรมโกศาจารย์

เมื่อราชบัณฑิตยสถานครบองค์ประชุมแล้ว **นายเสริม วินิจฉัยกุล** นายกราชบัณฑิตยสถาน ประธานที่ประชุมได้กล่าวเปิดประชุมแล้วดำเนินการตามระเบียบวาระดังต่อไปนี้

๑. เรื่องที่ประธานจะแจ้งให้ทราบ ประธานได้แจ้งว่า ตามที่ได้เรียนไว้ในที่ประชุมใหญ่ ครั้งก่อนว่าจะให้มีการประชุมใหญ่ เพื่อเลือกภาคีสมาชิกเป็นราชบัณฑิตในปลายเดือน กรกฎาคม ๒๕๒๑ นั้น เนื่องจากมีอุปสรรคเรื่องการแบ่งสาขาสำนักต่าง ๆ เพื่อเป็นฐานรับ ราชบัณฑิตในตำแหน่งใหม่ ยังทำไม่เสร็จ จึงขอให้สำนักต่าง ๆ รับผิดชอบทำให้เสร็จเพื่อเสนอ ที่ประชุมใหญ่รับรอง การประชุมจึงได้เลื่อนไปเล็กน้อย

๒. เรื่องรับรองรายงานการประชุม ครั้งที่ ๑/๒๕๒๑ ซึ่งไม่มีผู้ใดขอแก้ไข จึงเป็นอันว่า ที่ประชุมได้รับรองรายการการประชุมนั้น

๓. เรื่องพิจารณาเลือกตั้ง นายก อุปนายก และเลขาธิการ ประธานได้เสนอขอให้ ที่ประชุมพิจารณาเลือกตั้งผู้ที่สมควรเป็นนายก อุปนายก และเลขาธิการตามลำดับ

ที่ประชุมได้อภิปรายจำนวนอุปนายกกว่าจะมีมากกว่า ๑ ท่าน ได้หรือไม่ ซึ่งประธาน ได้สรุปว่า ถ้ากฎหมายไม่ได้รับจำนวนไว้ให้ตีความว่ามีได้เพียงคนเดียว

ในการเลือกนายก ปรากฏว่า **หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล** ได้เสนอ **นายเสริม วินิจฉัยกุล** เป็นนายกราชบัณฑิตยสถาน อีกวาระหนึ่ง และไม่ปรากฏว่ามีผู้ใดเสนอคนอื่นเข้าแข่งขัน จึง เป็นอันว่าที่ประชุมได้มีมติเลือก **นายเสริม วินิจฉัยกุล** เป็นนายกราชบัณฑิตยสถานอีกวาระ หนึ่งด้วยมติเอกฉันท์ เมื่อประธานได้กล่าวขอบคุณผู้ที่ประชุมราชบัณฑิตได้ให้เกียรติและความ ไว้วางใจเลือกให้ดำรงตำแหน่งต่อไป แล้วก็ขอให้ที่ประชุมเสนอชื่อผู้ที่สมควรเป็นอุปนายก

นายเดิม บุนนาค ได้เสนอ นายแถบ นิละนิธิ เป็นอุปนายก อีกวาระหนึ่ง และไม่มีผู้ใดเสนอใครอีก จึงเป็นอันว่าที่ประชุมได้มีมติเลือก นายแถบ นิละนิธิ เป็นอุปนายก ด้วยคะแนนเสียงเอกฉันท์ ต่อจากนั้น ประธานได้ขอให้ที่ประชุมเสนอผู้ที่สมควรเป็นเลขาธิการ

นายเกษม บุญศรี เสนอ นายเจริญ อินทรเกษตร และนายบุญ อินทร์มพรรย์ เสนอ นายชัย มุกตพันธุ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ ประธานจึงให้ที่ประชุมออกเสียงโดยการยกมือ ปรากฏว่า นายเจริญ อินทรเกษตร ได้รับเลือกตั้งเป็นเลขาธิการด้วยคะแนนเสียงส่วนมาก

๔. เรื่องพิจารณารับรองการขยายสาขาวิชาของสำนักต่าง ๆ ปรากฏว่าที่ประชุมได้พิจารณาเห็นชอบและรับรองการขยายสาขาวิชาแต่ละประเภทของสำนักต่าง ๆ ดังนี้

สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง แบ่งสาขาวิชาประเภทปรัชญาออกเป็น ๕ สาขาวิชา คือ ๑. อภิปรัชญา ๒. จริยศาสตร์ ๓. ตรรกศาสตร์ ๔. สุนทรียศาสตร์ ๕. ญาณวิทยา

สำนักวิทยาศาสตร์ แบ่งสาขาวิชาประเภทวิทยาศาสตร์ประยุกต์ ออกเป็น ๔ สาขาวิชา คือ ๑. แพทยศาสตร์ ๒. วิศวกรรมศาสตร์ ๓. เกษตรศาสตร์ ๔. วิทยาศาสตร์แพทย์

สำนักศิลปกรรม แบ่งสาขาวิชาประเภทวรรณศิลป์ ออกเป็น ๗ สาขาวิชา คือ ๑. ตันติ-ภาษา ๒. นิรุกติศาสตร์ ๓. ภาษาศาสตร์ ๔. วรรณกรรมพื้นเมือง ๕. วรรณกรรมร้อยแก้ว ๖. วรรณกรรมร้อยกรอง ๗. วรรณคดีเปรียบเทียบ

๕. พิจารณาเลือกภาคีสมาชิกสำนักต่าง ๆ เป็นราชบัณฑิต ที่ประชุมได้มีมติเอกฉันท์ เห็นชอบด้วยกับรายชื่อภาคีสมาชิกที่สำนักต่าง ๆ ได้พิจารณาคัดเลือกกว่าควรได้รับเลือกเป็นราชบัณฑิต รวม ๑๐ ท่าน ดังนี้

สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง

ประเภทปรัชญา	ได้แก่	นายจำนงค์ ทองประเสริฐ และ นายกิริติ บุญเจือ
ประเภทสังคมศาสตร์	ได้แก่	นายอมร รักษาสัตย์
ประเภทประวัติศาสตร์	ได้แก่	นางเพ็ญศรี ดูก

สำนักวิทยาศาสตร์

ประเภทวิทยาศาสตร์กายภาพ	ได้แก่	นายระวี ภาวิไล
ประเภทวิทยาศาสตร์ประยุกต์	ได้แก่	นายวิศิษฐ์ สิตปรีชา นายกรุงไกร เจนพาณิชย์ นายอดุลย์ วิริยเวชกุล และ นายยงยุทธ วัชรดูลย์

ได้แก่ นางจิตรเกษม สืบบุญเรือง

ประธานได้แจ้งว่า จะได้นำหนังสือกราบเรียน ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี เพื่อขอให้นำความกราบบังคมทูลเพื่อให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งต่อไป

ใน พ.ศ. ๒๕๒๒ ได้มีการประชุมใหญ่ราชบัณฑิต ๑ ครั้ง เมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๒ ณ ห้องประชุมราชบัณฑิตยสถาน นับว่าเป็นการประชุมใหญ่ครั้งที่ ๗ นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๖ เป็นต้นมา โดยเริ่มประชุมตั้งแต่เวลา ๑๔.๐๐ น. มีราชบัณฑิตเข้าร่วมประชุม ๒๘ ท่าน คือ

๑. นายเสริม วินิจฉัยกุล นายกราชบัณฑิตยสถาน
๒. นายแถบ นีละนิธิ อุปนายก
๓. พระวงวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเปรมบุรฉัตร
๔. หม่อมเจ้าโวฒยากร วรวรรณ
๕. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล
๖. พล.ท. พระยาศรีสุริยราชวรานุวัตร
๗. นายคลุ้ม วัชรโรบล
๘. หลวงวิศาลศิลปกรรม
๙. น.อ. สมภาพ ภิรมย์ ร.น.
๑๐. นายบุญพิกุล จาญญวณ
๑๑. นายวิศิษฐ์ สิตปรีชา
๑๒. นางจิตรเกษม สีนุญเรือง
๑๓. นายสุต แสงวิเชียร
๑๔. นายอมร รักษาสัตย์
๑๕. นายจำนงค์ ทองประเสริฐ
๑๖. นายกรังไกร เจนพานิชย์
๑๗. นายรอง ศยามานนท์
๑๘. หม่อมหลวงมานิจ ชุมสาย
๑๙. นายเกษม บุญศรี
๒๐. นายเต็ม บุณนาค
๒๑. หลวงประสิทธิ์กัลมัย
๒๒. หลวงประพันธ์ไพรัชพากย์

๒๓. นายยงยุทธ วัชรคุลย์
๒๔. นายอดุล วิริยเวชกุล
๒๕. นางเพ็ญศรี ดูก
๒๖. นายกิริติ บุญเจือ
๒๗. พล.อ.ท. เพ็ญ ลิ้มปิสวัสดิ์
๒๘. นายระวี ภาวิไล

นายเสริม วินิจฉัยกุล นายกราชบัณฑิตยสถาน ได้ทำหน้าที่ประธานที่ประชุม เมื่อราชบัณฑิตยสถานครบองค์ประชุมแล้ว ได้กล่าวเปิดประชุมและดำเนินการตามระเบียบวาระประชุม ดังนี้

๑. เรื่องที่ประธานจะแจ้งให้ที่ประชุมทราบ มี ๒ เรื่องด้วยกัน คือ เรื่องแรก ประธานได้กล่าวแนะนำราชบัณฑิตใหม่ซึ่งได้รับพระราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งจำนวน ๑๐ ท่าน ดังที่ปรากฏรายนามในรายงานการประชุมครั้งก่อนแล้ว

อีกเรื่องหนึ่ง ประธานได้แจ้งว่า **นายแพทย์ดำรง เพ็ชรพลาย** ราชบัณฑิตสำนักวิทยาศาสตร์ ได้ถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๒ จึงได้ขอให้ราชบัณฑิตยื่นไว้อาลัยเป็นเวลา ๑ นาที

๒. เรื่องรับรองรายงานการประชุมครั้งที่ ๒/๒๕๕๑ ปรากฏว่าที่ประชุมได้รับรองรายงานการประชุมเป็นเอกฉันท์ โดยมีได้แก้ไขข้อความใดเลย

๓. เรื่องตราเครื่องหมายราชบัณฑิตยสถาน ประธานได้กล่าวว่าเรื่องตราเครื่องหมายราชบัณฑิตยสถานได้เคยนำมาปรึกษาในที่ประชุมครั้งก่อน และได้มอบหมายให้สำนักศิลปกรรมรับไปดำเนินการ แต่ในระหว่างนั้น ราชบัณฑิตยสถานได้รับหนังสือจากสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีเร่งรัดให้ราชบัณฑิตยสถานพิจารณากำหนดเครื่องหมายของราชบัณฑิตยสถานและแจ้งให้ทราบ ทั้งนี้ เพราะกำลังดำเนินการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายรัฐธรรมนูญเรื่องรูปแบบข้าราชการอยู่ ราชบัณฑิตยสถานนั้นเป็นส่วนราชการหนึ่ง แต่ไม่มีเครื่องหมายเป็นของตนเอง ทุกวันนี้อาศัยใช้ตราเครื่องหมายของกระทรวงศึกษาธิการ และระหว่างที่ยังไม่ตราเครื่องหมายที่แน่นอนนั้น จึงได้ใช้ตราเครื่องหมายเดิมที่ **หม่อมเจ้าโสมพะมิตร** ได้ทรงทำไว้ แจ้งไปให้สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีทราบก่อน หากทางสำนักศิลปกรรมดำเนินการเสร็จเรียบร้อยแล้วก็จะแจ้งขอแก้ไขไปใหม่ ส่วนตราเครื่องหมายที่ราชบัณฑิตจะใช้ติดที่หน้าอกนั้น จะได้นำมาพิจารณาอีกครั้งหนึ่งในโอกาสต่อไป

๔. เรื่องกำหนดให้ราชบัณฑิตประจำสาขาวิชา

๕. เรื่องการแบ่งส่วนราชการของราชบัณฑิตยสถาน ประธานได้แจ้งว่า โดยที่ได้มีพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการของราชบัณฑิตยสถานใหม่ ซึ่งประกาศเมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๒ ยกเลิกพระราชกฤษฎีกา จัดวางระเบียบราชการของราชบัณฑิตยสถานฉบับเดิม ซึ่งประกาศเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๗ พระราชกฤษฎีกาฉบับใหม่นี้ได้แบ่งส่วนราชการของราชบัณฑิตยสถาน ดังนี้

๑. สำนักงานเลขานุการกรม

๒. กองธรรมศาสตร์และการเมือง

๓. กองวิทยาศาสตร์

๔. กองศิลปกรรม

ประธานได้กล่าวสืบไปว่า นอกจากการแบ่งเป็นกองต่าง ๆ แล้วราชบัณฑิตยสถานได้ขอตกลงกับสำนักงาน ก.พ. ให้มีสำนักผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการให้ประจำกับเลขาธิการ เนื่องจากเห็นว่า ราชบัณฑิตยสถานอาจจะขอให้ราชบัณฑิตที่พอมีเวลว่าง หรือขอผู้เชี่ยวชาญพิเศษมาช่วยงานวิชาการในสาขาต่าง ๆ ได้ ซึ่งอาจจะเป็นผู้ที่เกษียณอายุราชการแล้วก็ได้ โดยมีค่าตอบแทนให้พอสมควร และโครงการนี้ ทางสำนักงาน ก.พ. ได้อนุมัติมาแล้ว ประธานได้ปรึกษาที่ประชุมว่า ขณะนี้ราชบัณฑิตยสถานมีฐานะเป็นทบวงการเมืองอิสระไม่ได้ขึ้นอยู่กับผู้ใด มีเจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นข้าราชการประจำ ค่าใช้จ่ายได้จากเงินงบประมาณแผ่นดิน แต่การแต่งตั้งผู้บริหารซึ่งมีตำแหน่งนายก อุปนายก และเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน เพื่อบริหารงานและบังคับบัญชาข้าราชการประจำนั้น ราชบัณฑิตเลือกตั้งกันเองโดยไม่ต้องให้ฝ่ายรัฐบาลมาแต่งตั้ง ฉะนั้นเรื่องนี้จึงเป็นสิ่งที่ควรหวั่นไหว และถ้าหากจะหาผู้มาช่วยเลขาธิการและให้อยู่ในอำนาจของเลขาธิการก็จะทำให้งานดำเนินไปได้ดียิ่งขึ้น หรือสำหรับดำเนินการเมื่อเลขาธิการมีกิจธุระหรือเจ็บป่วย ประธานมีความเห็นว่า ตำแหน่งผู้ช่วยเลขาธิการนี้ควรจะเป็นราชบัณฑิต และเลือกตั้งกันเอง เช่นเดียวกับตำแหน่งอื่น ๆ ด้วย จึงขอฝากเป็นข้อคิดเพื่อจะได้พิจารณาในการประชุมครั้งต่อไป

ในเรื่องนี้ นายบุญฤกษ์ จาฎามระ เสนอว่า ตำแหน่งผู้ช่วยที่ประธานได้ปรารถนาเข้าใจว่าเป็นตำแหน่งรองเลขาธิการ ซึ่งถ้าจะมีตำแหน่งนี้ขึ้นก็จะต้องดำเนินการตามขั้นตอนคือ จะต้องแก้พระราชบัญญัติก่อน เพราะพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน มาตรา ๒๐ ระบุแต่เพียงว่าการบริหารงานทั่วไปของราชบัณฑิตยสถาน มีนายก อุปนายก และเลขาธิการเพียง ๓ ตำแหน่งเท่านั้น ไม่ได้ระบุตำแหน่งอื่น ๆ ไว้อีกเลย และไม่มีมาตราใดให้อำนาจแต่งตั้งตำแหน่งอื่นได้อีก ขั้นแรกนี้จึงควรแก้พระราชบัญญัติก่อน ซึ่งพระราชบัญญัติที่ใช้อยู่ใน

ปัจจุบันก็มีข้อบกพร่องหลายประการ เรื่องนี้พิจารณากันแล้วว่า ควรมีการแก้ไขใหม่ แต่ถ้าหากจะพิจารณางานเท่าที่เป็นอยู่ขณะนี้ ก็ใคร่ขอชี้ให้เห็นประเด็นที่ควรพิจารณา ๒ ประเด็น คือ

ประเด็นที่ ๑ ความจำเป็นมีตำแหน่งรองเลขาธิการในปัจจุบัน กับ

ประเด็นที่ ๒ ความจำเป็นที่จะต้องมีตำแหน่งรองเลขาธิการในอนาคต

นายบุญฤทธิ์ จาฎามระ ได้กล่าวชี้แจงสืบไปว่า ปัญหาในขณะนี้และงานเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบันก็เห็นว่าไม่มีความจำเป็นจะต้องมีรองเลขาธิการ ปัญหาที่เกิดขึ้น คือ ระหว่างนี้ เลขาธิการป่วย ซึ่งก็คงจะเป็นการป่วยเพียงชั่วระยะเวลาหนึ่ง และมาตรา ๒๐ ก็ระบุไว้ให้นายกและอุปนายกเป็นผู้บริหารงานทั่วไปด้วย ขณะนี้นายกได้ปฏิบัติงานแทนอยู่แล้ว และอุปนายกก็พร้อมที่จะช่วยผ่อนเบาได้ เพราะต้องมาประชุมอยู่ทุกสัปดาห์ เมื่อพิจารณาปริมาณงานเท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันก็เห็นว่ายังไม่จำเป็นต้องมีรองเลขาธิการ

ประการที่ ๒ งานในอนาคตของราชบัณฑิตยสถานมีความจำเป็นอย่างไรหรือไม่ที่จะต้องมีตำแหน่งรองเลขาธิการนี้ ซึ่งพิจารณาแล้วเห็นว่าสมควรจะต้องมีรองเลขาธิการ ถ้ามีปริมาณงานและพื้นฐานคุณภาพงานเพิ่มขึ้น และนอกจากมีตำแหน่งนี้แล้ว จะต้องมีส่วนงานเพื่อรองรับด้วย ซึ่งควรจะเป็นสำนักงานเลขาธิการ เมื่อพิจารณารายละเอียดทุกฝั่งงานที่แนบมาให้ดู ก็มีแต่เพียงสำนักงานเลขานุการ ซึ่งมีหน้าที่บริหารงานในกิจการด้านธุรกิจทั่วไป และมีสำนักผู้เชี่ยวชาญขึ้นกับตัวเลขาธิการซึ่งไม่น่าจะถูกต้อง สำนักผู้เชี่ยวชาญควรขึ้นกับสำนักงานเลขาธิการ นอกจากนี้แล้ว ในสำนักเลขานุการ ยังมีงานฝ่ายติดต่อต่างประเทศไปขึ้นอยู่ด้วย ซึ่งไม่น่าจะถูกต้อง ในฐานะของสถาบันระดับราชบัณฑิตยสถานด้วยกัน คิดว่าเขาคงประสงค์จะติดต่อกับเลขาธิการมากกว่าเลขานุการ งานนี้จึงควรโอนไปอยู่สำนักงานเลขาธิการที่จะตั้งมารองรับตำแหน่งนี้ด้วย นอกจากนี้ฝั่งงานที่จัดทำไว้ งานบางอย่าง เช่น งานฝ่ายสารานุกรม ฝ่ายพจนานุกรมได้มารวมอยู่ในกองศิลปกรรม ซึ่งในทางปฏิบัติจริงเป็นงานที่ร่วมกันของทุกกองจริงอยู่การจัดนี้ได้รับคำแนะนำจากสำนักงาน ก.พ. แต่ทางสำนักงาน ก.พ. ไม่ทราบกลไกการทำงาน ดังนั้นงานที่ไม่อาจจัดเข้ากองใดก็ควรให้ไปรวมอยู่ในสำนักงานเลขาธิการ รวมทั้งฝ่ายวางแผนและประเมินผลด้วย ปัญหาที่ตามมาก็คือ ผลงานควรจะเพิ่มขึ้นเมื่อมีตำแหน่งรองเลขาธิการ ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับความร่วมมือของราชบัณฑิตแต่ละท่านว่าจะร่วมมือกันเพียงใด แล้วขึ้นอยู่กับบุคคลที่ประจำกองต่าง ๆ ว่าจะอุทิศเวลาให้ราชการและทำประโยชน์แก่สถาบันวิชาการขั้นสูงสุดนี้เพียงไรด้วย ถ้านำมาเชื่อมเข้ากันได้ ก็จะทำให้ผลงานขยายกว้าง ควรแก่การเพิ่มตำแหน่งรองเลขาธิการ สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ สำนักควรวางโครงการที่ถาวรเพื่อเสนอให้กองต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นรับสนองงานไปดำเนินการด้วย

นายจำนงค์ ทองประเสริฐ ได้ชี้แจงงานของกองศิลปกรรมว่าใน พ.ศ. ๒๕๒๑ ทางราชบัณฑิตยสถานได้ดำริจะปรับปรุงแขนงงานทางวิชาการใหม่ และได้มอบหมายให้ไปชี้แจงในที่ประชุมคณะกรรมการของสำนักงาน ก.พ. พร้อมกับเจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่อีกท่านหนึ่งของราชบัณฑิตยสถาน คือ นายสว่าง แสงสว่าง โดยได้รับนโยบายจากท่านนายกฯ ที่ได้วางแผนงานฝ่ายวิชาการโดยแบ่งออกเป็น ๔ กอง คือ กองวิชาการทั่วไป และอีก ๓ กองให้เป็นกองที่สนองงานของราชบัณฑิตใน ๓ สำนัก แต่ทางอนุกรรมการของสำนักงาน ก.พ. มีความเห็นว่า กองของราชบัณฑิตยสถานล้วนเป็นกองที่ตั้งใหม่ทั้งนั้น ยังไม่มีผลงานหากแบ่งออกเป็น ๔ กอง ผลงานก็จะไม่ปรากฏ ดังนั้น กองวิชาการทั่วไปที่ท่านนายกเสนอไปจึงมารวมกับกองศิลปกรรมก่อน เพราะงานส่วนใหญ่เกี่ยวกับกองศิลปกรรม หากงานของกองศิลปกรรมก้าวหน้าต่อไป ก็อาจแยกออกเป็นอีกกองหนึ่งต่างหากได้ ดังนั้น งานฝ่ายจัดทำตำรางานสารานุกรม งานพจนานุกรม งานบัญญัติศัพท์ภาษาไทย ซึ่งเป็นงานของสำนักงานฝ่ายวิชาการเดิมจึงมารวมอยู่กองศิลปกรรม

นายจำนงค์ ทองประเสริฐ มีความเห็นร่วมกับนายบุญฤกษ์ จาตุมาระ ที่ว่างานเหล่านั้นไม่ใช่งานของกองศิลปกรรมโดยตรง เป็นงานอิสระซึ่งควรไปรวมอยู่ในสำนักงานเลขาธิการ กองศิลปกรรมควรสนองงานของสำนักศิลปกรรมโดยเฉพาะ แต่ขณะนั้นงานส่วนใหญ่สะสมอยู่กับกองศิลปกรรมจึงทำให้รู้สึกขัดกันอยู่บ้าง

๖. เรื่องโครงการปฏิบัติงานของราชบัณฑิตแต่ละสำนัก ประธานได้เสนอว่า เมื่อทางราชบัณฑิตยสถานได้จัดแบ่งงานใหม่เพื่อสนองงานของแต่ละสำนักแล้ว ก็ใครขอให้ทางสำนักได้จัดทำโครงการปฏิบัติงานตามแนวทางที่วางไว้ และตามที่ได้ตกลงกับสำนักงาน ก.พ. เพื่อทางราชบัณฑิตยสถานจะได้จัดดำเนินการให้ตามความต้องการของแต่ละสำนักสืบไป

๗. เรื่องราชบัณฑิตลาออก ประธานแจ้งว่า สำนักวิทยาศาสตร์ได้รายงานว่า พระอภินทรพาฬพิศาล ราชบัณฑิตประเภทวิทยาศาสตร์ประยุกต์ สาขาวิชาแพทยศาสตร์ได้แสดงความจำนงขอลาออกจากการเป็นราชบัณฑิต เนื่องจากมีอายุถึง ๘๗ ปีแล้ว และสุขภาพไม่สมบูรณ์ ไม่สามารถรักษาหน้าที่ราชบัณฑิตได้ด้วยดี จึงขอลาออก โดยเหตุที่เรื่องนี้ราชบัณฑิตยสถานได้เคยวางหลักการเป็นแนวทางปฏิบัติไว้ว่า ถ้าราชบัณฑิตท่านใดสมัครใจลาออกก็จะยกให้เป็นราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ เพราะได้ทำคุณประโยชน์มามากแล้ว และเพื่อเป็นเกียรติแก่ท่านผู้นั้นด้วย ซึ่งราชบัณฑิตยสถานจะได้ดำเนินการต่อไป ที่ประชุมรับทราบ

๘. เรื่องอื่น ๆ ที่ประธานได้แจ้งให้ที่ประชุมทราบ มีอยู่ ๒ เรื่อง คือ **นายบุญพฤกษ์ จาญามระ** ได้กรุณาติดต่อบรรดาพ่อค้า เพื่อขอให้ช่วยบริจาคเงินซื้อเครื่องถ่ายเอกสาร ราคา ๕๗,๐๐๐ บาท ให้ราชบัณฑิตยสถานไว้ใช้ในราชการ และยังได้บริจาคเงินส่วนตัวซื้อกระดาษไข หมึกพิมพ์ และน้ำยาลบกระดาษไข รวมเป็นเงินทั้งสิ้น ๔,๑๕๖ บาท ประธานได้กล่าวขอบคุณ **นายบุญพฤกษ์ จาญามระ** ได้ช่วยเหลือกิจการของราชบัณฑิตยสถานในนามของราชบัณฑิตทุกท่าน

อีกเรื่องหนึ่งเป็นเรื่องที่ **น.อ. สมภพ ภิรมย์ ร.น.** ได้เคยเสนอไว้มีอยู่ ๒ เรื่องด้วยกัน คือ

๑. เรื่องขอให้ราชบัณฑิตเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพราะเห็นว่าพระองค์ท่านควรจะได้รู้จักกับบรรดาราชบัณฑิตบ้าง โดยถือโอกาสนำราชบัณฑิตที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งใหม่ทั้ง ๑๐ ท่านเข้าเฝ้าฯ

๒. ควรที่ราชบัณฑิตจะได้มีโอกาสเข้าเฝ้าฯ ในงานพระราชพิธีต่าง ๆ อย่างเช่น บรรดาข้าราชการชั้นพิเศษ

๓. ควรที่ราชบัณฑิตทั้งหลายจะได้รับประทานอาหารร่วมกันในวันปีใหม่ เพื่อเป็นการพบปะสังสรรค์ ซึ่งปรากฏว่าทั้งสามเรื่องนี้ ยังมิได้ดำเนินการอย่างใดเลย

นอกจากนั้น **น.อ. สมภพ ภิรมย์ ร.น.** ได้เสนอให้ราชบัณฑิตจัดทำหนังสือขึ้นสักเล่มหนึ่ง เพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ ๒๐๐ ปี โดยขอให้ราชบัณฑิตทุกท่านร่วมกันจัดทำขึ้น ซึ่งคงจักเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองอย่างยิ่ง เพราะราชบัณฑิตทุกสาขาวิชาจะได้ร่วมกันแสดงความรู้ความสามารถให้ปรากฏ ที่ประชุมรับทราบ

เลิกประชุมเวลา ๑๕.๔๕ น. รวมเวลาประชุม ๑ ชั่วโมง ๔๕ นาที

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๒๓ ได้มีการประชุมใหญ่ราชบัณฑิตอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๓ นับว่าเป็นการประชุมใหญ่ราชบัณฑิตครั้งที่ ๘ ประชุมที่ห้องประชุมราชบัณฑิตยสถาน เปิดประชุมเมื่อเวลา ๑๔.๐๐ น.

ในวันนั้นมีราชบัณฑิตมาร่วมประชุมถึง ๓๐ ท่าน นับว่าเป็นจำนวนสูงสุดเท่าที่เคยได้ประชุมมา ผู้ที่เข้าร่วมประชุม คือ

๑. นายเสริม วินิจฉัยกุล	นายกรัฐมนตรี
๒. นายเจริญ อินทรเกษตร	เลขาธิการ
๓. นายอมร รัชชสัทย์	
๔. หลวงประพันธ์ไพรัชพากย์	
๕. นายจำนงค์ ทองประเสริฐ	

๖. นายกীরติ บุญเจือ
๗. นายรอง ศยามานนท์
๘. พล.ท. พระยาศลวิธานนิเทศ
๙. นายบุญพฤกษ์ จาภูามระ
๑๐. นายคลุ้ม วัชรโบล
๑๑. หลวงศรีสมรรถวิชชากิจ
๑๒. นายคิต สุวรรณสุทธิ
๑๓. นายโชติ สุวัตถิ
๑๔. นายเต็ม บุณนาค
๑๕. นายอวย เกตุสิงห์
๑๖. นายหยุด แสงวิเชียร
๑๗. พล.อ.ท. เพิ่ม ลิ้มปัสวส์ดี
๑๘. หลวงประสิทธิภิกลมัย
๑๙. นายอรรถสิทธิ์ เวชชาชีวะ
๒๐. นายชัย มุกตพันธุ์
๒๑. นายบุญ อินทร์มพรรย์
๒๒. นายยงยุทธ วัชรดุลย์
๒๓. นายกรุงไกร เจนพาณิชย์
๒๔. นายอดุลย์ วิริยเวชกุล
๒๕. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล
๒๖. นายเกษม บุญศรี
๒๗. นางจิตรเกษม สีนุญเรือง
๒๘. หม่อมเจ้าไฉนยากร วรวรรณ
๒๙. น.อ. สมภพ ภิรมย์ ร.น.
๓๐. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเปรมบุรฉัตร

เมื่อราชบัณฑิตมาครบองค์ประชุมแล้ว **นายเสริม วินิจฉัยกุล** นายกราชบัณฑิตยสถาน ในฐานะประธานที่ประชุม ได้กล่าวเปิดประชุมแล้วดำเนินการตามระเบียบวาระการประชุม ดังนี้

๑. เรื่องที่ประธานจะแจ้งให้ทราบ มีอยู่ ๓ เรื่องด้วยกัน คือ

(๑) ประธานแจ้งว่า มีราชบัณฑิตถึงแก่นิจกรรณ ๓ ท่าน คือ นายหยุด แสงอุทัย หลวงนิธย์เวชวิศิษฐ์ และนายแถบ นีละนิธิ อุปนายกราชบัณฑิตยสถาน จึงขอให้ราชบัณฑิตทั้งหลายยื่นไว้ถ้าถ้อยแก่ท่านทั้งสามเป็นเวลา ๑ นาที

(๒) เรื่องเบี้ยประชุม ประธานแจ้งว่า ตามที่คณะรัฐมนตรีได้มีมติให้ปรับปรุงหลักเกณฑ์การเบิกจ่าย และอัตราเบี้ยประชุมใหญ่ โดยได้ตราพระราชกฤษฎีกาเบี้ยประชุม พ.ศ. ๒๕๒๓ ประกาศใช้ตั้งแต่วันที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๒๓ ซึ่งมีสาระสำคัญ คือ

- ยกเลิกการจ่ายเบี้ยประชุมเหมาจ่ายเป็นรายเดือนทุกกรณี ให้คิดเป็นรายครั้งที่มาประชุม

- กรรมการซึ่งจะได้รับเบี้ยประชุมมี ๒ ลักษณะ

ลักษณะ ๑ : กรรมการซึ่งได้รับแต่งตั้งตามบัญญัติแห่งกฎหมายหรือโดยประกาศพระบรมราชโองการ

ลักษณะ ๒ : กรรมการซึ่งได้รับการแต่งตั้งโดยคณะรัฐมนตรี

ดังนั้น การประชุมของราชบัณฑิต จึงอนุโลมเข้าในลักษณะ ๑ คือ ตั้งโดยพระบรมราชโองการ ส่วนอัตราเบี้ยประชุมที่ได้กำหนดไว้ท้ายพระราชกฤษฎีกานี้ คือ ผู้ที่ไม่ได้เป็นข้าราชการ หรือลูกจ้างของทางราชการได้รับท่านละ ๔๐๐ บาท ส่วนผู้ที่เป็นข้าราชการได้รับท่านละ ๒๐๐ บาท

(๓) เรื่องงบประมาณ ปี ๒๕๒๓ และปี ๒๕๒๔ เรื่องนี้ประธานได้แจ้งว่า ในปีงบประมาณ ๒๕๒๓ ทางราชบัณฑิตยสถานได้รับอนุมัติงบประมาณ เป็นเงิน ๔,๒๐๘,๐๐๐ บาท งบประมาณนี้ส่วนใหญ่เป็นเงินเดือนของข้าราชการ เบี้ยประชุม และการจัดพิมพ์หนังสือทางวิชาการต่าง ๆ ซึ่งตามเป้าหมายจะพิมพ์หนังสือพจนานุกรมศัพท์แพทย์ พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา พจนานุกรมศัพท์คณิตศาสตร์ พจนานุกรมศัพท์ภูมิศาสตร์ เล่ม ๑-๒ และสารานุกรมไทย ๒๔ ตอน แต่เนื่องจากคณะรัฐมนตรีได้มีมติให้สำนักงบประมาณตัดงบประมาณรายจ่ายของส่วนราชการต่าง ๆ ลงร้อยละ ๑๐ เพื่อนำเงินไปใช้จ่ายตามโครงการกระจายเงินเพื่อสร้างงานในชนบทในภาวะฝนแล้ง งบประมาณของราชบัณฑิตยสถานจึงถูกตัดทอนลงไปเป็นจำนวน ๒๗๘,๓๐๐ บาท ราชบัณฑิตยสถานได้ต่อรองไปยังสำนักงบประมาณ เพื่อขอให้ยกเว้นไม่ตัดของราชบัณฑิตยสถาน เพราะมีงบประมาณน้อยอยู่แล้ว แต่ทางสำนักงบประมาณไม่อนุมัติ เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงกระทบกระเทือนโครงการจัดพิมพ์

หนังสือของราชบัณฑิตยสถาน ทำให้ไม่สามารถพิมพ์หนังสือได้ตามโครงการที่ตั้งไว้ได้ คือไม่สามารถจัดพิมพ์พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา และต้องลดจำนวนพิมพ์สารานุกรมไทยลงเหลือ ๑๒ ตอน สำหรับปี ๒๕๒๔ สำนักงบประมาณอนุมัติให้ราชบัณฑิตยสถานได้รับงบประมาณจำนวน ๔,๔๑๑,๒๐๐ บาท ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายต่าง ๆ รวมทั้งค่าพิมพ์หนังสือทางวิชาการของราชบัณฑิตยสถาน

๒. เรื่องรับรองรายงานการประชุมใหญ่ ครั้งที่ ๑/๒๕๒๒ เมื่อที่ประชุมได้พิจารณาและแก้ไขเล็กน้อยแล้วก็รับรองรายงานการประชุมนั้น

๓. เรื่องเลือกตั้ง นายก อุปนายก และเลขาธิการ ประธานแจ้งว่าเนื่องจาก นายก อุปนายก และเลขาธิการ ได้ดำรงตำแหน่งมาครบกำหนด ๒ ปีแล้ว จึงขอให้ประชุมพิจารณาเลือกผู้ที่สมควรจะเป็นนายก อุปนายก และเลขาธิการ เพื่อมาบริหารกิจการงานของราชบัณฑิตยสถานต่อไป

นายเกษม บุญศรี ได้เสนอ นายเสริม วินิจฉัยกุล เป็นนายกสืบต่อไปอีกวาระหนึ่ง และไม่มีผู้เสนอผู้อื่นอีก จึงเป็นอันว่า นายเสริม วินิจฉัยกุล ได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งนายก ราชบัณฑิตยสถานต่อไปอีกวาระหนึ่งด้วยคะแนนเสียงเป็นเอกฉันท์

ประธานได้กล่าวขอบคุณท่านราชบัณฑิตที่ได้ให้ความไว้วางใจและให้เกียรติเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งต่อไปอีก แล้วขอให้ที่ประชุมพิจารณาเสนอชื่อผู้ที่สมควรเป็นอุปนายกและเลขาธิการต่อไป

นายรอง ศยามานนท์ เสนอว่า ในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งอุปนายกและเลขาธิการ นั้น ขอให้เป็นการลงคะแนนเสียงลับ ซึ่งที่ประชุมเห็นชอบตามข้อเสนอของนายรอง ศยามานนท์

น.อ. สมภพ ภิรมย์ ร.น. เสนอ นายอวย เกตุสิงห์ เป็นอุปนายก แต่นายอวย เกตุสิงห์ ขอลถอนตัว

นายเต็ม บุณนาค เสนอ นายบุญพฤกษ์ จาภูมามระ และมีผู้รับรอง

นายเจริญ อินทรเกษตร เสนอ นายเกษม บุญศรี และมีผู้รับรอง

นางจิตรเกษม สืบบุญเรือง เสนอ นายบุญ อินทรมัธยม แต่ นายบุญ อินทรมัธยม ขอลถอนตัว

เมื่อประธานได้นับคะแนนจากบัตรลงคะแนนแล้วปรากฏว่า นายบุญพฤกษ์ จาภูมามระ ได้รับคะแนนเสียงส่วนมาก จึงได้รับเลือกตั้งเป็นอุปนายกคนต่อไป

ในการเลือกตั้งเลขาธิการ นายเจริญ อินทรเกษตร ซึ่งดำรงตำแหน่งเลขาธิการอยู่นั้น ได้ขอตัวไม่ขอรับเลือกตั้ง เพราะในระยะหลังนี้ รู้สึกว่าสุขภาพทรุดโทรมมาก สังขารร่างกายที่ได้รับใช้ตรากตรำทำงานมาเป็นเวลายาวนานควรจะได้พักผ่อนบ้างตามสมควร และได้เสนอ นายจำนงค์ ทองประเสริฐ เข้ารับการพิจารณาในขณะนี้ นายจำนงค์ ทองประเสริฐเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติดังกล่าวครบถ้วนที่จะรับเลือกเป็นเลขาธิการได้ มีผู้รับรองข้อเสนอนี้

นายบุญ อินทร์มรรย ได้เสนอ นายชัย มุกตพันธ์

เมื่อประธานได้นับคะแนนจากบัตรลงคะแนนแล้ว ปรากฏว่า นายชัย มุกตพันธ์ ได้รับคะแนนเสียงส่วนมาก จึงได้รับเลือกตั้งเป็นเลขาธิการสืบแทนนายเจริญ อินทรเกษตร

๔. เรื่องการแบ่งสาขาวิชาในแต่ละสำนัก ประธานได้กล่าวว่าเนื่องจากขณะนี้สำนักต่าง ๆ ได้มีภาคีสมาชิกที่มีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะได้รับเลือกตั้งให้เป็นราชบัณฑิตได้หลายท่าน แต่การแบ่งสาขาวิชาในแต่ละประเภทของสำนักต่าง ๆ ในขณะนี้ ยังไม่ขยายครอบคลุมไปถึงสาขาวิชาที่จะใช้เป็นฐานรองรับราชบัณฑิตที่จะแต่งตั้งใหม่ จึงขอให้แต่ละสำนักพิจารณาปรับปรุงและขยายสาขาวิชาในแต่ละประเภทเสียใหม่ และทางสำนักต่าง ๆ ได้จัดทำมาเสนอที่ประชุมนี้แล้ว เมื่อที่ประชุมได้พิจารณาแก้ไขบ้างเล็กน้อยแล้ว มีมติให้ขยายสาขาวิชาแต่ละประเภทของสำนักต่าง ๆ ดังนี้

สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง

ก. ประเภทปรัชญา แบ่งออกเป็น ๖ สาขาวิชา คือ ๑. อภิปรัชญา ๒. จริยศาสตร์ ๓. ตรรกศาสตร์ ๔. ญาณวิทยา ๕. สุนทรียศาสตร์ ๖. ศาสนศาสตร์

ข. ประเภทสังคมศาสตร์ แบ่งออกเป็น ๑๓ สาขาวิชา คือ ๑. นิติศาสตร์สาขากฎหมายเอกชน ๒. นิติศาสตร์ สาขากฎหมายมหาชน ๓. นิติศาสตร์ สาขากฎหมายระหว่างประเทศ ๔. รัฐศาสตร์ ๕. รัฐประศาสนศาสตร์ ๖. เศรษฐศาสตร์ทั่วไป ๗. เศรษฐศาสตร์มหัพภาค ๘. เศรษฐศาสตร์จุลภาค ๙. สังคมวิทยา ๑๐. มานุษยวิทยา ๑๑. อาชญวิทยา ๑๒. ภูมิศาสตร์ ๑๓. ศีลศาสตร์

ค. ประเภทประวัติศาสตร์ แบ่งออกเป็น ๓ สาขาวิชา คือ ๑. ประวัติศาสตร์สากล ๒. ประวัติศาสตร์ไทย ๓. โบราณคดี

สำนักวิทยาศาสตร์

ก. ประเภทวิทยาศาสตร์กายภาพ แบ่งออกเป็น ๘ สาขาวิชา คือ ๑. คณิตศาสตร์ ๒. ฟิสิกส์ ๓. เคมี ๔. ดาราศาสตร์ ๕. ธรณีวิทยา ๖. ศาสตร์คอมพิวเตอร์ ๗. อุทุนิยมวิทยา ๘. สมุทรศาสตร์

ข. ประเภทวิทยาศาสตร์ชีวภาพ แบ่งออกเป็น ๓ สาขาวิชา คือ ๑. ชีววิทยา ๒. พฤษศาสตร์ ๓. สัตววิทยา

ค. ประเภทวิทยาศาสตร์ประยุกต์ แบ่งออกเป็น ๔ สาขาวิชา คือ ๑. แพทยศาสตร์ ๒. วิศวกรรมศาสตร์ ๓. เกษตรศาสตร์ ๔. วิทยาศาสตร์การแพทย์ ๕. เภสัชศาสตร์ ๖. ทันตแพทยศาสตร์ ๗. สัตวแพทยศาสตร์ ๘. วนศาสตร์ ๙. การประมง

สำนักศิลปกรรม

ก. ประเภทวรรณศิลป์ แบ่งออกเป็น ๗ สาขาวิชา คือ ๑. ดนตรีภาษา ๒. นิรุกติศาสตร์ ๓. ภาษาศาสตร์ ๔. วรรณกรรมพื้นเมือง ๕. วรรณกรรมร้อยแก้ว ๖. วรรณกรรมร้อยกรอง ๗. วรรณคดีเปรียบเทียบ

ข. ประเภทสถาปัตยกรรม แบ่งออกเป็น ๖ สาขาวิชา คือ ๑. สถาปัตยกรรมศาสตร์ ๒. ผังเมือง ๓. ศิลปะประยุกต์ ๔. สถาปัตยกรรมไทย ๕. ภูมิสถาปัตยกรรมศาสตร์ ๖. การออกแบบชุมชน

ค. ประเภทจิตรศิลป์ แบ่งออกเป็น ๕ สาขาวิชา คือ ๑. ดุริยางคศิลป์ ๒. จิตรกรรม ๓. ประติมากรรม ๔. นาฏศิลป์ ๕. ศิลปะการละคร

๕. เรื่องลิขสิทธิ์เกี่ยวกับวิชาที่ค้นคว้าได้ ประธานได้เสนอว่า ตามพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน มาตรา ๒๘ ให้ภาคีสมาชิกและราชบัณฑิตมีหน้าที่เสนอเรื่องเกี่ยวกับวิชาที่ตนค้นคว้าได้ต่อสำนักนั้น ได้มีราชบัณฑิตเสนอเรื่องที่ค้นคว้าได้ต่อสำนักแล้ว แต่มีปัญหาเกี่ยวกับลิขสิทธิ์ ซึ่งควรจะเป็นของราชบัณฑิตยสถานหรือของผู้เสนอเรื่อง หรือจะควรพิจารณากำหนดหลักเกณฑ์ให้เป็นอย่างไร จึงขอเสนอให้ที่ประชุมพิจารณา ประธานได้กล่าวเสริมว่าเรื่องนี้ น่าจะให้อือเป็นความสมัครใจของผู้เสนอเรื่องเอง ซึ่งอาจจะขอสงวนเป็นลิขสิทธิ์ของตนเองได้ เพราะจะได้ค้นคว้ามาด้วยความเหนื่อยยาก หรือจะยกให้ราชบัณฑิตยสถานก็ยินดีรับไว้

ที่ประชุมได้อภิปรายกันแล้ว เห็นชอบด้วยตามความเห็นของประธาน คือ ควรให้เป็นไปตามความสมัครใจของผู้เสนอเรื่อง

๖. เรื่องตราราชบัณฑิตยสถาน ประธานได้เสนอว่า ตามที่ได้แจ้งให้ทราบในการประชุมใหญ่ครั้งก่อนว่า ทางสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีได้เร่งรัดให้ราชบัณฑิตยสถานกำหนดตราเครื่องหมายสังกัดราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งก็ได้แจ้งให้ทราบว่า ขอให้ตราที่มีมุกฏอยู่เหนือพระชรรค์และหนังสือซึ่งมีรัศมีแบ่งออกโดยรอบ ด้านล่างมีแถบรับขึ้นและมีคำบอกชื่อส่วนราชการราชบัณฑิตยสถาน ขณะนี้ทางสำนักนายกรัฐมนตรี ได้ตราเป็นระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีเรียบร้อยแล้ว

แต่ในส่วนที่จะใช้เป็นเครื่องหมายเพื่อให้ราชบัณฑิตยสถานระดับตามระเบียบ มาตรา ๓๐ ที่ว่า “ให้สมาชิกมีเอกลักษณ์ระดับเครื่องหมายตามระเบียบการของราชบัณฑิตยสถาน” นั้น ใครขอหรือว่าควรกำหนดลักษณะ ขนาด แถบ และสีของแถบ ตลอดจนโอกาสที่จะใช้ระดับอย่างไรด้วย

เมื่อได้อภิปรายกันพอสมควรแล้ว ที่ประชุมได้มีมติให้ราชบัณฑิตยสถานปรึกษากับกรมธนารักษ์ว่าควรจะให้มีขนาดและแถบสีอย่างไร จึงจะสวยงามเหมาะสม แล้วเสนอที่ประชุมพิจารณาในคราวหน้า

๗. เรื่องอื่น ๆ

เรื่องแรก **นายสุต แสงวีเชียร** เสนอว่า เรื่องการจัดทำหนังสือที่ระลึกการฉลองกรุงเทพฯ ๒๐๐ ปี ได้ดำเนินไปอย่างไรบ้าง ซึ่งประธานได้แจ้งว่า ในส่วนของทางราชบัณฑิตยสถาน จะเร่งทำพจนานุกรมฉบับปรับปรุงใหม่ให้เสร็จทันงานฉลอง ส่วนสารานุกรมไทยที่เคยว่าจะให้เสร็จทันงานฉลองกรุงเทพฯ ๒๐๐ ปีนั้น คงเสร็จไม่ทัน ทั้งนี้เพราะมีอุปสรรคเกี่ยวกับโรงพิมพ์และงบประมาณอยู่เสมอ

ส่วนในการทำหนังสือที่ระลึก ๒๐๐ ปี แห่งการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ที่ประชุมเห็นว่าควรทำอย่างยิ่ง จะแยกทำของแต่ละสำนักหรือรวมกันก็ได้ ซึ่งเรื่องนี้ประธานเห็นว่าควรเป็นเรื่องของทุกสำนักร่วมกัน

นายจันทน์ ทองประเสริฐ เสนอว่า นอกจากการทำหนังสือครบรอบ ๒๐๐ ปี แห่งการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว เห็นสมควรจัดทำหนังสือวันครบรอบการสถาปนาราชบัณฑิตยสถาน คือ วันที่ ๓๑ มีนาคม ของทุกปีด้วย แต่เดิมก็เคยเห็นท่านราชบัณฑิตรุ่นก่อน ๆ ทำไว้รวมผลงานของแต่ละสำนักออกเผยแพร่ และใครขอเรียนปรึกษาเรื่องหนังสือทางวิชาการต่าง ๆ ซึ่งราชบัณฑิตยสถานจัดพิมพ์เผยแพร่อยู่ขณะนี้ และที่จะจัดพิมพ์ต่อไป เช่น พจนานุกรม ซึ่งจะต้องพิมพ์เป็นจำนวนหลายหมื่นเล่ม ราชบัณฑิตยสถานมีสถานที่จำกัด มีปัญหาเกี่ยวกับสถานที่เก็บซึ่งหาฝากไว้กับโรงพิมพ์ ถ้าเกิดเสียหาย ราชบัณฑิตยสถานก็ต้องรับผิดชอบด้วย อีกประการหนึ่ง การพิมพ์หนังสือก็ต้องใช้เงินจากงบประมาณแผ่นดิน ซึ่งก็มักถูกตัดและจำกัดวงเงิน ทำให้ไม่สามารถจัดพิมพ์ให้ครบตามโครงการได้ คุณภาพการจัดพิมพ์ก็ด้อย ทำให้หนังสือไม่น่าอ่าน และไม่ได้มาตรฐานเช่นต่างประเทศด้วย จึงใคร่ขอเสนอว่า เรื่องการจัดพิมพ์นี้จะให้เอกชนรับไปจัดพิมพ์ได้หรือไม่ ราชบัณฑิตยสถานเพียงแต่เป็นผู้ผลิตอย่างเดียว ซึ่งถ้าทำเช่นนี้ อาจถูกเพ่งเล็งในทางทุจริตได้ จึงขอเรียนปรึกษา

ในที่สุด ประธานได้กล่าวว่า เรื่องการปรับปรุงกิจการต่าง ๆ ของราชบัณฑิตยสถานนั้น ต้องค่อย ๆ ทำไป เพราะได้ชบเซมานาน บัจจุบันก็ไม่มีใครรู้จักกันมากนัก ขอให้ช่วยกัน แก่ค่อยเป็นค่อยไป อยู่ที่ความร่วมมือของราชบัณฑิตแต่ละท่านด้วย ซึ่งก็หวังว่าจะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

เมื่อได้เวลาอันสมควร ประธานได้กล่าวปิดประชุมและขอบคุณราชบัณฑิตทุกท่าน ที่ได้สละเวลามาร่วมประชุมและได้มอบความไว้วางใจให้ดำรงตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสถานต่อไป ปิดประชุมเวลา ๑๕.๔๕ น. รวมเวลาประชุม ๑ ชั่วโมง ๔๕ นาที

๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๔

ประชุมข้าราชการและพนักงานลูกจ้าง

วันที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๓ นับว่าเป็นวันที่สำคัญยิ่งวันหนึ่งของราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งจะถือว่าเป็น “วันประวัติศาสตร์” ก็พอจะได้ ทั้งนี้เนื่องจากที่ประชุมใหญ่ราชบัณฑิตได้เลือก นายก อุปนายก และเลขาธิการราชบัณฑิตยสถานชุดใหม่ขึ้น เมื่อวันที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๓ ดังปรากฏตามรายงานการประชุมแล้ว

หลังจากที่ได้มีการรับมอบงานกันแล้ว คณะบริหารชุดใหม่จึงได้นัดประชุมข้าราชการและพนักงานลูกจ้างของราชบัณฑิตยสถานทั้งหมด เพื่อแถลงนโยบายในการทำงานและให้โอวาทแก่ข้าราชการและพนักงานลูกจ้าง และเพื่อเป็นการสร้างสัมพันธ์ภาพและความเข้าใจอันดีต่อกันด้วย โดยประชุมพร้อมกัน ณ ห้องประชุมราชบัณฑิตยสถาน ทั้งหมด

เวลาประมาณ ๑๐.๐๐ น. **ดร.บุญพฤกษ์ จาภูมามระ** อุปนายก และ **ดร.ชัย มุกตพันธุ์** เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน ก็ได้เข้านั่งที่เป็นประธานในที่ประชุม ทั้งนี้เพราะ **ดร.เสริม วินิจฉัยกุล** นายกราชบัณฑิตยสถาน ติดประชุมคณะกรรมการกฤษฎีกา และรับปากว่า จะมาร่วมรับประทานอาหารกลางวัน ซึ่งท่านอุปนายกและท่านเลขาธิการเป็นผู้จัดหาเลี้ยงข้าราชการและพนักงานลูกจ้างทั้งหมด

เมื่อข้าราชการและพนักงานลูกจ้างเข้านั่งโดยพร้อมเพียงกันแล้ว นางสุภา กนกนาค เลขานุการกรม ได้อ่านรายนามข้าราชการและพนักงานลูกจ้างของราชบัณฑิตยสถาน เพื่อให้ลูกขึ้นแสดงตัวให้ท่านอุปนายกและเลขาธิการรู้จักโดยทั่วหน้ากันแล้ว

ต่อจากนั้น **ดร.ชัย มุกตพันธุ์** เลขาธิการราชบัณฑิตยสถานคนใหม่ได้แถลงนโยบายพร้อมทั้งแนะนำตัวให้ข้าราชการและพนักงานลูกจ้างได้รู้จักภูมิหลังและเจตนารมณ์ที่จะเข้ามารับใช้ราชบัณฑิตสถาน พอสรุปใจความได้ดังนี้

นับเป็นครั้งแรกที่ราชบัณฑิตยสถานมีการประชุมข้าราชการเพราะว่าได้มีการแต่งตั้งผู้บริหารใหม่ เป็นระเบียบของทางราชการที่ต้องมีการส่งมอบงาน แนะนำให้ทำงานร่วมกัน **คนอยู่ในเรือลำเดียวกัน ถ้ารู้วัตถุประสงค์ก็จะพาเรือไปสู่จุดหมายปลายทางได้** การทำงานขอให้ทุกคนระมัดระวังให้มาก โดยเฉพาะเรื่องการสะกดชื่อนามสกุลต้องให้ถูก พิมพ์ให้ถูกต้อง จะอ่านไม่รู้เรื่อง เสมียนพนักงานจึงมีความสำคัญมาก อาจจะทำเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่ได้ ท่านได้ยกชีวิตของท่านเป็นอุทาหรณ์ว่าท่านไม่เคยเกียจงาน จบคณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี ๒๔๘๑ ทำงานที่กรมโยธาเทศบาล กลับมาเป็นอาจารย์ที่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แล้วเป็นหัวหน้าแผนกสารบรรณทำให้ได้รู้ระเบียบงานสารบรรณซึ่งเป็นประโยชน์แก่การงานในภายหลัง ต่อมาเรียนกฎหมายที่ธรรมศาสตร์ และเรียนปริญญาโทที่คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ต่อมาได้ทุนกระทรวงศึกษาธิการ เรียนต่อต่างประเทศ กลับมาได้เป็นผู้ช่วยเลขานุการคณะวิศวกรรมศาสตร์ การรู้ระเบียบงานสารบรรณทำให้งานสำเร็จรวดเร็ว พร้อมกันนี้ท่านได้ให้ข้อแนะนำคนที่ทำงานใหม่ ๒ อย่าง คือ **อย่าเกียจงานและพยายามศึกษาหาความรู้ไปสู่ความก้าวหน้า** ท่านเคยเป็นอธิบดีกรมอาชีวศึกษา เมื่อครบเกษียณอายุแล้วมีคนพูดกันว่า ท่านเป็นอธิบดีที่คนรักมากที่สุดท่านไม่เคยรับสิ่งตอบแทน เคยบวชเรียนที่วัดบวรนิเวศวิหารกับสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ การบวชเรียนได้ความรู้นำไปปฏิบัติในการทำงานทำให้รู้ถึงหลักพระพุทธศาสนา แก่นศาสนามีอยู่ ๒ ระดับ คือ ระดับโลกหรือโลกียะ และระดับเหนือโลก คือ โลกุตตระเราไปไม่ถึงโลกุตระ หรือนิพพาน ยังข้องเกี่ยวกับโลก เรายังไม่ปล่อยวางเพราะยังมีโลก โกรธหลง คนจึงอาจแสดงอาการโลก โกรธ หลงได้ งานราชบัณฑิตยสถานที่ผ่านมาด้านวิชาการดำเนินไปได้ แต่ด้านบริหารอ่อนไป การดำเนินงานต้องมีทั้งวิชาการและบริหารร่วมกัน

ท่านเลขาธิการได้เปิดเผยว่าท่านทำงานที่นี้ไม่ได้เงินเดือน ทำด้วยจิตใจบริสุทธิ์ไม่หวังประโยชน์ ท่านมาทำงานที่นี้หนต้องดูว่าที่นี้มีปัญหาอะไร เหมือนพระพุทธเจ้าดูปัญหาแล้ว **แก้ที่คน** ว่าทำไมถึงเกิด แก่ เจ็บ ตาย ท่านเห็นว่า ที่นี้มีปัญหาคือสถานที่ไม่พอเพียงเจ้าหน้าที่กองหนึ่งอยู่กับอีกกองหนึ่ง ทำให้เสียเวลางาน จึงอยากให้เจ้าหน้าที่ในแต่ละกองอยู่รวมกัน อยากเห็นเจ้าหน้าที่อยู่ตามที งานจะได้เรียบร้อยเร็วขึ้น

อีกเรื่อง คือปัญหาการจำหน่ายหนังสือ และหนังสือไม่มีที่เก็บ และที่สำคัญ คือ ด้านการประชาสัมพันธ์ ความสนิทสนมระหว่างกรมยังมีไม่มากพอ ความรักดีต่อสถาบันยังไม่มีต้องปรับปรุงขวัญ โดยเฉพาะของผู้น้อยให้มีขวัญดีขึ้น ผมและอุปนายกจะช่วยให้ความมั่นใจว่ามีความน่าเชื่อถือรับฟังข้อเสนอ ข้อทุกข้อ และช่วยเหลือพอสมควร งานอย่างอื่นที่ต้องทำต่อไป คือสร้างความสามัคคีในหมู่ ปรับปรุงให้มีการประชุมหัวหน้ากอง ขอทุกท่านอย่าง

ตั้งข้อรังเกียจ ทำงานเพื่อส่วนรวมเป็นทีม **ประเทศของเราขาดการทำงานเป็นทีม ทำงานเป็นทีมจึงจะก้าวหน้า** ท่านรับจะจัดระเบียบงานให้ทุกคนได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันขอให้ข้อคิดผู้มาใหม่ว่าอย่าเกียจงานและหาความรู้เพิ่มเติมเพื่อเป็นฐานแก่เรา จะนำไปใช้ประโยชน์ในเวลาข้างหน้า หวังว่าทุกคนจะให้ความร่วมมือ

ท่านเลขาธิการบอกว่า ท่านมีเจตนาให้ราชบัณฑิตยสถานเจริญเกิดผลประโยชน์แก่ทุกคน จึงขอความร่วมมือจากข้าราชการและพนักงานลูกจ้างช่วยกันทำงาน ช่วยกันจ้ำช่วยกันพายให้เรือคือราชบัณฑิตยสถานถึงจุดหมาย สมดังพุทธภาษิตที่ว่า **สพเพถ์ สงฆภูตานิ สามคฺติ วุฑฺฒิสาธิกา** (ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะนำความเจริญมาให้)

เมื่อเลขาธิการราชบัณฑิตยสถานได้กล่าวจบแล้ว ก็เชิญอุปนายกราชบัณฑิตยสถาน แฉลงนโยบายในการบริหารต่อไป

ดร.บุญพลักษ์ จาฎามระ อุปนายกราชบัณฑิตยสถาน ได้แถลงนโยบายว่า การทำงานของท่านมีแนวทางอย่างเดียวกับอาจารย์ชัย มุกตพันธุ์ คือ ลงเรือลำเดียวกันแล้ว ก็อยากให้เห็นเจริญก้าวหน้าดีกว่าเดิม ท่านบอกว่า **ท่านเป็นคนบ้านนอก ไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ตอบแทน ขอให้มีความสุขกายขึ้นชมในงานก็พอแล้ว** ท่านขอร้องให้ทุกคนพิมพ์ชื่อท่านให้ถูกต้องด้วยสิ่งที่ท่านเป็นห่วงมากและจู้จี้ คือ การทำงานแบบ work to rule หรือทำงานตามระเบียบแบบแผนไม่ใช่สมองแก้ไขให้งานลุล่วง งานทุกแห่งเป็นแบบนี้ ซึ่งท่านเกลียดที่สุด **งานใดที่ทำให้ใครรับผิดชอบก็ขอให้รู้จักใช้สมองด้วย ต้องใช้ความคิดพลิกแพลงก่อให้เกิดประโยชน์** แต่ไม่ใช่ในทางทุจริต เรื่องนี้ให้เป็นข้อคิดข้อปฏิบัติงานราชการ ไม่ใช่เปิดแต่กฎระเบียบราชการที่เหมือนสวมหัวโขน ทำให้งานไม่ก้าวหน้า ท่านแจ้งว่า ท่านมาปรับปรุงงานใหม่อาจจะกระทบถึงสิ่งที่เคยชิน ขอให้ช่วยกันทำ ท่านไม่ใช่มาจับผิด อย่างนี้ถึงพวกเขาพวกเราขอให้สำนึกในหน้าที่ อย่าแบ่งชั้นซึ่งก่อให้เกิดการแตกร้าง **ขอให้ทุกคนมีความรับผิดชอบ อย่าก้าวก่ายหน้าทีกัน** การทำงานที่มีคนน้อย จึงจะร่วมมือช่วยกันได้ ต้องช่วยกันเปลี่ยนแปลงแก้ไขเพื่อให้งานเจริญก้าวหน้า ถ้าถูกก็ดีแล้ว ถ้าผิดท่านขอแก้ ท่านขอเตือนว่าอะไรไม่ถูกให้แก้เสียอย่าถือเขาถือเรา อะไรขุนช่องก็ขอให้ทิ้งเสีย เรามีหน้าที่ลดหลั่นกันตามสายงาน ขอให้สำนึกในหน้าที่ **ถ้าภายในเรียบร้อยก็พออวดภายนอกเขาได้** ขอให้ทุกคนปฏิบัติงานให้ลุล่วงด้วยดีที่มีการทำงานก้าวก่ายกัน อาจเป็นเพราะความปรารถนาดีหรือเพราะความโง่เขลาปฏิบัติไม่ถูกก็ได้ การอยากแสดงอำนาจซึ่งก่อให้เกิดความน้อยเนื้อต่ำใจ และยังทำงานซบเซาส่งผ่านไปแล้ว ขอให้แล้วไป สิ่งใหม่ขอให้ร่วมมือกัน เราทำงานตามหน้าที่ตามความสามารถ ความสำคัญของทุกคนเท่ากัน **ตั้งแต่หัวหน้ากองถึงนักการภารโรง ความรับผิดชอบ**

ทุกคนเท่ากันหมด ราชบัณฑิตยสถานเป็นสถาบันสูงสุดของชาติ จึงต้องทำงานให้สมศักดิ์ศรี ขอให้ถือเสมือนพี่น้องกัน ทำงานร่วมกัน อย่างตั้งใจ อย่าเอาความรู้สึกส่วนตัวมาใช้ งานสำคัญระดับชาติในวันมีแต่ละขยายตัว คณะบริหารชุดนี้มาทำงานไม่ใช่มาจับผิด มาแก้ไขเปลี่ยนแปลงใหม่ อย่าเอาความรู้สึกส่วนตัวเข้ามาใช้ งานแต่ละคนที่อาจเกี่ยวข้องกัน ก็ต้องประสานงานกัน ไม่ต้องออกคำสั่ง ขอให้ทำงานอย่างเต็มที่ เพื่อความเจริญของสถาบัน ไม่ต้องบังคับ ท่านบอกว่าเกลียดการบังคับ เกลียดการใช้อำนาจ ถ้าใช้แล้วจะใช้อย่างรุนแรง ท่านทำงาน เอาจริงต่อการทำงาน ไม่กลัวอิทธิพลใด ๆ ถ้าสิ่งใดผู้บังคับบัญชาขอร้องให้ทำก็ทำให้ปฏิบัติตาม ขอให้มีความรับผิดชอบ งานส่วนงาน ส่วนตัวก็ส่วนตัว ท่านไม่ถือพรรคถือพวกหรือคนสนิทใกล้ชิด ทุกคนมีความสำคัญด้วยกันทุกคน ท่านส่งเสริมความเสมอภาค ความรับผิดชอบของคนลดหลั่นกัน **ตำแหน่งหน้าที่ทำให้คนแตกต่างกัน แต่ทุกคนสำคัญเท่ากัน** ท่านเป็นมนุษย์บ้านาน เคร่งครัดต่อระเบียบแบบแผน ขอให้ทุกคนทำงานด้วยความสุข

เมื่ออุปนายกได้กล่าวจบแล้ว ท่านนายกราชบัณฑิตยสถานก็มาถึง เลขาธิการราชบัณฑิตยสถานจึงได้กล่าวเชิญให้ท่านให้โอวาท

ดร.เสริม วินิจฉัยกุล นายกราชบัณฑิตยสถาน ได้กล่าวว่า ขอให้ทุกท่านร่วมแรงร่วมใจ ช่วยกันทำงานเพื่อให้ราชบัณฑิตยสถานเจริญก้าวหน้า ขอให้ร่วมมือกับเลขาธิการและอุปนายกที่เพิ่งเข้ารับหน้าที่ หวังว่าทุกคนคงมีความสบาย มีอะไรเดือดร้อน มีทุกข์บอกท่าน เพราะท่านผู้ใหญ่มาปกครองเราอย่างลูกหลาน ขอให้ทุกท่านตั้งใจทำงาน สมานสามัคคี ร่วมมือร่วมใจผลักดันให้งานเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป เรื่องบ้านให้ที่ทำงานของเราอยู่ใหม่ก็พยายามหาอยู่ แต่ถึงบ้านคับแคบก็อย่าถืองี้อยู่ เพราะคับที่อยู่ได้ คับใจอยู่ไม่ได้ ผู้บังคับบัญชาพร้อมที่จะช่วยเหลือเสมอ

หลังจากนั้นก็ได้เวลารับประทานอาหาร จึงได้หยุดพักรับประทานอาหารกลางวันร่วมกัน

เมื่อคณะผู้บริหาร ข้าราชการ และพนักงานลูกจ้างได้รับประทานอาหารอิ่มหน้าสำราญดีแล้ว ทุกคนก็กลับเข้านั่งประจำที่อีกครั้งหนึ่ง ต่อจากนั้น **นายจำนงค์ ทองประเสริฐ** ผู้อำนวยการกองศิลปกรรม ก็ได้กล่าวขอบคุณต่อคณะผู้บริหารในนามของข้าราชการและพนักงานลูกจ้างของราชบัณฑิตยสถานทั้งหมดความว่า

“รู้สึกว่าเป็นวันสำคัญที่จะต้องจารึกไว้ในประวัติศาสตร์ของราชบัณฑิตยสถาน เป็นปรากฏการณ์ครั้งแรกที่เราได้พบนายก อุปนายก และเลขาธิการ ผู้บังคับบัญชาโดยตรงพร้อมหน้า ทำให้เรารู้สึกอุ่นใจ รู้สึกดีใจ ชาบซึ้งในความเมตตาของผู้บังคับบัญชาชั้นสูง คิดว่าเป็นการเริ่มต้นศักราชที่ดีสมกับที่ราชบัณฑิตยสถานเป็นหัวใจสำคัญด้านวิชาการ

ของชาติ งานที่แล้วมาเรารู้สึกว่าเราทำกันไปได้เต็มความสามารถที่มีอยู่ เพราะมีปัญหาก็ไม่รู้จะปรึกษาใคร เราทำไปเท่าที่ความรู้อันน้อยจะทำได้ บัดนี้เราได้พบผู้บังคับบัญชาชั้นสูงพร้อมหน้ากันวันนี้ ได้รับทราบค่าแกลงของท่านอุปนายกและท่านเลขาธิการ คิดว่าท่านแกลงจากหัวใจจริงของท่าน สำหรับข้าราชการ พนักงาน เจ้าหน้าที่ทุกคน พร้อมทั้งจะให้ความร่วมมือแก่ผู้บังคับบัญชาเสมอ เพียงแต่เรายังไม่ได้ผู้เป็นนายท้ายเรือถือพวงมาลัยเรือของราชบัณฑิตยสถานให้แล่นไปในทิศทางที่ถูกเป้าหมาย และเต็มความสามารถเท่านั้น ราชบัณฑิตยสถานชบเซากว่า ๓๐ ปี เราเกือบจะไม่เคยเห็นหน้าราชบัณฑิตถึง พ.ศ. ๒๕๑๖ เวลา ๖ ปีเศษมานี้ เราจึงได้เห็นราชบัณฑิตที่ตั้งใจดีจะให้งานก้าวไปถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่ได้ท่านนายก อุปนายก และเลขาธิการที่มีความรู้ความสามารถ มีประสบการณ์สูง ตั้งใจจริง ก็คิดว่าราชบัณฑิตยสถานคงรุดหน้าไปสู่แสงสว่างรุ่งโรจน์ ข้าราชการ และพนักงาน ลูกจ้างยินดีรับสนองงานเท่าที่ความสามารถและสมองจะรับได้ ถ้ามีอะไรบกพร่องคงได้รับเมตตาแนะนำสั่งสอนเสมือนพ่อแม่พี่น้อง ในนามข้าราชการและพนักงานลูกจ้าง จึงรู้สึกว่ วันนี้เราได้ฮึดใจและฮึดกาย คือ ฮึดท้อง เราฮึดครบถ้วนบริบูรณ์คิดว่า ความฮึดนี้จะทำให้พวกเราฮึดฮึดใจตลอดไปเป็นนิรันดร์ เพื่อให้งานราชบัณฑิตยสถานอันทรงเกียรติ เจริญก้าวหน้าสมกับที่ท่านนายก อุปนายก เลขาธิการและทุก ๆ คน มีความหวังมานาน ในนามของข้าราชการและพนักงานลูกจ้าง กระผมขอขอบพระคุณท่านนายก อุปนายก และเลขาธิการ ราชบัณฑิตยสถานทีเคารพอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้ ขอกราบขอบพระคุณอีกครั้งหนึ่ง

เมื่อ นายจ่านงค์ ทองประเสริฐ ได้กล่าวจบแล้ว ท่านนายกราชบัณฑิตยสถาน ก็กล่าวขอบคุณท่านอุปนายก เลขาธิการ ตลอดจนข้าราชการและพนักงานลูกจ้างทุกคนที่ได้มาร่วมประชุม โดยพร้อมเพรียงกัน แล้วก็ปิดประชุมเมื่อเวลาประมาณ ๑๓.๐๐ น. เศษ.

๕ ธันวาคม ประชาชื่นชม วันดินโลก

สันทัด โรจนสุนทร
นายกฯ ราชบัณฑิตยสถาน

บทคัดย่อ

เมื่อวันที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๕ ผู้เขียนในฐานะนายกสมาคมดินและปุ๋ยแห่งประเทศไทย ได้นำคณะ เข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ โรงพยาบาลศิริราช เพื่อทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเหรียญเกียรติยศ นักวิทยาศาสตร์ดินเพื่อมนุษยธรรม (Humanitarian Soil Scientist) และขอให้วันที่ ๕ ธันวาคม ซึ่งเป็นวันพระบรมราชสมภพ เป็นวันดินโลก ทั้งนี้สืบเนื่องจากการที่ได้มีการประชุมดินโลกนานาชาติที่ประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๕ (ค.ศ. ๒๐๐๒) มีการแสดงนิทรรศการแสดงถึงพระอัจฉริยภาพทางด้านดินอย่างชัดเจน จนกระทั่งคณะกรรมการสหพันธ์ดินโลกประจำชั้ในพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และมีมติให้วันที่ ๕ ธันวาคม ซึ่งเป็นวันพระราชสมภพเป็นวันดินโลก ต่อมา องค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ หรือเอฟเอโอ (Food and Agriculture Organization of the United Nation-FAO) ซึ่งสนับสนุนเรื่องวันดินโลก จึงได้นำเรื่องเข้าสู่สมัชชาสหประชาชาติ และเมื่อวันที่ ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ ในการประชุมใหญ่สหประชาชาติจึงได้ประกาศให้วันที่ ๕ ธันวาคมเป็นวันดินโลก รวมทั้งประกาศให้ พ.ศ. ๒๕๕๘ เป็นปีดินสากล (International Year of Soils) อีกด้วย พระเกียรติยศในเรื่องนี้ยังความปลาบปลื้มเป็นล้นพ้นแก่พสกนิกรชาวไทย

คำสำคัญ : วันดินโลก, ๕ ธันวาคม เป็นวันดินโลก

วันที่ ๕ ธันวาคมของทุกปี เป็นวันมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ปวงประชานไทยต่างแสดงความจงรักภักดีแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระมหากษัตริย์ไทย ผู้ทรงเป็นประทีปแห่งแผ่นดิน และนับจากนี้ไป วันที่ ๕ ธันวาคมของทุกปีจะเป็นวันดินโลกอีกด้วย

สืบเนื่องจากที่ผู้เขียนในฐานะนายกสมาคมดินและปุ๋ยแห่งประเทศไทย และคณะได้ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสนำตัวแทนของสมาพันธ์วิทยาศาสตร์ดินโลก เข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ โรงพยาบาลศิริราช เมื่อวันที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๕ ในการนี้ ดร.สติเฟน นอร์ตคลิฟ (Stephen Nortcliff) อดีตเลขาธิการสหพันธ์ดินโลก (International Union of Soil Societies-IUSS) ได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายรางวัลเกียรติยศเป็นครั้งแรกและครั้งเดียว นั่นคือรางวัล “นักวิทยาศาสตร์ดิน เพื่อมนุษยธรรม” (Humanitarian Soil Scientist) แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และขอให้วันที่ ๕ ธันวาคมของทุกปีเป็นวันดินโลก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชปณิธานการเพิ่มเติมกับคณะเมื่อวันเข้าเฝ้าฯ ว่า ทางรัฐบาลไทยซึ่งเพิ่งตั้งใหม่ในขณะนั้นคงช่วยไม่ได้มาก ในขณะเดียวกันก็มีพระราชปรารภอีกด้วยว่า ที่สหประชาชาติพระองค์ไม่รู้จักใคร พระราชดำรัสดังกล่าวยังความปลาบปลื้มแก่คณะเป็นล้นพ้นในความห่วงใยที่ทรงมี และยังทรงทราบอีกด้วยว่า ในทิศทางของการปฏิบัตินั้นจะต้องไปถึงองค์การสหประชาชาติ

ในบทความนี้ จึงขอเล่าความเป็นมาของรางวัลเกียรติยศดังกล่าวและวันดินโลก ซึ่งตรงกับวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

นักวิทยาศาสตร์ดินในประเทศไทยทุกคนทราบเป็นอย่างดีว่า ในเรื่องดินนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงงานหนักและทรงช่วยเหลือ และมีพระราชดำรินานับการมากกว่า ๔๐ ปีแล้ว เคยมีพระราชดำรัสซึ่งยืนยันเรื่องดังกล่าวได้ค่อนข้างดี นั่นคือ **“ดินมีปัญหา ไม่มีใครอยากทำ เราจึงต้องทำ”** ดังนั้น ปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับดินไม่ว่าจะเป็น ดินเปรี้ยว ดินเค็ม ดินเลว ดินเสื่อมโทรม ดินตื้น ดินทราย ดินดาน ดินแข็ง ดินลูกรัง เกือบจะเรียกได้ว่าทุกรูปแบบ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงมีวิธีแก้ไข หรือมีฉะนั้น ก็มีพระราชดำริในการแก้ไขไว้เสมอในแทบทุกแห่ง การแก้ไขนั้นจะมีรูปแบบที่เป็น บูรณาการอยู่มาก ทั้งนี้ โดยธรรมชาติ ดิน-น้ำ-ป่าไม้ (พืช) มีความสัมพันธ์กันอยู่แล้ว ตามธรรมชาติ ขอยกตัวอย่าง ๒ โครงการ ซึ่งถือเป็นหนึ่งเดียวในโลก โครงการแรก **โครงการแก้มลิง** ปัจจัยแรก คือ การทำดินให้เปรี้ยวแล้วทำให้หายเปรี้ยว ซึ่งเป็นกระบวนการวิศวกรรมย้อนรอยที่สำคัญ ทำให้ได้วิธีการจัดการกับดินดังกล่าว และสามารถเป็นคู่มือ การจัดการดินเปรี้ยวอย่างสมบูรณ์ อีกปัจจัยหนึ่งก็คือ การพยายามรักษาระดับน้ำใต้ดิน ให้เหนือชั้นไฟโรท์ (กัมมะถัน) ซึ่งจะทำให้ไม่ถูกออกซิไดส์ เมื่อแห้ง และดินก็จะไม่เปรี้ยว อีกโครงการหนึ่งที่สำคัญคือ **การปลูกพืชทดแทนผืนของภาคเหนือ** ไม่มีใครเคยคิดเลยว่าจะมีพืชมาทดแทนผืนได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมองว่าเป็นเรื่องมนุษยธรรมที่ชาวเขา ควรจะอยู่บนเขา และปลูกพืชอื่นทดแทนที่ไม่ใช่ฝิ่น เริ่มด้วยท้อพันธ์ดี ติดตามด้วยพืชอื่น ๆ ที่มีตลาด และเป็นอีกโครงการเดียวในโลกที่ทำสำเร็จ

สิ่งที่ถือว่าเป็นมรดกให้แก่ลูกหลานที่สำคัญก็คือ **ศูนย์ศึกษาการพัฒนา** ซึ่งถือว่าเป็นพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต มีอยู่ ๖ แห่ง ทั่วประเทศ นักวิทยาศาสตร์ดินถือว่าเป็นวิธีการพัฒนาที่มีความเบ็ดเสร็จในตัวเอง และชาวบ้านสามารถไปดูและศึกษาเลียนแบบ เพื่อนำมาปฏิบัติในที่ของตนเอง กระบวนการแก้ไขจะประกอบด้วยกิจกรรมที่บูรณาการอยู่ด้วยกัน ตัวอย่างของการดูแลดินเสื่อมโทรมที่ **เขาหินซ้อน จังหวัดฉะเชิงเทรา** แก้ไขโดยวิธีธรรมชาติคือ ให้โอกาสดินได้ฟื้นตัว มีน้ำและการจัดการที่เหมาะสมใน ๑๕ ปี กลับมาเขียวข่มเช่นเดิม ที่ **พิบูลทอง จังหวัดนราธิวาส** เป็นแหล่งของการแก้ไขดินเปรี้ยวโดยกระบวนการแก้มลิงดิน ทำให้เปรี้ยวแล้วล้างออก นอกนั้นยังรักษาระดับน้ำใต้ดินไว้ให้เหนือชั้น กัมมะถันในดิน เพื่อป้องกันดินเปรี้ยวไม่ให้เกิดอีกต่อไป ที่ **คู้กระเบน จังหวัดจันทบุรี** เป็นตัวแบบของแหล่งดินที่ให้กำเนิดชีวิตของสัตว์และพืชทะเล เป็นการบริหารจัดการของบริเวณป่าชายเลน ที่ **ภูพาน จังหวัดสกลนคร** เป็นแหล่งที่มีการบริหารจัดการดินทราย ที่ขาดน้ำในบางแห่งยังเป็นดินเค็มอีกต่างหาก ด้วยการบริหารจัดการแบบบูรณาการทำให้

ดินแถบอีสานใช้ได้เป็นอย่างดี ที่ห้วยฮ่องไคร้ จังหวัดเชียงใหม่ ดินตื้นมาก เป็นตัวแบบของการบริหารจัดการโดยการรักษาความชื้นด้วยฝายแม้ว เพราะเป็นเขตลุ่มน้ำ รวมทั้งมีการปลูกหญ้าแฝกเพื่อยึดดินจากการกร่อน เป็นตัวแบบของการบริหารจัดการลุ่มน้ำที่ดีที่ห้วยทราย จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นดินทรายจัด รวมทั้งมีตานอยู่ข้างล่าง มีการสร้างอ่างเก็บน้ำเพื่อช่วยเหลือและรักษาดินให้คงอยู่ด้วยการปลูกหญ้าแฝก ทั้ง ๖ ศูนย์มีการบริหารจัดการที่เหมาะสมกับพื้นที่และเป็นธรรมชาติ โดยปรกติแล้ววิธีการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทำให้เกิดความยั่งยืนในที่สุด

สำหรับเรื่องที่ ๒ สืบเนื่องจากการที่มีการประชุมดินโลกที่เมืองไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๕ การประชุมครั้งนั้นมีพิธีการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นักวิทยาศาสตร์ดินนานาชาติประมาณ ๑,๐๐๐ กว่าคน ที่มาประชุม ได้รับทราบและรับรู้ถึงพระราชกรณียกิจด้านดินของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างดี และคณะกรรมการสมาพันธ์ดินโลกได้มีมติยืนยันพระปรีชาสามารถด้านดินของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยเห็นพ้องต้องกันว่าสมควรให้วันที่ ๕ ธันวาคม ซึ่งเป็นวันพระบรมราชสมภพเป็นวันดินโลก

ในการประชุมต่อจากประเทศไทย (๔ ปี) คือ ครั้งที่ ๑๘ ณ เมืองฟิลาเดลเฟีย สหรัฐอเมริกา คณะกรรมการสมาพันธ์ดินโลกยืนยันความเห็นเช่นเดิม แต่ไม่มีอะไรก้าวหน้าในขณะนั้น

ต่อมาในการประชุมครั้งที่ ๑๙ ณ กรุงบริสเบน ออสเตรเลีย คณะกรรมการฯ นอกจากจะยืนยันตามมติเดิมแล้ว ยังมีมติตามข้อเสนอของประเทศไทยให้มีการทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเหรียญเกียรติยศเป็นครั้งแรกและครั้งเดียว โดยให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นนักวิทยาศาสตร์ดินเพื่อมนุษยธรรม (Humanitarian Soil Scientist) นายกสมาคมดินและปุ๋ยแห่งประเทศไทย ในขณะนั้น จึงขอเข้าเฝ้าเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลดังกล่าว รวมทั้งขอให้วันที่ ๕ ธันวาคมเป็นวันดินโลก

ในช่วงเวลาก่อนจะมีการทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายรางวัลดังกล่าวจากประเทศไทย ได้มีการดำเนินการให้กรมพัฒนาที่ดินนำเรื่องส่งต่อให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เพื่อนำเข้าคณะรัฐมนตรี และขออนุมัติรัฐบาลในเรื่องดังกล่าว แต่ปรากฏว่าทางทำเนียบองคมนตรีมีความเห็นว่าไม่ควรเกี่ยวข้องกับวันที่ ๕ ธันวาคม เรื่องนี้จึงต้องระงับไป การขอเข้าเฝ้าฯ สัมฤทธิ์ผลเมื่อวันที่ ๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๕ โดยผู้เขียนในฐานะนายกสมาคมดินและปุ๋ยแห่งประเทศไทยให้นำตัวแทนจากสมาพันธ์ดินโลกทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลเกียรติยศดังกล่าว และขอให้วันที่ ๕ ธันวาคม เป็นวันดินโลก

หลังจากนั้น เมื่อกรมพัฒนาที่ดินนำเรื่องเสนอผ่านกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เพื่อนำเข้าอนุมัติโดยคณะรัฐมนตรี และได้มีการจัดงานฉลองวันดินโลกขึ้นเมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นประธาน หลังจากนั้นก็พบว่า ทางองค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติได้มีการจัดงานฉลองวันดินโลกเช่นกันที่กรุงโรม (Rome) และยังบรรจุเรื่องของวันดินโลกเสนอเข้าสมัชชาสหประชาชาติ และในที่สุดเมื่อวันที่ ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ ในการประชุมใหญ่ของสหประชาชาติ ครั้งที่ ๖๘ ก็ได้มีการรับรองให้วันที่ ๕ ธันวาคม เป็นวันดินโลก และยังกำหนดให้ปี ๒๕๕๘ เป็นปีดินสากลอีกด้วย (International Year of Soils) มหาภาพเรื่องนี้ก็จบลงโดยใช้เวลาประมาณ ๑๐ ปีเศษ

เราชาวดินทั้งหลายมีความซาบซึ้งในกิจกรรมนี้ ซึ่งทำให้ชาวดินอย่างน้อย ๖ หมื่นคนทั่วโลกที่เป็นสมาชิกของสมาพันธ์ดินโลกยอมรับว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมีพระปรีชาสามารถในเรื่องดินเป็นที่ประจักษ์จนได้รับรางวัลจากสมาพันธ์ดินโลก และวันเฉลิมพระชนมพรรษาคือ ๕ ธันวาคม ก็ได้รับการยกย่องโดยสหประชาชาติให้เป็นวันดินโลก ซึ่งชาวดินทั้งหลายจะมีการเฉลิมฉลองกันทั่วโลกตั้งแต่นั้นเป็นต้นไป ความรู้สึกดี ๆ แบบนี้ไม่ได้มาอย่างง่าย ๆ พวกเราชาวดินขอยืนยันถึงพระปรีชาสามารถในการทรงทุ่มเทปฏิบัติงานเกี่ยวกับดินอย่างจริงจังตลอดระยะเวลา ๔๐ ปีมาแล้ว และสมควรเป็นอย่างยิ่งที่จะให้ชาวดินมีโอกาสเฉลิมฉลองวันดินโลกในวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระองค์.

บรรณานุกรม

กรมพัฒนาที่ดิน. ๒๕๔๗. **จอมปราชญ์แห่งการพัฒนาที่ดิน**. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

๖๒ หน้า

สันตติ โรจนสุนทร และพิสุทธิ วิจารณ์. ๒๕๕๕. **แม่อยากให้อะไรอยู่กับดิน**. กรมพัฒนาที่ดิน

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. ๑๙๕ หน้า

สมาคมดินและปุ๋ยแห่งประเทศไทย. ๒๕๕๕. **จดหมายเหตุวันดินโลก. วารสารดินและปุ๋ย ฉบับ**

พิเศษ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๕. ๗๔ หน้า

Abstract 5 December, World Soil Day.

Santhad Rojanasoonthon

President of the Royal Institute

On April 16th 2012 Dr. Santhad Rojanasoonthon, President of Soil and Fertilizer Society of Thailand, led the group to have an audience with His Majesty the King at Siriraj Hospital. At the same time Dr. Stephen Nortcliff, former Security General of the International Union of Soil Science Societies (IUSS), had duly presented a medal of honour “Humanitarian Soil Scientist” to His Majesty the King and also asked for the 5th of December to be World Soil Day. In B.E. 2545 (2002) there was an IUSS world soil meeting in Thailand, at the meeting there was an exhibition to commemorate His Majesty the King’s work in soils. More than 1,000 of IUSS members has acknowledge the King’s 40 years work in soils. The IUSS committee had then recommended His Majesty’s work in soils and agreed on using 5th of December as World Soil Day. The celebration was preformed in Thailand and Rome for World Soil Day during December 2013 and 2014. FAO was wholly supported the resolution about World Soil Day and forwarded the case to the General Assembly of the United Nations. It was in December 4th 2013 when United Nations declared that the 5th Of December of every year which is His Majesty’s birthday as “World Soil Day” and also set up the year 2015 as “International Year of Soils” to promote the realization of the important of soil resources. Since the development of agriculture nutrition and food security is vital to the increasing of world population.

Keywords: 5th December, World Soil Day

คติปราสาทพระวิหาร : ความเป็นมาและความเป็นไป

บวรศักดิ์ อูรรณโณ

อุปนายกราชบัณฑิตยสถาน คนที่ ๑

บทนำ : ที่ตั้งและความเป็นมาของปราสาทพระวิหาร และการเสียดินแดนไทยให้ฝรั่งเศส

เมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๕ ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ (International Court of Justice-ICJ) หรือที่เรียกสั้น ๆ ว่า “ศาลโลก” ตัดสินคดีพิพาทเหนือปราสาทพระวิหารระหว่างไทย-กัมพูชา โดยฝ่ายไทยแพ้คดีต้องยกปราสาทพระวิหารให้กัมพูชาไป

๕๐ ปีต่อมา มีการณิพิพาทเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง อันเนื่องมาจากการที่กัมพูชาจะนำปราสาทพระวิหารไปขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกต่อยูเนสโก (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization-UNESCO) ไทยคัดค้านมาตลอดจนท้ายที่สุดก็มีแถลงการณ์ร่วมไทย-กัมพูชาในสมัยรัฐบาลของนายสมัคร สุนทรเวช และมีการคัดค้านจากในประเทศอย่างรุนแรง รวมทั้งนำคดีไปสู่ศาลรัฐธรรมนูญและศาลปกครอง จนเป็นเหตุให้ศาลปกครองมีคำสั่งห้ามใช้แถลงการณ์ร่วม และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ (นายอนุสรณ์ คุ้มทรัพย์) ต้องลาออกจากตำแหน่ง หลังจากที่ยูเนสโกขึ้นทะเบียนมรดกโลกของตัวปราสาท

* บทความนี้ปรับปรุงจากบทความและหนังสือที่ผู้เขียนเคยเขียนไว้ โดยเริ่มแรก ผู้เขียนได้เขียนเป็นบทความเป็นตอน เรื่อง ปัญหา “พระวิหาร” จะลงเอยอย่างไร? ลงในหนังสือพิมพ์เดลินิวส์ คอลัมน์ “เดลินิวส์ ไร่ไรต์” ทั้งหมด ๒๐ ตอน ในช่วงเดือนพฤษภาคม-เดือนสิงหาคม และนำบทความดังกล่าวรวบรวมเป็นบทความ เรื่อง ปัญหา “พระวิหาร” จะลงเอยอย่างไร? เพื่อเป็นเอกสารประกอบการประชุมนิติศาสตร์แห่งชาติ ๙ หัวข้อ “คติปราสาทพระวิหาร : เบื้องลึกเบื้องหลังและแนวโน้มของข้อยุติ” วันจันทร์ที่ ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ ณ ห้องกลมทิพย์ โรงแรม เดอะ สุโกศล ถนนศรีอยุธยา กรุงเทพฯ

เมื่อศาลยุติธรรมระหว่างประเทศได้มีคำพิพากษาเกี่ยวกับคดีความดังกล่าวแล้ว ก็ได้มีการปรับปรุงและเรียบเรียงขึ้นอีกครั้ง โดยเพิ่มส่วนที่เป็นคำพิพากษาศาล เพื่อจัดพิมพ์เป็นหนังสือเรื่อง “รู้จริง รู้ลึก มหาเทพพระวิหาร : จุดจบ หรือ จุดเริ่มต้นความขัดแย้ง” (บวรศักดิ์ อูรรณโณ. (๒๕๕๖). รู้จริง รู้ลึก มหาเทพพระวิหาร : จุดจบ หรือ จุดเริ่มต้นความขัดแย้ง. สำนักพิมพ์เดลินิวส์ : กรุงเทพฯ)

จากนั้นจึงได้ตีพิมพ์อีกครั้งเป็นบทความชื่อ “คติปราสาทพระวิหาร : ความเป็นมาและความเป็นไป” ลงในวารสารตุลพาฬ เล่มที่ ๓ ปีที่ ๖๐ (พ.ศ. ๒๕๕๗)

หลังจากนั้นก็มีการประชุม-ปะทะกันบริเวณใกล้เคียงปราสาทระหว่างทหารไทย-กัมพูชามหลายครั้ง จนคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ (United Nations Security Council-UNSC) ต้องขอให้ทั้ง ๒ ฝ่ายหยุดยิง และให้เจรจากันโดยสนับสนุนให้อาเซียน (ASEAN) เข้ามามีส่วนร่วม

อย่างไรก็ตาม กัมพูชาก็ตัดสินใจยื่นคำร้องต่อศาลโลกเมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๔ ให้ตีความคำพิพากษาซึ่งศาลเคยตัดสินไว้เมื่อ ๕๐ ปีก่อน พร้อมทั้งขอให้ศาลออกมาตรการคุ้มครองชั่วคราวให้ไทยถอนกำลังจากพื้นที่ใกล้เคียงปราสาท และไม่กระทำการใดๆ ให้กระทบสิทธิกัมพูชาเหนือปราสาท ไทยขอให้ศาลจำหน่ายคดีแต่ศาลยกคำขอไทย และออกมาตรการคุ้มครองชั่วคราวให้ทั้งไทย-กัมพูชาถอนทหารจากบริเวณที่ศาลกำหนด ซึ่งศาลโลกก็ได้ตัดสินคดีตีความคำพิพากษาดังกล่าวเรียบร้อยแล้ว ในวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖ ที่ผ่านมา

บทความนี้เรียบเรียงขึ้นเพื่อนำเสนอข้อเท็จจริงให้ประชาชนโดยทั่วไปได้มีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว โดยในบทความนี้จะขอกล่าวถึงที่ตั้งและความเป็นมาของปราสาทพระวิหาร และการเสียดินแดนไทยให้แก่ฝรั่งเศสในยุคล่าอาณานิคม อันนำไปสู่การทำสนธิสัญญาปักปันเขตแดนที่เป็นที่มาของข้อพิพาท ตลอดจนเหตุการณ์ความขัดแย้งของไทยและกัมพูชาก่อนที่จะมีการนำคดีขึ้นสู่ศาลโลก จากนั้น ส่วนแรกของตำราจะเป็นการกล่าวถึงกรณีพิพาทเรื่องปราสาทพระวิหารระหว่างไทยและกัมพูชาในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๐-๒๕๐๕ และเหตุการณ์หลังจากคำพิพากษาจนถึงก่อนการยื่นคำขอตีความคำพิพากษา และส่วนที่สองจะกล่าวถึงกรณีพิพาทที่กัมพูชาได้ยื่นคำร้องต่อศาลโลกให้ศาลตีความคำพิพากษา โดยจะกล่าวถึงประเด็นการสู้คดีต่าง ๆ ที่สำคัญ ทั้งที่ปรากฏในการสู้คดีทางเอกสาร (คำร้องเริ่มคดีของกัมพูชา ข้อสังเกตเป็นลายลักษณ์อักษรของราชอาณาจักรไทย คำตอบของราชอาณาจักรกัมพูชา และคำอธิบายเพิ่มเติมเป็นลายลักษณ์อักษรของราชอาณาจักรไทย) และประเด็นการสู้คดีที่ปรากฏในการให้การทางวาจาในเดือนเมษายนที่ผ่านมา ตลอดจนการสรุปประเด็นจากคำตัดสินของศาล

๑. ที่ตั้งและความเป็นมาของปราสาทพระวิหาร

“เขาพระวิหาร” เป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาพนมดงรัก (หรือ ดงเร็ก ซึ่งในภาษาเขมรแปลว่า “ภูเขาไม้คาน” ไทยเรียก “เทือกเขาบรรทัด”) ซึ่งเป็นเทือกเขาอันเป็นแนวพรมแดนระหว่างไทย-กัมพูชา ตรงกันข้ามกับหมู่บ้านภูมิซรอล ตำบลบึงมะลู อำเภอกันทรลักษ์ของประเทศไทย “เขาพระวิหาร” เป็นชื่อยอดเขายอดหนึ่งของเทือกเขาดังกล่าว โดยเป็นส่วนตะวันออกของเทือกเขาพนมดงรัก มีประเทศกัมพูชาอยู่ด้านใต้ และไทยอยู่ด้านเหนือ เขาพระวิหารเป็นภูเขาที่ประกอบด้วยหน้าผาสูงชัน ตั้งชันขึ้นไปจากที่ราบของกัมพูชา “ปราสาทพระวิหาร” เป็นปราสาทที่ตั้งอยู่บนยอดเขานี้ ซึ่งมีลักษณะพื้นที่สูงรูปสามเหลี่ยม คล้ายปลายหอกที่ชะงักยื่นออกไปยังที่ราบเบื้องล่าง ซึ่งเป็นดินแดนกัมพูชา จากยอดเขาซึ่งสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ๖๕๗ เมตร พื้นที่ของภูเขาจะเทต่ำไปลงทางด้านเหนือทางแม่น้ำมูลของไทย

แผนที่แสดงที่ตั้งปราสาทพระวิหารและพื้นที่ใกล้เคียงในฝั่งประเทศไทย

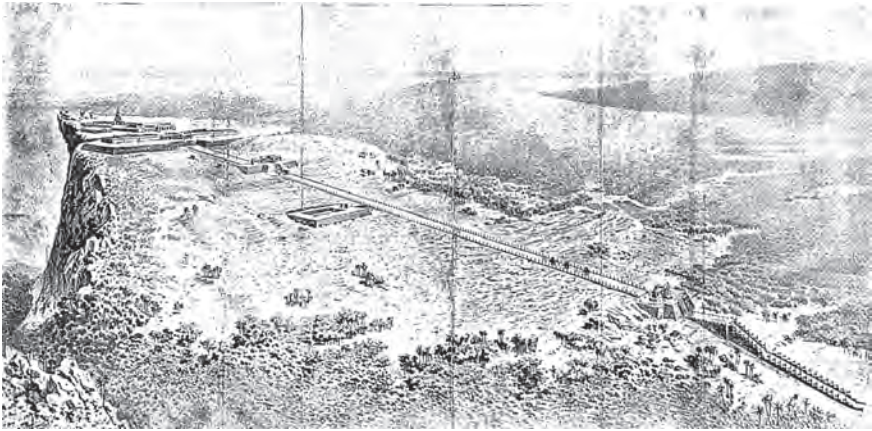
“ปราสาทพระวิหาร” (ซึ่งในภาษาอังกฤษเรียกตามภาษาเขมรว่า Preah Vihear หรือ เปรียะวิเฮียะ) นี้ มีลักษณะเป็นตัวปราสาทไล่เรียงเป็นชั้น ๆ ตั้งแต่บันไดนาถขึ้นไป เป็นโคปุระชั้นที่ ๑ โคปุระชั้นที่ ๒ โคปุระชั้นที่ ๓ และโคปุระชั้นที่ ๔ โดยทอดตามแนวสามเหลี่ยมของเขาพระวิหาร จากทิศเหนือค่อย ๆ ลาดชันขึ้นไปสู่ทิศใต้ซึ่งเป็นยอดเขา ในเรื่องนี้มีผู้ตั้งข้อสังเกตไว้ถึงความเชื่อของการสร้างปราสาทบนเทือกเขานี้ว่า

ที่ตั้งปราสาทพระวิหารซึ่งเป็นแนวยาวทิศเหนือสู่ทิศใต้ ที่ราบด้านล่างคือแผ่นดินเขมรต่ำ

“ปราสาทเขาพระวิหาร ตั้งอยู่บนผาเขาที่ยื่นล้ำออกจากเทือกเขาตองเร็ก (พรมแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศกัมพูชาในปัจจุบัน) เข้าไปเหนือแผ่นดินที่ราบต่ำ เริ่มแรกมีฐานะเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์จากการที่พระเจ้ายโศวรมัน ปฐมกษัตริย์แห่งอาณาจักรพระนคร (พุทธศตวรรษที่ ๑๕) ทรงได้สถาปนาศิวลึงค์ ณ เทวาลัยเขาพระวิหารให้เป็นศิวลึงค์ศักดิ์สิทธิ์และให้เป็นสถานที่จาริกแสวงบุญ ต่อมาในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖) ได้เริ่มสร้างปราสาทพระวิหารขึ้น ซึ่งมีที่ตั้งแนวลาดเอียงขึ้นไปตามความชันของผา ด้วยลักษณะการสร้างปราสาทเช่นนี้ทำให้ปราสาทเขาพระวิหารมีความโดดเด่น และแตกต่างจากปราสาทเขมรอื่นๆ กระทั่งมีคำกล่าวที่ว่า ‘ในบรรดาศาสนสถานในประเทศกัมพูชาทั้งหมดไม่มีเป็นที่สงสัยว่า ศาสนสถานที่เขาพระวิหารมีความโดดเด่นและความงดงามเป็นที่สุด’”^๒

^๒ ศรีศักร วัลลิโภดม, “อภินิหารเพ็ญ”, วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, เขาพระวิหาร : ระเบิดเวลาจากยุคอาณานิคม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน. หน้า ๑๐๔

ภาพจินตนาการปราสาทพระวิหาร

(ภาพจาก ชิน อยู่ดี โบราณวัตถุสถานทั่วพระราชอาณาจักร, กรมศิลปากร : ๒๕๐๐)

ภาพจาก ศรีศักร วัลลิโภดม.

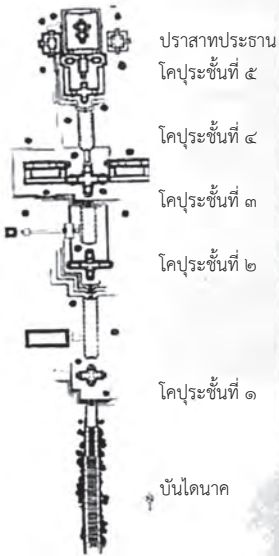
ปราสาทนี้ใช้เวลาสร้างนานถึง ๓๐๐ ปี มาสำเร็จในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ หรือ ก่อนกรุงสุโขทัย ๓๐๐ ปี ชาลววิทย เกษตรศิริ เห็นว่าปราสาทพระวิหารบนเขาพระวิหารนี้เป็นเหมือนเทพสถิตบนขุนเขา หรือ “ศิขเรศร” เป็น “เพชรอยอดมงกุฏ” ของศิวิเทพ

ปราสาทพระวิหารน่าจะถูกทิ้งร้างไปหลัง พ.ศ. ๑๙๗๔ (หรือ ค.ศ. ๑๔๓๑) เมื่อกรุงศรีอยุธยาปุระ (นครวัด นครธม) ของกัมพูชาพ่ายแพ้แก่กองทัพอยุธยาของพระเจ้าสามพระยา และย้ายเมืองหลวงไปอยู่ละแวกอุดรมีชัยและพนมเปญตามลำดับ^๓ จนกระทั่งปรากฏว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ซึ่งเป็นพระอนุชาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงไปพบปราสาทนี้ใน พ.ศ. ๒๔๔๒ (ค.ศ. ๑๘๙๙) ซึ่งเป็นเวลาเกือบ ๕๐๐ ปีหลังจากนั้น และเป็นเวลาก่อนที่จะมีการทำสัญญาปักปันเขตแดนกับฝรั่งเศสใน พ.ศ. ๒๔๔๗ (ค.ศ. ๑๙๐๔)

^๓ ชาลววิทย เกษตรศิริ. (๒๕๕๑). ปราสาทเขาพระวิหาร : กรณีศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองกับลัทธิชาตินิยม. สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๖. จาก <http://prachatai.com/journal/2008/06/17146>.

แผนผังอาคารสำคัญต่าง ๆ ของปราสาทพระวิหาร

ยาว ๘๖๙.๕ เมตร
กว้าง ๑๕๐ เมตร
สูง ๖๗๒ เมตร

แผนผังและภาพถ่ายปราสาทพระวิหาร

ปราสาทพระวิหาร

ภาพจากหนังสือ “ข้อมูลที่ประชาชนไทยควรทราบเกี่ยวกับกรณีปราสาทพระวิหาร
และการเจรจาเขตแดนไทย-กัมพูชา”

๒. การเสียดินแดนไทยให้ฝรั่งเศสและสนธิสัญญาปักปันเขตแดนอันเป็นที่มาของข้อพิพาท

ในยุคล่าอาณานิคม ไทยต้องยอมเสียดินแดนให้ประเทศฝรั่งเศสหลายครั้ง และต้องทำสนธิสัญญาปักปันเขตแดน อันเป็นที่มาของข้อพิพาท ดังนี้

ครั้งที่ ๑ ใน พ.ศ. ๒๔๑๐ (ค.ศ. ๑๘๖๗) สยามทำสัญญาแยกเขมรส่วนนอกเนื้อที่ ๑๒๓,๐๕๐ ตารางกิโลเมตร พร้อมเกาะ ๖ เกาะให้ฝรั่งเศสเป็นครั้งแรก^๔

ครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๔๓๐ (ค.ศ. ๑๘๘๗) เมื่อมีกบฏฮ่อขึ้น ฝรั่งเศสอ้างว่าจะช่วยปราบฮ่อ จึงยึดแคว้นสิบสองจุไทย ห้วยพันทั้งห้าทั้งหก เมืองพวนและหลวงพระบาง เวียงจันทน์ คำม่วน และจำปาศักดิ์ฝั่งตะวันออก (ลาวทั้งหมด) โดยอ้างว่าเคยเป็นเมืองขึ้นของญวนและเขมรมาก่อน เป็นพื้นที่ ๓๒๑,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร^๕

ครั้งที่ ๓ ใน พ.ศ. ๒๔๓๖ หรือ รศ. ๑๑๒ (ค.ศ. ๑๘๙๓) เกิดกรณีพิพาทรุนแรงสยาม-ฝรั่งเศส เมื่อฝรั่งเศสพยายามอ้างว่าฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงเดิมเป็นของญวนและเขมร จึงควรเป็นสิทธิของฝรั่งเศสด้วย โดยจะถือเอาแม่น้ำโขงเป็นหลัก สยามไม่ยอม เกิดการปะทะกันขึ้นแถวชายแดน ฝรั่งเศสจึงส่งเรือรบเข้ามาทางแม่น้ำโขง และยิงส่งเรือรบ ๒ ลำเข้ามาในแม่น้ำเจ้าพระยาโดยอาศัยเรือสินค้านำทาง ทหารไทยที่ป้อมพระจุลจอมเกล้าส่งสัญญาณห้ามก็ไม่หยุดจึงยิงถูกเรือนำร่อง แต่เรือรบ ๒ ลำดังกล่าวก็มาจอดหน้าสถานทูต เล็งปืนไปยังพระบรมมหาราชวังพร้อมประกาศปิดอ่าวไทย แล้วยื่นคำขาดให้รัฐบาลสยามยอมรับว่าฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง (ประมาณ ๕๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร) เป็นของฝรั่งเศส และเสียค่าเสียหาย ๓ ล้านบาท และ ๒ ล้านฟรังก์ให้ฝรั่งเศส และเพื่อเป็นหลักประกันว่าสยามจะปฏิบัติตาม ฝรั่งเศสจึงได้ยึดจันทบุรีและตราดไว้เป็นประกัน ๑๑ ปี แต่เมื่อสยามทำตามคำมั่นแล้ว ฝรั่งเศสก็ไม่ยอมถอนทหาร^๖

^๔ เพ็ญศรี ดูก. (๒๕๔๒). การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย (ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ ถึงสิ้นสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม). กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน. หน้า ๑๓.

^๕ เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๗

^๖ เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๓

ครั้งที่ ๔ ใน พ.ศ. ๒๔๔๖ (ค.ศ. ๑๙๐๔) สยามต้องทำสนธิสัญญายกหลวงพระบาง และฝั่งขวาแม่น้ำโขงตรงกันข้ามให้ฝรั่งเศส^๗ และสนธิสัญญานับนี้เองที่กำหนดเขตแดนระหว่างไทยกับกัมพูชาโดยใช้เทือกเขาพนมดงรัก (หรือเขาบรรทัด) เป็นแนว และให้ใช้สันปันน้ำ (Watershed line) บนยอดเขาเป็นเขตแดน และตั้งคณะกรรมการผสมปักปันเขตแดนขึ้นคณะหนึ่งเพื่อปักปันเขตแดน โดยฝ่ายฝรั่งเศสมีนายพันเอกแบร์นาร์ด (Bernard) เป็นประธาน ฝ่ายสยามมีพลเอกหม่อมชาติเดชอุดมเป็นประธาน การทำแผนที่ตามสนธิสัญญาในมาตราส่วน ๑:๕๐,๐๐๐ และไทยเราอ้างสนธิสัญญานี้เองว่าถ้าใช้เส้นสันปันน้ำตามข้อ ๑ ของสนธิสัญญา ๑๙๐๔ แล้ว ปราสาทพระวิหารต้องอยู่ในเขตไทย

สนธิสัญญาระหว่างสยาม-ฝรั่งเศส ซึ่งทำขึ้นเมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์
ร.ศ. ๑๒๒ (ค.ศ. ๑๙๐๔) ข้อ ๑ และข้อ ๓ วรรคแรก กำหนดไว้ ดังนี้

“ข้อ ๑

เขตแดนระหว่างประเทศสยามกับประเทศกัมพูชา เริ่มต้นบนฝั่งซ้ายของทะเลสาบจากปากแม่น้ำ สะตุง โรลูโฮส และไปตามเส้นขนานจากจุดนั้นในทางทิศตะวันออกจนกระทั่งถึงแม่น้ำ แปรก กำปง เทียม แล้วเลี้ยวไปทางด้านทิศเหนือไปพบกับเส้นตั้งฉากจากจุดบรรจบนั้นจนกระทั่งถึงทิวเขาดงรักจากที่นั่นเส้นเขตแดนคือสันปันน้ำ ระหว่างลุ่มน้ำของแม่น้ำเสนและแม่น้ำโขงด้านหนึ่ง กับแม่น้ำมูลอีกด้านหนึ่ง และสมทบกับทิวเขาภูผาต่าง โดยถือยอดเขาเป็นเส้นเขตแดนไปทางทิศตะวันออกจนถึงแม่น้ำโขง จากจุดนั้นทวนน้ำขึ้นไปให้ถึงแม่น้ำโขงเป็นเขตแดนอาณาจักรสยามตามข้อ ๑ แห่งสนธิสัญญาฉบับลงวันที่ ๓ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๙๓”

“ข้อ ๓ วรรคแรก

ให้มีการปักปันเขตแดนระหว่างราชอาณาจักรสยามกับดินแดนที่ประกอบเป็นอินโดจีนฝรั่งเศส การปักปันนี้ให้กระทำโดยคณะกรรมการผสมประกอบด้วยพนักงานซึ่งประเทศภาคีทั้งสองแต่งตั้ง งานของคณะกรรมการจะเกี่ยวกับเขตแดนส่วนที่กำหนดไว้ในข้อ ๑ และข้อ ๒ และอาณาบริเวณที่อยู่ระหว่างทะเลสาบใหญ่กับทะเล”

^๗ เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๔๔

“สันปันน้ำ” (Watershed) เป็นแนวสันต่อน้ำในภูมิประเทศที่เป็นภูเขา เมื่อฝนตกจะแบ่งน้ำเป็นสองส่วน ซึ่งมักเป็นสันเขาหรือขอบหน้าผา หรือไม่ใช่ก็ได้ โดยปกติต้องใช้เครื่องมือทางเทคนิคในการพิสูจน์ ทั้งนี้ บริเวณปราสาทพระวิหารที่อยู่บนเขาพระวิหารไทยเราถือว่าเป็นบริเวณของหน้าผาเป็นสันปันน้ำ! แต่กัมพูชาอ้างแผนที่ซึ่งเป็นภาคผนวกสนธิสัญญา พ.ศ. ๒๔๙๙ (ค.ศ. ๑๙๐๗)

ครั้งที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๙๙ (ค.ศ. ๑๙๐๗) ฝรั่งเศสคืนจันทบุรีให้สยามใน พ.ศ. ๒๔๖๖ แต่ยึดตราดไว้ ดังนั้น เพื่อจะเอาตราดคืน สยามก็ต้องทำสนธิสัญญาฉบับ ๑๙๐๗ ยกเสียมราฐ พระตะบอง ศรีโสภณ แลกกับตราดและเกาะกูด^๔ คราวนี้เสียพื้นที่ประมาณ ๖๖,๕๕๕ ตารางกิโลเมตร และสนธิสัญญาปี ๑๙๐๗ นี้เองที่กำหนดให้ปักปันเขตแดนต่อจากที่กำหนดในสนธิสัญญาปี ๑๙๐๔ โดยตั้งคณะกรรมการผสมสยาม-ฝรั่งเศส ขึ้นอีก ๑ คณะ และมีการทำแผนที่ตามสนธิสัญญาฉบับนี้ ซึ่งไม่ได้ใช้สันปันน้ำในบริเวณพระวิหาร แต่ลากเสียใหม่ และกัมพูชาใช้แผนที่ภาคผนวกสนธิสัญญา ๑๙๐๗ นี้เอง ที่ทำให้เราแพ้คดีในศาลโลกใน พ.ศ. ๒๕๐๕ (ค.ศ. ๑๙๖๒)

เป็นอันว่าสนธิสัญญา ๒ ฉบับที่ทำกับฝรั่งเศสและแผนที่ตามสัญญา ๒ ฉบับนี้เองที่พิพาทกัน ไทยเราอ้างสันปันน้ำตามสนธิสัญญาปี ๑๙๐๔ แต่กัมพูชาอ้างแผนที่ตามสนธิสัญญาปี ๑๙๐๗ (ซึ่งต่อไป จะเรียกสนธิสัญญาและแผนที่สั้น ๆ ว่า สนธิสัญญา ๑๙๐๔ และสนธิสัญญา ๑๙๐๗)

^๔ เพ็ญศรี ดูก. (๒๕๔๒). การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย (ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ ถึง สิ้นสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม). กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน. หน้า ๑๔๗

๓. มูลเหตุแห่งการพิพาทไทย-กัมพูชา และวิวาทะผ่านสื่อมวลชน

ปราสาทพระวิหารที่ถูกทิ้งร้างไป ๕๐๐ ปี ถูกพบใหม่โดยข้าหลวงใหญ่ต่างประเทศมนทลอิสาน คือ พระเจ้าพระบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์เสด็จไปทอดพระเนตรใน พ.ศ. ๒๔๔๒ ซึ่งเป็นเวลา ๔ ปี ก่อนจะทำสนธิสัญญา ๑๙๐๔ (พ.ศ. ๒๔๔๖) และได้มีการเดินสำรวจบริเวณปราสาทพระวิหารเพื่อทำแผนที่โดยคณะสำรวจของคณะกรรมการผสม ๒ ชุด ซึ่งเป็นที่มาของการใช้อ้างอิงในคดีที่ฟ้องศาลโลกในภายหลังดังปรากฏข้อเท็จจริงในคดีที่จะกล่าวต่อไป

เหตุการณ์หลังจากนั้นเป็นข้อเท็จจริงที่ปรากฏในการพิจารณาคดีของศาลโลกทั้งสิ้น อาทิ พ.ศ. ๒๔๗๓ สมเด็จพระยาตราชานุภาพซึ่งทรงเป็นนายกรัฐมนตรีสยาม ได้เสด็จไปชมปราสาทโดยมีข้าหลวงจังหวัดเปรียะ วิเฮียะ ชาวฝรั่งเศสรับเสด็จ หรือกรณีฝรั่งเศสมีหนังสือประท้วงรัฐบาลไทยใน พ.ศ. ๒๔๙๓ ในเดือนกุมภาพันธ์ มีนาคม และพฤษภาคม รวมถึงการประท้วงในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ ว่า เราส่งผู้ดูแลเข้าไปในปราสาท ๔ คน ซึ่งเป็นของกัมพูชาโดยไทยไม่ตอบหนังสือ จนถึง พ.ศ. ๒๔๙๖ กัมพูชาได้เอกราช ก็ได้ส่งหนังสือประท้วงรัฐบาลไทยมาในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๙๗ เป็นต้น

อันที่จริงแล้ว เมื่อกัมพูชาประกาศเอกราชเมื่อ ๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ (ค.ศ. ๑๙๕๐) นั้น ไทยเป็นประเทศแรกที่ประกาศรับรองทันทีและใน พ.ศ. ๒๕๐๐ รัฐบาลไทยก็แจ้งว่าพร้อมจะเจรจาปัญหาเขตแดนระหว่าง ๒ ประเทศ ซึ่งกัมพูชาที่ตอบรับแต่ไม่มีการเจรจาเกิดขึ้น

ครั้นล่วงมาถึงเดือนมีนาคม ๒๕๐๑ หนังสือพิมพ์ไทยฉบับหนึ่งเขียนบทความเรื่องใครเป็นผู้กู้ชาติกัมพูชา โดยบทความนั้นไม่ได้ยกย่องพระเจ้าบรมมหาราชวังอย่างที่ชาวกัมพูชา ยกย่อง เป็นที่มาของการเดินขบวนประท้วงไทยนำโดยข้าราชการและตำรวจในเครื่องแบบ ขบวนดังกล่าวไปจบลงหน้าพระบรมมหาราชวัง ซึ่งพระเจ้าบรมมหาราชวัง นายกรัฐมนตรี ปราศรัยโจมตีไทยอย่างรุนแรง และกล่าวว่า “ไทยโกงเอาเขาพระวิหารของเขมรไป เขมร จึงควรทวงคืนมา”

ในวันสงกรานต์ พ.ศ. ๒๕๐๑ นายซัม ซารี องค์กรมนตรี และเอกอัครทูตกัมพูชา ประจำลอนดอน เขียนบทความลงหนังสือนิตยสาร “กัมพูชาวันนี้” (Le Cambodge d’aujourd’hui) โจมตีประเทศไทยว่าแย่งดินแดนพระวิหารไปจากกัมพูชาเหมือนกับที่แย่งดินแดนอื่น ๆ ยิ่งกว่านั้น หนังสือพิมพ์ซึ่งเป็นของนายซิลวาร์ นายกรัฐมนตรีกัมพูชาเอง ก็โจมตีประมุขของประเทศไทยอย่างรุนแรง อันก่อให้เกิดปฏิกิริยารุนแรงจากชาวไทย โดยผ่านหน้าหนังสือพิมพ์^๔ เช่นบทความเรื่อง “เสียงจากกัมพูชา” โดยแพนสยามรัฐ บทความเรื่อง “ชะแมเมามัน” โดย “พนजर” บทกลอน “สัปดาห์จร” โดย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นต้น

บทกลอนใน นสพ.สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ฉบับอาทิตย์ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๐๒ โดย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

“สัปดาห์นี้มีเรื่องความเมืองใหญ่
เคยเป็นเรื่องโต้เถียงเกียจมานาน
กะลาครอบมานานโบราณว่า
คิดว่าตนนั้นใหญ่ใครไม่ทัน
อันคนไทยนั้นสุภาพไม่หยาบหยาม
ถึงล่วงเกินพลาดพลั้งยังอภัย

ไทยถูกฟ้องขับไล่ขึ้นโรงศาล
ที่ยอดเขาพระวิหารรู้ทั่วกัน
พอแลเห็นท้องฟ้าก็หุนหัน
ทำกำเริบเลิกล้านทุกอย่างไป
เห็นใครหย่อนอ่อนความก็ยกให้
ด้วยเห็นใจว่ายังเยาว์เบาความคิด

^๔ ประหยัด ศ. นาคนานา, จำรัส ดวงวิสาร. (๒๕๐๕). ความเมืองเรื่องเขาพระวิหาร. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ สาส์นสวรรค์.

เขียนบทความค่าตะบึงถึงหัวฟู
 ลังถอนทูตเอิกเกริกเลิกเป็นมิตร
 ไทยก็ยอมตามใจไม่ตั้งดี
 คึดตกลงปลงกันได้ด้วยไมตรี
 หากไทยจะลำเลิกบ้างอ้างขอบเขต
 ใครเล่าตั้งวงศ์ภักดิ์ริย์ปัจจุบัน
 เป็นเพียงเจ้าไม่มีศาลชบชานวิ้ง
 ทัพไทยช่วยปราบศัตรูกู้พารา
 ได้เดชไทยไปคุ้มกะลาหัว
 เป็นข้าชั้นพลีมาฝ่าละออง
 ไม่เหลียวดูโกไไศศวรรย์
 ฝีมือไทยแน้นักประจักษ์ตา
 มีพระคุณจนเจือเหลือประมาณ
 สมกับคำโบราณท่านว่าไว้

ไทยก็ยังนิ่งอยู่ไม่ถือผิด
 แล้วกลับติดตามต่อขอคืนดี
 เพราะไทยถือเขมรพองเหมือนน้องพี
 ถึงคราวนี้ใจเขมรแลเห็นกัน
 เมืองเขมรทั้งประเทศของใครนั่น !
 องค์ด้วงนั่นคือใครที่ไหนดมา !
 ได้แอบอิงอำนาจไทยจึงใหญ่กล้า
 สถาปนาจัดระบอบให้ครอบครอง
 จึงตั้งตัวขึ้นมาอย่าจองทอง
 ส่งดอกไม้เงินทองตลอดมา
 ทั้งเครื่องราชกกุธภัณฑ์เป็นหนักหนา
 เพราะทรงพระกรุณาประทานไป
 ถึงลูกหลานกลับเนรคุณได้
 อย่าไว้ใจเขมรเห็นจริงเอย”

๔. การเจรจาที่ล้มเหลว

วิวาทะระหว่างหนังสือพิมพ์ไทย-กัมพูชาก็เข้มข้นขึ้นเรื่อย ๆ แม้ฝ่ายการเมืองก็ช่วยเติมเชื้อ เช่น พระเจ้าสีหนุออกวิทยุโจมตีว่ากองทหารไทยบุกกรุกเข้าไปในดินแดนกัมพูชา ซึ่งต่อมาก็แถลงว่าเข้าใจผิด ต่อมาพระเจ้าสีหนุก็เสด็จมาเยือนไทยในวันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ ครึ่งวันและทรงประกาศว่าจะแต่งตั้งคณะกรรมการ ๑ ฝ่ายมาเจรจากัน โดยมีนายซอนซาน รองนายกรัฐมนตรีกัมพูชาเป็นประธาน ฝ่ายไทยมีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศ์ประพันธ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศเป็นประธาน

คณะกรรมการของกัมพูชาก็มากรุงเทพและเริ่มเจรจาดังตั้ง ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ ถึง ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๑ โดยมีหัวข้อเจรจา ๓ หัวข้อ คือ

หัวข้อแรก ว่าด้วยปัญหาพระวิหาร ดอนโตนและเขตแดนไทย-กัมพูชา

หัวข้อที่สอง ว่าด้วยการยุติธรรม การเสนอข่าวของสื่อมวลชน และความร่วมมือปราบปรามอาชญากรรมในบริเวณพรมแดน

หัวข้อที่สาม ว่าด้วยเรื่องทางรถไฟ สิ้นค้าผ่านแดน การค้า การป้องกันโรคระบาด และโรคระบาดสัตว์

การเจรจาดำเนินไปได้ดี ยกเว้นหัวข้อแรก และการที่ต่างฝ่ายต่างขอให้อีกฝ่ายหนึ่งจำกัดเสรีภาพสื่อของตน ซึ่งก็ไม่มีฝ่ายใดยอม ในระหว่างนั้นกัมพูชาก็สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนแผ่นดินใหญ่ (ซึ่งไทยยังรับรองได้หัวน) และในระหว่างการเยือนจีนของพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ โสภณภานุ ใจเย็นโหล มีแถลงการณ์กล่าวถึงเพื่อนบ้านกัมพูชาว่า “...ประเทศเพื่อนบ้านของกัมพูชานั้น แสดงท่าทีเป็นปฏิปักษ์อย่างยิ่ง” ทำให้บรรยากาศไม่ค่อยดีนัก

ในการเจรจาหัวข้อแรกนั้น ไทยเสนอให้ตั้งคณะกรรมการผสมปักปันเขตแดน กัมพูชารับหลักการ แต่โต้เถียงกันในประเด็นที่ไทยเสนอให้ใช้เขตแดนตามสนธิสัญญาและพิธีสารต่อท้าย แต่กัมพูชาเสนอให้ใช้สนธิสัญญาและเอกสารต่อท้าย ไทยไม่ตกลงด้วยเพราะคำว่า “พิธีสาร” เป็นเอกสารทางการ แต่ “เอกสาร” อาจเป็นเอกสารใด ๆ รวมทั้งแผนที่ด้วย! สำหรับประเด็นอื่น ๆ เช่น การห้ามกองกำลังติดอาวุธเข้าไปในบริเวณปราสาทและคนเฝ้าปราสาทก็เป็นอันไม่อาจตกลงกันได้การเจรจาจึงยุติลงในวันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๑

๕. การชุมนุมเดินขบวนของฝ่ายไทย

เมื่อทราบว่าการเจรจาล้มเหลว คนนับหมื่นก็ออกไปชุมนุมที่สนามหลวง เปิดปราศรัยโจมตีกัมพูชา แล้วเดินขบวนไปตามถนนราชดำเนินถึงลานพระบรมรูปทรงม้า พลเอกประภาส จารุเสถียร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยมาขอร้องให้ยุติการชุมนุม แต่ก็ไม่สำเร็จ และผู้ชุมนุมกลับเดินไปยังสถานทูตกัมพูชา แต่ตำรวจไม่ยอมให้เข้าไปจึงปะทะกัน จนได้รับบาดเจ็บหลายราย

ระหว่างนั้นก็มีการโจมตีกันไปมาระหว่างสื่อหนังสือพิมพ์และวิทยุของ ๒ ประเทศ และเรื่องพระวิหารก็เข้าไปพัวพัน เพราะจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ยึดอำนาจในวันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ แต่เมื่อถึงวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ก็ได้มีการประกาศตัดสัมพันธ์ทางการทูตจากรัฐบาลกัมพูชาตั้งแต่วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ เป็นต้นไป โดยอ้างว่าการโฆษณากล่าวร้ายกันและกัน ฝ่ายไทยก็ประกาศปิดพรมแดนและสั่งตำรวจตระเวนชายแดนไปเพิ่ม

เมื่อสถานการณ์ตึงเครียดขึ้น เลขาธิการสหประชาชาติก็ส่งบาร์อน โยฮัน เบค-ฟรีส (Baron Johan Beck-Friss) มาไกล่เกลี่ย โดยได้ไปดูพื้นที่พิพาทด้วย จนท้ายที่สุดก็มีการฟื้นความสัมพันธ์ในวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๒ ต่อมานายถนัด คอมันตร์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศก็เยือนกัมพูชาเพื่อกระชับความสัมพันธ์ ซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศกัมพูชาได้เสนอให้กัมพูชาเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาปราสาทพระวิหารด้วย หรือไม่ก็เสนอเรื่องให้ศาลโลกพิจารณา

ภาพแสดงการเดินขบวนชุมนุมประท้วงของไทยในวันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๑^{๑๐}

ภาพแสดงการเดินขบวนชุมนุมประท้วงกัมพูชาของไทย^{๑๑}

^{๑๐} ประหยัด ศ. นาคนาท, จำรัส ดวงธิสาร. (๒๕๐๕). ความเมืองเรื่องเขาพระวิหาร. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
สาส์นสารคดี.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน

ตอนที่ ๑

คติปราสาทพระวิหาร : กรณีพิพาทระหว่างไทย-กัมพูชา พ.ศ. ๒๕๐๕

บทที่ ๑ : การพิพาทคดีปราสาทพระวิหารของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ (พ.ศ. ๒๕๐๕)^{๑๒}

๑. การฟ้องคดีต่อศาลโลกของกัมพูชาและการตัดฟ้องของไทยเรื่องอำนาจศาลโลก

ในวันที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ กัมพูชาได้ยื่นคำร้องเรื่องคดีต่อศาลโลก เพื่อขอให้ศาลพิจารณาว่าปราสาทพระวิหารอยู่ในเขตอธิปไตยของกัมพูชา และไทยต้องถอนทหารและบุคลากรต่าง ๆ ออกจากบริเวณดังกล่าว ไทยตั้ง ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช อดีตนายกรัฐมนตรี และนักกฎหมายมีชื่อ เช่น เซอร์แฟรงค์ ซอสกีส นายอองรี โรแลง นายเจมส์เนวินส์ไฮต์ นายมาร์แชล สลูนี ฯลฯ เป็นทนายความ ไทยต่อสู้คัดค้านเรื่องอำนาจศาลก่อน แล้วจึงไปต่อสู้ในเนื้อหา

ฝ่ายไทยเริ่มคดีด้วยการยกข้อต่อสู้ว่า ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศหรือศาลโลกไม่มีอำนาจเพราะไทยเคยรับอำนาจของศาลประจายติธรรมระหว่างประเทศ (Permanent Court of International Justice) ของสันนิบาตชาติ (The League of Nations) เมื่อ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๒ เป็นเวลา ๑๐ ปี ต่อมาเราก็ขยายเวลาไปอีก ๑๐ ปี เมื่อ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๓ ซึ่งจะสิ้นสุดในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๓

แต่ปรากฏว่าศาลดังกล่าวได้ยุบเลิกไปเมื่อ ๑๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๙ (ค.ศ. ๑๙๔๖) โดยมติของสันนิบาตชาติ แต่ในวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ ไทยก็ยอมรับอำนาจของศาลประจายติธรรมระหว่างประเทศ (ซึ่งถูกยุบเลิกไปแล้ว) ไปอีก ๑๐ ปี ตั้งแต่วันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ (ซึ่งจะครบในวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๓) ซึ่งไทยได้ต่อสู้ว่าเมื่อศาลดังกล่าวยุบไปแล้ว คำรับรองของไทยในปี ๒๔๙๓ ก็เท่ากับไม่มีผลมาตั้งแต่ต้น จึงเท่ากับเราไม่เคยรับรองศาลยุติธรรมระหว่างประเทศของสหประชาชาติ (United Nation) เลย

^{๑๒} เนื้อหาส่วนนี้บางส่วนปรับปรุงจากหนังสือ “บรรดักดิ์ อูวรรณโณ. (๒๕๕๑). แฉเอกสาร “ลับที่สุด” ปราสาทพระวิหาร พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๕๑. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน

อย่างไรก็ตาม ศาลโลกโดยมติเอกฉันท์ยกคำตัดสินของไทยเมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ โดยศาลฯ เห็นว่าหากไทยไม่มีคำประกาศเมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ (ค.ศ. ๑๙๕๐) ไทยก็ไม่ได้ยอมรับอำนาจศาลโลกปัจจุบัน แต่การประกาศเมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ถึงแม้จะระบุว่ารับรองอำนาจศาลประจำยุติธรรมระหว่างประเทศ (PCIJ) ก็ถือว่าเป็นการรับรองอำนาจของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ ตามธรรมนูญศาลยุติธรรมระหว่างประเทศวรรค ๒-๔ และไม่ใช้กรณีตามวรรค ๕ กรณีของไทยเราไม่เหมือนคดีที่อิสราเอลฟ้องบัลแกเรีย^{๑๓}

ซึ่งศาลเห็นว่าบัลแกเรียรับรองอำนาจศาลประจำยุติธรรมระหว่างประเทศ ไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ (ค.ศ. ๑๙๒๐) โดยไม่ได้ทำอะไรอีกเลย เมื่อศาลประจำยุติธรรมระหว่างประเทศยกเลิกไปจึงถือว่าบัลแกเรียไม่ได้ยอมรับอำนาจศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ หรือศาลโลกปัจจุบัน

๒. คำฟ้องของกัมพูชาและคำให้การของไทย

๒.๑ เนื้อหาคำฟ้องและคำขอท้ายฟ้องกัมพูชา

คำฟ้องที่กัมพูชาฟ้องในวันที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ กัมพูชาอ้างว่าปราสาทพระวิหาร หรือที่เรียกภาษากัมพูชาว่า เปรียะ วิเฮียร์ (Preah Vihear) เป็นของกัมพูชา ด้วยเหตุ ๓ ประการ^{๑๔} คือ

ประการแรก กัมพูชามีสิทธิอธิปไตยตามสนธิสัญญาปี ๑๙๐๔ และ ๑๙๐๗ โดยกัมพูชาอ้างแผนที่ผนวก ๑ มาตราส่วน ๑ : ๒๐๐,๐๐๐ ซึ่งร้อยเอกแกเลย์ และร้อยเอกอู่ม ทำขึ้น และยืนยันว่าสนธิสัญญาภายหลัง เช่น สัญญาทางไมตรีฯ พ.ศ. ๒๔๖๘ (ค.ศ. ๑๙๒๕) หรือ พ.ศ. ๒๔๘๐ (ค.ศ. ๑๙๓๗) ก็รับรองสิ่งที่ตกลงกันใน พ.ศ. ๒๔๘๔ (ค.ศ. ๑๙๔๑) โดยสนธิสัญญาโตเกียวที่ไทยทำกับฝรั่งเศสภายใต้การไกล่เกลี่ยของญี่ปุ่น หลังสงครามอินโดจีน โดยปราสาทได้ตกกลับมาเป็นของไทย และกรมโฆษณาการพิมพ์หนังสือเรื่อง “ไทยในสมัยสร้างชาติ” ว่าไทยได้ปราสาทนี้คืนมา ต่อมาสนธิสัญญานี้ถูกยกเลิกโดยสนธิสัญญาสยาม ฝรั่งเศส ที่ลงนามที่กรุงวอชิงตัน เมื่อ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๙ (ค.ศ. ๑๙๔๖) และสนธิสัญญาดังกล่าวตั้งคณะกรรมการประนีประนอมมีผู้แทนสยาม ฝรั่งเศส และคนกลางจาก ๓ ชาติ

^{๑๓} Case concerning the aerial incident of 27 July 1955 (Israel V. Bulgaria), judgment of 26 May 1959 (ICJ)

^{๑๔} เสนีย์ ปราโมช. (๒๕๐๕). คดีเขาพระวิหาร. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี. หน้า ๓-๑๗

(อเมริกัน อังกฤษ และเปรู) ซึ่งไทยได้เรียกร่องดินแดนหลายส่วน อาทิ ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ล้านช้าง จำปาศักดิ์ พระตะบอง แต่ไม่ได้มีชื่อเรียกร่องเรื่องปราสาทเลย ทั้งแผนที่ที่ไทยส่งให้คณะกรรมการประนีประนอมก็แสดงว่าปราสาทอยู่ในเขตกัมพูชา !

ประการที่สอง กัมพูชาอ้างว่าตนได้ใช้อำนาจอธิปไตยอย่างมีประสิทธิภาพเหนือปราสาท เช่นการตรวจท้องที่ รวมถึงการที่นายบาร์มิงสเตอร์ และนายการ์ดไปรับเสด็จสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ รวมทั้งการขึ้นบัญชีปราสาทว่าเป็นโบราณสถานของกัมพูชา และอนุญาตให้คนเข้าไปศึกษาปราสาทมาตลอด

ประการที่สาม ไทยไม่เคยกระทำการใดที่เป็นการใช้อำนาจอธิปไตยที่จะทำให้กัมพูชาเสียสิทธิเหนือดินแดนดังกล่าว โดยอ้างว่าไทยไม่เคยได้แย่งแผนที่ ๑ : ๒๐๐,๐๐๐ ที่กัมพูชาอ้าง และแผนที่ที่กรมแผนที่ไทยทำมาตราส่วน ๑ : ๒๐๐,๐๐๐ เองก็ยอมรับว่าปราสาทอยู่ในเขตกัมพูชา ทั้งไทยไม่เคยประท้วงในประเด็นที่ว่าปราสาทเป็นของกัมพูชา อาทิ เมื่อคราวสมเด็จพระยาดำรงฯ เสด็จไปเยือนปราสาท เจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสก็มาต้อนรับ แต่ตรงกันข้ามเมื่อฝรั่งเศสและกัมพูชาพบว่าไทยส่งทหารเข้าไปรักษาปราสาทก็ได้ประท้วงไทยมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๒ (ค.ศ. ๑๙๔๙)

ดังนั้น กัมพูชามี**คำขอท้ายฟ้อง** (ซึ่งมีความสำคัญมาก เพราะตามหลักกฎหมายถือว่าเป็นบทปฏิบัติการ (operative clause) ที่จะส่งผลให้คู่พิพาทปฏิบัติ และหากจะมีการตีความก็ต้องตีความส่วนนี้) ๒ ข้อ คือ

“๑. ราชอาณาจักรไทยมีพันธะที่จะต้องถอนหน่วยทหารที่ได้ส่งไปตั้งประจำ ณ บริเวณสิ่งหักพังของปราสาทพระวิหารตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๕๔ (พ.ศ. ๒๔๙๗)

๒. อำนาจอธิปไตยแห่งดินแดนเหนือปราสาทพระวิหารเป็นของราชอาณาจักรกัมพูชา”

๒.๒ คำให้การของไทย^{๑๔}

ไทยเรายืนยันคำให้การต่อผู้ว่า ไม่มีหลักฐานใดยืนยันว่าแผนที่ ๑ : ๒๐๐,๐๐๐ ในภาคผนวก ๑ ที่กัมพูชาอ้างเป็นเอกสารที่ผูกพันคู่สัญญาตามสนธิสัญญาปี ๑๙๐๔ เพราะไม่ได้จัดทำและเผยแพร่ในนามคณะกรรมการปักปันเขตแดนผสมตามสนธิสัญญาปี ๑๙๐๔ แต่แผนที่นั้นทำโดยสมาชิกคณะกรรมการฝ่ายฝรั่งเศสฝ่ายเดียว ทั้งยังไม่มีหลักฐานใด ๆ ว่า ๒ ประเทศ ยอมรับว่าเส้นเขตแดนตามแผนที่ดังกล่าวเป็นเส้นเขตแดนระหว่างประเทศ และไม่มีความตกลงใดของคู่กรณีที่มีผลทำให้แผนที่ภาคผนวก ๑ มีลักษณะเป็นสนธิสัญญา

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๙-๗๘

ตรงกันข้ามตามสนธิสัญญาปี ๑๙๐๔ ให้ถือน้ำตมตรงขอบหน้าผาเป็นเส้นเขตแดน แม้ว่าบางส่วน สันปันน้ำจะไม่ตรงกับหน้าผานัก ก็เป็นข้อแตกต่างเล็กน้อยที่ไม่สำคัญ นอกจากนั้น ตามลักษณะภูมิศาสตร์ทางขึ้นสู่ปราสาทก็ขึ้นจากประเทศไทย หากจะขึ้นจากฝั่งกัมพูชาก็ต้องปีนหน้าผาสูงขึ้นขึ้นมา

ยิ่งกว่านั้น มีข้อเท็จจริงเป็นอันมากที่แสดงให้เห็นว่า ไทยได้ใช้อำนาจอธิปไตยเหนือปราสาทมาตลอด อาทิ การเก็บภาษีบำรุงท้องที่ การขึ้นทะเบียนปราสาทเป็นโบราณสถาน การตรวจราชการ ฯลฯ (ดูสนธิสัญญา ในบทนำ)

ไทยจึงขอให้ศาลยกฟ้อง

๒.๓ การขยายคำขอท้ายฟ้องของกัมพูชา

ต่อมาเมื่อศาลโลกอนุญาตให้ทั้ง ๒ ฝ่ายแถลงปิดคดีก่อนพิพากษา ฝ่ายกัมพูชาได้ขยายคำขอท้ายฟ้องจาก ๒ ข้อเป็น ๕ ข้อ โดยยื่นต่อศาลเมื่อ ๕ มีนาคม ๒๕๐๕ (๑๙๖๒) และ ๒๐ มีนาคม ๒๕๐๕ (๑๙๖๒) เพิ่มคำขออีก ๓ ข้อ^{๑๖} คือ

“๑. พิพากษาชี้ขาดว่า แผนที่ตอนเขาตมรัก (ภาคผนวก ๑ ต่อท้ายคำฟ้องของประเทศกัมพูชา) นั้นได้ถูกจัดทำและพิมพ์ขึ้นเผยแพร่ในนามของคณะกรรมการปักปันเขตแดนผลที่ต้งขึ้นโดยสนธิสัญญาลงวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๐๕ และว่าแผนที่นี้แสดงรายละเอียดตรงตามมติของคณะกรรมการดังกล่าว โดยเหตุผลจากความจริงข้อนี้และด้วยความตกลงและการปฏิบัติต่อมาของภาคีในสัญญา แผนที่นี้จึงมีลักษณะเป็นสนธิสัญญาอย่างหนึ่ง

๒. พิพากษาและชี้ขาดว่า เส้นเขตแดนระหว่างกัมพูชากับไทยในเขตพิพาทกันในบริเวณปราสาทพระวิหารเป็นเส้นเขตแดนที่ลากไว้บนแผนที่ของคณะกรรมการปักปันเขตแดนระหว่างอินโดจีนกับสยาม (ภาคผนวก ๑ ต่อท้ายคำฟ้องกัมพูชา)

๓. พิพากษาและชี้ขาดว่า สิ่งประดิษฐกรรม แผ่นศิลา ส่วนปรักหักพังของอนุสาวรีย์รูปหินทราย และเครื่องปั้นดินเผาโบราณ ซึ่งได้ถูกโยกย้ายไปจากปราสาทพระวิหารโดยเจ้าหน้าที่ไทยนับแต่ ค.ศ. ๑๙๕๔ นั้น รัฐบาลไทยจะต้องส่งคืนให้แก่รัฐบาลแห่งราชอาณาจักรกัมพูชา”

^{๑๖} กระทรวงการต่างประเทศ. (๒๕๐๕). คำพิพากษาศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ คดีปราสาทพระวิหาร (คำแปล). กรุงเทพฯ : สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี. หน้า ๘-๙ (International Court of Justice (ICJ). Case concerning the Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand) Merits : Judgment of 15 June 1962)

ไทยขอให้ศาลไม่รับคำร้องทั้ง ๓ ข้อ เพราะยื่นล่าช้ามาก และไม่ได้รวมอยู่ในคำขอเมื่อเริ่มคดี และเป็นการขยายคำร้องเดิม

ทั้งนี้ ข้อสังเกตสำคัญประการหนึ่ง คือ คำขอที่กัมพูชายื่นเมื่อ ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ มีเพียง ๒ ข้อ แต่มายื่นเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ ในการแถลงปิดคดีก่อนศาลตัดสินเพียง ๓ เดือน และศาลจะไม่รับตัดสินให้ ดังจะเดิกล่าวถึงต่อไป

๓. คำพิพากษาของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศใน พ.ศ. ๒๕๐๕

๓.๑ คำพิพากษาของศาล

ศาลได้นั่งพิจารณาโดยเปิดเผยในเดือนมีนาคมเกือบทั้งเดือน โดยฟังพยานทั้ง ๒ ฝ่าย รวมทั้งผู้เชี่ยวชาญ และมีการฉายภาพยนตร์โดยกัมพูชาด้วย และศาลได้ทำคำพิพากษาลงวันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๕ (ค.ศ. ๑๙๖๖) โดยศาลเห็นว่าคำร้องที่ยื่นเพิ่มเติม ๓ ข้อนั้น ศาลไม่พิพากษาให้ ๒ ข้อแรกที่ขอเพิ่มมา คงพิจารณาแต่ให้คืนสิ่งของตามข้อ ๓ โดยศาลระบุว่า^{๑๓๗}

“ในประการสุดท้าย เมื่อพิจารณาถึงคำแสดงสรุปที่คู่ความได้ยื่นต่อศาลเมื่อตอนจบกระบวนการพิจารณาภาคอาญา ศาลมีความเห็นดังเหตุผลที่ได้บ่งไว้ในตอนต้นของคำพิพากษานี้ ว่าคำแถลงสรุปข้อที่หนึ่งและข้อที่สองของกัมพูชาที่ขอให้ศาลพิพากษาชี้ขาดในเรื่องสภาพทางกฎหมายของแผนที่ภาคผนวก ๑ และในเรื่องเส้นเขตแดนในอาณาบริเวณที่พิพาท จะรับฟังได้ก็แต่เพียงในฐานะที่เป็นแสดงเหตุผล และมีใช้เป็นข้อเรียกร้องที่จะต้องกล่าวถึงในบทบัญญัติการของคำพิพากษา”^{๑๓๘}

ในท้ายที่สุดศาลจึงพิพากษาว่า^{๑๓๙}

“ด้วยเหตุผลดังกล่าวแล้วนี้

ศาล

โดยคะแนนเสียงเก้าต่อสาม

ลงความเห็น ว่า **ปราสาทพระวิหารตั้งอยู่ในอาณาเขตภายใต้อธิปไตยของกัมพูชา**

^{๑๓๗} เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๐

^{๑๓๘} คำขอ ๒ ข้อที่ยื่นมาล่าช้าและศาลปฏิเสธไม่ตัดสินให้ นี่แหละ จะเป็นเหตุให้กัมพูชาขอมาตีความใหม่ในปี ๒๕๕๔ เมื่อ ๕๐ ปี ล่วงไปแล้ว ! และศาลโลกในปี ๒๕๕๖ จะต้องตีความ

^{๑๓๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๑

โดยเหตุนี้ จึงพิพากษา

โดยคะแนนเสียงเก้าต่อสาม

ว่าประเทศไทยมีพันธะที่จะต้องถอนกำลังทหารหรือตำรวจ ผู้เฝ้ารักษาหรือผู้ดูแลซึ่งประเทศไทยส่งไปประจำอยู่ที่ปราสาทพระวิหารหรือในบริเวณใกล้เคียงบนอาณาเขตของกัมพูชา

โดยคะแนนเสียงเจ็ดต่อห้า

ว่าประเทศไทยมีพันธะที่ต้องคืนให้แก่กัมพูชา บรรดาวัตถุชนิดที่ไต่ระบุไว้ในคำแถลงสรุปข้อหาของกัมพูชาซึ่งเจ้าหน้าที่ไทยอาจจะได้โยกย้ายออกไปจากปราสาทหรือบริเวณพระวิหาร นับแต่วันที่ประเทศไทยเข้าครอบครองพระวิหารเมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๕”

คำตัดสินทั้ง ๓ ข้อนี้ เป็นสิ่งที่ไทยต้องปฏิบัติตาม และ ๓ ข้อนี้เองศาลต้องตัดสินตามคำขอจึงถือเป็นบทปฏิบัติการ (operative clause) และหากจะขอตีความก็ต้องขอตีความบทปฏิบัติการนี้เองจะขอตีความเหตุผลที่ศาลใช้ในการตัดสินไม่ได้ เว้นแต่เหตุผลนั้นจะเกี่ยวเนื่องจนแยกไม่ออก (inseparable) จากบทปฏิบัติการ! (ซึ่งจะได้อธิบายอีกครั้งในตอนที่สอง)

๓.๒ เหตุผลที่ศาลใช้ในการตัดสิน

ศาลใช้ข้อเท็จจริง ๒ ช่วง ในการให้เหตุผล โดยข้อเท็จจริงช่วงแรก เป็นข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๖-พ.ศ. ๒๔๕๒ (ค.ศ. ๑๙๐๔-๑๙๐๙) และช่วงที่สอง คือข้อเท็จจริงหลังจาก พ.ศ. ๒๔๕๒ (ค.ศ. ๑๙๐๙) โดยเหตุผลสำคัญที่ศาลใช้ในการพิพากษา สามารถแยกเป็นประเด็นได้ ดังต่อไปนี้

๓.๒.๑ ข้อเท็จจริงระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๖-๒๔๕๒

(๑) เส้นเขตแดนเกิดจากสนธิสัญญาหรือการปักปันเขตแดน ?

ศาลเห็นว่าสนธิสัญญาปี ๑๙๐๔ กำหนดสาระสำคัญ ๒ เรื่อง คือ หลักการในการกำหนดเขตแดนซึ่งสนธิสัญญา ๑๙๐๔ ข้อ ๑ กำหนดให้ใช้สันปันน้ำในบริเวณดังกล่าว แต่ขณะเดียวกันก็ตั้งคณะกรรมการผสมขึ้นปักปันเขตแดนศาลจึงตั้งคำถามว่า

“ทำไมภาคีสถิตสนธิสัญญาในกรณีนี้จึงได้กำหนดให้มีการปักปันเขตแดน แทนที่จะอาศัยเพียงข้อสนธิสัญญาที่แสดงว่าเส้นเขตแดนในอาณาบริเวณนี้ได้แก่ เส้นสันปันน้ำ มีสนธิสัญญากำหนดเขตแดนหลายฉบับซึ่งอ้างถึงแต่เพียงเส้นสันปันน้ำ หรือเส้นสันเขาเท่านั้น และไม่มีข้อความเกี่ยวกับการปักปันเขตแดนไว้อย่างใด ภาคีสถิตสนธิสัญญาในกรณีนี้คงต้องมีเหตุผลในการที่ได้กำหนดงานขึ้นต่อไปไว้ เหตุผลนี้ควรจะต้องเป็นเพราะว่าภาคีสถิตสนธิสัญญา

ได้ถือว่าการกำหนดเส้นสันปันน้ำไว้เพียงเท่านั้นคงไม่พอเพียงที่จะทำให้เส้นเขตแดน มีความมั่นคงแน่นอน หรือเป็นที่ยุติได้ เหตุผลดังว่เนื่อทำให้ต้องมีการปักปันเขตแดนและการกำหนดเส้นในแผนที่ขึ้นเพื่อบรรลุลุทธิหมายอนนี้”

ดังนั้น ศาลจึงตีความสนธิสัญญาว่า “ไม่มีเหตุผลที่จะให้คิดว่าคู่กรณีให้ความสำคัญพิเศษแก่เส้นสันปันน้ำโดยเจาะจง เมื่อเปรียบเทียบกับความสำคัญที่เหนือกว่าของการยึดถือเส้นเขตแดนในแผนที่ ซึ่งได้ปักปันในเวลาต่อมา และเป็นที่ยอมรับแก่คู่กรณี ทั้งนี้ เพื่อให้เรื่องได้เป็นที่ยุติกันไป ฉะนั้น อาศัยหลักในการตีความสนธิสัญญา ศาลจึงจำต้องลงความเห็นให้ถือเส้นเขตแดนตามแผนที่ของบริเวณพิพาท”

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ ศาลเห็นว่าสนธิสัญญากำหนดหลักการปักปันเขตแดนว่าให้ใช้สันปันน้ำ แต่ย้งต้องให้ปักปันจริง ๆ บนพื้นที่อีก เมื่อเป็นเช่นนี้ ประเด็นก็คือเส้นเขตแดนที่ปักปันนั้นมียู่หรือไม่ ? ถ้ามี มีอยู่บนแผนที่ฉบับใด ?

(๒) มีการสำรวจและปักปันเขตแดนหรือไม่ ?

ศาลฟังข้อเท็จจริงว่าเมื่อทำสัญญา ๑๙๐๔ แล้ว ก็มีการตั้งคณะกรรมการผสมไทย-ฝรั่งเศส ฝ่ายฝรั่งเศสมีพันเอกแบร์นาร์ด (Bernard) และเจ้าหน้าที่สำรวจฝ่ายฝรั่งเศส เช่น ร้อยเอกแกร์เลย์ ร้อยเอกอุม (Oum) ส่วนฝ่ายไทยก็มีพลตรีหม่อมชาติเดชอุดม (ต่อมาได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นมหาอำมาตย์เอก พลเอก เจ้าพระยาวงษาอนุประพันธ์ นามเดิม คือ ม.ร.ว.สท้าน สนิทวงศ์) โดยคณะกรรมการชุดนี้ประชุมครั้งแรกในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๔๘ (ค.ศ. ๑๙๐๕) โดยจะทำการสำรวจทางตะวันออกของช่องเกน ซึ่งเป็นที่ตั้งของปราสาทพระวิหาร เพราะใน พ.ศ. ๒๔๔๖-๒๔๕๐ ดินแดนฝั่งตะวันตกของเทือกเขาบรรทัดเป็นของไทย โดยใน พ.ศ. ๒๔๔๘ (ค.ศ. ๑๙๐๕) ปรากฏว่าร้อยเอกแกร์เลย์ กรรมการฝ่ายฝรั่งเศสได้เดินทางไปสำรวจเทือกเขาดังกล่าวในเดือนกุมภาพันธ์ แต่ไม่ปรากฏว่ามีการทำแผนที่แต่อย่างใด^{๒๐}

ในการประชุมคณะกรรมการผสมตามสนธิสัญญา ๑๙๐๔ เมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ (ค.ศ. ๑๙๐๖) ที่นครวัด คณะกรรมการได้ตกลงกันว่าจะขึ้นไปสำรวจบนเทือกเขาบรรทัดจากที่ราบต่ำของกัมพูชา โดยผ่านขึ้นทางช่องเกน ซึ่งอยู่ทางตะวันตกของปราสาท และจะเดินไปทางทิศตะวันออกตามเทือกเขาโดยใช้เส้นทางเดียวกับที่ร้อยเอกแกร์เลย์ เคยใช้ ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๘ (ค.ศ. ๑๙๐๕) และไปที่ปราสาทพระวิหารโดยศาล

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๑

กล่าวว่าทั้งไทยและกัมพูชาไม่ได้โต้แย้งว่า ประธานคณะกรรมการผสมทั้งฝ่ายไทยและฝรั่งเศสได้เดินมาตามทางนี้และไปที่ปราสาท ทั้งนี้ ข้อเท็จจริงนี้ปรากฏในรายงานการประชุมคณะกรรมการ เมื่อ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ โดยไม่มีบันทึกหรือหลักฐานอื่น (เช่น แผนที่) ยืนยันอีกแต่ที่สำคัญที่สุด คือ ข้อความในรายงานการประชุมวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ (ค.ศ. ๑๙๐๖) ซึ่งระบุตกลงกันว่าให้ร้อยเอกอุมกรกรมการฝ่ายฝรั่งเศสเป็นผู้สำรวจเทือกเขาบรรทัดด้านตะวันออกทั้งหมด ซึ่งเป็นที่ตั้งของปราสาทพระวิหาร โดยกำหนดให้เดินทางในวันรุ่งขึ้น คือวันที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๙^{๒๑}

ข้อสังเกตที่สำคัญคือ ศาลกล่าวถึงการเดินสำรวจของร้อยเอกแกร์เลย์ และร้อยเอกอุมกร ตามมติคณะกรรมการผสมชุดที่ ๑ ตามสนธิสัญญา ๑๙๐๔ ซึ่งข้อของทั้ง ๒ นี้จะไปปรากฏอยู่บนแผนที่ ๑๑ ระวางที่ใช้มาตราส่วน ๑ : ๒๐๐,๐๐๐ ที่กัมพูชาอ้างในภาคผนวก ๑ ซึ่งทำให้ศาลเชื่อว่าเป็นผลงานของคณะกรรมการผสมชุดที่ ๑ (ตามสัญญา ๑๙๐๔) และที่ไม่มีใครในคณะกรรมการคัดค้านก็เพราะเห็นข้อ ๒ คนนี้เอง ในขณะที่ไทยเราโต้แย้งว่า แผนที่นี้ไม่เคยถูกนำเสนอต่อคณะกรรมการผสมชุดที่ ๑ เพื่อให้ความเห็นชอบเลย จึงถือไม่ได้ว่าแผนที่ดังกล่าวเป็นที่แผนที่ที่คณะกรรมการผสมฯ ได้รับรองแล้ว

ในทางตรงกันข้ามศาลโลกฟังว่า คณะกรรมการผสมชุดที่ ๑ มีเจตนาเต็มที่ที่จะปักปันเขตแดน (ไม่ใช่ถือเอาแต่สันปันน้ำตามสนธิสัญญาอย่างเดียว-ข้อความในวงเล็บผู้เขียนเพิ่มเอง) และได้ปักปันเสร็จสิ้นแล้ว เพราะศาลระบุว่าปลายเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๕๐ (ค.ศ. ๑๙๐๗) ทูตฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ รายงานไปยังรัฐมนตรีต่างประเทศฝรั่งเศสที่ปารีสว่า “ได้รับแจ้งจากประธานฝ่ายฝรั่งเศส (พ.อ.แบร์นาร์ด) ว่า การปักปันทั้งหมดได้เสร็จสิ้นลงแล้ว โดยไม่มีเหตุร้ายเกิดขึ้น” และว่า “ได้มีการกำหนดเส้นเขตแดนขึ้นเป็นที่แน่นอนแล้ว นอกจากบริเวณเสื่อมราษฎร”^{๒๒}

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๒

คณะกรรมการปักปันเขตแดนสยาม - ฝรั่งเศส

ยิ่งกว่านั้น ศาลก็ฟังว่าประธานฝ่ายฝรั่งเศส (พ.อ.แบร์นาร์ต) ได้รายงานไปให้รัฐบาลฝรั่งเศสทราบ ว่า “ตลอดแนวเขตดงรัก (เขตเทือกเขาบรรทัด) จนถึงแม่น้ำโขง การกำหนดเขตแดนไม่ได้ประสบความยุ่งยากใด ๆ เลย”^{๒๓}

ที่สำคัญ ศาลโลกก็ได้รับรู้ว่าไทยเองก็ได้ทำแผนที่โดยกรมแผนที่แสดง “เส้นทางเดินของคณะกรรมการผสม ๑๙๐๔”

จากข้อเท็จจริงข้างต้นจึงทำให้ศาลสรุปว่า “จึงเป็นที่แจ้งชัดว่าได้มีการสำรวจและกำหนดเส้นเขตแดนแล้ว”^{๒๔} ทั้ง ๆ ที่หลังจากการประชุมเมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ (ค.ศ. ๑๙๐๖) แล้ว ก็ไม่มีการพูดถึงการสำรวจแถบปราสาทพระวิหารอีกเลยในรายงานการประชุมครั้งต่อ ๆ มาของคณะกรรมการผสมชุดที่ ๑

ความจริงตามหนังสือของทูตฝรั่งเศสในกรุงเทพฯ ถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ลงวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๐ (ค.ศ. ๑๙๐๗) และการรายงานของ พ.อ.แบร์นาร์ต ประธานฝ่ายฝรั่งเศสก็ระบุว่า

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน

“แผนที่ ซึ่งแสดงเขตแดนอาจปรับปรุงแก้ไขใหม่ได้ในระยะเวลาอันสั้น และการประชุมระหว่างกรรมการฝรั่งเศสและสยามอาจจะจัดให้มีขึ้นก่อนวันที่ ๑๕ มีนาคม” (พ.ศ. ๒๔๕๐/ค.ศ. ๑๙๐๗ ผู้เขียนเดิมเอง) แต่เอาเข้าจริงก็ไม่มีการประชุมคณะกรรมการผสมอีก เพราะมีการทำสนธิสัญญาฝรั่งเศส-สยาม ลงวันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ (ค.ศ. ๑๙๐๗) ซึ่งตกลงให้มีการปักปันเขตแดนต่อจากที่ปักปันไว้เดิม ความสนใจเรื่องคณะกรรมการผสมชุดที่ ๑ ก็หมดไป และทุกฝ่ายก็หันมาสนใจสนธิสัญญา ๑๙๐๗ (พ.ศ. ๒๔๕๐) แทน^{๒๕}

ทั้งหมดนี้เป็นการสำรวจ และปักปันเขตแดนซึ่งศาลเชื่อว่าคณะกรรมการผสมชุดที่ ๑ ตามสนธิสัญญา ๑๙๐๔ ได้ทำเสร็จแล้ว

(๓) ปัญหาว่าแผนที่ (map) อันเกิดจากการสำรวจมีการทำหรือไม่ ?

ศาลกล่าวว่า “ดังนั้น จึงเป็นที่แจ้งชัดว่ามีการสำรวจและกำหนดเส้นเขตแดนแล้ว แต่มีปัญหาว่าอะไรที่เป็นเส้นเขตแดนอันนั้น (โดยเฉพาะในอาณาบริเวณพระวิหาร) ใครเป็นผู้กำหนดขึ้นโดยวิธีใด และโดยคำสั่งของใคร”^{๒๖} ความยากลำบากในการตอบคำถามนี้ อยู่ที่ว่าหลังจากรายงานการประชุมคณะกรรมการชุดแรก เมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ (ค.ศ. ๑๙๐๖) แล้ว มิได้มีการอ้างถึงเรื่องเขตแดนในอาณาบริเวณเขาดงรักอีกเลยในรายงานการประชุมครั้งต่อ ๆ มา”

- ใครขอให้ทำแผนที่ ใครเป็นคนทำ ?

ศาลฯ พังข้อเท็จจริงว่า รัฐบาลสยามเวลานั้นไม่มีความสามารถทางเทคนิคในการทำแผนที่ ดังนั้น รัฐบาลสยามโดยคณะกรรมการผสมทั้งชุดแรกและชุดที่ ๒ เป็นผู้ร้องขอให้ฝรั่งเศสจัดทำแผนที่ (ศาลฯ อ้างรายงานการประชุมคณะกรรมการผสมชุดแรกที่ขอให้ฝรั่งเศสทำแผนที่ เมื่อ ๒๙ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๐๕ (พ.ศ. ๒๔๔๘) และอ้างรายงานการประชุมคณะกรรมการผสมชุดที่ ๒ ขอให้ฝรั่งเศสทำแผนที่อีกเมื่อ ๖ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๐๘ (พ.ศ. ๒๔๕๑)) เจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสที่จัดทำแผนที่ให้ทั้งคณะกรรมการผสมชุดที่ ๑ (พ.ศ. ๒๔๔๗ (ค.ศ. ๑๙๐๔)) และชุดที่ ๒ (พ.ศ. ๒๔๕๐ (ค.ศ. ๑๙๐๗)) มีหลายคนซ้ำกัน อาทิ พอ. แบร์นาร์ต, ร.อ.แกร์เลย์, ร.อ.อู๋ม, นายเดอบาซซี^{๒๗}

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๓

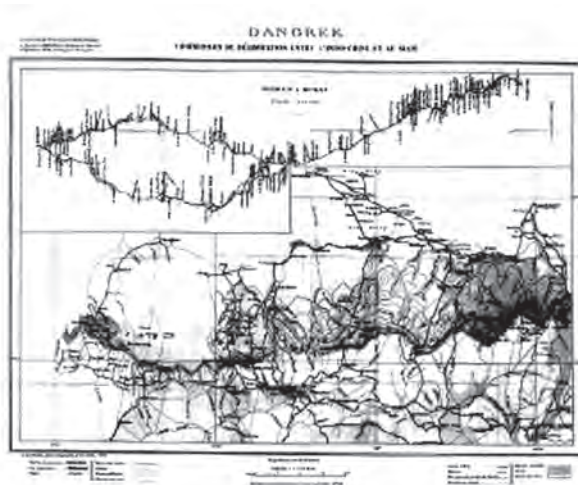
^{๒๖} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๒

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๔-๒๕

ศาลา ฟังต่อไปว่า ในรายงานการประชุมคณะกรรมการผสมชุดที่ ๒ (ซึ่งต้องสำรวจ ปักปันเขตแดนทางตะวันตกของช่องเกน ซึ่งใน พ.ศ. ๒๔๔๗ ยังไม่ได้สำรวจเพราะเป็น ดินแดนสยาม แต่ใน พ.ศ. ๒๔๕๐ สยามยกให้ฝรั่งเศสตามสัญญาปี ๒๔๕๐ (ค.ศ. ๑๙๐๗) จึงต้องลงมือสำรวจใหม่) ปรากฏชัดว่า เส้นเขตแดนที่คณะกรรมการผสมชุดที่ ๒ ลากขึ้นใหม่ ได้ไปบรรจบกับเส้นเขตแดนที่มีอยู่แล้วทางทิศตะวันออกจนถึงบริเวณปราสาทและเลย ออกไปอีก^{๒๘} ศาลเห็นว่าคณะกรรมการผสมชุดที่ ๒ ตามสนธิสัญญาปี ๑๙๐๗ (พ.ศ. ๒๔๕๐) ไม่ได้ปักปันเขตแดนทางตะวันออกทางช่องเกน แต่ได้ทำต่อจากที่คณะกรรมการผสมชุดที่ ๑ ได้ปักปัน (ทางตะวันออก) มาจนถึงช่องเกน จริงอยู่เส้นเขตแดนของชุดที่ ๑ ที่ลากไว้บริเวณ ช่องเกน กับที่ชุดที่ ๒ ลากทับกันอยู่ข้างบริเวณช่องเกน แต่การทับกันไม่ได้ไปถึงพระวิหาร

ขอให้สังเกตที่ศาลโลกฟังว่า เส้นเขตแดนที่คณะกรรมการชุดที่ ๒ ใหม่ลากนี้ไป บรรจบกับ “เส้นเขตแดนที่มีอยู่แล้วทิศตะวันออกจนถึงบริเวณปราสาท” ซึ่งศาลก็สรุปว่า “ดังนั้น จึงเป็นข้อสันนิษฐานว่าได้มีการปักปันไปแล้ว” (ในบริเวณปราสาทโดยเจ้าหน้าที่ ฝรั่งเศสในคณะกรรมการผสมชุดที่ ๑ - ข้อความในวงเล็บเป็นการขยายความของผู้เขียน)

กล่าวคือ ศาลเห็นว่าการทำแผนที่ ๑ : ๒๐๐,๐๐๐ ทำโดยเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสในคณะกรรมการผสมชุดที่ ๑ ตามสัญญา ๑๙๐๔ (๒๔๔๗)

ภาพแผนที่ภาคผนวก ๑ ที่กัมพูชาอ้าง

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๓-๒๔

- **ทำขึ้นเผยแพร่แล้วมีการโต้แย้งหรือยอมรับ ?**

ศาลฟังว่าเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศส ๔ นายข้างต้นได้จัดทำแผนที่ที่เรียกว่า “ระวางตงรัก” เสร็จปลายฤดูใบไม้ร่วง ค.ศ. ๑๙๐๗ (๒๔๔๗) เป็นระวาง ๑๑ ระวาง รวม ๑๑ ฉบับ โดยได้ให้บริษัทพิมพ์แผนที่ที่มีชื่อเสียงของฝรั่งเศส คือ อาซ บาร์แรร์^{๒๙} ใน ๑๑ ฉบับนั้น ๑ ฉบับว่าด้วยบริเวณพระวิหาร ซึ่งมีเส้นเขตแดนที่ลากขึ้นโดยไม่ใช้สันปันน้ำ ทำให้ปราสาทพระวิหารตกไปอยู่ในเขตกัมพูชา และกัมพูชาก็ยื่นแผนที่นี้มาเป็นภาคผนวก ๑

ไทยโต้แย้งว่า

๑. แผนที่ไมใช่งานของคณะกรรมการผสม และไม่มีผลผูกพัน
๒. แผนที่บริเวณปราสาทพิศพลาดอย่างสำคัญเพราะใช้เส้นเขตแดนตามที่ขีดบนแผนที่ ไม่ใช้สันปันน้ำตามสัญญา คณะกรรมการผสมไม่มีอำนาจใดที่จะทำให้เกิดไปจากสัญญาปี ๑๙๐๔
๓. ไทยไม่เคยรับรองแผนที่นี้ หรือเส้นเขตแดน หรือหากจะเคยรับรอง ก็รับรองด้วยความสำคัญผิดว่าเส้นเขตแดนตรงกับสันปันน้ำ

ในข้อแรก ศาลกล่าวว่า ศาลเชื่อว่าแผนที่ทำโดยเจ้าหน้าที่ ซึ่งมีหน้าที่สำรวจเขาบรรทัดฝ่ายฝรั่งเศสที่สร้างขึ้นจากการร้องขอของไทยพิมพ์เผยแพร่โดยบริษัทแผนที่ที่มีชื่อเสียงของปารีส ดังนั้น แผนที่ที่มีที่มาเปิดเผยแน่ชัด แต่ศาลกล่าวว่า “ในระยะเริ่มแรกและขณะที่จัดทำแผนที่นั้นขึ้นนั้น **แผนที่ฉบับนี้ไม่มีลักษณะผูกพันใด ๆ**”^{๓๐}

ในข้อต่อสู้ข้อ ๒ ที่ไทยสู้ว่าคณะกรรมการผสมไม่มีอำนาจกำหนดเขตแดนให้ผิดไปจากสันปันน้ำในสัญญาปี ๑๙๐๔ ศาลสรุปว่า ข้อต่อสู้นี้ใช้ได้ถ้าคณะกรรมการผสมหรือไทยไม่ยอมรับ แต่ถ้าวินิจฉัยโดยไทยยอมรับ ข้อต่อสู้ที่ว่าคณะกรรมการผสมไม่มีอำนาจก็ไม่มีสำคัญแล้ว เพราะรัฐบาลไทยยอมรับแผนที่และเขตแดนตามแผนที่แล้ว^{๓๑}

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๕

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๗

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๘

ศาลจึงตั้งประเด็นว่า

“ปัญหาที่แท้จริง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในคดีนี้ จึงอยู่ที่ว่า ภาคีสนธิสัญญาได้ยอมรับนับถือแผนที่ภาคผนวก ๑ และเส้นเขตแดนตามที่ปรากฏบนแผนที่นั้นว่าเป็นผลงานในการปักปันเขตแดนในบริเวณพระวิหาร และโดยเหตุนี้ เป็นการรับรองลักษณะผูกพันของแผนที่นั้นหรือไม่”^{๓๒}

ไทยปฏิเสธโดยยืนยันว่าไทยนิ่งเฉย ไม่คัดค้านแผนที่ แต่ไม่ได้หมายความว่าเรายอมรับหรือยินยอมแก่การขีดเส้นเขตแดนผิดไปจากสันปันน้ำในสนธิสัญญา ๑๙๐๔

เมื่อตั้งประเด็นเช่นนี้ ศาลจึงต้องพิจารณาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับแผนที่ภาคผนวก ๑ มาตราส่วน ๑ : ๒๐๐,๐๐๐ ที่กัมพูชาอ้างดังต่อไปนี้

๑. แผนที่ได้ส่งไปอย่างแพร่หลายให้สมาคมภูมิศาสตร์ประเทศสำคัญ ๆ ให้งการที่สนใจภูมิศาสตร์ของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์นี้ได้แก่ สถานทูตไทยในฝรั่งเศส อังกฤษเยอรมนี รัสเซีย สหรัฐอเมริกา และสมาชิกในคณะกรรมการผสมทั้ง ๒ ชุด รวม ๑๖๐ ชุด ชุดละ ๑๑ แผนที่และส่งให้รัฐไทย ๕๐ ชุด^{๓๓}

๒. ทูตไทยในปารีสทำหนังสือรายงานเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศไทยว่า

“ในเรื่องที่คณะกรรมการปักปันเขตแดนผสมตามคำสั่งของกรรมการฝ่ายสยาม ให้กรรมการฝ่ายฝรั่งเศสช่วยจัดทำแผนที่นั้น บัดนี้ คณะกรรมการฝ่ายฝรั่งเศสปฏิบัติการเรียบร้อยแล้ว” [(หนังสือลงวันที่ ๒๐ สิงหาคม ค.ศ. ๑๙๐๘ (พ.ศ. ๒๔๕๑))]^{๓๔}

๓. คณะกรรมการผสมฝ่ายไทยทั้ง ๒ ชุด ไม่ได้ทักท้วง ศาลฯ สันนิษฐานว่าคงเป็นเพราะมุมบนซ้ายแผนที่เขียนว่า ทำโดย ร.อ.ทิกซิเอร์ แคร่เล กับ ร.อ.อู่ม ซึ่งคณะกรรมการเคยมีคำสั่งให้สำรวจเขตตะวันออกของเทือกเขาบรรทัด ซึ่งรวมบริเวณพระวิหารด้วยทั้งแผนที่นี้มีชื่อบนแผนที่ปรากฏว่า “ดงรัก-คณะกรรมการปักปันเขตแดน ระหว่างอินโดจีนและสยาม” ซึ่งถ้าไม่ใช่ผลงานของคณะกรรมการผสม คณะกรรมการฝ่ายไทยก็ต้องทักท้วงอยู่แล้วว่าไม่ใช่แผนที่ของคณะกรรมการผสม หรือการลากเส้นเขตแดนผิดพลาด แต่ฝ่ายไทยก็ไม่ได้ทักท้วงเลย^{๓๕}

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๙

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๐

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๑

๔. ศาลฯ ยังอ้างต่อว่า สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเสนาบดีมหาดไทย ทรงขอบพระทัยทูตฝรั่งเศส และทรงขอแผนที่เพิ่มอีก ๑๕ ชุด เพื่อส่งให้ผู้ว่าราชการจังหวัดของไทย ซึ่งแสดงการตอบรับแผนที่นี้^{๓๖}

๕. ศาลฟังต่อไปว่าตามรายงานของคณะกรรมการถอดอักษร (Commission of Transcription) ซึ่งประชุมที่กรุงเทพตั้งแต่เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ (ค.ศ. ๑๙๐๙) ต่อไปหลายเดือน ซึ่งมีกรรมการทั้งจากฝ่ายไทย-ฝรั่งเศส ก็ต้องการก่อตั้งหน่วยงานภูมิศาสตร์สยามขึ้น โดยรวบรวมผลงานของคณะกรรมการผสมทั้ง ๒ ชุด (คือ ชุด ๑๙๐๔ และ ๑๙๐๗) เพื่อดัดแปลงแผนที่ให้มีขนาดเล็กลง ปรับถ้อยคำภาษาให้ตรงกันระหว่างภาษาฝรั่งเศสและไทยในระหว่างการค้าและการหลายเดือนนี้ ไทยก็ไม่ได้ทักท้วงเลย^{๓๗}

ไทยต่อสู้ถือว่า เจ้าหน้าที่ยื่นผู้น้อยที่รับทราบแผนที่ไม่ใช่ผู้มีอำนาจและทั้งยังไม่มี ความเชี่ยวชาญด้านการดูแผนที่จึงอาจไม่สังเกตว่ามีปราสาทอยู่บนแผนที่ ทั้งเจ้าหน้าที่ชั้นผู้น้อยเหล่านี้ก็ไม่ใช่รู้เรื่องปราสาทพระวิหาร ทั้งในเมืองสยามเวลานั้นก็ไม่มีใครทราบหรือสนใจ ปราสาทพระวิหารแต่อย่างใด

ศาลเห็นว่าสมเด็จพระยาเทวะวงศ์วโรปการฯ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ คณะกรรมการผสมฝ่ายไทย ทั้ง ๒ ชุด ผู้ว่าราชการจังหวัด ขุขันธ์ ซึ่งคงได้รับแผนที่ไปจากกรมพระยาดำรงฯ ล้วนเป็นผู้ใหญ่มีความรู้ท้องถิ่น และเขาพนมดงรักเป็นอย่างไร จึงเป็นไปได้ที่ท่านเหล่านั้นจะไม่รู้ว่ามิมีปราสาทตั้งอยู่^{๓๘}

นอกจากนั้น ที่เราบอกว่าเราไม่รู้ว่ามีปราสาทก็ไม่น่ารับฟังเพราะในเอกสารที่ไทยยื่นต่อศาลระบุชัดเจนว่า ปราสาทพระวิหาร “ถูกค้นพบใหม่อีก” โดยกรมหลวงสรรพสิทธิ ๙ ปี ก่อน ค.ศ. ๑๙๐๗ (ราว ๆ ค.ศ. ๑๘๙๘ หรือ พ.ศ. ๒๔๔๑) พร้อมด้วยข้าราชการ ๑๕-๒๐ คน ซึ่งอาจมีผู้ว่าราชการจังหวัดขุขันธ์ด้วย จึงอ้างไม่ได้ว่าไม่ตระหนักถึงความสำคัญของปราสาท^{๓๙}

ไทยต่อสู้ถือว่า มีข้อผิดพลาดในแผนที่ซึ่งลากเส้นเขตแดนผิดไปจากที่สนธิสัญญา ๑๙๐๔ กำหนดโดยเจ้าหน้าที่ไทยไม่ทราบ ในขณะที่รับแผนที่

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๒

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๒-๓๔

ศาลา เห็นว่า แผนที่บริเวณปราสาทตามผนวก ๑ กำหนดเส้นเขตแดนโดยมิได้เป็นไปตามสันปันน้ำ ซึ่งอยู่บริเวณขอบหน้าผา แต่กลับหันเหขึ้นไปทางภาคเหนือของบริเวณชะงอกผา ณ พระวิหารอย่างเห็นได้ชัด ศาลเห็นว่าไม่มีใครที่ดูแผนที่แล้วจะเกิดความเข้าใจผิดได้ ดังนั้น ไทยจึงไม่อาจอ้างความผิดพลาดของไทยเอง ซึ่งมีพฤติการณ์ที่ควรทราบได้ขึ้นต่อผู้^{๔๐}

๓.๒.๒ ข้อเท็จจริงหลัง พ.ศ. ๒๔๕๒ ที่ไทยไม่ได้โต้แย้งแผนที่ภาคผนวก ๑

นอกจากนี้ ศาลา ได้ยกเหตุผลที่ใช้ในการ “ปิดปาก” ไทย ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังรัชกาลที่ ๕ อีกหลายสิบปีว่ามีไม่ต่ำกว่า ๗ ครั้ง ที่ไทยอาจประท้วงแผนที่ภาคผนวก ๑ ว่าไม่ใช้งานของคณะกรรมการผสมหรือปักปันเขตแดนไม่ถูกต้องตามสนธิสัญญา ๑๙๐๔ แต่ไทยไม่ทำ ๗ เหตุการณ์นั้น ศาลา เรียงลำดับที่ละเรื่อง^{๔๑} ดังนี้

๑. ศาลเห็นวาระระหว่าง ค.ศ. ๑๙๓๔-๑๙๓๕ (พ.ศ. ๒๔๗๗-๒๔๗๘) สยามสำรวจพื้นที่บริเวณนี้อีกครั้ง พบว่าแผนที่ภาคผนวก ๑ ไม่ได้เป็นไปตามสันปันน้ำทำให้พระสาทพระวิหารเป็นของกัมพูชา แต่ไทยไม่ยกปัญหาขึ้น กลับทำแผนที่ของไทยเอง แสดงว่า ปราสาทอยู่ในเขตไทย แต่ก็ยังคงใช้แผนที่ภาคผนวก ๑๑ : ๒๐๐,๐๐๐ ไปด้วย

๒. ใน ค.ศ. ๑๙๓๗ (พ.ศ. ๒๔๘๐) หลังจากที่ไทยรู้แล้วว่าแผนที่ภาคผนวก ๑ ไม่ใช่สันปันน้ำเป็นเขตแดน กลับมีการลงนามสนธิสัญญาสยาม-ฝรั่งเศส ยืนยันเขตแดนร่วมที่มีอีกครั้งหนึ่ง ทั้งไทยก็ยังพิมพ์แผนที่แสดงว่าปราสาทอยู่ในเขตแดนกัมพูชา ซึ่งหากจะยกขึ้นในการเจรจาสนธิสัญญาทางไมตรี พาณิชย์ และการเดินเรือระหว่างฝรั่งเศสในนามอินโดจีนกับสยาม ค.ศ. ๑๙๒๕-๑๙๓๗ ก็ทำได้แต่ไม่ทำ ข้ออ้างที่ว่าแผนที่ที่เราพิมพ์ ค.ศ. ๑๙๓๗ (พ.ศ. ๒๔๘๐) ที่แสดงว่าปราสาทพระวิหารอยู่ในกัมพูชาว่าเป็นแผนที่ภายในวงราชการทหารเท่านั้น ฟังไม่ขึ้น

๓. ใน ค.ศ. ๑๙๔๑ (พ.ศ. ๒๔๘๔) หลังสงครามมหาเอเซียบูรพาไทยได้ดินแดนกัมพูชาคืนมา ตามอนุสัญญาสันติภาพระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ค.ศ. ๑๙๔๑ ที่กรุงโตเกียว กรมโฆษณาการ (ต่อมาคือกรมประชาสัมพันธ์) พิมพ์หนังสือชื่อ “ไทยสมัยสร้างชาติ” มีข้อความว่าบัดนี้ไทยได้ประสาทพระวิหาร “กลับคืนมา” เป็นของไทย ซึ่งแสดงว่าไทยรู้มาตลอดว่าในการปักปันเขตแดนไทยได้เสียปราสาทพระวิหารไป

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๕

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๖-๔๓

๔. หลังญี่ปุ่นแพ้สงครามใน ค.ศ. ๑๙๔๖ (พ.ศ. ๒๔๘๙) ไทยกับฝรั่งเศส ทำความตกลงกรุงวอชิงตัน (Washington Accord) ยกเลิกอนุสัญญากรุงโตเกียว ในขณะที่เจรจามีการตั้งคณะกรรมการประนอมฝรั่งเศส-ไทยขึ้น ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนไทย ๑ ผู้แทนฝรั่งเศส ๑ และคนกลาง ๑ ซึ่งมีอำนาจพิจารณาคำขอให้ทบทวนเกี่ยวกับการปักปันเขตแดน ค.ศ. ๑๙๐๔ และ ค.ศ. ๑๙๐๗ ไทยยกเลิกคำร้องเขตแดนหลายแห่ง แต่ไม่ได้ยกเรื่อง เขตแดนบริเวณปราสาทเลย ตรงกันข้ามใน ค.ศ. ๑๙๔๗ (พ.ศ. ๒๔๘๕) เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๔๗ (พ.ศ. ๒๔๘๕) ไทยกลับอ้างแผนที่ภาคผนวก ๑ : ๒๐๐,๐๐๐ เพื่อทวงดินแดนอื่น ๆ จากฝรั่งเศส

๕. ไทยอ้างว่าไทยครอบครองปราสาทพระวิหารในความเป็นจริงมาตลอด จึงไม่จำเป็นต้องปฏิเสธแผนที่ ศาลเห็นว่า สิ่งที่ไทยอ้างเป็นกิจกรรมของจังหวัด หรือเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น (เช่น การเก็บภาษีบำรุงท้องที่, การสร้างถนนไปเชิงเขา, การออกใบอนุญาตให้ตัดไม้, การทำโบราณสถานแถบนั้น ซึ่งรวมปราสาทพระวิหาร, การตรวจราชการเจ้าหน้าที่ป่าไม้, การไปตรวจพื้นที่ของปลัดมหาดไทย และการเสด็จทอดพระเนตรปราสาท) และไม่ชัดเจนว่าเกี่ยวกับปราสาท จึงไม่สามารถหักล้างการยอมรับโดยปริยายจากเจ้าหน้าที่ส่วนกลางได้

แต่ผู้พิพากษาเวลลิงตัน คู (Wellington Koo) ไม่เห็นด้วยกับศาลในประเด็นนี้ โดยท่านเห็นว่าการใช้อำนาจในการปกครองปราสาทของกัมพูชามีน้ำหนักอ่อนกว่าของไทยมาก เพราะมีลักษณะเป็นการตรวจเยี่ยมชั่วคราวครั้งชั่วคราว แต่ของไทยมีลักษณะการใช้อำนาจปกครองชัดเจนกว่า ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปเมื่ออธิบายถึงความเห็นแย้งของผู้พิพากษาเสียงส่วนน้อย

๖. ใน พ.ศ. ๒๔๗๓ (ค.ศ. ๑๙๓๐) สมัยรัชกาลที่ ๗ สมเด็จพระบรมราชินีนาถฯ พ้นจากตำแหน่งเสนาบดีมหาดไทย และทรงดำรงตำแหน่งอภีรัฐมนตรีและนายกรัฐมนตรี-สถานได้เสด็จไปเยือนปราสาทพระวิหาร ศาลเห็นว่า การเยือนเป็นส่วนหนึ่งของการสำรวจโบราณสถาน โดยพระบรมราชานุญาต จึงมีลักษณะเป็นกิจราชการ โดยทรงได้รับการต้อนรับจากข้าหลวงฝรั่งเศส มีธงชาติฝรั่งเศสอยู่เหนือปราสาท แต่ฝ่ายไทยก็ไม่ได้ทำอะไร เมื่อเสด็จกลับก็ประทานรูปถ่ายให้ฝรั่งเศส และทรงใช้ภาษาที่เหมือนจะยอมรับว่าโดยการกระทำของข้าหลวงนี้ ฝรั่งเศสได้ทำตนเป็นเจ้าภาพ แต่ผู้พิพากษาเวลลิงตัน คู และเซอร์เพอร์ซี สเปนเดอร์ (Sir Percy Spender) ไม่เห็นด้วย ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปเมื่ออธิบายถึงความเห็นแย้งของผู้พิพากษาเสียงส่วนน้อยเช่นกัน

๗. นอกจากนั้น หลังสงครามโลกศาลก็ฟังข้อเท็จจริงว่า

- ใน ค.ศ. ๑๙๔๙ (พ.ศ. ๒๔๙๒) ไทยส่งคนไปเฝ้าปราสาท ๔ คน ฝรั่งเศสยื่นหนังสือประท้วงในปีนั้น ๓ ครั้ง (กุมภาพันธ์, มีนาคม, พฤษภาคม) ในหนังสือเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๔๙ ฝรั่งเศสอ้างชัดเจนว่าปราสาทอยู่ในเขตกัมพูชา และไทยยอมรับแผนที่ที่ไทยเองพิมพ์ขึ้นก็ยอมรับว่าปราสาทอยู่ในเขตกัมพูชา ซึ่งศาลเห็นว่าเป็นการอ้างอธิปไตย แต่ไทยไม่ยอมรับ กลับนิ่งเฉย
- ค.ศ. ๑๙๕๐ (พ.ศ. ๒๔๙๓) ในเดือนกรกฎาคม ฝรั่งเศสประท้วงอีก แต่ไทยก็ไม่ตอบ
- ค.ศ. ๑๙๕๓ (พ.ศ. ๒๔๙๖) กัมพูชาได้เอกราช
- ค.ศ. ๑๙๕๔ (พ.ศ. ๒๔๙๗) กัมพูชาประท้วง และขอให้ไทยถอนทหารอีก เหตุการณ์ทั้งหมดนี้ทำให้ศาลสรุปว่า ในขณะที่ไทยปฏิบัติการอยู่บริเวณปราสาท ไทยก็ไม่พร้อมจะปฏิเสธข้อเรียกร้องของฝรั่งเศสหรือกัมพูชาทางการทูต

ศาลจึงสรุปว่า

“จากเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายหลัง ประเทศไทยถูกตัดสินคดีด้วยการประพฤติปฏิบัติของตน มิได้โต้แย้งว่าตนมิได้ยอมรับแผนที่นี้ ...ศาลมีความเห็นว่าประเทศไทยในปี ค.ศ. ๑๙๐๘-๑๙๐๙ ได้ยอมรับแผนที่ในภาคผนวก ๑ ว่าเป็นผลงานของการปักปันเขตแดน และด้วยเหตุนี้ จึงได้รับรองเส้นบนแผนที่ว่าเป็นเส้นเขตแดน อันเป็นผลให้พระวิหารตกอยู่ในดินแดนกัมพูชา... การกระทำต่อ ๆ มาของไทย มิแต่ยืนยัน และชี้ให้เห็นถึงการยอมรับแต่แรกนั้น และเห็นว่าการกระทำของไทยในเขตท้องที่ไม่พอเพียงที่จะลบล้างข้อนี้ได้ คู่กรณีทั้งสองฝ่ายโดยการประพฤติปฏิบัติของตนเองได้รับรองเสียแผนที่นี้ และ ดังนั้น จึงถือได้ว่าเป็นการตกลงให้ถือว่าเส้นนี้เป็นเส้นเขตแดน”

ทั้งหมดนี้คือ เหตุผลที่ศาลโลกใช้ในการตัดสิน ๓ ข้อ ในวันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๐๕

๔. ความเห็นแย้งของผู้พิพากษาเสียงข้างน้อย

ความจริงผู้พิพากษาศาลโลกมี ๑๕ คน แต่ที่ตัดสินจริงวันนั้นมี ๑๒ คน ที่คำพิพากษาและมีผู้พิพากษาที่ไม่เห็นด้วยในประเด็นที่ ๑ และ ๒ ที่ศาลตัดสิน ๓ คน คือ ผู้พิพากษามอเรโน กินตานา (Moreno Quintana) ผู้พิพากษาเวลลิงตัน คู (Wellington Koo) และผู้พิพากษาเซอร์เพอร์ซี สเปนเดอร์ (Sir Percy Spender)

๔.๑ ความเห็นแย้งของผู้พิพากษามอเรโน กินตานา

ผู้พิพากษากินตานา ซึ่งเป็นชาวอาร์เจนตินา เห็นว่า อธิปไตยเหนือปราสาท เป็นของประเทศไทย โดยท่านผู้นี้เห็นว่าการตัดสินปัญหานี้ต้องใช้สนธิสัญญาปี ๑๙๐๔ ที่กำหนดให้ใช้สันปันน้ำ และเมื่อเกิดความแตกต่างระหว่างการปักปันเขตแดนกับตัวบทสนธิสัญญาต้องใช้ตัวบท เพราะ “ยังมีหลักอันเป็นที่รับนับถือกันทั่วไปปรากฏอยู่ในข้อ ๒๙ ของสนธิสัญญากรุงแวร์ซายส์ ลงวันที่ ๒๘ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๑๙ หลักข้อนี้มีอยู่ว่า เมื่อเกิดความแตกต่างกันในเรื่องการปักปันเขตแดนระหว่างตัวบทของสนธิสัญญากับแผนที่ให้ถือตัวบทและไม่ใช้แผนที่เป็นสำคัญ เมื่อเป็นดังนี้ และจนกว่าจะได้มีหลักฐานแน่ชัด แสดงว่า พระวิหารตั้งอยู่ที่ไหน ข้อ ๑ ของสนธิสัญญาฉบับ ค.ศ. ๑๙๐๔ ซึ่งระบุให้ใช้สันปันน้ำ เป็นเส้นเขตแดนของประเทศทั้งสอง ย่อมสนับสนุนการตีความของประเทศไทยได้ดีเช่นเดียวกับของกัมพูชา อาจจะกล่าวได้ว่า ข้อ ๑ ของพิธีสารผนวกท้ายสนธิสัญญาฉบับ ค.ศ. ๑๙๐๗ ก็เป็นเช่นเดียวกัน พิธีสารนี้มีได้กล่าวถึงพระวิหารเลยเช่นกัน แต่ก็กล่าวถึงสันปันน้ำ”^{๔๒}

ท่านผู้พิพากษากินตานา ยังกล่าวถึงแผนที่ภาคผนวก ๑ ซึ่งผู้พิพากษาข้างมาก ๙ คน ใช้ตัดสินให้ปราสาทเป็นของกัมพูชา เพราะเส้นเขตแดนบนแผนที่ภาคผนวก ๑ เป็นเช่นนั้น โดยท่านเห็นว่า “เส้นนี้ไม่ได้แสดงไว้เป็นรายละเอียดในรายงานการประชุมของคณะกรรมการ เส้นนี้เพียงแต่ปรากฏอยู่บนแผนที่ซึ่งกัมพูชาเสนอเป็นภาคผนวก ๑ ท้ายคำฟ้อง และโดยผลของการวินิจฉัยที่ไม่มีใครทราบ ได้แสดงปราสาทพระวิหารไว้ทางด้านกัมพูชา แผนที่ฉบับนี้ไม่ได้ลงวันที่และไม่ได้ลงนามโดยผู้เชี่ยวชาญที่ได้รับมอบอำนาจ โดยถูกต้องคนใด ยิ่งกว่านั้นภาคีผู้ทำสนธิสัญญาฉบับใหม่ก็ไม่ได้ลงนามไว้ด้วย แผนที่นั้นบาร์เรร์ ผู้พิมพ์เอกสารทางภูมิศาสตร์ ณ กรุงปารีสได้จัดพิมพ์ขึ้น และน่าจะได้กระทำไปในนามของคณะกรรมการคณะเดียวในสองคณะ คือของฝรั่งเศสกับของสยาม ซึ่งมีหน้าที่ทำการสำรวจเส้นเขตแดน ตรงหัวมุมข้างบนด้านซ้ายของแผนที่นั้น มีถ้อยคำแสดงไว้ว่า ร้อยเอกสองคนของกองทหารอาณานิคมฝรั่งเศส คือ ร้อยเอกแคร์เลย์ กับ ร้อยเอกอู่มเจ้าหน้าทีทางวิชาการสองคน เป็นผู้ปฏิบัติงานบนพื้นดินผู้ซึ่งโดยหลักการเป็นผู้แทนของภาคีที่เกี่ยวข้องเพียงฝ่ายเดียว และผู้ซึ่งอย่างน้อยที่สุดก็ควรจะได้บันทึกฐานะที่ตนปฏิบัติการไว้บนแผนที่นั้นด้วย”^{๔๓}

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๐๗-๑๐๘

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๐๕

และแผนที่นั้นปกตินิติศาสตร์ก็ดี อนุญาโตตุลาการก็ดี ใช้เป็นหลักฐานประกอบขึ้นหนึ่งเท่านั้น แต่แผนที่จะมีค่าก็ต่อเมื่อเป็นแผนที่ผนวก หรือแนบท้ายตราสารทางกฎหมาย โดยท่านอั่ง แมกซ์ฮิวเบอร์ ได้กล่าวไว้ในคำชี้ขาดอนุญาโตตุลาการคดีเกาะพาลมาส (Island of Palmas Case, (Pern et.Arb.1928) ว่า

“...ด้วยการใช้ความระมัดระวังอย่างมากที่สุดเท่านั้น จึงจะยอมพิจารณาแผนที่ในการวินิจฉัยปัญหาเกี่ยวกับอำนาจอธิปไตย...ถ้าอนุญาโตตุลาการพึงพอใจในข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องในทางกฎหมายที่มีอยู่ ซึ่งขัดแย้งกับคำแถลงของผู้ทำแผนที่ซึ่งแหล่งที่มาของข้อความของเขาไม่เป็นที่ทราบได้แล้ว ตุลาการย่อมไม่อาจที่จะให้น้ำหนักใด ๆ แก่แผนที่นั้นได้ แม้ว่าแผนที่เหล่านั้นจะมีจำนวนมากและได้รับการถือว่ามีความค่าทั่วไปเพียงใดก็ตาม... แผนที่แม้แต่เพียงเครื่องข้อบกพร่องหนึ่งเท่านั้น และเป็นเครื่องชี้บอกทางอ้อมมาก และเว้นแต่เมื่อได้ผนวกไว้ท้ายตราสารทางกฎหมาย ย่อมไม่มีคุณค่าเป็นตราสารเช่นนั้น ซึ่งเกี่ยวข้องกับการรับรู้หรือการสละสิทธิ์เลย”^{๔๔}

เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านผู้พิพากษากินตานากียังชี้ให้เห็นว่าแผนที่ภาคผนวก ๑ เองไม่ได้มีความสมบูรณ์เลย เพราะคณะกรรมการปักปันเขตแดนชุดที่ ๑ ซึ่งประชุมกันเมื่อ ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๘ (ค.ศ. ๑๙๐๕) ได้ตกลงว่าต้องให้กรรมการทั้งฝ่ายฝรั่งเศสและไทยลงนาม แต่ไม่มีกรลงนามดังกล่าว โดยท่านกินตานาชี้ว่า “ในกรณีนี้ ภาคผนวก ๑ ท้ายคำฟ้องมิได้เป็นภาคผนวกที่สมบูรณ์ท้ายพิธิสาร ซึ่งได้ให้ความเห็นชอบเส้นเขตแดนกัมพูชา-สยามในอาณาบริเวณดงรักเหนือสิ่งทั้งปวง การลงนามภาคผนวกเป็นเงื่อนไขที่ขาดเสียมิได้สำหรับความสมบูรณ์ของภาคผนวกนั้น เพราะว่าดังที่ปรากฏจากรายงานของคณะกรรมการผสมปักปันเขตแดน ได้กำหนดไว้ในการประชุมคณะกรรมการครั้งที่สองเมื่อวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๐๕ ว่า “ตามวิธีดำเนินการ ซึ่งพันตรีแบร์นาร์ดได้เสนอในการประชุมครั้งแรก ก่อนอื่นคณะกรรมการควรตระเวนสำรวจทั่ว ๆ ไป รวบรวมข้อมูลมานาชนิด ซึ่งจะทำให้สามารถกำหนดจุดต่าง ๆ ณ สถานที่ซึ่งเส้นเขตแดนผ่าน แล้วหมายเส้นเขตแดนนั้นลงบนพื้นที่ และในที่สุด หากจำเป็นก็ทำการปรึกษาหารือกันว่าเส้นเขตแดนนั้น

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๐๖ และโปรดดู Island of Palmas Case (Netherlands, USA.) In United Nations. Reports of International Arbitral Awards. Vol. II, p. 852-854

ถูกต้องแล้ว หรือจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขในสาระสำคัญอย่างใดหรือไม่ เมื่อได้เป็นที่ตกลงกันแล้วจะถือว่า เส้นเขตแดนได้พิจารณากำหนดขึ้นโดยเด็ดขาดก็ต่อเมื่อสมาชิกคณะกรรมการทั้งสองฝ่ายลงนามในแผนที่ที่ได้หมายเขตแดนลงไว้ (ดูภาคผนวก ๑๒ (เอ) ในคำให้การฟ้องของไทยหน้า ๕๘)”^{๔๕}

ท้ายที่สุดท่านผู้พิพากษากินตานา ได้พูดถึงการสืบพยานผู้เชี่ยวชาญของฝ่ายไทย ซึ่งได้ไปขอให้ศาสตราจารย์ดักบลิว สเกเมอฮอร์น (W. Schermerhorn) อดีตนายกรัฐมนตรีนเรนเธอร์แลนด์ ผู้เชี่ยวชาญแผนที่ประจำศูนย์ฝึกอบรมระหว่างประเทศ สำหรับการสำรวจทางอากาศ (I.T.C.) ณ เมืองเดลฟท์ และผู้เชี่ยวชาญอื่นไปพิสูจน์สันปันน้ำในพื้นที่จริง ไม่ใช่ นั่งดูแต่แผนที่ ก็ปรากฏว่าถ้าใช้สันปันน้ำ ปราสาทจะอยู่ฝั่งไทย ดังความในความเห็นแย้งที่ว่า

ภาพของนาย Wim Schermerhorn จาก http://en.wikipedia.org/wiki/Wim_Schermerhorn

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๐๗

“หลักฐานของผู้เชี่ยวชาญนั้นโดยจำเพาะประเทศไทยได้เสนอมามากกว่า ซึ่งถึงแม้ว่าในหลักการเป็นรัฐฝ่ายตอบแก้ก็ได้รับในเรื่องนี้ขึ้น กัมพูชาได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องความเห็นของผู้เชี่ยวชาญด้วยโดยการชักค้ำผู้เชี่ยวชาญและพยานของอีกฝ่ายหนึ่ง พิจารณาจากทัศนะที่จะระงับกรณีนี้ การชักค้ำผู้เชี่ยวชาญและพยานได้ให้น้ำหนักอย่างมากแก่ผลของการตรวจสอบของผู้เชี่ยวชาญ มีรายงานที่เป็นลายลักษณ์อักษรเกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่สี่ฉบับ สองฉบับ โดยศาสตราจารย์ ดับบลิว. สเกเมฮอร์น (W. Schermerhorn) ซึ่งปฏิบัติงานในนามของศูนย์ฝึกอบรมระหว่างประเทศ สำหรับการสำรวจทางอากาศ (ไอ.ที.ซี) แห่งเคลฟท์ ลงวันที่ ๘ กันยายน ค.ศ. ๑๙๖๑ และวันที่ ๑๑ มกราคม ค.ศ. ๑๙๖๒ และรายงานอีกสองฉบับโดยบริษัท ไตรังส์เฟลด์อาามูเอโด และไอวี (ดี.เอ.ไอ) บริษัทเอกชนที่ตั้งอยู่ที่เดนเวอร์ (โคโรราโด) สหรัฐอเมริกา ลงวันที่ ๒๓ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๖๑ และ ๒๑ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๖๒ ในระหว่างที่มีการนั่งพิจารณา ทั้งสองฝ่ายได้มีการซักถามพยานหรือผู้เชี่ยวชาญอย่างใกล้ชิดบุคคลเหล่านั้น คือ นายชวน บอนน์ อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชร กัมพูชา ศาสตราจารย์ สเกเมฮอร์น ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในประเทศฮอลันดาและที่อื่นสำหรับงานของท่านในด้านการสำรวจทางอากาศ นายอักเคอร์มานน์ (Mr. F. E. Ackermann) ซึ่งมีเสียงข้างมากในฐานะเป็นนักสำรวจระดับพื้นที่ซึ่งประจำอยู่กับศูนย์ที่เคลฟท์ เช่นเดียวกัน และคนสุดท้ายนายแฟร์สตาปเปิน (Mr. Verstappen) นักธรณีวิทยาที่มีชื่อเสียงและเป็นสมาชิกอยู่ในศูนย์นั้นเหมือนกัน ด้วยคุณสมบัติพิเศษของนายอักเคอร์มานเขาได้ปฏิบัติการสำรวจเขตแดนอันเป็นงานที่ได้อธิบายไว้ในพจนานุกรมถ้อยคำของกฎหมายระหว่างประเทศ (Dictionnaire de la Terminologie du droit international) ซึ่งพิมพ์โดยนักนิติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๖๐ ว่าเป็น “การตรวจสอบ ณ สถานที่ว่าเครื่องหมายเขตของเขตแดนตามความเป็นจริงอยู่ตรงจุด ซึ่งบ่งไว้ในสนธิสัญญาหรืออนุสัญญาเกี่ยวกับเขตแดน และซึ่งได้แสดงไว้บนแผนที่แนบท้ายสนธิสัญญาหรืออนุสัญญาเหล่านั้น” (ดูหน้า ๕๑๔) ศาลนี้ในคำพิพากษาคดีช่องแคบคอร์ฟูก็ได้ย้ำถึงคุณค่าของการตรวจสอบของผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งได้กระทำไปโดยวิธีดำเนินการคล้ายคลึงกับที่ได้ปฏิบัติไปในคดีนี้ คำพิพากษานั้นได้กล่าวว่า “ศาลไม่อาจที่จะไม่ให้น้ำหนักอย่างมากแก่ความเห็นของผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งได้ทำการตรวจสอบ ณ ท้องถิ่นในทำนองที่รับประกันทุกอย่างถึงความถูกต้องและไม่ลำเอียงของข้อความ” (รายงานของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ ค.ศ. ๑๙๔๙ หน้า ๒๑)

ผู้เชี่ยวชาญ ผู้พิพากษาต้องลงข้อยุติทางกฎหมายจากงานทางเทคนิคซึ่งรู้ดีกว่า มีความเชื่อมั่นรวมอยู่ด้วยโดยทั่ว ๆ ไป ความเห็นของผู้เชี่ยวชาญและพยานของประเทศไทยได้ทำให้เกิดความรู้สึกประทับใจในความแม่นยำทางเทคนิคและสาตรรกศาสตร์ของเหตุผล ยิ่งกว่านั้นลักษณะทางราชการของศูนย์ซึ่งเกี่ยวข้องอยู่กับรัฐบาลเนเธอร์แลนด์ได้ทำให้ความเห็นของศูนย์จะมีความตรงไปตรงมาและเชื่อถือได้มากกว่างานของบริษัทเอกชน อย่างไรก็ตาม ปัญหาได้เกิดขึ้นโดยอาจเป็นไปได้ว่าในบริเวณสำคัญที่ได้พรรณานั้น อาจจะมีเส้นสันปันน้ำอีกเส้นหนึ่ง นอกจากที่ได้บ่งไว้ในรายงานของศาสตราจารย์สเกเมอร์ฮอร์น ปัญหาที่ได้รับการเฉลยโดยงานเกี่ยวกับการวัดระดับพื้นที่ซึ่งได้กระทำ ณ สถานที่นั้นโดยนายอัครมาน เส้นสันปันน้ำที่แท้จริงคือ เส้นที่บ่งไว้ในรายงานนั้น และถ้าแม้ว่าเส้นอีกเส้นหนึ่งจะเป็นเส้นที่แท้จริง ก็ยังคงไม่แสดงว่าบริเวณปราสาทนั้นอยู่ในอาณาเขตกัมพูชา และปัญหาที่เสนอต่อศาลนั้น เป็นปัญหาเรื่องอำนาจอธิปไตยเหนือปราสาท ไม่ใช่เรื่องอื่น น้ำในลุ่มน้ำอาจไหลมาจากชะง็อกผาเช่นผาซึ่งปราสาทตั้งอยู่ ไม่อาจไหลย้อนกลับขึ้นไปได้เลย ข้อนี้เห็นชัด”^{๔๖}

แผนที่ซึ่งไทยอ้างฉบับหนึ่งเดียว คือแผนที่ซึ่งศาสตราจารย์สเกเมอร์ฮอร์น (W. Schermerhorn) ทำนั้น ไทยได้ใช้อ้างอิงในคำให้การต่อสู้คดีของไทย ว่าท่านผู้นี้เดินสำรวจด้วยตนเองพร้อมผู้ช่วยนายอัครแมนน์ (Mr. F. E. Ackermann) และรับรองโดยผู้เชี่ยวชาญภูมิศาสตร์ นายแฟร์สตาปเปิน (Mr. Verstappen) ได้เดินสำรวจใน ฤดูฝนถึง ๑๐ วัน และได้เห็นทางน้ำไหลจริง ในขณะที่ร้อยเอกอู๋ม ที่กัมพูชาอ้างและศาลรับฟัง เดินสำรวจ เมื่อธันวาคม อันเป็นฤดูแล้ง ดังนั้น เส้นชั้นความสูงในแผนที่ผนวก ๑ ของกัมพูชาจึงผิด ทางน้ำก็ผิด สันปันน้ำก็ลากผิด โดยศาสตราจารย์สเกเมอร์ฮอร์น ทำรายงานว่าส่วนใหญ่เส้นสันปันน้ำอยู่ตามหน้าผา ไม่ใช่เส้นตามที่แผนที่ภาคผนวก ๑ ที่กัมพูชาอ้าง^{๔๗}

๔.๒ ความเห็นแย้งของท่านผู้พิพากษาเวลลิงตัน คู

ท่านผู้พิพากษาเวลลิงตัน คู เป็นชาวไต้หวันมีความเห็นว่าคณะกรรมการผสมชุดที่ ๑ ตามสนธิสัญญา ๑๙๐๔ มีมติรับเส้นเขตแดน ณ จุดซึ่งไม่ถึง ๑๕ กม. แต่ไม่มีมติในบริเวณเขาพระวิหาร และคณะกรรมการผสมชุดที่ ๒ ก็สำคัญผิดว่าคณะกรรมการชุดที่ ๑

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๑๑ - ๑๑๓

^{๔๗} คุณอลินา มिरง (Ms. Alina Miron) จะนำมาใช้อีกครั้งถึงความผิดพลาด และไม่แน่นอน ๕๐ ปีให้หลังในการแถลงด้วยวาจา เมื่อ ๑๗ เมษายน ๒๕๕๖ ที่ผ่านมา

ทำการปักปันเขตแดนแล้ว จึงไม่ได้มีการปักปันเขตแดนดังกล่าวด้วย ดังนั้น แผนที่ที่กัมพูชาอ้าง (ภาคผนวก ๑ มาตราส่วน ๑ : ๒๐๐,๐๐๐) จึงไม่ผูกพันไทย นอกจากนั้น ท่านเวลลิงตัน คู ก็แย้งข้อเท็จจริงที่ผู้พิพากษาฝ่ายข้างมากยกมาแสดงให้เห็นว่า ไทยไม่ปฏิเสธที่ละข้อ ๆ เช่น เรื่อง สมเด็จพระนารายณ์ฯ เสด็จเยือนปราสาทใน พ.ศ. ๒๔๗๓ นั้น ท่านเวลลิงตัน คู แสดงให้เห็นว่า ทรงไปในฐานะนายกรัฐมนตรีสยามพร้อมพระธิดา ๓ องค์ มีข้าหลวงฝรั่งเศส และนายองรี บาร์มองติเออร์ นักโบราณคดีรวมอยู่ด้วยเป็นผู้ต้อนรับ โดยข้าหลวงกล่าว รับเสด็จว่า ขอนำภินันทนาการจากข้าหลวงใหญ่และของตนเองมาถวายด้วย “เคารพใน ชื่อเสียงในความเป็นมิตรอันสุจริตต่อประเทศฝรั่งเศสรวมทั้งต่อบุคคลที่อยู่ในบังคับและใน อารักขาฝรั่งเศส” แม้ นายบาร์มองติเออร์ จะได้อ้างอิงว่าปราสาทพระวิหาร เหมือน “อนุสาวรีย์ อีกแห่งหนึ่งของประเทศกัมพูชาของเรา” เสด็จในกรมฯ ก็รับสั่งตอบว่า “พระองค์ท่านมา เยือนปราสาทพระวิหารโดยไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองแต่อย่างใด” ทั้งยังอ้าหม่อมเจ้าหญิง พูนพิสมัย พระธิดาที่ตามเสด็จ และมาให้การต่อศาลโลกว่า สมเด็จฯ ได้แนะนำให้เจ้าหน้าที่ฝรั่งเศส ถอดเครื่องแบบออก และทรงเห็นว่าการชักธงชาติฝรั่งเศสนั้น “เป็นการทะเลี่ยง” การที่ทรง ส่งรูปภาพให้เอกอัครราชทูตฝรั่งเศสเพื่อส่งไปให้เจ้าหน้าที่เหล่านั้นก็เป็นเพียงการแสดง ความ อื้ออึ้งต่อตามธรรมเนียมตะวันออก ไม่ได้มีความหมายอย่างที่ผู้พิพากษาฝ่ายข้างมากกล่าวอ้าง แต่อย่างใดอีกทั้งยังทรงให้การว่า

“เป็นที่ทราบกันทั่วไปในขณะนั้นว่า การประทุงมีแต่จะเป็นทางให้ฝรั่งเศสยก เป็นข้อแก้ตัวที่จะยึดดินแดนมากขึ้น เหตุการณ์ต่าง ๆ ยังคงเป็นอยู่เหมือนเดิม ตั้งแต่ฝรั่งเศส ได้นำเรือรบเข้ามาในแม่น้ำเจ้าพระยาและยึดเมืองจันทบุรี”^{๔๔}

ท่านผู้พิพากษาเวลลิงตัน คู ยังเปรียบเทียบการใช้อำนาจอธิปไตยเหนือ ปราสาทจริง ๆ ของทั้ง ๒ ประเทศ แล้วพบว่ากัมพูชาแสดงหลักฐานได้เพียงการเดินทางตรวจ ราชการเป็นครั้งคราวของผู้ว่าราชการกัมปงทมและคณะทูตประเทศต่าง ๆ และการประกาศ ขึ้นทะเบียนปราสาทเป็นโบราณสถานเท่านั้น ขณะที่ไทยใช้อำนาจอธิปไตยเหนือเขาพระวิหาร ชัดเจนกว่ามาก^{๔๕} เช่น การสร้างซ่อมถนนไปเขาพระวิหาร การเก็บภาษี การออกใบอนุญาต ตัดไม้ การทำบัญชีโบราณสถาน การเยือนปราสาทของบุคคลสำคัญ ๆ การที่ผู้พิพากษาข้างมาก เห็นว่าเป็นการกระทำเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นก็ไม่จริง เพราะผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นข้าราชการ ระดับสูงที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง ทั้งข้าราชการผู้ใหญ่ไทยเอง อาทิ สมเด็จพระนารายณ์

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๓๙-๑๔๑

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๔๕

ดำรงฯ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ก็เคยเสด็จเยือนปราสาท และถวายเป็นพระราชกุศล
ให้พระเจ้าอยู่หัวทรงทราบด้วย

ในท้ายที่สุดท่านผู้พิพากษา คุณ ก็สรุปว่า “หลักกฎหมายโรมันที่ว่า “ใครที่นิ่ง จะถูก
ถือว่ายินยอม ถ้าเขาต้องและอาจจะพูดได้” นำมาใช้ในคดีนี้ได้ เพราะไทยได้ใช้อำนาจอธิปไตย
ในความเป็นจริงเหนือปราสาทพระวิหารมาตลอด

๔.๓ ความเห็นแย้งของท่านผู้พิพากษาเซอร์เพอร์ซี สเปนเซอร์

สำหรับท่าน เซอร์เพอร์ซี สเปนเซอร์ (Sir Percy Spender) ชาวออสเตรเลีย
ก็ไม่เห็นด้วยกับฝ่ายข้างมาก ท่านผู้พิพากษาเห็นว่า การกำหนดเขตแดนต้องเป็นไปตามหลักการ
ในสนธิสัญญาปี ๑๙๐๔ คือในบริเวณเทือกเขาดงรัก ต้องใช้สันปันน้ำ และจากการตรวจสอบ
รายงานการประชุมของคณะกรรมการผสม เซอร์สเปนเซอร์ เห็นว่า คณะกรรมการไม่ได้แก้ไข
เส้นสันปันน้ำใด ๆ เลย และการทำแผนที่ภาคผนวก ๑ เป็นความผิดพลาดที่กำหนดที่ตั้งผิด ๆ
ของแม่น้ำโตะตาเซม โดย ศาสตราจารย์สเกเมอร์ฮอร์น (Prof. Schermerhorn) ให้การ
โดยได้รับการยืนยันจากผู้ช่วย คือนายอักเคอร์มานน์ (Mr. Ackermann) ซึ่ง ศาสตราจารย์
สเกเมอร์ฮอร์นได้แถลงไว้ในคำพยานว่า

“เห็นได้ชัดว่าเส้นเขตแดนตามที่แสดงไว้ในแผนที่ภาคผนวก ๑ นั้น ได้ลากขึ้น
โดยการสร้างเส้นสันปันน้ำตามเส้นชั้นที่ได้แสดงไว้ การสร้างเส้นวิธีนี้เป็นการถูกต้องตาม
มูลฐานของเส้นชั้นที่ให้ไว้ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากข้อผิดพลาดเกี่ยวกับแม่น้ำโตะตาเซม เส้น
สันปันน้ำจึงถูกเบนไปทางเหนืออย่างผิด ๆ ทำให้จัดวางภูเขาพนมดงรักไว้ในดินแดนกัมพูชา
โดยสิ้นเชิง กล่าวคือ ทางใต้ของเส้นเขตแดนตามที่ลากไว้ในแผนที่ภาคผนวก ๑ การจัดวาง
เส้นสันปันน้ำผิดที่ไปทางเหนือนี้ บางจุดมีระยะถึง ๒ กิโลเมตร ถ้าความผิดพลาดนี้ได้รับ
การแก้ไขให้ถูกต้องในแผนที่ภาคผนวก ๑ แล้ว เส้นสันปันน้ำซึ่งจัดทำขึ้นบนมูลฐานของเส้นชั้น
ที่ถูกต้องจะต้องตรงกับแผนที่ไอ.ที.ซี. (อันเป็นแผนที่ของศูนย์การฝึกระหว่างประเทศที่เมือง
เดลีฟท์) ในกรณีเช่นนั้น สันปันน้ำจะผ่านเหนือภูเขาพนมดงรัก และต่อจากนั้นไปตามขอบ
ทางใต้ของเขาวงกตไปสู่อ่าวปราสาท”^{๕๐} ดังนั้น เซอร์สเปนเซอร์ จึงกล่าวว่า “เส้นสันปันน้ำ
ที่แสดงไว้ในภาคผนวก ๑ ก็เลยถูกวางไว้เหนือขึ้นไปกว่าเส้นสันปันน้ำที่ถูกต้องอย่างมาก
จึงเป็นการให้ดินแดนแก่กัมพูชาโดยกัมพูชาไม่มีสิทธิ...” นอกจากนั้น คณะกรรมการผสม
ก็ไม่เคยยอมรับแผนที่ภาคผนวก ๑ แต่อย่างใด^{๕๑}

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๙๖

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๙๗

ยิ่งกว่านั้น เซอร์เพอร์ซี สเปนเดอร์ ก็เห็นต่อไปว่า ศาลไม่อาจนำหลักกฎหมายเรื่องการ “รับเอา” “การยอมรับ” “การยอมรับโดยการนิ่งเฉย” และ “การยอมรับนับถือ” มาใช้ในคดีนี้ได้เนื่องจากเห็นว่า **ความกลัวที่ไทยมีต่อฝรั่งเศสนี่เองที่ทำให้ไทยเจียบ** ทั้งนี้ เซอร์เพอร์ซี สเปนเดอร์ ก็กล่าวอ้าง มจ.หญิงพูนพิสมัย ดิศกุล เช่นเดียวกับผู้พิพากษาคุณ แต่เซอร์ สเปนเดอร์ยังอ้างคำพูดของ พ.อ.แบร์นาร์ด ประธานฝ่ายฝรั่งเศส ซึ่งรายงานไปยังผู้สำเร็จราชการอินโดจีน เมื่อ ๑๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ (ค.ศ. ๑๙๐๗) ว่า **“มีความไม่ไว้วางใจพวกเราอยู่มากในประเทศสยาม ทั้งมีความหวั่นไหวกลัวเหลือเกินว่าอาจมีการใช้กำลังทางทหารขึ้น”** และ **“หลังจากอภิปรายกันเป็นเวลา ๕ ชั่วโมง ซึ่งเป็นไปด้วยความยากลำบากอันเนื่องมาจากความหวาดกลัวของผู้แทนฝ่ายสยาม เราก็ตกลงกันได้”** เซอร์เพอร์ซี สเปนเดอร์ จึงสรุปว่า **“ความหวาดกลัวของประเทศสยามต่อท่าทีของฝรั่งเศสที่มีต่อสยามเป็นปัจจัยที่ไม่อาจจะเลยได้ในการพิจารณาการปฏิบัติของสยาม การนิ่งเฉย การที่มีได้ประหวังถ้าหากคาดว่าควรจะมีการประห้วง”**

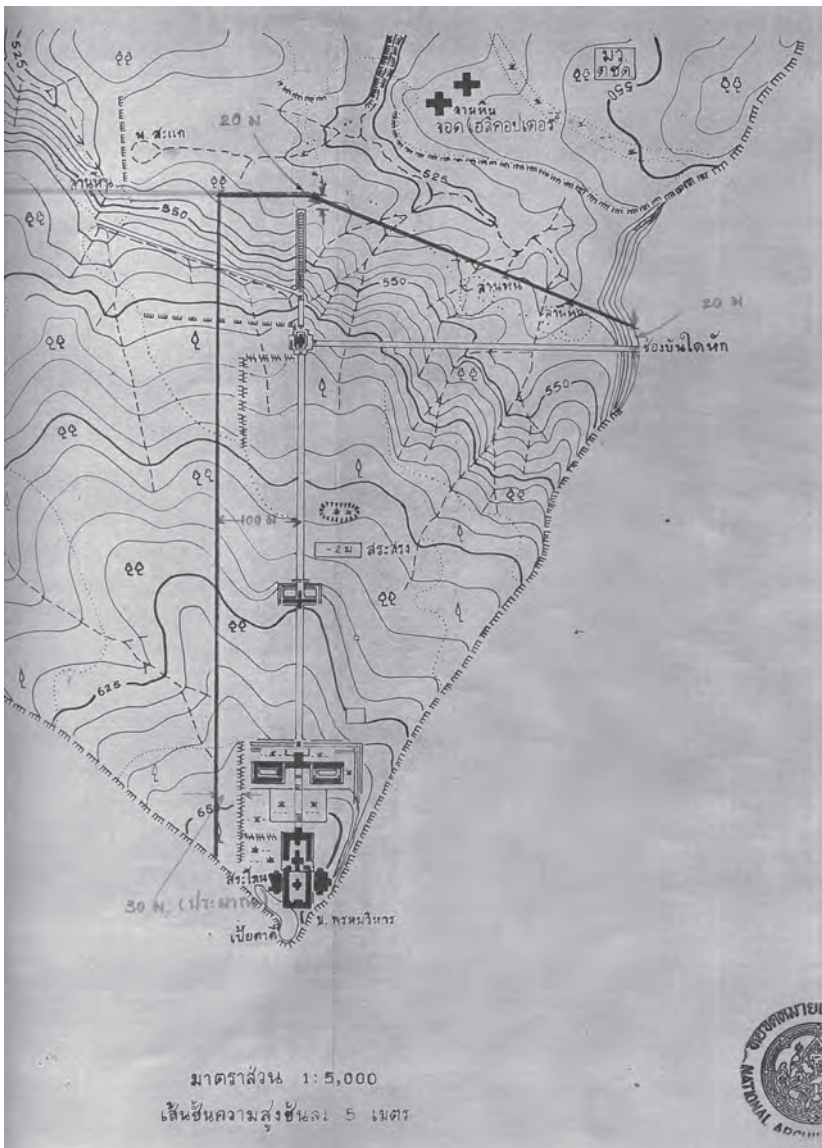
นี่คือการทูตแบบเรือปืน (Gunboat diplomacy) ของมหาอำนาจในอดีต

น่าเสียดายที่ความเห็นแย้งของผู้พิพากษา ๓ ท่านนี้เป็นความเห็นข้างน้อย ในขณะที่ผู้พิพากษาอีก ๙ ท่านเห็นว่าปราสาทพระวิหารเป็นของกัมพูชา คือ นายโบดาน วินิอาร์สกี (Bohdan Winirski) ประธานศาลชาวโปแลนด์ นายริคาร์โด อัลฟาโร (Ricardo Alfaro) รองประธานชาวปานามา นายจูลส์ บาเดวอง (Jules Basdevant) ชาวฝรั่งเศส นายอับดุลบาดาวี (Abdul Badawi) ชาวอียิปต์ เซอร์เจอราร์ด ฟิตซ์มอริส (Sir Gerald Fitzmaurice) ชาวอังกฤษ นายวลาดีเมียร์ คอเรตสกี (Vladimir Koretsky) ชาวรัสเซีย นายโคทาโรทานากะ (Kotaro Tanaka) ชาวญี่ปุ่น นายโฮเซ่ บุสตามันเต อี ริเบโร (José Bustamante) ชาวเปรู นายเกตาโน มอเรลลี (Gaetano Morelli) ชาวอิตาลี นายฌอน สปิโรปูลอส (Jean Spiropoulos) ชาวกรีก ซึ่งไม่ได้ตัดสินคดีเพราะป่วย เหมือน ๆ กับนายโรแบร์โต คอร์ดิวา ชาวเม็กซิโก (Roberto Cordova) ซึ่งป่วยเช่นกัน

บทที่ ๒ : สถานการณ์ไทย-กัมพูชา หลังคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕

๑. การปฏิบัติตามคำพิพากษาของประเทศไทยและท่าทีของประเทศกัมพูชาหลังคำพิพากษาศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ

เมื่อศาลโลกตัดสินเช่นนี้ คณะรัฐมนตรีไทยก็เรียกประชุมด่วน และมีมติเมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ ให้ปฏิบัติตามคำพิพากษา โดยให้ทำตามที่กระทรวงมหาดไทย

ภาพแสดงการขีดเส้นบนแผนที่ตามมติคณะรัฐมนตรี

ภาพที่ ๑

ภาพโดย สภ.ปึงมะลู ประมาณปี ๒๕๓๒ - ๒๕๓๕ ประตูลั่วลวดหนามมองทางฝั่กัมพูชา จะเห็นประตูลั่วลวดหนามของไทย ตามมติคณะรัฐมนตรีและการปฏิบัติการของนายจาพิกรณ์ เศรษฐบุตร พ.ศ. ๒๕๐๕

ภาพที่ ๒

ภาพประตูและแนวรั้วลวดหนาม บริเวณทางขึ้นบันไดสิงห์ บันไดปราสาทพระวิหาร ทางทิศเหนือมองจากตัวปราสาท ห่างจากบันไดนาค ๒๐ เมตร ตามการปฏิบัติหน้าที่ของ นายจาพิกรณ์ เศรษฐบุตร เจ้าหน้าที่ของกรมสนธิสัญญาและกฎหมาย เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ ร่วมกับจอมพลประภาส จารุเสถียร ตามมติคณะรัฐมนตรี ๒๕๐๕ ประตูที่เห็น ถูกปรับปรุงใหม่และรื้อออกไปโดยนายอำเภอกันทรลักษณ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๖

เมื่อเป็นเช่นนี้ ในวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๐๕ เราก็ยกเสาธงของเราออกจากพื้นที่
และกองกำลังทหารตำรวจออกมาจากปราสาท

ภาพเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยถอนเสาธงชาติออกจากบริเวณปราสาทพระวิหาร
(นิตยสารสารคดี ฉบับที่ ๒๘๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๑)

นอกจากนั้น ไทยก็ได้ทำหนังสือจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ
(นายถนัด คอมันตร์) ถึงเลขาธิการสหประชาชาติเมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๕^{๕๓}
มีความว่า

^{๕๓} ประหยัด ศ. นาคะนาท และ จำรัส ดวงอิสาร. (๒๕๐๕). ความเมืองเรื่องเขาพระวิหาร. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
สาส์นสวรรค์. หน้า ๑๐๑๕-๑๐๑๖

“ข้าพเจ้ารู้สึกเป็นเกียรติที่จะอ้างถึงคดีเกี่ยวกับปราสาทพระวิหาร ซึ่งได้นำขึ้นสู่ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ โดยคำร้องเริ่มคดีฝ่ายเดียวของกัมพูชา เมื่อวันที่ ๖ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๕๙ (พ.ศ. ๒๕๐๒) และซึ่งศาลได้พิพากษา เมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๖๒ (พ.ศ. ๒๕๐๕) ยอมรับนับถืออธิปไตยของกัมพูชาเหนือชายฝั่งของปราสาทพระวิหาร

“ในแถลงการณ์เป็นทางการลงวันที่ ๓ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๖๒ (พ.ศ. ๒๕๐๕) รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ประกาศต่อประชาชนแสดงความไม่เห็นพ้องด้วยกับคำพิพากษาของศาลที่กล่าวข้างต้น โดยมีเหตุผลว่า ตามความเห็นของรัฐบาล คำพิพากษาชัดต่อข้อกำหนดอันขัดแย้งของบทที่เกี่ยวข้องของสนธิสัญญา ค.ศ. ๑๙๐๔ (พ.ศ. ๒๔๔๗) และ ค.ศ. ๑๙๐๗ (พ.ศ. ๒๔๕๐) และขัดต่อหลักกฎหมาย และความยุติธรรม แต่อย่างไรก็ดี รัฐบาลก็ยังแถลงว่าในฐานะที่เป็นสมาชิกสหประชาชาติ รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะปฏิบัติตามพันธกรณีของตนมีอยู่ตามคำพิพากษาดังกล่าว เพื่อปฏิบัติหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ตามข้อ ๙๔ ของกฎบัตร

“ข้าพเจ้าใคร่จะแจ้งให้ท่านทราบว่า ในการตัดสินใจที่จะปฏิบัติตามคำพิพากษาของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ ในคดีเกี่ยวกับปราสาทพระวิหารนั้น รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรารถนาที่จะตั้งข้อสงวนอันขัดแย้งเกี่ยวกับสิทธิใดๆ ที่ประเทศไทยมีหรืออาจมีในอนาคต เพื่อเอาปราสาทพระวิหารกลับคืนมา โดยอาศัยกระบวนการกฎหมายที่มีอยู่หรือที่จะพื้งนำมาใช้ได้ ในภายหลัง และตั้งข้อประท้วงต่อคำพิพากษาของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ ที่ตัดสินให้ปราสาทพระวิหารเป็นของกัมพูชา

“ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงรู้สึกเป็นเกียรติที่จะแจ้งข้อความข้างต้นให้ท่านทราบ พร้อมกับขอให้ท่านแจ้งข้อความในหนังสือฉบับนี้ ให้สมาชิกทั้งปวงขององค์การนี้ทราบทั่วกันด้วย”

**หนังสือจากนายถนัด คอมันตร์
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศในขณะนั้น
ถึงผู้รักษากาเลขาธิการสหประชาชาติ**

130

NOTE TO U.N. ACTING SECRETARY-GENERAL

No. (0801) 22259/2505

Ministry of Foreign Affairs,
Bangkok, July 6, B.E. 2505 (1962).

Excellency,

I have the honour to refer to the case concerning the Temple of Prea Vihear, which was brought before the International Court of Justice by Cambodia's Unilateral Application on October 6, 1960, and on which the Court rendered its decision on June 15, 1962 recognising Cambodian sovereignty over the ruins of the Temple of Prea Vihear.

In an official communiqué dated July 3, 1962, His Majesty's Government made a public announcement, expressing its disagreement with the above-mentioned decision of the Court on the ground that, in its opinion, the decision goes against the express terms of the relevant provisions of the 1904 and 1907 Treaties and is contrary to the principles of law and justice, but stating nonetheless that, as a member of the United Nations, His Majesty's Government will honour the obligations incumbent upon it under the said decision in fulfilment of its undertaking under Article 24 of the Charter.

I wish to inform you that, in deciding to comply with the decision of the International Court of Justice in the Case concerning the Temple of Prea Vihear, His Majesty's Government desires to make an express reservation regarding whatever rights Thailand has, or may have in future, to recover the Temple of Prea Vihear by having recourse to any existing or subsequently applicable legal process, and to register a protest against the decision of the International Court of Justice awarding the Temple of Prea Vihear to Cambodia.

I, therefore, have the honour to bring the above to your knowledge with the request that this Note be circulated to all Members of the Organisation.

Accept, Excellency, the renewed assurances of my highest consideration.

(Signed)

Thanat Khoman

(Thanat Khoman)

Minister of Foreign Affairs
of Thailand.

His Excellency

U Thant,

Acting Secretary-General of the United Nations,
NEW YORK.

เมื่อคณะรัฐมนตรีไทยล้อมรั้วปราสาทพระวิหารคืนให้แก่กัมพูชานั้น ปรากฏว่ามีการเฉลิมฉลอง “ชัยชนะอันยิ่งใหญ่ที่สุดของกัมพูชาในรอบหลายศตวรรษ” โดยมีการกำหนดวันหยุด และสมเด็จจนโรตมสีหนุก็โกนพระเศียรเพื่อขอบคุณพระเจ้า ในขณะที่เดียวกัน นายฮวด สมบัติ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศกัมพูชา ก็แถลงต่อที่ประชุมใหญ่สมัชชาสหประชาชาติ เมื่อ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๕ ว่า

“...หลังจากที่ได้ปฏิเสธที่จะยอมรับคำตัดสินหลายครั้งและกล่าวคำคุกคามมากมายต่อเรา รัฐบาลไทยโดยสำนักตัวว่ากลายเป็นที่ไม่พึงพอใจของทั่วโลก ได้ปฏิบัติตามคำตัดสินของศาลแล้ว”^{๕๔}

ต่อมาเมื่อวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๖ สมเด็จจนโรตมสีหนุก็เสด็จเยือนปราสาทโดยเสด็จขึ้นทางช่องบันไดหักเพื่อแสวงบุญ โดยทอดพระเนตรเห็นรั้วลวดหนามและทหารตำรวจไทย ซึ่งรักษาการอยู่อีกด้านของรั้ว โดยทูตสหรัฐแห่งพนมเปญรายงานไปถึงรัฐบาลตนว่า สมเด็จสีหนุรับสั่งถึงรั้วลวดหนามว่า “...เป็นการรุกรานของประเทศไทยเข้ามาหลายเมตรในดินแดนกัมพูชา ซึ่งศาลยุติธรรมระหว่างประเทศตัดสินให้ พระองค์กล่าวว่าอย่างไรก็ตามพระองค์จะไม่ทำให้เรื่องนี้เป็นประเด็น เนื่องจากระยะทางไม่กี่เมตรนี้ไม่มีความสำคัญ”^{๕๕}

ภาพประวัติศาสตร์สมเด็จจนโรตมสีหนุเสด็จขึ้นไปยังปราสาท ตามทางเดินลัดเลาะตามไหล่เขา ซึ่งบางช่วงต้องไต่บันไดขึ้นไปตามความสูงชัน ทางขึ้นนี้ยังคงใช้มาจนถึงปัจจุบัน แต่อีกไม่นานก็จะต้องป็นแล้ว

^{๕๔} กระทรวงการต่างประเทศ. (๒๐๑๓). คำขอให้ตีความคำพิพากษาเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๖๒ ในคดีปราสาทพระวิหาร : ข้อเสนอเป็นลายลักษณ์อักษรของราชอาณาจักรไทย (คำแปล). หน้า ๙๘ (International Court of Justice. Request for interpretation of the judgment of 15 June 1962 in the case concerning the temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand) : Written of the observations of the Kingdom of Thailand. 21 Nov. 2011)

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๐๓

๒. ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-กัมพูชา

ความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา หลังจากนั้นก็ไม่ตึงเครียด โดยเฉพาะมีการปะทะกันระหว่างทหารไทย-กัมพูชาหลายแห่งตามแนวชายแดนในปี ๒๕๐๙ รวมถึงบริเวณปราสาทด้วย กัมพูชาก็ฟ้องคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ แต่ท้ายที่สุด ทั้ง ๒ ฝ่ายก็ถูกไกล่เกลี่ยโดยผู้แทนพิเศษของเลขาธิการสหประชาชาติ ซึ่งพยายามให้ทั้ง ๒ ประเทศ สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูต โดยกัมพูชาขอให้ไทยถอนข้อสงวนที่ตั้งไว้เกี่ยวกับปราสาท

จนเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓ สมเด็จพระโฆสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ก็มีการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกันต่อ และกัมพูชาก็ตกเข้าสู่สงครามกลางเมืองระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในกัมพูชาเอง และกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยฝ่ายคอมมิวนิสต์ (พรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชา ซึ่งมีกลุ่มเขมรแดง เขมรเวียดมินห์ และเขมรคอมมิวนิสต์) ก็ยึดพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศได้ สมเด็จพระโฆสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ซึ่งถูกเจ้าสัวส์สุวดี สิริมตะ ลูกพี่ลูกน้อง ซึ่งจับมือกับนายพลลอน นอล ยึดอำนาจไปในปี ๒๕๑๓ ก็หันกลับมาจับมือกับคอมมิวนิสต์ตั้ง**รัฐบาลแนวร่วมแห่งกัมพูชา** สู้รบกับรัฐบาลลอน นอล และในวันที่ ๑๗ เมษายน ๒๕๑๘ ซึ่งเป็นวันสงกรานต์ เขมรแดง (Khmer Rouge) ก็ยึดพนมเปญได้ และลงมือฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ ปัญหาพิพาทไทย-กัมพูชาก็ยุติลง โดยเขมรแดงได้ยึดครองปราสาทด้วย ต่อมาเวียดนามก็สนับสนุนให้ตั้ง “**แนวร่วมสามัคคีประชาชาติกู้ชาติกัมพูชา**” นำโดย ฮุนเซน และกลุ่มนี้โดยการสนับสนุนของเวียดนาม ก็ยึดพนมเปญได้ในเดือนมกราคม ๒๕๒๒ ฝ่ายสมเด็จพระโฆสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก และของชาน ก็เข้าร่วมเป็นแนวร่วมเขมร ๓ ฝ่าย เพื่อต่อสู้กับรัฐบาลระบอบฮุนเซนและเวียดนาม

ฝ่ายรัฐบาลไทยนั้น เมื่อพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีก็ประกาศนโยบาย “เปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า” (Turning battle field into market place) จนนำเขมรทั้ง ๔ ฝ่ายเข้าร่วมในการเจรจาสันติภาพที่ปารีส เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๔ จนมีการลงนามในสัญญาสันติภาพ เมื่อ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๔ แต่ฝ่ายเขมรแดงปฏิเสธไม่ทำตามและยึดปราสาทเอาไว้ต่อรองกับรัฐบาลฮุนเซนในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ และมีการต่อสู้กันเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. ๒๕๔๑ เมื่อพลพลเสียชีวิต และเขมรแดงยอมจำนนต่อรัฐบาลฮุนเซน เรื่องพระวิหารก็ไม่มีความขัดแย้งใด ๆ

ตรงกันข้ามเริ่มมีความพยายามเจรจาระดับท้องถิ่นมาตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๔ ระหว่างผู้ว่าราชการจังหวัดศรีสะเกษและจังหวัดเปรียะ วิเฮียะของกัมพูชา เพื่อร่วมกันบริหารการท่องเที่ยวปราสาท ในข้อตกลงชั่วคราวทางปฏิบัตินี้ กำหนดให้ขึ้นปราสาทจากฝั่งไทยตรงเชิงบันไดด้านเหนือ และไทยเป็นคนคุมทางขึ้น โดยผ่านสะพานเหล็กข้ามห้วยตะขบ/ตานี ซึ่งห่างเพียง ๑๐๐ เมตร จากทางเหนือของปราสาทสะพานและประตูนี้สร้างโดยไทย บำรุงรักษาโดยไทยมีป้ายเป็นภาษาไทยและใช้เป็นทางเข้าหลักของปราสาทมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๔

ข้อเท็จจริงนี้เองที่เราใช้ไปอ้างในคำให้การเป็นลายลักษณ์อักษรว่าที่กัมพูชาอ้างว่า “ไม่ปรากฏว่ามีหลักฐานอย่างน้อยจนถึงปี ค.ศ. ๒๐๐๗ (พ.ศ. ๒๕๕๐) ว่าไทยได้พยายามหลังจากนั้นที่จะยึดเขตแดนการปักหลักเขตแดน ฝ่ายเดียวในบริเวณรอบปราสาทตามที่มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๖๒ ได้กำหนดไว้” เป็นการกล่าวอ้างที่ผิด

เป็นอันว่าต่างฝ่ายต่างจัดข้อเท็จจริงในอดีตมาเสนอให้ศาลพิจารณา กัมพูชาอ้างในเวลานี้ว่า เรากำหนดเขตแดนและล้อมรั้วฝ่ายเดียว ไม่เป็นไปตามคำพิพากษา และเขาประท้วงมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๐๙ และหลังจากนั้นเราไม่เคยแสดงสิทธิใด ๆ เราก็บอกว่าการตกลงชั่วคราวที่ผู้ว่าราชการจังหวัดศรีสะเกษของไทย กับผู้ว่าราชการจังหวัดเปรียะ วิเฮียะของกัมพูชาที่เป็นรายงานการประชุมเมื่อ ๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๔ ก็ดี และการเจรจาของผู้ว่าราชการ ๒ จังหวัด เมื่อ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๔ ที่ได้ตั้งคณะกรรมการร่วมเพื่อควบคุมการก่อสร้างในบริเวณปราสาท รวมทั้งมีการตกลงกันคล้าย ๆ กับการตกลง พ.ศ. ๒๕๓๔ ก็ดี นี่แสดงให้เห็นกัมพูชารับสภาพการปฏิบัติตามคำพิพากษาของไทยมาตั้ง ๕๐ ปีแล้ว ! รวมทั้งการปฏิบัติหลังจาก พ.ศ. ๒๕๐๙ ที่กัมพูชาอ้างว่าไทย “พยายามยึดเขตแดนการปักหลักเขตแดนฝ่ายเดียว” ก็มีอยู่ทั้งใน พ.ศ. ๒๕๓๔ และ พ.ศ. ๒๕๔๔ ไม่ใช่ไม่มีตามที่กัมพูชาอ้าง !

เพื่อแสดงให้เห็นสิทธิของตน กัมพูชาอ้างว่าใน พ.ศ. ๒๕๔๑ กัมพูชาได้สร้างตลาดหน้าบันไดประวัติศาสตร์ และสร้างวัดแก้วสิขาศรีสะเกษวาราและตลาด และกัมพูชาอ้างว่าไทยไม่ได้ประท้วง

ภาพวัดแก้วสิกขาชีรีสวารา

๓. ความร่วมมือระหว่างไทยและกัมพูชา

๓.๑ แลกเปลี่ยนความร่วมมือไทย-กัมพูชา

ในวันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๐ รัฐบาลพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ได้ลงนามในแถลงการณ์ร่วมเพื่อจัดตั้งคณะกรรมการการร่วมจัดทำหลักเขตแดนสำหรับเขตแดนทางบก และประธานคณะกรรมการการร่วม ๒ ฝ่าย คือ ม.ร.ว.สุขุมพันธุ์ บริพัตร รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศในเวลานั้น ได้ลงนามในบันทึกความเข้าใจระหว่างรัฐบาลแห่งราชอาณาจักรไทยกับรัฐบาลแห่งราชอาณาจักรกัมพูชาว่าด้วยการสำรวจและจัดทำเขตแดนทางบก ซึ่งเรียกย่อ ๆ ว่า MOU ๒๕๔๓ โดยมีสาระสำคัญให้ใช้เอกสารต่อไปนี้^{๕๖}

^{๕๖} กระทรวงการต่างประเทศ. (๒๕๕๔). ข้อมูลที่ประชาชนไทยควรทราบ เกี่ยวกับกรณีปราสาทพระวิหาร และการเจรจาเขตแดนไทย-กัมพูชา. กรุงเทพฯ : กระทรวงการต่างประเทศ. หน้า ๒๔-๒๕

“ข้อที่ ๑ [ไทยและกัมพูชา] จะร่วมกันดำเนินการสำรวจและจัดทำหลักเขตแดนทางบกระหว่างราชอาณาจักรไทยกับราชอาณาจักรกัมพูชาให้เป็นไปตามเอกสารต่อไปนี้

(ก) อนุสัญญาระหว่างสยามกับฝรั่งเศสแก้ไขเพิ่มเติมข้อบทแห่งสนธิสัญญาฉบับลงวันที่ ๓ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๒ (ค.ศ. ๑๘๙๓) ว่าด้วยดินแดนกับข้อตกลงอื่นๆ ฉบับลงนาม ณ กรุงปารีส เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๒๒ (ค.ศ. ๑๙๐๔)

(ข) สนธิสัญญาระหว่างสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามกับประธานาธิบดีแห่งสาธารณรัฐฝรั่งเศส ฉบับลงนาม ณ กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๕ (ค.ศ. ๑๙๐๓) กับพิธีสารว่าด้วยการปักปันเขตแดน แนบท้ายสนธิสัญญา ฉบับลงวันที่ ๒๓ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๕ (ค.ศ. ๑๙๐๓) และ

(ค) แผนที่ที่จัดทำขึ้นตามผลงานการปักปันเขตแดนของคณะกรรมการปักปันเขตแดนระหว่างสยามอินโดจีน ซึ่งจัดตั้งขึ้นตามอนุสัญญา ค.ศ. ๑๙๐๔ และสนธิสัญญา ค.ศ. ๑๙๐๗ กับเอกสารอื่นที่เกี่ยวข้องกับการบังคับใช้อุสัญญา ค.ศ. ๑๙๐๔ และสนธิสัญญา ค.ศ. ๑๙๐๗ ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส”^{๕๗}

MOU นี้ยังตั้งคณะกรรมการจัดการเขตแดนร่วม (Joint Border Commission-JBC) ขึ้นให้สำรวจและจัดทำเขตแดนไทย-กัมพูชาตลอดแนว และให้ตั้งคณะอนุกรรมการเทคนิคเพื่อสำรวจ-จัดทำเขตแดนและทำแผนที่ได้ โดยในข้อ ๕ ของ MOU ระบุว่า “เพื่ออำนวยความสะดวกให้การสำรวจตลอดแนวเขตแดนทางบกร่วมกันเป็นอย่างดีมีประสิทธิภาพ หน่วยงานของรัฐบาลกับเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานเหล่านั้น จะดเว้นการดำเนินการใด ๆ ที่มีผลเป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมพื้นที่ชายแดน เว้นแต่จะเป็นการดำเนินการของคณะอนุกรรมการเทคนิคร่วมเพื่อประโยชน์ในการสำรวจและจัดทำหลักเขตแดน”

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๘

วันนี้เมื่อพิพาทกันต่างฝ่ายต่างอ้าง MOU ๒๕๔๓ โดยฝ่ายไทยอ้างว่า MOU ๒๕๔๓ นี้ตกลงจะสำรวจและจัดทำ “เขตแดนทางบกพร้อมกันตลอดแนว” แปลว่าทุกพื้นที่ไม่ว่าแต่บริเวณปราสาทพระวิหาร ไทยเรายังอ้างต่อไปอีกว่า ข้อ ๑ ของ MOU ระบุสนธิสัญญา ๑๘๙๓ (พ.ศ. ๒๔๓๖) สนธิสัญญา ๑๙๐๔ (พ.ศ. ๒๔๔๗) สนธิสัญญา ๑๙๐๗ (พ.ศ. ๒๔๕๐) รวมทั้งพิธีสารและแผนที่ทุกฉบับ โดยไม่ระบุถึงคำพิพากษาศาลโลกในปี ๒๕๐๕ แต่อย่างใด ซึ่งน่าจะทำให้เข้าใจได้ว่ากัมพูชายอมรับโดยปริยายว่าในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ ศาลพิพากษาเฉพาะอธิปไตยเหนือปราสาทโดยศาลปฏิเสธที่จะพิพาทเรื่องสถานะทางกฎหมายของแผนที่ภาคผนวก ๑ ที่กัมพูชาอ้างและปฏิเสธที่จะพิพาทหาเรื่องเขตแดน กัมพูชาจึงไม่ติดใจที่จะระบุคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ มาใช้เพื่อเป็นฐานในการสำรวจและจัดทำเขตแดนด้วย^{๕๘}

กัมพูชาก็เถียงว่า MOU นี้ อ้างถึงแผนที่หลายฉบับรวมทั้งแผนที่ภาคผนวก ๑ ซึ่งศาลใช้ตัดสินคดีให้กัมพูชาชนะในปี ๒๕๐๕ อยู่ด้วยแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องอ้างถึงคำพิพากษา^{๕๙} และที่สำคัญคือกัมพูชาอ้างว่าตนสร้างวัดตั้งตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๑ โดยไทยไม่เคยประท้วง^{๖๐}

ไทยก็ตอบว่าวัดนั้นเป็น “วัดขนาดเล็ก - สิ่งก่อสร้างขนาดเล็ก ใช้เป็นที่บูชาทางศาสนาโดยมีรูปภาพของพระพุทธรเจ้า และส่วนที่พิกขนาดเล็กมากสำหรับพระสงฆ์”^{๖๑} แล้วไทย

^{๕๘} กระทรวงการต่างประเทศ. (๒๐๑๓). คำขอให้ตีความคำพิพากษาเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๖๒ ในคดีปราสาทพระวิหาร : ข้อสังเกตเป็นลายลักษณ์อักษรของราชอาณาจักรไทย (คำแปลชั่วคราว). หน้า ๘ (International Court of Justice. Request for interpretation of the judgment of 15 June 1962 in the case concerning the temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand) : Written of the observations of the Kingdom of Thailand. 21 Nov. 2011)

^{๕๙} กระทรวงการต่างประเทศ. (๒๐๑๓). คำขอให้ตีความคำพิพากษาเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๖๒ ในคดีปราสาทพระวิหาร (กัมพูชากับไทย) : คำตอบของกัมพูชา (คำแปลชั่วคราว). หน้า ๑๑. (International Court of Justice. Request for interpretation of the judgment of 15 June 1962 in the case concerning the temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand) : Response of the Kingdom of Cambodia. 8 Mar. 2012)

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๗

^{๖๑} กระทรวงการต่างประเทศ. (๒๐๑๓). คำขอให้ตีความคำพิพากษาเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๖๒ ในคดีปราสาทพระวิหาร : คำอธิบายเพิ่มเติมเป็นลายลักษณ์อักษรของราชอาณาจักรไทย (คำแปลชั่วคราว). หน้า ๖๕ (ในเชิงอรรถที่ ๒๙๙) (International Court of Justice. Request for interpretation of the judgment of 15 June 1962 in the case concerning the temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand) : Further written explanations of the Kingdom of Thailand. 21 June 2012)

ก็ส่งรูปถ่ายวัดแก้วสิขีศรีสุวรรณระหว่าง พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๓ ให้ศาลดู พร้อมกับชี้ให้เห็นว่าการก่อสร้างวัดดังกล่าวเกิดขึ้นภายหลัง และไทยเราก็ก่อน **ข้อตกลงชั่วคราวทางปฏิบัติ** ที่ผู้ว่าราชการจังหวัดของ ๒ ประเทศทำกันทั้งใน พ.ศ. ๒๕๓๔ และ พ.ศ. ๒๕๔๔ โดยเฉพาะทางขึ้นซึ่งผ่านสะพานเหล็กข้ามห้วยตะขบ/ตานี ที่ห่างจากปราสาทเพียง ๑๐๐ เมตร ซึ่งเป็นของไทย อันแสดงให้เห็นการใช้อธิปไตยที่แท้จริงของเราเหนือบริเวณดังกล่าวมากกว่า ๕๐ ปี^{๖๒}

ไทยเราย้ำว่าใน พ.ศ. ๒๕๔๔ ไทยพยายามยก **ข้อตกลงชั่วคราวทางปฏิบัติในระดับท้องถิ่นให้เป็นข้อตกลงระหว่างประเทศ**^{๖๓} โดยมีการหารือระหว่างรัฐมนตรีสำนักนายกรัฐมนตรี สมศักดิ์ เทพสุทิน ผู้คุมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยกับนายโซมารา อธิบัติในกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา แต่มีการวิพากษ์วิจารณ์ในกัมพูชามาก รัฐบาลจึงปลดนายโซมาราจากตำแหน่ง หลังจากนั้นกัมพูชาที่เร่งสร้างถนนมา และพยายามก่อสร้างบริเวณปราสาทเพิ่มขึ้นอย่างมาก จนไทยต้องตัดสินใจปิดประตูเหล็กและสะพานข้ามห้วยชั่วคราวในปี ๒๕๔๔ และเมื่อชุมชนขยายมากขึ้น น้ำเสียทะลักไปยังฝั่งไทยมากขึ้น จึงมีการประท้วงเป็นทางการระดับชาติ เมื่อ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๗ ว่ามีการก่อสร้างขยายชุมชน สร้างที่พักและทำให้เกิดน้ำเสีย รวมทั้งการประท้วงเมื่อ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๘ ถึงการสร้างถนนจากบ้านโกลุมขึ้นปราสาท^{๖๔} ในขณะที่กัมพูชาอ้างว่าการประท้วงนี้เป็นการประท้วงผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมไม่ใช่เรื่องการรุกรานอธิปไตยไทย

๓.๒ ความตกลงระหว่างรัฐบาลไทยและกัมพูชา ว่าด้วยความร่วมมือชายแดน

นอกจาก MOU ๒๕๔๓ แล้ว ยังมีความตกลงระหว่างรัฐบาลไทยและกัมพูชาว่าด้วยความร่วมมือชายแดน ซึ่งได้จัดตั้งคณะกรรมการชายแดนทั้งไทย-กัมพูชา (General Border Committee – GBC) โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมทั้ง ๒ ฝ่ายเป็นประธาน และมีคณะกรรมการชายแดนส่วนภูมิภาค (Regional Border Committee–RBC)

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน หน้า ๖๓

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน

^{๖๔} กระทรวงการต่างประเทศ. (๒๐๑๓). คำขอให้ตีความคำพิพากษาเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๖๒ ในคดีปราสาทพระวิหาร : ข้อสังเกตเป็นลายลักษณ์อักษรของราชอาณาจักรไทย (คำแปล). หน้า ๙-๑๐ (International Court of Justice. Request for interpretation of the judgment of 15 June 1962 in the case concerning the temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand) : Written of the observations of the Kingdom of Thailand. 21 Nov. 2011)

ซึ่งมีแม่ทัพของพื้นที่ที่เกี่ยวข้องของไทย-กัมพูชา ๓ คณะ เพื่อแก้ปัญหาเรื่องความมั่นคงระหว่างประเทศ^{๖๕} เช่น การสัญจรข้ามแดน แรงงาน การป้องกันปราบปรามยาเสพติด อาชญากรรมข้ามชาติ การก่อกวนเขตแดน ฯลฯ

คณะกรรมการ GBC ซึ่งเป็นฝ่ายความมั่นคงนี้ ไม่ได้ทำหน้าที่คณะกรรมการธิการเขตแดนร่วมๆ (Joint Border Committee-JBC) ซึ่งเป็นพลเรือนที่จะตกลงสำรวจและจัดทำเขตแดนทางบก

การประชุม GBC ครั้งล่าสุด (ครั้งที่ ๙) มีขึ้นที่ระยองระหว่างวันที่ ๑๕-๑๗ พฤษภาคม ๒๕๕๖^{๖๖} โดยพลเอกสุรยุทธ์ สวรรณทัต และพลเอกเดียนันท์ ตกลงจะกระชับความร่วมมือในการปราบปรามยาเสพติด การลักลอบตัดไม้ การกระทำผิดข้ามแดนและความปลอดภัยทางทะเล

เป็นอันว่า คณะกรรมการชายแดนไทย-กัมพูชามี ๒ ชุดหลัก คือ JBC สำหรับสำรวจและจัดทำเขตแดนทางบก กับ GBC ซึ่งมีฝ่ายทหารเป็นหลัก เพื่อร่วมมือในเรื่องความมั่นคงชายแดน ๒ ประเทศ

๔. การขึ้นทะเบียนปราสาทพระวิหารฝ่ายเดียว : ขบวนการความขัดแย้งรอบใหม่

อันที่จริงการประชุม JBC หรือคณะกรรมการธิการเขตแดนร่วม ๓ ครั้ง และประชุมสมัชชาวิสามานย์อีก ๒ ครั้ง จนถึงมีนาคม ๒๕๕๙ ได้สำรวจหาที่ตั้งหลักเขตแดนเดิม ๗๓ หลัก พบแล้ว ๔๘ หลัก เห็นตรงกัน ๓๓ หลัก ยังมีความเห็นไม่ตรงกัน ๑๕ หลัก^{๖๗} และเมื่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ มีผลใช้บังคับก็มีการเสนอกรอบการเจรจา ด้านการสำรวจและจัดทำหลักเขตแดนทางบกไทย-กัมพูชา ให้รัฐสภาเห็นชอบเมื่อ ๒๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ แล้วจึงมีการจัดประชุม JBC อีก ๔ ครั้งต่อมา^{๖๘}

^{๖๕} กระทรวงการต่างประเทศ. (๒๕๕๔). ข้อมูลที่ประชาชนไทยควรทราบ เกี่ยวกับกรณีปราสาทพระวิหาร และการเจรจาเขตแดนไทย-กัมพูชา. กรุงเทพฯ : กระทรวงการต่างประเทศ. หน้า ๔๖

^{๖๖} ประชาไท. ประชุม GBC ไทย-กัมพูชา เห็นพ้องทำพื้นที่ชายแดนให้สงบเรียบร้อย. สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๖. จาก <http://prachatai.com/journal/2013/05/46774>.

^{๖๗} กระทรวงการต่างประเทศ. (๒๕๕๔). ข้อมูลที่ประชาชนไทยควรทราบ เกี่ยวกับกรณีปราสาทพระวิหาร และการเจรจาเขตแดนไทย-กัมพูชา. กรุงเทพฯ : กระทรวงการต่างประเทศ. หน้า ๒๖

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๗

อย่างไรก็ตาม ใน พ.ศ. ๒๕๔๙ กัมพูชาก็ยื่นคำขอขึ้นทะเบียนปราสาทพระวิหารฝ่ายเดียวต่อยูเนสโก เพื่อให้ประกาศเป็นมรดกโลก และใช้แผนที่กำหนดเขตอนุรักษ์ (Core Zone) เขตกันชน (Buffer Zone) เขตพัฒนา (Development Zone) ตามพระราชบัญญัติกำหนดขอบเขตในการอนุรักษ์ปราสาทพระวิหาร ลงวันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๙ โดยแผนที่ดังกล่าวมีเส้นเขตแดนล้ำเข้ามาในเขตไทยในบริเวณพื้นที่ทับซ้อน กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศไทย จึงส่งหนังสือประท้วงการขึ้นทะเบียนดังกล่าวต่อยูเนสโก กัมพูชาและประเทศสมาชิกในคณะกรรมการมรดกโลกเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐^{๖๔}

คณะกรรมการมรดกโลกในการประชุมที่โครส์เชิร์ส นิวซีแลนด์ มีมติใน พ.ศ. ๒๕๕๐ ให้เลื่อนการพิจารณาการขึ้นทะเบียนปราสาทของกัมพูชาออกไป และขอให้ไทยกัมพูชาร่วมมือกันอย่างใกล้ชิด โดยเลื่อนไปพิจารณาที่ควิเบก แคนาดา ใน พ.ศ. ๒๕๕๑^{๖๕}

ในระหว่างเวลาดังกล่าวก็มีการเจรจาอย่างเข้มข้นระหว่างไทย-กัมพูชา จนเปลี่ยนรัฐบาลจากรัฐบาลพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ ไปเป็นรัฐบาลนายสมัคร สุนทรเวช ซึ่งพยายามเจรจาทายทางออกกับกัมพูชา จนในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ ชก อาน รองนายกรัฐมนตรี กัมพูชาได้ตกลงกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศไทยว่า จะขอขึ้นทะเบียนเฉพาะตัวปราสาทและจะถอนแผนที่เดิมออกไป และรับว่าการขอขึ้นทะเบียนปราสาทไม่กระทบสิทธิไทยและกัมพูชาในการสำรวจจัดทำเขตแดนของ JBC และจะจัดทำเป็นแถลงการณ์ร่วม (Joint Communiqué) ซึ่งนายพนดล ปัทมะ ได้ลงนามโดยย่อไว้เมื่อ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ ได้มีการลงนามจริงเมื่อ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๑^{๖๖}

ความจริง แถลงการณ์ร่วมนี้ บรรดาข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศถือว่าเป็นความสำเร็จอย่างสูง ที่ทำให้กัมพูชายอมถอนแผนที่เจ้าปัญหาออกไปและเขียนเป็นหลักฐานกันชัดเจนว่ามีการถอนแผนที่ภาคผนวก ๑ ออกไปแล้ว และการขึ้นทะเบียนพระวิหารไม่กระทบถึงสิทธิในดินแดนแต่ละฝ่าย และการที่ฝ่ายกัมพูชายอม ก็เพราะสนใจต้องการนำเรื่องขึ้นทะเบียนปราสาทและได้เงินช่วยเหลือในการบูรณะปราสาทกว่า ๓,๐๐๐ ล้านบาท ไปหาเลี้ยง

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๘๑

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๘๒

^{๖๖} ผู้จัดการออนไลน์. “ดูชัด ๆ แถลงการณ์ร่วม ‘พนดล’ ลงนามหนุนกัมพูชาขึ้นทะเบียน ‘ปราสาทพระวิหาร’”. สืบค้นวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๖. จาก <http://www.manager.co.th/Politics/ViewNews.aspx?NewsID=951000074449>.

ครั้นนายพนด ปัทมะ ไปลงนามในแถลงการณ์ร่วมที่ปารีสด้วยตัวเอง ขบวนการต่อต้านก็เกิดขึ้นโดยกล่าวหาว่า แถลงการณ์ร่วมจะทำให้ไทยต้องสูญเสียดินแดน ดังนั้นจึงมีการยื่นฟ้องศาลปกครองกลางในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๑ ให้เพิกถอนมติคณะรัฐมนตรีและแถลงการณ์ร่วม พร้อมขอคุ้มครองชั่วคราวให้ศาลห้ามใช้มติคณะรัฐมนตรีและแถลงการณ์ร่วม โดยศาลปกครองมีการคุ้มครองชั่วคราวเมื่อ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๑ ตามคำขอ^{๗๒}

ในขณะเดียวกัน คณะกรรมการมรดกโลกก็มีมติให้ขึ้นทะเบียนปราสาทพระวิหารเป็นมรดกโลก โดยไม่รวมชะง่อนเขา หน้าผา และถ้ำต่าง ๆ ในบริเวณใกล้เคียงตามแผนผังฉบับใหม่ (Revised Graphic Plan of the Property)^{๗๓} (ขอให้สังเกตว่าไม่ได้ใช้คำ “แผนที่” อีก) เมื่อ ๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ ณ เมืองควิเบก แคนาดา ในวันรุ่งขึ้นศาลรัฐธรรมนูญไทยก็มีคำวินิจฉัยตามคำร้องของสมาชิกวุฒิสภา ๗๗ คน และ ส.ส. ๑๕๑ คน ที่เข้าชื่อกันส่งเรื่องให้ศาลพิจารณาว่า แถลงการณ์ร่วมเป็นหนังสือสัญญาตามมาตรา ๑๘๐ วรรคสอง ที่อาจมีบทเปลี่ยนแปลงอาณาเขตไทย และต้องเสนอขอความเห็นชอบจากรัฐสภาตามมาตรา ๑๘๐ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ หรือไม่ ซึ่งศาลเห็นว่า แถลงการณ์ร่วมดังกล่าว “อาจ” มีบทเปลี่ยนแปลงอาณาเขตไทย และมีผลกระทบทางความมั่นคงอย่างกว้างขวาง จึงต้องขอความเห็นชอบจากรัฐสภาก่อน การที่รัฐบาลไปลงนาม โดยไม่ขอความเห็นชอบจึงไม่เป็นไปตามมาตรา ๑๘๐ ^{๗๔}

ดังนั้น หลังจากนั้นอีก ๒ วัน ต่อมา ในวันที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ นายพนด ปัทมะ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ก็ประกาศลาออกจากตำแหน่ง

ความขัดแย้งไทย-กัมพูชา ก็ปะทุขึ้นอีกครั้งโดยมีการเมืองภายในของ ๒ ประเทศเป็นตัวเร่งหลัก

ในวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๒ เกิดการปะทะกันขึ้นด้วยอาวุธโดยทหารกัมพูชายิงจรวดอาร์พีจีเข้ามาทำให้ทหารไทยเสียชีวิตไป ๒ นาย^{๗๕} ต่อมาในวันที่ ๒๐-๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๒ ระหว่างการประชุมคณะกรรมการมรดกโลกที่เมืองเซบิญา ประเทศสเปน นายสุวิทย์

^{๗๒} คำสั่งศาลปกครองสูงสุดที่ ๕๔๗/๒๕๕๑

^{๗๓} กระทรวงการต่างประเทศ. (๒๕๕๖). ๕๐ ปี ๕๐ ประเด็น ถาม-ตอบ กรณีปราสาทพระวิหาร. สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ จาก <http://www.mfa.go.th/main/contents/files/news-20130129-151113-350152.pdf>

^{๗๔} คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญที่ ๖-๗/๒๕๕๑

^{๗๕} กระทรวงการต่างประเทศ. (๒๕๕๔). ข้อมูลที่ประชาชนไทยควรทราบเกี่ยวกับกรณีปราสาทพระวิหาร และการเจรจาเขตแดนไทย-กัมพูชา. กรุงเทพฯ : กระทรวงการต่างประเทศ. หน้า ๕๑

คุณกิตติ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของรัฐบาลนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ซึ่งเป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทย ได้ยื่นหนังสือคัดค้านการปฏิบัติของคณะกรรมการมรดกโลก ว่าไม่เป็นไปตามธรรมนูญของยูเนสโก^{๗๖}

ต่อมาเมื่อสมเด็จฮุนเซ็น ตั้ง พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร เป็นที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจ และที่ปรึกษาส่วนตัวของนายกรัฐมนตรีกัมพูชา รัฐบาลอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ก็เรียกเอกอัครราชทูตไทยประจำกัมพูชากลับประเทศ เพื่อประท้วง^{๗๗}

ตลอดปี ๒๕๕๓ ความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา ก็ยังไม่ราบรื่น อาทิ เครือข่ายคนไทยหัวใจรักชาติ นำโดยนายพนิช วิจิตเศรษฐ์, นายวีระ สมความคิด ฯลฯ ไปตรวจสอบพื้นที่ซึ่งมีการอ้างว่ากัมพูชาบุกรุกป่าแดนไทย บริเวณอำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว ถูกทหารกัมพูชาจับตัว อ้างว่าได้ข้ามพรมแดนโดยผิดกฎหมายบริเวณหลักเขตที่ ๔๖^{๗๘}

การปะทะกับทหารมาเกิดขึ้นอีกครั้งใน พ.ศ. ๒๕๕๔ โดยเริ่มปะทะกันในเดือนกุมภาพันธ์ มีการล้มตายไปทั้ง ๒ ฝ่าย มีการยิงปืนใหญ่ถล่มกัน อันมีผลกระทบถึงพลเรือนที่ต้องอพยพหลบภัย เมื่อเกิดเหตุขึ้น สมเด็จฮุนเซ็น ก็ยื่นเรื่องถึงคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ (UN Security Council) ขอให้จัดประชุมฉุกเฉินสมาชิก UNSC ทั้ง ๑๕ ชาติ เพื่อส่งกำลังทหารมารักษาสงบในพื้นที่พิพาท แต่ UNSC ปฏิเสธพร้อมออกแถลงการณ์เรียกร้องให้ทั้ง ๒ ฝ่ายหยุดยิง เสร็จจากัน โดยให้อาเซียนเข้ามามีบทบาทโดยเฉพาะในการประชุมระดับรัฐมนตรีอาเซียนในวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๔^{๗๙}

ต่อมาก็มีการปะทะกันอีกตลอดระยะพรมแดน ไปจนถึงปราสาทตาเมือน ตาควาย มีผู้บาดเจ็บล้มตายทั้ง ๒ ฝ่าย และการอพยพประชาชน^{๘๐} จนท้ายที่สุด กัมพูชาก็ตัดสินใจยื่นคำร้องขอให้ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ ณ กรุงเฮก เนเธอร์แลนด์ ตีความคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๔ พร้อมขอคุ้มครองชั่วคราว ซึ่งจะได้อ้างถึงในส่วนต่อไป

^{๗๖} เรื่องเดียวกัน หน้า ๙๔

^{๗๗} ผู้จัดการ Online. ไทยตอบโต้เขมร เรียกตัวทูตกลับประเทศโดยด่วน. สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๖. จาก <http://www.manager.co.th/Around/ViewNews.aspx?NewsID=9520000133121>.

^{๗๘} คมชัดลึก. ย้อนรอย “วีระ-ราตรี” โดนเขมรจับกุม. สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๖. จาก <http://www.komchadluek.net/>

^{๗๙} กระทรวงการต่างประเทศ. (๒๕๕๔). ข้อมูลที่ประชาชนไทยควรทราบเกี่ยวกับกรณีปราสาทพระวิหาร และการเจรจาเขตแดนไทย-กัมพูชา. กรุงเทพฯ : กระทรวงการต่างประเทศ. หน้า ๕๒

^{๘๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๙๔

ตอนที่ ๒

คดีตีความคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๕๔-๒๕๕๖

บทที่ ๑ : การขอตีความคำพิพากษา และการขอมาตรการคุ้มครองชั่วคราว

ในบทนี้ จะกล่าวถึงการขอตีความคำพิพากษาของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ และการขอมาตรการคุ้มครองชั่วคราว โดยจะกล่าวถึงข้อบทกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการขอตีความคำพิพากษา และการขอมาตรการคุ้มครองชั่วคราว ตลอดจนคำขอตีความคำพิพากษา และการขอมาตรการคุ้มครองชั่วคราวของกัมพูชา

๑. การขอตีความคำพิพากษาศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ

๑.๑ ข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการขอตีความคำพิพากษาศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ

ธรรมนูญศาลยุติธรรมระหว่างประเทศกำหนดเงื่อนไขในการฟ้องคดีต่อศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ โดยกำหนดให้การเสนอคดีต่อศาลโลกสามารถทำได้ ๓ ช่องทางหลัก คือ

๑. การฟ้องคดีใหม่ (ตามมาตรา ๓๖ ของธรรมนูญศาลฯ)
๒. การขอให้พิจารณาคดีใหม่ (ตามมาตรา ๖๑) หรือ
๓. การขอตีความคำพิพากษา (ตามมาตรา ๖๐)

สำหรับการฟ้องคดีใหม่ตามมาตรา ๓๖ ของธรรมนูญศาลยุติธรรมระหว่างประเทศนั้น ไทยเคยยอมรับอำนาจศาลครั้งหลังสุดเมื่อ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ (ค.ศ. ๑๙๕๐) ไป ๑๐ ปี ซึ่งสิ้นสุดไปแล้ว ตั้งแต่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๓ ดังนั้น จึงต้องถือว่าตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๓ ไทยไม่ได้รับรองอำนาจศาลอีกเลย กัมพูชาจึงฟ้องใหม่ไม่ได้แน่

จึงเหลืออีก ๒ กรณีที่กัมพูชาอาจจะเสนอเรื่องต่อศาลได้ คือ

(๑) การขอให้ศาลพิจารณาใหม่ตามมาตรา ๖๑ ของธรรมนูญศาล ฯ ภายในไม่เกิน ๑๐ ปี ตั้งแต่วันที่ศาลพิพากษา โดยมีการค้นพบข้อเท็จจริงบางประการ ซึ่งมีลักษณะสำคัญยิ่งต่อการชี้ขาดคดี (Decisive Factor) ข้อเท็จจริงดังกล่าวต้องเป็นข้อเท็จจริงที่ศาลและคู่กรณีไม่ทราบมาก่อน และการไม่ทราบนั้นไม่ได้เกิดจากความประมาทของคู่กรณี โดยต้องเริ่มการพิจารณาใหม่ภายใน ๖ เดือน นับแต่พบข้อเท็จจริง (แล้วแต่ว่า ๑๐ ปี หรือ ๖ เดือน จะถึงกำหนดก่อน) กรณีนี้ กัมพูชาก็ขอตามมาตรา ๖๑ ไม่ได้เพราะเกินเวลา ๑๐ ปีมานานแล้ว

Statute of the International Court of Justice

Article 61

“1. An application for revision of a judgment may be made only when it is based upon the discovery of some fact of such a nature as to be a decisive factor, which fact was, when the judgment was given, unknown to the Court and also to the party claiming revision, always provided that such ignorance was not due to negligence.

2. The proceedings for revision shall be opened by a judgment of the Court expressly recording the existence of the new fact, recognizing that it has such a character as to lay the case open to revision, and declaring the application admissible on this ground.

3. The Court may require previous compliance with the terms of the judgment before it admits proceedings in revision.

4. The application for revision must be made at latest within six months of the discovery of the new fact.

5. No application for revision may be made after the lapse of ten years from the date of the judgment.”

(๒) การขอให้ตีความคำพิพากษามาตรา ๖๐ ซึ่งบัญญัติว่า “คำพิพากษาย่อมถึงที่สุด และไม่อาจอุทธรณ์ได้ ในกรณีที่มีข้อพิพาท (Dispute) เกี่ยวกับความหมาย (Meaning) หรือขอบเขต (Scope) ของคำพิพากษา ศาลจะพิจารณาให้ตามคำร้องขอของคู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง”

Statute of the International Court of Justice

Article 60

“The judgment is final and without appeal. In the event of dispute as to the meaning or scope of the judgment, the Court shall construe it upon the request of any party.”

การขอตีความนี้ ศาลประจายยุติธรรมระหว่างประเทศ (PCIJ) และศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ (ICJ) เคยวางบรรทัดฐานเอาไว้ว่า

- เป็นอำนาจศาลที่เป็นผลจากการยอมรับอำนาจให้ตัดสินคดีเดิม จึงไม่ต้องรับรองเขตอำนาจศาลใหม่

- แม้อำนาจในการตัดสินคดีเดิมจะหมดไปแล้ว แต่อำนาจตีความคำพิพากษาในคดีเดิวยังคงอยู่ (คดี Avena ระหว่าง Mexico v. USA, ๒๐๐๘ ซึ่งตัดสินว่า แม้สหรัฐถอนตัวออกจาก Protocol ความสัมพันธ์ทางกงสุลของอนุสัญญาเวียนนาใน ค.ศ. ๒๐๐๕ ทำให้อำนาจศาลในคดีเดิมหมดไป ศาลก็ยังตีความคำพิพากษาที่พิพากษาเรื่องนั้นต่อไปได้)

- อำนาจตีความไม่มีข้อจำกัดเรื่องอายุความ หรือระยะเวลา อันต่างจากการขอพิจารณาใหม่ตามมาตรา ๖๑ ซึ่งต้องไม่เกิน ๑๐ ปี นับแต่พิพากษา

เงื่อนไขที่ศาลจะรับตีความ คือ

๑. มีข้อพิพาท (Dispute) คือ **ความเห็นแตกต่างกัน** (Difference of opinions or views) ในประเด็นข้อกฎหมาย หรือข้อเท็จจริงเป็นข้อ ๆ ต้องเป็นข้อพิพาทจริง (Actual Dispute) ไม่ใช่การตั้งคำถามลอย ๆ หรือมีแนวโน้มจะขัดแย้งกัน (Potential conflict) เพราะอาจคิดต่างกัน และข้อพิพาทตามมาตรา ๖๐ ไม่จำกัดถึงขั้นโต้แย้งกันเหมือนกรณีมาตรา ๓๖ วรรค ๒^{๘๑}

^{๘๑} Article 36

“1. The states parties to the present Statute may at any time declare that they recognize as compulsory ipso facto and without special agreement, in relation to any other state accepting the same obligation, the jurisdiction of the Court in all legal disputes concerning;

- a. the interpretation of a treaty;
- b. any question of international law;
- c. the existence of any fact which, if established, would constitute a breach of an international obligation;
- d. the nature or extent of the reparation to be made for the breach of an international obligation”.

๒. ต้องเกี่ยวกับ**บทปฏิบัติการ** (Operative Clause) ซึ่งเป็นการประกาศ (Declaratory judgment) หรือ คำสั่งให้กระทำหรือห้ามกระทำ (Executory judgment) ทั้งของคำพิพากษาเกี่ยวกับอำนาจศาล หรือคำพิพากษาเกี่ยวกับสาระัตถะ (Merits) ซึ่งในกรณีคำพิพากษาศาลโลก เมื่อ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๕ ก็คือข้อความตอนท้ายคำพิพากษา ๓ ประการที่ศาลลงมติ **ไม่ใช่เหตุผล** (Reasoning) เว้นแต่เหตุผลจะแยกไม่ได้จากบทปฏิบัติการ (inseparable) ไม่เกินขอบเขตบทปฏิบัติการ และมีผลผูกพันตามคำพิพากษาเดิมที่ตัดสินแล้ว (Res Judicata) ไม่ใช่ขอขยายคำพิพากษาเดิม หรือขอแก้ไขหรืออุทธรณ์คำพิพากษาเดิม ซึ่งต้องห้าม นักนิติศาสตร์บางคน เช่น Hermann Mosler เห็นว่าการให้เหตุผลสำคัญที่ใช้ในการตัดสินคดี (Ratiodecidenti) ก็ดีความได้

(คดี Polish Postal Service in Dantzig case, 1925; คดี Chorzow Factory case, 1927; คดี Nigeria-Cameroon case, 2002 และคดี Avena case (Provisional Measure 2004))

๑.๒ การขอตีความคำพิพากษาโดยกัมพูชา

ในเมื่อคำพิพากษาของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๕ ศาลฯ ตัดสินไว้ ๓ ประการ ดังนี้

๑. “ปราสาทพระวิหารตั้งอยู่ในอาณาเขตภายใต้อธิปไตยของกัมพูชา”
๒. “ประเทศไทยมีพันธะที่จะต้องถอนกำลังทหารหรือตำรวจผู้เฝ้ารักษา หรือผู้ดูแลซึ่งประเทศไทยส่งไปประจำอยู่ที่ปราสาทพระวิหาร หรือในบริเวณใกล้เคียง”
๓. “ประเทศไทยมีพันธะที่จะต้องคืนให้แก่กัมพูชา ซึ่งบรรดาวัตถุชนิดที่ได้รับบุไว้ในคำแถลงการณ์สรุปข้อ ๕ ของกัมพูชา ซึ่งเจ้าหน้าที่โดยอาจจะได้โยกย้ายออกไปจากปราสาทบริเวณพระวิหาร นับแต่วันที่ไทยเข้าครอบครองพระวิหาร เมื่อ ค.ศ. ๑๙๕๔”

ดังนั้น เพียง ๓ ข้อนี้เท่านั้น ที่จะขอตีความได้ และอันที่จริงกัมพูชาก็ขอตีความเฉพาะ ๒ ประการแรกนี้ ส่วนข้อ ๓ ไม่เกี่ยวกับดินแดน กัมพูชาจึงไม่ขอตีความ

วันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๔ กัมพูชายื่นคำขอให้ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ ตีความคำพิพากษาที่ศาลเคยตัดสินเมื่อ ๕๐ ปีที่แล้ว โดยกัมพูชาอ้างว่าไทย-กัมพูชาขัดแย้ง (dispute) กัน ๓ ประเด็นทั้งความหมายและขอบเขตของคำพิพากษา^{๘๖} ดังนี้

๑. กัมพูชาเห็นว่า คำพิพากษาศาลในคดีเดิมอยู่บนพื้นฐานของการมีอยู่แล้วของเส้นเขตแดนระหว่างประเทศ ซึ่งถูกกำหนดและได้รับการยอมรับโดยประเทศทั้งสองแล้ว

๒. กัมพูชาเห็นว่า เส้นเขตแดนดังกล่าวถูกกำหนดโดยแผนที่ที่ศาลได้อ้างถึงใน หน้า ๒๑ ของคำพิพากษา (“แผนที่ภาคผนวก ๑”) ซึ่งแผนที่ดังกล่าวทำให้ศาลสามารถ ตัดสินได้ว่า อธิปไตยกัมพูชาเหนือปราสาทเป็นผลโดยตรงและอัตโนมัติของอธิปไตยกัมพูชาเหนือดินแดนอันเป็นที่ตั้งของปราสาท

๓. กัมพูชาเห็นว่า พันธกรณีของไทยในการถอนทหารและเจ้าหน้าที่ออกจากบริเวณ ไกล่เคียงปราสาทบนดินแดนของกัมพูชา เป็นพันธกิจที่มีลักษณะทั่วไปและต่อเนื่อง และเป็น ผลจากอธิปไตยแห่งดินแดนของกัมพูชาที่ศาลฯ ได้ยอมรับในบริเวณดังกล่าว

หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ กัมพูชาอ้างว่าคำพิพากษาดังกล่าวเดิมไม่ชัดเจน และไทยยังไม่ได้ ปฏิบัติตาม โดยยังมีได้ถอนกำลังทหารหรือตำรวจออกจากบริเวณใกล้เคียงปราสาท โดยกัมพูชา ให้เหตุผลว่า วรรคปฏิบัติการที่ ๒ ของคำพิพากษาดังกล่าวเดิมระบุชัดเจนว่า “บริเวณใกล้เคียง ปราสาท” ครอบคลุมพื้นที่แค่นั้น ดังนั้น กัมพูชาจึงขอให้ศาลฯ ตัดสินว่า ขอบเขต “บริเวณ ไกล่เคียงปราสาท” จะต้องเป็นไปตามเส้นเขตแดนที่ปรากฏบน “แผนที่ภาคผนวก ๑” ซึ่งแนบท้ายคำฟ้องของกัมพูชาในคดีเดิม ตามที่กัมพูชาถ่ายทอดเส้นดังกล่าวในปัจจุบัน ซึ่งฝ่าย กัมพูชาเห็นว่าบริเวณดังกล่าวมีขนาด ๔.๖ ตารางกิโลเมตร ส่วนคำขอของกัมพูชา โดยละเอียด นั้น ผู้เขียนจะกล่าวถึงในบทต่อไป

^{๘๖} กระทรวงการต่างประเทศ. (๒๐๑๓). คำขอให้ตีความคำพิพากษาเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๖๒ ในคดีปราสาทพระวิหาร (กัมพูชากับไทย) : คำร้องเริ่มคดี (คำแปลชั่วคราว). หน้า ๒-๓ (International Court of Justice. Request for interpretation of the judgment of 15 June 1962 in the case concerning the temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand) : Application instituting proceedings. 28 April 2011)

๒. การขอมาตรการคุ้มครองชั่วคราว

๒.๑ ข้อกฎหมายที่เกี่ยวกับการขอมาตรการคุ้มครองชั่วคราว

ธรรมนูญศาลยุติธรรมระหว่างประเทศกำหนดหลักเกณฑ์และเงื่อนไขในการขอมาตรการคุ้มครองชั่วคราวไว้ในมาตรา ๔๑ ดังนี้

“๑. ศาลมีอำนาจกำหนดมาตรการชั่วคราวใด ๆ ซึ่งจำเป็นต้องกำหนดเพื่อรักษาสถานะที่เกี่ยวข้องของคู่กรณี เมื่อศาลเห็นว่าสถานการณ์ที่จำเป็นต้องออกมาตรการดังกล่าว

๒. ระหว่างรอคำพิพากษาคงท้ายในคดี ให้ศาลแจ้งมาตรการชั่วคราวดังกล่าวให้คู่กรณี และคณะมนตรีความมั่นคงทราบ”

Statute of the International Court of Justice

“Article 41

1. The Court shall have the power to indicate, if it considers that circumstances so require, any provisional measures which ought to be taken to preserve the respective rights of either party.

2. Pending the final decision, notice of the measures suggested shall forthwith be given to the parties and to the Security Council.”

และข้อกำหนดวิธีพิจารณาทางศาล (Rule of the Court) มาตรา ๗๓ ขยายความต่อไปว่า

“๑ คู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งซึ่งอาจทำคำขอเป็นลายลักษณ์อักษร ร้องขอมาตรการชั่วคราวได้ในเวลาใดเวลาหนึ่งระหว่างการพิจารณาคดีที่เกี่ยวกับคำขอมาตรการดังกล่าว

๒. คำขอมาตรการชั่วคราวต้องระบุเหตุผลผลที่อาจเกิดขึ้นในกรณีศาลไม่กำหนดมาตรการชั่วคราว และมาตรการที่ร้องขอ จำศาลจะส่งสำเนารับรองถูกต้องให้คู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่ง”

Rule of the Court

“Article 73

1. A written request for the indication of provisional measures may be made by a party at any time during the course of the proceedings in the case in connection with which the request is made.

2. The request shall specify the reasons therefor, the possible consequences if it is not granted, and the measures requested. A certified copy shall forthwith be transmitted by the Registrar to the other party.”

นอกจากนี้ ศาลเคยวางบรรทัดฐานในการออกมาตรการคุ้มครองชั่วคราวเองไว้ว่า มีเงื่อนไข^{๘๓} ดังต่อไปนี้

๑. ศาลโลกมี**เขตอำนาจเบื้องต้น** (prima facie jurisdiction) เห็นคดีดังกล่าว

๒. หากศาลโลกเห็นว่า ศาลฯ มีเขตอำนาจเบื้องต้นในการพิจารณาคำขอให้ศาลฯ ออกมาตรการชั่วคราว ศาลฯ จะต้องได้ความว่าเงื่อนไขสองประการนี้เกิดขึ้น กล่าวคือ

- หากศาลฯ ไม่มีคำสั่งออกมาตรการชั่วคราว จะเกิด**ความเสียหายต่อสิทธิของภาคีคู่พิพาทอย่างไม่สามารถเยียวยาได้** (irreparable prejudice หรือ irreparable harm)

- มีความ**จำเป็นเร่งด่วน** (urgency) ที่จะออกมาตรการชั่วคราวเพื่อป้องกันความเสียหายที่วุ่นวาย

๓. มาตรการชั่วคราวที่ศาลโลกออกต้องไม่เป็นการไปตัดสินในแง่สาระของคดีหลัก (ในกรณีของไทยกับกัมพูชา คือ คดีตีความคำพิพากษาของศาลโลกในคดีปราสาทพระวิหาร ปี ๒๕๐๕ ตามข้อ ๖๐ ของธรรมนูญศาลฯ)

^{๘๓} กระทรวงการต่างประเทศ. (๒๕๕๔). ข้อมูลที่ประชาชนไทยควรทราบเกี่ยวกับกรณีปราสาทพระวิหาร และการเจรจาเขตแดนไทย-กัมพูชา. กรุงเทพฯ : กระทรวงการต่างประเทศ. หน้า ๖๙-๗๐.

๒.๒ คำขอมาตรการคุ้มครองชั่วคราวของกัมพูชา

ในคำขอมาตรการชั่วคราวต่อศาล กัมพูชาอ้างว่า ตั้งแต่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๔ มีการปะทะกันบริเวณปราสาทพระวิหาร และที่อื่น ๆ บริเวณพรมแดน ซึ่งทำให้เกิดการบาดเจ็บล้มตายเป็นอันมาก ทั้งยังก่อให้เกิดการอพยพของพลเมืองเพื่อหนีภัย และการปะทะยังคงมีอยู่ ขณะยื่นคำขอคุ้มครอง โดยฝ่ายไทยเป็นผู้รับผิดชอบในเหตุการณ์ทั้งหมดแต่ผู้เดียว กัมพูชาจึงขอให้ศาลออกมาตรการชั่วคราวตามมาตรา ๔๑ และมาตรา ๗๓ เพื่อรักษาสีทธิของกัมพูชา ระหว่างรอคำพิพากษา (สิทธิในอธิปไตย (rights relating to its sovereignty) บูรณภาพแห่งดินแดน (territorial integrity) และการไม่แทรกแซงจากไทย (duty of non interference) และเพื่อไม่ให้สถานการณ์เลวร้ายลงไปกว่าที่เป็นอยู่]

ในกรณีที่ศาลไม่ออกมาตรการคุ้มครองชั่วคราวให้ และประเทศไทยยังคงประพฤติดังเดิม ความเสียหายก็จะเกิดกับปราสาท ทั้งยังเกิดการสูญเสียชีวิต และความทุกข์ทรมานของประชาชนที่เกี่ยวข้องอันเกิดจากการปะทะกันด้วยอาวุธ และความเสียหายนี้ก็จะเลวร้ายลงกว่าเดิม

ดังนั้น กัมพูชาจึงขอให้ศาลออกมาตรการชั่วคราวต่อไปนี้ระหว่างรอคำพิพากษา

- ให้ไทยถอนกองกำลังทั้งหมดโดยทันที และปราศจากเงื่อนไขจากส่วนที่เป็นดินแดนกัมพูชา ซึ่งอยู่ในบริเวณปราสาทพระวิหาร
- ห้ามทำกิจกรรมทางทหารในบริเวณปราสาทพระวิหาร
- ให้ไทยระงับยับยั้งการกระทำใด ๆ ซึ่งจะสอดแทรกในสิทธิของกัมพูชา หรือทำให้ข้อพิพาทหลักเลวร้ายลง

และเนื่องจากความร้ายแรง กัมพูชาขอให้ศาลนัดไต่สวนคำร้องโดยด่วน พร้อมทั้งออกมาตรการโดยฉุกเฉิน (urgent)^{๔๔}

ศาลเปิดไต่สวนฉุกเฉินโดยให้คู่กรณีแถลงการณ์ด้วยวาจาในวันที่ ๓๐-๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ โดยกัมพูชา มี ฮอร์นัมฮง รองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ และไทยมี นายวีรชัย พลาชัย ทูตประจำเนเธอร์แลนด์ เป็นผู้แทนในการแถลงต่อศาล

^{๔๔} Cour Internationale de Justice. Demande en interprétation de l'arrêt du 15 juin 1962 en l'affaire du Temple de Preah Vihear (Cambodge c. Thaïlande) : Demande en indication de mesures conservatoires du Royaume du Cambodge.

๒.๓ คำขอฝ่ายไทยให้ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศไม่รับคำขอมาตรการคุ้มครองชั่วคราวของกัมพูชา

ฝ่ายไทยขอให้ศาลไม่รับคำขอมาตรการคุ้มครองชั่วคราวของกัมพูชา โดยมีเหตุผล ๓ ประการ คือ

๑. ศาลโลกไม่มีอำนาจเบื้องต้น (prima facie jurisdiction) เนื่องจากไทยได้ปฏิบัติตามคำพิพากษาของศาลโลก ซึ่งตัดสินในปี ๒๕๐๕ ครบถ้วนแล้ว รวมทั้งข้อพิพาทในประเด็นที่กัมพูชายกขึ้น ก็เป็นข้อพิพาทใหม่ที่เกิดเนื่องจากการยื่นคำขอขึ้นทะเบียนมรดกโลกของปราสาทโดยฝ่ายเดียวจากกัมพูชา ไม่ใช่ข้อพิพาทเกี่ยวกับคำพิพากษาปี ๒๕๐๕ แต่อย่างใด นอกจากนี้ คำขอของกัมพูชาไม่มีความสัมพันธ์ใด ๆ กับประเด็นในสาระสำคัญของข้อพิพาท

๒. ไม่มีความจำเป็นเร่งด่วนที่จะทำให้ศาลโลกต้องมีคำสั่งออกมาตรการชั่วคราวเนื่องจากขณะนี้กลไกคณะกรรมการการเขตแดนร่วมไทย-กัมพูชา (JBC) คณะกรรมการชายแดนทั่วไป ไทย-กัมพูชา (GBC) และการระงับข้อพิพาทโดยกลไกทวิภาคีโดยมีอาเซียน (ASEAN) สนับสนุน มีความคืบหน้าดี และเหตุปะทะตามแนวชายแดนต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๕๔ ซึ่งกัมพูชากล่าวอ้าง เกิดขึ้นที่บริเวณปราสาทตาเมือน และปราสาทตาควาย ซึ่งอยู่ห่างจากปราสาทพระวิหาร ๑๕๘ กิโลเมตร และ ๑๔๗ กิโลเมตร ตามลำดับ

๓. คำขอของกัมพูชาเป็นการด่วนสรุป กล่าวคือ เป็นการตัดสินเรื่องสารัตถะของคดี ทั้ง ๆ ที่ศาลโลกยังไม่ได้ตัดสินคดีตีความ (คดีหลัก)^{๔๔}

๒.๔ การพิจารณาของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศในเรื่องของมาตรการคุ้มครองชั่วคราว

หลังจากฟังการแถลงด้วยวาจาจบในวันที่ ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ ศาลใช้เวลาพิจารณาคำขอมาตรการคุ้มครองชั่วคราวเดือนเศษ จึงมีคำสั่งให้มาตรการคุ้มครองเมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ โดยศาลมีเหตุผล ดังนี้

^{๔๔} กระทรวงการต่างประเทศ.(๒๕๕๖). ๕๐ ปี ๕๐ ประเด็น ถาม-ตอบ กรณีปราสาทพระวิหาร. สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ จาก <http://www.mfa.go.th/main/contents/files/news-20130129-151113-350152.pdf>.

ศาลเห็นว่า การตีความคำพิพากษาที่ตัดสินแล้วทำได้ แม้อำนาจศาลในคดีหลัก แต่เดิมจะหมดไปแล้ว ศาลก็ตีความได้ แต่ศาลจะออกมาตรการชั่วคราวได้ต่อเมื่อศาลพอใจว่าในเบื้องต้น (Prima Facie) มีข้อพิพาท (Dispute) เกี่ยวกับความหมาย (Meaning) และขอบเขต (Scope) คำพิพากษา (ซึ่งในที่สุดแล้ว เมื่อศาลตัดสินคดีหลัก ศาลอาจเห็นว่าไม่มีข้อพิพาทและให้ยกฟ้องได้) และศาลอธิบายต่อไปว่า

๑. “ข้อพิพาท” หมายถึง ความแตกต่างของความเห็น (difference of opinion) หรือ ทักษะ (Views) ของคู่กรณีเกี่ยวกับความหมายและขอบเขตของคำพิพากษา โดย “ข้อพิพาท” ตามมาตรา ๖๐ ต่างจากความหมายของ “ข้อพิพาท” ตามมาตรา ๓๖ วรรคสอง ซึ่งแคบกว่า

๒. ข้อพิพาทต้องเกี่ยวกับบทปฏิบัติการ (operative clause) ไม่รวมถึงเหตุผลที่ศาลใช้ตัดสิน เว้นแต่เหตุผลเหล่านั้น แยกไม่ได้ (Inseparable) จากบทปฏิบัติการ

ศาลพิจารณาข้อแตกต่างระหว่างการตีความคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ ของ กัมพูชา กับไทย (ย่อหน้า ๒๕-๓๐ ของคำสั่งคุ้มครองชั่วคราว) และศาลสรุปว่า เบื้องต้นมีข้อพิพาทอันเกิดจากความแตกต่างของความเห็น หรือทักษะในการตีความ ดังนี้

ศาลกล่าวว่า กัมพูชาอ้างว่า ในบทปฏิบัติการ ๑, ๒ ที่ศาลพิพากษาให้ปราสาทพระวิหารอยู่บนดินแดนของกัมพูชา และไทยต้องถอนทหารจากบริเวณปราสาทและบริเวณใกล้เคียง แสดงว่า ศาลใช้แผนที่ภาคผนวก ๑ เป็นเครื่องกำหนดเขตแดน

กัมพูชาอ้างต่อไปอีกว่า ประโยค “บริเวณใกล้เคียงบนดินแดนกัมพูชา” (Vicinity on Cambodian territory) เป็นบริเวณที่ไทยต้องถอนทหาร แต่ไทยเชื่อว่าพรมแดนบริเวณดังกล่าวไม่ได้ถูกกำหนดขึ้น และยึดถือว่าบริเวณรอบนอกปราสาทเป็นของตน และครอบครองไว้

กัมพูชาอ้างอีกว่าพันธกรณีที่ต้องถอนทหาร เป็นพันธะทั่วไป และต่อเนื่อง (General and Continuing obligation) แต่ไทยสู้ว่า ไม่มีข้อพิพาท เพราะไม่เคยโต้แย้งว่าปราสาทอยู่บนดินแดนอันอยู่ในอธิปไตยของกัมพูชา ตามที่ศาลระบุในคำพิพากษา ๒๕๐๕ และไม่เคยโต้แย้งว่าไทยต้องถอนทหารจากปราสาทและบริเวณใกล้เคียง เท่าที่กองกำลังอยู่บนดินแดนกัมพูชา และเป็นพันธะที่ต้องทำทันที (instantaneous obligations) ซึ่งไทยก็ทำแล้ว ดังนั้น จึงไม่มีข้อพิพาท ศาลจึงไม่มีอำนาจตีความ และไม่มีอำนาจให้มาตรการชั่วคราว

ดังนั้นศาลจึงเห็นว่า “ความแตกต่างกันของความเห็น” เป็นเบื้องต้นใน ๓ ประเด็น อันเป็นข้อพิพาท (dispute) ของความหมายและขอบเขตของคำพิพากษาปี ๒๕๐๕ คือ

๑. ความหมายและขอบเขต ประโยคที่ว่า “บริเวณใกล้เคียงบนดินแดนกัมพูชา” (Vicinity on Cambodian territory) ในย่อหน้า ๒ ของบทปฏิบัติการ ซึ่งกัมพูชา-ไทย เห็นต่างกัน

๒. สภาพของพันทธรณีสที่ไทยจะต้องถอนทหารในย่อหน้า ๒ ของบทปฏิบัติการ โดยเฉพาะพันทธรณีสที่มีลักษณะ “ต่อเนื่อง” (continuing) ตามความเห็นกัมพูชา หรือ “ทันทีทันใด” (instantaneous) ตามความเห็นไทย

๓. ความเห็นที่แตกต่างของ ๒ ฝ่ายในส่วนที่เกี่ยวกับคำพิพากษาว่าได้ยอมรับความผูกพันของเส้นซึ่งลากไว้บนแผนที่ผนวก ๑ ว่าเป็นพรมแดนระหว่างคูร์ณีสหรือไม่ (กัมพูชาเห็นว่าเป็น ไทยเห็นไม่ใช่)

ศาลได้ยกคดี Factory at Chorzow Judgment no. 11, 1927, PICJ Series A. No.13 pp. (11-12) ซึ่งเคยตัดสินว่าความแตกต่างในความเห็นเรื่องว่าศาลได้ตัดสินประเด็นใดประเด็นหนึ่ง ซึ่งก่อให้เกิดพันธะผูกพันหรือไม่ เป็นกรณีที่ศาลรับตีความให้ตามมาตรา ๖๐

ดังนั้น ศาลเห็นว่าศาลมีเขตอำนาจเบื้องต้นเหนือคดีเพราะในเบื้องต้นมีข้อพิพาทเกี่ยวกับบทปฏิบัติการของคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ แล้ว ศาลจึงยกคำร้องของไทยที่ขอให้ไม่รับคำขอของกัมพูชา^{๘๖} สำหรับเรื่องการขอมาตรการคุ้มครองชั่วคราวศาลให้เหตุผลว่าศาลจะให้คุ้มครองชั่วคราวได้ เมื่อ

(๑) สิทธิที่คูร์ณีสเรียกร้องเกิดจากคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ (ค.ศ. ๑๙๖๒) เป็นสิทธิที่น่ารับฟังได้ (Plausible) และสิทธิดังกล่าวจะถูกกระทบถ้าไม่มีมาตรการคุ้มครอง ดังนั้น จึงต้องพิสูจน์ความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิที่เรียกร้องกับมาตรการชั่วคราว

ในส่วนนี้ ศาลเห็นว่ากัมพูชาสามารถแสดงให้ศาลเห็นว่า สิทธิที่จะได้รับความเคารพในอธิปไตยบริเวณปราสาทพระวิหาร และสิทธิในบูรณภาพแห่งดินแดน เป็นสิทธิที่เกิดจากคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ (ค.ศ. ๑๙๖๒)

ไทยถือว่า กัมพูชาอ้างว่าจะเมิดสิทธิตามคำพิพากษา โดยอ้างการปะทะบริเวณที่ห่างไกลจากปราสาทมาก และไม่ว่าศาลจะตีความคำพิพากษา ค.ศ. ๑๙๖๒ อย่างไร ในคำพิพากษาดังกล่าว ศาลก็ไม่ได้ตัดสินเกี่ยวกับการปะทะหรือพื้นที่แต่อย่างใด นอกจากนั้นสิทธิที่จะยกขึ้นอ้างเพื่อตีความ ต้องเป็นสิทธิที่เกิดจากข้อเท็จจริง (Fact) ซึ่งศาลพิจารณา

^{๘๖} International Court of Justice. Request for interpretation of the judgment of 15 June 1962 in the case concerning the temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand) [Request for the indication of provisional measures] : Order. 18 July 2011, pa.19-32.

ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ (ค.ศ. ๑๙๖๒) ไม่ใช่ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นทีหลัง (Subsequent facts) และเกิดหลังคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ (ค.ศ. ๑๙๖๒) นานมาก จึงมิใช่สิทธิที่จะมาขอมาตรการชั่วคราวได้

ศาลเห็นว่า ตามมาตรา ๖๐ การขอตีความ ข้อโต้แย้งโดยไม่มีอายุความ และเกิดจากข้อเท็จจริงอันเป็นข้อพิพาทที่ตามมาภายหลัง (Subsequent facts) คำพิพากษาก็ได้

ศาลเห็นต่อไปว่า ในบทปฏิบัติการของคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ (ค.ศ. ๑๙๖๒) ศาลพิพากษาว่าปราสาทพระวิหารอยู่บนดินแดนอันอยู่ภายใต้อิทธิพลของกัมพูชา และไทยยังมีพันธะต้องถอนทหารที่อยู่ ณ ปราสาทและบริเวณใกล้เคียงบนดินแดนกัมพูชา ดังนั้น การที่กัมพูชาอ้างสิทธิที่จะได้รับความเคารพในอธิปไตย บริเวณปราสาทพระวิหาร และบูรณภาพดินแดน โดยการอ้างว่าศาลจะสรุปตามคำขอตีความได้ เมื่อศาลยอมรับว่ามีเส้นพรมแดนระหว่างสองประเทศ และพบว่าปราสาทและบริเวณใกล้เคียงอยู่บนพรมแดนด้านกัมพูชา คำว่า “บริเวณใกล้เคียงดินแดนกัมพูชา” (Vicinity on Cambodian territory) รวมถึง บริเวณรอบ ๆ ปราสาทพระวิหาร และไทยมีพันธะต่อเนื่อง (continuing) ที่จะไม่ละเมิดอธิปไตยกัมพูชาในบริเวณนั้น ดังนั้น ศาลจึงเห็นว่าสิทธิที่กัมพูชาเรียกร้องอยู่บนฐานคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ (ค.ศ. ๑๙๖๒) ซึ่งตีความโดยกัมพูชามีเหตุผลน่ารับฟังได้ (Plausible)^{๔๗}

(๒) ความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิที่เรียกร้องกับมาตรการชั่วคราวที่ขอ

กัมพูชาอ้างอธิปไตยเหนือบริเวณปราสาทพระวิหาร และอ้างบูรณภาพดินแดน แต่ไทยอ้างสิทธิเหนือดินแดนทั้งหมดนอกจากตัวปราสาท ซึ่งพิสูจน์ได้จากการที่มีทหารไทยในพื้นที่ และกัมพูชาขอให้ถอนทหารทันที และปราศจากเงื่อนไข กัมพูชาจึงขอให้ศาลคุ้มครองสิทธินี้โดยมาตรการชั่วคราว ไทยสู้ว่าไม่มีความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิที่ขอตีความกับมาตรการชั่วคราว และคำขอกัมพูชาไม่สามารถขอให้ตีความได้ เพราะเป็นคำขอให้ตีความแผนที่ภาคผนวก ๑ ทั้งคำขออยู่บนข้อเท็จจริงที่เกิดห่างจากปราสาทพระวิหารมาก ซึ่งไม่ใช่บริเวณที่ขอตีความ

ศาลวางหลักว่า ในคดีขอตีความ ศาลได้รับคำขอให้อธิบาย (Clarify) ความหมาย และขอบเขตซึ่งศาลได้พิพากษาไปโดยมีผลผูกพัน (อ้างการตีความ ๓ คดี ระหว่าง Colombia v. Peru 1980; คดี Tunisia v. Libya; Mexico v. USA) ศาลเห็นว่า กัมพูชากำลังขอคุ้มครองสิทธิในอธิปไตยเหนือดินแดน ซึ่งกัมพูชาอ้างสิทธิว่ามาจากบทปฏิบัติการของคำพิพากษา ๒๕๐๕ (๑๙๖๒) ดังนั้น มาตรการดังกล่าวจึงมุ่งคุ้มครองสิทธิที่กัมพูชาเรียกร้องในการตีความ จึงมีความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิของกัมพูชากับมาตรการชั่วคราวที่กัมพูชาขอ^{๔๘}

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน ย่อหน้า ๓๓-๔๑

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน ย่อหน้า ๔๒-๔๕

(๓) ความเสี่ยงที่จะเกิดความเสียหายที่ไม่อาจเยียวยาได้ ซึ่งเป็นความฉุกเฉินเร่งด่วน (Urgency) ซึ่งศาลเห็นว่าจะต้อง

- มีความเสียหายที่ไม่อาจเยียวยาได้ (irreparable prejudice) ต่อสิทธิ
- มีความฉุกเฉินเร่งด่วน เพราะมีความเสี่ยงแท้จริง และใกล้จะเกิดขึ้น

(real and imminent risk) ที่จะทำให้เกิดความเสียหายที่เยียวยาไม่ได้ต่อสิทธิก่อนที่จะศาลจะพิพากษา

ศาลเห็นว่า กัมพูชาอ้างว่า ตั้งแต่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ การปะทะหลายครั้งเกิดขึ้นระหว่างสองประเทศ บริเวณปราสาทพระวิหาร หลังจากปราสาทชั้นทะเบียนมรดกโลกของ UNESCO โดยเฉพาะระหว่าง ๔-๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๔ ทำให้เกิดการเสียชีวิตบาดเจ็บล้มตาย และการอพยพของผู้คนลี้ภัยที่เกิดขึ้น ทั้งเกิดความเสียหายแก่ปราสาทพระวิหารและทรัพย์สินที่เกี่ยวข้อง ในวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๔ คณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ (UNSC) ขอให้ทั้งสองฝ่ายหยุดยิง และสนับสนุนให้ ASEAN เข้ามาหาข้อยุติ และประธาน ASEAN ก็เสนอให้มีผู้สังเกตการณ์ตามชายแดน แต่ไม่สำเร็จเพราะคูร์ณียัตกลงไม่ได้ว่าจะทำอะไร ในวันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๔ ก็ยิงกันอีก และศาลเห็นต่อไปว่าเวลานี้ถึงแม้จะมีการหยุดยิง ก็จะไม่กระทบอำนาจศาลที่จะให้มาตรการชั่วคราว ทั้งสิทธิของกัมพูชาตามคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ (ค.ศ. ๑๙๖๒) ก็อาจเสียหายจนไม่อาจเยียวยาได้ด้วยการสูญเสียบาดเจ็บล้มตาย และเกิดความเสียหายแก่ปราสาท และเมื่อมีการอ้างสิทธิของทั้ง ๒ ฝ่ายเหนือดินแดนรอบ ๆ ปราสาท ดังนั้น สถานการณ์ในบริเวณนั้นก็ยังไม่สงบเรียบร้อย และอาจเลวร้ายลงเมื่อมีความตึงเครียดตลอดเวลา และไม่สามารถหาข้อยุติในความขัดแย้ง จึงมีความเสี่ยงที่แท้จริงและใกล้จะเกิดขึ้น ดังนั้น จึงมีความฉุกเฉินเร่งด่วนที่ศาลจะออกมาตรการชั่วคราวได้

ศาลเห็นว่าตามมาตรา ๔๑ ศาลมีอำนาจตามธรรมนูญศาลมาตรา ๔๑ และข้อกำหนดวิธีพิจารณามาตรา ๗๕ วรรค ๒ ที่จะมีการสืบค้นไปทั่วคำขอทั้งหมดหรือบางส่วน รวมถึงการออกมาตรการต่อคูร์ณียัตที่เป็นผู้ขอเอง ซึ่งศาลเคยใช้มาหลายครั้ง ศาลอ้างคดี Costa Rica/Nicaragua 2011 ศาลยืนยันต่อไปว่า ศาลยังมีอำนาจออกมาตรการนอกเหนือจากคำขอได้เพื่อป้องกันมิให้สถานการณ์เลวร้ายลง หรือไม่ให้ข้อพิพาทขยายตัว หากเห็นว่าสถานการณ์เรียกร้อง (ศาลอ้างคดี Cameroon v. Nigeria 1966; Congo v. Uganda 2000; Costa Rica v. Nicaragua ๒๐๑๑)

ศาลเห็นว่า มาตรการไม่จำเป็นต้องเหมือนหรือจำกัดเท่าที่กัมพูชาขอ และศาลเห็นควรคุ้มครองโดยออกคำสั่งไปทั้งสองฝ่าย

ศาลเห็นว่าบริเวณปราสาทเป็นที่ซึ่งมีการปะทะทางอาวุธระหว่างคูร์ณิ และอาจเกิดการปะทะอีก ศาลจึงต้องป้องกันไม่ให้เกิดความเสียหายที่ไม่อาจเยียวยาได้ต่อบุคคลและทรัพย์สินอีก ดังนั้น จึงต้องห้ามมิให้กองกำลังทหารเข้าไปในโซนรอบ ๆ บริเวณปราสาท (zone around the area of the temple) บริเวณนี้จะปลอดจากทหารชั่วคราว แต่ไม่ห้ามการบริหารปกครองตามปกติ รวมทั้งบุคคลที่ไม่ใช่ทหาร เพื่อรักษาความปลอดภัยของทรัพย์สินและชีวิต^{๘๙}

ศาลจึงมีคำสั่งกำหนดมาตรการชั่วคราว ดังนี้

“ข้อ A ศาลมีมติเอกฉันท์ให้ยกคำร้องของฝ่ายไทยที่ไม่รับคำร้องกัมพูชา

ข้อ B ศาลจึงกำหนดให้มีมาตรการคุ้มครองชั่วคราว (provisional measures)

๔ ประการ ดังนี้

๑. มติ ๑๑ ต่อ ๕ ให้ทั้งสองฝ่ายถอนทหารออกจากพื้นที่ในบริเวณ ๔ จุดที่กำหนดเป็นเขตปลอดทหาร (demilitarized zone) โดย ๔ จุด ที่ว่าอยู่บนแผนที่แนบ

๒. มติ ๑๕ ต่อ ๑ ห้ามไทยปิดเส้นทางคมนาคม หรือขัดขวาง ลำเลียงสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีพ (fresh supplies ravitaller) รวมไปถึงการขึ้นลงของพลเรือนชาวกัมพูชาที่จะขึ้น-ลงไปยังปราสาทพระวิหาร

๓. มติ ๑๕ ต่อ ๑ ให้ฝ่ายไทยและกัมพูชา ร่วมมือกับอาเซียนต่อไป และอนุญาตให้คณะผู้สังเกตการณ์ที่ได้รับการแต่งตั้งเข้าไปในพื้นที่ปลอดทหารชั่วคราวดังกล่าว

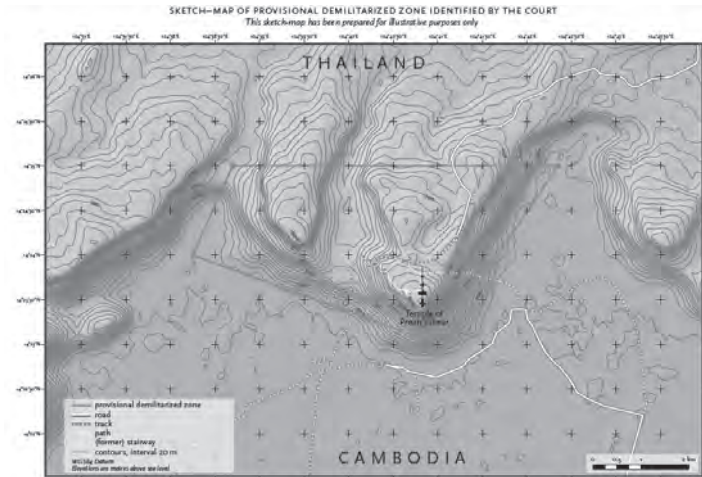
๔. มติ ๑๕ ต่อ ๑ ให้ฝ่ายไทยและกัมพูชา หลีกเลี่ยงการกระทำใด ๆ ที่อาจทำให้สถานการณ์รุนแรง หรือมีความขัดแย้งมากขึ้น จนทำให้การแก้ไขปัญหาเป็นไปได้ยากขึ้น

ข้อ C มติ ๑๕ ต่อ ๑ ตัดสินฝ่ายไทยและกัมพูชา รายงานผลการปฏิบัติตามที่ศาลมีมาตรการคุ้มครองชั่วคราวดังกล่าว

ข้อ D มติ ๑๕ ต่อ ๑ ศาลยังมีอำนาจเหนือเรื่องดังกล่าวในคำคุ้มครองชั่วคราวนี้ จนกว่าศาลจะตัดสินคดี^{๙๐}

^{๘๙} Ibid., pa.46-66

^{๙๐} Ibid., pa.69 เรื่องเดียวกัน ย่อหน้า ๔๒-๔๕

แผนที่ท้ายคำสั่งเรื่องมาตรการคุ้มครองชั่วคราวของศาลโลก

เป็นอันว่าศาลโลกได้ออกมาตรการคุ้มครองชั่วคราวตามคำขอของกัมพูชา และยกคำขอของไทยที่ไม่ให้รับคดี และภาษาที่ศาลใช้ โดยเฉพาะในข้อ B ๒ ที่ห้ามไทยปิดเส้นทาง ห้ามขัดขวางการลำเลียงสิ่งจำเป็นในการยังชีพ ฯลฯ ทั้ง ๆ ที่กัมพูชาไม่ได้ร้องขอที่ดี การที่ศาลขีดเส้นบนแผนที่โดยไม่เคยมาเห็นพื้นที่จริง และขีดล้ำเข้ามาในเขตที่ไม่ได้พิพาทกัน และหากดูในแผนที่ก็จะเห็นว่ากินเข้ามาในเขตแดนไทยมากก็ดี ส่วนแต่เป็นलगไม่ค่อยดีนัก สำหรับการต่อสู้คดีขั้นสุดท้ายของไทย ! ที่สำคัญก็คือแสดงให้เห็นว่า ศาลโลกก็ทำสิ่งที่เรียกว่าตุลาธิปไตย (Judicial Activism) หรือที่นิยมเรียกว่า ตุลาการภิวัตน์ ไม่แพ้ศาลไทยเลยทีเดียว !

๒.๕ ความเห็นแย้งของผู้พิพากษาเสียงส่วนน้อย

อย่างไรก็ตาม เมื่อออกมาตรการชั่วคราวแล้ว ก็มีผู้พิพากษาที่ไม่เห็นด้วยกับศาลเสียทีเดียว โดยเฉพาะคำสั่งที่ศาลกำหนดเขตปลอดทหารเอาเองโดยขีดไปบนแผนที่ ๕ ทาน โดยทั้ง ๕ ทานบันทึกความเห็นแย้งดังนี้^{๑๑}

^{๑๑} United Nations. Summaries of Judgments, Advisory Opinions and Orders of the International Court of Justice : Request for interpretation of the judgment of 15 June 1962 in the case concerning the temple of Preah Vihear. Retrieved March 3, 2013, from <http://www.un.org/law/ICJsummaries/>.

ท่านประธานศาลในเวลานั้น (พ.ศ. ๒๕๕๔) คือ โอวาทะ (Owada) ชาวญี่ปุ่น เห็นว่า ศาลควรกำหนดเขตปลอดทหารบริเวณที่พิพาทจริง ๔.๖ ตารางกิโลเมตรเท่านั้น เพราะคู่กรณีทั้ง ๒ ฝ่ายรู้อยู่แล้วว่าพิพาทกัน ไม่ใช่ไปขีดเส้นทับบริเวณที่พิพาทกัน

ท่านผู้พิพากษา Al-Khasawneh ชาวจอร์แดน (ออกเมื่อ ค.ศ. ๒๐๑๒ และ ปัจจุบันไม่ได้เป็นผู้พิพากษาแล้ว) ยอมรับว่าศาลควรออกมาตรการชั่วคราวได้ แต่ไม่อาจกำหนดเขตปลอดทหารได้ เพราะศาลอาจห้ามกิจกรรมทางทหารในบริเวณปราสาทพระวิหาร ซึ่งพิพาทกันได้อยู่แล้ว การกำหนดเขตปลอดทหารโดยเกณฑ์ที่ไม่สามารถอธิบายได้ สิ่งที่จะถูกหาว่ากำหนดตามอำเภอใจและไม่จำเป็น

ท่านผู้พิพากษา Xue (ชาวจีน-สตรี) เห็นว่าศาลใช้อำนาจเกินควร (excessive) ซึ่งจะทำให้เกิดคำถามถึงการใช้อำนาจดุลพินิจโดยเฉพาะกำหนดไปในดินแดนที่ไม่ได้พิพาทกัน โดยเฉพาะศาลไม่ได้มีความรู้เกี่ยวกับพื้นที่เลย และศาลไม่ได้ให้เหตุผลเพียงพอในการกำหนดเขตปลอดทหาร (PDZ) ว่ามีข้อเท็จจริงใดให้กำหนดได้ และการนั่งขีดแผนที่ในห้องแอร์ อาจเสียหายได้ และมีความเห็นคล้าย ๆ ประธาน Owada ว่าควรกำหนดในบริเวณพิพาทอย่างมากควรถือตามคดีพิพาทเกี่ยวกับพรมแดนที่ศาลเคยตัดสิน เช่น คดีระหว่าง Burkina Faso/Mali ซึ่งศาลให้คู่กรณีตกลงกันก่อนว่าจะถอนทหารจากเขตบริเวณใด หากตกลงกันไม่ได้ ศาลค่อยกำหนด

ท่านผู้พิพากษา Donoghue (USA-สตรี) เห็นว่าศาลมีอำนาจ แต่ไม่เห็นด้วยกับการออกมาตรการชั่วคราวในกรณีนี้ โดย ท่านผู้พิพากษา Donoghue สงสัยว่า ศาลจะมีอำนาจตามมาตรา ๖๐ หรือไม่ หรือถึงศาลมีอำนาจก็จริง แต่การกำหนดเขตปลอดทหารเอง (PDZ) ก็เกินขอบเขต เพราะออกมาตรการชั่วคราวเกินเขตพิพาท และขยายขอบเขตมาตรา ๖๐ เกินกว่าที่ควรจะเป็นดังเช่นในคดี Mexico v. USA

ท่านผู้พิพากษา Cot ซึ่งไทยตั้ง เห็นว่า ศาลออกมาตรการชั่วคราวในคดีเดียว คือ Avena (๑๖ กรกฎาคม ค.ศ. ๒๐๐๘) ซึ่งไม่เหมือนกับคดีนี้ คดีนี้คำพิพากษามีมากกว่า ๕๐ ปี และใช้ได้มาตลอดระหว่างคู่กรณีโดยไม่มีปัญหา แต่มาตรการชั่วคราวที่ศาลจะออกไปจำกัดอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนของทั้ง ๒ ฝ่าย โดยเฉพาะในบริเวณที่ไม่ได้พิพาทกันนั้น อาจเป็นการใช้วิธีพิจารณาโดยมิชอบ (Abuse of Process) ได้

ท่านผู้พิพากษา Cot เห็นว่า ผู้ร้อง (กัมพูชา) พยายามเริ่มคดีใหม่เพื่อทบทวน หรือไม่ปฏิบัติตามคำพิพากษาเดิม นอกจากนั้น ที่ศาลออกมาตรการชั่วคราวก็มีข้อมูลไม่พอ มีแต่แผนที่ภาคผนวก ๑ ค.ศ. ๑๙๐๗ ซึ่งไม่มีทางขึ้นปราสาท ไม่มีที่ตั้งของกองกำลังทหาร

ทั้ง ๒ ฝ่าย ไม่มีสถานที่ที่คู่กรณีอ้างปรากฏบนแผนที่ ไม่มีข้อมูลเรื่องกองกำลัง การขาดข้อมูล ทำให้มาตรการคุ้มครองชั่วคราวไม่สามารถบังคับได้จริงบนพื้นที่ เป็นการตัดสินใจ “ในห้อยแอร์” (Armchair Strategy) ควรใช้บรรทัดฐาน Burkina Faso/Mali 1986 ซึ่งศาลให้คู่กรณีตกลงกันก่อนว่า จะถอนทหารออกจากบริเวณใด หากตกลงกันไม่ได้ ศาลค่อยกำหนดให้

บทที่ ๒ การลู่คดีตีความคำพิพากษา และการพิจารณาคดีตีความคำพิพากษา โดยศาลปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๖)

๑. คำร้องเริ่มคดี : คำขอให้ตีความคำพิพากษาของกัมพูชา

กัมพูชาได้ยื่นคำขอต่อศาลยุติธรรมระหว่างประเทศในวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๔ เพื่อขอให้ศาลฯ ตีความคำพิพากษาที่เคยตัดสินใน พ.ศ. ๒๕๐๕ โดยคำฟ้องดังกล่าว มีสาระสำคัญ ดังนี้

๑.๑ ความเห็นต่างกันของไทยและกัมพูชา เกี่ยวกับความหมายและขอบเขตของ คำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕^{๑๐}

กัมพูชาระบุว่า ไทยและกัมพูชามีความเห็นต่างกันเกี่ยวกับความหมาย และขอบเขตของคำพิพากษา ซึ่งทำให้กัมพูชาสามารถร้องขอให้ศาลตีความตามมาตรา ๖๐ ได้อย่างน้อย ๓ ประเด็น ดังนี้

(๑) กัมพูชาเห็นว่า คำพิพากษาศาลในคดีเดิม อยู่บนพื้นฐานของการมีอยู่แล้วของเส้นเขตแดนระหว่างประเทศ ซึ่งถูกกำหนดและได้รับการยอมรับโดยประเทศทั้งสองแล้ว

(๒) กัมพูชาเห็นว่า เส้นเขตแดนดังกล่าวถูกกำหนดโดยแผนที่ที่ศาลได้อ้างถึงในหน้า ๒๑ ของคำพิพากษา (“แผนที่ภาคผนวก ๑”) ซึ่งแผนที่ดังกล่าว ทำให้ศาลสามารถตัดสินได้ว่า อธิปไตยกัมพูชาเหนือปราสาท เป็นผลโดยตรง และอัตโนมัติของอธิปไตยกัมพูชาเหนือดินแดนอันเป็นที่ตั้งของปราสาท

(๓) กัมพูชาเห็นว่า พันธกรณีของไทยในการถอนทหาร และเจ้าหน้าที่ออกจากบริเวณใกล้เคียงปราสาทบนดินแดนของกัมพูชา เป็นพันธกรณีที่มีลักษณะทั่วไป และต่อเนื่อง และเป็นผลมาจากอธิปไตยแห่งดินแดนของกัมพูชา ที่ศาลฯ ได้ยอมรับในบริเวณดังกล่าว

^{๑๐} คำร้องเริ่มคดีของกัมพูชา ย่อหน้า ๕

๑.๒ คำขอของกัมพูชา^{๙๓}

กัมพูชาอ้างว่า โดยที่ “ปราสาทพระวิหารตั้งอยู่ในดินแดนภายใต้อธิปไตยของกัมพูชา” (วรรคปฏิบัติการณ์ที่ ๑ ของคำพิพากษาปี ๒๕๐๕) เป็นผลมาจากข้อเท็จจริงที่ว่า ปราสาทตั้งอยู่ในฝั่งกัมพูชาของเส้นเขตแดนที่ศาลได้ยอมรับในคำพิพากษาเดิม กัมพูชาจึงขอให้ศาลตัดสินในคดีนี้ว่า พันธกรณีสำหรับไทยในการ “ถอนกองกำลังทหาร หรือตำรวจ หรือผู้เฝ้ารักษา หรือผู้ดูแลซึ่งประเทศไทยได้ส่งไปประจำอยู่ที่ปราสาท หรือในบริเวณใกล้เคียงปราสาทบนดินแดนกัมพูชา” (วรรคปฏิบัติการณ์ที่ ๒ ของคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕) เป็นผล โดยเฉพาะของพันธกรณีทั่วไป และต่อเนื่อง ในการเคารพซึ่งบูรณภาพแห่งดินแดนของกัมพูชา โดยดินแดนดังกล่าวได้รับการกำหนดในบริเวณปราสาทและบริเวณใกล้เคียงปราสาทโดยเน้นแผนที่ภาคผนวก ๑ ซึ่งศาลฯ ใช้เป็นพื้นฐานของคำพิพากษา^{๙๔}

โดยสรุป กัมพูชาอ้างว่าคำพิพากษาเดิมไม่ชัดเจน และไทยยังไม่ได้ปฏิบัติตาม โดยยังมีได้ถอนกองกำลังทหาร หรือตำรวจออกจากบริเวณใกล้เคียงปราสาท โดยกัมพูชาให้เหตุผลว่า วรรคปฏิบัติการณ์ที่ ๒ ของคำพิพากษาเดิม ไม่ระบุชัดเจนว่า “บริเวณใกล้เคียงปราสาท” (Vicinity) ครอบคลุมพื้นที่แค่ไหน ดังนั้น กัมพูชาจึงขอให้ศาลฯ ตัดสินว่า ขอบเขต “บริเวณใกล้เคียงปราสาท” จะต้องเป็นไปตามเส้นเขตแดนที่ปรากฏบน “แผนที่ภาคผนวก ๑” ซึ่งแนบท้ายคำฟ้องของกัมพูชาในคดีเดิม ตามที่กัมพูชาถ่ายทอดเส้นดังกล่าวในปัจจุบัน ซึ่งฝ่ายกัมพูชาเห็นว่าบริเวณดังกล่าวมีขนาด ๔.๖ ตารางกิโลเมตร

ทั้งนี้ กัมพูชาสนับสนุนคำฟ้องของตน โดยอ้างข้อเท็จจริง และให้เหตุผลในประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

(๑) ข้อเสนอแนะว่ามีข้อพิพาทเรื่องความหมายและขอบเขตของคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕

(๑.๑) ความเห็นแตกต่างระหว่างไทย-กัมพูชา ว่าคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นคำพิพากษาเรื่องเขตแดนหรือไม่

กัมพูชาเห็นว่าคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นคำพิพากษาเรื่องเขตแดน (ซึ่งไทยต่อสู้ว่าไม่ใช่คำพิพากษาเรื่องเขตแดน แต่เป็นคำพิพากษาเกี่ยวกับอธิปไตยเหนือปราสาท) ทั้งนี้ กัมพูชาได้พยายามชี้ให้ศาลเห็นว่าคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นคำพิพากษาเรื่องเขตแดน โดยอ้างคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ หน้า ๑๔ ซึ่งศาลเคยกล่าวว่า

^{๙๓} คำร้องเริ่มคดีของกัมพูชา ย่อหน้า ๔๕

^{๙๔} คำขอของกัมพูชา ข้อ ๔๒-๔๔

“ดังนั้น ประเด็นข้อพิพาทที่เสนอต่อศาลจึงมีวงจำกัดอยู่ที่ความแตกต่างกันในเรื่องความเห็นเรื่องอำนาจอธิปไตยเหนือเขตปราสาทพระวิหาร เพื่อที่จะชี้ขาดปัญหาอธิปไตยเหนือดินแดน ศาลจึงต้องพิจารณาถึงเส้นเขตแดนระหว่างรัฐทั้งสองในตอนนี...”^{๙๕}

กัมพูชายังได้แสดงให้เห็นว่า ในคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ นั้น ศาลไม่ได้ให้อธิปไตยเหนือปราสาทแก้มกัมพูชา แต่ยอมรับว่า อธิปไตยดังกล่าว เป็นผลโดยอัตโนมัติจากการที่ปราสาทตั้งอยู่บนดินแดนภายใต้อธิปไตยของกัมพูชา ดังที่ได้อธิบายในส่วนของเหตุผลของคำพิพากษา บนฐานของแผนที่ภาคผนวก ๑ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ศาลยอมรับว่าไม่มีกรรมสิทธิ์ในตัวปราสาทแยกออกไปจากกรรมสิทธิ์ซึ่งเดิมมีอยู่แล้วในดินแดนอธิปไตยของกัมพูชา และกัมพูชาเห็นว่า เป็นไปไม่ได้ในทางตรรกะที่ศาลจะมีคำตัดสินเรื่องอธิปไตยเหนือปราสาทโดยไม่ยอมรับการมีอยู่ของเส้นเขตแดนระหว่างกัมพูชากับประเทศไทย ดังที่ศาลเคยแถลงว่า

“ศาลจะสามารถวินิจฉัยชี้ขาดเกี่ยวกับอธิปไตยเหนือพื้นที่ปราสาทได้ก็ต่อเมื่อได้ตรวจสอบแล้วว่าเส้นเขตแดนนั้นคือเส้นใด” (คำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ หน้า ๑๖-๑๗)

(๑.๒) ความเห็นแตกต่างระหว่างไทย-กัมพูชา ว่าไทยได้ปฏิบัติตามคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ แล้วหรือไม่

กัมพูชาได้อ้างข้อเท็จจริงเพื่อชี้ให้เห็นว่าไทยและกัมพูชามีความเข้าใจที่ต่างกันเรื่องความหมายและขอบเขตของคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ โดยชี้ให้เห็นว่า กัมพูชาได้สร้างวัดแก้วสิกขาทีริสวาราชขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๑ (ค.ศ. ๑๙๙๘) ในบริเวณพื้นที่ ๔.๖ ตารางกิโลเมตร และไทยก็ไม่เคยทักท้วงเลย แต่ภายหลังเมื่อมีการขึ้นทะเบียนปราสาทพระวิหารเป็นมรดกโลก (วันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๑) แล้ว ในวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ ไทยได้ส่งกำลังทหารจำนวนมากเข้ามายึดครองพื้นที่บริเวณปราสาทพระวิหาร และในบริเวณวัดแก้วสิกขาทีริสวาราช และอ้างว่าบริเวณดังกล่าวที่กัมพูชาเห็นว่าเป็นของกัมพูชา เป็นส่วนหนึ่งของดินแดนไทย โดยอาศัยแผนที่ที่ใช้สันปันน้ำเป็นเขตแดน ซึ่งแผนที่ดังกล่าวเป็นแผนที่แนบบันทึกร่วมจำ ฉบับวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ และกัมพูชาอ้างว่า แผนที่ดังกล่าว ไม่ได้เป็นผลมาจากการหารือระหว่างไทยกับกัมพูชา (การทำแผนที่ฝ่ายเดียวเช่นนี้ กัมพูชาเห็นว่า แสดงให้เห็นถึงการตีความคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ ของไทย) ทั้งนี้ เพื่อคัดค้านแผนการกำหนดเขตของกัมพูชาตามพระราชกฤษฎีกากัมพูชา ที่ออกเมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๙ ที่กัมพูชาใช้ในการขึ้นทะเบียนปราสาทพระวิหาร

^{๙๕} คำขอของกัมพูชา ข้อ ๔

นอกจากนี้ เมื่อไทยมีหนังสือจากผู้แทนถาวรไทยประจำสหประชาชาติถึงประธานคณะมนตรีความมั่นคงลงวันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ เพื่อชี้แจงถึงการปะทะอย่างรุนแรงในวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ดังกล่าวนั้น ไทยได้ระบุยืนยันในหนังสือดังกล่าวว่า ไทยได้ปฏิบัติตามคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ แล้วโดยสมบูรณ์ วัดดังกล่าวอยู่ในดินแดนของไทย ส่วนเขตแดนในพื้นที่ติดปราสาทนั้น ไทยอ้างว่าต้องให้คณะกรรมการเขตแดนร่วมตาม MOU เป็นผู้กำหนด และหนังสือฉบับดังกล่าวยังระบุอีกด้วยว่า ในมุมมองของไทยนั้น กัมพูชา มี “ความเข้าใจฝ่ายเดียว” ในคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ ในขณะที่ฝ่ายไทยเองก็มีความเข้าใจอีกอย่างหนึ่ง^{๑๖}

(๒) ข้อเสนอสนับสนุนในการขอตีความคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ ว่าเหตุผลของคำพิพากษา เป็นส่วนที่แยกไม่ได้จากบทปฏิบัติการ^{๑๗}

ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศเคยวางหลักว่า คำขอให้ตีความคำพิพากษา จะต้องเกี่ยวกับส่วนของข้อบทปฏิบัติการของคำพิพากษานั้น จะเกี่ยวกับส่วนเหตุผลของคำพิพากษาไม่ได้ เว้นแต่ส่วนเหตุผลของคำพิพากษานั้น ไม่สามารถแยกออกจากส่วนข้อบทปฏิบัติการได้ ดังที่ได้อธิบายไปแล้วตอนต้น

ทั้งนี้ กัมพูชาได้แสดงให้เห็นว่า การขอตีความคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ นั้น เป็นการขอตีความในส่วนของเหตุผล (ว่าศาลตัดสินให้เส้นเขตแดนเป็นไปตามแผนที่ภาคผนวก ๑ อันเป็นเหตุผลที่ศาลกำหนดให้กัมพูชา มีอธิปไตยเหนือปราสาทพระวิหาร) ซึ่งแยกออกไม่ได้จากบทปฏิบัติการ โดยกล่าวว่า ในคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ นั้น ศาลไม่ได้กำหนดเส้นเขตแดนอื่นนอกจากเส้นที่มีอยู่เดิมตามแผนที่ภาคผนวก ๑ และไม่ได้ลากเส้นเขตแดนตามกรรมสิทธิ์การเป็นเจ้าของปราสาทพระวิหารของกัมพูชา แต่ศาลได้ให้การยอมรับอธิปไตยของกัมพูชาเหนือดินแดนซึ่งปราสาทตั้งอยู่ เนื่องจากกัมพูชา มีอธิปไตยเหนื่อดินแดนนั้น อยู่แต่เดิมแล้ว ดังนั้น การที่ศาลยืนยันว่า

“...ศาลจะสามารถวินิจฉัยชี้ขาดเกี่ยวกับอธิปไตยเหนือปราสาทได้ก็ต่อเมื่อได้ตรวจสอบแล้วว่าเส้นเขตแดนนั้นคือเส้นใด”

จึงถือได้ว่า ประเด็นดังกล่าวนี้เป็นประเด็นสำคัญของคำพิพากษา และถูกถ่ายทอดลงในบทปฏิบัติการของคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ เหตุผลของคำพิพากษาที่กัมพูชาขอให้ตีความนี้ จึงแยกออกไม่ได้จากบทปฏิบัติการ

^{๑๖} คำขอของกัมพูชา ข้อ ๑๒-๑๖

^{๑๗} คำขอของกัมพูชา ข้อ ๔๒-๔๓

(๓) ข้อเสนอสนับสนุนประเด็นที่ว่ากัมพูชาเพิ่งมาร้องต่อศาลเมื่อเวลาล่วงเลยมาถึง ๕๐ ปี^{๔๔}

สาเหตุผลสนับสนุนที่ว่ากัมพูชาเพิ่งมาร้องต่อศาลฯ เพื่อให้ศาลฯ ตีความเมื่อเวลาล่วงพ้นมาแล้วถึง ๕๐ ปีนั้น กัมพูชาระบุว่า การร้องขอให้ศาลตีความคำพิพากษาไม่มีอายุความกำหนดไว้ และก่อนหน้านี้ ไม่มีข้อบ่งชี้ใด ๆ ที่แสดงให้เห็นว่าไทยตีความคำพิพากษาแตกต่างจากทางที่กัมพูชาตีความมาโดยตลอด จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์ปะทะกันเมื่อมีการขึ้นทะเบียนปราสาทพระวิหารเป็นมรดกโลก

ยิ่งกว่านั้น กัมพูชายังอ้างถึงความจำเป็นในการขอให้ศาลตีความ โดยกล่าวว่ากัมพูชาต้องการให้มีการยุติข้อพิพาทอย่างถาวร เพื่อจะได้ก่อให้เกิดเสถียรภาพต่อสันติภาพและความมั่นคงระหว่างประเทศ โดยการตีความที่ชัดเจนของศาล ทั้งการกำหนดหลักเขตแดนระหว่าง ๒ ประเทศ ก็จะได้ทำกันต่อไปด้วยดี เพราะในเวลาที่ยื่นคำร้องนี้ กัมพูชาอ้างว่าได้มีการปะทะกันอย่างรุนแรงทำให้เสียหายต่อปราสาท และชีวิตทรัพย์สินเป็นอันมาก การประชุมคณะกรรมการจัดการเขตแดนร่วมก็เป็นไปได้ไม่มาก เพราะไทยตั้งเงื่อนไขว่าต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภาก่อน ทำให้การจัดทำหลักเขตแดนต้องชะงักลง

กัมพูชายังระบุต่อไปด้วยว่า เมื่อยูเนสโกส่งคณะไปตรวจสอบปราสาทก็พบว่ามืองค์ประกอบสำคัญทางสถาปัตยกรรมเสียหาย จึงทำรายงานเมื่อ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๒ ต่อคณะกรรมการมรดกโลกว่า

“...การวางกำลังถาวรในบริเวณรอบ ๆ ทรัพย์สิน มีความเสี่ยงให้เกิดการปะทะครั้งใหม่ และมีผลให้ต้องชะลอการปฏิบัติตามคำแนะนำของคณะกรรมการเพื่อการคุ้มครองและการจัดการมรดกโลก”

กัมพูชายังได้แถลงด้วยว่า กัมพูชาพยายามหาทางออกระดับทวิภาคีด้วยการพยายามจัดทำความตกลงและการปักหลักเขตร่วมกัน โดยหวังว่าจะลบล้างข้อพิพาทที่เกิดจากการตีความได้ แต่การคัดค้านการขึ้นทะเบียนปราสาท และการปะทะกัน ทำให้เห็นว่ากระบวนการทวิภาคีคงไม่เป็นผล และต้องมาขอตีความเพื่อความชัดเจน และเพื่อให้เกิดสันติภาพในพื้นที่

^{๔๔} คำขอของกัมพูชา ข้อ ๒๖-๒๘

คำฟ้องของกัมพูชา มีข้ออ้างสังเกตบางประการ คือ

ประการแรก กัมพูชาได้กระทำการเป็นขั้นเป็นตอนในการปูพื้นฐานทั้งทางกฎหมาย และข้อเท็จจริงเพื่อประโยชน์ตน ตั้งแต่ส่งเสริมให้มีการตั้งวัด และให้คนกัมพูชาเข้ามาปลูกสร้างในบริเวณพิพาทมาตั้งแต่ปี ๒๕๔๑ และยั่วยุให้มีการปะทะระหว่างไทย-กัมพูชา โดยเฉพาะบริเวณปราสาท ได้มีการวางกำลังทหารในตัวปราสาท ซึ่งไทยไม่เคยโต้แย้ง มีการยิงมาจากตัวปราสาท ซึ่งเมื่อทหารไทยตอบโต้ทำให้ปราสาทเสียหาย ก็เข้าทางกัมพูชาจะได้นำไปอ้างเพื่อขอตีความ ฯลฯ

ประการที่สอง กัมพูชาพยายามระบายสีให้โลกเห็นว่าตนเองเป็น “ลูกแกะ” ที่ถูกไทยซึ่งเป็นประเทศใหญ่กว่า เปรียบเสมือน “หมาป่า” รังแก และกัมพูชาต้องไปขอความยุติธรรมจากคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ ทั้งเมื่ออาเซียนเข้ามาไกล่เกลี่ย “...กัมพูชาได้ยอมรับ (แต่) ไม่มีการตอบรับจากประเทศไทยในตอนแรก ในที่สุดที่ประชุมรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของอาเซียน ณ กรุงจาการ์ตา เมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้ยอมรับคำเชิญของทั้งกัมพูชาและไทย ในการส่งผู้สังเกตการณ์อินโดนีเซียเข้ามาบริเวณชายแดนระหว่างรัฐทั้งสองในพื้นที่ปราสาท เพื่อสังเกตการณ์การเคารพข้อตกลงการหยุดยิงของรัฐทั้งสอง แม้จะมีมาตรการดังกล่าว... การปิดกั้นไม่ให้เข้าพื้นที่และการเกิดการปะทะด้วยอาวุธยังคงเป็นไปได้ (ดูคำแถลงประธานอาเซียน ลงวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๔)... ”

ดูเหมือนเราจะตกเป็นฝ่ายที่โลกมองด้วยสายตาที่ไม่ดีนัก มาตรการชั่วคราวที่ศาลออก จึงห้ามไทยปิดกั้นการขนส่งเสบียงที่จำเป็นของกัมพูชา !

ประการที่สาม ฝ่ายกัมพูชาเองมีเอกภาพในการดำเนินนโยบายอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ไทยเองเปลี่ยนรัฐบาล เปลี่ยนรัฐมนตรี เปลี่ยนผู้รับผิดชอบเรื่องเขตแดน โดยย้ายข้าราชการดังกล่าวไปเรื่อย ๆ แต่ฝ่ายกัมพูชาผู้รับผิดชอบ เช่น นายวารุณิมอง รับผิดชอบในการเจรจาเส้นเขตแดนมากกว่า ๒๐ ปีแล้ว ไม่เคยถูกเปลี่ยนตัว !!!

๒. ข้อสังเกตเป็นลายลักษณ์อักษรของไทย

ในวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๔ ไทยมีข้อสังเกตเป็นลายลักษณ์อักษรต่อคำร้องของกัมพูชา และในท้ายข้อสังเกตนั้น ไทยขอให้ศาลตัดสินว่า

๑. ศาลไม่มีอำนาจที่จะตีความ และไม่สามารถรับคดีไว้พิจารณา

๒. หรือหากศาลเห็นว่า ศาลมีอำนาจและสามารถรับคดีไว้พิจารณาได้ ก็ไม่มีเหตุผลใดที่ศาลจะตีความคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕

๓. หรือหากศาลเห็นว่าตนเองมีเหตุผลที่จะตีความคำพิพากษาดังกล่าวแล้ว ก็ขอให้ศาลตัดสินว่า คำพิพากษาศาลใน พ.ศ. ๒๕๐๕ มิได้ตัดสินว่าเส้นเขตแดนเป็นไปตาม “แผนที่ภาคผนวก ๑”^{๙๙}

ทั้งนี้ ในข้อสังเกตเป็นลายลักษณ์อักษรของไทย ได้แสดงเหตุผลและข้อสนับสนุนต่าง ๆ เพื่อชี้ให้เห็นว่า ศาลไม่มีอำนาจตีความคำพิพากษาดังกล่าว และชี้ให้เห็นด้วยว่า คำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ ไม่ใช่คำพิพากษาเรื่องเขตแดน อีกทั้งไทยได้ปฏิบัติตามคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ แล้ว โดยสามารถสรุปได้ ดังนี้

(๑) ข้อสนับสนุนว่า ศาลไม่มีอำนาจตีความคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้ : ไม่มีข้อพิพาทและความเห็นต่างกันในเรื่องความหมายและขอบเขตของคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕

ไทยได้ต่อสู้ว่า ศาลไม่มีอำนาจตีความคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้ เนื่องจาก ไทยและกัมพูชาไม่มีข้อพิพาทเรื่องความหมายและขอบเขตของคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ คำพิพากษาดังกล่าวมีความชัดเจนอยู่แล้ว โดยเฉพาะประเด็นที่ว่าไทยหรือกัมพูชามีอธิปไตยเหนือปราสาท ซึ่งในการวินิจฉัยประเด็นนี้ ศาลไม่จำเป็นต้องวินิจฉัยเรื่องขอบเขตดินแดนของแต่ละฝ่าย และขอบเขตของพันธกรณีในการถอนทหาร ณ บริเวณใกล้เคียงบนดินแดนกัมพูชาในวาระปฏิบัติการที่ ๒ (พันธกรณีในการถอนทหารออกจากปราสาทและบริเวณใกล้เคียง) ซึ่งเป็นผลมาจากอธิปไตยเหนือปราสาทในวาระปฏิบัติการที่ ๑ (ปราสาทตั้งอยู่ในอธิปไตยของกัมพูชา) ย่อมไม่อาจเกินขอบเขตของวาระปฏิบัติการที่ ๑ ได้^{๑๐๐}

นอกจากนี้ ในคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ ศาลจำกัดประเด็นพิจารณาของศาลไว้ที่อธิปไตยเหนือปราสาท และพื้นที่โดยรอบซึ่งอยู่ติดปราสาทเท่านั้น โดยขอบเขตและเนื้อหาของบทปฏิบัติการ ถูกจำกัดตามคำขอที่ศาลรับไว้พิจารณา ซึ่งในคดีนี้คือ “อธิปไตยเหนือปราสาท” ตามที่ปรากฏในคำแถลงสรุปสุดท้ายของกัมพูชาข้อ ๓ และในคำร้องเริ่มคดี (“ดินแดนผืนหนึ่งซึ่งบริเวณสิ่งหักพังของปราสาทตั้งอยู่”) ซึ่งกัมพูชาต้องเห็นว่า “ดินแดนผืนหนึ่งของกัมพูชา” มีพื้นที่จำกัด มิเช่นนั้น คงไม่มีเหตุผลประการใดที่กัมพูชาจะขอขยายประเด็นแห่งคดีให้รวมถึงเส้นเขตแดนระหว่างไทยกับกัมพูชาและสถานะของแผนที่ภาคผนวก ๑ ในคำขอเพิ่มเติมที่กัมพูชายื่นมา ในการแถลงปิดคดี พ.ศ. ๒๕๐๕^{๑๐๑}

^{๙๙} ข้อสังเกตเป็นลายลักษณ์อักษรของไทย ข้อ ๗.๖-๗.๗

^{๑๐๐} ข้อสังเกตเป็นลายลักษณ์อักษรของไทย บทที่ ๓ และบทที่ ๔

^{๑๐๑} เรื่องเดียวกัน บทที่ ๓

ด้วยเหตุนี้ เนื้อหาของวรรณคดีปฏิบัติกรที่ ๑ ของคำพิพากษาจึงมีขอบเขตจำกัด และพันธกรณีในการถอนทหารและคืนวัตถุโบราณ (วรรณคดีปฏิบัติกรที่ ๒ และ ๓) ซึ่งเป็นผลที่ตามมาของวรรณคดีปฏิบัติกรที่ ๑ จึงมีขอบเขตจำกัดด้วย และเมื่อวิเคราะห์ถ้อยคำต่าง ๆ ที่ศาลใช้ในคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้แก่ “ปราสาท” (วรรณคดีปฏิบัติกรที่ ๑) “ณ ปราสาทหรือบริเวณใกล้เคียงบนดินแดนกัมพูชา” (วรรณคดีปฏิบัติกรที่ ๑) และ “พื้นที่” (วรรณคดีปฏิบัติกรที่ ๓) ต่างก็แสดงให้เห็นถึงขอบเขตพื้นที่ที่จำกัด และเป็นการยืนยันว่า คำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ มีขอบเขตทางพื้นที่ที่จำกัด^{๑๐๒}

ยิ่งกว่านั้น เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ กัมพูชาเคยยื่นคำขอเพิ่มมาในการแถลงปิดคดี โดยขอให้ศาลพิพากษาเพิ่มว่า เส้นเขตแดนระหว่างไทย-กัมพูชาอยู่บนแผนที่ภาคผนวก ๑ ที่กัมพูชาอ้าง และแผนที่ดังกล่าวมีสถานะทางกฎหมายเป็นส่วนหนึ่งของสนธิสัญญา แต่ศาลก็ปฏิเสธคำขอดังกล่าวอย่างชัดเจน และศาลรับฟังคำขอดังกล่าวเพียงเป็นเหตุผลที่จะใช้พิพากษาเรื่องอธิปไตยเหนือปราสาทเท่านั้น ดังนั้น การมาขอตีความในครั้งนี้ จึงเป็นการพยายามนำสิ่งที่ศาลเคยปฏิเสธแล้วใน พ.ศ. ๒๕๐๕ รื้อฟื้นขึ้นมาเสมือนทบทวนคำพิพากษา^{๑๐๓}

(เท่ากับว่า ไทยกำลังแสดงให้ศาลเห็นว่าไทยเข้าใจว่าคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ มีขอบเขตจำกัดอยู่ที่เรื่องอธิปไตยเหนือปราสาท ไม่เลยไปถึงเรื่องเขตแดน และกัมพูชาก็ต้องเข้าใจอย่างเดียวกันว่าคำขอเดิมมีพื้นที่จำกัด มิเช่นนั้น กัมพูชาคงไม่ยื่นคำขอเพิ่มมาใน พ.ศ. ๒๕๐๕ ในการแถลงปิดคดี แสดงว่า กัมพูชาและไทยเข้าใจตรงกันว่าคำขอและคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ มีขอบเขตที่จำกัด เมื่อเข้าใจตรงกัน ก็ไม่มีข้อพิพาทใดที่ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศจะรับตีความอีก-ผู้เขียน)

(๒) ข้อสนับสนุนว่า คำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ ไม่ใช่คำพิพากษาเรื่องเขตแดน และข้อโต้แย้งต่อแผนที่ภาคผนวก ๑

ไทยได้แสดงให้ศาลเห็นว่า คำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ ไม่ใช่คำพิพากษาที่เกี่ยวข้องกับเขตแดน แต่เป็นคำพิพากษาเกี่ยวกับ “อธิปไตยเหนือปราสาท” ไม่ว่าจะเป็นคำร้องเริ่มคดีใน พ.ศ. ๒๕๐๒ ที่กัมพูชาขอให้ศาลพิพากษาให้ปราสาทเป็นของกัมพูชาโดยไม่ได้ขอให้ศาลพิพากษาเรื่องเขตแดน คำให้การของคู่ความก็พูดถึงแต่อำนาจอธิปไตยเหนือปราสาท ไม่เกี่ยวกับเขตแดน และศาลนำแผนที่ภาคผนวก ๑ ที่กัมพูชาอ้างมาใช้ ก็เพื่อชี้ตำแหน่งที่ตั้งปราสาทเท่านั้น ไม่ได้นำมาใช้เพื่อกำหนดเขตแดน

^{๑๐๒} เรื่องเดียวกัน

^{๑๐๓} เรื่องเดียวกัน

ยิ่งกว่านั้น การจัดทำบันทึกความเข้าใจระหว่างรัฐบาลแห่งราชอาณาจักรไทยกับรัฐบาลแห่งราชอาณาจักรกัมพูชา ว่าด้วยการสำรวจและการจัดทำหลักเขตแดนทางบก (เอ็มโอยู) พ.ศ. ๒๕๔๓ ซึ่งไม่มีการอ้างถึงคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ จึงเป็นการบ่งชี้ที่ชัดเจนว่าคำพิพากษานี้ไม่มีความเกี่ยวข้องกับการกำหนดเขตแดน แต่ต่อมากัมพูชาได้ละทิ้งทำที่ดังกล่าว รวมทั้งทำที่ที่กัมพูชายึดถือมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๕ ว่าไทยได้ปฏิบัติตามคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ แล้ว เนื่องจากกัมพูชาต้องการพื้นที่เพิ่มเติมสำหรับการขึ้นทะเบียนปราสาทพระวิหารเป็นมรดกโลกฝ่ายเดียวของกัมพูชา^{๑๐๔}

นอกจากนี้ ไทยยังได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับแผนที่ภาคผนวก ๑ คือ ปัญหาในการนำเส้นบนแผนที่ภาคผนวก ๑ มากำหนดลงบนภูมิประเทศจริง

ไทยได้ชี้ให้ศาลเห็นว่า แผนที่ภาคผนวก ๑ ที่กัมพูชายกขึ้นอ้างมีปัญหาในการถ่ายทอดเส้นบนแผนที่ภาคผนวก ๑ ดังกล่าวลงในภูมิประเทศจริง โดยประเทศไทยได้ปรึกษาผู้เชี่ยวชาญด้านเขตแดนเพื่อประเมินแผนที่ดังกล่าว โดย นายอะลิสแตร์ แมคโดนัลด์ นักวิจัยกิตติมศักดิ์ และศาสตราจารย์มาร์ติน แพรตต์ ผู้อำนวยการฝ่ายวิจัย หน่วยวิจัยเขตแดนระหว่างประเทศ (ไอปียู) มหาวิทยาลัยเคอแลม และผู้เชี่ยวชาญได้จัดทำ การประเมินงานถ่ายทอดเส้นเขตแดนกัมพูชา-ไทยที่วาดไว้ในแผนที่ภาคผนวก ๑ ลงในภูมิประเทศ (ผลการประเมินไอปียู) โดยผลการประเมินดังกล่าวได้ระบุข้อบกพร่อง และข้อจำกัดจำนวนมากในแผนที่ภาคผนวก ๑ ซึ่งชี้ให้เห็นความผิดพลาดของแผนที่ภาคผนวก ๑ บางประการได้แก่เส้นในแผนที่เบี่ยงเบนไปอย่างสำคัญจากสันปันน้ำมีข้อผิดพลาดทางภูมิประเทศรวมทั้งข้อผิดพลาดในการแสดงแนวลำน้ำ ซึ่งเป็นข้อผิดพลาดร้ายแรง

ดังนั้น การถ่ายทอดแผนที่ภาคผนวก ๑ ลงในแผนที่สมัยใหม่ หรือลงในภูมิประเทศจริงจะเกิดความผิดพลาด ไม่ว่าจะเป็นถ่ายทอดด้วยวิธีการใดก็ตาม และเนื่องจากเทคนิคในการถ่ายทอดมีหลายวิธี ซึ่งจะทำให้เกิดเส้นผลลัพธ์ที่แตกต่างกัน และไม่มีเหตุผลสนับสนุนว่า วิธีการถ่ายทอดวิธีใดเหมาะสมกว่าวิธีอื่น ซึ่งความแตกต่างที่เกิดขึ้นจากการใช้วิธีการต่าง ๆ กัน อาจเป็นผลให้เกิดความแตกต่างในพื้นที่กว้างหลายกิโลเมตร ดังนั้น หากศาลจะตัดสินให้ใช้แผนที่ภาคผนวก ๑ แทนที่จะเป็นการแก้ปัญหา กลับจะสร้างข้อพิพาทใหม่ให้คู่กรณี โดยเฉพาะในการเลือกจุดอ้างอิง ทั้งนี้ ไทยได้ยกข้อต่อสู้เรื่องแผนที่หลายประการ ซึ่งผู้เขียนรวมไว้ในหัวข้อที่ ๕ ในบทนี้^{๑๐๕}

^{๑๐๔} เรื่องเดียวกัน บทที่ ๔

^{๑๐๕} ข้อสังเกตเป็นลายลักษณ์อักษรของไทย บทที่ ๖

(๓) ข้อเสนอแนะว่าไทยได้ทำตามคำพิพากษาแล้ว และกัมพูชาเองก็ยอมรับการทำตามคำพิพากษาของไทย

ไทยได้แสดงให้เห็นว่า เมื่อคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ นั้น ไทยได้ทำตามคำพิพากษาแล้วโดยการออกมติคณะรัฐมนตรี พ.ศ. ๒๕๐๕ และการก่อสร้างรั้วลวดหนามพร้อมป้ายที่แสดงขอบเขตของ “บริเวณใกล้เคียงปราสาท” อันเป็นการกำหนดพื้นที่ที่ถอนกองกำลังไทยออกแล้ว และกองกำลังไทยจะต้องอยู่ภายนอกพื้นที่นั้นในอนาคต ซึ่งกัมพูชาล้วนตระหนักดีเกี่ยวกับการดำเนินการดังกล่าวของไทย และได้ได้ทักท้วง ตรงกันข้ามกัมพูชาได้ยอมรับแล้ว ว่าไทยได้ปฏิบัติตามคำพิพากษา โดยมีหลักฐานหลายประการ อาทิ เอกสารต่าง ๆ ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ โดยเฉพาะถ้อยแถลงของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ กัมพูชาต่อสมัชชาสหประชาชาติ เมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๕ ว่าไทยได้ปฏิบัติตามคำพิพากษาแล้ว การเสด็จยังปราสาทของเจ้าสีหนุในวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๖ และพฤติกรรมของกัมพูชาในภายหลัง ที่แสดงว่าพอใจกับการปฏิบัติตามคำพิพากษาของไทยแล้ว นอกจากนี้ ข้อพิพาทเกี่ยวกับการปฏิบัติตามคำพิพากษา หากปรากฏอยู่จริง ก็อยู่นอกขอบเขตของข้อ ๖๐ ของธรรมนูญศาลเกี่ยวกับการตีความ

ทั้งนี้ เหตุการณ์ปะทะบริเวณชายแดนที่เกิดขึ้นในช่วงไม่นานมานี้ ไม่มีครั้งใดที่ปรากฏว่ามีกรรูกำลังของกองกำลังไทยเข้าไปใน “ปราสาทหรือบริเวณใกล้เคียงบนดินแดนกัมพูชา” จึงไม่ใช่หลักฐานการไม่ปฏิบัติตามคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ ของไทย ทั้งนี้ เหตุการณ์ดังกล่าว เกิดจากการที่กัมพูชามุ่งที่จะเข้ามามีอำนาจเหนือพื้นที่ซึ่งกว้างใหญ่กว่าที่กัมพูชาเคยพึงพอใจในอดีต

นอกจากนี้ ในส่วนของบทสรุป ไทยได้ชี้ให้เห็นว่า กัมพูชาได้เข้าใจความหมายของคำพิพากษามิได้ไปในประเด็นสำคัญต่าง ๆ ๓ ประเด็น ดังนี้

(๑) การที่กัมพูชาตีความคำพิพากษาในประเด็นว่า ศาลา ตัดสินเกี่ยวกับอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนเป็นการตีความผิดไปจากข้อเท็จจริง และแผนที่ไม่ใช่เหตุผลสำคัญที่ไม่อาจแยกออกจากบทปฏิบัติการ

(๒) พันธกรณีของไทยที่จะต้องถอนกำลังเจ้าหน้าที่ไม่ใช่พันธกรณีต่อเนื่อง (Continuing Obligation) หากแต่เป็นพันธกรณีที่เฉพาะเจาะจงและในทันที “specific and immediate obligations” และ

(๓) ไทยได้ถอนกำลังเจ้าหน้าที่แล้วเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕

๓. คำตอบของกัมพูชา

ในวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๕ กัมพูชาได้ทำคำตอบต่อข้อสังเกตของไทย โดยกัมพูชาพยายามแสดงให้เห็นว่า “ข้อสังเกตของไทยจึงเป็นความพยายามเพื่อโน้มน้าวศาลให้เห็นว่าศาลตัดสินผิดพลาดในปี ๑๙๖๒ และเรื่องนี้ต้องได้รับการแก้ไขในปี ๒๐๑๒ โดยการทบทวนหรือการพิจารณาคำพิพากษาใหม่ ภายใต้รูปการตีความ” และไทยได้นำเสนอข้อเท็จจริงที่ผิดบิดเบือน ดังนี้

๓.๑ ข้อโต้แย้งต่อข้อสังเกตของไทยเรื่องอำนาจศาล^{๓๐๖}

ในคำตอบของกัมพูชาได้แสดงถึงข้อโต้แย้งถึงข้อสังเกตของไทยในประเด็นที่ไทยยกขึ้นอ้างว่าศาลไม่มีอำนาจตีความ ดังนี้

(๑) กัมพูชาขอให้ศาลตีความคำพิพากษาปี ๒๕๐๕ แต่ไทยกลับยกว่าตนได้ปฏิบัติตามคำพิพากษาแล้วเป็นข้อต่อสู้ ซึ่ง “ข้อพิพาท” อันเกิดจากความแตกต่างกันในความเห็นเกี่ยวกับความหมาย และขอบเขต คำพิพากษา อาจเกิดจากการสื่อสารทางวาจา หรือลายลักษณ์อักษรก็ได้ หรืออาจเกิดโดยการกระทำของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือทั้ง ๒ อย่างก็ได้ และกัมพูชายืนยันว่าตนได้ขอตีความให้ได้ข้อยุติ เพื่อจะนำไปปฏิบัติให้เกิดสันติระหว่างกัน

(๒) ไทยกล่าวหาว่า คำขอกัมพูชาเป็นการอุทธรณ์ (appeal) หรือ ขอให้ศาลพิจารณาทบทวนคำพิพากษาใหม่ที่ซ่อนรูปมาในลักษณะการขอตีความ ทั้ง ๆ ที่ตนขอตีความแต่ไทยเองต่างหากที่กระทำเหมือนขอให้ศาลทบทวนคำพิพากษาของตนในปี ๒๕๐๕

(๓) ไทยยกข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นภายหลังจากคำพิพากษา เพื่ออ้างว่า กัมพูชาได้ยอมรับการปฏิบัติตามคำพิพากษาแล้ว และไม่สามารถขอให้ศาล ตีความได้ ทั้ง ๆ ที่การตีความคำพิพากษาจะต้องพิจารณาจากตัวบทของคำพิพากษาเท่านั้น และ “คำพิพากษาในกรณีตีความไม่สามารถพิจารณาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นใหม่ หรือเป็นที่รับรู้ภายหลังคำพิพากษาหลัก”

(๔) กัมพูชาไม่ได้กล่าวอ้างศาลฯ ในปี ๒๕๐๕ ได้ปักปันเขตแดนบนพื้นฐานของเส้นบนแผนที่ภาคผนวก ๑ ตามที่ไทยกล่าวหา และศาลฯ ไม่ได้ปักปันเขตแดนระหว่างไทยและกัมพูชาขึ้นใหม่ เพียงแต่ยอมรับเส้นเขตแดนระหว่างประเทศที่มีอยู่แล้วเดิม ดังนั้น การรับรองเขตแดนที่มีอยู่เดิมในคำพิพากษาจึงเป็น “สิ่งที่ศาลได้ตัดสินแล้ว และมีผลผูกพัน” (res judicata)

^{๓๐๖} คำตอบของกัมพูชา บทที่ ๑

(๕) ไทยหลีกเลี่ยงที่จะอธิบายว่า เพราะเหตุใดแผนที่ภาคผนวก ๑ ไม่ใช่เหตุผลสำคัญที่ไม่อาจแยกจากคำพิพากษาได้ และไม่สามารถตีความได้ โดยกัมพูชาอ้างถ้อยคำในคำพิพากษาหลายประการว่าศาลพูดว่า “ศาลจะสามารถวินิจฉัยชี้ขาดเกี่ยวกับอธิปไตยเหนือปราสาทได้ก็ต่อเมื่อได้ตรวจสอบแล้วว่าเส้นเขตแดนคือเส้นใด” และ “ฝ่ายต่าง ๆ ได้ยอมรับนั้บถือแผนที่ภาคผนวก ๑ และเส้นเขตแดนตามที่ปรากฏบนแผนที่นั้นว่าเป็นผลงานในการปักปันเขตแดน บริเวณเขาพระวิหาร...” และ “ศาลมีความเห็นว่าการยอมรับแผนที่ภาคผนวก ๑ โดยคู่ความเป็นผลให้แผนที่นั้นเข้ามาเกี่ยวข้องกับความตกลงโดยสนธิสัญญาและกลายเป็นส่วนหนึ่งของความตกลงนั้น”

๓.๒ ข้อโต้แย้งว่ากัมพูชาไม่เคยยอมรับการตีความฝ่ายเดียวของไทย : การไม่ยอมรับเรื่องการปฏิบัติตามคำพิพากษาของฝ่ายไทย^{๑๐๗}

ในคำตอบของกัมพูชา กัมพูชาได้แสดงข้อเท็จจริงให้เห็นว่า กัมพูชาไม่เคยยอมรับการตีความฝ่ายเดียวของไทย โดยกัมพูชาชี้ให้เห็นการบิดเบือนข้อเท็จจริงของไทยในข้อสังเกตเป็นลายลักษณ์อักษร และนำเสนอข้อมูลเพื่อแสดงให้เห็นว่ากัมพูชาไม่เคยยอมรับการตีความฝ่ายเดียวของไทย นอกจากนี้ การประท้วงต่าง ๆ ของกัมพูชาเกี่ยวกับรั้วลวดหนามตามมติคณะรัฐมนตรีไทยปี ๒๕๐๕ (ซึ่งกัมพูชาเห็นว่าคือการตีความคำพิพากษายฝ่ายเดียวของไทย) ในหลายโอกาสสะท้อนให้เห็นว่ากัมพูชาปฏิเสธที่จะยอมรับการปฏิบัติตามคำพิพากษา ของไทยอย่างต่อเนื่อง และความขัดแย้งในการยื่นขอขึ้นทะเบียนปราสาทพระวิหารเป็นมรดกโลกตั้งแต่ปี ๒๕๕๐ ทำให้สามารถสรุปได้ว่า มีข้อพิพาทเกี่ยวกับความหมายและขอบเขตของคำพิพากษา ซึ่งข้อพิพาทดังกล่าวคือเหตุผลที่กัมพูชาได้ขอให้ศาลาตีความในครั้งนี้

ที่สำคัญคือกัมพูชาอ้างว่าศาลเคยวางหลักในการตีความคำพิพากษาว่าศาลจะไม่พิจารณาข้อเท็จจริงอื่นนอกเหนือจากที่ศาลเคยใช้ในการพิพากษาคดีเดิม ศาลจะไม่เอาข้อเท็จจริงหลังจากคำพิพากษามาตัดสิน และกัมพูชาอ้างว่าไทยพยายามยกข้อเท็จจริงใหม่หลังคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ เพื่อให้ศาลตัดสินคดีใหม่ ทั้งกัมพูชาอ้างว่าไทยได้ยื่นแผนที่ฉบับใหม่ แสดงเส้นใหม่ที่เคบมาในบริเวณปราสาท ซึ่งให้ดินแดนกับไทยมากขึ้น และแตกต่างจาก “เส้นสันปันน้ำ” ที่ไทยเคยยื่นต่อศาลใน พ.ศ. ๒๕๐๒

^{๑๐๗} เรื่องเดียวกัน บทที่ ๒

นอกจากนี้ กัมพูชายังได้แย้งไทยในประเด็นที่ไทยกล่าวอ้างว่าไทยได้ปฏิบัติตามคำพิพากษาแล้ว และกัมพูชาก็มีท่าที่ยอมรับการปฏิบัติตามคำพิพากษานั้น ซึ่งกัมพูชาได้แสดงข้อเท็จจริงหลายประการ เพื่อชี้ให้เห็นว่า ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๐๙ กัมพูชาประทุงไทยเรื่องการตีความฝ่ายเดียวมาตลอด ดังนี้

เมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ สมเด็จพระโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร

“ด้วยเหตุผลดังกล่าว ข้าพเจ้าขอเน้นย้ำอีกครั้งว่า ผู้รุกรานชาวไทยยังคงอยู่บนแผ่นดินของเรา นอกจากนี้ ถึงแม้ว่าจะมีการถอนกำลังทหารที่ตั้งอยู่ในปราสาทพระวิหารแล้ว เชนงเขากลั้บถูกล้อมโดยรั้วลวดหนามและรั้วมนตรืมหาดไทยของไทยได้ออกคำสั่งให้กำลังตำรวจยิงใครก็ตามที่เข้าใกล้รั้วลวดหนามดังกล่าว ซึ่งเป็นที่ชัดเจนว่าไทยยังไม่ละความพยายามที่จะได้พระวิหารเป็นของตน”

กัมพูชาอ้างว่าแม่แต่นายนิลส์ กุสซิง ผู้แทนส่วนตัวของเลขาธิการสหประชาชาติ มารายงานสถานการณ์ในพื้นที่ เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้รายงานว่าต่อไปจะต้องมีปัญหาการปักปันเขตแดนบริเวณเขาดงรักอีก เพราะคำพิพากษาไม่ได้ตัดสินเรื่องดังกล่าว พร้อมตั้งข้อสังเกตว่ากัมพูชาไม่เห็นด้วยกับการตีความคำพิพากษฝ่ายเดียวของไทย ด้วยการรั้วลวดหนามกั้รอบปราสาท และอาจเกิดการปะทะกันเมื่อสมเด็จพระสันุไปเยือนปราสาท

ดังนั้น เมื่อสมเด็จพระสันุเยือนปราสาท เมื่อวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๖ คณะผู้แทนสหประชาชาติโดยนายกุสซิง ก็ขอให้ ๒ ประเทศอดกลั้บ และกัมพูชาอ้างว่ารัฐบาลกัมพูชาแถลงว่า

“รัฐบาลกัมพูชาคัดค้าน ‘มาตรการข่มขู่ที่เตรียมไว้เพื่อเป็นข้อพิสูจน์สำหรับการละเมิดอย่างเจตนา ซึ่งยั่วยุโดยผู้มีอำนาจของไทยเอง’ และขอรื้อเรียนโดยเฉพาะกับเลขาธิการสหประชาชาติ เพื่อ ‘เน้นย้ำว่าทางเข้าที่จะใช้ในวันที่ ๕ มกราคม ที่จะถึงนี้ อยู่บนดินแดนเขมรทั้งหมด และการเคารพเขตแดนที่ขยายถึงแนวรั้วลวดหนามรอบปราสาท ซึ่งวางโดยทหารและตำรวจของไทยฝ่ายเดียว ซึ่งไม่เคารพแนวเส้นเขตแดนที่ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศกำหนด’ แถลงการณ์นี้เพิ่มเติมว่า กัมพูชาขอสงวนที่จะยื่นประเด็นการละเมิดต่อคำตัดสินของศาลเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๖๒ ต่อองค์การสหประชาชาติ”

ส่วนที่ไทยอ้างว่าสมเด็จพระสันุแถลงว่าไม่ติดใจเพราะไทยรู้กลั้บดินแดนไม่กั้เมตร จึงไม่สำคัญ กัมพูชาอธิบายว่าเป็นเพราะสมเด็จพระสันุต้องการตอบสนองข้อเรียกร้องของนายกุสซิง ซึ่งต้องการลดความตึงเครียดระหว่าง ๒ ประเทศ แต่สมเด็จพระสันุได้พูดที่จอมกระสังในวันเดียวกันว่า

“หลังจากเลี้ยงอยู่หลายครั้งที่จะรับความจริงและกลยุทธ์ต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความล่าช้าสุดท้ายไทยก็ถอนกำลังออกไปจากพระวิหาร เป็นที่น่าเศร้าใจว่าการต้องถอนทหารดังกล่าวไม่ได้เป็นอุปสรรคให้ไทย ‘อดทนความสูญเสียครั้งนี้ ด้วยการขยายอำนาจทางอื่น กล่าวคือ ไทยได้ลากเส้นเขตแดนใหม่ในบริเวณโดยรอบพระวิหารเอง ซึ่งก่อให้เกิดความเสียหายกับเรา ไทยได้ดำเนินการโดยเฉพาะการวาง ‘รั้วลวดหนาม’ และได้ตั้งกองกำลังทหารหรือตำรวจประจำการซึ่งหลายจุดล่งล้ำค่อนข้างมากเข้ามาในดินแดนของเรา ซึ่งเป็นการท้าทายคำพิพากษาของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ”

ทั้งกัมพูชาก็ยังยืนยันว่าตนประท้วงไทยมาตลอด เช่นการประท้วงในหนังสือรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศกัมพูชาต่อประธานคณะมนตรีความมั่นคงเมื่อ ๒๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๙ ต่อ “การรุกรานของไทยในดินแดนกัมพูชา และต่อรั้วลวดหนาม...” รวมทั้งแถลงการณ์ที่ยื่นต่อเลขาธิการสหประชาชาติเมื่อ ๒๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๙ กัมพูชาก็แสดงการคัดค้านการวางรั้วลวดหนามของไทย

นอกจากนั้น วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ กัมพูชาอ้างว่าสมเด็จสีหนุได้กล่าวถึงรั้วลวดหนาม และการไม่เคารพคำพิพากษาของไทยว่า

“นอกเหนือจากศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ ณ กรุงเฮก จะได้มีคำพิพากษาแล้ว และไม่มีประเด็นเกี่ยวกับอำนาจแห่งสิ่งที่ได้ตัดสินไปแล้ว เป็นสิ่งจำเป็นเช่นกันที่จะไม่ตั้งประเด็นเรื่องบูรณภาพแห่งดินแดนของประเทศ โดยรอบพระวิหาร ไทยได้รักษาแถบดินแดนโดยการวางรั้วลวดหนามที่อยู่ระหว่างที่ตั้งของปราสาทและเขตแดนที่ทางออกมาไม่กี่เมตรตามที่สนธิสัญญาระบุและยืนยันโดยคำตัดสินของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ ไม่มีทางที่กัมพูชาจะเห็นด้วย และยอมให้ไทยได้เปรียบเพื่อสนับสนุนให้ความสัมพันธ์ระหว่างกันกลับมาก ในทางตรงกันข้าม ไทยต้องคืนพื้นที่ซึ่งอยู่ระหว่างซากพระวิหารและเส้นเขตแดนให้เรา”

๓.๓ ข้อเสนอสนับสนุนเรื่องอำนาจศาลในการตีความ และความจำเป็นในการตีความคำพิพากษา^{๑๐๘}

ในคำตอบของกัมพูชา กัมพูชานำเสนอเหตุผลสนับสนุนว่า ศาลฯ มีอำนาจที่จะพิจารณาคำขอตีความคำพิพากษา ของกัมพูชาซึ่งสอดคล้องกับเงื่อนไขและหลักเกณฑ์ที่ศาลฯ และศาลสถิตยุติธรรมระหว่างประเทศได้กำหนดไว้ในคดีก่อน ๆ ทั้งในประเด็นอำนาจของศาลฯ (Jurisdiction) และอำนาจฟ้อง (admissibility) กล่าวคือ มีข้อพิพาทเกี่ยวกับความหมายและขอบเขตของคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ ทั้งนี้ ระยะเวลาที่ล่วงเลยกว่า ๕๐ ปี

^{๑๐๘} เรื่องเดียวกัน บทที่ ๔

ไม่ทำให้สิทธิในการขอตีความคำพิพากษาเสียไป และกัมพูชาไม่ได้ยื่นขอให้ศาลฯ ตีความในประเด็นที่ศาลฯ ไม่ได้รับพิจารณาใน พ.ศ. ๒๕๐๕

นอกจากนี้ กัมพูชายังได้นำเสนอเหตุผลความจำเป็นในการตีความคำพิพากษา และแนวทางการตีความคำพิพากษาฯ ที่กัมพูชาเห็นว่าถูกต้อง โดยวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างบทปฏิบัติการกับส่วนเหตุผลของคำพิพากษาฯ ตามแนวทางคำตัดสินของศาลฯ อนุญาโตตุลาการและศาลระหว่างประเทศอื่น ๆ ซึ่งนำไปสู่ข้อสรุปที่ว่า แผนที่ภาคผนวก ๑ เป็นเหตุผลที่ไม่อาจแยกจากบทปฏิบัติการได้ และมีสถานะเป็นสิ่งที่ศาลฯ ได้ตัดสินให้มีผลผูกพัน (res judicata) ดังนั้น ศาลฯ จึงสามารถตีความได้ นอกจากนี้ กัมพูชาได้ยืนยันการตีความคำพิพากษาฯ ตามคำขอของกัมพูชาวันที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๕๔ พร้อมกับโต้แย้งการตีความคำพิพากษาฯ ของไทยว่า

(๑) กัมพูชาไม่ได้ขอให้ศาลฯ ทบทวนคำพิพากษาฯ

(๒) กัมพูชาไม่ได้ขอให้ศาลฯ ชี้ขาดเรื่องเขตแดน และการที่ฝ่ายไทยแยกประเด็นข้อพิพาทเรื่องเขตแดนกับข้อพิพาทเรื่องอธิปไตยเหนือดินแดนว่าเป็นคนละประเด็นเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เพราะข้อพิพาททั้งสองประเภทมีความสัมพันธ์กันโดยตรง

(๓) การปฏิบัติตามคำพิพากษาฯ ของไทยเป็นการตีความฝ่ายเดียวที่ไม่ผูกพันกัมพูชา

(๔) พันธกรณีในการถอนทหารตามวรรคปฏิบัติการที่ ๑ ของคำพิพากษาฯ เป็นพันธกรณีต่อเนื่อง^{๑๐๙}

๔. คำอธิบายเพิ่มเติมเป็นลายลักษณ์อักษรของไทย

ในวันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๕ ไทยได้มีคำอธิบายเพิ่มเติมเป็นลายลักษณ์อักษรโต้แย้งคำตอบของกัมพูชา ซึ่งมีสาระสำคัญสรุปได้ ดังนี้

๔.๑ อำนาจศาลในการตีความ: ข้อโต้แย้งเรื่องเหตุผลอันแยกออกจากบทปฏิบัติการไม่ได้^{๑๑๐}

สาระสำคัญของคำอธิบายเพิ่มเติมของไทยต้องการชี้ให้เห็นว่า การขอตีความคำพิพากษาต้องเป็นข้อพิพาทเกี่ยวกับความหมายและขอบเขตของสิ่งที่ศาลได้ตัดสินให้มีผลผูกพันไปแล้ว (res judicata) แต่กัมพูชาพยายามให้ศาลตีความสิ่งที่ไม่ใช่ศาลไม่ได้ตัดสินคือเรื่องเขตแดนซึ่งเป็นข้อพิพาทใหม่ ที่เกิดในปัจจุบัน แต่ซ่อนมาในรูปคำขอตีความ

^{๑๐๙} เรื่องเดียวกัน บทสรุป

^{๑๑๐} คำอธิบายเพิ่มเติมเป็นลายลักษณ์อักษร ย่อหน้า ๑.๙-๑.๑๐

ไทยพยายามย้าว่าคดีที่ศาลตัดสินในปี ๒๕๐๕ เป็นปัญหาพิพาท เรื่องอธิปไตยเหนือปราสาทและศาลปฏิเสธที่จะตัดสินเรื่องเขตแดน ตลอดจนสถานะทางกฎหมายของแผนที่ภาคผนวก ๑ การที่กัมพูชาอ้างว่าในปี ๒๕๐๕ ศาลไม่รับพิพากษา ๒ เรื่องนี้ให้เพราะขอมเข้าไป ซึ่งเป็นเหตุผลทางวิธีพิจารณา ไม่ใช่เหตุผลทางเนื้อหาสาระ তবেไทยชี้ให้เห็นว่าการที่ศาลไม่รับตัดสินเรื่องเขตแดน และแผนที่เป็นปัญหาเรื่องเนื้อหาสาระ তবেเพราะกัมพูชาขอมมาเพิ่มนอกขอบเขตคำฟ้องเดิม

ไทยเราพยายามชี้ให้ศาลเห็นว่า แม้ศาลฯ พิจารณามีอำนาจในการตีความพิพากษา ปี ๒๕๐๕ ศาลฯ จะสามารถตีความได้เฉพาะประเด็นที่ได้ตัดสินให้มีผลผูกพันแล้ว (res judicata) ซึ่งปรากฏอยู่ในส่วนบทปฏิบัติการของคำพิพากษา เท่านั้น ส่วนการนำส่วนเหตุผลของคำพิพากษา มาพิจารณาประกอบ การตีความนั้น จะกระทำได้อีกเมื่อบทปฏิบัติการมีความคลุมเครือ อย่างไรก็ดี บทปฏิบัติการของคำพิพากษา ปี ๒๕๐๕ มีความชัดเจนในตัวอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องพิจารณาแผนที่ภาคผนวก ๑ ประกอบการตีความ

แผนที่ภาคผนวก ๑ ไม่ใช่เหตุผลที่แยกออกจากคำพิพากษา ไม่ได้ แต่เป็นเพียงเหตุผลหนึ่งที่ศาลฯ พิจารณาเลือกใช้เท่านั้น ซึ่งในกรณีดังกล่าว ศาลฯ ได้ใช้เหตุผลอื่นในการพิจารณาด้วย ได้แก่ การเสด็จฯ เยือนปราสาทพระวิหารของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ การที่ไทยไม่ได้ยกประเด็นเรื่องปราสาทพระวิหารในที่ประชุมคณะกรรมการประนอมฝรั่งเศส-สยาม ที่กรุงวอชิงตันใน ค.ศ. ๑๙๔๗ การที่ไทยผลิตแผนที่ของตนเอง ๒ ฉบับที่แสดงว่าปราสาทพระวิหารตั้งอยู่ในฝั่งกัมพูชา การที่ไทยนิ่งเฉยต่อหนังสือประท้วงของฝรั่งเศสและของกัมพูชา ซึ่งระบุว่าอธิปไตยเหนือปราสาทเป็นของฝรั่งเศส/กัมพูชา นอกจากนี้ กัมพูชาต้องการให้ตีความแผนที่ภาคผนวก ๑ ในประเด็นเส้นเขตแดนซึ่งเกินขอบเขตของสิ่งที่ได้รับการตัดสิน (อธิปไตยเหนือปราสาท) กัมพูชาจึงไม่สามารถนำแผนที่ภาคผนวก ๑ มาใช้ประกอบการตีความบทปฏิบัติการของคำพิพากษา ได้

๔.๒ ข้อโต้แย้งเรื่องแผนที่ภาคผนวก ๑^{๑๑๑}

นอกจากนั้นไทยพยายามชี้ให้เห็นความไม่ชอบมาพากลของ “แผนที่ภาคผนวก ๑” โดยเฉพาะ กัมพูชาไม่สนใจต่อสัญญาของไทยเกี่ยวกับแผนที่ภาคผนวก ๑ ซึ่งหลายชุดและความเป็นไปไม่ได้ที่จะถ่ายทอดเส้นบนแผนที่ภาคผนวก ๑ ไม่ว่าชุดใดก็ตามลงบนพื้นที่จริงสำหรับกัมพูชาเรื่องนี้เข้าข่ายภายใต้หมวดพัฒนาการที่เกิดขึ้นภายหลังคำพิพากษา ซึ่งในความเห็นของกัมพูชา ไม่สามารถมีความเกี่ยวข้องกับการตีความคำพิพากษาปี ๒๕๐๕

^{๑๑๑} คำอธิบายเพิ่มเติมเป็นลายลักษณ์อักษรข้อ ๑.๒๓-๑.๒๕

การที่กัมพูชาไม่ได้ตอบประเด็นคำถามที่เกิดจากแผนที่ภาคผนวก ๑ หลายชุด แสดงให้เห็นว่ากัมพูชาไม่สามารถอธิบายว่าเหตุใดแผนที่ชุดที่กัมพูชายื่นไปกับคำขอให้ตีความของตน ในฐานะเป็นภาคผนวกแผนที่ ลำดับที่ ๑ ไม่ใช่แผนที่ภาคผนวก ๑ ชุดที่กัมพูชายื่นในคดีปี ๒๕๐๕ และที่สันนิษฐานได้ว่าศาลอ้างอิงถึงในคำพิพากษาปี ๒๕๐๕ และการนิ่งเฉยของกัมพูชายังเป็นปริศนามากขึ้น เนื่องจากกัมพูชากล่าวในคำตอบของตนว่าใน ค.ศ. ๑๙๖๒ “ศาลตั้งข้อสังเกตว่าไทยได้ยอมรับแผนที่ฉบับ ณ ตอนนั้นแล้ว และไม่ใช่ฉบับอื่น” เหตุใดในคดีนี้ กัมพูชาถึงได้ยื่นแผนที่ภาคผนวก ๑ ฉบับซึ่งต่อมากัมพูชาอ้างในคำตอบของตนว่าไทยไม่ได้ยอมรับ

ไม่ว่ากรณีใด นี่ไม่ใช่กรณีของแผนที่ ซึ่งเพิ่งถูกค้นพบใหม่ ดังที่กัมพูชาต้องการอธิบายลักษณะของเรื่องดังกล่าว แผนที่ภาคผนวก ๑ มีชุดที่แตกต่างกันมาโดยตลอด ดังนั้น ข้อโต้แย้งของกัมพูชาเกี่ยวกับพัฒนาการในภายหลังนั้นผิดพลาด ประเด็นสำคัญคือว่า หากข้อพิพาทในปี ๒๕๐๕ เป็นข้อพิพาทด้านเขตแดน การมีแผนที่ภาคผนวก ๑ หลายชุดที่แตกต่างกันจะเป็นประเด็นสำคัญและเป็นประเด็นหลัก การให้การในคดีก็จะต่างจากที่เป็นอยู่ ทั้งนี้ การที่กัมพูชาในคดีนี้ ได้ยื่นแผนที่ชุดที่มีเส้นเขตแดนที่แตกต่างอย่างมากจากเส้นบนแผนที่ภาคผนวก ๑ ฉบับที่กัมพูชาได้ยื่นในคดีเดิมและได้รับการอ้างอิงถึงในคำพิพากษาปี ๒๕๐๕ เป็นหลักฐานที่แสดงว่า การที่แผนที่ภาคผนวก ๑ มีชุดที่แตกต่างกันไม่ถูกมองว่าสำคัญ การกระทำของกัมพูชาเองยืนยันว่าคำพิพากษาปี ๒๕๐๕ ไม่เกี่ยวกับเขตแดน ประเด็นนี้ไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับพัฒนาการภายหลังจากคำพิพากษา

ยิ่งไปกว่านั้น การนิ่งเฉยต่อแผนที่ภาคผนวก ๑ ซึ่งมีอยู่หลายชุด ยังหมายความว่ากัมพูชาไม่มีข้อโต้แย้งต่อข้อต่อสู้ที่ว่าแผนที่เส้นในแผนที่ภาคผนวก ๑ ไม่ว่าชุดใดก็ตาม ไม่สามารถถ่ายทอดลงบนพื้นที่จริงได้ เป็นสิ่งบ่งชี้อีกประการหนึ่งว่าศาลไม่ได้ให้สถานะอย่างเป็นทางการแก่แผนที่ในฐานะเป็นเส้นเขตแดนที่แน่นอน ข้อสันนิษฐานโดยปริยายของกัมพูชาที่ว่าศาลในปี ๒๕๐๕ ได้ตัดสินมากกว่าอธิปไตยเหนือปราสาท และได้ให้สถานะผูกพันแก่เส้นแผนที่ซึ่งไม่สามารถถ่ายทอดลงบนพื้นที่จริงนั้น ไม่มีข้อสนับสนุนแต่อย่างใดทั้งจากเอกสารที่ยื่นต่อศาลหรือคำตัดสินของศาล ทั้งนี้ ในปี ๒๕๐๕ ศาลได้ปฏิเสธคำขอของกัมพูชาให้ศาลให้สถานะอย่างเป็นทางการแก่เส้นแผนที่ภาคผนวก ๑ และศาลปฏิเสธคำขอนั้นอย่างชัดเจนโดยมีเหตุผลที่ดี

ฝ่ายไทยจึงนำเสนอการตีความคำพิพากษา ปี ๒๕๐๕ ที่ถูกต้อง ดังนี้

(๑) “บริเวณ [ปราสาทพระวิหาร] ในดินแดนกัมพูชา” หมายถึง พื้นที่บนเขาพระวิหารที่ศาลา พิจารณาเป็นการเฉพาะในกระบวนการพิจารณาคดีเมื่อปี ๒๕๐๕ ที่ฝ่ายไทยได้ถอนทหารออกไปแล้ว

(๒) พันธกรณีในการถอนทหารเป็นพันธกรณีแบบทันทีทันใดและปฏิบัติได้ครั้งเดียว ซึ่งไทยได้ปฏิบัติโดยสมบูรณ์แล้ว

ในบทสรุปไทยได้ชี้แจงเหตุผลและความจำเป็นที่ศาลา ต้องระบุว่า ศาลา ไม่ได้ตัดสินเรื่องเขตแดนในปี ๒๕๐๕ โดยในคำแถลงสรุป ไทยขอให้ศาลา ตัดสินว่า

(๑) ศาลไม่มีอำนาจที่จะตีความและไม่สามารถรับคดีไว้พิจารณา

(๒) หรือหากศาลา เห็นว่า ศาลา มีอำนาจและสามารถรับคดีไว้พิจารณาได้ ก็ไม่มีเหตุผลใดที่ ศาลา จะตีความคำพิพากษา ปี ๒๕๐๕ และ

(๓) ขอให้ศาลา ตัดสินว่า คำพิพากษาศาลา ในปี ๒๕๐๕ มิได้ตัดสินว่าเส้นเขตแดนเป็นไปตาม “แผนที่ภาคผนวก ๑”^{๑๑๒}

๕. ข้อต่อสู้เรื่องแผนที่

ในการสู้คดีทางเอกสาร [ข้อสังเกตเป็นลายลักษณ์อักษร (Written Observations of the Kingdom of Thailand) และคำอธิบายเพิ่มเติมเป็นลายลักษณ์อักษร (Further Written Explanations of the Kingdom of Thailand)] และการให้การด้วยวาจาของราชอาณาจักรไทยที่ผ่านมา ไทยได้ยกข้อต่อสู้เรื่องแผนที่หลายประเด็น โดยนอกจากไทยจะได้อธิบายในข้อสังเกตเป็นลายลักษณ์อักษรถึงข้อบกพร่องของแผนที่ภาคผนวก ๑ และการถ่ายทอดแผนที่ภาคผนวก ๑ ลงในภูมิประเทศจริง ดังที่ได้กล่าวไปก่อนหน้านี้แล้ว ยังมีข้อต่อสู้ที่เกี่ยวข้องกับแผนที่ในประเด็นอื่น ๆ ที่สำคัญอีก ผู้เขียนจึงขอนำข้อต่อสู้ที่เกี่ยวข้องกับแผนที่มาแยกกล่าวไว้ต่างหาก ดังนี้

ประเด็นแรก คือ ความแตกต่างของแผนที่ภาคผนวก ๑ ที่กัมพูชายื่นมาในฟ้องเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ กับแผนที่ภาคผนวก ๑ ที่กัมพูชายื่นมาในคำขอตีความคำพิพากษา และปัญหาแผนที่ภาคผนวก ๑ หลายฉบับ ซึ่งไทยยกประเด็นนี้ขึ้นต่อสู้เพื่อชี้ให้เห็นว่าการใช้แผนที่ภาคผนวก ๑ ของศาลเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นไปเพื่อชี้ตำแหน่งของปราสาทพระวิหาร ไม่ใช่การกำหนดเขตแดน เพราะแผนที่ภาคผนวก ๑ แต่ละฉบับ มีการแสดงเส้นเขตแดนที่ต่างกัน

^{๑๑๒} คำอธิบายเพิ่มเติมเป็นลายลักษณ์อักษรของไทย ข้อ ๔.๙๒-๔.๑๐๒

ประเด็นที่สอง คือ การนำแผนที่ฉบับที่ ๓ ของภาคผนวก ๔๙ ในคำให้การแก้ฟ้องของไทยมาใช้โดยกัมพูชา และ**ประเด็นที่สาม** คือ การนำแผนที่ฉบับที่ ๓ และ ๔ ของภาคผนวก ๔๙ ในคำให้การแก้ฟ้องของไทยมาใช้โดยการหาเปรียบเทียบแผนที่ทั้งสอง ทำให้เกิดพื้นที่ตรงกลางที่เส้นเขตแดนไม่บรรจบกันเป็นพื้นที่ ๔.๖ ตารางกิโลเมตร โดยกัมพูชาได้กระทำการในลักษณะนี้ เพื่อชี้ให้ศาลเห็นว่า ในคดี พ.ศ. ๒๕๐๕ คู่กรณี และศาลมุ่งสนใจพื้นที่ที่ไกลจากตัวปราสาทด้วย มิใช่สนใจเฉพาะแค่ปราสาทพระวิหาร และเพื่อชี้ให้เห็นว่า พื้นที่พิพาท ๔.๖ ตารางกิโลเมตรนั้น เป็นข้อพิพาทที่มีมาแต่เดิมตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๕ ไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นใหม่

ประเด็นที่สี่ คือ ข้อต่อสู้ของไทยซึ่งยกแผนที่ฉบับที่ศาลมุ่งให้ความสำคัญ ซึ่งก็คือแผนที่ภาคผนวก ๘๕ ดี ซึ่งเป็นแผนที่ที่ศาลทำขึ้นโดยจำลองเพียงบางส่วนของ “แผนที่ใหญ่” (Big Map) เพื่อผนวกเก็บไว้กับเอกสารคำให้การที่ได้รับตีพิมพ์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ศาลให้ความสำคัญแก่เอกสารชิ้นนี้ และสะท้อนให้เห็นว่า ศาลใน พ.ศ. ๒๕๐๕ มุ่งความสนใจไปยังบริเวณที่จำกัดเท่านั้น

ข้อต่อสู้ที่เกี่ยวกับแผนที่ดังกล่าว สามารถอธิบายได้ ดังนี้

๑. ความแตกต่างของแผนที่ภาคผนวก ๑ ที่กัมพูชายื่นมาในฟ้องเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ กับแผนที่ภาคผนวก ๑ ที่กัมพูชายื่นมาในคำขอตีความคำพิพากษา ในครั้งนี้ และปัญหาแผนที่ภาคผนวกหนึ่ง “หลายรุ่น”

ไทยได้อ้างว่า ในระหว่างที่หน่วยวิจัยเขตแดนระหว่างประเทศ มหาวิทยาลัยเดอรัม (International Boundaries Research Unit of the Durham University-IBRU) ทำการประเมินข้อบกพร่องของแผนที่ภาคผนวก ๑ นั้น ก็ได้พบว่า แผนที่ฉบับที่กัมพูชายื่นต่อศาลฯ ในพ.ศ. ๒๕๐๒ ซึ่งกรมสนธิสัญญาและกฎหมายครอบครองไว้ ไม่ได้ระบุว่า เป็น “แผนที่ภาคผนวก ๑” แต่เป็นแผนที่ฉบับที่ “ปรับปรุง” ขึ้นภายหลัง และยังพบว่า สำเนาแผนที่ที่เก็บรักษาไว้ในหอจดหมายเหตุกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศส (The Archives of the French Ministry of Foreign Affairs) หอจดหมายเหตุกระทรวงอาณานิคมฝรั่งเศส (The Archives of French Ministry of Colonies) หอสมุดแห่งชาติฝรั่งเศส (La Bibliothèque Nationale de France) และราชภูมิศาสตร์สมาคม (กรุงลอนดอน) [The Royal Geographical Society (London)] ก็เป็นแผนที่ฉบับปรับปรุงเช่นกัน^{๑๑๓}

^{๑๑๓} ข้อสังเกตของไทย ย่อหน้า ๖.๑๘

นอกจากนี้ ไทยยังกล่าวอ้างอีกว่าในรายงานของหน่วยวิจัยเขตแดนระหว่างประเทศฯ ยังได้ระบุถึงความแตกต่างของแผนที่ภาคผนวก ๑ ที่กัมพูชายื่นต่อศาลใน พ.ศ. ๒๕๐๒ กับแผนที่ฉบับปรับปรุงซึ่งมีการพิมพ์และแจกจ่ายอย่างแพร่หลาย (และเป็นแผนที่ฉบับเดียวกับที่สยามได้รับ ใน ค.ศ. ๑๙๐๘) โดยแผนที่ฉบับปรับปรุงมีการวาดเส้นชั้นความสูง และเส้นลำน้ำที่ประณีตมากขึ้น และมีการเพิ่มเติมข้อมูลที่ไม่ปรากฏในแผนที่ภาคผนวก ๑ ทำให้ภูมิประเทศที่ปรากฏในแผนที่ฉบับปรับปรุงมีความแม่นยำมากขึ้น และความแตกต่างที่สำคัญที่สุดก็คือ แผนที่ฉบับปรับปรุงมีการแก้ไขข้อผิดพลาดในการจัดแม่พิมพ์ ซึ่งทำให้เห็นว่าแผนที่ภาคผนวก ๑ แสดงภูมิลักษณะอื่น ๆ รวมทั้งเส้นเขตแดนในตำแหน่งที่ไม่สัมพันธ์กับภูมิประเทศ เมื่อเปรียบเทียบกับแผนที่ฉบับปรับปรุง ซึ่งได้มีการแก้ไขแล้ว และทำให้เส้นเขตแดนที่ระบุไว้ในแผนที่ภาคผนวก ๑ กับแผนที่ฉบับปรับปรุง ต่างกัน^{๑๑๔}

ทั้งนี้ ไทยได้ต่อสู้ว่าแผนที่ที่กัมพูชาอ้างในคำฟ้องคดีตีความคำพิพากษาฯ ในปัจจุบัน (แผนที่ดังกล่าวถูกระบุเป็นแผนที่แผ่นที่ ๑ ของภาคผนวกที่เป็นแผนที่แนบกับคำขอให้ตีความ) ว่าเป็น “แผนที่ภาคผนวก ๑” ก็ไม่ใช่แผนที่ภาคผนวก ๑ ในคดีเดิม (พ.ศ. ๒๕๐๕) แต่เป็นแผนที่ฉบับแก้ไขปรับปรุง^{๑๑๕} และเมื่อไทยทักท้วงเรื่องความแตกต่างของการยื่นแผนที่ดังกล่าว กัมพูชาก็ไม่ได้ตอบ^{๑๑๖}

ยิ่งกว่านั้น ในการให้การด้วยวาจา ตัวแทนของฝ่ายกัมพูชา (นาย Rodman Bundy) ได้ให้การยืนยันต่อศาลว่า แผนที่ภาคผนวก ๑ ที่ตนยื่นต่อศาลพร้อมคำฟ้องคดีเดิม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ เท่านั้น เป็นแผนที่ที่ศาลได้พิจารณา แต่นางสาวอลิษา มिरง (Alina Miron) ตัวแทนของฝ่ายไทย ก็ได้ต่อสู้ว่า ฝ่ายไทยได้พบแผนที่ที่กัมพูชาอ้างว่าเป็นแผนที่ที่แนบไปกับคำฟ้องในคดีเดิมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ ซึ่งมีรายละเอียดที่ต่างจากแผนที่ภาคผนวก ๑ ที่กัมพูชาแนบท้ายคำขอตีความใน พ.ศ. ๒๕๕๔ มีเลขทะเบียนรับเอกสารของศาลฯ ปรากฏหลังเอกสารเป็นเลขทะเบียนเดียวกัน (นั่นหมายความว่า แผนที่ภาคผนวก ๑ มีหลายฉบับ)

อย่างไรก็ตาม ในการพิพากษาคดีตีความคำพิพากษาเมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน

^{๑๑๔} ข้อสังเกตของไทย ย่อหน้า ๖.๒๐

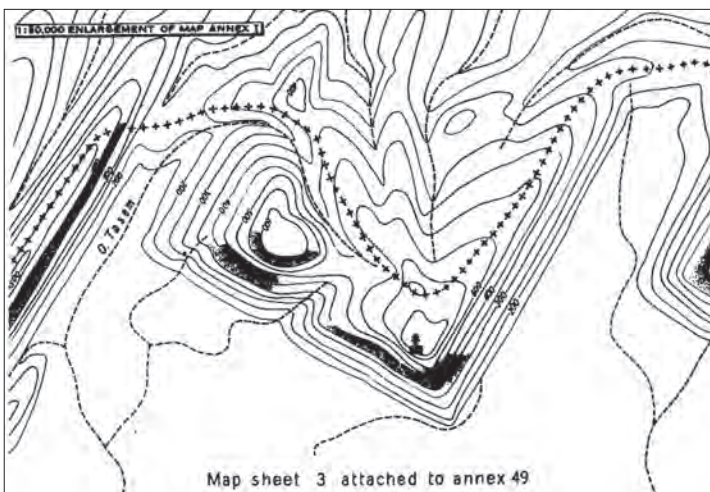
^{๑๑๕} เชิงอรรถ ๕๙๗ ประกอบ ย่อหน้า ๖.๒๔ ของข้อสังเกต

^{๑๑๖} คำอธิบายเพิ่มเติม ย่อหน้า ๑.๒๓

พ.ศ. ๒๕๕๖ ที่ผ่านมานั้น ศาลได้ตั้งข้อสังเกตต่อข้อเท็จจริงทั้งหลายของไทยเกี่ยวกับแผนที่ภาคผนวก ๑ และกล่าวว่าคูกรณี มีพันธกรณีที่จะปฏิบัติตามคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งไทยได้ยอมรับแผนที่ภาคผนวก ๑ ที่กัมพูชายื่นเมื่อคราวนั้นแล้ว (ซึ่งจะอธิบายถึงเรื่องนี้ต่อไปในส่วนของการคำพิพากษาคดีความ)

๒. แผนที่ฉบับที่ ๓ ของภาคผนวก ๔๙ ในคำให้การของไทย ซึ่งกัมพูชายกขึ้นอ้างและมีหลายฉบับ

ในการสู้คดีปราสาทพระวิหาร พ.ศ. ๒๕๐๕ ไทยได้นำเสนอแผนที่ฉบับที่ ๓ ของภาคผนวก ๔๙ แนบในคำให้การแก้ฟ้องของไทย แผนที่ฉบับที่ ๓ นี้ เป็นแผนที่ที่ศูนย์ฝึกอบรมระหว่างประเทศเพื่อการสำรวจทางอากาศในเมืองเดลฟท์ (International Training Centre for Aerial Survey in Delft-I.T.C.) เป็นผู้จัดทำ โดยขยาย “ส่วนหนึ่ง” ของแผนที่ภาคผนวก ๑ (ที่มาของแผนที่แผนที่ ๓ นี้ จะได้อธิบายในรายละเอียดในหัวข้อต่อไป) และแผนที่ดังกล่าวก็ไม่เคยได้รับการอ้างอิงโดยศาลในคำพิพากษาเลย จึงไม่อาจถือได้ว่าแผนที่แผนที่ ๓ ดังกล่าวถือได้ว่าได้รับการรับรองโดยศาล^{๑๑๗}

ภาพแผนที่แผนที่ ๓ ของภาคผนวก ๔๙ ซึ่งเป็นการนำแผนที่ภาคผนวก ๑ ในคำฟ้องของกัมพูชามาขยายมาตราส่วน (แนบท้ายคำให้การแก้ฟ้องของไทย)

^{๑๑๗} คำอธิบายเพิ่มเติม ย่อหน้า ๑.๓๗

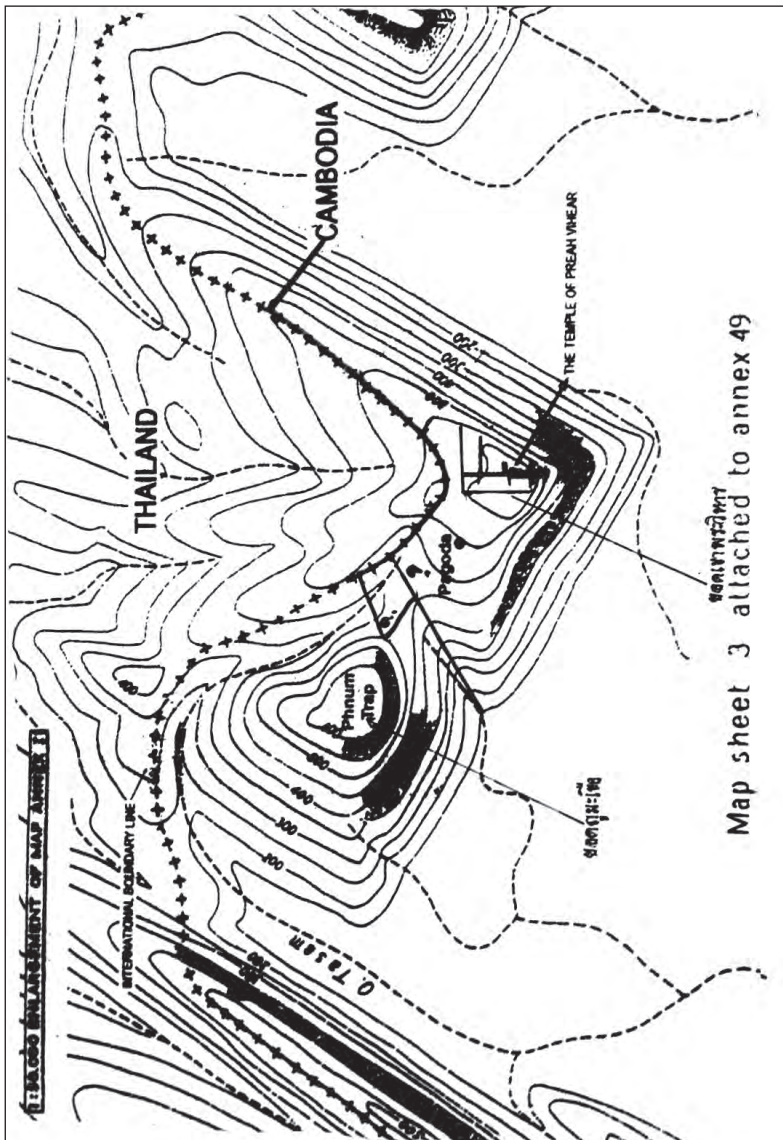

จากนั้นในคดีนี้ไทยได้ต่อสู้ว่าในคำขอตีความคำพิพากษาฯ ของกัมพูชา กัมพูชาได้อ้างแผนที่ฉบับหนึ่งในภาคผนวกที่เป็นแผนที่แผ่นที่ ๒ ซึ่งระบุว่าเป็นแผนที่ส่วนขยายของแผนที่ภาคผนวก ๑ ที่ “รับเอาไว้โดยศาล” (adopté par ICJ หรือ adopted by ICJ) และกัมพูชายังบรรยายในคำฟ้องด้วยว่า แผนที่ดังกล่าวเป็น “แผนที่ของศาล”^{๑๑๘} แท้จริงแล้วแผนที่ฉบับนี้ก็คือแผนที่แผ่นที่ ๓ ของภาคผนวกที่ ๔๙ ในคำให้การแก้ฟ้องของไทยในคดีเดิมที่กัมพูชาได้ทำการดัดแปลงจากแผนที่ที่ส่งให้คณะมนตรีความมั่นคงฯ กล่าวคือ มีการเปลี่ยนคำว่า “เส้นเขตแดน” (Boundary Line) เป็น “เส้นเขตแดนระหว่างประเทศ” (International Boundary Line) และเพิ่มคำว่า “Phnum Trap” (ภูมะเขือ) และ “ปราสาทพระวิหาร” เข้ามา และเดิมคำอธิบายว่า “รับรองโดยศาล” ซึ่งแผนที่ดังกล่าวนี้ ศาลที่พิพากษาคดีใน พ.ศ. ๒๕๐๕ แทบไม่ได้อ้างถึงเลย และไม่เคยได้รับการรับรองโดยศาล^{๑๑๙, ๑๒๐}

^{๑๑๘} คำขอให้ตีความหมายของกัมพูชา ย่อหน้า ๕ (๒)

^{๑๑๙} คำอธิบายเพิ่มเติม ย่อหน้า ๑.๓๖ และย่อหน้า ๑.๓๙

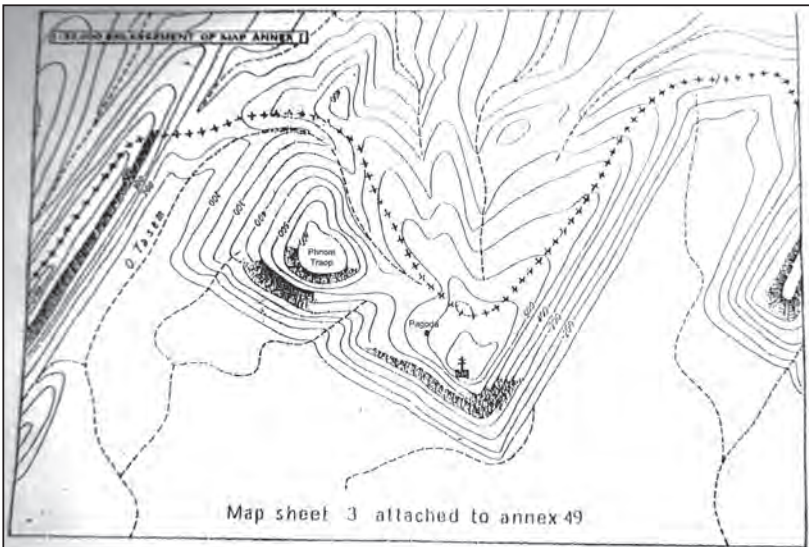
^{๑๒๐} นอกจากนี้ ไทยยังกล่าวอ้างด้วยว่า ก่อนหน้านั้นแผนที่ฉบับดังกล่าวได้ถูกปรับแต่งโดยกัมพูชาก่อนมีการยื่นคำขอให้ตีความหลายครั้ง โดยเมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ กัมพูชาได้ส่งหนังสือถึงคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติเพื่อร้องเรียนเกี่ยวกับข้อกล่าวหาเรื่องการละเมิดอำนาจอธิปไตยของกัมพูชาและได้แนบแผนที่ซึ่งกัมพูชาอ้างว่าเป็น “แผนที่ภาคผนวก ๑ (...)” ที่ใช้โดยศาลยุติธรรมระหว่างประเทศในการตัดสินข้อพิพาทระหว่างกัมพูชาและไทยเหนือปราสาทพระวิหารในเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๙๖๒ (the Annex I map’ (...) used by the International Court of Justice (ICJ) to adjudicate the conflict between Cambodia and Thailand over the temple of Preah Vihear in June 1962) และเมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ กัมพูชาก็แนบแผนที่เดียวกันนี้ไปกับหนังสือถึงคณะมนตรีความมั่นคงฯ เช่นกัน โดยอธิบายว่า แผนที่นี้เป็น “ส่วนขยายของแผนที่ภาคผนวก ๑” (คำอธิบายเพิ่มเติมของไทย ข้อ ๑.๓๗)

แผนที่ภาคผนวก ๒ แนบท้ายคำฟ้องของกัมพูชา

ทั้งนี้ ไทยได้อ้างว่า กัมพูชาได้อ้างแผนที่ดังกล่าวอีกครั้งในคำตอบของกัมพูชา แต่อาจจะเป็นเพราะไทยได้ตั้งข้อสังเกตไปในข้อสังเกตที่เป็นลายลักษณ์อักษรถึงการ “ดัดแปลง” แผนที่แผ่นที่ ๓ ของภาคผนวกที่ ๔๙ ของไทยมาเป็นแผนที่แผ่นที่ ๒ ในภาคผนวกที่เป็นแผนที่ของคำขอของกัมพูชา ในรอบนี้ กัมพูชาจึงนำเสนอแผนที่ดังกล่าวโดยแก้ไขอีกครั้ง ทำให้ข้อความที่อ้างว่าแผนที่ดังกล่าวเป็นแผนที่ที่รับรองโดยศาลหายไป การอ้างถึง “เส้นเขตแดนระหว่างประเทศ” ก็หายไป และกัมพูชาก็เปลี่ยนคำอธิบายใหม่ โดยกล่าวว่า แผนที่ดังกล่าวเป็นแผนที่แผ่นที่ ๓ ของภาคผนวก ๔๙ ซึ่ง “ได้รับการเสนอในคำให้การแก้ฟ้องของไทยในคดีเดิม” และ อธิบายว่า “แผนที่นี้จัดทำเตรียมโดยผู้เชี่ยวชาญของไทย”^{๑๒๑} และแผนที่ดังกล่าวก็ยังถูกดัดแปลงประการอื่นอีก คือ คำว่า “Phnum Trap” ถูกเปลี่ยนเป็น “Phnom Traop” คำว่า “Pagoda” ถูกเปลี่ยนเป็น “Pagode”^{๑๒๒}

ภาพแผนที่ในคำตอบของกัมพูชา

^{๑๒๑} คำอธิบายเพิ่มเติม ย่อหน้า ๑.๔๐ และ คำตอบของกัมพูชา ย่อหน้า ๒.๓๖

^{๑๒๒} คำตอบของกัมพูชา ย่อหน้า ๑.๔๑

ในคำอธิบายเพิ่มเติมเป็นลายลักษณ์อักษรของไทย ไทยได้ตั้งข้อสังเกตว่า การเติมภูมิประเทศเหล่านี้ (คำว่า Phnum Trap หรือ Phnom Traop และคำว่า Pagoda หรือ Pagode) ลงไปในแผนที่ฉบับที่ ๓ ของภาคผนวก ๔๙ โดยกัมพูชา นั้น เป็นไปเพราะกัมพูชาต้องการสร้างภาพว่าศาลที่พิพากษาคดีใน พ.ศ. ๒๕๐๕ มุ่งความสนใจไปที่ภูมิประเทศเหล่านี้ด้วย แผนที่มุ่งความสนใจไปที่ปราสาทพระวิหาร (แต่เพียงอย่างเดียว-ผู้เขียน) ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว ศาลมุ่งความสนใจไปเฉพาะตัวปราสาท และการที่กัมพูชาเปลี่ยนคำตอบของตนจากแต่เดิมที่อ้างว่าเป็นแผนที่ที่รับรองโดยศาล มาเป็นการอ้างว่าเป็นแผนที่ที่ผู้เชี่ยวชาญฝ่ายไทยทำขึ้น ก็เพื่อลงว่า ไทยได้ทำแผนที่แสดงตำแหน่งของวัด และกัมพูชาเชื่อไว้เท่ากับว่าใน พ.ศ. ๒๕๐๕ ไทยมุ่งความสนใจไปในพื้นที่ที่ไกลกว่าปราสาทและบริเวณของปราสาท^{๑๒๓} (นั่นคือ กัมพูชาพยายามแสดงให้เห็นว่า คำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ ไม่ได้ตัดสินเฉพาะเรื่องปราสาทและบริเวณปราสาท แต่มีอาณาบริเวณกว้างกว่านั้น-ผู้เขียน)

อย่างไรก็ตาม ในการแถลงการณ์ด้วยวาจา ตัวแทนของฝ่ายไทย (นางสาวอลิษา มิ่ง) ได้กล่าวว่า แผนที่เหล่านี้ซึ่งกัมพูชาอ้างมาตลอดในการสู้คดีด้วยเอกสาร ทั้งในคำขอให้ตีความและคำตอบของกัมพูชา นั้น กัมพูชาไม่ได้กล่าวถึงอีกเลยตั้งแต่การนั่งพิจารณาของศาล เมื่อวันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๖ เป็นต้นมา^{๑๒๔}

๓. การนำแผนที่แผนที่ ๓ และ ๔ ในภาคผนวก ๔๙ ที่ไทยเคยอ้างในคดี พ.ศ. ๒๕๐๕ มาใช้โดยกัมพูชา

ก่อนจะกล่าวถึงการนำแผนที่แผนที่ ๓ และ ๔ ในภาคผนวก ๔๙ ที่ไทยเคยอ้างในคดีปราสาทพระวิหาร พ.ศ. ๒๕๐๕ มาใช้ในคดีตีความคำพิพากษาในปัจจุบันโดยกัมพูชา นั้น ผู้เขียนจะขอเล่าถึงที่มาของแผนที่ทั้งสองแผนที่ดังกล่าวในการสู้คดีใน พ.ศ. ๒๕๐๕ เสียก่อน

ในการสู้คดีปราสาทพระวิหาร พ.ศ. ๒๕๐๕ ไทยได้อ้างในคำให้การแก้ฟ้องของไทยว่า แผนที่ภาคผนวก ๑ ที่กัมพูชาอ้างในคำฟ้องนั้นมีข้อผิดพลาด โดยอ้างผู้เชี่ยวชาญ คือ ดร.สเกอเมอร์ฮอร์น (Dr. Schermerhorn) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า เส้นสันปันน้ำบนแผนที่ภาคผนวก ๑ ผิดพลาด เนื่องจากรวมลำธารโตะาเซมไว้บนแผนที่อย่างผิดพลาด^{๑๒๕} และได้เสนอแผนที่ฉบับที่ ๑ และ ๒ ในแผนที่ภาคผนวก ๔๙ เพื่อแสดงเส้นสันปันน้ำที่ถูกต้อง

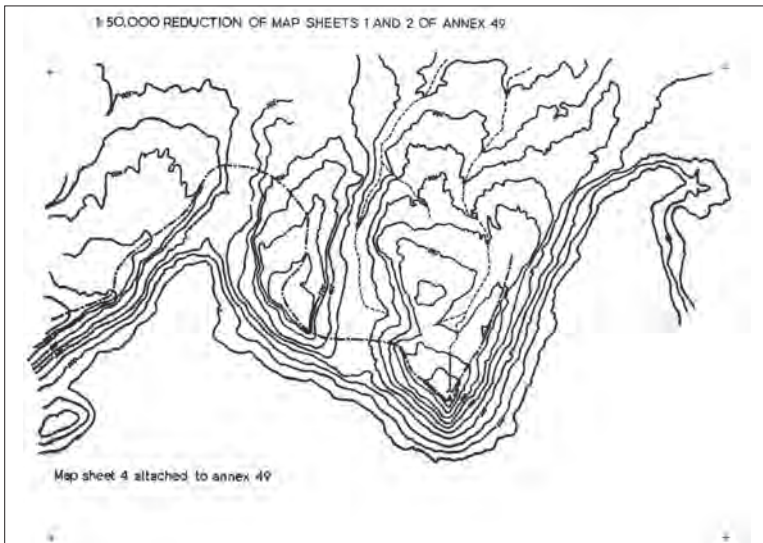
^{๑๒๓} คำอธิบายเพิ่มเติมของไทย ย่อหน้า ๑.๔๒-๑.๔๓

^{๑๒๔} สรุปแถลงการณ์ด้วยวาจา (ถ้อยแถลงที่ ๓ นางสาวอลิษา มิ่ง)

^{๑๒๕} คำอธิบายเพิ่มเติมของไทย ย่อหน้า ๑.๔๖

ทั้งนี้ แผนที่ฉบับที่ ๑ และ ๒ ดังกล่าวเป็นแผนที่ที่จัดทำโดยศูนย์ฝึกอบรมระหว่างประเทศเพื่อการสำรวจทางอากาศฯ ซึ่งมีการระบุเส้นสันปันน้ำอย่างละเอียด แผนที่ดังกล่าวจึงมีมาตราส่วนที่ใหญ่มาก ทำให้แผนที่ฉบับนี้ กับแผนที่ภาคผนวก ๑ (ซึ่งมีมาตราส่วนที่เล็กกว่า) มีความแตกต่างกันอย่างมากในเรื่องของมาตราส่วน การเปรียบเทียบโดยตรงถึงความแตกต่างของแผนที่ภาคผนวก ๑ และแผนที่ฉบับที่ ๑ และ ๒ นี้ จึงเป็นไปได้ ดังนั้น จึงมีการขยายมาตราส่วนของแผนที่ภาคผนวก ๑ จาก ๑ : ๒๐๐,๐๐๐ เป็น ๑ : ๕๐,๐๐๐ ซึ่งนำเสนอเป็นแผนที่แผ่นที่ ๓ และลดมาตราส่วนของแผนที่แผ่นที่ ๑ และ ๒ ให้เหลือ ๑ : ๕๐,๐๐๐ เช่นกัน และนำเสนอเป็นแผนที่แผ่นที่ ๔ และทำแผนที่แผ่นที่ ๔ ให้เป็นแผ่นใส เพื่อให้วางซ้อนทับกับแผนที่แผ่นที่ ๓ ได้^{๑๒๖}

แผนที่ฉบับที่ ๔ ของภาคผนวก ๔๙ ในคำให้การแก่ทัพของไทยในคตปี ๒๕๐๕

^{๑๒๖} คำอธิบายเพิ่มเติมของไทย ย่อหน้า ๒.๑๕

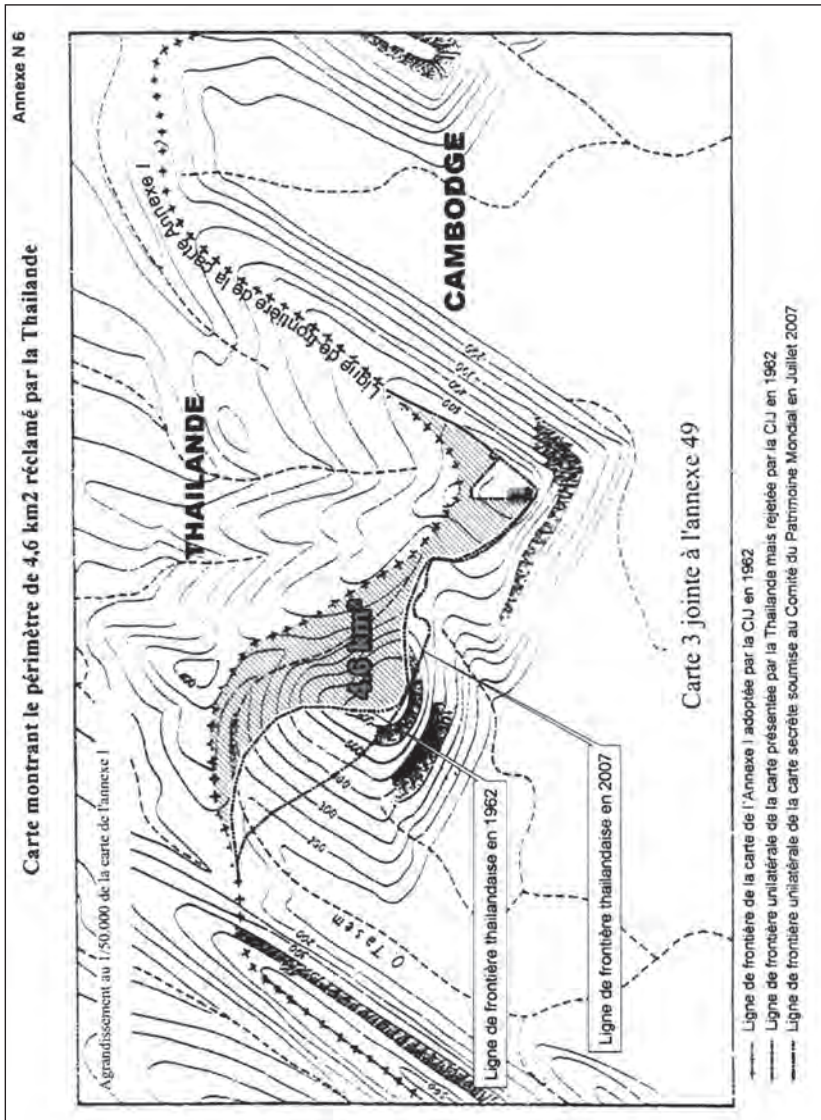
นอกจากนี้ในรายงานของ ดร.สเกเมอร์ฮอร์น ยังระบุไว้ด้วยว่า การวางแผนที่ทั้งสองซ้อนกันนั้นเป็นไปได้ แต่จุดประสงค์ในการนำแผนที่ทั้ง ๒ แผ่นมาวางซ้อนกัน ก็เป็นไปได้เพื่อเปรียบเทียบลักษณะภูมิประเทศบนแผนที่ และชี้ให้เห็นข้อบกพร่องของแผนที่ภาคผนวก ๑ และที่สำคัญ ดร.สเกเมอร์ฮอร์น ไม่ได้นำแผนที่ทั้ง ๒ ฉบับมาซ้อนกันในรายงาน หรือในคำให้การของตนเอง อีกทั้ง ไม่ได้จัดทำสำเนาแผนที่ที่แสดงการซ้อนกันของแผนที่ทั้ง ๒ เพื่อเสนอต่อศาลเลย^{๑๒๗}

อย่างไรก็ตาม ในคำตอบแก้ของกัมพูชาในคดีปัจจุบัน กัมพูชาได้ทำสำเนาแผนที่โดยนำแผนที่แผ่นที่ ๓ และแผนที่แผ่นที่ ๔ มาวางทับซ้อนกัน แล้วอ้างว่าเป็นแผนที่แสดง “การเปรียบเทียบที่สร้างขึ้นโดย ดร.สเกเมอร์ฮอร์น หลังจากที้นำแผนที่สองฉบับมาซ้อนกัน” (Une comparaison effectuée par le Dr. Schermerhorn après superposition des deux cartes) และอธิบายว่า

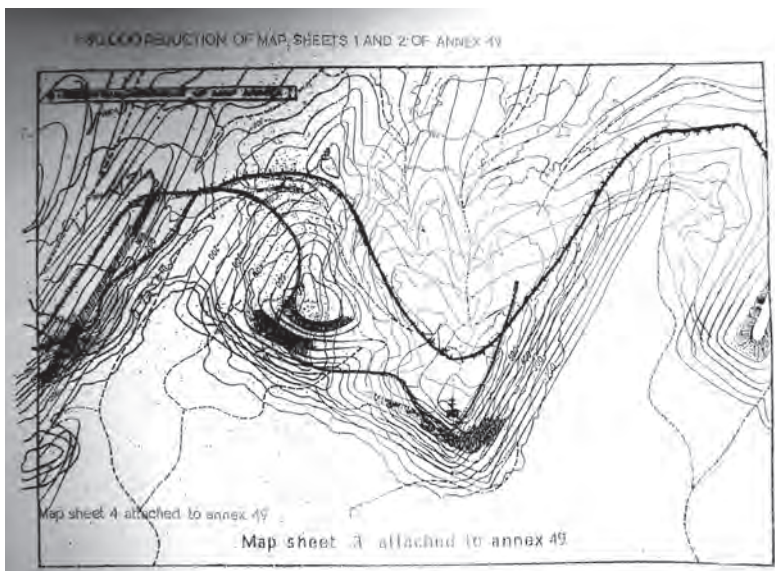
“หลังจากวางซ้อนแผนที่สองฉบับ เส้นที่ถูกเน้นด้วยสีเขียว คือ เส้นตามแผนที่ภาคผนวก ๑ เส้นที่ถูกเน้นด้วยสีแดง แสดงถึงตำแหน่งของสันปันน้ำตามความเข้าใจของฝ่ายไทย ทางด้านตะวันออกและตะวันตกของตัวปราสาทเส้นทั้งสองจะมาบรรจบกัน อย่างไรก็ตามก็ดี ในส่วนกลางมีพื้นที่ซึ่งถูกกำหนดขอบเขต ซึ่งเส้นทั้งสองแยกออกจากกัน ที่นั่น สอดคล้องกับพื้นที่ ๔.๖ ตารางกิโลเมตร ซึ่งเคยอยู่ใจกลางข้อพิพาทในคดีเดิม และยังคงเป็นกรณีอยู่ในปัจจุบัน”^{๑๒๘}

^{๑๒๗} คำอธิบายเพิ่มเติมของไทย ย่อหน้า ๑.๔๖

^{๑๒๘} คำตอบของกัมพูชา ย่อหน้า ๔.๖๕

ภาพแสดงพื้นที่ทับซ้อน ๔.๖ ตารางกิโลเมตรในคำขอของกัมพูชา

ภาพการนำแผนที่มาทับซ้อนกันในคำตอบของกัมพูชา

ดังนั้น ไทยจึงต่อสู้ว่า แผนที่ที่อ้างในคำตอบของกัมพูชาดังกล่าว ว่าเป็นแผนที่ของ ดร.สเกเมอร์ฮอร์น จึงไม่เป็นความจริง (เพราะ ดร.สเกเมอร์ฮอร์นไม่เคยทำสำเนาการซ้อนทับกันของแผนที่ดังกล่าวเลย) และการกล่าวอ้างดังกล่าวของกัมพูชาจะทำให้เข้าใจว่า พื้นที่ ๔.๖ ตารางกิโลเมตรนั้น เป็นพื้นที่ที่ศาลในคดี พ.ศ. ๒๕๐๕ ให้ความสนใจ และแม้กัมพูชาจะอ้างว่าการนำแผนที่มาซ้อนทับกันดังกล่าวเป็นการทำในสิ่งที่ ดร.สเกเมอร์ฮอร์นบอกว่าทำได้ ก็ไม่เป็นความจริง เนื่องจาก ดร.สเกเมอร์ฮอร์น กล่าวว่า การซ้อนแผนที่นั้นทำได้ก็เป็นไปเพื่อเปรียบเทียบลักษณะภูมิประเทศ ไม่ใช่ทำเพื่อดีความสนใจของศาลไปยังบริเวณที่เกิดจากการซ้อนกันของแผนที่^{๑๒๙}

^{๑๒๙} คำอธิบายเพิ่มของไทย ย่อหน้า ๑.๔๗

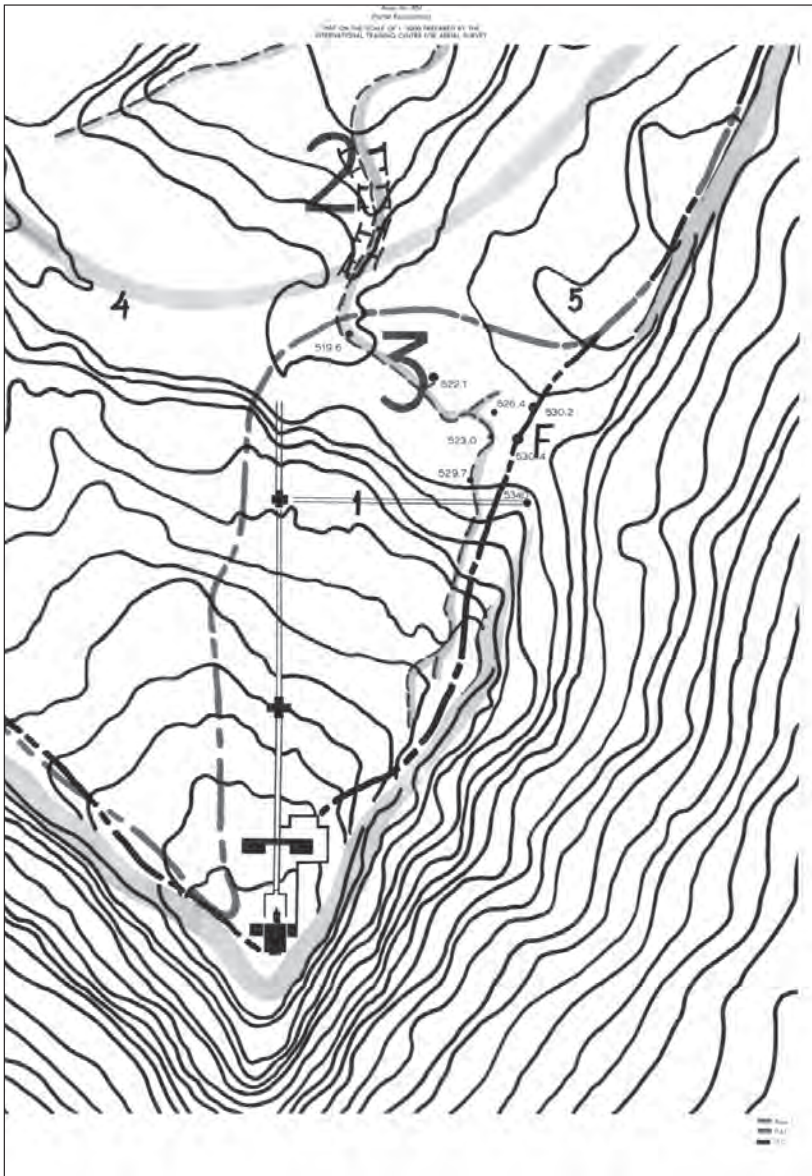
นอกจากนี้ ในการให้การด้วยวาจา ผู้แทนของไทย (นางสาวอลิษา มิ่ง) ได้กล่าวถึงข้อต่อสู้ดังกล่าวนี้อีกครั้ง โดยเน้นย้ำว่า พื้นที่ ๔.๖ ตารางกิโลเมตรนี้ ไม่ได้มีอยู่ในคดีเดิมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ ศาลใน พ.ศ. ๒๕๐๕ ไม่เคยทราบผลเรื่องการทาบเปรียบเทียบดังกล่าวเลย เพราะในช่วงการดำเนินคดีใน พ.ศ. ๒๕๐๕ นั้น ดร.สเกเมอร์ฮอร์น เพียงแต่เสนอให้มีการนำแผนที่มาซ้อนกันเพื่อให้เห็นความคลาดเคลื่อนของข้อมูลในภูมิประเทศเท่านั้น^{๑๓๐} แต่การทาบแผนที่เปรียบเทียบนี้เป็นเรื่องใหม่ที่เกิดขึ้นเนื่องจากกัมพูชาต้องการนำปราสาทไปขึ้นทะเบียนมรดกโลก^{๑๓๑}

๔. ข้อต่อสู้ของไทยเรื่องเอกสารที่ศาลในคดี พ.ศ. ๒๕๐๕ มุ่งให้ความสำคัญ

ในระหว่างการนั่งพิจารณาคดีปราสาทพระวิหารเมื่อ ๕๐ ปีที่แล้วนั้น ได้มีการนำแผนที่ฉบับหนึ่ง ซึ่งรู้จักกันในชื่อ “แผนที่ใหญ่” (Big Map) หรือที่บางครั้งอ้างถึงในชื่อ “แผนที่มเหมา” มาจัดแสดงในศาล แผนที่ดังกล่าวเป็นการขยายแผนที่ฉบับที่ ๑ และ ๒ ของภาคผนวก ๔๙ ให้มีขนาดใหญ่ขึ้น โดยแผนที่ดังกล่าวนี้ หนายฝ่ายไทย คือ นายเจมส์ไฮด์ (James Hyde) เป็นผู้เสนอเพื่อให้ศาลสามารถติดตามประเด็นข้อต่อสู้ของนายทั้งสองฝ่ายได้ง่ายยิ่งขึ้น และศาลได้สั่งให้จัดทำภาพจำลองบางส่วนของ “แผนที่ใหญ่” นี้ในมาตราส่วน ๑ : ๒,๐๐๐ และเก็บในปกหลังของเอกสารคำให้การ ซึ่งสำเนาบางส่วนของ “แผนที่ใหญ่” ที่ทำโดยศาลนี้ (Partial Reproduction) ก็คือ แผนที่ในภาคผนวก ๘๕ ดี (Annex No. 85d)

^{๑๓๐} ถ้อยแถลงที่ ๒ ของนางสาวอลิษา มิ่ง

^{๑๓๑} ถ้อยแถลงที่ ๓ ของนางสาวอลิษา มิ่ง

แผนที่ในภาคผนวก ๘๕ ดี

แผนที่ในภาคผนวก ๘๕ ดี ดังกล่าวประกอบด้วยเส้นสันปันน้ำตามขอบหน้าผา (โดยประมาณ) ตามความเข้าใจของผู้เชี่ยวชาญด้านแผนที่ของไทย (เส้นสีดำ) ซึ่งจะกันเอา ปราสาทพระวิหารเกือบทั้งหมดให้อยู่ในเขตไทย และเส้นสันปันน้ำตามทักมพูชาเข้าใจ (เส้นสีแดง) ซึ่งจะกันเอาปราสาทพระวิหารให้อยู่ในเขตกัมพูชา^{๑๓๒} ไทยได้ชี้ให้เห็นว่า แผนที่ภาคผนวก ๘๕ ดี (ซึ่งเป็นสำเนาแผนที่บางส่วนที่ศาลทำนี้) แสดงให้เห็นถึงสิ่งที่ศาลเข้าใจถึงคำว่า “บริเวณปราสาท” (ว่าไม่ได้หมายความรวมเอาถึงพื้นที่ ๔.๖ ตารางกิโลเมตรนั้น แต่เป็นบริเวณที่จำกัด-ผู้เขียน) โดยมิเหตุผลสนับสนุนอย่างน้อย ๒ ประการ ดังนี้

ประการแรก แผนที่ภาคผนวก ๘๕ ดี เป็นการทำสำเนาแผนที่เพียงบางส่วนของ “แผนที่ใหญ่” ซึ่งศาลจัดพิมพ์สำเนาแผนที่บางส่วนนี้เอง การที่ศาลเลือกส่วนเล็กน้อยจาก “แผนที่ใหญ่” เพื่อแสดง “บริเวณปราสาท” เป็นการขัดแย้งโดยตรงกับข้อเรียกร้องของ กัมพูชาในคดีปัจจุบันที่ว่า “บริเวณปราสาท” คือบริเวณที่กัมพูชาได้นำเสนอไว้บนแผนที่ฉบับที่ ๓ ที่ได้เติมแต่งขึ้น

ประการที่สอง ศาลได้พิจารณาเห็นว่าจำเป็นจะต้องผนวกเอาภาคผนวก ๘๕ ดี นี้ ไปกับประมวลเอกสารค่าให้การที่ได้รับการตีพิมพ์ ในขณะที่ศาลไม่ได้ผนวกแผนที่อื่น ๆ ที่ได้นำเสนอต่อศาลไปด้วย และเมื่อประกอบกับหมายเหตุของสำนักทะเบียนศาล ที่ว่า “จากจำนวนแผนที่ที่ผนวกไว้กับค่าให้การที่คู่ความได้ยื่นไว้ต่อสำนักทะเบียนศาล เฉพาะแผนที่ฉบับต่าง ๆ ที่ศาลเห็นว่าจำเป็นสำหรับการเข้าใจคำพิพากษาเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๖๒ เท่านั้นที่ถูกทำสำเนาไว้ในกรพิมพ์ครั้งนี้” ก็นับได้ว่า ศาลถือว่าการตีพิมพ์แผนที่นี้จำเป็น เพราะเป็นการแสดงขอบเขตทางภูมิศาสตร์ของคำพิพากษานั้นเอง^{๑๓๓}

๖. ข้อสังเกต และการคาดการณ์ความเป็นไปได้ของผลแห่งคำพิพากษาในคดีตีความ

ก่อนที่ศาลจะมีคำตัดสินเกี่ยวกับคดีการตีความนี้ ผู้เขียนเคยตั้งข้อสังเกต และคาดการณ์ความเป็นไปได้ของผลคำพิพากษาเมื่อเดือนสิงหาคมที่ผ่านมา และตีพิมพ์เป็นบทความเรื่อง “ปัญหาปราสาทพระวิหาร จะลงเอยอย่างไร?”^{๑๓๔}

^{๑๓๒} กระทรวงการต่างประเทศ. (๒๕๕๖). แผนที่นั้นสำคัญไฉน (หนังสือวิทยุสารณมย์) ใน “วิทยุสารณมย์” ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๕๙ เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๖. อมรินทร์พริ้นท์ติ้ง: กรุงเทพฯ.

^{๑๓๓} คำอธิบายเพิ่มเติม ข้อ ๒.๒๕

^{๑๓๔} บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. (๒๕๕๖). ปัญหา “พระวิหาร” จะลงเอยอย่างไร?. คอลัมน์ เติลนิวิสว่าไรต์. หนังสือพิมพ์เติลนิวิส วันอังคารที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

ก่อนจะกล่าวถึงการคาดการณ์ผลของคำพิพากษา ผู้เขียนมีข้อสังเกตเบื้องต้นบางประการเกี่ยวกับคดีขอตีความคำพิพากษาที่ได้กล่าวไปทั้งหมดข้างต้น ดังนี้

ประการแรก คดีขอตีความคำพิพากษาของศาลมีไม่มากนักสำหรับศาลประจำยุติธรรมระหว่างประเทศ (Permanent Court of International Justice) มีอยู่ ๓ คดี คือ **คดีสัมปทานในปาเลสไตน์ของบริษัทมาปอมมาติส** ลงวันที่ ๓๐ สิงหาคม ค.ศ. ๑๙๒๔^{๑๓๕} **คดีตีความคำพิพากษตามสนธิสัญญาเนยี** ระหว่างบัลกาเรียกับกรีซ ๒๖ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๒๕^{๑๓๖} และ**คดีโรงงานที่ชอร์โซว์** (The Chorzow Factory) ระหว่างเยอรมนีกับโปแลนด์ลงวันที่ ๑๖ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๒๗^{๑๓๗} ต่อมา เมื่อมีศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ (ICJ) ก็มีคดีขอตีความอีกไม่กี่คดี กล่าวคือ **คดีการลี้ภัย** (The Asylum Case) ลงวันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๕๐^{๑๓๘} **คดีไหล่ทวีประหว่างตูนิเซียกับลิเบีย** ลงวันที่ ๑๐ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๘๕^{๑๓๙} **คดีเขตแดนทางบกและทางทะเล** ระหว่างคาเมอรูนกับไนจีเรีย ลงวันที่ ๑๑ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๙๘^{๑๔๐} และ**คดีอวีนา (Avena) และชาวเม็กซิกัน** ระหว่างเม็กซิโกกับสหรัฐอเมริกา ลงวันที่ ๑๖ กรกฎาคม ค.ศ. ๒๐๐๘^{๑๔๑}

ใน ๗ คดีนี้ ศาลไม่รับตีความ ๔ คดี และรับตีความ ๓ คดี โดยเฉพาะในคดีอวีนา ระหว่างเม็กซิโกกับสหรัฐอเมริกา ซึ่งเม็กซิโกขอตีความคำพิพากษาศาลโลก ซึ่งพิพากษาเมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม ค.ศ. ๒๐๐๔ (พ.ศ. ๒๕๔๗) ให้สหรัฐอเมริกาทบทวนหรือพิจารณา คำตัดสินนายอวีนาและชาวเม็กซิกันอื่น โดยศาลอเมริกันเสียใหม่เองให้สอดคล้องกับพันธกรณี ในอนุสัญญาเวียนนาว่าด้วยความสัมพันธ์ทางกงสุล โดยต้องแจ้งให้ทูตหรือกงสุลเม็กซิโกทราบถึงการดำเนินคดีตามเม็กซิโกกันก่อน และในขณะที่ประธานาธิบดีรับที่จะปฏิบัติตามพันธกรณี ก็มีการยื่นคำขอหมายปล่อย (habeas corpus) ให้ศาลปล่อยนักโทษที่ถูกประหาร

^{๑๓๕} The Mavrommatis Palestine Concessions. (Greece V. Britain). 30 August 1924, PCIJ

^{๑๓๖} Bulgaria v. Greece, Judgment, (๑๙๒๕) PCIJ Series A no 4 .

^{๑๓๗} The Factory At Chorzow, Germany v. Poland, (1927). PCIJ

^{๑๓๘} the Asylum Case (Colombia v. Peru), 1950, ICJ

^{๑๓๙} Continental Shelf (Tunisia v. Libyan Arab Jamahiriya), 1985, ICJ

^{๑๔๐} Land and Maritime Boundary between Cameroon and Nigeria (Cameroon v. Nigeria: Equatorial Guinea intervening), 1998, ICJ

^{๑๔๑} Avena and Other Mexican Nationals (Mexico v. United States of America), 2008, ICJ

(นาย Medellin ที่ถูกมลรัฐเท็กซัสฟ้อง) แต่ใน ค.ศ. ๒๐๐๘ (พ.ศ. ๒๕๕๑) ศาลฎีกาสหรัฐวินิจฉัยว่า คำพิพากษาศาลโลกในคดี Avena พ.ศ. ๒๕๔๗ และ Presidential Memorandums ของประธานาธิบดี Bush เมื่อปี ๒๕๔๘ ที่สั่งให้รัฐมนตรียุติธรรมดำเนินการให้ศาลมลรัฐทั้งหลายยอมปฏิบัติตามคำพิพากษาศาลโลก ทั้ง ๒ สิ่งนี้ไม่ใช่กฎหมายสหรัฐที่จะไปจำกัดอำนาจมลรัฐและศาลมลรัฐ ศาลฎีกาจึงยกคำร้อง ทำให้นักโทษเม็กซิกันจะถูกประหารชีวิตหลายคน จึงทำให้รัฐบาลเม็กซิโกยื่นคำขอตีความในคดีนี้ นอกจากขอตีความคำพิพากษาแล้ว เม็กซิโกยังขอมาตรการคุ้มครองชั่วคราวจากศาลให้สั่งสหรัฐอเมริกามาไม่ให้ประหารชีวิตคนเม็กซิกัน ซึ่งศาลโลกก็ออกมาตรการชั่วคราวให้

แต่เมื่อตัดสินเนื้อหาสาระของการขอตีความจริง ศาลกลับพิพากษาว่า ศาลไม่อาจตีความตามที่เม็กซิโกขอได้ เพราะในคดี Avena ศาลไม่ได้วินิจฉัยว่า “ศาลทั้งหลายในสหรัฐอเมริกามีต้องปฏิบัติตามอนุสัญญามาตรา ๑๕๓ (๙) โดยตรง” ทั้งศาลโลกก็ไม่ได้ตัดสินว่าการปฏิบัติตามโดยตรงจะเกิดขึ้นไม่ได้ ดังนั้น ประเด็นที่เม็กซิโกขอตีความเพื่อให้คำพิพากษาศาลโลกผูกพันองค์กรทั้งหลายของมลรัฐ รวมทั้งศาลของมลรัฐนั้น ศาลโลกจึงไม่รับตีความให้

ดังนั้น หากพิจารณาแนวโน้มเช่นนี้ คดีขอตีความของกัมพูชาที่อาจคล้ายกับคดีอวีนาตรงที่ศาลโลกออกมาตรการคุ้มครองชั่วคราวก็จริงอยู่ แต่ศาลโลกก็อาจตัดสินเนื้อหาสาระที่สุดท้ายว่าศาลไม่รับไว้ตีความก็ได้

ประการที่สอง เป็นข้อสังเกตเกี่ยวกับตัวผู้พิพากษาซึ่งตัดสินคดี โดยตอนเริ่มคดีใน พ.ศ. ๒๕๕๔ จนถึงศาลออกมาตรการชั่วคราวเมื่อ ๑๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ นั้น มีผู้พิพากษาประจำที่ตัดสิน ๑๔ คน ผู้พิพากษาคดีที่ไทยและกัมพูชาตั้งฝ่ายละคนรวม ๒ คน รวมเป็น ๑๖ คน แต่เมื่อต้น พ.ศ. ๒๕๕๕ มีการเปลี่ยนตัวผู้พิพากษา โดยมีผู้พิพากษาเข้ามาใหม่ ๓ คน คือ นาย Giorgio Gaja จากอิตาลี Julia Sebutinde จากอูกันดา และ Dalveer Bhandari จากอินเดีย ทั้ง ๓ ท่านนี้ยังไม่เคยพิจารณาคดีนี้เลย ดังนั้น ความเห็นของทั้ง ๓ ท่านนี้ ก็จะมีผลต่อการตัดสินเนื้อหาสาระตัดสินขั้นสุดท้ายด้วย

อนึ่ง ต้องเข้าใจว่า ผู้พิพากษาเฉพาะคดี Jean Pierre Cot ที่ไทยตั้งก็ดี ผู้พิพากษาเฉพาะคดี Gilbert Guillaume ที่กัมพูชาตั้งก็ดี เป็นผู้พิพากษาที่มีความเป็นอิสระในการตัดสินตามความเห็นและมโนธรรมของท่าน ท่านทั้ง ๒ ไม่มีหน้าที่ต้อง “เข้าข้าง” ประเทศที่ตั้งตน แต่โดยธรรมเนียม ผู้พิพากษาเฉพาะคดีที่คู่ความตั้งนี้ ย่อมจะสะท้อนจุดยืนและความเห็นของคู่กรณีให้ผู้พิพากษาอื่นได้รับทราบ แต่ตนไม่มีหน้าที่ต้องตัดสินตามประเทศที่ตั้งตน

ประการที่สาม ผู้พิพากษาที่เป็นมนุษย์ แม้จะมีจริยธรรมเกี่ยวกับความเป็นกลางกำกับอยู่ก็จริง แต่ก็ย่อมมีความรู้สึกส่วนตัวประกอบอยู่บ้าง ดังนั้น พฤติกรรมของคู่กรณีในทางระหว่างประเทศที่ผ่านมา อันปรากฏอยู่ในสื่อหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ก็ย่อมมีผลต่อผู้พิพากษาเหล่านี้มากบ้าง น้อยบ้าง เป็นธรรมดา และทัศนคติเหล่านี้อาจปรากฏในคำสั่งมาตรการคุ้มครองชั่วคราวที่ศาลออกเมื่อวันที่ ๑๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ โดยเฉพาะคำสั่งข้อ B ๒. ที่มีมติ ๑๕ ต่อ ๑ “ห้ามไทยปิดเส้นทางคมนาคมหรือขัดขวางการลำเลียงสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีพ รวมไปถึงการขึ้นลงของพลเรือนชาวกัมพูชาที่จะขึ้นลงไปยังปราสาทพระวิหาร” นั้นแสดงให้เห็นทัศนคติที่ไม่สู้จะดีต่อฝ่ายไทยมากนัก เพราะคำสั่งข้อนี้กัมพูชาไม่ได้ขอให้ศาลสั่ง แต่ศาลสั่งเอง อันแสดงให้เห็นว่าศาลเกรงว่าไทยจะปิดกั้นการลำเลียงสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีพ และการขึ้นลงจากปราสาทของชาวกัมพูชาได้

สำหรับการคาดคะเนคำพิพากษาของศาลนั้น หลายฝ่ายได้กล่าวมาบ้างแล้ว สำหรับผู้เขียนนั้น คิดว่าน่าจะมี ๒ แนวทางหลัก

แนวทางแรก คือ แนวทางที่ศาลไม่รับตีความตามที่กัมพูชาขอ แนวทางนี้ดูผิวเผินอาจไม่น่าเป็นไปได้ เพราะการที่ศาลออกคำสั่งกำหนดมาตรการชั่วคราวให้มีเขตปลอดทหารชั่วคราว (PDZ) ได้ ศาลต้องพอใจว่า ในเบื้องต้นศาลมีเขตอำนาจที่จะตีความ (*prima facie jurisdiction*) ซึ่งศาลเห็นว่ามีข้อพิพาทเกี่ยวกับบทปฏิบัติการระหว่างไทย-กัมพูชา ๗ ประการ โดยเฉพาะความแตกต่างในความเห็นเรื่องความหมาย และขอบเขตของ “บริเวณใกล้เคียงบนดินแดนกัมพูชา” ในคำพิพากษา พ.ศ. ๒๕๐๕ ความแตกต่างในพันธกรณีที่ต้องถอนทหาร และความเห็นที่แตกต่างกันระหว่างการยอมรับเส้นเขตแดนบนแผนที่ภาคผนวก ๑ ด้วยเหตุนี้ ศาลจึงยกคำคัดค้านที่ไทยขอให้ไม่รับคำร้องกัมพูชาเป็นเอกฉันท์ เมื่อศาลเห็นเบื้องต้นว่ามีข้อพิพาทแล้วในท้ายที่สุด ศาลจะกลับลำมาบอกว่าตนไม่มีอำนาจก็ดูกระไรอยู่

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนได้แสดงให้เห็นแล้วว่าคดีข้อตีความที่มีอยู่ ๗ คดีนั้น มีคดีเดียวก่อนหน้าคดีพระวิหารที่มีคำขอมาตรการชั่วคราวด้วย เหมือน ๆ กับคดีพระวิหารนั้นคือคดี Avena ซึ่งในคดีนั้นศาลโลกก็เห็นว่าตนมีอำนาจเบื้องต้น ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ จึงออกคำสั่งคุ้มครองชั่วคราว ไม่ให้สหรัฐอเมริกาประหารชีวิตคนเม็กซิโก คือ นาย Medellin ซึ่งถูกศาลเท็กซัสตัดสินประหารชีวิต และศาลฎีกาสหรัฐไม่ยอมออกหมายปล่อยดังกล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ท้ายที่สุด นาย Medellin ก็ถูกประหารชีวิตในวันที่ ๕ สิงหาคม ๒๕๕๑ เมื่อตัดสินคดีในขั้นที่สุด ศาลก็วินิจฉัยว่า “กรณีทั้งหลายที่สหรัฐเม็กซิโกอ้างว่าเป็นกรณีพิพาทระหว่างคู่กรณีทั้ง ๒ นั้น... ไม่ใช่กรณีที่ศาลได้เคยตัดสินมาในคำพิพากษา

เมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม ค.ศ. ๒๐๐๔ (๒๕๔๗)... ดังนั้น จึงไม่ก่อให้เกิดการตีความที่จะเรียกร้องได้ โดยสหรัฐอเมริกา” เหตุผลที่ศาลใช้ในคดีนี้ก็เหมือนกับที่ศาลประจำนิติธรรมระหว่างประเทศ เคยไม่รับตีความในคดีสนธิสัญญาเนย์ระหว่างบัลแกเรียกับกรีซ เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๒๕ ซึ่งศาลให้เหตุผลว่า “การตีความคำพิพากษาเมื่อวันที่ ๑๒ กันยายน ค.ศ. ๑๙๒๔ ตามมาตรา ๖๐ ของธรรมนูญศาลฯ นั้น ไม่อาจเกินไปกว่าขอบเขตของคำพิพากษาเดิม...” ในคดีขอตีความการลี้ภัย (The Asylum Case) ซึ่งตัดสินเมื่อ ๒๗ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๕๐ ศาลไม่รับคำร้องที่รัฐบาลโคลอมเบียขอตีความโดยเหตุผลว่า “...ประเด็นที่ยกไม่ได้ยื่นมาให้ ศาลพิจารณาแต่ต้นโดยคู่กรณี... ศาลจึงไม่อาจตัดสินในประเด็นดังกล่าวได้ คู่กรณีมีหน้าที่ ต้องนำเสนอข้อเรียกร้องของตนเป็นประเด็น ซึ่งทั้งคู่ก็ไม่ได้ทำ เมื่อโคลอมเบียอ้างว่ามี “ช่องว่าง” (gaps) ในคำพิพากษา ช่องว่างนี้แท้จริงคือประเด็นใหม่ ซึ่งไม่สามารถขอให้ ตัดสินได้ด้วยวิธีตีความ เพราะการตีความไม่มีทางเกินไปกว่าขอบเขตแห่งคำพิพากษาเดิม ซึ่งถูกกำหนดโดยการนำเสนอของคู่กรณีนั่นเอง”

ถ้าดูบรรทัดฐาน ๓ คดีข้างต้นนี้ ก็อาจทำให้ “ใจชื้น” ขึ้นมาได้ว่า

๑. แม้ศาลจะเคยพิจารณาว่า “ในเบื้องต้นศาลมีอำนาจรับคดีไว้พิจารณา” (prima facie jurisdiction) แต่ในท้ายที่สุดศาลก็อาจไม่รับฟ้องได้ดังคดี Avena ที่ศาลตัดสินใน พ.ศ. ๒๕๕๑ ในคดีพระวิหารก็เช่นกัน ศาลอาจออกคำสั่งกำหนดมาตรการชั่วคราว เพื่อระงับ การปะทะของไทย-กัมพูชา เพื่อให้เกิดสันติภาพชั่วคราว แต่ท้ายที่สุดศาลก็อาจวินิจฉัยว่า ไม่รับพิจารณาก็ได้

อย่างไรก็ตาม ถ้าหากพิจารณาคะแนนเสียงที่ผู้พิพากษาศาลโลกลงมติในคำขอ มาตรการชั่วคราว ก็จะพบข้อแตกต่างระหว่างคดีพระวิหารและคดีอวีนาเป็นอย่างมาก กล่าวคือ คดีอวีนา นั้น ผู้พิพากษาศาลโลก ๗ คน มีมติให้ยกคำคัดค้านของสหรัฐอเมริกา ที่ว่าศาลไม่มีเขตอำนาจ แต่อีก ๕ คน มีความเห็นแย้งว่าศาลไม่มีเขตอำนาจเบื้องต้น เพราะเม็กซิโกแสดงให้เห็นไม่ได้ว่ามีความแตกต่างระหว่างความเห็นของ ๒ ฝ่ายในความหมาย และขอบเขตคำพิพากษาอย่างไร ดังนั้น คดีนี้ในการขอมาตรการชั่วคราว เม็กซิโกชนะเพียง ๒ เสียง จึงไม่แปลกอะไรที่ในตอนตัดสินคดีตีความจริงในตอนสุดท้าย ผู้พิพากษา ๑๑ คน ลงมติว่าศาลไม่มีอำนาจ เพราะเม็กซิโกยกเรื่องที่ไม่ใช่ประเด็นที่ศาลเคยตัดสินไว้ในปี ๒๕๔๗ ในคดีอวีนา และอีก ๑ คน ลงมติคัดค้าน มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่าในการตีความคดีอวีนา นี้ เมื่อ นายเมเดลลิน (Mr. Medellin) ถูกประหารชีวิตไปแล้วตามคำพิพากษาของศาลเท็กซัส ทั้ง ๆ ที่ศาลออกคำสั่งกำหนดมาตรการชั่วคราวเพื่อมนุษยธรรม ศาลจึงกลับมายึดหลักกฎหมาย เพราะช่วยนายเมเดลลินไม่ได้ (ศาลโลกออกมาตรการชั่วคราวให้สหรัฐอเมริกาชะลอการ

ประหารชีวิตนายเมเดลลินและคนเม็กซิกัน จนกว่าศาลโลกจะตัดสินคดีเมื่อ ๑๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ นายเมเดลลินถูกประหารชีวิตวันที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ และศาลโลกตัดสินว่าตนไม่มีอำนาจวันที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๒ !)

คดีพระวิหารไทย-กัมพูชานั้น ในคำขอคุ้มครองชั่วคราวศาลยกคำร้องไทยเป็นเอกฉันท์ ทั้ง ๑๖ คน ! ดังนั้น การจะกลับหลังหันมาพิพากษาในท้ายที่สุดว่าศาลโลกไม่มีอำนาจเหมือนคดีวินา คงจะมีโอกาสน้อย (แต่ผู้พิพากษาใหม่ ๓ ท่านซึ่งไม่เคยพิจารณาคำร้องขอมาตรการชั่วคราว เลยอาจเห็นไม่เหมือนกับอีก ๑๓ คนเดิมก็ได้)

อนึ่ง มีข้อสงสัยเกิดว่าในขณะแถลงการณ์ด้วยวาจาสิ้นสุดลงนั้น ผู้พิพากษา अबดุลกาวิ อาเหม็ดยูซุฟ (Abdulgawi Ahmed Yusuf) ขอให้ทั้งไทยและกัมพูชา เขียน “บริเวณใกล้เคียงปราสาทพระวิหาร” บนแผนที่หรือกราฟิก แล้วนำส่งต่อศาลในวันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๖ และต่างฝ่ายต่างส่งให้กันในวันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ กรณีการตั้งคำถามของศาล และขอให้คู่กรณีทำเอกสารมาให้ศาล เมื่อการแถลงยุติลงไม่ค่อยปรากฏในการพิจารณาของศาลโลก ! บางคนก็ต่อข้อสังเกตว่า นี่แสดงให้เห็นว่า ศาลอาจดู “ความแตกต่างในความเห็น” ของทั้ง ๒ ฝ่าย ซึ่งจะนำไปสู่การรับตีความคำขอของกัมพูชานั้นเอง

๒. ข้อต่อสู้ของไทยที่ว่าศาลปฏิเสธข้ออ้างที่จะไม่ตัดสินเรื่องเขตแดนและสถานะทางกฎหมายของแผนที่ภาคผนวก ๑ ในคำพิพากษาปี ๒๕๐๕ (ซึ่งกัมพูชาไม่ได้ยื่นเมื่อเริ่มคดีในปี ๒๕๐๒ แต่มายื่นเมื่อแถลงปิดคดีในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๕) โดยศาลชี้ว่า ศาลจะรับฟังแต่เพียงในฐานะ “เหตุผล” ประกอบบทปฏิบัติการ แต่ คำพิพากษาปี ๒๕๐๕ จึงเป็นเพียงคำพิพากษาเรื่องอธิปไตยเหนือปราสาท ดังนั้น การขอให้ตีความขยายไปถึงเรื่องเขตแดนและสถานะทางกฎหมายของแผนที่ภาคผนวก ๑ จึงเกินกว่าขอบเขตคำพิพากษาเดิมเหมือนเหตุผลที่ศาลใช้ในคดีบัลแกเรียกับกรีซ เมื่อ ๒๖ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๒๕ และคดีการลี้ภัยเมื่อ ๒๗ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๕๐

หากอ่านความเห็นส่วนตัวของผู้พิพากษา Donoghue ก็จะมีแนวโน้มชัดเจนว่า การตีความจะขอตีความเรื่องเขตแดนไม่ได้ แม้ความเห็นแย้งของประธาน Owada ก็เห็นทำนองเดียวกันว่าประเด็นของคำพิพากษา ๒๕๐๕ อยู่ที่อธิปไตยเหนือปราสาท ท่านผู้พิพากษา Xue Hanquin จากจีนก็เห็นคล้าย ๆ กัน

แนวทางที่สอง คือ แนวทางที่ศาลรับตีความตามคำขอของกัมพูชา คำถามที่จะต้องพิจารณาต่อมาก็คือว่า ถ้าศาลรับตีความตามคำขอของกัมพูชาแล้ว ศาลจะตัดสินอย่างไร ? ถ้าจะให้คาดคะเนก็คงมีทางตัดสินได้ ๓ แนวทาง คือ

๑. ศาลตีความกำหนดเส้นเขตแดนบนแผนที่ภาคผนวก ๑ ว่าเป็น “บริเวณใกล้เคียงปราสาทพระวิหาร” อย่างที่กัมพูชาอ้าง

แต่ถ้าศาลตีความเช่นนี้ กัมพูชาได้ ไทยเสีย และศาลเองก็จะต้องเผชิญปัญหาหลายประการ คือ

ประการแรก ไทยและกัมพูชาต่างอ้างว่ารอคำพิพากษา เพื่อให้ได้ข้อยุติอันจะทำให้เกิดสันติภาพ แต่ไทยได้เตือนศาลไปแล้วว่า วันนี้ปัญหามียุติอยู่บริเวณใกล้เคียงปราสาท แต่ถ้าศาลกำหนดว่าเส้นเขตแดนเป็นไปตามแผนที่ภาคผนวก ๑ อาจเกิดปัญหาตามมาที่ยังที่อื่น ๆ ที่ยังไม่พิพาทกัน ทำให้เกิดการปะทะกันขึ้นได้

ประการที่สอง ไทยชี้ให้เห็นปัญหาของการนำแผนที่ดังกล่าวไปขีดลงบนพื้นที่จริงว่าการใช้วิธีการแต่ละวิธีจะให้ผลที่แตกต่างกัน และแผนที่ก็มีหลายฉบับ ซึ่งศาลต้องอธิบายให้ได้ว่าทั้งทางเทคนิคและข้อเท็จจริงว่าข้ออ้างของไทยไม่ถูกต้องอย่างไร เพราะไทยอ้างผู้เชี่ยวชาญ

ประการที่สาม ที่สำคัญที่สุด คือ ศาลต้องอธิบายให้ได้ว่าในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ กัมพูชาเคยขอให้ศาลตัดสิน ทั้งเส้นเขตแดน และสถานะทางกฎหมายของแผนที่ภาคผนวก ๑ แต่ศาลไม่ตัดสินให้ โดยศาลให้ถือว่าเป็นเหตุผลประกอบคำพิพากษานั้น เหตุใด ๕๐ ปีผ่านไปศาลจึงพิพากษาให้กัมพูชาตามที่กัมพูชาขอใหม่ และศาลต้องอธิบายให้ได้ว่าไม่ใช่การทบทวนขอให้พิจารณาใหม่ (revision) อย่างไร ? และนี่ไม่ใช่การอุทธรณ์ (appeal) ซึ่งทำไม่ได้ทั้ง ๒ กรณีอย่างไร ?

ประการที่สี่ หากศาลเสี่ยงตัดสินตามกัมพูชาขอ ต่อไปคดีตีความคำพิพากษาจะยึดถือตามบรรทัดฐานคดีนี้ และน่าจะเชื่อว่าจะมีผู้ยื่นขอตีความมากขึ้น เพราะทำให้คนรู้พื้นเรื่องที่เคยปฏิเสธอย่างชัดเจนไปแล้วได้

๒. ศาลตีความตามที่ไทยเสนอคือ ดูแนวทางปฏิบัติที่ผ่านมาของคู่กรณี (subsequent facts) ว่า กัมพูชารับทราบการกันรั้วรอบพระวิหารตามมติ ครม.ไทย มาตั้งแต่ปี ๒๕๐๕ แล้วและเข้าใจตรงกันว่านั่นคือ “บริเวณใกล้เคียงปราสาท”

ถ้าตัดสินเช่นนั้น เราก็บอกว่าเราชนะ กัมพูชาแพ้

แต่ก็มีข้อนำคิดว่าศาลโลกเคยวางบรรทัดฐานไว้ในคดีโรงงานที่ชอร์โซ (Chorzow Factory) ค.ศ. ๑๙๒๗ ซึ่งศาลประจำยุติธรรมระหว่างประเทศ (PCIJ) เคยพิพากษาว่า “...ในการตีความศาลไม่พิจารณาข้อเท็จจริงอื่นที่นอกเหนือจากสิ่งที่ศาลได้ใช้ประกอบการพิจารณาในคำพิพากษาที่ศาลตีความ ดังนั้น ศาลจึงไม่พิจารณาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นหลังจากคำพิพากษา...” ว่าข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นภายหลังคำพิพากษาไม่สามารถนำมาใช้ตีความคำพิพากษาได้ การที่ไทยอ้างข้อเท็จจริงทั้งหลายหลังศาลพิพากษาจึงไม่สามารถใช้ประกอบการตีความได้

๓. ศาลตีความแบบตุลาธิปไตย (Judicial activism) เหมือนที่ศาลกำหนดเขตปลอดทหารชั่วคราว (PDZ) โดยลากเส้นเชื่อมพิกัดในเส้นรุ้ง เส้นแวงตามใจชอบของศาลอีก โดยในครั้งนี้ ศาลอาจตัดสินใจตามใจศาล ไม่ใช่ตามคำขอของกัมพูชา หรือคำขอการต่อสู้ของไทยว่า บริเวณ ๔.๖ ตารางกิโลเมตรไม่ใช่ของไทย และไม่ใช่ของกัมพูชาทั้งคู่ และให้คู่กรณีทั้ง ๒ ไปใช้กลไกที่มีอยู่โดยเฉพาะคณะกรรมการการร่วมเขตแดนไทย-กัมพูชา (JBC) ตาม MOU ปี ๒๕๔๓ ในการหาทางออกร่วมกัน

หากศาลตัดสินทางนี้ก็จะไม่มีใครแพ้ ไม่มีใครชนะ และจะเป็นทางออกที่น่าจะบังคับให้เกิดสันติภาพมากที่สุด

แต่ศาลเองจะถูกวิพากษ์อย่างหนักว่าไม่ได้ตัดสินโดยยึดหลักกฎหมาย (legality) แต่ตัดสินตามอำเภอใจโดยดูความเหมาะสม ทั้งยังเป็นการพิพากษาเกินคำขอ (ultra petita) ด้วย!

ทางที่สามนี้ แม้จะดูเหมือนว่าไม่น่าจะเกิดขึ้น หากศาลใช้หลักกฎหมายอย่างเคร่งครัด (judicial restraint) แต่เมื่อดูแนวโน้มจากการออกมาตรการชั่วคราวในคดีนี้แล้ว ก็ไม่แน่ว่าศาลจะ “ไปให้สุดซอย” ก็ได้!

๗. คำพิพากษาคดีตีความ

เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖ ศาลได้มีคำพิพากษาในคดีตีความ ซึ่งผลที่ออกมาก็ปรากฏว่าผู้เขียนคาดคะเนไม่ไกลจากคำตัดสินนัก!

ผู้พิพากษาทั้ง ๑๗ คน ตัดสินไว้ในบทปฏิบัติการ (Operative Clause) ดังนี้

“ศาล

(๑) โดยมติเอกฉันท์ พบว่าศาลมีเขตอำนาจที่จะพิจารณาคำร้องขอตีความคำพิพากษาศาลในปี ๒๕๐๕ ตามที่กัมพูชาร้องขอตามมาตรา ๖๐ ของธรรมนูญศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ และคำร้องนี้รับไว้พิจารณาได้

(๒) โดยมติเอกฉันท์ประกาศโดยการตีความว่า คำพิพากษาศาลในปี ๒๕๐๕ ได้ตัดสินว่ากัมพูชามีอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนทั้งหมดของยอดแหลมที่พุ่งขึ้นไปของเขาพระวิหาร (Cambodia has sovereignty over the whole territory of promontory of Preah Vihear) ตามที่ระบุไว้ในย่อหน้า ๙๘ ของคำพิพากษานี้ และด้วยเหตุนี้ ประเทศไทยได้ตกอยู่ภายใต้พันธกรณีที่จะต้องถอนทหารไทย กำลังตำรวจ ผู้เฝ้ารักษาหรือผู้ดูแลซึ่งเคยตั้งอยู่บนดินแดนนั้น”

เท่ากับว่า ประเด็นหลักที่ศาลตัดสิน ๒ ประเด็นหลัก ได้แก่

๑. ศาลมีอำนาจตีความคำพิพากษาหรือไม่ตามมาตรา ๖๐ ของธรรมนูญศาล?

ไทยขอให้ศาลยกคำร้องกัมพูชาโดยอ้างว่าไม่เคยมีข้อพิพาทเกี่ยวกับความหมายและขอบเขตคำพิพากษาของศาลเมื่อปี ๒๕๐๕ และคำขอกัมพูชาเป็นคำอุทธรณ์คำพิพากษาหรือข้อพิพาทคดีขึ้นพิจารณาใหม่ซึ่งทำไม่ได้

ในเรื่องนี้ ศาลเห็นว่า “ข้อพิพาท” ในความหมายและขอบเขตคำพิพากษาบทปฏิบัติการนั้น หมายถึง ความเห็นที่แตกต่างกันในประเด็นใดประเด็นหนึ่งว่าศาลได้พิพากษาให้มีผลผูกพันหรือไม่ และศาลได้พิจารณาว่า

๑.๑ ข้อพิพาทดังกล่าวมีอยู่จริง ตั้งแต่ปี ๒๕๐๕ เรื่อยมาจนถึงการขอขึ้นทะเบียนปราสาทพระวิหารเป็นมรดกโลก กล่าวคือ ในปี ๒๕๐๕ ประเทศไทยเห็นว่าศาลโลกได้ตั้งคำว่า “บริเวณใกล้เคียงปราสาท” ที่ไทยต้องถอนทหารออกนั้นไว้โดยไม่ได้ให้คำจำกัดความ ดังนั้น ไทยจึงสามารถกำหนดขอบเขตของ “บริเวณใกล้เคียงปราสาท” ได้ฝ่ายเดียว ดังนั้น คณะรัฐมนตรีไทยจึงมีมติกำหนดพื้นที่ที่เป็นขอบเขตบริเวณดังกล่าว โดยล้อมรั้วลวดหนามและติดป้ายว่า “บริเวณใกล้เคียงของปราสาทพระวิหารไม่ไกลเกินกว่านี้” ซึ่งกัมพูชาไม่ยอมรับว่าไทยปฏิบัติตามคำพิพากษาแล้ว และได้ประท้วงพร้อมทั้งร้องเรียนว่าแนวรั้วดังกล่าวรุกล้ำอย่างเป็นนัยสำคัญเข้าไปในดินแดนกัมพูชา อันเป็นการละเมิดคำพิพากษา การถกเถียงกันนี้ยังมาปรากฏอีกครั้งหนึ่งเมื่อกัมพูชายื่นคำขอจดทะเบียนปราสาทพระวิหารเป็นมรดกโลกในปี ๒๕๕๐-๒๕๕๑ ดังนั้น ศาลจึงเห็นว่าในขณะยื่นคำร้องขอตีความนี้ มีข้อพิพาทเกี่ยวกับความหมายและขอบเขตของคำพิพากษาแล้ว

๑.๒ เนื้อหาสาระของข้อพิพาท

ศาลเห็นว่าข้อพิพาทเกี่ยวกับความหมายและขอบเขตคำพิพากษามีเนื้อหาสาระ ๓ ประการ คือ

ประการแรก คำพิพากษาปี ๒๕๐๕ ได้ตัดสินหรือไม่ว่าเส้นที่ปรากฏบนแผนที่ภาคผนวก ๑ เป็นเขตแดนระหว่าง ๒ ประเทศในบริเวณปราสาท

ประการที่สอง ข้อพิพาทเกี่ยวกับความหมายของคำว่า “บริเวณใกล้เคียงปราสาทบนดินแดนกัมพูชา” ซึ่งอยู่ในบทปฏิบัติการที่ ๒ ของคำพิพากษาปี ๒๕๐๕

ประการที่สาม ข้อพิพาทเกี่ยวกับลักษณะของพันธกรณีที่ต้องถอนทหารของไทย ว่าเป็นไปครั้งเดียวทันที (Instantaneous) อย่างที่ไทยอ้าง หรือเป็นพันธกรณีถาวรต่อเนื่อง (Continuing obligation) อย่างที่กัมพูชาอ้าง

ดังนั้น ศาลจึงเห็นว่าเมื่อคู่กรณีมีความเห็นแตกต่างกันในความหมายและขอบเขตคำพิพากษา เช่นนี้ จึงมีความจำเป็นที่ศาลจะต้องตีความบทปฏิบัติการที่ ๒ ของคำพิพากษาปี ๒๕๐๕ และผลทางกฎหมายของเส้นบนแผนที่ภาคผนวก ๑ คำร้องของกัมพูชาจึงฟังขึ้น และควรรับไว้พิจารณา ศาลจึงมีเขตอำนาจเหนือคดีข้อตีความนี้ตามธรรมนูญศาลฯ มาตรา ๖๐

๒. การตีความคำพิพากษาของศาลที่ตัดสินเมื่อปี ๒๕๐๕

ศาลวางหลักว่า ในคดีข้อตีความนั้น ศาลจะต้องอยู่ในขอบเขตของคำพิพากษาปี ๒๕๐๕ อย่างเคร่งครัด และไปตั้งคำถามต่อคำตัดสินในปี ๒๕๐๕ หรือจะไปตอบคำถามที่ศาลไม่ได้ตัดสินในปี ๒๕๐๕ ไม่ได้เป็นอันขาด แต่เพื่อประโยชน์ในการตีความบทปฏิบัติการโดยทางปฏิบัติที่ผ่านมา ศาลอาจต้องดูการให้เหตุผลในคำพิพากษาปี ๒๕๐๕ ประกอบถ้าเหตุผลนั้นจะทำความกระจ่างให้เกิดขึ้นกับการตีความบทปฏิบัติการ เพื่อการนี้ ศาลอาจพิจารณาโดยใช้คำฟ้องและคำให้การลายลักษณ์อักษร (The written pleadings) และบันทึกคำให้การด้วยวาจา (Record of the oral proceedings) ซึ่งแสดงให้เห็นเจตจำนงของคู่กรณี และพยานหลักฐานที่ปรากฏหรือไม่ปรากฏต่อศาล

ที่สำคัญคือ ศาลเห็นว่า การประพฤติปฏิบัติของคู่กรณีภายหลังศาลได้พิพากษาในปี ๒๕๐๕ ก็นับ การไปหยิบยกข้อเท็จจริงนอกเหนือจากที่ศาลได้พิจารณาในคำพิพากษาปี ๒๕๐๕ ก็นับ ย่อมกระทำมิได้

๒.๑ จุดสำคัญของคำพิพากษาปี ๒๕๐๕

ศาลอธิบายว่า จากการพิจารณาคำพิพากษาปี ๒๕๐๕ นั้น

ประการแรก ข้อพิพาทในปี ๒๕๐๕ เป็นเรื่องอธิปไตยเหนือดินแดนที่ปราสาทตั้งอยู่ ไม่ใช่ข้อพิพาทเพื่อกำหนดเขตแดน ดังนั้น ศาลจึงไม่ได้พูดถึงแผนที่ภาคผนวก ๑ หรือเขตแดนในบทปฏิบัติการของคำพิพากษาปี ๒๕๐๕ เลยแม้แต่น้อย

ประการที่สอง ศาลยอมรับว่าแผนที่ภาคผนวก ๑ มีบทบาทสำคัญในการให้เหตุผลของศาล เพราะเมื่อศาลเห็นว่าคู่กรณียอมรับแผนที่ แผนที่ก็เป็นส่วนหนึ่งของสนธิสัญญา และเมื่อต้องตีความสนธิสัญญา ก็ต้องให้ความสำคัญกับเส้นดังกล่าวในบริเวณพิพาท และ

ประการที่สาม ศาลได้แสดงให้เห็นว่าในคำพิพากษานั้น ศาลให้ความสนใจเฉพาะอธิปไตยในพื้นที่พระวิหาร ซึ่งแสดงให้เห็นว่า คำพิพากษาในปี ๒๕๐๕ พิจารณาว่าบริเวณพิพาทนั้น มีขนาดเล็ก (The Judgment shows that the Court considered that the disputed area was a small one)

๒.๒ การตีความบทปฏิบัติการ ๓ ย่อหน้าของคำพิพากษา ปี ๒๕๐๕

ก. บทปฏิบัติการแรก ที่ศาลตัดสินว่า “ปราสาทพระวิหารตั้งอยู่บนดินแดนภายใต้อธิปไตยของกัมพูชา” นั้น ศาลเห็นว่ามีความหมายชัดเจน และบทปฏิบัติการที่ ๒ ที่สั่งให้ไทยถอนทหารออกจากปราสาทและบริเวณใกล้เคียงก็ดี บทปฏิบัติการที่ ๓ ที่สั่งให้ไทยคืนของทั้งหลายที่นำไปจากปราสาทก็ดี เป็นผลมาจากคำพิพากษาบทปฏิบัติการแรก การตีความจึงต้องตีความทั้ง ๓ บทปฏิบัติการไปด้วยกันทั้งหมด (As a whole) ไม่สามารถเลือกตีความเฉพาะคำบางคำ หรือประโยคบางประโยค

ข. บทปฏิบัติการที่ ๒ ซึ่งศาลพิพากษาว่าไทยมีพันธกรณีที่จะต้องถอนทหาร ถอนกำลังตำรวจผู้เฝ้ารักษา หรือผู้ดูแลที่อยู่ ณ ปราสาท และบริเวณใกล้เคียงบนดินแดนกัมพูชานั้น ศาลในเวลานั้น ไม่ได้ระบุบริเวณที่เป็นดินแดนกัมพูชาที่ต้องให้ไทยถอนกำลังออกไป ดังนั้น ศาลนี้จึงต้องมาดูว่าตามพยานหลักฐาน ในปี ๒๕๐๕ นั้น กองกำลังของไทยตั้งอยู่ ณ ส่วนใด

ศาลโลกในคดีนี้ได้พบพยานหลักฐานขึ้นเดียวที่ศาสตราจารย์อัคเคอร์มานน์ (Professor Ackermann) ซึ่งฝ่ายไทยอ้างเป็นพยานผู้เชี่ยวชาญ (ร่วมกับศาสตราจารย์สเกเมอร์ฮอร์น) ซึ่งได้ไปตรวจบริเวณปราสาทเป็นเวลาหลายวันในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ ได้พบตำรวจตระเวนชายแดนหมู่หนึ่ง และผู้รักษาปราสาทไทย ๑ คน โดยตำรวจอยู่ในแคมป์ทางตะวันออกเฉียงเหนือของปราสาท และผู้รักษาปราสาทอยู่ในบ้านที่อยู่ห่างไปทางทิศตะวันตกของแคมป์ตำรวจเล็กน้อย (คำให้การของอัคเคอร์มานน์นี้อยู่ในรวมเอกสารคดีพระวิหาร เล่ม ๒ หน้า ๔๐๑-๔๐๒-ICJ, Pleadings, Temple of Preah Vihear, Vol. II pp. 401-402) และที่ปรึกษากฎหมายทางฝ่ายไทยก็ยอมรับว่าแคมป์ตำรวจอยู่ทางใต้ของเส้นในแผนที่ภาคผนวก ๑ แต่อยู่ทางเหนือของเส้นซึ่งกัมพูชาอ้างว่าเป็นสันปันน้ำ (คำให้การของที่ปรึกษาทางกฎหมายไทย อยู่ในหนังสือเล่มเดียวกัน หน้า ๕๕๙)

เมื่อศาลพิพากษาให้ถอนทหาร กองกำลังตำรวจ ผู้เฝ้ารักษา หรือผู้ดูแลปราสาท และบริเวณใกล้เคียงจึงต้องเข้าใจว่าคำพิพากษานั้นเจาะจงให้ถอนตำรวจที่อัคเคอร์มานน์พบ ดังนั้น คำว่า “บริเวณใกล้เคียงบนดินแดนกัมพูชา” ในบทปฏิบัติการวรรค ๒ อย่างน้อยต้องตีความให้คลุมไปถึงบริเวณที่ตำรวจไทยตั้งอยู่ในคดีเดิม เมื่อปี ๒๕๐๕ และเมื่อที่ตั้งตำรวจอยู่ทางทิศเหนือของเส้นที่คณะรัฐมนตรีไทยมีมติให้กำหนด เส้นที่กำหนดขึ้นนั้น จึงไม่เป็นการตีความที่ถูกต้องของ “บริเวณใกล้เคียง” ที่ไทยอ้าง

ศาลตัดสินต่อไปว่า มีปัจจัยอีกหลายประการที่ทำให้ศาลมั่นใจว่าบริเวณใกล้เคียงปราสาทไม่ใช่ตามที่ไทยอ้าง กล่าวคือ ปราสาทพระวิหารอยู่บนภูมิประเทศที่ชัดเจน คือ **อยู่บนยอดแหลมที่พุ่งขึ้นไปของเขาพระวิหาร (Promontory)** ทางทิศตะวันออก ทางทิศใต้ และตะวันตกเฉียงใต้ ยอดแหลมนั้น ตัดเป็นหน้าผาลงไปยังที่ราบฝั่งกัมพูชา ทางทิศตะวันตก และตะวันตกเฉียงเหนือพื้นดินลาดชันอย่างเห็นได้ชัดลงไปสู่สิ่งที่ศาสตราจารย์อัคร์เคอร์มานน์ เรียกว่า “หุบเขา (Valley) ...ระหว่างเขาภูมะเขือ (Pnom Trap Mountain) และเขาพระวิหาร” และหุบเขาที่แยกระหว่างเขาภูมะเขือกับเขาพระวิหารนี้เอง จะเหลาลดลงไปทางทิศใต้สู่ที่ราบกัมพูชา และถ้าจะขึ้นไปยังปราสาทพระวิหารจากกัมพูชา ก็ต้องขึ้นทางหุบเขานี้เอง ดังนั้นจึงต้องเข้าใจว่า **“บริเวณใกล้เคียงของปราสาท” ต้องขยายไปจนถึงยอดแหลมของเขาพระวิหารนี้ทั้งหมด (The entirety of the Preah Vihear Promontory)** ส่วนทางทิศเหนือ นั้น ยอดแหลมของเขพระวิหารนี้อยู่ ณ เส้นที่อยู่บนแผนที่ภาคผนวก ๑ ดังนั้น ศาลจึงเห็นว่ายอดแหลมที่อยู่ภายในสภาพภูมิศาสตร์นี้ ซึ่งมีขนาดเล็กและมีภูมิประเทศที่ชัดเจนเป็นขอบเขตนี้เองที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงบนดินแดนกัมพูชา

สำหรับข้ออ้างของกัมพูชาที่ตีความว่าบริเวณใกล้เคียงรวมไปถึงเขาภูมะเขือด้วยนั้น ศาลเห็นว่าเป็นการตีความที่ไม่ถูกต้อง เพราะภูมะเขือกับยอดแหลมของเขพระวิหารนั้น อยู่ในสภาพภูมิศาสตร์ที่ต่างกัน และในปี ๒๕๐๕ กัมพูชาก็ไม่ได้ถือว่าบริเวณนี้เป็น “เขตปราสาท” และมีเคยปรากฏว่า ทหารไทย หรือตำรวจอยู่บนเขาภูมะเขือในปี ๒๕๐๕ เลย ดังนั้น ศาลเห็นว่า ภูมะเขือจึงไม่อยู่ในบริเวณที่พิพาทกันในปี ๒๕๐๕ และคำพิพากษาของศาลในปี ๒๕๐๕ ก็ไม่ได้ระบุว่า ภูมะเขือเป็นของไทยหรือกัมพูชา ดังนั้น ศาลจึงเห็นว่ายอดแหลมของเขพระวิหารจบลง ณ เิงภูมะเขือ ซึ่งหมายถึงเมื่อพื้นดินเริ่มชันขึ้นจากหุบเขานั้นเอง !

ในย่อหน้า ๘๘ ของคำพิพากษาที่ศาลอ้างถึงในบทปฏิบัติการว่า “บริเวณใกล้เคียงในดินแดนกัมพูชา” หมายถึง ยอดแหลมที่พุ่งขึ้นไปของเขพระวิหารทั้งหมดนั้น มีความซึ่งผู้เขียนขอแปลมาไว้ดังนี้

“จากเหตุผลในคำพิพากษาปี ๒๕๐๕ ซึ่งขยายให้กระจ่างขึ้นโดยคำให้การทั้งหลายในคดีเดิมนั้น ปรากฏว่าขอบเขตของยอดแหลมที่พุ่งขึ้นไปของเขพระวิหาร (the limits of the promontory of Preah Vihear) ถึงตอนทิศใต้ของเส้นในแผนที่ภาคผนวก ๑ เป็นลักษณะทางธรรมชาติ ทางทิศตะวันออก ทิศใต้ และทิศตะวันตกเฉียงใต้ ยอดแหลมของเขพระวิหารตัดเป็นหน้าผาลงไปยังที่ราบฝั่งกัมพูชา คู่กรณีทั้ง ๒ ฝ่ายต่างยอมรับร่วมกันว่าหน้าผานี้และดินแดน ณ เิงผา อยู่ภายใต้อธิปไตยกัมพูชานั่น

ทางทิศตะวันตกและตะวันตกเฉียงเหนือ พื้นดินลาดชันลงอย่างเห็นได้ชัด แม้ว่าจะไม่ชันอย่างหน้าผา พื้นลาดชันด้านนี้ไหลลาดไปสู่หุบเขา (valley) ซึ่งแยกเขาพระวิหารออกจากภูมะเขือ และหุบเขานี้ก็ไหลลาดทางทิศใต้ไปสู่ที่ราบกัมพูชา (ดูคำพิพากษา ย่อหน้า ๘๘ ข้างต้น) ด้วยเหตุผลดังกล่าวได้กล่าวแล้ว (ดูคำพิพากษาย่อหน้า ๙๒-๙๓ ข้างต้น) ศาลเห็นว่าภูมะเขืออยู่นอกบริเวณพิพาท และในคำพิพากษาปี ๒๕๐๕ เอง ศาลก็ไม่ได้ตัดสินว่าภูมะเขือนี้อยู่ในดินแดนไทยหรือกัมพูชา ดังนั้น ศาลจึงเห็นว่ายอดแหลมที่พุ่งขึ้นไปของเขาพระวิหารอยู่ติด ณ เขิงเขาภูมะเขือ ซึ่งหมายความว่า ณ ที่ซึ่งพื้นดินเริ่มชันขึ้นจากหุบเขานั้นเอง

ทางตอนเหนือขอบเขตของยอดแหลมที่พุ่งขึ้นไปของเขาพระวิหารคือเส้นในแผนที่ภาคผนวก ๑ จากจุดหนึ่งไปยังด้านตะวันออกเฉียงเหนือของปราสาท ซึ่งเส้นดังกล่าวไปบรรจบหน้าผา ณ จุดตะวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งพื้นดินเริ่มชันขึ้นจากหุบเขา ณ เขิงเขาภูมะเขือ

ศาลเห็นว่าบทปฏิบัติการวรรค ๒ ของคำพิพากษาปี ๒๕๕๐ระบุให้ไทยถอนบุคลากรทั้งหมดที่ไปตั้งอยู่ ณ ดินแดนทั้งหมดของยอดแหลมที่พุ่งขึ้นไปของเขาพระวิหารดังที่ศาลได้ระบุข้างต้น”

อย่างไรก็ตาม ในคำพิพากษาย่อหน้าที่ ๙๙ ศาลมีข้อสังเกตว่า ในเรื่องข้อโต้แย้งของไทยเกี่ยวกับปัญหาเกี่ยวกับการเปลี่ยนตำแหน่งของแผนที่ภาคผนวก ๑ และการระบุตำแหน่งที่แน่ชัดของเส้นบนแผนที่ภาคผนวก ๑ ในบริเวณที่ระบุไว้ในย่อหน้าก่อนนี้ อย่างไรก็ตาม คำพิพากษาศาลในปี ๑๙๖๒ ไม่ได้ตัดสินปัญหาดังกล่าว และในการพิจารณาคดีภายใต้มาตรา ๖๐ ของศาลในปัจจุบัน เพื่อตีความคำพิพากษาเมื่อมี ๑๙๖๒ นั้น ศาลในปัจจุบันไม่สามารถเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งที่ไม่ได้กล่าวไว้ในคำพิพากษาดังกล่าวได้ ถึงกระนั้น คู่ความในคดีก่อนก็มีพันธกรณีในการนำคำตัดสินของศาลไปปฏิบัติตามหลักสุจริต (Good Faith) ทั้งนี้ หัวใจสำคัญก็คือ พันธกรณีดังกล่าวไม่ได้อนุญาตให้คู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งสามารถกำหนดวิธีการแก้ปัญหาแต่เพียงฝ่ายเดียวได้

ค. ความสัมพันธ์ระหว่างบทปฏิบัติการวรรค ๒ กับส่วนที่เหลือ

ศาลเห็นว่าขอบเขตของดินแดนในบทปฏิบัติการทั้ง ๓ วรรคต่างก็เป็นสิ่งเดียวกัน ดังนั้น คำพิพากษาในบทปฏิบัติการที่ว่า “ปราสาทพระวิหารตั้งอยู่ในดินแดนภายใต้อธิปไตยของกัมพูชา” จึงต้องเข้าใจว่า หมายถึง ดินแดนทั้งหมดของยอดแหลมที่พุ่งขึ้นไปของเขาวัดพระวิหาร (the whole of the territory of the promontory of Preah Vihear) เหมือนกับที่กล่าวในบทปฏิบัติการที่ ๒ ว่าประเทศไทยต้องถอนทหาร ฯลฯ ซึ่งตั้งอยู่ “ ณ ปราสาท

หรือ บริเวณใกล้เคียงบนดินแดนกัมพูชา” (“at the Temple or in its vicinity on Cambodian territory”) และในบทปฏิบัติการที่ ๓ ที่ให้ไทยคืนวัตถุที่นำไปจาก “ปราสาทหรือพื้นที่ปราสาท” (The Temple or the Temple area) (ศาลชี้दनเอง) ซึ่งทั้ง ๒ บทปฏิบัติการนี้ อ้างถึงดินแดนเดียวกันที่ขนาดเล็ก (The same small parcel of territory) ดังนั้น ดินแดนในความหมายของทั้ง ๓ วรรคของบทปฏิบัติการจึงหมายถึงยอดแหลมที่พุ่งขึ้นไปของเขาพระวิหาร (the promontory of Preah Vihear) ภายในขอบเขตที่ระบุในคำพิพากษาย่อหน้าที่ ๙๘ ดังกล่าวแล้ว ศาลจึงไม่จำเป็นต้องตัดสินเรื่องเส้นเขตแดนระหว่างไทยกัมพูชาแต่ประการใด

และศาลก็ไม่ต้องตัดสินว่า พันธกรณีที่ไทยต้องปฏิบัติตามคำพิพากษาในบทปฏิบัติการวรรค ๒ เป็นพันธกรณีที่ “ต่อเนื่อง” (continuing) ตามที่กัมพูชาอ้าง เพราะไทยเองก็ยอมรับว่าตนมีพันธะทั่วไปและต่อเนื่องที่จะต้องเคารพบูรณภาพของดินแดนกัมพูชา ดังนั้น เมื่อข้อพิพาทเกี่ยวกับอธิปไตยเหนือดินแดนรับการแก้ไขแล้ว และความไม่แน่นอนหมดไปคู่กรณีแต่ละฝ่ายต้องปฏิบัติพันธกรณีที่แต่ละประเทศมีอยู่โดยสุจริตด้วยความเคารพบูรณภาพของดินแดนของรัฐอื่น และต้องระงับข้อพิพาทโดยวิธีสันติ

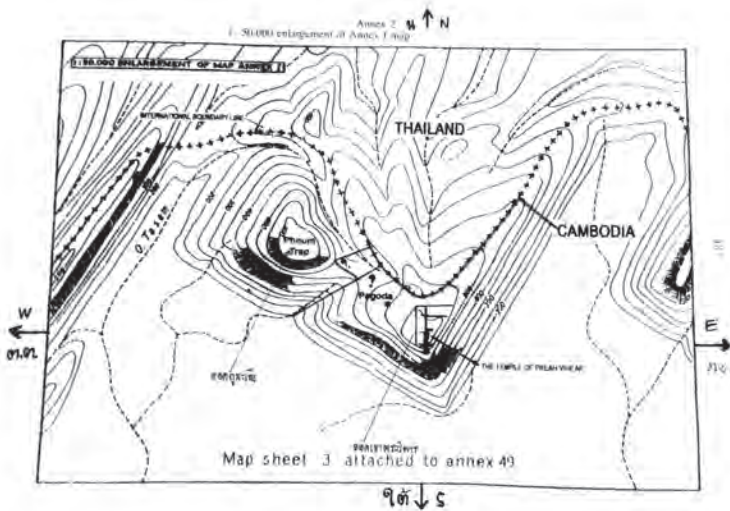
ศาลยืนยันต่อไปว่าปราสาทพระวิหารเป็นมรดกโลกทั้งเป็นสถานที่สำคัญทางศาสนาและวัฒนธรรมของคนในแถบนั้น ศาลจึงขอเตือนว่าตามมาตรา ๖ ของอนุสัญญามรดกโลก ซึ่งคู่กรณีทั้ง ๒ ฝ่ายเป็นภาคีนั้น ทั้งกัมพูชาและไทยต้องร่วมมือกันเองและร่วมมือกับประชาคมระหว่างประเทศในการปกป้องรักษามรดกนั้น โดยแต่ละรัฐมีหน้าที่ที่จะต้องไม่ “กำหนดมาตรการใด ๆ โดยจงใจที่อาจทำให้เกิดความเสียหายโดยตรงหรือโดยอ้อม” ต่อมรดกโลกนั้น โดยเฉพาะศาลต้องการเน้นย้ำว่าจะต้องเปิดให้เข้าปราสาทจากที่ราบฝั่งกัมพูชาได้

จากคำแถลงที่ทนายทูตวิรัช พลาศัย หัวหน้าคณะต่อสู้คดีของไทยแถลงข่าวเมื่อออกจากการฟังคำพิพากษาว่า คำพิพากษาไม่ได้ตัดสินเรื่อง เขตแดนตามที่กัมพูชาขอไม่ได้ระบุว่าแผนที่ภาคผนวก ๑ มาตราส่วน ๑ : ๒๐๐,๐๐๐ ที่ฝรั่งเศสทำในปี ๑๙๐๗ และศาลใช้ในการตัดสินคดีมีผลบังคับ และคำพิพากษาไม่ได้ตัดสินเรื่อง ๔.๖ ตารางกิโลเมตร และฎมะเชื้อที่ต่างอ้างว่าเป็นของตนแต่อย่างใด คำแถลงนี้ถูกต้อง แต่ที่ควรกล่าวก็คือ คดีนี้ศาลตัดสินโดย **เรื่องเอกฉันท์ ๑๗** เสียง ซึ่งจะมีน้อยคดีที่เป็นเช่นนี้ คดีอื่นอาจมีผู้พิพากษาที่เห็นแย้งบ้าง แต่คดีนี้แม้ผู้พิพากษาเฉพาะคดีที่ไทยตั้ง (ผู้พิพากษา Cot) ก็ยังเห็นด้วยกับคำพิพากษา

ข้อสังเกตต่อไปก็คือ คดีนี้ศาลตัดสินแบบตุลาธิปไตย (judicial activism) พิจารณาโดยเฉพาะการกำหนดให้ “ดินแดนทั้งหมดของยอดแหลมที่พุ่งขึ้นไป” (promontory of Preah Vihear) โดยระบุอ้างสภาพภูมิประเทศ (geographical features) ซึ่งเป็นที่เห็นได้ง่าย และคำให้การของศาสตราจารย์อัคเคอร์มานน์ที่ยืนยันว่าแคมป์ตำรวจไทย ในปี ๒๕๐๕ อยู่เลยจากเส้นที่ ครม.ไทยยึดมาเป็นเหตุผลประกอบกันใช้เส้นที่ขีดในแผนที่ภาคผนวก ๑ ทางทิศเหนือมาตัดยอดเขาซึ่งจะมีลักษณะคล้ายหัวลูกศร ทั้งๆ ที่ในคำพิพากษาปี ๒๕๐๕ ไม่เคยพิพากษาเช่นนี้ นี่ก็แปลว่าศาลขีดเอาคล้ายกับที่เคยขีดเขตปลอดทหารชั่วคราว เพียงแต่คราวนี้พื้นที่ที่ขีดเล็กกว่าเดิมมาก ! ผู้เขียนและคุณเวนเดลเพื่อนชาวแคนาดาลองอ่านย่อหน้า ๘๘ ของคำพิพากษาแล้วขีดเส้นตามความเข้าใจให้ท่านดูตามรูปที่ปรากฏนี้ ซึ่งก็ยังมีปัญหาอยู่ว่าเป็นจุดใดแน่ ดังที่ผู้เขียนได้ทำเครื่องหมายคำถามเอาไว้ แสดงว่า คำพิพากษานี้เองก็อาจจะต้องตีความกันอีกรอบ เว้นแต่ไทยและกัมพูชาจะเจรจากดกลงกันได้โดยไม่ทะเลาะกันอีก

ก็ต้องดูกันต่อไปว่าทั้ง ๒ ประเทศจะอย่างไรต่อไป ?

บทสรุป : เราจะอยู่ด้วยกันอย่างไร?

ปัญหาที่ต้องพิจารณาต่อมาก็คือว่า ถ้าหากศาลตัดสินแล้ว จะต้องทำอย่างไรต่อไป ?

๑. ถ้าศาลตัดสินแล้วเราไม่ปฏิบัติตามคำพิพากษาได้หรือไม่ ?

ที่ตั้งคำถามนี้ขึ้นมา เพราะก่อนหน้านี้จะมีคำพิพากษานี้ มีหลายฝ่ายเสนอให้ไทยไม่ยอมรับ และไม่ปฏิบัติตามคำพิพากษา หากตีความแล้วเป็นประโยชน์ต่อัมพูชา

ก่อนที่จะตอบคำถามนี้ต้องเข้าใจเสียก่อนว่า คำตัดสินของศาลในการตีความคำพิพากษามีสถานะเป็น “คำพิพากษา” ในตัวเอง ซึ่งมีฐานะถึงที่สุด และมีผลผูกพันให้คู่กรณีต้องปฏิบัติตาม (res judicata) ตามมาตรา ๖๐ ของธรรมนูญศาลยุติธรรมระหว่างประเทศนั่นเอง แต่ปัญหามีว่า ศาลจะมีกลไกบังคับตามคำพิพากษาของตนเหมือนศาลภายในของแต่ละประเทศหรือไม่?

คำตอบก็คือ ในธรรมนูญศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ ศาลไม่มีกลไกบังคับตามคำพิพากษา แต่กลไกดังกล่าวไปปรากฏในกฎบัตรสหประชาชาติข้อ ๙๔ ซึ่งบัญญัติว่า

“๑. สมาชิกแต่ละประเทศของสหประชาชาติ รับที่จะอนุวัติตามคำวินิจฉัยของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศในคดีใด ๆ ที่ตนตกเป็นฝ่ายหนึ่ง

๒. ถ้าผู้เป็นฝ่ายในคดีฝ่ายใดไม่สามารถปฏิบัติตามข้อผูกพันซึ่งตกอยู่แก่ตนตามคำพิพากษาของศาล ผู้เป็นฝ่ายอีกฝ่ายหนึ่งอาจร้องเรียนไปยังคณะมนตรีความมั่นคง ซึ่งถ้าเห็นจำเป็นก็อาจทำคำแนะนำหรือวินิจัยมาตรการที่จะดำเนินเพื่อให้เกิดผลตามคำพิพากษานั้น”

จากบทบัญญัตินี้จึงเห็นได้ว่า การไม่ปฏิบัติตามคำพิพากษาไม่ใช่ปัญหาทางกฎหมายอีกต่อไป แต่เป็นปัญหาการเมืองระหว่างประเทศที่ต้องร้องเรียนไปยังคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ (UNSC) เพื่อให้กำหนดมาตรการ (measures) ซึ่งเป็นดุลพินิจเด็ดขาดของ UNSC

ไทยเองเมื่อแพ้คดีใน พ.ศ. ๒๕๐๕ ก็ประท้วงคำพิพากษาว่า “ขัดกับหลักกฎหมายและความยุติธรรม แต่ในฐานะที่เป็นสมาชิกสหประชาชาติ รัฐบาลแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทำตามพันธกรณีที่มีตามคำพิพากษา ทั้งนี้ ตามกฎบัตรสหประชาชาติข้อ ๙๔”

มาบัดนี้ ถ้าไทยแพ้อีก เราจะเปลี่ยนท่าที่ไม่ปฏิบัติได้หรือไม่ ? ประเทศอื่น ๆ เคยไม่ปฏิบัติตามบ้างหรือไม่ แล้วเกิดอะไรขึ้น?

อันที่จริง การไม่ปฏิบัติตามคำพิพากษาของศาลโลก เคยมีมาแล้ว เช่น คดีระหว่างสหรัฐอเมริกากับอิหร่าน เรื่อง บุคลากรของการทูตและกงสุลอเมริกันถูกจับเป็นตัวประกัน ซึ่งอิหร่านแพ้แต่ก็ไม่ปฏิบัติตาม และคดีการดำเนินการทางทหารและกึ่งทหารต่อนิคารา กัว ซึ่งนิคารากัวฟ้องสหรัฐอเมริกา (1986 I.C.J.14)

ในคดีหลังนี้ ข้อเท็จจริงปรากฏว่านิคารากัวฟ้องสหรัฐในปี ๑๙๘๔ ว่าละเมิดกฎหมายระหว่างประเทศโดยสนับสนุนกบฏคอนทราส (Contras) ให้ก่อการร้ายในนิคารากัว ทั้งยังวางทุ่นระเบิดรอบ ๆ อ่าวของนิคารากัว สหรัฐคัดค้านว่าศาลโลกไม่มีอำนาจ แต่ศาลยกคำคัดค้าน สหรัฐก็เลยถอนตัวจากคดี ท้ายที่สุดศาลโลกตัดสินว่าสหรัฐอเมริกालะเมิดสนธิสัญญาและกฎหมายจารีตประเพณีระหว่างประเทศที่ต้องไม่แทรกแซงและละเมิดอธิปไตยของรัฐอื่น และพิพากษาให้สหรัฐชดใช้ค่าเสียหายแต่สหรัฐไม่ปฏิบัติตาม นิคารากัวจึงนำเรื่องไปสู่ UNSC ในการลงมติ ๑๑ ขาดิ ลงมติให้ทุกรัฐเคารพกฎหมายระหว่างประเทศ แต่ ๑ เสียงของสหรัฐ ในฐานะ ๑ ใน ๕ ผู้แทนถาวรประจำ UNSC วีโต้ และ ๓ ขาดิงดออกเสียง ! เป็นอันว่าสหรัฐสามารถทำให้การบังคับตามคำพิพากษามิสามารถทำได้ นิคารากัวก็นำเรื่องไปสู่สมัชชาสหประชาชาติ ซึ่งลงมติ ๙๔ ต่อ ๓ เรียกร้องให้ปฏิบัติตามคำพิพากษาศาลโลก แต่สหรัฐก็ไม่ยอม ท้ายที่สุดนิคารากัวก็ถอนคำร้องของตนในปี ๑๙๙๒

นี่คือการไม่ปฏิบัติตามคำพิพากษาศาลโลกของมหาอำนาจ ซึ่งมีสิทธิยับยั้งเด็ดขาด (absolute veto) ในคณะมนตรีความมั่นคงทั้งยังเป็นผู้อนุญาตให้สหประชาชาติใช้เป็นที่ตั้งสำนักงานใหญ่ และเป็นผู้บริจาครายใหญ่ !

ไทยไม่เข้มมหาอำนาจเช่นนั้น ดังนั้น การปฏิบัติตามคำพิพากษา ดูจะเป็นทางเลือกที่เสียหายน้อยที่สุด เพราะจะทำให้ไทยสามารถยืนอยู่ในสังคมระหว่างประเทศได้อย่างอารยชน

๒. ปัญหาเขตแดนกับประเทศเพื่อนบ้านเป็นปัญหารรรมดาของทุกประเทศ แต่จะแก้ปัญหาย่างไรไม่ให้เกิดความเสียหายรุนแรง

ไทยมีพรมแดนทางบกติดกับกัมพูชา ๗๙๘ กิโลเมตร มีพื้นที่ปักหลักเขตไว้แล้ว ๗๓ หลัก เป็นระยะทาง ๖๐๓ กิโลเมตร ที่ยังไม่ได้ปักหลักเขตเป็นระยะทางประมาณ ๑๙๕ กิโลเมตร ใน ๗๓ หลักเขตนี้ JBC ได้ประชุมและให้ชุดสำรวจหาที่ตั้งไปแล้ว ๔๘ หลัก โดยเห็นตรงกับ ๓๓ หลัก และยังไม่ตรงกัน ๑๕ หลัก ซึ่งก็ต้องเจรจากันต่อไป

นอกจากกับกัมพูชาแล้ว เราก็มีเขตแดนติดกันกับลาว พม่า มาเลเซีย และยังมีปัญหาเห็นไม่ตรงกันหลายจุดกับทั้ง ๓ ประเทศ จนบางครั้งเกิดการปะทะกัน เช่น เรื่อง พินาฟไทย-ลาว เรื่องบ้านร่มเกล้า เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๑ อันเป็นผลมาจากการปักปันเขตแดน ไทย-ฝรั่งเศส หรือกรณีปะทะเหนือเนิน ๔๙๑ ในปี ๒๕๓๕ ระหว่างพม่า-ไทย

ยิ่งกว่านั้น เรายังมีปัญหาเรื่องการอ้างเขตเศรษฐกิจจำเพาะทับซ้อนกันถึง ๔ ประเทศ ในอ่าวไทย คือ ไทย กัมพูชา เวียดนาม และ มาเลเซีย หลายกรณีก็ตกลงกันได้ เช่น การตกลงเขตทับซ้อนไทยมาเลเซียในปี ๒๕๒๒ และจัดตั้งองค์กรร่วมกันบริการชุดเจาะน้ำมันและก๊าซ มาแข่งขัน หรือกรณีไทย-เวียดนาม ก็ได้มีการตกลงร่วมกันเมื่อ ๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๐

ในปัญหาทางทะเลไทย-กัมพูชา นั้น ก็มีปัญหาทับซ้อนอยู่ ๒๖,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ซึ่งก็ยังไม่มีความคืบหน้าในการแก้ปัญหา

เมื่อเป็นเช่นนี้ เราจะทำอย่างไร ?

ผู้เขียนขออัญเชิญพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระราชทานในวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ เมื่อเกิดการปะทะบนเนิน ๔๙๑ ซึ่งอยู่ชายแดนระหว่างพม่า กับอำเภอท่าแซะ ชุมพร มีความตอนหนึ่งว่า

“ตอนนี้ก็มีมาถึงเรื่อง... “สี่เก้าหนึ่ง”... “สี่เก้าหนึ่ง” นี้บอกว่าเป็นของไทย ทางโน้นก็บอกว่า เป็นของพม่า ความจริงตามหลัก “สี่เก้าหนึ่ง” นั้นเป็นเขตแดน มันก็เป็นครึ่งหนึ่งของพม่า ครึ่งหนึ่งของไทย ตอนนี้ ถ้าเป็นเช่นนั้นจะตกลงกันอย่างไร ถ้าหากว่าพม่ายินบนยอด เราต้อง ฟันครึ่งหนึ่งของพม่าคนนั้น คือ ถ้ายื่นหัวมาทางฝั่งของเรา ก็ตัดหัวมันเลย ไม่ผิด แต่ว่าถ้าเรา ยื่นแขนไปทางโน้น เราจะฟันเราบ้าง เขาก็ไม่ผิด

แล้วจะถอยนโยบายไหน ทำอย่างไร คือ “สี่เก้าหนึ่ง” นี้ ตามข้อตกลงที่วางไว้เป็น เขตแดน ตรงยอดพอดี กว้างเท่าไรก็ยังไม่พูด เพราะว่าถ้าเขียนบนแผนที่ ไล่เส้นที่เขียนนั้น ขยายขึ้นถึงส่วนขนาดของจริง มันก็กว้างหลายเมตรอยู่ กว้างมาก ในเขตนั่นเราไม่ทราบว่าเป็นเขตแดนของประเทศไหน อันนี้ก็เป็นอย่างเท่านั้นเอง ทัวตลอดเขตแดนไทยกับ ต่างประเทศเป็นปัญหาอย่างนี้ทั้งนั้น ไม่ทราบว่าตรงไหนเป็นเขตไทย เขตไหนเป็นเขตต่างชาติ ถึงโดยมากในเขตแดนระหว่างประเทศ ทุกประเทศ ทุกแห่งที่ทำกันอย่างมีวัฒนธรรม เขตแดน คือ หลักเขตแดน อยู่แห่งหนึ่ง แล้วก็มีระยะหนึ่งที่ไม่ใช่ประเทศนี้ ไม่ใช่ประเทศโน้น ถึงจะทำให้เกิดไม่มีปัญหา คือ แก้ปัญหาได้ บางประเทศในต่างประเทศ ในยุโรปก็มีบ้านหลังคา เรือนเดียวกัน ประตูดังหนึ่งอยู่ประเทศหนึ่ง ประตูอีกข้างอยู่อีกประเทศ อันนี้มี

แต่เขาไม่บอที่จะมาบอกว่า จะมายึดกันไป ยึดกันมา ต้องมีข้อตกลงกันว่าเขตที่ชายแดนที่วางเอาไว้ สองข้างนั้นละ อย่าไปทำกิจกรรมอะไร หรืออีกอย่าง ก็ทำกิจกรรมร่วมกัน ที่จริง ถ้าทั้งสองฝ่ายถอย แล้วต่างคนต่างยิงปืนใหญ่ไล่กันบน “สี่เก้าหนึ่ง” นั้น ให้เหลือสี่เก้าศูนย์ ก็หมดเรื่องไป หมดเรื่องไม่ต้องทำอะไร แต่ใครก็อย่าไปยิงบนนั้น จะเป็นไทยหรือเป็นพม่า อย่าไปยิงบนนั้น เพราะว่าทั้งสองฝ่ายจะยิงปืนใหญ่ อันนี้เป็นข้อตกลงที่ได้ทำแล้ว ก็เป็นการดีเพราะว่าเป็นการฝึกทหารปืนใหญ่ให้ยิงแม่น ๆ ต้องยิงพอดีบนเขตแดนบนเส้นนั้นก็ใช้ได้ไม่ถูกปรับ แต่ถ้ายิงสั้นไปก็มาโดนประเทศของตัว ถ้ายิงยาวก็รุกรานเขา ก็อาจจะต้องมีข้อตกลงว่า เขตแดนนี้ที่จะยิงจะกว้างเท่าไร อันนี้เป็นการเสนอวิธีแก้ปัญหานี้ เพราะเหตุว่าถ้าปัญหานี้มีต่อไป คนไทยด้วยกันจะตีกันแทนที่จะเป็นสงครามกับต่างประเทศ จะกลายเป็นสงครามในประเทศ แล้วมันก็ไม่น่าปรารถนา ไม่ได้อะไร ลงท้ายเราก็ต้องเสีย “สี่เก้าหนึ่ง” ต้องเสียไปแน่ ถ้าเราทะเลาะกันเอง เพราะฉะนั้นเรื่องนี้ ขอให้ดูให้ถึงจุดของปัญหา ถ้าจุดของปัญหาแล้วก็แก้ปัญหาก็ได้ นี่ก็ได้เสนอวิธีให้ตกลงกันว่าจะใช้ประโยชน์ของเขตตรงนั้นอย่างไร ร่วมกันระหว่างสองประเทศ หรือจะใช้ประโยชน์อย่างใดก็ตาม แต่ต้องไม่อิงให้เลยเขตนั้น ก็อาจจะเป็นยุทธภพที่จะมาทำดวลกัน ดวลกันที่แห่งเดียวกัน แล้วถ้าสมมติว่า เขายิงโดนตรงยอด เรายิงบนยอดนั้น เราก็ฉลองกันได้ว่า เอ้อ ทั้งสองประเทศยิงแม่น และประเทศอื่น ๆ ในโลกนี้ เค้าก็จะเห็นว่าแถวนี้ ภูมิภาคนี้คนค่อนข้างจะฉลาด...”

พระราชดำรัสนี้ชี้ทางสว่างหลายทาง อาทิ ทำให้บริเวณพิพาทเป็น No man's land คือไม่ใช่ของใคร หรือ นำมาใช้ประโยชน์ร่วมกันเหมือนที่ไทยทำกับมาเลเซีย เข้าทำนอง turning conflict into cooperation หรือ เปลี่ยนความขัดแย้งให้เป็นความร่วมมือ !

๓. อย่าเล่นการเมืองภายใน จนเสียหายไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

กรณีพิพาทไทย-กัมพูชา ใน พ.ศ. ๒๕๐๐-๒๕๐๕ ก็ดี พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๖ ก็ดี ล้วนมีที่มาจากปัญหาการเมืองภายในทั้ง ๒ ประเทศ ที่นักการเมืองต่างใช้เรื่องนี้มาปลุกปั่นความรู้สึกชาตินิยมเพื่อผลทางการเมืองของฝ่ายตน แต่ท้ายที่สุด ก็นำไปสู่ข้อพิพาทระหว่างประเทศที่สร้างความเสียหายให้เกิดขึ้นมากมาย ผู้เสียหายก็คือประเทศชาติ ซึ่งกว่าจะเยียวยาได้ต้องใช้เวลายาวนาน

หากย้อนกลับไปดูบรรพชนที่เป็นนักการเมืองในอดีต เราก็จะพบว่าแม่ทางการเมืองภายในจะเป็นศัตรูคู่แค้นกัน แต่ถ้าเป็นผลประโยชน์ของชาติ เขาก็ทิ้งประโยชน์ตน ประโยชน์พรรคได้ ดังเช่นที่นายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ เชิญ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช หัวหน้าเสรีไทยในอเมริกากลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีหลังสงคราม ทั้ง ๆ ที่ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นผู้ก่อตั้งพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งมีอุดมการณ์คนละอย่างกับนายปรีดี หรือ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เสนอพระราชบัญญัติอาชญากรรมสงคราม พ.ศ. ๒๔๘๙ ให้สภาเห็นชอบ และดำเนินคดีกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่ศาลฎีกาพิพากษาว่ากฎหมายดังกล่าวที่เป็นกฎหมายอาญาย้อนหลังที่เป็นโทษแก่จำเลยขัดรัฐธรรมนูญ จึงปล่อยตัวจอมพล ป. เมื่ออังกฤษและฝรั่งเศสขอตัวจอมพล ป. ไปดำเนินคดีอาชญากรรมในศาลอาชญากรรมสงคราม ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ก็ตอบปฏิเสธไม่ส่งตัวให้ โดยอ้างว่าเป็นการฟ้องซ้ำในคดีอาญา (double jeopardy) ทั้ง ๆ ที่พรรคประชาธิปัตย์กับจอมพล ป. เป็นคู่แข่งทางการเมืองกัน

ตัวอย่างเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า บรรพชนที่เป็นนักการเมืองยก “ประโยชน์ชาติ” อยู่เหนือ “ประโยชน์พรรค” อย่างชัดเจน และช่วยเหลือศัตรูทางการเมืองของตน เพื่อรักษาประโยชน์ของชาติ !

๔. การปรับทัศนคติต่อเพื่อนบ้าน

หากประเทศที่เป็นเพื่อนบ้านต้องการมีฐานความสัมพันธ์ที่เป็นมิตรทุกประเทศ คงต้องกลับไปทบทวนการให้การศึกษาประวัติศาสตร์ และการปลูกฝังทัศนคติต่อเพื่อนบ้านให้เยาวชนในแต่ละชาติ เนื้อหาการปลูกฝังที่ทำให้ถูกต้อง เกลียดชัง หรือมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อเพื่อนบ้าน ต้องชำระสะสางออกให้หมด มิเช่นนั้นโอกาสที่จะเกิดความขัดแย้ง หรือความรุนแรง จนถึงขั้นเผาศานตุมุท ดังที่เคยเป็นมาแล้วก็อาจเกิดขึ้นอีก และท้ายที่สุดก็จะกระทบต่อการรวมตัวเป็นอาเซียน ในท้ายที่สุดในทางตรงกันข้ามหากคนในแต่ละประเทศมีทัศนคติที่ดีต่อเพื่อนบ้าน และมีความรู้ตามควรเกี่ยวกับเพื่อนบ้าน การรวมตัวกันเป็น “พลเมืองอาเซียน” ก็เกิดขึ้นได้จริง

อนาคตเรื่องนี้จะเป็นจุดจบของความขัดแย้งยาวนาน หรือจุดเริ่มต้นใหม่ของข้อพิพาทที่ยืดเยื้อ ก็อยู่ที่คนไทยทั้งชาติว่าจะเลือกทางใด

บรรณานุกรม

เอกสารและข้อมูลจากเว็บไซต์ภาษาไทย

กระทรวงการต่างประเทศ. (๒๐๑๓). คำขอให้ตีความคำพิพากษาเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๖๒ ในคดีปราสาทพระวิหาร (กัมพูชากับไทย) : คำตอบของกัมพูชา (คำแปลชั่วคราว). (International Court of Justice. Request for interpretation of the judgment of 15 June 1962 in the case concerning the temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand) : Response of the Kingdom of Cambodia. 8 Mar. 2012)

กระทรวงการต่างประเทศ. (๒๐๑๓). คำขอให้ตีความคำพิพากษาเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๖๒ ในคดีปราสาทพระวิหาร : ข้อเสนอแนะเป็นลายลักษณ์อักษรของราชอาณาจักรไทย (คำแปลชั่วคราว). (International Court of Justice. Request for interpretation of the judgment of 15 June 1962 in the case concerning the temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand) : Written of the observations of the Kingdom of Thailand. 21 Nov. 2011)

กระทรวงการต่างประเทศ. (๒๐๑๓). คำขอให้ตีความคำพิพากษาเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๖๒ ในคดีปราสาทพระวิหาร : คำอธิบายเพิ่มเติมเป็นลายลักษณ์อักษรของราชอาณาจักรไทย (คำแปลชั่วคราว). (International Court of Justice. Request for interpretation of the judgment of 15 June 1962 in the case concerning the temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand) : Further written explanations of the Kingdom of Thailand. 21 June 2012)

กระทรวงการต่างประเทศ. (๒๕๕๔). ข้อมูลที่ประชาชนไทยควรทราบ เกี่ยวกับกรณีปราสาทพระวิหาร และการเจรจาเขตแดนไทย-กัมพูชา. กรุงเทพฯ : กระทรวงการต่างประเทศ. หน้า ๒๔-๒๕

กระทรวงการต่างประเทศ. (๒๐๑๓). คำขอให้ตีความคำพิพากษาเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๖๒ ในคดีปราสาทพระวิหาร (กัมพูชากับไทย) : คำร้องเริ่มคดี (คำแปลชั่วคราว). (International Court of Justice. Request for interpretation of the judgment of 15 June 1962 in the case concerning the temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand) : Application instituting proceedings. 28 April 2011)

กระทรวงการต่างประเทศ. (๒๕๐๕). คำพิพากษาศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ คดีปราสาทพระวิหาร (คำแปล). กรุงเทพฯ : สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี. (International Court of Justice (ICJ). Case concerning the Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand) Merits : Judgment of 15 June 1962)

ประหยัด ศ. นาคะนาท, จำรัส ดวงธิสาร. (๒๕๐๕). ความเมืองเรื่องเขาพระวิหาร. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สาส์นสวรรค์.

เพ็ญศรี ดูก. (๒๕๔๒). การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย (ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ ถึงสิ้นสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม). กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.

ศรีศักร วัลลิโภดม, “อภิญญาเพ็ญ”, วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. (๒๕๕๑). เขาพระวิหาร : ระเบิดเวลาจากยุคอาณานิคม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.

เสนีย์ ปราโมช. (๒๕๐๕). คดีเขาพระวิหาร. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี. กระทรวงการต่างประเทศ. (๒๕๕๖). ๕๐ ปี ๕๐ ประเด็น ถาม-ตอบ กรณีปราสาทพระวิหาร. สืบค้นวันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ จาก <http://www.mfa.go.th/main/contents/files/news-20130129-151113-350152.pdf>

คมชัดลึก. ย้อนรอย “วีระ-ราตรี” โดนเขมรจับกุม. สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๖. จาก <http://www.komchadluek.net/>

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (๒๕๕๑). ปราสาทเขาพระวิหาร : กรณีศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองกับลัทธิชาตินิยม. สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๖. จาก <http://prachatai.com/journal/2008/06/17146>.

ประชาไท. ประชุม GBC ไทย-กัมพูชา เห็นพ้องทำพื้นที่ชายแดนให้สงบเรียบร้อย. สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๖. จาก <http://prachatai.com/journal/2013/05/46774>.

ผู้จัดการ Online. ไทยตอบโต้เขมร เรียกตัวทูตกลับประเทศโดยด่วน. สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๖. จาก <http://www.manager.co.th/Around/ViewNews.aspx?NewsID=9520000133121>.

เอกสารและข้อมูลจากเว็บไซต์ภาษาต่างประเทศ

Cour Internationale de Justice. Demande en interprétation de l'arrêt du 15 juin 1962 en l'affaire du Temple de Preah Vihear (Cambodge c. Thaïlande) : Demande en indication de mesures conservatoires du Royaume du Cambodge.

International Court of Justice. Request for interpretation of the judgment of 15 June 1962 in the case concerning the temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand) [Request for the indication of provisional measures] : Order. 18 July 2011, pa.19 - 32.

United Nations. Summaries of Judgments, Advisory Opinions and Orders of the International Court of Justice : Request for interpretation of the judgment of 15 June 1962 in the case concerning the temple of Preah Vihear. Retrieved March 3, 2013, from <http://www.un.org/law/ICJsummaries/>.

เมื่อออกเสียงคำว่า เพชรบุรี เป็น [เพ็ดชะ/บุรี] ทำไม [บุรี] จึงกลายเป็น [บุรี]

อุดม วโรตม์ลิขิตต์
อุปนายกราชบัณฑิตยสถาน คนที่ ๒

บทคัดย่อ

ปรกติคำว่า **เพชรบุรี** จะออกเสียงว่า [เพ็ดชะบุรี] แต่มีพวกหลงใหลสมาสจะให้อ่านว่า [เพ็ดชะบุรี] แต่เมื่อใดที่อ่านแบบสมาส **บุรี** จะกลายเป็น [บุรี] โดยอัตโนมัติ คุรุภาษาไทยจะไม่ได้ยินเพราะยังถูกรอบำทางสายตาและสมองว่าเป็น **บุรี** เหมือนเดิม คุรุภาษาไทยมักจะสอนว่าเมื่อนำคำภาษาบาลีสันสกฤต ๒ คำมาประสมกัน (สมาสกัน) เป็นคำ ๆ เดียว ถ้าเสียงสุดท้ายของคำไม่มีเสียง [อิ] หรือ [อุ] ก็ให้แทรกเสียง [อะ] เช่น เวช + กรรม = เวชกรรม [เวดชะกะ] แต่ถ้าเสียงสุดท้ายมีเสียง [อิ] หรือ [อุ] ก็ให้ออกเสียง [อิ] หรือ [อุ] ด้วย เช่น วุฒิภาวะ [วุตทิพาเวะ] เมรุมาศ [เมรุมาต] แต่คุรุภาษาไทยไม่เคยบอกว่า ยานพาหนะ โศกศัลย์ และคำอื่น ๆ อีกมากที่ไม่ออกเสียงเนื่องแบบสมาสโดยไม่บอกเหตุผล คุรุภาษาไทยไม่ใส่ใจเรื่อง **มาตรา** (mora) **मुख्य** (prominence) และ **จังหวะ** (rhythm) ในภาษาไทยการออกเสียงคำว่า **เพชรบุรี** เป็น [เพ็ดชะบุรี] โดยลงमुखยัตที่ พยางค์ [ชะ] เป็นการเพิ่มมาตราลงในส่วนหน้าของคำ ฉะนั้น สมองจะสั่งการโดยอัตโนมัติให้เพิ่มมาตราในส่วนหลังของคำจาก [อุ] เป็น [อู] เพื่อให้สอดคล้องกับจังหวะในการออกเสียง คำสำคัญ : จังหวะ, มาตรา, मुखยัต, สมาส

บทนำ

สำหรับท่านที่เคยใช้บริการของบริษัทรถไฟฟ้ากรุงเทพ จำกัด (มหาชน) หรือที่รู้จักกันดีว่า รถไฟฟ้าใต้ดิน เมื่อรถไปถึงสถานี **เพชรบุรี** บนถนนเพชรบุรีตัดกับถนนอโศกมนตรี ขอให้ท่านฟังผู้ประกาศอย่างตั้งอกตั้งใจ ท่านจะได้ยินเสียงประกาศว่าสถานี [เพ็ดชะ/บุรี] คำว่า **บุรี** จะได้ยินเสียงชัดเจนว่า [บุรี] เข้าใจว่าคนไทยบางคนอาจจะไม่สนใจหรือไม่ใส่ใจเลยว่า

ทำไมผู้ประกาศได้เปลี่ยนคำว่า **บุรี** เป็น [บุรี] โดยอัตโนมัติ นักภาษาไทย ครูภาษาไทยหายกันไปไหนหมด ไม่ออกมาสงสัยว่าปัจจุบันนี้ความแตกต่างระหว่างสระสั้นกับสระยาวไม่มีความสำคัญหรือ ทุกคนคงตอบเป็นเสียงเดียวกันว่าสระสั้นยาวยังคงมีความสำคัญในภาษาไทยอยู่ แต่ทำไมกลับไม่มีใครออกมาไว้วางยเมื่อมีคนออกเสียงคำว่า **เพชรบุรี** เป็น [เพ็ดชะ/บุรี] ไม่มีใครเลยสักคนหรือที่สังเกตเห็นหรือสงสัยหรืออยากทราบ ว่า เหตุผลที่อยู่เบื้องหลัง การเปลี่ยนเสียงสระ [อุ] เป็น [อู] ในคำดังกล่าวเกิดขึ้นเพราะอะไร ตัวการสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหานี้คือการนำคำ ๒ คำเข้ามาสวมกัน

อิทธิพลของคำสมาส

การสมาสคือการประสมคำตั้งแต่ ๒ คำเข้าเป็นคำเดียวกัน คำสมาสในภาษาไทยส่วนมากมักปรากฏกับคำภาษาบาลีสันสกฤตที่ยืมมาใช้ในภาษาไทย เช่น **เพชรบุรี ราชบุรี** ช่วงหนึ่งที่สมาสเฟื่องฟู นักภาษาไทย ครูภาษาไทย รวมทั้งราชบัณฑิตยสถานจะจัดคำเข้าสมาสเคลื่อนไปหมด ใครก็ตามที่ต้องการเป็นผู้ประกาศข่าวและพิธีกรทางวิทยุโทรทัศน์หากไม่อ่านคำตามแบบสมาสจะสอบไม่ผ่าน มีหน้าซ้ายยังระบุไว้ว่า การอ่านแบบสมาสเป็นการอ่านตามหลักส่วนการอ่านของคนส่วนมากเป็นการอ่านตามความนิยม เช่น **ประณตศึกษา** ก็บังคับให้อ่านตามหลักว่า [ประณมะสิกสา] หากอ่านว่า [ประณตสิกสา] เรียกว่าอ่านตามความนิยม **มัธยมศึกษา** ก็ให้อ่านตามหลักว่า [มัตตะยมะสิกสา] หากอ่านว่า [มัตตะยมสิกสา] เรียกว่าอ่านตามความนิยม **พสกนิกร** ให้อ่านตามหลักว่า [พะสกกะนิกรอน] หากอ่านว่า [พะสกนิกรอน] เรียกว่าอ่านตามความนิยม **ประวัติศาสตร์** ให้อ่านตามหลักว่า [ประหวัดติสาด] โดยไม่แจ้งว่าหลักดังกล่าวคือหลักอะไร มีที่มาจากที่ไหน แต่ถ้าอ่านว่า [ประหวัดสาด] ถือว่าเป็นการอ่านตามความนิยมแล้วลามไปถึง **อุตสาหกรรม** พวกกันออกเสียงว่า [อุตตะสาหะกะ] **ตะนาวศรี** ออกเสียงว่า [ตะนาวะสี] และยังมีอีกคำหนึ่งคือคำว่า **ราชบุรี** เมื่อออกเสียงว่า [ราดชะ/บุรี] ก็จัดว่ามีพฤติกรรมเช่นเดียวกับคำว่า **เพชรบุรี** โดยปรกติคำนี้ออกเสียงเป็นคำ ๓ พยางค์ว่า [ราดบุรี] เช่นเดียวกับ [เพ็ดบุรี] เสียงสระ [อุ] ยังคงเป็นสระสั้นตามตัวสะกด แต่เมื่อมีการหลงใหลการอ่านแบบสมาสจึงเกิดการแทรกเสียง [อะ] เข้าหลังพยัญชนะสะกดที่เป็นภาษาบาลีสันสกฤตของคำหน้า หากคำนั้นไม่มีสระตามและหน้าพยัญชนะต้นของคำที่ตามมาที้นำ

* โดยไม่พยายามศึกษาว่าพจนานุกรมภาษาอังกฤษจะเลือกการออกเสียงคำที่มีผู้ใช้มากเป็นมาตรฐานของการออกเสียงและเรียงไว้ก่อนคำที่มีผู้ใช้น้อยกว่า เช่น often กำหนดว่าออกเสียงเป็น [ˈɒfən also ˈɒftən] โดยเอา [ˈɒftən] ไว้หลัง เอา [ˈɒfən] นำหน้า

มาประกอบกันเป็นคำประสมหรือคำสมาส เช่น **เวช + กรรม = เวชกรรม** [เวชชะกำ] หรือคำหน้ามีพยัญชนะสะกดที่ลงท้ายด้วย [อิ] หรือ [อุ] ตามหลังพยัญชนะสะกดของคำนั้น เช่น **อุบัติ + เหตุ = อุบัติเหตุ** [อุบัตติเหตุ] **เมรุมาศ** [เมรุมาต] ก็ให้ออกเสียง [อิ] หรือ [อุ] ด้วย แม้แต่คำไทยประสมกับคำบาลีก็สมาสกันได้ เช่น **ราช + วัง = ราชวัง** [ราชชะวัง] คำไทยประสมกับคำสันสกฤต เช่น **นง + ลักษณะ = นงลักษณ์** [นงลัก] คำไทยประสมกับคำเขมร เช่น **เพลิง + ไฟ = เพลิงไฟ** [เพลิงฟ้า] คำเขมรประสมกับคำสันสกฤต เช่น **บาย + ศรี = บายศรี** [บายสี] คำเขมรประสมกับคำบาลี เช่น **กระยา + สารท = กระยาสารท** [กระยาสาต]

กฎการสมาสในภาษาไทยมีใช้อย่างตายตัวเช่นนี้เสมอไปและครูภาษาไทยก็ไม่เคยสอนรายละเอียดเรื่องการสมาสให้นักเรียนได้เรียนรู้และเข้าใจอย่างถูกต้อง เช่น **ชลบุรี** ออกเสียงว่า [ชนบุรี] ไม่ใช่ [ชนละบุรี] **ปทุมธานี** ออกเสียงว่า [ปะทุมธานี] ไม่ใช่ [ปะทุมมะธานี] **ยาน + พาหนะ = ยานพาหนะ** ออกเสียงว่า [ยานพาหนะ] ไม่ใช่ [ยานนะพาหนะ] หรือ [ยานะพาหนะ] **ยานอวกาศ** [ยานอะวะกาศ] ไม่ใช่ [ยานนะอะวะกาศ] หรือ [ยานะอะวะกาศ] เพราะเป็นคำมากกว่า ๓ พยางค์^๒ **สุพรรณบุรี** [สุพันบุรี] ออกเสียงว่า [สุพันบุรี] ไม่ใช่ [สุพันนะบุรี] **มินบุรี** ออกเสียงว่า [มินบุรี]^๓ ไม่ใช่ [มินนะบุรี] **นงลักษณ์** ออกเสียงว่า [นงลัก] ไม่ใช่ [นงชะลัก] จะเห็นได้ว่าคนไทยไม่นิยมการแทรกเสียงสมาส [อะ] หลังคำที่สะกดด้วยเสียงนาสิก อันได้แก่ [ง และ น]^๔ โดยเฉพาะหลัง [ง] จะไม่มีการแทรกเสียงสมาส [อะ] เด็ดขาด คำว่า **โลกสวรรค์ โลกมนุษย์** ไม่ออกเสียงแบบสมาสเพราะคนไทยออกเสียงเป็นคำ ๓ พยางค์แล้ว ออกเสียงว่า [โลกสะหวัน] [โลกมะนุด] ตามลำดับ **โสภณ** ออกเสียงว่า [โสภัน] ไม่ใช่ [โสภกะสัน] หรือ [โสภะสัน] เพราะตามหลักทางสัทศาสตร์จะไม่มีการแทรก [อะ] ระหว่าง [ก] กับ [ส] เนื่องจากภาษาไทยการออกเสียงโดยการดันลิ้นไปข้างหน้าง่ายกว่าการดึงลิ้นไปข้างหลัง

^๒ ยานมาศ [ยานนะมาต] ออกเสียงแบบสมาสได้ ทั้ง ๆ ที่เป็นโครงสร้างแบบขยายอย่างไทยคือตัวขยายตามหลัง แต่ยานยนต์ ออกเสียงแบบสมาสไม่ได้ เพราะพยัญชนะต้นของ ๒ พยางค์ซ้ำกัน ยวดยาน ก็ออกเสียงแบบสมาสไม่ได้เพราะ ยวด เป็นคำไทยที่สะกดด้วย <ด> ไม่มีการออกเสียงแบบสมาสเมื่อตัวสะกดเป็น <ช, ค, ข, ฎ, ด, บ, ฟ, ฮ> ซึ่งไม่ปรากฏในบัญชีอักษรเทวนาครี เป็นที่น่าสงสัยว่าครูอาจารย์ภาษาไทยไม่สะกดตามสะดวกใจบ้างหรือว่า ยานอวกาศ ทำไม่ไม่สนธิเป็น ยานาวากาศ ด้วยเหตุผลอะไร

^๓ คนไทยส่วนมากออกเสียงเขตมินบุรีซึ่งเดิมเป็นชื่ออำเภอหนึ่งของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเปลี่ยนมาเป็นกรุงเทพมหานคร [มินบุรี] เป็นสระเสียงสั้นด้วยซ้ำไป นักภาษาไทยน่าจะวิจัยออกมาให้ได้ว่าเพราะเหตุผลอะไรคำที่มีสระเสียงยาวจึงเปลี่ยนเป็นสระเสียงสั้น

^๔ คำว่า ชนนี้ นิยมออกเสียงว่า [ชนนี] แต่ชาวบ้านมักออกเสียงเป็น [ชนละนี] ส่วนคำที่สะกดด้วย <ม> ที่มาจากภาษาบาลีสันสกฤต ยังคงอ่านแบบสมาสอยู่ เช่น รัมเกียรติ [รัมมะเกียน] ยมโลก [ยมมะโลก]

และการเคลื่อนลิ้นจาก [ก] ที่เพดานอ่อนไป [ส] ที่ปุ่มเหงือกนั้นไม่ไกลกันนักในช่องปาก (อุดม วโรตม์สิขิตต์, ๒๕๕๔) ส่วนคำว่า **ชาติไทย** ออกเสียงว่า [ชาติไท] เพราะตามหลักสัทศาสตร์ ทั้ง [ต] และ [ท] มีฐานเสียงที่เดียวกัน คือ ที่ปุ่มเหงือก จึงไม่มีความจำเป็นต้องแทรก [อะ] ระหว่าง ๒ พยางค์ที่มีพยัญชนะเสียงสุดท้ายและพยัญชนะต้นของพยางค์ถัดไปมีฐานเสียงเดียวกัน ในทำนองเดียวกัน **โยคเกณฑ์** ออกเสียงว่า [โยกเกณ] ไม่ใช่ [โยกคะเกณ] ในกรณีของ **เชตุน** ออกเสียงว่า [เชตุน] หรือ [เชตุน] ตามแบบสมาส แต่ **เหตุผล** ครุภาษาไทยกลับไม่ให้อ่านแบบสมาสว่า [เหตุน] อย่าง **เชตุน** โดยไม่มีคำอธิบายและเหตุผลประกอบคำอธิบาย ที่จริงแล้ว **เชตุน** มีประวัติและที่มาจาก **เชตวน** เมื่อ <ว> แผลงเป็น <ุ> ได้ และ <ว> แผลงเป็น <พ> ได้ คำว่า **เชตวน** จึงมีอีกรูปหนึ่งคือ **เชตุน** จึงออกเสียงเป็น [เชตุน] หรือ [เชตุน] ได้ แต่ครุภาษาไทยไม่พยายามอธิบายในลักษณะนี้ ส่วน **เหตุผล** นั้น ที่ไม่ออกเสียง [อุ] ท้ายคำ หน้า <ผ> เพราะโครงสร้างทางไวยากรณ์ของคำเป็นแบบ**และ/หรือ** (อุดม วโรตม์สิขิตต์, ๒๕๕๒ : ๑๔) จึงไม่จำเป็นต้องอ่านแบบสมาส^๔

สมาสเป็นตัวการสำคัญที่เปลี่ยนเสียงสระสั้นเป็นสระยาวในคำว่า **เพชรบุรี** เป็น [เพ็ชชะบุรี]

คำว่า **เพชรบุรี** หรือ **ราชบุรี** ออกเสียงเป็นคำ ๓ พยางค์ว่า [เพ็ชบุรี] หรือ [ราชบุรี] ตามลำดับ แต่เมื่อไรที่ออกเสียงแบบสมาส ๒ คำนี้จะกลายเป็น [เพ็ชชะบุรี] หรือ [ราชชะบุรี] ตามลำดับ (อุดม วโรตม์สิขิตต์, ๒๕๕๕) ธรรมชาติของภาษาไทยจะลงมุขยัต (prominence) ที่พยางค์สุดท้ายของคำ ยกเว้นคำลงท้าย เช่น **คะ นะ อะ** คำแสดงอนาคต ได้แก่ **จะ** คำสันธานบางคำ เช่น **กะ (กับ)** และ **ก็** พยางค์ที่มีสระเสียงสั้นกำหนดให้มีค่า ๑ มาตรา (mora) โดยถือว่า **มาตรา**เป็นน้ำหนักของพยางค์ที่เกี่ยวข้องกับมุขยัต (อุดม วโรตม์สิขิตต์, ๒๕๕๐) พยางค์ที่มีสระเสียงยาวไว้มุขยัตกำหนดให้มีค่า ๑ มาตราและสระเสียงยาวจะเปลี่ยนเป็นสระเสียงสั้น เช่น **เวลา** [welaa] แทนที่จะเป็น [weelaa] **กีฬา** [kilaa] แทนที่จะเป็น [kiilaa] และพยางค์ที่มีสระเสียงยาวหรือสระเสียงสั้นตามด้วยเสียงสะกดแต่ไว้มุขยัตกำหนดให้พยางค์ดังกล่าวมีค่า ๑ มาตรา เช่น พยางค์แรกที่มีมุขยัตในคำว่า **ปิติ มินา ศึกษา** **พูนหัน** **อดออม** **อุบิ** พยางค์แรกจะมี ๑ มาตรา พยางค์หลังจะมี ๒ มาตรา (เพราะพยางค์

^๔ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงเรียกการสมาสแบบและว่า ทันทสมาส

สุดท้ายจะลงมุขยัต) พยางค์ที่มีสระเสียงยาวหรือสระเสียงสั้นตามด้วยเสียงสะกดกำหนดให้มีค่า ๒ มาตรา เช่น แก่งกาจ ขับขาน คึกฤทธิ์ โนรี สาธิต โอกาส ทั้ง ๒ พยางค์เป็นพยางค์ที่มี ๒ จังหวะ (rhythm) อีกด้วย เพราะจังหวะมีความสำคัญต่อภาษาไทยไม่น้อย ในการออกเสียงคนไทยนิยมออกเสียงคำเป็นกลุ่ม ๓ แบบด้วยกันคือ แบบ ๓ พยางค์ และแบบ ๒ พยางค์ ได้แก่ รูปแบบ เบา-หนัก เช่น มณิ [manii] เวลา [welaa] และรูปแบบ หนัก-หนัก เช่น สุด ๆ [สุดสุด] จะจะ [จะจะ] แบบ ๓ พยางค์เป็นแบบที่นิยมมากที่สุด แบ่งย่อยเป็น ๓ แบบ ได้แก่ รูปแบบ หนัก-เบา-หนัก เช่น สาธิตา รูปแบบ เบา-หนัก-หนัก เช่น สวัสดี รูปแบบ เบา-เบา-หนัก เช่น ยัวร์ตน แบบ ๒ พยางค์ ซึ่งอาจจะขยายเป็นกลุ่มคำ ๔ จังหวะ สำหรับแบบ ๔ พยางค์ แบ่งย่อยเป็น ๖ แบบ คือ (๑) รูปแบบ เบา-หนัก-เบา-หนัก ซึ่งอนุพันธ์มาจากแบบ ๒ พยางค์ ๒ กลุ่มต่อเนื่องกัน เช่น ขมิ/ขมัน สมัคร/สมาน พลก/นิกร (๒) รูปแบบ หนัก/เบา-เบา-หนัก เช่น วิศว/กรรม อุดร/ดิตถ์ โภจร/พรรษ (๓) รูปแบบ หนัก-เบา-หนัก-หนัก เช่น ราช/ธา/นี ปัญ/จวค/คีย์ (๔) รูปแบบ หนัก/หนัก-เบา-หนัก เช่น ราช/พัสดุ, รัฐ/ธรรมนุญ (๕) รูปแบบ หนัก-เบา-หนัก/หนัก เช่น คมนา/คม วัฒน/ธรรม มคณา/ยก (๖) รูปแบบ เบา-หนัก-หนัก/หนัก เช่น สุวรรณา/ราม สุภาภรณ์/พรรณ ประสันนา/การ ในกลุ่มมากกว่า ๔ พยางค์ แบบ ๕ พยางค์ แบ่งย่อยเป็น รูปแบบ หนัก/เบา-หนัก/เบา-หนัก เช่น รัฐ/วิสา/หกิจ รูปแบบ หนัก-หนัก/เบา-หนัก-หนัก เช่น ศุภ/ชลาคัย รูปแบบ เบา-หนัก/หนัก-เบา-หนัก เช่น มหา/สารคาม แบบ ๒ พยางค์กับ ๓ พยางค์ รูปแบบ หนัก-เบา-หนัก/เบา-หนัก เช่น อารย/ประเทศ ในกลุ่มคำ ๖ พยางค์แบ่งย่อยเป็น ๓ รูปแบบ หนัก-เบา-หนัก/หนัก-เบา-หนัก เช่น ภูมิศาสตร์/เศรษฐกิจ, รูปแบบ หนัก/หนัก-เบา-หนัก/หนัก-หนัก เช่น วง/ดุริยางค์/สากล โสต/ทัศน/ศึกษา รูปแบบ หนัก-/เบา-หนัก/หนัก-เบา-หนัก เช่น ชาติ/ประชา/ธิปไตย

การออกเสียงคำว่า ราชบุรี และ เพชรบุรี แบบคำสมาส จะออกเสียงเป็น [ราชชะบุรี] และ [เพ็ชชะบุรี] ตามลำดับ บุรี จะออกเสียงยาวเป็น [บุรี] โดยผู้พูดเองไม่รู้ตัว แต่ สระบุรี บางคนออกเสียงเป็น [สระหระ/บุรี] โดยที่ บุรี ยังเป็นเสียงสั้นเพราะอะไร เรากำหนดให้มาตรา (mora)^๖ ของพยางค์มุขยัต (prominence)^๗ คือพยางค์ที่ลงเต็มเสียงมีค่าเป็น ๒ มาตรา พยางค์ไร้มุขยัต (nonprominence) คือพยางค์ที่ลงไม่เต็มเสียงมีค่าเป็น ๑ มาตรา เช่น สมัคร

^๖ นักภาษาไทยสนใจมาตราเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับแม่บทแจกลูกอักษรตามหมวดคำที่ไม่มีอักษรสะกดหรือมีอักษรสะกด แต่มักไม่สนใจมาตรา (mora) ดังที่ปรากฏในภาษาสันสกฤตและภาษาญี่ปุ่นอันเป็นหน่วยน้ำหนักของพยางค์ที่เนื่องกับพยางค์ที่เกี่ยวข้องกับมุขยัต

^๗ พยางค์ที่ขีดเส้นใต้เป็นพยางค์ที่ลงมุขยัต เช่น ยาวเรศ

สมาน แบ่งเป็น ๒ ช่วง คือ *สมัคร/สมาน* จะมีค่าเท่ากับ $๑ + ๒ = ๓/๑+๒ = ๓$ มาตรา ทั้ง ๒ ช่วงเสียง ส่วน *ราชบุรี* [ราตบุรี] มีค่าเท่ากับ $๒ + ๑ + ๒ = ๕$ แต่เมื่อออกเสียงแบบสมาส โดยลงมุขัตที่ [ชะ] เป็น [ราตชะ/บุรี] จะมีค่าเท่ากับ $๒ + ๒ = ๔/๑ + ๒ = ๓$ ช่วงหลังจะขาดไป ๑ มาตรา เพื่อให้เกิดความสมดุลของ ๒ ช่วงเสียง จะต้องทำเสียงสั้น คือ [อุ] ให้เป็นเสียงยาว [อุ] เพิ่มขึ้นมาอีก ๑ มาตรา เป็น [ราตชะ/บุรี] ซึ่งทั้ง ๒ ช่วงเสียงจะมีค่าสมดุลกันเป็น $๒ + ๒ = ๔/๒ + ๒ = ๔$ สมองจึงสั่งการโดยอัตโนมัติให้สระในพยางค์ถัดไปเป็นสระเสียงยาวทันทีเพื่อรับการลงมุขัตในพยางค์หน้าเป็นการทำให้จำนวนมาตราเท่ากับช่วงข้างหน้า เพื่อให้เกิดความสมดุลทั้งสองช่วงเสียงอันเป็นเรื่องของสัทศาสตร์ทางภาษา ส่วน *สระบุรี* [สระหะ/บุรี] หรือ [สระหะ/บุรี] นั้น ออกเสียงได้เป็น ๒ แบบ คือ รูปแบบ เบาทันก-บาทันก มีพยางค์แรก [สะ] เป็นสระเสียงสั้นรั้มุขัตโดยลงมุขัตที่พยางค์ที่สองแล้วออกเสียงเป็น ๒ ช่วงคล้าย *สุพรรณบุรี* [สุพัน/บุรี] ซึ่งมีค่าเท่ากับ $๑ + ๒ = ๓/๑ + ๒ = ๓$ [บุรี] ยังคงสภาพเป็นสระเสียงสั้นได้เหมือนเดิมและไม่จำเป็นต้องทำให้เป็นสระเสียงยาวเป็น [อุ] และรูปแบบที่สอง ลงมุขัตที่พยางค์แรก [สะ] และพยางค์ที่สอง [หะ] โดยยึดแนวเทียบกับ *ราชบุรี* [ราตชะ/บุรี] เมื่อลงมุขัตที่ [หะ] ก็จำเป็นต้องทำสระเสียงสั้น คือ [อุ] ให้เป็นสระเสียงยาวเป็น [อุ] พยางค์ [บุ] ก็จะมีค่ามาตราเพิ่มขึ้น ๑ มาตรา รวมเป็น ๔ มาตราเท่ากับช่วงข้างหน้าเพื่อทำให้เกิดความสมดุลของทั้งสองช่วงเสียง

ครูอาจารย์ภาษาไทยมักไม่สนใจเรื่องมาตราเพราะมองข้ามความสำคัญของเรื่องนี้ จะเห็นได้ว่าการออกเสียงคำภาษาไทยแบบหลงใหลการสมาส^{๙๙} เช่น *ราชบุรี เพชรบุรี* จะเป็น [ราตชะบุรี], [เพ็ดชะบุรี] ตามลำดับ โดยแทรกเสียง [อะ] ไปวันยังค่ำแบบไม่ลืมหูลืมตานี้ เป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำและให้เลิกกระทำเสียแต่บัดนี้ เพราะผู้ออกเสียงคำไทยแบบหลงใหลการสมาสเป็นการทำลายภาษาไทยอย่างไม่น่าให้อภัย เพราะระบบทางสมองของผู้พูดภาษาไทยจะไม่ยินยอมให้ท่านออกเสียงได้ว่า [ราตชะบุรี] และ [เพ็ดชะบุรี] ตามลำดับ การออกเสียงที่ถูกต้องของชื่อ ๒ จังหวัดนี้ คือ [ราตบุรี] และ [เพ็ดบุรี] ตามลำดับ ซึ่งถือว่าถูกต้องตามแบบไทยอยู่แล้ว ชาวราชบุรีและชาวเพชรบุรีเขาออกเสียงชื่อเมืองของเขาว่า [ราต/รี] และ [เพ็ด/รี]^{๑๐๐} ตามลำดับ ด้วยซ้ำไป

^{๙๙} พยางค์ ชะ เดิมมีค่าเท่ากับ ๑ มาตรา แต่เมื่อลงมุขัตทำให้มีค่าเท่ากับ ๒ มาตรา

^{๙๙} หมายถึงการแทรกเสียง [อะ] ลงทุกแห่งที่เจ้าตัวคิดว่าเป็นคำสมาสโดยไม่คำนึงว่าจะผิดหรือถูก

^{๑๐๐} เมื่อก่อนเรียกเมืองเพชรบุรีนี้ว่า เมืองพริบพรี

บรรณานุกรม

- กำชัย ทองหล่อ. ๒๕๓๗. **หลักภาษาไทย**. กรุงเทพฯ, รวมสาส์น.
- จิรายุ นพวงศ์, ม.ล. ๒๕๑๗. เมื่อพยานะตัวที่หาสุดวรรคเป็นตัวตาม. **ชุมทาง ภาษาไทย**. กรุงเทพฯ, กรุงเทพฯการพิมพ์. น. ๒๘-๓๒.
- บรรจบ พันธุเมธา. ๒๕๔๙. **ลักษณะภาษาไทย**. กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๔๖. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพฯ. บริษัทนานมี บุ๊คส์ จำกัด.
- วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. ๒๕๓๘. **บาลีไวยากรณ์วชิรภาค ภาค ๒ สมาสและตัทธิต**. กรุงเทพฯ, มหามงกุฎราชวิทยาลัย.
- ศักดิ์ศรี แย้มนิตดา. ๒๕๓๘. อัจฉริยลักษณ์ของภาษาไทย. **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย**. (๒๕๓๘ : ๘. พิเศษ. ๔-๑๓).
- อุดม วโรตม์สิกขดิตถ์. ๒๕๔๐. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับภาษา**. กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อุดม วโรตม์สิกขดิตถ์. ๒๕๔๔. การออกเสียงคำไทย. **มุมมองทางภาษาตามวิธีภาษาศาสตร์**. (๒๕๔๔ : ๕๙-๗๘). กรุงเทพฯ, ต้นธรรมสำนักพิมพ์.
- อุดม วโรตม์สิกขดิตถ์. ๒๕๔๔. ครุ-ลหุในมุมมองทางภาษาศาสตร์. **มุมมองทางภาษาตามวิธีภาษาศาสตร์**. (๒๕๔๔ : ๗๙-๙๑). กรุงเทพฯ, ต้นธรรมสำนักพิมพ์.
- อุดม วโรตม์สิกขดิตถ์. ๒๕๔๕. **ภาษาศาสตร์เหมาะสมเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ, ต้นธรรมสำนักพิมพ์.
- อุดม วโรตม์สิกขดิตถ์. ๒๕๔๖. มมองพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕. **ศรีชไม ยาศารย์. ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร-ศาสตราจารย์วิสุทธิ บุษยกุล. วินัย พงศ์ศรีเพียร บรรณาธิการ (๖๗-๘๙)**. กรุงเทพฯ, ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุดม วโรตม์สิกขดิตถ์. ๒๕๔๗. **ไวยากรณ์ไทยในภาษาศาสตร์**. กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อุดม วโรตม์สิกขดิตถ์. ๒๕๕๐. มุขยัต (Prominence), มาตรา (Mora), และจังหวะ (Rhythm). **วารสารสวนสุนันทาวิชาการและวิจัย**. ๒๕๕๐: ๑.๑ (๓๒-๓๓) : ๒๕๕๐.

อุดม วโรตม์สิกขดิตถ์. ๒๕๕๔. ทฤษฎีการออกเสียงคำไทยตามหลักภาษาศาสตร์. วารสาร

ราชบัณฑิตยสถาน. ๓๖.๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๔ : ๒๗๓-๒๘๗).

อุดม วโรตม์สิกขดิตถ์. ๒๕๕๔. ๙ คำถามพิน ๑ ที่นักเรียนอยากถามครูภาษาไทย. วารสาร

ภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย. ๕.๙ (มิถุนายน-พฤศจิกายน ๒๕๕๔ : ๑-๑๓).

อุปกิตศิลปสาร, พระยา. ๒๕๓๕. **หลักภาษาไทย**. กรุงเทพฯ, บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

Whitney, William W. 1960. *Sanskrit Grammar*. Harvard University Press.

Abstract Pronunciation of the word เพชรบุรี is [เพ็ชชะ/บุรี]
why the vowel <ุ> is lengthened to <ู>

Udom Warotamasikkhadit

Vice-President of the Royal Institute

The name of the province, เพชรบุรี, is normally pronounced [phétburi], except by those who love word combination (samasa), and who, if teachers, will require their Thai students to pronounce this word as [phétcháburí]. In this pronunciation the vowels in the second section of the compound, บุรี, will automatically be lengthened to [buurii], but Thai language teachers will not be able to notice, either visually or cognitively, the differences in short and long vowels in this word. Thai language teachers often teach that the combination of two or more Pali and Sanskrit words into one compound word is called samasa, and that under this rule, if the word does not end with [i] or [u], the vowel [a] is inserted after the last consonant of the first section; e.g., เวช + กรรณ = เวชกรรณ [wéetchakam]; and that, if the first word in the compound ends with [i] or [u], it is pronounced with an inserted [i] or [u]; e.g., วุฒิปภาว [wúthiphaawá] เมรุมาศ [meerúmâat]. Many of these Thai language teachers never explain to their students that there are a number of word combinations with samasa in which the vowel [a] is not inserted between the two combined words, such as ยาน

พาทนะ โศกศัลย์ and many other words. This may be because they are not aware of the influence of mora, prominence, and rhythm. Pronunciation of เพชรบุรี as [phétchá búrí] places prominence on the syllable [chá], thus adding a mora to the front section of the word. In this case the brain will automatically lengthen the vowel [u] in the second section of the word to [uu] in order to balance the mora of the first section.

Keywords: mora, prominence, rhythm, samasa.

สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง

ปรัชญาที่อยู่เบื้องหลังพระบรมราโชวาท

กิริติ บุญเจือ

ราชบัณฑิต สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง

๑. ความนำ

กำลังจะครุ่นคิดอยู่ว่าจะเขียนอะไรดีสำหรับฝากไว้เป็นอนุสรณ์ ๘๐ ปี ราชบัณฑิตยสถาน บังเอิญได้รับแจกหนังสือ ๘๔ พระบรมราโชวาทมหามงคลชาวสยามว่าด้วยหลักการครองตน ครองคน ครองงาน ซึ่งจัดพิมพ์เผยแพร่โดยมูลนิธิไทยอาสาป้องกันชาติ พ.ศ. ๒๕๕๔ จึงได้คำตอบทันที เพราะอ่านไปแล้วชอบ ที่โดนใจให้สนใจมากเป็นพิเศษก็เพราะพบที่คำนำไม่ระบุชื่อผู้เขียน แต่ก็สันนิษฐานได้ว่าต้องเป็นความคิดของผู้รวบรวมเนื้อหาและรับผิดชอบผลงานของเล่มนี้อย่างแน่นอน โดยระบุว่า “เป็นหนังสือที่รวบรวมคำสอนซึ่งเป็นปรัชญาที่มีคุณค่ายิ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานเนื่องในโอกาสต่าง ๆ... จะทำให้เกิดมงคลแก่ชีวิตตนเอง ทั้งในเรื่องส่วนตัวและหน้าที่การงาน เป็นหลักการครองตน ครองคน ครองงานอย่างสมบูรณ์” ผู้เขียนสนใจทุกเรื่องที่เป็นปรัชญาอยู่แล้ว ได้เคยอ่านอีกเล่มหนึ่งมาก่อน ชื่อว่า *ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง* ซึ่งผู้รวบรวมข้อมูลคิดว่าความคิดของพระองค์ท่านเป็นปรัชญา แต่ไม่กล้ารับรองตนเอง ได้พยายามพิสูจน์ชี้แจงว่าหลักการเศรษฐกิจพอเพียงของพระองค์สอดคล้องกับจริยธรรมเรื่องขรรวาสธรรม ๔ ครบถ้วนทุกประการ (โดยมิได้อ้างว่าเป็นขรรวาสธรรม ๔) จึงได้เสนอขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ทรงรับรองความถูกต้อง และได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำออกเผยแผ่ได้ตั้งแต่วันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๒ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของทุกฝ่าย และประชาชนทั่วไป

เมื่อได้อ่านพระบรมราชานุญาตเช่นนั้น ผู้เขียนรู้สึกปลาบปลื้มใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะเหมือนกับได้รับพระบรมราชานุญาตครั้งเดียวใช้ได้ ๒ ประเด็น คือ คำสอนเศรษฐกิจพอเพียงของพระองค์เป็นจริยธรรมและเป็นปรัชญา

ผู้เขียนเชื่อว่าในแผ่นดินและรัชสมัยของพระองค์ท่าน ผู้เขียนน่าจะเป็นคนแรกที่ได้ไปศึกษาในคณะปรัชญา และเอาความรู้มาสอนที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยมาช่วยอาจารย์วิทย์ วิศทเวทย์ เปิดหลักสูตรวิชาปรัชญา ผู้เขียนไปเรียนตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๕ ขณะนั้นอาจารย์วิทย์ยังเป็นนักศึกษาปริญญาตรีอยู่ที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาฯ ผู้เขียนเรียนจบแล้วไม่มีที่สอนต้องรองานกว่าอาจารย์วิทย์จะเรียนจบกลับมาทำโครงการสอน ผู้เขียนจึงได้เข้ามาเป็นผู้ช่วยทำ

และสอนหลักสูตรปรัชญาตั้งแต่ปริญญาตรี-เอก

ในฐานะที่ใช้ชีวิตบนแผ่นดินของพระองค์ ผู้เขียนได้มีโอกาสสอนและสะสมความรู้เรื่องปรัชญามาจนถึงบัดนี้ ครั้นตระหนักรู้ว่าเป็นพระราชประสงค์ที่จะให้เข้าใจเศรษฐกิจพอเพียงของพระองค์ว่า มิใช่เป็นเพียงเทคนิคการดำรงชีพชั่วคราว เพื่อแก้ปัญหาการเงินของชาวบ้านชั่วระยะหนึ่ง แล้วก็จะเหลือเป็นเพียงความทรงจำในประวัติศาสตร์ คนไทยในอนาคตหากไม่สนใจรายละเอียดของประวัติศาสตร์ชาติไทยก็คงไม่รู้เรื่องและไม่อยากรู้ แต่ตรงกันข้ามหากสามารถนำเอาพระบรมราโชวาทเท่าที่มีอยู่มาวิเคราะห์ให้ประจักษ์ ประเมินค่าให้เข้าถึงกระบวนการทบทวนอันทันสมัยของพระองค์ และประยุกต์ใช้ได้จริง ไม่เพียงแก้ปัญหาเฉพาะหน้า แต่เป็นทฤษฎีจริยศาสตร์เกิดในกระแสความคิดโลกาภิวัตน์ของพระองค์ มีศักยภาพที่จะพัฒนาขยายผลต่อไปเรื่อย ๆ ตามความก้าวหน้าของโลกปัจจุบัน และหากมีทุนไปเสนอปรัชญาของพระองค์ในระดับปรัชญาโลกหรือหากมีทุนพอถึงกับจัดการสัมมนาเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระองค์ในระดับโลกเสียเอง โดยเชิญนักปรัชญานานาชาติมาช่วยกันออกความเห็นและตีความเปรียบเทียบกับปรัชญาทันสมัยของโลกอย่างเป็นเรื่องเป็นราว เราอาจจะมิกซ์ทรีนักรั้วปรัชญาเป็นที่รับรู้ในระดับโลกก็ได้ ผู้เขียนเองคงมีความสุขมากที่ไม่เสียชาติเกิดอย่างแน่นอน

ผู้เขียนขอรับข้อเสนอของผู้รวบรวม ๘๔ พระบรมราโชวาท ที่ตั้งธงไว้ว่าให้ใช้ได้กับการครองตน ครองคน และครองงาน ให้ได้ประสิทธิผลสูงสุด โดยผู้ทำงานอันมีฝ่ายบริหารที่รู้จักครองตนอย่างดี และครองผู้ร่วมทำงานให้รู้จักครองตนได้เป็นอย่างดีด้วยเช่นกัน เทคนิคการครองตนมีส่วนที่ต้องพัฒนาตัวเองอย่างมีความสุขกับงาน ก็น่าจะใช้ปรัชญาทันสมัยของโลกเป็นกรอบ ซึ่งมีผลลัพธ์รับรองมาแล้วมากมาย ซึ่งพระไตรปิฎกก็มีกล่าวถึงอยู่แต่คนไทยไม่ค่อยรู้ว่าเรื่องนี้กลายเป็นปรัชญาทันสมัยระดับสากลไปแล้ว และมีผู้นำไปประยุกต์ใช้ได้ผลกันทั่วโลกในฐานะเป็นส่วนประยุกต์ของปรัชญาทันสมัย ซึ่งผู้เขียนเชื่อว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวน่าจะได้ทรงอ่านพบในสารคดีภาษาต่างประเทศ ส่วนการพัฒนากระบวนการทางตะวันตกหรือฟันองค์ประกอบคุณธรรม ๔ (the Four Cardinal Virtues) อันเป็นคำสอนเก่าแก่ตั้งแต่สมัยกรีกโบราณของอาริสโตเติล ปรากฏว่าปรัชญาทันสมัยล่าสุดหรือฟันองค์ขึ้นมาปิดฝุ่นใช้ใหม่ เพราะเห็นว่าเป็นสูตรที่จะแก้ความล้มเหลวในการอบรมจริยธรรมคนรุ่นใหม่ได้ดีมาก โดยพวกเขาไม่รู้ว่ามันตรงกับขรรวาสธรรม ๔ ของเรา และทางฝ่ายเราก็ไม่รู้ว่ขรรวาสธรรม ๔ ของเราไปตรงกับทฤษฎีองค์ประกอบคุณธรรม ๔ ของอาริสโตเติล (Aristotle, ๓๘๔-๓๒๒ ปีก่อนคริสตศักราช) แต่ทางตะวันตกเขาถือว่าใช้ได้ดีในปรัชญาทันสมัยในปัจจุบัน

ผู้เขียนจะทดลองนำเอากรอบความคิดทันสมัยระดับโลกมาวางเป็นกรอบการวิเคราะห์การบริหารคนและงาน และใช้ขรรษาธรรม ๔ เป็นกรอบการอบรมคนให้อยากทำงานโดยถือว่าเป็นการทำดีที่มีความสุข คือ ทำอะไรก็ได้ ขอให้ได้ทำ และอยากทำให้ดีเพื่อจะมีสุขจากการทำนั้น โดยมองว่า ผลประโยชน์หรือรายได้เป็นเพียงอุปกรณ์ (ไม่ใช่อุปสรรค) ให้ทำงานอย่างมีความสุขต่อไปได้นั่น

๑.๑ กรอบการบริหารงานให้มีประสิทธิภาพสูงสุด

เป็นปรัชญา (หน้า ๓ ของพระบรมราโชวาท) และทฤษฎีใหม่ที่ยังมงคลและความสุขแก่ผู้ปฏิบัติ (หน้า ๑๕) และเป็นปรัชญาใหม่ (Sufficiency Economy) ที่วิเคราะห์ด้วยข้อคิดใหม่ ๆ ตามปรัชญาทันสมัย ซึ่งเรียกร่องให้มีการบริหารงานที่ดี (Good Governance) อันประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ ครองตน ครองคน และครองงาน

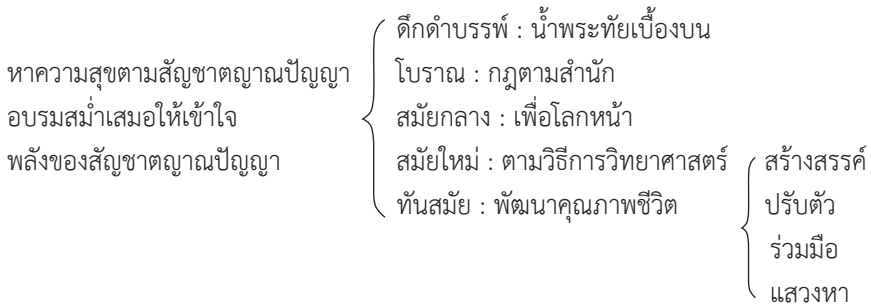
ครองตน (มีสติสม่ำเสมอ) :

ดูแลวัสดุให้ได้มาตรฐาน	{	วัตถุทิพย์ (ต้องวางระเบียบการกระชับ) เทคโนโลยี (ต้องวางระเบียบการกระชับ)

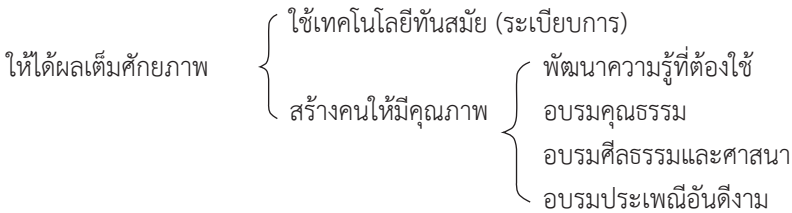
ดูแลบุคลากร ให้กำหนดจรรยาบรรณประกอบด้วย	{	กฎหมาย (Law) สังคาล ระเบียบข้อบังคับ มีคณะกรรมการดูแล จริยธรรม มีนักปรัชญาที่ปรึกษาและอบรม ศีลธรรม (Morals) มีศาสนบุคคลที่ปรึกษา และอบรม ประเพณี (Tradition) มีนักวัฒนธรรมที่ปรึกษา และอบรม

ครองคน (ให้มีความสุขและหาความสุข)

อบรมสม่ำเสมอให้เข้าใจ บทบาทของสัจชาตญาณ	{	ก้อนหิน พิษ อารักขาเย็น ปัญญา

โครงการงาน (มีระบบตรวจสอบทันสมัยเสมอ) :

ทุกขั้นตอนต้อง**พอเพียง** (วิถี) และบันดาล**ความสุข** (เป้าหมาย)

นักปรัชญาและนักคิดระดับโลกทั้งหลายเห็นพ้องต้องกันว่า ปรัชญาทันสมัยที่สุดระดับโลกขณะนี้คือปรัชญาที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น (philosophy of detachment) ซึ่งในพระไตรปิฎกเรียกว่า วิชาขวาท (พระพรหมคุณาภรณ์, พุทธธรรม: ๗๐๘-๗๒๔) และพระไตรปิฎกเรียกการยึดมั่นถือมั่นว่า อสึนะ (ทิวฐิสุต) โดยนิยามไว้ว่า ได้แก่การทำตรงข้ามกับอนาสึนะที่ว่า “อิหะเมวะสัจจัง โมหะมัญญัง” นี่แท้จริง อย่างอื่นโมหะหมด เมื่อเป็นเช่นนี้ อนาสึนะจึงเป็นผลหรือเป้าหมายของปรัชญาวิชาขวาท ซึ่งนักคิดตะวันตกปัจจุบันเรียกเป็นหลายชื่อ เช่น postmodern philosophy, poststructuralism, postcolonialism, new pragmatism แต่มีเป้าหมายเดียวกัน คือ ความไม่ยึดมั่นถือมั่น โดยร่วมมือกันต่อต้านความคิดที่ว่าความรู้มีเพียงระบบเดียวที่เป็นความจริง เป็นเหตุให้ผู้มีอำนาจและอิทธิพลพยายามทำตัวเป็นผู้ครอบครองความรู้ทั้งระบบ พยายามโฆษณาชวนเชื่อและตะล่อมยัดเยียดให้คนทั้งหลายเชื่อทำได้สำเร็จมากเท่าใดก็จะมีอำนาจและอิทธิพลเหนือผู้อื่นมากเท่านั้น ฟูกโก (Fugo) จึงพูดเชิงถากถางว่า “Knowledge is power (ความรู้คือพลัง)” ซึ่งหมายถึงว่า ใครคุมขุมความรู้ไว้ในมือได้ก็จะมีอำนาจทุกด้าน ทั้งด้านศรัทธาในตัวบุคคล ด้านรัฐศาสตร์ ด้านเศรษฐกิจ ด้านนโยบาย ด้านเทคโนโลยี ฯลฯ โบดริยาร์ (Baudrillard) เรียกโลกมายา

ที่ผู้ทรงอิทธิพลสร้างขึ้นหลอกลวงชาวโลกปัจจุบันว่า “โลกแห่งความเกินจริง” (world of hyperreality) นักปรัชญาทันสมัยคือผู้เห็นกลลวงดังกล่าว จึงช่วยกันปลดปล่อยชาวโลกจากภพมายา ดังกล่าว เพื่อมีสติยึดมั่นอยู่กับความเป็นจริงอย่างมีสติ โดยสร้างกรอบความคิดขึ้นมาใหม่ (the new paradigm) เป็นกรอบที่ ๕ ล่าสุดของมนุษยชาติ ผู้เขียนได้สำรวจพินิจพิเคราะห์อย่างถี่ถ้วนแล้วพบว่า พระราชดำริของพระองค์ทั้งหมดเข้ากรอบปรัชญาทันสมัยล่าสุดทุกประการ ยังไม่พบจุดอ่อนประการใดในเรื่องนี้มีข้อสะดุดใจอยู่หนึ่งเดียวว่า หลักการและกรอบของปรัชญาทันสมัยดังกล่าวของตะวันตกมีสอนอยู่แล้วในพระไตรปิฎก คือ อนาลิสะเป็นหลักการ และวิภังคชาดเป็นกรอบ ๘๔ พระบรมราโชวาทมีเพียงข้อเดียวอ้างถึงพระไตรปิฎก (พระดำรัสในวันวิสาขบูชาโลก) ครั้นมาคิดได้ว่า พระองค์ทรงเป็นประมุขของพลเมืองไทยทุกคน และทรงเป็นศาสนูปถัมภกของทุกศาสนา พระองค์พระราชทานพระบรมราโชวาทให้เป็นแนวทางปฏิบัติแก่ประชากรของพระองค์ทุกคนโดยไม่เลือกชาติพันธุ์และศาสนา ลัทธิความเชื่อ ส่วนที่ว่าใครหรือกลุ่มใดจะนำไปขยายความหรือต่อยอดตามคำสอนของศาสนาของตนก็ย่อมทำได้ตามอัธยาศัย ผู้เขียนจึงโล่งใจและคิดต่อไปได้อย่างสบายใจ

๑.๒ กรอบความสุภาพมากที่สุดแก่คนจำนวนมากที่สุดตามปรัชญาทันสมัย

ปรัชญาทันสมัยต้องการวิธีอบรมจริยธรรมแบบสากลเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตได้สะดวกที่สุด รัดกุมที่สุด รวดเร็วที่สุด และมีประสิทธิผลมากที่สุด ก็ได้พบวิธีนี้ในงานเขียนของอาริสโตเติล เรียกว่า องค์ประกอบคุณธรรม ๔ ประการ (4 Cardinal Virtues) หากใครได้อบรมตนเองหรือผู้อื่นให้มีองค์ประกอบทั้ง ๔ ได้สักเรื่องหนึ่ง ก็จะมีคุณธรรมครบถ้วน (integrity ความดีพร้อม)

๑.๓ องค์ประกอบคุณธรรม

หลักการครองชีวิตส่วนตัว ซึ่งต้องรู้ด้วยตัวเอง สำนึกได้ด้วยตนเอง ตัดสินใจเอง และมีความสุขของตนเอง จะหยิบยื่นแบ่งปันให้ผู้อื่นไม่ได้แม้แต่คนเดียว นอกจากจะช่วยเหลือแนะนำสั่งสอนให้เขาตระหนักรู้เองและปฏิบัติด้วยตนเองให้ครบทั้ง ๔ องค์ประกอบตามศัพท์ภาษากิริยของอาริสโตเติล คือ

๑. **Phronesis** ความรอบรู้ รู้จริง รู้ทางหนี่ที่ไต่ คาดคะเนได้ว่าผลจะเป็นอย่างไร หากตนเองตัดสินใจทำหรือไม่ทำ (คำ Phronesis ในภาษามครใช้ว่า “สัจจะ” ในภาษาละตินใช้ว่า “prudentia” ในภาษาอังกฤษใช้ว่า “prudence”)

๒. **Metrispatheia** การมุ่งมั่น รู้จักควบคุมตนให้ตัดสินใจในทางสายกลาง พอเพียง ไม่ขาดไม่เกิน (คำ Metrispatheia ในภาษามครใช้ว่า “ทะมะ” ในภาษาละตินใช้ว่า “temperantia” ในภาษาอังกฤษใช้ว่า “temperance”)

๓. **Tharros** ใจพอเพียง เข้มแข็ง ทนทาน ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งล่อใจให้เสียความสมดุล มุ่งสู่เป้าหมายที่ดีที่สุดสำหรับคุณภาพชีวิต (คำ Tharros ในภาษามครใช้ว่า “ขันติ” ในภาษาละตินใช้ว่า “fortitudo” ในภาษาอังกฤษใช้ว่า “fortitude”)

๔. **Dikaiosune** การดูแล สนใจให้ทุกคนได้รับสิทธิขั้นพื้นฐานของการเป็นมนุษย์ และสิทธิที่เป็นธรรมตามกฎหมาย (คำ Dikaiosune ในภาษามครใช้ว่า “จาคะ” ในภาษาละตินใช้ว่า “justitia” ในภาษาอังกฤษใช้ว่า “caring”)

๑.๔ ทุกคนมีต่อมคุณธรรม

ธรรมชาติให้มนุษย์ทุกคนที่มีปัญญา มีต่อมคุณธรรมให้รางวัล เป็นความสุขแท้แก่ผู้ทำดีตามลำดับ ของการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามกรอบหรือกระบวนทรรศน์ที่ ๕ เป็นสัญญาณของปัญญาที่ความสุขที่มีคุณภาพสูงสุดเท่าที่มนุษย์คนหนึ่งจะแสวงหาได้ จึงไม่ต้องแปลกใจที่ผู้ฟังเรื่องนี้ไม่ทันจบก็อยากทำดีตามสัญญาณปัญญาทันทีที่ต่อมคุณธรรมของเขาแตกง่าย เพราะสังกัดประเภทบัวเหนือน้ำอยู่แล้ว ขอให้มีโอกาสกตินิตเดียวที่ต้นต้นทันที และพร้อมช่วยบัวใต้น้ำทั้งหลายให้มีความสุขเหมือนตน บัวใต้น้ำมีความพร้อมพอสมควร แต่ต้องการกลายมิตรช่วยนิตหน่อยก็จะโผล่เหนือน้ำได้ และเขาก็อยากช่วยบัวกลางน้ำ ซึ่งต้องการกลายมิตรที่มีน้ำใจคืออยากช่วยเพื่อนให้มีความสุขเหมือนตน มีความเพียรช่วยขึ้นแฉะอยู่พักหนึ่งก็จะประสบความสำเร็จ เขาจะกลายเป็นบัวเหนือน้ำช่วยคนอื่นได้ต่อไป คราวนี้ก็ต้องระดมกำลังบัวเหนือน้ำทั้งหลายไปช่วยบัวเหนือน้ำที่ยังคิดทำดีอยู่บ้าง อยากทำดีแต่ตัดสินใจทำไม่ได้ เพราะกิเลสหนา ตั้งใจดีแต่ทำไม่เคยสำเร็จ แต่ถ้ามีคนเห็นอกเห็นใจ ช่วยปลอบใจ ให้กำลังใจ ชั่วระยะหนึ่ง เขาจะเริ่มตัดสินใจทำดีได้ และจะค่อย ๆ ดีขึ้น ตามลำดับ จนกลายเป็นบัวเหนือน้ำพร้อมช่วยผู้อื่นได้ คราวนี้ถึงวาระต้องระดมกำลังกันรวมช่วยบัวใต้น้ำ ลำพังตัวเขาไม่มีทางจะคิดทำดี เพราะหิริโอตตปะดับสนิมติดบอดไปแล้ว ยิ่งมีคนคำว่าตำหนิและรังเกียจก็ยิ่งสะใจในการทำชั่วยิ่ง ๆ ขึ้น เราต้องไม่สิ้นหวัง เพราะแม้แต่พระเวทที่ผู้ดักทำร้ายพระพุทธเจ้าจนหื้อพระโลหิต พระพุทธเจ้าก็ยังทำนายไว้ว่าเวทพัตจะสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในอนาคตอันยาวนาน เราไม่ต้องรอนานถึงปานนั้น ยิ่งรู้ว่าเขาเป็นบัวใต้น้ำ ยิ่งเป็นเป้าหมายของเรา พลิกเขาขึ้นมาเหนือน้ำได้ เขาจะมีความสุขเหมือนเรา และเป็นความสุขยิ่งใหญ่พิเศษสำหรับเราที่มีความเพียรอดทนช่วยเขาอย่างไม่ย่อท้อ ตามหลักขรรวาสธรรม ๔

คนทุกคนเกิดมาเพื่อแสวงสุขด้วยทรัพยากรที่เจือจางกัน และความสุขจากการเจือจางกันเป็นยอดของความสุข เพราะเป็นความสุขที่เห็นกับตาว่าเราช่วยให้คนอื่นมีความสุข ได้จริง $๑ + ๒$ มากกว่า ๒ เป็นเรื่องจริง

๑.๕ ขรรวาสธรรม ๔ ตามคำอธิบายของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)

ธรรมสำหรับการครองเรือน ธรรมของผู้ครองเรือน มี ๔ อย่าง (พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม หน้า ๑๑๓-๑๑๔)

ต่างกับราชธรรมหรือทศพิธราชธรรม ซึ่งนิยามว่า ธรรมที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง ธรรมของผู้ปกครองทั่วไป (เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๖-๓๒๗)

จึงตีความได้ว่า ธรรม ๒ ชุดนี้เป็น complementary คือ ช่วยกันและกันให้สมบูรณ์ครบถ้วน เพราะแต่ละชุดมีความสมบูรณ์ในตัวตามเป้าหมายของตนอยู่แล้วตามทฤษฎีบรรลุมเป้าหมายเฉพาะของแต่ละฝ่าย คือ ขรรวาสธรรมคำประกันความสำเร็จของการปกครองให้ผู้ที่ปกครองมีความสุขในส่วนรวม โดยไม่คำนึงถึงว่าตัวผู้ปกครองเองและตัวผู้ถูกปกครองแต่ละคนมีความสุขหรือไม่ ส่วนราชธรรมคำประกันความสุขส่วนตัวของผู้ปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครองระดับใด แม้จะมีผู้อยู่ใต้ปกครองเพียงคนเดียว และรวมทั้งผู้ไม่ปกครองใครเลย ก็ยังต้องปกครองตัวเองอยู่ดี หากได้ปฏิบัติราชธรรม ๑๐ อย่างบริบูรณ์ ตนเองประสบความสำเร็จและมีความสุขแน่ ทั้งนี้ โดยไม่คำนึงถึงบุคคลอื่นตั้งแต่ใกล้ตัวถึงไกลตัว จนถึงสังคมโดยรวมจะมีความสุขสมบูรณ์เย็นกันหรือไม่ ทำตัวราวกับเป็นปัจเจกพุทธเจ้าที่ไม่สนใจว่าใครจะเป็นอย่างไร ขอเข้านิพพานไปคนเดียว ส่วนใครจะพึงบารมีโพธิสมภารของตนอย่างใดก็แล้วแต่เหตุการณ์จะเป็นไป ปัจเจกพุทธเจ้าไม่สนใจประเด็นนี้ พวกเราที่ยังไม่ถึงขั้นแม้แต่โสธบัน ก็คงจะต้องใช้ธรรมทั้ง ๒ ชุดคู่กันจึงจะดำเนินชีวิตที่ดีมีความสุขได้ชั่วชีวิต คือใช้ทศพิธราชธรรมสำหรับมีความสุขส่วนตน และขรรวาสธรรมสำหรับมีความสุขร่วมกับผู้อื่น

อย่างไรก็ตาม เมื่อนำเข้าพิจารณาตามกรอบที่ทันสมัยที่สุดของปรัชญาสากลในขณะนี้ ก็พบว่า ๘๔ พระบรมราโชวาท รวมทั้งพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสอื่น ๆ ล้วนแต่เข้ากรอบปรัชญาทันสมัย (detachment philosophy) ที่สากลนิยมได้เป็นอย่างดี

ในปัจจุบันมีปัญหาการเปลี่ยนกรอบความคิดทั่วโลก ใครสามารถเสนอกรอบใหม่ที่แหวกวงล้อมกรอบเก่าที่ยึดมั่นถือมั่น (attachment) ก็จะถูกใจคนรุ่นใหม่ แต่คนรุ่นเก่าก็จะรู้สึกกังวลต่อความปลอดภัย ต่อสุขภาพจิตและความเรียบร้อยในสังคม ใครเสนอวิธีอบรมปณิธิ (character education) เน้นทฤษฎีองค์ประกอบคุณธรรมของชาวกรีกโบราณ

แทนการไล่เรียงคุณธรรมเป็นข้อ ๆ ของคนสมัยใหม่ คนรุ่นเก่าจะคลายกังวล เพราะเชื่อว่า จะแก้ปัญหาวิธีสอนศีลธรรมที่ล้มเหลวได้ จากการศึกษาของผู้เขียนพบว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสนอพระปรัชญาญาณตอบสนองความต้องการทั้ง ๒ ประเด็นได้อย่างทันสมัย และทันเหตุการณ์ คือ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เข้ากรอบการอบรมบ่มนิสัยให้มีคุณภาพชีวิตชุดหนึ่งที่เป็นของเขาผู้นั้นโดยเฉพาะ ส่วนปรัชญาแห่งการพัฒนาของพระองค์ก็เข้ากรอบการไม่ยึดติด โดยมีหลักยึดเหนี่ยวที่พัฒนาไปเรื่อย ๆ กับคุณภาพชีวิตที่ปรับตัวกับภาวะการณ์ใหม่ ๆ เรื่อยไปของสังคม คือพัฒนาโดยไม่ยึดติดอยู่กับรูปแบบเดิม

กรอบแรก (พอเพียง) เพื่อความสุขส่วนตัว ส่วนกรอบหลัง (พัฒนา) เพื่อความสุขของสังคม ทั้ง ๒ กรอบรวมกันก็คือ ความสุขในสังคมสงบสุข ไม่ว่าใครในสังคมใดทั้งโลก ย่อมพอใจ

ตัวอย่างเนื้อหาอบรมคนทั่วไป ทำดีมีสุขทุกอาชีพได้ร่มพระบารมี (๑๕)

พระปณิธานอันสูงส่ง “เราจะปกครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งประชาชนชาวสยาม” ต่อจากนั้นได้ตรัสย้ำบ่อย ๆ ให้ประชาชนมีสุข

อบรม - ให้ซึ่งในพระมหากษัตริย์คุณ

ความสุข เป็นเป้าหมายของพระราชกรณียกิจทุกอย่าง พระบรมราโชวาททั้งหมด และพระราชดำรัสทั้งหมด (๑๙, ๓๒, ๓๓, ๓๗, ๓๘, ๓๙, ๔๔, ๖๓, ๖๔)

อบรม - ให้รู้ต่อมีความสุข ๔ ระดับ เพื่อรู้จักเลือกความสุขแท้ แยกจากความสุขปลอม

- ให้ต่อมีความสุขแท้แตก จะอยากได้ความสุข และอยากให้คนอื่นได้ด้วย

คุณธรรม เป็นวิถีสู่ความสุขแท้ (๒๒, ๒๓, ๒๕, ๒๘, ๒๙, ๓๐, ๔๑)

อบรม - ให้ต่อคุณธรรมแตก จะอยากทำดีอย่างมีความสุขโดยอัตโนมัติ

- ให้รู้คุณธรรม ๕ ระดับ จะเลือกคุณธรรมระดับ ๕ โดยอัตโนมัติ

- จะดีพร้อมทุกแห่งทุกมุมโดยไม่ต้องอบรมทีละอย่าง

ความดีพร้อม เป็นความสำเร็จของชีวิตหนึ่ง ๆ (๒๐, ๒๔, ๓๑, ๓๔, ๓๕, ๓๗, ๔๐, ๔๔, ๔๖, ๔๗, ๔๘, ๕๑, ๕๗, ๖๒, ๗๔, ๗๕, ๗๖, ๘๓, ๘๘, ๙๓, ๙๔)

อบรม - องค์ประกอบคุณธรรม = ขรวาสาธรรม ๔ = 4 Cardinal Virtues

- สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ
- สร้างเครือข่าย เพื่อความสุขแก่กันและกัน

วิทยากร เป็นผู้แตกฉาน แนะนำผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (๒๓, ๒๕, ๒๗, ๒๘, ๒๙, ๓๐, ๓๓, ๓๕, ๓๖, ๔๒, ๔๕, ๕๐, ๕๒, ๕๓, ๖๐, ๖๑, ๗๐, ๗๕, ๑๐๓)

- อบรม**
- ให้รู้กระบวนการทำดีทำชั่ว
 - ให้รู้กระบวนการเปลี่ยนนิสัยจากกิเลสหนาสู่จิตอาสา
 - ให้สร้างองค์ความรู้เพื่อแผ่แก่มวลสมาชิก
 - ให้พัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการสร้างสรรค์, ปรับตัว, ร่วมมือ, แสวงหา

หมายเหตุ ตัวเลขในวงเล็บคือหน้าในหนังสือ ๘๔ พระบรมราโชวาท

๒. ปรัชญาเบื้องหลังเพื่อเข้าใจพระบรมราโชวาท

จากการศึกษาประวัติปรัชญา นักปรัชญาพบว่า คำตอบที่น่าพอใจของแต่ละคำถามก็ตีรวมทั้งคำอธิบายชี้แจงให้ความชอบธรรมแก่คำตอบที่น่าพอใจของแต่ละคำถามก็ดี มิได้คงเส้นคงวาอยู่ในกรอบเดียวตลอดกาลเหมือนละครฉากเดียวจบ แต่มีการเปลี่ยนฉากอยู่หลายครั้ง คือมีการปรับเปลี่ยนคำตอบให้น่าพอใจยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ บางครั้งถึงกับเลิกสนใจคำถามเดิม และหันมาให้ความสนใจแก่คำถามใหม่อันถือว่าการเปลี่ยนกระบวนการตรรกะ และเมื่อใดก็ตามที่มีการปรับเปลี่ยนกระบวนการตรรกะ ทศนคติที่มีต่อแง่มุมต่าง ๆ ของชีวิตก็พลอยปรับเปลี่ยนตามไปด้วย ทำให้มีช่วงเวลาปรับตัวและพัฒนาวัฒนธรรมและอารยธรรมระดับโลก

กระบวนการตรรกะจึงได้แก่ความสนใจและความพึงพอใจในส่วนลึกที่สุดของจิตใจที่แสดงออกเป็นการถามคำถามและพอใจกับคำตอบที่ส่วนลึกของจิตใจรู้สึกพอใจ เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อเกิดปรากฏการณ์ปรับเปลี่ยนกระบวนการตรรกะ ณ ที่ใดที่หนึ่งของโลก การเปลี่ยนนั้นจะลุกลามแผ่ขยายไปโดยรอบอย่างรวดเร็วจนทั่วทุกส่วนของโลกที่พลโลกมีการติดต่อสัมพันธ์กัน ในส่วนของโลกที่มีมนุษย์อาศัยอยู่เป็นสังคมปิด ก็จะมีการปรับเปลี่ยนในสังคมปิดนั้น ๆ โดยเฉพาะ จนกว่าจะกลายเป็นสังคมเปิดเมื่อใด ก็เมื่อนั้นแหละจะมีการปรับเปลี่ยนให้ทันกระบวนการตรรกะที่ล้ำหน้ากว่าอย่างรวดเร็ว อย่างเช่น สังคมแอฟริกัน ในใจกลางทวีปเป็นสังคมปิดที่ใช้กระบวนการตรรกะดึกดำบรรพ์เป็นพื้นฐานดำเนินชีวิตเรื่อยมา จนกว่าจะได้สัมผัสกับสังคมโลกในช่วงสมัยใหม่ พวกเขาที่รีบปรับกระบวนการตรรกะข้ามกระบวนการตรรกะโบราณ และกระบวนการตรรกะยุคกลางสู่กระบวนการตรรกะสมัยใหม่อย่างรวดเร็ว และในปัจจุบันนี้ เมื่อเกิดการปรับเปลี่ยนกระบวนการตรรกะเป็นหลักรหัส การเปลี่ยนนี้ก็แผ่ขยายไปทั่วโลกอย่างรวดเร็ว เข้าสู่ทุกประเทศในแอฟริกาเร็วกว่าเข้าสู่ประเทศไทย

แต่การแทรกซึมเข้าสู่มวลชนของแต่ละประเทศในแอฟริกาจะช้ากว่าการแทรกซึมเข้าสู่มวลชนของประเทศไทย

ความเชื่อพื้นฐานที่มีในจิตใจของมนุษย์ทุกคนแตกต่างกันตามเพศ ตามวัย ตามสิ่งแวดล้อม ตามการศึกษาอบรม และตามการตัดสินใจเลือกของแต่ละบุคคล ความเชื่อพื้นฐานนี้เป็นตัวกำหนดให้แต่ละคนชอบอะไรและไม่ชอบอะไร พอใจแคไหนและอย่างไร เป็นตัวตัดสินใจด้วยความเข้าใจและเหตุผลในตัวบุคคลคนเดียวกัน อาจจะเปลี่ยนแปลงได้ หากรู้สึกว่ามีเหตุผลเพียงพอที่จะเปลี่ยน แต่จะไม่เปลี่ยนด้วยอารมณ์ ก่อนเปลี่ยนจะต้องมีความเข้าใจกระบวนการที่เรากำลังทำอยู่ และกระบวนการที่จะรับเข้ามาแทน มีการชี้แจงจนเป็นที่พอใจ มิฉะนั้นจะไม่ยอมเปลี่ยน เพราะอย่างไรเสียเราพบได้ที่มีสภาพเป็นคนเต็มเปี่ยม จะต้องมีการบวนการที่เรากำลังทำอยู่เป็นกระบวนการหนึ่งเป็นตัวตัดสินใจเลือกกว่า จะเอาหรือจะปฏิเสธไม่มีไม่ได้ ถ้าไม่มีจะไม่รู้จักเลือกและตัดสินใจไม่เป็น

กระบวนการที่ไม่ใช่สมรรถนะตัดสินใจ (decision) สมรรถนะตัดสินใจ คือ เจตจำนง (The will) กระบวนการเป็นสมรรถนะเข้าใจ (understanding) และเกณฑ์ให้เจตจำนงตัดสินใจ

กระบวนการนี้แม้จะมีมากมาย กล่าวได้ว่าไม่มีคน ๒ คน ที่มีกระบวนการเหมือนกันราวกับแกะ แต่ผู้เชี่ยวชาญก็สามารถจัดเป็นกลุ่ม ๆ ได้ ที่คิดว่าเหมาะสมและสะดวกใช้ที่สุดก็คือแบ่งเป็น ๕ กลุ่ม ตามกระบวนการดังต่อไปนี้

๒.๑ กระบวนการดึกดำบรรพ์ (Primitive Paradigm) กระบวนการแบบนี้เกิดขึ้นกับมนุษย์ดึกดำบรรพ์เป็นปฐม คงจะหลังจากที่มนุษย์อุบัติขึ้นในโลกนี้ไม่นานนัก จึงสันนิษฐานได้ว่า ปรัชญาดึกดำบรรพ์มีมาไม่ต่ำกว่า ๑ ล้านปีมาแล้ว และอาจจะถึง ๒ ล้านปีมาแล้วหรือนานกว่านั้นก็ได้

มนุษย์ในระยะแรกอุบัติขึ้นในโลกนั้นยังมีชีวิตตามธรรมชาติ คลุกคลีอยู่กับธรรมชาติ ถูกภัยธรรมชาติคุกคามอยู่เป็นนิจ หากเป็นสัตว์เดรัจฉานเมื่อประสบภัยก็หนีภัยเอาตัวรอดโดยสัญชาตญาณแห่งความกลัว หายกลัวแล้วก็กลับไป ไม่เกิดความกังวลใจ มนุษย์เมื่อมีความกลัวภัยก็จะหนีภัยโดยสัญชาตญาณเช่นเดียวกับสัตว์ หลังจากหนีภัยมาหลายครั้งแล้ว ในยามที่จิตใจสงบก็มักจะคิดคำนึงตรึกตรองถึงเหตุการณ์ที่ผ่านมา ๆ มาและคงจะอยากมีความปลอดภัยมากขึ้น ในที่สุดก็คงจะพบปัญหาถามตัวเองว่า ภัยธรรมชาติมาจากไหน แก้ไขได้อย่างไร และในบรรดาคำตอบที่เป็นได้ทั้งหลาย พวกเขาจะเห็นพ้องกันเป็นเอกฉันท์ พอใจกับคำตอบว่า ภัยธรรมชาติรวมทั้งเหตุการณ์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นเป็นไปด้วยฤทธิ์อำนาจลึกลับในธรรมชาติ ซึ่งพวกเขาคงไม่เข้าใจชัดเจนนักว่าเป็นอะไร

เพราะลึกลับก็คือลึกลับ เข้าใจได้ไม่ชัดเจน แต่เชื่อว่ามีแฝงอยู่ในธรรมชาติ และพวกเขา มองไม่เห็น พวกเขาพร้อมใจกันเชื่อว่าพวกเขาพ้นภัยธรรมชาติ หากเอาใจหรือตอบสนอง ความต้องการของอำนาจลึกลับดังกล่าวได้อย่างถูกต้อง นักปราชญ์ในหมู่มนุษย์ ดึกดำบรรพ์จึงได้พยายามแสวงหาวิธีรู้ใจและรู้วิธีเอาใจอำนาจดังกล่าว ซึ่งจะเรียกว่า เป็นอะไรก็ได้แล้วแต่จะพร้อมใจกันเรียก นักปราชญ์เหล่านั้นนับว่าทำคุณให้กับมนุษย์ ดึกดำบรรพ์ไว้มาก เพราะหากพวกเขาไม่สามารถพบคำตอบที่น่าพอใจสำหรับมนุษย์ ดึกดำบรรพ์แล้ว มนุษย์เหล่านั้นคงจะน่าสงสารอย่างมาก เพราะพวกเขาจะกลัวอย่างไรที่พึ่ง แม้มักไขทางกายไม่ได้ อย่างน้อยให้สิ่งที่พึ่งทางใจได้ก็ยิ่งดีกว่าไม่มีที่พึ่งเลย

หากจะถามว่าทำไมพวกเขาจึงพอใจกับคำตอบเช่นนั้น ทำไมพวกเขาจึงไม่คิด จะหาวิธีแก้ไข โดยค้นคว้าหาวิธีเข้าใจกฎของโลก ขอบตอบว่าเป็นเพราะพวกเขาไม่เชื่อว่าโลกมี กฎเกณฑ์ในตัวของมันเอง เพื่อให้เข้าใจง่าย จึงมีการบัญญัติศัพท์เรียกโลกหรือเอกภพที่เชื่อว่า ไม่มีกฎเกณฑ์นั้นว่า “กลีภพ” (chaos) นี่คือการปรัชญาบริสุทธิ์ของพวกเขา ปรัชญาบริสุทธิ์ แบบนี้ที่กำหนดให้พวกเขาพอใจกับคำตอบข้างต้นและไม่สนใจค้นคว้ากฎเกณฑ์ของโลก ซึ่งเชื่อว่าไม่มีแต่ทุ่มเทความสามารถทุกอย่างเพื่อค้นคว้าหาสิ่งที่คิดว่ามี คือ รู้ใจและเอาใจ อำนาจลึกลับ กระบวนทรรศน์ดึกดำบรรพ์เป็นกระบวนทรรศน์รูปแบบเดียวของมนุษยชาติ มาเป็นเวลานานประมาณ ๒ ล้านปี และด้วยกระบวนทรรศน์รูปแบบนี้ มนุษย์เราย่อมจะ ก้าวหน้าทางวิชาการไม่ได้ง่ายนัก นอกจากจะพบโดยบังเอิญทั้ง ๆ ที่มีได้ตั้งใจแสวงหา อย่างไรก็ตาม สถิติปัญญาของมนุษย์เราก็ค่อย ๆ ก้าวหน้าขึ้นมาจนถึงขั้นปรัชญาโบราณได้ เมื่อประมาณ ๓,๐๐๐ ปีมาแล้วนี่เอง

เนื่องจากกระบวนทรรศน์ดึกดำบรรพ์ยึดน้ำพระทัยเบื้องบนเป็นหลักในการ ปฏิบัติ เพราะเชื่อว่าหากปฏิบัติถูกน้ำพระทัยของเบื้องบน เป็นที่พอพระทัยของเบื้องบน ก็จะได้ดีทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ใครได้ดีในโลกนี้ (ไม่ว่าจะรูปสวย รวยทรัพย์ ประดัยศ) ก็หมายความว่า เอาใจเบื้องบนได้ถูกต้อง เบื้องบนจึงโปรดปรานทั้งในโลกนี้และโลกหน้า จึงถือคติว่า “มุ่งโลกนี้ให้ดีไว้ โลกหน้าจะดีเอง” ผู้มีความคิดในแนวนี้จึงเอาใจเบื้องบน เพื่อหวังผลประโยชน์ในโลกนี้ให้มากที่สุด เพราะเชื่อว่าผู้ได้เปรียบในโลกนี้เป็นผู้เอาใจเบื้องบน ได้ถูกต้อง โลกหน้าก็จะดีตามไปด้วย เพราะจะรู้วิธีถูกใจเบื้องบนต่อไปในโลกหน้า การนับถือ ศาสนาจึงอยู่ในระดับศาสนาแห่งผลประโยชน์ โดยเน้นผลประโยชน์ในโลกนี้เป็นหลัก เพราะหวังว่าผลประโยชน์ในโลกหน้าจะตามมาเองโดยอัตโนมัติ

ผู้นับถือศาสนาแบบดิกดำบรรพ์จึงอาจจะแปรพักตร์ได้ง่าย ถ้าฝ่ายใหม่สามารถให้ผลประโยชน์มากกว่า และสามารถคุ้มครองภัยจากฝ่ายตรงข้ามได้ก็ยินดีจะเข้าร่วมด้วย และมีแนวโน้มที่จะนับถือเทพหลายองค์ในกลุ่มเดียวกัน ซึ่งมีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติกัน หรือเป็นพวกพ้องกัน เพราะในทำนองนี้เชื่อว่าจะได้ผลประโยชน์มากกว่า แต่ถ้าเทพเป็นอริต่อกัน ผู้นับถือก็ต้องวางตัวเป็นอริตามด้วย ทั้งนี้ ก็เพื่อเอาใจเทพฝ่ายที่เชื่อว่าจะให้ประโยชน์มากกว่านั่นเอง

๒.๒ กระบวนทรรศน์โบราณ (Ancient Paradigm) กระบวนทรรศน์แบบโบราณ เชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีกฎตายตัวที่ไม่มีกรณียกเว้นใด ๆ ทั้งสิ้น แต่ก็อาจจะมีการที่ไม่ขึ้นต่อกัน แต่คุมกันได้และแก้กันได้ อย่างที่สมมติขึ้นมาเล่นเป่ายิงฉุบว่าก่อนหินคุมกรรไกร กรรไกร คุมกระดาช และกระดาชคุมก่อนหิน เป็นต้น จึงยึดเอากฎของโลกเป็นหลักเพราะเชื่อว่าความสำเร็จอยู่ที่ทำการตามกฎของโลกเป็นสำคัญ จึงต้องพยายามค้นคว้าให้รู้กฎของโลก และปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด แม้จะไม่เข้าใจเหตุผลก็ไม่ใช่ไร ถ้าทำได้ผลก็ให้ปฏิบัติตามนั้นต่อไปเถิด ในการนับถือศาสนาที่เช่นกัน เชื่อว่าเทพเจ้าทั้งหลายล้วนแต่ต้องเดินตามกฎ และช่วยมนุษย์ตามกฎของโลก เพื่อความสะดวกในการจดจำพวก พวกจึงนิยมเรียกชื่อเทพตามพลังที่ปรากฏในธรรมชาติ เช่น สุริยเทพ วยุเทพ หรือสถานที่แสดงกฎ เช่น เทพฟ้า เทพสมุทร เทพบาดาล บางกลุ่มเชื่อว่าเทพมิใช่ผู้สร้างโลก แต่เป็นผลิตผลของโลกเช่นเดียวกับมนุษย์ ผิดกันแต่ว่าเทพเป็นผู้รู้กฎของโลกและมีผู้กำหนดกฎเกณฑ์ให้แก่โลก จึงไม่อาจเปลี่ยนแปลงหรือยกเว้นกฎของโลกได้ หากเทพไม่ปฏิบัติตามกฎของโลก ก็มีแต่เสียผลประโยชน์เท่านั้น และถ้าหากมนุษย์ปฏิบัติตามกฎของโลกอย่างสมบูรณ์แล้ว ไชริ์ เทพก็ไม่อาจทาดทานผลที่เกิดขึ้นโดยจำเป็นนั้นได้ ดังความเชื่อของผู้ประพันธ์เรื่องนทุกที่ระบุในรามเกียรติ์ของไทยว่า เมื่อนนทุกบำเพ็ญตบะประกอบพิธีบูชาไฟอย่างถูกต้องแล้ว พระอิศวรก็มีอาจจตประทานพรให้ ทั้งที่ไม่เต็มพระทัย เพราะทรงตระหนักดีว่านทุกมีเจตนาร้ายที่จะใช้พรนั้นเพื่อล้างแค้น จะสร้างความเดือดร้อนแก่บรรดาเทพและมนุษย์อย่างแน่นอน เมื่อประทานพรแล้วต้องหาทางแก้เอง ไม่มีความสามารถแก้ ต้องเสด็จไปเชิญพระนารายณ์บรรทมสิทธูให้ตื่นจากบรรทมและคิดการแก้ไขตามครรลองที่ทำให้พระองค์เหนือกว่า คือทรงอวตารเป็นพระรามลงมาปราบตามกฎเกณฑ์ของโลก

บางกลุ่มเชื่อว่าพระเป็นเจ้าเป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งในโลก (ซึ่งควรเข้าใจว่า ได้แก่ เอกภพทั้งหมด) พระองค์ทรงเป็นผู้สร้างและผู้วางเกณฑ์ทุกอย่างให้แก่โลก พระองค์จึงอาจจะเปลี่ยนแปลงหรือยกเว้นเป็นครั้งคราวได้ แต่ก็เชื่อได้ว่า พระองค์จะไม่ทรงเปลี่ยนแปลงกฎของโลก และจะยกเว้นก็เฉพาะในกรณีสำคัญจริง ๆ เท่านั้น เพราะมิฉะนั้น

จะไม่สมศักดิ์ศรีของพระองค์ผู้เป็นใหญ่เหนือสากลจักรวาล ในกรณีนี้ก็เช่นกัน พระเป็นเจ้าของเจ้าจะทรงช่วยมนุษย์ตามกฎเกณฑ์เป็นส่วนมาก และมนุษย์จะได้ประสิทธิผลโดยปฏิบัติตามกฎบัญญัติที่พระเป็นเจ้าของเจ้าทรงกำหนดไว้

ไม่ว่าจะเป็นกรณีใดใน ๒ กรณีข้างต้น การนับถือศาสนาก็ยังเป็นศาสนาแห่งผลประโยชน์เช่นเดียวกับในกระบวนทรรศน์ดึกดำบรรพ์ การเสียสละโดยไม่หวังผลตอบแทนในโลกนี้ย่อมเป็นไปได้เพราะการเสียผลประโยชน์ในโลกนี้เท่ากับเสียผลประโยชน์ในโลกหน้าด้วย ทุกคนจึงต้องพยายามตะเกียกตะกายแสวงหาผลประโยชน์ในโลกนี้ไว้อย่างสูงสุด แล้วโลกหน้าจะดีเองโดยอัตโนมัติตามโลกนี้

โลกหรือเอกภพที่เชื่อว่ามีกฎในตัวเองเช่นนี้จึงได้ชื่อว่า “จักรวาล” (cosmos) อย่างที่เราเข้าใจกันในทุกวันนี้ ทั้งนี้ มิได้หมายความว่าเอกภพมี ๒ ชนิด แต่หมายความว่าเอกภพเดียวมนุษย์เราแตกความคิดเข้าใจได้เป็น ๒ แบบ คือ เข้าใจว่ามีกฎเกณฑ์หรือไม่มีกฎเกณฑ์ในตัว

อาจจะเคยมีอัจฉริยบุคคลเกิดขึ้นมาก่อนหน้านี้นานแล้วก็ได้ ที่สามารถมองเห็นว่า โลกน่าจะมีกฎเกณฑ์ในตัวของมันเอง แต่ถ้าหากเขาไม่สามารถถ่ายทอดได้ ความคิดดังกล่าวก็ย่อมจะสูญหายไปพร้อมกับความตายของเขา หรือถ้าหากเขาถ่ายทอดได้แต่ไม่มีใครเชื่อ เขาอาจจะถูกกล่าวหาว่าคตินอกกริต เป็นกาลกิณี และอาจจะถูกประชาทัณฑ์ตายไปหรือหายสาบสูญไปโดยไม่มีร่องรอย ผู้ที่สามารถคิดได้ในบรรยากาศเช่นนั้นเป็นคนแรก และถ่ายทอดให้ผู้อื่นเข้าใจและเชื่อตามได้อย่างปลอดภัยย่อมเป็นอัจฉริยะ เราไม่สามารถทราบได้ว่าเขานั้นเป็นใครที่เป็นคนแรกของมนุษยชาติอย่างแท้จริง เท่าที่เรามีหลักฐานพอจะศึกษาในเวลานี้ที่นับว่าเก่าแก่ที่สุดก็คือ ผู้ค้นพบพระคัมภีร์ไบเบิลหน้าแรก ซึ่งสันนิษฐานกันว่าส่งสอนกันมาในหมู่ชาวฮีบรูก่อนโมเสสนานแสนนาน และถ่ายทอดกันต่อ ๆ มา เพิ่งจะจารึกลงเป็นลายลักษณ์อักษรเมื่อประมาณ ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว พระคัมภีร์ไบเบิลกล่าวว่า พระเป็นเจ้าของเจ้าทรงจัดระเบียบวาทกฎเกณฑ์ให้แก่โลก ทรงเปลี่ยนแปลงสภาพของโลกจากสภาพกลีฬภ (ในภาษาฮีบรูใช้ว่า “Tobu bohu” ในภาษากรีกใช้ว่า “Chaos”) มาเป็นโลกที่มีกฎเกณฑ์ (ในภาษากรีกใช้ว่า “Cosmos”) และเดินตามกฎเกณฑ์ต่อมา และเมื่อพระเจ้าของเจ้าทรงวางกฎเกณฑ์ให้แก่โลกแล้ว แม้พระองค์จะมีสิทธิยกเว้นหรือเปลี่ยนกฎของโลกได้ก็ไม่ทรงกระทำโดยไม่จำเป็น พระองค์ทรงรักษาศักดิ์ศรีของพระองค์โดยทรงให้ความสำคัญแก่กฎเกณฑ์ของโลก

ในหมู่ชาวกรีกมีหลักฐานว่า เทลีส (Thales, ๖๔๐-๕๔๕ ปีก่อนคริสต์ศักราช) เป็นคนแรกที่คิดว่าโลกมีกฎเกณฑ์ในตัวของมันเอง ในชมพูทวีปพระพุทธเจ้าทรงเป็นบุคคลแรกที่ทรงสอนว่า เอกภพและทุกสิ่งในเอกภพเดินตามกฎธรรมะ ในประเทศจีนเราก็มักพบว่าขงจื๊อและเล่าจื๊อต่างก็สอนเรื่อง “เต๋า” ในเวลาไล่เลี่ยกัน ขงจื๊อเน้นเต๋าลงานะกฎการปฏิบัติตนทั้งในชีวิตส่วนตัวและในสังคม ส่วนเล่าจื๊อเน้นเต๋าลงานะธรรมชาติที่มีกฎตายตัว บางคนมีความเห็นว่าเต๋าคือคำสอนเก่าแก่มีมานานก่อนขงจื๊อและเล่าจื๊อ

ในเมื่อคนเราเชื่อว่าโลกมีกฎเกณฑ์ ก็ย่อมจะหันเหความสนใจมาแสวงหากฎเกณฑ์ของโลก ชาวตะวันตกมุ่งแสวงหากฎเกณฑ์ของชีวิตเพื่อการหลุดพ้น ซึ่งนับว่าล้ำหน้าชาวตะวันตกไปช่วงหนึ่ง คือชาวตะวันตกจะเริ่มมีปรัชญาแบบนี้อยู่ยุคกลาง จึงนับได้ว่าชาวตะวันออกกระโดดจากปรัชญาแบบดึกดำบรรพ์เข้าสู่ปรัชญายุคกลางทันที ในขณะที่ชาวตะวันตกยังต้องผ่านช่วงปรัชญาแบบโบราณเสียก่อน แต่การได้คลุกคลีกับกระบวนทรรศน์แบบโบราณมานานพอสมควร ได้สั่งสมความคิดและประสบการณ์ไว้มาก จึงทำให้ชาวตะวันตกข้ามจากกระบวนทรรศน์แบบยุคกลางเข้าสู่กระบวนทรรศน์ยุคใหม่หรือนยุคได้ก่อนชาวโลกส่วนอื่น ๆ

กระบวนทรรศน์ของปรัชญาแบบโบราณ ก็คือเชื่อว่าโลกมีกฎเกณฑ์ และมีมนุษย์เราควรรู้จักกฎเกณฑ์เพื่อใช้แสวงหาความสุขในโลกนี้ ปรัชญาแบบนี้จะทุ่มเททรัพยากรเพื่อความสุขในโลกนี้ ดังปรากฏว่าชาวกรีกและชาวโรมันพากันสร้างวังใหญ่โต โรงละครใหญ่โต สนามกีฬาใหญ่โต สถานอาบน้ำร้อนใหญ่โต แต่สร้างวิหารถวายเทพเพียงเล็ก ๆ เท้าที่จำเป็นหากจะสร้างวิหารใหญ่โตบ้างก็เพื่อชื่อเสียงและความเจริญตาเจริญใจของมนุษย์ยิ่งกว่าจะสร้างเพื่อความสุขในโลกหน้า

ในสมัยโบราณนี้เอง ยังมีคนจำนวนมากถือปรัชญาแบบดึกดำบรรพ์อยู่ คือ เชื่อในอำนาจลึกลับของธรรมชาติ ด้วยความกลัวและความหวังระคนกัน แม้พวกเขาจะได้ใช้สอยสิ่งอุปโลกบริโลกที่พวกหัวก้าวหน้ากว่าประดิษฐ์และสร้างสรรค์ขึ้น แต่พวกเขาก็ใช้อย่างผู้มีจิตใจแบบดึกดำบรรพ์ เช่น อาจจะชมละครกรีกที่เล่นเทพประวัติ (Genealogy) ด้วยความหวังว่า เป็นเคล็ดลับให้เขามีโชคดี และถ้าหากละเลยไม่ปฏิบัติตาม เคล็ดก็จะมีโชคร้ายเป็นต้น ทั้ง ๆ ที่เทพประวัติเหล่านั้น ผู้เขียนตั้งใจเขียนให้เป็นตำนานปรัมปรา (myth) คือเขียนให้เป็นเอกลักษณ์สอนกฎเกณฑ์ต่าง ๆ มากมาย ซึ่งผู้มีกระบวนทรรศน์ที่ ๒ จะเข้าใจได้

๒.๓ กระบวนทรรศน์ยุคกลาง (Medieval Paradigm) กระบวนทรรศน์ยุคกลางยึดเอาความสุขในโลกหน้าเป็นหลัก เพราะเห็นความอนิจจังของโลกนี้ว่า แม้จะรู้ทุกกฎของโลกและปฏิบัติตามอย่างไม่บกพร่อง “แม้จะได้ครอบครองทั้งโลกเป็นกรรมสิทธิ์” (มัทธิว : ๑๖ : ๒๖)

ก็ไม่อาจบรรลุความสุขแท้ ทั้งนี้ ก็เพราะความสุขในโลกนี้ไม่สมบูรณ์แบบและไม่ถาวร ความสุขแท้และถาวรมีอยู่ในโลกหน้า จึงต้องใช้ชีวิตอันจำกัดและสั้นในโลกนี้เพื่อแสวงหาความสุขแท้ถาวรในโลกหน้า ผู้ที่ยึดมั่นในความคิดเช่นนี้จึงพร้อมสละโลกไปบำเพ็ญพรต กันมาก พบได้ในทุกศาสนาในยุคกลาง ศาสนสถานในช่วงนี้จึงสร้างกันใหญ่โตโดยไม่หวังผลประโยชน์ในโลกนี้ แม้แต่ชื่อผู้บริจาคก็ไม่อยากบันทึกไว้ให้รู้ เพราะกลัวจะได้ ลาภยศสรรเสริญ ซึ่งเชื่อว่าบั่นทอนประโยชน์ในโลกหน้า ส่วนที่อยู่อาศัยของตนเองทำเพียง เล็ก ๆ พออยู่ได้ สถานบันทิ้งเป็นอันงดเว้นหมด ผิดกับชาวกรีกและชาวโรมันในยุค โบราณซึ่งสร้างศาสนสถานไว้สักแต่เอาใจเทพ ทำอย่างไรให้เทพพอพระทัยได้อย่างที่สุด เป็นอันเพียงพอ ประหยัดได้ก็ประหยัดเพื่อเก็บไว้สร้างบารมีในโลกนี้ พวกเขาจึงไม่ทุ่มเท ถึงขนาดสละโลกออกบวชตลอดชีพ จะสร้างโบสถ์ก็สร้างพอประมาณ แต่ถ้าเป็นที่อยู่อาศัย สถานบันทิ้ง อย่างเช่น โรงละคร สนามกีฬา สถานอาบน้ำร้อน ฯลฯ จะทุ่มเทสร้างอย่างเต็มที่ ผลจากกระบวนทรรศน์แบบยุคกลางก็คือ เราได้ระเบียบวิธีบำเพ็ญพรตของ ศาสนาต่าง ๆ อาสนวิหาร (cathedral) ในยุโรป พุทธคยาในอินเดีย โบโรบูดูร์ (Borobudur) หรือบุโรพุทโธในอินโดนีเซีย ฯลฯ

กระบวนทรรศน์ยุคกลางในยุโรปเกิดขึ้นเมื่อประมาณ ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว คือ ในราวต้นคริสตกาล แต่ในทางตะวันออก เช่น ในชมพูทวีปและจีนเกิดขึ้นล่วงหน้าประมาณ ๕๐๐ ปี คือ ในราวต้นพุทธกาล ซึ่งก็มีกระบวนทรรศน์แบบโบราณเกิดขึ้นควบคู่กันไปด้วย คือ กระบวนทรรศน์ที่เชื่อว่า โลกมีกฎเกณฑ์เพื่อชีวิตในโลกนี้ เช่น ปรัชญาจรรยาของอินเดีย

ระหว่างที่บุคคลจำนวนหนึ่งยึดถือกระบวนทรรศน์ยุคกลางเป็นหลัก ก็คงมีคน นับถือกระบวนทรรศน์โบราณและกระบวนทรรศน์ดึกดำบรรพ์อยู่เคียงบ่าเคียงไหล่กันไป จึงไม่แปลกอะไรที่ความสำคัญและการแสดงออกในชีวิตประจำวันยุคกลางมีปรัชญาทั้ง ๓ แบบปนคละกัน

๒.๔ กระบวนทรรศน์นวยุค (Modern Paradigm) ตั้งแต่ประมาณ ค.ศ. ๑๕๐๐ เป็นต้นมา วิทยาศาสตร์พบวิถีทางที่แน่ชัดของตน ตั้งตัวเป็นวิชาอิสระได้ก็ค้นพบ ประดิษฐ์ และก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว จนเป็นที่หวังกันว่าวิทยาศาสตร์จะแก้ปัญหาทุกอย่างของมนุษย์ได้ วิทยาศาสตร์อาจจะรักษาโรคได้ทุกชนิด วิทยาศาสตร์อาจจะขจัดความตายและชราภาพ มนุษย์ทุกคนจะเป็นหนุ่มสาวตลอดกาลโดยไม่ต้องกลัวความเจ็บป่วย ชรา มรณะ วิธีการ วิทยาศาสตร์จะช่วยวางระเบียบสังคมให้มนุษย์ได้แบ่งปันส่วนความสุขกันอย่างยุติธรรม และเต็มทีสมอยากทุกประการ แต่ละคนได้แบ่งส่วนทำงานแต่น้อยที่สุด และใช้เวลาที่เหลือ ส่วนใหญ่หาความบันเทิงอย่างไร้ความกลัวและความกังวลใด ๆ ทั้งสิ้น โลกนี้น่าจะเป็นสวรรค์ ได้โดยไม่ต้องหวังพึ่งโลกหน้า

กระบวนทรรศน์สมัยใหมียึดวิธีการวิทยาศาสตร์เป็นหลักเพราะเชื่อว่าโลกมีกฎเกณฑ์ และวิธีการวิทยาศาสตร์เป็นทางพบกฎของโลก ให้ช่วยกันสนับสนุนการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ โดยหวังว่าวิทยาศาสตร์จะแก้ปัญหาทุกอย่างของมนุษย์

ในทางศาสนา มีบางคนใช้เหตุผลวิทยาศาสตร์เพื่อวิจารณ์ศาสนาว่า งามายไร้สาระ ทำให้เสียเวลาพัฒนาวิทยาศาสตร์ บางคนใช้วิธีเกลือกกลิ้งเกลือก ค้อมุ่งใช้เหตุผลพิสูจน์ว่าข้อคำสอนของศาสนาทุกข้อมีเหตุผล ผลก็คือเกิดความแตกแยกกันอย่างกว้างขวาง ในหมู่ผู้เอาจริงเอาจังกับวิธีการนี้ในศาสนา ทำให้เกิดความแตกแยกระหว่างนักการศาสนาที่นับถือศาสนาต่างกัน ระหว่างผู้นับถือศาสนาเดียวกันแต่ต่างนิกายกัน และระหว่างผู้นับถือนิกายเดียวกันแต่ต่างสำนักกัน และแตกแยกแม้กระทั่งในสำนักเดียวกัน แต่ต่างทฤษฎีกัน เพราะต่างฝ่ายต่างเชื่อว่าเหตุผลของตนถูกต้อง ใครคิดเห็นเป็นแบบอื่นก็ประณามว่าไร้เหตุผล และรับพิจารณาไม่ได้

ความแตกแยกระหว่างผู้นับถือศาสนายังมีผลสืบต่อมาจนทุกวันนี้ แต่ในวงการวิชาการ วิธีการวิทยาศาสตร์กลับเป็นสื่อกลางให้นักวิชาการต่าง ๆ ร่วมมือกันได้ดีมาก เพราะวิธีการวิทยาศาสตร์สามารถแสดงให้เห็นได้ทันตาว่าอย่างไรให้ผลสูงสุด ทุกคนก็จะสนใจอย่างนั้นจนกว่าจะพบอย่างอื่นที่ให้ผลมากกว่าอย่างชัดเจน

กระบวนทรรศน์แบบสมัยใหม่จึงเชื่อว่าโลกมีกฎเกณฑ์ และการรู้กฎเกณฑ์ของโลกอย่างเป็นระบบเครือข่ายด้วยตรรกวิทยาและคณิตศาสตร์จะทำให้โลกนี้เป็นสวรรค์สำหรับมนุษย์ทุกคน ผู้ยึดถือปรัชญาแบบนี้จะทุ่มเททุกอย่างเพื่อผลักดันการค้นคว้าวิทยาศาสตร์ให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว บางคนที่หัวรุนแรงอาจวางนโยบายทำลายความเชื่อและความหวังความสุขในโลกหน้าทุกรูปแบบด้วย แต่ทว่าในขณะเดียวกันก็ยังมีผู้ยึดถือกระบวนทรรศน์แบบดึกดำบรรพ์ แบบโบราณ และแบบยุคกลาง ดำรงชีวิตเคียงบ่าเคียงไหล่อยู่ด้วยเสมอ การแสดงออกในแง่มุมต่าง ๆ ของชีวิตจึงมีกระบวนทรรศน์ทั้ง ๔ แบบคละปนกัน ในการนับถือศาสนาก็เช่นกัน ในแต่ละศาสนาและนิกายก็มีผู้นับถือศาสนาด้วยกระบวนทรรศน์ต่าง ๆ อยู่ปะปนกัน

๒.๕ กระบวนทรรศน์หลังนวยุค (Post-modern Paradigm) สงครามโลกครั้งที่ ๑ ทำลายชีวิตมนุษย์ไปประมาณ ๑๐ - ๒๐ ล้านคน ครั้งที่ ๒ ทำลายไปอีกประมาณ ๖๐-๑๐๐ ล้านคน คนบาดเจ็บพิการอีกจำนวนประมาณเท่ากัน ผู้ตกทุกข์ได้ยากและสูญเสียทรัพย์สินมีมากมายเหลือคณนา ที่เสียหายกันมากมายเช่นนี้ก็เพราะรับกันด้วยอุปกรณ์อันเกิดจากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ผู้รู้จักคิดย่อมอดตั้งปัญหาถามขึ้นมาไม่ได้ว่าวิทยาศาสตร์

จะสร้างสวรรค์ในโลกหรือว่าจะทำลายมนุษย์ให้หมดโลกกันแน่ ผู้สร้างภาพยนตร์เรื่อง The Day After และอื่น ๆ อีกมาก ตอบอย่างหนักแน่นเด็ดเดี่ยวว่าจะทำลายมนุษย์ให้หมดโลก หากจะยึดถือกระบวนทรรศน์แบบยุคใหม่กันต่อไป เมื่อไม่ถือกระบวนทรรศน์แบบยุคใหม่ จะให้ถือกระบวนทรรศน์แบบใดกันต่อไปเล่า กระบวนทรรศน์แบบดึกดำบรรพ์ก็ดี (ไสยศาสตร์) แบบโบราณก็ดี (การใช้กฎหมายความสุขในโลกนี้เฉพาะตัว) แบบยุคกลางก็ดี (ศาสนนิยม หรือความคลั่งไคล้เฉพาะในศาสนาของตน) จึงได้โอกาสเฟื่องขึ้นอย่างฟูฟ่าทั่ว ๆ ไป

นักปรัชญาอิมมานูเอล คานต์ (Immanuel Kant, 1724-1804) ได้เสนอความคิดไว้ตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๙ ว่า อย่าหลงใหลวิทยาศาสตร์ เพราะวิทยาศาสตร์มิได้ให้ความจริง ให้เพียงสิ่งที่เป็นประโยชน์ เราต้องใช้วิทยาศาสตร์เพื่อรับใช้มนุษย์ในขอบข่ายของศีลธรรมและศาสนา ซึ่งจะต้องอาศัยความสำนึกร่วมของมนุษยชาติเป็นเกณฑ์ ไม่ควรเอาวิชาการอื่น ๆ มาตัดสินศีลธรรมและศาสนา เพราะวิชาการต่าง ๆ ให้ความรู้ที่ไม่อาจจะรับรองได้ว่าจริง แต่ก็มีค่าน้ำหนักแน่นอนตายตัวจากกลไกกรรมวิธีของสมอง เนื่องจากต้องผ่านกรรมวิธีของสมอง เป็นเหตุให้ถูกแปรสภาพไปจนเราไม่อาจจะรู้ว่าอะไรจริง วิชาการต่าง ๆ จึงเป็นสิ่งที่มิประโยชน์แต่ต้องใช้ภายใต้ขอบข่ายของศีลธรรม

นักปรัชญาหลังคานต์กลุ่มหนึ่งแสวงหาค่าน้ำหนักของความรู้จากกฎของเหตุผล ซึ่งแสดงออกด้วยภาษาสัญลักษณ์ ทำให้ปรัชญาห่างไกลจากชีวิตจริง อีกกลุ่มหนึ่งเห็นว่าปรัชญาแบบนั้นไม่น่าสนใจ จึงหันมาสนใจค้นคว้าหาความหมายจากภาษาสามัญ ซึ่งเชื่อได้ว่าแสดงความเป็นจริงของชีวิตจริง ๒ กระแสพัฒนาต่อไปจนพบกันและรวมกันเป็นกระแสหลังนวยุคในปัจจุบัน

ปรัชญาของคานต์นับเป็นการปูทางให้กระบวนทรรศน์หลังนวยุคตั้งแต่ประมาณ ค.ศ. ๑๘๐๐ เป็นต้นมา แต่ทว่าเฉพาะตัวอยู่ในวงแคบ เป็นปรัชญาแห่งความไม่รู้แน่ ไม่ใช่ความไม่รู้แน่ที่ชักชวนให้สิ้นหวัง แต่เป็นความไม่รู้แน่ที่รู้ขอบข่ายและยอมรับสภาพ จึงเป็นความไม่รู้แน่ที่จูงใจให้มนุษย์หันหน้าเข้าหากัน แสวงหาค่าน้ำหนักร่วมกัน และร่วมมือกันเพื่อควบคุมการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่าง ๆ กระบวนทรรศน์หลังนวยุคมุ่งเพาะเชื้อเรื่อยมาบนพื้นฐานดังกล่าว เพิ่งจะได้รับความสนใจอย่างจริงจังก็หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ นี้เอง และในที่สุดขบวนการหลังนวยุค (Postmodernist Movement) ก็เกิดขึ้นจริง ๆ และจริงจังตั้งแต่ราว ค.ศ. ๑๙๗๕

กระบวนทรรศน์ใหม่จะต้องสามารถแก้จุดบกพร่องของกระบวนทรรศน์ในอดีตให้ได้ จะต้องแก้ไขประเด็นที่เอื้อสงคราม และสนับสนุนประเด็นที่ส่งเสริมสันติภาพ ในที่สุดก็พบว่า

ปรัชญาในอดีตซึ่งแบ่งออกเป็นสำนักและลัทธิต่าง ๆ มากมาย ซึ่งจัดเป็นกลุ่มได้ ๔ กระบวน
 ทรรศน์นั้น ล้วนแต่มีประเด็นข้อสงสัยร่วมกัน คือความยึดมั่นถือมั่น กล่าวคือ ใครเชื่อ
 ปรัชญาแบบใดก็ตาม จะคิดว่าระบบนั้นระบบเดียวเป็นความจริง ถูกต้อง มีประโยชน์
 ระบบอื่น ๆ ล้วนแต่เท็จ ผิด หลง ให้โทษทั้งสิ้น ดังวาทีของพระพุทธเจ้าว่า อิหะเมวะ สัจจัง
 โมฆะ มัญญัง (ของฉันทันนี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเป็นโมฆะหมด) พระองค์ทรงสอนว่าการยึดมั่น
 ถือมั่นอย่างนี้ไม่เอื้อต่อการพบความจริง จึงทรงแนะนำให้ใช้กาลามสูตรเป็นหลักพิจารณาว่า
 ปรัชญาทั่วไปจะสรรเสริญหรือตำหนิ ต้องพิจารณาตรึกตรองให้ถ่องแท้ด้วยตนเองแล้วจึงรับ
 เป็นความจริงของตน พระเยซูตรัสว่า “พระจิตจะสอนให้ท่าน (แต่ละคน) เข้าใจความหมาย
 ของข่าวดีของเรา” (ยอห์น ๑๔ : ๒๖)

การยึดมั่นถือมั่น	เป็นเหตุให้เกิด	การแบ่งแยก
การแบ่งแยก	เป็นเหตุให้เกิด	การแข่งขัน
การแข่งขัน	เป็นเหตุให้เกิด	ความไม่ไว้วางใจกัน
ความไม่ไว้วางใจกัน	เป็นเหตุให้เกิด	การทำลายกัน

การยึดมั่นถือมั่นมีแนวโน้มที่จะมองว่าใครไม่เหมือนตนเป็นคนละพวกกับตน
 ใครคิดเหมือนกันจึงจะจับกลุ่มกันได้ และต้องแยกตัวออกจากกลุ่มอื่น ๆ จะรวมกับกลุ่มอื่น
 ได้ชั่วคราวก็เฉพาะเท่าที่สังเกตเห็นว่าจะต้องจัดภัยร่วมกันหรือหวังได้ประโยชน์ร่วมกันเท่านั้น
 เมื่อแยกพวกกันแล้วก็ต้องแข่งขันกัน เพราะเป็นความรู้สึกสามัญทั่วไปของตนเองว่าพวกน้อย
 ไม่ปลอดภัย พวกมากและมีพลังเกินไวกมาก ๆ จะรู้สึกปลอดภัย อย่างเช่น เมื่อเราเห็นงูในบ้าน
 เราไม่สบายใจ กลัวมันจะทำร้ายเราก่อน ต้องขจัดเสียให้ได้ก่อนจึงจะนอนตาหลับ แต่เห็น
 จิ้งจกเราไม่ว่า เพราะเราไม่กลัวจิ้งจกนั่นเอง

เมื่อพบประเด็นร่วมอันเอื้อต่อสงครามในกระบวนทรรศน์ทั้ง ๔ รูปแบบที่มีมาก่อน
 เช่นนี้ นักปรัชญาในช่วงหลังสงครามโลกจึงมุ่งชักชวนให้ตัดความยึดมั่นถือมั่น โดยพยายาม
 เสนอเนื้อหาต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดความสงสัยในจิตใจของคนรุ่นใหม่ ปรัชญาของคานต์
 ถูกรื้อฟื้นมาเพื่อชักจูงให้เกิดความไม่แน่ใจในความจริงจากประสบการณ์และเหตุผล
 เชิงตรรกะ เช่น มีข้อพิสูจน์ให้เห็นว่าเส้นขนานอาจจะพบกันได้ พ่ออายุอ่อนกว่าลูกของตัวเองได้
 ทางตรงอาจจะไกลกว่าทางโค้งได้ ธนูที่วิ่งไปตรง ๆ อาจจะมาถึงที่จุดเริ่มได้ ฯลฯ หลักสูตร
 การศึกษาก็ดูเหมือนจะเน้นให้ผู้เรียนลดทิฐิ เกิดความสงสัยเพื่อเลิกยึดมั่นถือมั่น

หลังจากนั้นมาระยะหนึ่ง ปรากฏว่าได้ผลตามเป้าหมาย คือ คนรุ่นใหม่ลดการ
 ยึดมั่นกันอย่างมาก แต่ผลข้างเคียงที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ ความเคลือบแคลงในจิตใจของผู้เล็ก

ยึดมั่นถือมั่น เนื่องจากเป็นปรากฏการณ์ใหม่ คนรุ่นเก่าพากันเป็นห่วง ได้แต่ตำหนิและอยาก
จะดึงกลับเข้าสู่สภาพเดิม คนรุ่นใหม่ก็เฝ้าใจตัวเองและไม่เข้าใจคนรุ่นเก่า จึงไม่สนใจแก้ไข
และไม่รู้วิธีแก้ที่เหมาะสม ช่องว่างระหว่างคนรุ่นใหม่กับคนรุ่นเก่าจึงเกิดขึ้น โดยต่างฝ่ายต่าง
ไม่เข้าใจกัน เพราะไม่รู้ว่าสาเหตุมาจากปรัชญา ต้องแก้ไขกันด้วยปรัชญา

มีผู้เสนอวิธีแก้ปัญหาคความเค้งคว้าง โดยชักชวนให้เชื่อผู้มีญาณวิเศษด้วยเหตุผล
ที่ว่าเรามีปัญญาน้อย ไม่สามารถหาทางแก้ไขเองได้ จึงควรเชื่อผู้บรรลุนิยามวิเศษ ให้เชื่อด้วย
ศรัทธา และมอบชีวิตจิตใจเดินตามท่านไป และปฏิบัติตามทุกอย่างที่ท่านสอนโดยไม่สงสัยเลย
บางสำนักก็ยึดถือศาสดาเดิมต่อไป แต่อ้างว่าไม่มีใครตีความหมายถูกต้อง ต้องเชื่อความหมาย
ที่เจ้าสำนักตีความหมายให้เท่านั้น ผู้ใช้วิธีนี้อย่างจริงจังจึงอาจจะแก้ปัญหาคความเค้งคว้าง
เฉพาะตนได้ แต่ไม่อาจแก้ปัญหาคความเค้งคว้างได้ เพราะปรากฏว่าถ้าสำนักยังเล็กละอยู่ยังไม่มีปัญหา
แต่ครั้นสำนักเริ่มจะใหญ่ขึ้นก็มักจะมีปัญหา เพราะความจริงแล้ววิธีนี้เป็น การกลับไปสู่การ
ยึดมั่นเดิมนั่นเอง เพียงแต่เปลี่ยนความยึดมั่นในความคิดมาเป็นความยึดมั่นในตัวบุคคล
เท่านั้น ผลก็คงตามมาในลักษณะเดียวกัน คือ แบ่งแยก แข่งขัน ไม่ไว้ใจ ทำลายกัน วิธีแก้ไข
แบบข้างต้นนี้ได้ชื่อว่าลัทธิอัมคติญาณนิยม หรือลัทธิหยั่งรู้ (intuitionism)

มีผู้เสนอให้แก้ไขปัญหาคความเค้งคว้างด้วยวิธีของลัทธิปฏิบัตินิยม (pragmatism) คือ ให้
แข่งขันกันหาประสิทธิภาพเชิงปฏิบัติ เช่น ให้แข่งขันขายสินค้าให้ถึงเป้าและทะลุเป้า ปรากฏว่า
ผู้อยู่ในกระแสไม่เค้งคว้างก็จริงแต่เกิดอาการเครียดกันมาก ที่สุดก็ต้องมารักษาอาการเครียด
กันเป็นการใหญ่ ผลประโยชน์ที่ได้จากการทะลุเป้าไม่คุ้มค่า

มีผู้เสนอให้แก้ไขด้วยหลัก ๓ กล้า คือ กล้าเผชิญปัญหา กล้าประเมินวิธีปฏิบัติ
และกล้าลงมือทำการด้วยความรับผิดชอบ แต่หลัก ๓ กล้านี้ก็ต้องใช้อย่างสุภาพถ่อมตน
มิฉะนั้นจะกลายเป็นคนขาดมนุษยสัมพันธ์ เข้ากับใครไม่ได้

ในที่สุดก็คงต้องหันมาใช้วิธีเสวนา (dialogue) วิธีนี้เข้าแต่ว่ารอบคอบ และเปิด
โอกาสให้พิจารณาารับส่วนดีได้จากทุกทาง สามารถร่วมมือกันได้โดยไม่ต้องคิดเหมือนกัน
สร้างบรรยากาศเอกภาพในความหลากหลาย (unity in diversity) หรือความหลากหลายใน
เอกภาพ (diversity in unity) ได้ชื่อลัทธิว่า พหุนิยม (pluralism)

ความไม่ยึดมั่นถือมั่น	นำไปสู่	การแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบ
การแบ่งหน้าที่	นำไปสู่	ความสามัคคี
ความสามัคคี	นำไปสู่	ความไว้วางใจกัน
ความไว้วางใจกัน	นำไปสู่	ความช่วยเหลือกัน
ความช่วยเหลือกัน	นำไปสู่	สันติภาพ

๒.๖ การปรับเปลี่ยนกระบวนทรรศน์ในสหรัฐอเมริกาและประเทศไทย

สหรัฐอเมริกาเป็นกรณีศึกษาที่ดีที่สุดสำหรับการศึกษาและวิจัยของเรา เพราะ ๑) มีเอกสารพร้อมให้ศึกษาว่าประเทศใดในโลก ๒) มีปัญหาและมีความพยายามแก้ปัญหาอย่างเห็นได้ชัด ๓) มีขั้นตอนตามลำดับขั้นของกระบวนทรรศน์ชัดเจน แต่เนื่องจากสหรัฐอเมริกาเกิดขึ้นในช่วงของกระบวนทรรศน์ยุคกลาง เราจึงไม่มีตัวอย่างของกระบวนทรรศน์ดึกดำบรรพ์และกระบวนทรรศน์โบราณให้ศึกษา แต่ก็ไม่จำเป็น เพราะ ๒ กระบวนทรรศน์ดังกล่าวเราหาตัวอย่างได้ง่าย ๆ ในสังคมไทยของเรา สำหรับกระบวนทรรศน์อื่น ๆ เราพอจะมีกรณีศึกษาที่ยกขึ้นมาพิจารณาได้พอสมควร หากได้กรณีศึกษาของสหรัฐอเมริกามาร่วมพิจารณาเชิงเปรียบเทียบก็จะช่วยให้เห็นจุดอ่อนจุดแข็งจนสรุปออกเป็นทางแก้ปัญหาเฉพาะถิ่นของเราได้เพียงพอ

๒.๖.๑ กระบวนทรรศน์ดึกดำบรรพ์ กระบวนทรรศน์ดึกดำบรรพ์แสดงออกในหมู่คนไทย โดยการปักใจเชื่อเจ้าเข้าทรง เชื่อการเสี่ยงใบเชื้มซี เชื่อหมอดูในรูปแบบต่าง ๆ (ทั้งนี้ ไม่รวมพวกที่ไม่เชื่อแต่ไม่อยากลบหลู่ และพวกที่เชื่อโหราศาสตร์ตามหลักวิชาการ ดูดวงและดูลายมือ สังกัดกระบวนทรรศน์โบราณ) คนไทยกลุ่มนี้เรียนวิชาการเพื่อสอบผ่านได้ปริญญาและทำการทำงานตามกฎหมายเพื่อรับค่าตอบแทน ในความสำนึกของพวกเขา มีแต่น้ำพระทัยของอำนาจลึกลับตามที่พวกเขาเชื่อว่ามี คุณธรรมสำหรับพวกเขาคือทำตามที่ได้รับจากวิถีที่พวกเขาเชื่อถือ การอบรมใด ๆ จะไร้ผลหากไม่มีประกาศิตของเบื้องบนที่พวกเขาเชื่อถือยกมาอ้างให้พวกเขากลัวหรืออย่างน้อยเกรงใจได้ คุณภาพชีวิตของพวกเขาไม่สู้จะมี และพวกเขาก็ไม่สนใจที่จะมี พวกเขาสนใจแต่เพียงความคุ้มครองจากเบื้องบนเท่านั้น และพวกเขาก็พอใจเพียงแค่นั้น สัตุชาติญาณที่ครอบงำพวกเขาคือสัตุชาติญาณสสาร รักษาตัวรอดเป็นยอดดี และนั่งไว้สอโง้งไปเสีย ไม่คำนึงว่าใครจะเดือดร้อน หรือถูกเบียดเบียนรังแก การเชื่อเบื้องบนอย่างนี้มีอันตราย เพราะอาจมีผู้ใช้เล่ห์เหลี่ยมอ้างเบื้องบนเพื่อใช้เขาเป็นประโยชน์ได้โดยง่าย นโยบายที่มีผู้เสนออยากให้นิมนต์พระมาช่วยอบรมศีลธรรมในโรงเรียน หากไม่มีการอบรมพระให้เข้าใจเรื่อง “คนดีตามกระบวนทรรศน์” เสียก่อน ก็อาจจะได้พลเมืองที่มีคุณธรรมระดับดึกดำบรรพ์มาเพิ่มปัญหาแก่ประเทศชาติก็ได้ จึงต้องมีโครงการอบรมพระที่มีความรู้เรื่องกระบวนทรรศน์หรือลึชนะในทฤษฎีสุนทรีย์ไม่เพียงพอ ให้เพียงพอเสียก่อนก็จะดี

๒.๖.๒ กระบวนทรรศน์โบราณ กระบวนทรรศน์โบราณแสดงออกในหมู่คนไทย โดยการยึดติดคำสอน คำสั่ง และคุณธรรมที่เจ้าสำนักชูขึ้นเป็นเอกลักษณ์ของสำนัก ซึ่งศิษย์สำนักจะพยายามท่องจำและจดจำทุกคำเพื่อเป็นมงคลประจำตัว และเป็นการแสดงความจงรัก

ภักดีต่อสำนักซึ่งก็ถือว่าเป็นมงคลอีกส่วนหนึ่ง คุณธรรมสำหรับคนกระบวนทรรศน์นี้คือการท่องจำและปฏิบัติคุณธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของสำนักให้เคร่งครัดไว้ ยิ่งเคร่งครัดมากเท่าใดก็ยิ่งมั่นใจในความดีมากขึ้น การอบรมที่เป็นวาระแห่งชาติจะต้องอาศัยเจ้าสำนักสนับสนุน ซึ่งก็จะ得人ดีตามที่เจ้าสำนักกำหนด แต่ถ้าเจ้าสำนักไม่ให้ความร่วมมือ หรือวางตัวเป็นปฏิปักษ์ต่อวาระแห่งชาติ นโยบายแห่งชาติก็จะล้มเหลวอย่างไม่มีทางเลี่ยง

๒.๖.๓ กระบวนทรรศน์ยุคกลาง กระบวนทรรศน์ยุคกลางแสดงออกในหมู่คนไทยบางคน โดยการยึดติดในศาสนาของตนในระดับคลั่งคลั่ง คืออุทิศตัวให้แก่ศาสนาของตนจนลืมหน้าที่อื่น ๆ ในสังคมเสียสิ้น พร้อมทั้งจะดูแคลนศาสนาอื่น ๆ ทั้งหมดโดยถือว่าได้บุญแรง คุณธรรมสำหรับพวกเขามีอยู่ข้อเดียว คือ คลั่งคลั่งศาสนา จะอบรมให้มีคุณธรรมอะไรนอกเหนือไปจากนี้จะไม่สนใจ เพราะคิดว่าเป็นบาปทั้งสิ้น

พลเมืองอเมริกันเริ่มโดยกลุ่มผู้เคร่งศาสนา (puritant) ลัทธิการกีดกันผู้นับถือศาสนาต่างนิกายจึงรวมตัวกันอพยพไปตั้งหลักแหล่งเป็นอาณานิคมแรก ๆ ของผู้คลั่งคลั่งศาสนา พวกนี้พยายามตั้งสถานศึกษาตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงมหาวิทยาลัย โดยถือเอาการอบรมศีลธรรมตามศาสนาและนิกายของตนเป็นหลัก โทนี ดีวายน (Tony Devine) ได้สรุปย่อวิธีอบรมคุณธรรมในสถานศึกษาของพวกเขาไว้ว่า “ระหว่างศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ ระบบการศึกษาได้สอดแทรกการสอนศีลธรรมเข้าไปในทุกวิชา เช่น ในวิชาคัดลายมือครูจะให้คัดข้อความศีลธรรมที่ต้องการให้นักเรียนคุ้นเคย เช่น อยู่เฉย ๆ สังเวียบาบ” (Tony Devine, 2000, p. 14)

ชาวตะวันตกที่พากันอพยพไปตั้งหลักแหล่งเป็นพลเมืองรุ่นแรกของสหรัฐอเมริกา ได้แก่ ผู้เคร่งศาสนาชาวคริสต์ (Quakers, etc.) พวกเขาพยายามจัดระบบการศึกษาขึ้นตามมาตรฐานของยุโรปขณะนั้น โดยเน้นการอบรมบ่มนิสัยผู้เรียนให้เป็นคนดีมีศรัทธาต่อศาสนาคริสต์นิกายเคร่งครัดที่ตนสังกัด พวกเขาได้สร้างมหาวิทยาลัยขึ้นหลายแห่ง เช่น ฮาร์วาร์ด (Harvard) เพื่อสร้างผู้นำทั้งด้านศาสนา การศึกษา การเมือง และสังคมให้ออกไปบริหารและขณะเดียวกันก็อบรมประชาชนให้เป็นคนดีตามมาตรฐานของตนโดยทำงานเป็นทีมเดียวกัน เราจึงเห็นตัวอย่างผู้นำในสมัยนั้น เช่น จอร์จ วอชิงตัน (George Washington) ทอมัส เจฟเฟอร์สัน (Thomas Jefferson) เบนจามิน แฟรงคลิน (Benjamin Franklin) ซิงโนอาห์ เว็บสเตอร์ (Noah Webster) ได้เขียนไว้เมื่อ ค.ศ. ๑๗๙๐ ว่า การศึกษามีภาระหน้าที่สำคัญที่สุดในการสร้างอุปนิสัยของประชาชน ศีลธรรมจะต้องเป็นฐานของการปกครอง...สร้างระบบรักษาศีลธรรมของประชาชนไว้ ย่อมง่ายกว่าคอยจับผิดแก้ไขด้วย

การลงโทษลงทัณฑ์ผู้ละเมิดกฎระเบียบของสังคม (Frederick Rudolph, 1965, p. 63) ระบบการศึกษาของสหรัฐอเมริกาในช่วงนั้นจึงเน้นให้แทรกการอบรมจิตใจเข้าไปในทุกวิชาที่สอนทุกระดับชั้นเรียน เช่น ในวิชาคัดลายมือ ก็ให้พยายามหาคติพจน์มาให้นักเรียนคัด อย่างเช่น God helps only those who help themselves. Time and tide wait for no man. Early Birds catch worms เป็นต้น (Tony Devine, 2000, p. 14) ทั้งนี้ โดยหวังว่าการได้ย่ำข้อธรรมและคติพจน์ต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลาอย่างนี้ จิตใต้สำนึกจะเต็มไปด้วยความสำนึกดี ๆ อันจะเป็นกรอบกำกับการดำรงชีพไปจนตลอดชีวิต ซึ่งก็สังเกตได้ว่า นโยบายการศึกษาของวัฒนธรรมอื่น ๆ ทั่วโลกที่อยู่ในช่วงกระบวนทรรศน์ที่ ๓ ก็ตั้งสถานศึกษาขึ้นโดยมีเป้าหมายและวิธีการอบรมสั่งสอนคล้ายคลึงกัน การศึกษาของเด็กและเยาวชนไทยในสมัยที่อยู่ในเขตวัดก็มีลักษณะคล้าย ๆ กันอย่างนี้

๒.๖.๔ กระบวนทรรศน์นวยุค ก่อนหน้านี้นี้ประเทศไทยและสหรัฐอเมริกา แม้จะพัฒนาและปรับเปลี่ยนกระบวนทรรศน์คู่กันมาในประวัติศาสตร์ แต่การวางแผนอบรมศีลธรรมนั้นต่างฝ่ายต่างพัฒนาวิธีการและกลยุทธ์เอง มิได้เลียนแบบกันแต่ประการใด แต่หลังจากนี้ไปสหรัฐอเมริกาจะนำหน้าประเทศไทย เพราะสหรัฐอเมริกากลายเป็นสังคมอุตสาหกรรมและปรับเปลี่ยนกระบวนทรรศน์เป็นกระบวนทรรศน์นวยุคก่อนประเทศไทย

นักนวยุคนิยมเน้นมนุษยนิยม ดังนั้น จึงนิยามคุณธรรมว่าเป็นการปฏิบัติ เพื่อความก้าวหน้าของมนุษยชาติ โดยอาศัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นสำคัญ นักจริยธรรมของกระบวนทรรศน์นี้ต่อมาแบ่งแยกกันเป็น ๒ สาย ที่ต่างก็สนับสนุนการเมืองสายละระบอบ สายแรกถือหลักการว่าปัจเจกต้องอุทิศตนเพื่อความมั่นคงของสังคม นั่นคือหาสต้องอุทิศความเป็นปัจเจกเพื่อให้รัฐฝ่ายใดมั่นคง จึงสนับสนุนการเมืองระบอบสังคมนิยม สายหลังถือหลักการว่าสังคมต้องอุทิศตนเพื่อค้ำประกันเสรีภาพของปัจเจก จึงสนับสนุนการเมืองระบอบเสรีประชาธิปไตย ระบอบการเมือง ๒ ระบอบ ที่แข่งขันกันนี้ตั้งป้อมข่มขู่กันจนเกือบจะเกิดสงครามกลางเมืองจนเกือบทำลายล้างชาติและเกิดสงครามโลกจนเกือบทำลายล้างมนุษยชาติ

ประเทศไทยในช่วงวิกฤติในทำนองเดียวกันนั้นเลือกเข้าข้างเสรีประชาธิปไตย และต้องทำการปราบพี่น้องชาวไทยที่ประกาศเข้าฝ่ายตรงข้ามและทำสงครามกองโจรยังความเสียหายทั้งชีวิตและทรัพย์สินมากมาย

เนื่องจากชาวตะวันตกรู้จักและใช้วิธีการวิทยาศาสตร์ล้ำหน้าชาติอื่นทั้งหลาย พวกเขาจึงปรับกระบวนทรรศน์เป็นนวยุคและปรับนโยบายการอบรมศึกษาไปด้วย ในช่วงแรกยังคงรักษาอุดมการณ์แห่งชีวิตโดยมีศาสนาเป็นเป้าหมายอยู่ดังเดิม เพียงแต่เปลี่ยนวิธีการอบรมสั่งสอนจากการยึดเหนี่ยวมาเป็นการให้ซึมซับเข้าไปในจิตใจด้วยวิธีใหม่คือวิธีพิสูจน์

แบบวิทยาศาสตร์ การอบรมบ่มนิสัยจึงปรับจากวิธีสร้างศรัทธามาเป็นวิธีสร้างองค์ความรู้ให้เป็นระบบ และมีเหตุผลโยงใยถึงกันได้เป็นระบบเครือข่าย (network) ผู้อบรมแต่ละคนจะสร้างคุณธรรมต้นแบบ (basic virtues) ขึ้นตามที่ตนเข้าใจและเชื่อว่าจะใช้อบรมได้เหมาะสมที่สุด โดยพยายามหาเหตุผลมาชักแม่น้ำทั้งห้าเพื่อจูงใจให้ผู้ฟังเชื่อตาม ใครทำเองไม่ได้ก็อาศัยใช้ของผู้ที่ตนเชื่อว่าน่าจะใช้ได้ผลดีที่สุด จึงมีการจับกลุ่มกันเป็นสำนักเหมือนผู้ใช้กระบวนทรรศน์โบราณ วิธีการอบรมดังกล่าวได้ชื่อว่า การอบรมคุณธรรม (Virtue Education)

ชาวสหรัฐอเมริกาใช้การอบรมคุณธรรมมาจนถึงประมาณ ค.ศ. ๑๙๖๐ จึงมีผู้เสนอความคิดว่า การอบรมคุณธรรมยังตอบสนองกระบวนทรรศน์ยุคไม่เพียงพอ เพราะเมื่อศึกษาจิตวิทยาด้วยวิธีวิทยาศาสตร์กันมากขึ้น ก็พบว่าคุณภาพชีวิตของมนุษย์ต้องการเสรีภาพมากกว่านั้นเพื่อพัฒนาศักยภาพในตนได้อย่างเต็มที่ เมื่อเป็นเช่นนั้นในการอบรมบ่มนิสัย ครูไม่ควรเสนอชุดคุณธรรมต้นแบบหรือแม้แต่บุคคลต้นแบบ ซึ่งจะเป็นการนำร่องทำให้ผู้รับการอบรมลดความกระตือรือร้นที่จะคิดหาด้วยตนเองให้เหมาะแก่พรสวรรค์ของตน บทบาทของครูจึงควรจำกัดอยู่แค่กระตุ้นและชี้แนะให้ผู้รับการอบรมแต่ละคนคิดและกำหนดเป้าหมายและวิถีชีวิตของตนเอง ครูมีหน้าที่รับรู้และบันทึกไว้ เพื่อหาคำแนะนำอย่างเหมาะสมให้แต่ละคนได้มุ่งมั่นหาวิธีดำเนินการเพื่อบรรลุเป้าหมายได้อย่างดีที่สุด เมื่อจบหลักสูตรครูก็จะประเมินให้คะแนนตามระดับความสำเร็จในการบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ วิธีอบรมบ่มนิสัยแบบนี้จึงได้ชื่อว่า การอบรมแบบถ้อยแถลง (Clarification Education)

การอบรมแบบถ้อยแถลงได้รับความนิยมและแพร่หลายในสหรัฐอเมริกาอย่างรวดเร็ว ๑๐ ปีต่อมากลายเป็นที่ยอมรับว่าเป็นนโยบายของรัฐบาลกลางของสหรัฐอเมริกา มีผู้เขียนตำราและคู่มือประกอบการเรียนการสอนมากมาย เฉพาะ *Values Clarification : A Handbook of Practical Strategies for Teachers and Students* เล่มเดียวขายได้ถึง ๖๐๐,๐๐๐ หน่วย (Sidney Simon, 1972)

ผลลัพธ์ด้านบวกก็คือ คนรุ่นใหม่ (จำนวนหนึ่ง) ขึ้นขอบและตื้นตันมากที่รู้สึกว่าการได้รับการปลดปล่อยจากการครอบงำโดยระบบความคิดของผู้อาวุโส พวกเขารู้สึกได้รับเกียรติและได้รับความไว้วางใจ เชื่อใจ ทำอะไรก็ได้รับการสนับสนุนและได้รับการยกย่องว่าดีไปหมด ผลลัพธ์ด้านลบมีมากกว่า คือ เกิดกระแสทำตามใจตัวเองอย่างถูกกฎหมายมากมาย โคลเบอร์กเขียนหนังสือล้อชื่อสนับสนุนขบวนการดังกล่าว บางกลุ่มก็ยังผลกระทบที่น่าหนักใจ และยังผลมาจนทุกวันนี้ เช่น กลุ่มฮิปปี้ กลุ่มฆ่าตัวตาย กลุ่มเสพยาเสพติด กลุ่มเสรีทางเพศ ฮาร์มันได้แสดงความห่วงใยในเรื่องนี้ไว้ว่า

การเน้นด้านปล่อยวางคุณค่า (value neutrality) ของการอบรมแบบถ้อยแถลงนั้น เชื่อได้ว่าลบล้างศีลธรรมที่เคยมีมาลงไปอย่างมาก...คิดย้อนหลังไปแล้วก็น่าเสียดายที่เราจะล้าใจปล่อยผี โดยปล่อยวางคุณค่ากันเกินไป อันที่จริงก็เป็นสามัญสำนึกที่ดีอยู่แล้วที่กล่าวได้ว่าการทำให้จริงดีกว่าการทำให้เท็จ การดูแลกันดีกว่าการทำร้ายกัน ความรักที่ดีดีกว่าการทรยศ และการแบ่งปันดีกว่าการขูดรีด (Merrill Harmin, 1988, pp. 24-30)

หลังจากหนังสือ *Values and Teaching* ของแรทส์ (Raths) ออกเผยแพร่ไม่นาน ความสำนึกของผู้ปกครองนักเรียนจำนวนมากเข้าใจประเด็นได้ทันที พวกเขาร้องเรียนให้สถานการศึกษาแห่งชาติเปลี่ยนนโยบาย บางคนเอาบุตรหลานออกจากโรงเรียนเพื่ออบรมเองหรือเอาเข้าไปเรียนในโรงเรียนขององค์กรศาสนาที่ยังอบรมคุณธรรมแบบเดิม ความสำนึกของผู้รับผิดชอบระดับชาติเริ่มเปลี่ยนทิศ ค่อย ๆ มองเห็นผลร้ายที่จะตามมาหนักยิ่ง ๆ ขึ้นจากการใช้วิธีอบรมแบบถ้อยแถลง และหันมาทดลองใช้วิธีการอบรมบ่มนิสัย (Character Education) ตามคำชักชวนของ Character Education Movement ซึ่งทำได้ไม่ยาก เพราะใช้ปรัชญาหลังนวยุคเป็นฐาน อันเป็นปรัชญาที่แพร่หลายมาจากประเทศฝรั่งเศสและเยอรมนี และได้รับการต้อนรับอย่างดีโดยผู้สอนปรัชญาของสหรัฐอเมริกา ในขณะนั้น ความสำนึกที่พร้อมเพรียงกันอย่างนี้ สตีเฟน โคเวย์ (Stephen Covey) เรียกว่าเป็น การปรับเปลี่ยนกระบวนทรรศน์ (shifting paradigms) ซึ่งในความหมายของโคเวย์นั้น คือ เปลี่ยนจากการใช้จิตวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์เป็นฐานมาเป็นการอบรมบ่มนิสัยตามปรัชญาหลังนวยุค ซึ่งต่อมาแซมูเอล ฮันทิงตัน (Samuel Huntington) จะใช้คำเดียวกันเพื่อหมายถึง การปรับเปลี่ยนกระบวนทรรศน์จากการเล่นการเมืองแบบ ๒ ขั้วมาเป็นการเมืองแบบหลายขั้ว ซึ่งนักปรัชญาพยายามชี้แจงว่า นั่นคือการปรับเปลี่ยนกระบวนทรรศน์ของมนุษยชาติจากนวยุคเป็นหลังนวยุค

อย่างไรก็ตามเนื่องจากขบวนการนี้เป็นขบวนการใหม่และมีผู้มีความกระตือรือร้นเข้าร่วมโครงการมาก จึงอาจจะมีผู้แสดงความคิดเห็นตามความพอใจที่อาจจะตรงกันบ้างไม่ตรงกันบ้าง อย่างไรก็ตาม ดิไวน์ขอให้ทุกคนเข้าใจให้ตรงกันอย่างน้อยในจุดนี้ว่า “การอบรมบ่มอุปนิสัยต้องให้แต่ละคนมีคุณค่าที่ยึดถือเฉพาะตัว (ซึ่งไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน-ผู้เขียน)” (Tony Devine, p. 26)

๒.๖.๕ กระบวนทรรศน์หลังนวยุค หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ มีนักวิเคราะห์สังคมและการเมืองมากมายพยากรณ์ถึงอนาคตของมนุษยชาติ ส่วนมากได้พยากรณ์ว่า

จะเกิดสงครามล้างโลกด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน ที่รู้จักกันดีที่สุดก็คือหนังสือ *The Clash of Civilization* เขียนโดยฮันซิงตัน ที่ให้ข้อคิดว่า ทางรอดของมนุษยชาติคือ การปรับเปลี่ยน กระบวนทรรศน์ ซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์ไว้แล้วในบทที่ ๒ และ ๓

ขณะนั้นปรัชญาหลังนวยุคแบบสุดขั้ว (extreme postmodernism) จาก ฝรั่งเศสกำลังเผยแผ่ไปตามมหาวิทยาลัยของสหรัฐอเมริกาและตามสื่อมวลชน ทำให้ผู้มีส่วน รับผิดชอบการศึกษาของสหรัฐอเมริกาจำนวนหนึ่งรวมตัวกันคิดหาวิธีปรับเปลี่ยนระบบการ ศึกษา และใช้อำนาจหน้าที่จัดการการศึกษาแผนใหม่โดยหวังว่าจะแก้ปัญหาของมนุษยชาติได้ ตามคติของปรัชญาหลังนวยุคแบบสุดขั้ว ออกมาเป็นแผนการศึกษาแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา ตามรายงานในเอกสาร Values Clarification ซึ่งประกาศใช้ใน ค.ศ. ๑๙๗๒ ว่า “ให้นักเรียน ตระหนักถึงความรู้สึกของตนเอง ความคิดของตนเอง ความเชื่อของตนเอง และระบบคุณค่า ของตนเอง” นั่นคือในห้องเรียนศีลธรรมแทนที่ครูจะระบุว่านักเรียนพึงเรียนรู้และปฏิบัติ คุณธรรมข้อใดบ้าง กลับกลายเป็นว่าครูจะต้องรับฟังและรับรู้จากนักเรียนแต่ละคนว่า เขาชอบอะไรและต้องการอะไร นักเรียนไม่ต้องรู้คุณค่าทางศีลธรรม ไม่ต้องกำหนดว่าเขา พึงประพฤติตนอย่างไรบ้าง เพียงแต่บอกว่าอยากทำอะไรบ้างก็พอแล้ว “ครูถูกห้ามมิให้วาง กรอบกำหนดขอบเขตความอยากของนักเรียน นักเรียนบอกได้อย่างเสรีว่า ตนยกย่อง คุณค่าใดโดยชี้แจงเหตุผลประกอบได้ตามใจชอบ ครูต้องระวังตัวไม่ให้ผลลวิพากษ์วิจารณ์ เป็นอันขาด การสอนศีลธรรมแบบนี้รับรองได้ว่านักเรียนไม่เครียดในห้องเรียน เพราะนักเรียน จะรู้สึกว่า การเลือกความประพฤติก็เหมือนการเลือกรับประทานอาหารตามรสนิยม จิตใจ ปลดปล่อยสบายดี (William Bennett, 1994, p. 56)

ติวายนินยามบทบาทของครูในการสอนศีลธรรมแบบถ้อยแถลงนี้ว่า “ครูมี บทบาทเพียงผู้ให้ความสะดวก (facilitator) แก่นักเรียนที่จะเลือกแนวทางประพฤติ ของแต่ละคนเท่านั้น แม้ครูจะรู้สึกที่นักเรียนไม่รอบรู้พอที่จะรับผิดชอบตัวเองและเลือก ประพฤติอย่างไม่เหมาะสมไม่ควร ครูก็ต้องอดใจระงับปากไว้มิให้ตกเตือนหรือชักชวนให้นักเรียน เปลี่ยนใจเลือกใหม่ให้ดีกว่าเดิม” (Tony Devine, p. 17) ซึ่งเป็นความเห็นที่แรพล์เสริม ว่าเข้าใจถูกต้องที่สุดเพราะ “แม้ในกรณีที่เห็นชัด ๆ ว่านักเรียนไม่อยู่ในทางของคุณค่า ทางศีลธรรมเลย ครูก็ยังต้องแสดงความรับผิดชอบโดยส่งเสริมการตัดสินใจเลือกของ นักเรียน” (Raths, 1966, p. 48) รุท เบลล์ (Ruth Bell) ซึ่งเห็นด้วยกับการให้ เยาวชนเติบโตอย่างเสรีเต็มที่เช่นนี้ถึงกับแถลงเป็นนโยบายว่า พ่อแม่ผู้ปกครองก็ไม่ควร ยัดเยียดคุณค่าทางศีลธรรมแก่บุตรหลานของตน ถึงกับยุเยาวชนว่า “หากพ่อแม่ถือสิทธิ์ ควบคุมมากนัก (overprotective) ก็เอาหูทวนลมได้ (tune out their voice entirely)

(Bell, 1987, p. 90) และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า “พ่อแม่ไม่มีสิทธิ์บังคับให้ลูกต้องเดินตามความคิดเห็นของพ่อแม่ เพราะลูกมีสิทธิ์คิดแตกต่างได้ พ่อแม่ไม่มีสิทธิ์อ้างอำนาจใด ๆ เหนือลูก เพราะพ่อแม่ก็เป็นคนธรรมดา ๆ ทำผิดได้ อ่อนเชิงได้ มีความไม่มั่นคงได้ และมีปัญหาได้ เช่นเดียวกับคนอื่นทั่ว ๆ ไป” (Huntington, 1966, p. 49) ดิไวอันยืนยันว่า การอบรมศีลธรรมแบบถ้อยแถลงที่ใช้กันทั่วไปนั้นรู้สึกว่าเป็นวิธีที่ผิดดังข้อสังเกตของดิไวอันว่า ความเสื่อมทางศีลธรรมและการเพิ่มสถิติพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ในหมู่เยาวชนพุ่งถึงขีดวิกฤตในทศวรรษ ๑๙๙๐ ถึงขนาดที่คณะกรรมการศึกษามาตรฐานการศึกษาแห่งชาติ (Commission on Excellence in Education) แถลงใน ค.ศ. ๑๙๙๓ ว่า “หากอริชาติศัตรูซึ่มแทรกเข้ามาก่อวุ่นต่อชาติของเราด้วยวิธีนี้ ก็คงจะต้องปราบกันด้วยสงคราม” ขณะนี้บรรดาผู้ปกครองได้พากันวิจารณ์ระบบการศึกษาในสถาบันศึกษาของรัฐอย่างหนักหน่วง ผู้ปกครองหลายรายให้ลูกหลานของตนลาออกไปเข้าสถาบันเอกชนที่ยังดำเนินการสอนแบบเดิม คือสอนเนื้อหาการสอนให้ผู้เรียน (หลักสูตรเป็นสำคัญ-ผู้เขียน) บางรายก็เก็บลูกหลานของตนไว้สอนเองที่บ้าน แสดงว่า นโยบายการเรียนการสอนในสถาบันของรัฐล้มเหลวอย่างน่าเป็นห่วง จำเป็นต้องมีการปรับปรุงและต้องปรับปรุงอย่างเร่งด่วน” (Devine, p. 25) ทอมัส โซเวลล์ (Thomas Sowell) วิจารณ์อย่างเผ็ดร้อนด้วยอีกสำนวนหนึ่งว่า “ตามหลักสูตรมาตรฐานการสอนแบบถ้อยแถลงนั้น ผู้สอนถูกห้ามมิให้ระบุคุณค่าที่ตนอยากสอนออกมาตรง ๆ ผู้สอนมีหน้าที่เพียงค้าประกันและให้ความสะดวกแก่กระบวนการที่ผู้เรียนใช้สำหรับค้นหาคุณค่าในตน วิธีสอนแบบนี้ส่งเสริมให้เยาวชนที่ยังขาดประสบการณ์และยังไม่มีวุฒิภาวะพอได้ผกาดขึ้นเลือกคุณค่าชีวิตให้ตนเอง โดยไม่ต้องให้ใครมาสอนให้ก่อนเลยว่าต้องเลือกอย่างไรจึงถือได้ว่าฉลาดเลือก ณ บัดนี้การอบรมศีลธรรมแบบถ้อยแถลงนี้มีการวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวาง เน้นชี้กันว่าเป็นวิธีสอนที่ผิดพลาดอย่างหนัก เพราะไปส่งเสริมให้ผู้เรียนที่ยังไร้วุฒิภาวะทำตัวเป็นผู้รอบรู้ที่สามารถเป็นผู้ตัดสินหลักความดี/ชั่วได้ด้วยตนเอง ทำให้เกิดความสับสนในเรื่องคุณค่าเสียจริง ๆ” (Sowell, 1993, p. 65)

เมื่อเกิดความรู้สึกอันตรายร่วมกันเช่นนี้ก็ย่อมมุ่งใจให้มีผู้เสนอทางแก้ บางคนก็แสดงความไม่พอใจที่เจ้าหน้าที่ของรัฐส่วนมากวางเฉยเกินไป ไม่รู้ร้อนรู้หนาว ทำเป็นทองไม่รู้ร้อน อย่างเช่น โฮวาร์ด เคียร์เชินแบม (Howard Kirschenbaum) เขียนลงวารสารตำหนิเจ้าหน้าที่วงการศึกษาย่างเกรี้ยวกราดว่า “เจ้าหน้าที่บางคนใช้กระเบื้องทนร้อนมุงหลังคาจึงไม่รู้สึกร้อนหนาวกับวิธีสอนแบบถ้อยแถลง (Some administrators today would rather be accused of having asbestos in their ceilings than of using values

clarification in their classrooms.”) (1992, p. 773) นักคิดคนเดียวกันนี้เองชี้แนวทางแก้ปัญหานี้ว่าให้เดินสายกลาง คือ ขณะนั้นสถาบันเอกชนสอนด้วยวิธียึดเยียดความคิด (inculcation) ซึ่งนับว่าล้าสมัยเกินไป ส่วนสถาบันของรัฐใช้วิธีถ้อยแถลงซึ่งเป็นผลพวงจากวิธีสอนแบบผู้เรียนเป็นสำคัญ (student-centered method) ก็นับว่าล้าสมัยเกินไป ทางสายกลางน่าจะดีกว่า คือเลือกเอาเฉพาะส่วนดีจากวิธีสุดขั้วทั้ง ๒ วิธีอันเป็นวิธีที่ปรับจากแนวคิดแบบสุดขั้ว คือ ลัทธิหลังโครงสร้างนิยม (post-structuralism) ของฝรั่งเศสผสมผสานกับแนวคิดดั้งเดิมของชาวอเมริกัน คือลัทธิปฏิบัตินิยม (pragmatism) กลายเป็นลัทธิหลังนวยุคสายกลาง (moderate postmodernism) ซึ่งเมื่อประยุกต์ใช้ในการอบรมศีลธรรม-จริยธรรมแล้วก็ได้ชื่อว่า การอบรมบ่มนิสัย (character education) เพื่อสร้างความคิดพร้อม (integrity) ในตัวบุคคลแต่ละคน (personal) นั่นคือไม่มีต้นแบบ (personality) ที่ดีที่สุดสำหรับทุกคน แต่ทุกคนจะต้องสร้างความคิดพร้อมเฉพาะตัว ตนของตนและเป็นต้นแบบให้แก่ตน ดีไวยนั่งอ้างถึงโคเวย์ ผู้เขียนหนังสือขายดีติดตลาดชื่อว่า *The Seven Habits of Highly Effective People* ให้เป็นเจ้าของความคิดว่า คนปัจจุบันกำลังปรับเปลี่ยนกระบวนทรรศน์ (shifting paradigms) คือเปลี่ยนจากความสนใจสร้างบุคลิกภาพต้นแบบ (personality) ด้วยการ “ชนะใจเพื่อนและผู้ทรงอิทธิพล” (winning friends and influencing people) ซึ่งทุกคนรู้ว่าเป็นวิธีการสร้างบุคลิกภาพของเดล คาร์เนกี (Dale Carnegie) มาเป็นการอบรมบ่มนิสัยส่วนตัว ๗ ด้าน ซึ่งเป็นสาระในหนังสือของตน โดยการศึกษาให้เข้าใจสิ่งที่ต้องมีในตัว (personal need) จะได้วางเป็นคุณค่ารากฐาน (bedrock values) ให้เกิดความมั่นคงในชีวิต (stability to life) ดีไวยนสรุปสถานภาพของการอบรมบ่มนิสัยในสหรัฐอเมริกาว่า

การอบรมบ่มนิสัยแสดงในทุกแห่งทุกมุมว่าเป็นวิธีที่เป็นที่ยอมรับโดยนักการศึกษาสายหลัก (main stream) ของสหรัฐอเมริกา ผู้ปกครองส่วนใหญ่ให้การสนับสนุน เมื่อมีการสอบถามว่าพวกเขาต้องการอะไรจากสถานศึกษา พวกเขาพากันตอบเป็นเสียงเดียวกันว่า ต้องการให้บุตรหลานพูด เขียน อ่าน คิด และคำนวณได้ถูกต้องเป็นอันดับแรก อันดับสองคือ ให้มีมาตรการดี/ชั่วที่เชื่อถือได้สำหรับเป็นแนวทางดำเนินชีวิต (Devine, 2000, p. 26)

ส่วนเจมส์ เลมิง (James Leming) ให้ข้อสังเกตว่า “ขบวนการอบรมบ่มนิสัยยังขาดฐานทฤษฎีที่ครบถ้วน ขณะนี้แม้แต่ผู้ออกความเห็นเชิงสังคมวิทยา ปรัชญา จิตวิทยา และประมวลผลอย่างเป็นชิ้น ๆ อีกระลอก” (1993, p. 21) ซึ่งหมายความว่ายังไม่มีการประชุมความคิดจากภาคส่วนต่าง ๆ ที่สนใจวิจัยในเรื่องนี้ให้เป็นสหวิชา เพื่อให้ให้นักการศึกษาได้จัดการ

บริหารหลักสูตรและกำหนดวิธีสอนได้อย่างสอดคล้องกัน จึงเป็นเรื่องที่เราต้องคิดทำเองด้วย จากความต้องการเฉพาะถิ่นของเรา

สำหรับติวียนและคณะที่ทดลองทำคู่มือขึ้นมาช่วยผู้ปฏิบัติงานด้านนี้มีความเห็นว่า การอบรมบ่มนิสัยมีส่วนสำคัญต่อไปนี้ คือ

๑. ต้องมีหลักการสากลที่มนุษย์ทุกคนยอมรับร่วมกัน คือธรรมชาติของมนุษย์ซึ่งเหมือนกันในมนุษย์ทุกคน ทำให้มนุษย์มีเป้าหมายแห่งชีวิตตามธรรมชาติเหมือนกัน ติวียนพยายามหาข้อมูลที่โดนใจนักศึกษอเมริกัน จำเป็นต้องวิจัยหาคำอธิบายที่โดนใจคนไทยในวัยต่างกันและวุฒิต่างกัน (บทที่ ๓)

๒. ทุกคนมีเป้าหมายของชีวิตเหมือนกัน คือความสุขแท้ตามความเป็นจริง อันได้แก่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่มีคุณค่าสูงสุดของมนุษย์ (บทที่ ๔-๕)

๓. ทุกคนมีการกระทำอย่างหนึ่งที่ทำทุกครั้งพัฒนาคุณภาพชีวิตทุกครั้ง อันได้แก่ CARING การดูแลทุกสิ่งให้มีความสุขตามความเป็นจริง (บทที่ ๓)

๔. CARING แสดงออกเป็นการสร้างสรรค์ ปรับตัว และร่วมมือ (บทที่ ๖-๘) (ควรเพิ่มการแสวงหาด้วยผู้เขียน)

๕. ฝึกปฏิบัติในชีวิตจริง (บทที่ ๑๐-๑๘)

แม้ผู้เขียนจะเห็นด้วยกับหลักการและวิธีของติวียน แต่คำอธิบายและตัวอย่างที่ติวียนยกขึ้นมานั้นส่วนมากเหมาะสำหรับใช้อบรมชาวอเมริกัน ผู้เขียนเห็นว่าหากจะทำการอบรมในประเทศไทย จำเป็นต้องสร้างคำอธิบายและตัวอย่างใหม่ที่เหมาะแก่สังคมของเรา โดยเฉพาะบทเรียนก็จำเป็นต้องสร้างใหม่ให้เหมาะแก่สถานการณ์จริงของสังคมไทย

สรุป ก็คงสรุปได้ไม่ยากว่า “ต่อมคุณธรรมนั้นมีจริง” แต่มีอยู่หลายต่อม ในมนุษย์แต่ละคนมีต่างกันเป็น ๕ ต่อม จี้ไม่ตรงต่อมที่เขามี ก็ไม่เกิดผล แต่ถ้าต่อมที่เขามีอยู่นั้นเป็นต่อมที่ล้ำสมัย และเราไปจี้เข้าโดยจงใจเพราะหวังผลทางอ้อมที่ไม่เป็นต่อมที่สุจริตก็ดี หรือโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์จึงเกิดผลตามที่จี้อย่างสุจริตใจ ผลข้างเคียงที่ให้ร้ายก็เกิดขึ้นอย่างสุจริตใจ ก็ต้องตามแก้กันไปอย่างไม่รู้จักจบสิ้น เรื่องนี้คือความพอเพียงซึ่งต้องช่วยกันศึกษาให้ถ่องแท้ และปฏิบัติอย่างมีวิจารณ์ญาณ เป็นเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงกำชับว่า มิเป็นเพียงเศรษฐกิจ แต่เป็นคุณธรรม กล่าวได้อีกอย่างว่าเป็นทั้งเศรษฐกิจพอเพียงและคุณธรรมแห่งความพอเพียง

ช่วยกันจี้ให้ถูกต่อมอันพึงประสงค์เถิด สังคมจะดีขึ้นอย่างแน่นอน

๓. มนุษย์ทุกคนต้องการความสุขแท้ตามความเป็นจริงแห่งสัจยชาตญาณ

๓.๑ ข้อเท็จจริง

เป็นข้อเท็จจริงที่ไม่มีมนุษย์คนใดปฏิเสธว่า ตนเองต้องการความสุข (happiness) ปราศจากทุกข์ (suffering) ที่อยากพ้นทุกข์ก็เพราะโดยสัจยชาตญาณรู้ว่าความทุกข์เป็นอุปสรรคต่อความสุข เมื่อมีความสุขก็พอใจ และพอใจเพราะไม่รู้ว่ามีความสุขมากกว่าได้ หากรู้ว่ามักจะดิ้นรนไปหาความสุขนั้นที่คิดว่าจะมากที่สุดและดีที่สุด (มีคุณภาพสูงสุด) หากมีความทุกข์เจือปนอยู่ด้วยและรู้ว่าวิธีพ้นทุกข์ได้ก็จะดิ้นรนปฏิบัติการพ้นทุกข์จนกว่าจะพ้นทุกข์ และถ้ารู้ว่าพ้นไม่ได้ก็ยอมรับแค่นั้น ขณะเดียวกันก็หาความแน่ใจว่าความสุขจะไม่ลดและความทุกข์จะไม่เพิ่ม มิฉะนั้นก็อยู่ไม่ได้ ต้องจัดการให้ได้ความแน่ใจเสียก่อน

ความสุข/ความทุกข์โดยปรกติรู้ได้ด้วยประสบการณ์ อะไรที่ผ่านมาในประสบการณ์ สัจยชาตญาณจะระบุทันทีว่าให้ความสุข/ความทุกข์ และประสบการณ์ก็จะระบุว่าพอใจหรือไม่ ถ้าไม่พอใจก็หาวิธีให้เกิดความพอใจเท่าที่รู้ซึ่งระดับหนึ่งรู้โดยสัจยชาตญาณและเพิ่มได้ด้วยการเรียนรู้ อยู่น้อยก็มีทางเลือกน้อยสำหรับความพอใจ (satisfaction) หากรู้มากขึ้นก็จะมีทางเลือกมากขึ้นสำหรับความพอใจ ผู้ไม่สนใจเรียนรู้เลยจึงมักจะเสียโอกาสที่สามารถหาความสุขหรือพ้นทุกข์ได้ดีขึ้น อันเป็นการสูญเสียที่น่าเสียดายยิ่งสำหรับชีวิตหนึ่ง ๆ การเรียนรู้เรื่องนี้จึงเป็นกิจเมตตาต่อตัวเองที่มีคุณค่าสูงสุดที่จะให้แก่ตัวเองได้ และยังเป็นโอกาสช่วยผู้อื่นให้รู้ในเรื่องที่ล้ำค่า ทำให้ผู้รับพอใจและผู้ให้มีความสุข

ความสุขที่เป็นไปตามธรรมชาติอย่างเต็มที่ที่เป็นความสุขแท้ตามความเป็นจริง ความสุขที่เป็นไปตามธรรมชาติไม่เต็มที่ที่เป็นความสุขแท้ไม่เต็มที่ของความจริง ความสุขที่ไม่เป็นไปตามธรรมชาติเป็นความสุขไม่แท้ ไม่เต็มที่ ไม่สงบ ต้องไขว่คว้าหาอยู่ตลอดเวลา เพราะกลัวความทุกข์จะเข้ามาแทนที่ เนื่องจากไม่มีความเป็นจริงค้ำประกัน

๓.๒ ความสุขของมนุษย์ประกอบด้วยสัจยชาตญาณ ๔ ระดับซ้อนกัน

“คุณธรรมจะกลับมาหากทุกคนแสวงหาความสุขแท้ตามความเป็นจริงของธรรมชาติมนุษย์”

ความเป็นจริง (reality) ได้แก่ทุกสิ่งที่มีอยู่จริง ก้อนหิน พืช สัตว์ และมนุษย์ล้วนแต่เป็นความเป็นจริงด้วยกันทั้งสิ้น แต่มีคุณภาพของความเป็นจริงต่างระดับกัน ไม่เท่ากัน ก้อนหินเป็นแค่สสาร มีคุณสมบัติของสสารเพียงอย่างเดียว มีคุณภาพอย่างมากที่สุดไม่เกินกฎฟิสิกส์และเคมีของสสาร พืชนอกจากเป็นสสารเหมือนสสารทั้งหลาย ยังมีชีวิตเพิ่มเข้ามา ทำให้มีคุณสมบัติ ๒ อย่าง จึงมีคุณภาพถึงระดับชีวิตได้แต่อย่างมากที่สุดก็ไม่เกินคุณภาพชีวิตพืช สัตว์ นอกจากเป็นสสารและสิ่งมีชีวิตเหมือนสิ่งมีชีวิตทั้งหลายแล้ว ยังมีความรู้สึก

อยากเพิ่มเข้ามา ทำให้มีคุณสมบัติ ๓ อย่าง จึงมีคุณภาพชีวิตถึงระดับความรู้สึกอยากก็ได้ด้วย แต่อย่างมากที่สุดก็ไม่เกินคุณภาพชีวิตสัตว์ มนุษย์นอกจากจะเป็นสสาร พืช และสัตว์เหมือน สัตว์โลกทั้งหลายแล้ว ยังมีปัญญารู้จักวิเคราะห์แยกและตัดสินใจเลือกอันใดอันหนึ่งได้อย่างเสรี คือ ฝืนความอยากอย่างหนึ่งโดยเลือกความอยากอีกอย่างหนึ่ง โดยไม่อาจเดาล่วงหน้าได้เสมอ ไปว่าจะเลือกข้างใด (ยกเว้นพระอรหันต์หรืออัมฤต เพราะท่านพัฒนาการเลือกของท่านเหนือ มนุษย์ธรรมดาจนอย่าว่าแต่เลือกความอยากที่เลวเลย แม้ความอยากที่ดীন้อยลงไปยังเลือก ไม่ได้เลย) นี่คือความเป็นจริงแห่งชีวิตที่ผู้เกิดมาเป็นคนทุกคน เมื่อถึงอายุรู้ความแล้วก็ควร จะรู้และถือโอกาสรู้เพื่อจะไม่เสียที่ได้มีโอกาสดีเกิดมาเป็นมนุษย์และมีสิทธิ์เลือกความสุข แท้ตามความเป็นจริงระดับมนุษย์

เรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญมากที่จำเป็นต้องรู้ เพราะเกี่ยวกับความสุขแท้ตามความเป็นจริง เกิดเป็นมนุษย์มาทั้งทีแล้วไม่มีโอกาสได้ลิ้มรสความสุขแท้แห่งความเป็นมนุษย์เลย แม้แต่สักเสี้ยววินาทีที่ไม่คุ้มเลย เหมือนโชคิได้รับมรดกกองโต แต่ไม่มีโอกาสได้ใช้มรดก นั้นเลยแม้แต่สักเสี้ยววินาที ก็ไม่รู้จะเป็นทนายไปทำไม ทุกคนจึงควรมีโอกาสได้รู้ความสุข แท้ตามความเป็นจริงของมนุษย์ และขอให้ได้ลิ้มรสแม้สักเสี้ยววินาทีก็ไม่เสียชาติเกิดแล้ว

ความสุขแท้ตามความเป็นจริงของมนุษย์คืออะไร และอยู่ที่ไหน เราจะ วิเคราะห์กัน ณ บัดนี้

๓.๓ ความสุขแท้ตามระดับสัจญาณ

เราได้วิเคราะห์กันมาแล้วข้างต้นว่า ความเป็นจริงมี ๔ ระดับ และมนุษย์ก็เป็น ความเป็นจริงทั้ง ๔ ระดับ คือ เป็นทั้งสสาร (เหมือนก้อนหิน) เป็นชีวิต (เหมือนพืช) เป็น ผู้มีความรู้สึกอยาก (เหมือนสัตว์) และเป็นผู้มีความนึกคิด (เหมือนเทพ) มนุษย์ คือ เทพ ในร่างกายจึงทำอะไรบางอย่างได้เหมือนเทพ (อาจจะไม่เก่งเท่าเทพ) แต่มนุษย์ก็ทำอะไรได้ หลายอย่างที่เทพทำไม่ได้ เพราะเทพไม่มีร่างกายสสาร เทพอาจจะพยายามเลียนแบบมนุษย์ โดยเนรมิตร่าง แต่ก็เป็ร่างปลอม ไม่ใช่ร่างแท้ของมนุษย์ จึงไม่แน่ใจได้ว่าจะรู้สึกอย่าง มนุษย์หรือเปล่า เพราะใช้แต่ของเทียม จะสู้ของจริงได้หรือ

คิดได้อย่างนี้ก็จะภูมิใจได้ว่าโชคิที่มีโอกาสได้เกิดเป็นมนุษย์ทั้งที ซึ่งไม่ถ้อยนัก และบังเอิญได้มีโชคกับเขาด้วยคนหนึ่ง ไม่หาโอกาสได้ลิ้มรสความสุขแท้ตามความเป็นจริง ของมนุษย์เลยสักครั้งชั่วชีวิต ก็น่าเสียดายมาก ๆ

จะลิ้มรสได้ก็ต้องหาโอกาสเรียนรู้เสียก่อนว่าสิ่งนั้นเป็นอะไร มิฉะนั้นอาจจะได้ กำในมือแต่ไม่รู้ ว่า “นั่นแหละใช่แล้ว” ก็เหมือนยังไม่ได้ลิ้มรสจริง ๆ เมื่อรู้ว่าเป็นอย่างไรแล้ว ก็ต้องรู้ต่อไปอีกนิดเดียวว่า ทำอย่างไรจึงจะได้มาเป็นของตนแม้สักชั่วพริบตาที่ยังดี ตายไป

จะได้หันองศาหลัก รู้สึกไม่เสียที่ได้มีโอกาสเกิดมาเป็นคนกับเขาชีวิตหนึ่ง

มนุษย์แต่ละคนและทุกคนประกอบด้วยความเป็นจริง ๔ อย่างเกาะกลุ่มเข้าด้วยกัน ทำให้มนุษย์มีสัญชาตญาณ ๔ อย่างที่แข่งขันกันคุมเกมชีวิต หากไม่ได้เรียนไม่ได้รู้ว่แต่ละสัญชาตญาณให้ความสุขระดับใด มีคุณภาพสูงสุดอยู่แค่ไหน ก็อาจจะตัดสินใจเลือกสะเปะสะปะ พอใจกับความสุขระดับต่ำกว่าความเป็นจริงของมนุษย์ นอกจากตัวเองจะไม่ได้ความสุขแท้ตามความเป็นจริงแล้ว ยังสร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นด้วย และผู้อื่นก็จะช่วยกันบั่นทอนความสุขแท้ตามความเป็นจริงของเรา ซึ่งอาจจะบังเอิญมีเพียงน้อยนิดนั้นเสียอีกด้วยวิเคราะห์เห็นได้ง่าย ๆ ดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ ใช้สัญชาตญาณก้อนหิน คนใดมุ่งเน้นหาความสุขตามสัญชาตญาณก้อนหิน พยายามได้ว่าเป็นคนเกียจคร้าน ชอบอยู่เฉย ๆ เหมือนก้อนหิน ไม่รับการเปลี่ยนแปลงและการขยับเขยื้อนเคลื่อนที่ ก้อนหินอยู่กับที่มีความสุขตามสัญชาตญาณก้อนหิน ไม่ต้องการให้ใครไปยุ่งและไม่ยุ่งกับใคร มีความสุขได้แต่ตามความเป็นจริงของก้อนหิน ไม่ทำให้ใครเดือดร้อน และอาจจะเป็นคนแก่คนที่รู้จักใช้สัญชาตญาณก้อนหินที่ไม่รู้ร้อนรู้หนาวของมัน โดยพยายามไม่ไปต่อแยกับสัญชาตญาณ ชอบอยู่เฉย ๆ มันพอใจของมันอย่างนั้นก็ช่างหัวมัน เราใช้มันให้เราได้ประโยชน์จากการชอบอยู่เฉย ๆ ของมัน เช่น ตั้งไว้ประดับสวน ใช้เป็นที่รองนั่งโดยให้มันอยู่เฉย ๆ แต่มนุษย์มิได้เป็นก้อนหินเพียงอย่างเดียว มีเกิดแก่เจ็บตายและรู้สึกนึกคิด ซึ่งก้อนหินไม่มี ความสุขแท้ของก้อนหินจึงไม่ใช่ความสุขแท้ของมนุษย์ ความสุขแท้ของมนุษย์ก็ไม่ใช่ความสุขแท้ของก้อนหิน มันไม่ลิ้มรส ไม่รู้สึกว่ารสชาติเป็นความสุขของมัน ให้มันอยู่อย่างก้อนหินและมีความสุขอย่างก้อนหินนั่นแหละดีที่สุดแล้ว เพราะความเป็นจริงของมัน คือเป็นก้อนหินเพียงอย่างเดียว ฌ็อง-ปอล ซาทร์ (Jean-Paul Sartre, 1905-1980) บอกว่ามนุษย์ที่พยายามทำตัวเป็นก้อนหิน คืออยากเป็นภาวะในตัวเอง (being-in-itself) จึงผิดหวังเพราะผิดธรรมชาติ ไม่มีความสุขแท้ตามความเป็นจริงของมนุษย์ คนฉลาดจึงรู้จักวางแผนชีวิตให้ดีกว่านั้น

ซาทร์อธิบายไว้ว่า ภาวะในตัวเอง คือ เกิดมาอย่างไรก็พอใจอยู่แค่นั้น ไม่มีความไฝฝันทะเยอทะยานจะให้ได้ดีได้ด้อยไฉนขึ้นมามากกว่าที่เป็นอยู่ ก้อนหินอยู่ของมันอย่างนั้นได้ เพราะไม่มีสมรรถนะตัดสินใจเลือกอะไรที่ดีกว่านั้นหรือเลือกอะไรที่เลวกว่านั้น จึงไม่เดือดร้อนที่จะอยู่ต่อไปอย่างนั้นอย่างมีความสุขตามประสาของมัน ผิดกับมนุษย์ที่มีสมรรถนะเลือกที่จะอยู่อย่างเดิมก็ได้ จะปรับตัวให้ดีกว่าเดิมก็ได้ หรือจะปล่อยตัวให้เลวลงกว่าเดิมก็ได้ มนุษย์รู้อย่างนี้แล้วไม่ยอมเลือก หรือถ้าไม่เลือกก็ต้องตัดสินใจเลือกอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะการเลือกเป็นกิจกรรมของมนุษย์ ต้องเลือกจึงจะมีความสุข เพราะได้ทำกิจกรรมเยี่ยงมนุษย์

พึงกระทำ หากไม่เลือกนับว่าฝืนธรรมชาติของมนุษย์ จะเกิดอาการเบื่อ เซ็ง เหนงา หงุดหงิด อะไร ผ่านมาก็ไม่พอใจทั้งสิ้น เป็นอาการทางประสาทของผู้ทำผิดธรรมชาติมนุษย์ อยากมีความสุขอย่าง ก่อนหินก็มิได้ ความสุขตามประสามนุษย์ที่ได้ก็ไม่ได้คิดไขว่คว้า เป็นคนอมทุกข์ เสียชาติเกิด

ชาห์เป็นนักปรัชญาชาวฝรั่งเศส พระเอกของวงการอัตถิภาวนิยม (existentialism) ซึ่งเป็นที่นิยมมากช่วงหลังสงคราม แต่ขณะนี้แผ่วลงแล้ว มีลัทธิหลังสมัยยุค (postmodernism) เข้ามาแทน ซึ่งก็คือต่อ ยอดและขยายผลอัตถิภาวนิยมนั่นเอง

๓.๓.๒ ใช้สัญชาตญาณพิช คนใดมุ่งหาความสุขตามสัญชาตญาณพิช พยากรณ์ ได้ว่าเป็นคนโลก เห็นแก่ตัวเหมือนพิช ในบางกรณีดูเหมือนว่าพิชเอื้ออาทรต่อกัน แต่ไม่ใช่หรอก นั้นเป็นเพราะธรรมชาติช่วยจัดระเบียบให้ ตัวพิชแต่ละต้นนั้นตั้งแต่เกิดจนตายมีแต่ประวัติ แห่งการเห็นแก่ตัวและเอาเปรียบทุกสิ่งทั้งที่บังเอิญตกอยู่ในข่ายที่จะเอาเปรียบได้ ต้นไม้ไซออน รากไปดูดซับเอาอาหารจากที่ใดได้ก็จะไม่ละโอกาส โดยไม่ยั้งเหว่าใครจะเสียหาย อะไร จะพังทลาย ขอให้นั่งได้สิ่งที่ฉันต้องการให้มากที่สุดไว้เป็นใช้ได้ คนที่ยึดเอาสัญชาตญาณพิช เป็นหลักของการดำรงชีพจึงเห็นแก่ตัวในทุกเรื่องโดยอัตโนมัติ กอบโกยให้ได้มากที่สุด ในทุกโอกาส มิใช่ใครจะเสียหาย ล้มละลายกันไปอย่างไร ก็ไม่ต้องเอามาคิดพิจารณาให้ เสียอารมณ์ พิชแสวงหาผลประโยชน์แบบเอาเปรียบได้ก็เฉพาะในขอบเขตที่รากขนไปถึง และกิ่งก้านยื่นไปไปได้เท่านั้น นั่นเป็นความสุขแท้ตามความเป็นจริงของมัน เพราะพิช ไม่มีศักยภาพที่จะทำอะไรให้มีความสุขมากกว่านั้น และมันก็มีความสุขตามธรรมชาติของมัน

มนุษย์มีสัญชาตญาณพิช แต่ก็มีสัญชาตญาณสสารที่ต่ำกว่า และสัญชาตญาณ อารักขายืนและสัญชาตญาณปัญญาที่สูงกว่าสัญชาตญาณพิช

การมีสัญชาตญาณที่ต่ำกว่าและสูงกว่าด้วยอยู่ในตนเช่นนี้ มีทั้งการได้เปรียบ และเสียเปรียบพิชทั้งหลาย ที่ได้เปรียบก็คือ เขาอาจจะใช้พลังจากสัญชาตญาณอารักขายืน และพลังจากสัญชาตญาณปัญญารับใช้สัญชาตญาณพิช ทำให้เขาสามารถหาผลประโยชน์ อย่างเอาเปรียบได้กว้างไกลและลึกซึ้งด้วยเล่ห์เหลี่ยมหลอกลวงโดยที่พิชทั้งหลายไม่อาจ จะทำได้ แต่ทางได้เปรียบอย่างนี้น่าจะลงท้ายด้วยการเสียเปรียบพิชมากกว่า เพราะหากเขา จะใช้ศักยภาพสักเท่าไรเพื่อขยายผลทางได้เปรียบเช่นนั้น ผลลัพธ์จะกลับตาลปัตรเป็นการ เสียเปรียบได้โดยง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือเขาจะมีทุกข์ที่พิชไม่อาจจะรู้จัก คือทุกข์ ในฐานะที่เป็นมนุษย์ซึ่งควรจะมีความสุขที่สูงกว่านั้น แต่เขาพยายามฝืนธรรมชาติของเขา ให้อยู่แค่ระดับพิช ซึ่งไม่ใช่ธรรมชาติแท้ของเขา มีการขัดแย้งในจิตใจของเขาที่ชาห์เรียกว่า “อัญภาวะ” (alienation) เขาจึงไม่มีวันจะมีความสุขอย่างสงบ จนกว่าเขาจะตระหนักรู้สำนึก และตัดสินใจเปลี่ยนเป้าหมายของชีวิตให้สูงขึ้นถึงขั้นความสุขแท้ตามความเป็นจริงนั้นแหละ

เขาจึงมีความสุขที่เขาพอใจและภูมิใจ

อัญมณีของคนรุ่นใหม่ตามกระบวนทรรศน์หลังนวยุค (Postmodern) ออกจากห้องแม่ก็คือรำคาญใจที่คนรุ่นเก่ายึดถือมันและแบ่งพวกทะเลาะกันอย่างไร้สาระ

๓.๓.๓ ใช้สัญชาตญาณอารักขาขึ้น คนเรานอกจากจะมีสัญชาตญาณก้อนหินและสัญชาตญาณพืชแล้ว ยังมีส่วนที่เป็นสัตว์ที่มีความรู้สึกและอารมณ์เหมือนสัตว์โลกทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ นอกจากจะมีสัญชาตญาณก้อนหินและสัญชาตญาณพืชแล้ว ยังมีสัญชาตญาณอารักขาขึ้นด้วย ซึ่งแสดงออกโดยขั้นแรกหลงในกามเพื่ออารักขาขึ้นในตนโดยการถ่ายทอดมันไปสู่ชีวิตใหม่ เพื่อว่าเมื่อยืนในตัวตน จะมียืนของตนดำรงต่อไปในบุคคลอื่นที่อายุน้อยกว่า มีหวังว่าจะตายภายหลังตน ทั้งหวังว่าเมื่อยืนในตัวตนทายาทจะต้องตาย ทายาทคงจะได้ถ่ายทอดยืนสู่ชีวิตที่อ่อนกว่าต่อ ๆ ไป ชั่วคนแล้วชั่วคนเล่า สัญชาตญาณระดับนี้จึงเป็นพลังที่อยากจะมีโอกาสได้สืบทอดยืนให้มากที่สุด เพื่อตอบสนองความต้องการนี้จึงค้นหาผู้รับยืนไปสร้างทายาทไว้หลาย ๆ รายเผื่อ ๆ ไว้ หากส่วนหนึ่งไม่มีโอกาสถ่ายทอดต่อก็จะยังมีสักส่วนที่สามารถมีทายาทสืบทอดยืนในนามของวงศ์สกุลหรือทองแผ่นเดียวกันต่อไปอย่างแน่นอน

สัญชาตญาณอารักขาขึ้นยังแสดงออกในขั้นที่ ๒ เป็นความบ้าบิ่นรุนแรงถึงยอมเสี่ยงตาย หากมีใครบังอาจทำอันตรายต่อชีวิตของทายาทที่มียืนของตนโดยตรง หรือมียืนคล้ายกับยืนของตน ก็จะไม่ยอมนิ่งดูตาย แต่จะแสดงความโกรธ ฉุนเฉียว รุนแรงในการยืนหยัดปกป้องให้ความปลอดภัย หากเป็นการปกป้องทายาทที่รับยืนโดยตรงจากตน (รวมทั้งผู้ที่รับยืนของตนไปอุ้มท้องให้) ก็จะพร้อมเสี่ยงชีวิตและเสียสละอย่างเต็มที่ แต่หากเป็นการป้องกันผู้ที่มิได้เป็นทายาทสืบทอดยืนโดยตรง แต่เป็นวงศ์ญาติญาติที่มียืนคล้ายกับตนโดยสืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษร่วมกันมา การเสี่ยงและเสียสละก็จะจริงจังก่อนตามส่วนของความรู้สึกว่ามียืนคล้ายกับของตนมากน้อยเพียงใด คือถ้าเป็นญาติใกล้ชิดก็รู้สึกมียืนคล้ายกันมากกว่าญาติห่าง ๆ ญาติห่าง ๆ ให้ความรู้สึกว่ามียืนคล้ายกันมากกว่าคนในหมู่บ้านเดียวกัน คนในหมู่บ้านเดียวกันให้ความรู้สึกว่ามียืนคล้ายกันมากกว่าคนในชาติเดียวกัน และคนในชาติเดียวกันให้ความรู้สึกว่ามียืนคล้ายกันมากกว่าคนต่างชาติ เป็นต้น

สัญชาตญาณอารักขาขึ้นมีพลังดินร่นมหาศาล หากใช้ภายใต้การสำนึกของปัญญา ก็จะเป็นคุณธรรม หากไม่อยู่ในกรอบของการวินิจฉัยของปัญญาก็กลายเป็นพลังดิบที่นำกลัวมาก ๆ สมัยโบราณมีการยกทัพใหญ่ไปรบราฆ่าฟันเพียงเพื่อชิงนางเพียงนางเดียวที่ต้องการโดยไม่ฟังเสียงห้ามปรามของปัญญา

การทุ่มพลังและความรุนแรงเพื่อถ่ายทอดและปกป้องยืนเป็นสัญชาตญาณจึงให้ความสุขตามระดับของมัน คือระดับสัตว์โลก หากเป็นสัตว์โลกอื่น ๆ ที่ไม่ใช่มนุษย์ก็เป็น

ความสุขแท้ตามความเป็นจริงของมัน หากมนุษย์จะยึดมั่นเป็นความสุข อย่างไรก็ตามเสียก็ไม่ใช่ความสุขแท้และเป็นอณูภาวะดังที่ปรัชญาอัตถิภาวนิยมวิเคราะห์ไว้ มนุษย์มีความสุขที่แท่งว่านั้น จำเป็นต้องติดตามต่อไป มิฉะนั้นถือว่าหาความสุขหลงระดับ

๓.๓.๔ ใช้สัจชาตญาณปัญญา ปัญญาที่มีสัจชาตญาณของมันเหมือนกัน และเป็นสัจชาตญาณระดับสูงสุดของมนุษย์ คือสูงกว่าสัจชาตญาณก้อนหิน พืช และ อารักขาอื่น เช่นเดียวกับที่สัจชาตญาณอารักขาอื่นและสัจชาตญาณสูงสุดของสัตว์สูงกว่า สัจชาตญาณพืชและสัจชาตญาณก้อนหิน และเช่นเดียวกับที่สัจชาตญาณกบโกยเป็น สัจชาตญาณสูงสุดของพืชโดยสูงกว่าสัจชาตญาณก้อนหิน ส่วนสัจชาตญาณขอรับบริการ ฝ่ายเดียวเป็นสัจชาตญาณเดียวของก้อนหิน แต่มนุษย์ในฐานะเป็นบุคคลมีปัญญา จึงพึงใช้ ปัญญาหาความสุขตามสัจชาตญาณปัญญาเพื่อแสดงความฉลาดแท้ของตน ยิ่งกว่านั้นพึงใช้ ปัญญาให้ฉลาดเหนือเมฆขึ้นไปอีก คือ ใช้วิฤติให้เป็นโอกาส โดยหลอกล่อให้สัจชาตญาณ ระดับต่ำในตน คือ หลอกล่อให้ก้อนสสารทั้งหลายที่ขอรับบริการโดยดูแลมันให้ดูสดสวย งดงาม แต่ขณะเดียวกันมนุษย์ก็ได้ความสุขตามสัจชาตญาณปัญญาหลอกล่อพืชทั้งหลาย ไม่ว่าหญ้าป่าพงทั้งหลายที่ขอบกบโกยอาหารใส่ตนโดยไม่เกรงใจใคร ให้มันมีอาหารพร้อม ตามชนิดของมัน แต่ขณะเดียวกันมนุษย์ก็ได้ความสุขตามสัจชาตญาณปัญญา สุดท้ายหลอกล่อเครื่องดนตรีทั้งหลายที่ขออารักขาอื่นของตนให้ได้มีความสุขตามสัจชาตญาณของมันจนอ้อม แล้วมันก็รู้จักพอ ต่อจากนั้นก็ให้มันบริการมนุษย์ได้ความสุขตามสัจชาตญาณปัญญา

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในด้านหนึ่งก็คือ รู้จักบริหารสัจชาตญาณทั้งหลาย ทั้งในตัวเองและรอบ ๆ ตัวเรา ให้ทุกตัวตนได้มีความสุขพอเพียงตามสัจชาตญาณสูงสุดในแต่ละระดับชีวิต โดยทั่วไปขณะเดียวกันก็ให้เกิดความสุขสูงสุดแก่สัจชาตญาณปัญญา

สัจชาตญาณระดับต่ำกว่าปัญญาล้วนแต่สร้างความเห็นแก่ตัว ความอยู่รอดของ แต่ละตัวตนที่ใช้สัจชาตญาณอย่างยึดมั่นถือมั่น หากกระทบกระทั่งกันก็จะทำลายกันและกัน และถึงขั้นทำลายตัวตนของตนเองก็ได้ จึงนับว่าเป็นปฏิกิริยาต่อคุณธรรมและปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียงอย่างเห็นได้ชัด หากได้ปัญญาที่มีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงช่วยจัดระเบียบ ทุกฝ่าย จะอยู่กันได้อย่างพอเพียงและมีความสุข

๓.๓.๔.๑ ปัญญาระดับกระบวนทรรศน์ที่ ๑ ย่อมหาความสุขแท้โดย ทำตามน้ำพระทัยของเบื้องบน ก็มีความสุขแท้ได้ระดับหนึ่ง คือ ระดับไม่รู้จักเป็นตัวของตัวเอง หากเป็นตัวของตัวเองได้จะต้องการความสุขแท้ระดับสูงกว่านั้น ต่อมาคุณธรรมยังทำงานไม่เต็มที่

๓.๓.๔.๒ ปัญญาระดับกระบวนทรรศน์ที่ ๒ พยายามเป็นตัวของตัวเองในการรู้กฎเกณฑ์แทนน้ำพระทัยของเบื้องบน หากหากกฎได้เองก็จะหาเรื่อยไปและมีความสุขกับการพัฒนาตัวเองตามกฎที่หาได้เอง กลายเป็นเจ้าสำนัก มีความสุขกับการทำให้ลูกศิษย์ลูกหามีความสุข หากหากกฎเองไม่ได้ก็จะทำตัวเป็นศิษย์สำนักใดสำนักหนึ่ง และทุ่มเทหาความสุขกับกฎที่ตนเองไม่ได้พบเอง มีความสุขกับการมั่นใจในคำสอนของเจ้าสำนัก และปฏิบัติคำสอนตามตัวอักษร มีความสุขแท้ด้วยสัญญาญาณของปัญญาระดับที่ ๒ ต่อมาคุณธรรมยังทำงานไม่เต็มที่อยู่ดี

๓.๓.๔.๓ ปัญญาระดับกระบวนทรรศน์ที่ ๓ บังเอิญพบศาสนาหรือศาสนาของศาสนาที่รับรองว่ามีโลกหน้าอันเป็นความสุขบริสุทธิ์ ไม่มีความทุกข์เจือปน ศาสนาทุกองค์มีวิธีสอนให้พัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นขั้นเป็นตอน แต่คนใจร้อนต้องการความสุขในโลกหน้าเพียงอย่างเดียว ไม่สนใจการพัฒนาคุณภาพชีวิตในโลกนั้นอันเป็นวิถีทางปรกตของศาสนา จึงสังกัดกระบวนทรรศน์นี้และละเลยความสุขตามความเป็นจริงในโลกนั้นอันเป็นเงื่อนไขสู่ความสุขแท้ตามความเป็นจริงในโลกหน้า ต่อมาคุณธรรมยังทำงานไม่เต็มที

๓.๓.๔.๔ ปัญญาระดับกระบวนทรรศน์ที่ ๔ มั่นใจในวิธีการของวิทยาศาสตร์จนกลายเป็นการยึดมั่นถือมั่น ซึ่งปิดกั้นการทำงานของต่อมคุณธรรมโดยไม่รู้ตัว ทำผิดโดยไม่รู้ว่ามีผิด ทำบาปโดยไม่รู้ว่ามีบาป เปียดยืนโดยไม่รู้ว่ามีเปียดยืน เอาเปรียบโดยไม่รู้ว่ามีเอาเปรียบ สร้างความทุกข์โดยคิดว่านำความสุขมาให้ ต่อมาคุณธรรมมีโอกาสทำงานยังไม่เต็มที่ เพราะหลงตัวเองจนไม่ลืมหูลืมตาว่าคนอื่นจะเดือดร้อนกันปานใด

๓.๓.๔.๕ ปัญญาระดับกระบวนทรรศน์ที่ ๕ ต่อมาคุณธรรมทำงานเต็มที่เพราะตัดการยึดมั่นถือมั่นขาดสะบั้น มีหลักยึดเหนี่ยวแต่ไม่ยึดติด ปลอ่ยให้สัญญาญาณปัญญาทำงานตามครรลองของมัน คือ สร้างสรรค์ ปรับตัว ร่วมมือ และแสวงหา ทุกขั้นตอนทำอย่างมีความสุขแท้ตามความเป็นจริง ผลก็คือ พัฒนาคุณภาพชีวิตเรื่อยไป พัฒนาถึงขั้นใดก็จะเล็งเห็นด้วยสัญญาญาณว่า ควรทำอะไร และอย่างไรต่อไป โดยไม่จำเป็นต้องมีคนบอก เขามีความสุขที่จะรับทำมัน เมื่อทำแล้วก็มีสุขและรู้ว่าทำอะไรต่อไปแล้วจะมีสุขยิ่ง ๆ ขึ้น คนอย่างนี้ไม่ต้องคิดถึงสวรรค์ เพราะมีสวรรค์ที่ไหนก็จะได้รับการต้อนรับอย่างดี สวรรค์ใดไม่ต้อนรับเขาก็ไม่เสียความรู้สึก เพราะใจของเขาเป็นสวรรค์น้อย ๆ อยู่แล้วเป็นเดิมพัน เขานับถือศาสนาใด เขาก็จะนับถืออย่างมีความสุขสงบแท้ตามความเป็นจริง

บรรณานุกรม

กীরติ บุญเจือ. ปัญหาและทางแก้เกี่ยวกับการอบรมคุณธรรมจริยธรรมในประเทศไทย จากมุมมองของ แชนูเอล ฮันทิงตัน. งานวิจัย พ.ศ. ๒๕๕๕ สนับสนุนโดยมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๕.

กীরติ บุญเจือ และคณะ. สารานุกรมปรัชญาและจริยศาสตร์สู่ประชาชนคนทำดีมีสุข. งานวิจัย พ.ศ. ๒๕๕๗ สนับสนุนโดย สกว. สำนักงานได้ร่วมพระบารมี คณะอนุกรรมการคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรม วุฒิสภา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

ภูมิพลอดุลยเดช. ๘๔ พระบรมราโชวาท มหามงคลชาวสยาม หลักการครองตน ครองคน ครองงาน. กรุงเทพฯ : สำนักงานกิตติบำเพ็ญรางวัล, ๒๕๕๔.

สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์. จากปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : บริษัท ดาวฤกษ์ คอมมูนิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๕๖.

วิเคราะห์การใช้ภาษาไทยในปัจจุบัน : กรณีศึกษาสำนวนเทศสำนวนไทย

อดิศักดิ์ ทองบุญ

ราชบัณฑิต สำนักวรรณศาสตร์และการเมือง

ความนำ

กระแสโลกาภิวัตน์ส่งผลกระทบอย่างมากต่อประเทศไทยทั้งในแง่บวกและแง่ลบ ในแง่บวก เช่น ทำให้เกิดการติดต่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันอย่างกว้างขวางแบบไร้พรมแดน ส่งผลให้รู้เขารู้เรา เกิดการพัฒนาในส่วนที่ยังบกพร่องหรือล้าสมัย ให้เจริญก้าวหน้าทันสมัย ทันความเจริญของโลก โดยเฉพาะความเจริญทางด้านวิทยาการสมัยใหม่ ด้านเทคโนโลยีและความเจริญทางวัตถุ ในแง่ลบ เช่น การเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่จากต่างชาติ ถ้ายอมรับทั้งหมดด้วยความนิยมชมชอบ เพราะเป็นของนอกของชาติที่เจริญแล้ว โดยไม่แยกแยะให้เห็นว่าเหมาะสมกับจารีตประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของไทยเพียงใดหรือไม่ ก็จะส่งผลให้เกิดปัญหามากมาย ซึ่งทราบกันโดยทั่วไป โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมทางภาษาดังจะยกมาวิเคราะห์ให้เห็นเป็นตัวอย่างในบทความนี้ ทั้งนี้ เพื่อช่วยกันอนุรักษ์วัฒนธรรมทางภาษาที่ควรใช้ให้ถูกต้องหรือ “ในที่ควร” ดังที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว “ทรงประกาศให้ใช้คำว่า กับ แก่ แต่ ต่อ ใน ยัง ในที่ควร”

เหตุผลที่นำเสนอเรื่องนี้ เพราะราชบัณฑิตยสถานมีพันธกิจหลักประการหนึ่ง คือ การอนุรักษ์วัฒนธรรมทางภาษาไทย โดยจัดทำพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เสนอให้รัฐบาลประกาศใช้เป็นทางราชการ บัญญัติศัพท์ภาษาไทยแทนศัพท์ทางวิชาการภาษาต่างประเทศ และจัดทำคำนิยามความหมายในรูปพจนานุกรม สารานุกรม เพื่อให้เข้าใจความหมายของศัพท์บัญญัติเหล่านั้นและใช้ได้ถูกต้องตามหลักของวิชานั้น ๆ ตลอดจนวางหลักเกณฑ์การทับศัพท์คำภาษาต่างประเทศที่ไม่อาจบัญญัติศัพท์เป็นภาษาไทยได้ ทั้งนี้ เพื่อให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน นอกจากนี้ราชบัณฑิตยสถานยังเป็นที่ปรึกษาและให้คำแนะนำเกี่ยวกับการใช้ภาษาไทยแก่คณะรัฐมนตรี ส่วนราชการ และประชาชนทั่วไปด้วย

อัจฉริยลักษณะของภาษา

พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (วรรณไวทยากร วรวรรณ) อดีต
นายกรัฐมนตรีถาวร ทรงนิพนธ์ไว้ใน “คำนำ” หนังสือศัพท์บัญญัติของราชบัณฑิตยสถาน
เมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๑ ตอนหนึ่งว่า

...การบัญญัติศัพท์เป็นกิจที่ยากลำบาก เพราะถึงจะพยายามคิดให้รอบคอบสักเพียงใด
และจะปรึกษาทารหรือกับท่านผู้คงแก่เรียนในวิชาต่าง ๆ สักเพียงใด ก็ยังหลีกเลี่ยงความบกพร่อง
ไม่ได้ ด้วยภาษาแต่ละภาษาย่อมมีอัจฉริยลักษณะของตน ทั้งในทางความหมายและทางเสียง
ซึ่งศัพท์ที่คิดขึ้นนั้นจะต้องอนุโลมตามอย่างสนิทแนบแน่น จึงจะมีชีวิตถาวรสืบไป

ด้วยเหตุนี้ การนำภาษาใดมาใช้ในภาษาไทย จึงต้องศึกษาอัจฉริยลักษณะ (genius)
ของภาษานั้นให้ถ่องแท้และเลือกใช้ให้เหมาะกับอัจฉริยลักษณะของภาษาไทย ประเด็นสำคัญ
ที่พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงอธิบายไว้ใน “งานบัญญัติ
ศัพท์ภาษาไทย”^๑ คือต้องพิจารณาว่าคำนั้นเป็นภาษาอะไร มีความหมายตามรากศัพท์
(denotation) ว่าอย่างไร และความหมายนิยมใช้ (connotation) ว่าอย่างไร แล้วพิจารณา
ต่อไปว่า คำภาษาไทยที่จะนำมาใช้แทนคำภาษาต่างประเทศคำนั้นมีความหมายตามรากศัพท์
ว่าอย่างไร และความหมายนิยมใช้ว่าอย่างไร เข้ากันได้สนิทแนบแน่นกับคำภาษาต่างประเทศ
คำนั้นหรือไม่ อย่างไร

ทรงยกตัวอย่างให้ฟังว่า คำ automatic ซึ่งมีความหมายว่า เป็นเองโดยอิสระ
เกิดขึ้นเอง เป็นต้น มีผู้คิดคำไทยขึ้นจากคำภาษาบาลี-สันสกฤต ใช้แทนคำนี้ว่า “อัตโนมัตติ”
ซึ่งเสียงใช้ได้เหมาะกับลิ้นคนไทย จึงใช้กันจนติดแล้ว คำ **อัตโนมัตติ** มาจากคำ อดตโน ซึ่ง
แปลว่า ของตน + มติ ซึ่งแปลว่า ความรู้ ความเห็น **อัตโนมัตติ** จึงแปลว่า ความรู้ของตนหรือ
ความเห็นของตน ซึ่งไม่ตรงกับคำ automatic เลย คำที่มีความหมายตรงกับคำ automatic
คือ **อัตโนวัต** (มาจาก อดตโน + วัต) ซึ่งแปลว่า เป็นไปเอง (วัต แปลว่า เป็นไป) แต่เนื่องจาก
คำ **อัตโนมัตติ** ใช้กันจนติดแล้ว และผู้ใช้ก็ใช้ในความหมายว่า เป็นไปเอง เหมือนคำ automatic
เสด็จในกรมจึงทรงยอมให้เป็นคำผิดที่กลายเป็นถูกไปแล้ว นั่นคือต้องยอมรับว่า **อัตโนมัตติ**
มีความหมายนิยมใช้ว่า **เป็นไปเอง**

^๑ “งานบัญญัติศัพท์ภาษาไทย” ใน **สัมภาษณ์นายกรัฐมนตรีราชบัณฑิตยสถาน** ลงพิมพ์ใน วารสารราชบัณฑิตยสถาน ฉบับปฐมฤกษ์ ประจำเดือน กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๑๘, หน้า ๖.

ประกาศรัชกาลที่ ๔ เรื่องการใช้คำ กับ, แก่, แต่, แต่, ต่อ, ใน, ยัง

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงห่วงใยการใช้ภาษาไทยของคนในสมัยของพระองค์อย่างไร เห็นได้จาก หนังสือประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พุทธศักราช ๒๓๙๔-พุทธศักราช ๒๔๐๔ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลโท หม่อมเจ้าชิดชนก กฤดากร ณ เมรุหลวงหน้าพลากิสิริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร วันเสาร์ที่ ๒๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๑ ในจำนวนนั้น มีประกาศให้ใช้คำ กับ, แก่, แต่, แต่, ต่อ, ใน, ยัง ในที่ควร ลงวันพฤหัสบดี เดือนยี่ แรม ๕ ค่ำ ปีมะแม เอกศก (พ.ศ. ๒๔๐๒) ซึ่งมีเนื้อความเต็ม แต่ขอจัดวรรคตอนและใช้ตัวเน้นบางคำเพื่อให้จับความได้ง่ายขึ้น ดังนี้

ประกาศมาให้คนเขียนหนังสือทั้งปวงทราบทั่วแล้วสังเกตใช้ให้ถูกในที่ควร
จะว่า (กับ) ว่า (แก่) ว่า (แต่) ว่า (แต่) ว่า (ต่อ) ว่า (ใน) ว่า (ยัง) จงสังเกตให้แน่
แล้วใช้ให้ถูก อย่าให้เป็นกับไปทุกแห่ง แลอย่างลั่ว (กับ) งกเงื่อนไข ไป ฯ

คนสองสามคนขึ้นไปทำกริยาเหมือนกันใช้ว่า กับ ผัวนอนกับเมีย ผัวอยู่กับเมีย
นายไปกับบ่าว คนหนึ่งนั่งพูดเล่นกับคนหนึ่ง นายปรึกษากับบ่าว บุตรร่วมสุขร่วมทุกข์
กับบิดามารดา ลูกค้าซื้อขายกับชาวบ้าน ชุนนางเจรจากับแขกเมือง ละครเล่นกับตลก
คนหนึ่ง วิวาทกับเพื่อนบ้าน ผู้ร้ายตริกันกับเจ้าเรือน คนโทษไปกับผู้คุม อะไรอื่น ๆ
เช่นนี้มีมากมายนัก เอาที่คนสองคนสามคน หรือมาก ทำกริยาเดียวกัน ทำด้วยกัน
จึงใช้ กับ ฯ

อนึ่ง ถ้าเป็นของที่ไปด้วย มาด้วย อยู่ด้วย ได้มาด้วย เสียไป หายไปด้วยกัน
ก็ว่ากับได้ เหมือนหนึ่ง คนไปกับยามของตัว ไปกับดาบแลปืนของตัว ก็ว่าได้ คนมากับ
หาบสิ่งของ คนแก่มากับไม้เท้า คนมากับช้าง กับม้า กับโค กับกระบือ คนอยู่กับหีบผ้า
ทองเก็บไว้กับเงิน ผ้ากับเสื้ออยู่ด้วยกัน คนได้มีดมากับด้าม ได้ขวานมากับส่ว ได้ปืนมากับดินดำ
ได้เกวียนมากับวัว หีบไฟไหม้เสียกับผ้า เงินหายไปกับถุงด้วยกัน ฯ

ของก๊ี้ สัตว์ก๊ี้ คนก๊ี้ อยู่ด้วยกัน ไปด้วยกัน ทำอะไรด้วยกัน ต้องที่จะออกชื่อด้วยกันว่า ก๊ิบ ได้สั่น คือเงินกับทอง หม้อข้าวกับเชิงกราน บังเหียนกับม้า ตะพดกับโค สายสนตะพายกับกระบือ นกกับกรง ทหารกับปืน คนกับช้าง ม้ากับรถ โคกับเกวียน คนกับรองเท้า ช้างกับม้า ลากับอุฐ บุตรกับบิดา ข้ากับเจ้า เรือกับคน อะไร ๆ เป็นอันมาก ที่ไปด้วยกัน มาด้วยกัน อยู่ด้วยกัน ทำอะไรด้วยกัน ว่า ก๊ิบ ได้หมด แต่ถวย แลให้แลรับ แลเรียกเอา บอกเล่า ว่า ก๊ิบ ไม่ได้เลย ฯ

ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายในหลวง ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถวายในเจ้าต่างกรม กำนันให้ท่านเสนาบดีฯ ถวายพระพรแต่พระเจ้าอยู่หัว กราบทูลพระกรุณา แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กราบทูลต่อเจ้าต่างกรม เจ้ายังไม่ได้ตั้งกรมเรียนต่อท่านเสนาบดี แจ้งความต่อผู้สำเร็จราชการเมือง กรมการฟ้องต่อลูกขุน ณ ศาลหลวง ให้ใช้ ใน แต่ ต่อ โดยสมควร

นอกจากนี้ใช้ แก่ คือพระราชทานแก่ ให้แก่ บอกแก่ แจ้งความแก่ ทำโทษแก่ ลงโทษแก่ ใคร ๆ อะไร ๆ ว่าไม่สุดแล้ว คำที่ต่อกับแจ้งแก่ ร้องเรียนแก่ ทำคุณแก่ ทำให้แก่ บอกให้แก่ แจกจ่ายแก่ เสียไปแก่ ลงพระราชอาญาแก่ ให้ปรับไหมแก่ ได้แก่ เสียแก่ ไว้แก่ ไว้ใจแก่ ไว้ความแก่ เอ็นดูแก่ เห็นแก่ ให้ถ้อยคำแก่ ยอมแก่ โกรธแก่ ไว้ธุระแก่ ให้ศีลให้พรแก่ สมควรแก่ จงมีแก่ สงสารแก่ อนุเคราะห์แก่ ขายให้แก่ ให้ของแก่ แลอื่น ๆ ที่คล้ายกัน ให้ว่า แก่ อย่าว่า ก๊ิบ เลย เหมือนคำที่จะควรว่า แต่ นั้น คือ รับแต่ ขอแต่ เอาแต่ เรียกเอาแต่ ได้พระราชทานแต่ ได้อนุเคราะห์แต่ เรียกภาษีแต่ เอามาแต่ ฟังแต่ มาแต่ ชื้อมาแต่ เรียกเอาแต่ เก็บเอาแต่ รู้แต่ แลอื่น ๆ ใช้ แต่ ในที่ว่าด้วยต้นทางมา

ประกาศมา ณ วันพฤหัสบดี เดือนยี่ แรมห้าค่ำ ปีมะแม เอกศก

สรุปว่า การใช้คำว่า ก๊ิบ แก่ แต่ แต่ ต่อ ใน และยัง ดังประกาศรัชกาลที่ ๔ ข้างต้น เป็นอรรถวิสัยลักษณะอย่างหนึ่งของภาษาไทยที่ถือปฏิบัติกันสืบมา แต่คนไทยบางคนบางพวกที่ไปเรียนหรือเลียนแบบตามวัฒนธรรมทางภาษาของชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะของยุโรปและอเมริกา ไม่เห็นคุณค่าของอรรถวิสัยลักษณะนี้ จึงใช้คำเหล่านี้ไม่ถูกในที่อันควร

วิเคราะห์การใช้คำ กับ แก่ แต่ ต่อ ในปัจจุบัน

๑. การใช้ “กับ” ในที่ที่ควรใช้ “แก่” หรือ “แต่”

คำกริยาให้ ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศมีให้ใช้ว่า “ให้กับ” ทรงให้ใช้ว่า “ให้แก่” นั้น เดิมนั้นใช้ว่า “ให้กับ” กันทั่วไปทั้งในภาษาพูดและในภาษาเขียน เช่น “การเข้าแจ้งความครั้งนี้ มีการนำแผ่นซีดีและเอกสารหลักฐานไปมอบให้กับตำรวจด้วย”

“น้ำท่วมครั้งนี้ เมืองค้การกุศลหลายแห่งนำเครื่องบรรเทาทุกข์ไปแจกให้กับผู้ประสบภัย”

“ในวันออกพรรษาปีนี้ มีประชาชนจำนวนมากไปตักบาตรให้กับพระ”

“ปรากฏการณ์โลกร้อนจะทำให้น้ำแข็งในขั้วโลกละลาย สร้างความพินาศอย่างใหญ่หลวงให้กับโลก”

และที่น่าขำอย่างยิ่ง คือ ผู้ประกาศข่าวก็พามักใช้ว่า “แพ้ให้กับ” เช่น “ฟุตบอลทีม ก แพ้ให้กับทีม ข” หรือ “นักมวย ก แพ้ให้กับนักมวย ข” กรณีนี้ ควรใช้ว่า “แพ้แก่” หรือใช้สั้น ๆ ว่า “ก แพ้ ข” ก็ได้

อีกสำนวนหนึ่งซึ่งนิยมใช้กันมาก คือ “ให้ความสำคัญกับ...” ควรใช้ว่า “ให้ความสำคัญแก่...” หรือ “ให้ความสำคัญต่อ...” หรือ “ให้ความสำคัญใน...” เช่น “เขาให้ความสำคัญในการใช้กับ แก่ แต่ ต่อ เป็นอย่างมาก”

เคยเรียนถามผู้ใหญ่ว่านหนึ่ง เป็นสุภาพสตรี ว่า ทำไมจึงใช้ว่า “ให้กับ” ไม่ใช่ว่า “ให้แก่” ท่านตอบว่า “ฉันไม่ชอบแก่”

ผู้เขียนพยายามศึกษาว่า สำนวน “ให้กับ” ที่คนไทยชอบใช้กันนี้มาจากสำนวนเทศหรือไม่ เท่าที่ได้เรียนถามท่านผู้รู้หลายท่าน ไม่พบว่าเอาอย่างมาจากภาษาใด ลองพิจารณาภาษาที่คนไทยคุ้นเคย เช่น ภาษาบาลีที่ใช้คำกริยาให้ เช่น ประโยคว่า ทายโก สงฆสส ทานี เทติ (= ทายกให้ทานแก่พระสงฆ์) ประโยคนี้มีบุคคล ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายให้กับฝ่ายรับ ฝ่ายให้คือ ทายโก ประกอบวิภัตติที่เป็นปฐมวิภัตติ ทำหน้าที่เป็นประธานของกริยาเทติ (ให้) ฝ่ายรับคือ สงฆสส ประกอบวิภัตติที่เป็นจตุตถวิภัตติ ซึ่งแปลว่าแก่ ฉะนั้น ประโยคนี้จะแปลว่า ทายกให้ทานกับพระสงฆ์ไม่ได้ ถ้าจะแปลประโยคว่า ทายกให้ทานกับพระสงฆ์ ให้เป็นภาษาบาลี ต้องแปลว่า ทายโก สงฆเณ สทธี ทานี เทติ ซึ่งหมายความว่า ทายกกับพระสงฆ์ร่วมกันให้ทาน

ในภาษาอังกฤษ ประโยคที่เกี่ยวกับการให้อะไร ๆ นั้น จะพบว่า **ให้แก่ทั้งนั้น** ไม่มี **ให้กับ** เช่น Smith gave this book to me. “นายสมิทได้ให้หนังสือเล่มนี้แก่ฉัน” หรือ ถ้าท่านผู้อ่านเคยพบที่ไหนบ้างว่ามีการใช้ “ให้กับ” ในสำนวนเทศ โปรดแนะนำด้วย

ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ที่คำ แก่ ๒ ให้บทนิยามไว้ว่า “เป็นคำบุรพบท ใช้นำหน้านามฝ่ายรับ เช่น ให้เงินแก่เด็ก” และที่คำ กับ ๒ ให้บทนิยามว่า “เป็นคำที่เชื่อมคำหรือความเข้าด้วยกัน มีความหมายว่า รวมกันหรือเกี่ยวข้องกัน เช่น พ้ากับดิน กินกับนอน หายวับไปกับตา”

๒. การใช้ “และ” ในที่ที่ควรใช้ “กับ”

การใช้ “และ” ในที่ที่ควรใช้ “กับ” ที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้มี ๒ ลักษณะ ลักษณะหนึ่งใช้ในบริบทที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ หรือเกี่ยวข้องกันของสิ่ง ๒ สิ่ง คน ๒ คน หรือ ๒ ฝ่าย โดยมีคำสำคัญนำหน้า คือ **ระหว่าง** อีกลักษณะหนึ่งใช้ในบริบทเปรียบเทียบระหว่างสิ่ง ๒ สิ่ง คน ๒ คน หรือ ๒ ฝ่าย ทั้ง ๒ ลักษณะ คนไทยได้รับอิทธิพลมาจากสำนวนเทศ แต่นำมาใช้ไม่สอดคล้องกับอัจฉริยลักษณ์ของภาษาไทย

ลักษณะที่ ๑ รูปแบบของสำนวนเทศคือ between A and B ถ่ายทอดเป็นสำนวนไทยคือ “ระหว่าง...และ...” เพราะแปลคำ “and” ว่า “และ” ซึ่งไม่สอดคล้องกับคำ “ระหว่าง” ในภาษาไทย ถ้าให้สอดคล้องต้องแปล “and” ว่า “กับ” ดังข้อวิเคราะห์ต่อไปนี้

คำว่า “ระหว่าง” เป็นทั้งคำนามและคำบุรพบท พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้นิยามความหมายที่เป็นคำนามไว้ว่า “น. ช่องว่างจากที่หนึ่งถึงอีกที่หนึ่ง เช่น ในระหว่างภูเขา ๒ ลูก, ระยะเวลาจากกระยะหนึ่งถึงอีกกระยะหนึ่ง เช่น ระหว่างพระอาทิตย์ขึ้นถึงพระอาทิตย์ตก, เวลาช่วงใดช่วงหนึ่ง เช่น ระหว่างสงคราม เขายังเรียนหนังสืออยู่, เวลาที่กำลังเป็นไปอยู่ เช่น ระหว่างประชุม ผดุงกนก ระหว่างนี้เขาไม่ว่าง” และให้นิยามความหมายที่เป็นคำบุรพบทไว้ว่า “บ. คำที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของบุคคลหรือสถาบัน เป็นต้น ตั้งแต่ ๒ ขึ้นไป เช่น งานมงคลสมรสระหว่างนาย ก กับ นางสาว ข แบ่งมรดกในระหว่างลูก ๆ การแข่งขันฟุตบอลระหว่างมหาวิทยาลัย การประชุมระหว่างชาติ”

ในที่นี้ คำ “ระหว่าง” เป็นคำบุรพบท คือคำเชื่อมคำต่อคำ ดังบทนิยามในพจนานุกรม ถ้าถามว่า การใช้ “ระหว่าง...และ...” กับการใช้ “ระหว่าง...กับ...” ต่างกันอย่างไร คำตอบอยู่ที่ความหมายของคำ “และ” และคำ “กับ” ว่า คำไหนสอดคล้องกับความหมายของคำ “ระหว่าง” ตัวอย่าง

ผมนั่งอยู่ระหว่างนายแดงและนายดำ

ผมนั่งอยู่ระหว่างนายแดงกับนายดำ

ตัวอย่างที่ ๑ ผิด เพราะคำ **ระหว่าง** แสดงช่องว่างระหว่างนายแดงกับนายดำ ผมจึงนั่งได้ ถ้าใช้ “และ” เชื่อม แสดงว่าไม่มีช่องว่าง เพราะ “และ” ในที่นี้เป็นคำสันธาน แสดงความเชื่อมโยงติดต่อกันไม่มีช่องว่าง

ในสื่อต่าง ๆ ของไทยทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน มีใช้ทั้ง “ระหว่าง...และ...” และ “ระหว่าง...กับ...” ทำให้เด็กและเยาวชนหรือผู้ใฝ่ศึกษาทั้งหลายใคร่รู้อย่างไรถูก อย่างไรผิด จะเห็นได้ทางสถานีวิทยุและโทรทัศน์ที่เสนอข่าวในคราวเดียวกัน ผู้อ่านข่าวคนเดียวกัน แต่เนื้อข่าว ๒ ข่าว ข่าวหนึ่งใช้ประโยค “ระหว่าง...และ...” อีกข่าวหนึ่งใช้ “ระหว่าง...กับ...” โดยบรรณาธิการข่าวไม่ได้ตรวจแก้ไข ซึ่งมีทางสันนิษฐานได้ ๒ นัย คือ ๑) ไม่เห็นความแตกต่าง เพราะใช้กันมาอย่างนั้นเคยชิน ๒) ไม่รู้ความแตกต่างในเรื่องอรรถยลักษณ์ของภาษาไทยดังกล่าวมา

จึงขอสรุปว่า ในกรณีนี้ ให้ใช้ว่า “ระหว่าง...กับ...”

ลักษณะที่ ๒ รูปแบบของสำนวนเทศ คือ so and so เพื่อเปรียบเทียบว่าสิ่งหนึ่ง คนหนึ่ง หรือสถาบันหนึ่ง เป็นต้น เหมือนกันหรือต่างกับอีกสิ่งหนึ่ง คนหนึ่ง หรือสถาบันหนึ่ง เป็นต้นหรือไม่ อย่างไร

ตามสำนวนไทย การเปรียบเทียบแสดงว่า มีสิ่งที่จะเปรียบเทียบอยู่ ๒ สิ่งขึ้นไป และสิ่งนั้นมีเอกลักษณ์ของตนอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจเหมือนหรือต่างไปจากอีกสิ่งหนึ่ง คำเชื่อมระหว่างสิ่ง ๒ สิ่งนี้ต้องใช้ “กับ” เพื่อแสดงว่าอยู่แยกกัน ไม่ใช่ “และ” เพราะจะแสดงว่า ๒ สิ่งนั้นเกี่ยวเนื่องเป็นอันเดียวกันอยู่แล้ว ตัวอย่าง

๑. ชีควายกับชีเก้ง

๒. ชีควายและชีเก้ง

ตัวอย่างที่ ๑ **ชีควายกับชีเก้ง** เป็นประเด็นที่ตั้งขึ้นเพื่อเปรียบเทียบให้เห็นว่า ระหว่างชีควายกับชีเก้งนั้น อย่างไรสะดวกกว่า รวดเร็วกว่า

ตัวอย่างที่ ๒ **ชีควายและชีเก้ง** บ่งบอกว่า ชีได้ทั้ง ๒ อย่าง คือชีควายด้วยชีเก้งด้วย ฉะนั้นหัวข้อคำบรรยายกิติ หัวข้อการวิจัยเป็นต้นกิติ ถ้ามีนัยในทางเปรียบเทียบ ต้องใช้ “กับ” เชื่อม “ไม่ใช่ “และ” เชื่อม เหมือนอย่างที่ใช้กันทั่วไป

๓. การใช้คำ “ระหว่าง” ตามสำนวนเทศ

คำ “ระหว่าง” ที่ใช้กันในปัจจุบัน นอกจาก “ระหว่าง” ที่แปลมาจาก “between” ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีอีก ๒ คำ คือ (๑) among และ (๒) during

among มักแปลกันว่า “ระหว่าง” ที่จริงแปลว่า “ในหมู่” “ในบรรดา” ก็ได้ โดยมีคำเชื่อมในสำนวนเทศว่า and และแปลว่า “และ” ได้ เช่น วลีว่า among Thais, Laotians, Cambodians and Vietnamese, = ระหว่าง (ในหมู่) ชาวไทย ชาวลาว ชาวกัมพูชา และชาวเวียดนาม

during มักแปลว่า “ระหว่าง” หมายถึงระยะเวลาหรือช่วงเวลาช่วงหนึ่งถึงอีกช่วงหนึ่ง คำเชื่อมใช้ว่า “ถึง” เช่น ระหว่างเวลา ๙.๓๐ น. ถึง ๑๑.๓๐ น. เวลาที่ต้องการคือช่วงกลางระหว่าง ๙.๓๐ น. กับ ๑๑.๓๐ น. ไม่นับเวลาต้นและเวลาปลาย จึงใช้ “และ” เชื่อมไม่ได้ ใช้ “กับ” เชื่อมได้ แต่ถ้าใช้ว่าระหว่างเวลาตั้งแต่... ต้องใช้ “ถึง” เชื่อมเท่านั้น

๔. การใช้คำ “ในขณะที่” ในที่ที่ควรใช้ “แต่” หรือ “ส่วน”

คำว่า “ขณะที่” ในสำนวนไทย หมายถึงช่วงเวลาใดช่วงเวลาหนึ่งที่มีเหตุการณ์อย่างหนึ่งเกิดขึ้น เช่น “ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ วัดโฆสิตาราม กรุงโกสัมพี ภิกษุทั้งหลาย ทะเลาะวิวาทกันจนแตกเป็น ๒ ฝ่าย”

คำว่า ขณะที่ ในตัวอย่างข้างต้นจะใช้ว่า ในระหว่างที่ แทนก็ได้ คำ “ขณะที่” และ “ในระหว่างที่” ตามความหมายนี้เทียบได้กับคำในภาษาอังกฤษว่า while แต่คำ while ยังอาจใช้แสดงความหมายเชิงเปรียบเทียบ (contrastive) เช่นเดียวกับคำ whereas ได้ด้วย และนี่เองเป็นที่มาของความเข้าใจผิดกันในปัจจุบัน คือนิยมใช้คำ “ในขณะที่” เป็นคำแปลทั้งของคำ while และ whereas ในบริบทเปรียบเทียบความต่าง เช่น ในข่าวฆ่าแม่และฆ่าहनศพเด็กชายมีข้อความจากการให้สัมภาษณ์ตอนหนึ่งว่า

“ผู้ต้องหาให้สัมภาษณ์ว่า สาเหตุที่ยิงแม่ของเด็กชาย (ที่ถูกฆ่าहनศพ) เพราะทะเลาะกันอย่างรุนแรง ในขณะที่เด็กหญิงพี่สาวของเด็กชาย (ที่ถูกฆ่าहनศพ) ให้สัมภาษณ์ว่า คนทั้งสองไม่ได้ทะเลาะกัน”

และอีกตอนหนึ่ง “ผู้ต้องหาให้สัมภาษณ์ว่า เขายิงขณะขับรถเก๊กซี่ โดยใช้มือข้างหนึ่งไขว้หลังไปยิง เพราะผู้ตายนั่งอยู่เบาะหลังของคนขับ ในขณะที่เด็กหญิงให้สัมภาษณ์ว่า เขาหยุดรถก่อนแล้วจ่อยิง”

วิเคราะห์ว่า ถ้าผู้ต้องหาและเด็กหญิงคนนั้นให้สัมภาษณ์ในเวลาเดียวกัน ไม่ก่อน ไม่หลังกัน การใช้คำ “ในขณะที่” ทั้ง ๒ ตอน ถือว่าถูกต้องตามสำนวนไทย แต่ถ้าเขาให้สัมภาษณ์ต่างเวลากัน ถือว่า **ใช้ผิดที่** ควรแก้เป็น **แต่** หรือ **ส่วน** เพื่อแสดงถึงความขัดแย้ง หรือข้อแตกต่างกันตามสำนวนไทย ส่วนการใช้ while และ whereas ในสำนวนเทศ ก็ถูกต้องของเขา แต่เมื่อจะแปลมาสู่ภาษาไทยต้องให้สอดคล้องกับอรรถนัยลักษณะของภาษาไทยคือใช้ว่า **แต่** หรือ **ส่วน** ไม่ควรแปลแบบเธรตรง หรือหลับหูหลับตาใช้ตาม **เหมือนเธรส่องบาตร** คำว่า “เธรตรง” และ “เธรส่องบาตร” เป็นสำนวนไทย โปรดหาความหมายในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ เอาเองเถิด

๕. การใช้คำ “กูรู” อย่างเธรตรงและเธรส่องบาตร

เวลานี้ ถ้าฟังคำบรรยาย หรือปาฐกถาของนักวิชาการหลายท่าน จะได้ยินคำแปลกหู คำหนึ่ง คือ **กูรู** หมายถึง ผู้รู้ ผู้เป็นปราชญ์ พูดอะไรเขียนอะไรคนเชื่อถือ นำมาอ้างกัน

ผู้เขียนได้ถามเพื่อนคนหนึ่งซึ่งเป็นภาคีสมาชิกของสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง แห่งราชบัณฑิตยสถาน สำนักเดียวกับผู้เขียนว่า ทำไมใช้คำว่า **กูรู** หมายถึง “ผู้รู้” หรือเปล่า เขาให้คำนิยามดังกล่าวข้างต้น และรับว่า ใช้ตามที่เขาใช้กัน เพราะฝรั่งเขียนว่า guru

ผู้เขียนบอกว่า guru เป็นคำในภาษาสันสกฤตถอดเป็นอักษรไทยว่า “ครุ” $G = ค R = ร U = สระอุ$ ถ้า $U = สระอุ$ ถ้าเป็น K จึงจะถอดเป็น $ก$ คำว่า guru ถิ่นฝรั่งออกเสียงเป็น **ครุ** ไม่ได้ แต่ลิ้นคนไทยออกได้และใช้อยู่แล้ว เช่น ในคำว่า **ครุสภา ครุศึกษา** แต่เรานิยมใช้คำภาษาบาลี คือ **ครุ** (garu) แทน เช่น ในคำว่า **ครุศาสตร์** หรือยัดเสียงสระอุเป็น **สระอุ** เป็น **ครู** ดังที่รู้จักกันทั่วไป ในศาสนาสิกข์ ใช้คำ **ครุ** หมายถึงศาสดา เช่น **ครุณานักครุ** **ครูปิลสิงห์**

เรื่องนี้สอนให้รู้ว่า อย่าใช้แบบเธรตรงและแบบเธรส่องบาตร ต่อไปอีกเลย

๖. สำนวนที่แปลกไม่มีใช้ในสำนวนไทยสมัยก่อน

ขอฝากให้ท่านผู้รู้ช่วยวิเคราะห์สำนวนที่แปลกสำนวนหนึ่ง ซึ่งไม่มีใช้ในสมัยก่อน คือ สำนวนว่า **มันเป็นอะไรที่...** เป็นสำนวนที่นักวิชาการ นักศึกษา และประชาชนผู้สนใจทางคำศัพท์นำมาใช้กันแพร่หลาย ใช้ทั้งในการแสดงความสงสัยไม่แน่ใจว่ามันเป็นอะไร แสดงความแปลกใจประหลาดใจในสิ่งที่ตนมีตนเป็นว่ามันเกิดขึ้นได้อย่างไร และแสดงความภาคภูมิใจในสิ่งที่ตนมีตนเป็นว่า มันเป็นเรื่องจริง ๆ จึงขอให้ช่วยวิเคราะห์ว่า สำนวนนี้มีความหมายว่าอย่างไร มีที่มาอย่างไร

เข้าใจว่าน่าจะมาจากสำนวนเทศไมใช่สำนวนไทยแน่นอน เพราะสำนวนไทยใช้คำว่าอะไร ในบริบทที่เป็นคำถาม หรือความสงสัย แปลกใจ เท่านั้น นอกจากใช้ในความหมายรวม ๆ เช่น “ทุกวันนี้อะไร ๆ ก็เปลี่ยนแปลงไป”

ถ้าสำนวนนี้มาจากสำนวนเทศที่ว่า “It is what...” ก็เห็นว่าไม่น่าจะสอดคล้องกับอรรถลักษณะของภาษาไทยดังกล่าว สำนวนนี้ครูเก่าสอนให้แปลว่า “มันเป็นสิ่งที่...”

๗. คำและสำนวนที่ราชบัณฑิตยสถานนิยมใช้

นอกจากนี้ยังมีคำและสำนวนไทยที่ท่านผู้ใหญ่ของราชบัณฑิตยสถานสมัยก่อนนิยมใช้ และข้าราชการราชบัณฑิตยสถานได้ถือปฏิบัติสืบมา เช่น ใช้คำ “ปรกติ” แทนคำ “ปกติ” ใช้คำ “ต่างกับ” แทนคำ “ต่างจาก” ใช้คำ “เมื่อวันที่...” ที่เกี่ยวกับเรื่องราวในอดีต แทนคำ “ในวันที่...” โดยท่านให้เหตุผลแก่ข้าราชการราชบัณฑิตยสถานไว้ ดังนี้

- ที่ใช้คำ “ปรกติ” (อ่านว่า ปรก-กะ-ติ) แทนคำ “ปกติ” เพราะตรงกับเสียงที่คนไทยออกได้คล่องปากกว่าคำ “ปกติ” (อ่านว่า ปะ-กะ-ติ) ซึ่งคนไทยทั่วไปออกไม่ได้จึงออกเสียงผิดไปว่า “ปก-กะ-ติ” คำ “ปรกติ” เป็นคำภาษาสันสกฤต ส่วนคำ “ปกติ” เป็นคำภาษาบาลี มีความหมายอย่างเดียวกัน

- ที่ใช้คำ “ต่างกับ” แทนคำ “ต่างจาก” เพราะเป็นสำนวนเปรียบเทียบระหว่างคน ๒ คน หรือ ๒ พวก ๒ ฝ่าย สิ่ง ๒ สิ่ง หรือ ๒ ประเภท เหตุการณ์ ๒ เหตุการณ์เป็นต้นที่แตกต่างกันเพื่อให้เห็นว่า “คนนี้ต่างกับคนนั้น” “สิ่งนี้ต่างกับสิ่งนั้น” “เหตุการณ์นี้ต่างกับเหตุการณ์นั้น” อันเป็นสำนวนเปรียบเทียบของไทย ส่วนสำนวนเทศใช้ว่า “different from” ซึ่งตรงกับสำนวนไทยว่า “ต่างไปจาก” ในกรณีที่ไม่เจาะจงจะเปรียบเทียบรายละเอียดดังกรณีแรก

- ที่ใช้คำ “เมื่อวันที่...” ที่เกี่ยวกับเรื่องราวในอดีต แทนคำว่า “ในวันที่...” นั้น เพราะคำว่า “เมื่อวันที่” บ่งบอกถึงอดีตกาลแน่นอน เช่น ...ได้สถาปนาราชบัณฑิตยสถานขึ้นเมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๖...” ส่วนคำว่า “ในวันที่” อาจหมายถึงอดีตกาลก็ได้ ปัจจุบันกาลก็ได้ หรืออนาคตกาลก็ได้ ไม่แน่นอน ดังที่ใช้ในหมายกำหนดการ หรือกำหนดการ เช่น “ในวันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ จะมีกิจกรรมวันสถาปนาราชบัณฑิตยสถาน ครบ ๘๐ ปี”

สรุป

ขอแถลงด้วยความบริสุทธิ์ใจว่า ที่นำสำนวนเทศสำนวนไทยมาวิเคราะห์ข้างต้นนั้น ไม่มีเจตนาเป็นอนุศลที่มุ่งตำหนิตติติงท่านผู้ใดโดยเฉพาะเจาะจง เพียงแต่เสนอให้ช่วยพิจารณาหาทางแก้ไขในสิ่งที่จะเป็นอันตราย ทำให้ภาษาของเราเสื่อมทรามลงและสูญสิ้นไปได้ ขอให้ช่วยกันรักษาไว้ ดังกระแสพระราชดำรัส ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชที่พระราชทานในการประชุมทางวิชาการ เรื่อง “ปัญหาการใช้ภาษาไทย” ของชุมนุมภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ณ ห้องประชุมคณะอักษรศาสตร์ เมื่อวันที่ ๒๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ ตอนหนึ่งว่า

การที่ชุมนุมภาษานั้นเป็นสิ่งที่สมควรอย่างยิ่ง เพราะว่าภาษานั้นเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของชาติ ภาษาทั้งหลายเป็นเครื่องมือของมนุษย์ชนิดหนึ่ง คือเป็นทางสำหรับแสดงความคิดความเห็นอย่างหนึ่ง เป็นสิ่งที่สวยงามอย่างหนึ่ง เช่น ในทางวรรณคดี เป็นต้น ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องรักษาเอาไว้ให้ดี ประเทศไทยนั้นมีภาษาของเราเอง ซึ่งต้องหวงแหนประเทศใกล้เคียงของเราหลายประเทศมีภาษาของตนเอง แต่ว่าเขาไม่ค่อยแข็งแรง เขาต้องพยายามหาทางที่จะสร้างภาษาของตนเองไว้ให้มั่นคง เรามีโชคดีที่มีภาษาของตนเองแต่โบราณกาล จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะรักษาไว้ ปัญหาเฉพาะในด้านรักษาภาษานี้ก็มีหลายประการ อย่างหนึ่งต้องรักษาให้บริสุทธิ์ในทางออกเสียง คือให้ออกเสียงให้ถูกต้องชัดเจน อีกอย่างหนึ่งต้องรักษาให้บริสุทธิ์ในวิธีใช้ หมายความว่า วิธีใช้คำมาประกอบเป็นประโยค นับเป็นปัญหาที่สำคัญ ปัญหาที่สามคือความร่ำรวยในคำของภาษาไทย ซึ่งพวกเรานี้ก็ว่าไม่ร่ำรวยพอ จึงต้องมีการบัญญัติศัพท์ใหม่มาใช้ ที่ใดะนี้ก็มี “ศัพท์บัญญัติกร” หลายท่านนี้ก็จะได้เป็นศัพท์บัญญัติกรไปอีกคนหนึ่ง มีคนเดียวที่ไม่ใช่คืออาจารย์สุนนชาติ การบัญญัติศัพท์ใหม่ก็เป็นสิ่งสำคัญเหมือนกัน จำเป็นแต่อันตราย ฉะนั้นในปัญหาทั้งสามนี้ วันนี้นี้ถึงปัญหาที่สามเป็นใหญ่...^๒

^๒ “บันทึกการเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานกระแสพระราชดำรัส เรื่อง ปัญหาการใช้คำไทย” ใน **วิทยทัศน์ พระองค์วรรณฯ**. ครบ ๑๑๐ ปี วันประสูติ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๔๔. (กรุงเทพฯ : มูลนิธิราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๔), หน้า ๗๑-๗๒

ผู้นำการจุดประกายที่สร้างการเปลี่ยนผ่าน : บทแก้ไขของภาวะผู้นำในการสร้างความสามารถเชิงนวัตกรรม

ผลิน ภู่อรุณ

ราชบัณฑิต สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง

บทคัดย่อ

ธุรกิจในโลกยุคเศรษฐกิจแบบสร้างสรรค์เป็นเวทีธุรกิจที่ความสำเร็จจากการแข่งขันวัดกันที่ความสามารถในการสร้างนวัตกรรมเป็นสำคัญ และควรเป็นนวัตกรรมที่สร้างให้เกิดประโยชน์ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมไปพร้อม ๆ กัน จึงจะสามารถก้าวข้ามการแข่งขันที่รุนแรงนี้ได้อย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นบริบทของการจัดการธุรกิจที่แตกต่างไปจากการแข่งขันในทศวรรษที่ผ่านมาอย่างมีนัยสำคัญ การนำพาองค์กรก้าวข้ามการเปลี่ยนผ่านดังกล่าวจึงเป็นความท้าทายที่สมบูรณ์ของผู้นำในการปฏิบัติการจัดการด้วยภาวะความเป็นผู้นำของตนเองในการจุดประกายและนำพาองค์กรให้ประสบความสำเร็จด้วยการกระตุ้นและสร้างพลังจากภายในที่สามารถขับเคลื่อนทรัพยากรสินทางปัญญาขององค์กรที่ประกอบด้วยทุนมนุษย์ ทุนองค์กร และทุนสังคมในการสร้างความสามารถเชิงนวัตกรรมทั้งนวัตกรรมแบบเพิ่มต่อและนวัตกรรมแบบฉีกแนว

บทนำ

จากบริบทของการเปลี่ยนแปลงสภาวะแวดล้อมทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมทั้งในระดับประเทศ ภูมิภาค และระดับโลก ส่งผลทำให้องค์การทั้งที่เป็นของภาครัฐและภาคเอกชนในทุกขนาดจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เพราะบริบทใหม่นี้มีผลต่อการกำหนดความสามารถในการแข่งขันและการพัฒนาอย่างมาก อีกทั้งยังเป็นตัวแปรที่บ่งชี้ได้ว่าธุรกิจจะสามารถรักษาการเติบโตได้อย่างยั่งยืนหรือไม่เช่นกัน เพราะหากองค์การพัฒนาออกนอกความต้องการและแนวทางที่ตลาดผู้บริโภคคาดหวัง ความสำเร็จในการสร้างการเติบโตขององค์กรก็มีโอกาสประสบกับความล้มเหลวมาก ยิ่งกว่านั้นการนำพาองค์กร

ก้าวสู่การเปลี่ยนผ่าน (Transformation) ที่ต้องข้ามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว นั้น ยังเป็นเรื่องที่ทุกฝ่ายต่างละเลยที่จะให้ความสนใจอย่างจริงจังทั้งในวงการนักวิชาการ และในกลุ่มนักบริหารด้วยกันเอง โดยเฉพาะในกรณีของประเทศกำลังพัฒนา (Developing Countries) การให้ความสนใจในเรื่องดังกล่าวยังมีน้อยมากเพราะหลายองค์การยังมีความรู้สึกว่่าสิ่งเหล่านั้นแม้จะเกิดขึ้นแต่ก็ยังเป็นเรื่องไกลตัวเองอยู่

เศรษฐกิจยุคสร้างสรรค์ (Creating Economy) เป็นเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนโดยความคิดริเริ่มของมนุษย์เชิงนวัตกรรมที่เป็นความคิดใหม่ ๆ เกิดจากการจินตนาการบนพื้นฐานของการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีกว่าที่พัฒนาขึ้นเป็นสินค้าและบริการใหม่ ๆ ที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์ได้อย่างดี ในขณะเดียวกันเป็นการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนเงื่อนไขพิเศษที่สร้างให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมด้วย ไม่ใช่ตอบสนองและให้ผลประโยชน์แก่เจ้าของธุรกิจหรือเจ้าของทุนเท่านั้น ซึ่งเป็นความคาดหวังทางสังคมและทางธุรกิจพร้อม ๆ กันที่ไม่เคยปรากฏขึ้นมาก่อน ส่งผลทำให้การจัดการธุรกิจต้องมีการปรับตัว พัฒนา และปรับเปลี่ยนตัวเองเพื่อตอบสนองต่อความคาดหวังจากบริบทที่เกิดขึ้นใหม่นี้และมีแนวโน้มว่าจะมีระดับของความคาดหวังที่สูงมากยิ่งขึ้น ส่งผลทำให้หลายองค์การเริ่มให้ความสนใจในการพัฒนามากขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นบริษัทที่มีผู้นำในการจัดการที่มีความเชี่ยวชาญ มีประสบการณ์สูง และมีวิสัยทัศน์ในการมองเห็นอนาคตได้ทั้งกว้างและไกลกว่าผู้นำแบบธรรมดาตามาก การมองเห็นอนาคตดังกล่าวเกิดขึ้นจากความที่มีจิตใจและหัวใจในการดำเนินธุรกิจที่ยิ่งใหญ่กว่าการมองเห็นธุรกิจเพียงแค่เครื่องมือในการมุ่งทำกำไร แต่กลับมองว่าธุรกิจควรเป็นหนึ่งในกลไกในการร่วมพัฒนาสังคมทั้งในระดับชุมชน ระดับเมือง ระดับประเทศ และระดับโลก

จากความท้าทายในการเปลี่ยนผ่านองค์กรเพื่อก้าวสู่ธุรกิจในยุคเศรษฐกิจของความคิดสร้างสรรค์ บทบาทของผู้นำจึงเป็นหัวข้อและประเด็นที่ต้องนำมาศึกษาวิเคราะห์เพื่อปรับปรุงและพัฒนาใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ในการศึกษาวิจัยล่าสุด นักวิชาการส่วนใหญ่ต่างยอมรับว่าผู้นำการเปลี่ยนผ่าน (Transformational Leader) เป็นหนึ่งในตัวแบบของผู้นำที่ได้รับการศึกษาวิจัยมากที่สุด โดยเฉพาะในการจัดการนำพองค์กรให้ก้าวสู่ความสำเร็จในทศวรรษที่ผ่านมา ผู้นำการเปลี่ยนผ่านนับว่าได้รับการยอมรับอย่างมาก แต่ในยุคของการขับเคลื่อนธุรกิจจากความสามารถในเชิงนวัตกรรมของทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรแล้ว การประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำการเปลี่ยนผ่านอาจจะไม่เพียงพอ โดยเฉพาะการกระตุ้นหรือเพิ่มพลังของการใช้ทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual Capital) ซึ่งจะต้องมีแนวทางในการสร้างแรงจูงใจที่มากกว่าเดิม

บทความนี้พัฒนาขึ้นเพื่อนำเสนอรูปแบบของผู้นำแบบใหม่ที่มีความร่วมสมัยมากกว่าเป็นการพัฒนาต่อยอดขึ้นจากผู้นำแบบเปลี่ยนผ่านเพื่อนำเสนอบทบาทแก้ไขของผู้นำแบบเปลี่ยนผ่านให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ ตั้งอยู่บนความพยายามที่จะชี้บทบาทและหน้าที่ที่รับผิดชอบที่เข้มข้นมากขึ้นให้แก่ผู้นำขององค์การธุรกิจภายใต้วัตถุประสงค์ที่ยิ่งใหญ่กว่าการสร้างความสามารถในการแข่งขันให้แก่องค์กรของตนเอง แต่เป็นการสร้างความสามารถในการแข่งขันให้แก่สังคมและประเทศของตนเอง ซึ่งจะยังประโยชน์ต่อเนื่องถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ทั้งแก่ตัวเอง คู่ค้า สังคม ประเทศ และสังคมธุรกิจระดับโลกโดยรวมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากผู้นำการเปลี่ยนผ่าน (Transformational Leader) สู่ผู้นำการจุดประกายที่สร้างการเปลี่ยนผ่าน (Transpirational Leader)

ในระยะเวลาสี่สิบปีที่ผ่านมา ทั้งนักวิจัยและนักปฏิบัติต่างเห็นและตระหนักในความสำคัญของผู้นำการเปลี่ยนผ่าน (Transformational Leader) และต้องยอมรับว่าเป็นรูปแบบของผู้นำที่มีการนำมาศึกษาอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในความสามารถของผู้นำแบบนี้ที่มาจากคุณสมบัติ จากพฤติกรรมที่มีความผูกพันและเกี่ยวพันกับผู้ใต้บังคับบัญชาภายใต้การสร้างแรงจูงใจที่ทำให้การทำงานมีประสิทธิภาพมาก ในทางทฤษฎีนั้นมีนักวิชาการได้ให้คำจำกัดความของผู้นำการเปลี่ยนผ่านไว้ในหลายแบบด้วยกัน แต่ทั้งหมดสรุปได้ว่า ผู้นำการเปลี่ยนผ่านจะมีคุณลักษณะสำคัญคือ ๑. เป็นผู้ที่กำหนดวิสัยทัศน์ให้แก่องค์กรอย่างชัดเจน ๒. เป็นผู้นำที่ขับเคลื่อนให้เกิดการทำงานเป็นกลุ่ม (Fostering group-oriented work) ๓. เป็นผู้ที่กำหนดความคาดหวังทั้งในการทำงานและผลงานไว้สูงมาก (Setting High Expectations) ๔. เป็นผู้ที่มักจะท้าทายให้ผู้ใต้บังคับบัญชาคิดเชิงก้าวหน้า (Challenging Follower's thinking) ๕. เป็นผู้ที่คอยสนับสนุนความต้องการผู้ใต้บังคับบัญชาแต่ละคน (Supporting Follower's individual needs) ๖. ทำตัวเป็นต้นแบบที่ดี (Acting as a role model) (Podsakoff, MacKenzie, Moorman, & Fetter, 1990) จากคุณสมบัติดังกล่าวส่งผลทำให้ประสิทธิภาพในการขึ้นการก้าวสู่ความเป็นเลิศทางองค์การดีมาก แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ด้วยบริบทของสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไปอย่างมากในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ปรากฏผลจากการศึกษาพบว่า องค์การหลายองค์การที่มีผู้นำการเปลี่ยนผ่านบริหารอยู่กลับประสบกับปัญหาในการสร้างความเติบโตทางธุรกิจ โดยเฉพาะการกระตุ้นให้เกิดการสร้างนวัตกรรมที่สร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้บริโภคในปัจจุบันได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

ตัวอย่างของการล่มสลายของธุรกิจบริษัทโทรศัพท์โนเกีย (Nokia) ที่มีอายุขององค์กรที่มากกว่า ๑๕๐ ปี ในช่วงเวลา ค.ศ. ๑๙๙๗ - ๒๐๐๑ บริษัทโนเกียคือ บริษัทที่ถือว่าเป็นผู้นำธุรกิจโทรศัพท์มือถือที่ใหญ่ที่สุดของโลกกลับ ต้องมาขายกิจการให้บริษัทอื่น อีกตัวอย่างของการล่มสลายทางธุรกิจ บริษัท Research In Motion (RIM) เจ้าของโทรศัพท์แบล็กเบอรี่ (Blackberry) ที่มีชื่อเสียงอย่างมากในด้านการส่งข้อความที่นับว่าเป็นหนึ่งในช่วง ค.ศ. ๒๐๐๕-๒๐๑๒ กลับต้องมาเสียความเป็นผู้นำในการส่งข้อความให้แก่บริษัทที่เกิดใหม่อย่างบริษัทแนเวอร์ (Naver) เจ้าของธุรกิจบริการไลน์ (Line) ที่กำลังได้รับความนิยมอย่างมากในปัจจุบัน จากความล้มเหลวของธุรกิจดังกล่าวสามารถอธิบายได้ถึงความสำเร็จที่ไม่ประสบความสำเร็จในกลยุทธ์การจัดการแบบเก่าบนบริบทของสิ่งแวดล้อมใหม่อย่างเห็นได้ชัด และกลยุทธ์ในการจัดการแบบเก่าดังกล่าวล้วนเกิดขึ้นจากผู้นำขององค์กรธุรกิจเหล่านั้นทั้งสิ้น ดังนั้นจึงถึงเวลาที่ควรมีการปรับเปลี่ยนทวนแนวคิดทฤษฎีผู้นำให้มีความลงตัวพอดีกับสถานการณ์ปัจจุบัน มิฉะนั้นแล้วการสร้างความสามารถในการแข่งขันที่พัฒนาขึ้นก็จะขาดประสิทธิภาพในการดำเนินธุรกิจได้ ดังจะเห็นได้จากกรณีศึกษาที่บริษัทโนเกียต้องสูญเสียความเป็นผู้นำตลาดสมาร์ทโฟน (smartphone) ให้แก่บริษัท Apple : iPhone และปัจจุบันต้องสูญเสียให้แก่บริษัทซัมซุง (Samsung) จากประเทศเกาหลีอีก ทั้ง ๆ ที่ ณ วันที่บริษัทโนเกียคิดค้นโทรศัพท์สมาร์ทโฟนเป็นครั้งแรกนั้น นายสตีฟ จอบส์ (Steve Jobs) ผู้บริหารของแอปเปิล (Apple) ยังไม่ได้กลับเข้ามาทำงานใหม่ในแอปเปิลเลย แต่หลังจากนายสตีฟ จอบส์ กลับเข้ามาสานงานต่อ เขาก็กลับพัฒนาไอพ็อด (iPod) และไอโฟน (iPhone) ให้เป็นสมาร์ทโฟนที่ประสบความสำเร็จอย่างมากและสามารถแย่งความเป็นผู้นำตลาดจากโนเกียได้อย่างน่าประหลาดใจ ปรากฏการณ์ทางธุรกิจดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความสามารถและภาวะผู้นำของทั้งโนเกียและแอปเปิลที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญในเชิงการจัดการและการศึกษาวิจัยเพื่อสร้างผู้นำรุ่นใหม่ที่มีศักยภาพสูงกว่าปัจจุบัน

จากการศึกษาพบว่า คุณสมบัติของผู้นำการเปลี่ยนผ่านมีความไม่สมบูรณ์ในประเด็นเรื่องการจุดประกายทางความคิดโดยเฉพาะการกระตุ้นให้เกิดการคิดในเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นการกระทำที่ผู้นำจะต้องมีความเข้าใจในการสร้างแรงจูงใจที่จะกระตุ้นให้พนักงานให้ความสำคัญกับทรัพย์สินทางปัญญาหรือทุนทางปัญญา (Intellectual Capital) ก่อนเพื่อใช้เป็นฐานความรู้ (Knowledge-based) ในการนำมาพัฒนาต่อยอดทางความคิด ด้วยการสร้างให้พนักงานเกิดความคิดที่จะเรียนรู้และให้ความสนใจในความรู้ใหม่ ๆ ที่มีคุณค่าจากภายนอกองค์กรผ่านความสามารถในการซึมซับ (Absorptive Capacity) ขององค์กรที่ดำเนินการผ่านทรัพยากรมนุษย์ขององค์กรนั้น ๆ ซึ่งกระตุ้นการซึมซับ และการพัฒนา

ความสามารถในการซึมซับจะมีประสิทธิภาพสูงสุดเมื่อองค์กรนั้นมีผู้นำที่เหมาะสมในการชี้นำจากผลของการศึกษาวิจัยพบว่า ในการจัดการเพื่อส่งเสริมให้เกิดการซึมซับความรู้ใหม่ ๆ จากภายนอกองค์กรนั้นมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกกับกลไกภายในขององค์กร (Organizational Mechanisms) ที่เกี่ยวกับความสามารถในการประสานงาน (Coordination capabilities) ที่กระทำภายใต้การปฏิสัมพันธ์ข้ามหน้าที่งาน (Cross-functional interfaces) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Participation in Decision Making) และการปรับเปลี่ยนงาน (Job Rotation) รวมถึงความสามารถปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Socialization Capabilities) ที่เกี่ยวข้องกับการเปิดโอกาสให้เกิดการสื่อสารที่ใกล้ชิดระหว่างกัน (Connectedness) และยุทธวิธีสร้างการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Socialization Tactics) ซึ่งเป็นองค์ประกอบของการสร้างนวัตกรรมบนพื้นฐานของการเกิดขึ้นของความคิดสร้างสรรค์ของพนักงาน (Jansen, Van den Bosch, & Volberda, 2005) ทั้งนี้ หากศึกษาอย่างละเอียดจะพบว่าเป็นพื้นฐานทางจุลภาค (Micro-foundations) ของการทำงานประจำขององค์กรในการปฏิบัติงานทั่วไปอยู่แล้ว ซึ่งในการทำงานประจำนั้น ๆ ดูจากภายนอกมีความเหมือนกันอย่างมาก แต่ผลจากการดำเนินงานองค์กรกลับมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ (Organizational Heterogeneity) จากปรากฏการณ์และผลการศึกษาดังกล่าวจึงนำมาสู่การพัฒนาแนวคิดรูปแบบของผู้นำใหม่เพื่อทำให้การใช้ทรัพยากรมนุษย์และทุนทรัพยากรในรูปอื่น ๆ มีประสิทธิภาพมากที่สุด

จากคุณสมบัติของผู้นำแบบเปลี่ยนผ่านและความต้องการขององค์กรในปัจจุบันในการสร้างนวัตกรรมจากความคิดสร้างสรรค์ ทำให้เกิดแนวคิดในการเปลี่ยนผ่านองค์กรเพื่อก้าวข้ามการเปลี่ยนแปลงโดยผู้นำที่มีคุณสมบัติพิเศษเพิ่มเติม บทความนี้นำเสนอผู้นำการจุดประกายที่สร้างการเปลี่ยนผ่าน (Transpirational Leader) นำพาการเปลี่ยนผ่านที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด

ผู้นำการจุดประกายที่สร้างการเปลี่ยนผ่านกับการเพิ่มพลังทุนปัญญาด้วยการจัดการผ่านปัจจัยพื้นฐานทางจุลภาค (Transpirational Leader and Energizing Intellectual Capital Through Microfoundations)

ผู้นำการจุดประกายที่สร้างการเปลี่ยนผ่านเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่พัฒนาขึ้นเพื่อตอบสนองสิ่งแวดล้อมทางธุรกิจที่เปลี่ยนแปลงอย่างมาก ที่สำคัญเป็นผู้นำที่ให้ความสำคัญกับทุนมนุษย์และทุนสังคมที่สร้างพลังเสริมผ่านทุนองค์การด้วยความสามารถในการจุดประกายพลังและความคิด มีคุณสมบัติเพิ่มเติมจากผู้นำการเปลี่ยนผ่านคือ ๑. เป็นผู้นำที่ชี้ทำให้เกิดการเพิ่มพลัง (Energetics) ๒. เป็นผู้นำที่จุดประกายให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (Inspire

on change) ๓. จูงใจด้วยการตระหนักรู้และเข้าใจตนเอง (Self-realization incentive) ๔. กระตุ้นพนักงานผ่านจิตวิญญาณที่จะยกระดับมาตรฐานความเป็นอยู่บนพื้นฐานใหม่ (Spiritual-stimulation to shift standard of living in new platform) ๕. เปลี่ยนผ่านเหตุผลในการดำเนินธุรกิจสู่การให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจพร้อมกับประโยชน์ทางสังคมเพื่อเสริมสร้างการเติบโตแบบยั่งยืน (Transforming business purpose to socio-economic benefits of promoting sustainable growth) (ผลิน, ๒๕๕๗) การพัฒนาปรับปรุงคุณสมบัติและความสามารถของผู้นำแบบนี้อยู่บนพื้นฐานสำคัญคือ ต้องเป็นบุคคลที่มีระดับของความเป็นผู้นำแบบพื้นฐาน (Fundamental Leadership Stage) ซึ่งมีความแตกต่างไปจากผู้นำระดับธรรมดา (Normal Leadership Stage) (Quinn, 2000) คือ :

ระดับของภาวะผู้นำแบบธรรมดา (Normal Leadership Stage)	ระดับของภาวะผู้นำแบบพื้นฐาน (Fundamental Leadership Stage)
๑. ให้ความสำคัญกับตัวเอง (Self Centered)	๑. ให้ความสำคัญกับผลลัพธ์ (Results Centered)
๒. ขับเคลื่อนจากพลังภายนอก (Externally Driven)	๒. ขับเคลื่อนจากพลังภายใน (Internally Driven)
๓. มุ่งความสนใจเพื่อตัวเอง (One Focused)	๓. มุ่งความสนใจเพื่อคนอื่น (Others Focused)
๔. ปิดรับฟังความคิดจากคนอื่น (Internally Close)	๔. เปิดรับฟังความคิดจากภายนอก (Externally Open)

การยกระดับความเป็นผู้นำจากแบบธรรมดา (Normal Leadership Stage) เป็นผู้นำแบบพื้นฐาน (Fundamental Leadership Stage) จะส่งผลทำให้องค์การมีการเติบโตที่ยั่งยืน

จากคุณสมบัติของผู้จัดการจตุรกายที่สร้างการเปลี่ยนผ่านจะพบว่าสามารถสร้างพลังในการขับเคลื่อนจากภายในองค์การได้เองผ่านทรัพยากรมนุษย์ และจากแนวคิดนี้เองที่ทำให้นักวิชาการประยุกต์นำเอาแนวคิดการจัดการทุนทางปัญญามาบูรณาการเข้าไว้ในกำหนดกลยุทธ์ (Strategic Formulation) และการนำเอากลยุทธ์ไปสู่การปฏิบัติ (Strategic Implementation) ที่มุ่งสู่การสร้างนวัตกรรม เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่าความสามารถขององค์การในการสร้างนวัตกรรมมีความใกล้ชิดกับทุนทางปัญญาและความสามารถในการใช้ทุน

ทางปัญญาขององค์กรนั้น (Subramaniam & Youndt, 2005) นักวิชาการยังชี้ชัดต่ออีกว่า นวัตกรรมคือ กระบวนการจัดการทางความรู้อย่างหนึ่ง (Stewart, 1997) บริษัทที่มีนวัตกรรม หรือสร้างนวัตกรรม คือผู้ที่สร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ (Nonaka & Takeuchi, 1995) ทำให้สรุป ได้ว่าความรู้และนวัตกรรมเป็นของคู่กันในการสร้างความสามารถในการแข่งขันขององค์กร อย่างแยกไม่ได้ แต่ถึงแม้ว่าจะมีความใกล้ชิดกันมากเพียงใด จากการศึกษายังพบว่า มีตัวแปร หรือความสัมพันธ์ของอิทธิพลหรือตัวแปรอื่นๆ ที่องค์กรยังขาดความเข้าใจที่ลึกซึ้งดีพอ ที่จะสามารถสร้างนวัตกรรมให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

ในทางทฤษฎี ทูทางปัญญามีการกล่าวถึงและศึกษากันมากแต่ยังขาดคำอธิบาย ที่ทำให้เห็นภาพชัดเจน ในบทความนี้อธิบายและให้คำจำกัดความสำหรับทูทางปัญญาคือ ความรู้ที่สะสมภายในองค์กรที่ใช้ในการสร้างความสามารถในการแข่งขัน (Nahapiet & Ghoshal, 1998; Youndt, Subramaniam & Snell, 2004) และเพื่อให้เข้าใจชัดเจนมากขึ้น นักวิชาการขยายความต่ออีกว่า ทูทางปัญญานั้นประกอบด้วยทุน (Capital) ๓ อย่าง อยู่ด้วยกัน คือ ๑. ทุนมนุษย์ (Human Capital) ๒. ทุนองค์กร (Organization Capital) และ ๓. ทุนสังคม (Social Capital) ซึ่งทุนมนุษย์หมายถึง ความรู้ ทักษะ และความสามารถ ที่ติดมากับมนุษย์ผู้นั้นและสามารถนำมาใช้ประโยชน์โดยผู้นั้นได้ (Schultz, 1961) ในขณะที่ทุนองค์กร คือ ความรู้สะสมภายในองค์กรนั้น ๆ ที่มีการทำงานมานานจนเกิดเป็น ประสบการณ์ขององค์กรนั้น ๆ และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดขึ้นเป็นสินค้าและบริการใหม่ ๆ ซึ่งอาจรวมถึงฐานข้อมูลลูกค้า ลิขสิทธิ์ คู่มือ โครงสร้างระบบ และกระบวนการ (Youndt, Subramaniam & Snell, 2004) และทุนสังคม หมายถึง ความรู้ที่สะสมอยู่ใน องค์กรหรือสังคมนั้น ๆ ผ่านคนในสังคมนั้น ๆ มีการเก็บและถ่ายทอดความเชื่อ ค่านิยม ประเพณีของการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของคนในชุมชน ในสังคม และในเครือข่ายที่เป็น ความสัมพันธ์ระหว่างกันที่ข้ามกันไปมา และกลายเป็นองค์การความรู้ของสังคมนั้น ๆ ซึ่ง จะฝังลึกอยู่ในองค์กรนั้น ๆ อาจจะมีอยู่ในรูปของวัฒนธรรมองค์การในการเรียนรู้ ถ่ายทอด ศึกษา ทุ่มเท ที่มีความคิดความเชื่อแบบเดียวกัน

จากทฤษฎีดังกล่าวจะพบว่าแนวทางการจัดการทูทางปัญญาและเพิ่มพลังนั้น ทุกมิติของทุนจำเป็นต้องได้รับการให้ความสำคัญและต้องมีการบูรณาการของทุนต่าง ๆ ซึ่ง แนวทางในการจัดการเป็นหน้าที่รับผิดชอบของผู้นำขององค์กรนั้น ๆ ซึ่งจะต้องมีความ สามารถที่จะแยกแยะทุนมนุษย์ ทุนองค์กร และทุนสังคม มองเห็นองค์ความรู้ภายใต้ทุนนั้น ๆ และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า

ผู้นำการจุดประกายที่สร้างการเปลี่ยนผ่านเป็นลักษณะของผู้นำที่เหมาะสมที่สุด เพราะนอกจากจะเข้าใจองค์ประกอบของทุนทางปัญญาแล้ว ยังสามารถเพิ่มพลังด้วยการจุดประกายให้พนักงานตระหนักถึงความสำคัญของความรู้ ความสามารถของตนเองและนำมาพัฒนาโดยสร้างความรู้ต่อจากความรู้สะสมขององค์กร และใช้ประโยชน์จากทุนสังคมขององค์กรนั้น ๆ ในการสร้างนวัตกรรม ตลอดจนนำเอาความรู้ทั้งหมดมาบูรณาการเข้าไว้ด้วยกัน เพื่อสร้างประโยชน์ทั้งต่อองค์กรเองและสังคมโดยรวม ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นคุณสมบัติของผู้นำการจุดประกายที่สร้างการเปลี่ยนผ่านที่ได้พัฒนาเพิ่มเติมขึ้น

ผู้นำการจุดประกายที่สร้างการเปลี่ยนผ่านกับการจัดการพื้นฐานทางจุลภาคของการทำงานประจำวันและการสร้างความสามารถขององค์กร (Transpirational Leader and Microfoundations of Routines and Capabilities)

เนื่องจากการสร้างนวัตกรรมขององค์กรเป็นปัจจัยสำคัญต่อการรักษาการเติบโตที่ยั่งยืนที่สำคัญในยุคเศรษฐกิจปัจจุบัน การสร้างนวัตกรรมแท้จริงแล้วเกิดขึ้นจากความสามารถขององค์กรที่อยู่ภายในซึ่งคือทุนมนุษย์ ทุนองค์กร และทุนสังคม ที่ไม่เฉพาะแต่มีความสามารถ ความรู้ แต่ต้องมีความสามารถในการแสวงหาโอกาสในการสร้างผลิตภัณฑ์ บริการ และแนวทางการทำงานใหม่ ๆ ด้วยอย่างสม่ำเสมอ และกระบวนการที่จะสร้างให้เกิดขึ้นดังกล่าวล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นจากการทำงานประจำวันขององค์กรหรือหน่วยงานนั้น ๆ เอง (Organizational Routines) ดังนั้น ผู้นำที่จะสามารถนำพาการเปลี่ยนผ่านได้อย่างมีประสิทธิภาพจึงจำเป็นต้องมีคุณสมบัติในการจุดประกายและเพิ่มทุนทางปัญญาทั้ง ๓ มิติให้ทำงานอย่างมีบูรณาการเพื่อสร้างนวัตกรรม ซึ่งในการจัดการดังกล่าวผู้นำควรมีความรู้และความเข้าใจในพื้นฐานทางจุลภาคของการทำงานประจำและการพัฒนาความสามารถขององค์กร (Microfoundations of Routines and Capabilities) ซึ่งเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมาก เพราะตัวแปรดังกล่าวส่งผลทำให้องค์กรมีความสามารถที่แตกต่างกันได้ อย่างมีนัยสำคัญถ้าองค์กรหนึ่งมีความรู้และมีวิธีการจัดการที่เหนือกว่า

ในทางทฤษฎีงานประจำกับการสร้างความสามารถจากงาน (Routine and Capabilities) เป็นหนึ่งในหลักการของการศึกษาวิจัยทางการจัดการที่มีนัยสำคัญต่อความแตกต่างของศักยภาพขององค์กร (Felin, Foss, Heimeriks and Madsen, 2012) ที่สำคัญคือถึงแม้จะมีการศึกษาในเรื่องการพัฒนาและสร้างองค์ความรู้อย่างมาก แต่พื้นฐานทางจุลภาคกลับไม่ได้รับความสนใจโดยเฉพาะการศึกษาในตัวแปร ทรัพยากรมนุษย์ และการปฏิสัมพันธ์ของพวกเขา ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นแรกของความรู้และการส่งต่อความรู้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วน

เป็นกระบวนการที่อยู่ในการทำงานประจำและความสามารถในการงาน (Routines and Capabilities) ทั้งสิ้น แนวคิดของพื้นฐานทางจุลภาคของงานประจำและความสามารถในการงานให้ความสนใจในเรื่องปรากฏการณ์ที่องค์ประกอบสำคัญคือ บุคคล (Individual) กระบวนการทางสังคม (Social Process) และโครงสร้าง (Structure) ทำงานร่วมกันและมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันในการทำงานประจำ (Routines) ซึ่งหมายถึงงานที่ทำซ้ำ ๆ เป็นรูปแบบที่สังเกตและจดจำได้ในการดำเนินการให้สำเร็จ ซึ่งจะต้องเป็นการทำงานจากหลายคนหลายฝ่าย (Feldman and Pentland, 2003) ในขณะที่ความสามารถในการงาน (Capabilities) มีความหมายว่า เป็นงานประจำที่ทำงานเกิดเป็นความสามารถที่จะนำไปสู่การปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจจัดการที่สามารถสร้างผลลัพธ์ตามที่ต้องการได้ ซึ่งหากอธิบายให้เข้าใจง่ายขึ้นคือ ความสามารถในการงานนั้นจะประกอบด้วยการเรียนรู้ ประสบการณ์ ทรัพยากร และการทำงานประจำ ซึ่งจะเห็นได้ชัดว่าองค์ประกอบของความรู้ การเกิดขึ้นของความรู้ที่มีพลังขององค์การที่ประสบความสำเร็จอย่างมากนั้นเกิดขึ้นจากคุณค่าขององค์ประกอบที่ล้วนมีอยู่แล้วในองค์การนั้น ๆ แต่ต้องมีผู้นำที่มีความสามารถที่จะเข้าใจ มองเห็น และสามารถจัดการสร้างให้เกิดขึ้นได้ ซึ่งล้วนเป็นคุณสมบัติของผู้นำที่นำเสนอขึ้นใหม่นี้คือผู้นำการจุดประกายที่สร้างการเปลี่ยนผ่าน

ผู้นำการจุดประกายที่สร้างการเปลี่ยนผ่านจึงมีความสำคัญในการขับเคลื่อนนวัตกรรมขององค์การนั้น ๆ เพราะสามารถเข้าใจถึงทุนทางปัญญาที่จะต้องให้ความสำคัญกับทุนมนุษย์ ซึ่งจะกระทำโดยการจุดประกายและเพิ่มพลังทางความคิดโดยผู้นำดังกล่าวผ่านทุนองค์การ ผู้นำแบบนี้จะเข้าใจถึงคุณค่า (Value) ที่มีขององค์การโดยเข้าใจว่าองค์ความรู้ที่สะสมขององค์การคือ แก่นความสามารถ (Core Competency) ที่สามารถนำมาสร้างความสามารถในการแข่งขันได้ และเป็นความสามารถที่องค์การอื่นลอกเลียนแบบได้ยากมาก ยิ่งกว่านั้น ผู้นำการจุดประกายที่สร้างการเปลี่ยนแปลงยังให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างกันของพนักงานหรือบุคลากรในองค์การซึ่งคือ ทุนสังคมที่เป็นจุดเริ่มต้นของความรู้ การสะสมความรู้ และการส่งต่อความรู้ที่สำคัญ ซึ่งองค์ประกอบทั้งหมดของทุนทางปัญญาล้วนแล้วแต่สอดคล้องและสนับสนุนแนวคิดในการศึกษาเพื่อสร้างนวัตกรรมที่ให้ความสำคัญกับพื้นฐานทางจุลภาคของงานประจำและความสามารถในการงานที่มีความสำคัญกับ ๑. บุคคล ๒. กระบวนการทางสังคม และ ๓. โครงสร้าง ดังนั้น การให้ความสำคัญและเพิ่มความใส่ใจในองค์ประกอบของการเพิ่มพลังความรู้ในการสร้างนวัตกรรมที่พัฒนาขึ้นจากความคิดสร้างสรรค์ของพนักงานในองค์การ ภายใต้การจูงใจให้เกิดความทุ่มเทในการทำงานที่จะสร้างผลงานที่มีคุณค่าที่เกิดประโยชน์ไม่เฉพาะแต่องค์การของตนเท่านั้น แต่เป็นประโยชน์ต่อสังคม

โดยรวมด้วย ซึ่งการปรับเปลี่ยนแนวคิดให้องค์กรและพนักงานมีแนวทางการดำเนินธุรกิจ เช่นนี้ องค์กรจะต้องมีผู้นำที่นอกจากจะสามารถจุดประกายความคิดได้แล้ว ต้องสามารถ นำพาให้องค์กรเกิดการเปลี่ยนผ่านได้อีกด้วย

ผู้นำการจุดประกายที่สร้างการเปลี่ยนผ่านกับการพัฒนาความสามารถในการสร้างนวัตกรรม (Transpirational Leader and the Innovative Capability Development)

ในการคิดค้นสร้างนวัตกรรมนั้นพบว่าองค์ความรู้ที่มีอยู่ภายในองค์กรนั้น ๆ อาจไม่เพียงพอต่อการคิดนวัตกรรมได้ ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของผู้นำที่จะต้องกระตุ้นให้พนักงาน ให้ความสนใจกับองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์จากภายนอกในเวลาเดียวกันด้วย กระบวนการ ซึมซับความรู้จากภายนอกเป็นความสามารถหนึ่งขององค์กรที่เรียกว่า ความสามารถในการ ซึมซับ ซึ่งการพัฒนาความสามารถดังกล่าวผู้นำมีส่วนสำคัญอย่างมาก โดยหลักการของ การกระตุ้นเกิดการพัฒนาการซึ่มนั้น องค์กรจะต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการสำคัญ คือ ๑. การสังเกตเห็นถึงองค์ความรู้ภายนอกที่มีคุณค่า (Recognizing the value of External Knowledge) ๒. การดึงเอาความรู้นั้นมาใช้ (Acquisition) ๓. การดูดซับความรู้นั้น ๆ (Assimilation) ๔. การเปลี่ยนรูปความรู้นั้น ๆ (Transformation) และ ๕. การใช้ประโยชน์จาก ความรู้ใหม่นั้น ๆ (Exploitation) จากกระบวนการซึ่มนั้นดังกล่าวผนวกเข้ากับองค์ความรู้ ภายในที่องค์กรนั้น ๆ มีอยู่แล้วในรูปของทุนทางปัญญา และมีการให้ความสำคัญในตัวแปร หลักสำคัญในระดับจุลภาคคือ บุคคล กระบวนการทางสังคม และโครงสร้าง ที่ทำให้องค์กร ความรู้สามารถผ่านเข้ามาในองค์กรได้สะดวกขึ้นและมีการจัดการทางสังคมของพนักงานที่กระตุ้น และสร้างให้เกิดพลังในความกระตือรือร้นที่จะเปิดรับและพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ ๆ ซึ่งหากมี ผู้นำที่มีความสามารถเพิ่มพลังในการสร้างคุณค่าได้ในทุก ๆ ขั้นตอนก็จะส่งผลทำให้องค์กร นั้น ๆ มีการพัฒนาก้าวไปข้างหน้าด้วยการสร้างนวัตกรรมที่ทำให้เกิดความสามารถในการ แข่งขันแบบยั่งยืนได้

ในเรื่องนี้ Hirst, Knippenberg, & Zhou (2009) ได้ทำการศึกษาความสามารถ ของพนักงานในเรื่องการคิดเชิงสร้างสรรค์ที่นำไปสู่การคิดค้นนวัตกรรมไว้อย่างน่าสนใจ ว่ามีความสัมพันธ์กับความสามารถของบุคคลที่ถูกหล่อหลอมมาโดยให้ความสำคัญกับ เป้าหมายและการเรียนรู้ภายในกลุ่มด้วยกัน (Team Learning Orientation) อย่างมาก และการสร้างการเรียนรู้ภายในกลุ่มด้วยกันที่ดีจะนำไปสู่ระดับของการเรียนรู้ที่สูงขึ้น ซึ่งพฤติกรรมการเรียนรู้ของเรามีส่วนสำคัญอย่างมาก จากผลการศึกษาดังกล่าวทำให้เกิด

ความคิดต่อยอดว่า บรรยาการการเรียนรู้ของทีมจะมีประสิทธิภาพมากขึ้นถ้าผู้นำเป็นผู้นำการจุดประกายที่สร้างการเปลี่ยนผ่าน เพราะจะพยายามกระตุ้นให้พนักงานให้ความสำคัญกับทุนมนุษย์ ทุนองค์การ และทุนสังคม ซึ่งหากมีการบูรณาการภายใต้การชี้นำที่ดีย่อมจะส่งผลในเชิงบวกต่อการพัฒนาวัตกรรม มากกว่านั้น ความเข้าใจในเรื่องบุคคล กระบวนการทางสังคม และโครงสร้าง ที่เป็นพื้นฐานทางจุลภาคของการทำงานประจำและความสามารถในการงานจะทำให้กระบวนการเรียนรู้ที่กำหนดโดยพฤติกรรมการเรียนรู้ของทีม (Team Learning Behavior) ดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากผลของการศึกษาดังกล่าวทำให้เห็นภาพของปัญหาที่เกิดขึ้นโดยทั่วไปในองค์กรได้ชัดเจนมากขึ้น เพราะการชี้นำของผู้นำทั่วไปที่มีมักจะละเอียดปจจัยที่เป็นพื้นฐานทางจุลภาค (Microfoundations) ในการขับเคลื่อนหรือสร้างสรรค์นวัตกรรม ยิ่งกว่านั้นยังให้ความสำคัญกับการลงทุนซื้อเครื่องจักรเครื่องมือใหม่ ๆ เพื่อเพิ่มศักยภาพในการสร้างนวัตกรรมโดยละเลยทุนทางปัญญาที่องค์กรมีอยู่แล้ว ซึ่งผู้นำที่เก่งควรเป็นผู้ที่มีความสามารถในการรับรู้และมองเห็นทุนขององค์กรที่มีอยู่ได้ จากนั้นจึงใช้การจุดประกายทางความคิด ทางปัญญา และเพิ่มกำลังใจโดยใส่ความมุ่งมั่นให้แก่พนักงานเพื่อที่จะชื่นชมในองค์ความรู้ที่ตัวเองมีอยู่ และขยายความเชื่อนั้น ๆ ออกไปในรูปของการทำงานเป็นทีมและการทำงานข้ามทีม เพื่อกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างกันภายใต้พฤติกรรมการเรียนรู้ที่นำไปสู่การสร้างเป้าหมายในการทำงานร่วมกันที่อยู่ภายใต้เป้าหมายในการบรรลุความสำเร็จของสมาชิกหรือพนักงานในองค์กรแต่ละคนที่ต่างมุ่งไปในทิศทางเดียวกันกับองค์กร นอกจากนี้ การพัฒนาวัตกรรมนั้นยังเป็นการพัฒนาที่ไม่จำกัดเฉพาะที่มาจากพื้นฐานองค์ความรู้ภายในองค์กรเท่านั้น ซึ่งผู้นำการจุดประกายที่สร้างการเปลี่ยนผ่านจะสามารถกระตุ้นให้พนักงานตื่นตัวและให้ความสำคัญกับการแสวงหาและสนใจในการแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ ภายนอกองค์กร เพื่อนำมาดูดซับและเปลี่ยนผ่านภายใต้การซึมซับที่ทำให้สามารถนำไปใช้สร้างนวัตกรรมที่นำไปสู่ความสามารถในการแข่งขันขององค์กรแบบยั่งยืนได้

จากทฤษฎีการจัดการและผลการศึกษาวิจัยที่มีความเห็นไปในทิศทางเดียวกันว่าการสร้างนวัตกรรมขององค์กรนั้นเป็นเรื่องที่จำเป็นมากสำหรับองค์กรในการแข่งขันในยุคความคิดสร้างสรรค์ (Creative Economy) และเห็นพ้องเช่นกันว่าทรัพยากรมนุษย์เป็นจุดเริ่มต้นของความคิดสร้างสรรค์ที่นำไปสู่นวัตกรรม อย่างไรก็ตาม การสร้างนวัตกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นภายใต้บริบทการทำงานประจำและความสามารถในการงาน (Organizational Routines and Capabilities) ที่พนักงาน หน่วยงาน และองค์กรนั้น ๆ ดำเนินการอยู่ ซึ่งเป็นการดำเนินงานภายใต้การชี้นำของผู้นำแทบทั้งสิ้น บทบาทและหน้าที่ความรับผิดชอบ

ของผู้นำในการนำพองค์การให้ก้าวข้ามการเปลี่ยนผ่านของสภาวะแวดล้อมและการแข่งขันที่เปลี่ยนแปลงจึงเป็นเรื่องที่ท้าทายผู้นำอย่างมาก โดยเฉพาะผู้นำที่ต้องการพิสูจน์ความเป็นเลิศทางการจัดการของตัวเองที่จะนำพองค์การก้าวข้ามจากองค์กรระดับท้องถิ่น (Local) ถึงระดับโลก (Global)

จากการศึกษาและพัฒนาทฤษฎีภาวะความเป็นผู้นำ (Leadership Theory) ที่นักวิชาการได้พยายามรื้อทบทวนเพื่อให้ภาวะผู้นำมีความร่วมสมัยกับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมทางธุรกิจมากที่สุด โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่การเกิดขึ้นทางการเปลี่ยนแปลงรวดเร็วมาก การรื้อปรับแนวคิดของผู้นำเพื่อให้ไม่จำกัดเฉพาะแต่การขึ้นนำการเปลี่ยนผ่านเท่านั้น แต่ยังสามารถจุดประกายและเพิ่มพลังทางความคิดต่อยอดองค์ความรู้ทั้งจากภายในและภายนอกเพื่อสร้างนวัตกรรมที่มีความเฉพาะแตกต่างอย่างมีคุณค่า (Value) จึงมีความสำคัญบทแก้ไขของผู้นำในปัจจุบันจึงนำมาสู่ผู้นำการจุดประกายที่สร้างการเปลี่ยนผ่าน

ผู้นำการจุดประกายที่สร้างการเปลี่ยนผ่านกับการออกแบบการเรียนรู้องค์กร สถาปัตยกรรมทุนทางปัญญา เพื่อสร้างนวัตกรรม (Transpirational Leader and Organization Learning Design, Intellectual Architecture to Create Innovation)

การจัดการเชิงกลยุทธ์ในปัจจุบันองค์การธุรกิจต่างให้ความสนใจกับฐานองค์ความรู้และฐานทรัพยากร (Knowledge-based and Resource-based) มากขึ้น ซึ่งนำมาถึงการค้นหาตัวแปรที่จะสามารถสร้างคุณค่าในการสร้างความสามารถในการแข่งขันได้ และนักวิชาการต่างเห็นพ้องกันว่า (e.g. Kogut & Zander, 1992; Nonaka, 1994) ความรู้เป็นตัวแปรสำคัญ ซึ่งความรู้นั้นหากองค์การละเลยการพัฒนาให้กลายเป็นทุน (Capital) การนำเอาความรู้ไปใช้งานจะขาดประสิทธิภาพและจะเสื่อมคุณค่าลงจากการทำงานประจำที่ซ้ำซากจำเจ (Organizational Routines) ในทางตรงกันข้าม หากสามารถเปลี่ยนผ่านองค์ความรู้ให้เป็นทุนทางปัญญา และนำทุนทางปัญญานั้น ๆ มาจัดการประยุกต์ต่อยอดผ่านพื้นฐานทางจุลภาคของการทำงานประจำและความสามารถขององค์การ การสร้างนวัตกรรมจะสามารถเกิดขึ้นได้อย่างอัตโนมัติ

ผู้นำการจุดประกายที่สร้างการเปลี่ยนผ่านจึงเป็นทางออกของการรื้อปรับบทบาทและความรับผิดชอบของผู้นำที่มีมาแล้วให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น โดยเฉพาะการจุดประกายให้เกิดการออกแบบการเรียนรู้ขององค์การ (Organization Learning Design)

ให้ลงตัวสอดคล้องกับการสถาปัตยกรรมทุนทางปัญญาขององค์การ (Intellectual Architecture) โดยให้ความสำคัญกับองค์ประกอบของทุนทางปัญญาและตัวแปรระดับจุลภาค (Micro-level Origins) ของการทำงานประจำและความสามารถในการงานที่มี ให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคล การปฏิสัมพันธ์ของพนักงาน โครงสร้างที่ไม่เฉพาะแต่กระตุ้นความสามารถในการดูดซับการเรียนรู้ แต่ยังให้ความสำคัญกับการสร้างการเรียนรู้ของทีม และระหว่างทีมที่ทำให้พนักงานทุกคนตระหนักถึงความสำคัญในการไปให้ถึงเป้าหมายร่วมกัน

ในการศึกษาเรื่องการออกแบบการเรียนรู้และการสถาปัตยกรรมทุนทางปัญญา Subramaniam & Youndt (2005) ได้ศึกษาเรื่องนี้ในมิติที่น่าสนใจมากเพราะได้ศึกษาความสัมพันธ์ของตัวแปรเหล่านี้กับการสร้างความสามารถทางนวัตกรรม โดยได้ศึกษาแยกออกในรายละเอียดอีกว่า ความสามารถทางนวัตกรรม (Innovative Capabilities) สามารถแยกออกได้เป็น ความสามารถเชิงนวัตกรรมแบบเพิ่มต่อ (Incremental Innovative Capability) และความสามารถเชิงนวัตกรรมแบบฉีกแนว (Radical Innovative Capability) ซึ่งความสามารถเชิงนวัตกรรมแบบเพิ่มต่อ หมายถึงความสามารถในการคิดนวัตกรรมที่ปรับแต่ง พัฒนาต่อเดิมตัวสินค้าหรือบริการที่มีอยู่แล้ว ในขณะที่ความสามารถเชิงนวัตกรรมแบบฉีกแนว หมายถึงการเปลี่ยนผ่านของสินค้าและบริการที่แตกต่างจากเดิมอย่างสิ้นเชิงที่ทำให้สินค้าหรือบริการเดิมล้าสมัย (Chandy & Tellis, 2000) ซึ่งการสร้างนวัตกรรมให้เกิดการเปลี่ยนผ่านนี้เองที่ทำให้คู่แข่งหรือองค์กรอื่น ๆ สูญเสียความสามารถในการแข่งขันได้ในระยะเวลาอันสั้น ทำให้ผู้นำองค์กรทั้งหลายต่างเกรงกลัวที่จะถูกคู่แข่งลบชื่อตนเองทิ้งออกจากการแข่งขัน ทุกองค์การจึงต่างตื่นตัวในการพัฒนาความสามารถดังกล่าว

ผลจากการศึกษาพบว่า ความสามารถดังกล่าวมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับทุนทางปัญญา และสามารถอธิบายความสัมพันธ์ของตัวแปรดังกล่าวจากผลงานการวิจัยได้ดังนี้ คือ ทุนองค์การมีอิทธิพลต่อการพัฒนาความสามารถเชิงนวัตกรรมแบบเพิ่มต่อ (Incremental Innovation) ในขณะที่ทุนมนุษย์ประกอบกับทุนสังคมมีอิทธิพลต่อความสามารถเชิงนวัตกรรมแบบฉีกแนว (Radical Innovation) ผลการศึกษายังพบความสัมพันธ์ที่ตรงข้ามกับความคาดหมาย คือ ทุนมนุษย์มีความสัมพันธ์เชิงลบกับความสามารถเชิงนวัตกรรมแบบฉีกแนว ในขณะที่ทุนสังคมกลับมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับทั้งความสามารถเชิงนวัตกรรมแบบเพิ่มต่อและนวัตกรรมแบบฉีกแนว ผลจากการศึกษาของ Subramaniam & Youndt (2005) นำมาซึ่งข้อสรุปที่ตรงกับบทความนี้คือ ในการสร้างนวัตกรรมนั้นผู้นำมีส่วนอย่างมากในการเพิ่มพลังให้เกิดขึ้นได้ แต่จะดีมากที่สุดถ้าผู้นำมีคุณสมบัติของผู้นำการจุดประกายที่สร้างการเปลี่ยนผ่าน เพราะจะสามารถก้าวข้ามข้อจำกัดของคุณสมบัติของผู้นำ

แบบเดิมที่มีการพัฒนามาที่สำคัญการจุดประกายทางความคิดและการเพิ่มพลังความมุ่งมั่นให้แก่พนักงานเป็นการกระตุ้นแรงจูงใจจากภายใน (Intrinsic Motivation) ที่สร้างให้เกิดความแตกต่างในการปฏิบัติงานได้อย่างมีนัยสำคัญ ดังนั้น การสร้างให้เกิดแรงจูงใจจากภายในด้วยการจุดประกายที่เป็นการกระตุ้นแรงจูงใจจากภายในจะสามารถสร้างการเปลี่ยนผ่านที่นำพาบุคคลก้าวผ่านพ้นจุดวิกฤตที่เป็นอุปสรรคกีดขวางความคิดสร้างสรรค์ เพราะหากผู้นำสามารถชี้แนะและจัดการทรัพยากรภายในองค์กรซึ่งประกอบด้วยทุนหรือสินทรัพย์ที่จับต้องได้ คือ เงิน เครื่องจักร เครื่องมือ ที่ดินและทุนหรือสินทรัพย์ที่จับต้องไม่ได้ คือ ทุนทางปัญญา การทำงานประจำและความสามารถในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องผ่านการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันที่กระตุ้นให้พัฒนาความสามารถในการดูดซับความรู้ ซึ่งหากบูรณาการทั้งหมดเข้าไว้ด้วยกันภายใต้การสถาปตยกรรมองค์กรที่มีความสามารถในการสร้างนวัตกรรมขององค์กรนั้นก็必将ยังทำให้การก้าวสู่นาคตมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

บทสรุป

งานวิจัยชิ้นนี้พัฒนาขึ้นภายใต้เลนส์ของนักวิชาการชาวตะวันตกที่ให้ความสำคัญกับสปิริต พลังจากภายใน (Inner Drive) ภายใต้การยอมรับและความเลื่อมใสในตัวผู้นำที่ขึ้นธุรกิจไม่ใช่เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจแต่เพื่อประโยชน์ต่อสังคม เป็นการคิดค้นเพื่อหาบทแก้ไขภาวะความเป็นผู้นำให้แก่องค์กรเพื่อปรับตัวให้เกิดความร่วมมือในการเปลี่ยนผ่านองค์กรเข้าสู่มิติใหม่ทางธุรกิจ โดยคุณสมบัติใหม่ที่ออกแบบสร้างให้เกิดขึ้นนั้นเพื่อปรับเปลี่ยนภาวะความเป็นผู้นำแบบเปลี่ยนผ่าน (Transformational Leadership) ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการเพิ่มคุณสมบัติและหน้าที่ของผู้นำในการจุดประกายและเพิ่มพลังทางความคิดให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้นำการจุดประกายเพื่อการเปลี่ยนผ่านจึงเป็นบริบทใหม่ของผู้นำในเศรษฐกิจยุคสร้างสรรค์ (Creative Economy) ซึ่งต้องใช้องค์ความรู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์เป็นรากฐาน ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ผู้นำควรให้ความสำคัญกับทรัพยากรที่มองไม่เห็น จับต้องไม่ได้ (Intangible Asset) โดยเฉพาะทุนทางปัญญาที่ประกอบด้วยทุนมนุษย์ ทุนองค์การ และทุนสังคม ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้จะต้องถูกจัดการภายใต้การออกแบบที่นำไปสู่การให้ความสำคัญกับทุนมนุษย์และทุนองค์การที่ส่งเสริมให้ทุกฝ่ายนำพาตัวเองในการพัฒนาทุนสังคมที่มีประสิทธิภาพอย่างมาก ที่นอกจากจะสร้างนวัตกรรมแบบเพิ่มต่อแล้วยังพัฒนาไปสู่นวัตกรรมแบบฉีกแนวที่สร้างความสามารถในการแข่งขันขององค์กรได้อย่างดีเยี่ยม

บรรณานุกรม

- พลิน ภู่อรุญ. ผู้นำการจุดประกายที่สร้างการเปลี่ยนผ่าน: ความท้าทายที่สมบูรณ์.
กรุงเทพฯ : เอกพิมพ์ไทย: ซีคาก์ บีซิเนส แมเนจเม้นต์, ๒๕๕๗.
- Chandy, R. K. and Telis, G. J. The incumbent's curse? Incumbency, size and radical product innovation. *Journal of Marketing*, 64(3): 1-17, 2000.
- Feldman, M. S. and Pentland, B. T. Reconceptualizing organizational routines as a source of flexibility and change. *Administrative Science Quarterly*, 48, 94-118, 2003.
- Felin, T., Foss, N. J., Heimeriks, K. H. and Madsen, T. L. Microfoundations of routines and capabilities: Individuals, processes, and structure. *Journal of Management Studies*, 49:8: 1351-1374, 2012.
- Grant, R. M. Prospering in dynamically-competitive environments: Organizational capability as knowledge creation. *Organization Science*, 7: 375-387, 1996.
- Hirst, G., Knippenberg, D. V. and Zhou, J. A cross-level perspective on employee creativity: Goal orientation, teamlearning behavior, and individual creativity. *Academy of Management Journal*, 52(2): 280-293, 2009.
- Jansen, J. P., Van Den Bosch, F. A. and Volberda, H. W. Managing potential and realized absorptive capacity: How do organizational antecedents matter? *Academy of Management Journal*, 48(6): 999-1015, 2005.
- Nahapiet, J. and Ghoshal, S. Social capital, intellectual capital, and the organizational advantage. *Academy of Management Review*, 23: 242-266, 1998.
- Nonaka, I. A dynamic theory of organizational knowledge creation. *Organization Science*, 5: 14-37, 1994.
- Nonaka, I. and Takeuchi, H. *The knowledge-creating company: How Japanese companies create the dynamics of innovation*. New York: Oxford Press, 1995.
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Moorman, R. H. and Fetter, R. Transformational leader behaviors and their effects on followers' trust in leader, satisfaction, and organizational citizenship behaviors. *Leadership Quarterly*, 1: 107-142, 1990.

- Quinn, R. E. *Change the world: How ordinary people can accomplish extraordinary results*. San Francisco: Jossey-Bass, 2000.
- Schultz, T. W. Investment in human capital. *American Economic Review*, 51: 1-17, 1961.
- Stewart, T. A. *Intellectual capital*. New York: Doubleday-Currency, 1997.
- Subramaniam, M. and Youndt, M. A. The influence of intellectual capital on the types of innovative capabilities. *Academy of Management Journal*. 48:3: 450-463, 2005.
- Youndt, M. A., Subramaniam, M. and Snell, S. A. Intellectual capital profiles: An examination of investments and returns. *Journal of Management Studies*, 41: 335-362, 2004.

Abstract

Transpirational Leader: Leadership Solution of Greating Innovation Capabilities

Palin Phoocharoon

*Fellow of the Academy of Moral and Political Sciences,
The Royal Institute*

In creative economy, proactive organizations demand high level of innovative capability to overcome the competition and create sustainable growth. This new version of innovation is not only limit for economic benefits, but also social benefits as well which significantly difference from last decade. Transforming business to the next step seem to be a major challenge for the leader of applying leadership role on inspiring and transforming organizational to the new business landscape. Therefore, leader should be the one that be able to energize the inner drive that **can effectively mobilize** and transform organizational intellectual capital, which include human capital, organizational capital, and social capital, to become a firm competitiveness on incremental and radical innovation.

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กับการจัดระเบียบการปกครอง*

ปิยนาด บุนนาค

ภาควิชาสังคมศาสตร์และการเมือง

บทคัดย่อ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ พระราชโอรสพระองค์เล็กสุดในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ กับสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ แม้จะทรงครองราชย์ในระยะเวลาอันสั้นเพียง ๙ ปี (พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๗) แต่ก็ได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจที่มีคุณูปการต่อปวงชนชาวไทยเป็นอนันต์ โดยเฉพาะการวางรากฐานการปกครองในระบอบประชาธิปไตยด้วยสันติวิธี ทรงเห็นคุณค่าความสำคัญของการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองทั้งของข้าราชการพลเรือนและของประชาชนทั่วไป จึงได้ทรงจัดระเบียบปฏิบัติของข้าราชการพลเรือนให้เป็นระบบเดียวกัน โดยให้ข้าราชการพลเรือนตระหนักถึงความรับผิดชอบและคุณค่าใน “อาชีพ” ของตนเองด้วยหลัก ๔ ประการ คือ การให้ข้าราชการพลเรือนทั้งหมดอยู่ภายใต้ระเบียบปฏิบัติเดียวกัน การให้มีการเลือกสรรผู้มีความรู้ความสามารถเข้ารับราชการโดยเสมอภาคและยุติธรรม การให้ข้าราชการพลเรือนรับราชการเป็นอาชีพ และการให้ข้าราชการพลเรือนมีวินัย ระเบียบปฏิบัติที่ได้ทรงวางรากฐานไว้นี้ยังคงได้รับการปฏิบัติต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนในด้านของการให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองนั้น ทรงเริ่มจากความพยายามในการจัดการปกครองท้องถิ่นแบบเทศบาลซึ่งเป็นเรื่องที่ “ใกล้ตัว” และอยู่ในชีวิตประจำวันของประชาชนมากที่สุด ได้ทรงใช้ความพยายามถึง ๔ ปี และในที่สุดก็ประสบความสำเร็จในรัชกาลของพระองค์ แม้ว่าจะอยู่ในช่วงหลังการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วก็ตาม

คำสำคัญ : พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๗), การวางระบบข้าราชการพลเรือน, ความพยายามในการจัดการปกครองท้องถิ่นแบบเทศบาล

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต ในวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ พระบรมวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ และคณะเสนาบดี ได้กราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นเสวยราชย์ พระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๘

ความนำ

การจัดระเบียบการปกครองของไทยให้เป็นแบบสมัยใหม่ตามแนวทางตะวันตก ได้รับการวางรากฐานจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ซึ่งได้รับการสานต่อในรัชกาลที่ ๖ โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชโอรส มาในรัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชโอรสอีกพระองค์หนึ่งในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงสานต่องานด้านการจัดระเบียบการปกครองทั้งจากสมเด็จพระบรมชนกนาถและสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช โดยเฉพาะด้านการวางระบบข้าราชการพลเรือนและความพยายามในการจัดการปกครองท้องถิ่นแบบเทศบาล

การวางระบบข้าราชการพลเรือน

ก่อนรัชกาลที่ ๗ การบริหารงานบุคคลในราชการพลเรือนยังไม่มีระเบียบปฏิบัติเป็นระบบเดียวกันทำให้การบรรจุบุคคลเข้ารับราชการ การให้เงินเดือน การกำหนดระเบียบวินัย การลงโทษ ตลอดจนการออกจากราชการของข้าราชการ แต่ละหน่วยราชการต่างปฏิบัติไป

* ผู้เขียนขอขอบพระคุณศาสตราจารย์กิตติคุณสุนทร อมรวิวัฒน์ ราชบัณฑิต สำนักวรรณกรรมศาสตร์และการเมืองผู้เป็นแรงบันดาลใจให้ผู้เขียนตระหนักถึงพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีต่อราชบัณฑิตยสถานเป็นการเฉพาะ ซึ่งเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้เขียนนำเสนอเรื่องนี้ในวารสารราชบัณฑิตยสถานครบรอบ ๘๐ ปี

ขอขอบคุณคุณกนกวลี ชูชัยยะ เลขานุการราชบัณฑิตยสถาน ที่ได้ให้ความรู้ว่า ราชบัณฑิตยสถานองค์กรแห่งภูมิปัญญาและวิทยาการของชาติแห่งนี้ จัดตั้งขึ้นโดยพระราชบัญญัติฉบับแรก คือ พระราชบัญญัติว่าด้วยราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๔๗๖ แทนราชบัณฑิตยสภาที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๙ สถาปนาขึ้นโดยมีมติให้ผ่านร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวเมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๖ ในรัชกาลที่ ๗ และมีพระบรมราชโองการประกาศใช้ในวันเดียวกันนั้น จึงถือเอาวันที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๖ เป็นวันสถาปนาราชบัณฑิตยสถาน

ขอขอบคุณคุณพลั้งจิต โกศลวัฒน์ นักทรัพยากรบุคคลชำนาญการพิเศษ สำนักงานเลขาธิการ (กลุ่มงานบริหารทรัพย์สิน) สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (กพ.) อย่างยิ่งที่ได้ความรู้แก่ผู้เขียนเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทางด้านการจัดระเบียบการปกครองข้าราชการพลเรือนและด้านการปกครองท้องถิ่นด้วยการอภิปราย ถกเถียงในการทำงานวิจัยด้วยกันในเรื่อง ๙ แผ่นดินของการปฏิรูประบบราชการ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจาก สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (กพร.) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๙ ขณะที่รองศาสตราจารย์ ดร.ทศพร ศิริสัมพันธ์ เป็นเลขาธิการ กพร. ได้รับการจัดพิมพ์หลายครั้งและล่าสุดใน พ.ศ. ๒๕๕๖ จัดพิมพ์ในโครงการสนับสนุนการจัดทำต้นฉบับหนังสือใหม่ที่ทรงคุณค่าของสำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยเฉพาะงานเขียนเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในงานวิจัยเรื่องนี้ของคุณพลั้งจิต โกศลวัฒน์ นับว่าเป็นพื้นฐานองค์ความรู้ของผู้เขียนในการนำเสนอบทความนี้.

ตามระเบียบหรือประเพณีของหน่วยราชการนั้น ๆ โดยไม่มีกฎเกณฑ์กลางกำหนดให้ปฏิบัติเป็นแบบเดียวกัน

ในรัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่า สมควรที่จะวางระเบียบข้าราชการพลเรือนให้แน่นอนเหมือนกันหมด เปิดโอกาสให้ผู้มีความรู้ได้เข้ารับราชการโดยหาวิธีเลือกสรรที่เป็นกลางและยุติธรรม ดังนั้นที่พระราชดำริที่ทรงมีเมื่อวันที่ ๒๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ หลังจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ อภิรัฐมนตรีและนายกราชบัณฑิตยสภา (ต่อมา พ.ศ. ๒๔๗๒ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ เลื่อนขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ) ทรงเรียบเรียงระเบียบข้าราชการพลเรือนขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายตามรับสั่ง ความตอนหนึ่งว่า

...เวลานี้การศึกษาเจริญขึ้นมากแล้ว จึงเป็นการสมควรที่จะรับคนเข้าทำราชการแต่เฉพาะผู้ที่มีความรู้ดี ประกอบทั้งเวลานี้ตำแหน่งหน้าที่ราชการก็เต็มหมดไม่น้อยไม่พอกับจำนวนคนที่อยากเข้ารับราชการ จึงเป็นการจำเป็นที่จะหาวิธีเลือกพินคนเข้ารับราชการโดยทางเป็นกลาง เป็นยุติธรรม และให้โอกาสกับผู้ที่ได้อุสหาพยายามเล่าเรียน มีความรู้ดี

อีกประการหนึ่ง การปกครองภายในกระทรวงต่าง ๆ นั้นไม่มีระเบียบแน่นอนเหมือนกันทุกกระทรวง เห็นว่าควรวางแบบให้คล้ายกันและให้แน่นอนสำหรับข้าราชการพลเรือนทั่วไปเพื่อข้าราชการจะได้รับความยุติธรรมและมีสิทธิหรือหน้าที่ (duty) ต่อราชการเหมือนกันหมดเพื่อให้เป็นการสม่ำเสมอ...^๑

พระราชบัณฑิตดังกล่าวเป็นที่มาของพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๔๗๑ ซึ่งประกาศเมื่อวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๑ โดยให้มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๑ ซึ่งในพระราชบัญญัติฉบับนั้นมีคำปรารภว่า

...พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า

^๑ โปรดดูรายละเอียดใน สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับระบบข้าราชการพลเรือน, บันทึกประวัติการร่างพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พุทธศักราช ๒๔๗๑, เนื่องในโอกาสครบรอบร้อยปีแห่งวันพระราชสมภพพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ วันที่ ๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๖, (กรุงเทพฯ : สำนักงาน ก.พ., ๒๕๓๖), หน้า ๒๑-๒๒.

โดยที่มีพระราชประสงค์ จะทรงวางระเบียบข้าราชการพลเรือนให้เป็นไปในทางเลือกสรรผู้มีความรู้และความสามารถเข้ารับราชการเป็นอาชีพ ไม่มีกั๊กวลด้วยการแสวงผลประโยชน์ในทางอื่น ส่วนฝ่ายข้าราชการก็ให้ได้รับประโยชน์ยิ่งขึ้นเนื่องจากความสละพร้อมด้วยข้าราชการซึ่งมีความสามารถและรอบรู้ในวิถีและอุบายของราชการ กับทั้งหน้าที่และวินัยอันตนพึงรักษาเป็นนิตยกาล ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยบหมตราต่อไปนี้...^๒

สรุปได้ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงวางรากฐานระบบข้าราชการพลเรือนไว้เป็นหลักฐานสำคัญ ๔ ประการ ดังนี้^๓

หลักการที่ ๑ ให้ข้าราชการพลเรือนทั้งหมดอยู่ภายใต้ระเบียบเดียวกัน เพื่อสนองพระราชดำริตามพระราชบัญญัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

...การปกครองภายในกระทรวงต่าง ๆ นั้น ไม่มีระเบียบแน่นอนเหมือนกัน
ทุกกระทรวง เห็นว่าควรวางแบบให้คล้ายกันและให้แน่นอนสำหรับข้าราชการ
พลเรือนทั่วไป เพื่อข้าราชการจะได้รับความยุติธรรม และมีสิทธิหรือหน้าที่
(duty) ต่อราชการเหมือนกันหมดเพื่อให้เป็นการสม่ำเสมอ...^๔

หลักการแรกนี้ บัญญัติให้ข้าราชการพลเรือนที่จะต้องอยู่ภายใต้ระเบียบตามพระราชบัญญัตินี้ หมายถึงผู้ซึ่งได้รับแต่งตั้งให้เข้ารับราชการในกระทรวง ทบวง กรม แผ่นดินฝ่ายพลเรือนทั้งหมด และให้รวมทั้งข้าราชการฝ่ายพลเรือนในกระทรวงการทหารด้วย ทั้งนี้เพื่อให้ข้าราชการพลเรือนทั่วไปอยู่ภายใต้ระเบียบที่แน่นอนเหมือนกันทุกกระทรวงตามพระราชดำริดังกล่าว ยกเว้นเฉพาะข้าราชการตุลาการซึ่งมีระเบียบแยกออกไปเป็นพิเศษอีกส่วนหนึ่ง

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๓.

^๓ พลั้งจิต โกศลวัฒน์. “พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว: พระผู้ทรงพัฒนาระบบข้าราชการพลเรือนในระบอบประชาธิปไตย” ใน ปิยนาด บุนนาค และคณะ. ๙ แผ่นดินของการปฏิรูประบอบราชการ. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๗๗.

^๔ สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับระบบข้าราชการพลเรือน : ตอนที่ ๑ การวางรากฐานระบบข้าราชการพลเรือน. (กรุงเทพฯ : สำนักงาน ก.พ., ๒๕๓๒), หน้า ๒๑-๒๒.

นอกจากนี้ เพื่อให้ข้าราชการพลเรือนทั่วไปได้รับความยุติธรรมเป็นการสม่ำเสมอตามพระราชดำริ พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๔๗๑ จึงบัญญัติให้มีการรักษาพระราชบัญญัติประกอบด้วย เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ เสนาบดีกระทรวงธรรมการ และกรรมการซึ่งพระมหากษัตริย์จะทรงเลือกตั้งโดยทรงพิจารณาจากคุณวุฒิอีก ๒ คน ทำหน้าที่กำหนดหลักสูตร และจัดการสอบไล่ผู้ที่สมัครจะเข้ารับราชการพลเรือน จัดการศึกษาของนักเรียนหลวงฝ่ายพลเรือนที่ส่งไปเล่าเรียนในต่างประเทศ และรักษาการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้^๕ กรรมการคณะนี้เป็นองค์กรกลางบริหารงานบุคคลเพียงองค์กรเดียวที่ทำหน้าที่ดำเนินการบริหารงานบุคคลของข้าราชการพลเรือนและกำกับดูแลให้กระทรวง ทบวง กรม ต่าง ๆ ปฏิบัติการบริหารงานบุคคลของข้าราชการพลเรือนให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน กรรมการคณะนี้ในสมัยนั้นเรียกกันย่อ ๆ ว่า “ก.ร.พ.”

อนึ่ง เพื่อวางระเบียบข้าราชการพลเรือนให้แน่นอนและเหมือนกันหมดตามพระราชดำริดังกล่าว พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๔๗๑ จึงบัญญัติข้อกำหนดสำหรับข้าราชการพลเรือนไว้ให้ทุกกระทรวง ทบวง กรม ปฏิบัติเหมือนกัน ในด้านอำนาจการแต่งตั้งเลื่อนตำแหน่ง ลงโทษ และปลดออกจากราชการ จะเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติฯ ได้วางระบบบริหารงานบุคคลในลักษณะรวบอำนาจ (centralization) ไว้ที่เจ้ากระทรวง แต่เจ้ากระทรวงอาจมอบอำนาจของตน (delegation of authority) ให้หัวหน้ากรมได้^๖

พร้อมกันนั้น พระราชบัญญัติฯ ยังได้วางระบบโครงสร้างในการบริหารงานบุคคลไว้ด้วยโดยตราไว้ในมาตรา ๒๖ ซึ่งระบุให้ข้าราชการพลเรือนสามัญมีกำหนดยศเป็น ๒ ชั้น จากชั้นสูงลงมาตามลำดับคือ ชั้นสัญญาบัตรและชั้นราชบุรุษ ชั้นสัญญาบัตรประกอบด้วยยศจากสูงลงมาตามลำดับคือ มหาอำมาตย์เอก มหาอำมาตย์โท มหาอำมาตย์ตรี ต่อมาเป็นชั้น อำมาตย์เอก อำมาตย์โท อำมาตย์ตรี ชั้นสุดท้ายคือ รองอำมาตย์เอก รองอำมาตย์โท รองอำมาตย์ตรี ส่วนชั้นราชบุรุษ ได้แก่ ราชบุรุษ ทั้งนี้ การเทียบตำแหน่งและยศข้าราชการพลเรือนสามัญให้ใช้ตามตารางเทียบซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้สภาการคลังกำหนดไว้เป็นคราวๆ ไป^๗

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๔, ๕๕๕

^๖ พลังจิต โกศลวัฒน์. เรื่องเดิม, หน้า ๑๗๘.

^๗ ผู้เขียนสรุปจากมาตรา ๒๖ อ้างถึงใน พลังจิต โกศลวัฒน์. เรื่องเดิม, หน้า ๑๗๙.

ระบบโครงสร้างในการบริหารงานบุคคลตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๔๗๑ จัดเป็นระบบจำแนกชั้นยศ (rank classification) โดยให้ข้าราชการพลเรือน มียศซึ่งอาจเทียบเคียงกับทหารได้ อาทิ ยศราชบุรุษเทียบได้กับทหารชั้นประทวนยศนายสิบ ขึ้นไปแต่ไม่ถึงนายร้อย ยศรองอำมาตย์เทียบได้กับทหารชั้นสัญญาบัตรยศนายร้อย ยศอำมาตย์ เทียบได้กับทหารชั้นสัญญาบัตรยศนายพัน และยศมหาอำมาตย์เทียบได้กับทหารชั้นสัญญา บัตรยศนายพล ส่วนผู้ดำรงตำแหน่งใดจะมียศใดนั้น สภาการคลังเป็นผู้ออกประกาศเทียบ ตำแหน่งและยศ ซึ่งสภาการคลังประกาศตารางเทียบตำแหน่งและยศของข้าราชการพลเรือน โดยถืออัตราเงินเดือนขั้นสูงสุดที่ได้รับอยู่เป็นเกณฑ์เทียบ ตามประกาศลงวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๑ ดังนี้^๔

ตำแหน่ง	เงินเดือนขั้นสูงสุดไม่เกิน	ยศอย่างสูง
เสนาบดี	๓,๐๐๐	มหาอำมาตย์เอก
อธิบดีชั้น ๑	๑,๙๐๐	มหาอำมาตย์โท
อธิบดีชั้น ๒	๑,๓๐๐	มหาอำมาตย์ตรี
เจ้ากรมชั้น ๑	๗๐๐	อำมาตย์เอก
เจ้ากรมชั้น ๒	๕๐๐	อำมาตย์โท
ปลัดกรมชั้น ๑	๔๐๐	อำมาตย์ตรี
ปลัดกรมชั้น ๒	๓๐๐	รองอำมาตย์เอก
นายเวรชั้น ๑	๒๐๐	รองอำมาตย์โท
นายเวรชั้น ๒	๑๐๐	รองอำมาตย์ตรี
รองเวร	๕๐ - ๘๐	ราชบุรุษ

ตำแหน่งที่เรียกเป็นอย่างอื่น ให้เทียบเข้าหาตำแหน่งในแบบกลางนี้

ที่มา : พลจัตวา โกศลวัฒน์. “พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว: พระผู้ทรงพัฒนาระบบข้าราชการพลเรือน ในระบอบประชาธิปไตย” ใน ปิยนาล บุนนาค และคณะ. ๙ แผ่นดินของการปฏิรูประบอบราชการ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖, หน้า ๑๗๙.

^๔ สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, เรื่องเดิม, หน้า ๕๖๘

หลักประการที่ ๒ ให้เลือกสรรผู้มีความรู้ความสามารถเข้ารับราชการโดยเสมอภาค และยุติธรรม ดังพระราชบัญญัติว่า

...จำเป็นที่จะหาวิธีเลือกพ้นคนเข้ารับราชการโดยทางเปนกลาง เปน
ยุติธรรม และให้โอกาสกับผู้ที่ได้อุสหาพยายามเล่าเรียน มีความรู้ดี...^๙

พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๔๗๑ บัญญัติให้ผู้เข้ารับราชการ เป็นข้าราชการพลเรือนสามัญ ต้องเป็นผู้สอบไล่วิชาข้าราชการพลเรือนได้ (มาตรา ๑๖) โดยให้ใช้วิธีสอบแข่งขัน และให้ผู้สอบได้คะแนนสูงมีสิทธิเข้ารับราชการก่อนได้ผู้คะแนนต่ำ (มาตรา ๑๘) ทั้งนี้ โดยให้กรรมการรักษาพระราชบัญญัติ ซึ่งเป็นองค์กรกลางบริหารงาน บุคคลสำหรับข้าราชการพลเรือนเป็นผู้กำหนดหลักสูตรและจัดการสอบแข่งขัน (มาตรา ๘) ซึ่งเป็นการสอบรวมให้ทุกกระทรวง ทบวง กรม แล้วให้เจ้ากระทรวงของผู้สอบได้ไปบรรจุต่อไป (มาตรา ๑๙) ทั้งนี้ เว้นแต่การบรรจุผู้มีวุฒิหรือลักษณะพิเศษบางประการ กรรมการรักษา พระราชบัญญัติอาจอนุมัติให้บรรจุโดยไม่ต้องสอบแข่งขันก็ได้ เช่น ผู้ได้รับปริญญา หรือ ประกาศนียบัตรวิชาชีพ (มาตรา ๒๐)

หลักที่ให้เลือกสรรผู้มีความรู้ความสามารถเข้ารับราชการโดยเสมอภาคและยุติธรรมนี้ ตรงกับหลักการของระบบคุณธรรม (Merit System) ในข้อที่ว่า ให้ถือหลักความรู้ความสามารถ (Competency) และความเสมอภาคในโอกาส (Equality of Opportunity) หลักความรู้ ความสามารถนี้ยังให้ใช้สำหรับการเลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่งข้าราชการอีกด้วย ตามมาตรา ๒๔ และมาตรา ๒๕ ของพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พุทธศักราช ๒๔๗๑

หลักการประการที่ ๓ ให้ข้าราชการพลเรือนรับราชการเป็นอาชีพ ดังคำปรารภใน พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๔๗๑ ว่า

...โดยที่มีพระราชประสงค์จะทรงวางระเบียบข้าราชการพลเรือนให้เป็นไป
ในทางเลือกสรรผู้ที่มีความรู้และความสามารถเข้ารับราชการเป็นอาชีพ ไม่มี
กังวลด้วยการแสวงผลประโยชน์ในทางอื่น...^{๑๐}

ด้วยเหตุนี้ พระราชบัญญัติฯ จึงได้ตราบทบัญญัติเป็นหลักประกันให้การรับราชการ ของข้าราชการพลเรือนสามัญเป็นอาชีพ โดยกำหนดว่า

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๓.

- ๑) ให้ข้าราชการพลเรือนสามัญได้รับเงินเดือนตลอดเวลาที่รับราชการอยู่ (มาตรา ๑๕)
 - ๒) ให้ข้าราชการพลเรือนสามัญมีโอกาสได้เลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นไปตามความรู้ความสามารถและอายุราชการ (มาตรา ๒๔ และมาตรา ๒๕)
 - ๓) ให้ข้าราชการพลเรือนสามัญได้รับบำเหน็จบำนาญเมื่อออกจากราชการ (มาตรา ๑๕)
- พระราชประสงค์ที่จะให้การรับราชการเป็นอาชีพนี้ตรงกับ “Career System” ในหลักวิชาการบริหารงานบุคคล หมายความว่า ข้าราชการแต่ละคนมีทางก้าวหน้าในสายอาชีพนั้นสูงขึ้นเป็นลำดับไปโดยไม่ต้องเปลี่ยนอาชีพไปหาทางก้าวหน้าในอาชีพอื่น พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๔๗๑ ได้แบ่งข้าราชการพลเรือนเป็นประเภทต่าง ๆ ตามแนวของ “ระเบียบข้าราชการพลเรือน” ที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ (พระอิสริยยศในขณะนั้น) ทรงเรียบเรียงขึ้นพลุลเกล้าฯ ถวาย เพื่อเป็นพื้นฐานในการร่างพระราชบัญญัตินี้ ซึ่งทรงอธิบายว่า ควรแบ่งข้าราชการพลเรือนออกเป็น ๓ ประเภท คือ ข้าราชการพลเรือนสามัญ (Ordinary member of the civil service) ข้าราชการพลเรือนวิสามัญ (Extraordinary member of the civil service) และพนักงาน (Government Employee) โดยที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายเกี่ยวกับข้าราชการพลเรือนสามัญว่า

...ข้าราชการพลเรือนสามัญนั้นเป็นคนในบังคับสยาม ซึ่งรัฐบาลเลือกสรรตามข้อบังคับ มีสอบวิชาความรู้เป็นต้น แล้วตั้งไว้ในตำแหน่งราชการตามระเบียบ เริ่มตั้งแต่ชั้นต่ำแล้วเลื่อนยศบันดาศักดิ์รับผลประโยชน์เพิ่มขึ้นไปเป็นลำดับ โดยฐานะที่เป็นผู้อยู่รับราชการจนตลอดอายุขัย และให้ได้รับบำเหน็จบำนาญในเวลาไม่สามารถจะทำราชการได้ต่อไป...^{๑๑}

ส่วนข้าราชการพลเรือนวิสามัญ พระองค์ทรงอธิบายว่า

...ข้าราชการพลเรือนประเภทวิสามัญนั้นจะเป็นคนในบังคับต่างประเทศก็ได้หรือในบังคับสยามก็ได้ สุดแต่รัฐบาลเห็นว่ามีความพิเศษบางอย่างอันจะทำการเฉพาะอย่างนั้นให้เป็นประโยชน์แก่ราชการได้ จึงรับหรือเรียกหามาทำราชการ และยอมให้มีศักดิ์เป็นข้าราชการพลเรือน แต่มีสิทธิแลรับผลประโยชน์เพียงขนาดแลกำหนดเวลาที่สัญญากับบุคคลผู้นั้นหรือระเบียบอีกประเภทหนึ่งต่างหาก...^{๑๒}

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^{๑๒} เพิ่งอ้าง.

สำหรับพนักงาน ทรงอธิบายว่า

...พนักงานนั้น คือบุคคลในบังคับสยามก็ได้ หรือในบังคับต่างประเทศก็ได้ ซึ่งรัฐบาลรับหรือเรียกหาเข้าทำราชการอันใช้แต่เพียงแรงงาน หรือเฉพาะเวลาเฉพาะการไม่ต้องรอบรู้วิชาการเช่นกำหนดไว้สำหรับข้าราชการพลเรือน จำพวกพนักงานมีสิทธิแลได้รับผลประโยชน์เพียงเท่าที่สัญญาเฉพาะตัว หรือข้อบังคับสำหรับจ้างแรงงาน”^{๑๓} และ “พนักงานนั้น กำหนดเป็น ๒ ประเภท

ก. พนักงานประจำการ เช่น เสมียน นักการ ภารโรง เป็นต้น อันมีตำแหน่งในทำเนียบระเบียบการ

ข. พนักงานทำการชั่วคราว เช่น คนงาน เป็นต้น ซึ่งเรียกหาว่าจ้างมา ทำราชการจรชั่วคราว”^{๑๔}

อนึ่ง คำว่า “พนักงาน” เมื่อตราเป็นพระราชบัญญัติได้เปลี่ยนเป็น “เสมียนพนักงาน” เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต องคมนตรี อภิรัฐมนตรี และเสนาบดีกระทรวงกลาโหมขณะนั้น (พ.ศ. ๒๔๖๙-๒๔๗๑) ทรงเสนอว่า “อ่านดูแล้วก็ไม่ผิดกับกุลีเลย ถ้าจะเปลี่ยนแปลงคำเสียใหม่ และเติมเสมียนไว้ในหมวดนี้ ก็จะได้” ซึ่งที่ประชุมกรรมการร่างพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนเห็นชอบด้วย จึงได้ตกลงแก้เป็น “เสมียนพนักงาน”^{๑๕} เสมียนพนักงานทำงานเฉพาะอย่างหรือเฉพาะการ หรือชั่วคราวเช่นเดียวกับข้าราชการพลเรือนวิสามัญ ต่างกันแต่เพียงข้าราชการพลเรือนวิสามัญเป็นผู้มีความรู้พิเศษบางอย่าง ส่วนเสมียนพนักงานไม่ต้องมีความรู้วิชาการอย่างใด เสมียนพนักงานจึงไม่มีทางพัฒนาก้าวหน้าในสายอาชีพ ซึ่งไม่ใช่พวก Career เช่นเดียวกับข้าราชการพลเรือนวิสามัญ

พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๔๗๑ ได้บัญญัติให้ข้าราชการพลเรือนสามัญรับราชการเป็นการถาวรจนเกษียณอายุ ซึ่งถือได้ว่าเป็นพวก Career ส่วนข้าราชการพลเรือนวิสามัญและเสมียนพนักงานปฏิบัติราชการเฉพาะกาลหรือเฉพาะเวลา ไม่มีสถานภาพถาวร จึงไม่ใช่พวก Career นอกจากนี้ ข้าราชการฝ่ายรัฐพาณิชย์ซึ่งได้รับการจัดอยู่ในประเภทข้าราชการพลเรือนวิสามัญด้วยนั้น เป็นเพราะกระทรวงพาณิชย์ไม่ต้องการให้รับราชการเป็นการถาวร ดังคำกราบบังคมทูลของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ อภิรัฐมนตรีและเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์ขณะนั้น (พ.ศ. ๒๔๖๓-๒๔๗๓) ว่า

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘-๑๙.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๐-๓๙๑.

...ข้าราชการรัฐพาณิชย์ คือ รถไฟ ไปรษณีย์โทรเลข นั้น ถ้าจะเปลี่ยนให้
มี fixed career แล้ว ติดขัด เพราะว่าการพาณิชย์บางเวลาต้องการคนมาก
บางเวลาต้องลดคนโดยด่วน และการที่จะเอาคนที่ไม่ efficient ออกก็จะ
ลำบาก และจะปรับเงินเดือนเข้าหายากนัก...^{๑๖}

หลักประการที่ ๔ ให้ข้าราชการพลเรือนมีวินัย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้า
อยู่หัวได้มีพระราชบัญญัติเมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๙ หลังจากสมเด็จพระเจ้าฟ้า
กรมพระนครสวรรค์วรพินิตทูลเกล้าฯ ถวายร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการลงโทษข้าราชการ
มีข้อความตอนหนึ่งว่า

...ร่างพระราชบัญญัตินี้ ควรส่งไปให้เสนาบดีออกความเห็นมาก่อน เดิมคิด
ว่าจะให้ออกให้ทันใช้ในศกหน้ารวมกันกับระเบียบการรับข้าราชการพลเรือน
เข้าทำราชการ แต่ถ้าจะออกระเบียบการลงโทษนี้เสียก่อนก็ได้ ให้เสนาบดี
พิจารณาว่าจะ ๑ ควรออกพระราชบัญญัติระเบียบการลงโทษโดยเร็ว หรือ
จะรอเอาไว้รอออกพร้อมกับระเบียบการรับคนเข้าทำราชการ ๒ จะควรทำเป็น
๒ พระราชบัญญัติหรือรวมไปในพระราชบัญญัติเดียวกัน...^{๑๗}

ในที่สุดมีการตกลงกันว่า ให้รวมระเบียบการลงโทษข้าราชการกับระเบียบการรับคน
เข้าทำราชการไว้ในพระราชบัญญัติเดียวกัน จึงมีคำปรารภในพระราชบัญญัติระเบียบ
ข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๔๗๑ ซึ่งสะท้อนพระราชประสงค์ถึงความตอนหนึ่งว่า

...ส่วนฝ่ายข้าราชการก็ให้ได้รับประโยชน์ยิ่งขึ้น เนื่องจากความสละพรั่ง
พร้อมด้วยข้าราชการซึ่งมีความสามารถและรอบรู้ในวิถีและอุปนิสัยของราชการ
กับทั้งหน้าที่และวินัยอันตนพึงรักษาเป็นนิตยกาล...^{๑๘}

พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๔๗๑ ได้บัญญัติเกี่ยวกับวินัยและ
การลงโทษไว้หลายประการ^{๑๙} วินัยที่กำหนดให้ข้าราชการต้องถือปฏิบัติ ได้แก่

- (๑) อุทิศเวลาทั้งหมดของตนให้แก่ราชการ
- (๒) รักษาชื่อเสียงมิให้ขึ้นชื่อว่าเป็นผู้ประพฤติชั่ว

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๕.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๓.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖๒-๕๖๔.

- (๓) เคารพเชื่อฟังผู้บังคับบัญชา
- (๔) ถือประโยชน์ของราชการแผ่นดินเป็นที่ตั้ง
- (๕) ไม่กระทำการใด ๆ อันอาจเสียเกียรติศักดิ์ของตำแหน่งหน้าที่ราชการ ส่วนวินัยที่เป็นข้อห้ามมิให้ข้าราชการปฏิบัติ คือ
 - (๑) ห้ามมิให้อาศัยอำนาจหน้าที่ราชการจะโดยทางตรงหรือทางอ้อมก็ตาม เพื่อหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเองหรือแก่ญาติมิตรของตน
 - (๒) ห้ามมิให้เป็นตัวกระทำการในทางหุ้นส่วนหรือบริษัทใด ๆ
 - (๓) ห้ามกระทำการหาผลประโยชน์ใด ๆ อันอาจเป็นทางทำให้เสียความเที่ยงธรรมในตำแหน่งหน้าที่ของตน
 - (๔) ห้ามมิให้กระทำการข้ามผู้บังคับบัญชาเหนือตนในการปฏิบัติราชการ เว้นไว้แต่จะได้รับอนุญาตเป็นพิเศษชั่วคราว

นอกจากนี้ยังมีบทบัญญัติให้ข้าราชการต้องปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชา ซึ่งสั่งในหน้าที่ราชการโดยชอบด้วยกฎหมาย แต่ถ้าไม่เห็นพ้องด้วยก็สามารถเสนอคัดค้านเป็นลายลักษณ์อักษรได้แต่ต้องเสนอทันที และเมื่อเสนอคัดค้านแล้วผู้บังคับบัญชามีได้สั่งถอนหรือแก้ไขคำสั่งที่ส่งไป ข้าราชการซึ่งเป็นผู้ได้บังคับบัญชาที่ต้องปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้ได้กำหนดโทษผิดวินัยข้าราชการพลเรือนไว้ ๔ สถาน คือ

- (๑) ไล่ออก
- (๒) ลดตำแหน่งหรือลดขั้นเงินเดือน
- (๓) ตัดเงินเดือน
- (๔) ดำเนินโทษเป็นลายลักษณ์อักษร

กล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีบทบาทสำคัญยิ่งในการวางรากฐานของระบบข้าราชการพลเรือนบนหลัก ๔ ประการดังกล่าว นับตั้งแต่ได้ทรงมีพระราชดำริให้วางระบบข้าราชการพลเรือน ปรากฏหลักฐานตามหนังสือของราชเลขาธิการทูลสมาชิกอภิรัฐและถึงเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ว่า ทรงมีพระราชดำริที่จะวางระเบียบการรับคนเข้าทำราชการและระเบียบการปกครองภายในกระทรวงต่าง ๆ ให้แน่นอนและคล้ายคลึงกันสำหรับข้าราชการพลเรือนทั่วไป โปรดเกล้าฯ ให้ส่งบันทึกเรื่องระเบียบข้าราชการพลเรือน ซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพทูลเกล้าฯ ถวายและร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการลงโทษข้าราชการพลเรือน ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิตทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อให้อภิรัฐมนตรีและเสนาบดีพิจารณาถวายความเห็น^{๒๐}

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓-๔๔.

นอกจากนี้ทรงขอคำแนะนำจากผู้ที่เกี่ยวข้องและผู้รู้ โดยทรงขอความเห็นเกี่ยวกับร่างระเบียบข้าราชการพลเรือน และร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการลงโทษข้าราชการพลเรือนดังกล่าวข้างต้นจากอภิรัฐมนตรีและเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ตลอดจนทรงรับฟังความคิดเห็นของที่ปรึกษากระทรวงต่าง ๆ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศ อาทิ ชาวอังกฤษ ชาวฝรั่งเศส และชาวอเมริกัน ทั้งนี้ แสดงให้เห็นว่าทรงมีความรอบคอบระมัดระวังในการริเริ่มวางหลักปฏิบัติใหม่เป็นครั้งแรกและมีพระราชหฤทัยเป็นนักประชาธิปไตยที่จะต้องรับฟังความเห็นของผู้ที่เกี่ยวข้องก่อนที่จะตัดสินพระราชหฤทัย

พร้อมกันนั้นทรงร่วมพิจารณาร่างระเบียบข้าราชการพลเรือน ดังปรากฏในรายงานประชุมอภิรัฐมนตรีสภาและรายงานเสนาบดีสภา มีพระราชดำริพระราชทานพระราชดำริ และทรงอภิปรายพระราชทานความเห็น ตลอดจนทรงตัดสินพระราชหฤทัยในปัญหาสำคัญ ๆ ต่าง ๆ ด้วย^{๒๑}

ท้ายที่สุดมักทรงรับสั่งถามข้อสงสัยในร่างระเบียบข้าราชการพลเรือน พระราชทานคำแนะนำเกี่ยวกับร่างระเบียบข้าราชการพลเรือน และทรงแก้ไขถ้อยคำในระเบียบข้าราชการพลเรือนเมื่อเป็นร่างพระราชบัญญัติแล้ว ปรากฏหลักฐานในร่างพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนที่กรรมการร่างพระราชบัญญัตินำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย มีพระราชหัตถเลขาทรงเขียนได้ด้วยเส้นแดงบ้าง เส้นน้ำเงินบ้าง ซึ่งราชเลขาธิการได้บันทึกไว้ว่า “มีพระราชกระแสว่าพระราชหัตถเลขาที่ทรงเขียนด้วยเส้นแดงนั้น เป็นพระราชดำรัสสั่ง ส่วนที่ทรงเขียนด้วยดินสอสีน้ำเงินนั้น โปรดเกล้าฯ ให้สอบสวน”^{๒๒}

จากที่นำเสนอมาข้างต้นนั้น สะท้อนให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใส่พระราชหฤทัยในการจัดระบบข้าราชการพลเรือนเป็นอย่างมาก ทรงพระปรีชาสามารถ และทรงรอบรู้ในหลักวิชาและระเบียบปฏิบัติ ตลอดจนปัญหาเกี่ยวกับระเบียบข้าราชการพลเรือนอย่างลึกซึ้งและกว้างขวาง กอปรด้วยพระอัจฉริยภาพในการบริหารจัดการเป็นที่สุด

ความพยายามในการจัดการปกครองท้องถิ่นแบบเทศบาล

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริที่จะปลูกฝังความรู้ทางการเมืองให้แก่ประชาชนเพื่อเป็นการเตรียมสร้างรากฐานทางการเมืองปกครอง มีลักษณะเป็นการกระจายอำนาจจากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง โดยเริ่มฝึกให้ราษฎรในระดับท้องถิ่นตื่นตัวทางการเมืองด้วยวิธีการปรับปรุงกิจการสุขาภิบาลที่มีอยู่เดิม ให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น

^{๒๑} ดูตัวอย่างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๘.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๑-๔๔๑

การสุขาภิบาลนี้เริ่มมีขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ จากการจัดตั้งสุขาภิบาลกรุงเทพฯ ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐)^{๒๓} ในส่วนภูมิภาคมีการตราพระราชบัญญัติจัดการสุขาภิบาลท่าฉลอม ร.ศ. ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๘) ขึ้น ลักษณะส่วนใหญ่เกี่ยวกับการรักษาความสะอาดและอนามัยของท้องถิ่น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชประสงค์จะสานต่องานนี้จากสมเด็จพระบรมชนกนาถด้วยการปรับปรุงกิจการสุขาภิบาลให้เป็นรูปการบริหารส่วนท้องถิ่นแบบเทศบาล (Municipality) ซึ่งเรียกในขณะนั้นว่า “ประชาภิบาล” พระองค์สนพระราชหฤทัยในเรื่องนี้มาตั้งแต่แรกเริ่มรัชกาล ดังจะเห็นได้ว่า หลังจากเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติได้ไม่ถึง ๑ ปี ก็มีพระราชหัตถเลขาของวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ ถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย แสดงพระราชประสงค์จะให้กระทรวงมหาดไทยเตรียมการเรื่องจัดเทศบาลเสียตั้งแต่ขณะนั้น เพราะต้องดำเนินการศึกษาเปรียบเทียบจากเมืองใกล้เคียง และโปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดตั้งกรรมการวางโครงการทั้งนี้ เพื่อเป็นการป้องกันมิให้งานล่าช้า

ต่อมาในปีเดียวกันได้มีการจัดรูปการปกครองท้องถิ่นแบบใหม่ในรูปการจัดบำรุงสถานที่ชายทะเลตะวันตก โดยออกกฎหมายเรียกว่า พระราชบัญญัติการจัดบำรุงสถานที่ชายทะเลทิศตะวันตก พุทธศักราช ๒๔๖๙ ประกาศเมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ กำหนดเขตตั้งแต่ตำบลหัวหินถึงชะอำเป็นรูปเทศบาลแบบทดลองขึ้น ให้มีสภาบริหาร ซึ่งยังเป็นข้าราชการประจำ ประกอบด้วยผู้แทนกระทรวงมหาดไทย ผู้แทนกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และผู้แทนกรมรถไฟหลวง เป็นกรรมการดำเนินงาน โดยมีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อจัดบำรุงท้องที่บางแห่งทางชายทะเลตะวันตก รวมทั้งจัดให้มีและแก้ไขบำรุงการคมนาคม ประปา ไฟฟ้า ออกแบบโครงการ ผังสำหรับเมือง งานปลูกสร้างและงานโยธาต่าง ๆ พร้อมกันนั้นได้มีประกาศพระบรมราชโองการตั้งกรรมการและที่ปรึกษาสภาจัดบำรุงสถานที่ชายทะเลด้านตะวันตกด้วย ซึ่งประกอบด้วย พลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงกำแพงเพชรอัครโยธิน ผู้บัญชาการกรมรถไฟหลวง เป็นนายก มหาอำมาตย์ตรี พระยาวิสูตรสาครดิษฐ์ อธิบดีกรมเจ้าท่า กระทรวงมหาดไทย และมหาอำมาตย์ตรีพระยาสุพรรณสมบัติ ทำการแทนอธิบดีกรมศุลกากร กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เป็นกรรมการ โดยมี เซอร์เอดเวิร์ด คูก (Sir Edward Cook) ที่ปรึกษากระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เป็นที่ปรึกษาสภา

^{๒๓} โปรดดูรายละเอียดใน เทศบาล, ใน วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. มูลินีวิקיพีเดีย. สารานุกรมออนไลน์. เข้าถึงได้จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/เทศบาล>. อินเทอร์เน็ต. เข้าถึงเมื่อ ๙ เมษายน ๒๕๕๗.

ต่อมา พ.ศ. ๒๔๗๐ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้นำความเห็นเกี่ยวกับเรื่องเทศบาลของเซอร์เอ็ดเวิร์ด คุก ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายโดยระบุว่า เนื่องจากวัตถุประสงค์ของการสุขาภิบาลของไทยขณะนั้นไม่ชัดเจน ไม่มีนโยบายที่แน่นอนว่าจะดำเนินการในรูปเทศบาลเพื่อให้ราษฎรรู้จักการปกครองตนเอง หรือเพื่อรักษาความสะอาดท้องถิ่นเท่านั้น ประกอบกับการเงินของสุขาภิบาลขณะนั้นก็ไม่มี การควบคุม ฉะนั้น กระทรวงมหาดไทย จึงควรที่จะทบทวนนโยบายใหม่ และเริ่มงานปกครองท้องถิ่นอย่างเร่งด่วน ทั้งนี้ สืบเนื่องมาจากการที่กระทรวงมหาดไทยขอโอนเงินค่าอาชญาบัตรฆ่าสัตว์ไปเป็นรายได้ของสุขาภิบาลบางแห่ง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้นำเรื่องนี้เข้าประชุมปรึกษาในที่ประชุมเสนาบดีสภาและอภิรัฐมนตรีสภาโดยด่วน

อภิรัฐมนตรีสภาได้ประชุมปรึกษาเกี่ยวกับการปรับปรุงกิจการสุขาภิบาลให้เป็นรูปเทศบาลหลายครั้ง ในที่สุดที่ประชุมมีความเห็นว่า ควรตั้งคณะกรรมการขึ้นมาชุดหนึ่งเพื่อทำการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยเฉพาะ เรียกว่า “คณะกรรมการจัดการประชาภิบาล” นำโดยที่ปรึกษาชาวต่างประเทศชื่อ นายอาร์. ดี. เครก (Mr. R. D. Craig) ที่ปรึกษากฎหมายที่ดินเป็นประธานกรรมการ (นายอาร์. ดี. เครก เป็นชาวยุโรปที่มีความรู้ทางด้านเทศบาลและกฎหมายด้านนี้มากกว่าชาวไทย) และมีกรรมการชาวไทยอีก ๒ คน คณะกรรมการได้ออกสำรวจดูงานสุขาภิบาลตามหัวเมืองทั่วพระราชอาณาจักร เช่น เชียงใหม่ นครราชสีมา ภูเก็ต นครศรีธรรมราช และสงขลา แล้วทำเป็นรายงานซึ่งชี้ให้เห็นว่างานสุขาภิบาลในประเทศไทยได้ผลประโยชน์น้อย และยังไม่มีการเรียบแบบแผนที่เหมาะสม ต่อมา คณะกรรมการได้กราบถวายบังคมลาไปดูงานในประเทศใกล้เคียงซึ่งเคยประสบปัญหาเช่นเดียวกับไทย คือ ชวา สิงคโปร์ ฮองกง และฟิลิปปินส์ เมื่อดูงานในประเทศเหล่านี้เสร็จแล้ว นายอาร์. ดี. เครก ได้เดินทางไปดูงานในประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรปตามลำพัง

เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยได้นำรายงานของคณะกรรมการจัดการประชาภิบาล ซึ่งเขียนที่ฮองกงขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายในวันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ รายงานนี้มีเนื้อหาแบ่งเป็น ๓ บท คือ

๑. The Functioning of municipalities in Siam.

๒. The Functioning of municipalities in the other countries which we have visited.

๓. Proposals for future policy.

ปรากฏความเห็นของคณะกรรมการอยู่ในบทที่ ๓ สรุปได้ว่า ยังไม่สมควรปล่อยให้ประชาชนดำเนินงานเทศบาลตามลำพัง เพราะยังไม่มีความรู้ทางด้านนี้เพียงพอ อย่างไรก็ตาม

เพื่อให้มีการตื่นตัวในหมู่ประชาชน ควรมีการทดลองเลือกตั้งกรรมการที่ไม่เป็นข้าราชการ ประจำเข้าร่วมดำเนินกิจการด้วย การวางแผนทางในการจัดเทศบาลควรกระทำด้วยความระมัดระวัง เพื่อให้มีความมั่นคงซึ่งจะให้ผลดีกว่าการเปลี่ยนแปลงอย่างเร่งด่วน ที่สำคัญคือ ควรแยกงานเทศบาลออกจากกรมสาธารณสุข โดยให้เป็นกรมเกี่ยวกับการปกครองท้องถิ่น ขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรรายงานของคณะกรรมการฯ แล้ว มีพระราชบันทึกแสดงความเห็นชอบกับข้อเสนอของคณะกรรมการ พร้อมกับมีพระราชดำริว่าควรจัดการเทศบาลขึ้นที่กรุงเทพฯ เช่นเดียวกัน โดยให้ปรับปรุงระเบียบวิธีดำเนินการตามแบบของสิงคโปร์และฮ่องกง พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้นำเรื่องการเทศบาลเข้าประชุมปรึกษาในที่ประชุมเสนาบดีสภาซึ่งยังไม่สามารถลงมติได้เนื่องจากมีปัญหาหลายข้อที่สำคัญคือ ประชาชนยังไม่ค่อยมีจิตสำนึกเพื่อสาธารณประโยชน์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระราชดำริว่า ควรทดลองจัดการเทศบาลในเมืองใหญ่ ๆ เช่น นครปฐม ก่อน เพื่อฝึกหัดข้าราชการและประชาชนให้มีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองตามวิถีทางประชาธิปไตย เพราะถ้าจัดตั้งสภาเทศบาลไม่ได้ ก็จะไม่สามารถจัดตั้งรัฐสภาได้เช่นกัน ดังนั้น ถ้าหากต้องมีรัฐสภาในภายหน้าที่จำเป็นอย่างยั้งที่ต้องจัดให้มีสภาเทศบาลที่ดีก่อน ดังสะท้อนให้เห็นจากการพระราชทานสัมภาษณ์แก่หนังสือพิมพ์ต่างประเทศ ความตอนหนึ่งว่า

...ข้าพเจ้าเชื่อว่า ประชาชนควรจะมีสิทธิมีเสียงในกิจการของท้องถิ่น...

ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นการผิดพลาด ถ้าเราจะมีการปกครองระบอบรัฐสภา ก่อนที่ประชาชนจะมีโอกาสเรียนรู้และมีประสบการณ์อย่างดีเกี่ยวกับการใช้สิทธิเลือกตั้งในกิจการปกครองท้องถิ่น...^{๒๔}

ด้านนายอาร์. ดี. เครก หลังจากได้เดินทางไปศึกษาดูงานเทศบาลในประเทศต่าง ๆ ทางยุโรป คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส อิตาลี เยอรมนี แล้ว ก็ได้จัดทำรายงานเสนอต่อเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเกี่ยวกับลักษณะเทศบาลในเมืองนั้น ๆ และในกรุงเทพฯ กระทรวงมหาดไทยได้ตั้งกรรมการขึ้นพิจารณารายงานของนายอาร์. ดี. เครก คณะกรรมการนี้บันทึกความคิดเห็นบางประการที่ขัดแย้งกับรายงานของนายอาร์. ดี. เครก เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยจึงทรงนำรายงานของนายอาร์. ดี. เครก และบันทึกของคณะกรรมการฯ ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย พร้อมกับกราบบังคมทูลว่า การปรับปรุงแหล่งชุมชนให้มีรูปการปกครองแบบเทศบาลนั้น ไม่ว่าจะเป็น

^{๒๔} พช/ร.๗ นสพ.อเมริกัน/พ.ค. ๕๖. อ้างถึงในรองศาสตราจารย์ม.ร.ว.พยุหีสถาน ชุมพล. (พฤษภาคม ๒๕๕๖). เมื่อพระปกเกล้าฯ พระราชทานสัมภาษณ์นักหนังสือพิมพ์อเมริกัน. จดหมายเหตุสถาบันพระปกเกล้า, ๑๔(๕), ๕.

ตามหัวเมืองหรือกรุงเทพฯ จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยและความร่วมมือจากส่วนราชการหลายแห่ง ฉะนั้น ควรร่างพระราชบัญญัติเทศบาลขึ้นก่อน ซึ่งกระทรวงมหาดไทยได้ตั้งกรรมการร่างพระราชบัญญัติขึ้นแล้ว เมื่อพระราชบัญญัติได้รับการพิจารณาอนุมัติแล้วจึงสมควรจัดการเทศบาลในกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบ แต่มีพระราชหัตถเลขาว่า ขณะกำลังดำเนินการร่างพระราชบัญญัติ ก็ควรวางแผนจัดการเทศบาลในกรุงเทพฯ ไปด้วย เพราะมีพระราชประสงค์จะทอดพระเนตรเทศบาลในกรุงเทพฯ ที่มีการปฏิบัติงานได้ผลดี ในระหว่างยังดำรงพระชนม์ชีพอยู่

ปรากฏว่าเมื่อมีการร่างพระราชบัญญัติเทศบาลเสร็จแล้ว กระทรวงมหาดไทยได้นำเสนอในที่ประชุมสมุหเทศาภิบาล ซึ่งได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมบางแห่งแล้ว ก็ได้นำร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชกระแสรับสั่งว่า ให้แจกสำเนาแก่เสนาบดี และหลังจากนั้นอีก ๑ เดือน ให้รีบเรียกประชุมพิจารณาร่างพระราชบัญญัตินี้ ต่อมา วันที่ ๑๙ และ ๒๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๓ เสนาบดีสภาได้พิจารณาร่างพระราชบัญญัติเทศบาล พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทววงศ์วโรปathy เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศไม่ทรงเห็นด้วยกับบางมาตราในร่างพระราชบัญญัติ เช่น คุณสมบัติของมนตรีควรรวมมาตรการป้องกันมิให้ชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวจีนเข้ามามีอำนาจทางการเมืองเหนือชาวไทยซึ่งเป็นเจ้าของประเทศ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้กรมร่างกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม พิจารณาเปรียบเทียบหลักการของร่างพระราชบัญญัตินี้กับกฎหมายเทศบาลของต่างประเทศ เช่น ญี่ปุ่นและฝรั่งเศส ประกอบกับพระราชบัญญัติฉบับนี้เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของประชาชนอย่างมาก จึงโปรดเกล้าฯ ให้ส่งร่างพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวให้สภากฎมการองคมนตรีพิจารณาด้วยอีกทางหนึ่ง เมื่อกรมร่างกฎหมายและสภากฎมการองคมนตรีทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นอย่างไร จะได้มีการประชุมพิจารณาวินิจฉัยต่อไป

กรมร่างกฎหมายรับร่างพระราชบัญญัติเทศบาลไปพิจารณาตั้งแต่ปลาย พ.ศ. ๒๔๗๓ (เดือนกุมภาพันธ์) จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๗๔ ก็ยังมิได้กราบบังคมทูลถวายความเห็น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราชเลขาธิการมีหนังสือเตือน ๒ ครั้ง ครั้งแรกวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ กระทรวงยุติธรรมตอบชี้แจงให้ทราบ ว่า เหตุที่ล่าช้าเนื่องจากต้องแปลกฎหมายต่างประเทศที่ต้องการเปรียบเทียบเป็นภาษาไทย ครั้งที่ ๒ เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ (ปลายปี) ราชเลขาธิการเตือนว่า มีพระราชประสงค์จะให้พิจารณาร่างพระราชบัญญัตินี้เสร็จสิ้นโดยเร็ว แต่เนื่องจากขณะนั้นกรมร่างกฎหมายมีงานพิจารณาร่างพระราชบัญญัติอื่น ๆ ที่สำคัญและเร่งด่วนหลายฉบับ อาทิ เรื่องเกี่ยวกับภาษีอากร ฉะนั้น จึงระงับการพิจารณา

ร่างพระราชบัญญัติเทศบาลไว้ก่อน จนกระทั่งเกิดการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นพระประมุขอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ อย่างไรก็ตาม ได้มีการจัดตั้งเทศบาลขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๗๕ นั้นเอง และมีการตราพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พ.ศ. ๒๔๗๖ ขึ้น โดยยกฐานะสุขาภิบาลขึ้นเป็นเทศบาลอีกหลายแห่ง ต่อมาได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงยกเลิกกฎหมายเกี่ยวกับเทศบาลอีกหลายครั้ง

จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชอุตสาหะเตรียมการจัดเทศบาลเป็นเวลาถึง ๔ ปี แต่ก็ไม่อาจบรรลุผลได้ตามพระราชประสงค์ ด้วยความล่าช้าของระบบราชการและภาวะความผันแปรทางเศรษฐกิจ ทำให้รัฐบาลต้องหันไปแก้ไขปัญหาที่จำเป็นเฉพาะหน้าก่อน^{๒๕} แม้กระนั้นระบบเทศบาลก็ได้รับการจัดระเบียบและตราเป็นพระราชบัญญัติขึ้นในรัชกาลที่ ๗ นั้นเอง ทั้งนี้ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้วางรากฐานระบบเทศบาลอันต่อเนื่องมาจากการวางรากฐานระบบสุขาภิบาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมชนกนาถ

สรุป

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ พระราชโอรสพระองค์เล็กสุดในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ กับสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ แม้จะทรงครองราชย์ในระยะเวลาอันสั้นเพียง ๙ ปี (พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๗) แต่ก็ได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจที่มีคุณูปการต่อปวงชนชาวไทยเป็นอนเนกอนันต์ โดยเฉพาะการวางรากฐานการปกครองในระบอบประชาธิปไตยด้วยสันติวิธี ทรงเห็นคุณค่าความสำคัญของการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองทั้งของข้าราชการพลเรือนและของประชาชนทั่วไป จึงได้ทรงจัดระเบียบปฏิบัติของข้าราชการพลเรือนให้เป็นระบบเดียวกันโดยให้ข้าราชการพลเรือนตระหนักถึงความรับผิดชอบและคุณค่าใน “อาชีพ” ของตนเองด้วยหลัก ๔ ประการ คือ การให้ข้าราชการพลเรือนทั้งหมดอยู่ภายใต้ระเบียบปฏิบัติเดียวกัน การให้มีการเลือกสรรผู้มีความรู้ความสามารถเข้ารับราชการโดยเสมอภาคและยุติธรรม การให้ข้าราชการพลเรือนรับราชการเป็นอาชีพ และการให้ข้าราชการพลเรือนมีวินัย ระเบียบปฏิบัติที่ได้ทรงวางรากฐาน

^{๒๕} “ระบอบการปกครองก่อนการปฏิวัติ พ.ศ. ๒๔๗๕”, ใน พระราชบัณฑิตยรัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สารประชากร, ๒๕๒๗), หน้า ๓๘-๔๒.

ไว้นี้ยังคงได้รับการปฏิบัติต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนในด้านการให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองนั้น ทรงเริ่มจากความพยายามในการจัดการปกครองท้องถิ่นแบบเทศบาลซึ่งเป็นเรื่องที่ “ใกล้ตัว” และอยู่ในชีวิตประจำวันของประชาชนมากที่สุด ได้ทรงใช้ความพยายามถึง ๔ ปี และในที่สุดก็ประสบความสำเร็จในรัชกาลของพระองค์ แม้ว่าจะอยู่ในช่วงหลังการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วก็ตาม

พระราชดำริและพระราชกรณียกิจในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการเมืองการปกครองของชาวไทย ทั้งการวางรากฐานระบบข้าราชการพลเรือนและระบบเทศบาล ล้วนสะท้อนให้เห็นพระราชวิริยอุตสาหะ ความสนพระราชหฤทัย ความใส่ใจพระทัยติดตามเรื่องราวทั้งการพระราชทานพระราชดำริ พระราชวิจารณ์ต่าง ๆ ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อให้ความตั้งพระราชหฤทัยที่จะยกคุณภาพชีวิตในการมีสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐาน และการให้ตระหนักถึงคุณค่าของตนเองของประชาชนที่เป็นข้าราชการพลเรือนและสามัญชนทั่วไป ขณะเดียวกันก็เป็นการแสดงพระราชวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลและพระราชอัจฉริยภาพในการบริหารจัดการของพระองค์ด้วย แต่เหนือสิ่งอื่นใดคือ สิ่งที่ทรงกระทำทุกอย่างนั้นมาจากพระเมตตาและพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงมีต่อปวงชนชาวไทยด้วย “จิตวิญญาน” ของความเป็นนักประชาธิปไตยที่แท้จริงของพระองค์ ด้วยพระราชกรณียกิจที่มีคุณูปการต่อปวงชนชาวไทยในลักษณะของ “นักสันติวิธี” พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงได้รับการถวายประกาศราชสุตติเฉลิมพระเกียรติคุณจากองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ยกย่องให้ทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลกในฐานะที่ทรงมีผลงานดีเด่นด้านการศึกษา วิทยาศาสตร์ วัฒนธรรม สังคมศาสตร์ และสื่อมวลชน ปี ๒๕๕๖ เนื่องในโอกาสครบ ๑๐ รอบปีนักษัตรพระบรมราชสมภพพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖

บรรณานุกรม

เทศบาล, ใน วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี. มูลนิธิวิกิพีเดีย. สารานุกรมออนไลน์. เข้าถึงได้จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/เทศบาล>. อินเทอร์เน็ต. เข้าถึงเมื่อ ๙ เมษายน ๒๕๕๗.

ปิยนาล บุนนาค. นครสวรรค์พินิต, จอมพลเรือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระ. กำลังอยู่ในขั้นเตรียมการจัดพิมพ์สารานุกรมประวัติศาสตร์ โดยราชบัณฑิตยสถาน.

พระราชบัณฑิตรัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สารประชากร, ๒๕๒๗.

พฤติสาณ ชุมพล, (รองศาสตราจารย์ ม.ร.ว.). (พฤษภาคม ๒๕๕๖). เมื่อพระปกเกล้าฯ พระราชทานสัมภาษณ์นักหนังสือพิมพ์อเมริกัน. จดหมายข่าวสถาบันพระปกเกล้า, ๑๔(๕), ๕.

พลังจิต โกศลวัฒน์. “พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว: พระผู้ทรงพัฒนาระบบข้าราชการพลเรือนในระบอบประชาธิปไตย” ใน ปิยนาล บุนนาค และคณะ. ๙ แผ่นดินของการปฏิรูประบบราชการ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน. พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กับระบบข้าราชการพลเรือน, บันทึกประวัติการร่างพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พุทธศักราช ๒๔๗๑, เนื่องในวโรกาสครบรอบร้อยปีแห่งวันพระราชสมภพพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ วันที่ ๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๖.

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน. พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับระบบข้าราชการพลเรือน: ตอนที่ ๑ การวางรากฐานระบบข้าราชการพลเรือน. กรุงเทพฯ : สำนักงาน ก.พ., ๒๕๓๖.

สมเด็จพระยาตำรากราชานุภาพ เสด็จตรวจราชการหัวเมือง (พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๔๕๘)*

วุฒิชัย มุลศิลป์

ภาควิชาสังคมศาสตร์และการเมือง

*“กรมดำรง ฉันเชื่อว่าเธอจะทำการศึกษาค้นคว้าสำเร็จ แต่บัดนี้บ้านเมืองอยู่ในอันตราย...
เรามาช่วยกันรักษาชีวิตของประเทศไว้จะไม่ดีกว่าหรือ...”*^๑

ข้อความข้างต้นนี้คือ พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีต่อกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ^๒ (ต่อมาคือ สมเด็จพระยาตำรากราชานุภาพ) เมื่อโปรดให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพย้ายจากอธิบดี (เทียบเท่าเสนาบดี) กรมธรรมการ มาดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕ เมื่อทรง ดำเนินการปฏิรูปการปกครองเป็น ๑๒ กระทรวง ด้วยทรงเห็นว่า กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ทรงมีความรู้ทั้งตามแบบชนบประเพณีของไทย และชาติตะวันตก ทรงรู้ภาษาอังกฤษดี เหมาะสมกับสถานการณ์ของบ้านเมืองที่มีการปฏิรูปครั้งใหญ่ และอยู่ในภาวะอันตรายจาก จักรวรรดินิยมตะวันตกที่ใกล้เข้ามาแถมมือเอื้อม ความหวาดหวั่นนี้มีมาหลายปีแล้ว ที่ชัดเจนมาก คือ การที่กลุ่มเจ้านายและข้าราชการไทย ๑๑ นาย ซึ่งรับราชการในสถานเอกอัครราชทูตไทย ที่อังกฤษและฝรั่งเศส ทำคำกราบบังคมทูลเมื่อ จ.ศ. ๑๒๔๖ (ร.ศ. ๑๐๓/ พ.ศ. ๒๔๒๗) และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงตระหนักดีเช่นกัน โดยทรงสร้างป้อม พระจุลจอมเกล้าและทรงปรึกษากับเสนาบดีเป็นรายบุคคลและในเสนาบดีสภาหลายครั้ง การที่โปรดให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพมาดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในครั้งนี้ จึงมีความสำคัญมาก และเป็นพระราชดำริที่ถูกต้อง

* ปรับปรุงและขยายจากที่พิมพ์ใน วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๕

^๑ ม.จ.พูนพิศมัย ดิศกุล “พระประวัติลูกเกล้า” ใน สมเด็จพระยาตำรากราชานุภาพกับงานกระทรวง มหาดไทย หน้า ๑๘๐

^๒ พระยศในขณะนั้น ยกเว้นที่กล่าวเป็นกลาง ๆ จะใช้พระยศสุดท้าย คือ สมเด็จพระยาตำรากราชานุภาพ...

พระกรณียกิจของกรมหมื่นดำรงราชานุภาพในฐานะเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ เพราะมีการศึกษาทำวิจัยกันมาก ทั้งโดยตรงและที่เกี่ยวข้อง เช่น จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ^๓ วิมลวรรณ ทองปรีชา^๔ เศษ บุนนาค^๕ อีกทั้งมีการทำวิจัยเกี่ยวกับมณฑลเทศาภิบาลแต่ละมณฑลโดยเฉพาะ ขณะเดียวกัน กระทรวงมหาดไทยก็ได้พิมพ์พระนิพนธ์และเอกสารเกี่ยวกับการปกครองของสมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพหลายเล่ม ฯลฯ แต่กระนั้นก็ยังสามารถกล่าวได้ว่า พระกรณียกิจ ในบางด้าน เช่น การเสด็จตรวจราชการหัวเมือง ยังจำเป็นต้องศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม แม้จะมีการพิมพ์รายงานการเสด็จตรวจราชการหัวเมืองหลายครั้งในโอกาสต่าง ๆ กัน แต่ก็ยังไม่สมบูรณ์ เพราะยังมีรายงานการเสด็จตรวจราชการหัวเมืองที่ยังไม่มีการตีพิมพ์และศึกษาอยู่จำนวน หนึ่ง อีกทั้งยังมีคำอธิบายบางเรื่องไม่สอดคล้องกับหลักฐานที่เปิดเผยในปัจจุบันด้วย

บทความเรื่องนี้จึงเป็นการศึกษาวิเคราะห์เรื่องเสด็จตรวจราชการหัวเมืองของสมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพซึ่งมีความสำคัญมาก ให้ถูกต้องและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๑. หัวเมืองเมื่อกรมหมื่นดำรงราชานุภาพรับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕ ซึ่งเป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทยใน เวลานั้น ขณะนั้นกระทรวงมหาดไทยยังมีอำนาจหน้าที่เหมือนสมุหนายก เมื่อปลายสมัยอยุธยา โดยมีการเปลี่ยนแปลงบ้างเล็กน้อย คือ ปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือ ส่วนหัวเมืองปักษ์ใต้ และหัวเมืองบริเวณอ่าวไทย ยังขึ้นกับกระทรวงกลาโหม และกระทรวงการต่างประเทศ

^๓ จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับกระทรวงมหาดไทย. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๐๕ ปักดมาพิมพ์เป็นหนังสือ

^๔ วิมลวรรณ ทองปรีชา. พระประวัติและพระกรณียกิจของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา ดำรงราชานุภาพ. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๐๗.

^๕ Tej Bunnag, *The Provincial Administration of Siam, 1892–1915: The Ministry of the Interior under Prince Damrong Rajanubhab*, Ph. D. Dissertation, Oxford University, 1968. ต่อมาพิมพ์เป็นหนังสือเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๐ และมีแปลเป็นภาษาไทยในชื่อ *การปกครองระบบเทศาภิบาล ของประเทศสยาม พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๔๕๔* เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๒ และพิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๔๘

ตามลำดับ^๖ จึงเห็นได้ว่า หัวเมืองทั้งหลายขึ้นกับ ๓ กระทรวง ซึ่งไม่เป็นเอกภาพ และไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ที่บ้านเมืองมีอันตรายจากจักรวรรดินิยมตะวันตกอยู่รอบด้าน

นอกจากนี้ หัวเมืองทั้งหลายยังอยู่ในสถานะที่แตกต่างกัน และมีความสำคัญไม่เท่าเทียมกันด้วย โดยตั้งแต่มัชฌิมอยุธยาเป็นต้นมา แบ่งเป็น (๑) ประเทศราช เป็นเมืองต่อชายเขตแดนของไทยออกไปอยู่ภายใต้อำนาจของไทย ต้องถวายเครื่องราชบรรณาการ (๒) เมืองเอก เป็นเมืองใหญ่ชายเขตแดน เป็นด่านสำคัญในการป้องกันราชธานี บางเมืองเคยเป็นราชธานี เมืองเอกที่สำคัญ เช่น พิษณุโลก นครศรีธรรมราช นครราชสีมา เจ้าเมืองมีบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยา มีศักดินา ๑๐,๐๐๐ ต้องเข้ามาเฝ้าหน้าพระพิพัฒน์สัตยา (๓) เมืองโท มีความสำคัญรองลงมา เช่น สุโขทัย กำแพงเพชร พัทลุง เจ้าเมืองมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยา มีศักดินา ๕,๐๐๐ แต่มีบางเมือง เช่น สุโขทัย เจ้าเมืองมีศักดินา ๑๐,๐๐๐ (๔) เมืองตรี เป็นเมืองเล็ก เดิมเป็นบ้านแล้วยกขึ้นเป็นเมือง เช่น ปทุมธานี นครสวรรค์ พิจิตร เจ้าเมืองมีบรรดาศักดิ์เป็นพระมีศักดินา ๓,๐๐๐ (๕) เมืองจัตวา เป็นเมืองในเขตของราชธานี เช่น ลพบุรี นนทบุรี เจ้าเมืองหรือผู้รั้ง มีบรรดาศักดิ์เป็นพระ มีศักดินา ๓,๐๐๐

ฐานะของเมืองเอกโท ตรี จัตวา มีความเปลี่ยนแปลงตามความสำคัญ เช่น เมืองพัทลุง เดิมเป็นเมืองตรี ได้รับการเลื่อนเป็นเมืองโท เมืองนครราชสีมา เดิมเป็นเมืองโท ได้รับการเลื่อนเป็นเมืองเอก สุโขทัยก็เคยเป็นราชธานีที่สำคัญมาก่อน แต่เวลาผ่านไปและมีการย้ายราชธานี ความสำคัญจึงลดลงเป็นเพียงเมืองโท

สำหรับหน้าที่ของเจ้าเมืองหรือผู้ว่าราชการเมือง เคยมีกฎหมายฉบับหนึ่ง ประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. ๒๒๗๐ สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ใช้บังคับทั้งเจ้าเมือง ผู้รั้งและกรมการเมือง เมื่อได้รับแต่งตั้งไปปกครอง มีข้อห้ามและข้อปฏิบัติหลายประการ เช่น ห้ามไปบังคับเอาลูก หลาน ชาวบ้าน มาเป็นเมีย เป็นคนใช้ ยกเว้นเป็นความสมัครใจจะต้องสอดส่องทั้งทางบก ทางเรือ ที่ผู้คนไปมา ตรวจตราผู้คนเข้าออกเมือง ทั้งคน “ลาว มอญ พม่า ไทใหญ่ เขมร” ว่าถือตราเบิกด่านจริง ปลอมเพียงใด ตลอดจนไพร่พลบนินาย ให้ตรวจตราควบคุมตัวไว้” กฎหมายฉบับนี้ถือได้ว่ายอดเยี่ยมมาก ถ้าปฏิบัติได้จริง

^๖ ใน พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน เมื่อปลาย พ.ศ. ๒๔๓๐ มีพระราชดำริให้กรมท่าหรือกระทรวงการต่างประเทศในเวลาต่อมา ว่าการต่างประเทศอย่างเดียว แต่กระทรวงการต่างประเทศยังทำหน้าที่ปกครองหัวเมืองบริเวณอ่าวไทยด้วย จน พ.ศ. ๒๔๓๗ จึงมีการยกเลิก ให้ว่าการต่างประเทศอย่างเดียว พร้อมกันนั้น มีการ “แบ่งปันหน้าที่” กระทรวงมหาดไทยกับกระทรวงกลาโหมด้วย ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

^๗ กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๒, หน้า ๙๘๒-๙๘๔.

แต่ในระบบเก่านี้ ผู้ที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองอาจเป็นลูกหลานของเจ้าเมืองเดิม หรือเป็นขุนนางในเมืองนั้น ผู้มีความดีความชอบในราชการ หรือมีการวิ่งเต้นที่เรียกว่า “เดินเป็น ขุนนาง” ทั้งขุนนางและเจ้าเมือง โดยเข้าหาผู้มีอิทธิพลมีอำนาจ เช่น ขุนนาง เจ้าจอม พระสงฆ์ ให้ช่วยเหลือ ให้สินบนเป็นการตอบแทนด้วยจำนวนเงินสูง ระหว่าง ๓๐-๓๐๐ ชั่ง (๒,๔๐๐-๒๔,๐๐๐ บาท) ตามที่รัชกาลที่ ๔ ทรงประมาณ แม้รัชกาลที่ ๔ จะทรงประกาศห้ามและประณามอย่างรุนแรง* ทั้งผู้วิ่งเต้นและผู้ให้ความช่วยเหลือว่า “ไม่ใช่มนุษย์” เป็น “อมนุษย์ ภูตผีเข้าสิง”

ไม่เพียงแต่มีการวิ่งเต้นเพื่อจะเป็นเจ้าเมือง ขุนนาง แต่ในระบบเก่า ผู้ได้เป็นเจ้าเมือง ขุนนาง ขึ้นสัญญาบัตร (คือ มีศักดินาตั้งแต่ ๔๐๐ ขึ้นไป) จะต้องเสียค่าตั้ง ค่าตรา เป็นเงิน มากน้อยต่างกัน ตามฐานะของเมืองและตำแหน่ง ในสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศมีข้อกำหนดว่า ค่าตั้ง ค่าตรา เจ้าเมืองเอก รวม ๗ ชั่ง ๑๐ ตำลึง (๖๐๐ บาท) ปลัดเมือง ๔ ชั่ง ๑๐ ตำลึง (๓๖๐ บาท) เจ้าเมืองโท ๔ ชั่ง ๑๐ ตำลึง (๓๖๐ บาท) เจ้าเมืองตรี ๓ ชั่ง (๒๔๐ บาท) เจ้าเมืองจัตวา ๒ ชั่ง ๕ ตำลึง (๑๘๐ บาท)^๔

ค่าตั้ง ค่าตรา ยังต้องเสียต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งเมื่อรวมกับค่าวิ่งเต้น หรืออย่างอื่นอีกทั้งเจ้าเมืองไม่มีเงินเดือนประจำ จึงอาจเป็นเหตุผลให้เจ้าเมืองทั้งหลาย ปกครองแบบ “กินเมือง” ก็ได้

ความเอาใจใส่ เข้มงวด ตรวจตราการปกครองของส่วนกลางต่อหัวเมืองอาจเป็นอีกปัญหาหนึ่ง ตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว พระมหากษัตริย์ เจ้านาย จะไปหัวเมืองก็ต่อเมื่อมีราชการ โดยเฉพาะการสงครามปราบปรามความไม่สงบภายใน หรือไปวัดสำคัญ เช่น ไปไหว้พระพุทธรูป ไปทอดกฐิน แต่จะออกไปหัวเมืองโดยไม่มีราชการไม่ได้ ที่คุ้นเคยกันดีในเรื่องนี้คือ นิทานโบราณคดี เรื่อง ห้ามไม่ให้เจ้าไปเมืองสุพรรณ และมีประกาศในรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๖ ห้ามเจ้ามิให้ไปไกลพระนคร ถ้าไปไกลกว่าเขตกำหนด คือหัวเมืองรายรอบพระนคร ก็จะต้องกราบทูลลา^๕ ขุนนางก็เช่นเดียวกัน มีข้อห้ามไม่ให้ไปมาหาสู่กันในเวลาวิกาล ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับความมั่นคง

* พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีประกาศประณามผู้วิ่งเต้นเป็นเจ้าเมืองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๖ ความตอนหนึ่งว่า “ผู้ที่ยากจะเป็นผู้สำเร็จราชการหัวเมือง สู้เป็นหนี้สินกู้ยืมท่านผู้อื่น สู้เสียดอกเบี้ยมาเป็นสินบนไปได้เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองเหล่านั้น...ว่าใจมันมิใช่ใจคน เป็นผีโง่ ผีบ้า...ด้วยคิดว่าจะไปกินเลือดเนื้อมนุษย์ เลือดเนื้อมนุษย์ หรือเอาเลือดมนุษย์ในเมืองนั้นมาใช้หนี้ได้ทันประสงค์ จึงคิดการดังนี้ ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ หน้า ๓๔๘

^๔ ด. หน้า ๑๐๐๐-๑๐๐๔ และยังมีค่าธรรมเนียมอย่างอื่น เช่น ค่าตราภูมิคุ้มห้าม ซึ่งผู้ได้รับตราต้องจ่ายด้วย

^๕ ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ หน้า ๓๓๒-๓๓๔

เมื่อเป็นดังนี้ แม้จะมีพระราชบัญญัติให้ เจ้าเมือง กรมการเมือง ประพฤติตนเป็นข้าราชการที่ดี แต่การควบคุมจากส่วนกลาง ซึ่งมีเพียงยกกระบัตรเป็นตัวแทนส่วนกลางไปควบคุมเจ้าเมือง จึงกล่าวได้ว่ายังไม่เพียงพอ

ถึงกลางรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๓๕ เมื่อโปรดให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย มีความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการควบคุมหัวเมืองและประเทศราชอยู่มาก โดยทรงพยายามทำให้เป็นเมืองในพระราชอาณาเขต ในปีแรก (พ.ศ. ๒๔๑๗) ที่ครองราชย์ด้วยพระองค์เอง ทรงแต่งตั้งข้าหลวงต่างพระองค์ไปประจำที่เชียงใหม่ ดินแดนที่เสี่ยงต่อการคุกคามจากอังกฤษมาก ต่อมาทรงส่งไปที่ภูเก็ต พระตะบอง และอีกหลายเมือง และในขั้นแรกข้าหลวงต่างพระองค์เป็นเพียงขุนนางระดับพระหรือพระยา* ต่อมาทรงตั้งพระเจ้านองยาเธอ เป็นข้าหลวงต่างพระองค์ ซึ่งเป็นผลดีต่อการควบคุมหัวเมืองมากขึ้น เช่น โปรดให้กรมหมื่นพิชิตปรีชากร (ต่อมาคือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง...) ที่เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๒๗) กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม (ต่อมาคือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง...) ที่อุดร (พ.ศ. ๒๔๓๔^{๑๐}) นอกจากนี้ยังมีการขยายอำนาจการปกครองครอบคลุมหลายเมืองเสมือนเป็นมณฑลเทศาภิบาล ในเวลาต่อมา

ก่อน “ประกาศจัดป็นหน้าที่กระทรวงกลาโหม มหาดไทย” พ.ศ. ๒๔๓๗ มีการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาล ๘ มณฑล คือ มณฑลลาวเฉียง (ต่อมาคือ มณฑลพายัพ), มณฑลลาวพวน (ต่อมาคือ มณฑลอุดร), มณฑลลาวกาว (ต่อมาคือ มณฑลอิสาน), มณฑลเขมร (ต่อมาคือ มณฑลบูรพา), มณฑลลาวกลาง (ต่อมาคือ มณฑลนครราชสีมา), มณฑลฝ่ายทะเลตะวันตก (ภูเก็ต) มณฑลพิษณุโลก และมณฑลปราจีนบุรี^{๑๑} หลัง พ.ศ. ๒๔๓๗ มีการตั้งมณฑลเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนถึง พ.ศ. ๒๔๕๘ เมื่อกรมพระดำรงราชานุภาพทรงลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย มี ๑๘ มณฑล

* ข้าหลวงต่างพระองค์ไปเชียงใหม่ คนแรกคือ พระนรินทรราชเสนี (พุ่ม ศรีไชยันต์) และคนแรกที่ภูเก็ตคือ พระยามนตรีสุริยวงษ์ (ชื่น บุณนาค)

^{๑๐} เดช บุณนาค เล่มเดิม หน้า ๗๖-๙๒

^{๑๑} เรื่องจำนวนมณฑลที่ตั้งก่อนการจัดป็นหน้าที่ค่อนข้างแตกต่างกัน เพราะหลักฐานหลายแหล่ง เขียนขึ้นทีหลังมาก ที่น่าเชื่อถือมากที่สุด คือรายงานการตั้งมณฑลเทศาภิบาลเมื่อ ร.ศ. ๑๑๗ (พ.ศ. ๒๔๔๗) ดูใน จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ เล่มเดิม หน้า ๕๗๓-๕๘๐

การส่งข้าหลวงต่างพระองค์และการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลถือเป็นก้าวสำคัญในการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางและทำให้ประเทศเป็น “อาณาจักร” แต่การตรวจราชการก็มีความสำคัญทั้งเหมือนและแตกต่างจากส่งข้าหลวงต่างพระองค์ไปประจำในมณฑลเทศาภิบาล เพราะการตรวจราชการทำให้รู้สภาพการปกครองเมือง สภาพบ้านเมือง การประกอบอาชีพของราษฎร ปัญหาทั้งหลายและการจัดการแก้ไข เพื่อทราบบังคับมณฑลแนวทางการปรับปรุงหรือพัฒนาบ้านเมือง ซึ่งเป็นการรู้เห็นโดยตรง และเจ้าเมืองต้องเสนอรายงานเป็นลายลักษณ์อักษร และที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ การทำให้วิธีการปกครองหัวเมืองทั่วพระราชอาณาจักรเป็นอย่างเดียวกัน

๒. กระทบมหาดไทยปกครองหัวเมืองทั่วพระราชอาณาจักร

การปฏิรูปการปกครองเป็น ๑๒ กระทรวง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ ยังไม่ได้ทำให้การปกครองหัวเมืองเป็นเอกภาพ เพราะหัวเมืองทั้งหลายยังขึ้นกับ ๓ กระทรวงอย่างที่เคยเป็นมาจริงอยู่ใน พ.ศ. ๒๔๓๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริที่จะให้กระทรวงการต่างประเทศรับผิดชอบเพียงเรื่องการต่างประเทศ ซึ่งในเวลานั้นถือว่าเป็นเรื่องใหญ่เป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อเอกราชและความมั่นคง แต่ก็ยังไม่มีเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นจนถึง พ.ศ. ๒๔๓๗

ความเปลี่ยนแปลงหรือเป็น “การปฏิวัติ” วิธีการปกครองหัวเมืองใน พ.ศ. ๒๔๓๗ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายว่า เป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ก็มีข้อสังเกตว่า เมื่อมีการ “ประกาศตั้งตำแหน่งเสนาบดี” เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕ หน้าที่ของกระทรวงมหาดไทยยังคงเป็นแบบเดิม และหัวเมืองทั้งหลายยังขึ้นกับ ๓ กระทรวงอย่างเดิม จนกระทั่งในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๖^{๑๒} หลังจากวิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ ที่ฝรั่งเศสนำเรือรบบุกผ่านแนวป้องกันของไทยที่ปากน้ำเจ้าพระยาและมีการทำสนธิสัญญาซึ่งไทยต้องเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ค่าปฏิกรรมสงครามแก่ฝรั่งเศส ในการประชุมเสนาบดีสภาตามปกติ ที่ประชุมได้ปรึกษาเรื่องการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาล เพื่อให้ปกครองหัวเมืองได้อย่างใกล้ชิด ในการนี้กรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ (ต่อมาคือ สมเด็จฯ กรมพระยาฯ) เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ไม่อยากจะปกครองมณฑลปราจีนบุรี^{๑๓} ที่จัดตั้งขึ้นใหม่ เรื่องนี้ทำให้มีการอภิปรายว่า ควรจะให้ขึ้นกับกระทรวงใด

^{๑๒} การนับวันขึ้นปีใหม่ของไทย นับตามแบบเก่าคือ ขึ้นปีใหม่ในวันที่ ๑ เมษายน

^{๑๓} ดูรายละเอียดใน วุฒิชัย มูลศิลป์ “การสิ้นสุดของระบบการปกครอง” ปกษได้ฝ่ายเหนือ “ความยากย้อนของประวัติศาสตร์” วินัย พงศ์ศรีเพียร บรรณาธิการ หน้า ๒๕๗-๒๖๓

แต่จุดเปลี่ยนที่สำคัญคือ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ (ต่อมาคือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ...) เสนาบดีกระทรวงนครบาล เสนอให้ทุกมณฑลขึ้นกับกระทรวงมหาดไทย แต่ก็มีปัญหาว่า กระทรวงกลาโหมและกระทรวงนครบาลจะมีงานอะไรทำ

การประชุมเสนาบดีสภาในเวลาต่อมาได้มีมติว่า ให้กระทรวงมหาดไทยปกครองมณฑลเทศาภิบาลและหัวเมืองทั้งหมด ยกเว้นเมืองรายรอบพระนครให้ขึ้นกับกระทรวงนครบาล ส่วนกระทรวงกลาโหมให้มีหน้าที่เกี่ยวกับการทหารและการป้องกันประเทศ ซึ่งเดิมเป็นหน้าที่ของกรมยุทธนาธิการ ในวันที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๗ จึงได้มี “ประกาศจัดป็นหน้าที่กระทรวงกลาโหม มหาดไทย” ให้ “บรรดาหัวเมืองชั้นในชั้นนอก แลเมืองประเทศราชที่แบ่งเป็นปักษ์ใต้ อยู่ในกระทรวงกลาโหมก็ดี เป็นฝ่ายเหนืออยู่ในกระทรวงมหาดไทยก็ดี แลที่อยู่ในกระทรวงต่างประเทศก็ดี ตั้งแต่นี้สืบไปให้อยู่ในบังคับบัญชาตราพระราชสีห์ กระทรวงมหาดไทย” เพียงกระทรวงเดียว

กล่าวได้ว่า “ประกาศจัดป็นหน้าที่...” เป็นการปฏิวัติวิธีการ หน้าที่ หรือรูปแบบการปกครองหัวเมืองที่ดำเนินมาตั้งแต่ปลายสมัยอยุธยาหรือเป็นการย้อนกลับไปหาวิธีการปกครองที่แบ่งเป็นฝ่ายทหารและพลเรือนในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถช่วงต้นสมัยอยุธยาอีกด้วย ที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือ ทำให้การปกครองประเทศเป็นเอกภาพ สอดคล้องกับวิธีการปกครองในนานาประเทศ และกระทรวงมหาดไทยกลายเป็นกระทรวงใหญ่มีความสำคัญมีอำนาจมากจนถึงปัจจุบัน

แต่ความรับผิดชอบที่เพิ่มขึ้นเป็น ๒ หรือ ๓ เท่า ทำให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยต้องทำงานอย่างหนัก เพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงวิธีการปกครองจิตสำนึก เข้าใจหน้าที่ความรับผิดชอบที่เกิดขึ้นใหม่ของเจ้าเมืองและกรมการเมืองทั้งหลาย ตลอดจนสามารถรับมือกับการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกได้

๓. การตรวจราชการหัวเมือง

เมื่อกรมหมื่นดำรงราชานุภาพทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทรงมีพระชันษา ๓๐ ปี มีประสบการณ์ในหัวเมืองบ้างจากการตามเสด็จ เช่น ตามเสด็จพระราชบิดาไปหัวภาคเมืองประจวบคีรีขันธ์ เพื่อทอดพระเนตรสุริยุปราคา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑ ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปจันทบุรีเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๙ แต่โอกาสที่จะเห็นสภาพบ้านเมืองผู้คนอย่างใกล้ชิดคงมีไม่มาก เพราะเป็นการตามเสด็จ แต่เมื่อเสด็จตรวจหัวเมืองเมื่อทรงเป็น

เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย นับว่าทรงได้เห็นสภาพที่แท้จริงได้มากขึ้น อนึ่ง ระหว่างที่อยู่
ในตำแหน่งยังได้ตามเสด็จหัวเมือง รวมทั้งการเสด็จประพาสต้น ถือได้ว่าทรงรู้เห็นเมืองไทย
มากที่สุดเวลานั้น ม.จ.พูนพิศมัย ดิศกุล พระธิดา สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
ทรงเล่าว่า “เสด็จพอได้เสด็จตรวจการทั่วทุกเมือง เว้นแต่เมืองเลยเมืองเดียวที่ไม่ได้เสด็จ”^{๑๔}
ซึ่งเป็นจริงอยู่มาก

ลองจินตนาการถึงสภาพบ้านเมืองเมื่อร้อยปีเศษที่ผ่านมา การเดินทางยังไม่สะดวก
เหมือนปัจจุบัน รถไฟเพิ่งมีและจนถึง พ.ศ. ๒๔๕๘ เมื่อสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
ทรงลาออกจากตำแหน่ง เส้นทางรถไฟที่เปิดใช้มีความยาวพอสมควร^{๑๕} จึงถือเป็นการเดินทาง
ที่สะดวกที่สุด รองลงมาคือ ทางน้ำ จริง ๆ แล้ว ทรงเดินทางด้วยพาหนะทุกประเภทที่เหมาะสม
ทั้งช้าง ม้า เกวียน แม้กระทั่งเดิน แม้จะยากลำบาก แต่ก็ทรงทำเพื่อประโยชน์ของบ้านเมือง
และราษฎร ม.จ.พูนพิศมัย ดิศกุล เล่าถึงสภาพและความยากลำบากในการเดินทางบางครั้ง
ไว้อย่างน่าสนใจ ซึ่งต้องมีการเตรียมการมากมาย^{๑๖}

แต่เดิมมีผู้สรุปความสำคัญในการเสด็จตรวจราชการท้องที่ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยา
ดำรงราชานุภาพว่า (๑) ทำให้ทรงจัดตั้งเมือง มณฑลโดยไม่ผิดพลาด (๒) ทำให้ข้าราชการชั้น
รองลงไปต้องออกตรวจตามท้องที่ (๓) ทำให้รู้จักเมืองโบราณและหลักฐานทางประวัติศาสตร์
(๔) ทำให้ราษฎรอุ่นใจและภูมิใจที่เจ้านายชั้นสูงไปเยี่ยม ใจผู้ร้ายก็เกรงกลัว ทำให้บ้านเมือง
สงบเรียบร้อย (๕) ทำให้ทรงเป็นนักประพันธ์ชั้นยอดในเชิงพรรณนาโวหาร เห็นได้จากนิทาน
โบราณคดี^{๑๗} ซึ่งดูจะเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป ส่วน ดร.เดช บุญนาค ว่าเป็นการแสวงหา
ระบบการปกครองท้องถิ่นแบบใหม่ ซึ่งก็เป็นคำอธิบายที่ดี แต่ผู้เขียนเห็นความสำคัญยิ่งกว่า
ที่กล่าวมา คือ เรื่องนี้เป็นส่วนหนึ่งของการทำให้การปกครองมีเอกภาพ ทำให้ไทยเป็นรัฐชาติ
ในความหมายทางรัฐศาสตร์ หรือเปลี่ยนจาก “ประเทศราชาธิราช Empire เป็นอย่างพระราช-

^{๑๔} ม.จ.พูนพิศมัย ดิศกุล “พระประวัติลูกเล่า” ใน สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับกระทรวงมหาดไทย
หน้า ๑๘๒

^{๑๕} รถไฟสายกรุงเทพฯ-นครราชสีมา เปิดเดินรถ พ.ศ. ๒๔๔๓, บางกอกน้อย-เพชรบุรี เปิดเดินรถ พ.ศ. ๒๔๔๖,
กรุงเทพฯ-ปากน้ำโพ (นครสวรรค์) พ.ศ. ๒๔๔๘ และขยายถึงอุตรดิตถ์ พ.ศ. ๒๔๕๒, กรุงเทพฯ-สงขลา
เปิดเดินรถได้ตลอดสาย พ.ศ. ๒๔๕๙, กรุงเทพฯ-ฉะเชิงเทรา พ.ศ. ๒๔๕๐

^{๑๖} ม.จ.พูนพิศมัย ดิศกุล เล่มเดิม หน้า ๑๘๒-๑๘๔

^{๑๗} กรมมหาดไทย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับงานทางปกครองของพระองค์
หน้า ๖๔

อาณาจักร Kingdom”^{๑๘} ที่แต่เดิมบางส่วนเป็นเมืองขึ้น เป็นประเทศราช ให้เป็นเมืองในพระราชอาณาเขตอย่างเดียวกัน

แต่การเปลี่ยนเรื่องที่เคยปฏิบัติกันมาหลายร้อยปี ไม่ใช่งานที่ง่าย ต้องรู้สภาพที่เป็นอยู่ให้เข้าใจและยอมรับว่าเป็นการทำให้ดีขึ้น เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม มิฉะนั้นแล้วอาจเกิดการต่อต้านได้ ดังนั้น การเสด็จตรวจราชการจึงเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็น

การตรวจราชการหัวเมืองของกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ แบ่งออกได้เป็น ๒ ระยะ ตามลักษณะสำคัญของการตรวจราชการ คือ

๓.๑ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๔๔๐

ก่อนการประกาศใช้ “พระราชบัญญัติปกครองท้องที่ ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) และ “ข้อบังคับการปกครองหัวเมือง ร.ศ. ๑๑๖”^{๑๙} เป็นการตรวจราชการเพื่อบำบัดทุกข์ บำรุงสุข และยกเลิกการปกครองแบบกินเมือง หาแนวทางการจัดระเบียบปกครองหัวเมือง เริ่มโดย

การตรวจราชการเมืองเหนือ (พ.ศ. ๒๔๓๕)

กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเริ่มเสด็จออกตรวจราชการครั้งแรก หลังจากศึกษาราชการที่กระทรวง ๖ เดือน เนื่องจากไม่เคยมีธรรมเนียมแบบนี้มาก่อน จึงทำให้เจ้าเมืองกรมการเมืองในหัวเมืองบางแห่งเข้าใจว่าเป็นการ “เที่ยวชอกแซกไปตามคະນອງ”^{๒๐} เพราะความเป็นหนุ่ม การเดินทางตรวจราชการครั้งนี้รวม ๗๙ วัน ตรวจราชการเมืองสำคัญ เช่น นครสวรรค์ พิษณุโลก อุตรดิตถ์ สุโขทัย พิจิตร กำแพงเพชร ตาก อ่างทอง สุพรรณบุรี ผลการตรวจราชการครั้งนี้ ที่สำคัญคือ

๑. พบว่ายังมีการปกครองแบบกินเมือง ซึ่งทรงเปลี่ยนแปลงเป็น ให้เจ้าเมืองกรมการเมืองมีเงินเดือนประจำ เรื่องให้ข้าราชการมีเงินเดือนประจำได้นี้มีการประชุมปรึกษาในเสนาบดีสภาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๔ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบด้วย^{๒๑} ซึ่งถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ แทนการได้เบี้ยหวัดเงินปีแบบเดิม

^{๑๘} จักรกฤษณ์ นรินทิมุขการ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับกระทรวงมหาดไทย หน้า ๘๑ และ เศษ บุญนาค การปกครองระบบเทศาภิบาล ของประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๔๔๘ ภาณู จันฐิติ แปล หน้า ๓๘

^{๑๙} ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๖ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๖-๑๑๗ และ ข้อบังคับการปกครองหัวเมือง รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๖ มีหลักฐานหลายเล่ม ระบุว่า ข้อบังคับการปกครองหัวเมือง ประกาศใช้ ร.ศ. ๑๑๗ ซึ่งถือได้ว่า คลาดเคลื่อน

^{๒๐} สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สภาพเมื่อแรกสถาปนากระทรวงมหาดไทย หน้า ๓๑

^{๒๑} พระราชหัตถเลขา ทรงสั่งราชการในรัชกาลที่ ๕ และ ๖ กับเรื่องประกอบ หน้า ๒๑๗

๒. มีแนวความคิดใหม่ในการปกครองคือ ไม่เพียงแต่ระงับเรื่องที่ราษฎรเดือดร้อน แต่ต้องทำบางด้วย หรือ “บำบัดทุกข์ บำรุงสุข” ซึ่งเป็นหลักสำคัญในการปกครองของกระทรวงมหาดไทยจนปัจจุบัน

๓. พบว่าบางเมืองมี “วิธีเลี้ยงขโมยไว้จับขโมย” หรือเลี้ยงโจรไว้จับโจรทรงเห็นว่า เป็นวิธีที่ใช้ไม่ได้ เพราะขโมยหรือโจร จะไม่ขโมย หรือปล้นในเมืองที่ตนเองอยู่ แต่จะไป ขโมยหรือปล้นเมืองอื่น ซึ่งเป็นการปิดปัญหาให้พ้นตัว แต่ไปเพิ่มปัญหาให้คนอื่น

๔. ให้มีที่ทำการหรือศาลากลางเป็นที่ประจำ ไม่ใช่ย้ายไปตามบ้านหรือจวนของ เจ้าเมือง^{๒๒}

เสด็จตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ (พ.ศ. ๒๔๓๙)

นับเป็นครั้งแรกที่กระทรวงมหาดไทยมีอำนาจปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้ หลังจาก การจัดป็นหน้าที่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ และเป็นครั้งแรกที่มีการทำรายงานกราบบังคมทูลพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีการทำรายงานอย่างละเอียดในลักษณะนี้ในเวลาต่อมา อนึ่ง รายงานดังกล่าวยังมีคุณค่าอย่างสูงในการศึกษาสภาพสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการตรวจราชการในเมืองเดียวกัน แต่ต่างเวลา^{๒๓}

ก่อนที่จะกล่าวถึงการเสด็จตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ครั้งนี้ มีความเปลี่ยนแปลง ที่สำคัญหลังการจัดป็นหน้าที่กระทรวงกลาโหมกับกระทรวงมหาดไทย คือมีการจัดระบบการ ปกครองหัวเมืองให้ชัดเจนยิ่งขึ้น และมีการตั้งมณฑลเทศาภิบาลเพิ่มขึ้นอีกปีละ ๓ มณฑล ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๗-๒๔๓๙ และในปลาย พ.ศ. ๒๔๓๘ มีการประชุมข้าหลวงเทศาภิบาล เป็นครั้งแรก เพื่อ “คิดจัดการเปลี่ยนแปลงทำนองราชการและทำนุบำรุงบ้านเมือง” ในการนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ความตอนหนึ่งว่า หัวใจในการปกครองบ้านเมืองท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง และมีต่างชาติ ซึ่งมี “ธรรมเนียมบ้านเมืองและมีกำลัง” แตกต่างจากเราคืออังกฤษและฝรั่งเศสอยู่ติดกับเรา คือ การ “ปกครองรักษากันเมืองให้แข็งแรง เรียบร้อยและบำรุงประโยชน์ในทางหาสินค้าขาย ของราษฎรพลเมือง” โดยมี “ข้าหลวงเทศาภิบาลที่มีใจจงรักภักดีต่อเจ้า ต่อชาติ ต่อประเทศ ของตัว... จะต้องตั้งหน้าทำการในหน้าที่ของตน และตรวจตราผู้ซึ่งอยู่ในบังคับบัญชาของตน ให้มุ่งหน้าทำการ หมายของความสำเร็จเป็นประโยชน์ยิ่งใหญ่อ...”^{๒๔}

^{๒๒} เพิ่งอ้าง หน้า ๓๐-๓๗

^{๒๓} วรฤณยา สนทวงศ์ และศิรินันท์ บุญศิริ “สภาพชนบทไทยจากพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรง ราชานุภาพ” ใน พระประวัติและพระกรณียกิจสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ หน้า ๑๑๓-๑๔๔

^{๒๔} อ้างใน จักรกฤษณ์ นรินทิรมังการ เล่มเดิม หน้า ๕๕๗-๕๖๐

การเสด็จตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ พ.ศ. ๒๔๓๙ ไปเมืองสำคัญ เช่น ชุมพร สงขลา หนองจิก ปัตตานี นครศรีธรรมราช บางตะพาน ปราณบุรี รวมเวลาเดินทาง ๒๑ วัน ผลการตรวจราชการที่สำคัญ เช่น

๑. มีการปกครองแบบ “เหมาเมือง” หรือกินเมือง ที่เมืองหลังสวน ทรงกราบทูลผลติว่า ถ้าเจ้าเมืองมุ่งหากำไรให้ค้าขายได้สะดวก ก็จะปราบปรามโจรผู้ร้าย ผลเสียคือ กำไรทั้งหลายเป็นของเจ้าเมือง เอกชนไม่กล้าแข่งขัน สุดท้ายคือ ราชการเสียผลประโยชน์ ทางแก้ไขคือ จัดทำภาษีอากรทั้งหลายให้เป็น “ราชาธิปไตย” หรือของทางราชการ ให้ส่วนลดแก่เจ้าเมือง กรมการเมือง ร้อยละ ๑๐

๒. นายอำเภอแม้มีความรู้เพียงเสมียนโท แต่มี “ความซื่อตรง ความเอื้อเฟื้อ” ก็เป็นที่ยอมรับของประชาชนในอำเภอ ซึ่งมีจำนวน ๓๐,๐๐๐ คนได้ กรณีนี้ทรงพบที่เมืองสงขลา เพราะนายอำเภอกลับกรุงเทพฯ เนื่องจากไม่สบาย เสมียนชื่อปลีละ อายุ ๓๐ ปี ทำหน้าที่รักษาการแทนนายอำเภอ ทรงเห็นว่า ความนิยมของราษฎรอยู่ที่ “ความจริงและความซื่อตรงของข้าราชการ” คือนายปลีละ

๓. ข้าหลวงพิเศษและเจ้าเมืองสงขลาได้ตัดถนนหลายสายในเมืองและทำให้บ้านเมืองมีความเจริญ ทรงกราบทูลว่า ควรตัดถนนเชื่อมระหว่างเมือง ๓ สาย คือ สงขลา-นครศรีธรรมราช, สงขลา-ไทรบุรี (โดยข้ามถนนเดิม) และสงขลา-จะนะ-เทพา ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองและการค้าขาย

๔. แนวทางจัดการปกครองหัวเมืองแขกทั้งเจ็ด คือ ปัตตานี, ยะลา, ยะหริ่ง, ธาระ, รามัน, หนองจิก และสายบุรี ทรงกราบทูลว่า

“หัวเมืองเหล่านี้ราษฎรเปนแขกเปนไทยปะปนกันอยู่วิธีปกครองเปนอย่างแวกมาก ถ้าจะตั้งแบบแผนขึ้นใหม่ทีเดียว เกรงจะตักยอกด้วยคนไม่มีใครเข้าใจ จึงตกลงให้เวลาข้าหลวงไต่สวนวิธีปกครองอย่างแวกให้เข้าใจเสียก่อนการอย่างใด ไม่ได้จึงค่อยคิดแก้ไขตั้งแบบแผนต่อไปในขั้นนี้เปนแต่ให้ข้าหลวงไปมาตรวจตรา ถ้าจะมีการขัดข้องอย่างใด ก็ให้แก้ไขไปตามการ ซึ่งเห็นว่าเปนอย่างดีที่สุดชั้นหนึ่งก่อน”^{๒๔}

^{๒๔} เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเสด็จตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ พ.ศ. ๒๔๓๙ (ร.ศ. ๑๑๕) หน้า ๓๙ (ความในวงเล็บเติมโดยผู้เขียน)

๕. การบูรณะวัดพระบรมธาตุ เมืองนครศรีธรรมราช ทรงพบแบบอย่างที่ดี มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาและเป็นผู้บำเพ็ญที่ดี คือ พระปาล ชาวเมืองนครศรีธรรมราช เดิมเป็นฆราวาส เห็นวัดพระบรมธาตุทรุดโทรม จึงออกบวช แล้วธุดงค์ชักชวนชาวบ้านถึง ๔ ปี เมื่อชาวบ้านเกิดศรัทธา จึงไปขออนุญาตเจ้าเมืองเพื่อปฏิสังขรณ์วัดตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๘ มีคนมาช่วยหมุนเวียนกันมากกว่า ๒๐,๐๐๐ คน แต่ละวันมีคนมานับพันหรืออย่างต่ำห้าร้อยคน “ผู้คนที่ทำการสันทนาการเหมือนกับการเมรากลางเมือง” ช่วยกันทุกเพศ ทุกวัย ตามความสามารถ พระปาลปลูกกระท่อมหลังเล็ก ๆ อยู่ริมวัดพระบรมธาตุ ในการนี้ทรงกราบทูลขอเงินค่านาขึ้นค่าวัดพระบรมธาตุ ปีละ ๔๐ ชั่ง (๓,๒๐๐ บาท) ถวายพระปาลเพื่อช่วยการปฏิสังขรณ์ให้เสร็จเร็วขึ้น

๖. ทรงกราบทูลให้ขุดแต่งคลองระโนด ซึ่งเชื่อมระหว่างปากพูนังกับทะเลสาบเมืองพัทลุงให้เดินเรือได้ในฤดูมรสุม เพื่อช่วยขนส่งสินค้า และตัดถนนจากเมืองนครศรีธรรมราชไปเมืองตรัง เพื่ออาศัยเมืองตรังเป็นเมืองท่า ส่งสินค้าออกไปขายทางทะเลตะวันตก ตลอดถึงเกาะหมาก (ปีนัง) และเขตแดนพม่า ถ้าทำได้ “เมืองนครจะเป็นเมืองอุดมอย่างที่สุด”^{๒๖}

ต่อมาในปลายเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๙ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพได้เสด็จไปตรวจราชการที่มณฑลนครศรีธรรมราช ซึ่งมีคดีความค้างโรงศาล และพ่อค้าจากร่องทุกข์ด้วยเรื่องหนี้สิน ทรงกราบทูลว่า คำพิพากษาที่ถึงที่สุดในหัวเมือง ถ้าลูกความไม่พอใจให้ยื่นอุทธรณ์ต่อศาลอุทธรณ์ที่กรุงเทพฯ และกรณีพ่อค้าเงินให้ตั้งอนุญาตตุลาการจีนหรือไทยเป็นตุลาการตัดสิน^{๒๗}

คำกราบทูลทั้ง ๒ เรื่อง มีพระราชกระแส ทรงเห็นชอบด้วย

๓.๒ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๐-๒๔๔๘

หลังการประกาศใช้ “พระราชบัญญัติปกครองท้องที่ ร.ศ. ๑๑๖” และ “ข้อบังคับการปกครองหัวเมือง” เป็นการตรวจราชการตามระยะแรกและเพิ่มการตรวจตรา กวดขันการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ว่าราชการเมือง นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติและข้อบังคับดังกล่าว

^{๒๖} เพิ่งอ้าง หน้า ๔๕

^{๒๗} รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช หน้า ๑๖๑-๑๖๓

การประกาศใช้พระราชบัญญัติปกครองท้องที่ ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) เป็นกระบวนการประชุมปรึกษากันของข้าหลวงเทศาภิบาลตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๘ เพื่อกำหนดระเบียบการปกครองท้องที่ให้เป็นแบบเดียวกัน ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ ๑ โดยสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ (ต่อมาคือ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง) เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินต่างพระองค์

พระราชบัญญัติปกครองท้องที่ ร.ศ. ๑๑๖ กำหนดหน่วยปกครองเป็น หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ มีผู้ปกครองคือ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน* นายอำเภอ ตามลำดับ ต่อมาในวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๐ ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติดังกล่าวในเขตกรุงเทพมหานครและหัวเมืองที่ขึ้นกับกรุงเทพมหานครด้วย เพื่อให้เป็นแบบแผนเดียวกัน^{๒๔}

สำหรับข้อบังคับการปกครองหัวเมือง ร.ศ. ๑๑๖* เป็นการจัดระเบียบการปกครองเมืองหรือจังหวัด มีผู้ว่าราชการเมือง เป็นผู้บังคับการ เป็นตำแหน่งที่ทรงโปรดฯ แต่งตั้ง

ตามข้อบังคับการปกครองหัวเมือง ผู้ว่าราชการเมืองมีหน้าที่บังคับและรับผิดชอบราชการทุกอย่างในเมือง เว้นแต่การพิพาทภาคี, ตรวจตราและระงับเหตุในเมือง, รับผิดชอบเรื่องทุกข์สุขของไพร่บ้านพลเมือง และออกตรวจท้องที่ป่าไม้น้อยกว่า ๖๐ วัน และไปตรวจอำเภอละ ๒ ครั้งเป็นอย่างน้อย โดยผลัดเปลี่ยนกับปลัด ยกกระบัตร และผู้ช่วยราชการเมือง ข้อบังคับการปกครองหัวเมืองมีรายละเอียดมาก แบ่งเป็น ๘ หมวด เช่น ว่าด้วยตรวจการ, ว่าด้วยตั้งตำแหน่งและการลา ว่าด้วยการโยธา ว่าด้วยการศึกษา และแบ่งเป็นข้อ ๆ รวม ๑๓๕ ข้อ

ส่วนพระราชบัญญัติปกครองท้องที่ มีรายละเอียดตั้งแต่การกำหนดหมู่บ้าน ซึ่งจะต้องมีราษฎรประมาณ ๑๐๐ คน จัดเป็นหมู่บ้าน แล้วเลือกผู้ใหญ่บ้าน ๑ คน มีนายอำเภอเป็นประธานการเลือกโดยเปิดเผยหรือลับก็ได้ ผู้ใหญ่บ้านมีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของลูกบ้านปราบปรามคนพาล ตรวจคนจร จากหมู่บ้านราว ๑๐ หมู่บ้าน รวมตัวเป็นตำบล ผู้ใหญ่บ้าน

* การเลือกผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๕ ที่บางปะอิน ถือว่าเป็นต้นแบบของเรื่องนี้ อย่างไรก็ตาม เรื่องนี้อาจเริ่มมาก่อนที่นครราชสีมา โดยกรมหมื่นสรรพลทิธิประสงค์ (ต่อมาคือ พลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง...) ข้าหลวงใหญ่ ให้มีการเลือกตั้งผู้อาวุโสของหมู่บ้าน (กำนัน) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๔ ตามแบบที่ทรงรู้เห็นในพม่า เดช บุนนาค เล่มเดิม หน้า ๘๓

^{๒๔} เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น (ผู้รวบรวม) ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๖ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๖-๑๑๗ หน้า ๒๒-๖๗, ๖๘-๖๙

* หนังสือทั้งหลายรวมทั้งของกระทรวงมหาดไทย ระบุเป็น ร.ศ. ๑๑๗ แต่ผู้เขียนมีต้นฉบับพิมพ์ระบุ ร.ศ. ๑๑๖

เลือกกำนัน มีนายอำเภอเป็นประธาน กำนัน มีหน้าที่คล้ายกับผู้ใหญ่บ้าน แต่ขยายครอบคลุมทั้งตำบล และมีการประชุมผู้ใหญ่บ้านเดือนละครั้ง เพื่อปฏิบัติงานในตำบล

สำหรับนายอำเภอ เลือกโดยผู้ว่าราชการเมือง จากชายในท้องที่อำเภอ เคยรับราชการเป็นมูลนาย (คือมีศักดินาตั้งแต่ ๔๐๐ ขึ้นไป) หรือเป็นกรรมการ หรือคหบดีในอำเภอจำนวนอย่างน้อย ๓ คน แล้วส่งชื่อและคุณสมบัติให้ข้าหลวงเทศาภิบาลเลือกสรร และแต่งตั้ง ๑ คน นายอำเภอ กรรมการอำเภอ มีหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยในท้องที่ พระราชบัญญัติปกครองท้องที่มีรายละเอียดถึง ๕๐ มาตรา

หลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติและข้อบังคับแล้ว ใน พ.ศ. ๒๔๔๑ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพได้เสด็จตรวจราชการหัวเมืองหลายครั้งต่อเนื่องกัน คือ (๑) ตรวจราชการมณฑลชุมพรและนครศรีธรรมราช ระหว่างวันที่ ๑๓ พฤษภาคม-๕ มิถุนายน (๒) ตรวจราชการมณฑลกรุงเก่า, นครไชยศรี, และราชบุรี ระหว่างวันที่ ๗-๒๖ สิงหาคม (๓) ตรวจราชการมณฑลกรุงเก่า, นครสวรรค์, พิจิตร, พิษณุโลก ระหว่างวันที่ ๑๒ ตุลาคม-๒๖ พฤศจิกายน

อาจกล่าวได้ ร.ศ. ๑๑๗ หรือ พ.ศ. ๒๔๔๑ เป็นปีของการเสด็จตรวจราชการหัวเมืองโดยแท้ เหตุผลสำคัญคือ เพื่อตรวจและให้คำแนะนำแก่ข้าราชการในหัวเมืองเข้าใจระเบียบข้อบังคับที่ประกาศใช้ใหม่ สำหรับเจ้าเมืองหรือที่เรียกใหม่ว่า ผู้ว่าราชการเมือง จะต้องทำรายงานข้อมูลเกี่ยวกับเมือง คือ จำนวนกรรมการอำเภอ, กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน, จำนวนวัด, พระสงฆ์, สามเณร, พลเมืองชาย-หญิง, คนในบังคับต่างชาติ ยานพาหนะ สัตว์พาหนะ ที่มีอยู่ในเมือง เพื่อประกอบการตรวจราชการ เช่น รายงานของพระยาวิเศษไชยชาญ ผู้ว่าราชการเมืองอ่างทองว่า ในอำเภอเมือง มีข้าราชการคือ นายอำเภอ ๑ คน ปลัดอำเภอ ๑ คน สมุห์บัญชี ๑ คน เสมียน ๒ คน สารวัด ๑ คน กำนันและผู้ใหญ่บ้านรวม ๑๒ คน มีพลเมืองชายเป็นคนไทย ๔๔๒๔ คน มอญ ๒ คน แขก ๓ คน จีน ๒๑๒๓ คน ฝรั่ง ๑ คน รวม ๖๕๕๓ คน พลเมืองหญิงเป็นคนไทย ๗๕๗๐ คน มอญ ๔ คน แขก ๔ คน รวม ๗๕๗๘ คน ในอำเภอไชโย มีจำนวนข้าราชการแต่ละฝ่ายเหมือนกับอำเภอเมือง ยกเว้นมีกำนันและผู้ใหญ่บ้านรวม ๑๓ คน พลเมืองชายเป็นคนไทย ๔๗๒๕ คน แขก ๓๑๐ คน จีน ๓๒๔ คน ลาว ๓๗๕ รวม ๕๗๓๔ คน พลเมืองหญิง เป็นคนไทย ๕๔๔๓ คน แขก ๓๖๔ คน ลาว ๒๗๔ คน รวม ๖๐๘๑ คน^{๒๔}

^{๒๔} สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (สจช.) เอกสาร ร.๕ ม.๒ ๑๔/๒ รายงานพระยาวิเศษไชยชาญ ผู้ว่าราชการเมืองอ่างทอง ๒๒ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๗

มีข้อที่น่าสังเกตประการหนึ่งคือ คนจีนทั้งสองอำเภอ มีแต่ผู้ชาย ไม่มีผู้หญิงเลย แต่คนแขกซึ่งน่าจะเป็นชาวอินเดีย มีทั้งผู้ชายและผู้หญิง และจำนวนพลเมืองแต่ละอำเภอ มีเพียงหมื่นกว่าคนโดยที่อำเภอเมือง มีคนมากกว่า สำหรับข้าราชการยังมีน้อยคน

รายงานข้อราชการของผู้ว่าราชการเมือง ถือเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้อย่างดี

การเสด็จตรวจราชการใน พ.ศ. ๒๔๔๑ มีประเด็นสำคัญ เช่น

๑. ที่เมืองสุพรรณบุรี การเลือกผู้ใหญ่บ้าน ทำได้ดี ได้คนที่เข้าใจและมีความรับผิดชอบหน้าที่ แต่ระดับอำเภอยังไม่ค่อยเรียบร้อยเพราะยังเป็นเรื่องใหม่และหาคนที่เหมาะสมเป็นกรรมการไม่ได้ ส่วนระดับเมือง “ยังเลวกว่าชั้นอำเภอเพราะคนไม่มีพอใช้” กรรมการเมืองก็ยังเป็นคนเก่า ๆ “คนทั้งหลายจึงไม่ยำเกรงเชื่อถือและชำระแวงต่อขึ้นไปถึงผู้ว่าราชการเมือง ซึ่งเป็นผู้ใช้ด้วย”^{๓๐}

๒. มณฑลราชบุรี การจับโจรผู้ร้าย กรรมการอำเภอทำได้ดี แต่ยังไม่ดีพอในงานหน้าที่อำเภอ “กรรมการอำเภอที่มีอยู่ทุกวันนี้รับราชการตามหน้าที่ไม่ไหว” ต้องหาคนจากกรุงเทพฯ ส่งออกไป หรือหาคนดีในท้องถิ่นทำหน้าที่

๓. เมืองสมุทรสงครามโดยทั่วไปสงบเรียบร้อย “แต่พนักงานบังคับบัญชาอยู่ข้างเกียจคร้านไม่เอาใจใส่ที่จะศึกษาหาความรู้หรือทางที่จะบังคับบัญชาให้เป็นแบบแผนเรียบร้อย...”

๔. นายอำเภอเมืองพยุหะคีรี (พระพลสงคราม) ราษฎรไม่นิยม อีกทั้งเป็นนักเลงเล่นเบี้ย เห็นว่าไม่สมควรให้เป็นนายอำเภอต่อไปจึง “ให้ถอนพระพลออกเสียจากตำแหน่งนายอำเภอ”^{๓๑}

๕. ทรงช่วยแก้ไขปัญหาลิขสิทธิ์เนื่องจากมิสเตอร์ฮอก คนวิไลดาหรือดัดซ์ ปลุกโรงขายสุราต่างประเทศในวัดที่ปากน้ำโพ เดือดร้อนทั้งพระในวัด และมิสเตอร์ฮอก เหตุเพราะกระทรวงพระคลังฯ ไม่ออกใบอนุญาตให้ กงสุลวิไลดาอุทธรณ์ไปยังรัฐบาลของเขา ระหว่างนี้ วัดสงสารจึงให้ปลุกโรงในวัดเป็นที่อาศัย แต่มิสเตอร์ฮอกก็ขายสุราไปด้วย ทรงเรียกทั้ง ๒ ฝ่ายมาทำข้อตกลง โดยทางการจะให้ใบอนุญาต มิสเตอร์ฮอกต้องเสียภาษีตามจำนวนสินค้า (มีทั้งสุราวิสกี้ บุหรืนอก น้ำหอม กลักบุหรื) ต้องย้ายออกจากวัดภายใน ๖ เดือน โดยย้ำว่าที่ออกใบอนุญาตให้เพราะ “ความกรุณามีใช้ด้วยความยินยอม”

^{๓๐} จดหมายเหตุระยะทางเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เสด็จตรวจราชการหัวเมือง ใน ร.ศ. ๑๑๗, ๑๑๙ หน้า ๑๐-๑๑

^{๓๑} สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (สจช.) เอกสาร ร.๕ ม. ๒. ๑๔/๑๑๐

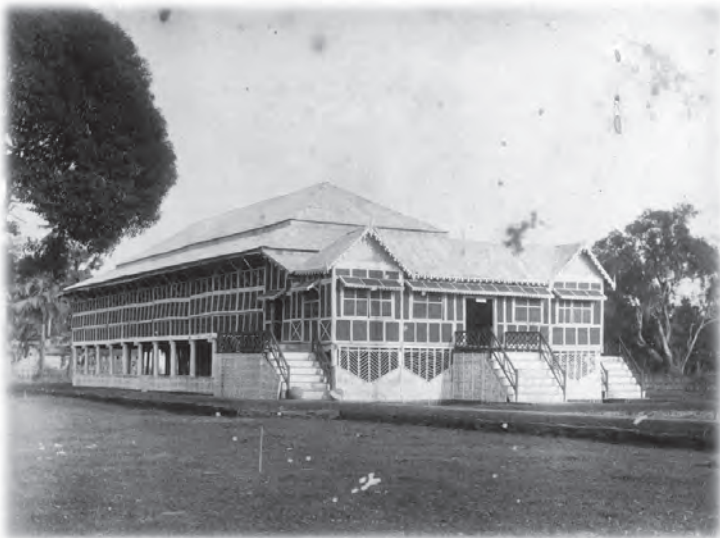
๖. ทรงเห็นความเจริญของเมืองพิษณุโลกว่าเจริญกว่าเดิมเป็นอันมาก เพราะ “ข้าราชการและพ่อค้าประชาชนทั้งหลายได้ช่วยกันทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญ...” และทรงทราบทูลว่า ควรขยาย “คลองปางพิง” หรือคลองพิง ให้เรือแพจากสวรรค์โลก สุโขทัยมาพิษณุโลก ได้สะดวกตลอดทั้งปี ซึ่งจะทำให้การค้าขายที่ปากพิง (ตามที่เราเรียกกันในปัจจุบัน) เจริญเหมือนเมืองอื่นที่อยู่ใกล้เคียง

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพฉายพระรูปหมู่กับชาวต่างชาติและข้าราชการ
เมื่อคราวเสด็จตรวจราชการ มณฑลพายัพ

สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพฉายพระรูปหมู่
เมื่อคราวเสด็จตรวจราชการ มณฑลพายัพ

ที่ทำการศาลมณฑลพิษณุโลก

สมเด็จพระยาตำรากราชานุภาพ กรมหลวงประจักษ์กิติบดี
 ฉายพระรูปหมู่กับเจ้านครเมืองน่าน เจ้าราชวงศ์และเจ้าอุปราช
 เมื่อคราวเสด็จตรวจราชการ พ.ศ. ๒๔๔๑

ลำตะคอง แขวงนครจันทิก มณฑลนครราชสีมา
 เมื่อครั้งสมเด็จพระยาตำรากราชานุภาพ เสด็จตรวจราชการ พ.ศ. ๒๔๔๑

ที่พักปากช่องดงพระยาเย็น
แขวงนครจันทิก มณฑลนครราชสีมา

ถนนโพธิ์กลางตลาดจีน เมืองนครราชสีมา

ที่พักมณฑลอีสาน

การทำนาจังหวัดร้อยเอ็ด

พลับพลาหน้าจวนเมืองสงขลา

ที่พัก และกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เมืองดानी
(ภาพทั้งหมดได้จากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๕๓ แสดงเขตปกครองแบบมณฑล

จาก เตช บุนนาค การปกครองระบบเทศาภิบาล ของประเทศไทย

พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๕๘ พิมพ์ครั้งที่ ๒ (๒๕๔๘) หน้า ๓๒๔

อนึ่ง กรมหมื่นดำรงราชานุภาพได้เสด็จไปนมัสการพระพุทธชินราชอีกครั้ง ทรงรู้สึก
ว่า พระพุทธชินราชงามไม่เหมือนเดิม เพราะมีการเปิดหลังคาติดช่องกระจก ทำให้แสงส่อง
เข้ามามาก ไม่เหมือนเดิมที่

“คนโบราณ... เป็นคนเข้าใจการช่างนับว่าเป็นอย่างอุกฤษ วิหารนี้ตั้งใจ
ทำให้มืด ไม่มีหน้าต่าง แม้ฝาผนังด้านหลังพระชินราชก็เอาสีดำทาเลยให้มืด มี
แต่ประตูใหญ่ข้างหน้าวิหาร แลดูที่ทั้งปวงมืด ไม่เหนอะไรรอบตัว เหนแต่พระ
ชินราชเป็นทองอร่ามลอยอยู่ในที่มืดพระองค์เดียว แสบตกลัง ขนลุกขน
พองด้วยความยำเกรง ครั้นเข้าไปใกล้ถึงที่นมัสการ นั่งลงแลดูเหมือนหนึ่งพระ
ชินราชยิ้มรับ ด้วยเงาแสงสว่างส่องพอเหมาะเ็นเช่นนั้น กระทำให้บังเกิด
ความปิติทราบชานจนไม่อยากจะกลับออกมา หรือแม้แต่จะทอดสายตา
ไปที่อื่น...”

และทรงมีความเห็นว่า

“พระชินราชในเวลานี้ไปดูในเวลากลางวัน งามสู้ไปในเวลากลางคืนไม่ได้”^{๓๑๒}

กล่าวได้ว่า พ.ศ. ๒๔๔๑ เป็นปีที่ทรงใช้เวลาหลายเดือนในการเสด็จตรวจราชการ
หัวเมือง และคงต้องเสด็จออกตรวจราชการต่อมาเป็นประจำ แต่เนื่องจากความไม่สมบูรณ์
ของหลักฐานรายงานในเรื่องนี้ ทั้งที่พิมพ์เผยแพร่แล้ว และที่ยังไม่ได้พิมพ์ บางครั้งพบ
หลักฐานว่า เสด็จไปตรวจราชการ แต่ไม่พบรายงาน หรือพบรายงานที่ไม่สมบูรณ์ในบางครั้ง
เพื่อความสะดวกจึงนำเสนอเป็นตาราง ดังนี้

^{๓๑๒} สจข. เอกสาร ร.๕ ม.๒ ๑๔/๘๒

**การเสด็จตรวจราชการของ
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ^{๓๓} พ.ศ. ๒๔๔๒-๒๔๔๘**

พ.ศ.	เสด็จตรวจราชการ มณฑล/เมือง	ผลโดยสรุป
๒๔๔๒	เมืองชลบุรี, ฉะเชิงเทรา, ปราจีนบุรี	ไม่พบรายละเอียด
๒๔๔๓ (สิงหา-กันยา)	มณฑลกรุงเก่า, พิษณุโลก, นครสวรรค์	มีรายงานบางส่วนเฉพาะเมือง ปทุมธานี อำเภอสนาบ้อย, บางปะอิน, อ่างทอง พบว่า อ่างทองเจริญขึ้นมา จากที่เคยเสื่อมทราม ด้วยฝีมือพระยา อมรินทรฤไชย ผู้ว่าราชการเมือง ^{๓๔}
๒๔๔๓ (มกราคม)	ชลบุรี, ฉะเชิงเทรา, ปราจีนบุรี	เจริญขึ้นกว่าปีที่แล้ว (พ.ศ. ๒๔๔๒) ทั้งการ ปราบปรามโจรผู้ร้าย และเก็บผลประโยชน์ เป็นของแผ่นดินได้มากขึ้น ^{๓๕}
๒๔๔๕ (มกราคม)	เมืองนครราชสีมา	มีความเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนหลายด้าน อันเป็นผลจากการเปิดเดินรถไฟ กรุงเทพฯ- นครราชสีมา เช่น พ่อค้าจากมณฑลอีสาน, อุดร ไม่รับซื้อสินค้าจากพ่อค้าโคราชตั้งแต่ ก่อน แต่ลงมาซื้อที่กรุงเทพฯ เพิ่มขึ้น ขณะ เดียวกันมีสินค้าจากกรุงเทพฯ ทุกอย่าง ส่งขึ้นไปขาย รวมทั้งน้ำแข็ง ฯลฯ ^{๓๖}

^{๓๓} โปรดเกล้าฯ เลื่อนเป็นกรมหลวงฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ เป็นกรมพระฯ พ.ศ. ๒๔๕๕ และเป็น กรมพระยาฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒

^{๓๔} พระยาสุริยราชวรภัย พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาสุริยราชวรภัย (ศิริ วิเศษโกสิน) หน้า ๑๗-๒๘

^{๓๕} จดหมายเหตุการณ์ทางเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เสด็จตรวจราชการหัวเมือง ใน ร.ศ. ๑๑๗, ๑๑๙ หน้า ๖๑-๘๑

^{๓๖} รวมเรื่องเมืองนครราชสีมา หน้า ๑๗๒-๑๗๓

พ.ศ.	เสด็จตรวจราชการ มณฑล/เมือง	ผลโดยสรุป
๒๔๔๙ (จันวาคม- กุมภาพันธ์ รวม ๕๖ วัน)	มณฑลนครราชสีมา, อุดร, อิสาน ไปเมืองสำคัญ เช่น นครราชสีมา, ขอนแก่น, อุดร, หนองคาย, นครพนม, สกลนคร, มุกดาหาร, ยโสธร, สุวรรณภูมิ, บุรีรัมย์, พิมาย (ไม่ได้ไปอุบลฯ)	ที่อุดร ทรงพบหมู่บ้านพึ่งพาตนเอง ปลุก พืชทำนาเลี้ยงไหมเลี้ยงเป็ดไก่โค กระบือ ไว้ใช้เอง เงินมีความสำคัญน้อย ทุกคนอยู่ อย่างอิสระ ชาวบ้านให้ความช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน หมอบเรดต็อกที่ไปในคณะด้วย ชื่นชม ว่า “ที่พวกโซเซียลลิสต์ต้องการมีอยู่ใน เมืองนี้...” มีการประชุมข้าราชการ, ราษฎร ดูสภาพเศรษฐกิจ, สังคม, วัฒนธรรมสินค้า พื้นเมือง, สินค้าฝรั่งเศสที่ขายเขตแดน ^{๓๗}
๒๔๕๑ (มิถุนายน- กรกฎาคม)	มณฑลพิษณุโลก (พิษณุโลก, อุดรดิตถ์, ลับแล)	เมืองลับแล พุ่งยั้ง เจริญขึ้นมาก มีการ ขยายพื้นที่ทำนา เพราะมีคนดี คือ หลวง ศรีพนมมาศ (ทองอิน) เอาใจใส่ทำเหมือง ฝายชลประทาน, เมืองอุดรดิตถ์ มีพ่อค้า จากมณฑลพายัพ, หลวงพระบาง, น่าน, ลำปาง มาค้าขาย แต่มีปัญหาเรื่องอัตรา แลกเปลี่ยนเงินตรา (เงินเหรียญจีน-ราคา ตก) การปกครองเรียบร้อยดี แต่มีปัญหา จากคนงานสร้างทางรถไฟ “ทางรถไฟ ทำไปถึงไหน ผู้ร้ายล้วงลัก ก็ชும்ไปถึงนั้น จนทางรถไฟแล้วเมื่อใด ผู้ร้ายก็ชา” ^{๓๘}

^{๓๗} สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จไปตรวจราชการมณฑลนครราชสีมา และมณฑลอุดร อิสาน
หน้า ๗-๑๔๘

^{๓๘} สจ. เอกสาร ร.๕ ม.๒.๑๔/๑๑๐

เนื่องจากการตรวจราชการมีความจำเป็นและมีความสำคัญในช่วงการเปลี่ยนแปลงวิธีและหน้าที่ความรับผิดชอบของข้าราชการในท้องที่ จึงมีหลายบุคคลช่วยในการตรวจราชการด้วย เช่น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารฯ (ต่อมาคือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) เสด็จตรวจราชการที่เมืองนครราชสีมา เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๔๖ เป็นเวลา ๑๕ วัน ทั้งนี้เพื่อศึกษาวิธีปกครองด้วย๓๙ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ (ต่อมาคือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุน...) ข้าหลวงพิเศษจัดราชการฯ ตรวจและจัดราชการมณฑลปราจีนบุรี พ.ศ. ๒๔๔๓ พระวิจิตรวรสาสน์ (ปั้น สุขุม-ต่อมาคือ เจ้าพระยาสยามราช) เป็นข้าหลวงพิเศษตรวจราชการเมืองสงขลาและพัทลุง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระยาสุโขทัยวินิต และให้เป็นข้าหลวงมณฑลนครศรีธรรมราชในปีเดียวกัน

แม้เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยจะทรงหุ้มเทการตรวจราชการ และทรงใช้วิธีการอื่น ๆ เพื่อช่วยให้การเปลี่ยนแปลงวิธีการปกครองหัวเมืองได้ผลดีและราบรื่น เช่น การประชุมข้าหลวงเทศาภิบาล การตั้งโรงเรียนมหาดเล็กหลวง (โรงเรียนข้าราชการพลเรือน) การออกกฎเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยว่าด้วย “ข้อบังคับสำหรับปกครองมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ” (ต่อมาคือ มณฑลพายัพ) ร.ศ. ๑๑๙ (พ.ศ. ๒๔๔๓) การออกหนังสือเทศาภิบาล “เพื่อรวบรวมข้อราชการทั้งปวง... ให้ข้าราชการซึ่งรักษาพระราชอาณาเขตอยู่ ณ ที่ไกล ได้อ่านทราบเป็นทางศึกษา...”^{๔๐} ข้าหลวงเทศาภิบาล ผู้ว่าราชการเมืองตรวจและทำรายงานการตรวจราชการต่อเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เช่น รายงานตรวจราชการของพระยาสุนทรบุรีรักษ์ ร.ศ. ๑๒๒ (พ.ศ. ๒๔๔๖) ที่ออกตรวจราชการท้องที่เมืองนครพนม พบปัญหาความอดอยากในมณฑลอุดรเกิดโรคระบาดในเมืองนครพนม และปัญหาการปฏิบัติหน้าที่ของกรมการเมือง^{๔๑} ส่วนในรายงานทั้งหลายที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ ที่ผู้เขียนเห็นว่ามีสำคัญควรกล่าวถึงในที่นี้ คือ รายงานตรวจราชการของพระยากำแหงสงคราม (จัน อินทรกำแหง) ข้าหลวงมณฑลนครราชสีมา ที่ออกตรวจราชการที่ท้องที่อำเภอพิมาย พร้อมด้วยกรมการเมืองและผู้ติดตาม รวม ๑๑ นาย ระหว่างวันที่ ๑๓-๒๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๘ โดยกล่าวถึงเรื่องต่าง ๆ รวม ๗ เรื่อง เช่น การเดินทาง ซึ่งลำบากมาก มีทั้งขี่ม้า ลงเรือ ลุยน้ำ การสืบสวนจับผู้ร้าย ซึ่งต้องปลอมตัว

^{๔๐} พระราชหัตถเลขาธิราชที่ ๕ ที่เกี่ยวกับการกิจของกระทรวงมหาดไทย เล่ม ๒ หน้าก่อนคำนำ พระราชหัตถเลขา ลงวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔)

^{๔๑} ไพฑูรย์ มีกุล (บรรณาธิการ) เอกสารชั้นต้นเกี่ยวกับการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. ๒๔๒๘-๒๔๖๕ หน้า ๖๘ - ๙๖

เป็นชาวบ้าน พ่อค้า พุคสำเนียงท้องถิ่น เพื่อไม่ให้ผิดสังเกตหรือเป็นจุดเด่น ทำให้จับผู้ร้ายได้ ๕ ราย ตรวจการปกครอง พบว่ากำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ท้องที่อำเภอพิมายบางส่วนเป็นใจด้วย ราชการมารู้ระเบียบหน้าที่ ราษฎรไม่กระด้างกระเดื่อง เศรษฐกิจก็ดี มีพ่อค้าเร่จากมณฑลอื่น เข้ามาค้าขายทั้งทางเรือและทางเกวียน

ที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งสำหรับรายงานนี้ คือ มีภาพประกอบถึง ๑๒ ภาพ เพราะไปพบช่างภาพเร่ จึงจ้างให้ถ่ายภาพประกอบรายงาน โดยแต่งกายให้เหมือนจริง และเลือกสถานที่ให้คล้ายจริง ผู้เขียนขอนำเสนอในที่นี้ ๔ ภาพ คือ

ปลอมตัวเป็นราษฎรเพื่อสืบจับผู้ร้าย พระยากำแพงสงคราม คือ คนที่อยู่กลาง

ข้าราชการที่ร่วมไปตรวจราชการและผู้ร้ายที่ถูกจับตัวได้

การไต่สวนผู้ร้ายที่ถูกใส่เครื่องจองจำ

นักเรียนหญิงที่อำเภอพิมาย

รายงานของพระยากำแหงสงครามฉบับนี้ได้รับคำสรรเสริญทั้งจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ว่าที่ออกไปตรวจราชการนั้นดีมาก^{๓๒}

แม้ว่ามีการตรวจราชการและใช้วิธีการอีกหลายอย่างในการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกี่ยวกับการปกครองหัวเมืองที่ดำเนินมาเป็นเวลานานหลายร้อยปีและหยั่งลึกอยู่ในใจของข้าราชการแบบเก่า จึงไม่ใช่นักที่จะทำให้การเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างราบรื่น ดังนั้น ปัญหาที่ยังมีอยู่ ที่รุนแรงที่สุด คือ การต่อต้านจากหัวเมืองที่เรียกว่า กบฏเงี้ยวเมืองแพร่, กบฏผู้มีบุญทางภาคอีสาน ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๔-๒๔๔๕ ที่รุนแรงน้อยลงมา เช่น ความขัดแย้งระหว่างพระยาสุมนัวยินดี (ปั่น สุขุม) ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช กับพระยาศรีธรรมราช

^{๓๒} สจข. เอกสาร ร.๕ ม. ๑๔/๑๖ รายงานมณฑลนครราชสีมา ๘ ก.พ. ๑๒๐ - ๓๐ ก.ค. ๑๒๘ รายงานฉบับนี้จะพิมพ์รายละเอียดทั้งหมดใน วารสารสมาคมประวัติศาสตร์ ฉบับที่ ๕๖ พ.ศ. ๒๕๕๗ ของสมาคมประวัติศาสตร์ ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

(หนูพร้อม ณ นคร) ผู้ว่าราชการเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ โดยผู้ว่าราชการเมืองจัดการบริหารการคลัง ความขัดแย้งของข้าราชการยังพบที่มณฑลปราจีนบุรี ระหว่างข้าหลวงเทศาภิบาลกับผู้ว่าราชการเมืองเช่นกัน ขุนนางในท้องถิ่นมีอำนาจมากยากที่จะเปลี่ยนแปลงได้ เช่น ขุนนางในตระกูลขุนนาค มีอำนาจและสืบทอดอำนาจในมณฑลราชบุรี การขาดแคลนคนที่มีความรู้ที่เหมาะสมที่จะส่งไปรับราชการในหัวเมือง ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน บางส่วนยังไม่เข้าใจหน้าที่ของตน^{๔๓}

ถึงจะมีปัญหาต่าง ๆ แต่เมื่อกรมพระดำรงราชานุภาพทรงลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย หลังจากอยู่ในตำแหน่งนี้มา ๒๓ ปี ก็เป็นที่ยอมรับกันว่า “มีการวางรากฐานการปกครองท้องถิ่นแบบโยงอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางขึ้นได้เรียบร้อยแล้วในประเทศสยาม”^{๔๔} เมืองประเทศราชทั้งหลาย รวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักร ยกเว้นที่ต้องเสียแก่ฝรั่งเศสและอังกฤษ เมืองเอก โท ตริ จัตวา เปลี่ยนเป็น เมือง (ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๕๙ เรียกว่า จังหวัด) หรืออำเภอ เรื่องที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับสั่งกับกรมหมื่นดำรงราชานุภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ สำเร็จตามที่ทรงคาดหวัง ถือได้ว่า ทรงมีความสำคัญมากพระองค์หนึ่งในการ “รักษาสีชีวิตของประเทศ”

๔. สรุปและส่งท้าย

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งกรมหมื่นดำรงราชานุภาพเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ การปกครองหัวเมืองยังไม่มีเอกภาพ เพราะมี ๓ กระทรวง แบ่งพื้นที่กันปกครองเหมือนกับที่เคยเป็นมาตั้งแต่ปลายสมัยอยุธยา ฐานะของเมืองก็แตกต่างกันเป็นเมืองเอก โท ตริ จัตวา และยังมีเมืองประเทศราช ขณะเดียวกันการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกที่มีต่อไทยก็เห็นและรู้สึกได้ เพราะเพื่อนบ้านรอบด้านของไทยต่างตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษหรือฝรั่งเศสไปหมดแล้ว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพยายามดำเนินการที่ให้หัวเมืองและประเทศราชรวมอยู่ในราชอาณาจักรสยามตั้งแต่ต้นรัชสมัย โดยส่งข้าหลวงต่างพระองค์ไปแก้ไขปัญหา หรือประจำในหัวเมืองหลายแห่ง อีกทั้งมีการรวมเมืองเข้าเป็นแบบมณฑล แต่ก็ยังไม่เป็นระบบเดียวกันทั้งหมด

^{๔๓} ดูรายละเอียดใน เดช บุนนาค ขบถ ร.ศ. ๑๒๑ และการปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศสยาม พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๔๕๘ หน้า ๒๐๐-๒๒๔

^{๔๔} เดช บุนนาค การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศสยาม พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๔๕๘ หน้า ๒๔๒

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมากในการปกครองหัวเมืองเกิดขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๓๗ เมื่อมีการ “ปันน้ำที่” ให้กระทรวงมหาดไทยปกครองหัวเมืองทั้งหมด ยกเว้นเมืองรายรอบพระนคร และมีการตั้งมณฑลเทศาภิบาลอย่างเป็นระบบ หัวเมืองทั้งหมดถูกรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง

แต่การเปลี่ยนแปลงนี้ใช่ว่าจะทำได้ง่าย เพราะแต่เดิมมาอำนาจของส่วนกลางในการควบคุมตรวจสอบหัวเมืองมีน้อย เจ้าเมืองบางเมืองมีอำนาจในการปกครองแบบ “กินเมือง” หรือ “เหมาเมือง” ส่วนหนึ่งเพราะเจ้าเมืองไม่มีเงินเดือนประจำ และระเบียบที่กำหนดหน้าที่ ความรับผิดชอบของเจ้าเมือง และเจ้าหน้าที่ระดับรองลงมาก็คลุมเคลือ หรือไม่ก็มีก๊วได้ เพราะมีประกาศใช้มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๗๐ หรือ ๑๖๕ ปีมาแล้ว

เพื่อให้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใหม่เป็นผลสำเร็จ อีกทั้งสามารถเผชิญกับการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกได้ จึงมีการดำเนินการหลายอย่าง ที่สำคัญนอกเหนือจากการส่งข้าหลวงเทศาภิบาลไปประจำที่มณฑลเทศาภิบาล การตรวจราชการเป็นอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งมีความสำคัญหลายประการ เช่น ทำให้เกิดแนวความคิดใหม่ในการปกครองคือ เป็นการบำบัดทุกข์ บำรุงสุข เปลี่ยนให้เจ้าเมืองมีเงินเดือนประจำ ต่อมาเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการปกครองท้องที่ และข้อบังคับการปกครองหัวเมือง ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) ซึ่งเป็นการจัดระเบียบการปกครองหัวเมืองในพระราชอาณาจักรให้เป็นแบบแผนเดียวกัน ตั้งแต่หมู่บ้านในระดับล่างสุด สูงขึ้นมาเป็น ตำบล อำเภอ และเมือง (ต่อมาเรียกเป็นจังหวัด) และกำหนดหน้าที่ ความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่ทุกระดับไว้อย่างชัดเจน การตรวจราชการก็มีความสำคัญมากขึ้น ในส่วนไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ก็มีการยกเลิกการ “รับราชการ” หรือเข้าเดือน เป็นเกณฑ์จ้างของไพร่หลวง โดยให้จ่ายเงิน “ค่าราชการ” แทนไพร่สมที่ไ้รับใช้มูลนายก็ยกเลิก เพราะมูลนายหรือข้าราชการมีเงินเดือนประจำและเบี้ยบำนาญ ไพร่ทั้งหลายจึงเป็นราษฎรสามัญอย่างเดียวกัน ไม่มีไพร่หลวง ไพร่ส่วย ไพร่สม อีกต่อไป หน้าที่ต่อบ้านเมืองถ้าไม่เป็นทหารก็ต้องเสียเงินค่าราชการ (ต่อมาเรียกว่า เงินรัชชูปการ)

ตั้งแต่รับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยใหม่ ๆ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ก็ได้เสด็จตรวจราชการหัวเมือง และทำเรื่อยมา โดยเฉพาะ พ.ศ. ๒๔๔๑ หลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติ และข้อบังคับการปกครองหัวเมือง ทรงออกตรวจราชการเป็นเวลาหลายเดือน ส่วนหนึ่งเพื่อประชุมชี้แจงระเบียบใหม่ในการปกครอง แก้ไขปัญหาในการปกครอง และไม่เพียงพระองค์ที่เสด็จตรวจราชการ ยังมีบุคคลอื่น ๆ ด้วย

แน่นอนว่าการเปลี่ยนแปลงวิธีการปกครองใหม่ ย่อมกระทบผู้มีอำนาจและผลประโยชน์เดิม แต่การเสด็จตรวจราชการ ก็ได้ช่วยผ่อนคลายการต่อต้าน ซึ่งบางแห่งมีการต่อต้านอย่างเปิดเผย แต่ก็ไม่เกิดลูกลามใหญ่โต เพราะหลายเมืองที่เสด็จทรงได้รับการต้อนรับอย่างดีจากเจ้าเมือง กรมการเมือง ตลอดจนไพร่บ้านพลเมือง นับได้ว่าการตรวจราชการมีความสำคัญในการเปลี่ยนแปลงวิธีการปกครองจนเป็นผลสำเร็จ ทั้งการรวมเมืองทั้งหลายเข้าในพระราชอาณาเขต และช่วยในการรักษาเอกราชของชาติ ด้วยเหตุนี้การตรวจราชการจึงเป็นส่วนสำคัญของระบอบราชการไทย แม้ว่าบางครั้งการตรวจราชการทำให้ “เพิ่มทุกข์” แก่ผู้ให้การต้อนรับก็ตาม ดังจะเห็นได้จากการมีตำแหน่ง “ผู้ตรวจราชการ” ในกรม กระทรวงต่าง ๆ ต่อมาจนในปัจจุบัน.

บรรณานุกรม

หลักฐานชั้นต้นที่ยังไม่ได้พิมพ์

“กฎเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วย ข้อบังคับสำหรับปกครองมณฑลวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ. ๑๑๙” (พิมพ์ใน **รวมบทความประวัติศาสตร์** ฉบับ ๑๘ พ.ศ. ๒๕๓๙ ของ สมาคมประวัติศาสตร์ฯ ๒๕๓๙ หน้า ๗๓ - ๙๘)

กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. ๒ เล่ม. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๐.

ข้อบังคับการปกครองหัวเมืองรัตนโกสินทร์ศก ๑๑๖, ไม่ปรากฏที่พิมพ์และปีพิมพ์.

จดหมายเหตุระยะทางเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเสด็จตรวจราชการหัวเมืองใน ร.ศ. ๑๑๗, ๑๑๙. พิมพ์ในงานทำบุญครบ ๖๐ ปี ของพระเทพสุธี ณ วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร, ๓ เมษายน ๒๕๑๕.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔**. กรุงเทพฯ : พิมพ์ในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี วันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน**. กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ๒๕๕๑.

พระราชหัตถเลขา ทรงสั่งราชการในรัชกาลที่ ๕ และ ๖ กับเรื่องประกอบ. พิมพ์พระราชทาน
ในงานพระราชทานเพลิงศพ จอมพลสุษี ณะรัชต์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส
๑๗ มีนาคม ๒๕๐๗.

พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ร.ศ. ๑๒๑-๑๒๒ ตอน ๑-๒.
กรุงเทพฯ : คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย กระทรวงวัฒนธรรมจัดพิมพ์
เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่วันพระบรม-
ราชสมภพครบ ๑๕๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๔๖.

พระราชหัตถเลขา รัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับการกิจของกระทรวงมหาดไทย. ๒ เล่ม. กรุงเทพฯ :
กระทรวงมหาดไทย ๒๕๒๓.

รวมเรื่องเมืองนครราชสีมา. พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพนางบุญเหลือ พลราษฎร์บำรุง วัดแจ้ง
ในนครราชสีมา วันที่ ๓ เมษายน ๒๕๑๑.

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จไปตรวจราชการมณฑลนครราชสีมา และมณฑล
อุดร อีสาน ร.ศ. ๑๒๕ พ.ศ. ๒๔๔๙. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสมเด็จพระยาดำรง
ราชานุภาพ และหม่อมเจ้าจางจิตรนอม ดิศกุล พระธิดา, ๒๕๓๘.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (สจช.) เอกสาร ร.๕ ม.๒. ๑๔/๒ รายงานกรมหมื่น
ดำรงราชานุภาพ ตรวจราชการมณฑลชุมพรและนครศรีธรรมราช ๑๓ พฤษภาคม-
๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๗. (พิมพ์ในวารสารสมาคมประวัติศาสตร์ ฉบับที่ ๓๔-๓๕
พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๖ ของสมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตน-
ราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี).

_____. เอกสาร ร.๕ ม.๒. ๑๔/๒. รายงานกรมหมื่นดำรงฯ ตรวจราชการเมืองพิษณุโลก
อุดรดิตถ์ พ.ย. ๑๑๗ (พิมพ์ในวารสารสมาคมประวัติศาสตร์ ฉบับที่ ๓๔-๓๕
พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๖ ของสมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตน-
ราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี).

_____. เอกสาร ร.๕ ม.๒. ๑๔/๒ รายงานพระยาวิเศษไชยชาญ ผู้ว่าราชการเมืองอ่างทอง
๒๒ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๗ วารสารสมาคมประวัติศาสตร์ ฉบับที่ ๓๖ พ.ศ. ๒๕๕๗
ของสมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยาม-
บรมราชกุมารี) หลักฐานชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (สจช.) เอกสาร ร.๕ ม.๒.๑๔/๑๖ รายงานพระยาสุริยเดช ข้าหลวงเทศาภิบาล มณฑลนครราชสีมา ธันวาคม-มกราคม ร.ศ. ๑๒๐. (พิมพ์ใน วารสารสมาคมประวัติศาสตร์ ฉบับที่ ๓๔-๓๕ พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๖ ของสมาคมประวัติศาสตร์ ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี).

_____. เอกสาร ร.๕ ม.๒. ๑๔/๑๖ รายงานมณฑลนครราชสีมา ๘ ก.พ.-๓๐ ก.ค. ๑๒๘ (จะพิมพ์ใน วารสารสมาคมประวัติศาสตร์ ฉบับที่ ๓๖ พ.ศ. ๒๕๕๗ ของสมาคมประวัติศาสตร์ ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี)

_____. เอกสาร ร.๕ ม.๒ ๑๔/๘๒ รายงานกรมหมื่นดำรงฯ ตรวจราชการเมืองพิชัย เมืองพิษณุโลก ร.ศ. ๑๑๗ (๑๒ ต.ค.-๒๖ พ.ย. ๑๑๗)

_____. เอกสาร ร.๕ ม.๒. ๑๔/๑๑๐ รายงานกรมหมื่นดำรงฯ ตรวจราชการเมืองพิษณุโลก-อุตรดิตถ์ พ.ย. ๑๑๗ และกรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๗. (พิมพ์ในวารสารสมาคมประวัติศาสตร์ ฉบับที่ ๓๔-๓๕ พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๖ ของสมาคมประวัติศาสตร์ ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี).

เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น (ผู้รวบรวม), ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๑๖ กฎหมาย ร.ศ. ๑๑๖-๑๑๗. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เดลิแมร์, ๒๔๗๘.

เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเสด็จตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ พ.ศ. ๒๔๓๙ (ร.ศ. ๑๑๕) กรุงเทพฯ : มูลนิธิสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพและหม่อมเจ้าจงจิตรถนอม ดิศกุล พระธิดา, ๒๕๓๔.

เอกสารราชการมณฑลนครศรีธรรมราช ในสมัยที่เจ้าพระยาอมราช (ปั้น สุขุม) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ร.ศ. ๑๑๕-๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๓๙-๒๔๔๙). พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมประยูร โสณกุล ณ ออยุธยา วัดเทพศิรินทราวาส ๒๓ มีนาคม ๒๕๒๐.

หลักฐานชั้นรอง

จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับกระทรวงมหาดไทย. กรุงเทพฯ : คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๐๖.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา. “นิทานโบราณคดี” ในรักและคิดถึงอย่างที่สุด แต่... คุณแม่ผู้เป็นที่รักยิ่ง หนังสืออนุสรณ์ในการเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพ นางมณฑนา ดิศกุล ณ ออยุธยา วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๑.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา. สถาปนาเมื่อแรกสถาปนากระทรวงมหาดไทย. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยารามราชภักดี (ม.ล.สวัสด์ อิศรางกูร) ณ วัดเทพศิรินทราวาส ๘ พฤษภาคม ๒๕๑๔.

เดช บุนนาค. การปกครองระบบเทศบาลของประเทศไทย พ.ศ. ๒๔๓๕-๒๔๕๘. พิมพ์ครั้งที่ ๒. ภาณี กาญจนันฐิติ แปล. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘.

_____. ขบถ ร.ศ. ๑๒๑. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์, ๒๕๕๑.

ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน. พิมพ์เป็นที่ระลึกสมโภชหิรัญบัฏและฉลองอายุวัฒนมงคล ๘๕ ปี พระธรรมปัญญาบดี (ถาวร หิสนานุโกโร) เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน ๒๖-๒๗ พฤษภาคม ๒๕๔๔.

ประชุมปาฐกถา ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. กรุงเทพฯ : พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าอาชวดีศ ดิศกุล วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒๒ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๙.

พระยาสุริยราชวรกาย. พิมพ์ในพระราชทานเพลิงศพ พระยาสุริยราชวรกาย (ศิริ วิเศษโกสิน) ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕ (มีรายงานกรมหลวงดำรงราชานุภาพไปตรวจราชการมณฑลกรุงเก่าและพิษณุโลกย์ นครสวรรค์ และรายงานระยะทางที่เสด็จ ร.ศ. ๑๑๙, และรายงานกรมหลวงดำรงไปตรวจราชการมณฑลปาลิณ ร.ศ. ๑๑๙).

เพชรรุ่ง เทียนปิวโรจน์. รายงานการตรวจและจัดราชการมณฑลปาลิณบุรีของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ และกรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์. ๑๐๐ เอกสารสำคัญ : สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ ๑๖. โครงการวิจัย “๑๐๐ เอกสารสำคัญ” ๒๕๕๕.

ไพฑูรย์ มีกุล (บรรณาธิการ). เอกสารขึ้นต้นเกี่ยวกับการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. ๒๔๒๘-๒๔๖๕. กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ๒๕๓๔.

วรุณยุพา สนทวงศ์ ณ ออยุธยา และ ศิรินันท์ บุญศิริ (ผู้รวบรวม). พระประวัติและพระกรณียกิจ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และเรื่องน่ารู้เกี่ยวกับการปกครองท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสมเด็จพระยา กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และหม่อมเจ้าจางจิตรอนอม ดิศกุล พระธิดา, ๒๕๔๕.

วิชุดา พิไลพันธ์. “บันทึกสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพเสด็จตรวจราชการมณฑล นครราชสีมา มณฑลอุดรและมณฑลอีสานใน ร.ศ. ๑๒๕”. ๑๐๐ เอกสารสำคัญ : สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย ลำดับที่ ๘. กรุงเทพฯ : โครงการวิจัย “๑๐๐ เอกสารสำคัญ” ๒๕๕๔.

วุฒิชัย มูลศิลป์. “การสิ้นสุดของระบบการปกครอง ปักชีได้ฝ่ายเหนือ” ความมกยย้อนของ ประวัติศาสตร์. วินัย พงศ์ศรีเพียร บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการชำระ ประวัติศาสตร์ไทย สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, ๒๕๓๙.

วุฒิชัย มูลศิลป์ และสมโชติ อ๋องสกุล (บรรณาธิการ). มณฑลเทศาภิบาล : วิเคราะห์ เปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๔.

เวลส์, ควอริช. การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ. กาญจนี สมเกียรติกุล และยุพา ชุมจันทร์ แปล. กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๙.

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพกับงานกระทรวงมหาดไทย. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพิพิธภัณฑ์ วัชรวิศ, ๒๕๒๕.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และงานทางปกครองของพระองค์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : กรมมหาดไทย, ๒๕๐๕.

Ichiro Kakizaki. *Rails of the Kingdom, The History of Thai Railways*. Bangkok: White Lotus, 2012.

ปริญญานิพนธ์

วิมลวรรณ ทองปรีชา. พระประวัติและพระกรณียกิจของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๐๗.

วารสาร

นนทพร อยู่มั่งมี. “นิทานโบราณคดีในฐานะประวัติศาสตร์นิพนธ์”. วารสารสมาคมประวัติศาสตร์ ฉบับที่ ๓๐ พุทธศักราช ๒๕๕๑, หน้า ๒๐๗-๒๓๘.

การจัดการเรียนรู้สู่ประชาคมอาเซียน*

ทิศนา แคมมณี

ภาควิชาสังคมศาสตร์และการเมือง

บทคัดย่อ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้จัดทำแนวทางในการจัดการเรียนรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียนขึ้น เพื่อให้โรงเรียนนำไปใช้ในการพัฒนาเด็กและเยาวชนของประเทศให้มีความพร้อมที่จะรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นจากการที่ประเทศเข้าร่วมเป็นสมาชิกของประชาคมอาเซียนใน พ.ศ. ๒๕๕๘ นี้

แนวทางที่นำเสนอมีความหลากหลาย ซึ่งโรงเรียนสามารถเลือกใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของตน เพื่อช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการนำแนวทางเหล่านั้นไปใช้ ผู้เขียนได้ให้ข้อสังเกตและข้อเสนอแนะไว้หลายประการ ที่สำคัญคือ ๑) โรงเรียนควรใช้แนวทางหลายแนวทาง เพื่อส่งเสริมเติมเต็มซึ่งกันและกัน ๒) การจัดการเรียนรู้ควรมุ่งให้ผู้เรียนเกิดมโนทัศน์ที่สำคัญ มิใช่เพียงการให้ข้อมูล ๓) ควรจัดเนื้อหาสาระการเรียนรู้ในเชิงลึกให้แก่ผู้เรียน โดยเฉพาะในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยมุ่งให้ผู้เรียนเกิดความรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ๔) ครูควรมีการวิเคราะห์เนื้อหา และเข้าใจความแตกต่างระหว่างใบความรู้ ใบสรุปความรู้ ใบงาน และออกแบบ รวมทั้งใช้สื่อการเรียนรู้ดังกล่าวอย่างถูกต้อง ๕) เพิ่มเดิมกระบวนการจัดการเรียนรู้ในการจัดให้ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง และด้านการนำการอภิปรายไปสู่จุดมุ่งหมาย และ ๖) เพิ่มเดิมการจัดการเรียนรู้เพื่อเชื่อมโยงการเรียนรู้เรื่องย่อยๆ ให้เห็นเป็นภาพรวม

คำสำคัญ : การเรียนรู้เรื่องอาเซียน, ประชาคมอาเซียน

* เสนอในที่ประชุมราชบัณฑิตและภาควิชาสังคมศาสตร์และการเมือง ราชบัณฑิตยสถาน เมื่อวันที่ ๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

๑. ความสำคัญและความเป็นมาของประชาคมอาเซียน

คำว่า “ASEAN” เป็นคำย่อมาจาก “Association of Southeast Asian Nations” หรือสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นคำที่ปรากฏในคำประกาศปฏิญญาอาเซียนที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ โดยความร่วมมือของ ๑๐ ประเทศ ได้แก่ ประเทศไทย อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ บรูไน เวียดนาม ลาว พม่า และกัมพูชา วัตถุประสงค์ของการก่อตั้งสมาคมนี้ขึ้นก็เพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันดีต่อกันระหว่างประเทศในภูมิภาค อำนวยความสะดวกด้านสภาพ เศรษฐกิจ และความมั่นคงทางการเมือง ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและความเจริญทางสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งการดูแลรักษาผลประโยชน์ร่วมกันของประเทศสมาชิกทั้งหมด การสร้างประชาคมอาเซียน (ASEAN Community) เป็นการสร้างสังคมภูมิภาคที่ช่วยให้พลเมืองของประเทศสมาชิกทั้งหมดสามารถอยู่ร่วมกันฉันญาติมิตร เป็นคนในชุมชนเดียวกัน

เนื่องจากประเทศสมาชิกอาเซียนจะมีการรวมตัวกันเป็นประชาคมอาเซียนใน พ.ศ. ๒๕๕๘ นี้ ประเทศไทยในฐานะสมาชิกจึงจำเป็นต้องมีการเตรียมตัวรับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นและเตรียมการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน

๒. บทบาทของการศึกษาในการเตรียมความพร้อมเด็กและเยาวชนไทยเข้าสู่ประชาคมอาเซียน

ความร่วมมือของ ๑๐ ประเทศ ในการรวมตัวกันเป็นประชาคมอาเซียน ย่อมส่งผลให้แต่ละประเทศมีการเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านสังคมและวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง ซึ่งมีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของพลเมืองของประเทศ ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว หากประชาชนขาดความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร ขาดความเข้าใจและเจตคติที่จำเป็นต่อการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ประชาชนก็อาจจะไม่ให้การยอมรับหรือไม่ให้ความร่วมมือ การเปลี่ยนแปลงก็จะเกิดขึ้นได้ยาก และอาจเกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมามากมาย ดังนั้น การสร้างความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ และเจตคติที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนา จึงเป็นเรื่องที่จำเป็นอย่างยิ่ง และช่องทางสำคัญที่รัฐสามารถใช้เพื่อดำเนินงานดังกล่าวก็คือ การจัดการศึกษาเรื่องประชาคมอาเซียนให้แก่ผู้เรียนทุกระดับ ซึ่งบทความนี้จะขอลำถึงการจัดการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนเฉพาะในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพราะผู้เรียนในระดับนี้เป็นเด็กและเยาวชนกลุ่มใหญ่ของประเทศ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานตระหนักถึงความสำคัญของการให้การศึกษาและเตรียมพร้อมเด็กและเยาวชนไทย เพื่อเข้าสู่ประชาคมอาเซียนดังกล่าวข้างต้น จึงได้ดำเนินงาน “โครงการพัฒนาสู่ประชาคมอาเซียน : Spirit of ASEAN” (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๔) ซึ่งเป็นโครงการเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้สู่ประชาคมอาเซียน โดยการพัฒนาโรงเรียนจำนวน ๖๘ โรงเรียนให้เป็นศูนย์อาเซียนศึกษา หรือศูนย์การเรียนรู้อาเซียนที่มีความพร้อมและศักยภาพในการจัดการเรียนรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน รวมทั้งมีระบบการสื่อสารที่เป็นเครือข่ายสังคมออนไลน์ (social network) ในการติดต่อสื่อสารกับโรงเรียนอื่น ๆ ในประเทศอาเซียน เพื่อเรียนรู้ร่วมกัน ศูนย์การเรียนรู้อาเซียนมีหน้าที่เผยแพร่สื่อสารการเรียนรู้และแหล่งการเรียนรู้เกี่ยวกับอาเซียนให้แก่ผู้บริหาร ครู ผู้เรียน ชุมชน และผู้สนใจทั่วไป โรงเรียนที่เป็นศูนย์การเรียนรู้ดังกล่าว มีการจัดแบ่งออกเป็น ๓ รูปแบบ ได้แก่

๑) โรงเรียน Sister School จำนวน ๓๐ โรงเรียน เป็นโรงเรียนต้นแบบการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาที่เน้นอาเซียน โดยมีจุดเน้นในเรื่องของการใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสาร การใช้ภาษาต่างประเทศที่สองที่เป็นภาษาเพื่อนบ้าน การศึกษาพหุวัฒนธรรมเพื่อความเข้าใจความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการใช้ ICT (Information Communication Technology)

๒) โรงเรียน Buffer School จำนวน ๒๔ โรงเรียน เป็นโรงเรียนต้นแบบการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาที่เน้นอาเซียน โดยมีจุดเน้นการใช้ภาษาเพื่อนบ้าน และการศึกษาพหุวัฒนธรรม

๓) โรงเรียน ASEAN Focus School จำนวน ๑๔ โรงเรียน เป็นโรงเรียนต้นแบบการพัฒนาการเรียนรู้อาเซียน โดยการบูรณาการในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ เน้นการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนและการจัดทำหน่วยการเรียนรู้อาเซียนศึกษา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา

จากการดำเนินงานโครงการดังกล่าว พบว่า โรงเรียนสามารถจัดกิจกรรมได้หลากหลาย เช่น การเรียนรู้ผ่านสื่อ อุปกรณ์ รูปภาพ วิดีทัศน์ นิทรรศการ การจัดกิจกรรมค่ายสร้างสรรค์ รวมถึงการติดต่อสื่อสารถึงโรงเรียนในประเทศสมาชิกประชาคมอาเซียนทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์ หรือสื่อ ICT ซึ่งเป็นไปตามแนวการจัดกิจกรรมที่ให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ตรง

นอกจากการพัฒนาโรงเรียน ๖๘ โรงให้เป็นศูนย์อาชีวศึกษา หรือศูนย์การเรียนรู้ อาเซียนแล้ว สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยสำนักวิชาการและมาตรฐาน การศึกษา (๒๕๕๔) ยังได้จัดทำเอกสารแนวทางการจัดการเรียนรู้สู่ประชาคมอาเซียน สำหรับระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษาขึ้น เพื่อให้แนวทางแก่สถานศึกษาระดับ การศึกษาขั้นพื้นฐานทั่วประเทศที่ยังมีอีกเป็นจำนวนมาก ในการจัดกิจกรรมสร้างความรู้ ความเข้าใจ และความตระหนักเกี่ยวกับอาเซียน เพื่อเตรียมความพร้อมของเด็กและเยาวชน ไทยสู่ประชาคมอาเซียน

๓. แนวการจัดการเรียนรู้สู่ประชาคมอาเซียน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (๒๕๕๔) ได้เสนอแนะแนวการจัดการ เรียนรู้สู่ประชาคมอาเซียน สำหรับผู้เรียนทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาไว้หลาย แนวทาง ดังนี้

๓.๑ การจัดการเรียนรู้เรื่องอาเซียนในกลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

เนื่องจากกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม มีเนื้อหาสาระ ที่สัมพันธ์กับประเด็นเกี่ยวกับอาเซียนอยู่แล้วจำนวนมาก โดยเฉพาะในระดับมัธยมศึกษา มีมาตรฐานการเรียนรู้ ตัวชี้วัด และเนื้อหาสาระเกี่ยวกับประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้โดยตรงอยู่แล้ว ผู้สอนจึงสามารถนำความรู้เรื่องประชาคมอาเซียนเข้าไป เสริมสาระเดิม เป็นการเติมเต็มสาระเดิมให้สมบูรณ์ขึ้น หรือสามารถจัดทำหน่วยการเรียนรู้ เกี่ยวกับอาเซียน บูรณาการในโครงสร้างรายวิชาที่มีอยู่แล้ว โดยเริ่มจากการวิเคราะห์ความ สอดคล้องของประเด็นเกี่ยวกับอาเซียนกับมาตรฐานการเรียนรู้ ตัวชี้วัด และสาระการเรียนรู้ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน แล้วนำประเด็นเกี่ยวกับอาเซียนมาสร้าง เป็นหน่วยการเรียนรู้ให้เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างรายวิชา เช่น ในมาตรฐานการเรียนรู้ และตัวชี้วัดเกี่ยวกับศาสนา วัฒนธรรม และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในชีวิตประจำวัน ผู้สอน สามารถนำประเด็นการเรียนรู้เกี่ยวกับอาเซียนในเรื่องพหุวัฒนธรรมของประชาคมอาเซียน มาสร้างเป็นหน่วยการเรียนรู้ แล้วออกแบบการจัดการเรียนรู้ และจัดทำแผนการจัดการเรียน รู้ให้สามารถพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุมาตรฐานการเรียนรู้หรือตัวชี้วัดที่กำหนด โดยมีการวัดและ ประเมินผลการเรียนรู้ หลังจากการสอนแต่ละครั้งและหลังจบหน่วยการเรียนรู้แล้ว

๓.๒ การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการกับกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ

การจัดการเรียนรู้เรื่องอาเซียนสามารถจัดเป็นการเรียนรู้แบบบูรณาการได้ โดยใช้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมเป็นแกน เช่น ผู้สอนจัดทำหน่วยการเรียนรู้เรื่อง “วัฒนธรรมของประเทศสมาชิกอาเซียน” ขึ้น โดยมีการบูรณาการการสอนให้สัมพันธ์กับสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ คณิตศาสตร์ การงานอาชีพ และศิลปะ หรืออีกวิธีหนึ่ง ในการสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ ผู้สอนสามารถนำประเด็นเกี่ยวกับอาเซียนบูรณาการสอดแทรกเข้าไปตามความเหมาะสม เช่น ในการสอนภาษาต่างประเทศสามารถนำภาษาของประเทศสมาชิกอาเซียนเข้าไปเสริมเพิ่มเติมได้ ในการสอนศิลปะก็อาจมีการนำศิลปะของประเทศสมาชิกอาเซียนเข้าไปศึกษาด้วย และในการสอนกลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพก็อาจศึกษาอาชีพสำคัญของคนในประเทศสมาชิกอาเซียนเพิ่มขึ้น

๓.๓ การจัดการเรียนรู้โดยการจัดทำเป็นรายวิชาเพิ่มเติม

การจัดทำรายวิชาเพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่องอาเซียนเป็นแนวการจัดการเรียนรู้เรื่องอาเซียนที่สามารถช่วยพัฒนาความรู้ ความเข้าใจทักษะและเจตคติของผู้เรียนได้อย่างชัดเจน ทั้งทางด้านการเรียนการสอน การวัดและการประเมินผล การจัดทำรายวิชาเพิ่มเติมสามารถทำได้โดยการกำหนดผลการเรียนรู้ ออกแบบการเรียนรู้ จัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ และดำเนินการจัดการเรียนการสอน รวมทั้งวัดและประเมินผลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น สถานศึกษาแต่ละแห่งสามารถพัฒนาหลักสูตรรายวิชาได้ตามความสนใจและความต้องการของตน

๓.๔ การจัดการเรียนรู้ในกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองอย่างรอบด้านตามศักยภาพ เพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม รวมทั้งเสริมสร้างให้เป็นผู้มีศีลธรรม จริยธรรม มีระเบียบวินัย มีจิตสำนึกในการทำประโยชน์เพื่อสังคม สามารถจัดการตนเองได้ และอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนมี ๓ ลักษณะ ได้แก่ กิจกรรมแนะแนว กิจกรรมนักเรียน และกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ จึงเห็นได้ว่า ประเด็นการเรียนรู้เรื่องประชาคมอาเซียน สามารถนำไปจัดเป็นกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนได้อย่างดี เช่น

๑) จัดเป็นกิจกรรมให้ผู้เรียนพัฒนาตนเอง เช่น กิจกรรมการศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับประเทศสมาชิกอาเซียนเพื่อเตรียมความพร้อมให้ตนเอง โดยการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง จากหนังสือ รายการโทรทัศน์ ข่าว เว็บไซต์ต่าง ๆ กิจกรรมการพัฒนาตนเองด้านภาษาอังกฤษ กิจกรรมการเรียนรู้ภาษาเพื่อนบ้านสมาชิกอาเซียน

๒) จัดค่ายต่าง ๆ เช่น ค่ายประชาคมอาเซียน ค่ายสานฝันสู่อาเซียน ค่ายตะลุยโลกอาเซียน เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริง เป็นการเพิ่มพูนความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ และเสริมสร้างคุณลักษณะที่ดีในการเรียนรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน โดยมีการออกแบบกิจกรรมค่ายให้มีความเหมาะสม

๓) จัดให้ผู้เรียนทำโครงการเกี่ยวกับอาเซียน เพื่อให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนทักษะการศึกษาค้นคว้าและลงมือปฏิบัติด้วยตนเองโดยมีครูเป็นผู้ให้คำปรึกษา ซึ่งผู้เรียนสามารถดำเนินการได้หลากหลายรูปแบบ เช่น ทำเป็นโครงการประเภทสำรวจ ประเภทศึกษาค้นคว้า ประเภททดลอง หรือประเภทสิ่งประดิษฐ์

๔) จัดเป็นกิจกรรมวันสำคัญหรือสัปดาห์สำคัญ เช่น กิจกรรมวันอาเซียน หรือสัปดาห์อาเซียน เพื่อให้ผู้เรียนแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เผยแพร่ความรู้ นำเสนอผลงาน และตอบปัญหาหรือคำถามต่าง ๆ เกี่ยวกับอาเซียน

๕) จัดตั้งชมรมหรือชุมนุมอาเซียน เพื่อตอบสนองความสนใจของผู้เรียน ช่วยเพิ่มความรู้ ความชำนาญ และประสบการณ์ของผู้เรียนให้กว้างขวางขึ้น เช่น ชมรมดนตรีและนาฏศิลป์ของประเทศสมาชิกอาเซียน ชมรมอาหารประจำชาติของประเทศสมาชิกอาเซียน ชมรมจัดทำเว็บไซต์ประชาคมอาเซียนของโรงเรียน

๖) จัดกิจกรรมแรลลี่เพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับอาเซียนอย่างสนุก โดยจัดให้ทีมผู้เรียนเดินไปยังฐานกิจกรรมต่าง ๆ ตามเส้นทางที่ผู้จัดกำหนดให้ไว้ในแผนที่วอล์ก แรลลี่ (walk rally) แล้วแข่งขันกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ให้สำเร็จ โดยทีมที่ชนะจะได้รับรางวัล

๓.๕ การจัดเป็นกิจกรรมเสริมของสถานศึกษา

สถานศึกษาสามารถจัดกิจกรรมเสริมเพิ่มเติมให้แก่ผู้เรียน ตามปัญหาและความต้องการของตนได้ ดังนั้น สถานศึกษาจึงสามารถนำเรื่องประชาคมอาเซียน ไปจัดเป็นกิจกรรมเสริมทั้งในและนอกชั้นเรียนได้ ตัวอย่างกิจกรรมเสริมที่โรงเรียนในโครงการพัฒนาสู่ประชาคมอาเซียน : Spirit of ASEAN ได้จัดขึ้นมีจำนวนมาก ได้แก่ กิจกรรมภาษาอาเซียนน่ารู้ ทวีอาเซียน ASEAN Song ASEAN Festival อาหารอาเซียน ศิลปะอาเซียน

๔. การวัดและประเมินผลการจัดการเรียนรู้สู่ประชาคมอาเซียน

การวัดและประเมินผลการจัดการเรียนรู้สู่ประชาคมอาเซียนถือเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของการจัดการเรียนการสอนไม่ว่าจะสอนเรื่องใด ผู้สอนจำเป็นต้องกำหนดวัตถุประสงค์ในการสอน กำหนดสาระการเรียนรู้แล้วออกแบบการจัดการเรียนรู้และกิจกรรมการเรียนการสอน และดำเนินการจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ รวมทั้งมีการวัดและประเมินผลเพื่อให้ทราบถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการจัดการเรียนรู้นั้น โดยทั่วไป การประเมินผลมี ๒ ประเภท คือ การประเมินผลเพื่อพัฒนา (formative evaluation) และการประเมินผลเพื่อตัดสิน (summative evaluation) การประเมินผลเพื่อพัฒนา มีวัตถุประสงค์เพื่อการแก้ไขปรับปรุง และพัฒนาการจัดการเรียนรู้ให้ดีขึ้น จึงต้องอาศัยข้อมูลเกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้เรียนตามกระบวนการที่ผู้สอนจัดให้ เช่น ความสนใจ ความรู้สึก พฤติกรรม การคิด การกระทำ และการแสดงออกของผู้เรียน รวมทั้งปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ข้อมูลเชิงคุณภาพเหล่านี้จะช่วยให้ผู้สอนรู้ว่า ควรจะแก้ไข ปรับปรุง หรือพัฒนา อะไร อย่างไร เพื่อช่วยให้การจัดการเรียนรู้มีประสิทธิภาพมากขึ้น และช่วยให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ดีขึ้น ส่วนการประเมินผลเพื่อตัดสินนั้นเป็นการประเมินผลการเรียนรู้รวมยอดของผู้เรียน เพื่อตัดสินว่า ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามเกณฑ์หรือมาตรฐานที่กำหนดไว้หรือไม่ เพียงใด ซึ่งผู้สอนสามารถประเมินหลังจากจบการสอนแต่ละครั้ง หรือแต่ละหน่วยการเรียนรู้ และเมื่อเรียนครบตามหลักสูตร

เพื่อให้การวัดและประเมินผลการเรียนรู้เรื่องอาเซียนเป็นไปอย่างเหมาะสม สอดคล้องกับหลักการวัดและประเมินผล รวมทั้งตอบสนองต่อลักษณะเฉพาะและจุดเน้นของการเรียนรู้เรื่องอาเซียน ผู้สอนควรยึดหลักและแนวทางต่อไปนี้ในการวัดและประเมินผล

๑) เนื่องจากการเรียนรู้เรื่องอาเซียนเป็นการเรียนรู้ที่ครอบคลุมทั้งทางด้านพุทธิพิสัย ทักษะพิสัย และจิตพิสัย ดังนั้น จึงต้องมีการวัดและประเมินผลทั้งทางด้านความรู้ ความเข้าใจ ทักษะกระบวนการต่าง ๆ รวมทั้งคุณธรรมและค่านิยม

๒) ควรมีการวัดและประเมินผลทั้งเพื่อพัฒนาและเพื่อตัดสิน เพื่อให้ทราบถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการจัดการเรียนรู้

๓) ควรมีการวัดและประเมินด้วยวิธีการที่หลากหลาย สอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายของผู้เรียน เช่น การวัดและประเมินผลตามสภาพจริง ด้วยวิธีการสังเกต พฤติกรรม สอบถามหรือสัมภาษณ์ความรู้สึกและความคิดเห็นของผู้เรียน การประเมินชิ้นงานที่ผู้เรียนทำ การประเมินทักษะการคิด ทักษะการแก้ปัญหา และการแสดงออกของผู้เรียน ขณะทำกิจกรรม หรือปฏิบัติงานจริง

๔) ควรให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการประเมิน เช่น ให้มีส่วนร่วมในการกำหนดเกณฑ์การประเมิน ส่งเสริมให้ผู้เรียนประเมินผลตนเอง ประเมินเพื่อนหรือกลุ่มเพื่อน และส่งเสริมให้ผู้ปกครองและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินด้วย

ตามหลักข้างต้น ผู้สอนควรใช้วิธีการ และเครื่องมือวัดและประเมินผลที่หลากหลาย โดยเลือกใช้ให้เหมาะสมสอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน เช่น

๑) การสังเกตพฤติกรรม อาจใช้สมุดจดบันทึก แบบตรวจสอบรายการ หรือแบบมาตราส่วนประมาณค่า เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล

๒) การสอบปากเปล่า อาจใช้ประเด็นคำถามของครู หรือสถานการณ์ที่ครูสร้างขึ้น

๓) การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ อาจใช้การสอบถามความรู้สึก ความคิดเห็น ในประเด็นต่าง ๆ ตามความต้องการหรือความสนใจของครูและผู้เรียน

๔) การใช้คำถามให้ผู้เรียนคิด ตัดสินใจในประเด็นต่าง ๆ

๕) การให้ผู้เรียนเขียนสะท้อนการเรียนรู้

๖) การประเมินการปฏิบัติ ทั้งการปฏิบัติที่มีลักษณะเป็นการกระทำอย่างเป็นลำดับขั้นตอน การกระทำที่แสดงถึงลักษณะนิสัย การปฏิบัติงานที่เน้นผลผลิต หรือเป็นกิจกรรมที่ดำเนินการในลักษณะโครงการ การประเมินการปฏิบัติในแต่ละลักษณะมีจุดเน้นต่างกัน จึงต้องใช้วิธีการและเครื่องมือที่เหมาะสมกับลักษณะของการปฏิบัตินั้น ๆ เช่น การปฏิบัติที่เน้นการกระทำอย่างเป็นลำดับขั้นตอน สามารถใช้แบบสังเกตตรวจสอบลำดับขั้นตอนของการกระทำในขณะที่การปฏิบัติที่เน้นผลผลิตจะดูที่ผลงานหรือชิ้นงาน และประเมินคุณภาพของผลงานเป็นสำคัญ

๗) การประเมินโดยแฟ้มสะสมงาน (portfolio assessment) เป็นการประเมินชิ้นงานที่สะท้อนความก้าวหน้าและความสำเร็จของผู้เรียน ที่เก็บรวบรวมไว้ในแฟ้มสะสมงานของผู้เรียน

๘) การประเมินด้วยแบบทดสอบ โดยแบบทดสอบนั้นจะต้องมีคุณภาพ มีความเที่ยงตรง และมีความเชื่อมั่น อาจเป็นแบบทดสอบที่ครูสร้างขึ้น หรือแบบทดสอบมาตรฐานต่าง ๆ

๙) การประเมินด้านความรู้สึกนึกคิด คุณธรรม จริยธรรม คุณลักษณะ และเจตคติ โดยใช้การสังเกตพฤติกรรม การแสดงออก การสอบถาม การสัมภาษณ์ หรืออาจใช้แบบวัดแบบมาตราส่วนประมาณค่าต่าง ๆ

๑๐) การประเมินตามสภาพจริง (authentic assessment) คือ การประเมินเพื่อให้ได้ผลการประเมินที่สะท้อนความสามารถที่แท้จริงของผู้เรียน จึงจำเป็นต้องใช้วิธีการที่หลากหลาย เช่น การประเมินการปฏิบัติในการทำกิจกรรมทั่ว ๆ ไป การประเมินการทำภาระงานที่สะท้อนสภาพความเป็นจริง และการประเมินชิ้นงานหรือผลงาน

ในการจัดการเรียนรู้เรื่องอาเซียน หากครูสามารถดำเนินการวัดและประเมินผลทั้งเพื่อพัฒนา และเพื่อตัดสิน ให้สอดคล้องกับหลักการและแนวทางข้างต้น รวมทั้งเลือกใช้วิธีการและเครื่องมือในการวัดและประเมินผลให้เหมาะสมกับสิ่งที่ประเมินแล้ว ครูก็จะสามารถตอบได้อย่างชัดเจนว่า การจัดการเรียนรู้ของตน ประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด

๕. ข้อสังเกตและข้อเสนอแนะเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการจัดการเรียนรู้สู่ประชาคมอาเซียน

จากข้อมูลข้างต้น จะเห็นได้ว่า แนวทางที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้เสนอไว้มีความหลากหลาย สถานศึกษาสามารถเลือกแนวทางที่เหมาะสมกับบริบทและศักยภาพของตนไปดำเนินการได้ หรือหากสามารถทำได้หลายแนวทางหรือทุกทางก็ยิ่งให้ผลมากขึ้น อย่างไรก็ตาม แนวทางแม้จะมีหลากหลายและมีตัวอย่างกิจกรรมการเรียนรู้ให้ศึกษามากพอสมควร แต่ในทางปฏิบัติแล้ว การดำเนินการเรียนการสอนให้เกิดผลตามแนวทาง/กิจกรรมที่เสนอแนะ ครูจำเป็นต้องมีความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ และเทคนิคในการดำเนินการอีกมาก ดังนั้น การปฏิบัติตามแนวทางดังกล่าวจะได้ผลมากน้อยเพียงใด จึงขึ้นกับความรู้ ความสามารถของครูด้วย

จากการวิเคราะห์แนวทางและตัวอย่างกิจกรรมการเรียนรู้เรื่องอาเซียนที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้นำเสนอและเผยแพร่ให้แก่สถานศึกษาต่าง ๆ ผู้เขียนจะขอให้ข้อสังเกตและข้อเสนอแนะบางประการ เพื่อช่วยให้ครูสามารถจัดการเรียนรู้สู่ประชาคมอาเซียนได้ผลมากขึ้น ดังนี้

๕.๑ ข้อสังเกตและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการจัดการเรียนรู้สู่ประชาคมอาเซียน

จากแนวทางในการจัดการเรียนรู้สู่ประชาคมอาเซียนทั้ง ๕ แนวทาง ที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้เสนอแนะไว้คือ การจัดการเรียนรู้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม การบูรณาการกับกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ การจัดทำเป็นรายวิชาเพิ่มเติม การจัดเป็นกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และการจัดเป็นกิจกรรมเสริมของสถานศึกษานั้น แนวทางที่น่าจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดีที่สุด น่าจะเป็นการจัดทำเป็น

รายวิชาเพิ่มเติม เพราะเป็นการสอนโดยตรงที่สามารถช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ชัดเจน ไม่ปะปนกับเรื่องอื่น และเนื่องจากเป็นรายวิชาที่มีชั่วโมงเรียนมากและมีความต่อเนื่อง จึงเอื้อให้ผู้สอนสามารถจัดกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้เรียนเชื่อมโยงมโนทัศน์ย่อย ๆ จนเกิดการเรียนรู้เป็นองค์รวมได้ ซึ่งต่างจากแนวทางอื่น ๆ ที่จำเป็นต้องจัดเป็นกิจกรรมเล็ก ๆ หรือกิจกรรมที่ต้องสอดแทรก บูรณาการกับเรื่องอื่น ๆ เพื่อให้สามารถสอนได้ในเวลาและสภาพการณ์ที่จำกัด ผู้เรียนจึงเกิดการเรียนรู้เป็นภาพหรือเรื่องย่อย ๆ ที่อาจไม่มีโอกาสได้นำมาเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน จนเห็นเป็นภาพรวมหรือองค์รวมได้

ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงขอเสนอแนะว่า สถานศึกษาใดที่มีความพร้อมและศักยภาพพอจะทำได้ ควรดำเนินการจัดทำหลักสูตรเรื่องประชาคมอาเซียนเป็นรายวิชาเพิ่มเติม โดยมีการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในระดับที่เหมาะสมกับวัย นอกจากนี้ สถานศึกษาอาจวิเคราะห์ต่อไปอีกว่า หลักสูตรรายวิชาที่สถานศึกษาพัฒนาขึ้นนั้น ยังมีประเด็นใดหรือจุดใดที่ผู้เรียนควรเรียนรู้เพิ่มเติมอีก แล้วนำประเด็นที่วิเคราะห์ได้ไปจัดเพิ่มเติมโดยใช้แนวทางอื่น ๆ เช่น นำไปบูรณาการกับกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ หรือจัดเป็นกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน หรือจัดเป็นกิจกรรมเสริม หากสถานศึกษาสามารถจัดทำได้ ก็จะช่วยให้ผู้เรียนได้รับความรู้และประสบการณ์ที่สมบูรณ์และลึกซึ้งขึ้น

๕.๒ ข้อสังเกตและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับสาระการเรียนรู้ประชาคมอาเซียน

สาระการเรียนรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียนที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (๒๕๕๔) ได้วิเคราะห์และเสนอแนะไว้ ครอบคลุมความรู้เกี่ยวกับประเทศสมาชิกอาเซียนใน ๓ ด้านที่สำคัญ คือ

- ๑) ด้านการเมือง ประกอบด้วยความรู้เกี่ยวกับระบอบการปกครอง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ สิทธิเด็ก/สิทธิมนุษยชน และกฎหมายระหว่างประเทศ
- ๒) ด้านเศรษฐกิจ ประกอบด้วยเรื่องระบบเงินตรา ระบบเศรษฐกิจ ปัจจัยการผลิต แรงงาน การค้าเสรี ข้อตกลงทางการค้า และความร่วมมือทางเศรษฐกิจ
- ๓) ด้านสังคมและวัฒนธรรม ประกอบด้วยเรื่องชาติพันธุ์ ภาษา ศาสนา การแต่งกาย สาธารณสุข สภาพทางภูมิศาสตร์ เอกลักษณ์ บุคคลสำคัญ และประวัติศาสตร์

นอกจากการศึกษาใน ๓ ด้านดังกล่าวแล้ว ยังมีสาระสำคัญเกี่ยวกับเรื่องกฎบัตรอาเซียน ประกอบด้วยข้อบทต่าง ๆ ๑๓ บท ๕๕ ข้อ ซึ่งมีสาระเกี่ยวกับความเป็นมาของอาเซียน เหตุผลในการจัดทำกฎบัตรอาเซียน ตลอดจนเจตนารมณ์ในการสร้างประชาคมอาเซียน เพื่อรักษาและเพิ่มพูนสันติภาพ ความมั่นคง เสถียรภาพ ความร่วมมือด้านการเมือง ความมั่นคง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมระหว่างประเทศสมาชิก

จะเห็นได้ว่า สารการเรียนรู้ข้างต้นมีทั้งสาระที่มีลักษณะเป็นข้อเท็จจริง (factual knowledge) เช่น เรื่อง ธงชาติ ที่ตั้งของประเทศ ประชากร การแต่งกาย ภาษา ศาสนา และมี สาระที่มีลักษณะเป็นมโนทัศน์ (conceptual knowledge) เช่น เรื่องระบอบการปกครอง สิทธิเด็ก สิทธิมนุษยชน ระบบเศรษฐกิจ การค้าเสรี ภูมิบัตรอาเซียน ซึ่งในส่วนที่เป็นความรู้ ประเภทข้อเท็จจริงนั้น ไม่ค่อยเป็นปัญหา แต่ในส่วนที่เป็นความรู้ประเภทมโนทัศน์นั้น ยังเป็น ปัญหาอยู่ เนื่องจากการเรียนรู้สาระประเภทนี้ให้เกิดเป็นความเข้าใจอย่างแท้จริงนั้นจำเป็นต้องอาศัยปัจจัยอย่างน้อย ๒ ประการ คือ ๑) มีข้อมูล ความรู้ที่มากพอ ๒) มีกระบวนการ สร้างความเข้าใจในข้อมูล ความรู้นั้น ซึ่งจากการศึกษากระบวนการจัดการเรียนรู้สู่ประชาคม อาเซียน พบว่า ครูโดยทั่วไปยังต้องการความช่วยเหลือทั้ง ๒ ด้าน ยกตัวอย่างการจัดการ เรียนรู้เรื่อง การเมืองการปกครองของประเทศสมาชิกอาเซียน ซึ่งมีระบอบการปกครองประเทศ ที่แตกต่างกัน ข้อมูล ความรู้ที่ครูให้ผู้เรียน (ในใบความรู้) ก็มีเพียงชื่อระบอบการปกครอง ตำแหน่งของผู้นำ ระยะเวลาการอยู่ในตำแหน่ง ลักษณะสำคัญของระบอบการปกครองและ ข้อมูลทั่วไปประกอบอีกเล็กน้อย การเรียนรู้โดยมีข้อมูล ความรู้เพียงเท่านั้นคงยังไม่สามารถ ช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจได้ การที่จะเข้าใจในเรื่องนี้ต้องอาศัยข้อมูลอีกมาก เช่น ที่มา และเหตุผลของการปกครองแบบนั้น ลักษณะสำคัญของการปกครอง กระบวนการดำเนินงาน บทบาทหน้าที่ของฝ่ายต่าง ๆ และข้อมูลรายละเอียดอื่น ๆ อีกมาก ทั้งทางด้านการเมืองการ ปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ที่ส่งผลกระทบต่อกันและกัน เนื้อหาสาระที่มีความ ซับซ้อนเช่นนี้ยังมีอีกมาก เช่น เรื่องระบบเศรษฐกิจ ระบบผลิต ระบบการค้า เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ ครูควรจะสอนให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ในระดับเข้าใจเป็นอย่างน้อย โดยเฉพาะในระดับ มัธยมศึกษาตอนปลายน่าจะพัฒนานักเรียนให้ถึงขั้นการรู้เท่าทันสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง สามารถป้องกันปัญหาไม่ให้เกิดขึ้น และแก้ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้ ดังคำกล่าวที่ว่า “รู้เท่า เอาไว้กัน รู้ทันเอาไว้แก้” เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ก็ตามย่อมมีทั้งผลดีและผลเสีย การจัดการเรียนรู้ในเรื่องนี้ จึงควรให้นักเรียนได้เรียนรู้ทั้งผลดี ผลเสีย จุดอ่อน จุดแข็ง รวมทั้ง ข้อได้เปรียบ เสียเปรียบของแต่ละประเทศโดยเฉพาะประเทศไทย เพื่อนำไปสู่การเตรียมรับ สถานการณ์และเผชิญสถานการณ์อย่างชาญฉลาดและยุติธรรม ซึ่งครูจะสามารถทำหน้าที่นี้ ได้ดีก็ต่อเมื่อ ตัวครูมีความรู้ ความเข้าใจที่มากพอและลึกซึ้งพอ และสิ่งที่จะช่วยให้ครูเข้าใจได้ ก็คือ ข้อมูล ความรู้ และตัวอย่างประสบการณ์ที่เป็นรูปธรรมจำนวนมากพอที่จะช่วยให้เกิด ความเข้าใจได้ดี ซึ่งสิ่งนี้เป็นสิ่งที่ครูโดยทั่วไปยังไม่มีเพียงพอ และยังต้องการความช่วยเหลือ

ด้วยเหตุผลข้างต้น จึงขอเสนอแนะให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาครูและการจัดการเรียนรู้สู่ประชาคมอาเซียนได้มีการจัดเตรียมเนื้อหาสาระในเชิงลึกเกี่ยวกับประชาคมอาเซียนให้แก่ครู และหรือจัดการอบรมให้ความรู้เชิงลึกแก่ครู ซึ่งอาจต้องพึงผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางที่มีความรู้ลึกและมีประสบการณ์ในเรื่องนั้น ๆ โดยตรง

๕.๓ ข้อสังเกตและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้สู่ประชาคมอาเซียน

จากการศึกษากิจกรรมตัวอย่างที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานรวบรวมได้จากการดำเนินงานของครูในโครงการ Spirit of ASEAN พบว่า กิจกรรมส่วนใหญ่มีกระบวนการหรือขั้นตอนสำคัญที่คล้ายคลึงกัน ดังนี้

- ๑) ให้ผู้เรียนศึกษาหรือค้นคว้าหาความรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน โดยให้
 - ศึกษาจากใบความรู้ที่ครูเตรียมให้ หรือ
 - ค้นคว้าจากหนังสือ เอกสาร แผ่นพับ วิดีทัศน์ ข่าว หนังสือพิมพ์ รายการทีวี อินเทอร์เน็ต หรือ
 - ศึกษากรณีตัวอย่างหรือปัญหา ที่ครูจัดเตรียมให้
- ๒) ให้ผู้เรียนทำกิจกรรม
 - ตามที่กำหนดไว้ในใบงาน ซึ่งมักจะเป็นการเขียนตอบคำถาม การอภิปรายกลุ่ม การสรุป การจัดทำผังความคิด
 - นำเสนอผลการศึกษาหรือการทำกิจกรรม
 - ให้ทำกิจกรรมเสริม เช่น การร้องเพลง การเล่นเกม การทำกิจกรรมดนตรีและศิลปะ

๓) ครูและผู้เรียนร่วมกันอภิปรายและสรุปบทเรียน

๔) ครูวัดและประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน
จากลักษณะของกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ที่พบข้างต้น ผู้เขียนขอให้ข้อสังเกตและข้อเสนอแนะเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการสอนในประเด็นต่อไปนี้

๕.๓.๑ ข้อสังเกตและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับใบความรู้

จากการศึกษาพบว่า ครูนิยมใช้ใบความรู้เป็นแหล่งข้อมูลในการเรียนรู้ของผู้เรียนมากที่สุด โดยครูจัดเตรียมเนื้อหาใส่ไว้ในใบความรู้ แล้วแจกให้ผู้เรียนอ่าน แล้วทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ให้ตอบคำถาม ให้สรุปสาระสำคัญ ให้จัดทำผังความคิด และอาจให้ทำกิจกรรมเสริมต่าง ๆ เช่น เล่นเกม ร้องเพลงร่วมกัน หรือทำกิจกรรมศิลปะ ซึ่งเมื่อศึกษา

ลักษณะของใบความรู้ที่ครูจัดทำให้นักเรียนแล้ว พบว่า เป็นเอกสารที่ให้เนื้อหาสาระสำคัญของเรื่องที่เรียนโดยสรุป กล่าวคือ มีลักษณะเป็นการให้บทสรุปของความรู้ที่นักเรียนควรเข้าใจหลังจากเรียนจบบทเรียนแล้ว ซึ่งใบความรู้ในลักษณะนี้น่าจะเรียกว่า **ใบสรุปความรู้** หรือ **ใบความรู้โดยสรุป** ซึ่งครูควรใช้ในตอนสรุปบทเรียน เพื่อตรวจสอบว่านักเรียนเกิดการเรียนรู้ตามสาระสำคัญที่กำหนดหรือไม่ แต่เนื่องจากครูใช้ใบสรุปความรู้มาเป็นใบความรู้โดยให้นักเรียนอ่าน และสรุปจากบทสรุปนั้น จึงทำให้การสอนกลายเป็น**การสอนบทสรุป** แทนที่จะเป็นการสอนเนื้อหาสาระที่นำไปสู่ความเข้าใจสาระสำคัญตามบทสรุปนั้น

จากข้อสังเกตดังกล่าว จึงขอเสนอแนะเรื่องการจัดทำและใช้ใบความรู้ของครู ดังนี้

๑) หากครูต้องการใช้ใบความรู้ให้เป็นแหล่งข้อมูลของนักเรียน ในการศึกษาเพื่อให้เกิดความเข้าใจในสาระสำคัญที่ต้องการ ใบความรู้นั้นควรจะต้องมีข้อมูลในรายละเอียดพร้อมทั้งสถานการณ์และตัวอย่างที่หลากหลายในเรื่องที่เรียน และมีกิจกรรมการเรียนรู้ที่ให้นักเรียนได้ใช้ทักษะทางปัญญาของตน สร้างความหมายของข้อมูลให้เกิดเป็นความเข้าใจของตนจนกระทั่งสามารถสรุปสาระสำคัญของเรื่องได้ เช่น ให้นักเรียนศึกษาข้อมูล และทำความเข้าใจในข้อมูล โดยการจัดกลุ่ม จัดประเภท เปรียบเทียบ วิเคราะห์ แปรความ ตีความ และประเมินข้อมูลต่าง ๆ รวมทั้งการใช้เหตุผลและกระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการลงความเห็นหรือสรุปความคิดในเรื่องนั้น ๆ

๒) หากครูต้องการใช้ใบสรุปความรู้เป็นการสอน คือ ต้องการให้นักเรียนเข้าใจบทสรุปนั้น กิจกรรมการเรียนรู้ก็ควรเป็นการ**ขยายความบทสรุปนั้น** มิใช่เป็นการ**สรุปบทสรุป** นั้นกล่าวคือ เป็นการขยายความบทสรุปนั้นให้เป็นที่เข้าใจว่า ข้อสรุปแต่ละข้อหรือแต่ละประเด็นนั้นมีที่มาจากอะไร (เช่น ปรากฏการณ์ สถานการณ์ เหตุการณ์ สาเหตุ ปัจจัย ฯลฯ) มีความหมายอย่างไร เกี่ยวข้องกับอะไรบ้าง มีผลกระทบต่ออะไรบ้างและอย่างไร ซึ่งในกระบวนการขยายความดังกล่าว นักเรียนจะต้องใช้ทักษะทางปัญญาของตนในการสร้างความเข้าใจให้แก่ตนเอง เช่น การตั้งคำถาม การตีความ การอ้างอิง การวิเคราะห์ การอธิบาย การใช้เหตุผล การยกตัวอย่างและสถานการณ์ ฯลฯ

การแปลความหมาย ตีความหมาย อธิบาย ยกตัวอย่าง และสถานการณ์เป็น การขยายบทสรุปนั้นให้เป็นที่เข้าใจ

๓) หากครูเขียนใบความรู้ในลักษณะที่เป็นบทสรุปความรู้ ครูควรใช้ใบสรุปความรู้ให้ตรงตามลักษณะคือ ใช้ในขั้นตอนการสรุปบทเรียน

๕.๓.๒ ข้อสังเกตและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการให้ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลความรู้ด้วยตนเอง

รองลงมาจากการใช้ใบความรู้ ครูนิยมใช้วิธีให้นักเรียนศึกษาค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ซึ่งวิธีนี้นับว่าตอบสนองต่อจุดมุ่งหมายที่ต้องการพัฒนาให้นักเรียนเป็นผู้มีความใฝ่รู้ รักที่จะเรียนรู้ และมีทักษะการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง แต่สิ่งที่น่าสังเกตก็คือ ครูมักระบุแต่เพียงว่าให้ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง แต่มักไม่พบกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่จะช่วยให้กิจกรรมดังกล่าวเกิดผลตามจุดมุ่งหมาย

เพื่อให้การจัดกิจกรรมดังกล่าวเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงขึ้น จึงขอเสนอแนะให้ครูเพิ่มกระบวนการในการจัดให้นักเรียนศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง โดยให้นักเรียนวางแผนในการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

- ๑) ร่วมกันคิดว่า ต้องการข้อมูลครอบคลุมเรื่อง/ประเด็นอะไรบ้าง
- ๒) จะแสวงหาข้อมูลเหล่านั้นจากแหล่งข้อมูลใดได้บ้างเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ดี
- ๓) จะร่วมกันรับผิดชอบงานศึกษาค้นคว้าอย่างไร ใครสนใจจะศึกษาเรื่องใด จากแหล่งความรู้ใด

- ๔) จะมีวิธีในการคัดเลือกข้อมูลอย่างไร
- ๕) เมื่อได้ข้อมูลมาแล้ว จะศึกษาทำความเข้าใจในข้อมูลอย่างไร
- ๖) หากไม่เข้าใจข้อมูลหรือไม่แน่ใจในข้อมูลควรทำอย่างไร
- ๗) จะนำเสนอข้อมูลอย่างไรจึงจะเข้าใจได้ง่าย

ฯลฯ

นอกจากการจัดกระบวนการดังกล่าวแล้ว ครูอาจจำเป็นต้องใช้เทคนิคต่าง ๆ ในการช่วยให้นักเรียนมีความรับผิดชอบในงานการเรียนรู้ร่วมกัน เช่น การให้คะแนนงานที่ทำเป็นรายบุคคลและรายกลุ่ม การให้การเสริมแรงด้วยวิธีต่าง ๆ การตรวจสอบการทำงาน การให้นักเรียนประเมินตนเองและประเมินเพื่อนร่วมงาน การให้รายงานทั้งกระบวนการทำงานและผลงาน

กระบวนการและเทคนิคต่าง ๆ ดังกล่าว น่าจะช่วยให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้จากการศึกษาค้นคว้ามากขึ้น ทั้งทางด้านความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ และเจตคติ

๕.๓.๓ ข้อสังเกตและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการอภิปราย

เมื่อนักเรียนได้ศึกษาข้อมูลในเรื่องที่เรียนรู้แล้ว ครูก็มักจะมีส่วนในการอภิปรายและสรุปบทเรียน แต่ที่เห็นเดียวกันกับเรื่องการให้ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง

ครูมักไม่ระบุให้เห็นว่า การอภิปรายจะดำเนินไปอย่างไรและจะนำไปสู่ข้อสรุปได้อย่างไร การอภิปราย จึงอาจไม่เกิดประโยชน์เท่าที่ควร หรืออาจไม่เกิดประโยชน์เลยก็ได้ ดังตัวอย่าง เช่น การให้นักเรียนอภิปรายแสดงความคิดเห็น โดยนักเรียนไม่มีข้อมูลที่เพียงพอ นักเรียน ก็จะแสดงความคิดเห็นไปตามความรู้สึกและประสบการณ์ที่อาจมีเพียงเล็กน้อย การอภิปราย เช่นนี้ ก็จะนำไปสู่ผลการอภิปรายที่อาจผิดพลาดหรือขาดความน่าเชื่อถือได้

การอภิปรายนับเป็นขั้นตอนสำคัญที่จะช่วยให้นักเรียนได้ข้อมูลและความคิดเห็นที่จะนำไปสู่สาระสำคัญหรือข้อสรุปที่ต้องการ หากครูมีการวางแผนเตรียม ประเด็นการอภิปรายอย่างเหมาะสม ก็จะช่วยให้การอภิปรายของนักเรียนไม่สะเปะสะปะ ดำเนินไปสู่จุดหมายที่ต้องการได้อย่างรวดเร็ว เพื่อช่วยให้เห็นว่า กระบวนการอภิปรายจะสามารถ นำนักเรียนไปสู่จุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ได้อย่างไร ครูจึงควรระบุประเด็นหรือชุดคำถามไว้ เป็นแนวทางในการดำเนินการอภิปราย ดังตัวอย่างการอภิปรายเรื่องเขตการค้าเสรีต่อไปนี้

- ๑) ประเทศไทยมีการค้าขายอะไรบ้างทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ
- ๒) ถ้าเราต้องการผลิตสินค้าและนำสินค้าไปขาย เราต้องคิดถึงเรื่องอะไรบ้าง
- ๓) ถ้าเราต้องการนำสินค้าของประเทศไทยไปขายในต่างประเทศ เราต้องทำอะไรบ้าง
- ๔) ในการค้าขาย เรามักพบปัญหาหรืออุปสรรคอะไรบ้าง
- ๕) การลดอุปสรรคหรือขจัดปัญหา ทำได้ด้วยวิธีใดบ้าง
- ๖) อะไรเป็นปัจจัยที่ช่วยให้ประสบความสำเร็จในการค้า
- ๗) เขตการค้าเสรีหมายถึงอะไร ทำไมจึงต้องมีเขตการค้าเสรี
- ๘) เขตการค้าเสรีช่วยเพิ่มปริมาณการค้าและดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศได้อย่างไร
- ๙) ความร่วมมือกันทางเศรษฐกิจของอาเซียนช่วยลดต้นทุนการผลิตได้อย่างไร
- ๑๐) ความร่วมมือกันทางเศรษฐกิจของอาเซียนช่วยสร้างอำนาจการต่อรองของอาเซียนกับกลุ่มเศรษฐกิจอื่น ๆ ได้อย่างไร
- ๑๑) ความร่วมมือกันทางเศรษฐกิจของอาเซียนช่วยยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนได้อย่างไร

๑๒) ในการเป็นเขตการค้าเสรีอาเซียน ประเทศไทยอาจเกิดปัญหาอะไร และอาจได้รับผลกระทบทางลบอะไรบ้าง

๑๓) สรุปว่าประเทศไทยอาจได้รับผลดีหรือผลเสียอะไรบ้างจากการเป็นเขตการค้าเสรีอาเซียน

ฯลฯ

๕.๓.๔ ข้อสังเกตและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการสอนแบบแยกย่อย

เนื่องจากการจัดการเรียนรู้สู่ประชาคมอาเซียนมีสาระการเรียนรู้มาก แต่เวลาเรียนมีน้อยและกระจัดกระจายตามกลุ่มสาระต่าง ๆ จึงจำเป็นต้องจัดสาระแยกออกเป็นเรื่องเล็ก ๆ จำนวนมาก การเรียนรู้จึงมีลักษณะของการเรียนรู้เป็นเรื่องย่อย ๆ แยกจากกัน การเรียนรู้ในลักษณะนี้มีข้อจำกัดที่นักเรียนอาจไม่เกิดการเรียนรู้ที่เป็นองค์รวม เพราะเรียนเป็นส่วน ๆ ซึ่งครูมักหวังว่า นักเรียนจะสามารถเชื่อมโยงส่วนย่อย ๆ ให้เป็นองค์รวมได้ แต่ความหวังนี้มักไม่เป็นความจริง ดังนั้นผู้เขียนจึงขอเสนอแนะให้มีการเพิ่มเติมการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีการเชื่อมโยงเรื่องย่อย ๆ ที่เรียนให้เห็นเป็นองค์รวมของสรรพสิ่งทั้งหลาย ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันและมีผลตกกระทบต่อกัน

๕.๓.๕ ข้อสังเกตและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการสอนแบบองค์รวม

สืบเนื่องจากประเด็นในข้อ ๕.๓.๔ หากเป็นไปได้ การสอนแบบองค์รวม น่าจะเป็นการสอนที่ดี เพราะสามารถช่วยให้นักเรียนได้เรียนรู้อย่างมีความหมายและเกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้ง แต่การเรียนรู้ในลักษณะนี้จะสามารถดำเนินการได้โดยสะดวก หากมีเวลาเรียนที่มากพอและต่อเนื่องกัน จึงเหมาะสมสำหรับการจัดทำเป็นรายวิชาโดยเฉพาะ ดังนั้นจึงขอเสนอแนะให้สถานศึกษาที่สามารถจัดการเรียนรู้เรื่องอาเซียนเป็นรายวิชาเพิ่มเติมว่า เมื่อมีการจัดเป็นรายวิชาแล้ว ควรที่จะมีการออกแบบการจัดการเรียนรู้ในแบบองค์รวมด้วย เพราะสถานการณ์เอื้อให้อยู่แล้ว แทนที่จะไปจัดการเรียนรู้เป็นเรื่องย่อย ๆ แยกจากกัน

ข้อสังเกตและข้อเสนอแนะต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น นอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการเรียนรู้สู่ประชาคมอาเซียนโดยตรงแล้ว ยังเป็นประโยชน์ต่อการจัดการเรียนรู้เรื่องอื่น ๆ ด้วย เนื่องจากประเด็นที่พบนั้นเป็นประเด็นที่พบในการสอนโดยทั่วไป ด้วยเช่นกัน ผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานการพัฒนาครูจึงสามารถนำไปใช้ในการช่วยเหลือครูโดยทั่วไป เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการจัดการเรียนรู้ของครูให้มากขึ้น.

เอกสารอ้างอิง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ. **แนวการจัดการเรียนรู้
สู่ประชาคมอาเซียน ระดับประถมศึกษา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตร
แห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๔.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ. **แนวการจัดการเรียนรู้
สู่ประชาคมอาเซียน ระดับมัธยมศึกษา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตร
แห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๔.

Abstract Teaching-Learning to Promote Understanding for ASEAN Community

Tisana Khemmani

*Associate Fellow of the Academy of Moral and Political
Sciences, The Royal Institute*

Since Thailand will become an active member of the ASEAN Community in 2015, it is therefore necessary to educate Thai people so that they can cope with all kinds of changes in the future. To respond to this need, the Office of the Basic Education Commission has developed guidelines for schools to organize learning to promote understanding about ASEAN Community.

The guideline provides several channels and ways to promote learning which schools can choose whatever suitable to their context. To increase the effectiveness of the implementation, the writer offered several recommendations as follows: 1) schools should use as many ways as possible to maximize the benefits of the implementation, 2) the instruction should aim at concept learning rather than content learning, 3) deep learning should be the main learning objective so that learners be able to deal with changes wisely, 4) teachers need to analyze contents, be able to design and use teaching materials appropriately, 5) processes of knowledge acquisition on the part of the learners and discussion leading to the lesson objectives should be more elaborated, and 6) extra session should be organized to help learners integrating learning from various fragmented units.

Keywords: learning about ASEAN, ASEAN Community

บริการทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุในสังคมไทย

ปฐมาภรณ์ บุขปธำรง

ภาควิชาสังคมศาสตร์และการเมือง

บทคัดย่อ

ความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยในช่วงศตวรรษที่ผ่านมาเป็นการเปลี่ยนแปลงสู่สังคมสูงอายุ (Aging society) บทความนี้เป็นการศึกษาการสนับสนุนทางสังคมและสวัสดิการครอบครัวในสังคมไทย โดยเน้นที่กลุ่มผู้สูงอายุ ทั้งนี้ กลุ่มผู้สูงอายุเป็นบุคคลอีกกลุ่มหนึ่งที่ต้องการความช่วยเหลือจากสังคม เนื่องจากวัยชราเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงหลายด้านทั้งทางร่างกายและจิตใจ ผู้สูงอายุจึงต้องการการดูแลและเอาใจใส่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากลูกหลาน ญาติ และสังคมส่วนรวม

แนวโน้มการเพิ่มประชากรในวัยชราทวีจำนวนมากขึ้นตามลำดับ บทความนี้ เป็นการนำเสนอบริการด้านสังคมในสังคมไทยโดยแบ่งเป็น ๕ ส่วน คือ บทนำ การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับผู้สูงอายุ บริการด้านสังคมสำหรับผู้สูงอายุ บทบาทและนโยบายรัฐเกี่ยวกับผู้สูงอายุ และข้อควรคำนึงในการให้บริการผู้สูงอายุ

๑. บทนำ

จากข้อมูลการสำรวจสำมะโนประชากร สำนักงานสถิติแห่งชาติและองค์การสหประชาชาติ พบว่า ใน พ.ศ. ๒๕๗๓ จะเพิ่มสูงถึง ๑๗ ล้านคนจากจำนวนประชากรกว่า ๗๐ ล้านคน กลุ่มผู้สูงอายุเป็นบุคคลอีกกลุ่มหนึ่งที่ต้องการความช่วยเหลือและการสนับสนุนจากสังคม เนื่องจากวัยชราเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงหลายด้านทั้งทางร่างกายและจิตใจ ผู้สูงอายุจึงต้องการการดูแลและเอาใจใส่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากลูกหลาน ญาติ และสังคมส่วนรวม ด้วยแนวโน้มการเพิ่มประชากรในวัยชราทวีจำนวนมากขึ้นตามลำดับ ทั้งจากข้อมูลสำมะโนประชากรของประเทศไทยและองค์การสหประชาชาติได้ระบุพ้องกันว่า ประชากรโลกที่มีอายุ

๖๐ ปีขึ้นไปจะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น (United Nations, ๑๙๙๖) บทความนี้นำเสนอบริการด้านสังคมในสังคมไทย โดยแบ่งเป็น ๕ ส่วน คือ บทนำ การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับผู้สูงอายุ บริการด้านสังคมสำหรับผู้สูงอายุ บทบาทและนโยบายรัฐเกี่ยวกับผู้สูงอายุ และข้อควรคำนึงในการให้บริการผู้สูงอายุ

๒. การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับผู้สูงอายุและความต้องการของผู้สูงอายุ

๒.๑) การเปลี่ยนแปลงในผู้สูงอายุและความต้องการของผู้สูงอายุ

เนื่องจากวัยสูงอายุเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงหลายด้านและการเปลี่ยนแปลงนี้มีความเกี่ยวข้องกับความต้องการของประชากรกลุ่มนี้ ดังจะได้อธิบายในรายละเอียด การเปลี่ยนแปลงของบุคคลหลังอายุ ๔๐ ปี ไปแล้วจะเป็นลักษณะที่มีความเสื่อมถอยทางร่างกาย สังคม จิตใจ พฤติกรรม และสมรรถภาพ

ก. การเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย โครงสร้างทางร่างกาย เซลล์เนื้อเยื่อ ฯลฯ เริ่มลดความแข็งแรงและขาดความไวในการตอบสนอง เลนส์ตาเสื่อม ความสามารถในการปรับระยะภาพ หูอาจมีความสามารถในการได้ยินลดลงไป และกระดูกอาจเปราะและหักง่าย

ข. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัยสูงอายุเป็นวัยที่หน้าที่และบทบาททางสังคมของผู้สูงอายุลดลง เนื่องจากมีข้อจำกัดทางร่างกาย ความหำงเหินทางสังคมจะเพิ่มขึ้น

ค. การเปลี่ยนแปลงทางจิตใจ ผู้สูงอายุมักมีการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ ท้อแท้ และน้อยใจว่าสังคมไม่ให้ความสำคัญแก่ตนเองอย่างเช่นที่เป็นมา บางคนชอบอยู่ตามลำพัง และใช้ชีวิตเรียบง่ายขึ้น

ง. การเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรม ผู้สูงอายุมีงานพัฒนาการตามวัย ๖ ลักษณะ คือ

๑) การต่อสู้กับภาวะความอ่อนแอของร่างกาย

๒) การปรับตัวให้เข้ากับภาวะการเกษียณอายุ และการเปลี่ยนแปลงด้านสภาวะการเงิน

๓) การปรับตัวต่อการเสียชีวิตของคู่สมรส

๔) การเข้าร่วมกลุ่มบุคคลในวัยเดียวกัน

๕) การปรับตัวให้เข้ากับรูปแบบสังคมใหม่ และรับผิดชอบในฐานะพลเมือง

๖) การดำรงไว้ซึ่งความพอใจของระบบชีวิตที่เป็นอยู่

จ. การเปลี่ยนแปลงสมรรถภาพ การเปลี่ยนแปลงด้านนี้มีรากฐานมาจาก

๑) การมองรูปลักษณะของตน (self-image) ในด้านที่แตกต่างไปจากวัยอื่น ๆ เช่น บางคนอาจมองว่าตนไร้ความหมายและรอความตาย ท้อแท้ ฯลฯ

๒) บุคลิกภาพ

๓) ความสนใจที่เปลี่ยนไป เช่น ไม่สนใจงานใหม่ ๆ งานท้าทาย เช่นเดียวกับ วัยหนุ่มสาว

๔) ความจำในอดีต

๕) ความเสื่อมของวัย

ปัจจัยเหล่านี้ทำให้ผู้สูงอายุมีสมรรถภาพทางกายซาลง วิตกกังวลง่าย ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว มีผลต่อความต้องการของผู้สูงอายุซึ่งแตกต่างไปจากกลุ่มอื่น ๆ และเป็นตัวชี้ถึงความสำคัญในการตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุด้วย ความต้องการของประชากรผู้สูงอายุอาจสรุปได้ดังต่อไปนี้

๑) ความต้องการการสนับสนุนจากครอบครัว

๒) ความต้องการด้านการประกันรายได้

๓) ความต้องการใช้ชีวิตร่วมในชุมชน

๔) ความต้องการที่จะลดการพึ่งพาคนอื่น ๆ ให้น้อยลง

๕) ความต้องการทางสังคม ได้แก่ ความต้องการเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว

๖) ความต้องการการยอมรับและเคารพนับถือจากบุคคลในครอบครัว

๗) ความต้องการเป็นบุคคลสำคัญสำหรับสมาชิกในครอบครัว กลุ่ม ชุมชน

และสังคม

๘) ความต้องการมีความสัมพันธ์ที่ดีกับสมาชิกในครอบครัว กลุ่ม ชุมชน

และสังคม

๒.๒) ปัญหาของผู้สูงอายุ

การเปลี่ยนแปลงในวัยสูงอายุและความต้องการของผู้สูงอายุตามที่กล่าวมา ในข้อ ๒.๑ ก) หากมิได้รับการตอบสนอง ปัญหาต่าง ๆ อาจจะตามมาดังนี้

๑) ปัญหาการเข้าไม่ถึงบริการด้านสุขภาพอนามัยและการเกื้อหนุนจากสังคม ซึ่งผู้สูงอายุต้องเผชิญกับปัญหาของผู้สูงอายุที่มีหลายประการทั้งด้านร่างกายและจิตใจ

๒) ปัญหาความพิการ ผู้สูงอายุมีความเสี่ยงที่จะพิการมาก

๓) ปัญหาความปลอดภัยของชีวิตและทรัพย์สิน ผู้สูงอายุได้รับความกดดันจากสภาพสังคมสมัยใหม่และการย้ายถิ่นออกของคนหนุ่มสาว เพื่อไปประกอบอาชีพในท้องถิ่นอื่นที่มีโอกาสดีกว่า ผู้สูงอายุจึงถูกทอดทิ้งให้อยู่ตามลำพังในท้องถิ่นเดิม และสถานการณ์อาจเลวร้ายลงหากต้องสูญเสียคู่สมรสไปและต้องอยู่ตามลำพัง ซึ่งทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกไม่

ปลอดภัยทั้งชีวิตและทรัพย์สิน ส่วนผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจนต้องเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจและปัญหาความยากจน

๔) ปัญหาผู้สูงอายุสตรี มีแนวโน้มที่จะเป็นม่ายเนื่องจากคู่สมรสเสียชีวิตก่อน และมีแนวโน้มที่จะหย่าร้างและต้องดำรงชีวิตอยู่ตามลำพังเป็นจำนวนมาก สภาพเศรษฐกิจและสังคมทำให้สตรีสูงอายุต้องเผชิญกับปัญหามาก การสมรสใหม่ในสตรีสูงอายุมิ่จำนวนน้อย สตรีสูงอายุจึงต้องเป็นภาระพึ่งพิงสมาชิกใน ครอบครัวหรือบุคคลอื่นมาก

ประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน หรือเออีซี (ASEAN Economic Community-AEC) และความเจริญก้าวหน้าทางการแพทย์และความสำเร็จในการวางแผนชีวิตและสุขภาพของประชากรไทยส่งผลให้โครงสร้างสังคมไทยเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุและตระหนักในคุณค่า ศักยภาพ ประสพการณ์ และภูมิปัญญาของผู้สูงอายุที่ก่อประโยชน์ต่อสังคมทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต สู่การจัดสวัสดิการที่เหมาะสมแก่ผู้สูงอายุ

๓. บริการสังคมสำหรับผู้สูงอายุ

ในการให้บริการสังคมสำหรับผู้สูงอายุอาจแบ่งได้เป็น ๒ แนว คือ บริการที่เน้นด้านมนุษยธรรม (humanitarian issues) และบริการที่เน้นด้านการพัฒนา (developmental issues)

๓.๑ บริการที่เน้นด้านมนุษยธรรม บริการนี้เป็นบริการที่ให้ความช่วยเหลือตามหลักมนุษยธรรมและความต้องการของผู้สูงอายุ บริการเหล่านี้ ได้แก่ สุขภาพอนามัยและโภชนาการ ที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม การส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุในครอบครัว การจัดสวัสดิการสังคมที่มุ่งเสริมสร้างและรักษาบทบาทที่เป็นประโยชน์ของผู้สูงอายุในสังคมให้มากที่สุด การประกันรายได้ขั้นต่ำสำหรับผู้สูงอายุ การจัดโครงการศึกษาให้ผู้สูงอายุเป็นครูผู้ถ่ายทอดความรู้ทางขนบธรรมเนียมประเพณี บริการที่เน้นด้านมนุษยธรรมนั้นควรจะรวมไปถึง

(ก) บริการด้านสวัสดิการสังคม ซึ่งเป็นการจัดสาธารณูปโภคให้สนองความต้องการของผู้สูงอายุ และควรแบ่งเป็นบริการการปรับตัวของผู้สูงอายุ บริการป้องกัน และบริการให้คำปรึกษาหารือผู้สูงอายุ บริการช่วยเหลือทางกฎหมาย บริการการให้การดูแลผู้สูงอายุเวลากลางวัน บริการสันทนาการ ฯลฯ

(ข) บริการด้านสุขภาพ บริการด้านนี้หมายถึงรวมถึงการส่งเสริมสุขภาพ การรักษาพยาบาล การฟื้นฟูสมรรถภาพ การประสานงาน บริการเหล่านี้อาจอยู่ในรูปของการจัดตั้งคลินิกผู้สูงอายุ การจัดตั้งบริการตรวจสอบสุขภาพของผู้สูงอายุ เป็นต้น

(ค) บริการด้านที่อยู่อาศัยหรือการอาคารสงเคราะห์ คือ การจัดอาคารสงเคราะห์ที่อยู่ใกล้ชุมชนสำหรับผู้สูงอายุและให้เช่าในราคาถูก

(ง) บริการด้านการประกันรายได้ บริการนี้เป็นประกันสังคมให้แก่ผู้สูงอายุ ๓.๒ บริการที่เน้นด้านการพัฒนา บริการนี้นับบทบาทของผู้สูงอายุในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุในการพัฒนาประเทศ บริการด้านการพัฒนาอาจแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ

(ก) บริการการศึกษา บริการด้านนี้นอกจากจะมุ่งกระตุ้นให้ผู้สูงอายุรู้จักใช้ชีวิตในวัยสูงอายุอย่างมีความสุขแล้ว ยังเน้นการให้ความรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์ในปัจจุบันแก่ผู้สูงอายุด้วย และ

(ข) บริการงานเบา ๆ สำหรับผู้สูงอายุ บริการด้านนี้รวมทั้งการงานเบา ๆ ที่เหมาะสมแก่ผู้สูงอายุสำหรับส่งเสริมให้ผู้สูงอายุบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์ชุมชนและสังคม

(ค) บริการที่มีให้แก่ผู้สูงอายุปัจจุบัน ในปัจจุบันบริการสำหรับผู้สูงอายุที่จัดโดยภาครัฐบาลและเอกชนยังไม่เป็นที่แพร่หลายมากนัก รัฐได้จัดบริการให้ผู้สูงอายุที่ประสบปัญหาเดือดร้อน ยากจน ฯลฯ และมีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไปสำหรับหญิงและ ๖๕ ปีขึ้นไปสำหรับชาย

สถานสงเคราะห์ยังได้จัดบริการเสริมคุณภาพชีวิตด้วย เช่น การรักษาพยาบาล งานอดิเรก สันทนาการ ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีศูนย์บริการสำหรับผู้สูงอายุ บริการนี้เป็นบริการส่งเสริมชีวิตครอบครัว ป้องกันแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้อง และให้บริการแก่ผู้สูงอายุชายหญิงวัย ๖๐ ปีขึ้นไป

๔. บทบาทและนโยบายรัฐเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

การเตรียมความพร้อมผู้สูงอายุก้าวสู่ ๒ ทศวรรษหน้าโดยการผลักดันให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการดูแลผู้สูงอายุระดับชาติและระดับสากล คณะกรรมการพัฒนาสังคมและกิจการเด็ก เยาวชน สตรี ผู้สูงอายุ คนพิการ และผู้ด้อยโอกาส วุฒิสภาได้มอบหมายให้คณะอนุกรรมการด้านผู้สูงอายุ โดยคณะอนุกรรมการได้กำหนดกรอบการทำงานที่สำคัญให้มีการดำเนินการติดตามการบังคับใช้พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. ๒๕๔๖ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๕๓ และการเตรียมความพร้อมผู้สูงอายุสู่สังคมผู้สูงอายุและสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ข่าวสด ๒๓ ธันวาคม ๒๕๕๖)

๔.๑ บทบาทรัฐ

นโยบายและบทบาทของรัฐเกี่ยวกับผู้สูงอายุนั้นมีมานานแล้ว ดังเห็นได้จากการประกาศใช้ พ.ร.บ. ควบคุมการขอลาน พ.ศ. ๒๔๘๔ ซึ่งระบุการให้ความช่วยเหลือผู้ชราภาพที่ไม่สามารถประกอบอาชีพใด ๆ โดยการส่งตัวผู้ขาดญาติเข้าสถานสงเคราะห์หรือจัดหางานให้บทบาทของรัฐได้ขยายวงกว้างขึ้นมาสู่การให้บริการนอกสถานสงเคราะห์ด้วย ดังเห็นได้จากส่วนว่าด้วยการให้บริการผู้สูงอายุที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น นอกจากนี้เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕ คณะรัฐมนตรีได้แต่งตั้งคณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติขึ้นเพื่อกำหนดนโยบายวางแผนและดำเนินกิจการระดับชาติที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ การจัดตั้งคณะกรรมการนั้นนอกจากจะเป็นการช่วยเหลือผู้สูงอายุแล้ว ยังเป็นการสนองต่อคำเชื้อเชิญของสหประชาชาติซึ่งเน้นถึงกลุ่มผู้สูงอายุด้วย

หากพิจารณาในด้านนโยบายของรัฐเกี่ยวกับผู้สูงอายุแล้วก็จะเห็นได้จากแผนพัฒนาสังคมสงเคราะห์แห่งชาติ ซึ่งรัฐได้ระบุถึงปัญหาผู้สูงอายุไว้ดังนี้

- (๑) ด้านสุขภาพอนามัย (สุขภาพกายและจิตใจ)
- (๒) ด้านสภาพร่างกาย สมอง และปัญญา
- (๓) ด้านการศึกษา (ขาดโอกาสการศึกษาต่อ)
- (๔) ด้านสิ่งแวดล้อม (ที่อยู่อาศัยไม่เหมาะสม)
- (๕) ด้านการทำงานและรายได้ (ขาดรายได้)
- (๖) ด้านความมั่นคงของครอบครัว (ถูกทอดทิ้งและมีปัญหาความสัมพันธ์ในครอบครัว)

- (๗) ด้านการปรับตัว (ปัญหาการปรับตัวและความพยายามฆ่าตัวตาย)

จากปัญหาที่กล่าวข้างต้น รัฐจึงวางนโยบายช่วยเหลือผู้สูงอายุโดยจัดบริการเพื่อช่วยส่งเสริมผู้สูงอายุไว้ในแผนงานพัฒนาความมั่นคงของครอบครัวโดยเน้นการพัฒนาความสัมพันธ์ในครอบครัวและเครือญาติ (รวมถึงผู้สูงอายุ) ตลอดจนการเน้นความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับชุมชนและสังคม การพัฒนาความสัมพันธ์เหล่านี้โดยการนำวัฒนธรรมไทยและทรัพยากรในชุมชนมาใช้ เช่น การจัดกิจกรรมวันผู้สูงอายุแห่งชาติ

ตัวอย่างหนึ่งของโครงการที่รัฐบาลจัดเพื่อผู้สูงอายุ คือ โครงการเสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว ซึ่งเป็นโครงการส่งเสริมให้สมาชิกทุกคนในครอบครัวมีความประพฤติและการปฏิบัติที่เหมาะสมและรับผิดชอบต่อกันตามหน้าที่ ทั้งนี้ รวมไปถึงการอุปการะผู้สูงอายุด้วย

ก) นโยบายและมาตรการสำหรับผู้สูงอายุจากอดีตถึงปัจจุบัน

รัฐบาลสมัยที่นายอานันท์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรีได้กำหนดนโยบายและมาตรการสำหรับผู้สูงอายุระยะยาว พ.ศ. ๒๕๓๕-๒๕๕๔ ไว้ดังต่อไปนี้ การให้ผู้สูงอายุได้รับบริการพื้นฐานด้านต่าง ๆ อย่างกว้างขวางและทั่วถึงโดยสนับสนุนให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น การจัดสวัสดิการสังคมและให้การสงเคราะห์ผู้สูงอายุตามความต้องการและความจำเป็น มาตรการการจัดสวัสดิการทางสังคมให้แก่ผู้สูงอายุในด้านต่าง ๆ ประกอบด้วย

๑. ด้านสวัสดิการสุขภาพอนามัย

- ให้การรักษาพยาบาลแบบให้เปล่าแก่ผู้สูงอายุที่ไม่มีรายได้หรือมีรายได้น้อย ในสถานพยาบาลของรัฐ

- ให้ค่าตอบแทนพิเศษและสวัสดิการแก่บุคลากรที่เป็นผู้ดูแลผู้สูงอายุ

๒. ด้านสวัสดิการสาธารณสุขในการดำรงชีวิตประจำวัน

- จัดสำรองที่นั่งพิเศษสำหรับผู้สูงอายุบนรถโดยสารประจำทาง รถไฟ และเรือ

- ลดอัตราค่าโดยสารรถประจำทาง รถไฟ และเรือ

- ให้จัดทำราวจับบันไดทางเดินและราวห้องน้ำสำหรับผู้สูงอายุในที่สาธารณะ

๓. ด้านสวัสดิการเกี่ยวกับที่พักอาศัย สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ และนันทนาการ

- ในการสร้างอาคารให้จัดสรรให้มีโครงสร้างที่อำนวยความสะดวกต่อผู้สูงอายุ และให้มีห้องหรือเนื้อที่เพิ่มอย่างเหมาะสมสำหรับครอบครัวที่มีผู้สูงอายุอยู่ด้วย

- จัดบริการที่พักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุที่มีรายได้น้อยหรือไม่มีรายได้ และไม่มีผู้อุปการะ

- สนับสนุนหน่วยงานเอกชนในการจัดสร้างที่พักอาศัยตามความต้องการและความเหมาะสมของผู้สูงอายุ

- จัดบริเวณและอุปกรณ์ที่เหมาะสมสำหรับการออกกำลังกายและการพักผ่อนหย่อนใจสำหรับผู้สูงอายุ

- ลดอัตราค่าผ่านประตูในการเข้าชมมหรสพและบันเทิง

- ส่งเสริมให้มีการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ การบันเทิง และการพักผ่อนหย่อนใจ

๔. ด้านอื่น ๆ ดำเนินการเพื่อให้ผู้สูงอายุได้มีหลักฐานเพื่อสามารถรับสิทธิประโยชน์และสวัสดิการทางสังคม

ข) แผนนโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับงานบริการด้านสังคมสำหรับผู้สูงอายุในปัจจุบัน
ในแผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๖๔)

ในปัจจุบันจำนวนผู้สูงอายุและสัดส่วนผู้สูงอายุ (ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป) ของประเทศไทยเพิ่มขึ้นในอัตราที่รวดเร็ว ทำให้โครงสร้างประชากรของประเทศไทยกำลังเคลื่อนเข้าสู่ระยะที่เรียกว่า “ภาวะประชากรผู้สูงอายุ (population ageing)” อันจะมีผลต่อสภาพทางสังคม สภาวะเศรษฐกิจ และการจ้างงาน ตลอดจนการจัดสรรทรัพยากรทางสุขภาพและสังคมของประเทศอย่างต่อเนื่องในระยะยาว การกำหนดแผนระยะยาวที่เหมาะสมและเป็นรูปธรรมสำหรับการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาจึงเป็นที่ตระหนักทั้งของรัฐและประชาชนต่าง ๆ ว่ามีความสำคัญในลำดับต้น ยิ่งไปกว่านั้น การศึกษาวิจัยต่อเนื่อง การติดตาม ประเมินผล การปรับปรุงแผนระยะยาวด้านผู้สูงอายุเป็นระยะ ๆ ก็มีความจำเป็นเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้ระบุในมาตรา ๕๔ และมาตรา ๘๐ ถึงภารกิจที่จะต้องรับผิดชอบต่อประชากรสูงอายุ และ พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้มีการจัดทำปฏิญญาผู้สูงอายุไทยขึ้นอันเป็นภารกิจที่สังคมและรัฐพึงมีต่อผู้สูงอายุ โดยมีสาระสำคัญ ๙ ประการ ซึ่งจากเหตุผลข้างต้นเป็นไปเพื่อให้ถึงเป้าหมายแห่งความมั่นคงของสังคม การสร้างหลักประกันในวัยสูงอายุเป็นกระบวนการสร้างความมั่นคงให้แก่สังคม ผู้สูงอายุมีคุณค่าและศักยภาพสมควรได้รับการส่งเสริมสนับสนุนให้มีส่วนร่วมอันเป็นประโยชน์ต่อสังคม ผู้สูงอายุมีศักดิ์ศรีและสมควรดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนของตนได้อย่างมีคุณภาพที่สมเหตุสมผลและสมวัย ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ไม่ใช่บุคคลด้อยโอกาสหรือเป็นภาระต่อสังคม และถึงแม้ผู้สูงอายุจำนวนหนึ่งจะประสบความทุกข์ยาก และต้องการการเกื้อกูลจากสังคมและรัฐ แต่ก็เป็นเพียงบางช่วงเวลาของวัยสูงอายุเท่านั้น เนื่องจากผู้สูงอายุเป็นหลักชัยของสังคม โดยประชากรผู้สูงอายุที่มีสถานภาพดี (สุขภาพดีทั้งกายและใจ ครอบครัวยุบอุ่น มีสังคมที่ดี มีหลักประกันที่มั่นคง ได้รับสวัสดิการและการบริการที่เหมาะสม อยู่อย่างมีคุณค่า มีศักดิ์ศรี พึ่งตนเองได้ มีส่วนร่วม มีโอกาสเข้าถึงข้อมูลและข่าวสารอย่างต่อเนื่อง) ระบบสวัสดิการสังคมและบริการจะต้องสามารถรองรับผู้สูงอายุให้สามารถดำรงอยู่กับครอบครัวและชุมชนได้อย่างมีคุณภาพ ทั้งนี้ รัฐจะต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้เอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในระบบบริการ แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๖๔) จัดแบ่งเป็น ๕ ยุทธศาสตร์ อันประกอบด้วย ยุทธศาสตร์ด้านการเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยสูงอายุที่มีคุณภาพ ยุทธศาสตร์ด้านส่งเสริมผู้สูงอายุ ยุทธศาสตร์ด้านระบบคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาทางด้านผู้สูงอายุระดับชาติ และการพัฒนาบุคลากรด้านผู้สูงอายุ และ

ยุทธศาสตร์ด้านการประมวลและพัฒนางานองค์ความรู้ด้านผู้สูงอายุและการติดตามประเมินผล การดำเนินการตามแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ

๔.๒ บทบาทขององค์กรและนักสังคมสงเคราะห์ในการให้บริการสังคมผู้สูงอายุ

บทบาทของนักสังคมสงเคราะห์ในการให้บริการ การศึกษาถึงสภาพปัญหา (เช่น ความเครียด) และความต้องการของผู้สูงอายุในสภาพแวดล้อมที่ตนอาศัยอยู่ บทบาทเหล่านี้รวมถึงการสังคมสงเคราะห์รายบุคคล การสังคมสงเคราะห์กลุ่ม การจัดระเบียบชุมชน และการวิจัยด้านผู้สูงอายุ หน่วยงานของรัฐที่จัดบริการสังคมอาจสรุปได้ดังนี้ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการท่องเที่ยวและการกีฬา

๕. ข้อควรคำนึงในการให้บริการผู้สูงอายุ

ในปัจจุบัน การให้บริการผู้สูงอายุในและนอกสถานสงเคราะห์มีข้อควรคำนึงดังนี้ การให้บริการผู้สูงอายุซึ่งกำลังทวีจำนวนมากขึ้นนี้จะเน้นที่การให้บริการในบ้านของผู้รับบริการ มากกว่าการส่งตัวผู้สูงอายุเข้าสถานสงเคราะห์

โดยสรุป บทความนี้ได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผู้สูงอายุและการบริการสังคม ทั้งบทบาทและนโยบายรัฐ ตลอดจนองค์กรที่เกี่ยวข้องในการให้บริการสังคมสำหรับผู้สูงอายุ การจัดบริการสังคมสำหรับผู้สูงอายุอาจกระทำได้โดยอาศัยหลักมนุษยธรรมและหลักการพัฒนา ทั้งนี้ ในด้านการให้บริการอาจมุ่งเน้นที่ระดับบุคคลและสังคมโดยรวม ในปัจจุบันได้มีการเสนอให้การจัดบริการสังคมสำหรับผู้สูงอายุเป็นวาระแห่งชาติเนื่องจากจำนวนของผู้สูงอายุกำลังเพิ่มมากขึ้นและมีแนวโน้มสูงขึ้น ตลอดจนความต้องการของผู้สูงอายุทั้งด้านร่างกายและจิตใจ จึงควรมีบริการสังคมสำหรับผู้สูงอายุให้มากพอที่จะสนับสนุนผู้สูงอายุในสังคมไทยในปัจจุบัน และอนาคต

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. ๒๕๕๖.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เทพเพ็ญวานิชย์.

“การเตรียมความพร้อมผู้สูงอายุก้าวสู่ ๒ ทศวรรษหน้า” สถานีพัฒนาสังคม. แนวหน้า. ฉบับวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๕๖. <http://www.naewna.com/lady/columnist/6302>.

คณะกรรมการการพัฒนาสังคมและกิจการเด็ก เยาวชน สตรี ผู้สูงอายุ คนพิการและผู้ด้อยโอกาส วุฒิสภา. โครงการสัมมนาเรื่อง “ประเทศไทยกับการเตรียมความพร้อมผู้สูงอายุก้าวสู่ ๒ ทศวรรษหน้า (พ.ศ. ๒๕๕๖-๒๕๗๕)”. ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๕.

จงจิตต์ ฤทธิรงค์, ศุทธิดา ขวนวัน, ปราโมทย์ ประสาทกุล. การสูงวัยของประชากรในประเทศไทย. ประชาคมอาเซียน. ประชากรและสังคมในอาเซียน : ความท้าทายและโอกาส. บรรณาธิการ สุชาดา ทวีสิทธิ์ มาลี สันภูวรรณ ศุทธิดา ขวนวัน. การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๙ “ประชากรและสังคม ๒๕๕๖”. วันจันทร์ที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๕๖ เรื่องประชากรและสังคมในอาเซียน : ความท้าทายและโอกาส ณ ห้องกรุงธนบอลรูม ชั้น ๓ โรงแรมเดอะรอยัลริเวอร์ กรุงเทพมหานคร, หน้า ๓-๒๒.

“ปัญหาคนชราต้องเป็นวาระแห่งชาติ”. คม ชัด ลึก ฉบับวันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๒: ๑๓.

“แผนนโยบายด้านผู้สูงอายุ” [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก http://oppo.opp.go.th/info/policy_plan1.htm

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานยกรัฐมนตรี. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบเอ็ด (พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙). กรุงเทพฯ : บริษัทสหมิตรพรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. สถิติผู้สูงอายุของประเทศไทย. กรุงเทพฯ, ๒๕๔๑.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. รายงานการสำรวจสำมะโนประชากรของประเทศไทย (ชุดรายงานสถิติ). กรุงเทพฯ : สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

United Nations. *Preparatory Measures for the Old Age in Asia and the Pacific*. New York: United Nations, 1996.

สำนักวิทยาศาสตร์

ประเด็นเชิงนโยบายในการพัฒนาพลังงานทดแทนภาคขนส่ง

ปรีดา วิบูลย์สวัสดิ์* และ สมชาติ โสภณรณฤทธิ์**

* ราชบัณฑิต สาขาวิศวกรรมศาสตร์, สำนักวิทยาศาสตร์.

** คณะพลังงานสิ่งแวดล้อมและวัสดุ, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี.
ได้รับทุนนักวิจัยแกนนำจากสำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ.

บทคัดย่อ

ประเทศไทยนำเข้าเชื้อเพลิงฟอสซิลสุทธิเกือบร้อยละ ๑๐ ของจีดีพี ส่วนใหญ่ใช้เพื่อการขนส่ง คิดเป็นสัดส่วนมากกว่า ๑ ใน ๓ ของการใช้พลังงานรวม เชื้อเพลิงที่ใช้ในการขนส่งส่วนใหญ่ เช่น น้ำมันเบนซิน น้ำมันดีเซล และส่วนน้อย เช่น เอทานอล ไบโอดีเซล ซึ่งชี้ให้เห็นปัญหาที่สำคัญ ๒ ด้าน ได้แก่ ความมั่นคงทางด้านพลังงานต่ำ และมีการปล่อยแก๊สเรือนกระจกสูง

วัตถุดิบหลักที่ใช้ผลิตเอทานอล ได้แก่ กากน้ำตาล และมันสำปะหลัง จากการศึกษาโดยสถาบันอุดมศึกษาในประเทศสรุปได้ว่า มีวัตถุดิบเพียงพอสำหรับการผลิตเอทานอล ๙ ล้านลิตรต่อวัน ซึ่งสอดคล้องกับการส่งเสริมการใช้แก๊ซโซล E20 และ E25 เพื่อหลีกเลี่ยงการแก่งแย่งพืชอาหาร จึงควรพัฒนาและส่งเสริมการผลิตเอทานอลจากวัตถุดิบจำพวกเซลลูโลส จากการศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาทั้งในและต่างประเทศ พบว่า เอทานอลที่ผลิตจากวัตถุดิบจำพวกแป้ง เช่น มันสำปะหลัง ข้าวโพด สามารถลดการปล่อยแก๊ส CO_2 ได้เพียงประมาณร้อยละ ๒๐-๓๐ ในขณะที่เอทานอลที่ผลิตจากน้ำตาลจากอ้อย และเซลลูโลสสามารถลดการปล่อยแก๊ส CO_2 ได้สูงกว่ามาก

วัตถุดิบที่ใช้ผลิตไบโอดีเซลมาจากน้ำมันปาล์มดิบเป็นหลัก จากการศึกษาโดยสถาบันอุดมศึกษาในประเทศคาดว่า จะมีน้ำมันปาล์มดิบเพียงพอต่อการสนองตอบแผนพัฒนาพลังงานทดแทนฯ ดังนั้นการพัฒนาด้านวัตถุดิบจึงเป็นสิ่งจำเป็น เช่น น้ำมันจากสบู่ดำ น้ำมันจากสาหร่าย การใช้เทคนิค GM เพื่อเพิ่มผลผลิตสบู่ดำต่อไร่จะช่วยให้บรรลุเป้าหมายได้ แต่ยังเป็นอุปสรรคด้านข้อกฎหมายอยู่

นอกจากนี้ ยังควรส่งเสริมการวิจัยไบโอเคอโรซินเพื่อใช้ในเครื่องบิน
การกำหนดการจัดเก็บภาษีตามมลพิษที่ปล่อยออกจากรถยนต์

คำสำคัญ : เชื้อเพลิงชีวภาพ, นโยบายพลังงาน, ไบโอดีเซล, พลังงานทดแทน,
เอทานอล

บทนำ

ประเทศไทยมีปัญหาด้านการพัฒนาพลังงาน เช่น ขาดความมั่นคงทางด้านพลังงาน มีการปล่อยแก๊สเรือนกระจกสูง สูญเสียเงินตราต่างประเทศในการนำเข้าเชื้อเพลิง ในปีหนึ่ง ๆ ประเทศไทยนำเข้ากว่า ๑.๒ ล้านล้านบาท หักการส่งออกแล้ว มีการนำเข้าสุทธิประมาณ ๐.๙ ล้านล้านบาท เมื่อเปรียบเทียบกับ GDP ซึ่งมีค่าประมาณ ๑๐ ล้านล้านบาท ถือว่าเป็นตัวเลขที่ค่อนข้างสูง ประเทศไทยมีการใช้เชื้อเพลิงเพื่อการขนส่งมากกว่า ๑ ใน ๓ ของการใช้พลังงาน รวมเชื้อเพลิงที่ใช้ในยานยนต์ส่วนใหญ่ เช่น น้ำมันเบนซิน น้ำมันดีเซล รวมถึงน้ำมันชีวภาพ จำนวนน้อย เช่น เอทานอล ไบโอดีเซล กระทรวงพลังงานได้เสนอแผนพัฒนาพลังงานทดแทนและพลังงานทางเลือกร้อยละ ๒๕ ใน ๑๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๕๕ - ๒๕๖๔) ซึ่งเสนอให้ใช้เอทานอล ๙ ล้านลิตรต่อวัน ไบโอดีเซล ๕.๙๗ ล้านลิตรต่อวัน และเชื้อเพลิงใหม่ทดแทนดีเซล ๒๕ ล้านลิตรต่อวัน คิดเป็นสัดส่วนทดแทนน้ำมันร้อยละ ๔๔ ภายใน พ.ศ. ๒๕๖๔ เป้าหมายดังกล่าวเป็นตัวเลขท้าทายที่มีความเป็นไปได้ต่ำมาก โดยเฉพาะเชื้อเพลิงใหม่ทดแทนดีเซลที่คาดว่าจะผลิตจากสับดำ สำหรับ หรือการใช้เทคโนโลยีแปลงรูปจากมวลชีวภาพเป็นน้ำมัน

ในบทความนี้จะกล่าวถึงเชื้อเพลิงชีวภาพประเภทต่าง ๆ ที่ใช้กันอยู่ โดยพิจารณาประเด็นที่สำคัญ ๆ ที่เชื่อมโยงกับแนวทางการกำหนดนโยบายด้านพลังงานของประเทศ เช่น ความสามารถในการผลิตของประเทศเมื่อพิจารณาจากวัตถุดิบที่มีอยู่ ความเหมาะสมของวัตถุดิบที่ใช้ ความเหมาะสมของเชื้อเพลิงชีวภาพประเภทต่าง ๆ การคาดการณ์การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยียานยนต์ในอนาคต และนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและแผนในการพัฒนาพลังงานทดแทนภาคขนส่ง โดยเน้นภาคการขนส่งทางถนน

เชื้อเพลิงชีวภาพ

๑. แก๊โซฮอล

เมื่อนำเอทานอลมาผสมกับน้ำมันเบนซินจะได้แก๊โซฮอล เนื่องจากเอทานอลมีเลขออกเทนสูง ดังนั้นจึงสามารถทดแทนสาร MTBE ซึ่งช่วยเพิ่มเลขออกเทนในน้ำมัน

เบนซิน สาร MTBE เป็นสารก่อมะเร็งและต้องนำเข้าจากต่างประเทศ ประเทศไทยมีแกโซฮอล์หลายประเภท เช่น E10 E10-แกโซฮอล์ ๙๕ E20 E85 เมื่อผสมเอทานอลร้อยละ ๒๐ เรียกว่า E20 จะมีเลขออกเทนประมาณ ๙๕ เอทานอลในสัดส่วนนี้จะทำหน้าที่ ๒ ประการ คือ เพิ่มเลขออกเทนและเป็นสารให้พลังงาน หากผสมมากกว่านี้ เอทานอลส่วนเกินจะทำหน้าที่เป็นสารให้พลังงานเป็นหลัก วัตถุดิบหลักที่ใช้ผลิตเอทานอลในประเทศ ได้แก่ กากน้ำตาลและมันสำปะหลัง จากการศึกษาโดยสถาบันอุดมศึกษาในประเทศสรุปได้ว่า มีวัตถุดิบเพียงพอสำหรับการผลิตเอทานอล (๙ ล้านลิตรต่อวัน) เพื่อตอบสนองต่อแผนพัฒนาพลังงานทดแทนฯ ซึ่งสอดคล้องกับแกโซฮอล์ E20 และ E25^[๑, ๒] การผลิตเอทานอลจากวัตถุดิบจำพวกอาหาร เช่น กากน้ำตาล มันสำปะหลัง อาจสร้างปัญหาทางด้านจริยธรรม เนื่องจากอาจเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้อาหารขาดแคลน มีราคาสูง มีการแย่งแย่งน้ำเพื่อการเพาะปลูก มีข้อสังเกตจากการศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาทั้งในและต่างประเทศว่า เอทานอลที่ผลิตจากวัตถุดิบจำพวกแป้ง เช่น มันสำปะหลัง ข้าวโพด สามารถลดการปล่อยแก๊ส CO₂ ได้เพียงประมาณร้อยละ ๒๐-๓๐ ในขณะที่เอทานอลที่ผลิตจากน้ำตาลจากอ้อยสามารถลดการปล่อยแก๊ส CO₂ ได้มากกว่า และเอทานอลที่ผลิตจากเซลลูโลสสามารถลดการปล่อยแก๊ส CO₂ ได้มากที่สุด ดังนั้น จึงควรพัฒนาและส่งเสริมการผลิตเอทานอลจากวัตถุดิบจำพวกเซลลูโลสซึ่งจะขจัดปัญหาดังกล่าว

๒. ไบโอดีเซล

วัตถุดิบที่ใช้ผลิตไบโอดีเซลในประเทศมาจากน้ำมันปาล์มดิบเป็นหลักจากการศึกษาโดยสถาบันอุดมศึกษาในประเทศคาดว่า จะมีน้ำมันปาล์มดิบไม่เพียงพอต่อการสนองตอบแผนพัฒนาพลังงานทดแทนฯ^[๒] นอกเสียจากว่าจะต้องเพิ่มผลผลิตต่อไร่และเพิ่มพื้นที่เพาะปลูก ซึ่งไม่สามารถทำได้ง่ายเนื่องจากปาล์มเป็นพืชที่ใช้น้ำมาก สามารถปลูกได้ดีในพื้นที่บางแห่งเท่านั้น ดังนั้นการพัฒนาวัตถุดิบสำหรับการผลิตไบโอดีเซลจึงเป็นสิ่งจำเป็น เช่น น้ำมันจากสบู่ดำ น้ำมันจากสาหร่าย จากการศึกษาโดยสถาบันวิจัยของบริษัทน้ำมันในประเทศพบว่า ไบโอดีเซลจากสบู่ดำยังมีต้นทุนสูงอยู่ เนื่องจากผลผลิตต่อไร่ยังต่ำอยู่มาก หากจะต้องเพิ่มผลผลิตต่อไร่ได้อย่างรวดเร็ว ต้องอาศัยเทคนิค GM ซึ่งยังเป็นอุปสรรคด้านข้อกฎหมายอยู่ ส่วนไบโอดีเซลจากสาหร่ายยังมีต้นทุนสูงเช่นกัน โดยสรุปการบรรลุเป้าหมายทั้งไบโอดีเซลจากปาล์ม (๕.๙๗ ล้านลิตรต่อวัน) และเชื้อเพลิงใหม่ทดแทนดีเซล (๒๕ ล้านลิตรต่อวัน) ตามแผนพัฒนาพลังงานทดแทนฯ คงเป็นไปได้ยาก

ไบโอดีเซลมีข้อดีมากกว่าทางด้านอัตราส่วนพลังงานและปริมาณการปล่อยแก๊ส CO₂ เมื่อเปรียบเทียบกับเอทานอล มีรายงานว่าไบโอดีเซลที่ผลิตจากถั่วเหลืองในสหรัฐอเมริกา มีค่าอัตราส่วนพลังงาน ๑.๙๓ - ๓.๒๑ และปล่อยแก๊ส CO₂ ร้อยละ ๒๒-๕๕ ของน้ำมันดีเซล^[๓] มีรายงานยืนยันว่าอัตราส่วนพลังงานของไบโอดีเซลที่ผลิตจากน้ำมันปาล์มมีอัตราส่วนพลังงานที่สูงกว่าและมีการปล่อยแก๊ส CO₂ น้อยกว่า

๓. ไบโอเคโรซีน

เนื่องจากเชื้อเพลิงที่ใช้ในภาคขนส่งทางอากาศมีส่วนสูงพอสมควร หลายเขตเศรษฐกิจ เช่น สหภาพยุโรป ได้เริ่มจัดเก็บภาษีคาร์บอนสำหรับภาคขนส่งทางอากาศ ดังนั้นประเทศไทยควรเริ่มศึกษาการพัฒนาเชื้อเพลิงไบโอเคโรซีนเพื่อใช้ในเครื่องบิน โดยเริ่มจากการประเมินเทคโนโลยีและตามด้วยการสนับสนุนส่งเสริมให้มีการวิจัยและพัฒนาในด้านนี้

เทคโนโลยียานยนต์

รถยนต์ที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบันได้แก่ ๑) รถยนต์ที่ใช้เครื่องยนต์แก๊สโซลีน ซึ่งใช้น้ำมันเบนซินเป็นเชื้อเพลิงโดยมีประกายไฟจากหัวเทียนช่วยจุดระเบิดส่วนผสมของไอน้ำมันกับอากาศภายในกระบอกสูบของเครื่องยนต์ และ ๒) รถยนต์ที่ใช้เครื่องยนต์ดีเซลเป็นเชื้อเพลิง โดยอาศัยการอัดอากาศให้มีปริมาตรลดลงมากและมีอุณหภูมิสูง แล้วฉีดละอองน้ำมันดีเซลเข้าไปในกระบอกสูบทำให้เกิดการเผาไหม้ของเชื้อเพลิง เครื่องยนต์ทั้ง ๒ ประเภทมีหลักการทำงานต่างกันและใช้เชื้อเพลิงต่างชนิดกัน เครื่องยนต์ดีเซลมีประสิทธิภาพสูงกว่าเครื่องยนต์แก๊สโซลีน (ร้อยละ ๑๐-๒๐)^[๔] และยังมีศักยภาพในการพัฒนาประสิทธิภาพให้สูงขึ้นอีกด้วย เครื่องยนต์ดีเซลมักใช้กับรถบรรทุก

จากราคาน้ำมันเบนซินและดีเซลที่เพิ่มขึ้นมากและนโยบายอุดหนุน LPG ทำให้รถยนต์ที่ใช้เครื่องยนต์แก๊สโซลีนจำนวนมากเปลี่ยนมาใช้ LPG ทำให้รัฐต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่าย รัฐบาลมีนโยบายการสนับสนุนให้มีการใช้ LNG ทั้งในรถโดยสารรับจ้างและรถบรรทุก เพื่อลดการใช้น้ำมันเบนซินและดีเซล ซึ่งจะส่งผลดีในหลายด้าน เช่น การลดแก๊สเรือนกระจกและมลพิษ การสร้างความมั่นคงทางด้านการจัดหาพลังงาน

ในระยะไม่กี่ปีที่ผ่านมา รถยนต์ไฮบริดโดยเฉพาะประเภทที่ใช้เครื่องยนต์ร่วมกับมอเตอร์ไฟฟ้าโดยมีแบตเตอรี่เป็นตัวเก็บและจ่ายพลังงานไฟฟ้าให้กับเครื่องยนต์เริ่มได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นมาก เนื่องจากรถไฮบริดมีประสิทธิภาพการใช้พลังงานที่สูงกว่ารถยนต์ปกติ รถยนต์ไฮบริดกำลังได้รับการพัฒนาให้แบตเตอรี่มีความจุพลังงานมากขึ้น ทำให้สามารถขับเคลื่อนรถยนต์ไปได้หลายสิบกิโลเมตรโดยไม่ต้องพึ่งเครื่องยนต์ เรียกว่ารถไฮบริดปลั๊กอิน และหาก

พัฒนาให้แบตเตอรี่มีขนาดเล็ก น้ำหนักเบา แต่จุพลังงานได้มาก และสามารถขับเคลื่อนรถยนต์ได้ประมาณ ๔๐๐-๕๐๐ กิโลเมตรต่อการชาร์จแบตเตอรี่ ๑ ครั้ง จะทำให้เป็นรถไฟฟ้าเต็มรูปแบบ รถไฟฟ้ารุ่นแรกขับเคลื่อนโดยอาศัยแบตเตอรี่ได้เพียง ๑๐๐ กิโลเมตรเศษต่อการชาร์จแบตเตอรี่ ๑ ครั้ง ส่วนรถไฟฟ้าเต็มรูปแบบอาจต้องใช้เวลานานพอสมควร

รถไฮโดรเจนใช้ไฮโดรเจนเป็นเชื้อเพลิง โดยการรวมไฮโดรเจนเข้ากับออกซิเจนผ่านเซลล์เชื้อเพลิง จะได้พลังงานไฟฟ้าและน้ำจากการทำปฏิกิริยารวมถึงความร้อนส่วนน้อยที่เป็นพลังงานสูญเสีย การพัฒนาเซลล์เชื้อเพลิงสำหรับใช้ในรถยนต์ยังไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร และมีประเด็นท้าทายทั้งจากงานวิจัยและค่าใช้จ่ายในการส่งเสริมให้มีการใช้รถยนต์ไฮโดรเจนอย่างแพร่หลายดังนี้^[๔]

๑. เซลล์เชื้อเพลิงที่มีราคาสูงและมีอายุการใช้งานยาวนาน
๒. ถึงเก็บเชื้อเพลิงไฮโดรเจนที่เพียงพอและมีราคาถูก
๓. วิธีการผลิตไฮโดรเจนโดยมีการปล่อยแก๊ส CO₂ แต่น้อย (ในทางการค้าน่าจะใช้แก๊สธรรมชาติ)
๔. ค่าใช้จ่ายที่ไม่สูงเกินไปสำหรับการสร้างเครือข่ายสถานีเติมเชื้อเพลิงไฮโดรเจนทั่วประเทศ

รถไฟฟ้ามีข้อดีหลายประการ เช่น ประสิทธิภาพการใช้พลังงานที่ค่อนข้างสูง และหากมีการใช้เทคโนโลยีการจับและกักเก็บคาร์บอนไดออกไซด์ ณ โรงไฟฟ้าแล้ว จะช่วยลดการปล่อยแก๊สเรือนกระจกได้มาก การลงทุนด้านการจัดจำหน่ายไฟฟ้าสำหรับรถไฟฟ้าก็ทำได้ง่ายโดยอาศัยระบบสายส่งไฟฟ้าที่มีอยู่แล้ว สามารถชาร์จแบตเตอรี่ในเวลากลางคืน ซึ่งมีการใช้ไฟฟ้าค่อนข้างน้อย ทำให้เพิ่มการกระจายการใช้ไฟฟ้าในช่วงเวลาต่าง ๆ ของวันได้เป็นอย่างดี มีความเชื่อกันว่าจะมีการใช้รถไฟฟ้าโดยเฉพาะในเมืองกันอย่างแพร่หลายภายใน ๒๐ ปีข้างหน้า หากเป็นเช่นนั้นจริง รถยนต์ที่ใช้เครื่องยนต์แก๊สolineจะถูกแทนที่ด้วยรถไฟฟ้า ส่วนรถบรรทุกที่ใช้เครื่องยนต์ดีเซลจะยังคงมีใช้กันอยู่ โดยอาจอยู่ในรูปของรถยนต์ไฮบริด-ดีเซลหรือรถยนต์ไฮบริด-ดีเซล-ปลั๊กอิน

จากการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยียานยนต์ซึ่งยังไม่แน่ชัดว่าจะเปลี่ยนไปในทิศทางใด แต่ก็ค่อนข้างเชื่อกันว่าจะเปลี่ยนไปตามที่กล่าวมาข้างต้น ดังนั้นการสนับสนุนพลังงานทางเลือกชนิดใดควรจะต้องพิจารณากันอย่างรอบคอบ เช่น จะให้ความสำคัญกับไบโอดีเซลมากกว่าเอทานอลหรือไม่ และจะให้ความสำคัญกับวัตถุดิบประเภทน้ำตาล เช่น อ้อย กับการผลิตเอทานอลหรือไม่ (พื้นที่ที่ใช้ปลูกอ้อยและมันสำปะหลังสามารถทดแทนกันได้) และหาก

จะส่งเสริมให้ใช้กันอย่างแพร่หลาย ควรกำหนดร้อยละของเอทานอลและไบโอดีเซลที่จะผสมกับน้ำมันเบนซินหรือดีเซลเท่าไร ประเทศไทยในฐานะที่เป็นผู้ผลิตยานยนต์รายใหญ่อันดับที่ ๙ ของโลก สามารถผลิตยานยนต์ได้ประมาณ ๒.๔๘๓ ล้านคันใน พ.ศ. ๒๕๕๕ คิดเป็นร้อยละ ๔ ของกำลังการผลิตทั่วโลก ควรจะมีนโยบายและแผนทางด้านนี้อย่างไร

มาตรการทางภาษีรถยนต์

มาตรการอีกทางหนึ่งที่สามารถตอบสนองต่อแผนพัฒนาพลังงานทดแทนและพลังงานทางเลือกร้อยละ ๒๕ ใน ๑๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๕๕ - ๒๕๖๔) และแผนพัฒนาประสิทธิภาพพลังงาน ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๕๔ - ๒๕๗๓) ของประเทศ คือ มาตรการทางภาษีสำหรับรถยนต์ ประเทศไทยจัดเก็บภาษียนต์ตามความจุของกระบอกสูบ ซึ่งไม่ถูกต้อง เมื่อเทียบกับการจัดเก็บภาษียนต์ตามความสิ้นเปลืองเชื้อเพลิงจำเพาะและการปล่อยแก๊สเรือนกระจกและมลพิษจำเพาะ (CO_2 , CO , NO_x , SO_x) เครื่องยนต์ดีเซลในปัจจุบันมีประสิทธิภาพสูงกว่าเครื่องยนต์เบนซินมาก แต่มีราคาสูงกว่า หากจัดเก็บตามกรณีหลัง จะทำให้มีราคาต่ำลง เมื่อมีรถยนต์ดีเซลมากขึ้นจะช่วยลดการใช้เชื้อเพลิงในยานยนต์และลดการปล่อยแก๊สเรือนกระจกลงได้มาก เทคโนโลยียานยนต์กำลังก้าวสู่รถไฟฟ้าในอนาคต ๒๐ ปีข้างหน้า รถไฟฟ้ามีข้อดีในเรื่องของประสิทธิภาพสูง ลดการปล่อยแก๊สเรือนกระจกและมลพิษได้มาก น่าจะต้องได้รับการสนับสนุนทางด้านภาษี

สรุปและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. สรุป

จากการศึกษาความสามารถในการผลิตเชื้อเพลิงชีวภาพของประเทศ เมื่อพิจารณาจากวัตถุดิบที่มีอยู่ ความเหมาะสมของวัตถุดิบที่ใช้ ความเหมาะสมของเชื้อเพลิงชีวภาพประเภทต่าง ๆ การคาดการณ์การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยียานยนต์ในอนาคต สามารถสรุปได้ดังนี้

๑.๑ รถยนต์ที่ใช้เครื่องยนต์ดีเซลจะมีใช้กันไปอีกนานหลายสิบปีเนื่องจากมีประสิทธิภาพสูง และราคาจะลดลง ส่วนรถยนต์ที่ใช้เครื่องยนต์แก๊สโซลีนซึ่งมีประสิทธิภาพต่ำ อาจถูกแทนที่ด้วยรถไฟฟ้า หากเป็นดังนี้ เอทานอลอาจมีบทบาทลดน้อยลงมากในอนาคต

๑.๒ ไบโอดีเซลมีอัตราส่วนพลังงานที่สูงกว่ามาก และปล่อยแก๊สเรือนกระจกน้อยกว่ามากด้วย เมื่อเปรียบเทียบกับเอทานอล

๑.๓ วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตไบโอดีเซลมีค่อนข้างจำกัด ดังนั้นควรให้ความสำคัญกับการวิจัยหาวัตถุดิบจากพืชอื่น ๆ ที่มีใช้พืชอาหาร

๑.๔ วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตเอทานอลมีเพียงพอสำหรับการส่งเสริมการใช้ E10 และมีเพียงพอสำหรับ E20-E20 แต่ไม่เพียงพอสำหรับ E85 นโยบาย E20 ซึ่งเน้นการเพิ่มเลขออกเทน (ไม่เน้นการใช้ในรูปพลังงานทดแทน) น่าจะมีความเหมาะสม

๑.๕ เอทานอลที่ผลิตจากแป้งมีอัตราส่วนพลังงานที่ต่ำกว่าและปล่อยแก๊สเรือนกระจกสูงกว่า เมื่อเปรียบเทียบกับเอทานอลที่ผลิตจากวัตถุดิบจำพวกน้ำตาลหรือเซลลูโลส

๑.๖ ไบโอดีเซลเพื่อใช้ในอากาศยานจะมีความสำคัญมากขึ้นในอนาคต

๑.๗ แนวโน้มการผลิตเชื้อเพลิงชีวภาพทั่วโลกในอนาคตจะเน้นการใช้วัตถุดิบที่ไม่ใช่พืชอาหาร

๒. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากข้อสรุปข้างต้นสามารถให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการพัฒนาพลังงานทดแทนภาคขนส่ง โดยเน้นภาคการขนส่งทางถนน ได้ดังนี้

๒.๑ ให้ความสำคัญกับไบโอดีเซลมากกว่าเอทานอลโดยเฉพาะการวางแผนระยะยาว และเน้นการใช้วัตถุดิบที่ไม่ใช่พืชอาหาร

๒.๒ ส่งเสริมการผลิตเอทานอลสำหรับอนาคตระยะสั้นและระยะกลางเท่านั้น และเน้นการใช้วัตถุดิบจำพวกเซลลูโลส ในระยะยาวเอทานอลอาจไม่เป็นที่ต้องการมากนัก

๒.๓ นโยบายแกโซฮอล์ที่เหมาะสมควรเป็น E20/E25

๒.๔ สนับสนุนงานวิจัยด้านไบโอดีเซลเพื่อใช้ในอากาศยาน

๒.๕ แก้ไขกฎหมายให้ใช้เทคนิค GM ได้กับพืชที่ไม่ใช่อาหาร

๒.๖ เน้นการผลิตเชื้อเพลิงชีวภาพจากวัตถุดิบที่ไม่ใช่พืชอาหารในระยะยาว เพื่อหลีกเลี่ยงผลกระทบต่อการผลิตอาหารและการใช้น้ำ

๒.๗ สนับสนุนการผลิตยานยนต์ไฟฟ้า เน้นชิ้นส่วน เช่น มอเตอร์ อินเวอร์เตอร์ ประสิทธิภาพสูง ระบบควบคุมที่ซับซ้อน โดยภาคเอกชนไทย

๒.๘ จัดเก็บภาษีรถยนต์ตามความสิ้นเปลืองเชื้อเพลิงจำเพาะและการปล่อยแก๊สเรือนกระจกและมลพิษ

เอกสารอ้างอิง

๑. Therdyothin, A., Kiatsisiroe, T., Sarobon, E. and Tiansuwan, J. 2011. **Policy Research on Gasohol 91 (E10) to Replace Gasoline 91 and Gasohol E20 (E22) to Replace Gasohol 95 (E10) and Gasoline 95.** Final Report submitted to the Office of the National Research Council of Thailand (in Thai).
๒. Setkit, N., Tia, W. and Saponronnarit, S. 2011. Potential and technology assessment for liquid fuel production from biomass in Thailand. Presented at **the 22nd Graduate Technical Seminar at Kasetsart University** (in Thai).
๓. Runge, C.F. and Senauer, B. 2007. How biofuels could starve the poor. **Foreign Affairs**, May/June, 41-53.
๔. Ohlrogge, J. et al. 2009. Driving on biomass. **Science** 324, 1019-1020.
๕. Service, R. 2009. Hydrogen cars: fad or the future. **Science** 324, 1257-1259.

Abstract Policy Issues on Alternative Energy Development for Transportation Sector

Prida Wibulswas* and Somchart Saponronnarit*¹

** Fellow of the Royal Institute.*

¹ School of Energy, Environment and Materials, King Mongkut's University of Technology Thonburi. Senior Research Scholar granted by National Science and Technology Development Agency.

Thailand imports net fossil fuels about 10% of GDP, mainly for transportation which consumes slightly more than one-third of total energy. Main fuels for transportation are diesel and gasoline while biodiesel and ethanol contribute less than 10%. This reflects 2 main energy problems, i.e., poor energy security and high greenhouse gas emission.

Raw materials for producing ethanol are from food crops, i.e., molasses and cassava. Academic research study shows that the two raw materials are sufficient for the production capacity of 9 million liters per day, fortunately matches the policy of E20/E25. In order to avoid competition with food crops, ethanol produced from cellulose should be enhanced. Academic research studies, both in Thailand and abroad, indicate that ethanol from starch such as corn and cassava can help reduce CO₂ emission only about 20-30% while ethanol from sugar and cellulose can help reduce much more.

Crude palm oil is the only one major raw material for biodiesel production. Academic research study shows that available crude palm oil does not match the target of biodiesel production of 5.97 million liters per day as indicated in the Alternative Energy Development Plan. Therefore, research on alternative non-food crops such as jatropha, algae should be supported. GM technique would be an essential successful factor but it is illegal for an open field trial.

Finally, research on biokerosine for airplane should be also supported. Vehicle tax measures, considering the amount of greenhouse gas and pollutants emissions, should be deployed.

Keywords: Alternative energy, biodiesel, biofuel, ethanol, energy policy.

การฟื้นฟูตัวเร่งปฏิกิริยาซีโอไลต์ จากกระบวนการย่อยสลาย PMMA ด้วยแก๊สไอโซน

สุภาภรณ์ คางคำ^๑, แคร็น จุลกุล-เลอบิก^๒, แมรี-เฮเลน มานีโร,
เฮนรี เดลมาส^๓, เชาวลิต งามจรัสศรีวิชัย^๑ และสมศักดิ์ ดำรงค์เลิศ^{๑*}

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ได้ทำการฟื้นฟูตัวเร่งปฏิกิริยา ZSM-5 ที่มีถ่านโค้กเกาะติดอยู่บนผิวด้วยกระบวนการออกซิเดชันด้วยไอโซนที่อุณหภูมิต่ำกว่า ๑๕๐ องศาเซลเซียส และได้ตรวจสอบบัติต่าง ๆ ของตัวเร่งปฏิกิริยาหลังจากฟื้นฟูแล้ว ด้วยเทคนิคหลายแบบ อาทิ เทอร์มोगราวิเมตรี วิเคราะห์ธาตุ การหาขนาดรูพรุน โปรแกรมอุณหภูมิของการคายแอมโมเนีย และการดูดซับไพรดีนด้วยสเปกโทรสโกปีเหนือม่วง (ความเป็นกรด) ตัวแปรที่ใช้ในการทำงาน ได้แก่ อุณหภูมิ ความเร็วของแก๊ส และความเข้มข้นของไอโซนขาเข้า พบว่าสามารถลดปริมาณของถ่านโค้ก (ในรูปของคาร์บอนร้อยละ ๓ โดยน้ำหนัก) ได้ถึงร้อยละ ๘๐ โดยน้ำหนัก

ปริมาณถ่านโค้กได้เพิ่มขึ้นแบบเส้นตรงเมื่อเพิ่มปริมาณความเข้มข้นของไอโซนจาก ๑๖ กรัมต่อลูกบาศก์เมตรเป็น ๕๐ กรัมต่อลูกบาศก์เมตร การลดลงของถ่านโค้กคงตัวเมื่อใช้เวลาทำปฏิกิริยาผ่านไป ๒ ชั่วโมง ปฏิกิริยาออกซิเดชันด้วยไอโซนเกิดที่อุณหภูมิต่ำและสูงสุดที่ ๑๐๐ องศาเซลเซียส ที่อุณหภูมิสูงกว่านี้ ไอโซนสลายตัวได้รวดเร็วมากกว่า การเกิดปฏิกิริยาออกซิเดชันจึงเป็นสาเหตุให้ปริมาณการลดลงของถ่านโค้กเกิดขึ้นได้ไม่ดี การสลายตัวของไอโซนสูงถึงร้อยละ ๙๐ เมื่อผ่านแก๊สไอโซนไปบนตัวเร่งปฏิกิริยา ZSM-5 ใหม่ (ยังไม่ได้ใช้งาน) ที่อุณหภูมิ ๑๐๐ องศาเซลเซียส การฟื้นฟูตัวเร่งในครั้งนี้มีทั้งการเกิดปฏิกิริยาเคมี การสลายตัวของแก๊ส และการแพร่ของแก๊สเข้าไปในรูพรุนของตัวเร่งปฏิกิริยา

^๑ ภาควิชาเคมีเทคนิค คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๒ ภาควิชาวิศวกรรมเคมี มหาวิทยาลัยตูลุส ประเทศฝรั่งเศส

^๓ ราชบัณฑิต สำนักวิทยาศาสตร์

การใช้ไอโซนฟีนฟูตัวเร่งปฏิกิริยามีข้อดีหลายประการ อาทิ การรักษาสภาพโครงสร้างและสภาพกรดตัวเร่งไว้เหมือนเดิม ความว่องไวที่คงสภาพได้มากเท่าไรขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพการลดลงของถ่านโค้ก

คำสำคัญ : ถ่านโค้ก, ไอโซน, ตัวเร่งปฏิกิริยา ZSM-5, สภาพความเป็นกรด, พลาตินิกเหลือทิ้ง

บทนำ

ซีโอไลต์เป็นตัวเร่งปฏิกิริยาที่ถูกใช้อย่างแพร่หลายทั้งในอุตสาหกรรมเคมีและอุตสาหกรรมปิโตรเคมี เนื่องจากสมบัติเฉพาะตัวของความเป็นกรด ทนต่อความร้อนได้สูง และมีรูปร่างที่สามารถสร้างขึ้นได้อย่างเจาะจง (Weitkamp and Puppe 1999) โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวเร่งปฏิกิริยา ZSM-5 ใช่มากในกระบวนการแตกสลายน้ำมันปิโตรเลียมด้วยตัวเร่งปฏิกิริยา (Marcilla et al. 2007 : 57-66, Rahimi and Karimzadeh 2011 : 1-17) เพราะว่าเกิดถ่านโค้กบนตัวเร่งชนิดนี้น้อย เมื่อทำการฟื้นฟูเพื่อนำกลับมาใช้ใหม่จะใช้เงินลงทุนน้อย กระบวนการฟื้นฟูที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันมีหลายกระบวนการ เช่น กระบวนการเผาไหม้ที่อุณหภูมิสูง กระบวนการทำปฏิกิริยากับออกซิเจนหรือแก๊สผสมออกซิเจนกับไนตรัสออกไซด์ (Ivanov et al. 2003 : 113-121) กระบวนการออกซิเดชันด้วยออกซิเจนต้องใช้อุณหภูมิสูงถึง ๔๐๐ องศาเซลเซียส จะทำให้โครงสร้างของซีโอไลต์เปลี่ยนแปลงและไม่สามารถนำกลับมาใช้ได้เหมือนเดิม (Ivanov et al. 2003 : 113-121, Lopez et al. 2011 : 1852-1858, Copperthwaite et al. 1986 : 1007-1017)

การฟื้นฟูตัวเร่งปฏิกิริยาที่ผ่านการใช้งานมาแล้วมีกระบวนการฟื้นฟูหลายแบบหลายเทคนิคแล้วแต่ผู้สังเคราะห์ตัวเร่งปฏิกิริยาจะนำมาใช้ กระบวนการที่นิยมกันในปัจจุบันจะใช้ ออกซิเจนทำปฏิกิริยากับถ่านโค้กที่ติดอยู่บนผิวของตัวเร่งปฏิกิริยาที่อุณหภูมิสูงกว่า ๔๐๐ องศาเซลเซียส ด้วยเทคนิคนี้ส่วนที่เป็นตำแหน่งที่แอ็กทิฟบางส่วนจะหลุดไปกับปฏิกิริยานอกจากนี้ โครงสร้างหลักของตัวเร่งบางตำแหน่งเกิดการเปลี่ยนแปลง สิ่งที่น่าเสียดายไม่ได้คือ มีโอกาสเกิดขึ้นในกระบวนการด้วย (Ivanov et al. 2003 : 113-121; Lopez et al. 2011 : 1852-1858, Copperthwaite et al. 1986: 1007-1017) ดังนั้น ถ้าสามารถคิดกระบวนการฟื้นฟูตัวเร่งที่อุณหภูมิต่ำได้ ปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นก็ไม่เกิดขึ้น จึงมีผู้คิดวิธีการฟื้นฟูตัวเร่งด้วยแก๊สไอโซน ซึ่งแก๊สนี้มีประสิทธิภาพทางออกซิเดชันสูง แตกตัวให้ออกซิเจน

อะตอมที่มีความว่องไวต่อปฏิกิริยาออกซิเดชัน (Monneyron et al. 2003 : 1193-1198) จึงเป็นที่สนใจของนักวิทยาศาสตร์หลายท่าน เพราะเมื่อใช้แก๊สไอโซนทำการฟื้นฟูตัวเร่งจะเกิดปฏิกิริยาที่อุณหภูมิต่ำประมาณ ๑๐๐ องศาเซลเซียส ด้วยอุณหภูมิเช่นนี้ จึงสามารถคงสภาพโครงสร้างของตัวเร่งได้ดีและป้องกันไม่ให้เกิดการเสื่อมสภาพของธาตุอะลูมิเนียม Copperthwaite และผู้ร่วมงาน (Copperthwaite et al. 1986 : 1007-1017) ได้แสดงให้เห็นว่าการฟื้นฟูด้วยออกซิเจนที่มีไอโซนผสมอยู่เป็นจำนวนมากสามารถรักษาความว่องไวของซีโอไลต์ ZSM-5 ใช้เตรียมเมทิลแอลกอฮอล์จากสารประกอบไฮโดรคาร์บอนที่สภาวะอุณหภูมิ ๑๕๐ องศาเซลเซียส แต่ถ้าใช้ออกซิเจนอย่างเดียวเพื่อทำให้ปฏิกิริยาเกิดขึ้น ต้องใช้อุณหภูมิถึง ๔๕๐ องศาเซลเซียส

สำหรับการฟื้นฟูตัวเร่งปฏิกิริยาที่มีถ่านโค้กเกาะอยู่บนผิวมันได้ Marley และผู้ร่วมงาน (Marley et al. 1996 : 241-246) ทำการทดลองฟื้นฟูซีโอไลต์ HY ที่อุณหภูมิ ๑๓๐ องศาเซลเซียส แทนการฟื้นฟูโดยใช้ออกซิเจนซึ่งต้องใช้อุณหภูมิถึง ๕๐๐ องศาเซลเซียส ด้วยเทคนิคนี้เขาสามารถรักษาสภาพและสัดส่วนของ Si/Al ไว้ได้ไม่เปลี่ยนแปลง Hutchings และผู้ร่วมงาน (Hutchings et al. 1987 : 153-161) ได้ทำการฟื้นฟูตัวเร่งซีโอไลต์ Y ที่มีถ่านโค้กเกาะอยู่ด้วยไอโซนที่อุณหภูมิ ๒๐๐ องศาเซลเซียส สามารถแยกถ่านโค้กออกจากตัวเร่งได้และปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นเป็นแบบ shrinking core และควบคุมด้วยการแพร่ผ่านรูพรุน งานวิจัยนี้จะทำการฟื้นฟูตัวเร่งซีโอไลต์ ZSM-5 ที่มีถ่านโค้กเกาะอยู่บนผิวด้วยออกซิเจนที่มีไอโซนผสมอยู่จำนวนมาก โดยทำปฏิกิริยาเริ่มต้นที่อุณหภูมิ ๒๐-๑๕๐ องศาเซลเซียส เพื่อหาอุณหภูมิที่เหมาะสมและศึกษาถึงกลไกของปฏิกิริยาของหน่วยความว่องไว

๒. ตัวเร่งและกระบวนการฟื้นฟู

๒.๑ ตัวเร่ง

ซีโอไลต์ ZSM-5 ได้รับจาก Zeolyst International ในรูปของเม็ดทรงกระบอก ขนาด ๓ มม. x ๑๐ มม. มีสัดส่วนโดยโมล SiO_2 ต่อ Al_2O_3 เท่ากับ ๒๓ และมี Al_2O_3 จำนวนร้อยละ ๒๐ โดยน้ำหนัก ตัวเร่งปฏิกิริยานี้ใช้สลายโมเลกุลของพอลิเมทิลเมทาคริเลต (PMMA) ในเครื่องปฏิกรณ์แบบเบดนิ่ง ทำปฏิกิริยาภายใต้ความดัน ๑ บรรยากาศ อุณหภูมิ ๒๕๐-๓๐๐ องศาเซลเซียส ใช้เวลา ๑๒๐ ชั่วโมง ณ จุดนี้ ผลผลิตขั้นต้นของเหลวที่ผลิตได้ลดลงถึงร้อยละ ๕๐ เมื่อหยุดปฏิกิริยา ทำการวิเคราะห์ตัวเร่งพบการกระจายตัวของถ่านโค้กที่เกาะบนผิวตัวเร่งตามแกน โดยมีปริมาณถ่านโค้กเกาะติดมากด้านบนของเบด มีสีดำลักษณะมันวาว เม็ดต่อเม็ดเกาะติดกันแน่น ส่วนด้านล่างของเบดมีถ่านโค้กเกาะติดน้อย มีสีเทา

เม็ด PMMA ได้รับอนุเคราะห์จาก บริษัท สยามซีเมนต์ จำกัด มีขนาดน้ำหนักโมเลกุลประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ กรัมต่อโมล เส้นผ่านศูนย์กลาง ๓-๕ มม.

๒.๒ สมบัติของซีโอไลต์

สมบัติโครงสร้าง

เม็ดซีโอไลต์ที่สังเคราะห์ขึ้นหรือเกิดในธรรมชาติ ในโครงสร้างประกอบด้วยรูพรุน ๓ ขนาด คือ ขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ การวิเคราะห์หาปริมาณของรูพรุนขนาดเล็กและขนาดกลางใช้วิธีของ Barrett และผู้ร่วมงาน (Barrett et al. 1951 : 373-380) และวิธีของ Horvath และผู้ร่วมงาน (Horvath et al. 1983 : 470-475) ตามลำดับ ส่วนรูพรุนขนาดใหญ่ใช้วิธี mercury poroimetry พื้นที่จำเพาะที่เกิดจากรูพรุนสามารถวัดและคำนวณจากวิธี BET (Brunauer et al. 1938 : 309-319)

สมบัติทางเคมี

ซีโอไลต์เป็นสารประกอบเคมีที่ประกอบด้วย

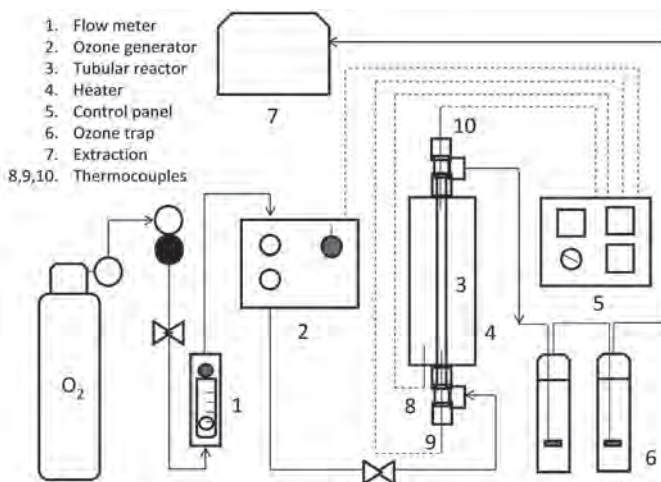
- ก. สารประกอบคาร์บอน จะหาปริมาณได้ด้วยวิธีเทอร์โมแกรวิเมตรี ควบคู่กับการวิเคราะห์ด้วยแสงเหนือแดง (TGA-IR) โดยให้ความร้อนกับตัวอย่างที่ใช้วิเคราะห์ด้วยอัตราการเพิ่มของอุณหภูมิ ๑๐ องศาเซลเซียสต่อนาที จนกระทั่งได้อุณหภูมิ ๑,๐๐๐ องศาเซลเซียส ทำตัวอย่างให้เย็น นำไปชั่งหาปริมาณ น้ำหนักที่หายไป
- ข. ปริมาณคาร์บอน ใช้การวิเคราะห์โดยตรงด้วยเครื่อง CHN
- ค. ความเป็นกรด มีวิธีการประเมิน ๒ เทคนิค
 ๑. เทคนิคโปรแกรมอุณหภูมิ-การคายแก๊สแอมโมเนีย (NH_3 -TPD) ด้วยเครื่อง chemisorption analyzer เทคนิคนี้ใช้หาปริมาณความเป็นกรดของซีโอไลต์ทั้งหมด
 ๒. เทคนิคการดูดซับ-การคายแก๊สไพรีดินควบคู่กับการวิเคราะห์ด้วยแสงเหนือแดง เทคนิคนี้สามารถวิเคราะห์ตำแหน่งที่เป็นกรดบรอนสเตดกับกรดลิวอิส
- ง. การวิเคราะห์หาปริมาณคาร์บอนในเนื้อของเม็ดซีโอไลต์ ด้วยการผ่าเม็ดซีโอไลต์ แล้วทำการส่องผ่านในเครื่อง Scanning Electron Microscopy (Leo 435 VP)

๒.๓ อุปกรณ์วิจัยและการฟื้นฟูตัวเร่งปฏิกิริยา

อุปกรณ์การวิจัยประกอบด้วยท่อแก้วทนไฟขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง ๔ มม. ยาว ๑๔ ซม. เต้าไฟฟ้าอุณหภูมิสูง และเครื่องควบคุมอุณหภูมิแบบ PID เครื่องกำเนิดแก๊สโอโซนที่สามารถผลิตแก๊สโอโซนได้ความเข้มข้น ๑๖-๒๐ กรัมต่อลูกบาศก์เมตร รูปที่ ๑ แสดงรายละเอียดและการติดตั้งอุปกรณ์การทดลอง

วิธีวิจัย ทำการบรรจุตัวเร่งปฏิกิริยา ZSM-5 ที่มีคาร์บอนเกาะอยู่บนผิวจำนวน ๘๐๐ มิลลิกรัม ลงในท่อแก้วแล้วนำไปสอดไว้ในเต้าไฟฟ้า ผ่านแก๊สออกซิเจนบริสุทธิ์ด้วยอัตรา ๑๒.๗ - ๖๙.๙ ลิตรต่อชั่วโมง พร้อมกับให้ความร้อนเพื่อไล่แก๊สไนโตรเจน เมื่อเต้าได้อุณหภูมิที่ต้องการจึงทำการป้อนแก๊สผสมออกซิเจน-โอโซนที่ความเข้มข้นตั้งแต่ ๑๖-๕๐ กรัมต่อลูกบาศก์เมตร ใช้เวลาสำหรับฟื้นฟูตั้งแต่ ๐.๕-๔.๐ ชั่วโมง นำเม็ดตัวเร่งมาบดและทำวิเคราะห์หาส่วนประกอบต่าง ๆ

รูปที่ ๑ แสดงรายละเอียดและการติดตั้งอุปกรณ์การทดลอง

๒.๔ การทดลองทำการสลายตัว PMMA ด้วยตัวเร่ง ZSM-5

การสลาย PMMA กระทำในอุปกรณ์ความดันสูง Parr ที่มีความจุ ๑๐๐ มิลลิลิตร ผสมตัวเร่งปฏิกิริยา ๐.๔ กรัม กับผง PMMA จำนวน ๔๐ กรัม แล้วบรรจุลงในอุปกรณ์ Parr ป้อนแก๊สไนโตรเจนประมาณ ๕ นาที เพื่อไล่แก๊สออกซิเจนออกจากอุปกรณ์ ให้ความร้อน

กับอุปกรณ์จมน้ำอุณหภูมิคงที่ที่ ๓๐๐ องศาเซลเซียส ใช้เวลา ๑๒๐ นาที แล้วปล่อยให้ อุปกรณ์เย็นตัวมาที่อุณหภูมิห้อง ปลอ่ยแก๊สออกจากอุปกรณ์เก็บผลิตภัณฑ์ที่เป็นของแข็งแยก ออกจากของเหลว นำเม็ดตัวเร่งมาล้างด้วยสารละลาย MMA เม็ดตัวเร่งที่ได้จะมีคาร์บอน ติดอยู่บนผิวพร้อมที่จะนำไปฟื้นฟูต่อไป

๓. ผลการทดลองและการวิเคราะห์

๓.๑ สมบัติทางเคมีเชิงฟิสิกส์ของเม็ดซีโอไลต์

ตัวเร่งปฏิกิริยาซีโอไลต์ได้มาจากอุปกรณ์ที่สลาย PMMA แบบต่อเนื่อง ในเบตนิ่ง ดังนั้น ปริมาณการติดผิวของคาร์บอนบนตัวเร่งจึงมีปริมาณไม่เท่ากันตลอดทั้งเบต จึงได้เก็บตัวอย่างทั้งด้านบนและด้านล่างของเบตมาเป็นตัวแทน เม็ดตัวเร่งด้านบนของ เบตเมื่อวิเคราะห์แล้วพบว่าปริมาณคาร์บอนตั้งแต่ร้อยละ ๒.๐-๔.๐ (ให้เป็นตัวอย่าง A) เม็ดตัวเร่งด้านล่างของเบตมีปริมาณคาร์บอนตั้งแต่ร้อยละ ๙.๐-๑๑.๐ (ให้เป็นตัวอย่าง B)

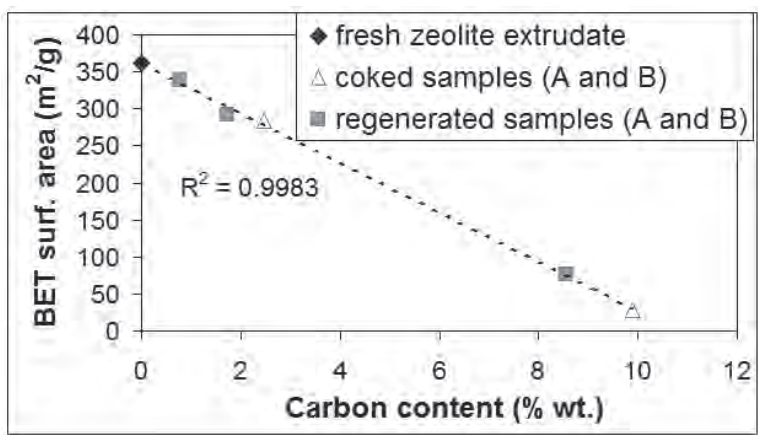
๓.๑.๑ พื้นที่ผิวและความพรุน

ลักษณะสมบัติของถ่านโค้กและตัวเร่งที่ใช้ในกระบวนการสลาย PMMA ได้แสดงไว้ในตารางที่ ๑ เปรียบเทียบกับตัวเร่งปฏิกิริยาที่ยังไม่ได้ใช้งาน

จากผลการทดลองพบว่าถ่านโค้กที่เกาะติดบนผิวตัวเร่งนั้นเกาะติดบน รูพรุนขนาดกลางและขนาดเล็ก ไม่พบรูพรุนขนาดใหญ่ในตัวเร่งปฏิกิริยา พื้นที่ผิวจำเพาะของ ตัวเร่งมีปริมาณลดลงเป็นความสัมพันธ์แบบเส้นตรงกับปริมาณถ่านโค้กที่เกาะอยู่บนผิว ดูได้ จากรูปที่ ๒ และยังพบอีกว่าโครงสร้างของซีโอไลต์ของตัวเร่งไม่มีการเปลี่ยนแปลงจากเดิม

ตารางที่ ๑ ลักษณะและสมบัติตัวเร่งที่มีถ่านโค้กเกาะติดที่ผิวเปรียบเทียบกับตัวเร่งที่ยังไม่ได้ใช้งาน

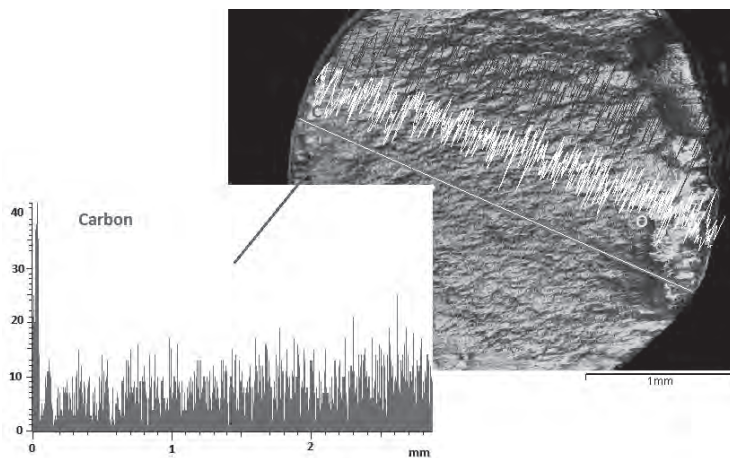
	ตัวเร่งที่ยังไม่ได้ใช้งาน	ตัวอย่าง A	ตัวอย่าง B
Carbon content (% wt.)	-	2.5	9.9
BET surface area (m ² /g)	361	283	28
Microporous volume (cm ³ /g)	0.13	0.11	0.01
Mesoporous volume (cm ³ /g)	0.18	0.15	0.09
Macroporous volume (cm ³ /g)	0.19	0.18	0.18
Skeletal density (g/cm ³)	2.1	2.1	1.9

รูปที่ ๒ ผลการวิเคราะห์พื้นที่ผิวด้วยวิธี BET ของตัวเร่งที่มีถ่านโค้กที่ผ่านการฟื้นฟูและที่ยังไม่ใช้งาน

๓.๑.๒ การวิเคราะห์สารพื้นฐาน

การตรวจวิเคราะห์สารตลอดพื้นที่หน้าตัดของเม็ดตัวเร่งที่ถูกผ่าครึ่งด้วยเครื่อง SEM พบว่ามีสารคาร์บอนตลอดพื้นที่หน้าตัดดังแสดงในรูปที่ ๓ และบริเวณที่ผิววนอกของเม็ดจนลึกเข้ามา ๕๐ ไมโครเมตร มีปริมาณคาร์บอนสูงมาก

รูปที่ ๓ ภาพถ่ายด้วยเครื่อง SEM/EDX แสดงการกระจายตัวของคาร์บอนตลอดพื้นที่หน้าตัด

สำหรับค่าเฉลี่ยของปริมาณคาร์บอนที่ใช้เครื่อง EDX spectroscopy ตรวจวิเคราะห์ธาตุต่าง ๆ ในตัวเร่งตั้งที่แสดงไว้ในตารางที่ ๒ พบว่ามีปริมาณคาร์บอนสูงมาก ในตัวอย่าง B ค่าสัดส่วน Si/Al มีค่าประมาณ ๒.๕ ซึ่งเป็นไปตามค่าทฤษฎี และโครงสร้างของตัวเร่งไม่เปลี่ยนแปลงหลังจากผ่านการฟื้นฟู

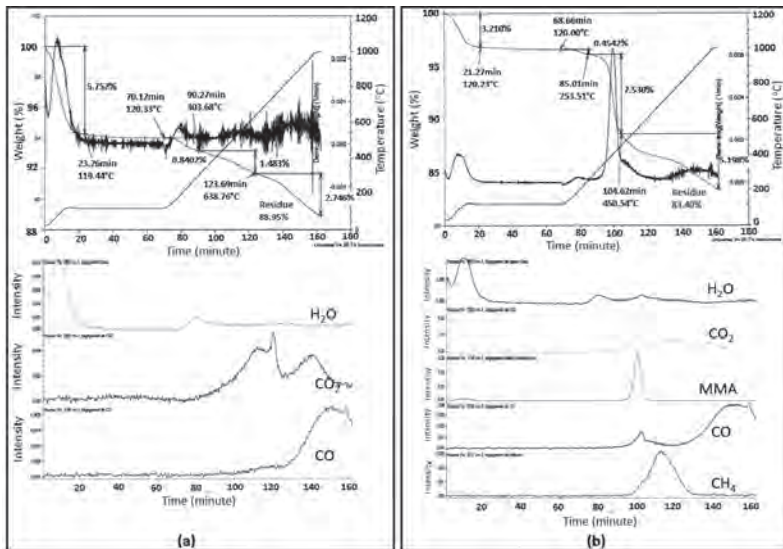
ตารางที่ ๒ ปริมาณของธาตุที่วิเคราะห์ด้วยเครื่อง EDX spectroscopy

	ตัวเร่งที่ยังไม่ได้ใช้งาน	ตัวอย่าง A	ตัวอย่าง B	ตัวอย่าง A ที่ผ่านการฟื้นฟูบางส่วน (~100°C, 2 h)
Elemental analysis from EDX (% wt./% at.)				
C	-	3.7/6.0	9.2/14.6	**
O	50.1/63.6	51.7/62.8	46.4/55.0	51.9/65.2
Al	14.0/10.5	12.7/9.1	12.8/9.0	13.5/10.0
Si	35.9/25.9	31.9/22.1	31.6/21.4	34.6/24.8
Carbon content from flash combustion (% wt.)	-	3.0	9.9	0.8

(**ค่าน้อยมากไม่สามารถวิเคราะห์ได้)

๓.๑.๓ การวิเคราะห์ด้วยความร้อน

ปริมาณของแก๊สต่าง ๆ ที่เกิดจากการให้ความร้อนกับตัวอย่างในเครื่องวิเคราะห์ IR spectroscopy ได้แสดงไว้ในรูปที่ ๔ เห็นได้ชัดว่าปริมาณของโมเลกุลน้ำในตัวอย่างลดลงจากตัวอย่างใหม่อ้อยละ ๙.๕ เหลือร้อยละ ๕.๘ ในตัวอย่าง A และเหลือร้อยละ ๓.๒ ในตัวอย่าง B แก๊สคาร์บอนไดออกไซด์เริ่มหลุดออกจากผิวตัวเร่งตั้งแต่อุณหภูมิ ๔๐๐ องศาเซลเซียส แล้วไม่มีหลุดออกมาอีกที่อุณหภูมิ ๕๐๐ องศาเซลเซียส แก๊สคาร์บอนมอนอกไซด์เกิดขึ้นหลังจากอุณหภูมิภายในเครื่องมากกว่า ๖๐๐ องศาเซลเซียส สำหรับตัวอย่าง B ได้วิเคราะห์แก๊สอื่นที่เกิดขึ้นด้วย ได้แก่ แก๊สเมทิลเมทาคริลิตเกิดที่อุณหภูมิ ๔๐๕ องศาเซลเซียส แก๊สมีเทนเกิดที่ ๓๘๕-๖๖๕ องศาเซลเซียส และแก๊สเอทิลีนเกิดที่ ๔๒๕-๕๘๕ องศาเซลเซียส

รูปที่ ๔ Thermograms ของแก๊สที่เกิดขึ้นในเครื่อง IR Spectroscopy

รูป (a) คือตัวอย่าง A รูป (b) คือตัวอย่าง B

สำหรับถ่านโค้กที่เกาะติดอยู่กับตัวเร่งปฏิกิริยานั้นมีอยู่ ๒ ชนิด คือ ถ่านโค้กอ่อน (soft coke) และถ่านโค้กแข็ง (hard coke) สามารถตรวจสอบได้จากการระเหยและการสลายตัวภายใต้บรรยากาศของแก๊สไนโตรเจนและแก๊สออกซิเจน ตามวิธีของ Wang และ Manos (Wang and Manos 2007 : 121-127) พบว่าตรวจปริมาณถ่านโค้กอ่อนได้จากน้ำหนักที่หายไปของตัวอย่าง A ร้อยละ ๖.๕ ที่อุณหภูมิ ๒๕๐-๓๐๐ องศาเซลเซียส ของตัวอย่าง B ร้อยละ ๑๗.๓ ที่อุณหภูมิ ๖๐๐ องศาเซลเซียส ปริมาณของถ่านโค้กแข็งหาได้จากน้ำหนักส่วนต่างระหว่างน้ำหนักที่หายไปทั้งหมดภายใต้บรรยากาศของอากาศกับน้ำหนักที่หายไปที่อุณหภูมิ ๖๐๐ องศาเซลเซียส ภายใต้บรรยากาศของแก๊สไนโตรเจน ซึ่งในตัวอย่าง A มีร้อยละ ๔.๒ และตัวอย่าง B ร้อยละ ๗.๓ จากงานวิจัยการสลายพอลิเอทิลีนของ Elordi และผู้ร่วมงาน (Elordi et al. 2012 : 89-85) พบว่าถ่านโค้กอ่อนเกิดบนผิวของตัวเร่งปฏิกิริยา ส่วนถ่านโค้กแข็งจะเกิดในโพรงของรูพรุน

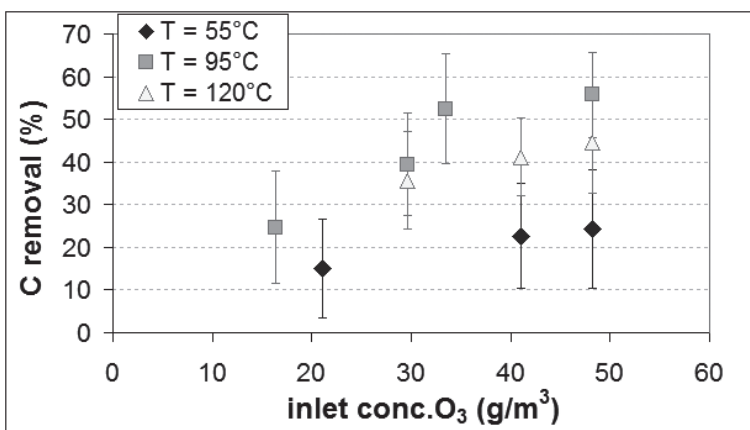

๓.๒ การฟื้นฟูตัวเร่งด้วยโอโซน

เริ่มทดลองการฟื้นฟูตัวอย่าง A และตัวอย่าง B แบบคู่ขนานเพื่อสังเกตการถูกทำลายของถ่านโค้กบนตัวเร่ง พบว่าตัวอย่าง A ถ่านโค้กถูกทำลายได้ถึงร้อยละ ๘๐ (รูปที่ ๖) ส่วนตัวอย่าง B ถ่านโค้กถูกทำลายได้ถึงร้อยละ ๓๕

๓.๒.๑ อิทธิพลของตัวแปรของการทำงาน

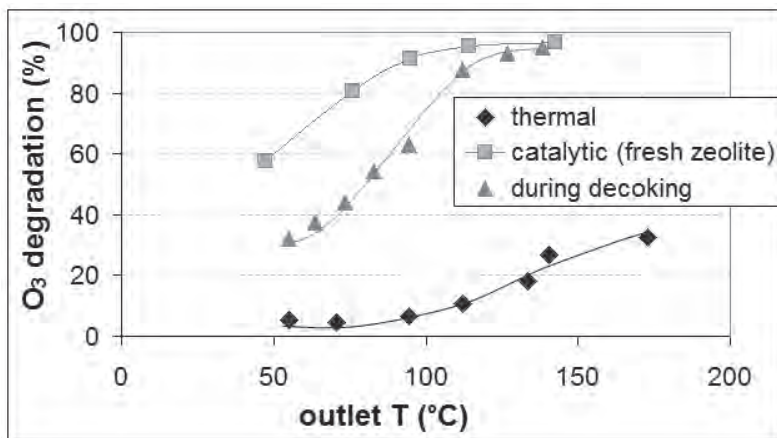
ปริมาณของถ่านโค้กบนตัวเร่งถูกกำจัดออกได้มากตามความเข้มข้นของโอโซนที่ป้อนเข้าในเครื่องปฏิกรณ์ดังแสดงไว้ในรูปที่ ๕

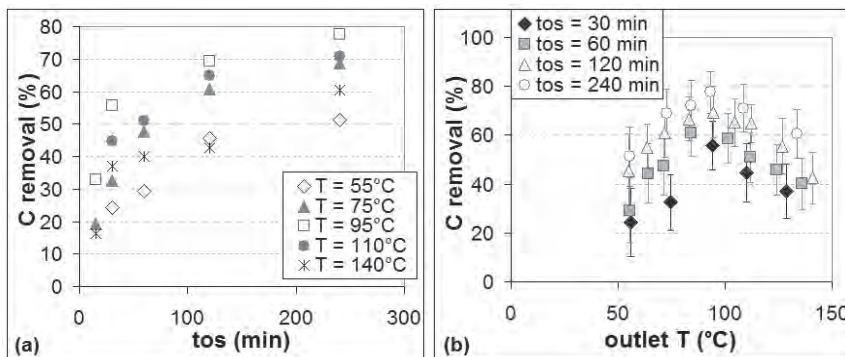
รูปที่ ๕ ปริมาณของถ่านโค้กที่ถูกกำจัดออกจากผิวตัวเร่งปฏิกิริยาสัมพันธ์กับความเข้มข้นของโอโซนที่อัตราการป้อนแก๊ส ๑๒.๗ ลิตรต่อชั่วโมง เวลาทดลอง ๓๐ นาที

การกำจัดถ่านโค้กหรือประสิทธิภาพการฟื้นฟูตัวเร่งปฏิกิริยามีค่าสูงมากขึ้นตามเวลาที่ผ่านแก๊สโอโซนไปบนตัวเร่ง แต่ประสิทธิภาพคงที่อย่างเห็นได้ชัดเมื่อเวลาของปฏิกิริยาผ่านไป ๒ ชั่วโมง ดังแสดงผลการทดลองในรูปที่ ๗ (a)

สำหรับการแปรเปลี่ยนอุณหภูมิในการทดลองได้เริ่มใช้ตัวเร่งปฏิกิริยาใหม่ที่ยังไม่ได้ใช้ย่อยสลาย PMMA แล้วผ่านแก๊สโอโซนไปบนตัวเร่งที่อุณหภูมิต่าง ๆ (แสดงในรูปที่ ๖) พบว่าที่อุณหภูมิ ๑๐๐ องศาเซลเซียส โอโซนสลายตัวได้ถึงร้อยละ ๙๐ ต่อจากนั้นทำการฟื้นฟูตัวเร่งที่ได้ใช้สลาย PMMA แล้ว พบว่าประสิทธิภาพการฟื้นฟูที่เหมาะสมควรใช้อุณหภูมิไม่เกิน ๑๐๐ องศาเซลเซียส เพราะถ้าอุณหภูมิเกิน ๑๐๐ องศาเซลเซียสแล้ว ประสิทธิภาพลดลงดังผลแสดงไว้ในรูปที่ ๗ (b)

รูปที่ ๖ การสลายของโอโซนที่อุณหภูมิต่าง ๆ ปริมาณการไหล ๑๒.๗ ลิตรต่อชั่วโมง ความเข้มข้น ๔๘ กรัมต่อลูกบาศก์เมตร

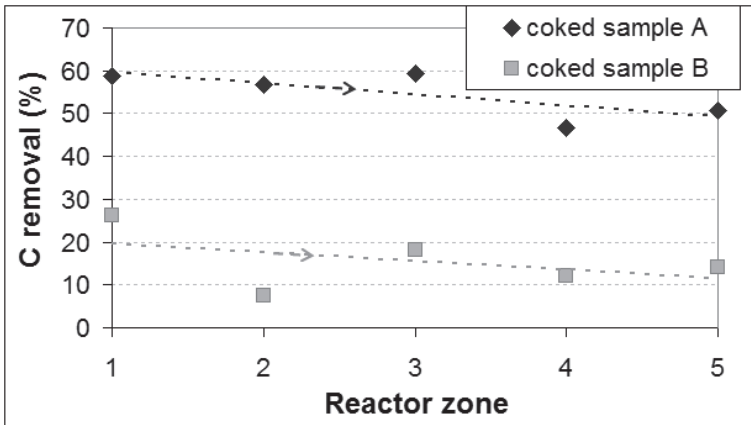

รูปที่ ๗ ประสิทธิภาพการฟื้นฟูตัวเร่งสัมพัทธ์กับ (a) เวลาการดำเนินงาน (b) อุณหภูมิของแก๊สขาออก ที่อัตราการไหลของแก๊ส ๑๒.๗ ลิตรต่อชั่วโมง ความเข้มข้นของโอโซน ๔๘ กรัมต่อลูกบาศก์เมตร

๓.๒.๒ ปริมาณคาร์บอนที่คงค้างในเครื่องปฏิกรณ์และในเม็ดตัวเร่งหลังปฏิกิริยาการฟื้นฟู

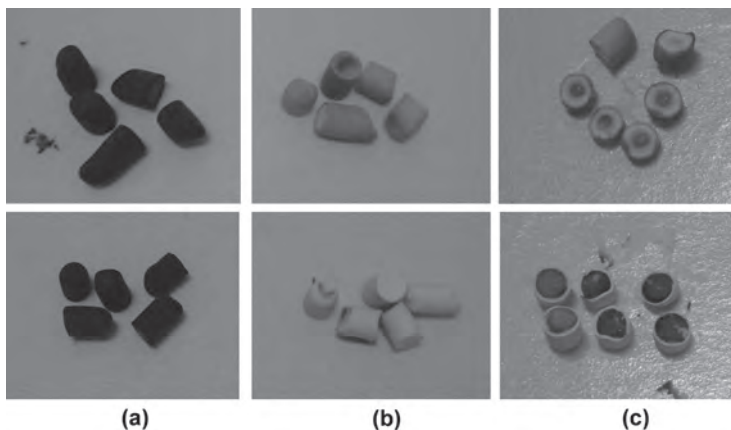
เครื่องปฏิกรณ์ที่ใช้ฟื้นฟูตัวเร่งปฏิกิริยาด้วยโอโซนเป็นรูปทรงกระบอกวางในแนวตั้งบรรจุเม็ดตัวเร่งปฏิกิริยาที่ผ่านการย่อยสลาย PMMA มาแล้วและมีถ่านโค้กเกาะเต็มผิวของเม็ด แบ่งเครื่องปฏิกรณ์เป็น ๕ โซน เพื่อใช้ตรวจปริมาณของถ่านโค้กที่สลายได้ไม่เท่ากัน

ตลอดความสูงของเครื่องปฏิกรณ์ เนื่องจากความเข้มข้นของโอโซนตลอดความสูงไม่เท่ากัน เพราะมีบางส่วนได้ถูกใช้ตลอดความสูง และอุณหภูมิภายในเครื่องปฏิกรณ์ยังลดลงด้วย รูปที่ ๘ แสดงผลการย่อยสลายคาร์บอนจากเม็ดตัวเร่ง จากผลการทดลองเห็นได้ชัดว่า การย่อยสลายน้อยลงตลอดความสูงของเครื่องปฏิกรณ์ ตัวอย่าง A ปริมาณย่อยสลายลดลงจากร้อยละ ๕๙ เหลือร้อยละ ๕๐ และตัวอย่าง B ลดลงจากร้อยละ ๒๖ เหลือร้อยละ ๑๔

รูปที่ ๘ ปริมาณของคาร์บอนถูกสลายตามแนวแกนของเครื่องปฏิกรณ์อุณหภูมิ ๙๕ องศาเซลเซียส ปริมาณการไหลของแก๊ส ๑๒.๗ ลิตรต่อชั่วโมง ความเข้มข้นโอโซน ๔๘ กรัมต่อลูกบาศก์เมตร เวลาของปฏิกิริยา ๑ ชั่วโมง

รูปที่ ๙ แสดงภาพของเม็ดตัวเร่งปฏิกิริยาที่ผ่านการใช้สลาย PMMA (a) เม็ดของตัวเร่งที่ผ่านการฟื้นฟูด้วยโอโซน (b) และภาพของเม็ดของตัวเร่งที่ผ่านการฟื้นฟูแล้วถูกผ่าครึ่ง (c) ภาพแถวบนของ (b) และ (c) เป็นเม็ดตัวเร่งที่ได้ผ่านการฟื้นฟูที่อุณหภูมิ ๑๐๐ องศาเซลเซียส ที่ผิวของตัวเร่งมีสีขาวแสดงว่าถ่านโค้กถูกสลายได้ดี ที่ภาพ (c) ยังเห็นตรงกลางของเม็ดมีสีดำ ทั้งนี้แสดงว่าโอโซนยังไม่สามารถแพร่ผ่านเข้าไปถึง ส่วนภาพแถวล่างเป็นเม็ดตัวเร่งที่ผ่านการฟื้นฟูที่อุณหภูมิ ๑๔๐ องศาเซลเซียส ภายในเม็ดตัวเร่งถ่านโค้กยังเหลืออยู่อีกมาก ถูกสลายเพียงผิวหน้าเท่านั้นเอง แสดงว่าโอโซนถูกทำลายไปก่อนที่จะแพร่เข้าไปในเนื้อของเม็ดตัวเร่ง แสดงได้ชัดเจนว่ากลไกที่เกิดขึ้นเป็นแบบการแพร่ของโอโซนเข้าไปในเนื้อของเม็ดตัวเร่ง ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า เม็ดตัวเร่งที่มีถ่านโค้กอยู่มาฟื้นฟูด้วยโอโซนได้อย่างมีประสิทธิภาพและใช้อุณหภูมิต่ำ

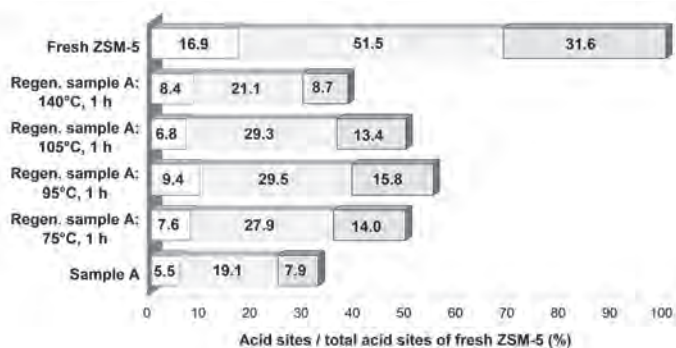
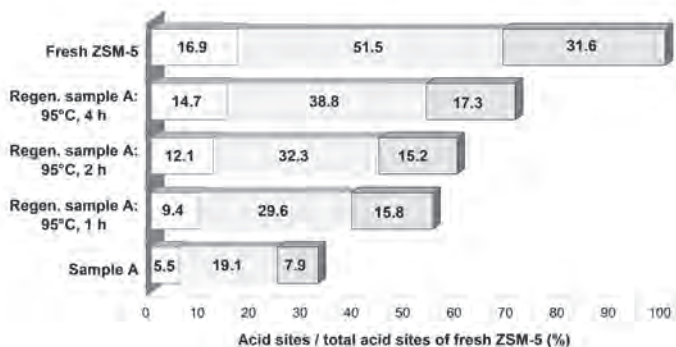

รูปที่ ๙ ภาพตัวเร่งปฏิกิริยา (a) มีถ่านโค้กติดอยู่ (b) ผ่านการฟื้นฟู (c) ถูกผัดรีงทำการทดลอง
ที่ปริมาณการไหลของแก๊ส ๑๒.๗ ลิตรต่อชั่วโมง เวลา ๑ ชั่วโมง
แฉวบน อุณหภูมิ ๑๐๐ องศาเซลเซียส แฉวล่าง อุณหภูมิ ๑๔๐ องศาเซลเซียส

๓.๓ การประเมินความเป็นกรดและสมบัติของตัวเร่งที่ผ่านการฟื้นฟู

๓.๓.๑ สมบัติความเป็นกรด

นักวิทยาศาสตร์หลายท่านได้ให้ความเห็นว่าความเข้มข้นและธรรมชาติของตำแหน่งกรดบรอนสเตดหรือลิวอิส (Bronsted or Lewis) มีผลต่อความเป็นกรดและความสามารถในการเลือกทำปฏิกิริยาการย่อยสลายพันธะเคมี (Elordi et al. 2012 : 89-95, Aguado et al. 2008 : 7982-7991) โดยเฉพาะพันธะ C-C ของสารประกอบไฮโดรคาร์บอน การวิเคราะห์ด้วยเทคนิค NH_3 -TPD ทำให้เห็นชัดเจนว่าตำแหน่งของกรดแก่ กรดปานกลาง และกรดอ่อน บนตัวเร่งปฏิกิริยาใหม่มีการกระจายตัวอย่างดี (รูปที่ ๑๐) สำหรับตัวอย่าง A ที่ผ่านการฟื้นฟูด้วยไอโซนเป็นเวลา ๔ ชั่วโมง อุณหภูมิ ๘๕ องศาเซลเซียส พบว่ามีตำแหน่งของกรดที่สามารถฟื้นฟูขึ้นได้ร้อยละ ๗๑ เมื่อเทียบกับตัวเร่งใหม่ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะว่าตำแหน่งของกรดแก่ถูกบล็อกด้วยสารที่มีโมเลกุลสูงซึ่งเกิดจากปฏิกิริยารวมตัวของหลายโมเลกุลและปฏิกิริยาควบแน่น (Elordi 2011 : 224-231)

รูปที่ ๑๐ การกระจายตัวของตำแหน่งกรดบนตัวเร่งปฏิกิริยาใหม่ ตัวอย่าง A ที่ผ่านและไม่ผ่านการฟื้นฟู
 รูปบน ศึกษาเวลาที่ใช้ทดลอง
 รูปล่าง ศึกษาการเปลี่ยนอุณหภูมิ

เมื่อทำการปรับเปลี่ยนอุณหภูมิการฟื้นฟูจาก ๗๕ องศาเซลเซียสเป็น ๑๐๐ องศาเซลเซียส ปรากฏว่ามีตำแหน่งของกรดเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด แต่ถ้าเพิ่มอุณหภูมิเป็น ๑๔๐ องศาเซลเซียส ตำแหน่งของกรดลดลงมาก เป็นเพราะว่าไอโซนสลายตัวก่อนเข้าทำปฏิกิริยาฟื้นฟูซึ่งสอดคล้องกับการกำจัดคาร์บอน

การวิเคราะห์ด้วยเทคนิค Pyridine desorption นั้นพบว่าตำแหน่งกรดบรอนสเตดและตำแหน่งกรดลิวอิสสามารถทนอุณหภูมิได้ถึง ๓๕๐ องศาเซลเซียส ซึ่งเป็นตำแหน่งของกรดปานกลางและตำแหน่งกรดแก่ซึ่งสามารถประเมินความแข็งแรงของตำแหน่งของกรดบรอนสเตดได้จากสัดส่วนของไอออนไพริดีเนียมหลังการคายออกที่อุณหภูมิ ๓๕๐ องศาเซลเซียส กับ ๑๕๐ องศาเซลเซียส

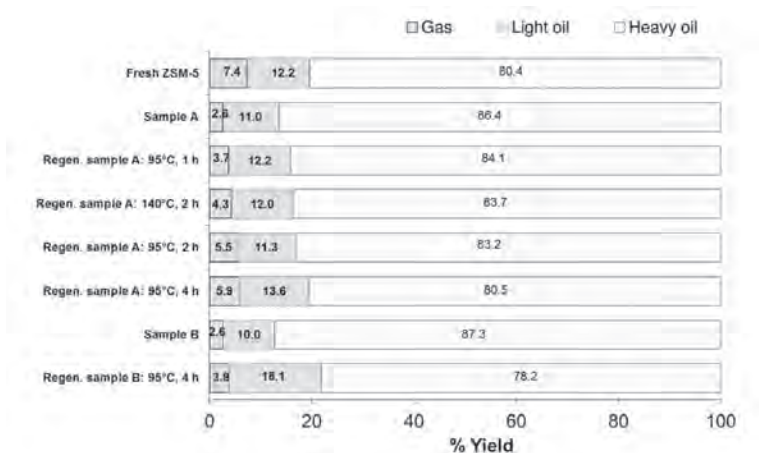

ตารางที่ ๓ แสดงสมบัติของกรดของตัวเร่งใหม่และตัวเร่งผ่านการฟื้นฟู
ด้วยวิธีดูดกลืนสารไพรีดีน

Pyridine desorption temperature (°C)	ตัวอย่างใหม่		ตัวอย่าง A ที่ผ่านการฟื้นฟู ที่อุณหภูมิ 100°C เวลา 2 ชม.	
	Bronsted sites ($\mu\text{mol/g}$)	Lewis sites ($\mu\text{mol/g}$)	Bronsted sites ($\mu\text{mol/g}$)	Lewis sites ($\mu\text{mol/g}$)
150	599	219	562	202
250	529	151	498	128
350	419	124	396	107
450	232	121	232	107

๓.๓.๒ การสลาย PMMA ด้วยตัวเร่งที่ผ่านการฟื้นฟู

รูปที่ ๑๑ แสดงปริมาณผลิตภัณฑ์ที่ได้จากการย่อยสลาย PMMA ด้วยตัวอย่าง A และตัวอย่าง B ผลิตภัณฑ์ที่ได้มีทั้งแก๊ส ของเหลว และของแข็ง ส่วนที่เป็นของแข็งมีน้อยกว่าร้อยละ ๐.๑ เทียบกับปริมาณ PMMA ที่ใช้ ดังนั้นจึงมิได้แสดงในกราฟรูปที่ ๑๑ ของเหลวเป็นน้ำมันเบาซึ่งประกอบด้วยสาร MMA เป็นส่วนใหญ่ และน้ำมันเป็นสารประกอบไฮโดรคาร์บอนที่มีโมเลกุลประกอบด้วย C6-C16

รูปที่ ๑๑ ผลิตภัณฑ์ที่ได้จากการสลาย PMMA ด้วยตัวเร่งที่ผ่านการฟื้นฟู

สรุป

การฟื้นฟูตัวเร่งปฏิกิริยาที่มีถ่านโค้กติดอยู่ด้วยแก๊สไอโซนสามารถทำได้ดีที่อุณหภูมิ ๑๐๐ องศาเซลเซียส ปริมาณถ่านโค้กถูกย่อยสลายได้ถึงร้อยละ ๘๐ และได้ตำแหน่งของกรดที่ผิวคืนมาถึงร้อยละ ๗๑ โดยโครงสร้างของอะลูมินาซีโอไลต์ไม่สูญเสียเลย การย่อยสลายถ่านโค้กได้มากเมื่อเพิ่มความเข้มข้นของไอโซน การทำงานไม่ควรใช้อุณหภูมิสูงเกิน ๑๐๐ องศาเซลเซียส เพราะว่าไอโซนสามารถสลายเป็นออกซิเจนได้อย่างรวดเร็ว ถ่านโค้กที่อยู่ในเนื้อของเม็ดตัวเร่งสามารถย่อยสลายได้ด้วยปฏิกิริยาแบบแพร่ของแก๊สไอโซน

เม็ดตัวเร่งที่ผ่านการฟื้นฟูแล้วสามารถนำมาใช้ย่อยสลาย PMMA ได้เหมือนตัวเร่งใหม่ แต่ประสิทธิภาพลดลงเล็กน้อย

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ และสถานทูตฝรั่งเศสที่ได้ให้ทุนในการทำวิจัยเรื่องนี้ ขอขอบคุณผู้มีรายนามต่อไปนี้ได้แก่ J. L. Labat, J. L. Nadalin, I. Coghe, V. Loisel and A. Müller (LGC) ที่ช่วยติดตั้งอุปกรณ์การวิจัย และ M. L. de Solan Bethmale, C. Rey-Rouch, G. Raimbeaux (SAP, LGC), P. Jame (SCA, Lyon) and J. D. Comparot (LACCO, Poitiers) ที่ได้ช่วยวิเคราะห์สมบัติตัวเร่งปฏิกิริยาซีโอไลต์

เอกสารอ้างอิง

๑. Weitkamp, J., and Puppe, L., *Catalysis and Zeolite: Fundamentals and Applications*, Springer (1999).
๒. Marcilla, A., Beltran, M. I., Navarro, R., Study of the deactivation process of HZSM5 zeolite during polyethylene pyrolysis, *Appl. Catal. A* 333, 57-66 (2007).
๓. Rahimi, N. and Karimzadeh, R., Catalytic cracking of hydrocarbons over modified ZSM-5 zeolites to produce light olefins: a review, *Appl. Catal. A* 398, 1-17 (2011).
๔. Ivanov, D. P., Sobolev, V. I., Panov, G. I., Deactivation by coking and regeneration of zeolite catalysts for benzene-to-phenol oxidation, *Appl. Catal. A* 241, 113-121 (2003).

๕. Lopez, A., de Marco, I., Caballero, B. M., Adrados, A., Laresgoiti, M. F., Deactivation and regeneration of ZSM-5 zeolite in catalytic pyrolysis of plastic wastes, *Waste Manag.* 31, 1852-1858 (2011).
๖. Copperthwaite, R. G., Hutchings, G. J., Johnston, P., Orchard, S. W., Regeneration of pentasil zeolite catalysts using ozone and oxygen, *J. Chem. Soc., Faraday Trans.1*, 82, 1007-1017 (1986).
๗. Monneyron, P., Mathe, S., Manero, M. H., Foussard, J. N., Regeneration of high silica zeolites via A.O.P.- A preliminary study about adsorbent reactivity toward ozone, *Chem. Eng. Res. Des.* 81, 1193-1198 (2003).
๘. Mariey, L., Lamotte, J., Chevreau, T., Lavalley, J. C., FT-IR study of coked HY zeolite regeneration using oxygen or ozone, *React. Kinet. Catal. Lett.* 59, 241-246 (1996).
๙. Hutchings, G. J., Copperthwaite, R. G., Themistocleous, T., Foulds, G. A., Bielovitch, A. S., Loots, B. J., Nowitz, G., Van Eck, P., A comparative study of reactivation of zeolite Y using oxygen and ozone/oxygen mixtures, *Appl. Catal.* 34, 153-161 (1987).
๑๐. Barrett, E. P., Joyner, L. G., Halenda, P. P., The determination of pore volumes and area distributions in porous substances, *J. Am. Chem. Soc.* 73, 373-380 (1951).
๑๑. Horvath, G., Kawazoe, K. J., Method for the calculation of effective pore size distribution in molecular sieve carbon, *Chem. Eng. Jpn* 16, 470-475 (1983).
๑๒. Brunauer, S., Emmett, P. H., Teller, E., Adsorption of gases in multimolecular layers, *J. Am. Chem. Soc.* 60, 309-319 (1938).
๑๓. Wang, B. and Manos, G., A novel thermogravimetric method for coke precursor characterisation, *J. Catal.* 250, 121-127 (2007).
๑๔. Elordi, G., Olazar, M., Artetxe, M., Castano, P., Bilbao, J., Effect of the acidity of HZSM-5 zeolite catalyst on the craking of high density polyethylene in a conical spouted bed reactor, *Appl. Catal. A: Gen.* 415-416, 87-95 (2012).

๑๕. Aguado, J., Serrano, D. P., Escola, J. M., Fuels from waste plastics by thermal and catalytic processes: A review, *Ind. Eng. Chem. Res.* 47, 7982-7991 (2008).
๑๖. Elordi, G., Olazar, M., Lopez, G., Castano, P., Bilbao, J., Role of pore structure in the deactivation of zeolite (HZSM-5, H β and HY) by coke on the pyrolysis of polyethylene in a conical spouted bed reactor, *Appl. Catal. B: Environ.* 102, 224-231 (2011).

Abstract Regeneration of Coked Zeolite from PMMA Cracking Process by Ozonation

Supaporn KHANGKHAM¹, Carine JULCOUR-LEBIGUE², Marie-Hélène MANERO², Henri DELMAS² Chawalit NGAMCHARUSSRIVICHAH¹, Somsak DAMRONGLERD^{1,3}

Regeneration of coked ZSM-5 zeolite was performed by oxidation with ozone at low temperature range (<150°C) so that to restore catalytic activity. Physicochemical properties of the samples were characterized by several techniques: thermogravimetry (nature of coke deposit), elemental analysis (carbon content), porosimetry (surface area and pore size), ammonia temperature-programme desorption and pyridine adsorption followed by infrared spectroscopy (acidity). Reactions were carried out at various temperatures, gas hourly space velocities and inlet concentrations of ozone. They show that partially coked samples (containing 3% wt of C) can be successfully regenerated by ozone with carbon removal up to 80%.

¹ Department of Chemical Technology, Faculty of Science, Chulalongkorn University, Bangkok 10330, Thailand

² Université de Toulouse, Laboratoire de Génie Chimique, 4 allée Emile Monso-BP 84234-31432 Toulouse cedex 4, France

³ Fellow of the Academy of Science, The Royal Insitute, Thailand

Carbon removal is improved by increasing the inlet ozone concentration in the range 16 to 50 g/m³, with almost linear trend, and by increasing time on stream despite the conversion seems to plateau after 2 h. Coke oxidation with O₃ starts at low temperature and exhibits an optimum at about 100°C. At high temperatures, the rate of ozone decomposition becomes much faster than its diffusion rate, so that radical species are no longer available for the coke deposit within the particles and overall oxidation yield decreases. Indeed, catalytic decomposition of ozone is found to occur significantly above 100°C: O₃ decomposition reaches 90% with fresh ZSM-5 catalyst. Thus regeneration of a coked zeolite particle involves both complex chemical reactions (coke oxidation and O₃ decomposition to active but instable species) and transport processes (pore diffusion to the internal coked surface).

Ozonation can restore both textural and acidic properties, allowing the catalyst to almost recover its initial activity in poly (methyl metacrylate) cracking. The activity results are well correlated with the carbon removal efficiency.

Keywords: Coke, Ozone, Zeolite, ZSM-5, Acidity, Plastic wastes.

ปัญหามลพิษจากการรั่วไหลของน้ำมัน

เปี่ยมศักดิ์ เมณะเศวต^{๑,๒,๓}
ราชบัณฑิต สำนักวิทยาศาสตร์

เหตุแห่งปัญหา

เมื่อได้พิจารณาถึงการขนส่งน้ำมันจากแหล่งผลิตไปยังส่วนต่าง ๆ ของโลกจะพบว่า น้ำมันส่วนใหญ่ถูกขนส่งไปทางเรือราคาน้ำมันที่มีการเพิ่มขึ้นอยู่เรื่อย ๆ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นได้ว่า ความต้องการน้ำมันในทุกประเทศได้สูงขึ้นเรื่อย ๆ ดังนั้น ปริมาณน้ำมันที่ถูกขนส่งไปทางเรือ ก็จะเพิ่มขึ้นด้วยเป็นเงาตามตัว ผลกระทบของน้ำมันต่อสิ่งแวดล้อมส่วนใหญ่จึงเกิดขึ้นจากการขนส่งน้ำมันทางทะเล

ในอดีตโรงกลั่นน้ำมันมักจะตั้งอยู่ในประเทศเจ้าของบ่อน้ำมัน ดังนั้น การขนส่งน้ำมันจึงเป็นการขนส่งน้ำมันสำเร็จรูป แต่เมื่อปริมาณการใช้น้ำมันเพิ่มขึ้นก็ได้มีการขยายโรงกลั่นไปตั้งอยู่ในประเทศที่ใช้น้ำมัน การขนส่งน้ำมันจึงเปลี่ยนรูปเป็นการขนส่งน้ำมันดิบจากแหล่งน้ำมันไปยังประเทศที่ใช้น้ำมันแทนที่จะเป็นการขนส่งน้ำมันสำเร็จรูป

การรั่วไหลของน้ำมันลงสู่แหล่งน้ำเกิดขึ้นได้หลายแบบด้วยกัน เช่น อาจเกิดจากอุบัติเหตุเรือบรรทุกน้ำมันชนกัน ไฟไหม้ เกยตื้น จากการขนถ่ายน้ำมันจากเรือบรรทุกน้ำมันขึ้นสถานีรับบนฝั่ง จากการถ่ายน้ำมันจากถังอับเฉาทิ้งทะเล จากการสำรวจจุดเจาะหาน้ำมันบนไหล่ทวีป รูปแบบการรั่วไหลทั้งหมดที่กล่าวถึงนั้น การขนถ่ายน้ำมันจากเรือบรรทุกน้ำมันขึ้นสถานีรับบนฝั่งเป็นจุดที่มีความเสี่ยงมากที่สุด

ผลกระทบ

น้ำมันเมื่อรั่วไหลลงในทะเลแล้วก็จะแผ่กระจายออกเป็นคราบน้ำมัน (oil slick) การแผ่กระจายจะเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและเป็นบริเวณที่กว้าง อัตราความเร็วในการแผ่กระจายนั้นขึ้นอยู่กับชนิดของน้ำมัน ถ้าเป็นน้ำมันดิบอัตราการแผ่กระจายจะช้ากว่าน้ำมันสำเร็จรูป นอกจากนี้ยังขึ้นกับส่วนประกอบของสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ เช่น กระแสนลม กระแสน้ำ และคลื่น คราบน้ำมันและน้ำมันในน้ำ (oil in water) มีผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม

^๑ ราชบัณฑิต อาศรมความคิดเครือข่ายทางปัญญาความมั่นคงทางระบบโลกศาสตร์และสิ่งแวดล้อม สำนักวิทยาศาสตร์ ราชบัณฑิตยสถาน

^๒ ประธานกรรมการ องค์การอิสระด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ (กอสส.)

^๓ ภาควิชาวิทยาศาสตร์ทางทะเล คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผลกระทบในทางตรง ได้แก่ ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่บริเวณผิวน้ำ และตามชายฝั่ง พวกนี้ได้แก่ นก และสัตว์ที่อาศัยอยู่ในดินตะกอนตามชายฝั่งหรือสิ่งมีชีวิต พื้นท้องน้ำ (benthos) คราบน้ำมันจะติดตามขนนก ทำให้นกบินไม่ได้ และขนจะไม่สามารถ เก็บความร้อนในร่างกายของนกได้ ทำให้นกหนาวตายไปในที่สุด นอกจากนี้ นกอาจกิน คราบน้ำมันที่ติดอยู่ตามตัวทำให้เป็นพิษต่อร่างกายโดยตรง พวกสิ่งมีชีวิตพื้นท้องน้ำที่อาศัยอยู่ ตามชายหาด เช่น หอยชนิดต่าง ๆ จะได้รับผลกระทบโดยตรง คราบน้ำมันจะปกคลุมร่างกาย และมีพิษต่อระบบประสาทของสัตว์เหล่านี้ น้ำมันที่ลอยและละลายอยู่ในน้ำยังอาจเป็นพิษ ต่อสัตว์น้ำได้โดยตรง

ผลกระทบในทางอ้อม ได้แก่ การที่คราบน้ำมันเป็นตัวกั้นแสงและการแลกเปลี่ยน อากาศของน้ำ ทำให้ผลผลิตของแพลงก์ตอนพืชลดลง มีผลทำให้ปลาที่กินแพลงก์ตอนพืช เหล่านั้นต้องได้รับอาหารน้อยลง และในที่สุดต้องอพยพย้ายถิ่นออกไป การประมงจึงได้รับ ผลกระทบต่อมาอีกทอดหนึ่ง

คราบน้ำมันยังอาจทำให้เกิดอัคคีภัย และในบางครั้งถ้าเข้าไปปนเปื้อนกับผลผลิต ประมงก็อาจทำให้ผลผลิตประมงเหล่านั้นไม่เป็นที่ยอมรับของผู้ซื้อ เพราะมีกลิ่นน้ำมันติดอยู่

คราบน้ำมันยังมีผลกระทบในแง่ความสวยงามของธรรมชาติ ในบริเวณชายหาด บางแห่ง ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยว ถ้ามีคราบน้ำมันเปื้อนก็จะทำให้ไม่สวยงาม ประชาชน เกิดความรังเกียจที่จะใช้สถานที่ดังกล่าวเป็นแหล่งท่องเที่ยว จึงทำให้เศรษฐกิจในบริเวณนั้น ได้รับผลกระทบ

การรั่วไหลของน้ำมันครั้งใหญ่ล่าสุดที่สร้างความสูญเสียต่อสิ่งแวดล้อม ทรัพยากร ธรรมชาติและเศรษฐกิจ ได้แก่ เหตุการณ์ขุดเจาะน้ำมันของบริษัท บริติส ปิโตรเลียม (บีพี) ทำให้น้ำมันรั่วไหลลงสู่อ่าวเม็กซิโกของสหรัฐอเมริกา ถึง ๗๐,๐๐๐ ตัน เป็นเวลา ๘๗ วัน เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๕๓

คราบน้ำมันที่เกิดขึ้นจากการรั่วไหลลงสู่ทะเลจะมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางกายภาพ และทางเคมี ซึ่งจะทำให้ปริมาณน้ำมันที่เปื้อนลดน้อยลง ดังนี้

๑. การกระจายตัวของน้ำมัน น้ำมันที่จับเป็นแผ่นฟิล์มจะได้รับอิทธิพลจากกระแส น้ำ และลม ทำให้ฟิล์มบาง ๆ แตกออกเป็นเม็ดเล็ก ๆ กระจายออกไปในน้ำ

๒. การระเหยของน้ำมัน น้ำมันดิบมีองค์ประกอบที่มีจุดเดือดต่ำและสูงปนกัน ดังนั้น สารที่มีจุดเดือดต่ำจะระเหยไปก่อน ถ้ามีความเร็วลมเข้ามาช่วยก็จะทำให้การระเหยมีอัตรา สูงขึ้นโดยจะระเหยไปในรูปของละอองลอย (aerosol) น้ำมันที่มีจุดเดือดสูงระเหยได้น้อย จะรวมตัวกับน้ำมีลักษณะเป็นก้อนสีดำ

๓. การเปลี่ยนแปลงทางเคมี มีอยู่ ๒ ลักษณะคือ ก) ออกซิเดชันบรรยากาศ (atmospheric oxidation) เกิดโดยการเติมออกซิเจนจากอากาศและจากน้ำลงในน้ำมัน ข) การย่อยสลายโดยแบคทีเรีย มีแบคทีเรียหลายชนิดที่สามารถย่อยน้ำมันได้ อัตราการย่อยขึ้นอยู่กับส่วนประกอบสิ่งแวดล้อมหลายอย่าง เช่น ออกซิเจน อาหาร อุณหภูมิ ถ้าอุณหภูมิต่ำกว่า ๑๐ องศาเซลเซียส การย่อยสลายโดยแบคทีเรียจะช้าลง

๔. การกระจายที่ชายฝั่ง น้ำมันที่รั่วไหลจะถูกพัดพาเข้าหาฝั่ง ส่วนที่เบาที่จะมีการระเหยได้อีก ส่วนที่หนักก็จะอยู่ที่พื้นผสมกับสารอื่น ๆ บางส่วนก็จะซึมลงไปในดิน และทรายตามแนวเขตหาดทราย

นอกจากการเปลี่ยนแปลงของคราบน้ำมันตาม ๔ หัวข้อที่ได้อธิบายแล้วนั้น ยังมีน้ำมันอีกส่วนหนึ่งที่อาจจะลอยตัวอยู่ในน้ำในรูปของคอลลอยด์ บางส่วนละลายอยู่ในน้ำ บางส่วนก็จะซึมลงสู่ก้นพื้นของแหล่งน้ำ และบางส่วนก็จะถูกดูดซับเข้าไปในสิ่งมีชีวิต

พิษของน้ำมันต่อสิ่งมีชีวิต

น้ำมันดิบมีส่วนประกอบของไฮโดรคาร์บอนมากกว่าร้อยละ ๘๘ รวมทั้งยังมีธาตุอื่น เช่น ออกซิเจน กำมะถัน น้ำมันที่กลั่นแล้วจะมีไฮโดรคาร์บอนเกือบร้อยละ ๑๐๐

แอโรแมติกไฮโดรคาร์บอน (aromatic hydrocarbon) เป็นส่วนประกอบที่สำคัญในน้ำมันดิบ และเป็นสารที่มีพิษต่อสิ่งมีชีวิต สารแอโรแมติกที่มีจุดเดือดสูงจะทำให้เกิดพิษแบบเรื้อรัง เช่น ๓, ๔ เบนโซไพรีน (3, 4 benzo-pyrene) สารพวกที่มี ๔-๕ วงแหวนของแอโรแมติกถูกจัดว่าเป็นสารก่อมะเร็ง (carcinogens) นอกจากนี้ ไฮโดรคาร์บอนอิ่มตัว (saturated hydrocarbon) ที่มีจุดเดือดต่ำ ก็ยังมีคุณสมบัติเป็นยาสลบ เมื่อสิ่งมีชีวิตได้รับสารจำพวกนี้เข้าไปมาก ๆ จะทำให้สลบไปได้นาน และถ้ามากเข้าก็อาจทำลายเซลล์ต่าง ๆ ภายในร่างกายได้ ผลการวิจัยในอดีตอาจสรุปได้ว่า ความเข้มข้นของน้ำมันดิบ 10^{-4} - 10^{-5} มิลลิกรัมต่อลิตร มีผลต่ออัตราการฟักไข่ของปลาทะเลบางชนิด กล่าวคือ อัตราการฟักไข่น้อยกว่าในน้ำที่ไม่มีน้ำมันปนเปื้อน

วิธีการจัดการคราบน้ำมัน

คราบน้ำมันที่เกิดจากการรั่วไหลลงสู่ทะเลอาจถูกกำจัดได้โดยวิธีการดังต่อไปนี้คือ

๑. การเผา วิธีการนี้ต้องใช้ดุลพินิจอย่างรอบคอบ มิฉะนั้นจะกลายเป็นอัคคีภัยขึ้นได้ วิธีการกำจัดควรนำฟางซัดน้ำมันแล้วนำขึ้นมาเผาในที่ที่สามารถควบคุมการลุกลามได้

๒. การทำให้จม เป็นวิธีการที่เคยทำกันมาแล้วในอดีต วิธีนี้เราจะใช้สารเคมีที่เมื่อพ่นลงไปในบริเวณคราบน้ำมันจะทำให้คราบน้ำมันจับตัวกัน เมื่อความถ่วงจำเพาะสูงกว่านี้

ก็จะจมลงสู่ก้นพื้น ข้อเสียของวิธีการนี้ก็คือ ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อสิ่งมีชีวิตพื้นท้องน้ำ

๓. การกักบริเวณ เป็นวิธีการที่ใช้ได้ในบริเวณที่มีคลื่นลมไม่แรงจัด แต่ถ้าเป็นบริเวณทะเลเปิด มีคลื่นลมแรง การกักบริเวณคราบน้ำมันจะทำได้ยาก เมื่อกักบริเวณได้แล้วจะต้องทำการกำจัดโดยใช้เครื่องมือตักคราบน้ำมันไปเก็บไว้ในที่ ๆ เหมาะสม

๔. การใช้วัสดุดูดซับ ในอดีตนั้นเรามักจะใช้ขี้เลื่อยหรือฟางข้าวดูดซับคราบน้ำมัน แล้วนำไปทิ้ง อย่างไรก็ตามก็เกิดปัญหาเพราะแทนที่ดูดซับน้ำมันแต่กลับไปดูดซับน้ำขึ้นมามาก ในปัจจุบันได้มีการคิดค้นวัสดุชนิดพิเศษขึ้นมาใช้ เป็นวัสดุที่ทำจากใยสังเคราะห์ มีประสิทธิภาพสูงในการดูดซับน้ำมัน และเป็นวัสดุที่ทนทานสามารถนำไปใช้ได้หลายหน

๕. การตกและการช้อน เป็นวิธีการที่ตรงไปตรงมาดี แต่ต้องใช้แรงงานมากและกินเวลา อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันได้มีการค้นคิดเครื่องมือที่ใช้ในการช้อนคราบน้ำมัน ซึ่งมีประสิทธิภาพสูงพอสมควร และใช้ได้ดีในบริเวณที่มีการรั่วไหลของน้ำมันไม่มากเกินไป

๖. การทำลายคราบน้ำมันโดยสารเคมี เป็นวิธีที่บริษัทกลั่นน้ำมันบางบริษัทได้คิดค้นขึ้นมาใช้สารเคมีที่ว่ามีชื่อทางการค้าว่า Corexit[®] เมื่อพ่นลงไปถูกคราบน้ำมันจะทำให้คราบแตกออกเป็นละอองเล็ก ๆ เป็นการเพิ่มเนื้อที่ผิวของคราบน้ำมัน ในเวลาต่อมาแบคทีเรียที่เป็นชนิด “oil oxidizing bacteria” จะทำการย่อยสลายละอองน้ำมันเหล่านี้ให้หมดไปได้ในเวลาอันสั้น ผู้ผลิตสารเคมีชนิดนี้ได้อ้างว่าสารเคมีดังกล่าวสามารถช่วยเร่งให้เกิด “oil oxidizing bacteria” ได้อย่างรวดเร็ว ปัญหาที่ว่าสารเคมีชนิดนี้จะมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือไม่ ยังเป็นข้อถกเถียงกันอยู่ อย่างไรก็ตาม หลายประเทศก็ได้อนุญาตให้ใช้แล้วรวมทั้งประเทศไทย

กรณีน้ำมันดิบรั่วไหลเมื่อ ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๕๖

ในช่วงเช้าของวันที่ ๒๗ กรกฎาคม ที่ผ่านมาได้เกิดการรั่วไหลของน้ำมันดิบลงสู่ทะเลบริเวณชายฝั่งทะเลมาบตาพุด จังหวัดระยอง เหตุดังกล่าวเกิดขึ้นขณะกำลังถ่ายน้ำมันดิบจากเรือบรรทุกน้ำมัน Madam Plato สัญชาติอิตาลี ผ่านทุ่น้ำมันดิบที่อยู่ห่างจากชายฝั่งท่าเรือมาบตาพุด ออกไปประมาณ ๒๐ กิโลเมตร เพื่อส่งต่อมายังโรงกลั่นน้ำมันของบริษัท พีทีที โกลบอล เคมิคอล จำกัด (มหาชน) การรั่วไหลเกิดตรงบริเวณท่ออ่อนรับน้ำมันดิบขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง ๑๖ นิ้ว ทำให้น้ำมันดิบรั่วไหลลงทะเลประมาณ ๕๐,๐๐๐ ลิตร หรือ ๕๐ ตัน บริษัทได้ทำการควบคุมและแก้ไขสถานการณ์ทันที โดยปล่อยทุ่นเพื่อล้อมคราบน้ำมัน ซึ่งมีความหนาประมาณ ๑๐-๒๐ เซนติเมตร และมีการใช้สารเคมีขจัดคราบน้ำมันบางส่วน การดำเนินการดังกล่าวเป็นไปตามขั้นตอนวิธีการตามมาตรฐาน อย่างไรก็ตาม

ภาวะคลื่นลมในทะเลในช่วงต่อมามีความรุนแรง จึงทำให้กักคราบน้ำมันส่วนหนึ่งไว้ไม่อยู่ และได้ลอยมาติดฝั่งที่อ่าวพร้าวและอ่าวขามบน เกาะเสม็ดในอีกสองวันต่อมา การแก้ไขสถานการณ์ในอ่าวพร้าวได้รับความร่วมมือจากอาสาสมัครจากภาครัฐและเอกชนร่วมกัน เก็บคราบน้ำมัน ซึ่งสถานการณ์ได้คลี่คลายและดีขึ้นเป็นลำดับ

รูปที่ ๑ การปนเปื้อนของคราบน้ำมันในบริเวณอ่าวพร้าว เกาะเสม็ด
(ภาพโดย น.ส.น้ำทิพย์ บุญขวาง)

ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากเหตุการณ์นี้ ก็คงจะเป็นไปตามที่เขียนไว้ในบทที่เกี่ยวกับผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตในทะเล ที่มีผลมากที่สุดคงจะได้แก่ บริเวณอ่าวพร้าวและอ่าวขามบน ของเกาะเสม็ด สัตว์หน้าดินบริเวณชายหาด เช่น ไข่เดือนทะเล ปะการัง หอย ปู ที่หนีไม่ทัน คงตายทั้งหมด ผลกระทบที่ปรากฏชัดเจนที่สุด คือความสวยงามของหาดก็หมดไป นอกจากนี้ ยังอาจส่งผลกระทบต่อในเรื่องความปลอดภัยหรือความยอมรับในการบริโภคสัตว์น้ำที่จับจากบริเวณนี้ มีความเป็นไปได้ที่อาจมีการสะสมสารแอมโรเมติกไฮโดรคาร์บอน (aromatic hydrocarbon) ในเนื้อเยื่อสัตว์ทะเลของบริเวณที่ได้รับผลกระทบ แต่อาจไม่ถึงกับเป็นอันตรายต่อการบริโภค เพราะเป็นเหตุการณ์ที่ไม่สะสมต่อเนื่อง

เมื่อได้มีการขจัดคราบน้ำมันดิบออกไปแล้ว และมีการใช้สารเคมีขจัดคราบน้ำมัน ในปริมาณที่ไม่มากเกินไป ก็จะทำให้สภาวะต่าง ๆ ในบริเวณนี้ คืนสภาพใหม่ได้ แต่อาจต้องใช้เวลาหลายเดือน การใช้สารเคมีฟ้นเพื่อทำให้คราบน้ำมันแตกตัวออก จะเป็นการเพิ่มพื้นที่

ผิวของคราบน้ำมัน ทำให้ oil oxidizing bacteria ทำการย่อยสลายคราบน้ำมันได้มี ประสิทธิภาพดีขึ้น ผลลัพธ์ของการย่อยสลายก็จะทำให้เพิ่มธาตุอาหารให้แก่ทะเลบริเวณนี้

การรั่วไหลของน้ำมันดิบลงทะเลในครั้งนี้ เป็นบทเรียนที่จะต้องนำมาวิเคราะห์วางแผน เพื่อลดความเสี่ยงในการเกิดปัญหาดังกล่าวในอนาคต เท่าที่ได้ติดตามและวิเคราะห์เหตุการณ์ เบื้องต้น ผู้เขียนเห็นว่ามิชอบกพร่องในมาตรการป้องกันการรั่วไหลด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

๑. การออกแบบทางวิศวกรรมในการป้องกันการรั่วไหลไม่ดีพอ จะเห็นได้ว่า จุดที่มีการ ถ่ายน้ำมันดิบลงท่าเรือเป็นจุดที่มีความเสี่ยงสูงมาก ดังนั้น จึงควรออกแบบและวาง มาตรการป้องกันที่รัดกุม การถ่ายน้ำมันควรมีเครื่องมือและอุปกรณ์ที่สามารถตรวจเฝ้า ระวังการทำงานได้อย่างต่อเนื่องและเชื่อถือได้ และเมื่อเกิดปัญหาการรั่วไหลก็ต้องมีระบบที่ สามารถปิดการทำงานได้แบบอัตโนมัติ อีกทั้งต้องมีวาล์วที่ป้องกันการไหลย้อนกลับ การรั่วไหล ๕๐ ตัน ในครั้งนี้ ถ้าคำนวณคร่าว ๆ โดยตั้งสมมุติฐานว่าท่ออ่อนปริแตกทั้งท่อ จะได้ความยาว ของท่ออ่อนถึง ๔๐๐ เมตร ซึ่งความจริงไม่น่าจะเป็นเช่นนั้น

๒. กฎ ระเบียบ ของทางราชการมีจุดบกพร่องและหละหลวม โรงกลั่นน้ำมันถูกจัดให้ เป็นประเภทอุตสาหกรรมปิโตรเคมีชั้นปลาย จึงไม่ได้ถูกจัดอยู่ใน ๑๑ ประเภทโครงการที่ต้อง มีการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ (Environmental & Health Impact Assessment, EHIA) ตามประกาศของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ดังนั้น ขณะที่ ขออนุญาตสร้างโรงกลั่นน้ำมัน บริษัทฯ จึงจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment, EIA) อย่างเดียว และมีคณะกรรมการเพียงชุดเดียว ของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พิจารณา ซึ่งอาจจะทำให้ ไม่ละเอียดพอ ถ้าโรงกลั่นน้ำมันถูกจัดให้อยู่ใน ๑๑ ประเภทโครงการที่ต้องทำ EHIA ซึ่งต้อง มีองค์การอิสระด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ ซึ่งปฏิบัติหน้าที่ตามรัฐธรรมนูญ มาตรา ๖๗ วรรคสอง ตรวจสอบและให้ความเห็นอีกชั้นหนึ่ง น่าจะละเอียดมากขึ้น จึงเป็นการลดความ เสี่ยงต่อการที่จะเกิดเหตุการณ์รั่วไหลของน้ำมันได้

จากเหตุการณ์รั่วไหลของน้ำมันในครั้งนี้ รวมทั้งการระเบิดของโรงกลั่นน้ำมันบางจาก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๔ เป็นบทพิสูจน์ให้เห็นว่าโรงกลั่นน้ำมันเป็นโครงการที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบ อย่างรุนแรงต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ ผู้เขียนจึงขอเสนอให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อม แห่งชาติมีการทบทวนประเภทโครงการที่รุนแรงใหม่ เพื่อที่จะทำให้มีมาตรการป้องกันอุบัติเหตุ ของโรงงานที่รัดกุมยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

เปี่ยมศักดิ์ เมณะเศวต. ๒๕๕๓. แหล่งน้ำกับปัญหามลพิษ, สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๓๑๓ หน้า

ประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เรื่อง การกำหนดประเภท ขนาด และ วิธีปฏิบัติสำหรับโครงการหรือกิจการ ที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง ทั้งทางด้านคุณภาพ สิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพ ที่ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือเอกชน จะต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม พ.ศ. ๒๕๕๓ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๗ ตอนพิเศษ ๑๐๔ง ๓๑ สิงหาคม ๒๕๕๓ หน้า ๓๔-๓๕

การสำรวจดวงจันทร์

นิพนธ์ ทรายเพชร
ราชบัณฑิต สำนักวิทยาศาสตร์

บทคัดย่อ

ดวงจันทร์เป็นบริวารของโลก จึงเป็นดาวที่อยู่ใกล้โลกที่สุด มนุษย์ฝันที่จะไปเที่ยวดวงจันทร์ ดวงจันทร์จึงเป็นเป้าหมายของการสำรวจของประเทศต่าง ๆ ซึ่งแสดงถึงศักยภาพทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอวกาศ เช่น รัสเซีย สหรัฐอเมริกา องค์การอวกาศยุโรป ญี่ปุ่น จีน และอินเดีย แม้ว่าปัจจุบันจะมีเพียงมนุษย์อวกาศของสหรัฐอเมริกาเท่านั้นที่เดินทางไปลงบนดวงจันทร์ และกลับโลกได้อย่างปลอดภัย ในอนาคตหลายประเทศมีโครงการที่จะนำนักบินอวกาศชาติของตนไปยังดวงจันทร์เช่นเดียวกัน

คำสำคัญ : การสำรวจดวงจันทร์, ยานเซลีนี, ฉางเอ๋อ, ยานจันทรา

ดวงจันทร์มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันมากมายหลายชื่อ เป็นเทพเจ้าก็มี เป็นเทพธิดาก็มี เช่น พระจันทร์ ซึ่งเป็นเทพเจ้าที่ไทยเราเอาชื่อมาจากอินเดียว่า จันทรา (Chandra) หลายชาติในยุโรปรวมทั้งรัสเซียเรียกดวงจันทร์ว่า ลูนา (Luna) ซึ่งเป็นเทพธิดา คนจีนเรียกพระจันทร์ว่า ฉางเอ๋อ (Chang'e) ซึ่งเป็นเทพธิดา คนญี่ปุ่นเรียกพระจันทร์ว่า สึกุโยะมิ (Tsukuyomi) ซึ่งเป็นเทพเจ้า ถ้าเป็นเทพธิดามีชื่อว่า คะงุยะ (Kaguya) โรมันเรียกพระจันทร์ว่า ลูนา (Luna) ซึ่งเป็นเทพธิดา กรีกเรียกพระจันทร์ว่า เซลีนี (Selene) เทพธิดาที่เป็นธิดาของไฮเพอเรียน (Hyperion) และไทอา (Theia) นอกจากเรียกพระจันทร์ว่า เซลีนีแล้ว ยังเรียกว่า อาร์เทมิส (Artemis) และ ซินเทีย (Cynthia) ด้วย

สำรวจดวงจันทร์ทำไม

ดวงจันทร์เป็นบริวารของโลก โคจรรอบโลกรอบละ ๑ เดือน อยู่ห่างโลกประมาณ ๓๘๐ เท่าของเส้นผ่านศูนย์กลางโลก ไม่มีบรรยากาศ ตอนกลางวันร้อนจัด ตอนกลางคืนเย็นจัด คนบนโลกเห็นดวงจันทร์เพียงด้านเดียว คือ เห็นด้านใกล้โลกเท่านั้น ด้านไกลมองไม่เห็น อัตรากาการหมุนรอบตัวเองของดวงจันทร์จึงเท่ากับอัตราการโคจรรอบโลก

ดวงจันทร์มีทรัพยากรทางธรณีมากมายดังเช่นโลก และมีธาตุบางอย่าง เช่น He^3 มากกว่าบนโลก He^3 มีประโยชน์ในการผลิตไฟฟ้าจากปฏิกิริยาเทอร์โมนิวเคลียร์ที่มี He^3 เป็นเชื้อเพลิง

He^3 เป็นไอโซโทปที่เบาและไม่มีกัมมันตรังสีของธาตุฮีเลียม นิวเคลียสของ He^3 มีโปรตอน ๒ ตัว และนิวตรอน ๑ ตัว เป็นธาตุที่หายากบนโลก มีมากบนดวงจันทร์ He^3 อยู่ในดินเรโกลิท (Regolith) ของดวงจันทร์ เกิดจากลมสุริยะที่ชนผิวดวงจันทร์นับเป็นเวลาหลายพันล้านปี มีปริมาณน้อยเมื่อเทียบกับ He^4 (ดินเรโกลิท ๒๘ ppm เป็น He^4 และปริมาณ ๑ ppb ถึง ๕๐ ppb เป็น He^3) ปริมาณของฮีเลียมบนดวงจันทร์น้อยกว่าปริมาณของฮีเลียมบนดาวเคราะห์ แก๊สที่เกิดจากเนบิวลาซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดระบบสุริยะ

ราคาของ He^3 ปัจจุบันอยู่ที่ประมาณ ๑๕,๐๐๐ ดอลลาร์สหรัฐต่อกรัม สูงกว่า ๓๐๐ เท่าของราคาทองคำ

สาเหตุที่ดวงจันทร์มี He^3 มากกว่าบนโลกเพราะโลกมีบรรยากาศ ซึ่งทำหน้าที่ดูดกลืน He^3 ส่วนใหญ่ที่มาจากดวงอาทิตย์ ส่วนดวงจันทร์ไม่มีบรรยากาศ He^3 จึงลงถึงผิวดวงจันทร์ได้ทั้งหมด

ดวงจันทร์เป็นดาวที่อยู่ใกล้โลกมากที่สุด จึงเป็นดาวที่มนุษย์จะไปตั้งหลักแหล่งได้ง่ายที่สุด การดำรงชีวิตบนดวงจันทร์ต้องมีออกซิเจนเพื่อการหายใจ หากดวงจันทร์มีน้ำแข็งจำนวนมากอยู่ใต้ผิวก็จะแก้ปัญหาในเรื่องนี้ เพราะสามารถแยกน้ำให้เป็นออกซิเจนและไฮโดรเจนได้ ดังนั้น การสำรวจดวงจันทร์เพื่อค้นหาน้ำจึงเป็นความจำเป็นอย่างหนึ่งของภารกิจ

การสำรวจพื้นผิวดวงจันทร์โดยละเอียดจนสามารถทำแผนที่ ๓ มิติ เพื่อแสดงภูมิประเทศและสมบัติทางกายภาพอย่างอื่น เช่น สนามความโน้มถ่วง เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการใช้ดวงจันทร์เป็นฐานในการสำรวจอวกาศที่อยู่ไกลออกไปมากกว่านี้ อนึ่ง ด้านไกลของดวงจันทร์ไม่อาจสำรวจได้จากโลก มนุษย์ต้องส่งดาวเทียมไปโคจรรอบดวงจันทร์ จึงจะสามารถศึกษาสำรวจด้านไกลของดวงจันทร์ได้

นักอนาคตศาสตร์เชื่อว่า ดวงจันทร์จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวอวกาศภายในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๑ การสำรวจดวงจันทร์เพื่อหาแหล่งท่องเที่ยวจึงเป็นเรื่องจำเป็นอีกเรื่องหนึ่ง

ดวงจันทร์ไม่มีบรรยากาศ เป็นสถานที่อุดมคติในการติดตั้งอุปกรณ์ทางดาราศาสตร์เพื่อการสำรวจเทหวัตถุที่อยู่ในอวกาศ การไม่มีบรรยากาศรบกวน ทำให้เห็นท้องฟ้าเมื่อดูอยู่บนดวงจันทร์ดำสนิท ท้องฟ้าเต็มไปด้วยดาวที่ไม่กะพริบแสง พลังงานจากเทพีฟามาถึงอุปกรณ์

สำรวจได้ทุกช่วงคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้า โดยเฉพาะการตั้งกล้องโทรทรรศน์วิทยุขึ้น เนื่องจากบริเวณด้านไกลของดวงจันทร์ไม่มีคลื่นวิทยุจากโลกไปรบกวน จึงสามารถรับสัญญาณวิทยุจากนอกโลกได้โดยปราศจากสัญญาณรบกวนดังกล่าว

โครงการสำรวจดวงจันทร์ของประเทศต่าง ๆ

ประเทศที่ประสบความสำเร็จในการส่งยานอวกาศไปถึงดวงจันทร์ คือ อดีตสหภาพโซเวียต สหรัฐอเมริกา องค์การอวกาศยุโรป ญี่ปุ่น จีน และอินเดีย

๑. **อดีตสหภาพโซเวียต** ส่งยานในชุดลูนา ตั้งแต่ลูนา ๑ ถึง ลูนา ๒๔ และซอนด์ (Zond 3, Zond 5, Zond 6, Zond 7 และ Zond 8) ความสำเร็จสูงสุดคือ ยานลูนา ๒ ลงสู่ผิวดวงจันทร์ได้เป็นครั้งแรกเมื่อ ๑๔ กันยายน ค.ศ. ๑๙๕๙ นำรถไถวิ่งบนดวงจันทร์ได้เป็นครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. ๑๙๗๐ และนำหินดวงจันทร์กลับโลกได้โดยยานอวกาศใน ค.ศ. ๑๙๗๒

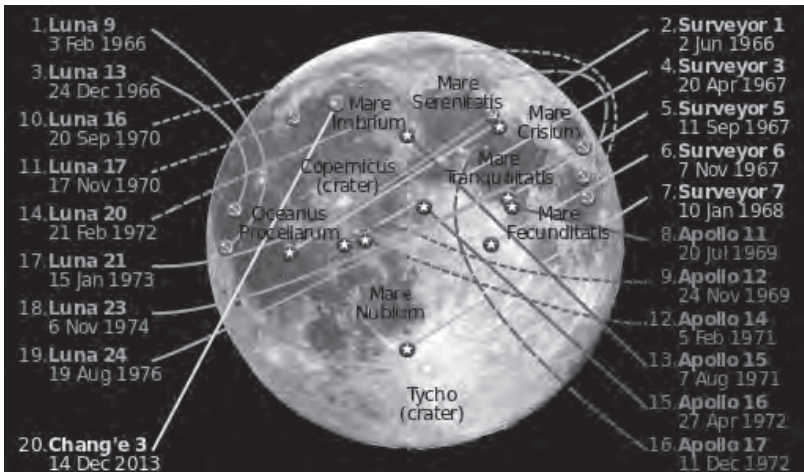
๒. **สหรัฐอเมริกา** โดยองค์การนาซา ส่งยานอวกาศไปเฉียด ไปวนรอบ ไปลง และนำมนุษย์ไปลงดวงจันทร์ด้วย ได้แก่

- ยานไพโอเนียร์ ๔ (Pioneer 4) ผ่านเฉียดดวงจันทร์เมื่อ ๓ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๕๙
- ยานเรนเจอร์ (Ranger 1-9) เป็นยานที่ไปลงสัมผัสผิวดวงจันทร์แบบกระแทก โดยยานเรนเจอร์ ๙ กระแทกผิวดวงจันทร์เมื่อ ๒ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๖๕
- ยานเซอร์เวย์อร์ (Surveyor 1-7) เป็นยานลงดวงจันทร์แบบนุ่มนวล ยานเซอร์เวย์อร์ ๑ ลงเมื่อเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๖๖ และเซอร์เวย์อร์ ๗ ลงเมื่อ ๘ มกราคม ค.ศ. ๑๙๖๘
- ยานลูน่าอร์บิเตอร์ (Lunar Orbiter 1-5) เป็นยานที่ไปวนรอบดวงจันทร์ โดยลูน่าอร์บิเตอร์ ๕ วนรอบดวงจันทร์เมื่อ ๑ สิงหาคม ค.ศ. ๑๙๖๗
- ยานเอกซ์พลอเรอร์ (Explorer 35-49) เป็นยานที่ไปวนรอบดวงจันทร์จนถึงปัจจุบัน
- ยานอะพอลโล (Apollo 8, 10-17) อะพอลโล ๑๑ นำ นีล อาร์มสตรอง และ เอ็ดวิน อัลดริน ลงดวงจันทร์ ครั้งแรกเมื่อ ๒๐ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๖๙
- ยานคลีเมนไทน์ (Clementine) ไปวนรอบดวงจันทร์เมื่อ ๒๕ มกราคม ค.ศ. ๑๙๙๔
- ยานเอเชียแซต (Asiasat)
- ยานลูน่าร์พรอสเปกเตอร์ (Lunar Prospector) โคจรรอบดวงจันทร์ เมื่อ ๗ มกราคม ค.ศ. ๑๙๙๘

- ยานลูนาาร์รีคอนเนสของออร์บิเตอร์ (Lunar Reconnaissance Orbiter)
- ยานแอลครอสส์ (LCROSS) ไปโคจรและกระแทกผิวดวงจันทร์ เมื่อ ค.ศ. ๒๐๐๙
- ยานเกรล (GRAIL : Gravity Recovery And Interior Laboratory)
- ยานลาดี (LADEE: Lunar Atmosphere and Dust Environment Explorer)

โคจรรอบดวงจันทร์เมื่อ ค.ศ. ๒๐๑๓

สหรัฐอเมริกาประสบความสำเร็จในการนำรถไประหว่างดวงจันทร์ นำมนุษย์ไปลงดวงจันทร์ ๑๒ คน ขณะที่อีก ๖ คนอยู่ในยานอวกาศที่โคจรรอบดวงจันทร์ มนุษย์อวกาศทั้ง ๑๘ คน กลับถึงโลกได้อย่างปลอดภัยพร้อมดินหินดวงจันทร์รวมกันเกือบ ๔๐๐ กิโลกรัม ในโครงการ อะพอลโล

รูปที่ ๑ แผนที่ดวงจันทร์แสดงที่ลงดวงจันทร์ของยานอวกาศรัสเซีย สหรัฐอเมริกา และจีน

๓. ญี่ปุ่น โดยองค์การแจกซา (JAXA) ส่งยานอวกาศไปเฉียด โคจรรอบ และตกกระแทกผิวดวงจันทร์ ญี่ปุ่นเป็นชาติแรกในเอเชียที่ส่งหัวสำรวจไฮเตน (Hiten แปลว่า นางฟ้ากำลังบิน) ซึ่งมีชื่อก่อนส่งว่า มิวเซสเอ (Muses A) ไปโคจรรอบดวงจันทร์ โดยออกจากโลกเมื่อ ๒๔ มกราคม ค.ศ. ๑๙๙๐

ยานไฮเตนถูกบังคับให้พุ่งชนผิวดวงจันทร์ เมื่อ ค.ศ. ๑๙๙๓ ต่อมาญี่ปุ่นได้ส่งยานคะงุยะ (Kaguya) ไปโคจรรอบดวงจันทร์เมื่อ ๑๔ กันยายน ค.ศ. ๒๐๐๗ ยานคะงุยะมีชื่อตามภาระหน้าที่ว่า เซลีนี (SELENE: Selenological and Engineering Explorer แปลว่า ยานสำรวจภูมิประเทศและสำรวจทางวิศวกรรมของดวงจันทร์ พ้องกับคำในภาษากรีกที่หมายถึง ดวงจันทร์) ตามตำนานพื้นบ้านญี่ปุ่น คะงุยะคือชื่อเจ้าหญิงผู้มาจากดวงจันทร์

ยานคะงุยะถูกปล่อยขึ้นจากฐานส่งจรวดในศูนย์อวกาศทะเลเนงะชิมะ จังหวัดคะงะชิมะ ประเทศญี่ปุ่น เมื่อเวลา ๐๑:๓๑:๐๑ ของวันที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๐ (เวลา UTC) เข้าสู่วงโคจรสำเร็จเมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ โดยที่วงโคจรสุดท้ายเป็นวงกลมผ่านขั้วและอยู่สูงจากผิวดวงจันทร์ ๑๐๐ กิโลเมตร ใช้เวลา ๒ ชั่วโมงในการโคจรรอบดวงจันทร์ ๑ รอบ

ยานโคจรรอบดวงจันทร์เป็นยานหลักของยานคะงุยะ มีรูปร่างเป็นรูปปริซึม ๘ เหลี่ยม ขนาด ๒.๑ x ๒.๑ x ๔.๘ เมตร มีมวล ๒,๙๑๔ กิโลกรัม มีกำลังไฟฟ้า ๓.๕ กิโลวัตต์ ระยะเวลาปฏิบัติงาน ๑ ปี

ยานโคจรดังกล่าวมียานลูกหรือดาวเทียมที่ส่งจากยานโคจรให้ไปวนรอบดวงจันทร์ ๒ ดวง คือ โอะกินะ และ โอะอุนะ มีขนาดรูปทรงและมวลเท่ากัน โดยเป็นรูปปริซึม ๘ เหลี่ยม ขนาด ๑ x ๑ x ๐.๖๕ เมตร มวล ๕๓ กิโลกรัม มีกำลัง ๗๐ วัตต์

โอะกินะ เป็นดาวเทียมเชื่อมสัญญาณระหว่างยานคะงุยะกับโลก มีวงโคจรผ่านขั้วเป็นรูปวงรีขนาด ๑๐๐ ถึง ๒,๔๐๐ กิโลเมตร นับเป็นครั้งแรกที่สามารถใช้วัดปรากฏการณ์ดอปเปลอร์ของคลื่นวิทยุ ซึ่งจำเป็นสำหรับการหาความเร่งเนื่องจากแรงโน้มถ่วงบนผิวด้านไกลของดวงจันทร์อย่างแม่นยำ ดาวเทียมโอะกินะกระแทกผิวดวงจันทร์ด้านไกลตรงจุดใกล้แคเรเตอร์ไมเนอร์ตี เมื่อเวลา ๑๐:๔๖ UTC ของวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๒

โอะคุนะเป็นดาวเทียมที่ใช้วิธีการวีแอลบีไอ (VLBI: Very Long Baseline Interferometer) เป็นวิธีที่ ๒ ในการวัดและทำแผนที่สนามแรงโน้มถ่วงที่ผิวของดวงจันทร์ โดยที่วงโคจรผ่านขั้วเป็นวงรีขนาด ๑๐๐ x ๘๐๐ กิโลเมตร

วัตถุประสงค์หลักของโครงการเซลีนี มี ๓ ข้อคือ

๑. ศึกษาจุดกำเนิดของดวงจันทร์ และวิวัฒนาการของหินดินบนดวงจันทร์
๒. หาข้อมูลเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและภูมิประเทศของพื้นผิวดวงจันทร์
๓. ทำการทดลองทางวิทยาศาสตร์โดยใช้คลื่นวิทยุเพื่อวัดสนามโน้มถ่วงที่แม่นยำของดวงจันทร์

อุปกรณ์และเครื่องมือที่ติดตั้งในยาน

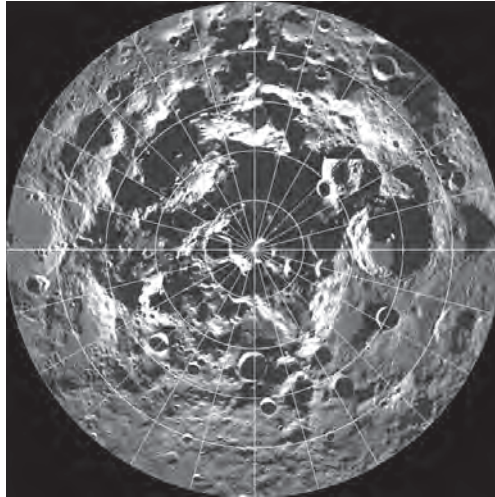
เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวข้างต้น ยานเซลินีจึงมีอุปกรณ์และเครื่องมือสำรวจ ๑๓ อย่าง ได้แก่

๑. กล้องถ่ายภาพพื้นผิว (TC: Terrain Camera) มีความละเอียด ๑๐ เมตรต่อพิกเซล
๒. เครื่องวัดความเรืองแสงจากรังสีเอกซ์ (XRS: X-Ray Fluorescence Spectrometer)
๓. เครื่องวัดสนามแม่เหล็ก (LMAG: Lunar Magnetometer)
๔. เครื่องแยกสเปกตรัม (SP: Spectral Profiler) มีกำลังแยกภาพต่อพิกเซล เป็น ๕๖๒ x ๔๐๐ เมตร
๕. กล้องถ่ายภาพหลายช่วงคลื่น (MI: Multi-band Imager) มีกำลังแยกภาพ ๒๐ เมตรต่อพิกเซลในช่วงคลื่นแสง และ ๖๒ เมตรต่อพิกเซลในช่วงคลื่นอินฟราเรดใกล้
๖. เครื่องวัดความสูงจากเลเซอร์ (LALT: Laser Altimeter)
๗. เครื่องวัดจากระดาร์ (LRS: Lunar Radar Sounder)
๘. เครื่องวัดรังสีแกมมา (GRS: Gamma Ray Spectrometer)
๙. เครื่องวัดอนุภาคที่มีประจุไฟฟ้า (CPS: Charged Particle Spectrometer)
๑๐. เครื่องวิเคราะห์พลาสมา (PACE: Plasma Energy Angle and Composition Experiment)
๑๑. กล้องบันทึกภาพบรรยากาศชั้นบนและพลาสมา (UPI: Upper Atmosphere and Plasma Imager)
๑๒. เครื่องทวนสัญญาณวิทยุบนดาวเทียมโอเอกินะ (RSAT: Radio Wave Repeater)
๑๓. ต้นกำเนิดคลื่นวิทยุสำหรับบีแอลบีไอบนดาวเทียมโอเอกินะและโอเอกินะ (VRAD: VLBI Radio Wave Source)

ผลของโครงการเซลินี

โครงการอวกาศเซลินีประสบความสำเร็จในการสำรวจดวงจันทร์ คือ

๑. ได้ภาพแผนที่แสดงความสูงต่ำและภูมิประเทศของดวงจันทร์อย่างละเอียด ข้อมูลเหล่านี้ได้มอบให้ (กูเกิล) แบบให้เปล่าเพื่อทำ (กูเกิลมูน) ๓ มิติ
๒. ได้แผนที่สนามแรงโน้มถ่วงของดวงจันทร์ด้านไกลโลก
๓. ได้ภาพของด้านในหลุมอุกกาบาตแชกเคิลตันที่ขั้วใต้ของดวงจันทร์เป็นครั้งแรก

รูปที่ ๒ หลุมอุกกาบาตแชกเคิลตัน

โครงการเชลินีเป็นโครงการสำรวจดวงจันทร์ที่ใหญ่ที่สุดหลังโครงการอะพอลโลของสหรัฐอเมริกา โครงการเชลินีจึงเป็นชนวนให้ทั่วโลกสนใจสำรวจดวงจันทร์มากขึ้นอีก โดยเฉพาะองค์การอวกาศยุโรป จีน อินเดีย รวมทั้งสหรัฐอเมริกา จีนส่งยานอวกาศฉางเอ๋อ ๑ ไปสำรวจดวงจันทร์เมื่อ ๒๔ ตุลาคม ค.ศ. ๒๐๐๗ ส่วนองค์การอวกาศยุโรปได้ส่งยานสมาร์ต ๑ ไปโคจรรอบดวงจันทร์เมื่อ ๒๗ กันยายน ค.ศ. ๒๐๐๓ และสหรัฐอเมริกาส่งยานลูনারรีคอนเนกซ์ของออร์บิเตอร์ไปโคจรรอบดวงจันทร์ เมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๒๐๐๙ ประเทศมหาอำนาจทางอวกาศเหล่านี้ รวมทั้งรัสเซีย กำลังวางแผนการสำรวจดวงจันทร์โดยอาศัยนักบินอวกาศ หรือการสร้างสถานีนบนดวงจันทร์ระหว่าง ค.ศ. ๒๐๑๘ ถึง ๒๐๒๕

โครงการสำรวจดวงจันทร์ของญี่ปุ่นในอนาคต

ญี่ปุ่นมีความมุ่งมั่นที่จะสำรวจดวงจันทร์ตามขั้นตอน ได้แก่ การส่งยานที่ไม่มีมนุษย์อวกาศควบคุม เชลินี-๑ ไปยังดวงจันทร์เมื่อ ๑๔ กันยายน ค.ศ. ๒๐๐๗ ต่อไปจะเป็นยานเชลินี-๒ ที่จะนำยานลงดวงจันทร์พร้อมกับนักรบไปด้วย โดยจะขึ้นไปใน ค.ศ. ๒๐๒๐ ถ้ามีปัญหาในด้านงบประมาณอย่างที่เป็นอย่างในปัจจุบัน โครงการเชลินี-๓ อาจนำไปรวมกับโครงการเชลินี-เอกซ์ (ทางเลือก ๓)

โครงการเชลินี-เอกซ์ เป็นโครงการร่วมสำรวจดวงจันทร์ โดยอาศัยนักบินอวกาศมีทางเลือก ๓ ทาง คือ

ทางเลือกที่ ๑ แสดงความสามารถทางเทคโนโลยีในการสร้างที่อยู่อาศัยบนดวงจันทร์ เช่น การขุดพื้นดวงจันทร์เพื่อวางโครงสร้างหลัก

ทางเลือกที่ ๒ แสดงความสามารถด้านโลจิสติกส์เพื่อการก่อสร้างยานลงดวงจันทร์ ทั่วไปสำหรับใช้งานด้านคมนาคม และโครงการหุ่นยนต์บนดวงจันทร์ ขององค์การอวกาศญี่ปุ่น

ทางเลือกที่ ๓ นำนยานลงดวงจันทร์ที่เป็นหุ่นยนต์ที่ละเอียดประณีตสูงเพื่อสำรวจ หรือนำตัวอย่างหินดวงจันทร์กลับมาয়ังโลกรวมทั้งการพัฒนาแคปซูลความเร็วสูงขณะเข้าสู่บรรยากาศโลก

๔. จีน เป็นประเทศมหาอำนาจใหม่ที่มีความสามารถทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ในขั้นต้นได้รับการถ่ายทอดความรู้จากอดีตสหภาพโซเวียต ทำให้จีนเลียนแบบเทคโนโลยีคล้ายรัสเซีย สหรัฐอเมริกาก็ตกกันไม่ให้จีนเข้าร่วมโครงการสถานีอวกาศนานาชาติ จีนจึงสร้าง**สถานีอวกาศเทียนกง**และส่งนักบินอวกาศจีนขึ้นไปอยู่ในสถานีอวกาศของตน ในขณะนี้

การสำรวจดวงจันทร์ของจีนได้ดำเนินมาหลังญี่ปุ่นเล็กน้อยโดยส่งยานอวกาศฉางเอ๋อ ๑ ขึ้นจากศูนย์ปล่อยดาวเทียมซีชาง เมื่อวันที่ ๒๔ ตุลาคม ค.ศ. ๒๐๐๗ เวลา ๑๐:๐๕:๐๔ (UTC) เพื่อให้ไปโคจรรอบดวงจันทร์ ยานเข้าสู่วงโคจรเปลี่ยนถ่ายเมื่อ ๓๑ ตุลาคมปีเดียวกัน และเข้าสู่วงโคจรรอบดวงจันทร์เป็นรูปวงกลมที่มีความสูง ๒๐๐ กิโลเมตร โดยมีระนาบวงโคจรเอียง ๖๔ องศากับระนาบศูนย์สูตรและโคจรรอบดวงจันทร์ รอบละ ๑๒๗ นาที เมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน ค.ศ. ๒๐๐๗ **ฉางเอ๋อ ๑** ถ่ายทอดภาพดวงจันทร์ภาพแรกเมื่อ ๖๖ พฤศจิกายน ค.ศ. ๒๐๐๘ จากนั้นจีนก็เผยแพร่แผนที่ผิวดวงจันทร์ทั้งหมดต่อสาธารณะเป็นผลงานของฉางเอ๋อ ๑ ระหว่างเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๒๐๐๗ ถึงกรกฎาคม ค.ศ. ๒๐๐๘

รูปที่ ๓ ภาพแผนที่ดวงจันทร์จากยานอวกาศฉางเอ๋อ

โครงการฉางเอ๋อ ๑ วางแผนไว้ ๑ ปี แต่ได้ขยายเวลาออกไปอีกจนถึง ๑ มีนาคม ค.ศ. ๒๐๐๙ ฉางเอ๋อ ๑ จึงถูกบังคับให้ลงกระแทกผิวดวงจันทร์เมื่อเวลา ๐๘:๑๓ UTC

ข้อมูลของดวงจันทร์จากฉางเอ๋อ ๑ นำไปสู่การสร้างแผนที่ ๒ มิติของพื้นผิวดวงจันทร์ ได้อย่างละเอียดถูกต้องที่สุดเท่าที่เคยมีมา นอกจากนี้ ฉางเอ๋อ ๑ ยังเป็นยานอวกาศที่โคจรรอบดวงจันทร์ลำแรกของโลกที่ทดลองบังคับระยะไกลบนดวงจันทร์หลายช่องทางในช่วงคลื่นไมโครเวฟ

โครงการฉางเอ๋อ ๑ มีวัตถุประสงค์ ๔ ประการใหญ่ คือ

๑. เพื่อให้ได้ภาพ ๓ มิติของภูมิประเทศดวงจันทร์ และโครงสร้างทางธรณีวิทยาของพื้นผิวดวงจันทร์ ทั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์สำหรับแผนการลงดวงจันทร์อย่างนิ่มนวลในอนาคต วงโคจรของฉางเอ๋อ ๑ รอบดวงจันทร์อยู่ในแนวที่สามารถสำรวจดวงจันทร์ได้อย่างสมบูรณ์ รวมทั้งพื้นที่ใกล้ขั้วเหนือ และขั้วใต้ของดวงจันทร์ซึ่งยังไม่เคยสำรวจมาก่อน

๒. วิเคราะห์และทำแผนที่ความอุดมสมบูรณ์และการกระจายของธาตุต่าง ๆ บนพื้นผิวดวงจันทร์ เพื่อประโยชน์ในการค้นหาทรัพยากรที่มีศักยภาพสูงบนดวงจันทร์ โดยหวังว่าจะเพิ่มจำนวนธาตุที่จะค้นหาเป็น ๑๔ ธาตุ คือ โพแทสเซียม (K) ทอเรียม (Th) ยูเรเนียม (U) ออกซิเจน (O) ซิลิคอน (Si) แมกนีเซียม (Mg) อะลูมิเนียม (Al) แคลเซียม (Ca) เทลลูเรียม (Te) ไทเทเนียม (Ti) โซเดียม (Na) แมงกานีส (Mn) โครเมียม (Cr) และแลนทานัม (La) เทียบกับ ๑๐ ธาตุ ซึ่งสำรวจโดยยานลูน่าร์พรอสเปกเตอร์ของสหรัฐอเมริกา คือ K, U, Th, เหล็ก (Fe), Ti, O, Si, Al, Mg และ Ca

๓. สำรวจรายละเอียดทั่วไปของดินดวงจันทร์ รวมทั้งวัดความลึกของดินและตรวจหาปริมาณของ He^3 ที่มีอยู่บนผิวดวงจันทร์

๔. ตรวจสอบสภาพแวดล้อมของอวกาศในบริเวณที่อยู่ห่างโลก ๔,๐๐๐ กิโลเมตร ถึง ๔๐๐,๐๐๐ กิโลเมตร เพื่อบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับลมสุริยะ และศึกษาผลกระทบของดวงอาทิตย์ที่มีต่อโลกและดวงจันทร์ ส่วนระบบด้านวิศวกรรมของยานมี ๕ ระบบ คือ ระบบดาวเทียม ระบบจรวดส่ง ระบบฐานส่ง ระบบติดตามและควบคุม และระบบการนำไปใช้ภาคพื้นดิน ทำให้ประสบความสำเร็จ ๕ ด้านคือ

๑. การวิจัย พัฒนา และส่งยานอวกาศลำแรกของจีนสู่ดวงจันทร์

๒. สามารถใช้เทคโนโลยีพื้นฐานในการนำยานอวกาศไปโคจรรอบดวงจันทร์ได้สำเร็จ

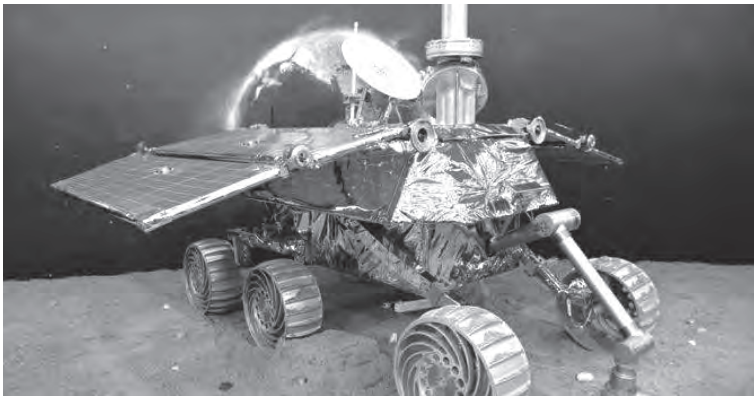
๓. ดำเนินการสำรวจดวงจันทร์ทางวิทยาศาสตร์ของจีนครั้งแรกได้สำเร็จ

๔. สามารถสร้างระบบด้านวิศวกรรมอวกาศของยานสำรวจดวงจันทร์จากขั้นต้นได้สำเร็จ

๕. มีความเชี่ยวชาญมากขึ้นเพื่อประโยชน์ในการสำรวจดวงจันทร์ในอนาคต
ยานฉางเอ๋อ ๑ ถูกบังคับให้ตกกระแทกผิวดวงจันทร์ ณ พิกัด ๕๒.๓๖ องศาตะวันออก, ๑.๕๐ องศาใต้ เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม ค.ศ. ๒๐๐๗ เวลา ๐๘:๑๓:๑๐ UTC

จีนส่งยานอวกาศฉางเอ๋อ ๓ ลงดวงจันทร์

ฉางเอ๋อ ๓ (Chang'e 3) เป็นยานอวกาศของจีนที่เดินทางไปยังดวงจันทร์เพื่อลงบนดวงจันทร์ครั้งแรก โดยบรรทุกรถล้อชื่อยูตู (แปลว่า กระต่ายหยก) ไปด้วย ตำแหน่งที่จะลงบนดวงจันทร์คือ อ่าวรู้้ง ที่ละติจูด ๔๔ ° เหนือ

รูปที่ ๔ รถยูตู ที่จะวิ่งบนดวงจันทร์

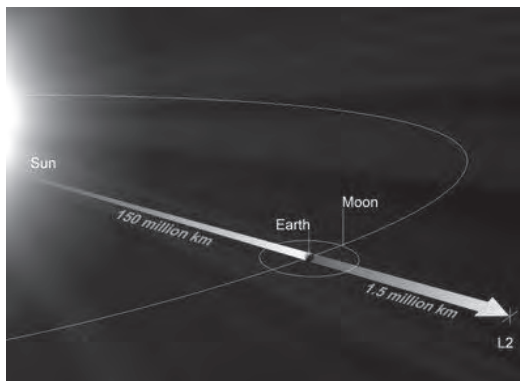
จรวดลองมาร์ช ๓ ปีของจีนส่งฉางเอ๋อ ๓ จากศูนย์ส่งดาวเทียมซีชางในมณฑลเสฉวน เมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ เวลา ๑:๓๐ นาฬิกา เวลาของจีน หากยานเดินทางตามเส้นทางที่กำหนดไว้ ยานฉางเอ๋อจะลงจอดบนดวงจันทร์ในประมาณกลางเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ และจะกลายเป็นยานอวกาศลำแรกที่สัมผัสผิวดวงจันทร์หลังการลงดวงจันทร์ของยานอวกาศสหรัฐอเมริกาในโครงการอะพอลโลไม่น้อยกว่า ๓๗ ปีมาแล้ว

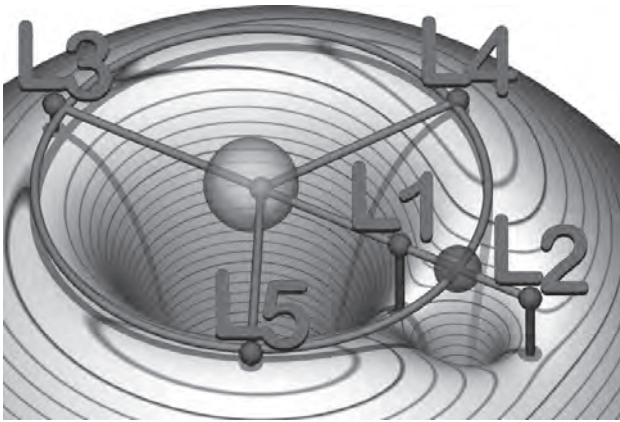
รูปที่ ๕ ศูนย์ส่งดาวเทียมซีซาง

ยานฉางเอ๋อ ๕ เหมือนกับยานลูนา ๒๔ ของอดีตสหภาพโซเวียตที่นำตัวอย่างหินดวงจันทร์กลับโลกได้ใน ค.ศ. ๑๙๗๖

จีนประสบความสำเร็จในการส่งยานอวกาศฉางเอ๋อ ๑ ออกจากโลกเมื่อวันที่ ๒๔ ตุลาคม ค.ศ. ๒๐๐๗ เพื่อไปโคจรรอบดวงจันทร์ และฉางเอ๋อ ๒ ซึ่งออกจากโลกเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม ค.ศ. ๒๐๑๐ เพื่อไปโคจรรอบดวงจันทร์เช่นเดียวกับฉางเอ๋อ ๑ แต่ในที่สุดได้เลื่อนไปอยู่ตำแหน่ง L_2 ของระบบดวงอาทิตย์-โลก ซึ่งอยู่ห่างโลกไปทางด้านตรงข้ามกับดวงอาทิตย์ ประมาณ ๑.๕ ล้านกิโลเมตร จุด L_2 เป็นจุดที่สมดุลระหว่างแรงโน้มถ่วงของดวงอาทิตย์กับของโลก ทำให้นยานอวกาศเคลื่อนที่ไปรอบดวงอาทิตย์พร้อมกับโลก โดยที่ยานอยู่ห่างโลกเกือบ ๔ เท่าของระยะดวงจันทร์ จีนจึงเป็นชาติที่ ๓ ต่อจากองค์การอวกาศยุโรป (ESA) และองค์การนาซา (NASA) ที่นำยานอวกาศไปอยู่ ณ ตำแหน่ง L_2 ของระบบดวงอาทิตย์-โลกได้สำเร็จ

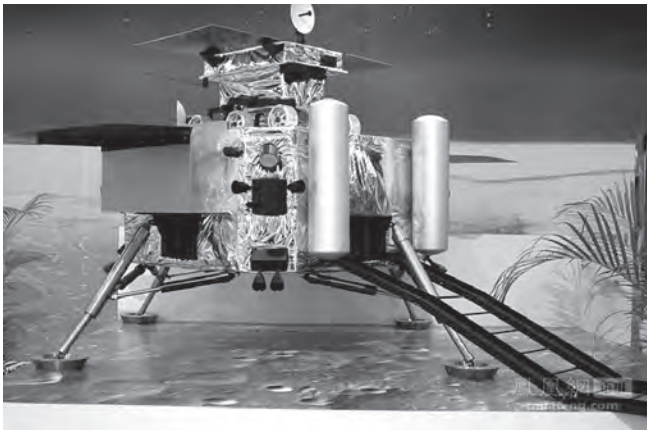
รูปที่ ๖ ตำแหน่ง L_2 ของระบบดวงอาทิตย์-โลก อยู่ห่างโลกประมาณ ๑.๕ ล้านกิโลเมตร ในทิศทางตรงข้ามกับดวงอาทิตย์

รูปที่ ๗ ตำแหน่ง L_1 , L_2 , L_3 , L_4 และ L_5 ของระบบดวงอาทิตย์-โลก อยู่ห่างจากโลกต่างกัน เช่น L_4 , L_5 อยู่ที่มุมยอดของสามเหลี่ยมด้านเท่าที่มีความยาวของฐานเท่ากับระยะระหว่างโลกกับดวงอาทิตย์

จีนมีโครงการจะส่งยานอวกาศฉางเอ๋อ ๕ เพื่อไปนำหินดินดวงจันทร์กลับมายังโลก ใน ค.ศ. ๒๐๑๗ และส่งมนุษย์ไปยังดวงจันทร์ใน ค.ศ. ๒๐๒๕-๒๐๓๐

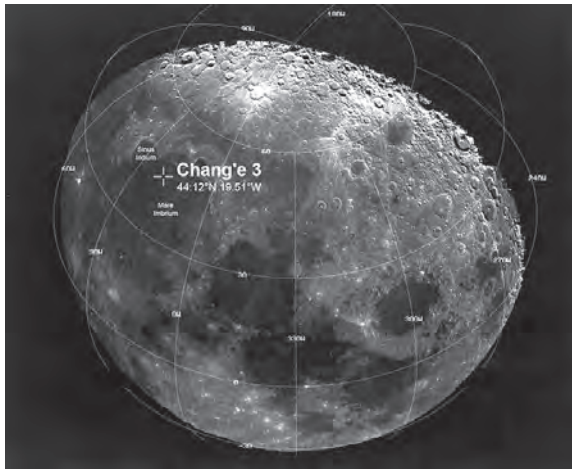
ฉางเอ๋อ ๒ ไปอยู่ ณ ตำแหน่ง L_2 เพื่อศึกษาดวงอาทิตย์และสนามแม่เหล็กของโลก ในการเดินทางจากวงโคจรรอบดวงจันทร์ยานอวกาศฉางเอ๋อ ๒ ใช้เวลา ๗๗ วัน จึงถึงจุด L_2

รูปที่ ๘ ยานฉางเอ๋อ ๓ แสดงรถอยู่ด้านบนซึ่งจะลงจากยานทางบันไดสีดำ

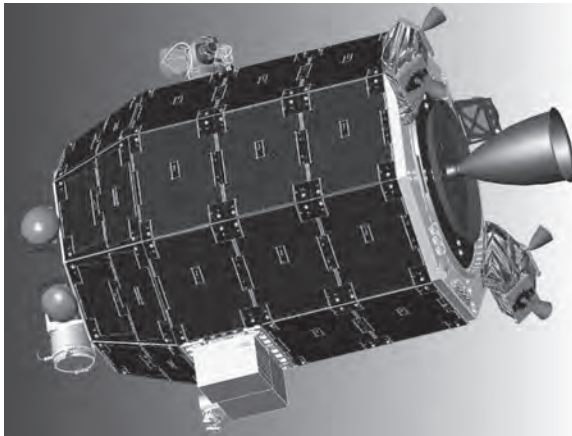
ยานลงดวงจันทร์ฉางเอ๋อ ๓ มีมวล ๑,๒๐๐ กิโลกรัม วิทยุมีมวล ๑๒๐ กิโลกรัม สูง ๑.๕ เมตร กำหนดวงรอบดวงจันทร์ในวันที่ ๖ ธันวาคม ค.ศ. ๒๐๑๓ เวลา ๒:๓๐ UTC และกำหนดลงสัมผัสผิวดวงจันทร์ในวันที่ ๑๖ ธันวาคม ค.ศ. ๒๐๑๓ ณ ไซนัส อิริดุม (อ่าวรุ้ง) ที่ละติจูด 44° เหนือ ซึ่งเป็นที่ราบของลาวาบะซอลต์อันเป็นส่วนต่อทางตะวันตกเฉียงเหนือของมาเรียมเบรียม (ทะเลแห่งฝน) ฉางเอ๋อ ๓ จะเป็นยานอวกาศลำแรกที่ลงสัมผัสผิวดวงจันทร์อย่างนุ่มนวลต่อจากยานลูนา ๒๔ ของสหภาพโซเวียตรัสเซียเมื่อ ค.ศ. ๑๘๗๖ หรือ ๓๗ ปีมาแล้ว

รูปที่ ๙ ตำแหน่งลงบนดวงจันทร์ของฉางเอ๋อ ๓

ฉางเอ๋อ ๓ นำภาวะมลพิษไปสู่ดวงจันทร์

การลงดวงจันทร์ของฉางเอ๋อ ๓ ต้องยังจรวดด้านการเคลื่อนที่เพื่อให้ยานลงช้า ๆ ใต้อิเสษของจรวดและฝุ่นดวงจันทร์ที่ฟุ้งกระจายจะกลายเป็นมลพิษบนดวงจันทร์ ซึ่งวัดได้อย่างชัดเจนโดยยานอวกาศขององค์การนาซาเพื่อสำรวจบรรยากาศและฝุ่นบนดวงจันทร์ ชื่อยานลาดี (LADEE: Lunar Atmosphere and Dust Environment Explorer) ยานลาดีออกจากโลกเมื่อ ๗ กันยายน ค.ศ. ๒๐๑๓ เมื่อเวลา ๐๓:๒๗ UTC ไปวนรอบดวงจันทร์เหนือบริเวณศูนย์สูตร เพื่อศึกษาสภาพแวดล้อมของดวงจันทร์ในระดับเอกโซสเฟียร์รวมทั้งฝุ่นรอบดวงจันทร์ โดยใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ บนยาน ได้แก่ เครื่องตรวจจับฝุ่น เครื่องวัดสเปกตรัม และการสาธิตด้านเทคโนโลยีการสื่อสารด้วยแสงเลเซอร์

รูปที่ ๑๐ ภาพยานลาติ (Courtesy NASA/Ames)

วงโคจรของยานลาติเป็นรูปวงรีโดยมีจุดใกล้ดวงจันทร์ที่สุดอยู่ที่ระดับสูง ๒๐ กิโลเมตร และจุดไกลดวงจันทร์ที่สุดอยู่ที่ระดับสูง ๖๐ กิโลเมตร ใช้เวลาประมาณ ๑๑๔ นาทีในการโคจรรอบดวงจันทร์ ๑ รอบ ยานลาติเข้าสู่วงโคจรแล้วเมื่อ ๖ ตุลาคม ค.ศ. ๒๐๑๓ เวลา ๑๐:๕๗ UTC มีแผนการปฏิบัติงาน ๑๐๐ วัน

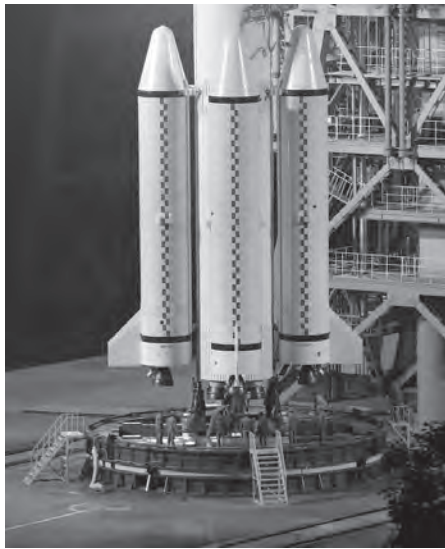
จีนส่งยานไปสำรวจดวงจันทร์เพื่ออะไร

โครงการสำรวจดวงจันทร์ของจีน (CLEP: Chinese Lunar Exploration Program) หรือโครงการฉางเอ๋อ (Chang'e program) เป็นโครงการที่สาธารณรัฐประชาชนจีน ส่งหุ่นยนต์และมนุษย์ไปยังดวงจันทร์ ผู้รับผิดชอบคือองค์การบริหารอวกาศแห่งชาติจีน (CNSA: China National Space Administration) เริ่มด้วยโครงการส่งยานอวกาศฉางเอ๋อ เพื่อไปโคจรรอบดวงจันทร์ นำรถลงวิ่งบนดวงจันทร์ นำดินหินดวงจันทร์กลับมายังโลก และนำมนุษย์อวกาศจีนไปลงดวงจันทร์ในที่สุด

จรวดที่ใช้ขนส่งยานอวกาศของจีนคือ จรวดลองมาร์ช ๓ เอ จรวดลองมาร์ช ๕/อี และจรวดลองมาร์ช ๗ โดยมีระบบสถานีควบคุมสั่งการติดตาม และการวัดจากระยะไกลบนภาคพื้นดิน ด้วยเสาอากาศประเภทอินเตอร์ฟีโรมิเตอร์ที่มีฐานยาวมาก (VLBI: Very Long Baseline Interferometer) กล่าวคือ ฐานยาว ๓,๐๐๐ กิโลเมตรเชื่อมต่อกันระหว่างกล้องโทรทรรศน์วิทยุ ๔ กล้อง กล้องที่ ๑ ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง ๕๐ เมตรอยู่ที่ปักกิ่ง กล้องที่ ๒, ๓ และ ๔ ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง ๔๐ เมตร อยู่ที่คุนหมิง เซียงไฮ้ และอุรุมชี

โอยหยาง จียวาน (Ouyang Ziyuan) นักธรณีวิทยาและนักเคมีจักรวาลผู้มีชื่อเสียงของจีน เป็นผู้สนับสนุนการสำรวจดวงจันทร์ไม่เฉพาะในเรื่องแหล่งโลหะต่าง ๆ ที่ทราบกันแล้ว เช่น เหล็ก แต่ยังมี He^3 ซึ่งเป็นเชื้อเพลิงในปฏิกิริยาเทอร์โมนิวเคลียร์เพื่อการผลิตไฟฟ้าในอนาคต โอยหยางผู้สนับสนุนโครงการมนุษย์สำรวจดวงจันทร์ของจีน ปัจจุบันดำรงตำแหน่งหัวหน้านักวิทยาศาสตร์ของโครงการ นักวิทยาศาสตร์ผู้มีชื่อเสียงของจีนอีกคนหนึ่งคือ ซุน เจียตง (Sun Jiadong) ทำหน้าที่เป็นสถาปนิกใหญ่ ในขณะที่นักวิทยาศาสตร์หนุ่มชื่อ ซุน จีโจว (Sun Zezhou) ได้รับแต่งตั้งให้เป็นรองสถาปนิกใหญ่ ส่วนผู้อำนวยการโครงการปัจจุบันคือ ลวน เอนจี (Luan Ezjie)

รูปที่ ๑๑ จรวดลองมาร์ช ๓ ปี เป็นจรวด ๓ ท่อน ท่อนล่างสุดมีจรวดเสริม ๔ เครื่อง

ยานอวกาศฉางเอ๋อ ๑ และ ๒ ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสำเร็จในขั้นต้นแล้ว และยานอวกาศฉางเอ๋อ ๒ ยังปฏิบัติงานต่อไป ณ ตำแหน่ง L2 ดังกล่าวแล้ว ขณะที่ยานอวกาศฉางเอ๋อ ๓ กำลังจะนำร่องไปสู่ลงสำรวจดวงจันทร์ ต่อไปจะเป็นยานอวกาศฉางเอ๋อ ๕ ที่จะไปนำดินหินดวงจันทร์กลับมาใน ค.ศ. ๒๐๑๗ (พ.ศ. ๒๕๖๐) และมนุษย์อวกาศจีนคนแรกจะลงดวงจันทร์ระหว่าง ค.ศ. ๒๐๒๕-๒๐๓๐

๕. อินเดีย โดยองค์การวิจัยอวกาศอินเดีย (ISRO: Indian Space Research Organization) ส่งยานไปโคจรรอบและลงกระทบผิวดวงจันทร์ชื่อ **จันทรายาน** (Chandrayaan)

จันทรายาน ๑ เป็นยานอวกาศที่ไม่มีมนุษย์ขับคุมลำแรกของอินเดียที่ประกอบด้วยยานโคจร (Orbiter) และหัวลงกระแทกผิวดวงจันทร์ (Impactor) จันทรายาน ๑ ขึ้นจากศูนย์อวกาศธาวัน (Dhawan Space Centre) ศรีหริโกตะ (Sriharikota) เมืองเนลลอร์ (Nellore District) รัฐอานธรประเทศ (Andhra Pradesh) เมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม ค.ศ. ๒๐๐๘ อดีตนายกรัฐมนตรีนเรนทรา โมดี ประกาศเนื่องในวันฉลองอิสรภาพเมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ค.ศ. ๒๐๐๓ ว่าโครงการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการวิจัยอวกาศของอินเดียด้วยเทคโนโลยีของอินเดียเองในการสำรวจดวงจันทร์

ยานจันทรายาน ๑ เข้าสู่วงโคจรรอบดวงจันทร์ เมื่อ ๘ พฤศจิกายน ค.ศ. ๒๐๐๘ หัวลงกระแทกผิวยกจากยานโคจรเมื่อ ๑๔ พฤศจิกายน ค.ศ. ๒๐๐๘ แล้วถูกบังคับให้ลงกระแทกขั้วใต้ของดวงจันทร์ ทำให้อินเดียเป็นประเทศที่ ๔ ที่สามารถนำธงชาติของตนไปไว้บนดวงจันทร์ได้ หัวสำรวจกระแทกดวงจันทร์ใกล้หลุมแชกเคิลตัน เมื่อเวลา ๒๐.๓๑ น. ทำให้ดินใต้ผิวดวงจันทร์พุ่งขึ้นจนสามารถวิเคราะห์ได้ว่าดินดวงจันทร์มีน้ำแข็งปะปนอยู่

งบประมาณโครงการจันทรายาน ๑ คือ ๖๒ ล้านเหรียญสหรัฐ ยานโคจรขณะออกจากโลกมีมวล ๑,๓๘๐ กิโลกรัม และ ๖๗๕ กิโลกรัม ในขณะนี้ยานโคจรจันทรายาน ๑ มีอุปกรณ์สำรวจระยะไกลกำลังแยกภาพสูงในช่วงคลื่นแสงสว่าง ช่วงคลื่นใกล้อินฟราเรด ช่วงคลื่นรังสีเอกซ์ (ทุกช่วงคลื่น) ตลอดระยะเวลา ๒ ปีจนถึง ๒๘ สิงหาคม ค.ศ. ๒๐๐๙ ยานจะสำรวจผิวดวงจันทร์อย่างละเอียดเพื่อให้ได้แผนที่ที่สมบูรณ์ขององค์ประกอบทางเคมี และแผนที่ ๓ มิติของความสูงต่ำของพื้นผิวดวงจันทร์ บริเวณขั้วทั้ง ๒ ของดวงจันทร์คืออาณาเขตที่ได้รับความสนใจเป็นพิเศษเพราะอาจเป็นบริเวณที่มีน้ำแข็ง ยานจันทรายาน ๑ มีอุปกรณ์ต่าง ๆ ขององค์การวิจัยอวกาศอินเดีย ๕ ชนิด และอีก ๖ ชนิดเป็นขององค์การอวกาศอื่น ได้แก่ องค์การนาซา องค์การอวกาศยุโรป (อีซา) และองค์การการบินอวกาศแห่งบัลแกเรีย (Bulgarian Aerospace Agency) โดยไม่คิดค่าบริการ

หลังจากประสบปัญหาด้านเทคนิคหลายอย่างรวมทั้งความล้มเหลวของระบบบังคับยานโดยใช้ดาวฤกษ์ (star sensor) และแผ่นกันความร้อนที่ไม่มีประสิทธิภาพ จันทรายาน ๑ ได้ยุติการส่งสัญญาณวิทยุเมื่อเวลามาตรฐานอินเดีย ๐๑.๓๐ น. ของวันที่ ๒๙ สิงหาคม ค.ศ. ๒๐๐๙ ซึ่งองค์การวิจัยอวกาศอินเดียประกาศอย่างเป็นทางการว่าโครงการจันทรายาน ๑ ได้ยุติลง จันทรายาน ๑ ปฏิบัติงานมาเป็นเวลา ๓๑๒ วัน จากที่วางแผนไว้ ๒ ปี โครงการประสบความสำเร็จร้อยละ ๙๕ ของที่วางแผนไว้ในบรรดาความสำเร็จต่าง ๆ นั้น การค้นพบที่สำคัญคือการยืนยันว่ามีโมเลกุลของน้ำกระจายอยู่ในดินของดวงจันทร์รวมอยู่ด้วย

ความสำเร็จอย่างอื่นของจันทรยาน ๑ คือการค้นพบน้ำใต้ผิวดวงจันทร์ พบอุโมงค์ยาวใต้ผิวดวงจันทร์บริเวณศูนย์สูตร สันนิษฐานว่าเป็นอุโมงค์ที่เกิดจากภูเขาไฟ มีความยาวประมาณ ๒ กิโลเมตร และกว้างประมาณ ๓๖๐ เมตร อุโมงค์เช่นนี้น่าจะเป็นประโยชน์สำหรับการตั้งอาณานิคมของมนุษย์บนดวงจันทร์ในอนาคต ก่อนหน้านี้นายานคະຍະของญี่ปุ่นที่โคจรรอบดวงจันทร์ก็ค้นพบอุโมงค์แห่งหนึ่งใต้ผิวดวงจันทร์

จันทรยาน ๑ ได้รับรางวัลด้านอวกาศประจำปี ๒๐๐๙ ของสถาบันวิทยาศาสตร์การบินและวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีการบินอวกาศของอเมริกา (AIAA: The American Institute of Aeronautics and Astronautics)

จันทรยาน ๒ องค์การวิจัยอวกาศอินเดียกำลังพัฒนายานอวกาศจันทรยาน ๒ ซึ่งคาดว่าจะส่งขึ้นไปใน ค.ศ. ๒๐๑๖ โดยจะประกอบด้วยยานโคจรรอบดวงจันทร์ และรถหกล้อที่จะวิ่งสำรวจพื้นผิวดวงจันทร์ ศึกษาพื้นผิวและวิเคราะห์ทางเคมีของดินหินดวงจันทร์ ณ จุดสำรวจและส่งผลการวิเคราะห์มายังโลกผ่านยานโคจรรอบดวงจันทร์ จันทรยาน ๒ จะปฏิบัติงานเป็นเวลา ๑ ปี

ประวัติการสำรวจดวงจันทร์ตามลำดับเวลา (Lunar Exploration time line)

ประเทศ	ชื่อยานสำรวจ	วันที่ออกเดินทางจากโลก	ลักษณะการสำรวจ
สหภาพโซเวียต (USSR)	ลูนา ๑ (Luna 1)	๒ ม.ค. ๒๕๐๒ (Jan 2, 1959)	ผ่านเฉียด (Flyby)
สหรัฐอเมริกา (USA)	ไพโอเนียร์ ๔ (Pioneer 4)	๓ มี.ค. ๒๕๐๒ (Mar 3, 1959)	ผ่านเฉียด (Flyby)
สหภาพโซเวียต (USSR)	ลูนา ๒ (Luna 2)	๑๒ ก.ย. ๒๕๐๒ (Sept 12, 1959)	ลงกระแทก (Impact)
สหภาพโซเวียต (USSR)	ลูนา ๓ (Luna 3)	๔ ต.ค. ๒๕๐๒ (Oct 4, 1959)	ห้วงสำรวจ (Probe)
สหรัฐอเมริกา (USA)	เรนเจอร์ ๑ (Ranger 1)	๒๓ ส.ค. ๒๕๐๔ (Aug 23, 1961)	ทดสอบการบิน (Attempted Test Flight)
สหรัฐอเมริกา (USA)	เรนเจอร์ ๒ (Ranger 2)	๑๘ พ.ย. ๒๕๐๔ (Nov 18, 1961)	ทดสอบการบิน (Attempted Test Flight)
สหรัฐอเมริกา (USA)	เรนเจอร์ ๓ (Ranger 3)	๒๖ มิ.ย. ๒๕๐๕ (June 26, 1962)	ทดสอบลงกระแทก (Attempted Impact)

ประเทศ	ชื่อยานสำรวจ	วันที่ออกเดินทางจากโลก	ลักษณะการสำรวจ
สหรัฐอเมริกา (USA)	เรนเจอร์ ๔ (Ranger 4)	๒๓ เม.ย. ๒๕๐๕ (Apr 23, 1962)	ลงกระแทก (Impact)
สหรัฐอเมริกา (USA)	เรนเจอร์ ๕ (Ranger 5)	๑๘ ต.ค. ๒๕๐๕ (Oct 18, 1962)	ทดสอบลงกระแทก (Attempted Impact)
สหภาพโซเวียต (USSR)	ลูนา ๔ (Luna 4)	๒ เม.ย. ๒๕๐๖ (Apr 2, 1963)	ผ่านเฉียด (Flyby)
สหรัฐอเมริกา (USA)	เรนเจอร์ ๖ (Ranger 6)	๓๐ ม.ค. ๒๕๐๗ (Jan 30, 1964)	ลงกระแทก (Impact)
สหรัฐอเมริกา (USA)	เรนเจอร์ ๗ (Ranger 7)	๒๘ ก.ค. ๒๕๐๗ (Jul 28, 1964)	ลงกระแทก (Impact)
สหรัฐอเมริกา (USA)	เรนเจอร์ ๘ (Ranger 8)	๑๗ ก.พ. ๒๕๐๘ (Feb 17, 1965)	ลงกระแทก (Impact)
สหรัฐอเมริกา (USA)	เรนเจอร์ ๙ (Ranger 9)	๒๑ มี.ค. ๒๕๐๘ (Mar 21, 1965)	ลงกระแทก (Impact)
สหภาพโซเวียต (USSR)	ลูนา ๕ (Luna 5)	๙ พ.ค. ๒๕๐๘ (May 9, 1965)	ลงกระแทก (Impact)
สหภาพโซเวียต (USSR)	ลูนา ๖ (Luna 6)	๘ มิ.ย. ๒๕๐๘ (Jun 8, 1965)	ทดสอบลงอย่างนุ่มนวล (Attempted Lander)
สหภาพโซเวียต (USSR)	ซอนด์ ๓ (Zond 3)	๑๘ ก.ค. ๒๕๐๘ (Jul 18, 1965)	ผ่านเฉียด (Flyby)
สหภาพโซเวียต (USSR)	ลูนา ๗ (Luna 7)	๒๔ ต.ค. ๒๕๐๘ (Oct 24, 1965)	ลงกระแทก (Impact)
สหภาพโซเวียต (USSR)	ลูนา ๘ (Luna 8)	๓ ธ.ค. ๒๕๐๘ (Dec 3, 1965)	ลงกระแทก (Impact)
สหภาพโซเวียต (USSR)	ลูนา ๙ (Luna 9)	๓๑ ม.ค. ๒๕๐๙ (Jan 31, 1966)	ลงอย่างนุ่มนวล (Lander)
สหภาพโซเวียต (USSR)	ลูนา ๑๐ (Luna 10)	๓๑ มี.ค. ๒๕๐๙ (Mar 31, 1966)	โคจรรอบ (Orbiter)
สหรัฐอเมริกา (USA)	เซอร์เวย์อร์ ๑ (Surveyor 1)	มิ.ย. ๒๕๐๙ (May , 1966)	ลงอย่างนุ่มนวล (Lander)
สหรัฐอเมริกา (USA)	ลูน่ารีออริเตอร์ ๑ (Lunar Orbiter 1)	๑๐ ส.ค. ๒๕๐๙ (Aug 10, 1966)	โคจรรอบ (Orbiter)

๘๐ ปี ราชบัณฑิตยสถาน

ประเทศ	ชื่อยานสำรวจ	วันที่ออกเดินทางจากโลก	ลักษณะการสำรวจ
สหภาพโซเวียต (USSR)	ลูนา ๒ (Luna 2)	๒๔ ส.ค. ๒๕๐๙ (Aug 24, 1966)	โคจรรอบ (Orbiter)
สหรัฐอเมริกา (USA)	เซอร์เวย์อร์ ๒ (Surveyor 2)	๒๐ ก.ย. ๒๕๐๙ (Sept 20, 1966)	ทดสอบการลง (Attempted Lander)
สหภาพโซเวียต (USSR)	ลูนา ๑๒ (Luna 12)	๒๒ ต.ค. ๒๕๐๙ (Oct 22, 1966)	โคจรรอบ (Orbiter)
สหรัฐอเมริกา (USA)	ลูনারอร์บิเตอร์ ๒ (Lunar Orbiter 2)	๒ ม.ค. ๒๕๐๙ (Jan 2, 1966)	โคจรรอบ (Orbiter)
สหภาพโซเวียต (USSR)	ลูนา ๑๓ (Luna 13)	๒๑ ธ.ค. ๒๕๐๙ (Dec 21, 1966)	ลงอย่างนิ่มนวล (Lander)
สหรัฐอเมริกา (USA)	ลูনারอร์บิเตอร์ ๓ (Lunar Orbiter 3)	๔ ก.พ. ๒๕๑๐ (Feb 4, 1967)	โคจรรอบ (Orbiter)
สหรัฐอเมริกา (USA)	เซอร์เวย์อร์ ๓ (Surveyor 3)	๑๗ เม.ย. ๒๕๑๐ (Apr 17, 1967)	ลงอย่างนิ่มนวล (Lander)
สหรัฐอเมริกา (USA)	ลูনারอร์บิเตอร์ ๔ (Lunar Orbiter 4)	๘ พ.ค. ๒๕๑๐ (May 8, 1967)	โคจรรอบ (Orbiter)
สหรัฐอเมริกา (USA)	เซอร์เวย์อร์ ๔ (Surveyor 4)	๑๔ ก.ค. ๒๕๑๐ (Jul 14, 1967)	ทดสอบการลง (Attempted Lander)
สหรัฐอเมริกา (USA)	เอ็กซ์พลอเรอร์ ๓๕ (Explorer 35 (IMPE))	๑๙ ก.ค. ๒๕๑๐ (Jul 19, 1967)	โคจรรอบ (Orbiter)
สหรัฐอเมริกา (USA)	ลูনারอร์บิเตอร์ ๕ (Lunar Orbiter 5)	๑ ส.ค. ๒๕๑๐ (Aug 1, 1967)	โคจรรอบ (Orbiter)
สหรัฐอเมริกา (USA)	เซอร์เวย์อร์ ๕ (Surveyor 5)	๘ ก.ย. ๒๕๑๐ (Sept 8, 1967)	ลงอย่างนิ่มนวล (Lander)
สหรัฐอเมริกา (USA)	เซอร์เวย์อร์ ๖ (Surveyor 6)	๗ พ.ย. ๒๕๑๐ (Nov 7, 1967)	ลงอย่างนิ่มนวล (Lander)
สหรัฐอเมริกา (USA)	เซอร์เวย์อร์ ๗ (Surveyor 7)	๗ ม.ค. ๒๕๑๑ (Jan 7, 1968)	ลงอย่างนิ่มนวล (Lander)
สหภาพโซเวียต (USSR)	ลูนา ๑๔ (Luna 14)	๗ เม.ย. ๒๕๑๑ (Apr 7, 1968)	โคจรรอบ (Orbiter)
สหภาพโซเวียต (USSR)	ซอนด์ ๕ (Zond 5)	๑๕ ก.ย. ๒๕๑๑ (Sep 15, 1968)	กลับมายังโลก (Return Probe)

ประเทศ	ชื่อยานสำรวจ	วันที่ออกเดินทางจากโลก	ลักษณะการสำรวจ
สหภาพโซเวียต (USSR)	ซอนด์ ๖ (Zond 6)	๑๐ พ.ย. ๒๕๑๑ (Nov 10, 1968)	กลับมายังโลก (Return Probe)
สหรัฐอเมริกา (USA)	อะพอลโล ๘ (Apollo 8)	๒๑ ธ.ค. ๒๕๑๑ (Dec 21, 1968)	ยานโคจรรอบที่มีนักบินอวกาศ (Crewed Orbiter)
สหรัฐอเมริกา (USA)	อะพอลโล ๑๐ (Apollo 10)	๑๘ พ.ค. ๒๕๑๒ (May 18, 1969)	โคจรรอบ (Orbiter)
สหภาพโซเวียต (USSR)	ลูนา ๑๕ (Luna 15)	๑๓ ก.ค. ๒๕๑๒ (Jul 13, 1969)	โคจรรอบ (Orbiter)
สหรัฐอเมริกา (USA)	อะพอลโล ๑๑ (Apollo 11)	๖ ก.ค. ๒๕๑๒ (Jul 6, 1969)	ยานลงดวงจันทร์พร้อมนักบินอวกาศ (Crewed Landing)
สหภาพโซเวียต (USSR)	ซอนด์ ๗ (Zond 7)	๗ ส.ค. ๒๕๑๒ (Aug 7, 1969)	กลับมายังโลก (Return Probe)
สหรัฐอเมริกา (USA)	อะพอลโล ๑๒ (Apollo 12)	๑๔ พ.ย. ๒๕๑๒ (Nov 14, 1969)	ยานลงดวงจันทร์พร้อมนักบินอวกาศ (Crewed Landing)
สหรัฐอเมริกา (USA)	อะพอลโล ๑๓ (Apollo 13)	๑๒ ก.ย. ๒๕๑๓ (Sept 12, 1970)	ยานไปดวงจันทร์พร้อมนักบินอวกาศโดยไม่ลง (Crewed Landing, aborted)
สหภาพโซเวียต (USSR)	ซอนด์ ๘ (Zond 8)	๒๐ ต.ค. ๒๕๑๓ (Oct 20, 1970)	ยานกลับมายังโลก (Return Probe)
สหภาพโซเวียต (USSR)	ลูนา ๑๗ (Luna 17)	๑๐ พ.ย. ๒๕๑๓ (Nov 10, 1970)	นำรถไปวิ่งบนดวงจันทร์ (Rover)
สหรัฐอเมริกา (USA)	อะพอลโล ๑๔ (Apollo 14)	๓๑ ม.ค. ๒๕๑๔ (Jan 31, 1971)	ยานลงดวงจันทร์พร้อมนักบินอวกาศ (Crewed Landing)
สหรัฐอเมริกา (USA)	อะพอลโล ๑๕ (Apollo 15)	๒๖ ก.ค. ๒๕๑๔ (Jul 26, 1971)	ยานลงดวงจันทร์พร้อมนักบินอวกาศ (Crewed Landing)
สหภาพโซเวียต (USSR)	ลูนา ๑๘ (Luna 18)	๒ ก.ย. ๒๕๑๔ (Sept 2, 1971)	ลงกระแทก (Impact)
สหภาพโซเวียต (USSR)	ลูนา ๑๙ (Luna 19)	๒๘ ก.ย. ๒๕๑๔ (Sept 28, 1971)	โคจรรอบ (Orbiter)
สหภาพโซเวียต (USSR)	ลูนา ๒๐ (Luna 20)	๒๔ ก.พ. ๒๕๑๕ (Feb 24, 1972)	นำหินดินกลับโลก (Sample return)

๘๐ ปี ราชบัณฑิตยสถาน

ประเทศ	ชื่อยานสำรวจ	วันที่ออกเดินทางจากโลก	ลักษณะการสำรวจ
สหรัฐอเมริกา (USA)	อะพอลโล ๑๖ (Apollo 16)	๑๖ เม.ย. ๒๕๑๕ (Apr 16, 1972)	ยานลงดวงจันทร์พร้อม นักบินอวกาศ (Crewed Landing)
สหรัฐอเมริกา (USA)	อะพอลโล ๑๗ (Apollo 17)	๗ ธ.ค. ๒๕๑๕ (Dec 7, 1972)	ยานลงดวงจันทร์พร้อม นักบินอวกาศ (Crewed Landing)
สหภาพโซเวียต (USSR)	ลูนา ๒๑ (Luna 21)	๘ ม.ค. ๒๕๑๖ (Jan 8, 1973)	นำรถไปวิ่งบนดวงจันทร์ (Rover)
สหรัฐอเมริกา (USA)	เอ็กซ์พลอเรอร์ ๔๙ [Explorer 49 (RAE-B)]	๑๐ มิ.ย. ๒๕๑๖ (Jun 10, 1973)	โคจรรอบ (Orbiter)
สหภาพโซเวียต (USSR)	ลูนา ๒๒ (Luna 22)	๒ มิ.ย. ๒๕๑๗ (Jun 2, 1974)	โคจรรอบ (Orbiter)
สหภาพโซเวียต (USSR)	ลูนา ๒๓ (Luna 23)	๒๘ ต.ค. ๒๕๑๗ (Oct 28, 1974)	ลงอย่างนิ่มนวล (Lander)
สหภาพโซเวียต (USSR)	ลูนา ๒๔ (Luna 24)	๑๔ ส.ค. ๒๕๑๙ (Aug 14, 1976)	นำหินดินกลับโลก (Sample return)
ญี่ปุ่น (Japan)	ฮิเทน (Hiten)	๒๔ ม.ค. ๒๕๓๓ (Jan 24, 1990)	เฉียดและโคจรรอบ (Flyby and orbiter)
สหรัฐอเมริกา (USA)	คลีเมนไต์ (Clementine)	๒๕ ม.ค. ๒๕๓๗ (Jan 25, 1994)	โคจรรอบ (Orbiter)
สหรัฐอเมริกา (USA)	เอเชียแซท (Asiasat 3HGS-1)	๒๔ ธ.ค. ๒๕๔๐ (Dec 24, 1997)	เฉียดดวงจันทร์ (Luna Flyby)
สหรัฐอเมริกา (USA)	ลูনারพรอสเปกเตอร์ (Lunar Prospector)	๗ ม.ค. ๒๕๔๑ (Jan 7, 1998)	โคจรรอบ (Orbiter)
องค์การอวกาศยุโรป (ESA)	สมาร์ต ๑ (SMART1)	๒๗ ก.ย. ๒๕๔๖ (Sep 27, 2003)	โคจรรอบดวงจันทร์ (Luna Orbiter)
ญี่ปุ่น (Japan)	คางุยะ [Kaguya (SELENE)]	๑๔ ก.ย. ๒๕๕๐ (Sep 14, 2007)	โคจรรอบดวงจันทร์ (Luna Orbiter)
จีน (China)	ฉางเอ๋อ ๑ (Chang'e 1)	๒๔ ต.ค. ๒๕๕๐ (Oct 24, 2007)	โคจรรอบดวงจันทร์ (Luna Orbiter)
อินเดีย (India)	จันทรายาน ๑ (Chandrayaan-1)	๒๒ ต.ค. ๒๕๕๑ (Oct 22, 2008)	โคจรรอบดวงจันทร์ (Lunar Orbiter)

ประเทศ	ชื่อยานสำรวจ	วันที่ออกเดินทางจากโลก	ลักษณะการสำรวจ
สหรัฐอเมริกา (USA)	ลูน่ารีคอนเนสซอง (Lunar Reconnaissance Orbiter)	๑๗ มิถุนายน ๒๕๕๒ (Jun 17, 2009)	โคจรรอบดวงจันทร์ (Lunar Orbiter)
สหรัฐอเมริกา (USA)	แอลครอสส์ (LCROSS)	๑๑ มิ.ย. ๒๕๕๒ (Jun 11, 2009)	ยานโคจรรอบและกระแทกผิวดวงจันทร์ (Lunar Orbiter and Impactor)
จีน (China)	ฉางเอ๋อ ๒ (Chang'e 2)	๑ ต.ค. ๒๕๕๓ (Oct 1, 2010)	โคจรรอบดวงจันทร์ (Lunar Orbiter)
สหรัฐอเมริกา (USA)	เกรล (GRAIL : Gravity Recovery and Interior Laboratory)	๒๐ ก.ย. ๒๕๕๔ (Sep 20, 2011)	โคจรรอบดวงจันทร์ (Lunar Orbiter)
สหรัฐอเมริกา (USA)	ลาดี (LADEE : Lunar Atmosphere and Dust Environment Explorer)	๖ ก.ย. ๒๕๕๖ (Sep 6, 2013)	โคจรรอบดวงจันทร์ (Lunar Orbiter)
จีน (China)	ฉางเอ๋อ ๓ (Chang'e 3)	๑ ธ.ค. ๒๕๕๖ (Dec 1, 2013)	ยานลงและรถไถ้บนดวงจันทร์ (Lunar Orbiter and Rover)

รายชื่อโครงการสำรวจดวงจันทร์ในอนาคต

โครงการที่กำลังพัฒนาและกำหนดส่ง

ประเทศ	ชื่อยาน	กำหนดส่ง
เอกชน	GLXP ทีมดวงจันทร์บาร์เซโลนา (Barcelona Moon Team)	มิถุนายน ๒๐๑๕
เอกชน	GLXP ทีมดวงจันทร์ สิงโตเพนน์สเตต (Penn State Lunar Lion Team)	กรกฎาคม ๒๐๑๕
เอกชน	GLXP ด่วนดวงจันทร์ (Moon Express)	๒๐๑๕
เอกชน	GLXP เทคโนโลยี	๒๐๑๕
จีน	ฉางเอ๋อ ๔	๒๐๑๕
รัสเซีย	ลูนา-กล็อบ ๑	๒๐๑๕
อินเดีย	จันทรายาน ๒	๒๐๑๖
จีน	ฉางเอ๋อ ๕	๒๐๑๗
รัสเซีย	ลูนา-กล็อบ ๒ (ลูนา-รีเซิร์ส)	๒๐๑๘
สหรัฐอเมริกา	ไอแอลเอ็น โหนด ๑ (ILN Node 1)	๒๐๑๘

โครงการที่ได้เสนอว่าจะส่งยานสำรวจดวงจันทร์ (Proposed Space Probe Missions)

ประเทศ	ชื่อยาน	กำหนดส่ง
เอกชน	จีแอลเอกซ์ไพรซ์ (GLXP: Google Lunar X Prize)	๒๐๑๕ สำหรับบางโครงการ
ญี่ปุ่น	เซลีนี ๒ (SELENE-2)	๒๐๑๗
สหรัฐอเมริกา	เครือข่ายดวงจันทร์นานาชาติ (International Lunar Network)	๒๐๑๘ ⁺
ยุโรป	ยานลงดวงจันทร์ (Lunar Lander)	๒๐๑๘
รัสเซีย	ลูนา-กรุนท์ (Luna-Grunt)	๒๐๒๐ และ ๒๐๒๑
เกาหลีใต้	ยานโคจรและลงดวงจันทร์ (Moon Orbiter and Lander)	๒๐๒๐

โครงการที่ได้เสนอว่าจะส่งมนุษย์ลงดวงจันทร์

ประเทศ	ชื่อยานและหน้าที่	กำหนดส่ง
เอกชน	ดีเอสอี-แอลฟา (DSE-Alpha) นำนักท่องเที่ยวยาวภาคชุดแรกไปโคจรรอบดวงจันทร์โดยยานโซยุส เสนอโดยบริษัทสเปซแอดเวนเจอร์ส เมื่อ ค.ศ. ๒๐๐๕	๒๐๑๗
สหรัฐอเมริกา	อีเอ็ม-๒ (EM-2) ทดสอบยานอวกาศโอไรออน ที่มีมนุษย์ขับคุมไปโคจรรอบดวงจันทร์	๒๐๑๙ - ๒๐๒๑
อินเดีย	มนุษย์อวกาศลงดวงจันทร์ เสนอโดยองค์การวิจัยอวกาศอินเดีย เมื่อ ค.ศ. ๒๐๐๙	๒๐๒๐
ญี่ปุ่น	มนุษย์อวกาศลงดวงจันทร์ เสนอโดยองค์การอวกาศญี่ปุ่น เมื่อ ค.ศ. ๒๐๐๖	๒๐๒๐
ยุโรป	โปรแกรมอโรร่า นำมนุษย์อวกาศลงดวงจันทร์ เสนอโดยองค์การอวกาศยุโรป	๒๐๒๔
จีน	เคล็บ (CLEP) นำมนุษย์อวกาศลงดวงจันทร์ เสนอโดยองค์การอวกาศจีน	๒๐๒๕
อิหร่าน	ยานนำมนุษย์อวกาศลงดวงจันทร์ เสนอโดยองค์การอวกาศอิหร่าน เมื่อ ค.ศ. ๒๐๑๐	๒๐๒๕
รัสเซีย	ยานนำมนุษย์อวกาศลงดวงจันทร์ เสนอโดยองค์การอวกาศรัสเซีย เมื่อ ค.ศ. ๒๐๐๗	๒๐๒๕
เอกชน	บริษัทพลังงานแชกเคิลตัน (Shackleton Energy Company) นำมนุษย์อวกาศลงดวงจันทร์ และใช้เครื่องมือสกัดแร่ธาตุที่อยู่ระดับผิวดวงจันทร์ เสนอเมื่อ ค.ศ. ๒๐๑๒	๒๐๑๙
เอกชน	บริษัทโกลเดนสไปก์ (Golden Spike Company) นำมนุษย์อวกาศลงดวงจันทร์ เสนอเมื่อ ค.ศ. ๒๐๑๒	๒๐๒๐
เอกชน	โอเพนลูน่า (Openluna)	๒๐๒๐

โครงการที่ยกเลิกหรือเลื่อนส่งโดยไม่มีกำหนด

ประเทศ	ชื่อยาน	กำหนดส่ง
ญี่ปุ่น	ลูนาร์เอ (Lunar A)	๒๐๐๔ เอาไปรวมกับโครงการ ลูนา-กัลลิบของรัสเซีย
เยอรมนี	ลีโอ	๒๐๑๒ เลื่อนกำหนดเพราะขาดงบประมาณ
สหราชอาณาจักร	มูนไลต์ (MoonLITE)	๒๐๑๔
สหรัฐอเมริกา	โปรแกรมคอนสเทลเลชัน	๒๐๒๐ สภาองค์กรสงฆ์มติดัด
สหรัฐอเมริกา	มูนไรส์ (MoonRise)	๒๐๑๘ ไม่ผ่านการสนับสนุนงบประมาณจากนาซา

บรรณานุกรม

- วิกิพีเดีย : Exploration of the Moon
 : Selene-Kaguya
 : Chang'e
 : Chandrayaan
 : Lunar Exploration time line

Abstract Moon Exploration
 Nibondh Saibejra

Fellow of the Academy of Science, The Royal Institute, Thailand

The Moon is the Earth's natural satellite. It's our closest neighbor. Man dreamt of visiting the Moon. It is the target for countries with advanced knowledge in science and space technology. These include Russia, the United States of America, European Space Agency, Japan, China and India. At present, only American's astronauts have landed on the Moon. In the future, there will be many other countries that will be successful in putting their astronauts on our closest neighbor.

Keywords: Moon Exploration, Selene, Chang'e, Chandrayaan

อาหารความมั่นคงแห่งชีวิต

มณีวรรณ กมลพัฒนะ
ราชบัณฑิต สำนักวิทยาศาสตร์

บทคัดย่อ

อาหารเป็นปัจจัยการเลี้ยงชีวิต การแสวงหาอาหารที่เป็นปัจจัยเสริมสร้างความมั่นคงแห่งชีวิตเป็นเรื่องจำเป็น การหล่อเลี้ยงชีวิตเมื่อสั่งซารพิการด้วยโรคภัยไข้เจ็บ การกินอาหารเป็นยาเป็นทางเลือกที่จะเสริมสร้างเติมเต็มส่วนพิการมากกว่าการรักษาโดยใช้ยาเพียงอย่างเดียว เมื่อร่างกายดำรงอยู่ได้ การเลี้ยงกายให้อยู่ได้ อยู่ได้อย่างมั่นคง เป็นองค์ความรู้ทางโลกที่ผู้มีวิสัยทัศน์ยอมทำได้ ส่วนการเลี้ยงใจให้มั่นคง ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่สุดของชีวิต องค์ความรู้เป็นใบเบิกทางแต่การกำหนดให้กายประพฤติปฏิบัติ เพื่อเข้าสู่ความรู้จริงในสภาวะที่เกิดดับตลอดเวลานั้น เป็นองค์ปัญญาที่มนุษยชาติพึงแสวงหา จะหาให้รู้เข้าใจเป็นศูนย์กลางของจิตวิญญาณเป็นเรื่องทำได้จริง ดังนั้น อาหารที่เหมาะสมจึงนำกายไปสู่การเสริมสร้างจิตวิญญาณที่รู้จริง ความมั่นคงแห่งชีวิตที่ถึงแก่นแท้นั้น ผู้แสวงหาภูมิปัญญาพึงตระหนักว่า ทำได้จริง เพื่อความมั่นคงแห่งชีวิต ชีวิตที่ตระหนักรู้ย่อมอยู่ในสภาวะที่จะสืบทอดภูมิปัญญานี้ได้ทุกประการ ราชบัณฑิตถูกวางไว้ในตำแหน่งผู้รู้ ผู้นำทางแก่มวลชน ราชบัณฑิตยสถานถูกวางไว้เป็นสถาบันที่จะสืบทอดภูมิปัญญาแก่มวลชนในแผ่นดิน บัดนี้ พ.ศ. ๒๕๕๗ คนไทยตระหนักรู้ในสภาวะบ้านเมือง บ้านมีการแสวงหาความมั่งคั่ง เมืองมีการแสวงหาความมั่นคง แต่คนไทยลืมนึกว่า ที่สำคัญที่สุดคือ สติใจ ที่จะแสวงหาความมั่นคงแห่งชีวิตที่มีใช้ความมั่งคั่งเพียงด้านเดียว หากแต่ว่า บรรพบุรุษไทยได้สร้างสมภูมิปัญญาไทยที่สืบทอดมาแต่โบราณให้เผ่าไทยสามารถดำรงอยู่ได้ในแผ่นดินสุวรรณภูมิ อันมีดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ อุดมสมบูรณ์ พร้อมทั้งวัฒนธรรมพระพุทธศาสนา อันเป็นภูมิปัญญาสากล เผ่าไทจึงสามารถมีชีวิตอยู่อย่างยั่งยืนเป็นปึกแผ่นมานาน เกือบพันปีตามประวัติศาสตร์ คนไทยในปัจจุบันอยู่ท่ามกลางความอุดมสมบูรณ์

และความมั่งคั่งจนลืมนึกถึงที่สำคัญที่สุด ลืมใจ ไขว่คว้าอำนาจในจินตนาการ จนบังเกิดปรากฏการณ์ที่คนไทยผู้ตระหนักรู้คุณค่าแผ่นดินไม่สามารถจะรับได้ในเวลานี้ ราชบัณฑิตยสถานในฐานะสถาบันคลังสมองของชาติจำเป็นต้องแสวงหาภูมิปัญญาไทยสากลในแผ่นดินสุวรรณภูมิให้ปรากฏแก่มวลชนเป็นการเหนี่ยวนำให้คนไทยปัจจุบันตระหนักรู้ในคุณค่าของคนเผ่าไท เป็นหลักยึดเหนี่ยวให้ดำรงคงอยู่ในแผ่นดินสุวรรณภูมิต่อไป

คำสำคัญ : ความมั่นคงแห่งชีวิต (Security of Life), โซ่อาหาร (Food Chain), วิถีชีวิต (Life Style), โรงเรียนชีวิต (School of Life), สาธารณสุข (Public Health), ความฉลาดในฐานความรู้ (Intelligence in Knowledgebase), ภูมิปัญญา (Wisdom), ภูมิปัญญาสากล (Wisdom for All), ฐานปัญญา (Wisdombase)

ภูมิปัญญาไทยสากลคืออะไร

คนไทยได้อาศัยภูมิปัญญาไทยในการผลิตพืชพันธุ์ธัญญาหารเลี้ยงคนไทยด้วยกันตลอดมานี้ คือ การเลี้ยงกายให้อยู่ดีกินดี เป็นคนไทยที่มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และอยู่เย็นเป็นสุข

ภูมิปัญญาไทยสากล คือ การสร้างสมคลังอารยธรรมทางปัญญา ด้วยเสียงธัมม์เที่ยงแท้ ซึ่งนำพาแสงสว่างในใจของคนไทย เป็นการเสริมสร้างจิตวิญญาณแห่งการรู้จริง รู้แจ้ง ภูมิปัญญาไทยสากลนี้ปรากฏบันทึกชัดเจนในพระไตรปิฎก จปร. คนไทยจึงสามารถเสริมสร้างจิตวิญญาณสู่ใจที่เป็นอิสระ ไม่ตกอยู่ในบ่วงบาศของใคร นี่เป็นองค์ปัญญาเหนือองค์ความรู้ มีบันทึกให้สืบทอดได้ทั้งพฤติกรรมคนไทย ทั้งอักษรวิธี และสุดยอดพิเศษอุดมยิ่งก็คือ “เสียงธัมม์เที่ยงแท้” คง ภาษาธัมม์ แห่งองค์ศรีสุทโธของพระพุทธเจ้า ที่เราชาวไทยรู้จักกันมานานในแผ่นดินนี้ว่า “พระไตรปิฎก” นี่เป็นคลังอารยธรรมทางปัญญาที่ยิ่งใหญ่ของมนุษยชาติ จึงเป็นเวลาทีที่คนไทยต้องใส่ใจมาปฏิรูปตนเองให้บังเกิดใจอิสระ สมกับเกิดเป็นคนไทย ที่ไม่เป็นผู้ติดอยู่ในบ่วงบาศของใคร ราชบัณฑิตยสถานควรเพิ่มเติมให้ทุกสำนักในราชบัณฑิตยสถานสามารถนำพาตนเองและครอบครัว อันเป็นบ้านของผู้รู้ไปสู่มวลชนที่อยู่ร่วมกันเป็นเมืองไทย อยู่ในแผ่นดินสุวรรณภูมิท่ามกลางธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ยิ่งของแผ่นดิน เราคนไทยครอบครองแผ่นดินที่มีดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ หล่อเลี้ยงสรรพชีวิต ทั้งพืช คน และสัตว์ ให้อยู่ร่วมกันอย่างผาสุก จนกายเติบโตใหญ่และสามารถสร้างใจอิสระได้ ช่างน่าพิศวงว่าในเวลานี้มีเหตุอันใดในแผ่นดินนี้หรือเราจึงใช้องค์ความรู้เพียงอย่างเดียว มาสร้างบ่วงบาศให้แก่กันและกัน แทนที่เราจะมาเสริม

สร้างใจอิสระ อันสามารถเข้าถึงปัญญาไทยสากลที่ไทยจะนำพาบ้านเมืองให้อยู่เป็นสุขและเอื้ออาทรแต่สรรพชีวิตอื่น ๆ ที่เข้าถึงความมั่นคงแห่งชีวิต อย่างน้อยที่สุดขอให้คนไทยสามารถใช้อาหารสร้างความมั่นคงแห่งชีวิตก็ยิ่งดี แต่เมื่อคนไทยมีอาหารดีหล่อเลี้ยงร่างกายสมบูรณ์แล้ว คนไทยจะไม่คิดที่จะเจริญจิต เพื่อดำรงใจอิสระ และสามารถนำแสงสว่างสู่แผ่นดินแม่ เพื่อรักษาความยั่งยืนและความเป็นปึกแผ่นของเผ่าไทในสุวรรณภูมิสืบไป

อาหารความมั่นคงแห่งชีวิต

ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศไทยอยู่ในทำเลที่มีภูมิอากาศและฝนฟ้าที่ตกตามฤดูกาล บำรุงดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ ให้สิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่อย่างหลากหลาย พืชมีมากมาย สัตว์บกสัตว์น้ำมีอาหารอุดมสมบูรณ์ มนุษย์กินอยู่บนแผ่นดินนี้อย่างผาสุก มีภัยธรรมชาติน้อยมาก มนุษย์จึงเจริญกาย เจริญใจ จนสามารถสร้างสมทรัพย์ในกาย อริยทรัพย์ ในใจได้เด่นชัด “ทรัพย์ในดิน สินในน้ำ” คือ คำพูดที่คนไทยรู้จักกันว่า ชีวิตมั่นคงด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร นี่คือ ทรัพย์ในกาย ส่วนทรัพย์ในใจคือ อริยทรัพย์ คนไทยได้สร้างสมจนเป็นที่ผู้รู้ยอมรับว่าภูมิปัญญาไทยเป็นปัญญาสากล เราคนไทยจำเป็นต้องตระหนักในอริยทรัพย์ที่บรรพบุรุษไทยได้สร้างสมมาในแผ่นดินนี้คือ ภูมิปัญญาไทยสากล สากลเพราะชีวิตเป็นของสากลทั่วโลก คน สัตว์ และพืช ล้วนอยู่ร่วมโลกสากล เพราะมนุษย์ผู้มีอาการครบ ๓๒ ย่อมจะสามารถฝึกฝนให้เกิดปัญญาในตนตามหลักในภูมิปัญญาไทยได้ เป็นคลังอารยธรรมทางปัญญาของโลก เพราะมนุษย์ทุกภูมิภาค สามารถฝึกฝนการออกเสียงให้ดังในใจด้วยหลักกำกับความเที่ยงตรง เข้าถึงภาษาธัมม สัจจธัมมในองค์ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า บัดนี้คนไทยยุคใหม่สามารถเปลี่ยนผ่านเสียงธัมมเที่ยงแท้ให้เข้าอยู่ในหลักสูตรฝึกฝนการออกเสียงได้ด้วยมาตรฐานทางวิทยาศาสตร์ได้ด้วยมาตรฐานทางสารสนเทศ ในการสื่อสารผ่านเทคโนโลยีดิจิทัลไร้สาย มีราชบัณฑิตยสถานผ่านสำนักวิทยาศาสตร์รับรองมาตรฐานและกำกับการสืบทอดภูมิปัญญาไทยสากลนี้แก่มวลชนได้เป็นลำดับ คือ ชาวไทย ชาวภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตลอดจนถึงชาวโลก ในทุกภูมิภาคคือ ยุโรป อเมริกา แอฟริกา และแน่นอนในเอเชียที่กล่าวถึงโดยสังเขป นี่เป็นฐานของโลกที่บ่งบอกว่า ประเทศไทยมีความสำคัญต่อภูมิภาคเอเชีย โดยเฉพาะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่จะสามารถชี้แนะให้ผู้คนในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกได้นำพาตนเองออกจากบ่วงบาตของกระบวนการประชาธิปไตยหนึ่ง ออกจากบ่วงบาตกระบวนการเศรษฐกิจโลกสอง ออกจากบ่วงบาตกระบวนการกฎหมาย กฎบัตร สนธิสัญญาสาม และสูงสุดแห่งตนคือสามารถอยู่อย่างมีความสุขโดยไม่ติดบ่วงบาตเหล่านี้ แม้ว่าจะอยู่ท่ามกลางกระแสของบ่วงบาตเหล่านี้ก็ตาม

ผู้เจริญย่อมอยู่ได้ในทุกสถานะของการจัดตั้งกฎเกณฑ์ในสังคม และเข้าใจในการปรับเปลี่ยน เปลี่ยนผ่านของทุกกระบวนการ เพราะรู้แจ้งในตนว่าอิสระแห่งตน อำนาจแห่งตน ที่สุดของความเจริญในชีวิตตน อยู่ตรงใจที่สร้างสมและฝึกฝนดีแล้วด้วย “เสียงธัมมเทียงแท้” เพียงเท่านั้นเอง ที่จะช่วยจรรโลงโลกให้สรรพชีวิตมีอาหารเป็นโภชนาหารแก่กันและกัน โดยไม่ยึดโยงอยู่กับอำนาจจอมปลอมที่บังเกิดด้วยสมมุติสัจจะ

เพียงจุดสุดยอดแห่งการชำระสะสางใจให้บริสุทธิ์ไร้มลทิน อยู่อย่างเบาพร้อม เราคนไทย ก็สามารถจะนำพาโลกให้อยู่ร่วมกันท่ามกลาง “โภชนาหาร” ที่สร้างความมั่นคงแห่งชีวิต สิ่งเหล่านี้เรียนรู้ให้ประจักษ์ด้วยตนเองได้ใน “โรงเรียนชีวิต” ดังแสดงโดยสังเขปในแผนภูมิต่อไปนี้

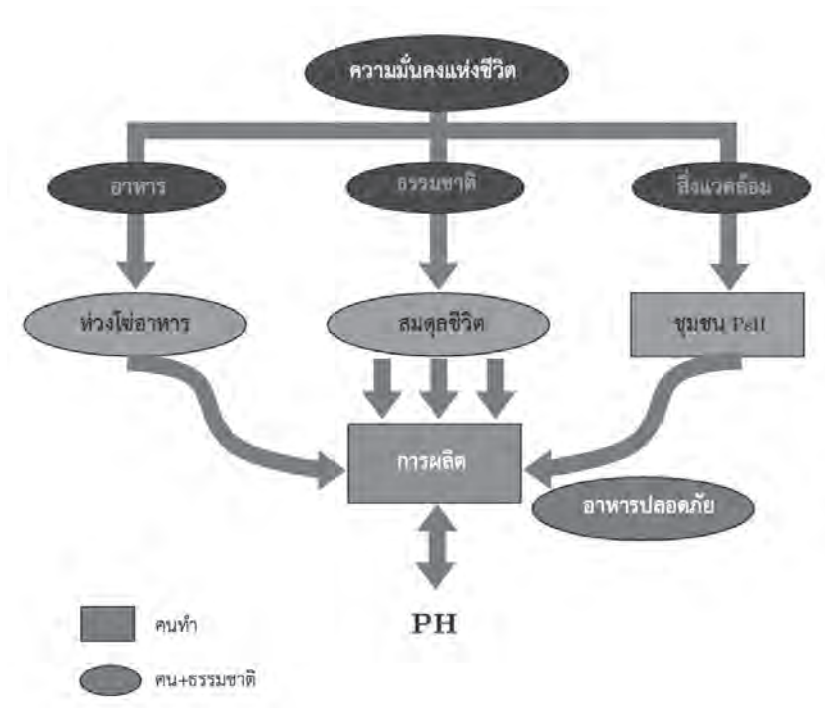
ความมั่นคงแห่งชีวิตมุ่งสู่ PsH กลมกลืนเป็น PH

PsH = Personal Health

PH = Public Health

ทุกคนปลอดภัย สุขภาพ ใจ ดี รวมกันทำให้เข้าถึงระบบสาธารณสุข และร่วมกัน รักษาตนและชุมชนได้ดี ด้วย

๑. อาหาร ความมั่นคงแห่งชีวิต
๒. คุณค่า ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ให้เกิด โภชนาหาร
๓. จัดสมดุล การครองชีวิต ของคน สัตว์ พืช ใน ชุมชน เพื่อการผลิตอาหารสุขภาพ

โรงเรียนชีวิตคืออะไร

โรงเรียนชีวิต เป็นสภาวะการเรียนรู้ชีวิตด้วยตนเอง ไม่มีผู้สอน มีแต่สภาวะตามธรรมชาติในการดำรงชีวิตของคน โดยเฉพาะตนเองกับผู้อื่น ตนเองกับห่วงโซ่อาหาร ตนเองกับธรรมชาติ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ แล้วใส่ใจดูสภาวะภายในของตนเป็นการ **เรียนรู้** เข้าสู่ **รู้จริง** เข้าสู่ **รู้ประจักษ์** และเข้าสู่ **รู้แจ้ง** เพื่อปลดปล่อยตนเองจากบ่วงกรรมจนกว่าจะเข้าสู่สภาวะอิสระ ใจบริสุทธิ์ ไร้มลทิน จนสามารถนำพาตนเอง เป็นโรงเรียนชีวิตภายในตนเอง มีตัวอย่างที่ปฏิบัติผ่านมาจากโรงเรียนชีวิตครั้งที่ ๑ ระหว่างวันที่ ๙-๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖ ดังข้อสรุปที่จะนำมาเสริมในที่นี้

ผลสรุปจากโรงเรียนชีวิต วันที่ ๙-๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๖

ณ มุราห์ฟาร์ม หนองไม้แก่น แปลงยาว ฉะเชิงเทรา
เพื่อสื่อสารกับสมาชิก รุ่นที่ ๑ ที่ไม่ได้เข้าร่วมค้นหาสาระร่วมกัน ณ สถานที่
ผลิตอาหารสุขภาพจากควายนม

กลุ่มผู้เข้าร่วม	Keyword : Life Style	สาระที่กลุ่มได้ชี้แจง
๑. กลุ่มวิทยา ๐๕ มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี ๒๕๐๕ น้องใหม่วิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี ๒๕๐๕	Experience, Impression	คนสามารถแสดงทั้งประสบการณ์ และ ความประทับใจใน ๑๐ นาที ทั้งเขียนและ พูดเป็นแรงบันดาลใจให้ทุกคนได้ร่วมกัน มองสัจธรรมของชีวิต วิเศษจริงๆ นี่คือ การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ learning by doing
๒. กลุ่มสวทคินวาส	Incorporation	ความเอื้อเกื้อกูลกันระหว่างคนป่วยที่มา รักษากับเจ้าหน้าที่ของศูนย์เวชศาสตร์ ฟื้นฟู สวทคินวาส สภาอากาศไทย มีทั้ง PT, OT, พยาบาล, สังคมสงเคราะห์, แพทย์ คือ การร่วมด้วยช่วยกันฟื้นฟูชีวิต ให้ดำเนินต่อไป โดยเฉพาะการใช้ร่างกาย ตามสภาวะพิการให้พออยู่ได้ ส่วนการ ดูแลจิตใจ ยังคงกำลังแสวงหาอยู่
๓. กลุ่มวิจัย	Cooperation	การวิจัยที่สมบูรณ์ ต้องการความร่วมมือ ในการปฏิบัติ เข้าสู่จุดหมายเดียวกัน ผู้สร้าง ผู้รู้ และการวิ่งเข้าสู่เส้นชัยร่วมกัน ต้องสร้างทั้งงาน และสร้างทั้งตน เพื่อให้ ทุกหน่วย เข้าใจ เข้าถึง และเติมงานไป พร้อมกันสู่จุดหมายปลายทาง
๔. กลุ่มดูแลร่างกายและจิตใจ	Intelligence, Intuition	การดูแลร่างกาย ต้องรู้จักกินอยู่เป็น ด้วยฐานความรู้เป็น Intelligence การดูแลจิตใจนั้น ต้องหยาใจเป็น คือใจ อยู่กับลมหายใจเพื่อเจริญปัญญานี้คือ ฐานปัญญาแห่งตนเป็น Intuition

กลุ่มผู้เข้าร่วม	Keyword : Life Style	สาระที่กลุ่มได้ชี้แจง
๕. กลุ่มดำเนินการ	Focus vs Human right	ผู้ดำเนินการ ต้อง Focus ชีวิต ในบริบทที่ธรรมชาติให้มา เพื่อการเรียนรู้จริงด้วยตนเอง โดยเฉพาะมนุษย์ต้องรู้จริงว่า ความถูกต้องคืออะไร “การเป็นอยู่” คือ ห่วงโซ่ของชีวิตที่ไม่สามารถแยกส่วนได้ ความถูกต้องของคน = Human Right ผลการจัดการสุดท้ายคือธรรมชาติ สิ่งอื่น ๆ ในชีวิตเป็นเพียงทางผ่านที่ไม่สามารถปิดกั้นการเรียนรู้ภายในตน ผู้มีปัญญาจะต้องรู้จัก Focus เพื่อเข้าสู่เส้นชัย โดยไม่รุ่งรังและหนักหน่วง
๖. กลุ่มเจ้าของฟาร์ม	Operation related to Natural Control	ทำอะไร คิดอะไรไม่สำคัญ แต่สำคัญที่ต้องวัดผลว่า เมื่อทำจริง แล้วได้ผลอย่างไร ดังนั้น operation แต่ละครั้งต้องตรวจสอบผล แล้วพิจารณา จะเห็นว่า บนเส้นทางของธุรกิจด้านสร้างอาหารสุขภาพไม่ได้ขึ้นอยู่กับเทคโนโลยีอย่างเดียว แต่ต้องพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก เหตุผลเพราะโซ่อาหารเป็นวงจรของชีวิตต่อชีวิต จึงขึ้นอยู่กับธรรมชาติที่คุมเกมของชีวิตตลอดเวลา ถ้าเราจัดการไม่ทันธรรมชาติ และไม่สมกับธรรมชาติ อาจจะได้ผลแต่ไม่ยั่งยืน และใช้ต้นทุนสูง
๗. ธรรมชาติในฟาร์ม	คน สัตว์ พืช อยู่ในกิจกรรมตลอดเวลา	ในเวลา ๒ วัน ทุกคนได้เห็นตลอดเวลา ว่าคน สัตว์ พืช อยู่ร่วมกันได้อย่างไร ในสภาวะดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ ตลอดเวลา ๒๔ ชั่วโมง โดยสามารถผลิตอาหารสุขภาพมาเสนอบนโต๊ะอาหาร นี่ก็จากธรรมชาติสู่เทคโนโลยี และจากฟาร์มสู่โต๊ะอาหาร ผู้เรียนต้องเข้าใจ เข้าถึงการกินอาหารสุขภาพนี้คือ จากโต๊ะอาหารสู่ร่างกาย ก่อนนอน

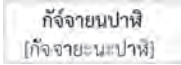

กลุ่มผู้เข้าร่วม	Keyword : Life Style	สาระที่กลุ่มได้ชี้แจง
		และตื่นเช้าจะได้พิจารณาว่าอาหารเข้าสู่ร่างกายเป็นทั้งในรูปและเป็นทั้งในนาม ดังนั้น การควบคุมให้อาหารเป็นปัจจัยสร้างกายและใจในตนเอง ต้องทำและฝึกฝนตลอดเวลา นี่คือโรงเรียนชีวิตจากนอกมาสู่ใน ส่วนที่จะก้าวหน้าจนถึงจุดหมายปลายทางก็เป็นการเรียนรู้ตลอดเวลา จนเข้าสู่การเป็น โรงเรียนชีวิตภายในตนเอง เป็นเรื่อง que ทุกคนต้องนำมาปฏิบัติเป็นกิจวัตรประจำวัน

กิจการโรงเรียนชีวิตยังคงดำเนินการต่อเนื่อง เมื่อได้โอกาสนัดหมายผู้สนใจเข้าร่วมตามสถานที่แหล่งผลิตอาหารสุขภาพ เป็นแหล่งเหนี่ยวนำให้พิจารณากรอบของธรรมชาติที่มนุษย์จะสามารถประกอบกิจการผลิตอาหารสุขภาพไว้บริการผู้มาเยือน และดำเนินการในกิจการของโรงเรียนชีวิตช่วงสั้น ๆ ๑-๒ วันได้ โดยมีอาหารพร้อมกิน เพื่อพิจารณาอาการ ๓๒ จากการกินเป็น ส่องต่อสู่การอยู่เป็น และเสริมสร้างกายใจให้ตระหนักรู้ในความจริงของชีวิตต่อไป

ตระหนักรู้ในหลักสัจจธัมและเสียงธัมม์เที่ยงแท้

เสียง นำแสงสว่างสู่การตระหนักรู้ในความจริงของสรรพสิ่ง เสียงนี้ คือ เสียงธัมม์เที่ยงแท้ จะหาได้ที่ไหน

จะหาได้โดยหันหน้าเข้าสู่คลังอารยธรรมทางปัญญา ซึ่งกำลังจะปรากฏเป็นการฝึกอบรมตามหลักสูตรระยะสั้น “การออกเสียงธัมม์เที่ยงแท้” ตามหลักไวยากรณ์กัจจายนะปาฬิ ซึ่งเป็นการพิมพ์ “อักษรสยาม-ปาฬิ” คู่ขนานอักษรวิธี “**ลหุครุ สัททอักษรไทย-ปาฬิ**” เป็นงานสืบทอดภูมิปัญญาไทยสากลสู่มวลชน เป็นกิจการ ประสาน บูรณาการ โยงสัมพันธ์ ระหว่างหน่วยงานหลัก คือ

๑) กองทุน สนทนาธัมมนำสุข ท่านผู้หญิง ม.ล.มณีรัตน์ บุณนาค ในพระสังฆราชูปถัมภ์ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก องค์ที่ ๑๙ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

- ๒) มูลนิธิพระไตรปิฎกสากล
- ๓) คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ๔) ราชบัณฑิตยสถาน

ขออนุโมทนาอย่างยิ่งกับผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายที่ได้อุทิศสาคะ ประสานประโยชน์สูงสุดในการรักษาภาษาธรรมแห่งองค์ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า และปฏิบัติการให้ปรากฏพร้อมการสืบทอดในมนุษยชาตินี้คือหลักของแผ่นดินไทย ที่จะคุ้มครองคนไทยให้ตระหนักรู้ในคุณแผ่นดิน แผ่นฟ้า และธาตุ ๔ อากาโร ๓๒ ที่จะดำเนินชีวิตต่อไป ด้วยอาหารความมั่นคงแห่งชีวิต

เอกสารอ้างอิง

๑. มูลนิธิพระไตรปิฎกสากล. (๒๕๕๖) *สังฆายะเตปิฎกะ พระไตรปิฎกเสียงอ่านปาฬิพิมพ์ด้วยอักขรวิธี “ลหุครุ สัททอักษรไทย-ปาฬิ”* (ฉบับพิเศษ).
๒. กัจจายะนะมหาเถระ. (๒๕๕๗) *กัจจายนพยากรณ อักษรสยาม, อนุสรณ์ ฤทธิวัฒน์กุล* ถอดอักษรจากฉบับอักษรโรมัน (Kaccayanavyakaranam) เป็น อักษรสยาม-ปาฬิ. กรุงเทพฯ : กองทุน สนทนาธรรมนำสุขฯ ในพระสังฆราชูปถัมภ์ฯ.
๓. กองทุนสนทนาธรรมนำสุข ท่านผู้หญิง ม.ล. มณีรัตน์ บุนนาค ในพระสังฆราชูปถัมภ์สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. (๒๕๕๗) *ปาฬิเตปิฎกะ พระไตรปิฎกสากล พ.ศ. ๒๕๕๗ พิมพ์คู่ขนาน อักษรสยาม-ปาฬิ กับ อักขรวิธี “ลหุครุ สัททอักษรไทย-ปาฬิ”* ชุด ๑๐๐ เล่ม.
๔. กองทุนสนทนาธรรมนำสุข ท่านผู้หญิง ม.ล. มณีรัตน์ บุนนาค ในพระสังฆราชูปถัมภ์สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. (๒๕๕๗) *ภิกขุปาติโมกข์ ปาฬิ อักษรสยาม พิมพ์คู่ขนาน อักษรสยาม-ปาฬิ กับ อักขรวิธี “ลหุครุ สัททอักษรไทย-ปาฬิ”*.

ภาคผนวก

เสียงปาฬิ คือ เสียงธัมมเทียงแท้ เป็นผัสสาหาร

เสียง พระพุทธเจ้าทรงสอนมีบันทึกในพระอภิธรรมปิฎกเรียกว่า นามอาหาร รวมถึงผัสสาหาร ซึ่งหมายถึงอาหารที่เกิดขึ้นในทวารทั้ง ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เช่นเสียงเกิดหู เป็น โสตสัมผัสสาหาร ได้แก่ เสียงปาฬิ หรือเสียงพระธัมมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่บันทึกในพระไตรปิฎก เป็น โสตสัมผัสสาหาร ที่เยี่ยมยอด เป็นการเลี้ยงใจให้มั่นคง มีความสำคัญไม่น้อยกว่า รূปอาหาร ที่มนุษย์รู้จักกันทั่วไป เพราะนามอาหาร สามารถเป็นยาที่มีคุณภาพมากกว่ารูปอาหาร ซึ่งมนุษย์สามารถนำมาประพาสปฏิบัติโดยการออกเสียงปาฬิให้ถูกต้องได้

เสียงปาฬิในพระพุทธศาสนาที่มีอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมิ เป็นภูมิปัญญาไทยสากลของเผ่าไท หรือชนเชื้อชาติไทในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงใช้ภูมิปัญญาไทยถอดเสียงปาฬิเป็นอักษร ให้ชื่อว่า อักษรสยาม-ปาฬิ ในพระไตรปิฎก จปร. พ.ศ. ๒๔๓๖ (ดูรายละเอียดข้อ ๑) ซึ่งปัจจุบันโครงการพระไตรปิฎกสากล ในพระสังฆราชูปถัมภ์สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ซึ่งมีสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงเป็นประธานกิตติมศักดิ์เป็นพระองค์แรก สามารถจัดพิมพ์เป็นชุดสัททอักษระ ได้แก่ อักษรวิธี “ลหุครุ สัททอักษระไทย-ปาฬิ” นอกจากนี้เสียงปาฬิยังสามารถถอดเป็นอักษรโรมัน-ปาฬิ (ดูรายละเอียดข้อ ๒) และ อักษรของเผ่าไทต่าง ๆ เช่น อักษรไทใหญ่-ปาฬิ เป็นต้น โดยใช้เทคนิคการพิมพ์คู่ขนานระหว่างอักษรของชนชาติต่าง ๆ คู่กับ “ลหุครุ สัททอักษระไทย-ปาฬิ” ซึ่งจะเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาไทยสากลในมวลชนทั้งในภูมิภาคและทั่วโลกโดยมีรูปอักษรไทยเป็นศูนย์กลางเชื่อมโยง (ดูรายละเอียดข้อ ๓)

ตัวอย่างเสียงปาฬิที่พิมพ์ด้วยอักษรต่าง ๆ และสามารถพิมพ์คู่ขนานกับ “ลหุครุ สัททอักษระไทย-ปาฬิ” ที่สามารถเขียนเสียงพระธัมมได้อย่างเที่ยงแท้แน่นอนตรง จะทำให้เสียงปาฬิซึ่งเป็นภูมิปัญญาไทยสากลเป็นผัสสาหารในการเลี้ยงใจให้มั่นคงทั้งในภูมิภาคและทั่วโลก โดยเฉพาะตัวอย่างการเรียงพิมพ์ที่นำมาเสนอนี้เป็นส่วนหนึ่งของ

ภิกขุปาติโมกข์ปาฬิ
(ภิกขุปาติโมกข์ปาฬิ)

ซึ่งเป็นเสียงปาฬิที่บันทึกข้อปฏิบัติของภิกษุ ที่เกี่ยวกับอาหาร ได้แก่ ๑. นมโค [สัปป], ๒. นมสด [นะวะนัตัง], ๓. น้ำมัน [เตสัง], ๔. น้ำผึ้ง [มะฮฺ], ๕. น้ำอ้อย [ผาณัตัง], ๖. ปลา [มังโฆ], ๗. เนื้อสัตว์ [มังสัง], ๘. นมต้ม [พิรัง], ๙. นมเปรี้ยว [ติเต] (ดูรายละเอียดข้อ ๔)

อาหารของโรงเรียนชีวิต คือ อาหาร ๒ ประเภทที่จะต้องมีความคู่กัน คือ รูปอาหาร และนามอาหาร ตัวอย่างรูปอาหารคืออาหาร ๙ ประเภทที่เป็นยา (ดูรายละเอียดข้อ ๔) ส่วนการออกเสียงปาฬิที่แน่นอนตรงด้วยการเขียนในระบบ สัททอักษรไทย-ปาฬิ คือ นามอาหาร ซึ่งเป็นภูมิปัญญาไทยสากล

ภิกขุปาติโมกข์ปาฬิ ฉบับพิมพ์คู่ขนานอักษร พ.ศ. ๒๕๕๗

เล่มปาฬิที่ ๒ ย่อน้ำที่ ๘๒๙/๒

1. อักษรสยาม-ปาฬิ พิมพ์คู่ขนาน อักษรวิธี “ลหุครุ สัททอักษรไทย-ปาฬิ”

2-829/2

สัปปิ ¹	นนวนิ ²	เตล ³	มธุ ⁴	ผาณิ ⁵
[สั ป]	[นะวะ นี ตัง]	[เต ลัง]	[มะ ธุ]	[ผาณิ ตัง]
มัจฉ ⁶	มังส ⁷	ชีร ⁸	ทธิ ⁹	
[มัจ โฉ]	[มัง สัง]	[ชี รัง]	[ตะ ธิ]	

2. อักษรโรมัน-ปาฬิ พิมพ์คู่ขนาน อักษรวิธี “ลหุครุ สัททอักษรไทย-ปาฬิ”

2-829/2

sappi ¹	navanītaṃ ²	telam ³	madhu ⁴	phāṇitaṃ, ⁵
[สั ป]	[นะวะ นี ตัง]	[เต ลัง]	[มะ ธุ]	[ผาณิ ตัง]
maccho ⁶	maṃsaṃ ⁷	khīraṃ ⁸	dadhi, ⁹	
[มัจ โฉ]	[มัง สัง]	[ชี รัง]	[ตะ ธิ]	

3. อักษรไทใหญ่-ปาฬิ พิมพ์คู่ขนาน อักษรวิธี “ลหุครุ สัททอักษรไทย-ปาฬิ”

2-829/2

သပ်ပိ ¹	နဝနီတံ ²	တေလံ ³	မဏ္ဍ ⁴	မာဏိတံ, ⁵
[สั ป]	[นะวะ นี ตัง]	[เต ลัง]	[มะ ธุ]	[ผาณิ ตัง]
မမ္မဇာ ⁶	မံသံ ⁷	စီရံ ⁸	တထိ, ⁹	
[มัจ โฉ]	[มัง สัง]	[ชี รัง]	[ตะ ธิ]	

4. แปลจาก เสียงปาฬิ เป็น ภาษาไทย

นมโค¹ นมสด² น้ำมัน³ น้ำผึ้ง⁴ น้ำอ้อย⁵
ปลา¹ เนื้อสัตว์⁷ นมต้ม⁸ นมเปรี้ยว⁹

88. paṇītabhojanasikkhāpadam

2-829

[ปะณิตะ·โภชะนะ·สิก·ขาปะ·ตัง]

ห้ามขออาหารที่ปราณีตมาเพื่อตนเอง

กฎการตัดพยางค์จากคำที่เขียนด้วยอักษรสยาม-ปาฬิ เพื่อการอ่านออกเสียงโดยอัตโนมัติ

ชิตชนก เหลือสินทรัพย์
ราชบัณฑิต สำนักวิทยาศาสตร์

บทคัดย่อ

อักษรสยาม-ปาฬิ เป็นอักษรที่ใช้กำกับวิธีการออกเสียงปาฬิ ซึ่งเป็นภาษาสำหรับบันทึกคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก พ.ศ. ๒๔๓๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงโปรดให้มีการกำหนดอักขระชุดนี้เพื่อให้ทุกคนสามารถอ่านออกเสียงปาฬิได้ถูกต้องตรงกับเสียงปาฬิเดิม คำแต่ละคำประกอบด้วยกลุ่มของพยางค์ซึ่งมีความสำคัญต่อการอ่านออกเสียง ดังนั้นก่อนการอ่านคำที่เขียนด้วยอักษรสยาม-ปาฬิ จึงจำเป็นต้องตัดกลุ่มอักษรสยาม-ปาฬิ ในคำนั้นให้ตรงกับพยางค์ที่ถูกต้อง คำปาฬิสามารถอ่านออกเสียงแบบ ลหุ ครุ และกล้ำตัวอักษร ในบทความนี้ เสนอกฎการตัดพยางค์จากคำที่เขียนด้วยอักษรสยาม-ปาฬิ พร้อมทั้งระบุว่าต้องอ่านแบบลหุครุ หรือกล้ำตัวอักขระ และพบว่ากฎที่สกัดได้ทั้งหมดมีจำนวน ๓๒ กฎ กฎที่สกัดได้สามารถนำไปใช้ตรวจสอบความถูกต้องของการใช้อักษรสยาม-ปาฬิ ในการกำกับการอ่านออกเสียงปาฬิของคำในพระไตรปิฎก พยางค์ที่ตัดโดยใช้กฎเหล่านี้สามารถนำไปแปลงเป็นเสียงอ่านในกระบวนการสังเคราะห์เสียงอัตโนมัติด้วยคอมพิวเตอร์ ซึ่งจะทำให้เสียงอ่านไม่ผิดเพี้ยนอีกต่อไป

คำสำคัญ : อักษรสยาม-ปาฬิ, คำปาฬิ, การตัดพยางค์

๑. อักษรสยาม-ปาฬิ

อักษรสยาม-ปาฬิ เป็นอักษรที่ใช้กำกับวิธีการออกเสียงปาฬิ ซึ่งเป็นภาษาสำหรับบันทึกคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก พ.ศ. ๒๔๓๖^๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงโปรดให้มีการกำหนดอักษรชุดนี้ เพื่อให้ทุกคนสามารถอ่านออกเสียงปาฬิได้ถูกต้องตรงกับเสียงปาฬิเดิม^๒ อักษรสยาม-ปาฬิ ประกอบด้วยพยัญชนะและสระรวม ๔๑ อักษร^๓ แบ่งเป็นพยัญชนะจำนวน ๓๓ อักษร คือ ก ข ค ฆ ง จ ฉ ช ฌ ญ ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ ต ถ ท ธ น ป ผ ฝ ภ ม ย ร ล ว ส ห ฬ อ (เสียงนิคหิต) และสระจำนวน ๘ อักษรคือ ะ ำ ิ ี ึ ุ เ โ มีสัญลักษณ์พิเศษอีก ๔ อักษร คือ ั (ไม้เอยะ) ฌ (ไม้วัญฌการ) ฌ (ไม้ยามักการ) ฌ (นิคหิต) ตัวอย่างเช่น สัพพัญญู สักยปุตโต ซึ่งปัจจุบันเขียนเป็นสัททอักษไทย-ปาฬิ ว่า [สะ-บัพฺญ-ละ-นัง] และ [สะ-กยะ-ปุต-โต]^๔

๒. นิยามและสมมติฐาน

สระและสัญลักษณ์บางตัวในอักษรสยาม-ปาฬิ เวลาเขียนสามารถอยู่ได้ทั้งข้างบน ข้างล่าง หรือ ระดับเดียวกับตัวพยัญชนะ สระและสัญลักษณ์ที่ต้องอยู่ข้างบนพยัญชนะคือ ั (ไม้เอยะ) ิ (ไม้ไอ) ึ (ไม้อี) ฌ (ไม้วัญฌการ) ฌ (ไม้ยามักการ) ฌ (นิคหิต) สระที่ต้องอยู่ข้างล่างพยัญชนะคือ ุ (ไม้อุ) ุ (ไม้อุ) สระและสัญลักษณ์ที่อยู่ระดับเดียวกับพยัญชนะคือ ำ (ไม้อา) เ (ไม้เอ) โ (ไม้โอ) เมื่อพิมพ์ด้วยคอมพิวเตอร์ทั้งตัวพยัญชนะ สระ และสัญลักษณ์ทั้งหมดในอักษรสยาม-ปาฬิ จะถูกเก็บในหน่วยความจำของคอมพิวเตอร์เรียงกันอยู่ในระดับเดียวกันตัวอย่างเช่น อัธถัญญิ จะถูกเก็บในคอมพิวเตอร์เรียงกันแบบนี้ อั ธ ฏ ญ ิ ให้หากฎการตัดพยางค์ที่แน่นอนได้ในบทความนี้เราสมมติว่าอักษรทุกตัวของคำที่เขียนด้วยอักษรสยาม-ปาฬิ เรียงอยู่ในระดับเดียวกันและจะไม่แยกอักษรตามหน้าที่ว่าเป็นพยัญชนะ สระ หรือสัญลักษณ์พิเศษ แต่เราจะแยกอักษรออกเป็น ๒ กลุ่ม ตามนิยามต่อไปนี้

นิยามที่ ๑ อักษรกลุ่มที่ ๑ คือกลุ่มอักษรที่ประกอบด้วยอักษรต่อไปนี้ คือ {ก ข ค ฆ ง จ ฉ ช ฌ ญ ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ ต ถ ท ธ น ป ผ ฝ ภ ม ย ร ล ว ส ห ฬ อ}

นิยามที่ ๒ อักษรกลุ่มที่ ๒ คือกลุ่มอักษรที่ประกอบด้วยอักษรต่อไปนี้คือ { ั ำ ิ ี ึ ุ เ โ ฌ ฌ ฌ }

๓. กฎที่สกัดและตัวอย่าง

สมมติว่าคำที่ต้องการตัดพยางค์คือคำ **อัครถัญหิ** ซึ่งเมื่อเก็บในคอมพิวเตอร์แล้วจะประกอบด้วยสายอักขระ หรือ string ต่อไปนี้ **อ ั ต ั ถ ัญ ห ิ** อักขระแต่ละตัวจะถูกวางเรียงตามตำแหน่งตั้งแต่ตำแหน่งที่ ๑ ไปจนถึงตำแหน่งสุดท้าย ในตัวอย่างคำที่จะตัดพยางค์นี้อักขระ **อ** จะอยู่ที่ตำแหน่งที่ ๑ ของสายอักขระ อักขระ **ะ** อยู่ที่ตำแหน่งที่ ๘ และอักขระ **ิ** อยู่ที่ตำแหน่งที่ ๑๐ ซึ่งเป็นตำแหน่งสุดท้าย

เรากำหนดให้ t_i คืออักขระตำแหน่ง i ในที่นี้ตำแหน่ง i คือตำแหน่งที่เราสนใจ หรือกล่าวอีกอย่างว่าตำแหน่ง i คือตำแหน่งปัจจุบัน จากตัวอย่างข้างต้นเราจะได้ว่า $t_1 = \text{อ}$, $t_8 = \text{ะ}$, $t_{10} = \text{ิ}$ หลังจากอักขระตำแหน่งสุดท้าย เรากำหนดให้ Δ เป็นสัญลักษณ์พิเศษที่เป็นตัวปิดท้ายสายอักขระ ดังนั้นในตัวอย่างนี้สายอักขระทั้งหมด คือ **อ ั ต ั ถ ัญ ห ิ Δ**

ขั้นตอนแรกสุดที่ต้องทำก่อนการตัดพยางค์ตามกฎที่สกัดได้ก็คือ การรวบอักขระเข้าด้วยกัน ๒ อักขระ เพื่อให้อ่านออกเสียงกล้ำได้ อักขระ ๒ ตัว จะถูกรวบเข้าด้วยกันก็ต่อเมื่อมีสัญลักษณ์ **ะ** ปรากฏอยู่ ตัวอย่างเช่น **พ ร์** ห่ม อักขระ **พ** และ **ร** จะถูกรวบเข้าด้วยกันและอ่านกล้ำเสียง อักขระ **ห** และ **ม** ก็เช่นเดียวกันเราใช้วงเล็บ [และ] คร่อมตัวอักขระที่ถูกรวบเข้าด้วยกัน ดังนั้น อักขระ **พ** และ **ร** จะเขียนเป็น [พร] รายละเอียดของกฎต่าง ๆ เป็นดังต่อไปนี้

0. String: $t_i t_{i+1} t_{i+2}$

Rule 0: If $t_i \in A$ and $t_{i+1} = \varepsilon$ and $t_{i+2} \in A$

[$t_i t_{i+2}$]

ตัวอย่าง $t_i = \text{ห}$, $t_{i+1} = \varepsilon$, $t_{i+2} = \text{ม} \rightarrow [\text{หม}]$

เสียงอ่านของพยางค์ที่มีสระ อะ หรือมี ไหมอะ มีทั้งที่เป็นเสียง ครุ และ ลหุ^๕ เพื่อระบุประเภทเสียงนี้เราใช้คำในวงเล็บเหลี่ยม [ลหุ] และ [ครุ] แทนท้ายพยางค์ที่ตัดแล้ว กฎข้ออื่น ๆ ที่ใช้ในการตัดพยางค์มีดังต่อไปนี้

1. **String:** $t_i t_{i+1}$
Rule: If $t_i \in A$ and $t_{i+1} \in A$,
then $t_i \varnothing [\text{ลหุ}]$
Next scanning position: t_{i+1}
2. **String:** $t_i [t_{i+1} t_{i+3}]$
Rule: If $t_i \in A$,
then $t_i \varnothing [\text{ลหุ}]$
Next scanning position: t_{i+1}
3. **String:** $[t_i t_{i+2}] t_{i+3}$
Rule: If $[t_i t_{i+2}]$ is from the first step and $t_{i+3} \in A$,
then $[t_i t_{i+2}] \varnothing [\text{ลหุ}]$
Next scanning position: t_{i+3}
4. **String:** $[t_i t_{i+2}] [t_{i+3} t_{i+5}]$
Rule: If $[t_i t_{i+2}]$ is from the first step,
then $[t_i t_{i+2}] \varnothing [\text{ลหุ}]$
Next scanning position: $[t_{i+3} t_{i+5}]$
5. **String:** $t_i t_{i+1}$
Rule: If $t_i \in A$ and $t_{i+1} = \Delta$,
then $t_i \varnothing [\text{ลหุ}]$
Next scanning position: *terminated*
6. **String:** $t_i t_{i+1} t_{i+2}$
Rule: If $t_i \in A$ and $t_{i+1} \in \{ \text{อ ออ ออ ออ } \}$ and $t_{i+2} = \Delta$,
then $t_i t_{i+1} [\text{ลหุ}]$
Next scanning position: *terminated*
7. **String:** $t_i t_{i+1} t_{i+2} t_{i+3}$
Rule: If $t_i \in A$ and $t_{i+1} \in \{ \text{อ ออ ออ ออ } \}$ and $t_{i+2} \in A$ and, $t_{i+3} \neq \text{อ}$
then $t_i t_{i+1} [\text{ลหุ}]$
Next scanning position: t_{i+2}
8. **String:** $[t_i t_{i+2}] t_{i+3} t_{i+4}$
Rule: If $[t_i t_{i+2}]$ is from the first step and $t_{i+3} \in \{ \text{อ ออ ออ ออ } \}$ and $t_{i+4} = \Delta$,
then $[t_i t_{i+2}] t_{i+3}$
Next scanning position: *terminated*
9. **String:** $t_i t_{i+1} [t_{i+2} t_{i+4}]$
Rule: If $t_i \in A$ and $t_{i+1} = \text{อ}$ and $[t_{i+2} t_{i+4}]$ is from rule 0,
then $t_i \varnothing [\text{ลหุ}]$
Next scanning position: $[t_{i+2} t_{i+4}]$

10. **String:** $t_i t_{i+1} [t_{i+2} t_{i+4}]$
Rule: If $t_i \in A$ and $t_{i+1} \in \{ \text{๐}, \text{๑}, \text{๒}, \text{๓}, \text{๔}, \text{๕}, \text{๖}, \text{๗}, \text{๘}, \text{๙} \}$,
then $t_i t_{i+1} [\text{๐๓}]$
Next scanning position: $[t_{i+2} t_{i+4}]$
11. **String:** $t_i t_{i+1} t_{i+2} t_{i+3}$
Rule: If $t_i \in A$ and $t_{i+1} \in \{ \text{๐}, \text{๑}, \text{๒}, \text{๓}, \text{๔}, \text{๕}, \text{๖}, \text{๗}, \text{๘}, \text{๙} \}$ and $t_{i+2} \in A$ and $t_{i+3} = \text{๐}$,
then $t_i t_{i+1} t_{i+2}$
Next scanning position: t_{i+4}
12. **String:** $t_i t_{i+1} t_{i+2} t_{i+3}$
Rule: If $t_i \in A$ and $t_{i+1} \in \{ \text{๐}, \text{๑}, \text{๒}, \text{๓}, \text{๔}, \text{๕}, \text{๖}, \text{๗}, \text{๘}, \text{๙} \}$ and $t_{i+2} \in A$ and $t_{i+3} \in A$,
then $t_i t_{i+1} t_{i+2}$
Next scanning position: t_{i+3}
13. **String:** $t_i t_{i+1} t_{i+2} t_{i+3}$
Rule: If $t_i \in A$ and $t_{i+1} \in \{ \text{๐}, \text{๑}, \text{๒}, \text{๓}, \text{๔}, \text{๕}, \text{๖}, \text{๗}, \text{๘}, \text{๙} \}$ and $t_{i+2} \in A$ and $t_{i+3} \in B$,
then $t_i t_{i+1} [\text{๐๓}]$
Next scanning position: t_{i+2}
14. **String:** $t_i t_{i+1} t_{i+2} t_{i+3}$
Rule: If $t_i \in A$ and $t_{i+1} \in \{ \text{๐}, \text{๑}, \text{๒}, \text{๓}, \text{๔}, \text{๕}, \text{๖}, \text{๗}, \text{๘}, \text{๙} \}$ and $t_{i+2} \in A$ and $t_{i+3} = \text{๐}$,
then $t_i t_{i+1} [\text{๐๓}]$
Next scanning position: t_{i+2}
15. **String:** $t_i t_{i+1} t_{i+2}$
Rule: If $t_i \in A$ and $t_{i+1} \in \{ \text{๐}, \text{๑}, \text{๒}, \text{๓}, \text{๔}, \text{๕}, \text{๖}, \text{๗}, \text{๘}, \text{๙} \}$ and $t_{i+2} = \text{๑}$,
then $t_i t_{i+1}$
Next scanning position: t_{i+2}
16. **String:** $t_i t_{i+1}$
Rule: If $t_i \in A$ and $t_{i+1} = \text{๑}$,
then $t_i \text{๐} [\text{๐๓}]$
Next scanning position: t_{i+2}
17. **String:** $[t_i t_{i+2}] t_{i+3}$
Rule: If $[t_i t_{i+2}]$ is from the first step and $t_{i+3} \in B$,
then $[t_i t_{i+2}] t_{i+3}$
Next scanning position: t_{i+4}

18. **String:** $t_i t_{i+1} t_{i+2}$
Rule: If $t_i \in A$ and $t_{i+1} = \circ$ and $t_{i+2} \in A$,
then $t_i \rightsquigarrow [\text{ลหุ}] \nabla^\circ$
Next scanning position: t_{i+2}
19. **String:** $t_i t_{i+1} t_{i+2}$
Rule: If $t_i \in A$ and $t_{i+1} = \circ$ and $t_{i+2} = \Delta$, then $t_i \rightsquigarrow [\text{ลหุ}] \nabla^\circ$
Next scanning position: *terminated*
20. **String:** $t_i t_{i+1} t_{i+2}$
Rule: If $t_i \in A$ and $t_{i+1} = \circ$ and $t_{i+2} = \text{ , }$,
then $t_i \rightsquigarrow [\text{ลหุ}] \nabla^\circ$
Next scanning position: t_{i+3}
21. **String:** $t_i t_{i+1} t_{i+2} t_{i+3}$
Rule: If $t_i = \text{ ิ }$ and $t_{i+1}, t_{i+2} \in A$ and $t_{i+3} \neq \text{ ี }$,
then $t_i t_{i+1}$
Next scanning position: t_{i+2}
22. **String:** $t_i t_{i+1} t_{i+2} t_{i+3}$
Rule: If $t_i = \text{ ิ }$ and $t_{i+1}, t_{i+2} \in A$ and $t_{i+3} = \text{ ี }$,
then $t_i t_{i+1} \overset{\sigma}{\rightsquigarrow} t_{i+2}$
Next scanning position: t_{i+4}
23. **String:** $t_i t_{i+1} t_{i+2}$
Rule: If $t_i \in A$ and $t_{i+1} \in \{ \text{ , ุ } \}$ and $t_{i+2} \notin A$,
then $t_i t_{i+1}$
Next scanning position: t_{i+2}
24. **String:** $t_i [t_{i+1} t_{i+3}]$
Rule: If $t_i \in \{ \text{ ิ ี } \}$ and $[t_{i+1} t_{i+3}]$ is from the rule 0,
then $t_{i+1} \{ \text{ ิ ี } \} t_{i+3}$
Next scanning position:
25. **String:** $t_i t_{i+1} t_{i+2} t_{i+3}$
Rule: If $t_i = \text{ ี }$ and $t_{i+1}, t_{i+2} \in A$ and $t_{i+3} = \text{ ี }$,
then $t_i t_{i+1} \overset{\sigma}{\rightsquigarrow} t_{i+2}$
Next scanning position: t_{i+4}
26. **String:** $t_i t_{i+1} t_{i+2}$
Rule: If $t_i = \text{ ี }$ and $t_{i+1} \in A$ and $t_{i+2} = \Delta$,
then $t_i t_{i+1}$
Next scanning position: *terminated*

- ในแต่ละกฎหลังการตัดพยางค์แล้ว คำสั่ง next scanning position เป็นการบอกให้พิจารณาอักขระถัดไปหรือให้หยุดการทำงาน ตัวอย่างเช่นในกฎข้อที่ ๓๐ อักขระที่พิจารณาถัดไปคือ ti+3 แต่ในกฎข้อที่ ๒๖ ใช้คำว่า terminate แทนอักขระถัดไป คำนี้หมายความว่าให้สิ้นสุดการพิจารณาอักขระ

๔. ผลสรุป

ในบทความนี้เรากล่าวถึงกฎที่ใช้สำหรับตัดพยางค์ของคำที่เขียนด้วยอักษรสยาม-ปาฬิ และพบว่าทั้งหมด ๓๒ กฎ กฎเหล่านี้สามารถนำไปแปลงเป็นโปรแกรมคอมพิวเตอร์เพื่อให้คอมพิวเตอร์ตัดคำโดยอัตโนมัติได้ และยังสามารถให้คอมพิวเตอร์ตรวจสอบความถูกต้องของการใช้อักษรสยาม-ปาฬิ ในการกำหนดอ่านออกเสียงปาฬิที่ถูกต้องได้ อย่างไรก็ตามการติดตามเสียงปาฬิที่ถูกต้องของแต่ละพยางค์ที่ตัดนั้น จำเป็นต้องวิเคราะห์ความถี่จากเสียงที่คนอ่านจริง เพื่อให้ได้ความถี่มาตรฐาน

บรรณานุกรม

๑. พระไตรปิฎกปาฬิ ฉบับจุลจอมเกล้าบรมมหาราช ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) อักษรสยาม (ฉบับอนุรักษดิจิทัล พ.ศ. ๒๕๕๒ และปรับปรุงจัดพิมพ์ใหม่เป็นฉบับอ้างอิงสากล พ.ศ. ๒๕๕๕) อักษรสยาม, กรุงเทพมหานคร ; ๒๔๓๖
๒. สุรธัช บุญนาค และแม่ชีวิมุตติยา. ๑๑๒ ปี จุลจอมเกล้าบรมมหาราช ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) พระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ชุดแรกของโลก : เทคโนโลยีธรรมสู่โลกโดยคนไทย, กรุงเทพมหานคร; ๒๕๔๘.
๓. กัจจายะนะมหาเถระ. กัจจายนปาฬิ อักษรสยาม-ปาฬิ กองทุนสนทนาธรรมนำสุขา ในพระสังฆราชูปถัมภ์, กรุงเทพมหานคร; ๒๕๕๖.
๔. วิจินตน์ ภาณุพงศ์. “สัททอักษไทย-ปาฬิ”. วารสารราชบัณฑิตยสถาน, ๓๗(๒), ๒๔๗-๒๖๓.
๕. “ลหุครุ ในไวยากรณ์กัจจายะนะปาฬิ” สัชฌายะ-เตปิฎกะ. กองทุนสนทนาธรรมนำสุขา ในพระสังฆราชูปถัมภ์, กรุงเทพมหานคร; ๒๕๕๖.

ตัวอย่างคำในพระไตรปิฎก อักษรสยาม และ ระบบการเขียนเสียงอ่าน ความหลักไวยากรณ์ทั้งจากระบบปาลีเสียงปาลี เขียนด้วย อักษรวิธี “ลหุครุ สัททอักษรไทย-ปาลี”					
หน้าฉบับ อักษรสยาม-ปาลี พระไตรปิฎก จปร. พ.ศ. ๒๕๓๖		สัททอักษรไทย-ปาลี		คำอธิบาย เสียงปาลี อักษรวิธี “ลหุครุ สัททอักษรไทย-ปาลี”	
๓	ขรหโต	[อะระหะโต]	[~๕]	เสียงสระ-อะ ไม่มีตัวสะกดตาม	แสดงรูป สระ-อะ ดังที่สืบไปจริง ออกเสียงเร็ว (ลหุ)
๒	ลักขัฏ	[ลัก-กะ-ปิง]	[กัป]	เสียงสระพินิต ไม่กด	ไม่มี (~) ตัวสะกดตามหลัง พินิตซึ่งสืบ ออกเสียงนานขึ้น (คุ)
๓	มังคละมุตตม	[มังละละ-มุตตะ-มัง]	[มัง~]		เสียง สระ-อะ นาสิก (i) พินิตที่ย่อนไปจริง ออกเสียงเร็ว (ลหุ)
๔	วาสติ	[วัส-สะ]	[วัส]		สระ-เสียงยาว เช่น สระ-อา (a) ที่เป็นเสียงยาว ตัวสะกดตามหลัง ให้ออกเสียงเป็น สระ-เสียงสั้น ออกเสียงเร็ว (ลหุ) พินิตสัททอักษรไทย-ปาลีไปจริง (~)
๕	เตยฺยถา	[เล็-ยะถา]	[เล็]		สัททอักษรไทย-ปาลี ไม่ได้คู่ ประกอบ สระ-เอ สระ-โธ ตัวสะกดตามหลัง ให้ออกเสียงเป็น สระ-เสียงสั้น ออกเสียงเร็ว (ลหุ) สระ-เอ สระ-โธ ไม่ได้คู่ พินิตสืบไปจริง
๖	โปกฺขณ	[โปก-คะ-ระณ-ยัง]	[โปก]	เสียงสระพินิต ไม่กด	สระ-เอ สระ-โธ ไม่ได้คู่ พินิตสืบไปจริง
๗	สพฺยณฺชนิ	[สะ-บฺย-ณ-ชะ-นัง]	[สะ]		เครื่องหมายพินิต (~) แสดงรูป สระ-อะ ออกเสียงเร็ว (ลหุ) สระ-อะ พินิตสระสืบไปจริง
๘	พรหม	[ปุระ-หมะ]	[ปุระ]		ใส่สัททอักษรไทย-ปาลี ไม่ได้คู่ (~) (linkage mark) ระหว่างเสียงที่ควบกัน
๙	ลักขัฏโต	[ลัก-กะ-ปะ-โต]	[ลัก~]		สระ-อะ อิ อุ ไม่มีพยัญชนะเสียงกักตามหลัง เช่น (อุ) สระเสียงสั้นตัวนี้ ให้ออกเสียงนานขึ้น (คุ) สระเสียงยาว พินิตซึ่งสืบให้ พินิตสัททอักษรไทย-ปาลี ไม่ได้คู่ (~) (linkage mark) ระหว่างเสียงที่ควบกัน
๑๐	อติณฺหิ	[อติ-ณะ-ญฺหิ]	[ติ~]	เสียงสระพินิต ไม่กด	
๑๑	ณฺหิ	[กิ-ญฺหิ]	[กิ~]		
๑๒	อตุณฺหิ	[อะ-ตุ-ญฺหิ]	[ตุ~]		
๑๓	ปาตฺวากาสิ	[ปา-ตฺวากาส]	[ปา~]	เสียงสระพินิต ไม่กด	สระ-เสียงยาว ที่มีพยัญชนะเสียงกักตามหลัง สระเสียงยาวตัวนี้ ให้ออกเสียงนานขึ้น (คุ)
๑๔	ตุเมหิ	[ตุ-มะ]	[มะ]		รูปสระ-เอ สระ-โธ ที่ขึ้นอยู่ระหว่างสัททอักษรไทย-ปาลี ไม่ได้คู่ (~) (linkage mark) ระหว่างเสียงที่ควบกัน และสระที่คู่ตรงกลางด้วย รวม ๓ อักษร สระ-เอ สระ-โธ พินิตซึ่งสืบให้ ออกเสียงนานขึ้น (คุ)
๑๕	ลักขัฏโณ	[ลัก-กะ-ปะ-ญฺโ]	[ญ]		
๑๖	ลัก กิ กาค	[ลัก-กะ-กัก] [กัก] [กา-ค]	[~]		

^๑ เพื่อความสะดวกการออก “เสียงกล่า” ตามหลักการเขียนเสียงปาลี ซึ่งมีไม่มีการ (~) กำกับอยู่ด้านบน ดังปรากฏในการพิมพ์พระไตรปิฎก เสียงปาลี อักษรสยาม พ.ศ. ๒๕๓๖ ปัจจุบันใช้เครื่องหมายสัททอักษรไทย-ปาลี ไม่ได้คู่ (~) แทน หรือ linkage mark (~) แทน หรือเครื่องหมายการกำกับพยัญชนะเสียงกล่า ที่มีในสัททอักษรไทย-ปาลี และ สัททอักษรไทย-ปาลี

^๒ [~] ส่วนว่า อะ-นาสิก เป็นสัททอักษรไทย-ปาลีที่กำหนดขึ้นใหม่ เพื่อแสดงรูป อะ [~] ซึ่งเสียง ๔ ที่ขึ้นจาก [~] หรือเสียงนาสิก ส่วนว่าสัททอักษรไทย-ปาลี เสียงที่ขึ้นนี้ปรากฏกับพยัญชนะปาลี ๔ ที่ตาม ม ไม่-อะ (มิ) ซึ่งเกิดจากการยกขึ้นกับไปเพื่อพาดซ้อน บ่อยจนออกมาตามเสียง สระ-อะ ไปที่พาดซ้อนเป็นเสียงสะกด แม้จะไม่ว่าในภาษาไทย สัททอักษรไทย-ปาลี เขียนเสียง อะ-นาสิก ว่า [ม~] เช่น [ม~อะ ละ-มุตตะ-มัง] อักษรสยาม-ปาลี เขียนว่า มังคละมุตตม (สังเกตว่าในคำเดียวกัน พระไตรปิฎกไทย-ปาลี เขียน-อะ ขึ้นจาก เป็นเสียงยาว ออกเสียงเร็ว และในเสียงปาลีที่กำหนดขึ้นเป็นเสียงนาสิก ว่า [มิ] ซึ่งเป็นเสียงยาว ที่ออกเสียงนานขึ้น)

^๓ คำอธิบายโดยละเอียด ผู้สนใจไปศึกษาเพิ่มเติมในคำหลักไวยากรณ์ปาลี เช่น คำมีวิจิตรจาณะปาลี เป็นต้น

^๔ อักษรวิธี “ลหุครุ สัททอักษรไทย-ปาลี” ได้พัฒนามาจาก คำมีวิจิตรจาณะปาลี อักษรวิธี “พินทุ อักษรไทย-ปาลี”

* เพื่อกำหนดการออก “เสียงกลั” ตามหลักการเขียนเสียงปาลี ซึ่งมีไม่มีมีการ (~) กำกับอยู่ด้านบน ดังปรากฏในการพิมพ์พระไตรปิฎก เสียงปาลี อักษรสยาม พ.ศ. ๒๕๓๖ ปัจจุบันใช้เครื่องหมายสัททอักษรไทย-ปาลี ไม่ได้คู่ หรือ linkage mark (~) แทนเครื่องหมายดังกล่าวกำกับพยัญชนะเสียงกลั พินิตสัททอักษรไทย-ปาลี และ สัททอักษรไทย-ปาลี

* (๔) ถ้าว่า อะ-นาสิก เป็นสัททอักษรไทย-ปาลีที่กำหนดขึ้นเพื่อแสดงเสียง สระ-อะ ดังที่ปรากฏ (~) หรือเสียงนาสิก สำหรับสัททอักษรไทย-ปาลี เสียงพิเศษนี้ปรากฏกับพยัญชนะปาลี ๔ ตัวตาม ม ไม้-อะ (มี) ซึ่งเกิดจากการยกขึ้นไปให้พาดขึ้นก่อน เปลี่ยนออกตามเสียง สระ-อะ ให้เป็นพยัญ (ไม้) ในขณะเป็นเสียงกลั แม้-ก (ในภาษาไทย) สัททอักษรไทย-ปาลี เขียนเสียง สระ-นาสิก ว่า [มัง] เช่น [มังละละ-มุตตะ-มัง] อักษรสยาม-ปาลี เขียนว่า มังคละมุตตม (สังเกตว่า ปินิตเสียงในพระไตรปิฎกพินิต เสียง-อะ ขึ้นอยู่ เป็นเสียงลหุ ที่ออกเสียงเร็ว และในเสียงปาลีมีกักตามหลังพินิตว่า (มี) ซึ่งเป็นเสียงลหุ ที่ออกเสียงนานขึ้น)

* คำอธิบายโดยละเอียด ผู้สนใจโปรดศึกษาเพิ่มเติมในคู่มือวิธีไวยากรณ์ปาลี เช่น คู่มือวิธีจาจาจาจาจาจา เป็นต้น

* อักษรวิธี “ลหุครุ สัททอักษรไทย-ปาลี” ได้พัฒนาจาก คู่มือวิธีจาจาจาจาจาจา อักษรวิธี “พินิต อักษรไทย-ปาลี”

นกจาบคาศัตรูผึ้ง

สิริวัฒน์ วงษ์ศิริ* และบุญมี กวินเสกสรรค์^๒

* ภาควิชาชีววิทยา สำนักวิทยาศาสตร์

^๒ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

บทคัดย่อ

นกจาบคา คือนกกินผึ้งซึ่งถือเป็นศัตรูสำคัญของผึ้งในประเทศไทย และประเทศต่าง ๆ ที่เลี้ยงผึ้ง โดยเฉพาะประเทศในตะวันออกกลาง เช่น ซาอุดีอาระเบีย เยเมน อิหร่าน นกจาบคาจับผึ้งหรือโฉบกินผึ้งกลางอากาศ โดยนกจะบินอพยพมาขึ้นเป็นฝูงในฤดูหนาว นกจาบคาหนึ่งตัวสามารถกินผึ้งได้มากกว่าหนึ่งร้อยตัวต่อวัน ในฤดูผสมพันธุ์ของผึ้ง นกจาบคาจะจับนางพญาผึ้ง ในขณะที่บินขึ้นไปผสมพันธุ์กับผึ้งตัวผู้กลางอากาศ จึงทำให้เกิดการสูญเสียต่อการเลี้ยงผึ้งเป็นอย่างมาก เพราะผึ้งไม่สามารถขยายพันธุ์ได้เมื่อนางพญาผึ้ง การกำจัดนกกินผึ้งทำได้ยากมากเพราะนักอนุรักษ์นิยมนกไม่ยอมให้คนเลี้ยงผึ้งกำจัดและฆ่ามัน เนื่องจากนกจาบคาเป็นนกสวยงามที่คนนิยมนก หวงแหวนมาก

นกจาบคาในประเทศไทยมีมากถึง ๑๗ ชนิด และเป็นนกที่มีพฤติกรรมชอบกินผึ้งมากที่สุด โดยเฉพาะในฤดูอพยพของผึ้งหลวง (*Apis dorsata*) นกจาบคาเป็นศัตรูธรรมชาติของผึ้งหลวงมาช้านาน ต่อมาเมื่อนำผึ้งพันธุ์ (*Apis mellifera*) มาเลี้ยงเป็นอุตสาหกรรม นกจาบคาจึงนับเป็นศัตรูที่สำคัญในการเลี้ยงผึ้ง อย่างไรก็ตาม จากงานวิจัยของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยพบว่า นกจาบคาไม่ประโยชน์ต่อเกษตรกรเป็นอย่างมาก โดยมีบทบาทสำคัญที่ช่วยควบคุมศัตรูพืชหลายชนิดทางชีววิธีอีกด้วย เพราะช่วยจับแมลงศัตรูพืชทางการเกษตรกินเป็นจำนวนมากเช่นกัน โดยเฉพาะแมลงศัตรูพืชในนาข้าว และยังจับหอยเชอร์รี่และปูนาอีกด้วย

คำสำคัญ : นกกินผึ้ง, ผึ้ง, ผึ้งหลวง, ผึ้งพันธุ์

บทนำ

ศัตรูของผึ้งจำแนกได้เป็น ๓ ประเภท ได้แก่ โรคของผึ้ง (bee disease) ตัวเบียน (parasite) และตัวห้ำ (predator) ในบทความนี้ขอล่าวเฉพาะตัวห้ำศัตรูผึ้งที่เป็นสัตว์มีกระดูกสันหลัง เช่น นกที่จับผึ้งกินเป็นอาหาร แต่ในอีกด้านหนึ่งที่เป็นประโยชน์ต่อเกษตรกร ในประเทศไทยหลายชนิดที่เป็นนกตัวห้ำ (predator) กินแมลงที่เป็นศัตรูผึ้ง เช่น พวกเพลี้ยและผีเสื้อศัตรูพืชบางชนิด นกบางชนิดสามารถกินหอยทากและปูในนาข้าวได้ด้วย ซึ่งช่วยควบคุมประชากรแมลง สัตว์ศัตรูพืชในระบบนิเวศเกษตรกรรม แม้ว่านกบางชนิดกินผึ้งเป็นอาหารโดยตรง เช่น นกจาบคา (bee-eater) ซึ่งพบว่า คอยกินผึ้งหลวงอพยพในช่วงฤดูหนาวโดยบินใช้ปากจับผึ้งตัวเต็มวัยในอากาศ จากนั้นสลัดตัวผึ้งกับกิ่งไม้หลาย ๆ ครั้ง เพื่อเอาเหล็กในออกจากตัวผึ้งแล้วจึงกินผึ้งเป็นอาหาร นกหลายชนิดกลายเป็นศัตรูของผึ้ง โดยเฉพาะเมื่อมีการนำผึ้งพันธุ์เข้ามาเลี้ยงในประเทศไทย กรณีที่ผึ้งตัวเต็มวัยจำนวนมากถูกนกจับกิน จะทำให้ผลผลิตเช่นน้ำผึ้งลดลง ในประเทศไทยมีนกกินผึ้ง ๑๗ ชนิดกระจายอยู่ทั่วประเทศ

๑. นกจาบคาเล็ก

นกจาบคาเล็ก (little green bee-eater, *Merops orientalis*) ขนาดลำตัวจากปลายปากจรดปลายหางมีความยาวประมาณ ๒๐ เซนติเมตร (รูปที่ ๑) พบได้ทั่วไปในพื้นที่สูงกว่าระดับน้ำทะเล ๑๕๐ เมตร ทางภาคเหนือของประเทศไทย นกชนิดนี้เป็นศัตรูที่ร้ายแรงของผึ้งพันธุ์ โดยนกจาบคาเล็กจะเกาะอยู่บนกิ่งไม้เพื่อรอคอยแมลงที่บินผ่านมา เมื่อแมลงหรือผึ้งบินผ่านมานกจะบินโฉบใช้ปากจับผึ้งอย่างรวดเร็ว แล้วบินกลับมาเกาะที่กิ่งไม้สลัดผึ้งกับกิ่งไม้เพื่อให้ผึ้งตาย พฤติกรรมการกินของนกจาบคาน่าสนใจมากโดยจะนำเหล็กในของผึ้งออกจากส่วนปลายท้องของผึ้งก่อน วิธีการคือนกจะใช้ปากจับผึ้งที่บริเวณส่วนท้อง แล้วถูหรือนวดตัวผึ้งกับกิ่งไม้เพื่อให้เหล็กในและพิษของผึ้งหลุดออกจากตัวผึ้ง แล้วนกจึงกลืนกินผึ้งลงไปทั้งตัว นกชนิดนี้อาจมาเป็นฝูงในฤดูหนาวช่วงเดือนธันวาคม-กุมภาพันธ์ โดยนกจะคอยบินโฉบจับผึ้งกิน จากรายงานในบริเวณสถานที่เลี้ยงผึ้งในจังหวัดจันทบุรีและตราด พบว่านกจาบคากินผึ้งได้มากกว่า ๑๐๐ ตัว/วัน และหากินเป็นฝูง ดังนั้น ถ้ามีนกจาบคาเล็กบินเข้ามาในบริเวณสถานที่เลี้ยงผึ้ง ทำให้ประชากรผึ้งงานที่บินออกไปหาน้ำหวานและเกสรดอกไม้จะลดลงอย่างรวดเร็ว

รูปที่ ๑ นกจาบคาเล็กจับแมลงกินเป็นอาหาร (ที่มา : Jugal, 2007)

๒. นกจาบคาหัวสีส้ม

นกจาบคาหัวสีส้ม (chestnut headed bee-eater, *M. leschenaulti*) ลำตัวมีความยาวจากปลายปากจรดปลายหางประมาณ ๑๘-๒๐ เซนติเมตร มีหัวขนาดใหญ่ คอสั้นปากยาวเรียวโค้ง ลำตัวเพรียว ปีกยาวแหลม มีตาสีแดง มีขนสีแดงอมส้มคลุมหัว จนถึงไหล่ ปีกและหางสีเขียว ปลายปีกและปลายหางมีสีดำ สะโพกและขนคลุมหางด้านบน มีสีฟ้า มีเส้นสีดำลากจากโคนปากบนผ่านตาไปทางด้านหลังของตา คางและใต้คอสีเหลืองอ่อน มีแถบสีดำรูปพระจันทร์เสี้ยว ซึ่งบางตัวรอบ ๆ เส้นสีดำนี้อาจจะขลิบด้วยแถบแคบ ๆ สีส้มอมแดง ด้วย ออกส่วนบนสีเหลืองสด ถัดลงมาเป็นสีเขียวสด ท้องสีฟ้าอมเขียวอ่อน ๆ ทั้ง ๒ เพศ มีลักษณะภายนอกและสีเหมือนกัน มักพบตามป่าบริเวณเชิงเขาเตี้ย ๆ บริเวณที่เป็นทุ่งหญ้า ที่โล่ง ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ สวนสาธารณะในชนบท ที่โล่งท่ามกลางหมู่ไม้ ทุ่งหญ้าร้อนแล้ง ตั้งแต่ พื้นราบไปจนถึงความสูง ๑,๕๐๐ เมตร จากระดับน้ำทะเล นกจาบคาหัวสีส้มมักเกาะอยู่บน กิ่งไม้โล่งที่ค่อนข้างสูงหรือตามสายไฟ โดยอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม

ในประเทศไทย นกจาบคาหัวสีส้มทำรังเพื่อวางไข่ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์-มิถุนายน โดยเจาะโพรงทำรังเข้าไปในดิน ซึ่งถ้าเป็นดินแข็งจะเจาะลึกเข้าไปประมาณ ๔๕ เซนติเมตร แต่ถ้าเป็นดินทรายจะขุดลึกถึง ๓ เมตร ทั้งนกตัวผู้และนกตัวเมียช่วยกันทำรังเพื่อวางไข่ และเลี้ยงลูกอ่อน โดยนกพวกนี้มักทำรังอยู่ใกล้กันเป็นกลุ่มขนาดใหญ่ ขณะลูกนกยังเล็กอยู่ พ่อและแม่นกจะนำอาหารไปป้อนให้แก่ลูกนกในรัง และเมื่อลูกนกโตขึ้นพ่อและแม่นกจะนำอาหารมาป้อนที่หน้ารัง การทำรังในโพรงดินเป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมือนนกทั่วไป

นกจาบคาหัวสีส้มกินผึ้งหลวง ผึ้งมี้ม ผึ้งโพรง และแมลงอื่น ๆ เช่น ตัวต่อ หาร่าแมลงปอ ตั๊กแตน ผีเสื้อ ปลวก โดยบินโฉบจับแมลงกลางอากาศ จากนั้นนำไปกินที่กิ่งไม้ โดยการเด็ดปีกทิ้งและกลืนกินทั้งตัว และจะสารถส่วนที่ย่อยไม่ได้ออกมาทิ้ง การกินแมลงจะกินจากทางหัวเข้าไปก่อน ลักษณะการกินก็เช่นเดียวกับนกจาบคาเล็ก โดยมีการโยนเหยื่อขึ้นในอากาศและอ้าปากจับ เพื่อให้เหยื่อหันกลับด้านที่ถูกต้อง (รูปที่ ๒) นกจาบคาหัวสีส้มอาจมีการย้ายถิ่นหากินโดยจะย้ายไปหากินในที่ที่แห้งแล้งกว่า

รูปที่ ๒ นกจาบคาหัวสีส้มกินแมลง (ที่มา : จันทน์น้อย, ๒๕๕๑)

๓. นกจาบคาคอสีฟ้า

นกจาบคาคอสีฟ้า (blue-throated bee-eater, *M. viridis*) มีขนาดลำตัวจากปลายปากจรดปลายหางยาวประมาณ ๓๐ เซนติเมตร หน้าอกของนกตัวผู้มีสีเขียวกว่าหน้าอกของนกตัวเมีย (รูปที่ ๓) นกจาบคาคอสีฟ้าทำรังบริเวณป่าและชายหาดที่มีกอหญ้าโดยสร้างรังอยู่เป็นกระจุก ๆ บางครั้งขุดดินเป็นโพรงเพื่อทำรังอยู่ในที่ชื้นแฉะแหล่งน้ำจืดหรือตามริมแม่น้ำ นกจาบคาคอสีฟ้าชอบกินผึ้งหลวงและผึ้งมี้ม สายตาและปากของนกชนิดนี้ไวมาก โดยนกที่เกาะอยู่ที่กิ่งไม้สามารถใช้ปากจับผึ้งได้ถ้าผึ้งบินเข้ามาในรัศมีของปาก จากนั้นนกจะตวัดผึ้งกับกิ่งไม้เพื่อให้เหล็กในหลุดออกจากตัวผึ้ง แล้วกินผึ้งเป็นอาหาร นกจาบคาคอสีฟายังใช้วิธีบินเพื่อไล่จับผึ้งที่บินอยู่กลางอากาศ และนกจาบคาคอสีฟายังกินตัวต่อและผีเสื้อเป็นอาหารด้วย

รูปที่ ๓ นกจาบคาคอสีฟ้าจับตั๊กแตนกินเป็นอาหาร (ที่มา : Chien, 2012)

๔. นกจาบคาเคราน้ำเงิน

นกจาบคาเคราน้ำเงิน (blue-bearded bee-eater, *Nyctyonis athertoni*) มีขนาดลำตัวจากปลายปากจรดปลายหางยาวประมาณ ๓๕ เซนติเมตร (รูปที่ ๔) ในเขตอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่พบนกจาบคาเคราน้ำเงินจับผึ้งหลวงกินเป็นอาหารอยู่เป็นประจำ ถิ่นอาศัยของนกจาบคาเคราน้ำเงินอยู่ในป่าดิบจากที่ราบถึงความสูง ๒,๒๐๐ เมตรจากระดับน้ำทะเล มีรายงานพบในป่าไม้ผลัดใบทางภาคใต้ของประเทศไทย นอกจากนี้ยังพบนกชนิดนี้ได้ทั่วไปในเขตภาคเหนือและภาคตะวันตกของประเทศไทย ตลอดจนพบนกจาบคาเคราน้ำเงินในบางพื้นที่ของภาคตะวันออกและภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้วย

รูปที่ ๔ นกจาบคาเคราน้ำเงิน

๕. นกจาบคาเคราแดง

นกจาบคาเคราแดง (red-bearded bee-eater, *N. amictus*) มีความยาวจากปลายปากจรดปลายหางประมาณ ๓๒ - ๓๕ เซนติเมตร หัวโต ปากโค้งสีดำ บริเวณคอถึงอกตอนบนมีขนยาวสีแดงเหมือนมีเคราสีแดง ท้องสีเขียวแกมเหลือง มีขีดสีเขียวเข้มที่หน้าผากและกระหม่อมมีสีม่วงแกมชมพูในนกตัวผู้ ส่วนนกตัวเมียมีหน้าผากสีแดงเหมือนกับบริเวณคอ ขนคลุมลำตัวเป็นสีเขียว (รูปที่ ๕) นกจาบคาเคราแดงอาศัยอยู่ในป่าดิบจากที่ราบถึงความสูง ๑,๕๐๐ เมตรจากระดับน้ำทะเล เป็นนกประจำถิ่นทางภาคตะวันตกและภาคใต้ของประเทศไทย พบเห็นนกชนิดนี้ได้ค่อนข้างบ่อย นกจาบคาเคราแดงทำรังใน

โพรงดินบริเวณตลิ่งของลำธารน้ำในป่า และจะไม่ทำรังใกล้กันหลายรังเหมือนพวกนกจาบคาเล็กชนิดอื่น ๆ นกจาบคาเคราแดงกินแมลงเป็นอาหารโดยเฉพาะพวกผึ้ง ตัวต่อ และแตน ผึ้งที่นกจาบคาเคราแดงชอบจับกินได้แก่ ผึ้งหลวง ผึ้งมัม และผึ้งโพรง โดยนกเกาะที่กิ่งไม้ซ้อนตัวอยู่ระหว่างใบไม้ เมื่อแมลงบินเข้ามาใกล้ ๆ นกจะบินออกไปจับแมลงกลางอากาศ นกชนิดนี้มักชอบออกหาอาหารตัวเดียวหรือเป็นคู่มากกว่าเป็นฝูง

รูปที่ ๕ นกจาบคาเคราแดง

๖. นกแอ่นตาล

นกแอ่นตาล (Asian palm-swift, *Cypsiurus balasiensis*) ลำตัวมีรูปทรงผอมบาง พื้นลำตัวเป็นสีน้ำตาล ปีกยาว หางค่อนข้างยาวและเป็นแฉกเล็ก (รูปที่ ๖) นกแอ่นตาลเป็นนกประจำถิ่นมีการกระจายตัวอยู่ทั่วไป พบเห็นได้ง่ายตามสวนขานเมืองและบริเวณที่มีต้นตาล การบินของนกชนิดนี้มักกระพือปีกแบบไม่มีจังหวะตายตัวในทิศทางที่ไม่แน่นอนและอาจร่อนบ้างเป็นระยะสั้น ๆ นกแอ่นตาลบินจับตัวเต็มวัย ชอบกินผึ้งโพรง และผึ้งพันธุ์กลางอากาศ ผึ้งเป็นแหล่งอาหารโปรตีนที่สำคัญของนกชนิดนี้

รูปที่ ๖ นกแอ่นตาล

๗. นกนางแอ่นบ้าน

นกนางแอ่นบ้าน (barn swallow, *Hirundo rustica*) เป็นนกขนาดเล็ก มีขนาดตัวประมาณนกกระจอกแต่ลำตัวผอมเพรียวกว่า ด้านบนของลำตัวมีสีน้ำตาลเงินเหลือบ ฟ้าปนม่วงเป็นมัน หน้าผาก คาง และคอมีสีน้ำตาลแดง ใต้คอมีแถบสีเข้มพาดข้ามหน้าอก ส่วนบน ด้านใต้ท้องเป็นสีขาว มีปีกเรียวยาว เมื่อโตเต็มวัยมีขนหาง ๒ เส้นยื่นยาวออกไป บินได้รวดเร็วและคล่องแคล่ว (รูปที่ ๗) มีปากสันฐานปากกว้างเพื่อการจับแมลงที่บิน กลางอากาศโดยเฉพาะ ผีเสื้อที่นางแอ่นบ้านชอบจับกิน ได้แก่ ผีเสื้อหลวง ผีเสื้อโพร่ง และผีเสื้อมีม สามารถพบนกชนิดนี้ได้ตั้งแต่พื้นราบจนกระทั่งความสูง ๒,๐๐๐ เมตร จากระดับน้ำทะเล โดยอาจพบตามทุ่งโล่ง แหล่งน้ำทั่วไป และในเขตเมือง โดยมักพบอยู่รวมกันเป็นฝูงขนาดใหญ่ ตามต้นไม้ สายไฟฟ้า ระเบียง หรือชายคาบ้านเรือน และสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ในช่วงฤดูอพยพ โดยได้ยินเสียงร้องเป็นการป้องกันอาณาเขตที่เกาะอาศัย นกนางแอ่นบ้านทำรังตลอดทั้งปี ตามผนังสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ โดยใช้โคลนทำรัง บางครั้งมีวัสดุจำพวกหญ้า ใบไม้ และขนนก ลักษณะของรังเป็นรูปถุนนอน มีไข่ ๔-๖ ฟอง ตัวเมียใช้เวลาฟักไข่ ๑๔-๑๖ วัน นกนางแอ่นบ้านเป็นนกย้ายถิ่นที่อพยพมาสู่ประเทศไทยอย่างสม่ำเสมอในฤดูหนาว โดยนกจะเริ่มอพยพเข้ามาในประเทศไทยปลายเดือนสิงหาคมและจะอยู่ไปจนถึงเดือนพฤษภาคม หลังจากนั้นจะอพยพกลับไปยังแหล่งอาศัยขยายพันธุ์ซึ่งอยู่ในเขตอบอุ่นและเขตหนาวแถบขั้วโลกเหนือ มีนกนางแอ่นบ้านบางส่วนที่เป็นนกประจำถิ่นของประเทศไทยซึ่งพบเห็นได้บ่อยอีกด้วย

รูปที่ ๗ นกนางแอ่นบ้าน

๘. นกแขว่งแขวหางปลา

นกแขว่งแขวหางปลา (black drongo, *Dicrurus macrocercus*) เป็นนกท้องถิ่นพบโดยทั่วไป ชอบจับคอนคอยกินแมลง เป็นนกขนาดเล็กมีความยาวจากปลายปากจรดปลายหางประมาณ ๒๘ เซนติเมตร ตัวผู้และตัวเมียมีลักษณะเหมือนกัน ขนทั่วลำตัวมีสีดำ เหลือบน้ำเงิน ปลายหางเป็นแถบคล้ายหางปลาตะเพียน ปากบนขอบปากล่าง ปากสีดำ ขาสีดำ เท้าสีดำ ตามีสีแดงที่ม่านตา แต่ตาดำเป็นสีดำ (รูปที่ ๘) พบนกชนิดนี้ในประเทศไทย อินเดีย จีน ไต้หวัน เกาหลี และประเทศแถบอินโดจีน นกแขว่งแขวหางปลาที่พบในประเทศไทย เป็นนกประจำถิ่น โดยพบเห็นได้ทั่วไปเกือบทุกภาค ยกเว้นภาคใต้ตั้งแต่ชุมพรลงไป ซึ่งพบว่าเป็นนกอพยพมาในช่วงฤดูหนาว นกแขว่งแขวหางปลาชอบเกาะอยู่ตามกิ่งไม้ในที่โล่งแจ้ง ตามท้องทุ่งริมทาง ตามแหล่งน้ำ ไม่ชอบลงมาที่พื้นดิน นกชนิดนี้ผสมพันธุ์ในช่วงเดือน เมษายน-สิงหาคม ทำรังอยู่บนต้นไม้สูงด้วยกิ่งไม้เล็ก ๆ ขัดสานเป็นรูปถ้วย มีแอ่งตรงกลางไว้วางไข่โดยรองด้วยขนสัตว์และหญ้าอ่อน วางไข่ครั้งละ ๓-๔ ฟอง มักออกหากินเพียงตัวเดียวหรืออยู่เป็นคู่ในช่วงฤดูผสมพันธุ์ เป็นนกที่ไม่กลัวนกอื่น หากมีนกอื่นมาใกล้จะไล่จิกตีสามารถร้องเลียนเสียงนกชนิดอื่นได้ อาหารของนกแขว่งแขวหางปลาส่วนใหญ่เป็นแมลง บางครั้งออกหากินฝูงเล็ก ๆ ๓-๖ ตัว โดยใช้กิ่งไม้ในทุ่งนาเป็นที่สังเกตการณ์และเป็นที่พัก ในระหว่างการบินเพื่อไล่จับแมลง เมื่อพบแมลงจะบินออกจากกิ่งไม้ที่เกาะอยู่และโฉบจับแมลงที่กำลังบินอย่างรวดเร็ว ผีเสื้อที่นกแขว่งแขวหางปลาชอบจับกิน ได้แก่ ผีหลวง ผีมีม ผีโพร่ง และผีพันธู ประเทศไทยในเขตอบอุ่นในช่วงฤดูใบไม้ผลิถือได้ว่านกแขว่งแขวหางปลาเป็นผู้นำผีเสื้อที่ร้ายกาจ ส่วนแมลงชนิดอื่น ๆ ที่นกชนิดนี้กินเป็นอาหาร เช่น ตั๊กแตน จิ้งหรีด ผีเสื้อกลางคืน ผีเสื้อกลางวัน ต่อ แมลงปอ

รูปที่ ๘ นกแขวงแขวหางปลา (ที่มา : Siamphotography, 2551)

๙. นกแขวงแขวสีเทา

นกแขวงแขวสีเทา (ashy drongo, *D. leucophaeus*) มีทั้งที่เป็นนกประจำถิ่นและนกอพยพ พบได้ในแถบเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในประเทศไทยนกแขวงแขวสีเทาเป็นนกประจำถิ่นของภาคเหนือและภาคตะวันตก ส่วนที่เป็นนกอพยพนอกฤดูผสมพันธุ์พบทางภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบนกชนิดนี้ได้ในเขตป่าเบญจพรรณ ป่าดงดิบชายป่า พุ่มไผ่ ป่าหุติยภูมิ ในเขตพื้นที่ที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลไม่เกิน ๒,๕๖๕ เมตร รูปร่างของนกแขวงแขวสีเทาโดยทั่วไปคล้ายนกแขวงแขวหางปลา มีขาสั้น ขนที่ลำตัวเป็นสีเทา ตั้งแต่สีเทาอ่อนจนถึงสีเทาเข้ม สีจะเข้มด้านช่วงบนของลำตัว (รูปที่ ๙) ถ้าเป็นนกประจำถิ่นจะมีสีเข้มกว่านกอพยพ ส่วนนกอพยพมีสีขาข้างหัว บางครั้งพบว่านกอพยพมีสีเข้มเช่นเดียวกับนกประจำถิ่น นกแขวงแขวสีเทาดักจับแมลงเป็นครั้งคราว

รูปที่ ๙ นกแขวงแขวสีเทา

๑๐. เหยี่ยวผึ้ง

เหยี่ยวผึ้ง (oriental honey-buzzard, *Pernis ptilorhynchus*) เป็นเหยี่ยวขนาดเล็กกลางจนถึงขนาดใหญ่ เป็นนกยอदनนิยมของนักอนุรักษ์อีกชนิดหนึ่ง มีภาวะรูปร่างหลายแบบตามปกติด้านบนของลำตัวมีสีน้ำตาลเข้ม ลำตัวด้านล่างมีสีแตกต่างกันมากอาจเป็นสีขาวทั้งหมดจนกระทั่งเป็นสีน้ำตาลเข้ม และแต่ละแบบอาจมีลวดลายแตกต่างกันคือเป็นลายจุด ลายแถบ ลายทาง หรือไม่มีลวดลาย ปกติมีหงอนขนยื่นยาวออกไปจากหัวซึ่งสั้นบ้างยาวบ้าง บางตัวหงอนขนยาวถึง ๗ เซนติเมตร ลักษณะที่เหยี่ยวผึ้งทุกแบบมีเหมือนกันคือ บริเวณคางและด้านข้างของใบหน้าหรือแก้มมีขนสั้นสีขาวหรือสีเทาอมดูล้ำกับเกล็ด ปลายหางตัด และมีลายแถบสีเข้ม โคนหางส่วนที่ติดกับลำตัวมีแถบเล็ก ๆ ๒-๓ แถบ ขนปีกสีขาวมีลายแถบสีเข้ม คอยาว หัวเล็ก และเรียกว่าเหยี่ยวชนิดอื่น (ภาพที่ ๑๐) นิ้วเท้าสีเหลืองยาว และแข็งแรงมีเกล็ดหนาปกคลุม เล็บยาวและโค้งเล็กน้อย แต่ละเล็บมีขนาดเท่ากัน ใช้สำหรับขุดรังของต่อ แตน และใช้เดิน ซึ่งพบว่าบางครั้งเหยี่ยวผึ้งต้องเดินไปตามพื้นดินไกลถึง ๕๐๐ เมตร

เหยี่ยวผึ้งที่พบในประเทศไทยมีทั้งที่เป็นนกประจำถิ่นและนกที่บินอพยพเข้ามาในประเทศไทย สำหรับนกประจำถิ่นสังเกตได้จากตามีสีเหลืองทั้งตัวผู้และตัวเมีย และมีขนหงอนที่บนหัวยาวไปทางด้านหลัง ส่วนที่เป็นนกอพยพผ่านประเทศไทยตัวผู้มีสีดำและมีแถบหางดำ ๒ แถบใหญ่คั่นด้วยสีขาว ส่วนตัวเมียมีแถบดำ ๓ แถบไม่กว้างมากนัก ขนาดตัวเล็กมีเส้นสีดำขนาดเล็ก ๖ เส้นขวางอยู่ที่หาง ในช่วงปลายเดือนกันยายน-ต้นเดือนตุลาคมของทุกปี เหยี่ยวผึ้งจำนวนมากบินอพยพผ่านจังหวัดชุมพร และเหยี่ยวผึ้งจะเดินทางไปไกลถึงประเทศอินโดนีเซีย

เหยี่ยวผึ้งชอบกินผึ้ง (จึงได้ชื่อว่าเหยี่ยวผึ้ง) โดยจะโฉบผึ้งได้ทั้งรังและจะกินตัวอ่อนในรังผึ้ง โดยเฉพาะตัวอ่อนของผึ้งหลวงเหยี่ยวผึ้งชอบกินมาก โดยใช้วิธีการเข้าโจมตีรังผึ้งโดยใช้ปีกทั้งสองข้างกระพือและตีบริเวณรังผึ้งเพื่อไล่ตัวเต็มวัยของผึ้ง จากนั้นใช้ปากขุดเจาะรังผึ้งซึ่งปากของเหยี่ยวผึ้งค่อนข้างยาวและบริเวณโคนปากค่อนข้างหนาจึงไม่กลัวผึ้งต่อย นอกจากผึ้งแล้วยังกินนกขนาดเล็ก ลูกไก่ งู สัตว์ชนิดต่าง ๆ และผลไม้เนื้ออ่อนบางชนิด เหยี่ยวผึ้งออกหากินตอนกลางวัน พบอยู่โดดเดี่ยวหรืออยู่เป็นฝูงเล็ก ๆ ตามป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ และแหล่งการเกษตรทั่วไป บางครั้งพบใกล้แหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์ด้วย

รูปที่ ๑๐ เหยี่ยวผึ้ง รูปด้านขวามือมีรังผึ้งติดอยู่ที่กรงเล็บของเหยี่ยว

๑๑. นกกินผึ้งชนิดอื่น ๆ

สำหรับนกชนิดอื่น ๆ ที่มาดักกินผึ้งเป็นครั้งคราว ได้แก่ นกแสลงหางบ่วงใหญ่ (*Dicrurus paradiseus*) (ภาพที่ ๑๑) และนกแอ่นใหญ่หัวดำดำ (*Hirundapus cochinchinensis*) (ภาพที่ ๑๒) ซึ่งจากการผ่ากระเพาะของนกเหล่านี้พบว่า มีผึ้งและแมลงต่าง ๆ หลายชนิด

รูปที่ ๑๑ นกแสลงหางบ่วงใหญ่

รูปที่ ๑๒ นกแอ่นใหญ่หัวดำดำ

ผลกระทบจากนกกินผึ้งต่อการเลี้ยงผึ้งในประเทศไทย

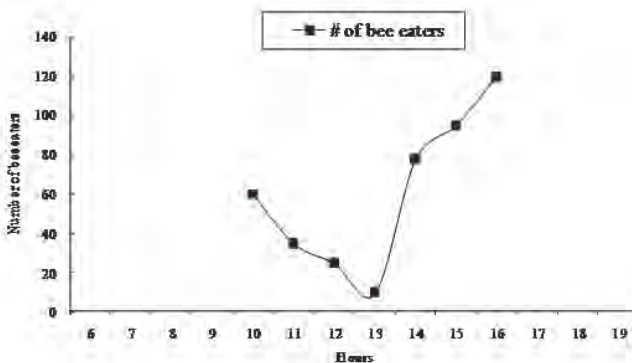
ในช่วงฤดูการที่อาหารชนิดอื่น ๆ (เช่น แมลง สัตว์ต่าง ๆ) ของนกกินผึ้งขาดแคลน นกกินผึ้งจะจับผึ้งกินเป็นอาหารอย่างเดียวโดยเลือกชนิดของผึ้งตามธรรมชาติและผึ้งที่เลี้ยงจากการผ่ากระเพาะอาหารของนกกินผึ้งในแต่ละฤดูกาลพบว่ามีความถี่อยู่ในกระเพาะอาหารของนกแต่ละชนิดแตกต่างกันดังแสดงในตารางที่ ๑ โดยนกแต่ละตัวจับผึ้งกิน ๒-๘ ตัว/ฟาร์มเลี้ยงผึ้ง การจับผึ้งกินเพิ่มมากขึ้นในช่วงฤดูหนาวและลดลงเมื่ออุณหภูมิเพิ่มสูงขึ้น นกกินผึ้งที่พบเห็นอยู่เป็นประจำในช่วงฤดูหนาว (พฤศจิกายน-ธันวาคม) มี ๕ ชนิด ได้แก่ นกจาบคาหัวสีส้ม นกจาบคาเล็ก นกแอ่นใหญ่หัวดำดำ นกแซงแซวสีเทา และนกแซงแซวหางบ่วงใหญ่ ส่วนนกแอ่นตาลและนกแซงแซวหางปลาพบเห็นได้ตลอดทั้งปีบริเวณใกล้ ๆ ฟาร์มเลี้ยงผึ้ง จำนวนนกกินผึ้งลดลงในช่วงที่มีฝนตก มีหมอก และลมพัดแรง ช่วงเวลาการจับผึ้งกินของนกขึ้นอยู่กับชนิดของนก เช่น นกจาบคาเล็กจับผึ้งกินในช่วงตอนเช้าตรู่ นกจาบคาหัวสีส้มจับผึ้งกินในช่วงเช้า ส่วนนกชนิดอื่นจับผึ้งกินในช่วงบ่ายของแต่ละวัน (ภาพที่ ๑๓)

ตารางที่ ๑ จำนวนนกกินผึ้งและจำนวนผึ้งที่ถูกนกกิน

นกกินผึ้ง	จำนวนนก/ ฟาร์ม	ค่าเฉลี่ยจำนวนผึ้ง ในกระเพาะของนก	ช่วงเวลาที่พบนก
นกจาบคาหัวสีส้ม	๕-๘	๔-๕	มกราคม-กุมภาพันธ์
นกจาบคาเล็ก	๒-๔	๑.๕	กุมภาพันธ์
นกแอ่นตาล	๒-๒๐	๑.๐	ตลอดปี
นกแอ่นใหญ่หัวดำดำ	๓-๔	๐.๕	มกราคม-กุมภาพันธ์
นกแซงแซวหางปลา	๑-๒	๑.๕	ตลอดปี
นกแซงแซวสีเทา	๑๒	๑.๐	พฤศจิกายน -กุมภาพันธ์
นกแซงแซวหางบ่วงใหญ่	๑-๒	๐.๕	ธันวาคม-เมษายน

ที่มา : Thirakhpud, 1989

รูปที่ ๑๓ จำนวนนกกินผึ้งเฉลี่ยที่สังเกตพบที่ฟาร์มเลี้ยงผึ้งในประเทศไทย

ที่มา : Thirakhpud, 1989

นกกินผึ้งกับการจัดการศัตรูพืชในป่าไม้

ในป่าไม้ผลัดใบมีแมลงศัตรูพืช เช่น หนอนผีเสื้อ ตัวงูชนิดต่าง ๆ ซึ่งเป็นอาหารของนกกินผึ้งเปลี่ยนการกินอาหารในฤดูฝนและฤดูหนาว โดยในช่วงฤดูฝนนกกินศัตรูของต้นข้าว ในขณะที่ช่วงฤดูหนาวนกเหล่านี้กินผึ้งเป็นอาหาร ทั้งนี้เนื่องจากการกระจายตัวของแหล่ง

อาหารสำหรับนกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงในแต่ละฤดูกาล ทำให้เกิดการขาดแคลนเหยื่อในบางฤดูกาลและเนื่องจากสภาวะอากาศที่หนาวเย็น ในช่วงฤดูฝนประชากรของผีเสื้อที่ทำรังอยู่ในป่าลดลง ประกอบกับการทำนาข้าวในเขตพื้นที่ป่าบนภูเขา ศัตรูของต้นข้าวเกือบทั้งหมด เช่น เพลี้ยกระโดด (leafhoppers, Homoptera) หนอนเจาะต้นข้าว (Lepidoptera) นอกจากนี้ยังพบปูนาหอยทากในท้องของนกซึ่งอาจจะเป็นอาหารหลักของนกกินผีเสื้อด้วย ประมาณร้อยละ ๘๐ ของนกกินผีเสื้อได้อาหารจากการกินแมลงขนาดเล็ก (ตารางที่ ๒) และสัตว์ขาปล้องขนาดเล็ก รวมทั้งหอยทากในช่วงฤดูหนาว นกเหล่านี้ชอบกินผีเสื้อเป็นแหล่งอาหารสำคัญ เนื่องจากแมลงชนิดอื่นมีไม่เพียงพอ ตัวหนอนผีเสื้อเป็นแหล่งอาหารสำหรับใช้ป้อนลูกนกที่อยู่ในรังและนกที่กำลังหัดบิน การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการกินอาหารของนกกินผีเสื้อเป็นการตอบสนองของนกที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก และอาหารเป็นตัวจำกัดการสืบพันธุ์และการมีชีวิตรอดของนกในช่วงฤดูผสมพันธุ์

ตารางที่ ๒ อาหารของนกกินผีเสื้อในประเทศไทย

ชั้น (Order)	วงศ์ (Family)
Lepidoptera	Pieridae, Papilionidae, Sphingidae, Noctuidae, Geometridae
Hemiptera	Cercopidae, Lygaeidae, Pentatomidae, Pyrrhocoridae
Coleoptera	Chrysidae, Vespidae, Sphecidae, Halictidae
Orthoptera	Tettigoniidae, Acrididae
Odonata	Aeshnidae
Diptera	Asilidae

ที่มา : Thirakhput, 1989

นกกินผีเสื้อมีคุณค่าทางระบบนิเวศเกษตร เนื่องจากกินแมลงศัตรูพืชเป็นอาหารจากการล่ากระเพาะอาหารของนกกินผีเสื้อพบว่าผีเสื้อและแมลงศัตรูพืชหลายชนิด ซึ่งโดยปกติจะไม่มีตัวหนอนของแมลงในช่วงปลายฤดูหนาว (มกราคม-กุมภาพันธ์) นกกินผีเสื้อจะเปลี่ยนมากินผีเสื้อตัวเต็มวัยและตัวหนอนผีเสื้อแทน นกกินผีเสื้อบางชนิดเป็นนกเฉพาะถิ่นและไม่สามารถมีชีวิตรอดได้ถ้าปราศจากแมลงที่เป็นอาหาร ปัจจุบันจำนวนนกกินผีเสื้อลดลงอย่างมาก ดังนั้นจึงควรรักษาประชากรนกกินผีเสื้อไว้ ควรใช้วิธีไล่นกกินผีเสื้อออกไปให้พ้นบริเวณที่เลี้ยงผึ้งจะดีที่สุด

การใช้ตาข่ายดักนกบริเวณหน้ารังผึ้งทำให้นกกลัวไม่กล้าบินโฉบผึ้งซึ่งเป็นวิธีที่ได้ผล การใช้กาสดักนกบนต้นไม้บริเวณรังผึ้งก็ได้ผลเช่นกัน เพราะนกมีการเรียนรู้ทำให้นกเข็ดไม่กล้ามาเกาะตามต้นไม้ใกล้รังผึ้งอีก แต่ถ้ามีการย้ายรังไปเก็บน้ำผึ้งในสวนผลไม้ในฤดูดอกไม้บานที่มีนกจางาจำนวนมาก วิธีที่ดีที่สุดคือการย้ายรังหนีนกโดยทันที เพราะการดักนกเป็นวิธีที่ได้ผลช้ากว่านกจะเข็ดและไม่กล้ากินผึ้งจะต้องสูญเสียประชากรผึ้งเป็นจำนวนมาก ทำให้ผึ้งอ่อนแอลงไม่สามารถเก็บน้ำผึ้งได้

บทสรุป

ปกตินกกินผึ้งกินแมลงศัตรูพืชเป็นอาหาร เช่น นกจางาหัวสีส้ม นกจางาเล็ก นกนางแอ่นบ้าน นกจางาคอสีฟ้า นกจางาเคราเงิน นกจางาเคราแดง นกแอ่นตาล นกแอ่นใหญ่หัวดำ นกแซงแซวหางปลา นกแซงแซวสีเทา นกแซงแซวหางบ่วงใหญ่ จึงช่วยเกษตรกรควบคุมกำจัดแมลงศัตรูพืช ยกเว้นในช่วงที่ไม่มีตัวหนอนแมลงศัตรูพืชหรือแหล่งอาหารอื่นเกิดการขาดแคลน นกเหล่านี้จึงเปลี่ยนมากินผึ้งเป็นอาหารเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ปัจจุบันประชากรนกกินผึ้งลดจำนวนลงอย่างมาก จึงควรช่วยกันสงวนรักษานกเหล่านี้ไว้

บรรณานุกรม

- จันทร์น้อย. ๒๕๕๑. <http://www.bloggang.com/> (สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๕๖)
- บุญมี กวินเสกสรรค์. ๒๕๕๕. ศัตรูของผึ้ง. ใน สิริวิวัฒน์ วงษ์ศิริ และสุริรัตน์ เตียววณิชย์ (บรรณาธิการ) ชีวิตวิทยาของผึ้ง (พิมพ์ครั้งที่ ๓). สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : หน้า ๒๐๙-๒๔๙.
- Burke, D.M and E. Nol. 1998. Influence of Food Abundance, Nest Site Habitat and Forest Fragmentation on Breeding Ovenbirds. Auk. 155: 96-104.
- Buys, B. 1975. A Survey of Honeybee Pests in South Africa. Proc. Cong. Entomol. Soc. S. Africa: 185-189
- Chien, C.L. 2012. <http://www.wildborneo.com.my/images/cld07060251.jpg> (สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๕๖)
- Dougherty, E.M., G.E. Cantwell and M. Kuchinshi. 1982. Biological Control of the Greater Wax Moth (Lepidoptera: Pyralidae), Utilizing in Vivo-and in Vitro-Progagated Baculovirus. J. Econ. Entomol. 75: 675-679.

- Esmaili, M. 1974. Bee-Eaters: A Problem for Beekeepers In Iran. *Am. Bee J.* 136-137.
- Fry, C.h. 1984. *The Bee-Eaters*. calton, England.
- Holmes, R.t., J.c. Schultz and P. Nothnagle. 1979. Birds Predation on Forest Insects: An Enclosure Experiment. *Science* 206: 462-462.
- Hunter, A.f. 1991. Traits that Distinguish Outbreeding and Monoutbreeding Macrolepidoptera Feeding on Northern Hardwood Trees. *Oikos* 60: 275-282.
- Jenn, R.a. 1973. Ravages of the Bee-Eater. *Am. Bee. J.* 113: 21.
- Jugal, T. 2007. [Http://lbc.lynxeds.com/Photo/Little-Green-Bee-Eater-Merops-Orientalis/Tossed-Bee-Air-Feed](http://lbc.lynxeds.com/Photo/Little-Green-Bee-Eater-Merops-Orientalis/Tossed-Bee-Air-Feed) (สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๕๖)
- Martin, T.e. 1987. Food as a Limit on Breeding Birds: A Life History Perspective. *Annal. Rev. Ecol. Syst.* 18: 453-487
- Raupp, M.j., S. Werrentt and C.s. Sadof. 1988. Effects of Short Termphenological Changes in Leaf Suitability on The Survival Ship, Growth and Development of Gypsy Moth (Lepidoptera; Lymantriidae). *Environ. Entomol.* 17: 316-319.
- Rodenhouse, N.l. and R.t. Holmes. 1992. Result of Experimental and Natural Food Reduction of Breeding Black-Throated Blue Warbless. *Ecology* 73: 357-372.
- Seeley, T.d., R.h. Seeley and P. Akranakul. 1982. Colony Defense Strategies of the Honey Bee in Thailand. *Ecol. Monogr.* 52: 43-63.
- Siamphotography. 2551. [Http://www.siamphotography.com/](http://www.siamphotography.com/) (สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๕๖)
- Singh, S. 1962. Enemies and Diseases in Beekeeping in India. *Indian Conc. of Agric. Res. New Delhi, India* 158-174.
- Thapa, R. and S. Wonsriri. 2003. Flying Predators of Giant Honeybees; *Apis Dorsata* and *Apis Laboriosa*. *Am. Bee J.* 143(7): 540-542.
- Thirakhput, K. 1989. Bee Eating Birds and Honeybee Predation. *Jr. Sci. Res. Chula. Uni. Vol.* 14: 85-90.

Wongsiri, S., P. Polnurak and H.a. Sylvester. 1985. Enemies of *Apis Mellifera* In A Rubber Plantation in Thailand. Proceeding of Xxxth International Agricultural Congress, Nagoya Japan: 421-424.

Abstract **Bee-Eaters**

Siriwat Wongsiri¹ and Boonmee Kavinseksan²

¹ Associate Fellow of Academy of Science,

² Faculty of Science and Technology, Bansomdejchaopraya Rajabhat University.

Bee-eaters catch honey bees in the air. Before eating their meal, bee-eaters remove the sting by repeatedly hitting the bee on a twig. There have been 17 species of bee-eaters recorded in Thailand. Bee-eaters are the key pest of bees and the enemy of bee-keepers in many countries not only in Thailand especially in the Middle Eastern countries, for example in Saudi Arabia, Yemen, and Iran. In Southeast Asian country, bee-eaters enjoy eating *Apis dorsata* bees that migrate to their old nesting sites in the cool season. These birds are widely distributed all over the country.

Just as the name reveals, bee-eaters predominantly eat huge number of insects, pests and other invertebrates e.g. rice pests, freshwater, crabs, and snails. All insectivorous birds can eat harmful insects to keep pest populations under control in agricultural ecosystems. Bee-eaters consume a large number of bees causing direct impact on honey production. These birds become major honeybee pests when *A. mellifera* was introduced to Thailand.

Keywords : bee-eater, honey bee, *Apis dorsata*, *Apis mellifera*

สำนักศิลปกรรม

ภาษา วรรณกรรม และวัฒนธรรม ความเชื่อมโยงที่สำคัญและยั่งยืน กรณีศึกษาภาษาเบงกอลี

ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์
ราชบัณฑิต สำนักศิลปกรรม

ความนำ

ความคิดที่ว่า ภาษา วรรณกรรม และวัฒนธรรมมีความเชื่อมโยงกันอย่างสำคัญและยั่งยืนนี้มีมานานแล้ว แต่เพิ่งเห็นตัวอย่างที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมเมื่อไปร่วมงานมหกรรมกวีโลกที่นครโคลกาตา (Kolkata) ซึ่งเดิมเคยเรียกกันว่า คัลกัตตา (Calcutta) เมื่อวันที่ ๖-๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๕ งานนี้เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า Sixth World Poetry Festival 2012 จัดโดย International Bengali Poetry Festival ซึ่งมีที่ทำการอยู่ที่ถนนยาวห์รลาลเนห์รูในโคลกาตา ในรัฐเบงกอลตะวันตก ประเทศอินเดีย มีศาสตราจารย์ อะชิส ชันยัล (Ashis Sanyal) เป็นประธาน (President) จัดดำเนินงานและส่งจดหมายเชิญไปยังกวีในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก งานนี้มีผู้สนับสนุนจำนวนหนึ่ง ที่สำคัญได้แก่ ผู้ว่าการนครโคลกาตา นักเขียน นักวิชาการ ศิลปิน นักธุรกิจและผู้ทำงานเพื่อสังคม (social workers) ตลอดจนสำนักพิมพ์

ศาสตราจารย์ อะชิส ชันยัล นี้ผู้เขียนรู้จักตั้งแต่สมัยยังดำรงตำแหน่งเป็นนายกสมาคมภาษาและหนังสือฯ คือนานมาแล้ว ในครั้งนั้นเราแลกเปลี่ยนรวบรวมบทกวีภาษาอังกฤษซึ่งกันและกัน และเขาก็นึกถึงผู้เขียนเมื่อจัดงาน World Poetry Festival ครั้งที่ ๑ ใน พ.ศ. ๒๕๕๑ (ค.ศ. ๒๐๐๘) ครั้งรับเชิญในปีนั้น ผู้เขียนยังนึกในใจว่า จะสำเร็จและมีครั้งต่อไปเรื่อย ๆ ไหม จะมีทุนจัดต่ออย่างสม่ำเสมอ ปรากฏว่าเขาก็สามารถจัดได้ทุกปี และเชิญผู้เขียนทุกปี แต่ผู้เขียนไม่ได้ไปร่วมทุกปีเพราะติดภารกิจอื่น

เหตุใดจึงมีการสนับสนุนให้จัดงานมหกรรมกวีโลกทุกปี

เมื่อมาวิเคราะห์ดูแล้ว ก็เห็นว่าเขาสามารถจัดได้ทุกปีเพราะประการแรกผู้รับเชิญหาทุนสนับสนุนการเดินทางเอง ผู้จัดไม่เสียเงินประการที่ ๒ เมื่อถึงโคลกาตาแล้ว เขาจัดที่พักฟรีให้ ณ สถานที่พักของราชการที่เรียกว่า State Legislature Guest House ซึ่งมีลักษณะเป็นที่พักแบบไม่หรูหราแต่พออยู่ได้ ส่วน ๒ ครั้งหลังนี้เขาจัดที่พักฟรีให้ที่ (ลงรูป) Ramakrishna Mission Institute of Culture ซึ่งอาคารส่วนหนึ่งจัดเป็น International Guests and

Scholars' House ที่นี้สภาพห้องพักดีกว่าห้องพักของราชการ และอาหารก็ดีกว่า โดยเฉพาะอาหารเช้าจะเป็นแบบอังกฤษผสมอเมริกัน อาหารกลางวันและเย็นนำด้วยชุป ตามด้วยจานหลักที่จะเลือกแบบฝรั่งหรืออินเดียก็ได้ คาดว่าผู้จัดอาจขอยกเว้นค่ากินอยู่ที่พักได้หรือจ่ายเพียงเล็กน้อยเพราะสถานที่แห่งนี้เป็นสถาบันการกุศลที่มีทุนมาก ประการที่ ๓ จัดการประชุมที่บัณฑิตยสถานแห่งรัฐเบงกอลตะวันตก ซึ่งเรียกว่า Paschimbanga Bangla Akademi เป็นสถานที่ราชการซึ่งมีค่าใช้จ่ายน้อยกว่าโรงแรมระดับ ๕ ดาว ประการที่ ๔ ซึ่งสำคัญมาก คือ การจัดนี้เกิดประโยชน์อย่างยิ่งต่อชาวเบงกอล ซึ่งมีภาษาเบงกอลีเป็นภาษาประจำรัฐ และใช้ภาษาเบงกอลีร่วมกับชาวบังกลาเทศซึ่งส่งกวี่จำนวนประมาณ ๒๐ คนมาร่วมงาน การประชุมมหกรรมกวีโลกนี้จึงเป็นการใช้กวีนิพนธ์เป็นสื่อรวมกวีผู้ใช้ภาษาเบงกอลีให้มาพบปะปฏิสัมพันธ์กัน เพื่อพิสูจน์ว่ากวีนิพนธ์อยู่เหนือการเมืองและศาสนา ซึ่งทำให้เบงกอลตะวันตกแยกตัวออกไปเป็นปากีสถานตะวันออกใน พ.ศ. ๒๔๙๐ ส่วนอินเดียจึงเหลือเพียงรัฐเบงกอลตะวันตก (แผนที่อินเดียเหนือซึ่งแสดงดินแดนอินเดีย ปากีสถานตะวันตก และตะวันออก)

แผนที่แสดงประเทศอินเดีย ปากีสถาน และบังกลาเทศ

เบื้องหลังการแบ่งแยกโดยย่อคือ เมื่ออินเดียได้รับเอกราชจากอังกฤษใน พ.ศ. ๒๔๘๐ ชาวมุสลิมต้องการแบ่งประเทศโดยเรียกร้องให้แยกดินแดนที่มีชาวมุสลิมอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากในบริเวณตะวันออกเฉียงเหนือของอนุทวีปอินเดียออกเป็นประเทศปากีสถาน ชาวมุสลิมในเบงกอลจึงต้องการให้เบงกอลตะวันออก ซึ่งมีชาวมุสลิมเป็นชนส่วนใหญ่รวมเป็นส่วนหนึ่งของปากีสถานด้วย เรียกว่า ปากีสถานตะวันออก แต่เมื่อเบงกอลตะวันออกเป็นส่วนหนึ่งของปากีสถานแล้วก็ต้องใช้ภาษาอูรดู (Urdu) เป็นภาษาราชการ ตามคำประกาศของรัฐบาลปากีสถาน ชาวเบงกอลตะวันออกพบว่าพวกเขาไม่มีวัฒนธรรมร่วมกับชาวปากีสถานตะวันตกมากนัก นอกจากการนับถือศาสนาอิสลามเช่นเดียวกัน การมีภาษาและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันทำให้ความสัมพันธ์อันดีต่อกันเป็นไปอย่างยากลำบาก จึงเกิดความขัดแย้งกันหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านการเมืองและการใช้ภาษาที่ต่างกัน ในที่สุดความขัดแย้งทางการเมืองก็นำไปสู่การทำการสงครามแยกประเทศใน พ.ศ. ๒๕๑๔ และการก่อตั้งประเทศบังกลาเทศใน พ.ศ. ๒๕๑๕

เหตุผลประการที่ ๕ นโยบายภาษาในประเทศอินเดียเป็นเหตุผลที่สำคัญมากในการจัดงานมหกรรมทั่วโลกทุกปี คือ แม้อินเดียจะยอมให้มีภาษาแห่งชาติ (National Languages) เกือบ ๓๐ ภาษา แต่ภาษาราชการยังเน้นภาษาฮินดี (Hindi) ซึ่งใช้กันทั่วไปควบคู่กับภาษาอังกฤษที่ยังทิ้งไม่ได้ เพราะประชากรชาวอินเดียส่วนใหญ่มักพูดภาษาประจำรัฐกับภาษาอังกฤษเป็นหลัก ชาวรัฐอุตตรประเทศ (Uttarpradesh) เท่านั้นที่ใช้ภาษาฮินดีเป็นภาษาประจำรัฐ ส่วนรัฐปัญจาบ (Panjab) ใช้ภาษาปัญจาบี รัฐทมิฬนาฑู (Tamilnadu) ใช้ภาษาทมิฬ เป็นต้น ชาวอินเดียจำเป็นต้องใช้อังกฤษเป็นภาษากลาง จึงพูดกันรู้เรื่อง ส่วนอักษรเทวนาครี (Devanagari) ซึ่งใช้เขียนภาษาฮินดีนั้น คนจำนวนมากอ่านไม่ออกแม้พูดฮินดีได้ดี ดังนั้น ชาวเบงกอลซึ่งพูดภาษาเบงกอลี แต่ใช้อักษรเทวนาครีที่มีรูปแบบต่างไปจากที่ใช้เขียนภาษาฮินดี จึงอ่านภาษาฮินดีไม่ออกและอาจรังเกียจที่จะพูด เพราะเกรงว่าภาษาเบงกอลีจะเสื่อมสูญหรือตกต่ำเมื่อไม่ใช้พูดและเขียนอยู่เสมอ หากคนไปใช้ภาษาฮินดีแทนตามนโยบายรัฐบาลกลาง (รูปตัวอย่างอักษรภาษาฮินดี และเบงกอลี)

उन लड़को मेसे राम सबसे अच्छा लड़का है ।

ตัวอย่างอักษรเทวนาครีที่ใช้เขียนภาษาฮินดี

ตัวอย่างอักษรเทวนาครีที่ใช้เขียนภาษาเบงกอลบนโค้งอาคาร

สรุปว่าชาวเบงกอลและรัฐเบงกอลตะวันตกต้องการอนุรักษ์ภาษาของตนให้คงอยู่ เพื่อต้านกระแสรัฐบาลกลางที่พยายามส่งเสริมภาษาฮินดีให้ขยายการใช้กว้างขวางขึ้น เป็นที่น่าสังเกตว่า ขณะที่ชาวเบงกอลได้รับการสนับสนุนให้จัดการประชุมที่เป็นการส่งเสริมภาษาเบงกอลี ชาวฮินเดียอีกกลุ่มหนึ่งก็จัดการประชุมรามาเยณะนานาชาติเป็นประจำทุกปี ก็ได้รับการสนับสนุนทางการเงินและอื่น ๆ ให้จัดการประชุมเช่นกัน เพราะเป็นการประชุมที่เน้นเรื่องรามจริตมานัสของตูลสีทาส ซึ่งเป็นเรื่องพระรามที่เล่าเป็นภาษาฮินดีโบราณ เมื่อนำมาศึกษา ร่วมกับวัฒนธรรมฮินดู ก็เป็นการส่งเสริมทั้งภาษาฮินดีและวัฒนธรรมฮินดูให้มั่นคงยั่งยืน และแผ่กระจายไปทั่วฮินเดียตลอดจนในต่างประเทศที่มีชาวฮินเดียอยู่อาศัยจำนวนมาก

ความเชื่อมโยงที่สำคัญและยั่งยืนระหว่างภาษา วรรณกรรมและวัฒนธรรม

แม้ในปัจจุบันนักภาษาศาสตร์บางกลุ่มจะแยกภาษาออกจากวรรณกรรมและวัฒนธรรม โดยใช้คอมพิวเตอร์เป็นตัวช่วย แต่ถ้าตัดความเชื่อมโยงระหว่างภาษาและวรรณกรรมออกจากกันอาจมีผลทำให้ภาษา วรรณกรรมและวัฒนธรรมเสื่อมสูญไปได้ ซึ่งจะเป็นความสูญเสียที่น่าเสียดายยิ่งต่อสังคมที่คิดเช่นนั้น ปัจจุบันคอมพิวเตอร์ก็ช่วยทำลายภาษาอยู่แล้ว โดยให้ความสำคัญกับความรวดเร็วและการประหยัดเวลา ทำให้เกิดภาษาคอมพิวเตอร์สื่อเข้าใจกันเฉพาะในกลุ่ม ไม่สนใจความไพเราะของภาษาหรือสุนทรียรสใด ๆ เป็นการสวนทางกับวรรณกรรมในความหมายดั้งเดิมซึ่งเน้นสุนทรียภาพ ในที่สุดคนอาจจะลืมวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรม ดูถูกภาษาในวรรณกรรมว่าเยิ่นเย้อหรือเข้าใจยาก

ภาษาไทยมีวรรณกรรมที่ทรงคุณค่า มีคนจำนวนมากใช้เป็นสื่อในการสร้างสรรค์วรรณกรรมสืบเนื่องมายาวนานตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ภาษานั้นก็มีความคงทน เป็นภาษาที่มีชีวิต มีพลัง เพราะเป็นที่บรรจุความรู้สึกรักใคร่ วิถีชีวิต ซึ่งเราเรียกว่าวัฒนธรรม บันทึกความเป็นมาในอดีต จินตนาการ ความฝัน ความหวัง ความรู้ ประสบการณ์ ฯลฯ ภาษาเป็นสิ่งที่ยืนยงยิ่งกว่าชาติ ชาวบังกลาเทศปัจจุบันเคยเป็นพลเมืองของประเทศอินเดีย ต่อมาก็เคยเป็นพลเมืองของประเทศปากีสถาน ก่อนที่จะเป็นพลเมืองของประเทศบังกลาเทศดังในปัจจุบัน ประเทศที่เขาอยู่ได้สังกัดอาจเปลี่ยนได้ แต่ภาษาแม่ของชาวบังกลาเทศก็คือภาษาเบงกอลีที่ไม่เคยเปลี่ยน นักเขียนมีชื่อ เช่น ไมเคิล มธสุตัน ทัตต์ (Michael Madhusudan Dutt) รพินทรนาถ ฐากูร์ (Rabindranath Tagore) กาซี นัซรุล อิสลาม (Kazi Nazrul Islam) ล้วนเป็นที่รู้จักเกิดทุนโดยชาวเบงกอลี ทั้งในรัฐเบงกอลตะวันตก ชาวอินเดียทั่วไป และโดยชาวบังกลาเทศ วรรณกรรมไม่มีพรมแดน ไม่มีข้อจำกัดในเรื่องชาติศาสนา ไมเคิล มธสุตัน ทัตต์ นับถือคริสต์ศาสนา รพินทรนาถ ฐากูร์ ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อแบบพราหมณ์สมาซ (Brahmo Samaj) ซึ่งสืบเนื่องมาจากศาสนาฮินดู กาซี นัซรุล อิสลามนับถือศาสนาอิสลาม สัจจะหรือความจริงที่พวกเขายึดมั่นไม่มีข้อจำกัดทางศาสนา

ชาวเบงกอลพูดภาษาเบงกอลี ไม่ว่าจะเป็นคนสัญชาติอินเดียหรือบังกลาเทศ ล้วนมีความสัมพันธ์ฉันมิตรต่อกันได้แม้จะอยู่คนละประเทศ และในขณะเดียวกันก็สนใจประชาคมโลก เพราะได้พบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับกวีชาติอื่น ๆ ในโลกที่มาร่วมงานมหกรรม นับว่าได้ประโยชน์ ๒ ประการ คือ ได้อนุรักษ์และส่งเสริมภาษาเบงกอลีซึ่งใช้มายาวนานแพร่หลายตั้งแต่ภาษาสันสกฤตเริ่มเสื่อมความนิยมเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เพราะอินเดียเหนือถูกชาวมุสลิมเข้ามารุกรานและครอบครอง ชาวมุสลิมนำภาษาเปอร์เซียมาใช้แทนภาษาสันสกฤตจนสิ้นสมัยจักรวรรดิมุคัล (Mughal) ใน พ.ศ. ๒๔๐๑ (ค.ศ. ๑๘๕๘) ภาษาท้องถิ่นจึงเริ่มเจริญขึ้นในหมู่ชาวอินเดียพื้นเมืองที่อยู่ห่างไกลจากศูนย์อำนาจมุสลิม ประการที่ ๒ คือได้สร้างสรรค์แลกเปลี่ยนความคิดกับชาวต่างชาติทั่วโลกที่สนใจมาร่วมการประชุม ซึ่งส่วนใหญ่มาจากทวีปยุโรป อเมริกา เอเชีย ออสเตรเลีย

อนึ่ง ในมหกรรมกวีโลก นอกจากจะมีการอ่านบทกวีแลกกันฟังแล้ว ยังมีการสัมมนาในหัวข้อต่าง ๆ เช่นนำวรรณกรรมของรพินทรนาถ ฐากูร์ (Rabindranath Tagore) มาเป็นหัวข้อสัมมนา ฐากูร์เป็นกวีเอกชาวเบงกอลีซึ่งได้รับรางวัลโนเบลใน พ.ศ. ๒๔๕๖ จึงเป็นการยกย่องกวีพื้นเมืองแห่งรัฐเบงกอลไปด้วย และนำวรรณกรรมมาใช้เป็นสื่อในการสืบทอดภาษา เพราะขึ้นชื่อว่าวรรณคดีหรือวรรณกรรมไม่ว่าในรูปกวีนิพนธ์หรือรูปอื่น ๆ (ฐากูร์ เขียนงาน

ประพันธ์ทุกรูปแบบ ได้แก่ บทละคร เรื่องสั้น นวนิยาย กวีนิพนธ์ บทความ) จะช่วยสร้างคำอนุรักษ์คำและภาษา ซึ่งจะช่วยในการแสดงความคิดเห็น ความรู้สึกและอารมณ์ต่าง ๆ ตลอดจนสุนทรียภาพ ภาษาช่วยสื่อในการเรียนรู้ชีวิต เรียนรู้มนุษย์ ขยายขอบเขตความรู้และพัฒนาสติปัญญา มนุษย์ได้เปรียบสัตว์ก็ตรงที่มีภาษาที่ร่ำรวยค่าและความหมายลุ่มลึก มีภาษาที่พัฒนาไปตามความรู้ใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ดังนั้น ถ้าภาษาสูญหายเพราะคนเลิกใช้ มรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาก็จะสูญหายไปด้วย นับเป็นการถอยหลังโดยแท้ถ้าคนลืมภาษาของตนและไปยืมภาษาของชาติอื่น ถิ่นอื่น มาใช้ ภาษาเป็นสิ่งเชื่อมโยงยุคสมัยให้เกิดความต่อเนื่อง ทำให้เกิดความเข้าใจอดีตที่เชื่อมโยงกับปัจจุบัน

ผู้ลืมอดีตหรือไม่เข้าใจอดีตก็จะไม่เข้าใจปัจจุบัน จะเป็นเสมือนต้นไม้ไร้ราก ย่อมเหี่ยวเฉาเน่าตายไปในที่สุด

ภาษาในประชาคมอาเซียน (ASEAN)

ประชาคมอาเซียนซึ่งมี ๑๐ ประเทศในปัจจุบัน มีภาษาประจำชาติของตน ประเทศบรูไนดารุสซาลาม ประเทศอินโดนีเซีย และมาเลเซีย พูดภาษาที่คล้ายคลึงกัน เรียกว่าภาษามลายู (Bahasa Melayu) ซึ่งชาวบรูไน และชาวมาเลเซียพูดกัน ส่วนภาษาอินโดนีเซีย (Bahasa Indonesia) ก็คล้ายกับภาษามลายูยกเว้นศัพท์บางคำ ดังนั้น เขาจะเข้าใจกันและกันได้ดี รวมทั้งชาวสิงคโปร์ ซึ่งรู้ภาษามลายูด้วย ความผูกพันทางภาษาตลอดจนทางศาสนา ในกรณีผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม ทำให้พวกเขาร่วมมือกันได้ง่าย ชาวไทยที่ต้องการมีความสัมพันธ์อันดีกับชาวอาเซียนกลุ่มนี้จึงควรเรียนรู้ภาษามลายู ส่วนภาษาลาวนั้นใกล้เคียงภาษาไทยอยู่แล้ว จึงศึกษาไม่ยาก ภาษาเขมรก็มีความใกล้เคียงภาษาไทยพอควรสามารถศึกษาได้ คนไทยที่รู้ภาษาจีนก็มีมาก จึงติดต่อกับชาวสิงคโปร์เชื้อสายจีนได้ เหลือเพียงภาษายากอยู่ ๓ ภาษา คือ ภาษาเวียดนาม พม่า และตากาล็อก ซึ่งชาวฟิลิปปินใช้ แต่เนื่องจากชาวฟิลิปปินส่วนใหญ่พูดอังกฤษได้จึงสามารถใช้ภาษาอังกฤษสื่อสาร ปัญหาของคนไทยคือต้องพยายามศึกษาภาษาพม่า และเวียดนามด้วย การพอใจแค่ความรู้ภาษาอังกฤษยังไม่พอ เพราะไม่ใช่ภาษาแม่ของชาวอาเซียนส่วนใหญ่เป็นภาษาที่มีตราติดว่าเป็นภาษาเจ้าอาณานิคมเดิม อาจใช้แก้ไขหรือเป็นภาษาที่ ๒ ได้เท่านั้น เราจะสังเกตเห็นว่ามีชาวพม่าและเวียดนามที่พูดภาษาไทยได้เป็นจำนวนมาก ในขณะที่คนไทยที่พูดภาษาพม่าและเวียดนามได้มีน้อยมาก หากคนไทยปล่อยให้เป็นอย่างนี้ตลอดไป คนไทยก็จะเสียเปรียบชาวพม่าและเวียดนาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเริ่มมีประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๘ ซึ่งมีผลให้ชาวอาเซียนสามารถไปทำงานและทำธุรกิจในทุกประเทศของประชาคม ผู้เข้าใจภาษา

ของท้องถิ่นจะมีความก้าวหน้ากว่าผู้ที่รู้เพียงภาษาแม่และภาษาอังกฤษ เมื่อเราตระหนักถึงความสำคัญของภาษาแล้ว ก็ควรชวนช่วยศึกษาภาษาต่าง ๆ ตามความจำเป็น ไม่ควรรอให้ผู้อื่นพูดภาษาไทยกับเราเท่านั้น

ข้อสรุป

ลัทธิชาตินิยมก่อให้เกิดการสร้างประเทศชาติที่มีวัฒนธรรมร่วมกัน แต่การมีวัฒนธรรมแห่งชาติร่วมกันอาจไม่จำเป็นต้องใช้ภาษาเดียวกันก็ได้ เพราะคนแต่ละท้องถิ่นหรือภูมิภาคอาจใช้ภาษาต่างกันแม้จะมีเชื้อชาติเดียวกัน หรือในทางกลับกัน การใช้ภาษาเดียวกันก็มีได้หมายความว่าต้องเป็นเชื้อชาติเดียวกัน ภาษาเรียนรู้กันได้ คนที่มีทักษะทางภาษาอาจพูดได้คล่องมากกว่า ๑ ภาษา เช่น พูดได้ถึง ๕ ภาษาขึ้นไป แต่ถ้าผู้นั้นลืมภาษาแม่ ก็ย่อมขาดรากฐานที่จะเจริญเติบโต อาจเป็นคนหลักลอยและไม่มั่นใจในตนเอง ส่วนคนที่พูดภาษาแม่ได้แม้พูดได้เพียง ๑ หรือ ๒ ภาษา จะสามารถพัฒนาตนเองได้ดีกว่าเพราะเป็นคนมี “ราก” การวิตกว่าการพูดภาษาต่างกันอาจก่อให้เกิดความแตกแยกนั้น เป็นวิตกจริตที่เกินเหตุ ความแตกแยกอาจเกิดขึ้นได้เสมอแม้ในหมู่ชนที่พูดภาษาเดียวกัน ดังนั้น ภาษาไม่ใช่เหตุสำคัญของความแตกแยก ความไม่ยอมรับรู้และเข้าใจกันต่างหากที่ก่อให้เกิดความแตกแยก ถ้าเรามองว่าภาษาเป็นสื่อสร้างความเข้าใจ ไม่ใช่สื่อสร้างความแตกแยก การส่งเสริมภาษาไม่ว่าจะเป็นภาษาใด ก็ย่อมเป็นสิ่งถูกต้องและเป็นประโยชน์เสมอ

อย่างไรก็ตาม ในยุคที่ประเทศไทยกำลังเตรียมตัวเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community ย่อว่า AEC) ชาวไทยควรศึกษาภาษาของประเทศสมาชิกไว้บ้าง แต่จะต้องไม่ทอดทิ้งภาษาไทย การรู้เขารู้เราจะเป็นประโยชน์ในการอยู่รอดปลอดภัย หากปล่อยให้ประเทศสมาชิกอาเซียนเรียนรู้ภาษาไทย แต่เราไม่ใส่ใจภาษาของเรา ก็จะเป็นฝ่ายเสียเปรียบ การภูมิใจว่าเรารู้ภาษาอังกฤษ ภาษาเดียวก็สามารถพูดกับทุกประเทศได้นั้นไม่ถูกต้อง ทุกคนต่างรักภาษาประจำชาติของตน และย่อมให้ความร่วมมือกับผู้ที่เข้าใจและพูดภาษาของตนมากกว่าผู้ที่พูดแต่ภาษาอังกฤษ เราต้องไม่ลืมว่า เสาหลักของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนมี ๓ เสา ได้แก่ ๑. ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ ๒. การเมืองและความมั่นคง ๓. สังคมและวัฒนธรรม ในเสาหลักที่ ๓ นี้ ภาษาและวรรณกรรมย่อมเกี่ยวข้องและมีบทบาทมากพอควร ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจอาจนำไปสู่ความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ การเมืองและความมั่นคงอาจมีการกระทบกระทั่งกันได้ แต่เราสามารถใช้เวลา วรรณกรรมและวัฒนธรรมมาสร้างความเชื่อมโยงร่วมมือในด้านสังคมและวัฒนธรรม สร้างความสัมพันธ์อันดีที่ยั่งยืนได้

หนังสืออ้างอิง

ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์, ๒๕๔๕. *ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาอินเดีย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Chandra, Bipan; Mukherjee, Mridula; Mukherjee, Aditya, 2000. *India After Independence 1947-2000*. Delhi; Penguin Books.

Monsoor, Mamoon (ed.), 1995. *Bangladesh Handbook 1995*. Dhaka; Government of the People's Republic of Bangladesh.

McNally, Rand, 1997. *Atlas of the World*. Danbury, CT: Rand McNally & Company, p.36.

วรรณยุกต์หน่วยเสียงสำคัญในภาษาไทย

กาญจนา นาคสกุล
ราชบัณฑิต สำนักศิลปกรรม

บทคัดย่อ

วรรณยุกต์เป็นหน่วยเสียงสำคัญ ๑ ใน ๓ หน่วยเสียงของภาษาไทย คำภาษาไทยทุกพยางค์ต้องมีวรรณยุกต์เป็นส่วนประกอบ หลักอักขรวิธีภาษาไทย ทำให้การออกเสียงวรรณยุกต์กับการเขียนตามหลักตรงกัน คำยืมจากภาษาต่างประเทศไม่ว่าจะมาจากภาษาที่มีวรรณยุกต์หรือไม่ก็ต้องออกเสียง มีวรรณยุกต์ และเขียนแสดงเสียงวรรณยุกต์ได้ตรงตามหลักอักขรวิธีไทยทุกคำ.

วรรณยุกต์ เป็นคำเรียกระดับเสียงสูงต่ำของเสียงพูดที่มีความหมายเป็นหน่วยเสียงประเภทหนึ่งในภาษาวรรณยุกต์. วรรณยุกต์เป็นส่วนประกอบส่วนหนึ่งของพยางค์และคำ เช่นเดียวกับเสียงพยัญชนะและเสียงสระซึ่งถ้าใช้วรรณยุกต์ที่ต่างออกไปหรือไม่ใช้จะทำให้เสียงเปลี่ยนและความหมายของคำผิดไป. ระดับเสียงสูงต่ำที่เรียกว่าวรรณยุกต์ในภาษาไทย มี ๒ แบบ คือ วรรณยุกต์ระดับ กับ วรรณยุกต์เปลี่ยนระดับ. วรรณยุกต์ระดับ หมายถึงวรรณยุกต์ที่มีระดับเสียงเสมอหรือเปลี่ยนระดับน้อยมากจากต้นพยางค์ถึงท้ายพยางค์. วรรณยุกต์สามัญ เอก และตรีในภาษาไทย จัดเป็นวรรณยุกต์ระดับ. วรรณยุกต์เปลี่ยนระดับ หมายถึง วรรณยุกต์ที่มีระดับเสียงเปลี่ยนระดับมากจากต้นพยางค์ถึงท้ายพยางค์ วรรณยุกต์โทและจัตวาในภาษาไทยเป็นวรรณยุกต์เปลี่ยนระดับ.

วรรณยุกต์ในภาษาไทยแบ่งได้เป็น เสียงวรรณยุกต์ กับรูปวรรณยุกต์. เสียงวรรณยุกต์ มี ๕ หน่วย ได้แก่ สามัญ เอก โท ตรี จัตวา และมีหน่วยเสียงพิเศษอีกหน่วยหนึ่ง คือ หน่วยเสียงวรรณยุกต์เน้น. ส่วนรูปวรรณยุกต์ปัจจุบันมี ๔ รูป ได้แก่ ไม้เอก ไม้โท ไม้ตรี ไม้จัตวา. เมื่อพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงคิดตัวอักษรไทยและจารึกไว้ในศิลาจารึกเมื่อ พุทธศักราช ๑๘๒๖ นั้น ได้ทรงกำหนดรูปวรรณยุกต์ไว้ ๒ รูป คือ ' * ซึ่งขอเรียกง่าย ๆ ว่า ไม้เอก และ ไม้โท เครื่องหมายวรรณยุกต์ ๒ รูปนี้เพียงพอที่ใช้แสดงเสียงวรรณยุกต์ในคำไทยทั้งหมด ทั้งนี้

เพราะตัวพยัญชนะไทยแบ่งเป็นอักษรสูง กลาง และต่ำ. รูปเครื่องหมายวรรณยุกต์ที่ปรากฏในจารึกหลักที่ ๑ ต่อมาได้ค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนไปเป็นรูปคล้ายไม้หันอากาศ และเป็นรูปใกล้เคียงกับรูปปัจจุบันตั้งแต่จารึกหลักที่ ๑๕ จารึกวัดพระเสด็จ พ.ศ. ๒๐๕๒-๖๘ และจารึกหลักที่ ๙๖ จารึกวัดโพธิ์หอม พ.ศ. ๒๒๓๒. (อิงอร น. ๔๔๒) ส่วนรูปวรรณยุกต์จัตวาเริ่มมีใช้ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๓๓๗ และรูปวรรณยุกต์ตรีเริ่มมีใช้ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๓๔๖ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อมีการบันทึกชื่อพระเจ้ากรุงจีน ในการเขียนชื่อเมือง ชื่อเครื่องเรือน และคำที่รับมาจากภาษาจีน เช่น พระเจ้านำก๊ก ตังโตะ อ่อง ตังเกีย โตะ เก้าอี้ ตัว ตู้ แป๊ะ เจียะ

การแสดงเสียงวรรณยุกต์ในภาษาไทย

อักขรวิธีไทยกำหนดให้ใช้ตัวอักษร ๓ ชนิด คือ พยัญชนะ สระ และรูปวรรณยุกต์ประสมเข้าด้วยกันตามหลักเกณฑ์เพื่อแสดงเสียงของพยางค์และคำซึ่งต้องมีทั้งเสียงพยัญชนะ สระ และวรรณยุกต์. ตัวพยัญชนะ ๔๔ ตัวที่มีอยู่เดิม หรือ ๔๒ ตัวที่ใช้อยู่ในปัจจุบันจัดแบ่งตามลักษณะของเสียงเป็น ๓ กลุ่มซึ่งรู้จักกันในชื่อ ไตรยางศ์ เป็นอักษรสูง อักษรกลาง อักษรต่ำ. ตัวพยัญชนะของไทยจึงมิได้ใช้แทนแต่เสียงพยัญชนะเท่านั้น หากเป็นอักษรที่มีอำนาจในการกำหนดเสียงวรรณยุกต์ของพยางค์และคำด้วย. ผู้ที่เรียนอ่านเขียนภาษาไทยจะเรียนรู้ลักษณะสำคัญของตัวพยัญชนะนี้มาตั้งแต่เริ่มเรียน. เมื่อเห็นตัวพยัญชนะสมองก็จะจัดกลุ่มเป็นเสียงอักษรกลาง ก จ ด ต บ ป อ หรือเป็นอักษรสูง ข ฉ ถ ผ ฝ ส ห. เสียงวรรณยุกต์จะปรากฏโดยอัตโนมัติ คืออ่านอักษรกลางอักษรต่ำมีเสียงวรรณยุกต์สามัญ กอ คอ งอ จอ ฯลฯ อ่านอักษรสูงมีเสียงวรรณยุกต์จัตวา ขอ ฉอ ถอ ผอ ฯลฯ เมื่อประสมกับสระ ไม่ว่าจะเป็นมีรูปวรรณยุกต์ปรากฏด้วยหรือไม่ก็สามารถอ่านออกเสียงพยางค์นั้นโดยมีเสียงวรรณยุกต์เสมอ เช่น กา ปี เตว ใจ ดู มีเสียงวรรณยุกต์สามัญ ในขณะที่ ชา สี เหว ใ หู มีเสียงวรรณยุกต์จัตวา. นอกจากตัวพยัญชนะต้นจะกำหนดเสียงวรรณยุกต์ของพยางค์แล้ว ตัวพยัญชนะที่เป็นตัวสะกดก็มีส่วนในการกำหนดเสียงวรรณยุกต์ของพยางค์ด้วย. พยางค์ที่มีพยัญชนะสะกดเป็นแม่ กง กน กม เกอย เกอว ปรากฏกับเสียงวรรณยุกต์ได้มากกว่าพยางค์ที่มีพยัญชนะสะกดเป็นแม่ กก กด กบ ซึ่งปรากฏได้เฉพาะพยางค์ที่มีวรรณยุกต์เอก โท ตรี เท่านั้น ไม่สามารถปรากฏกับวรรณยุกต์สามัญหรือจัตวา ได้ เป็นต้น.

รูปสระที่ใช้เขียนภาษาไทยอาจใช้รูปเดียวหรือใช้ประสมกันหลายรูป หน่วยเสียงสระ
๒๑ หน่วยใช้รูปสระแสดง ๓๘ รูป ดังนี้

๑.	เ	เรียกว่า	ไม้ไต่คู้
๒.	ะ	เรียกว่า	สระอะ
๓.	ั	เรียกว่า	ไม้หันอากาศ
๔.	า	เรียกว่า	สระอา
๕.	ำ	เรียกว่า	สระอำ
๖.	ิ	เรียกว่า	สระอิ
๗.	ี	เรียกว่า	สระอี
๘.	ึ	เรียกว่า	สระอี
๙.	ื	เรียกว่า	สระอี
๑๐.	ือ	เรียกว่า	สระอี-ออ
๑๑.	ุ	เรียกว่า	สระอุ
๑๒.	ู	เรียกว่า	สระอุ
๑๓.	เ-ะ	เรียกว่า	สระเอะ
๑๔.	เ	เรียกว่า	สระเอ
๑๕.	แ-ะ	เรียกว่า	สระแอะ
๑๖.	แ	เรียกว่า	สระแ
๑๗.	เ-ื	เรียกว่า	สระเอกับไม้ไต่คู้
๑๘.	แ-ื	เรียกว่า	สระแกับไม้ไต่คู้
๑๙.	โ-ะ	เรียกว่า	สระโอะ
๒๐.	โ	เรียกว่า	สระโ
๒๑.	เ-าะ	เรียกว่า	สระเอาะ
๒๒.	อ	เรียกว่า	สระออ
๒๓.	ือ	เรียกว่า	ไม้ไต่คู้กับสระออ
๒๔.	เ-อะ	เรียกว่า	สระเออะ
๒๕.	เ-อ	เรียกว่า	สระเออ
๒๖.	เ-ิ	เรียกว่า	สระเออ เออิ

๒๗.	เียะ	เรียกว่า	สระเอียะ
๒๘.	เีย	เรียกว่า	สระเอีย
๒๙.	เือะ	เรียกว่า	สระเอือะ
๓๐.	เือ	เรียกว่า	สระเอือ
๓๑.	ัวะ	เรียกว่า	สระัวะ
๓๒.	ัว	เรียกว่า	สระัว
๓๓.	ว	เรียกว่า	ตัวอ
๓๔.	ไ	เรียกว่า	สระไไม่ม้วน
๓๕.	ไ	เรียกว่า	สระไไม่มลาย
๓๖.	ไ-ย	เรียกว่า	สระไ กับ ยอ
๓๗.	-า	เรียกว่า	สระเอา
๓๘.	รร	เรียกว่า	ร่อหัน

เสียงสระสั้นกับสระยาวในภาษาไทยมีความสัมพันธ์กับเสียงวรรณยุกต์ของพยางค์และคำด้วย เช่น พยางค์ที่ใช้เสียงสระสั้นไม่มีพยัญชนะสะกด หรือมีพยัญชนะสะกดเป็นแม่ กก กต กบ จะมีวรรณยุกต์ เอก กับ ตรี เท่านั้น เช่น กะ บี ปุ้ แตะ อะอะ กก อก จด จบ ขบ สิบ มีวรรณยุกต์เอก ส่วน คะ ชิ ยุ้ แพะ เละ ละ ชก นก ชิด วัด คบ ยุบ นั้บ มีวรรณยุกต์ตรี. พยางค์ที่มีเสียงสระสั้นไม่มีพยัญชนะสะกดจะไม่ปรากฏกับวรรณยุกต์สามัญ โท หรือจัตวา เป็นต้น. พยางค์ที่มีสระเสียงยาวมีพยัญชนะสะกดเป็นแม่ กก กต กบ ในภาษาไทยแท้ก็จะมีวรรณยุกต์เอกกับโทเท่านั้น ไม่ปรากฏกับวรรณยุกต์สามัญ ตรี หรือจัตวา เช่น กาก ปีก เปียด สวด ชิด หุด เกรียบ จวบ ฉาบ สิบ มีวรรณยุกต์เอก มาก ลูก เมือก ทวด นวด เลือด rieb เรียบ เียบ มีวรรณยุกต์โท เป็นต้น.

การผันวรรณยุกต์ ระบบการเขียนภาษาไทยใช้วิธีประสมตัวอักษรทั้ง ๓ ชนิดให้แสดงเสียงของพยางค์และคำที่ต้องการ. ในการเรียนอ่านเขียนภาษาไทย สิ่งสำคัญที่ต้องเรียนคือการผันวรรณยุกต์หมายถึง การไล่เสียงวรรณยุกต์ที่สามารถปรากฏกับพยางค์รูปแบบหนึ่งๆ เช่น พยางค์ที่เป็น คำเป็นอักษรสูง คำเป็นอักษรกลาง คำเป็นอักษรต่ำ คำตายอักษรสูง คำตายอักษรกลาง คำตายอักษรต่ำสระเสียงยาว คำตายอักษรต่ำสระเสียงสั้น. ผู้ที่เรียนการผันวรรณยุกต์แล้วจะอ่านคำภาษาไทยได้ถูกต้องตามเสียงวรรณยุกต์ทุกพยางค์ แม้จะเป็นพยางค์หรือคำที่ไม่มีความหมายในภาษาไทย และไม่ว่าพยางค์หรือคำนั้นจะมีรูปวรรณยุกต์หรือไม่ก็ตาม. ลักษณะนี้เป็นเอกลักษณ์ลักษณะของภาษาไทย. นโยบายของรัฐบาลตั้งแต่สมัยจอมพล ป.

พินุลสงครามให้ใช้ภาษาไทยซึ่งเป็นภาษาชาติในงานราชการ ในการสื่อสารมวลชน และในการศึกษาทุกระดับทำให้คนไทยมีเอกภาพในการใช้ภาษาชาติทั่วประเทศ. คนทั้งประเทศเข้าใจภาษาชาติแม้ว่าในการพูดการใช้ภาษาของคนแต่ละถิ่นอาจจะแตกต่างกันไป. ผู้ที่ได้เข้าศึกษาในโรงเรียน ได้เรียนจบเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ ซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับก็สามารถอ่านหนังสือไทยไปได้ตลอดชีวิต. ทั้งนี้เพราะระบบอักขรวิธีของไทยสะท้อนการออกเสียงคำในภาษาได้ตรงกันเป็นส่วนใหญ่.

เมื่อพ่อขุนรามคำแหงทรงประดิษฐ์ตัวอักษรไทย ได้ทรงกำหนดเครื่องหมายวรรณยุกต์ในการเขียนคำภาษาไทย ทั้ง ๆ ที่รูปแบบตัวอักษรไทยได้แบบมาจากภาษาที่ไม่มีวรรณยุกต์อย่างอักษรเทวนาครี อักษรปัลลวะ อักษรขอมและมอญ แสดงว่าทรงทราบลักษณะสำคัญของภาษาไทยอย่างยิ่ง และทรงเห็นความสำคัญของวรรณยุกต์. ที่น่าสังเกต คือ เครื่องหมายวรรณยุกต์เพียง ๒ รูปก็เพียงพอที่จะเขียนคำภาษาไทยได้สมบูรณ์. รูปวรรณยุกต์ตรีกับจัตวาที่เกิดขึ้นในช่วงปลายสมัยอยุธยาเกิดจากการรับคำภาษาต่างประเทศเข้ามาใช้ในภาษาไทย ซึ่งครูบาอาจารย์และผู้รู้ภาษาไทยในสมัยหลังก็ได้กำหนดวิธีการผันวรรณยุกต์ไว้เป็นหลักอักขรวิธีที่เข้ามาได้จนถึงปัจจุบัน. เด็กไทยที่เรียนอ่านเขียนภาษาไทยได้เรียนรู้วิธีการผันวรรณยุกต์ตั้งแต่เริ่มเรียน. การออกเสียงวรรณยุกต์พร้อม ๆ กันอย่างที่มีผู้ไม่เข้าใจวิธีการเรียนเสียงวรรณยุกต์ตำหนิว่าเป็นนกแก้วนกขุนทองนั้น แท้จริงเป็นการปลุกฝังเสียงที่ถูกต้องให้นักเรียนจดจำและออกเสียงภาษาชาติได้ไม่ผิดเพี้ยน. การอ่านบทกลอนดัง ๆ พร้อม ๆ กันก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ทำให้นักเรียนจดจำเสียงที่ไพเราะและมีสัมผัสสอดคล้องกันของภาษาไทยซึ่งเป็นอัจฉริยลักษณะอีกลักษณะหนึ่งของภาษาไทยได้ด้วย.

เสียงวรรณยุกต์ในคำยืมจากภาษาอื่น

การรับคำภาษาต่างประเทศเข้ามาใช้ในภาษาเป็นปรากฏการณ์ปกติในทุกภาษา ไม่มีภาษาใดในโลกปลอดคำยืมจากภาษาอื่น. คำยืมในทุกภาษา โดยปกติจะปรับเปลี่ยนรูปคำการออกเสียง และการใช้ไปตามลักษณะภาษาของผู้ยืม. ภาษาไทยมีคำยืมจากภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ภาษาเขมร ภาษาจีน ภาษาญี่ปุ่น ภาษาฝรั่งเศส ภาษาอาหรับ ภาษามลายู และภาษาอังกฤษ. คำยืมทั้งหลายไม่ว่าจะมาจากภาษาที่มีวรรณยุกต์อย่างภาษาจีน หรือภาษาที่ไม่มีวรรณยุกต์อย่างภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ภาษาเขมร เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยจะออกเสียงมีเสียงวรรณยุกต์ทุกพยางค์. คำยิมนั้นเขียนด้วยตัวอักษรไทยอย่างไรก็ออกเสียงตามตัวเขียนนั้น ๆ ตามระบบอักขรวิธีไทย. คำยิมนั้น ๆ จึงมีเสียงวรรณยุกต์ต่าง ๆ ตามหลักการประสมอักษรของอักขรวิธีไทย เช่น

คำยืมจากภาษาบาลีสันสกฤต

วรรณยุกต์สามัญ	เช่น	กาล กรรม กุล คุณ พล เวร
วรรณยุกต์เอก	เช่น	กิจ จักร ลิธิ์ ปราชญ์ เหตุ
วรรณยุกต์โท	เช่น	ญาติ เนตร นาถ ฐป ธาตุ
วรรณยุกต์ตรี	เช่น	นิตย์ ทิศ พุทธ รัฐ รัช ยศ พจน์ เว็จ
วรรณยุกต์จัตวา	เช่น	ขรรค์ เถร ศาล เคียร สุธัญ หงส์

คำยืมจากภาษาเขมร

วรรณยุกต์สามัญ	เช่น	ทรง เผลอ ไพร เขิญ คำนวร บำเรอ
วรรณยุกต์เอก	เช่น	เกิด กาง ดุจ ตี โฉด เสรีจ ตัก (บาตร)
วรรณยุกต์โท	เช่น	แรง เทียบ โคก เรียบ ทอด (พระเนตร)
วรรณยุกต์ตรี	เช่น	ลุ ริ พริก พลบ ครบ ทั้ง นัก- ทำนบ
วรรณยุกต์จัตวา	เช่น	ขลา ผลู ศรี สรง แข ฉั่น (กิน)

คำยืมจากภาษาจีน

วรรณยุกต์สามัญ	เช่น	เฮีย ไปเก ดั่งเก กุยเฮง ซาลาเปา
วรรณยุกต์เอก	เช่น	แข่ง อับ หมี่ เตี้ย เปะ จับฉั่ว
วรรณยุกต์โท	เช่น	เต้าเจี้ยว เต้าหู้ ห้าง ม่วย อั้งโล่
วรรณยุกต์ตรี	เช่น	ก๊าก เกี้ยว อั่ว จิ้ว ก๊วน เจิ้ง แมะ
วรรณยุกต์จัตวา	เช่น	แกง ก้วยเตี่ยว บ้วย เจียน ตัว กี้

คำยืมจากภาษาอังกฤษ

วรรณยุกต์สามัญ	เช่น	ครีม แอม ฟรี เซลล์ บอล เทรน แชร์
วรรณยุกต์เอก	เช่น	บริดจ์ ซลัป อาเขต ฉี๊ด ฉืด เบรก
วรรณยุกต์โท	เช่น	เซิร์ม ทาวเวอร์ มิเตอร์ โซล่า
วรรณยุกต์ตรี	เช่น	แก๊ส โจ๊ก เช็ต ค้อร์ส ก๊อช โน้ต
วรรณยุกต์จัตวา	เช่น	บ้อย โหล หลุยส์

นอกจากการออกเสียงตามตัวเขียน หรือเขียนตามที่ออกเสียงในภาษาไทยแล้ว คำยืมจากภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ภาษาเขมร ภาษาจีน และภาษาอังกฤษ ซึ่งมีจำนวนมาก ได้ทำให้เกิดการออกเสียงคำต่างไปจากลักษณะปกติในภาษาไทยบ้าง แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นก็จะมีหลักเกณฑ์ที่ให้ง่ายได้ เช่น การออกเสียงพยางค์ที่ ๒ ตามพยางค์ที่ ๑ เมื่อพยัญชนะต้นของพยางค์ที่ ๑ เป็นอักษรกลาง และพยัญชนะต้นของพยางค์ที่ ๒

คำยืมที่นำมาใช้ในภาษาไทยไม่ว่าจะมาจากภาษาใด จะปรับเปลี่ยนรูปเป็นคำไทย ทั้งในการออกเสียง การเขียน การมีหน้าที่ การมีความสัมพันธ์กับคำอื่น และการมีความหมาย อย่างที่คนไทยใช้. อาจจะเหมือนหรือไม่เหมือนภาษาเดิมก็ได้ เช่น คำนามจากภาษาบาลีภาษา สันสกฤตเมื่อใช้ในภาษาไทยอาจใช้เป็นคำกริยา เช่น คำว่า *กรุณา* *ทุกข์* *บริการ* *ประสุม* *ปฏิบัติ* *ปฏิบัติ* *จินตนา* *กตัญญู* *บังสุกุล* *ศึกษา* *อัญชลี* *ประกาศิต* *อัมพมณฑล* ฯลฯ ซึ่งรูปศัพท์ในภาษาเดิม เป็นคำนามแต่ภาษาไทยใช้เป็นคำกริยาได้.

คำภาษาจีนคงจะเข้ามาในภาษาไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายหรือก่อนหน้านั้น เนื่องจากไทยกับจีนมีการส่งสิ่งของแสดงสัมพันธไมตรี มีการติดต่อทำการค้าขายจนถึงส่งสำเภาขนสินค้าไปขายถึงเมืองจีน ทั้งยังมีการแปลวรรณกรรมจีนมาเป็นภาษาไทย อันเป็นต้นเหตุให้มีการใช้เครื่องหมายวรรณยุกต์ตรีและจัตวาอย่างแพร่หลายในคำภาษาจีนที่รับมาใช้ในภาษาไทย นอกจากนี้การที่มีคนจีนอพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในประเทศไทย ทั้งในกรณีหนีความยากจนและด้วยอิทธิพลทางการเมือง ทำให้ภาษาจีนหลังไหลเข้ามาสู่ภาษาไทยไม่น้อย. แต่แม้ว่าภาษาจีนจะเป็นภาษาวรรณยุกต์ คำภาษาจีนที่นำเข้ามาใช้ในภาษาไทยก็ไม่ได้ออกเสียงตามภาษาจีนทุกคำ. ส่วนมากเสียงวรรณยุกต์จะปรับเข้าหาเสียงวรรณยุกต์ของภาษาไทย เช่น ภาษาจีนว่า เจ้ ไทยออกเสียงว่า เจ๊ ภาษาจีนออกเสียงว่า แปะ ไทยออกเสียงว่า เป๊ะ ภาษาจีนออกเสียงว่า เจ็ก ไทยออกเสียงว่า เจ๊ก เป็นต้น คำยืมจากภาษาจีนมีทั้งที่เป็นคำพยางค์เดียว และคำหลายพยางค์ ทุกคำจะออกเสียงตามที่มีในระบอบภาษาไทย และปรากฏเสียงวรรณยุกต์ได้ทั้ง ๕ หน่วย ดังนี้

วรรณยุกต์เป็นเสียงสามัญ เช่น เงิน จีน เอีย เจียว ซา เทียว ลัง ลันเตา เย็นเตาโพ
พังเพย โปเก

วรรณยุกต์เป็นเสียงเอก เช่น แข่ง ส่วย เลี้ย เผ่า เลื่อ หมอก เหี่ยว ณะ

วรรณยุกต์เป็นเสียงโท เช่น เช่า ชุ่ย เซ่น โช้ ไ้ ป่าน เป้า โม่ ลู่ เลื่อน มีชั่ว ยี่หื้อ

วรรณยุกต์เป็นเสียงตรี เช่น จั่ว เจ๊ก แป๊ะ มะ เกี้ยว โละ เลียะพะ พะบู แป๊ะชะ
แป๊ะเจี๊ยะ

วรรณยุกต์เป็นเสียงจัตวา เช่น กี่ เภา ตี หมวย เจียน บุ่น ไต้ เต่า ตุ่น ก้วยเตี่ยว
ขนมอี

วรรณยุกต์หลายเสียง เช่น ซีเซ็กฉ่าย กุ้ยช่าย เกี่ยมซิงตี เกี่ยมอี จันอับ แปะก้วย
ปอเปี๊ยะ คะน้ำ

คำภาษาจีนที่รับมาใช้ในภาษาไทยส่วนใหญ่มาจากสำเนียงจีนแต้จิ๋ว อาจมีบางคำ
ที่มาจากสำเนียงอื่นบ้าง ไม่ว่าจะเป็นเสียงตรงกับภาษาจีนสำเนียงใด เมื่อรับเข้ามาใช้ในภาษาไทย
แล้วจะมีเสียงที่ปรับเข้ากับระบบภาษาไทย ทั้งในการออกเสียงและการเขียน. ปัจจุบันจีน
ประสงค์จะให้ใช้สำเนียงแมนดารินในคำจีน แต่คำจีนในภาษาไทยก็ยังคงใช้คำที่ใช้มาแต่เดิม
หากเปลี่ยนเสียงไปก็จะเป็นที่เข้าใจกัน.

การเขียนคำยืมจากภาษาฝรั่งเศส

ภาษาฝรั่งเศสเข้ามามีบทบาทในภาษาไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา เมื่อมีการส่งท่านโกษาปาน
เป็นราชทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แต่คำภาษาฝรั่งเศสเข้ามาในภาษา
ไทยไม่มากนัก. ในสมัยหลังคำที่รับมามากจะเป็นคำที่เกี่ยวกับการทูต ศัพท์ทางวิทยาศาสตร์
และมาตริวิทยา อาหาร เสื้อผ้า และน้ำหอม. คำที่รับมามีทั้งคำพยางค์เดียวและคำหลายพยางค์
การออกเสียงวรรณยุกต์มีทุกเสียง และมีการเขียนที่ตรงตามเสียงเป็นส่วนใหญ่ เช่น

วรรณยุกต์เป็นเสียงสามัญ เช่น กีโยติน กีโลกรัม กาลิโน เปต็อง ซีฟอง โซฟา
กาแฟ คูปอง ขนมหัง

วรรณยุกต์เป็นเสียงเอก เช่น ออเดิร์ฟ เมตริก ฝรั่งเศส บุติก รูเหล็ต

วรรณยุกต์เป็นเสียงโท เช่น วิซ่า คาบาเรต์ บัลเลต์ ซาเลต์ เบเรต์ ไครเก้ บูเก้
ปาร์เก้ ท้าพต้า

วรรณยุกต์เป็นเสียงตรี เช่น คริสต์ ลิตร รุ้ง มายองเนส ซิกะแร็ต แครีปชูแซ็ต

วรรณยุกต์เป็นเสียงจัตวา เช่น กงสุล จีกโก โก้เก้ โกรตัน.

การเขียนคำยืมจากภาษาอังกฤษ

ชนชาติอังกฤษเข้ามาติดต่อกับไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา ในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ แต่ไม่ถึงกับมีการเจริญทางพระราชไมตรี. ความสัมพันธ์มาเริ่มมีขึ้นอย่างจริงจังในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และมากขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. คำภาษาอังกฤษที่เข้ามาในภาษาไทยช่วงแรกเป็นคำเรียกชื่อเมือง ชื่อบุคคล และชื่อเฉพาะที่ปรากฏในเอกสารทางราชการ และในหนังสือพิมพ์ซึ่งมีมิชชันนารีชาวอเมริกันเป็นเจ้าของโรงพิมพ์. ต่อมาจึงมีคำเรียกสิ่งอื่น ๆ. คำภาษาอังกฤษที่นำมาใช้ในภาษาไทยจะปรับเปลี่ยนเสียงเข้าระบบเสียงของภาษาไทย ซึ่งเป็นลักษณะปกติของการรับคำภาษาต่างประเทศในทุกภาษา. ในช่วงแรกคำภาษาอังกฤษมักจะถูกโยงเข้าหาคำไทย จึงปรากฏคำเช่น *กั๊ดฟันมัน สดเตแท่น สกดลันดา หันแดรบาร์นี แร้งกิน*.

คำภาษาอังกฤษที่รับเข้ามาใช้ในช่วงแรก มีตัวอย่างเช่นคำว่า *แบ๊ป ไอติม ไซ้กั๊ปป์ เมล์ ซอร์รี่ ฟิล์ม เป็ดสะก๊าด สะเก็ด เป็ดติโค๊ด ก๊ีบ แค็ก แยม ร็อกเก็ต พอร์เก็ตมีนี๊อด โอลด์ไรส์ น้ำมันก๊าด หมวกแก๊ป หมูแฮม ไฟซ็อต ดุ่มหูด็อก ผมทรงชิงเกิ้ล* ฯลฯ

แม้ว่าภาษาอังกฤษจะเป็นภาษาที่ไม่ใช้วรรณยุกต์ แต่ก็มีเสียงสูงต่ำที่มีความสัมพันธ์กับเสียงสระตกซึ่งเป็นเสียงก้องเสียงไม่ก้องในคำหลายคำ ซึ่งคนไทยจะได้ยินชัดเจนแม้ในคำง่าย ๆ เช่น *bag-back date-dead build- built eye-ice fire-five lane-lent ten-tent line-light wine-white* ฯลฯ เมื่อรับคำภาษาอังกฤษเข้ามาใช้ในภาษาไทย คนไทยจะสังเกตเสียงสูงต่ำคล้ายเสียงวรรณยุกต์ในคำภาษาอังกฤษเหล่านั้นได้ จึงได้เลียนเสียงคำภาษาอังกฤษโดยมีเสียงวรรณยุกต์ตามลักษณะการออกเสียงคำภาษาไทย. คำภาษาอังกฤษทุกคำทุกพยางค์เหล่านั้นได้ จึงมีเสียงวรรณยุกต์ไปโดยอัตโนมัติ. คำภาษาอังกฤษที่มีหลายพยางค์ วรรณยุกต์ของพยางค์สุดท้ายจะปรากฏชัดเจนตามเสียงที่คนไทยคุ้นเคย เช่น

พยางค์ท้ายเป็นเสียงสามัญ เช่น *ทิงเจอร์ แกลลอน คลอโรฟิลล์ ซิมแปนซี โครโมโซม*

พยางค์ท้ายเป็นเสียงเอก เช่น *ลินลีนี มัสตาร์ด โอлимпิก นิวคลีอิก ลิปสติก*

พยางค์ท้ายเป็นเสียงโท เช่น *แท็กซี บิลเลียด นิวเคลียส เซลเซียส*

พยางค์ท้ายเป็นเสียงตรี เช่น *แมงกานีส โอเอซิส พีระมิด โบนัส เดคาลิตร*

พยางค์ท้ายเป็นเสียงจัตวา เช่น *ไดโนเสาร์ เซนต์หลุยส์.*

ปัญหาการแสดงเสียงวรรณยุกต์ในคำยืมจากภาษาต่างประเทศ

การใช้คำยืมจากภาษาต่างประเทศในภาษาไทยเกิดปัญหาที่การเขียนกับการออกเสียงไม่ตรงตามหลักอักขรวิธีไทยเมื่อมีการกำหนดการเขียนคำที่เรียกว่า ทับศัพท์ เนื่องจากผู้ที่กำหนดการเขียนทับศัพท์ไม่เข้าใจระบบอักขรวิธีไทย เข้าใจว่า เขียนตามแบบภาษาอังกฤษแล้วก็จะอ่านไปได้ตามความเคยชินอย่างในภาษาอังกฤษ. ระบบการเขียนคำในภาษาอังกฤษนั้นไม่ได้ใช้วิธีประสมอักษรอย่างภาษาไทย แต่เขียนไปตามที่มาของคำ และออกเสียงไปตามที่เคยใช้. การเขียนกับการออกเสียงคำในภาษาอังกฤษจึงมีอยู่ไม่น้อยที่ไม่ตรงกันเลย เช่น คำภาษาอังกฤษ เขียนเหมือนกันว่า *go do* แต่อ่านว่า โก ดู เขียนเหมือนกันว่า *but put* แต่อ่านว่า บัต พุด. เขียนรูปสระประสมอย่างเดียวกันว่า *bough cough dough rough though through trough* แต่อ่านว่า บาว ค็อฟ โด รัฟ โด ทรู ทร็อฟ. ต่อเมื่อมีตัว *t* ท้ายคำจึงออกเสียงเหมือนกัน เช่น *fought nought ought sought thought wrought* อ่านว่า ฟ็อท น็อท อ็อท ซ็อท อ็อท ร็อท คำกลุ่มหลังนี้คนไทยมักได้ยินเป็นคำที่มีวรรณยุกต์ตรี. คำภาษาอังกฤษอาจเปลี่ยนเสียงสูงต่ำได้ตามตำแหน่งที่ปรากฏในประโยคโดยไม่ทำให้ความหมายของคำเปลี่ยน เนื่องจากภาษาอังกฤษไม่มีหน่วยเสียงวรรณยุกต์ซึ่งเป็นหน่วยเสียงที่แยกความหมายของคำ. คำภาษาอังกฤษจึงเปลี่ยนเสียงสูงต่ำได้ แต่ภาษาไทยเป็นภาษาวรรณยุกต์ เสียงวรรณยุกต์เป็นหน่วยเสียงสำคัญที่จะบ่งบอกความหมายของคำไม่ต่างกับหน่วยเสียงพยัญชนะหรือหน่วยเสียงสระ. คำภาษาอังกฤษที่รับมาใช้ในภาษาไทยจึงถูกกำหนดเสียงวรรณยุกต์ลงในทุกพยางค์. เมื่อกำหนดเสียงวรรณยุกต์ที่จะใช้เป็นเสียงใด คนเข้าใจกันทั่วไปแล้ว ก็ไม่อาจเปลี่ยนเสียงวรรณยุกต์ได้อีก เช่น คำที่ออกเสียงวรรณยุกต์สามัญ เช่น *ไอติม แคร่ โซดา ดีเซล โปรตีน เกม ไมเลกุล* ฯลฯ ถ้าเปลี่ยนเสียงวรรณยุกต์เป็นเสียงอื่นก็จะไม่เข้าใจว่าเป็นคำดังกล่าวนี้. คำที่ออกเสียงเป็นเสียงวรรณยุกต์เอกหรือมีพยางค์ที่ออกเสียงวรรณยุกต์เอก เช่น *เบรก เบส บริดจ์ เสิร์ฟ มัลติราร์ด ไมเลก ฟิลิกส์* ฯลฯ หรือคำที่ออกเสียงเป็นเสียงตรี เช่น *เจ็ต ซิป ไนต์ แยม ก๊าซ แก๊ส แป็บ จีบ เซ็ค ซ็อก* ฯลฯ ถ้าเปลี่ยนเสียงวรรณยุกต์เป็นเสียงอื่นก็คงทำความเข้าใจกันไม่ได้. คำภาษาอังกฤษที่รับเข้ามาใช้ในภาษาไทยย่อมเป็นคำไทย ออกเสียงตามระบบภาษาไทย ใช้ในความหมายและหน้าที่อย่างเข้าใจกันในภาษาไทย อาจตรงหรือไม่ตรงกับคำภาษาอังกฤษเดิมก็ได้. บางคำไทยนำมาแยกใช้ในความหมายต่าง ๆ ก็มี เช่น คำว่า *pipe* ไทยแยกเป็นคำ ๒ คำ ออกเสียงว่า แป็บ หมายถึงท่อน้ำประปา ออกเสียงว่า ป๊าบ หมายถึงกลองสุบยา. คำว่า *tube* ไทยแยกเป็นคำว่า จู๊บ แปลว่าหลอดโทรศัพท์ ออกเสียงว่า ทิว๊บ แปลว่า ท่อ หลอดทดลอง. บางคำรับคำ ๒ คำ

มาใช้เป็นคำเดียว เช่น คำว่า *plug* กับ *socket* ไทยรับมาใช้เป็นคำว่า ปลั๊กตัวผู้ กับ ปลั๊กตัวเมีย เป็นต้น. คำภาษาอังกฤษที่เป็นคำนาม เช่น *corruption detox x-ray note coma heatstroke* ไทยรับมาใช้เป็นคำกริยาได้ทุกคำ. การเขียนคำยืมจากภาษาใด ๆ ก็ตาม เมื่อเข้ามาใช้ในภาษาไทยย่อมเป็นคำไทย ออกเสียง เขียน มีหน้าที่ มีความสัมพันธ์กับคำอื่น หรือมีลักษณะอื่นใดของภาษาตามลักษณะภาษาไทยทั้งสิ้น. หลักการรับคำจากภาษาต่างประเทศนั้น ในทางภาษาศาสตร์ถือว่า ภาษาผู้รับจะใช้คำยิมนั้นอย่างไรอยู่ที่ภาษาผู้รับนั่นเองเพราะยืมมาแล้วก็นับว่าขาดจากภาษาเดิม คำยืมย่อมจะกลืนเข้ากับลักษณะภาษาของผู้ยืม. ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดอย่างหนึ่ง คือ ภาษาในประเทศแถบเอเชียอาคเนย์ล้วนรับคำภาษาบาลีและสันสกฤตไปใช้กันทั้งนั้น. มีคำภาษาบาลีสันสกฤตในภาษาเขมร ในภาษามลายู ในภาษาพม่า ในภาษาลาว ในภาษาอินโดนีเซีย และในภาษาไทย. คำบาลีสันสกฤตเหล่านั้นไม่ได้เขียนหรือออกเสียงเหมือนคำในภาษาบาลีสันสกฤตเป็นส่วนมาก และที่แน่ ๆ คือ ไม่ได้ออกเสียงในภาษาที่รับมานั้นเหมือนกันเลย. อีกตัวอย่างหนึ่ง ภาษามลายูรับคำจากภาษาอังกฤษเข้าไปใช้มากเพราะในช่วงเวลาหนึ่งต้องตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ จนถึงต้องเปลี่ยนการเขียนภาษามลายูจากอักษรอาหรับมาเป็นอักษรโรมัน มลายูต้องพัฒนาระบบการเขียนภาษามลายูด้วยตัวอักษรโรมัน. แม้กระนั้นคำภาษาอังกฤษที่รับเข้าไปใช้ในภาษามลายูก็ปรับการเขียนตามภาษามลายูไม่ได้เขียนตามภาษาอังกฤษ เช่น

คำภาษาอังกฤษว่า	<i>microscope</i>	มลายูใช้ว่า	<i>mikroskop</i>
คำภาษาอังกฤษว่า	<i>cement</i>	มลายูใช้ว่า	<i>simen</i>
คำภาษาอังกฤษว่า	<i>physics</i>	มลายูใช้ว่า	<i>fizik</i>
คำภาษาอังกฤษว่า	<i>galaxy</i>	มลายูใช้ว่า	<i>galaksi</i>
คำภาษาอังกฤษว่า	<i>cancer</i>	มลายูใช้ว่า	<i>kanser</i>
คำภาษาอังกฤษว่า	<i>technology</i>	มลายูใช้ว่า	<i>teknologi</i>
คำภาษาอังกฤษว่า	<i>identity</i>	มลายูใช้ว่า	<i>identiti</i>
คำภาษาอังกฤษว่า	<i>vaccine</i>	มลายูใช้ว่า	<i>vaksin</i> เป็นต้น.

ชนชาติที่มีอิสรภาพย่อมรักและหวงแหนความเป็นชาติ หวงแหนศิลปวัฒนธรรม หวงแหนภาษา ซึ่งเป็นสมบัติวัฒนธรรมล้ำค่าของตน ไม่ยอมให้อิทธิพลจากชาติอื่นมาครอบงำ. ผู้ที่มีความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมย่อมพยายามรักษาศิลปวัฒนธรรมไว้ให้เป็นมรดกตกทอดถึงลูกหลานของตนไปนานเท่านาน. ผู้ที่มีหน้าที่รักษาภาษาย่อมจะต้องรักษาภาษาของชาติมิให้เปลี่ยนไปในทางเสื่อม ยิ่งผู้ที่มีความรู้หรือมีตำแหน่งเป็นผู้นำ ผู้มีความรู้ที่คนทั่วไปยกย่อง

ย่อมต้องรักษาความถูกต้องของภาษาไว้ให้ดีที่สุด. เมื่อพบเห็นว่าสิ่งใดผิดหรือบกพร่องก็ควรจะได้แก้ไขแทนที่จะยึดเอาความผิดพลาดบกพร่องนั้นต่อไป จึงจะสมกับที่ได้ชื่อว่า เป็นปราชญ์เป็นผู้จริง. การเขียนคำยืมจากภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสหลายคำที่ใช้วิธีการที่เรียกว่า *ทับศัพท์* นั้นทำให้การเขียนภาษาไทยปัจจุบันผิดเพี้ยนไปมาก. ถึงเวลาหรือยังที่ราชบัณฑิตผู้เป็นที่ยกย่องในสังคมว่าเป็นผู้มีหน้าที่รักษาดูแลภาษาไทยมิให้แปรเปลี่ยนไปทางเสื่อมจะได้พึงเหตุพึงผลที่สมควร ไม่ติดยึดกับความพลั้งพลาดเพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์แต่หันหลังมาเป็นสรณะ และเริ่มแก้ไขการเขียนคำยืมจากภาษาอังกฤษฝรั่งเศสให้ถูกต้องตามอักขรวิธีไทยเสียที. หากปล่อยให้เขียนอย่างหนึ่งอ่านอย่างหนึ่งผิดเพี้ยนอยู่อย่างที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ต่อไปภายหน้าความบกพร่องจะยิ่งทวีขึ้น. การอ่านการเขียนภาษาไทยจะยิ่งวุ่นวายจนอาจถึงกับทำให้สูญเสียลักษณะสำคัญของภาษาไทยไป. ถ้าสูญเสียภาษาที่สูญเสียไว้ภาษาก็ไร้ชาติ.

บรรณานุกรม

สถาบันภาษาไทย : **บรรทัดฐานภาษาไทย เล่ม ๒ คำการสร้างคำ.** สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๔๙.

อิงอร สุพันธ์ุณี : **วิวัฒนาการอักษรและอักขรวิธีไทย.** พิมพ์ครั้งที่ ๒ โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๕๐.

Dewan Bahasa dan Pustaka : **Kamus Thai-Melayu Dewan.** Dewan Bahasa dan Pustaka Kuala Lumpur, 2008.

Abstract *Tone, the Important phoneme in Thai*
Karnchana Nacaskul
Fellow of the Academy of Arts,
The Royal Institute

Tone is one of three important phonemes in Thai. Every syllable in Thai must have tone. Rule of writing makes the pronunciation and the writing compatible. Loanwords from any language in Thai, whether using tone or not, must be pronounced with tone and written correctly to the rule of writing tonemarks in Thai.

ถ้อยคำบอกเวลาในภาษาไทยและภาษาไท

นววรรณ พันธุเมธา

ราชบัณฑิต สำนักศิลปกรรม

ภาษาไท หมายถึง ภาษาที่มีความสัมพันธ์กับภาษาไทย เช่น ภาษาไทขาว ภาษาไทใหญ่ ภาษาไทลื้อ และภาษาไทเหนือ ในบทความนี้จะกล่าวถึงภาษาไทเพียงบางภาษา ได้แก่ ภาษาไทใหญ่ในสหภาพพม่า ภาษาไทอาหม ภาษาไทพำเก้ และภาษาไทอ่ายตอนในสาธารณรัฐอินเดีย ภาษาไทขาวและภาษาไทเมืองเต็ก ในสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม และภาษาไทเหนือในสาธารณรัฐประชาชนจีน

ถ้อยคำบอกเวลาในภาษาไทยและภาษาไทที่นำมาเปรียบเทียบกับกันมีดังนี้

๑. ถ้อยคำบอกเวลาที่สัมพันธ์กับดวงอาทิตย์และดวงจันทร์
๒. ถ้อยคำบอกเวลาที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมของสัตว์
๓. ถ้อยคำบอกเวลาที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิต

๑. ถ้อยคำบอกเวลาที่สัมพันธ์กับดวงอาทิตย์และดวงจันทร์

ดวงอาทิตย์และดวงจันทร์สำคัญอย่างยิ่งต่อการนับเวลาของคนไทยและคนไทในถิ่นต่าง ๆ เห็นได้จากถ้อยคำบอกเวลาในภาษาไทยและภาษาไท

ในภาษาไทยมีคำบอกเวลา วัน และ เดือน คำว่า วัน มี ๒ ความหมาย คือ ระยะเวลา ๒๔ ชั่วโมง ตั้งแต่รุ่งถึงรุ่ง หรือตั้งแต่เที่ยงคืนถึงเที่ยงคืน เช่น เขาอยู่บ้านทั้งวัน และเวลาที่ยังมีแสงสว่าง ยังพอเห็นดวงอาทิตย์ เช่น เขากลับบ้านตั้งแต่วัน คำว่า วันนี้ ในภาษาไทยถิ่นอีสานหมายถึงดวงอาทิตย์ได้ด้วย แต่ในภาษาไทยกรุงเทพฯมีพยางค์ ตะ หน้า วัน เป็น ตะวัน เชื่อกันว่าคำ ตะวัน กร่อนมาจาก ดาววัน นั่นคือ ถือว่า ดวงอาทิตย์เป็นตาของวัน

คำว่า เดือน มี ๒ ความหมายเช่นเดียวกับคำว่า วัน คือ ช่วงเวลาประมาณ ๓๐ วัน และดวงจันทร์

การที่คำว่า วัน หมายถึงเวลา ๒๔ ชั่วโมงก็ได้ หรือเวลาที่ยังมีดวงอาทิตย์อยู่ ยังไม่มีก็ได้ แสดงว่า เวลา ๑ วันเกี่ยวข้องกับดวงอาทิตย์ คนไทยแต่ก่อนนับระยะเวลาตั้งแต่ดวงอาทิตย์ขึ้นจนถึงดวงอาทิตย์ตกเป็น ๑ วัน และการที่คำว่า เดือน หมายถึงเวลาประมาณ ๓๐ วันก็ได้ หรือดวงจันทร์ ก็ได้ แสดงว่าเวลา ๑ เดือน เกี่ยวข้องกับดวงจันทร์ คนไทยแต่ก่อนนับระยะเวลาที่เห็นดวงจันทร์ค่อย ๆ สว่างขึ้นเรื่อย ๆ แล้วมีดวงจันทร์ไม่เต็มดวงจันทร์เป็น ๑ เดือน เมื่อเริ่มเห็นดวงจันทร์ก็เป็นเดือนใหม่

ในภาษาไทยบางภาษาก็มีคำบอกเวลาที่แสดงได้ชัดเจนว่าใช้ดวงอาทิตย์และดวงจันทร์เป็นเครื่องสังเกตในการบอกเวลา เช่น ภาษาไทขาว เป็นดับ (=เดือนดับ) หมายถึงเวลาสิ้นเดือน ภาษาไทเหนือ วันห่วย (=ตะวันบ่าย) หมายถึงเวลาบ่าย

นอกจากนี้ คำเรียกดวงอาทิตย์กับคำเรียกวัน มักเกี่ยวข้องกัน และคำเรียกดวงจันทร์กับคำเรียกเดือน ก็มักเกี่ยวข้องกัน อาจเป็นคำเดียวกันหรือต่างกันเล็กน้อย ดังนี้

	ดวงอาทิตย์	วัน	ดวงจันทร์	เดือน
ภาษาไทยขาว	ตาวัน	วิน, มื่อ	เป็น	เป็น
ภาษาไทยเมืองเด็ก	ตาวัน	เว้น, มื่อ	เปื่อน	เปื่อน
ภาษาไทย่าเก๋	วัน, ก้างวัน	วัน, ก้างวัน	เน้น	เน้น
ภาษาไทยాయตอน	วัน	วัน	ดั้น	ดั้น
ภาษาไทยเหนือ	วัน, แหลด	วัน	เลน	เลน

ไม่แต่คำเรียกวันเดือนจะเป็นคำเดียวกันหรือคล้ายกันกับคำเรียกดวงอาทิตย์หรือดวงจันทร์เท่านั้น คำเรียกเวลาในรอบวันก็เกี่ยวข้องกับตำแหน่งของดวงอาทิตย์ในท้องฟ้าอีกด้วย ในแต่ละวัน คนในโลกจะเห็นดวงอาทิตย์เคลื่อนที่เปลี่ยนตำแหน่งในท้องฟ้าไปเรื่อย ๆ คนไทยสังเกตการเคลื่อนที่ของดวงอาทิตย์และนำมาใช้เรียกเวลาในรอบวัน เริ่มตั้งแต่ตะวันขึ้น คือเวลาเช้า ดวงอาทิตย์แรกขึ้น ตะวันโด่ง คือเวลาสาย ดวงอาทิตย์ขึ้นสูง ตะวันตรงหัว ตะวันเที่ยง เทียงหรือเที่ยงวัน คือเวลา ๑๒.๐๐ น. ดวงอาทิตย์อยู่ตรงศีรษะพอดี ตะวันขายหรือตะวันบ่าย คือเวลาบ่าย ดวงอาทิตย์เบี่ยงไปทางตะวันตก ตะวันคล้อยต่ำ คือเวลาบ่ายแก่ ๆ ใกล้จะถึงเวลาเย็น ดวงอาทิตย์ลดต่ำลงใกล้จะตก และตะวันตกดิน คือเวลาใกล้ค่ำ ดวงอาทิตย์ลับขอบฟ้าไปในสมัยก่อนมีคำว่า ตะวันสายและตะวันเย็นด้วย ดัง**อักขรธานศรับท์** หน้า ๒๔๐ ให้ความหมายไว้ว่า

ตะวันสาย, เปนชื่อเพลาทะวันขึ้นมาสูงแล้วนั้น, เช่น เพลาสามโมงเช้า.

ตะวันเย็น, คือเพลาทะวันใกล้ค่านั้น, คือเพลาบ่ายห้าโมงหกโมงเศศ.

คนไทยหลายถิ่นก็นำการเห็นดวงอาทิตย์เคลื่อนที่มาใช้บอกเวลา เวลาที่ตะวันขึ้น คนไทเมืองเด็กพูดว่า ตาวันขึ้นลบลอปปู คือตะวันขึ้นโผล่ให้เห็นพันภูเขฯ ส่วนคนไทเหนือพูดว่า วันออก คือตะวันโผล่ออกมาให้เห็น

เวลาประมาณ ๘.๐๐-๙.๐๐ นาฬิกา คนไทเมืองเด็กพูดว่า ตาวันจั่วส้าว คือ ตะวันขึ้นสูงชั่วเส้า เส้าเป็นไม้ยาวประมาณ ๓-๔ วา ใช้ถ่อเรือและใช้วัดพื้นที่หรือความสูง

เวลาเที่ยง คนไทใหญ่พูดว่า ก่างวันเต้ง คือตะวันเที่ยง คนไทเหนือพูดว่า วันตั่งเหลอโห คือตะวันอยู่เหนือหัว

เวลาบ่าย คนไทขาวพูดว่า จ้ายข้า คือตะวันขายไปสู่เวลาค่ำ คนไทเมืองเต็กพูดว่า ถ้ามจ้าย คือยามขาย คนไทใหญ่พูดว่า ก่างวันจ้าย คือตะวันขาย คนไทพม่าเกพูดว่า วันจ้าย และคนไทอ่ายตอนพูดว่า วันจ้าย คือตะวันขาย

เวลาเย็นใกล้ค่ำ คนไทเมืองเต็กพูดว่า ต่าเว้นตัก คนไทอ่ายตอนและคนไทเหนือพูดว่า วันตัก คือตะวันตกดิน

ดวงอาทิตย์ที่เห็นเคลื่อนที่ไปนี้้นำแสงสว่างมาสู่โลก คนไทยบอกเวลาตามแสงอาทิตย์ ที่สว่างขึ้นแล้วมืดลงแล้วกลับสว่างใหม่ หมุนเวียนกันไปในแต่ละวัน ในภาษาไทยมีคำว่า สว่าง และมืด ซึ่งใช้หมายถึงมีแสงและไม่มีแสงและใช้บอกเวลาได้ด้วย มีตัวอย่างการใช้คำทั้งสอง เช่น ตันตั่งเต้งยังไม่สว่าง ลูกขึ้นเถิด สว่างแล้ว เราออกเดินทางตั้งแต่เช้ามืด เขาไปทำงาน แต่เช้ากลับเอามืด เด็ก ๆ เล่นเล่นอยู่จนมืดค่ำ นอกจากนี้ คำอื่น ๆ ที่หมายถึง สว่าง เป็นต้นว่า สาง รุ่ง และแจ้ง ก็ใช้บอกเวลาได้ ทั้งยังประสมกันเองหรือประสมกับคำอื่น ได้คำบอกเวลาอีกหลายคำ เช่น รุ่งสาง ฟ่ำสาง หัวรุ่ง รุ่งอรุณ รุ่งราง ฟ่ำแจ้ง

คนไทหลายถิ่นก็นำความสว่างความมืดมาใช้บอกเวลา

เวลาที่เริ่มสว่างเล็กน้อย ประมาณ ๔.๐๐ น. คนไทใหญ่พูดว่า โหเม้งเสอ-อ คือหัวเมืองใส (คำว่า โหเม้ง ศาสตราจารย์ ดร.คุณบรรจบ พันธุเมธา กล่าวว่า น่าจะหมายถึง ทิศตะวันออก) คนไทอ่ายตอนพูดว่า โหเม้งแล้ง หรือ ฟ่ำแล้งม่งมิ่งม่งม้าง คือ ทางตะวันออกสว่าง หรือฟ่ำเพียงสว่างสลัว ๆ ยังไม่เห็นหน้ากัน คนไทเหนือพูดว่า โหเม้งแล้ง คือหัวเมืองออกสว่าง

เวลาที่ฟ้าสว่าง ประมาณ ๕.๐๐ น. คนไทใหญ่พูดว่า โหเม้งแล้ง คือหัวเมืองสว่าง หรือพะปางเม้งแล้ง คือฟ้าแจ่มเมืองสว่าง คนไทอ่ายตอนพูดว่า ฝ่าแล้งดี คือฟ้าสว่างดี คนไทเหนือพูดว่า ฟ่ำสูง คือฟ้าสว่าง

เวลาใกล้จะมืด คนไทอ่ายตอนพูดว่า หน้าหมิงหม่าง คือเห็นหน้าสลัว ๆ ไม่ชัดเจน

เวลามืด คนไทใหญ่พูดว่า ลับสิ่งจ้อมห้อม คือมืดลงกว่าเวลาโพล้เพล้ (ลับสิ่ง หมายถึงมืด จ้อมห้อม เป็นคำเรียกเวลาซึ่งตรงกับเวลาโพล้เพล้ของไทย) คนไทอ่ายตอนพูดว่า ลับสิ่ง คนไทเหนือพูดว่า ลับสิ่งมี (ลับ = หลับ, ดับ ; สิ่ง = ชอน; มี = มืด)

ในกรณีของดวงจันทร์ มีการนำตำแหน่งของดวงจันทร์ในท้องฟ้ามาใช้เรียกเวลาอยู่บ้าง เช่น ภาษาไทยถิ่นใต้มีคำ พอเดือนขึ้น หมายถึง ช่วงเวลาที่ดวงจันทร์ขึ้นสู่ขอบฟ้า ประมาณ ๑๙.๐๐ นาฬิกา ภาษาไทเมืองเต็กมีคำ เปือนจั่วสาว หมายถึงเวลาที่ดวงจันทร์ขึ้นสูงชั่วเส้า

ประมาณ ๒๐.๐๐-๒๑.๐๐ นาฬิกา และมีคำ เปือนหญ่าช่วง หมายถึงเวลาที่ดวงจันทร์ลงช่วงไป บ่าวสาวต้องแยกจากกัน คำว่า ช่วง หมายถึง ลาน ที่โล่ง และมีคำ เปือนหญ่าตัก หมายถึง เวลาที่ดวงจันทร์ตกกลับไป เป็นเวลาใกล้รุ่ง

๒. ถ้อยคำบอกเวลาที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมของสัตว์

พฤติกรรมของสัตว์บางชนิดนำมาใช้บอกเวลาได้ เพราะกระทำเป็นประจำตามกำหนด เวลา เช่น ไก่ขันเวลาที่ใกล้สว่าง คนไทยจึงบอกเวลาว่า ไก่ขันและไก่โห่ หมายถึงเวลารุ่งสาง เฉพาะไก่โห่ยังขยายความหมายไป หมายถึงก่อนเวลามาก เช่น เวลาเริ่มงาน ๖ โมงเย็น เขาไปตั้งแต่ไก่โห่ ต้องคอยถึง ๒ ชั่วโมง คนไทยบางถิ่น เช่นคนไทยถิ่นใต้บอกเวลาที่ไก่ขัน อย่างละเอียดดังพจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ พุทธศักราช ๒๕๕๐ หน้า ๕๔-๕๕ มีว่า

ไก่เถื่อนขัน น. ช่วงเวลาที่ไก่ป่าขัน ประมาณ ๐๒.๐๐ นาฬิกา.

ไก่โห่ น.๑. ช่วงเวลาใกล้รุ่ง ประมาณ ๐๔.๐๐ นาฬิกา...

ไก่ขันน้ำขึ้น น. ช่วงเวลาใกล้เที่ยงคืน.

ไก่ขันราย น. ช่วงเวลาใกล้รุ่งประมาณ ๐๔.๐๐-๐๕.๐๐ นาฬิกา.

ไก่ขันหนเดียว น. คำบอกเวลา หมายถึงเวลาประมาณ ๐๑.๐๐-๐๓.๐๐ นาฬิกา ซึ่งเป็นเวลาที่ไก่ขันครั้งแรก.

ไก่ขันสองหน น. คำบอกเวลา หมายถึงเวลาประมาณ ๐๔.๐๐-๐๕.๐๐ นาฬิกา ซึ่งเป็นเวลาที่ไก่ขันเป็นครั้งที่สอง.

แม้แต่เวลาที่ไก่ขันร้านก็ใช้บอกเวลาได้ พอไก่ขันร้าน ในภาษาไทยถิ่นใต้ หมายถึง ช่วงเวลาก่อนค่ำ ประมาณ ๑๗.๓๐-๑๘.๐๐ นาฬิกา

นอกจากไก่ ยังมีพฤติกรรมของสัตว์อื่นอีกที่คนไทยใช้บอกเวลา เช่น บ่ายควาย หมายถึง เวลาที่ควายบ่ายหน้ากลับบ้าน **อักขรภิธานศรับท์** หน้า ๓๗๔ ให้ความหมายของ บ่ายควายไว้ว่า

บ่ายควาย, ควายกลับนา, คือเวลาบ่ายสักสี่โมงนั้น, เขาปล่อยควายไปเที่ยวกินหญ่า, เวลานั้นมันกลับนาเข้ามาบ้านว่า บ่ายควาย.

เวลาที่ควายกลับจากหากินนี้ ภาษาไทยถิ่นเหนือเรียกว่า ยามควายเข้าแหล่ง หรือ พาดควาย ภาษาไทยถิ่นใต้เรียกว่า พอควายบายหน้ามากอก กำหนดเวลาไว้ว่าประมาณ ๑๘.๐๐ นาฬิกา

คนไทยถิ่นใต้บอกเวลาโดยอาศัยพฤติกรรมของนก ตู๊กแก และหมาด้วย **พจนานุกรมภาษาล้านนา** หน้า ๓๒๙-๓๓๐ มีคำว่า พอกาออกหากิน พอนกเข้ารัง พอนกบินหลาจอตแดด พอนกฮูกร้อง พอดูกแกร้อง และหน้า ๓๓๒ มีคำว่า ยามนกคูดร้อง ยามนกชุมรัง ยามหมาหลับ ล้วนบอกช่วงเวลาในแต่ละวัน เช่น

พอนกเข้ารัง น. ช่วงเวลาที่นกบินกลับเข้ารัง ประมาณ ๑๘.๐๐ นาฬิกา.

พอนกบินหลาจอตแดด น. ช่วงเวลาเช้ามีดขณะที่นกกางเขนส่งเสียงร้องแซ่แซ่.

ยามนกคูดร้อง น. ช่วงเวลาที่นกกะปูดร้องตอนน้ำขึ้น ประมาณ ๐๕.๐๐ นาฬิกา.

ยามหมาหลับ น. ช่วงเวลาที่สุนัขเฝ้าบ้านมักจะหลับ ประมาณเที่ยงคืนล่วงแล้วถึง ๐๓.๐๐ นาฬิกา.

คนไทยหลายถิ่นก็บอกเวลาโดยอาศัยพฤติกรรมของสัตว์ เช่น คนไทเมืองเต็กเรียกเวลาประมาณ ๑๐.๐๐-๑๒.๐๐ นาฬิกาว่า ป่อยคว่ายน้ำ (=ปล่อยควายนา) เรียกเวลาประมาณ ๐๑.๐๐-๐๒.๐๐ นาฬิกาว่า ไก่ขันนึ่ง (=ไก่ขันครั้งที่ ๑) เวลาประมาณ ๐๒.๐๐-๐๓.๐๐ นาฬิกาว่า ไก่ขันสอง (=ไก่ขันครั้งที่ ๒) เวลาประมาณ ๐๓.๐๐-๐๔.๐๐ นาฬิกาว่า ไก่ขันสาม (=ไก่ขันครั้งที่ ๓) เวลาประมาณ ๐๔.๐๐-๐๕.๐๐ นาฬิกาว่า ไก่ขันซ่าน (=ไก่ขันมาก ๆ) และเรียกเวลาเช้ามีดว่า ไก่ออกลก (=ไก่ออกจากกรัง)

คนไทใหญ่บอกเวลาตามครั้งที่ไก่ขันเช่นกันในบทความเรื่อง “ปีเดือน วัน และยามแบบโบราณของไทย” ใน **สารนิพนธ์ ประเสริฐ ณ นคร** หน้า ๕๐๖ มีข้อความว่า “ยามของไทใหญ่มิดังนี้ ไก่ขันครั้งแรก (หลัง ๓ น.เล็กน้อย) ไก่ขันครั้งที่ ๒ เวลาดำข้าว (ใกล้รุ่ง)...”

คนไทอ่ายตอน คนไทอาหม และคนไทพ่าเก ก็มีการบอกเวลาตามพฤติกรรมของสัตว์ ใน “รายงานการวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์คำศัพท์ภาษาไทยเหนือ” หน้า ๑๖ มีคำบอกเวลาในภาษาไทอ่ายตอน ภาษาไทอาหม และภาษาไทพ่าเก โดยอ้างเอกสารของรองศาสตราจารย์ เรณู วิชาศิลป์ ดังนี้

ไทอ่ายตอน	ไทอาหม	ไทพ่าเก	ความหมาย
หน้าไก่		หน้าไก่	เวลาก่อนไก่ขัน
ไก่ขัน		ไก่ขัน	เวลาไก่ขัน
	เปิดไก่เข้าเล้า	(วันลง)	เวลาบ่าย
วัวควายมาแหล่ง	วัวควายมาบ้าน	วัวควายมาบ้าน	เวลาใกล้ค่ำ
ไก่เข้าเล้า	ไก่ต้อมเล้า	(วันค่ำ)	ค่ำ

๓. ถ้อยคำบอกเวลาที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิต

คนไทยนำวิถีชีวิตในรอบวันมาใช้เรียกเวลา เช่น เข้าได้เข้าไฟ ใช้เรียกเวลาเริ่มมืด เพราะเวลานั้นคนไทยสมัยก่อนเริ่มต้องจุดไฟให้แสงสว่าง ย่ำค่ำ ใช้เรียกเวลาราว ๑๘.๐๐ นาฬิกา ย่ำรุ่ง ใช้เรียกเวลาราว ๖.๐๐ นาฬิกา เพราะเวลานั้น ๆ เคยมีการย่ำฆ้องเพื่อบอกเวลาดัง **อักษรอาธานครินทร์** ให้ความหมายของคำ ย่ำค่ำ และย่ำรุ่ง ไว้ในหน้า ๕๓๖ และ ๕๓๗ ว่า

ย่ำค่ำ, คือย่ำฆ้องเวลาค่ำ, เขาตั้งนาฬิกาที่ในวังสำหรับดูหม่อม, วันหนึ่งสิบสองโมง, ครั้นถึงเวลาค่ำถ้วนสิบสองโมงแล้ว, เขาก็ตีฆ้องเข้าหกที, คือนับตั้งแต่บ่ายโมงหนึ่งไปจนหกโมงค่ำ, เขาตีฆ้องเข้าหกทีที่สุตนั้นตีถี่ ๆ เข้ากว่ายี่สิบสามสิบที เรียกว่า ย่ำค่ำ นั้น.

ย่ำรุ่ง, คือย่ำฆ้อง เขาตีรำถี่ ๆ เข้าเมื่อยามรุ่งขึ้น.

ภาษาไทยถิ่นก็มีคำบอกเวลาที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตในแต่ละท้องถิ่น เช่น

ภาษาไทยถิ่นใต้มีคำ พอไปกรีดยาง พอไปเก็บบอยาง และ พอรีดยาง บอกช่วงเวลาประมาณ ๐๒.๐๐-๐๔.๐๐ นาฬิกา ๐๙.๐๐-๑๐.๐๐ นาฬิกา และ ๑๑.๐๐ นาฬิกา ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ชาวสวนยางพาราไปกรีดยาง เก็บน้ำยาง และเอามารีดให้เป็นแผ่น ทั้งยังมีคำ พอหนังลงโรง และ พอออกฤๅษี บอกช่วงเวลาประมาณ ๒๐.๓๐ นาฬิกา และ ๒๑.๓๐ นาฬิกา ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีการโหมโรงหนังตะลุง และแสดงการบูชาครู

ภาษาไทยถิ่นเหนือมีคำบอกเวลาอาหารแต่ละมื้อ เวลากินอาหารมื้อเช้า เรียก กินยาง เวลาอาหารมื้อกลางวัน เรียก กินทอน และเวลาอาหารมื้อเย็น เรียก กินแลง ทั้งยังมีคำบอกช่วงเวลาใน ๑ วัน มีทั้งหมด ๑๖ ช่วง แต่ละช่วงนานชั่วโมงครึ่ง เริ่มตั้งแต่ ยามตูดเช้า เป็นช่วงเวลาตั้งแต่ ๐๖.๐๐-๐๗.๓๐ นาฬิกา ต่อไปเป็น ยามกลองงาย ยามแตรไกล้เที่ยง ยามเที่ยง ยามตูดซ้าย ยามกลองค่ำ ยามแตรไกล้ค่ำ ยามค่ำ หรือ ยามพาดค่ำ หรือยามพาดลัน ยามตูดเด็ก ยามกลองเด็ก ยามแตรเด็ก ยามเด็ก ยามตูดรุ่ง ยามกลองรุ่ง ยามแตรไกล้รุ่ง และยามรุ่ง

คำว่า ตูด ในชื่อยาม หมายถึงเขาควายที่ใช้เป่าเป็นสัญญาณ คำว่า พาด หมายถึงระนาด การบอกเวลาเปลี่ยนยามอาจใช้วิธีเป่าเขาควาย ตีระนาด ตีกลอง และเป่าแตร คำว่า ตูด พาด กลอง และ แตร จึงอยู่ในชื่อยาม

ภาษาไทยถิ่นอีสานมีชื่อยามคล้ายภาษาไทยถิ่นเหนือ แต่ตาม **พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง** หน้า ๓๒๘-๓๒๙ มียามเพียง ๘ ยาม เรียกว่า ยามอัฐกาล เริ่มตั้งแต่ ตูดเช้า ๖.๐๐-๗.๓๐ นาฬิกา ต่อไปเป็น กองงาย แถไกล้เที่ยง ยามเที่ยง ตูดซ้าย กองแลง แถไกล้ค่ำ สุดท้ายที่ ยามค่ำ ๑๖.๓๐-๑๘.๐๐ นาฬิกา

คำว่า กอง หมายถึง กลอง คำว่า แถ หมายถึง ปี่ สำหรับเป่าบอกยามเช้า เรียก ปี่แถ ส่วนคำว่า ตูต พจนานุกรมฉบับดังกล่าว หน้า ๑๘๒ บอกความหมายว่า “ตูต น. ยาม, เวลา...”

คนไทยถิ่นต่าง ๆ นำกิจวัตรประจำวันและความเป็นไปในแต่ละวันมาใช้เรียกเวลาเช่นกัน เช่น คนไทเมืองเตี๋ยเรียกเวลาคำว่า ข้าวล่งโต้ง (=สาวลงทุ่ง คือลงเรือมาคุยกับชายหนุ่ม)

คนไทยเหนือเรียกเวลาตามเวลาอาหาร คนไทเหนือคนหนึ่งกล่าวว่า ในภาษาไทยเหนือ มีคำว่า ยามเช้าก่อนโหเหลอ-อ หมายถึงเวลาอาหารเช้า ยามเช้าเหลอ-อ หมายถึงเวลาอาหารเที่ยง ยามเช้าผอย หมายถึงเวลาอาหารบ่าย ประมาณ ๑๖.๐๐-๑๗.๐๐ นาฬิกา ยามเช้าคำ หมายถึงเวลาอาหารเย็น หลัง ๒๐.๐๐ นาฬิกา (อย่างไรก็ดี คนไทเหนือแต่ละเมืองอาจเรียกมื้ออาหารไม่ตรงกัน พจนานุกรมภาษาไทเหนือฉบับหนึ่งบอกความหมายของคำ เข้าเหลอ-อ ว่าอาหารเช้า และคำ เข้าผอย ว่าอาหารกลางวัน)

นอกจากคนไทยเหนือจะเรียกเวลาตามมื้ออาหารแล้ว ยังเรียกเวลาตามกิจวัตรประจำวันอีกด้วย เขาเรียกเวลากลางคืนว่า ยามส่างตังไฟ (=เวลาจุดไฟตะเกียง) และเรียกเวลาทำอาหารเย็นประมาณ ๑๖.๐๐-๑๗.๐๐ นาฬิกาว่า ยามสุ่มไฟ (=เวลาสุ่มไฟ)

คนไทยాయตอน คนไทอาหม และคนไทพ่าเก๋ มีคำบอกเวลาที่แสดงถึงวิถีชีวิตในรอบวันเช่นกัน ใน “รายงานการวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์คำศัพท์ภาษาไทยเหนือ” หน้า ๑๖ มีคำบอกเวลาในภาษาไทยดังกล่าว ซึ่งจะคัดมาบางคำต่อไปนี้

ไทอ่ายตอน	ไทอาหม	ไทพ่าเก๋	ความหมาย
ซุกหน้า			เวลาล้างหน้า
กินงาย	กินงาย	กินงาย	เวลาอาหารเช้า
วายนาย	วายนาย	วายนาย	เวลาหลังอาหารเช้า
อาบซุก	อาบซุก	อาบซุก	เวลาอาบน้ำ
กินวัน	กินวัน	วันเที่ยง	เวลาอาหารกลางวัน
วายนวัน	วายนวัน	วันช่าย	เวลาหลังอาหารกลางวัน
สาวลงทุ่ง	สาวลงทุ่ง	สาวลงทุ่ง	เวลาเย็น
	พองเพรา (อาหารเย็น)	(หัวค่ำ)	เวลาอาหารเย็น
	เข้านอน	(เที่ยงคืน)	กลางคืน

วิถีชีวิตในรอบปีก็มีการนำมาใช้เรียกเวลา ในภาษาไทยมีคำว่า หน้า หรือฤดู ซึ่งใช้ประสมกับคำอื่นแสดงช่วงเวลาต่าง ๆ ในรอบปี คำประสมบางคำสะท้อนวิถีชีวิตของคนไทย เช่น หน้ากรีน หรือ ฤดูกรีน หมายถึงช่วงเวลาที่พักผ่อนตากอากาศบนภูเขาในภาคเหนือ หน้าเกี่ยวข้าว หรือ ฤดูเกี่ยวข้าว หมายถึงช่วงเวลาที่ยานชาวนาเกี่ยวข้าวในนา

คำประสมที่สะท้อนวิถีชีวิตในรอบปีในภาษาไทยถิ่นใต้ด้วย พจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ หน้า ๔๗๐-๔๗๑ มีคำประสมที่ใช้บอกเวลาหลายคำ เช่น หน้าดำ หมายถึงช่วงเวลาที่ยานชาวนาปักดำต้นกล้าประมาณเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม หน้าเก็บ หรือ หน้าเก็บข้าว หรือ หน้าข้าว หมายถึงช่วงเวลาที่ยานชาวนาเก็บเกี่ยวข้าวในนาประมาณเดือนมีนาคม-เมษายน หน้าต้ม หมายถึงช่วงเวลาเทศกาลชักพระ

ภาษาไทยมีคำประสมที่สะท้อนวิถีชีวิตในรอบปีเช่นกัน คำประสมเหล่านี้แสดงวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติและวิถีกรรมหลักคือการทำนา เช่น ภาษาไทเมืองเต็กมีคำ ยำมน้ำ หมายถึงฤดูทำนา ยำมต๋าน้ำ หมายถึงฤดูดำนา และ ยำมต๋านน้ำ หมายถึงฤดูเกี่ยวข้าวในนา

ภาษาไทยเหนือมีคำประสมแสดงการทำนาทุกระยะ คำประสมที่แสดงช่วงเวลาในการทำนาระยะต่าง ๆ มีดังนี้

- ยำมไถเกล้า หมายถึง เวลาไถนาครั้งแรก
- ยำมเผอล้ำ หมายถึง เวลาไถคราด เป็นการไถนาครั้งที่ ๒ หลังจากไถนาครั้งแรก ประมาณ ๑ เดือน
- ยำมหวานก้า หมายถึง เวลาหวานกล้า
- ยำมซ่อมล้ำ หมายถึง เวลาดำนา
- ยำมมายล้ำ หมายถึง เวลาถอนหญ้าในนา หลังจากดำนา ๑ เดือน
- ยำมแฮดล้ำล้ำ หมายถึง เวลาไข่น้ำออกจากนา หลังจากปลูกข้าวประมาณ ๓ เดือน เพื่อให้ข้าวแช่น้ำนานเกินไป
- ยำมปาดเข้า หมายถึง เวลาเกี่ยวข้าว
- ยำมปุมเข้า หมายถึง เวลาที่เอารวงข้าวที่เกี่ยวแล้วมากองรวมกัน
- ยำมโป้เข้า หมายถึง เวลาฟาดข้าว หลังจากเกี่ยวข้าวประมาณ ๑ เดือน
- ยำมกลางเข้า หมายถึง เวลาฝัดข้าว

เห็นได้ว่า ไม่ว่าจะเป็นคนไทยในประเทศไทยหรือคนไทยที่อยู่ห่างไกลในท้องถิ่นต่าง ๆ ก็กำหนดเวลาโดยอ้างอิงธรรมชาติและวิถีชีวิตของตน

บรรณานุกรม

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. **วันवार กาลเวลา แลนานาศักราช**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
คุรุสภา, ๒๕๔๖.

นวรรณ พันธุมธา, หว่าง เหลือง, เทพี จรัสจรวงเกียรติ. รายงานการวิจัยเรื่อง **“คำไทเมืองเด็ก”**
เอกสารถ่ายสำเนา.

รุ่งอรุณ ทิมชุมเหเถียร, ดาวเชิงหวา, หุเห่ฝาง. รายงานการวิจัยเรื่อง **“การศึกษาวิเคราะห์
คำศัพท์ภาษาไทยเหนือ”** เอกสารถ่ายสำเนา.

บรรจบ พันธุมธา. “อันเนื่องด้วยวัฒนธรรม” ใน **สตรีสาร** ๑๔ กรกฎาคม-๒๕ สิงหาคม ๒๕๒๘.

ประเสริฐ ณ นคร. **สารนิพนธ์ ประเสริฐ ณ นคร**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑.

พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง ฉบับปณิธานสมเด็จพระมหาธีรวงศ์(ติสสมหาเถระ).
นครหลวง กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๕.

พจนานุกรมภาษาถิ่นใต้ พุทธศักราช ๒๕๕๐ ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ในวโรกาสเจริญพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏ
นครศรีธรรมราช มูลนิธิร่วมพัฒนาภาคใต้และสถาบันทักษิณคดีศึกษา, ๒๕๕๑.

อักขรานุสรณ์ ของหมอบรัดเล. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๑๔.

อุดม รุ่งเรืองศรี. **พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง
และธนาคารไทยพาณิชย์จำกัด, ๒๕๓๓.

Diêu Chinh Nhim, Jean Donaldson. *Tai-Vietnamese-English Dictionary*, Saigon, 1970.

Luo Yongxiam. *A Dictionary of Dehong ; Southwest China*. Canberra: Pacific
Linguistics, Research School of Pacific and Asian Studies, The Australian
National University, 1999.

ศิลปกรรมสมัยธนบุรี

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์
ราชบัณฑิต สำนักศิลปกรรม

ศิลปกรรมสมัยธนบุรี หมายถึง งานศิลปะประเภทต่าง ๆ ที่ได้รับการสร้างขึ้นระหว่างสมัยที่เมืองธนบุรีได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นราชธานีในช่วงพุทธศักราช ๒๓๑๑ ถึงพุทธศักราช ๒๓๒๔ เป็นเวลา ๑๔ ปี ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๔ หรือพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรี ซึ่งต่อมารู้จักในพระนามสมเด็จพระเจ้าตากสินกรุงธนบุรี

ระยะเวลา ๑๔ ปีเศษของราชธานีแห่งสยามประเทศสมัยหนึ่ง ซึ่งมีนามว่ากรุงธนบุรีนั้น เป็นระยะเวลาไม่น้อยสำหรับการสร้างบ้านเมืองขึ้นใหม่ เป็นพระราชานิเวศสถานที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินและเจ้านาย กับเหย้าเรือนเป็นที่อยู่อาศัยของขุนนาง ข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน ที่มารวมกันขึ้นอยู่เป็นชุมชนใหม่ หลังจากการสูญเสียกรุงศรีอยุธยาราชธานีเดิมไปไม่นาน การตั้งถิ่นฐานเป็นที่อยู่อาศัยได้เป็นปกติสุขและยั่งยืน ณ ราชธานีแห่งใหม่ ผู้คนทั้งหลายทั้งชาวบ้านและชาวเมือง ลำดับขึ้นไปแต่ที่ราชการ ขุนนาง เจ้านาย ถึงพระเจ้าแผ่นดินย่อมมีความต้องการเครื่องบริโภคนครและเครื่องอุปโภค ตามขนาดฐานะ จักการ เป็นต้น สำหรับดำรงชีวิตให้เป็นอยู่ประจำกับใช้ประกอบการงานทั้งในส่วนที่เป็นราชการ การอาชีพของราษฎร การบำรุงขวัญและจิตใจ ให้บริบูรณ์แก่สังคมราชธานีใหม่

ศิลปกรรมได้ชื่อว่าเป็นสิ่งซบย้อมจิตใจให้เป็นสุขเมื่อได้พบเห็นรูปวัตถุ ซึ่งประกอบด้วยศิลปะลักษณะเรียบง่ายไปจนประณีตวิจิตร หรือสัมผัสเสียงที่ไพเราะเสนาหูก็ย่อมทำให้ใจสงบเย็น เป็นต้น ศิลปกรรมนั้นยังมิผู้กล่าวว่าสิ่งประหนึ่งอารมณ์สำหรับมนุษย์ต่างจากหนังหรือชนคลุ่มกายสัตว์ มนุษย์สร้างบ้านเมืองบริบูรณ์ด้วยศิลปกรรมอย่างประณีตวิจิตรได้นานาประการ ย่อมเป็นสิ่งแสดงให้เห็นประจักษ์ว่ามนุษย์แห่งนั้นพันความเป็นคนป่า และบ้านเมืองถิ่นนั้นพ้นจากเป็นบ้านป่าเมืองเถื่อน ประการฉะนี้เนื่องด้วยมีสิ่งศิลปกรรมเป็นดังอารมณ์ประดับกายประดับเมือง เป็นเครื่องเชิดชูความเป็นผู้เจริญ

สมัยที่กรุงธนบุรีมีฐานะเป็นราชธานีแห่งสยามประเทศเพียง ๑๔ ปี งานศิลปกรรมนานาประเภท ควรได้รับรู้ไม่น้อย แม้ในระยะเวลาของการเป็นราชธานีอาจจะไม่นาน แต่ควรทราบได้ว่า การสร้างงานศิลปกรรม ณ กรุงธนบุรีนั้น มิได้เป็นการสร้างคนพวกหนึ่งให้มีความสามารถเป็นช่างนานาชนิดขึ้นใหม่เพื่อสร้างงานศิลปกรรมแห่งกรุงธนบุรี แต่บรรดาผู้เป็นช่างสามารถทำการช่างต่าง ๆ ได้นั้น ต่างเป็นคนอยู่ในสมัยกรุงศรีอยุธยายังไม่เสียแก่ข้าศึก

ภายหลังเสียกรุงคนพวกที่เป็นช่างยังมีอยู่ ก็ได้รับการชักชวนมาอยู่ร่วมกัน ณ ราชธานีแห่งใหม่ จึงมีผู้ที่สามารถทำการสร้างงานศิลปกรรมได้อย่างต่อเนื่องโดยไม่ขาดสายตลอดเวลา ๑๔ ปี
 อนึ่ง เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่ข้าศึกนั้น มักจะเข้าใจกันในภายหลังว่า ไม่มีผู้คนชาวกรุงศรีอยุธยาเหลืออยู่เลย เรื่องนี้น่าจะเข้าใจผิด ถ้าพิจารณาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรี จะทราบได้ว่า พระเจ้าแผ่นดิน เจ้านาย ขุนนาง ข้าราชการ พลเมือง ที่กรุงธนบุรีต่างก็เป็นชาวกรุงศรีอยุธยาที่เหลือมาภายหลังเสียกรุงศรีอยุธยาด้วยกันทั้งนั้น ดังนั้นงานศิลปกรรมสมัยกรุงธนบุรี จึงกล่าวได้ว่าเป็นการสืบสานศิลปกรรมสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา มิให้ขาดสายไว้ได้ช่วงหนึ่ง

งานศิลปกรรมสมัยธนบุรี ที่ได้รับการสร้างขึ้นในช่วงเวลา ๑๔ ปี มีนานาประเภท ซึ่งอาจลำดับให้ทราบได้แต่ละประเภทและเนื้อหาสาระในศิลปกรรมประเภทนั้น ๆ เป็นลำดับ ต่อไปนี้

การสร้างกรุงธนบุรี

เมืองธนบุรีเป็นเมืองน้อย มีมาแต่แผ่นดินสมเด็จพระชัยราชาแห่งกรุงศรีอยุธยา เมื่อโปรดให้ขุดคลองลัดระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยาตอนเหนือ ตอนทีไหลไปทางตะวันตกไหลอ้อมวกมาทางตะวันออกให้บรรจบกันตอนใต้ เป็นคลองลัดซึ่งสมัยต่อมากลายเป็นแม่น้ำผ่านทางตะวันตกกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อสมัยที่ขุดคลองลัดดังกล่าวนี้แล้ว ก็ได้ตั้งเมืองธนบุรีขึ้นตรงบริเวณสองฟากฝั่งขนานคลองลัด ซึ่งเรียกว่า บางกอก เป็นชุมชนมาแต่สมัยนั้น

ต่อมาถึงแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา โปรดให้สถาปนาเมืองธนบุรีเป็นเมืองป้อมขึ้นสองฟากฝั่ง มีป้อมวิชัยประสิทธิ์ตั้งอยู่ตรงปากคลองบางหลวงหรือปากคลองบางกอกใหญ่ป้อมหนึ่ง กับป้อมวิชัยเยนทร์ตั้งอยู่ปากตะวันออกแม่น้ำตรงข้ามป้อมวิชัยประสิทธิ์อีกป้อมหนึ่ง ป้อมทั้งสองแห่งทำกำแพงเป็นปราการล้อมพื้นที่ขนาดย่อมสำหรับเจ้าพนักงานรักษาป้อมทั้ง ๒ แห่ง เป็นที่ทำการและอาศัย บริเวณภายนอกป้อมทั้ง ๒ แห่ง เป็นที่ชาวเมืองตั้งถิ่นฐานอยู่ทั่วไป

เมื่อพุทธศักราช ๒๓๑๐ กรุงศรีอยุธยาเสียแก่ข้าศึกแล้ว เมืองธนบุรีก็ถูกข้าศึกเข้ายึดไว้และถือครองอยู่ได้เวลาหนึ่ง

ครั้นถึงปลายปีดังกล่าวนี้ พระยาวชิรปราการหรือพระยาตากได้นำกองทัพเรือมาจากเมืองจันทบุรี เข้าโจมตีเมืองธนบุรีได้รับชัยชนะเข้าศึกและยึดเมืองคืนได้ ต่อจากนั้นจึงยกกองทัพขึ้นไปโจมตีข้าศึกที่ตั้งค่ายใหญ่อยู่ ณ ตำบลโพธิ์สามต้น ข้าศึกแตกพ่ายไป พระยาวชิรปราการก็นำกองทัพและผู้คนติดตามเป็นเชลยในค่ายของข้าศึกและมาตั้งมั่นอยู่ ณ เมืองธนบุรี ในเวลาต่อมาได้สถาปนาเมืองธนบุรีเป็น กรุงธนบุรี เป็นราชธานีแห่งสยามประเทศสืบมาได้ ๑๔ ปี

เมื่อพระยาวชิรปราการ หรือ พระยาตาก ได้ผ่านการพระราชพิธีปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรีในต้นพุทธศักราช ๒๓๑๑ ยังมีการศึกสงครามทั้งข้าศึกจากนอกประเทศและผู้ตั้งตัวเป็นปฏิปักษ์ต่อกรุงธนบุรี พระเจ้าอยู่หัวจึงต้องเสด็จนำกองทัพไปสู้รบและปราบปรามอยู่อย่างต่อเนื่องในช่วงเวลา ๒ ปีเศษ

ครั้นถึงพุทธศักราช ๒๓๑๓ พระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรี จึงทรงพระดำริในการสร้างกรุงธนบุรีคราวแรกให้เป็นที่ยมั่นสำหรับพระนครคราวหนึ่งก่อน การสร้างกรุงธนบุรีครั้งแรกนี้ปรากฏความควรทราบได้ดังนี้

“ลัทธิราช ๑๑๓๒ ปีชาลโทศก (พ.ศ. ๒๓๑๓) ทรงพระวิจารณ์ว่า เมืองเก่านั้นน้อยนักไพร่พลล้นเกิน เลือกล้อมปราการมาหาที่มั่น ผู้คนจะอาศัยมิได้ จึงทรงพระกรุณาให้ข้าทูลละอองฯ ฝ่ายทหารพลเรือนทำค่ายด้วยไม้ทองหลางทั้งต้น เป็นที่มั่นไว้พลางก่อน จึงจะก่อกำแพงเมื่อภายหลัง ให้ทำค่ายตั้งแต่มุมกำแพงเมืองเก่าไปจนวัดบางว่าน้อยวกลงไปริมแม่น้ำใหญ่ แล้วขุดคูน้ำรอบพระนครมูลดินขึ้นเป็นเชิงเนินตามริมค่ายข้างใน เดือนหนึ่งสำเร็จการ”^๑

การสร้างกรุงธนบุรีให้เป็นเมืองที่ยมั่นคงในเวลาต่อมา ดังพระราชดำริที่ว่า “จะก่อกำแพงเมืองภายหลัง” ก็ได้รับการสร้างในปีต่อมา คือในพุทธศักราช ๒๓๑๔

การสร้างกำแพงถาวรล้อมกรุงธนบุรีนี้ มีความระบอบอยู่ใน “จดหมายเหตุโร ฉบับพระยาประมุขมณฑล” จดหมายเหตุการนี้ ดังนี้

“ปีเถาะ จ.ศ. ๑๑๓๓

...ได้สร้างเมืองทำกำแพง (กรุงธน) ขุดคลองนครบาล...

ปีมะโรง จ.ศ. ๑๑๓๔

ขุดคลองตลอดไปวัดบางว่า ทำกำแพงรอบนอก ขุดทเลตม (คลองที่ขุดนี้เป็นคลองคูเมืองทั้ง ๒ ฝั่ง ฝั่งตะวันตกแต่คลองบางกอกใหญ่ ริมวัดท้ายตลาดไปออกคลองบางกอกน้อย ริมวัดบางว่าใหญ่ ฝั่งตะวันออก คือ คลองตลาดไปออกคลองโรงไหมทุกวันนี้ กำแพงรอบนอกทำตามแนวคลองที่ว่ามา”^๒

การสร้างกำแพงและขุดคูน้ำล้อมกรุงธนบุรีได้รับการสร้างต่อเนื่องกันเป็นเวลา ๒ ปี การก่อสร้างครั้งนี้ มีความที่เป็นสาระสำคัญปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี โดยความต่อไปนี้

^๑ พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ, ในประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๓ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒), หน้า ๔๙๗-๔๙๘

^๒ จดหมายเหตุฉบับพระยาประมุขมณฑล จุลศักราช ๑๐๘๗ ถึง จุลศักราช ๑๒๑๘, ใน ประชุมจดหมายเหตุโร รวม ๓ ฉบับ (กรุงเทพฯ : ต้นฉบับ, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕-๑๖

“ฝ่ายข้างกรุงไทย ในปีเถาะตรีศกนั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริพิจารณาเห็นว่า กรุงธนบุรียังไม่มีความมั่นคง จะป้องกันราชศัตรูหมู่ปัจเจกมิตร ยังไม่เปนภูมิราชธานี จึงทรงพระกรุณาให้เกณฑ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายทหารพลเมืองทั้งปวง ตั้งค่ายด้วยไม้ทองเหลืองทั้งต้น ล้อมพระนครทั้งสองฟากน้ำ และให้เกณฑ์ไพร่พลในกรุงพลหัวเมืองมาระดมกันทำค่ายฝ่ายฟากตะวันตก ตั้งแต่มุมกำแพงเมืองเก่าไปจนวัดบางว่าน้อย วกลงไปริมแม่น้ำใหญ่ ตลอดลงมาจนถึงกำแพงเมืองเก่าที่ตั้งเป็นพระราชวัง แล้วให้ชุดคลองเปนคูข้างหลังเมืองแต่คลองบางกอกน้อย มาออกคลองบางกอกใหญ่เอามูลดินขึ้นถมเป็นเชิงเทินข้างในทั้งสามด้าน เว้นแต่ด้านริมแม่น้ำ และฟากตะวันออกก็ให้ตั้งค่ายรอบเหมือนกัน ให้ชุดคลองเป็นคูข้างหลังเมือง ตั้งแต่กำแพงเก่าท้ายป้อมวิชัยเยนทร์ วกลงไปจนถึงศาลเทพารักษ์ หัวโคตออกแม่น้ำทั้งสองข้าง เอามูลดินขึ้นถมเป็นเชิงเทินทั้งสามด้าน เว้นแต่ด้านริมแม่น้ำดูจกัน แล้วให้เกณฑ์คนไปรื้อเอาอิฐกำแพงเก่าเมืองพระประแดงและกำแพงค่ายพะมา ณ โพธิ์สามต้น และสี่กุก บางไทร ทั้งสามค่ายขนบรรทุกเรือมาก่อกำแพงและป้อม ตามที่ถมเชิงเทินดินสามด้านทั้งสองฟาก เอาแม่น้ำไว้หว่างกลางเหมือนอย่างเมืองพิษณุโลก...

อนึ่ง ป้อมวิชัยเยนทร์ท้ายพระราชวังนั้น ให้ชื่อป้อมวิชัยประสิทธิ์ แล้วให้ชุดที่สวนเดิมเป็นที่ท้องนา นอกคูเมืองทั้งสองฟากให้เรียกว่า ทะเลตม ไว้สำหรับทำนาใกล้พระนครแม่นยำ มาตราว่าจะมีทัพศึกการสงครามมา จะได้ไว้เป็นทำเลตั้งค่ายต่อรบข้าศึกถนัด และกระทำการฐาปนาพระนครขึ้นใหม่ ครั้นนั้นหกเดือนก็สำเร็จบริบูรณ์”

เรื่องการสร้างกำแพงกรุงธนบุรี ยังมีความพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในหนังสือจดหมายเหตุความทรงจำ ของพระเจ้ายัยยิกาเธอ กรมหลวงนรินทรเทวี ดังความว่า

“ผู้อ่านจะต้องรู้ว่า กำแพงพระนครทั้ง ๒ ฝั่งน้ำ ได้สร้างขึ้นฝั่งละ ๓ ด้าน ข้างริมน้ำไม่มีกำแพง ฝั่งตะวันตกกำแพงตั้งแต่ป้อมวิชัยประสิทธิ์ ยื่นไปตามลำคลองบางกอกใหญ่ จนถึงคลองข้างวัดโมฬีโลกีย์ไปตามแนวหลังวัดอรุณ ไปออกบางกอกน้อยที่หลังวัดอมรินทร์เป็นคูพระนคร แล้วเลี้ยวลงมาตามแนวคลองบางกอกน้อยจนถึงแม่น้ำ ข้างฟากนี้ตั้งแต่ป้อมวิชัยเยนทร์ คือ สุนันทาลัย มาตามแนวคลองตลาด คลองหลอด

(ตามที่พระราชระบับให้เรียกใหม่ ใน ร.ศ. ๑๒๗ นี้) จนถึงคลองโรงไหมวังน้ำ”

กำแพงล้อมกรุงธนบุรีทั้งปากตะวันตกกับทางปากตะวันออกของแม่น้ำ น่าจะมีรูปแบบกำแพงอย่างเดียวกันกับกำแพงกรุงศรีอยุธยา เนื่องด้วยการสร้างกำแพงเมืองนั้นมีแบบอย่างเป็นขนบนิยมกันมาแต่โบราณไม่มีความเปลี่ยนแปลงต่างกัน สมัยธนบุรีก็ยังคงเป็นเวลาต่อเนื่องกับสมัยอยุธยา จึงน่าจะคงรักษารูปแบบกำแพงเมืองเป็นไปตามขนบนิยมอย่างกำแพงกรุงศรีอยุธยา

กำแพงกรุงธนบุรีก่อสร้างด้วยอิฐถือปูน ฐานกำแพงกว้างประมาณ ๒ เมตร ตัวกำแพงสูงประมาณ ๖ เมตร มีใบเสมาตั้งรายเรียงเป็นระยะบนหลังกำแพง ด้านหลังใบเสมา มีชานซึ่งเรียกว่า “ไต้เตี้ย” กว้างประมาณ ๑ เมตร ทอดยาวไปตลอด สำหรับเป็นที่ทหารยืนรักษาการ ด้านหลังกำแพงพูนดินขึ้นเป็นเชิงเทินลาดเทลงจากพื้นไต้เตี้ย และทอดยาวไปตลอด ด้านหลังกำแพง อนึ่ง กำแพงกรุงธนบุรีทั้งสองปากแม่น้ำนี้ เมื่อสิ้นแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรีได้รับการรื้อถอนไปทั้งหมด โดยเฉพาะกำแพงเมืองปากตะวันออก มีความแสดงเหตุที่รื้อกำแพงข้างนี้ในพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

“เพราะเหตุที่ก่อกำแพงพระนครขึ้นใหม่ขยายกว้างออกไป แนวตลอดโอบอ้อมไปออกบางลำพู กำแพงเดิมที่คั่นในระหว่าง ป่าช้าวัดโพธิ์ นั้นรื้อเสีย”

ความที่ว่า “ก่อกำแพงพระนครขึ้นใหม่” นั้น หมายถึงการสร้างกำแพงกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อตอนต้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ซึ่งกำแพงเมืองด้านตะวันออกนั้นก่อสร้างใหม่ตามแนวคลองโอบอ้อม ผ่านวัดสระเกศไปตามแนวคลองบางลำพู กำแพงกรุงธนบุรีซึ่งอยู่ตามแนวคลองคูเมืองเดิมหมดความจำเป็นไป จึงได้รับการรื้อถอนไป

กำแพงกรุงธนบุรีทั้งสองปากฝั่งแม่น้ำ ย่อมทำประตูระหว่างกำแพงเป็นช่องทางเข้าออกมิใช่น้อย แต่ภายหลังเมื่อมีการรื้อกำแพงลงหมด ประตูทั้งหลายก็พลอยสูญหายไป กระนั้นก็ตาม หลักฐานว่าด้วยประตูระหว่างกำแพงกรุงธนบุรี ยังพอมีให้ทราบได้บ้าง ดังรวบรวมไว้ได้ต่อไปนี้

ประตูพระราชวัง	ทิศตะวันออกด้านริมแม่น้ำตรงพระตำหนักแพ
ประตูพระราชวัง	ด้านริมแม่น้ำเหนือพระตำหนักแพ
ประตูพระราชวัง	ด้านริมแม่น้ำตรงสะพานใหญ่ เหนือโรงฝ้าย
ประตูรามสูท	ทางด้านใต้วัดอรุณฯ
ประตูท้ายสนม	ด้านตะวันตก
ประตูพระราชวัง	ด้านตะวันตกตรงวัดท้ายตลาด หรือวัดโมฬีโลกยาราม

อนึ่ง ตามที่มุกกำแพงเมือง และย่านกลางกำแพงแต่ละด้าน ต้องสร้างป้อมไว้สำหรับเป็นที่เก็บสำรองยุทธโปกรณ์และรักษาเหตุการณ์ กรุงธนบุรีมีป้อมขนาดใหญ่มาแต่เดิม คือ ป้อมวิชัยนทร์ปากตะวันตักป้อมหนึ่ง ซึ่งพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรีโปรดให้เปลี่ยนชื่อเป็น ป้อมวิชัยประสิทธิ์ กับป้อมปากตะวันออกอยู่ตรงข้ามป้อมวิชัยประสิทธิ์อีกป้อมหนึ่ง ยังคงชื่อป้อมวิชัยนทร์ตามเดิม นอกจากป้อม ๒ แห่งนี้น่าจะมีการสร้างป้อมขึ้นอีกหลายที่ แต่เมื่อรื้อกำแพงในสมัยต่อมาป้อมนอกจากสองแห่งตามกล่าวมาคงจะถูกรื้อตามไปด้วย กระนั้นก็ตาม ยังมีป้อมบางป้อมได้รับการระบุว่าเคยมีอยู่ในสมัยนั้น ดังในหมายรับสั่งครั้งกรุงธนบุรี เรื่องการรับพระแก้วมรกตมาขึ้นที่กรุงธนบุรีว่า ครั้งนั้นเชิญพระแก้วมรกตขึ้นจากเรือที่ตรงสะพานริม “ป้อมต้นโพธิ์” ซึ่งตั้งอยู่ปากคลองนครบาลคือ คลองสกัดเหนือวัดอรุณฯ แห่งหนึ่ง กับบริเวณที่ตั้งสถานีรถไฟธนบุรีบริเวณปากคลองบางกอกน้อยยังขุดพบซากฐานป้อมมุกกำแพงด้านเหนือของกรุงธนบุรีอีกแห่งหนึ่งด้วย

พระราชวังหลวง

พระราชวังหลวง เป็นพระราชनिเวศสถานประทับของพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรี ราชสกุลและที่อยู่อาศัยสำหรับข้าราชการบริวาร ณ กรุงธนบุรี เป็นที่ทราบกันต่อมา คือ บริเวณหลังป้อมวิชัยประสิทธิ์ไปจดวัดอรุณราชวราราม พระราชวังหลวงแห่งกรุงธนบุรี ปัจจุบันเรียกว่า พระราชวังเดิม

การสถาปนาพระราชวังหลวง เป็นที่ประทับของพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรี อาจลำดับให้ทราบได้ว่าการสถาปนามิได้ทำสำเร็จในคราวเดียว แต่ได้สร้างทำต่อมาเป็นหลายคราว จึงเป็นพระราชสถานบริบูรณ์ตามขนบนิยมโดยโบราณราชประเพณี การสถาปนาพระราชวังหลวงแห่งกรุงธนบุรี พึงทราบโดยความลำดับต่อไปนี้

เมื่อพุทธศักราช ๒๓๑๑ ภายหลังที่พระเจ้าอยู่หัวเสด็จนำกองทัพเรือมาจากเมืองจันทบุรียกเข้ามาโจมตีข้าศึกที่ยึดเมืองธนบุรีไว้เมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยา ข้าศึกแตกพ่ายไปแล้วเสด็จขึ้นไปตีได้ค่ายโพธิ์สามต้น ขับไล่ข้าศึกไปหมดแล้ว จึงเสด็จนำกองทัพและชาวกรุงศรีอยุธยาซึ่งถูกจับและตกค้างอยู่ ณ ค่ายโพธิ์สามต้นกลับลงมายังเมืองธนบุรี

ครั้งนั้น พระเจ้าอยู่หัวทรงพระดำริเห็นชอบว่าควรตั้งเมืองธนบุรีขึ้นเป็นราชธานีแล้ว จึงโปรดให้จัดการสร้างพระราชวังขึ้นเป็นที่ประทับ และเป็นศูนย์กลางการบริหารราชการแผ่นดิน

การสถาปนาพระราชวังและพระราชสถานเป็นที่ประทับ เมื่อแรกพระเจ้าอยู่หัวเสด็จอยู่ ณ กรุงธนบุรีนั้น มีความปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ว่า

“เสด็จกลับลงมาตั้งอยู่ ณ เมืองธนบุรี และให้ไปเที่ยวสืบหาพวกพระญาติพระวงศ์ของพระองค์ ซึ่งพลัดพรากกันไป ไปได้มาแต่เมืองลพบุรีรับลงมา ณ เมืองธนบุรี แล้วให้ปลูกสร้างพระราชวัง และพระตำหนักข้างหน้าข้างในใหญ่น้อยทั้งปวงสำเร็จบริบูรณ์”

การปลูกสร้างพระราชวังและพระตำหนักข้างหน้าและข้างในคราวแรกนี้ สันนิษฐานว่าคงจะปลูกสร้างขึ้นเป็นการชั่วคราว เพื่อให้เสร็จทันการพระราชพิธีปราบดาภิเษกในต้นปีพุทธศักราช ๒๓๑๑ ดังความในพระราชพงศาวดารที่เพ่งอ้าง มีความต่อไปนี้ว่า

“ลุศักราช ๑๑๓๐ ปีชวดลัมภุทธิศก (พ.ศ. ๒๓๑๑) จึงท้าวพระยาข้าราชการจีนไทยผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงก็ปรึกษาพร้อมกัน อัญเชิญเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นบรมกษัตริย์ผ่านพิภพลีมา ณ กรุงธนบุรี ตั้งขึ้นเป็นราชธานีสืบไป”

การสร้างพระราชสถานเป็นการถาวรน่าจะได้ปลูกสร้างต่อมาจนครบถ้วนตามชนบอันเป็นโบราณราชประเพณีโดยลำดับ

พระราชวังหลวงแห่งกรุงธนบุรีนี้มีอาณาบริเวณที่ตั้งและขอบเขตในสมัยนั้น ต่างไปกว่าขนาดของพระราชวังที่นั้น ซึ่งสมัยต่อมาถูกเรียกว่า **พระราชวังเดิม** ทั้งนี้รวมทั้งสิ่งปลูกสร้างที่เป็นพระราชสถานสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี ก็ได้รับการรื้อถอนและโยกย้ายไปไว้ยังที่อื่น ๆ มิใช่น้อย สถานที่ได้รับการสร้างใหม่ต่อ ๆ กันมาอีกหลายสมัย จึงไม่อาจทราบได้ชัดเจนว่าพระราชวังหลวงและพระราชสถานต่าง ๆ สมัยกรุงธนบุรียังเป็นราชธานีเป็นอย่างไร กระนั้นก็ตาม ความรู้เรื่องพระราชวังหลวงและพระราชฐานเมื่อสมัยนั้น ก็ยังจะสืบทราบได้พอสมควรจากเอกสารต่าง ๆ เป็นหลักฐานในสมัยธนบุรี และโบราณสถานบางแห่งยังคงเค้ารอยเหลืออยู่บ้าง พอจะประกอบกันเป็นภาพลักษณ์ให้ทราบได้ในลำดับต่อไปนี้

ขอบเขตพระราชวังหลวงแห่งกรุงธนบุรี พระราชวังแห่งนี้ตั้งอยู่บนพื้นที่ที่สืบทอดมาช้านานกับแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก มุมพระราชวังด้านตะวันออกเฉียงใต้ตั้งต้นที่ป้อมวิชัยประสิทธิ์มีกำแพงพระราชวังต่อไปจากป้อมเลียบบึงคลองบางกอกใหญ่เป็นกำแพงด้านทิศใต้ถึงคลองวัดท้ายตลาดหรือวัดโมฬีโลกยาราม จึงเลี้ยวหักขึ้นไปทางเหนือเลียบบึงคลองวัดท้ายตลาด เป็นกำแพงพระราชวังด้านตะวันตก กำแพงด้านนี้ยืนยาวขึ้นจดคลองนครบาลในสมัยนั้น ถูกล้อมด้านสกัดเหนือวัดอรุณราชวรารามในปัจจุบัน จึงหักเลี้ยวเลียบบึงใต้คลองนครบาลมาจดแม่น้ำ ตรงนี้มีป้อมชื่อป้อมตันโพธิ์ กำแพงด้านนี้เป็นกำแพงพระราชวังด้านเหนือ ต่อจากป้อมตันโพธิ์มีกำแพงเลียบบึงแม่น้ำยืนยาวลงมาทางใต้จนจดป้อมวิชัยประสิทธิ์เป็นกำแพงพระราชวังด้านตะวันออก พื้นที่รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าภายในวงกำแพงพระราชวังหลวงทั้งสี่ด้าน

ได้รับการจัดแบ่งเป็นสองแปลง แปลงข้างเหนือเป็นอุปจารวัดแจ้งหรือภายหลังคือวัดอรุณราชวรารามกำหนดให้เป็นพุทธาวาสหรืออารามในพระราชวัง มีกำแพงกันสกัดกลางระหว่างอารามกับบริเวณพระราชสถานตอนใต้ลงมา

ว่าด้วยพระราชสถานภายในพระราชวังหลวงแห่งกรุงธนบุรี ซึ่งจะต้องประกอบด้วยพระที่นั่ง พระตำหนักและบริวารสถานต่าง ๆ ตามขนบอันต้องจัดให้มีขึ้นตามโบราณราชประเพณีนั้นมีสถานอะไรบ้าง ความเรื่องนี้อาจสืบทราบจากหลักฐานที่เป็นเอกสารชั้นต้นจากผู้ที่ได้พบเห็นในสมัยนั้นบันทึกผ่านบทกวีไว้ใน “โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี” ผู้แต่งเรื่องนี้ คือ นายสวน มหาดเล็กในราชสำนักแห่งกรุงธนบุรี มีความกล่าวเฉพาะสถานที่ต่าง ๆ ในพระราชวังหลวงสมัยนั้น ดังต่อไปนี้

๑ จึ่งแต่งฐานที่ตั้ง	ภูมิไชย
ให้สถิตย์ถาวรไป	ตราบเท้า
กลปาวสานใน	ธรมิศ
ธนบุรีนปิ่นเกล้า	ตรีสร้างเวียงสถาน ฯ
๑ เมืองเก่าดูระตะด้วย	รนามวัน
พงพ่านผักโหมหัน	แหกขึ้น
กองกอบศุภสรพ	เนียรชีพ
ครั้นพระมาสถิตย์พื้น	กลับแผ้วผ่องไสว ฯ
๑ ภูมิสถานทีสถิตไว้	ไชยสถาน
พ่างพิชณุกรมชำนาย	เชกสร้าง
ราชวังมุขวิมาน-	มูลเกิด มีนา
เรือนรัตนซ้ายขวากว้าง	เพียบพื้น ภูวดล ฯ
๑ มีฉนวนขนานน้ำพวง	ขนัดแพ
เป็นที่ลานสมรแล	ล่อฟ้า
โรงทองพระลานแด	ดูถ่ง่าน พระเอย
โรงพระอาภรณ์อำ	ร่ารื้อ ฤถึง ฯ
๑ โรงสรรพยุทธไว้	ศัสตรา
โรงอศวกเซนตรา	เพริศแพรว
โรงสธรรมพิพาษา	คติราช ฎรแฮ
โรงพระโอสถแผ้ว	โรคให้มลายหาย ฯ

๑ พระคลังท้าวทศถ้วญ	โกศี
สมบัติเหมียมามี	มากพร้อม
ศาลาamayมณตรี	เตรียม เฝ้า
ทิมกระท่อมพลล่อม	รอบรู้ รวางใน ฯ
๑ ป้อมค้ายคูเขื่อนชั้น	ปรากการ
ในนอกวังเวียงสถาน	ท่านไ้
หอรบวิชัยชาญ	เรียงรอบ
สบรรพาวุธไว้	ผดบ่บ้องบหศรี ฯ ^๓

สถานที่ต่าง ๆ ภายในพระราชวังหลวงแห่งกรุงธนบุรี ที่ได้รับการกล่าวถึงใน “โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี” ดังคัดลอกมาแสดงไว้ข้างต้นนี้ อาจเป็นหลักฐานด้านวรรณกรรมที่ควรอ้างอิงและเปรียบเทียบกับหลักฐานประวัติศาสตร์ ดังลำดับให้ทราบได้ต่อไปนี้

พระที่นั่งทองพระโรง คือ พระราชสถานสำหรับพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกประทับให้บรรดาอำมาตยาเสนามุขมนตรีเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเพื่อรับสนองพระราชกิจและการบริหารราชการ พระที่นั่งทองพระโรงในพระราชวังหลวงแห่งกรุงธนบุรี ดังมีความกล่าวไว้ในโคลงยอพระเกียรติฯ ว่า “โรงทองพระลานแด่ คุณงาน พระเอย” นั้น เป็นสถานที่ตรงกับที่ปรากฏในเอกสารที่เป็นหลักฐานควรอ้างอิงอย่างน้อย ๒ เรื่อง ต่อไปนี้

“ครั้นถึง ณ วันอังคาร เดือนอ้าย แรมสี่ค่ำ ปีชวดลัมภฤทธิศก เพลาเช้าโมงเศษ เสด็จออก ณ ท้องพระโรง พร้อมด้วยท้าวพระยามุขมนตรีทั้งหลายผู้ใหญ่ผู้น้อยเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทโดยลำดับ จึงมีพระราชดำรัสประภาษด้วยเรื่องคดีเงินแสงซื้อเอาทองพระพุทธรูปไปปลงสำเภาตรัสสั่งให้ลูกขุนปรึกษาลงโทษ”^๔

“วันอังคาร เดือน ๑๑ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีวอกอัฐศก เพลาเช้า เสด็จออกขุนนาง ณ พระที่นั่งทองพระโรง หมื่นพิพัฒน์โกษาธิบดีสั่งไล่เกล้าฯ สั่งว่า กำหนดจะได้ให้ขุนสกลมณเฑียรกรมวังขุนวิเศษนุชิตกรมคลัง นายเตียรมราชอาลักษณ์ นายจิตรบำเรอแวงตำรวจนอกซ้าย นายปลั่งกิ่งกุญชรแวงตำรวจในขวา แวงจตุลสังคบาท จำทูลพระราชโองการ ตราพระครูทพำห์ พระสุพรรณบัฏ ออกไปพระราชทานมอบเมืองให้เจ้านครเป็นเจ้าชั้นทลิมฯ”^๕

^๓ โคลงยอพระเกียรติ พระเจ้ากรุงธนบุรี

^๔ พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

^๕ เรื่องตั้งเจ้าพระยาณครศรีธรรมราชครั้งกรุงธนบุรี, ใน ประชุมพงศาวดาร ภาค ๒ เล่ม ๒ (พระนคร : องค์การค้ำคุรุสภา, ๒๕๐๖) หน้า ๑๙๗

ด้วยหลักฐานอย่างน้อย ๓ เรื่อง กล่าวความชัดเจนว่า ในพระราชวังหลวงแห่งกรุงธนบุรี มีพระราชสถานที่เรียกว่า “พระที่นั่งท้องพระโรง” เป็นพระที่นั่งสำคัญแห่งหนึ่งในสมัยนั้น กระนั้นก็ตาม ว่าด้วยรูปลักษณะของพระที่นั่งท้องพระโรงเมืองแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรี เป็นอย่างไรไม่อาจทราบได้ ทั้งนี้ด้วยเหตุเมื่อภายหลังสิ้นพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้นแล้ว ก็มีเจ้าต่างกรมหลายพระองค์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เสด็จประทับต่อ ๆ กันมาสถานที่ปลูกสร้างมาแต่เดิมบ้างก็ได้รับการรื้อถอนย้ายไปยังที่อื่น หรือที่ยังคงอยู่บ้างก็ได้รับการปรับเปลี่ยนไปตามความเหมาะสมแก่เจ้านายต่างพระองค์ที่ได้มาประทับ ณ พระราชวังหลวงเดิมแห่งกรุงธนบุรี ดังนั้นพระที่นั่งท้องพระโรง ดังว่ามาแต่ข้างต้น หรือต่อมาเรียกว่า ท้องพระโรงพระราชวังเดิม จึงน่าจะมีใช้รูปลักษณะเดิม ทั้งนี้พึงสังเกตสิ่งแสดงฐานานุศักดิ์ในงานสถาปัตยกรรมแบบชนบทนิยมและโบราณราชประเพณี โดยเฉพาะในส่วนหลังคาอาคารสำคัญ คือ พระที่นั่งของพระเจ้าแผ่นดิน ย่อมทำหลังคาให้มีชั้นลด ๓ ชั้น ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง แต่ท้องพระโรงที่พระราชวังเดิมซึ่งเห็นได้ในปัจจุบัน เป็นหลังคาลด ๒ ชั้นทุกด้าน จัดเป็นแบบแผนแสดงฐานานุศักดิ์ของที่ประทับสำหรับเจ้านายชั้นเจ้าฟ้าและพระองค์เจ้าแต่เพียงนั้น

ศาลาลูกขุน สถานที่สร้างขึ้นในบริเวณพระราชวังฝ่ายหน้าสำหรับเป็นที่ขุนนางทั้งฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือนใช้เป็นสถานที่ประชุมปรึกษาและสั่งราชการต่าง ๆ ในโคลงยอพระเกียรติฯ กล่าวถึงว่า “ศาลาamayมณตรี เตรียมเฟา” ศาลาลูกขุนนี้ปรากฏหลักฐานอ้างอิงอยู่ใน “สำเนาฎีกาเรื่องตั้งพระเจ้านครศรีธรรมราช ครึ่งกรุงธนบุรี” ว่า “วันอังคาร เดือน ๑๑ แรม ๔ ค่ำ ปีมอก อัฐศก เพลาเช้า ได้ส่งภูกบับนี้ให้แก่พระยาโกษา พระอุไทยธรรม นครรับไป ณ ศาลาลูกขุน ในพระราชวังแล้ว” ศาลาลูกขุนในพระราชวังหลวงแห่งกรุงธนบุรี ตั้งอยู่ตรงตำแหน่งใดและรูปลักษณะเป็นเช่นไร ไม่ปรากฏเหลือเป็นโบราณสถานให้เห็นได้ในพระราชวังเดิมในปัจจุบัน ที่นามากล่าวนี้ประสงค์ให้ทราบว่า “ศาลาลูกขุนเคยมีมาแต่ก่อน”

พระราชมณเฑียร พระราชสถานที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน พระบรมราชวงศ์ พระอนุวงศ์ พระภรรยาเจ้า และข้าราชการบริพาร เป็นพระราชฐานส่วนพระองค์หรือโดยโบราณราชประเพณีจัดบริเวณที่ตั้งพระราชมณเฑียรสถานเป็นพื้นที่ฝ่ายใน เป็นบริเวณที่หวงห้ามบุรุษทั่วไป เว้นเฉพาะพระเจ้าแผ่นดินกับพระราชโอรสที่ยังทรงพระเยาว์เข้าไปฝ่ายในนั้น หรือบุรุษที่ได้รับพระบรมราชานุญาตเข้าไปปฏิบัติราชการเฉพาะกาลเท่านั้น

พระราชมนเฑียรสถานในพระราชวังหลวงเมื่อแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรีคงจะมีพระราชมนเฑียรที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระตำหนัก เรือนหลวง และบริวารสถานต่าง ๆ ตามความประสงค์สำหรับอาศัยและใช้สอยหลายที่หลายแห่งภายในพระราชวังหลวงที่จัดเป็น “ฝ่ายใน” ทั้งนี้ พึงทราบได้ว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอุปการะพระบรมราชวงศ์และพระอนุวงศ์ในพระองค์ไว้ในตำแหน่งตามโบราณประเพณี ดัง “ทรงตั้งสมเด็จพระพันปีหลวง เป็นกรมพระเทพามาตย์ ตามโบราณราชประเพณี และโปรดตั้งเจ้าครอกหอกกลาง พระมเหสีเดิมเป็นกรมหลวงบาทบริจาริกา” กับเจ้านายในราชวงศ์ครั้งกรุงเก่าที่ทรงรับมาอุปการะไว้ ดัง “พระขัติยวงศ์ครั้งกรุงเก่า นั้น บรรดาเจ้าหญิงทรงพระกรุณาโปรดเลี้ยงในพระราชวัง และเจ้าฟ้าสุริยา เจ้าฟ้าจันทวดี สองพระองค์นั้นดับศุนย์สิ้นพระชนม์ยังอยู่แต่เจ้าฟ้าพินทวดี พระองค์เจ้าฟักทอง พระองค์เจ้าทับทิม ซึ่งเรียกว่า เจ้าครอกจันทบุรี นั้น และเจ้ามิตรบุตรีกรมพระราชวังโปรดให้ซื้อเจ้าประทุม หม่อมเจ้ากระจาด บุตรีกรมหมื่นจิตรสุนทร โปรดให้เจ้าบุพผากับหม่อมเจ้าอุบล บุตรีกรมหมื่นเทพพิพิธ หม่อมเจ้าฉิม บุตรีเจ้าฟ้าจิตร ทั้งสองคนนี้ทรงพระกรุณาเลี้ยงเป็นห้าม”

ข้างในพระราชสถานชั้นใน หรือ “ฝ่ายใน” มีพระราชมนเฑียรที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรีแล้ว ย่อมมีพระตำหนักเป็นที่ประทับของเจ้านายสตรี เรือนหลวงสำหรับเจ้าจอมหม่อมห้ามกับบริวารสถานต่าง ๆ พอแก่การเป็นที่ประทับและอยู่อาศัยเป็นปกติสุข และเหมาะสมแก่ฐานะมีอยู่มีใช้น้อยแห่ง

สิ่งปลูกสร้างในพระราชวังหลวงแห่งกรุงธนบุรีสมัยนั้น สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นสิ่งปลูกสร้างประกอบด้วย “เครื่องไม้” มากกว่าเป็น “เครื่องก่ออิฐ” ทั้งนี้อาจเนื่องด้วยพระราชดำริในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าสถานการณ์บ้านเมืองเวลานั้นอยู่ระหว่าง “ทำศึก” การใช้ทุนทรัพย์บำรุงกองทัพเป็นการสำคัญยิ่งกว่าการลงทุนสร้างพระราชมนเฑียรสถานให้มีความสวยงามเป็นอัครสถานดังเช่น พระมหาปราสาท เป็นที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จประทับอย่างที่เคยมีในพระราชวังหลวงแห่งกรุงศรีอยุธยา

พระราชมนเฑียรในพระราชวังหลวงแห่งกรุงธนบุรี สันนิษฐานว่า น่าจะได้รับการปลูกสร้างต่อเข้าไปทางด้านท้าย “ท้องพระโรง” มีพระที่นั่งหลังขวางต่อท้ายท้องพระโรงถัดเข้าไปเป็น “พระวิมาน” ที่ประทับสำหรับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ท้ายพระวิมานอาจมีท้องพระโรงหลัง และต่อออกไปเป็น “พระปรีศว” ซ้ายหลังหนึ่ง กับขวาหลังหนึ่ง ตามแบบแผนโดยโบราณราชประเพณี ซึ่งรูปแบบพระราชมนเฑียรทั้งหมดนี้อาจเทียบได้กับหมู่พระราชมนเฑียรในพระบรมมหาราชวัง ในกรุงรัตนโกสินทร์

ดังได้กล่าวแล้วว่า พระราชมนเทียร พระที่นั่ง พระตำหนัก เรือนหลวง ฯลฯ ในพระราชวังหลวงแห่งกรุงธนบุรี น่าจะได้รับการปลูกสร้างด้วย “เครื่องไม้” แต่เป็นที่น่าเสียประโยชน์ที่จะทราบได้ เนื่องแต่ภายหลังสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรีแล้ว พระราชวังแห่งนั้นได้เปลี่ยนผู้นามถือครองต่อมา ผู้มาอยู่ใหม่ได้รื้อถอนสิ่งปลูกสร้างแต่เดิม และย้ายโยกไปไว้ยังที่อื่น ๆ เป็นลำดับ จนไม่เหลือหลักฐานสิ่งปลูกสร้างที่เคยมีอยู่ กระนั้นก็ตาม สิ่งปลูกสร้างที่เป็นอาคารไม้ นับว่าเป็นอาคารหลังหนึ่งในหมู่พระราชมนเทียรได้รับการย้ายมาปลูกถวายไว้ที่วัดระฆังโฆสิตาราม ซึ่งเดิมมีด้วยกัน ๓ หลัง ต่อมาถูกไฟไหม้ไป ๒ หลัง หลังที่ยังอยู่ได้รับการย้ายมาจากบริเวณที่ถูกไฟไหม้ อาคารไม้หลังที่ว่านี้ลักษณะเป็นอย่างเรือนทรงไทยขนาด ๕ ห้อง ฝาไม้เข้าปลอก หน้าจั่วกรุไม้เป็นแผงลูกฟัก หั่วและท้ายหลังคาติดวาระกา ซ่อฟ้าและหางหงส์ อาคารไม้หลังนี้ทาสีดินแดงทั้งหลัง จัดเป็นสิ่งปลูกสร้างหลังเดียวในพระราชวังหลวงแห่งกรุงธนบุรีที่คงเหลืออยู่ในปัจจุบัน

หอพระปริตร หรือ หอสดพระปริตรมีความที่ได้รับการอ้างถึงว่ามีอยู่ในพระราชวังหลวงแห่งกรุงธนบุรี ดังหมายรับสั่งสมัยกรุงธนบุรี เรื่องโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเจ้านครศรีธรรมราช โดยความต่อไปนี้

“วันเสาร์ ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๑๑ จุลศักราช ๑๑๓๘ ปวอก อัฐศก เจ้าพระยาศรีธรรมราช รับสั่งให้อาลักษณ์จารึกพระนามเจ้านครลงแผ่นพระสุพรรณบัฏ ตามทรงพระกรุณาแต่งฯ ทรงฯ พระมหากษัตริย์โปรดเกล้าฯ ให้พระยานครคินเมืองเป็นเจ้าชั้นธลีมา นามขัตติยราชนิคม สมมุติมหิสวรรย์ เจ้านครศรีธรรมราช เสด็จไป ณ วันอาทิตย์ ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๑๑ ปวอก อัฐศก เพลา ๕ โมง ๗ บาท จตุสดมภ์มานั่งหอจำเริญพระปริตร พระยายมราช หลวงรักษกรมวัง ขุนทิพกรมมา หมื่นพิพัฒน์โกษากรมท่า นายคักคัมหาดเล็ก หลวงทิพยสมบัติชาวที่ ขุนมหาสิทธิโวหาร นั่งพร้อมกัน นายทองคำอาลักษณ์จารึกพระสุพรรณบัฏ เปนอักษร ๓ บรรทัด”^๖

หอสดพระปริตร ซึ่งระบุขึ้นไว้ในหมายรับสั่งเรื่องโปรดเกล้าฯ ตั้งเจ้านครศรีธรรมราช เมื่อพุทธศักราช ๒๓๑๙ นี้ ย่อมแสดงให้เห็นว่า หอสดพระปริตร หรือ หอพระปริตรได้รับการปลูกสร้างมีอยู่แล้วก่อนพุทธศักราช ๒๓๑๙ ทั้งนี้ เนื่องด้วยหอพระปริตรเป็นสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งในพระราชวังหลวง ต้องจัดให้มีขึ้นเป็นสถานที่สำหรับพระสงฆ์ฝ่ายรามัญนิกาย ๔ รูป เข้ามาเจริญพระปริตร เสด็จน้ำพระพุทธรูปและทราย สำหรับประพรมและโปรยไปโดยรอบพระราชมนเทียร เพื่อกำจัดสรรพุบาทรุณานาประการ และป้องกันสิ่งอัปมงคลต่าง ๆ ตามคติอันเป็นโบราณราชประเพณีที่ได้รับการสืบทอดมาแต่แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

^๖ หมายรับสั่ง เรื่อง โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเจ้านครศรีธรรมราช

แห่งกรุงศรีอยุธยา ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรี ยังคงรับเอาโบราณราชประเพณีนี้ปฏิบัติต่อมา จึงต้องจัดให้มีหอพระปริตร หรือหอสวดพระปริตรขึ้นในพระราชวังหลวงสำหรับเป็นที่พระสงฆ์ฝ่ายรามัญนิกายเข้ามาสวดพระปริตร เสกน้ำพระพุทธรูปและทราญถวายเป็นประจำ กับยังได้ใช้เป็นสถานที่ทำพิธีสำคัญบางคราว ดังพิธีจารึกพระสุพรรณบัฏตั้งเจ้านครศรีธรรมราช เป็นต้น

อนึ่ง หอสวดพระปริตร หรือหอพระปริตร ที่ในพระราชวังหลวงเมื่อแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรีมีรูปลักษณะอย่างไร ขนาดกว้างใหญ่ประมาณใด และได้รับการปลูกสร้างไว้ ณ บริเวณใด ไม่อาจสืบทราบได้ เนื่องด้วยสิ้นสมัยกรุงธนบุรี ผู้ที่เข้าไปถือครองพระราชวังต่อ ๆ มา มีศักดิ์ได้ไม่เสมอพระมหากษัตริย์ ย่อมมีหอพระปริตรในวังที่ถือครองและพำนักอยู่ไม่ได้ หอพระปริตรแต่เดิมจึงน่าจะถูกรื้อถอนไป

พระตำหนักแพ พระตำหนักแพเป็นพระที่นั่งสร้างขึ้นบนแพขนาดใหญ่ จอดเทียบริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาปากตะวันตก ตรงหน้าพระราชวังหลวงแห่งกรุงธนบุรี พระตำหนักแพนี้ปรากฏให้ทราบได้ในเบื้องต้นอยู่ในหมายรับสั่งสมัยกรุงธนบุรี เรื่องการถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระพันปีหลวง กรมพระเทพามาตย์ เมื่อพุทธศักราช ๒๓๑๙ ในความว่า

“ครั้นถวายพระเพลิงแล้ว รุ่งขึ้นวันศุกร์ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะแม สัปตศก เพลาเข้าเชิญพระบรมธาตุเข้าไปในพระราชวัง ครั้นเพลาบ่ายเชิญพระอังคารไปลงเรือตั้ง (ที่) ประตูใหญ่เหนือพระตำหนักแพ”^๗

ในหมายรับสั่งเรื่องนี้ ระบุถึงพระตำหนักแพเป็นที่แรกให้ทราบได้ว่าเป็นสถานที่แห่งหนึ่งในเวลานั้น

พระตำหนักแพ ในเอกสารบางเรื่องออกชื่อว่า ตำหนักแพ กั้ว และเป็นสถานที่เสด็จออกทรงปฏิบัติพระราชกิจด้วย ดังความใน “สำเนาฎีการตั้งพระเจ้านครศรีธรรมราชครั้งกรุงธนบุรี” ต่อไปนี้

“วันอังคาร เดือน ๑๑ แรม ๓ ค่ำ ปีมอก อัฐศก เพลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จออก ณ ตำหนักแพ หมั้นพิพัฒน์โกษา กราบทูลพระกรุณาว่า คิดเงินค่าธรรมเนียมพระเจ้านครจะได้ออกไปผ่านเมืองนครครั้งนี้ ทั้งค่าตั้งค่าตราค่าธรรมเนียมของเจ้าพนักงานทั้งปวง เบ็ดเสร็จเข้ากันเป็นเงิน ๔๑ ชั่ง ๓ บาท... แลกฎหมายค่าธรรมเนียมทั้งนี้ให้ลงไว้เป็นกฎหมาย อย่างธรรมเนียมสำหรับแผ่นดินสืบไป”^๘

^๗ หมายรับสั่ง เรื่อง การถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระพันปีหลวง กรมพระเทพามาตย์ ณ วัดบางยี่เรือ นอก จ.ศ. ๑๑๓๔, ในประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ ๑ สมัยกรุงธนบุรี (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๓)

^๘ หมายรับสั่ง เรื่อง สำเนาฎีการตั้งพระเจ้านครศรีธรรมราชครั้งกรุงธนบุรี

พระตำหนักแพที่ว่ำนี๋ ยังได้รับการอ้างถึงในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี คราวที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดให้เร่งกองทัพที่กลับมาแต่เมืองเชียงใหม่ให้รีบยกไปป้องกันเมืองราชบุรีที่ข้าศึกยกกองทัพเข้ามาถูกราน โดยความต่อไปนั้

“ถึง ณ วันจันทร์ เดือนสาม แรมสี่ค่ำ เพลาเช้าเสด็จลงพระตำหนักแพ ให้เรือตำรวจลงไปเร่งกองทัพ ซึ่งกลับมาแต่เมืองเชียงใหม่ยังล้าหลังอยู่ ตามเสด็จมาไม่ทันนั้น ให้รีบลงมาโดยเร็ว อย่าให้ใครแวะเข้าบ้านแปนอันขาด ถ้าใครแวะเข้าบ้านจะประหารชีวิตเสีย และเรือท้าวพระยา พระหลวงขุนหมื่นข้าราชการทั้งปวงนั้น ก็รีบเร่งลงมาถึงหน้าพระตำหนักแพ พอกราบทูลถวายบังคมลาแล้วก็โบกพระหัตถ์สั่งให้รีบออกไปเมืองราชบุรี”

พระตำหนักแพยังได้รับอ้างอิงอีกทีหนึ่งในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี อยู่ในความตอนที่ว่าด้วยการเชิญพระอัฐิสมเด็จพระพันปีหลวง กรมพระเทพามาตย์ไปบำเพ็ญพระราชกุศล ณ วัดบางยี่เรือ เมื่อพุทธศักราช ๒๓๑๙ ดังความต่อไปนั้

“ครั้งถึง ณ วันจันทร์ เดือนอ้าย ขึ้นสิบห้าค่ำ ทรงพระกรุณาให้เชิญพระโกศ พระอัฐิสมเด็จพระพันปีหลวง กรมพระเทพามาตย์ ลงเรือบัลลังก์ มีเรือแห่เป็นขบวนไปแต่พระตำหนักแพ แห่เข้าไปวัดบางยี่เรือได้ แล้วเชิญพระโกศขึ้นสู่พระเมรุ นิมนต์พระสงฆ์สดับปกรณ์พันหนึ่ง ทรงถวายไทยทานเปนอันมาก ครบสามวันแล้วเชิญพระโกศลงเรือแห่กลับเข้าพระราชวัง”^๔

พระตำหนักแพ สมัยกรุงธนบุรี เป็นขนบนิยมมีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาัยดำรงเป็นราชธานีแห่งสยามประเทศ ด้วยมีพระตำหนักแพได้รับการจัดให้มีอยู่ประจำ ณ หน้าฉนวนน้ำประจำท่าวาสุกีรี ที่อยู่ริมแม่น้ำลพบุรี ตรงประตุมหาไทรภพชลทวารอุทก คือ ประตูพระราชวังหลวงด้านเหนือออกมา

อนั้ พระตำหนักแพนี้ ยังมีคำเรียกต่างออกไปว่า พระขนานน้ำประจำท่า (คำให้การขุนหลวงหาวัด) ก็มี ทั้งนี้ เนื่องด้วยได้ใช้เป็นสถานที่เทียบเรือพระที่นั่งสำหรับเสด็จฯ ลงและขึ้นเรือพระที่นั่งในโอกาสเสด็จโดยทางชลมารคด้วย จึงเรียกกันว่า **พระขนานน้ำประจำท่า**

ฉนวนน้ำประจำท่า ฉนวน คือ ถนนหรือทางสำหรับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินและเจ้านายหรือเชื้อพระวงศ์ฝ่ายในเดินไปมา เป็นถนนหรือทางพิเศษ คือ ทำกำแพงเตี้ย ๆ สูงพ้นศีรษะเล็กน้อย ตั้งขนานริมทางเดิน คือ ฉนวนนี้ทั้ง ๒ ข้าง เพื่อกันมิให้คนภายนอกแลเห็นผู้ที่เดินไปมาในฉนวนหรือทางเดินนั้น

^๔ หมายรับสั่ง เรื่อง การถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระพันปีหลวง กรมพระเทพามาตย์ ณ วัดบางยี่เรือนอก จศ. ๑๑๓๔, ใน ประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ ๑ สมัยกรุงธนบุรี (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๓)

ในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีอ้างถึง “ฉนวน” ซึ่งมีอยู่ ณ พระราชวังหลวงแห่งกรุงธนบุรีอยู่หลายที่ ดังในความหนึ่งว่า

“ครั้นถึง ณ วันจันทร์ เดือนสาม แรมสิบเอ็ดค่ำ เพลาย่ำสามโมงเศษ บังเกิดลมพายุใหญ่ ฝนท่าใหญ่ตก ลูกเห็บตกลงเปนอันมาก โรงปิ่นและฉนวนน้ำประจำท่าหักพังทำลายลงและเหย้าเรือนในพระนครหักทำลายประมาณร้อยละครึ่ง”

กับยังมีความอ้างถึง “ฉนวน” ในตอนอื่นอีกว่า

“จึงดำรัสให้เอาตัวเจ้าพระยาพิชัยราชาไปประหารชีวิตเสีย ตัดศีรษะมาเสียบประจานไว้ที่ริมประตูข้างฉนวนลงพระตำหนักแพ อย่าให้ใครเอาเยี่ยงอย่างกันสืบไปภายหน้า”

ฉนวนน้ำประจำท่า สมัยกรุงธนบุรี คือ ทางสำหรับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินและสตรีฝ่ายในได้ตามเสด็จออกจากพระราชวังหลวงมายังริมแม่น้ำเพื่อไปยังท่าหน้า โดยทำฉนวนเป็นทางตรงต่อออกมาจากประตูพระราชวังหลวงออกมายังพระตำหนักแพ

ฉนวนน้ำประจำท่า จัดเป็นทางเดินโดยขนบนิยมในราชประเพณี เพื่อเป็นการส่วนพระองค์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเพื่อรักษาจารีตประเพณีสำหรับสตรีฝ่ายในพระราชสำนัก เมื่อโอกาสเสด็จหรือตามเสด็จออกนอกพระราชวังหลวง ธรรมเนียมจัดให้มีฉนวนน้ำประจำท่านี้ มีเป็นปรกติอยู่แล้วเมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ดังมีความจดไว้เป็นหลักฐานให้ทราบได้ในคำให้การขุนหลวงหาวัด ตอนที่ว่าด้วยพระราชพิธีลงทรงเจ้าฟ้า ต่อไปนี้ “เจ้าพนักงานจัดกระบวนแห่ แะตั้งพระราชพิธีบนพระที่นั่งสรรเพชญ์มหาปราสาท แล้วผูกแพไม้ไผ่มาประทับที่หน้าฉนวนน้ำประจำท่าว่าสุกรี”

ฉนวนน้ำประจำท่า ดังที่มีมาเมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น ยังมีความสืบให้ทราบได้ว่า มีโดยขนบนิยมมานานแล้ว อย่างเช่นในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปราสาททอง คราวหนึ่งเกิดเพลิงไหม้ขึ้นในพระราชวังหลวง เหตุมาแต่ฟ้าผ่าลงที่พระมหาปราสาท ซึ่งก่อนจะเกิดเหตุ ๓ วัน พระโหราธิบดี ถวายฎีกาว่าจะเกิดเพลิงไหม้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้อพยพผู้คนขนของออกไปพักอยู่ ณ วัดไชยวัฒนาราม นอกพระนคร ครั้นครบ ๓ วัน แล้วยังไม่มีเหตุร้ายแต่อย่างใด ความในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาพรรณนาต่อไปว่า

“ครั้นถึงค่ำรบ ๓ วัน เพลาสายแล้ว ๔ นาฬิกา เรือตำรวจลงไปกราบทูลพระกรุณาว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสว่สว่ ครั้นนี้เห็นพระโหราจะผิตอยู่แล้ว สิ่งเรือเกิดจะเข้าพระราชวัง เจ้าพนักงานก็เลื่อนเรือพระที่นั่งถึงเข้ารับเสด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จมาถึงฉนวนน้ำประจำท่า พระโหราอยู่ท้ายเรือพระที่นั่งกราบทูลว่าขอให้ย้ายช่องค้ำก่อนจึงจะสิ้นพระเคราะห์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ให้ล่อยเรือพระที่นั่งอยู่ เพลาสายแล้ว ๕ นาฬิกา เมฆพยับคลุ้มขึ้นทางทิศประจิม ฝนตกพริ้ว ๆ ลงมา ทรงพระกรุณาตรัสแก่พระโหราว่า ฝนตกลงมาสิ้นเหตุแล้วกรรมัง พระโหรากราบทูลว่า ขอพระราชทานงดก่อน พอสิ้นคาลง อสุณีเปรี้ยงลงมาต้องเหมพระมหาปราสาท เป็นเพลิงติดพลุ่งโพล่งขึ้นไหม้ลามลงมา”^{๑๐}

ความที่กล่าวถึง ฉนวนน้ำประจำท่าในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาเมื่อแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปราสาททอง เป็นหลักฐานให้ทราบชัดว่าฉนวนน้ำประจำท่ามีมาแล้ว ครั้นมาถึงแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงธนบุรี ยังได้สืบทอดและรักษานับนิยมโดยโบราณราชประเพณีให้มีฉนวนน้ำประจำท่าต่อมา

กำแพงและประตูพระราชวังหลวง

ว่าด้วยกำแพง คือ เครื่องก่อล้อมบริเวณพระราชวังหลวงแห่งกรุงธนบุรีนั้น ได้กล่าวไว้บ้างแล้วในความว่าด้วยขอบเขตของพระราชวังหลวง ต่อไปนี้จะว่าด้วยลักษณะและรูปแบบของกำแพงและประตูของพระราชวัง ดังนี้

กำแพงล้อมพระราชวังหลวง ลักษณะเป็นเครื่องก่ออิฐถือปูนสูงประมาณ ๓ เมตร รวมทั้งใบเสมา ซึ่งตั้งเรียงรายอยู่บนหลังกำแพง ตอนหลังกำแพงก่อเป็นชานกว้างประมาณ ๙๐ เซนติเมตร เลียบไปตามหลังกำแพงเรียกว่า “ไต้เตี้ย” สำหรับเป็นที่ทหารเดินรักษาการณ์ กำแพงพระราชวังหลวงแห่งกรุงธนบุรียังคงเหลืออยู่บางตอนให้พอเห็นได้ในปัจจุบัน

ประตูพระราชวังหลวง ประตูสำหรับใช้เป็นช่องทางออกและเข้าพระราชวัง ได้รับการอ้างอิงขึ้นในพระราชพงศาวดารและหมายรับสั่งสมัยกรุงธนบุรีมีอยู่หลายประตูดังนี้ ประตูรามสุนทร ประตูใหญ่เหนือพระตำหนักแพ ประตูใหญ่เหนือโรงฝ้าย ประตูท้ายสนมตรงวัดท้ายตลาด ฯลฯ ประตูอยู่ตามกำแพงแต่ละด้านพระราชวัง ตามที่ปรากฏในเอกสารต่างเรื่องนี้ควรสังเกตได้ว่าเป็นประตู “ใหญ่” ดังมีชื่อกำกับกับมีตำราระบุลักษณะว่าใหญ่ไว้ด้วย ประตูอย่างนี้สันนิษฐานว่าลักษณะเป็นประตูสร้างด้วยเครื่องไม้เป็นอย่างประตูมืบานกันตอนหน้าคูหนึ่ง

^{๑๐} พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา

ตอนในคูหนึ่ง ที่เรียกว่า “ประตูสองชั้น” ส่วนเครื่องบนหลังคาประตู ทำเป็นอย่างเครื่องยอดทรงมณฑป ซึ่งควรจะเลียนแบบประตูพระราชวังหลวงสมัยกรุงศรีอยุธยา มาปลูกสร้างตามขนบนิยมต่อมา รูปแบบและลักษณะประตูใหญ่ของพระราชวังหลวงแห่งกรุงธนบุรีตามกล่าวนี้อาจได้เห็นได้ในรูปภาพจิตรกรรมร่วมสมัยธนบุรีด้วย

อนึ่ง ประตูพระราชวังหลวงแห่งธนบุรี คงจะมีประตูเป็นทางออกและเข้าพระราชวังอีกหลายประตู แต่เป็นประตูอย่างที่เรียกว่า “ประตูช่องกุด” คือ ประตูที่ไม่มีหลังคาเป็นอย่างทรงมณฑป ใช้เป็นช่องทางสำหรับสามัญชน

สถานที่ราชการ

ในบริเวณพระราชวังหลวงแห่งกรุงธนบุรี ยังมีสถานที่ทำการที่เป็นราชการตามขนบธรรมเนียมสำหรับราชการอย่างที่เคยมีมาในบริเวณพระราชวังหลวงที่กรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้ก็ด้วยระบบการบริหารราชการซึ่งเป็นระเบียบแบบแผนราชการของแผ่นดินและราชสำนักเมื่อสมัยอยุธยายังได้รับการสืบทอดและใช้เป็นแบบแผนและการปฏิบัติต่อมาในราชการสมัยธนบุรี สถานที่ต่าง ๆ จึงได้รับการปลูกสร้างขึ้นสำหรับราชการตามธรรมเนียม สถานที่ทำการราชการต่าง ๆ นี้ อาจทราบได้จากเอกสารสมัยธนบุรี เรื่องโคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี ดังความต่อไปนี้

๑ มีฉนวนขนานน้ำพ่วง	ชนิดแพ
เป็นที่ลานสมรแล	ล่อฟ้า
โรงทองพระลานแด	ดูถ่วงน พระเอย
โรงพระอาภรณ์อ้า	รำรื้อ ถูถึง ฯ
๑ โรงสรรพยุทธไว้	คัสตรา
โรงอัศวคเสนทรา	เพริศแพรว
โรงสุธรรมพิพากษา	คดีราช ฎรแธ
โรงพระโอสถแผ้ว	โรคให้ มลายหาย ฯ
๑ พระคลังท้าวทศถ้วน	โกศ
สมบัตรเหมือนมามี	มากพร้อม
ศาลาamayมนตรี	เตรียมเพา
สุขกระท่อมพลล้อม	รอบรั้วรวางใน ฯ ^{๑๑}

^{๑๑} โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี, ใน วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม ๑, หน้า ๒๘๐-๒๘๑

สถานที่ทำราชการดังได้รับการพรรณนาปรากฏอยู่ในโคลงทั้ง ๓ บทนี้ อาจถอดคำออกมาให้ทราบได้ว่ามีสถานที่ใดบ้าง

ฉนวน คือ ทางเดินที่มีเครื่องบังขนานไปสองข้างทางนั้น เพื่อกันมิให้คนภายนอกแลเห็นผู้ที่เดินไปมาในระหว่างทางที่มีเครื่องบัง ฉนวนเป็นทางเสด็จพระราชดำเนิน และสตรีฝ่ายในเดินไปมา

ขนานน้ำ คือ ที่ทำขึ้นริมฝั่งแม่น้ำเป็นต้น สำหรับเทียบเรือใช้เป็นที่ขึ้นหรือลงเรือ

ลานสมร คือ สนามสำหรับฝึกทหารอย่างสนามหน้าพระที่นั่งจักรพรรดิไพชยนต์ ในพระราชวังหลวงแห่งกรุงศรีอยุธยา บางที่เรียก สนามชัย ก็มี

โรงทอง คือ พระคลังทอง หรือพระคลังมหาสมบัติ พระคลังทองเป็นที่ทำการผลิตเงินตราของแผ่นดินเป็นสำคัญ

โรงพระอาภรณ์ คือ กรมภูษามาลา เป็นสถานที่ราชการเกี่ยวกับงานเสื้อผ้าและหมวกที่ใช้ในราชการ

โรงอัฐวศเคนทรา คือ โรงที่อยู่สำหรับม้าและช้างที่จะใช้ในราชการ

โรงสุธรรมพิพากษา คือ สถานที่ทำราชการฝ่ายตุลาการ ที่เรียกว่า คณะลูกขุน ณ ศาลหลวง หรือศาลพิจารณารรรถคดี และพิพากษาความต่าง ๆ

โรงพระโอสถ คือ กรมหมอหลวง

พระคลังทวาทศ คือ คลังหลวงสำหรับเก็บรักษาและจ่ายสิ่งอุปโภคและบริโภคต่าง ๆ แต่ละคลังจำนวน ๑๒ คลัง เพื่อใช้ในราชการ

ศาลามาตยมนตรี คือ ศาลาลูกขุน เป็นสถานที่ทำราชการสำหรับข้าราชการฝ่ายทหารและพลเรือนร่วมกัน บางที่เรียกว่า ศาลาลูกขุนใน

ทิม คือ สิ่งปลูกสร้างลักษณะอย่างโรงแถว มีทั้งอย่างโรงโถง และกั้นฝาด้านหนึ่งหรือ ๓ ด้าน ใช้เป็นที่พักเจ้าพนักงานและพระสงฆ์ เช่น ทิมองครักษ์ ทิมดาบ ทิมสงฆ์สำหรับพระสงฆ์เข้ามาพักรอเพื่อเข้าเจริญพระพุทธมนต์ในการพระราชพิธีต่าง ๆ

สถานที่ราชการในบริเวณพระราชวังหลวงแห่งกรุงธนบุรีตามกล่าวนี้นี้ ควรเชื่อได้ว่าเคยมีอยู่จริงในสมัยนั้น ดังคำกวีที่นำมาอ้างอิงไว้ในโคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี ซึ่งกวีท่านผู้แต่งโคลงย่อมรู้เห็นสถานที่นั้น ๆ ด้วยตาของตนเอง กระนั้นภายหลังสิ้นแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรี สถานที่ตามกล่าวได้ถูกรื้อถอนเปลี่ยนที่ไป จึงไม่ปรากฏเห็นได้ในปัจจุบัน

กรมช่างสิบหมู่

กรมช่างสิบหมู่ คือ ส่วนราชการที่มีฐานะเป็น “กรม” หนึ่งในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เจ้าพนักงานในกรมนี้ต่างเป็นบุคคลที่มีความสามารถเป็นช่างศิลปะประเภทต่าง ๆ ซึ่งได้รับการนำมารับราชการในหน้าที่และรับภาระการสร้างทำงานประณีตศิลปะตามความประสงค์สำหรับใช้วันราชการของราชสำนัก

งานประณีตศิลป์ที่เป็นสิ่งต้องประสงค์ใช้งานในราชสำนักนั้นมีหลากหลายประเภท จึงต้องการบุคคลที่มีความสามารถเป็นช่างและมีฝีมือเฉพาะทาง จัดให้มารวมกันเป็น “หมู่” หนึ่งตามประเภทเฉพาะทางนั้น ดังนี้ ในกรมช่างสิบหมู่จึงมีการจัดสรรผู้เป็นช่างเฉพาะทางหนึ่ง ๆ ออกเป็นกรมเล็ก ๆ ทำการช่างเฉพาะทางต่าง ๆ อยู่ในสังกัด กรมช่างสิบหมู่ซึ่งเป็นกรมใหญ่ กรมช่างเฉพาะทางเหล่านั้นมีเป็นต้น กรมช่างเขียน กรมช่างปั้น กรมช่างหล่อ ฯลฯ

ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรี มีกรมช่างสิบหมู่ได้รับการจัดตั้งขึ้นในราชสำนักสำหรับทำการช่างประณีตศิลป์สนองความประสงค์และความต้องการของราชการในสมัยนั้นด้วย

กรมช่างสิบหมู่ในราชสำนักสมัยกรุงธนบุรี มีกรมช่างต่าง ๆ เป็นกรมเล็ก ๆ อยู่ในสังกัด กรมช่างสิบหมู่ซึ่งเป็นกรมใหญ่อยู่หลายกรมด้วยกัน กรมช่างกรมเล็ก ๆ นี้ มีเป็นโดยลำดับตามที่ปรากฏในเอกสารสมัยธนบุรี ฟังทราบได้ต่อไปนี้

กรมช่างเขียน มีหน้าที่และรับภาระทำการช่างด้านการจิตรกรรมต่าง ๆ กรมช่างเขียนนี้มีความควรอ้างและทราบได้ คือ

“แล้วให้พนักงานสีตำรวจเข็ญเรือพระที่นั่งศรีสนก ซึ่งแห่พระศพเข้ามาแต่เมืองนครนั้นมาตกแต่งดาตสีหลังคา แลรอยเขียนเก่าซึ่งชำรุดเศร้าหมองอยู่นั้น ให้กรมช่างเขียนไปวาดเขียนตกแต่งให้งามดี” (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒)

ขุนพิณุกรมภ์ กรมช่างเขียน ได้เขียนเรือพระที่นั่งสำหรับทรงพระราชโองการบายศรีหัวท้าย ๒ ลำรับ ศีรษะสุกรคู่ ๑ เทียนเงินคู่ ๑ เทียนทองคำ ๑ สองคู่ ผ้าขาวกาสาหนุนหมี่ เขียนเรือพระที่นั่งสำหรับ ๑ ขุนพิณุกรมภ์ได้ทำเอง เงินก่านลหัว ๓ ตำลึง ท้าย ๓ ตำลึง (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒)

กรมช่างปั้น กรมช่างนี้มีหน้าที่และรับภาระทำการช่างด้านการประติมากรรม คือ ปั้นรูปต่าง ๆ ตามความประสงค์ของราชการ กรมช่างปั้นมีความควรอ้างและทราบได้ คือ “แล้วทรงพระกรุณาให้หลวงวิจิตรถนอมถนอม ปั้นพระพุทธรูปให้ต้องด้วยพระพุทธรูปลักษณะ พระสมาธิองค์หนึ่ง ยืนองค์หนึ่ง เป็นสองพระองค์ จะให้ช่างหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์” (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒)

กรมช่างหล่อ กรมช่างนี้มีหน้าที่และรับภาระทำการช่างด้านโลหกรรม คือหล่อโลหะทำรูปปฏิมากร ยุทโธปกรณ์ และสิ่งต่าง ๆ กรมช่างหล่อนี้ มีความควรอ้างและทราบได้ คือ

“จึงทรงพระกรุณาสั่งให้ช่างหล่อ หล่อพระพุทธรูปให้ต้องด้วยพระพุทธรูปลักษณะจงพร้อมบริบูรณ์ทุกประการ ให้สมเด็จพระสังฆราชเอาพระบาฬีพระพุทธรูปลักษณะออกบรรยายให้ช่างทำ” (พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี)

“ครั้น ณ วันศุกร์ เดือนสี่ ขึ้นค่ำหนึ่ง ทรงพระกรุณาให้หล่อปืนพระพิรุณ ณ สวนมังคุด” (พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี)

ณ ที่สวนมังคุด ซึ่งเป็นสถานที่ทำการหล่อปืนพระพิรุณ ปัจจุบันคือบริเวณบ้านช่างหล่อ อยู่ระหว่างวัดระฆังโฆสิตารามกับโรงพยาบาลศิริราช อนึ่ง สมัยธนบุรี มีการซื้อกระทะเหล็กจากเมืองจีน นำเข้ามาขายใช้หล่อทำปืนใหญ่สำหรับใช้ในกองทัพ ซึ่งควรจะทำการ ณ บริเวณสวนมังคุด และอาจเป็นที่ตั้งกรมช่างหล่ออยู่บริเวณนี้ด้วย และเมื่อพ้นแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรี บรรดาช่างหล่อในสมัยนั้นก็ยังคงลงหลักปักฐานอยู่ใกล้กับบริเวณที่เคยเป็นที่ตั้งกรมช่างหล่อ จึงเกิดเป็นหมู่บ้านช่างหล่อต่อมา

กรมช่างกลึง กรมช่างนี้มีหน้าที่และรับภาระทำการช่างด้านการกลึงงาไม้และวัสดุอื่นทำเครื่องอุปโภคต่าง ๆ ตามความประสงค์ของราชการ กรมช่างกลึงมีความได้รับอ้างถึงและควรทราบได้ คือ

“อนึ่ง ให้เจ้าพนักงานกรมพระคลังวิเศษเบิกงานต่อพระคลังมหาสมบัติไปให้ช่างกลึงกล่องสูงใหญ่รอบสำหรับใส่พระราชโองการองค์ ๑ พระสุพรรณบัฏองค์ ๑”

กรมช่างทอง กรมช่างนี้อยู่ในสังกัดพระคลังมหาสมบัติ มีหน้าที่และรับภาระทำการช่างงานโลหะรูปพรรณต่าง ๆ เช่น เครื่องราชูปโภคและราชภัณฑ์ กรมช่างทองในสมัยธนบุรีมีความอ้างถึงและทราบได้ ดังนี้

“แลให้เจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติเบิกทองแผ่นพระสุพรรณบัฏหนัก ๖ สลึงสำหรับจารึกพระสุพรรณบัฏ แล้วให้ตีกล่องทองจำหลักสูง ๕ นิ้วกึ่ง ใหญ่รอบ ๖ นิ้ว ทั้งฝาทั้งตัวหนัก ๒ บาท ๓ สลึงเพื่อสำหรับใส่แผ่นพระสุพรรณบัฏ แล้วให้ตีกล่องเงินหนัก ๑ ตำลึง ๒ บาท ๑ สลึง สูง ๖ นิ้วกึ่ง ใหญ่รอบ ๗ นิ้ว สำหรับใส่กล่องทองซึ่งใส่สุพรรณบัฏ” (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒)

กรมช่างคร่ำ กรมช่างนี้มีหน้าที่และรับภาระทำการช่างด้านการ “คร่ำ” คือ การใช้ทองหรือเงินชักทำเป็นเส้นลวดเล็ก ๆ แล้วฝังทำเป็นลวดลายลงบนเนื้อเหล็กหรือสำริด เช่น ใบดาบ กรรไกร ปืนคาบศิลา ปืนใหญ่ ฯลฯ เพื่อการตกแต่งให้สวยงามและคงทนตามความประสงค์ของราชการ งานช่างคร่ำในสมัยธนบุรี มีความในหมายรับสั่งตั้งพระเจ้านครศรีธรรมราช ครั้งกรุงธนบุรี ระบุถึงงานคร่ำในเครื่องอาวุธที่พระราชทานออกไปให้พระเจ้านครศรีธรรมราชหลายสิ่ง ดังนี้

“พระแสงปืนสั้นคร่ำทอง ๑ พระแสงปืนยาว ๔ คืบ คร่ำทอง ๒ องค์”

กับในคราวเดียวกับการตั้งพระเจ้านครศรีธรรมราชยังโปรดให้ลูกหลวงของพระเจ้านครศรีธรรมราชได้รับพระราชทานปืนที่มีการคร่ำทองด้วย ดังปรากฏอยู่ในความว่าด้วยเครื่องสำหรับยศ ต่อไปนี้

“แลซึ่งลูกหลวงเข้ามารับราชการด้วยนั้น ให้รับพระราชทานฉลองพระองค์อย่างน้อย เข็มขบกำนัแห่งพื้นแดง ตุ่มตาด ๑ เสื้อกำนัแห่งกระบวนจีนพื้นม่วง ตุ่มผ้า ๑ ผ้าพ้วยหม่นอนลายเขมราฐพื้นแดงขบในแพร ๑ ถาดหมาก คนโทแก้วไหลทองอย่างเจ้าราชนิกุลสำหรับ ๑ พรหมน้อยสี่คืบผืน ๑ เงินตรา ๕ ชั่ง ปืนรองทรงยาว ๔ คืบ คร่ำทองรางครึ่งท่อน ๑ ปืนรองทรงสั้นท้ายหอยโข่งคร่ำทอง ๑ สองบอก เรือรบลำ ๑”

ดังความว่าด้วย “คร่ำ” หรือ “งานคร่ำทอง” ปรากฏมีอยู่ในเอกสารที่เอามาอ้างอิงนี้ย่อมประจักษ์ได้ว่า ในสมัยกรุงธนบุรี มีการทำงานคร่ำ และมีช่างฝีมือทำการประเภทยานคร่ำอยู่ด้วย

กรมช่างราชยาน กรมช่างนี้มีหน้าที่และภาระทำราชการด้านการสร้างทำราชยานต่าง ๆ และรักษาราชยานนั้น ๆ ตามความประสงค์ของราชการ กรมช่างราชยานนี้อาจไม่ได้รับการบันทึกไว้เป็นหลักฐานเฉพาะ แต่มีความว่าด้วยราชยานต่าง ๆ ได้รับอ้างอิงขึ้นในเอกสารสมัยกรุงธนบุรีหลายเรื่องด้วย ซึ่งควรเก็บความลำดับให้ทราบได้บ้าง ดังต่อไปนี้

“รุ่งขึ้น ณ วันจันทร์ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑ ปีวอก อัฐศก เพลาเช้าเชิญพระอัฐขึ้นเหนือพระเสลี่ยงฯ ออกประคองพระราชวังตรงวัดท้ายตลาด มีเครื่องสูง แตร สังข์ ปี กลองชนะ และเกณท์คู่แห่เดินทำหน้าหลังมาลงเรือ”^{๑๒}

^{๑๒} หมายรับสั่ง เรื่อง เชิญพระอัฐสมเด็จพระที่นั่งพิสดาร กรมพระเทพามาตย์

“พระศพในกรมขุนอินทรพิทักษ์ พระราชทานเพลิง ณ วันอาทิตย์ ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๓ ครั้นรุ่ง ณ วันจันทร์ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๓ ปีจอ อัฐศก เพลาเข้า เชิญพระอัฐิ พระอังคารลงเรือโขมดต้น พระอัฐิใส่พระราชนทร์ พระอังคารใส่คานหาม”^{๑๓}

“ครั้นถึงกำหนดฤกษ์ จะได้เชิญพระราชโองการตราพระครุฑพ่าห์ พระสุพรรณบัฏ เสด็จไปลงเรือพระที่นั่งนั้น ให้สนมพลเรือน แลข้าหลวงผู้จำทูลนุ่งสมปักกลายใส่เสื้อครุยขาว ไปเชิญรับพระราชโองการ ตราพระครุฑพ่าห์ พระสุพรรณบัฏ ไปส่งขึ้น**พระวอจตุรมุข** แลให้พนักงานสีตำรวจเชิญ **พระวอจตุรมุข** มีคนหาม ๑๐ คน มากอยเตรียมรับพระราชโองการ ตราพระครุฑพ่าห์ พระสุพรรณบัฏ ณ ประตูพระราชวัง”^{๑๔}

“ครั้น ณ วันอังคารขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๔ เพลาบ่าย ๒ โมง แห่พระแก้วมรกตลงมา ณ พระนครธนบุรี มาขึ้นสะพานป้อมต้นโพธิ์ ปากครองนครบาล ลัดดีเกนซีให้ตั้งฉัตรเบญจรงค์ ราชวัดเลวรายทาง ล้อมโรงพระแก้วมรกต เจ้าพนักงานสีตำรวจเชิญพระเสลี่ยงไปรับพระแก้วมรกต... แห่เข้าประตูรามสูร มาไว้ ณ โรง”^{๑๕}

ราชยาน หรือ พาหนะอย่างหนึ่งของหลวงดังระบุขึ้นไว้ในเอกสารเรื่องต่าง ๆ ดังนำมาแสดงไว้นี้ มีเป็นต้นว่า ราชยาน พระวอจตุรมุข พระเสลี่ยง คานหาม ย่อมเป็นหลักฐาน บ่งให้ทราบว่ราชยานเป็นงานศิลปกรรมประเภทประณีตศิลป์ได้รับการจัดให้มีขึ้นเป็นส่วนราชการ เพื่อการจัดสร้างและบำรุงรักษาสำหรับราชการ

กรมช่างเรือ กรมช่างเรือได้รับการจัดตั้งขึ้นเพื่อการสร้างทำเรือสำหรับใช้ในราชการ เรือจัดเป็นพาหนะที่มีความสำคัญสำหรับการคมนาคมทางน้ำ เรือของหลวงได้ใช้ประโยชน์ทั้งกิจการการยามปกติ และใช้ประโยชน์ในการสงคราม ในสมัยกรุงธนบุรีมีการทำสงครามโดยอาศัยเรือเป็นพาหนะมาตั้งแต่สมัยแรกกอบกู้บ้านเมืองขึ้นเป็นอาณาจักร และได้ใช้เรือเป็นพาหนะในการส่งกองทัพไปป้องกันอาณาเขตเป็นลำดับ เรือที่ได้รับการสร้างขึ้นสำหรับราชการ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เรือหลวง” อาจมีรูปร่างลักษณะต่าง ๆ กันแต่ละประเภทสำหรับใช้งาน แต่ย่อมได้รับการสร้างขึ้นด้วยฝีมือประณีต และได้รับการตกแต่งอย่างวิจิตรสวยงาม เรือหลวงหรือเรือใช้ในราชการ อาจรวบรวมเรือประเภทต่าง ๆ ได้จากหมายรับสั่งสมัยกรุงธนบุรีต่างเรื่องต่างคราวกัน มิโดยลำดับต่อไปนี้

^{๑๓} หมายรับสั่ง เรื่อง การพระราชทานเพลิงศพกรมขุนอินทรพิทักษ์

^{๑๔} หมายรับสั่ง เรื่อง ตั้งพระเจ้านครศรีธรรมราช

^{๑๕} หมายรับสั่ง เรื่อง รับพระแก้วมรกต

“ครั้นรุ่งขึ้น ณ วันเสาร์ แรม ๓ ค่ำ เดือน ๓ เพลาเช้า แห่เชิญพระแก้วพระบาง แต่ณ โรงไปลงเรือต้นสะพานเรือเก่าปากตะวันตก เป็นเรือพระที่นั่ง ๑๓ วา ทรงพระแก้วลำ ๑ เรือพระที่นั่ง ๑๕ วา ซึ่งถวายพระสงฆ์วัดสลักทรงพระบางลำ ๑ เรือโคมดยาทอง ใส่พระคัมภีร์ลำ ๑ รวม ๓ ลำ มีเรือคู่แห่พระสังฆราชาคณะโคมดยาใหญ่ ๔ ลำ โคมดยาน้อย ๓๓ ลำ รวม ๓๗ ลำ ศิริษนก ๑๐ ลำ รวม ๔๗ ลำ กราบ ๑๑ รวม ๕๘ ลำ (เรือ) ตั้ง มีละคร ปี่พาทย์ ครบลำ ๖ ลำ (เรือ) กราบขึ้นไปรับพระแก้ว ๑ พระบาง ๑ รวม ๒ ลำ (เรือ) กราบพระที่นั่ง ๑ ลำ กราบตามเสด็จในกรม ๖ ลำ ข้างหละออง ๑๖ ลำ... (เรือ) กราบกลับลงมาแต่กองทัพแฝง ๖ ลำ”^{๑๖}

เรือหลวงในหมายรับสั่งเองนี้ อาจจำแนกเรือออกเป็นแต่ละประเภท คือ เรือพระที่นั่ง เรือโคมดยา คือ เรือเขียนลวดลายด้วยน้ำยาและปิดทอง เรือศิริษนก เรือกราบ และเรือแฝง เรือหลวงในสมัยธนบุรี ยังปรากฏในเอกสารต่างเรื่องอีก ดังต่อไปนี้

“แลเกณฑ์เรือโคมดยาทองรับพระมณฑปปรองพระอัฐิลำ ๑ เรือโคมดยาลายใส่เครื่องสูงแห่หน้า ๒ ลำ เรือโคมดยาเงินใส่เครื่องสูงแห่หลัง ๑ ลำ อาสาใหม่พระยาธิเบศรบตีพายลำละ ๑๗ คน ๔ ลำ ๖๘ คน

โคมดยาดั้งสี่ลัทธิลาดไล่แดรลั้งขลุ่ย พลุพายทหารกองนอก ๕๒ คน

เรือโคมดยาดั้ง ขุนราชเสนีลำ ๑ ขุนศรีเสนาลำ ๑ รวม ๒ ลำ ใส่ปีกกลองชนะ...

เรือแห่ โคมดยาทอง ๑ ลำ โคมดยาลาย ๒ ลำ โคมดยาเงิน ๑ ลำ โคมดยาสี่ลัทธิลาด ๑ ลำ โคมดยาดั้ง ๒ ลำ รวม ๗ ลำ

เรือแห่กราบแฝง ๓ ลำ เรือกราบข้างหละอองในเกณฑ์ ๕๒ ลำ นอกเกณฑ์ ๑๑ ลำ

เรือแห่มังกุญ ๖ ลำ”^{๑๗}

อนึ่ง เรือหลวงใช้ในราชการสมัยกรุงธนบุรีควรสันนิษฐานว่า เป็นเรือที่ได้รับการสร้างขึ้นใหม่ เนื่องด้วยเรือหลวงที่มีอยู่ในกรุงศรีอยุธยา นั้น ข้าศึกเมื่อได้กรุงฯ แล้วได้เผาทิ้งเสียหมด

กรมช่างดอกไม้เพลิง ดอกไม้เพลิงหรือดอกไม้ไฟ คือ งานประดิษฐ์วัสดุชนิดที่ทำให้เกิดแสง สี และเสียง กับยังเคลื่อนไหวได้อย่างสวยงาม จัดเป็นงานศิลปกรรมประเภทหนึ่ง ใช้แสดงในโอกาสงานฉลองสมโภช และงานพิธีที่เป็นประเพณีต่าง ๆ มาแต่โบราณ ในราชการสมัยอยุธยา ได้จัดการตั้งส่วนราชการซึ่งมีหน้าที่และภาระทำการราชการด้านการผลิตดอกไม้เพลิงชนิดต่าง ๆ ตามความประสงค์ใช้ในราชการ โดยตั้งขึ้นเป็นกรมช่างดอกไม้เพลิง ดังปรากฏอยู่ในทำเนียบตำแหน่งนาพลเรือน ซึ่งได้รับการตราขึ้นเมื่อแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ความว่า

^{๑๖} หมายรับสั่ง เรื่อง พระแก้วมรกต

^{๑๗} หมายรับสั่ง เรื่อง การเชิญพระอัฐิสมเด็จพระพันปีหลวง กรมพระเทพามาตย์

“ช่างดอกไม้เพลิง

หมื่นช่าง นาคล ๒๐๐

พันช่าง นาคล ๑๐๐

ช่างเลว นาคล ๕๐”

ในสมัยกรุงธนบุรี มีช่างดอกไม้เพลิงได้รับการจัดตั้งเป็นส่วนราชการสำหรับผลิตดอกไม้เพลิงตามความต้องการใช้ในราชการ ช่างทำดอกไม้เพลิงนี้มีความได้รับการอ้างอิงถึงในเอกสารสมัยกรุงธนบุรีหลายเรื่องด้วยกัน จะใช้อ้างถึงจากบางเรื่อง ต่อไปนี้

“ให้ช่างดอกไม้เพลิง นาย ๔ คน (คนละ) ๓ ตำลึง เงิน ๑๒ บาท ช่างตี ๑๓ (คนละ) ๑ ตำลึง เงิน ๑๓ ตำลึง ช่างกลาง ๑๑ คน (คนละ) ๓ บาท เงิน ๘ ตำลึง ๑ บาท ช่างเลว ๒๗ คน คนละ ๒ บาท เงิน ๑๓ ตำลึง ๒ บาท (รวม) ๕๕ คน เงิน ๓ ชั่ง ๖ ตำลึง ๓ บาท”^{๑๘}

ดอกไม้เพลิงที่ได้ผลิตขึ้นด้วยช่างดอกไม้เพลิงเมื่อสมัยกรุงธนบุรี มีมากหลายชนิด ต่างกว่าดอกไม้เพลิงที่มีอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งอาจทราบได้จากรายการว่าด้วยดอกไม้เพลิงที่ใช้ในงานที่เป็นพิธีการของหลวง ต่อไปนี้

“ดอกไม้เพลิง ระทหาใหญ่ ระทหา ๑ หน้าระทหา กังหันเชิงชั้นหนึ่ง ๓ ดอก สวยเพชร ๗ ชั้น ๖๓ ดอก ฝอยทอง ๕ ชั้น ๓๗ ดอก กังหันไชยชั้นหนึ่ง ๒ ดอก บัวขาว ๙ ชั้น ๔๖ ดอก รวม ๑๕๑ ดอก หลังระทหา พลุ ๑๐๘ ปอก ประทัด ๘๔ ปอก รวม ๑๙๒ ปอก ตรวจ ๓๐ ดอก นกบิน ๓๐ ดอก ฝอยทอง ๑ ดอก เพลิงแก้ว ๑ ดอก รวม ๗๒ ดอก รวมหน้าระทหา หลังระทหา ๔๑๕ ดอก ๘ ระทหา เป็น ๓๓๒๐ ดอก ๕ คีนแปดดอกไม้ ๓๓๒๐๐ ดอก

นอกระทหา เพลิงพ้อมชั้น ๑ รูปสัตว์ ๓ ตัว ประทัด ๔ ดอก ดอกเทียน ๔ ดอก ดอกเขียว ๑๒ ดอก รวม ๒๐ ดอก ชั้น ๒ ดอกเทียนทอง ประทัด ๓ ดอก ชั้น ๓ ตะเกา ๔ ลำ ดอกเทียน ๒๐ ดอก ประทัด ๑๖ ดอก เพลิงพะเนียง ๒ ดอก รวม ๓๘ ดอก ชั้น ๔ ฝรั่งสุบยา ดอกเทียน ๔ ดอก เคลือบแปดแสงเทียน ๓ ดอก รวม ๗ ดอก ชั้น ๕ แปดรูปพระเจดีย์เคลือบแปดแสงเทียน ๕ ดอก รวม ๗๓ ดอก ๑๐ คีน ๗๓๐ ดอก

เพลิงม้า ม้าหนึ่ง เพลิงพะเนียง ๔ ดอก ๆ เทียน ๖๒ ดอก ๆ เทียนพวงประทัด ๕๐ ดอก กังหัน ๙ ดอก รวม ๑๒๕ ดอก คีนละ ๘ ม้า ๑๐๐๐ ดอก ๑๐ คีน แปดดอกไม้ ๑๐๐๐๐ ดอก

กระถางต้นไม้ กระถางหนึ่งดอกจันทร์ ๒๐ ดอก ลูกแดง ๑๕ ดอก ใบไม้ ๒๐ ดอก ฝอยทอง ๔ ดอก ประทัดห้อย ๑๒ ดอก รวม ๗๑ ดอก คีนละ ๔ กระถาง ๒๘๔ ดอก ๑๐ คีน ๒๘๔๐ ดอก

^{๑๘} หมายรับสั่ง เรื่อง งามพระราชทานเพลิงพระศพกรมขุนอินทรพิทักษ์

เพลิงพระเนียง คีนละ ๓๐ บอก ๑๐ คีน ๓๐๐ บอก

เลือนลาก คีนละ ๓ สาย ๑๐๕ ดอก ๑๐ คีน ๑๐๕๐ ดอก

ดอกไม้จาวเห็ด คีนละ ๑๐ ขด ๑๐ คีน ๑๐๐ ขด”^{๑๙}

ศิลปกรรมชิ้นสำคัญสมัยธนบุรี

ศิลปกรรมในสมัยธนบุรี อาจจะมีได้มีมากนักดังเช่นในสมัยอยุธยา ทั้งนี้ เนื่องด้วยสมัยของกรุงธนบุรีมีระยะเวลาไม่สั้นนานเป็นที่ทราบกันอยู่แล้ว กระนั้นก็ควรกล่าวถึงงานศิลปกรรมสำคัญบางชิ้นที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นเมื่อสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานีแห่งสยามประเทศ ให้ได้รับทราบบ้าง ด้วยว่าศิลปกรรมชิ้นสำคัญซึ่งจะกล่าวถึงในลำดับต่อไปนี้ ยังเป็นศิลปวัตถุที่คงเหลืออยู่เป็นหลักฐานทรงคุณค่าให้เห็นได้อยู่ แม้ว่าจะมีอยู่น้อยชิ้นก็ตาม ก็ควรได้รับความสนใจในฐานะเป็นมรดกทางศิลปกรรมของชาติแห่งสมัยธนบุรี มีโดยลำดับต่อไปนี้

สมุดภาพไตรภูมิบุราณ ฉบับกรุงธนบุรี

สมุดภาพไตรภูมิบุราณ เป็นสมุดไทยทำด้วยกระดาษข่อยพื้นสีขาว พับทบกันตามลักษณะสมุดไทยโบราณ เมื่อคลี่ออกทั้งเล่ม มีขนาดยาวประมาณ ๓๔ เมตรเศษ บนหน้าสมุดได้รับการเขียนรูปภาพจิตรกรรมเล่าเรื่องไตรภูมิและเรื่องพุทธประวัติตอนต้นลำดับกันไปทุกหน้า

สมุดภาพเขียนเรื่องไตรภูมิฉบับกรุงธนบุรี ได้รับการจัดทำขึ้นโดยพระราชดำริของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรี เมื่อพุทธศักราช ๒๓๑๙ โดยทรงมีพระราชประสงค์ให้สร้างสมุดภาพเรื่องไตรภูมิอยู่ในบานแพนกต้นสมุดภาพเรื่องนี้ โดยความต่อไปนี้

“พระพุทธศักราชล่วงแล้วได้ ๒๓๑๙ พรรษา เศษสังขยาได้ ๔ เดือน กับ ๒๖ วัน ปัจจุบัน ๓^๓ ๑๑ คำ จุลศักราช ๑๑๓๘ ปีวอก อัฐศก สมเด็จพระบรมกษัตริราชเสด็จออกพระที่นั่งตำหนักแพ กรุงธนบุรีศรีมหาสมุทร มีราชเสวกเฝ้าอยู่เป็นอันมาก ทรงพิจารณาเรื่องราวในพระสมุดไตรภูมิบุราณ แจ้งในพระราชหฤทัยแล้ว มีพระราชประสงค์จะใคร่ให้สามัญชน แลตฤณาทรรพพท์ เข้าใจในภูมิทั้ง ๓ แลคติทั้ง ๕ อันเป็นที่เกิดแห่งเทวดา มนุษย์ นรก หมู่อสุรเปรตวิสัย แลสัตว์เดียรฉาน จึงตรัสสั่งเจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราช ผู้เปนอัครมหาเสนาบดี ให้จัดพระสมุดเนื้อดี แล้วส่งไปให้แก่ช่างเขียนให้เขียนไตรภูมิ ให้ไปเขียนในสำนักสมเด็จพระสังฆราช ให้สมเด็จพระสังฆราชบอกกล่าว บังคับให้เขียนตามเรื่องราวมีในพระบาลี แล้วให้คัดบาลีประกบลงไว้ ให้แจ้งโส จงทุกประการ เปนคดีสืบไป”^{๒๐}

^{๑๙} หมายรับสั่ง เรื่อง งานพระราชทานเพลิงพระศพกรมขุนอินทริพิทักษ์

^{๒๐} บานแพนก สมุดภาพเรื่องไตรภูมิบุราณ ฉบับกรุงธนบุรี

อนึ่ง ในบานแพนทนต์สมุดภาพเรื่องไตรภูมิเล่มนี้ ยังมีความแจ้งให้ทราบนามช่างเขียนรูปภาพและอาลักษณ์ผู้เขียนอักษรกำกับรูปภาพในสมุดเล่มนี้ไว้ด้วย ดังนี้

ข้าพระพุทธเจ้า	“หลวงเพชรกรรม	๑	}	๔ คน ได้เขียนแผนที่ไตรภูมิ
	นายนาบ	๑		
	นายบุญชา	๑		
	นายเรือง	๑		
ข้าพระพุทธเจ้า	นายบุญวัน	๑	}	อาลักษณ์ได้จารึกอักษร
	นายเซต	๑		
	นายสน	๑		
	นายทองคำ	๑		

ทูนเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ฉลองพระเดชพระคุณ”^{๒๑}

สมุดภาพเรื่องไตรภูมิฉบับกรุงธนบุรี รูปภาพจิตรกรรมที่ได้รับการเขียนขึ้นในสมุดเล่มนี้ แม้ว่าเป็นงานจิตรกรรมค่อนข้างสมบูรณ์ขึ้นเดียว ที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นเมื่อสมัยกรุงธนบุรี เป็นราชธานีแห่งสยามประเทศ และคงเหลืออยู่ต่อมากกระทั่งปัจจุบัน หากก็เป็นสมบัติทางศิลปกรรมอันสำคัญ ได้รับการสืบสานต่อมาในสมัยกรุงธนบุรีโดยมิให้ขาดหาย ดังที่มักมีผู้คนไม่น้อยเชื่อกันว่า เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียกรุงครั้งสุดท้ายแก่ข้าศึกแล้ว งานศิลปกรรมสมัยอยุธยาทั้งหลาย ข้าศึกได้ทำลายไปจนหมดสิ้น ย่อมเป็นความเชื่อที่น่าจะไม่ถูกทั้งหมด ทั้งนี้ เนื่องจากชาวกรุงศรีอยุธยามีได้ล้มตายหรือถูกข้าศึกจับเป็นเชลยแล้วกวาดต้อนไปจนหมดแผ่นดิน คงจะมีใช้เป็นเช่นนั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรีก็ทรงเป็นชาวกรุงศรีอยุธยา บรรดาขุนนางข้าราชการ พลเมือง ณ กรุงธนบุรีสมัยนั้น ต่างก็เป็นชาวอยุธยามาก่อนทั้งนั้น กรุงธนบุรี หากเป็นราชธานีแห่งใหม่ แต่ความเป็นอยู่ของชาวกรุงธนบุรีก็ไม่น่าจะเปลี่ยน หรือแปลกจากคติความเป็นอยู่เมื่อสมัยอยุธยาที่มากนักย ทีกกล่าวมานี้ พึงเห็นได้ว่างานจิตรกรรมเขียนเรื่องไตรภูมิ ในสมุดภาพเรื่องไตรภูมิโบราณ ฉบับกรุงธนบุรี อาจเป็นภาพสะท้อนเชิงประจักษ์หลักฐานให้เห็นคติความเชื่อในการสร้างสรรค์งานจิตรกรรมแบบประเพณีนิยมยังคงสืบทอดคตินิยม และรูปลักษณ์งานจิตรกรรมสมัยปลายกรุงศรีอยุธยาได้อย่างชัดเจน

^{๒๑} บานแพนทนต์ สมุดภาพเรื่องไตรภูมิโบราณ ฉบับกรุงธนบุรี

อนึ่ง สมุดภาพเรื่องไตรภูมิบุราณ ฉบับกรุงธนบุรีนี้ นับว่าเดิมมีอยู่ ๒ ฉบับ ต่อมาฉบับหนึ่งได้มีชาวต่างประเทศซื้อและนำออกไปต่างประเทศ นับว่าเป็นความสูญเสียมรดกทางศิลปกรรมของชาติที่ควรเสียดายยิ่ง ความเรื่องนี้มีพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์ไว้ในสาส์นสมเด็จว่า

“สมุดไทยที่เมืองเบอร์ลินมีน้อยกว่าที่เมืองลอนดอน ถึงกระนั้นหนังสือไทยที่เยอรมันได้เป็นฉบับเขียนฝีมือดีมีมากกว่าที่อังกฤษได้ไป หนังสือที่เจ้าปิยะว่าเยอรมันซื้อไปราคา ๑๐๐๐ บาท เขาก็เอามาอวด เขายกย่องเป็นยอดสมุดหนังสือไทยที่เขาได้เห็นแต่ประหลาดใจที่ไม่พบหนังสือเรื่องซึ่งไม่มีฉบับในเมืองไทย แม้หนังสือไตรภูมิที่ว่านั้นเป็นหนังสือฉบับหลวงครั้งกรุงธนบุรี มีบานแพนก แลฝีมือเขียนรูปภาพเหมือนอย่างหนังสือไตรภูมิฉบับที่คุณท้าววรจันทร์ทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง เมื่อตั้งหอพุทธศาสนาสังคหะหมดทุกอย่าง คือ ฝีมือเดียวกันทั้ง ๒ เล่ม แต่ผิดกัน น่าสังเกตอย่างหนึ่ง ด้วยฉบับที่เยอรมันได้ไป ในปกกระดาษของเดิมยังอยู่บริบูรณ์แต่ฉบับที่คุณท้าววรจันทร์ถวายนั้น ใบปกเป็นรอยลอกขึ้นนอกทั้งสองข้าง น่าสันนิษฐานว่า ฉบับคุณท้าววรจันทร์เดิมเห็นจะมีใบปกประดับมุกเป็นตัว ‘ฉบับหลวง’ ฉบับที่เยอรมันได้ไปทำแต่ใบปกกระดาษมาแต่เดิม น่าจะเป็น ‘ฉบับรองทรง’ ”^{๒๑}

คู่มือหนังสือ

คู่มือหนังสือหรือคู่มือสำหรับเก็บรักษาหนังสือ คือ สมุดไทย เขียนเรื่องราวต่าง ๆ เช่น คำสอนในพระพุทธศาสนา วรรณกรรม ตำราต่าง ๆ พงศาวดาร

คู่มือหนังสือ โดยเฉพาะได้รับการสร้างสำหรับเก็บรักษาพระธรรมคำสอน แล้วถวายไว้ตามวัดต่าง ๆ เพื่อเป็นประโยชน์แก่พระสงฆ์ได้ใช้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมคำสอน ซึ่งได้รับการเก็บรักษาไว้ในที่มั่นคงสืบต่อไป

คู่มือหนังสือ ซึ่งศาสนิกชนมีศรัทธาสรางถวายไว้แก่วัดวาอาราม มักทำอย่างแข็งแรงคงทนและยังได้รับการตกแต่งบนบานตู้และฝาตู้ด้วยงานประณีตศิลป์อย่างงามวิจิตร จัดเป็นศิลปวัตถุประเภทหนึ่ง

เมื่อสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานีนั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรี ทรงมีพระราชศรัทธาท่านำบูรณาการพระศาสนา ซึ่งเศร้าหมองเนื่องมาแต่คราวเสียกรุงศรีอยุธยาให้กลับรุ่งเรืองดีขึ้นดังเก่า การบำรุงพระศาสนาในสมัยนั้น มีความปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ว่า

^{๒๑} บานแพนก สมุดภาพเรื่องไตรภูมิบุราณ ฉบับกรุงธนบุรี

“จึงมีพระราชโองการสั่งพระศรีสุริยปริชาราชเสนาบดี ครีลาลักษณ์ ให้สืบเสาะหา พระสงฆ์เถรานุเถระผู้รู้ธรรมยังมีอยู่ที่ใดบ้าง ให้ไปเที่ยวนิมนต์มาประชุมกัน ณ วัดบางว่าใหญ่ ตั้งแต่ขึ้นเป็นพระราชอาณาผู้ใหญ่ผู้น้อย โดยสมควรแก่คุณานุรูปตามตำแหน่งเหมือนเมื่อ ครั้งกรุงเก่า... แล้วตั้งเถรานุเถระทั้งนั้นเป็นพระราชาคณะฐานานุกรมผู้ใหญ่ผู้น้อยตามลำดับ สมณฐานันดรศักดิ์เหมือนอย่างแต่ก่อน ให้อยู่ในพระอารามต่าง ๆ ในจังหวัดกรุงธนบุรี... แล้วทรง พระราชศรัทธาจ้างข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน สร้างพระอุโบสถวิหารแลเสนาสนกุฏิหลาย พระอารามมากกว่าสองร้อยหลัง สิ้นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก... แล้วทรงพระราชดำริว่า พระพุทธศาสนาจะรุ่งเรืองเจริญจิรัฏฐิติกาลนั้น ก็อาศัยกุลบุตรเล่าเรียนพระปริยัติธรรม”

พระราชดำริของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรีในกรณีความสำคัญทางการศึกษา พระปริยัติธรรมนี้ ควรทราบได้ว่าทรงพระราชอุทิศหาเก็บรวบรวมพระไตรปิฎก อันเป็นตำรา สำคัญสำหรับการศึกษาพระพุทธศาสนาจากที่ต่าง ๆ เอามาไว้ ณ กรุงธนบุรี หลายคราวด้วย ดังครั้งเสด็จไปตีได้เมืองนครศรีธรรมราชก็โปรดให้เชิญพระไตรปิฎกของเมืองนครฯ เอาขึ้นมา ณ กรุงธนบุรี จำลองไว้ทุกพระคัมภีร์ จึงเชิญออกไปส่งดังเดิม กับเมื่อคราวที่เสด็จขึ้นไปตีได้ เมืองสวางคบุรีก็โปรดให้เก็บพระไตรปิฎกกลับมาเป็นฉบับจะได้ใช้สร้างพระราชทานไปไว้ตาม วัดต่าง ๆ เพื่อประโยชน์แก่พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเล่าเรียน

พระไตรปิฎกเป็นพระคัมภีร์สำคัญ ซึ่งมีจำนวนมากฉบับจึงต้องจัดการสร้างที่เก็บรักษา ไว้มิให้ชำรุดบกพร่องเป็นอันตรราย การสร้างตู้ไม้ขึ้นสำหรับเก็บรักษาพระคัมภีร์ไว้สำหรับวัด แต่ละแห่ง ๆ จึงมีความจำเป็นและเป็นการสมควรยิ่ง

ตู้เก็บรักษาพระคัมภีร์ หรือเก็บหนังสือคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ได้รับการสร้าง ขึ้นเมื่อสมัยกรุงธนบุรี เพื่อถวายเป็นวัดตามวัดต่าง ๆ ในสมัยนั้น น่าจะมีอยู่จำนวนมิใช่น้อยแต่ที่ ตกค้างคงเหลือมาในปัจจุบัน นับว่ามีอยู่เพียง ๔ หลัง

ตู้เก็บหนังสือหรือตู้หนังสือสมัยธนบุรี ๔ หลัง ที่ยังเหลืออยู่เป็นตู้ไม้ทรงสี่เหลี่ยม มีขา ๔ ขา ด้านหน้าติดบานตู้เป็นคู่ ด้านข้างและด้านหลังกรุผ้าทึบ หลังตู้ปิดทึบ ตู้ทั้ง ๔ หลัง มีส่วนประกอบและการตกแต่งต่าง ๆ กัน ดังนี้

ตู้หลังที่ ๑ ลักษณะเป็นตู้ขาหมู ติดหูข้างที่โคนขาตู้ทั้ง ๒ ข้าง มีแคร่รับรอบเชิงตู้กับ มีบัวรัดเกล้าวางรอบปลายตู้ บานและฝาตู้เขียนลวดลายปิดทองรดน้ำ เป็นอย่างลายกระหนก ก้านขด และกระหนกเครือวัลย์แทรกภาพต่าง ๆ

ตัวหลังที่ ๒ ลักษณะเป็นตั๋ขาหมูเตี้ย ๆ มีแม่แคร่เป็นอย่างลวดบัวคว่ำและบัวหงายรับรองเชิงตัว กับมีบัววัดเกล้ารอบปลายตัว บานและฝาดูเขียนลวดลายปิดทองรดน้ำ เป็นลวดลายเครือกระหนกแทรกภาพต่าง ๆ

ตัวหลังที่ ๓ ลักษณะเป็นตั๋ขาหมูแบบเดียวกับตัวหลังที่ ๑ บานและฝาดูเขียนลวดลายปิดทองรดน้ำ เป็นลวดลายเครือกระหนกแทรกภาพต่าง ๆ

ตัวหลังที่ ๔ ลักษณะเป็นอย่างตั๋ขาหมู มีล้นชักคู่หนึ่ง ใต้คร่าวรับล้นชักติดแผ่นไม้ อย่างจับปั้ง เหนือล้นชักมีแม่แคร่เป็นอย่างลวดบัวหงายรับรอบเชิงตัว กับมีบัววัดเกล้ารอบปลายตัวบานและฝาดูเขียนลวดลายปิดทองรดน้ำเป็นลวดลายเครือกระหนกแทรกภาพต่าง ๆ

ตัวหนังสือสมัยธนบุรี ทั้ง ๔ หลังนี้ กล่าวเฉพาะกระบวนลวดลายได้รับการเขียนด้วยวิธีเขียนน้ำยาปิดทองและรดน้ำ ย่อมแสดงให้เห็นทราบได้ว่า วิธีการเขียนน้ำยาปิดทองและรดน้ำยังมีผู้เป็นช่างสืบต่อวิชาเช่นนี้ซึ่งมีอยู่ในสมัยอยุธยาเอาไว้ได้ กับแบบอย่างลวดลายและรูปภาพเขียนบนบานและฝาดูแต่ละหลังแสดงให้เห็นลักษณะขนบนิยมในงานจิตรกรรมแบบประเพณีนิยมในสมัยอยุธยา ได้รับการรักษาแบบแผนศิลปะชั้นสูงไว้ได้เป็นอย่างดี กระนั้นก็ดี ก็มีลักษณะเฉพาะตัวของช่างกรุงธนบุรีสอดแทรกให้เข้าใจได้ว่าศิลปกรรมแห่งกรุงธนบุรีก็มีลักษณะเฉพาะอยู่บ้าง

วรรณกรรมสมัยธนบุรี

เมื่อแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรี ระยะเวลาในการปกครองบ้านเมืองนานเพียง ๑๕ ปีก็ตาม กับในห้วงเวลาระหว่างรัชกาลนี้ ยังอยู่ในภาวะที่ต้องทำศึกสงครามเพื่อรวบรวมเมืองน้อยเมืองใหญ่ที่เคยรวมอยู่ในราชอาณาจักรแห่งกรุงศรีอยุธยา ให้กลับเข้ามาอยู่ร่วมกันเป็นปึกแผ่นในสยามประเทศดังกาลก่อน กับยังต้องทำสงครามรบพุ่งอริราชศัตรูขับไล่มิให้ล่วงล้ำเข้ามาช่วงชิงพื้นที่และผู้คนสยามโดยลำดับตลอดรัชสมัย

กระนั้นก็ตาม สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรีก็ได้ทรงเล็งเห็นในการทำนุบำรุงการสร้างสรรค์วรรณกรรมที่จัดเป็นงานศิลปกรรมประเภทหนึ่งให้มีขึ้นในแผ่นดินของพระองค์ และไม่ว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะได้ทรงสนับสนุนให้บุคคลที่มีความรู้ความสามารถในด้านกวีนิพนธ์ได้โอกาสสร้างสรรค์วรรณกรรมที่มีคุณภาพและคุณค่าแล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรียังโปรดทรงพระราชนิพนธ์วรรณกรรมเรื่องสำคัญขึ้นไว้เป็นอย่างดีอาทิพระคัมภีร์แผ่นดินด้วย

วรรณกรรมสมัยธนบุรีที่เป็นพระราชนิพนธ์ของกวีบางคน ที่ยังคงเหลือมาถึงปัจจุบัน อาจลำดับให้ทราบได้ดังนี้

พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์

พระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรีเป็นบทละครเรื่องรามเกียรติ์นี้ ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นภายหลังการพระราชพิธีปราบดาภิเษก ๓ ปี ภายเวลาที่ทรงบทละครเรื่องนี้ปรากฏอยู่ในบานแพนก หน้าต้นของสมุดบทละคร ดังนี้

บานแพนก

“วันอาทิตย์ เดือน ๖ ขึ้นค่ำหนึ่ง จุลศักราช ๑๑๓๒ (พ.ศ. ๒๓๑๓ ปีที่ ๓ ในรัชกาล กรุงธนบุรี) ปีชวด โทศก พระราชนิพนธ์ทรงแต่ง ขึ้นต้นเป็นปฐม ยังทราบยังพอได้อยู่”^{๒๓}

บทละครรามเกียรติ์ที่เป็นพระราชนิพนธ์นี้ ได้ทรงไว้ ๕ ตอน คือ

ตอน หนุมานเข้าห้องนางวานริน

ตอน ท้าวมาลีวราชว่าความ

ตอน ทศกัณฐ์ตั้งพิธีเผารูปเทวดา

ตอน พระลักษมณ์ถูกหอกบิลพัท

ตอน ปล่อยม้ายอุปการ

บทละครเรื่องนี้เขียนไว้ในสมุดไทยดำ ตัวอักษรเป็นเส้นทอง มีจำนวน ๔ เล่มสมุดไทย สารสำคัญของบทละครที่เป็นพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์นี้ มีความอธิบายของนายธนิต อยู่โพธิ์ ผู้เคยดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรสมัยหนึ่ง เป็นความอธิบายที่มีสาระสำคัญว่าด้วยความเป็นมาของพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ ควรทราบในความต่อไปนี้

ในบานแพนกมีบอกวันเวลาทรงพระราชนิพนธ์ไว้หน้าต้นทุกเล่มว่า “วันอาทิตย์ เดือน ๖ ขึ้นค่ำหนึ่ง จุลศักราช ๑๑๓๒ ปีชวด โทศก ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๑๓ ปีที่ ๓ ในรัชกาล ถ้าพลิกอ่านพระราชพงศาวดารในรัชกาลนี้ดู จะเห็นได้ว่าก่อนหน้านี้นี้หนึ่งปี คือในปีฉลู พ.ศ. ๒๓๑๒ ได้เสด็จไปราชการทัพเมืองนครศรีธรรมราช ตั้งแต่ปลายเดือน ๘ เสร็จราชการเมืองนครฯ ขึ้นเดือน ๑๒ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสมโภชพระมหาธาตุเมืองนครฯ ให้ราชบัณฑิตจัดทำพระไตรปิฎกบรรจุทุกเรือเข้ามาจำลองไว้สำหรับพระนคร..”^{๒๔}

^{๒๓} สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช “บทละครเรื่องรามเกียรติ์.”, ใน วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม ๑. กรุงเทพฯ : จงเจริญการพิมพ์, ๒๕๓๙, หน้า ๗.

^{๒๔} ธนิต อยู่โพธิ์. “เล่าเรื่องหนังสือรามเกียรติ์”. วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม ๑, หน้า ๑๒๙.

ตามนี้จะเห็นได้ว่า ในการตีเมืองนครศรีธรรมราช ให้ผลสำคัญในทางวรรณคดี เช่น ทางพุทธศาสนา เราได้พระไตรปิฎกไว้สำหรับพระนคร บางทีจะให้ผลสำคัญในวรรณคดี ด้านอื่น ๆ อีก เช่น นาฎยคดี ซึ่งไม่ได้กล่าวในพระราชพงศาวดาร แต่มักกล่าวไว้ในจดหมายเหตุ ความทรงจำ ถึงเรื่องเจ้านครศรีธรรมราช กล่าวเดชาณุภาพหนีไปพึ่งเจ้าเมืองจันทบุรีหรือเพทา แล้ว เจ้าเมืองจับตัวส่งมาว่า “พระฤทธิเทวาเจ้าเมืองรู้ว่ากองทัพยกติดตามกลัวพระบารมี ส่งตัว เจ้านครกับพวกพ้องพงษ์พันธ์ผู้ทั้งละครผู้หญิงเครื่องประดับเงินทอง ราชทรัพย์สิ่งของส่งมา ถวายพร้อม”^{๒๕} เข้าใจว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีคงจะได้ตัวละครพร้อมทั้งบทบาทจากเมือง นครศรีธรรมราชในคราวนี้บ้าง เพราะเจ้านครพร้อมด้วยวงศวาร บ่าวไพร่ ก็ได้โปรดให้อพยพ เข้ามาอยู่ในกรุงด้วย ซึ่งน่าจะเป็นเหตุให้ทรงสนพระทัยในนาฎยคดีประเภทนี้ จนถึงทรง พระอุทิศสาธนิพนธ์บทละครรามเกียรติ์ ความที่พิมพ์ในหนังสือนี้ขึ้น ดังปรากฏว่าในเวลาใน บานแพนก ภายหลังกลับจากเมืองนครศรีธรรมราชเพียงเดือนเดียว ซึ่งเป็นเวลาวางจากงาน พระราชสงครามในต้นปีนั้น เพราะในเดือน ๖ พ.ศ. ๒๓๑๓ นั้นเอง ก็ได้รับใบบอกกรมการเมือง อุทัยธานี เมืองชัยนาท บอกลงมาให้กราบทูลพระกรุณาเรื่องลามกกรรมของพวกเจ้าพระผาง ซึ่งตั้งตัวเป็นใหญ่อยู่ในหัวเมืองฝ่ายเหนือในเวลานั้น ครั้นทรงทราบก็ให้เตรียมงานพระราช สงคราม เกณฑ์กองทัพ ถึงเดือน ๘ แรม ๑๐ ค่ำ ก็เคลื่อนทัพพลวงขึ้นไปจากพระนคร เมื่อตีเมือง สว่างบุรีและได้ช้างเผือกจึงให้ “รับละครผู้หญิงขึ้นไปสมโภชพระผาง ๗ วัน แล้วเสด็จไปเหยียบ เมืองพิษณุโลก สมโภชพระพุทธรูปราช พระชินศรี ๗ วัน” บางทีจะได้ใช้บทละครเรื่องรามเกียรติ์ ที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นนั้นแสดงในงานสมโภชเหล่านี้บ้างก็ได้ น่าเข้าใจว่าบทพระราชนิพนธ์นี้ คงจะได้นำออกแสดงสมพระราชประสงค์หลายคราว ตลอดจนสมโภชพระแก้วมรกตเมื่อตอน ปลายรัชกาลและงานอื่น ๆ”^{๒๖}

ลิลิตเพชรมงกุฏ

วรรณกรรมเรื่องนี้ หลวงสรวิจิต (हन) รับราชการในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่ง กรุงธนบุรี ตำแหน่งนายด่านเมืองอุทัยธานี ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์เป็นที่เจ้าพระยาพระคลัง เป็นผู้แต่ง

ลิลิตเพชรมงกุฏ เป็นเรื่องที่ผู้แต่งนำเอาเค้าเรื่องจากนิทานโบราณเรื่องเวตาลปรณัม มาแต่งเป็นลิลิต ซึ่งท่านผู้แต่งได้ให้การไว้ตอนต้นเรื่องว่า “...ข้อยั่วจะนิพนธ์ลิลิต โดยตำนาน นิติบุรุษ ในปักษ์ระณเวตาล แะนิทานเป็นปฐม”

^{๒๕} ธนิต อยู่โพธิ์. เล่าเรื่องหนังสือรามเกียรติ์. วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม ๑. หน้า ๑๒๙.

^{๒๖} อ้างแล้ว, หน้า ๑๓๐.

เนื้อเรื่องลิลิตเพชรมงกุฏ เป็นความว่าด้วยเจ้าชายเพชรมงกุฏโอรสท้าวรัตนฤเบศร์ พระบิดาประทานพี่เลี้ยงชื่อพุดศรี ซึ่งมีสติปัญญาเฉียบแหลมให้เป็นผู้อภิบาลเจ้าชายเพชรมงกุฏ คราวหนึ่งพระเพชรมงกุฏพระบิดาไปประพาสป่าเกิดพลัดหลงกับไพร่พล พระเพชรมงกุฏกับพุดศรีพากันเตลิดไปจนถึงเมืองกรรม เจ้าเมืองชื่อท้าวทันตราข มีธิดารูปงามยิ่งนักชื่อนางประทุมวดี คราวหนึ่งนางประทุมวดีมาด้วยบริวารลงเล่นน้ำในสระ พระเพชรมงกุฏแอบแลเห็นนาง ประารณางจะใคร่ได้เป็นชายาจึงหาวิธีกับพุดศรี พุดศรีจึงวางแผนการอันแยบคายให้พระเพชรมงกุฏพานางประทุมวดีหนีมาด้วยกัน แล้วพากลับมายังเมืองพระองค์เป็นที่สุด

อนึ่ง ตอนท้ายลิลิตเพชรมงกุฏ ท่านผู้นิพนธ์ได้แสดงสารให้ทราบสาระความในการแต่งลิลิตเรื่องนี้ ดังนี้

“๑ จบเสร็จเพชรมงกุฏต้น	ตำนาน
ซึ่งอสุรवादาล	เล่าท้าว
ศรีวิกรมแสดงสาร	เสร็จเล็ก นั้หนา
ยักษ์พาพระเสด็จตัว	พากฟ้า เสวยสวรรค ๓
๑ นิพนธสรรพลิลิต	โดยในมิตรจิต ทูลถวาย
ไว้กระวีประชาชาย	หลายเล่าที่ชี้ ขาญกลอน
๑ หลวงสรวิจิตเชื้อ	สัประรุษ
แต่งพระเพชรมงกุฏ	แก่นไ้
ถวายแก่ราชบุตร	อิศเรศ
โดยนิยมซึ่งได้	เรื่องรู้ โบราณ ๓” ^{๒๗}

อิเหนาคำฉันท์

วรรณกรรมคำฉันท์เรื่องอิเหนา เป็นนิพนธ์ของหลวงสรวิจิต (หน) หรือภายหลังเป็นที่เจ้าพระยาพระคลังในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์

เนื้อเรื่องอิเหนาคำฉันท์ นัยว่าแต่งตามความในบทละครเรื่องอิเหนา พระนิพนธ์เจ้าฟ้ามงกุฎ สมัยอยุธยาจับตอนตั้งแต่อิเหนาเผาเมืองดาหาแล้วปลอมเป็นจระก้าลักพานางบุษบาไปซ่อนไว้ในถ้ำ จนถึงอิเหนากลับไปแก้สงสัยที่กรุงดาหา

^{๒๗} ลิลิตเพชรมงกุฏ ใน วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม ๑, หน้า ๒๓๑

วรรณกรรมเรื่องอิเหนาคำฉันท์นี้ หลวงสรวิชิตแต่งเมื่อประมาณปลายแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรี แต่งเรื่องนี้สำเร็จเมื่อ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีกุน จุลศักราช ๑๑๔๑ เอกศก เป็นปีที่ ๑๒ แห่งแผ่นดินกรุงธนบุรี

อนึ่ง ท่านผู้นิพนธ์เรื่องอิเหนาคำฉันท์ ยังได้แสดงสาระสำคัญในการแต่งวรรณกรรมเรื่องนี้ไว้ในตอนท้ายเรื่อง ดังนี้

“๑ ศรีศรีสวัสดิ์เสร็จ	เผด็จฉันทบริบูรณ์
สังวาสรสพูน	พจนารถสุนทร
เริ่มเรื่องซวาร์ก	แลพินักกล่าวกลอน
หวังไฉสถาวร	กระวีชาติธรรมย์
เปรมปรีดีเปรมปราษฎ์	พจนารถบันสม
บันสานตำนานคม	สฤชติรสเป็นเชิงฉันท
นามข้าผู้สมญา	สรวิชิตนิพนธ์
พอเหิมฤทธิ์หารัษ	สันตสนุกนิสพสมัย
ไปเห็นแก่นิทรธา	ทิวาราอุส่าหใจ
เสร็จแล้วสำเนาใน	สมบัติแทมโนเพียร
แต้มเติมเฉลิมเขียน	บริรักษ์เจษฎา
เชิญแท้สุเมธา	ทตนาช่วยดำเพียน
ปางแต่งแสดงจุล	ศักราชสหสา
สตะจตุทัศรา	สังวัจนรเอกปี
กุนศกอาสยขมาส	สุขบัณฑิต
ทวาทศรัชตี	นิพนธ์เสร็จบริบูรณ์ฯ” ^{๒๘}

นิราศพระยามหานุภาพไปเมืองจีน

วรรณกรรมนิราศเรื่องพระยามหานุภาพไปเมืองจีน หรือเรียกวรรณกรรมเรื่องนี้มาแต่ก่อนว่า นิราศเมืองกวางตุ้ง แต่งโดยพระยามหานุภาพ ซึ่งเป็นขุนนางผู้ใหญ่ผู้หนึ่งในราชสำนักแห่งกรุงธนบุรี เป็นผู้ที่ได้ร่วมเดินทางไปกับคณะราชทูตสยามที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรีโปรดให้คณะราชทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงจีน ณ กรุงปักกิ่ง เมื่อพุทธศักราช ๒๓๒๔

^{๒๘} เจ้าพระยาพระคลัง (หน). “อิเหนาคำฉันท์”, ใน วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม ๑, หน้า ๒๖๘-๒๖๙

นิราศพระยามหานุภาพไปเมืองจีน หรือนิราศเมืองกวางตุ้ง มีเนื้อความเป็นอย่างจดหมาย เหตุการณ์เดินทางของคณะราชทูตสยามไปจากกรุงธนบุรีโดยเรือสำเภา ใช้เวลาเดินทาง ๓๓ วัน จึงถึงเมืองกวางตุ้ง แล้วคณะราชทูตจึงเดินทางต่อไปยังกรุงปักกิ่งและได้เข้าเฝ้าถวายพระราชนิพนธ์แก่พระเจ้ากรุงปักกิ่ง คณะราชทูตสยามอยู่ในเมืองจีนถึง ๓ เดือนเศษ จึงเดินทางกลับมายังกรุงธนบุรี

พระยามหานุภาพ เริ่มต้นความในตอนต้นแห่งนิราศเรื่องนี้ว่า

๐	สรวมชีพบังคมบรมนารถ
ด้วยภักดีขุติลาบาท	อภิวาทขอเบื้องพระบารมี
เป็นร่วมโพธิสุวรรณกันเศศ	ไปประเทศกวางตุ้งกรุงศรี
เป็นจดหมายมาถวายด้วยภักดี	ตามที่ได้สดับเดิมความ” ^{๒๙}

ในตอนท้ายก่อนจะจบนิราศพระยามหานุภาพผู้แต่งได้รจนาความสำคัญฝากไว้ในเชิงปริศนาใช้ชวนฉฉน และชวนให้ขบไขความอันเป็นนัยแห่งพระราชประวัติส่วนพระองค์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรี โดยความต่อไปนี้

“๐ ขอพรพระศรีรัตนไตรย	อันเป็นใจจอมพุทธศาสนา
ช่วยบำบัดตัดบาปธรรมมา	ให้รู้โดยเจตนาโพธิญาณ
ขอพรบรมเมศวรเรืองฤทธิ์	ซึ่งสถิตอุศุภราชเรืองสถาน
เชิญช่วยพระองค์ทรงชนมาน	ให้คงการกำหนดพระทัยตรง
ขอพระพิฆณูพงศ์ทรงสังข์	ประหมทพิบปลั่งก่อกุชงค์คล่อง
ช่วยล้างมารผลาญหมู่ศัตรูปอง	ให้มาข้องเคียรกัมบังคมคัล
ขอบรรบงกชพิวัลย์ไฉ	ที่ครรไลหงส์ทิพรังสรรค์
ช่วยดับโศกวรรณโรคโรคน	ให้ทรงพระฉวีวรรณสมบุรณ์งาม
ขอพรสหสนัยครรโลกช	สารเสวตรตรีทศเคียรสาม
ช่วยดำรงดำรงชีคติความ	พยายามไพร่ฟ้าประชาราชน
อันสมบัติในจังหวัดทวีปนี้	ให้อยู่ในพระบารมีทุกแห่งหน
ให้พระเกียรติก้องฟ้าสุธาตล	ขอพระชนม์ได้ร้อยพระวษาเอย” ^{๓๐}

พระยามหานุภาพกลับมากับคณะราชทูตสยามจากเมืองจีนถึงกรุงธนบุรี ก็ประจวบเวลาหลังการผลัดแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรีไม่สู่นาน

^{๒๙} นิราศพระยามหานุภาพไปเมืองจีน ใน วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม ๑, หน้า ๓๖๙.

^{๓๐} นิราศพระยามหานุภาพไปเมืองจีน ใน วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม ๑, หน้า ๓๘๒-๓๘๓.

โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี

วรรณกรรมประเภทโคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรีเรื่องนี้ มีพระอธิบายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นคำอธิบายโคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี ในเล่มที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉันทประภา โปรดให้พิมพ์เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๙ โดยความต่อไปนี้

“โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรีเรื่องนี้ ปรากฏว่า นายสวนมหาดเล็ก เป็นผู้แต่งสังเกตความล้นวนเข้าใจว่าแต่งถวาย เป็นหนังสือที่นับถือกันมาว่าแต่งดี ยกย่องว่าเป็นโคลงตำราเรื่อง ๑ ครั้นมาถึงรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเรื่องพระราชวิจารณ์ ทรงค้นหนังสือเก่าสอบเรื่องพงศาวดารครั้งกรุงธนบุรีได้ข้อสำคัญในโคลงยอพระเกียรติของนายสวนเรื่องนี้หลายเรื่อง ดูเหมือนได้ทรงอ้างไว้ในหนังสือพระราชวิจารณ์ ทรงสรรเสริญโคลงเรื่องนี้ว่ามีประโยชน์ในทางความรู้โบราณคดีด้วย เพราะฉะนั้น จึงเห็นว่าควรที่จะพิมพ์รักษาไว้มิให้สูญเสีย”^{๓๑}

นายสวนมหาดเล็ก กวีผู้แต่งโคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี เริ่มความสำคัญไว้ในตอนต้นเรื่องให้ทราบความประสงค์แต่งโคลงเรื่องนี้ด้วยโคลงสองบท ต่อไปนี้

๐ นายสวนมหาดเล็กเจ้า	จอมกษัตริย์
แถลงเรื่องราชศรีสวัสดิ์	กราบเกล้า
ถวายต่างบุษปรีดิ์	มาลย์มาศ
ภูมวารเดือนแก้ว	สิบขึ้น เกษะตรี ฯ
๐ บังคมบทรชั้	ทวงทศ ธรรมนา
พระปิ่นอยุธยา	ยอดฟ้า
ขอแถลงนิพนธ์พจน์	เฉลิมบาท พระเอย
ไว้พระเกียรติทวมหล้า	โลกเหลือ้ง ฤๅบุญ ฯ” ^{๓๒}

ว่าด้วยเนื้อเรื่องที่เป็นสาระสำคัญในโคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสรรเสริญโคลงเรื่องนี้ว่ามีประโยชน์ในทางความรู้โบราณคดีนั้น อาจเป็นความมีในโคลงบางบทต่อไปนี้

^{๓๑} โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี ใน วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม ๑, หน้า ๒๗๗

^{๓๒} คำนำในการพิมพ์ครั้งแรก โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี ใน วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม ๑, หน้า ๒๗๕

โคลงที่ว่าด้วยภูมิสถานพระราชวังหลวงแห่งกรุงธนบุรีมีในโคลงว่า

๑ ภูมิสถานที่สถิตให้	ไชยสถาน
พ่างพิชณกรรมชำนาญ	เชกสร้าง
ราชวังมุขพิมาน	มูลเกิด มีนา
เรือนรัตนซ้ายขวากว้าง	เพียบพื้น ภูวดล ฯ
๑ มีฉนวนขนานน้ำพ่วง	ชนิดแพ
เป็นที่ลานสมรแล	ล่อฟ้า
โรงทองพระลานแด	ดูล่ง่าน พระเอย
โรงพระอาภรณ์อ้า	รำรื้อ ฤถึง ฯ
๑ โรงสรรพยุทธไว้	ศัสตรา
โรงอศวกเซนทรา	เพริศแพรว
โรงสุธรรมพิพากษา	คติราช ฎรแฮ
โรงพระโอสถแผ้ว	โรงให้มลายหาย ฯ
๑ พระคลังทวาทศถ้วน	โกศ
สมบัติเหมือบมามี	มากพร้อม
ศาลามาตยมนตรี	เตรียมเพา
ทิมกระท่อมพลล้อม	รอบรั้ววางใน ฯ
๑ ป้อมค่ายคูเขื่อนชั้น	ปราการ
ในนอกวังเวียงสถาน	ท่านไท
หอรบวิชัยชาญ	เรียงรอบ
สบบรรพาวุธไว้	ผดบ่เปื่องบทศรี ฯ ^{๓๓}

โคลงที่ว่าด้วยพงศาวดารกรุงธนบุรีตอนตีเมืองนครศรีธรรมราช มีสาระสำคัญอยู่ในโคลงว่า

๑ ปางปาตลบุตรเจ้า	นัครา
แจ้งพระยศเดชา	ปิ่นเกล้า
พระนงศักดิ์อหังการ	เกกเก่ง อยู่แฮ
ยังไปน้อมประนตเข้า	สู้เฝ้ามบพมาลย์ ฯ

^{๓๓} โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี ใน วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม ๑, หน้า ๒๘๐-๒๘๑

๑ ยกพยุหยาตรเอื้อง	บทศรี
ดั่งพระกฤษณตรี	โลกั่น
พลหาญหีนมทิธิมี	ฤทธิภาพ
ทล่งล่งเขตนครปล้น	ไล่ล้วยหลุยไป ฯ
๑ เจ้าปาตลิวตรนั้น	อัปรา ชัยเยย
ไปสถิตยเทพาพา	พวกแพ้ว
หนีเข้าพึ่งตนนา	ทัพเล่า
ทัพราชรีบบรรแห้ว	แขกม้วยเมืองทลาย ฯ
๑ จึ่งยกอพยพเจ้า	ตานี้
พญาแขกเกรงบารมี	ส่งให้
มาถวากับบุตรี	มาลย์มิ่ง เมืองนา
พระประธานอภัยให้	กลับเลี้ยง เปนเฉลิม ฯ ^{๓๔}

โคลงส่วนที่มีสาระสำคัญว่าด้วยเมืองใหญ่ปักษ์ใต้และเมืองใหญ่ฝ่ายเหนือขอเข้า
สวามิภักดิ์ต่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงธนบุรี มีความอยู่ในโคลงต่อไปนี้

๑ นานาประเทศขึ้น	ยังหลาย
เป็นที่ทุลทางถวาย	ดอกไม้
หิรัญรัตนทองพราย	สรรพส่ง มานา
ทั้งพระยาไพร่ไพร่	มอเบกล้า สดุดี ฯ
๑ ดานีนัคเรศเจ้า	นครา
ส่งสุวรรณบุษปมา	กราบเกล้า
น้อมถวายน้อยอุทยา	ภูวนาถ
กลั้วรักภักดีเจ้า	สู่เฝ้าม บทมุล ฯ
๑ กรุงศรีสัตนาคนเจ้า	กรุงกษัตริย์
ทรงพระสุพรรณบัฏ	บอกร้อน
น้อมถวายน้อยบุษปรัต	-นมาศ มานา
มาพึ่งบารมีดอน	ตัดร้ายรอนเชิญ ฯ

^{๓๔} โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี ใน วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม ๑, หน้า ๒๘๕

กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์

วรรณกรรมประเภทคำสอนเรื่องกฤษฎาสอนน้องคำฉันท์ หรือกฤษฎาสอนน้องฉบับกรุงธนบุรี อาจกล่าวว่วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นฉบับเก่ากว่าวรรณกรรมคำสอนที่มีชื่อเรื่องเดียวกันนี้มีผู้แต่งต่อมาภายหลังสมัยกรุงธนบุรี

กฤษฎาสอนน้อง ฉบับกรุงธนบุรี มีสาระสำคัญว่าด้วยความเป็นมาของวรรณกรรมฉบับนี้อยู่ในความนำหนังสือเรื่องกฤษฎาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับพิมพ์คราวแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๙ โดยความต่อไปนี้

“เรื่อง ‘กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์’ ที่ตีพิมพ์ในสมุดเล่มนี้ ต่างกับฉบับพระนิพนธ์สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ซึ่งตีพิมพ์แพร่หลายอยู่แล้ว และตามที่ได้สอบค้น สันนิษฐานว่าฉบับที่ตีพิมพ์ในสมุดเล่มนี้แต่งในสมัยกรุงธนบุรี จึงให้ชื่อว่า ฉบับกรุงธนบุรี...

กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์ฉบับกรุงธนบุรีนี้ บอกชื่อผู้แต่งไว้ในตอนท้าย ๒ คน คือ พระยาราชสุภาวดี ผู้ช่วยราชการในกรุงนครศรีธรรมราช กับพระภิกษุอินท์ ทำนองว่า พระยาราชสุภาวดีเป็นผู้แต่งเริ่มต้นขึ้นก่อน แล้วอาราธนาพระภิกษุอินท์ให้ช่วยแต่งต่อ”^{๓๕}

ความที่อ้างถึงผู้แต่งเรื่องกฤษฎาสอนน้องไว้ ๒ คน คือ พระยาราชสุภาวดี กับพระภิกษุอินท์นี้ มีในตอนท้ายเรื่อง ดังนี้

๑ เริ่มกลอนบทพิตรท่าน	พระยาราชสุภาวดี
วดีลิขิตตรา	แสดงนามโดยมี
๑ ผู้ช่วยบริรักษ์	นราโลกพราหมณ์ชี
ในกรุงนครศรี	ธรรมราชบุรินทร์
๑ ทุกการผดุงการ	ประกอบขอบบ้วนถวิล
ซึ่งเป็นฉบับจิน	ตนาท่านบให้สูญ
๑ นางกฤษฎานารถ	ก็มีเรื่องบริบูรณ์
สมุดเดิมก็เศร้าสูญ	สลายลบเป็นผล
๑ เชิญเราชิโนรส	พระนามอินทนิพนธ์
พลนารถอนุสนธิ	จำหลักฉันท์ทองกลอน
๑ ว่าไว้สยโลก	โคลกสารสโมสร
เป็นสร้อยสการ	ประดับเกษกระษัตริ” ^{๓๖}

^{๓๕} กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับกรุงธนบุรี (ขุนบรรรัตนารักษ์ พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ นางอิม ดัญญาพงศ์ มารดา พ.ศ. ๒๔๘๙), (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๘๙), หน้า คำนำ ก-ข

^{๓๖} กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับกรุงธนบุรี (ขุนบรรรัตนารักษ์ พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ นางอิม ดัญญาพงศ์ มารดา พ.ศ. ๒๔๘๙), (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๘๙), หน้า ๓๔

วรรณกรรมประเภทคำสอนเรื่องภรรยาสอนน้องคำฉันท์ มีเนื้อเรื่องว่าด้วยนางภรรยาภริยาของเจ้าชาย ๕ องค์ คือ ยุชฐิระ ภิมะ อรชุน นกุล และสหเทพแห่งสุริยวงศ์ นางภรรยามีน้องสาวชื่อจันทร์ประภา คราวหนึ่งนางจันทร์ประภามีปัญหาเรื่องคู่ครองจึงมาหานางภรรยาเพื่อขอให้ช่วยแนะนำและสั่งสอนนางให้เป็นภรรยาที่สามียินดีรักใคร่ นางภรรยาจึงสอนสั่งนางจันทร์ประภาในสิ่งที่ควรประพฤติและปฏิบัตินานาประการอันเป็นคุณแก่ตัว เพื่อสามีจะได้ประจักษ์ได้ว่านางจันทร์ประภาควรเป็นสตรีที่พึงยินดีรักใคร่และเมตตา ตั้งไว้ในเอกภริยา

ว่าด้วยสาระคำสอนของนางภรรยาในวรรณกรรมเรื่องนี้ มีเนื้อหาสำคัญว่าด้วยการสงวนกาย จิตใจ และศักดิ์ศรีของสตรี ที่ควรรับและถือไว้เป็นคติสำหรับลูกผู้หญิงได้ ดังปรากฏในความตอนหนึ่งต่อไปนี้

๑ นามชื่อกระษัตริย์มีหัว	ดุจแหวนมีหัว
เห็นงามแก่ตาโลกทั้งหลาย	
๑ เป็นที่สงวนรักกับกาย	อย่าทำให้สลาย
แสงแก้วจะอับเงางาม	
๑ แม่ทองเนื้อเก้าสุกอร่าม	ปราศจากพลอยพลาม
สุวรรณจะเศร้าหมองมัว	
๑ ดุจหญิงพลัดพรากจากหัว	ปากคนย่อมหัว
เยาะเย้ยกระซิบครหา	
๑ จะกันกลความนินทา	เห็นสุดปัญญา
ยากนักในอภกระษัตริ	
๑ ทำชอบชอบใจสวามี	ทำผิดทุบัติ
วิโยคร้างแรมตาย	
๑ ดวงจันทร์กระจ่างแสงพราย	มลเมฆกลับกลาย
รัศมีก็มีมวลทิน	
๑ กระษัตริย์เอกโฉมกินริน	แถมปนมลทิน
เทียรย่อมจะเศร้าอัปรา	
๑ คชสารแม้ม้วยมีงา	โคกระบือมรณา
เขาหนึ่งก็เป็นสำคัญ	

๑ บุคคลถึงกาลอาสัญ
คงแต่ความชั่วกับดี

สูญสิ้นสารพัน

๑ ปรากฏในพื้นที่
ติดปากสรรเสริญนิทาน^{๓๓๗}

กฤษดิศัพทจักมี

อนึ่ง พระยาราชสุภาวดีผู้แต่งเรื่องกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ เคยรับราชการเป็นเสนาบดีข้าหลวงรักษาเมืองนครศรีธรรมราชอยู่ระหว่างเจ้าราชสุริยวงศ์เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชภายหลังเจ้าราชสุริยวงศ์ถึงแก่พิราลัยแล้ว พระยาราชสุภาวดีจึงกลับขึ้นมารับราชการ ณ ราชสำนักกรุงธนบุรีดังเดิม

นิทานเรื่องปาจิตกุมารกลอนอ่าน

นิทานคำกลอนสอนอ่านเรื่องปาจิตกุมาร มีความเป็นมาของต้นฉบับเดิมว่าได้แต่งและเขียนขึ้นสมุดเมื่อสมัยกรุงธนบุรี คำอธิบายนิทานเรื่องนี้อยู่ในหนังสือวรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม ๒ กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๓๓ ในลำดับต่อไปนี้

“นิทานเรื่องปาจิตกุมารกลอนอ่านที่นำมาจัดพิมพ์ในหนังสือวรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม ๒ นี้เป็นวรรณกรรมที่ยังไม่เคยพิมพ์เผยแพร่มาก่อน ต้นฉบับเดิมเป็นฉบับตัวเขียนมีจำนวน ๕ เล่มสมุดไทย เก็บรักษาอยู่ที่ฝ่ายบริการหนังสือตัวเขียนและจารึก กองหอสมุดแห่งชาติ ต้นฉบับทั้ง ๕ เล่มนี้ พิจารณาว่าต่างกันเป็น ๒ ส่วน

ส่วนที่ ๑ มีฉบับอยู่ ๔ เล่ม ลักษณะเป็นสมุดไทยกระดาษขาว เขียนเส้นหมึกอักษรไทย ลายมือเป็นของบุคคลคนเดียวโดยตลอดทั้ง ๔ เล่ม อาจเป็นลายมือของผู้แต่งเอง ส่วนนี้เป็นวรรณกรรมสมัยธนบุรี มีหลักฐานชัดเจนตอนท้ายเรื่องระบุวันเดือนปีว่า “แต่งแล้ว เดือน ๙ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีมาน เขียนแล้ว เดือน ๕ แรม ๑๔ ค่ำ ปีมาน ฉศก สักราช ๒๓๑๖ วาษาปริยาบุนน้ำนิตา”^{๓๓๘}

นิทานเรื่องปาจิตกุมารกลอนอ่านฉบับธนบุรีทั้ง ๔ เล่ม มีเนื้อเรื่องโดยสังเขปในแต่ละเล่มโดยความต่อไปนี้

เล่มแรก เริ่มตั้งแต่พระปาจิตกุมารทรงสุบินนิมิตให้โหรทำนายแล้วส่งอำมาตย์ไปสืบข่าวยังบ้านนางอรพิม จนถึงพราณปายิงพระปาจิตกุมารสิ้นชีวิตแล้วจึงนางอรพิมไป

^{๓๓๗} กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับกรุงธนบุรี. ขุนบรรดินารักษ์ พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ นางอิม ตัญญาพงศ์ มารดา พ.ศ. ๒๔๘๙, พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๘๙, หน้า ๒๕-๒๖.

^{๓๓๘} คำอธิบาย ปาจิตกุมารกลอนอ่าน ใน วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม ๒. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๓๓, หน้า ๑.

เล่มที่สอง ตั้งแต่นางอรพิมถูกพรานป่าพาตัวไป นางอรพิมทำอุบายฆ่านายพรานตาย แล้วกลับมาที่ศพระปาดิฏุมาร พระอินทร์นำยวีสะมาให้นางอรพิม นางใช้ยวีสะมาไปหาพระปาดิฏุมารคืนชีพ จนถึงนางอมรให้สาวใช้นำเภสัชและสารไปถวายสมเด็จพระสังฆราช

เล่มที่สาม ตั้งแต่สมเด็จพระสังฆราชอ่านสารแล้วตอบสารให้นางอมรทราบ ต่อไปจนถึงพระปาดิฏุมารพานางอรพิมออกจากนครจัมปาก

เล่มที่สี่ เนื้อความตั้งแต่ไพร่พลของพระปาดิฏุมารสร้างเมรุถวายเพลิงพระเจ้าพรหมทัต จนถึงประชุมชาดกจบเรื่อง

นิทานเรื่องปาดิฏุมารกลอนอ่านเรื่องนี้ มีเนื้อหาเป็นสาระแสดงความรักและซื่อสัตย์ ของนางอรพิมต่อพระปาดิฏุมารอย่างมั่นคง ดังความในกลอนตอนที่นางอรพิมฆ่านายพราน ปาตายแล้วรีบกลับมายังศพระปาดิฏุมาร ต่อไปนี้

๐ ดวงสุดาครันว่าฆ่าพรานตายแล้ว	ก็คลาดแคล้วบริษัชนัน
มาตามสวนรอยควายได้สำคัญ	พระสุริยันเจ็ยจะเยี่ยมเหลียมพระเมรุ
สงสารเจ้าเยวมาลย์สมรแม่	ให้ท้อแท้ด้วยฝ่าเท้าหนีเหลือเถน
นางอดอันกลั่นใจด้วยจำเป็น	ตะเกียกเถนมาถึงศพระสามี
ดูพระศพก็ยงเด่นไม่เหินเนา	นางนงเยาว์กลิ้งเกลือกเสือกเกศี
พิไรรำร้องเรียกพระสามี	พระจักรีลืมนตาขึ้นหาเมีย
พระโพธิ์ทองรับน้องเอาไปด้วย	จะขอม้วยดับใจบรรลัยเสีย
มาทิ้งวางร่างกายไว้ให้เยย	จะให้เมียไปอยู่หนตำบลใด
เมียกลับมาคืนมาหาพระองค์แล้ว	พระก้อนแก้วควรมาเฉลยเล่ห์ลับไหล
กลับมาคืนพื้นมาสั่งพ่อสายใจ	นางรำรำร้องรักพระสามี
แล้วยกกรขึ้นประสานทูนศีรษะ	ขอเดชะเทพดาในราศี
เทวดาที่รักษาพระปฐพี	พระธรณีที่ท่านทรงพระคงคา
เทพเจ้าอยู่ในดาวดั่งสวรรค์	สิบหกชั้นจนไปถึงอกนิษฐา
พระคุณเออยงมาช่วยข้าด้วยฤ	ให้ผิวข้ากลับฟื้นคืนมาเป็น”๓๔

สมัยกรุงธนบุรี เป็นสมัยที่ระยะเวลาไม่นานกว่า ๑๔ ปี และเวลาระหว่างสมัยสั้น ๆ เช่นนั้น สภาพความเป็นอยู่สำหรับผู้คนและสังคมยังอยู่ในภาวะที่ไม่สู้ปรกติ เนื่องด้วยบ้านเมือง ยังตกอยู่ภายใต้ภัยจากการสงคราม ทั้งการสู้รบขับไล่ชาวต่างชาติที่เป็นศัตรูเข้ามารุกราน กับ การปราบปรามผู้ตั้งตัวขึ้นภายใต้ภัยจากการสงคราม ทั้งการรบขับไล่ชาวต่างชาติที่เป็นศัตรู

๓๔ ปาดิฏุมารกลอนอ่าน เล่ม ๓, ใน วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม ๒, หน้า ๑๐๕

เข้ามาบูรณาน กับการปราบปรามผู้ตั้งตัวขึ้นภายในแผ่นดินเพื่อแบ่งแยกประเทศ และการรบพุ่งเพื่อขยายอาณาเขตเอาคืนกลับมาเป็นของสยามประเทศดังเดิม ภาวะของบ้านเมืองเป็นดังนี้ตลอดสมัย กระนั้นก็ตาม ด้วยปรกติวิสัยของปัญญาชนชาวสยามในด้านกวีนิพนธ์มีอยู่ในจิตวิญญาณสืบมาแต่บรรพชน ดังมีคำที่กล่าวว่า “กวีฤจะแล้งแหล่งสยาม” เช่นนี้ย่อมเป็นความจริงแท้ แม้สมัยกรุงธนบุรีเป็นเวลาไม่นาน และบ้านเมืองยังตกอยู่ในภาวะไม่แน่นอนใจต่อภัยรอบด้านดังกล่าว แต่ก็ยังมีประพันธ์ร่ายหลายท่านมีกำลังใจและใช้ความสามารถในการกวีนิพนธ์สร้างสรรค์งานนิพนธ์อันทรงคุณค่าขึ้นถึง ๘ เรื่อง ดังลำดับความเป็นมาให้ทราบข้างต้นแล้ว ดังนี้ควรกล่าวไว้ในที่นี้ได้ว่า เมื่อสมัยกรุงธนบุรีนั้น “กวีฤจะแล้งแหล่งสยาม” คงจะได้เป็นเช่นนั้น เนื่องจากยังมีประจักษ์หลักฐานคงอยู่มากระทั่งถึงปัจจุบันให้พบได้

การมหรสพสมัยกรุงธนบุรี

มหรสพ คือ การเล่นรื่นเริง ด้วยการแสดงต่าง ๆ เพื่อความบันเทิงใจ หรือทำให้เกิดขวัญกำลังใจแก่ผู้ชมตามวาระหรือเทศกาลต่าง ๆ ชาวสยามเป็นคนร่าเริง รักความสนุกสนาน ไม่พอใจจมอยู่กับความทุกข์ แม้ในยามศึกสงคราม ยกกำลังไปทำการรบพุ่งศัตรู ก็ยังมีคนพวกหนึ่งรวมไปกับการกองทัพอำหน้าที่ดีของกองบำรุงขวัญและให้เป็นกำลังใจแก่ทหารทำการรบด้วย การทำดนตรีเช่นนี้ก็เป็นมหรสพชนิดหนึ่ง

เมื่อสมัยกรุงธนบุรี แม้ว่าสภาพบ้านเมืองระหว่างสมัยไม่สู้จะสงบราบคาบนัก แต่ในราชการสมัยนั้นก็จัดให้มีการทำนุบำรุงการมหรสพให้ฟื้นขึ้น เพื่อเป็นการสืบทอดการมหรสพขึ้นมิให้เสื่อมหาย และเพื่อเป็นเครื่องบำรุงขวัญและกำลังใจแก่พลเมืองโดยประเพณีนิยมที่เป็นวัฒนธรรมของชาวสยามที่เป็นมาอย่างต่อเนื่อง

การมหรสพ คือ การละเล่นหรือการแสดงต่าง ๆ เพื่อความรื่นเริง สนุกสนาน และควรชื่นชม เมื่อสมัยกรุงธนบุรีนั้น มีอยู่หลากหลายประเภทด้วยกัน ดังจะทราบจากหลักฐานที่อ้างไว้ในเอกสารสมัยธนบุรีบางเรื่องในลำดับต่อไปนี้

ในหมายรับสั่งเรื่อง การถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระพันปีหลวง กรมพระเทพามาตย์ พระราชชนนี สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงธนบุรี มีรายการมหรสพในงานนี้ ดังนี้

“ณ วันอังคาร แรม ๒ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะแม สัปตศก ให้มีเครื่องเล่น

กลางวัน โขน หลวงอินทราเทพ ๑ โขนขุนราชเสนี ๑ (รวม) ๒ โรง ๆ ละ ๗ ตำลึง วันละ ๑๔ ตำลึง ๓ วัน ๒ ชั่ง ๒ ตำลึง จี๊ พระยาราชาศรี ๑ โรง ๑ วันละ ๔ ตำลึง ๓ วัน ๑๒ ตำลึง เทพทอง โรง ๑ ๓ วัน ๑ ชั่ง ช่องระทา โขน ๔ โรง รำหญิง ๔ โรง หนึ่งกลางวัน ๒ โรง หุ่นยวน ๑ โรง จี๊ ๒ โรง (รวม) ๑๓ โรง ๆ ละ ๑ บาท วันละ ๓ ตำลึง ๑ บาท (รวม) ๓ วัน ๙ ตำลึง ๓ บาท

หุ่่นลาว ๒ โรง ๆ ละ ๒ บาท วันละ ๑ ตำลึง ๓ วัน ๓ ตำลึง (รวม) ๑๒ ตำลึง ๓ บาท (รวม) ๑๙ โรง ๔ ชั่ง ๖ ตำลึง ๓ บาท

กลางคืน หนึ่งไทย โรงใหญ่ ๓ โรง ๆ ละ ๑ ตำลึง ๒ บาท คืบละ ๔ ตำลึง ๒ บาท ๓ คืบ ๑๓ ตำลึง ๒ บาท หนึ่งไทยโรงช่องระทา โรง ๆ ละ ๑ บาท คืบละ ๒ ตำลึง ๓ บาท ๓ คืบ ๘ ตำลึง ๑ บาท (รวม) ๑ ชั่ง ๑ ตำลึง ๓ บาท หนึ่งจีน ๒ โรง ๆ ละ ๑ บาท คืบละ ๒ บาท ๓ คืบ ๑ ตำลึง ๒ บาท (รวม) ๑๖ โรง ๑ ชั่ง ๓ ตำลึง ๑ บาท”^{๔๐}

ในหมายรับสั่งเรื่อง การพระราชทานเพลิงพระศพกรมขุนอินทรพิทักษ์และพระเจ้า นราสุริยวงศ์ เมื่อพุทธศักราช ๒๓๑๙ มีรายการมหรสพสำหรับงานนี้ อ้างไว้ในหมายรับสั่ง ดังนี้

“โรงจั่วใหญ่ พระยาราชาศรีฯ ปลุก โรง ๑ โรงละครเขมร โรง ๑ เขมรปลุกไม้ จากในกรม โรง ๑ โรงรามัญใหม่ รำ โรง ๑ พระยารามัญวงศ์ให้รามัญปลุก โรง ๑ เป็นพนักงาน จตุสดมภ์ กรมวัง ระทาใหญ่ ๒ ระทา โรงโชนใหญ่ กรมคลังร่วมกัน โรง ๑ โรงเทพทอง โรง ๑ โรงหุ่่นลาว โรง ๑ ต้นกล้วยพฤษ์ ต้น ๑ กรมเมือง ระทาใหญ่ ๒ ระทา โรงโชนใหญ่ กรมเมืองกรมнарรวมกัน โรง ๑ โชนหว่างระทา ๒ โรง ต้นกล้วยพฤษ์ ต้น ๑ กรมคลัง ระทาใหญ่ ๒ ระทา โชนโรงใหญ่ กรมวัง กรมคลังรวมกัน โรง ๑ โชนหว่างระทา ๒ โรง ต้นกล้วยพฤษ์ ต้น ๑ กรมนา ระทาใหญ่ ๒ ระทา โชนโรงใหญ่ กรมนา กรมเมือง รวมกัน โรง ๑ โชนหว่างระทา ๒ โรง ต้นกล้วยพฤษ์ ต้น ๑ (รวม) ระทา ๘ ระทา โรงโชนใหญ่ ๒ โรง โชนหว่างระทา ๗ โรง โรงเทพทองโรง ๑ ต้นกล้วยพฤษ์ ๔ ต้น”^{๔๑}

อนึ่ง ในงานพระศพกรมขุนอินทรพิทักษ์ ยังมีรายการมหรสพสำหรับงานนี้ ลงเป็น รายละเอียดว่า กลางวันมีหนึ่งกลางวัน หุ่่นลาว หุ่่นมอญ จั้ว เทพทอง ญวนทก รามัญรำ คนต่อเท้า ละครเขมร กลางคืนให้มีหนึ่งไทยโรงใหญ่และหนึ่งจีนด้วย

เรื่องการมหรสพในสมัยกรุงธนบุรี นอกไปจากจัดให้มีสำหรับการออกพระเมรุ พระราชทานเพลิงพระศพ ยังมีรายการมหรสพอีกหลายประเภทปรากฏในหมายรับสั่งคราว รับพระแก้วมรกตเป็นงานสมโภชด้วย ดังนี้

“พระแก้วมรกตถึงท่าเจ้าสนุก ครั้งรุ่งขึ้น ณ วันพุธ แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๓ ปีกุน เอกศก ตั้งการสมโภชให้มีเครื่องเล่น ต้นกล้วยพฤษ์ สามวันสามคืน เป็นเงินเครื่องเล่น

^{๔๐} หมายรับสั่ง เรื่อง การถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระพันปีหลวง กรมพระเทพามาตย์ ณ วัดบางยี่เรือ นอก จ.ศ. ๑๓๓๘, ใน ประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ ๑ สมัยกรุงธนบุรี, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๓, หน้า ๘

^{๔๑} หมายรับสั่ง เรื่อง การถวายพระเพลิงพระบรมศพ กรมขุนอินทรพิทักษ์ และพระเจ้า นราสุริยวงศ์ ผู้ครอง เมืองนครศรีธรรมราช, ใน ประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ ๑ สมัยกรุงธนบุรี, หน้า ๒๔

กลางวัน ละครหลวงวิจิตมรงค์ โรง ๑ วันละ ๓ คำลึง ๓ วัน เงิน ๙ คำลึง ช่องระหา
วันละ ๓ โรง ๆ ละ ๑ บาท วันละ ๓ บาท ๓ วัน เงิน ๒ คำลึง ๑ บาท เพลงนายอัน ทองดี
วันละ ๑ คำลึง ๓ วัน เงิน ๓ คำลึง พรบไก่ นายแก้ว อำแดงนุ่น วันละ ๑ คำลึง ๓ วัน เงิน
๓ คำลึง ญวนหกวันละ ๑ คำลึง ๒ บาท ๓ วัน เงิน ๔ คำลึง ๒ บาท (รวมเครื่องเล่นกลางวัน)
๑ ชั่ง ๑ คำลึง ๓ บาท”

กลางคืน หนึ่งโรงใหญ่ พระยาราชสุภาวดี โรง ๑ หมื่นแก้ว โรง ๑ (รวม) ๒ โรง ๆ ละ
๑ คำลึง ๒ บาท ๓ คืน ๙ คำลึง...”^{๔๐}

และในการเชิญพระแก้วมรกตแหล่งมายังกรุงธนบุรีด้วยกระบวนเรือ ยังมีมหรสพ
ต่าง ๆ รวมมาในกระบวนอีกด้วย ดังในความต่อไปนี้

“ครั้น ณ วันอังคาร ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๔ เพลาเช้า ลั่นกล้ำฯ เสด็จ ขึ้นไปรับพระแก้ว
มรกต ณ พระตำหนักบางธรณี ครั้นเพลาย่ำ ๓ โมง ทรงให้แหล่งมาพระนครธนบุรีเป็นเรือ
แห่หน้าเครื่องเล่นโขลงสามบ้าน หลวงรักษาสมบัติ ๑ จั๊วลงสามบ้าน พระยาราชฯ เศรษฐี
๑ รวม ๒ ละครไทย หมื่นเสนะภูบาล ๑ หมื่นโวหารภริมย์ ๑ รวม ๒ ละครเขมรลงสามบ้าน
หลวงพิพิชวาที แต่ง ๑ รวม ๓ ปีกลองจิ้น หลวงโชฎีกกล่า ๑ ญวนหก ลงเรือญวนลำ ๑ หุ่นลาว
ลงเรือกุหลาบลำ ๑ ขาวรำหน้าลำ ๑ มโหรีไทย หลวงอนุชิตราชา ๑ มโหรีฝรั่ง หลวงศรียศ
๑ มโหรีเขมร พระองค์แก้ว ๑ รวม ๓”

อนึ่ง ในงานสมโภชพระแก้วมรกตเมื่อเชิญขึ้นประดิษฐานไว้ ณ โรงพระแก้วแล้ว
ยังมีมหรสพเป็นการสมโภชอีกมากอย่าง ดังอ้างไว้ในหมายรับสั่งการงานสมโภช ควรทราบได้
คือ ระเบง หม่งกลุ่ม กุลาคีไม้ละครข้างใน ไต้ลวด หกไม้สูง ตริวิสัย ญวนรำโคม มังกร ปี่พาทย์ไทย
ปี่พาทย์รามัญ มโหรีไทย มโหรีแขก มโหรีฝรั่ง มโหรีญวน มวยปล้ำ กระบี่กระบองฯ

กรุงธนบุรี เป็นราชธานีแห่งสยามอยู่ได้เพียง ๑๔ ปีเศษ แต่การบำรุงมหรสพก็ได้รับการ
ทำนุบำรุงให้มีขึ้นอย่างบริบูรณ์ตามขนบและประเพณีนิยม อันเป็นวัฒนธรรมสำหรับบ้านเมือง
สมดังโคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี ที่นายสวนมหาดเล็ก แต่งไว้บทหนึ่ง ความว่า

“๐ พระยาลพลหนักแน่น	พสุธา
ขยายยักนัครามา	ใหม่สร้าง
เทียมสรวงบุรีสถา	พรทั่ว สถานเอย
มหรสพครบสิ่งสร้าง	หลากหลาย จารฉลอง ฯ”

^{๔๐} หมายรับสั่ง เรื่อง โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์ เสด็จขึ้นไปรับ
พระแก้วมรกต, ในประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ ๑ สมัยกรุงธนบุรี, หน้า ๓๓

ลิลิตพระลอไม่ได้มีที่มาจากเรื่องเล่าของ “คนเมือง” ในล้านนา^๑

ประคอง นิมมานเหมินท์
ราชบัณฑิต สำนักศิลปกรรม

บทเกริ่น

ลิลิตพระลอ เป็นวรรณคดีที่สำคัญยิ่งเรื่องหนึ่งในประวัติศาสตร์วรรณคดีไทย ได้รับการประกาศยกย่องจากวรรณคดีสโมสร^๒ ให้เป็นยอดแห่งวรรณคดีลิลิต เพราะมีความงดงามทั้งในด้านเนื้อหาและวรรณศิลป์ ในด้านเนื้อหานั้น ลิลิตพระลอเสนอเรื่องราวของปुरुชนที่ตกอยู่ในอำนาจของกิเลส โดยเฉพาะโมหะและโทสะอย่างล้าลึกจนพาไปสู่ความตาย ส่วนในด้านวรรณศิลป์ กวีได้แสดงความสามารถอย่างเยี่ยมยอดในการเลือกสรรคำประพันธ์แต่ละตอนเหมาะสมเจาะกับเนื้อความ และคัดสรรถ้อยคำที่มีความไพเราะ สละสลวย สื่อให้เห็นภาพและอารมณ์ความรู้สึกได้อย่างแจ่มแจ้งและลึกซึ้งกินใจ ผู้อ่านจึงมักจดจำบทประพันธ์ในลิลิตพระลอได้หลายตอน เช่นบทชมโฉมพระลอว่า

	รอยรูปอินทร์หยาดฟ้า	มาอ่าองค์ในหล้า
	แหล่งให้คนชม แลฤา	
และ	เดือนจรัสโคมแจ่มฟ้า	ฉิบได้เห็นหน้า
	ลอราชไชรดูเดือน ดุจแล	
	(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม ๑ หน้า ๓๘๙)	

^๑ ปรับปรุงจากบทความพิมพ์เผยแพร่ใน **ด้วยสองมือประคองครลองไทย** ศูนย์คติชนวิทยา คณะอักษรศาสตร์และสถาบันไทยศึกษา ร่วมกับศิษย์เก่าภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดพิมพ์เผยแพร่เนื่องในการจัดงานแสดงมุทิตาจิตในโอกาส ๗๒ ปี ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.ประคอง นิมมานเหมินท์ ๙ กันยายน ๒๕๕๔ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหธรรมิก ๒๕๕๔ หน้า ๘๗-๑๑๙

^๒ วรรณคดีสโมสร จัดตั้งขึ้นโดยพระราชกฤษฎีกาตั้งวรรณคดีสโมสร พ.ศ. ๒๔๕๗ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อส่งเสริมการแต่งหนังสือให้ถูกต้องตามหลักภาษาไทย มีสารประโยชน์ โดยคัดเลือกหนังสือที่เป็นตัวอย่างชั้นเลิศในการประพันธ์ประเภทต่าง ๆ วรรณคดีสโมสรยุติบทบาทลงใน พ.ศ. ๒๔๖๘

รูปลักษณะของพระลอที่กวีบรรยายทำให้ผู้อ่านรู้สึกเห็นใจพระเพื่อนพระแพง ซึ่งเมื่อได้ข่าวความงามของพระลอก็เกิดป่วยเป็นไข้ใจและมีอาการ “ออกอ่นระหวายไหม้ สรากหน้าตาหมอง” และครั้นที่เลี้ยงคะยั้นคะยอถามถึงสาเหตุที่ทั้งสองป่วยเป็นไข้ใจ มีอาการหม่นหมอง ผิดปรกติจนสังเกตได้

ผู้แต่งก็กำหนดให้พระเพื่อนพระแพงให้คำตอบในเชิงปริศนาแก่พี่เลี้ยงทั้งสองคน โดยแต่งเป็นโคลงสี่สุภาพซึ่งผู้เรียนลักษณะคำประพันธ์ไทยคุ้นเคยเป็นอย่างดี เพราะเป็นตัวอย่างของโคลงที่มีวรรณยุกต์เอกโทถูกต้องทั้งจำนวนและตำแหน่งบังคับดังนี้

เสียงลือเสียงเล่าอ้าง	อันใด พี่เอย
เสียงย่อมยอใคร	ทั่วหล้า
สองเชือกพี่หลับไหล	ลืมนั่น ฤพี่
สองพี่คิดเองอ้า	อย่าได้ถามเฝ้า

(เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๙๑)

เมื่อข่าวว่าพระลอสิ้นพระชนม์มาถึงเมืองสรวง กวีก็บรรยายภาพกิริยาอาการของพระนางลักษณวดี และบรรดาสตรีในวังตลอดจนชาวเมืองสรวงที่ตกใจและเศร้าสลดรินทงใจอย่างสุดซึ้ง สะเทือนอารมณ์ผู้อ่านเป็นอย่างยิ่ง ดังนี้

เอ็นดูราชเทวี ลักษณวดีครั้นฟัง แล่นยังราขอยู่เกล้า อีกขาวเจ้าพระสนม
เพื่อนภิรมย์เจ้าหล้า ถ้วนหน้าหาบมิอยู่ ลู่สำนักท่นไต้ เห็นธให้หูลาม ถ้อยความใด
ธพิลาป ครั้นฟังทาบตอก สทกผมเผ้าเกล้าทรสลาย ทอดตนตายวายทรวง ให้ระลวง
ลือลั่น สนั่นทั่วทั้งเวียง ฟังเสียงดังจะหว่า ใจเมืองบ้ำดั่งจะผก หัวอกเมืองดั่งจะพัง
ทั้งแผ่นดินทั่วหน้า ให้ร่ำรักเจ้าหล้า พ่างเพียงตัวตาย

(เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๙๐)

กวีผู้แต่งลิลิตพระลอเองตระหนักในสุนทรียภาพของผลงานที่ตนสร้างสรรค์ถึงกับกล่าวว่า บรรยายได้ไพเราะยิ่งนัก เปรียบได้กับเสียงปี่ที่เล้าโลมใจ เปรียบเสมือนพวงมาลาที่เลือกสรรดอกไม้มาร้อยกรอง เป็นเครื่องประดับหูทุกเวลา และเป็นเสมือนกระแจะที่เตะเพียงเล็กน้อยก็หอมชื่นใจ

ไพเราะเรียบบรรยาย	เพราะยัง เพราะนา
ลมปี่ลู่เสียงลู่	ล่อเล้าโลมใจ

(เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๘๗)

และ

เป็นศรีแก่ปากผู้	ผจงฉันท์
คือคู่มาลาสร	เรียบร้อย
เป็นถนิมประดับกรรม	ทุกเมื่อ
กลกระแจะต้อยน้อย	หนึ่งได้แรงใจ

(เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๙๓)

เนื้อเรื่องของลิลิตพระลอเริ่มด้วยการกล่าวถึงเมือง ๒ เมือง คือเมืองสรวงซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก เจ้าเมืองคือท้าวแมนสรวงมีมเหสีคือพระนางบุญเหลือ และมีโอรสคือพระลออีกเมืองหนึ่งคือเมืองสอง อยู่ทางทิศตะวันตก เจ้าเมืองคือท้าวพิมพิสาคร ท้าวพิไชยพิษณุกรผู้เป็นโอรสมีชยานามว่าพระนางดาราวดี และมีธิดา ๒ องค์คือ พระเพื่อน พระแพง ท้าวแมนสรวงได้ชิงยกทัพไปรบเมืองสองเพื่อจะเอาเป็นเมืองขึ้น เกิดการสู้รบ ท้าวพิมพิสาครเจ้าเมืองสองเสียชีวิต แต่ท้าวพิไชยพิษณุกรรักษาเมืองไว้ได้ ฝ่ายท้าวแมนสรวงได้สวามิภักดิ์มาเป็นคู่ครองของพระลอ เมื่อท้าวแมนสรวงสิ้นพระชนม์ พระลอก็ได้ขึ้นครองราชย์เป็นเจ้าเมืองแมนสรวง พระลอมีรูปงามเป็นที่เลื่องลือ มีผู้ขับขอยินยอมทั่วทุกเมือง พระเพื่อนพระแพงได้ทราบข่าวความงามของพระลอเกิดความรักและหลงใหลจนถึงกับเจ็บไข้ พี้เลี้ยงได้ใช้ให้คนไปค้าขายและขับขอยินยอมทั้งสองนาง และได้ขอให้ปู่เจ้าสมิงพรายทำเสน่ห์ให้พระลอเดินทางมาหา พระลอเดินทางมาเมืองสองเพราะอำนาจเวทมนตร์ของปู่เจ้าสมิงพราย ได้แอบเข้าไปในตำหนักของพระเพื่อนพระแพงและได้เสียกับพระเพื่อนพระแพง พี้เลี้ยง ๒ คนของพระลอคือนายแก้วและนายขวัญก็ได้กับพี้เลี้ยง ๒ คนของพระเพื่อนพระแพง ความทราบถึงย่าเลี้ยงของพระเพื่อนพระแพงซึ่งแค้นเคืองพระบิดาของพระลอที่ได้ฆ่าพระอัยกาของพระเพื่อนพระแพงเมื่อสองเมืองทำสงครามกัน ย่าเลี้ยงสั่งให้ทหารเข้าล้อมที่อยู่ของพระเพื่อนพระแพง พระลอและพระเพื่อนพระแพงรวมทั้งพี้เลี้ยงทั้ง ๔ คน ออกมาต่อสู้ แต่พ่ายแพ้เพราะทหารของย่าเลี้ยงมีจำนวนมากกว่า พระลอและพระเพื่อนพระแพงถูกยิงด้วยธนูเสียชีวิตทั้งสามองค์ยืนพินาศกันผินหน้าเผชิญศัตรู หลังจากถวายพระเพลิงแล้วมีการก่อสฤงษณ์บรรจุอัฐิสามพระองค์ และสฤงษณ์พี้เลี้ยงของพระลอและพี้เลี้ยงของพระเพื่อนพระแพงซึ่งเสียชีวิตในการต่อสู้ด้วย

^๓ หนังสือวรรณกรรมอยุธยา เล่ม ๑ หน้า ๓๘๘ พิมพ์เป็น เมืองสรวง แต่หลังจากนี้ก็ใช้ว่า เมืองสอง

ในด้านระยะสมัยที่แต่ง มีผู้พยายามศึกษาหาหลักฐานและให้ความเห็นไว้หลายทาง^๔ ที่สอดคล้องต้องกันก็คือ น่าจะแต่งในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ต่างกันตรงข้อเสนอว่าแต่งในรัชสมัยพระมหากษัตริย์พระองค์ใด

อิทธิพลของลิลิตพระลอ

ลิลิตพระลอนับเป็นวรรณคดีเรื่องหนึ่งที่เป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการสร้างสรรควรรณกรรมและศิลปกรรมประเภทต่างๆ ขึ้นเป็นจำนวนมาก ดังตัวอย่างเช่น

๑. บทละคร ได้แก่

๑.๑ บทละครเรื่องพระลอนรลักษณ์ พระบวรราชนิพนธ์กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ (สมัย ร.๓) มีลักษณะเป็นบทละครที่แต่งเป็นคำกลอน เริ่มต้นกล่าวถึงพระลอเป็นกษัตริย์แห่งเมืองแมนสรวง มีเมียชื่อนางลักขณวดี พระล่อออกว่าราชการได้ถามบรรดาเสนาว่าไต่ยนข่าวมีลาวจากทางเหนือล่องเรือมาค้าทางใต้ ขัซซอไพเราะมาก ผู้ใดรู้เห็นบ้างเสนาจึงไปพาลามาขัซซอถวาย ลาวสองคนได้ขัซซอชมโฉมพระเพื่อนพระแพง พระลอให้รางวัลแล้วก็ครุ่นคิดถึงพระเพื่อนพระแพงจนร้อนรนคลุ้มคลั่ง เรื่องดำเนินต่อไปเหมือนในลิลิตพระลอ ต้นฉบับที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติจบตอนพระลอปลอมตัวเป็นพราหมณ์ชวนพี่เลี้ยงเข้าไปในสวนของพระเพื่อนพระแพง

๑.๒ บทละครเรื่องพระลอ พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ มีลักษณะเป็นบทละครคำกลอน บทเจรจาเป็นร้อยแก้ว มีทำนองเพลงกำกับบทเพลง และมีคำอธิบายการจัดฉากแต่ละฉาก แบ่งเป็น ๓ ตอน ตอนต้นมี ๗ ฉาก ฉากแรกเป็นตอนปู่เจ้าสมิงพรายเข้ามาทำพิธีไสยศาสตร์ในวัง ฉากที่ ๗ พระลอจากเมืองแมนสรวง ตอนกลางมี ๕ ฉาก และตอนท้ายมี ๖ ฉาก น่าสังเกตว่าบางตอนนำบทประพันธ์จากลิลิตพระลอมาแทรกด้วย เนื่องจากเป็นบทละครสำหรับเล่นถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงมีข้อความในวงเล็บท้ายฉากที่ ๕ ของตอนกลางดังนี้

^๔ เช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ประทานพระมติไว้ในหนังสือบันทึกสมามวรรณคดี ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๕ วันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๙ ว่าน่าจะแต่งในกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๙๑ จนถึง พ.ศ. ๒๐๒๖ ม.ร.ว.สุมนชาติ สวัสดิ์กุล ได้เสนอความเห็นไว้ในบทความเรื่อง “สอบสวนการแต่งลิลิตพระลอ” ในวารสารแห่งสยามคันควัวิชาประเทศไทย ฉบับภาษาไทย เล่ม ๓ ว่าผู้แต่งลิลิตพระลอคือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ นิยดา เหล่าสุนทร เสนอในบทความเรื่อง “ลิลิตพระลอ: การศึกษาเชิงประวัติ” ว่าน่าจะแต่งในสมัยสมเด็จพระชัยราชาธิราช และชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต เสนอในหนังสือ **อ่านลิลิตพระลอ ฉบับวิเคราะห์และถอดความ** ว่า น่าจะแต่งในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

(ฉากท้ายถวายพระพรและสรรเสริญพระบารมี ฉากเดิมระดมละครออกมายืนเชิญเครื่องเฉลิมพระเกียรติยศกรุงสยามและเครื่องมงคลสักการะ มีฝนโบกขรพรรษร่วงลง อำนาจสวัสดิ์ถวายพระบาทยุคล) และมีบทสรรเสริญพระเกียรติคุณและถวายพระพร เช่นเดียวกับตอนท้ายของฉากที่ ๖

๑.๓ บทละครเรื่องพระลอ บทนิพนธ์ของเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว.หลาน กุญชร) ฉบับที่พิมพ์เผยแพร่มีเชิงอรรถบอกที่มาของต้นฉบับว่า

“คัดจากสมุดไทยในหอสมุดแห่งชาติ ได้ตรวจสอบแล้ว เห็นว่าเป็นสำนวนเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว.หลาน กุญชร) แต่ง แต่ได้พบเพียงเล่ม ๑ เล่มเดียวได้พิมพ์ขึ้นไว้ เพื่อรักษาฉบับและเป็นทางให้สืบค้นหาเล่มต่อไปจนจบ”

บทละครเรื่องนี้เริ่มต้นกล่าวถึงพระลอเป็นกษัตริย์ของเมืองที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกมีความงามจนมีผู้นำไปขับขอ พระเพื่อนพระแพงซึ่งเป็นธิดากษัตริย์ของเมืองที่อยู่ทางทิศตะวันตกได้ยินกิตติศัพท์ก็หลงใหล พี่เลี้ยงจึงสั่งทาสหาผู้ที่ขับขอได้และให้ไปขับขอชมโฉมพระเพื่อนพระแพงที่เมืองของพระลอ ต้นฉบับจบตอนพระลอขอลาพระมารดาไปประพาสป่า พระมารดาได้ให้หมอสีหิไชยมารักษาและหมอสีหิไชยทูลว่า ปู่เจ้าสมิงพรายใช้ทั้งเวทมนตร์ทั้งผีเหลือกำลังของตนที่จะช่วยได้

๒. วรรณคดีคำกลอน ๑ เรื่อง ได้แก่ พระลอคำกลอน ผู้แต่งคือ นายร้อยเอกหลวงทวยหาญรักษา (เพิ่ม) ดำเนินเรื่องตามลิลิตพระลอ แต่แต่งเป็นกลอนตลอดเรื่อง

๓. นวนิยาย ได้แก่

๓.๑ รักที่ถูกเมิน นิตยา นาฎยสุนทร ผู้แตงนวนิยายเรื่องนี้กำหนดให้พระนางลักษณวดีเป็นนางเอก ผู้แตงสามารถบรรยายให้ผู้อ่านเข้าใจและเห็นใจพระนางลักษณวดีเป็นอย่างยิ่งที่พระสวามีจากไปหาหญิงอื่นและในที่สุดก็จากพระนางไปตลอดชีวิต

๓.๒ รักที่ต้องมนตรา ผู้แตงคือ หมยันติ เริ่มต้นเรื่องโดยผู้แตงสมมติให้เป็นบันทึกของพระแพง ซึ่งในนวนิยายชื่อว่า แพงทอง คู่กับพระเพื่อนซึ่งมีชื่อว่า เพื่อนแก้ว

๔. เพลง เช่น

ตับพระลอ เช่น ตับลาวเจริญศรี ตับพระลอคลั่ง

เพลงยอยศพระลอ ผู้แตงคือ พยงค์ มุกดา ผู้ร้องมีหลายคน ที่เด่นที่สุดได้แก่ ชินกร ไกรลาศ

๕. จิตรกรรม มีจำนวนมาก ที่เด่นได้แก่ผลงานของเหม เวชกร และจักรพันธ์ โปษยกฤต

๖. ประติมากรรม ได้แก่ รูปปั้นที่เมืองโบราณ

ลิลิตพระลอแก้ววรรณกรรมล้านนา

นอกจากวรรณกรรมและศิลปกรรมของภาคกลางแล้ว ยังมีวรรณกรรมท้องถิ่นที่ได้รับแรงบันดาลใจจากลิลิตพระลอ ได้แก่วรรณกรรมล้านนาดังต่อไปนี้

๑. **บทขอเตียวดวง หรือ ขอเดินดง** บางทีก็เรียกว่า **ขอพระลอเดินดง** เป็นบทขอหรือบทขับร้องประกอบการฟ้อนรำ จับเอาตอนนางรีนนางโรยเดินทางเข้าป่าไปหาปู่เจ้าสมิงพราย ตอนแรกขี่ช้างเข้าป่าแล้วก็ลงเดิน มีการพรรณนาชมไม้ ชมนก และบรรยายภาพที่น่ากลัว เมื่อเข้าไปใกล้ที่อยู่ของปู่เจ้าสมิงพราย เป็นบทขอขนาดสั้น แต่เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง มีการสืบทอดมาจนทุกวันนี้ นักร้องปัจจุบันที่ขับชอบทนี้ได้ไพเราะคือ คำหล้า ธัญพร ขอเดินดงนี้ พระราชชายาเจ้าดารารัศมี^๕ โปรดให้กวีท้องถิ่นคือ ท้าวสุนทรพจนกิจ (บุญมา) เป็นผู้ประพันธ์เนื้อร้อง ใช้ทำนองชอล่องน่าน^๖ อย่างไรก็ดี พิจารณาจากเนื้อร้องของบทขอโดยละเอียด อาจกล่าวได้ว่า บทชอชอชอนี้ น่าจะไม่ได้รับอิทธิพลจากลิลิตพระลอโดยตรงพระราชชายาเจ้าดารารัศมีทรงได้รับแรงบันดาลใจจากบทละครเรื่องพระลอ พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ดังจะเห็นได้จากบทประพันธ์ที่ยกมาเปรียบเทียบต่อไปนี้

^๕ พระราชชายาเจ้าดารารัศมี ทรงเป็นพระธิดาองค์ที่ ๑๑ ของ พระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ ๗ พระมารดาคือแม่เจ้าทิพโกสโร ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๖ ขณะทรงพระเยาว์ได้ศึกษาอักษรไทยเหนือ และไทยกลาง และทรงเข้าพระทัยในขนบธรรมเนียมขัตติยประเพณีเป็นอย่างดี ใน พ.ศ. ๒๔๒๙ ได้ตามเสด็จพระบิดาเสด็จมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทและเลื่อมใสรบราชการฝ่ายใน เป็นเจ้าจอมในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระธิดาองค์เดียวคือ พระองค์เจ้าวิมลนาคนทีศรี พระราชชายาเจ้าดารารัศมีโปรดที่จะรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวเหนือไว้อย่างเคร่งครัด แต่ก็สนพระทัยดนตรีไทยและดนตรีสากล ดำริให้มีการเรียนดนตรีไทยในพระตำหนัก ทรงตั้งวงเครื่องสายประจำพระตำหนักพระองค์เองทรงดนตรีได้หลายอย่าง ทั้งซออู้ ซอด้วง และจะเข้ ที่ทรงโปรดและมีพระปรีชาสามารถมากคือจะเข้ หลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้เสด็จกลับมาประทับที่เชียงใหม่ทรงประกอบการกิจที่เป็นประโยชน์แก่สังคมหลายด้าน กล่าวคือ ทรงส่งเสริมการเกษตร ทรงทำนุบำรุงพระศาสนา ทรงส่งเสริมการศึกษา การสาธารณสุข การอนุรักษ์และการสืบทอดหัตถกรรมพื้นบ้าน ในด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมนั้น ทรงสนับสนุนให้เจ้านายและข้าราชการเรียนดนตรีไทยและขับร้อง โปรดให้ท้าวสุนทรพจนกิจแต่งบทละครเรื่องน้อยใหญ่ มีลักษณะคล้ายละครเรื่อง แต่ประยูกต์ให้เป็นละครที่มีการขับชอแบบพื้นเมือง นับเป็นครั้งแรกที่มีละครชอ นอกจากนี้โปรดให้แต่งบทขอเตียวดวงหรือเดินดงประกอบการฟ้อนรำ ตลอดจนบทขอสำหรับขับสวดิพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อเสด็จประพาสเชียงใหม่ พระราชชายาฯ สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม ๒๔๗๖ รวมพระชนมายุได้ ๖๐ ชันษาเศษ (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม ๕ หน้า ๒๑๗๕ - ๒๑๘๓)

^๖ ขอ หมายถึง เพลงพื้นบ้านของล้านนา ปกติมีลักษณะเป็นเพลงร้องโต้ตอบของชายหญิง เรียกพ่อเพลงแม่เพลงว่า ช่างชอ ทำนองชอเรียกว่า “ระบำ” มีหลายทำนอง เช่น ระบำเชียงใหม่ ระบำจะปู้ ระบำล่องน่าน และระบำเพลงอื่น

บทประพันธ์ในลิลิตพระลอ

ร่าย

เชิญปู่หมอบขึ้นชี ชับช้างปรีปริงตาม ทั้งสามไปร่าย บ่ายหน้าสู่เขาเขียว เหลียวแล
ทางจรลัว เหลียวแลทิวเทินป่า ผ่าแฝกแซมแกมเลา ดงประเดาประดู่ หนูไม่ย่างไม่ยั้ง ตะเคียน
สูงสุดหมอก พะยอมดอกมุงเมฆ อเนกไม้หลายพรรณ มีวัลย์เวียนเกี่ยวกิ่ง ไผ่แมกมิ่งใบรบัด
ลมพานพัตรลอก ดอกดวงพวงผลัดช่อ กระพุ่มท้อเกสร สล่อนบุษบาบาน ตระการกลิ่นหอมหื่น
ขึ้นซรุกลูกเหลืองล่อน ใบอ่อนต้นลำอ้อน กิ่งก้านแกมงาม ฯ

ร่าย

ตามกันไปหึ่ง ถึงตีนเขาแต่ล่าง แลลิงค่างบ้างชะนี ผีผิวร้องนำกลัว หัวหูกองอยู่คร่ำ
เสื่อสาธด้ามด้อมทาง แรดควายขวางขวิดอยู่ หนูกระทิงเทียวป่า วัวลานล่าเล็มไพร หนูหนี
ไปคาลัย นางช้างฝ้ายคาลัย บรูก็ล่าตามสาร ภูพานพิชกล้า งูเหลื่อมคว้าวัดควาย เที่ยงผา
ผายปิ่นปาย ฝ่ายช้างพังเชราชรีก สัตว์พันลึกพันลาย หมอมิกล้วยกลายจรคล้าย เข้าป่าไป
คล้ายคล้าย ด่วนดันโดยทาง ฯ

(วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม ๑ หน้า ๓๙๘)

บทประพันธ์ในบทละครเรื่องพระลอ พระนิพนธ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

ฉากที่ ๔ เจ้าปู่แต่งทัพผี

(ฉากรูปป่าชายบรรพต มีศาลเทพารักษ์อยู่ยอดเขา เสียงจักจั่นเรไรละเวงไพเราะอยู่หึ่ง ๆ
ฝูงลิงค่างบ้างชะนีคนป่าคะนองไพร มีชาวดอนมาหาพินหน้าศาล ปู่เจ้าบันดาลให้มีอันเป็น
ต่อบนบวงจึ่งหายพากันกลับไปได้ มีภรรยาสามีมาตัดพิน ภรรยาต้องพิชลูกกลมคลั่งเพื่อรักด้วย
ฤทธิ์อาคมเสน่ห์ ผัวบนพระปู่จึ่งเลื่อมภฤตยาพากันกลับไปได้ ป้าพาหย้าทำเพลงลาวเซ้ง เห็นนาง
พี่เลี้ยงไพล่ออกมา หมอเฒ่าลงจากข้างพานางโรยนางรินพ่อนออกมา)

ร้องลาลานกต่อ

บัดนั้น นางรินนางโรยชายโชลงจากข้าง หมอนำทางเดินระร่าย บ่ายหน้าขึ้นเขาเขียว
เหลียวแลทุ่งจรลัว เหลียวแลทิวจะเล่า ผ่าดงประเดาประดู่ หนูไม่ย่างไม่พะยุง ไม่ตะเคียน
สูงสุดหมอก ไม่พะยอมดอกแมกเมฆ เถาวัลย์อเนกเกี่ยวกิ่งก้าน ลมพัดทวนพันลอก ดอกดวง
พวงผลัดช่อ งามตะกอกกลิ่นหอมหื่น ขึ้นซรุกลูกเหลืองท่ม สองนางตามหมอไปหึ่ง ถึงเขินเขา

เขาสล้าง แลลิ่งค่างบ่างชะนี ผีผิวร้องก้องนำขาม เลือสางตามด้อมทาง แรดควายขวางไขวอยู่
 หมูกระทิงเทียวละเลิงไพร หมูหมีไปคละคล้าย โขลงช้างย้ายคละคล้า บรู้กีส้าสรพิชกล้า
 เยี่ยงผาผายแผ่นผะผาง เอ็นดูสองนางอกทะท้าว สาวตามทางผะผัว เห็นแนวน้ำห้วยหนอง
 จระเข้มองแผ่แผ่ผึ่ง เจือกทะล้งตาเหลือก นำสยองเยือกใจหาย ยังหนปลายไม้แมก ล้าเสียง
 แสกก้งาญุด แท้งทุดบ่นพะพึมพ้อง นกตุ๊กร้องตุ๊กตุ๊ก ผีกล่อมลูกฮูกโหง ร้องโหวกโหว่งวิวกเสียง
 แว่วสำเนียงตุจจะกระหวาด ผาดฟุ้งตกใจกลัว หมอเฒ่าหัวไปพลาง โลมสองนางอย่าเย็นใจ
 บเป็นไคดอกกะแม่ กระแห่นี่นะหนะเจ้า ฤทธิพระปู่เฒ่าทำเอง หมอมิกลัวเกรงลักลั้ง
 นำนางวังขึ้นเขา เข่ากันไปบึง ถับถึงหมอเข้าไปสู่ เห็นพระปู่แก่ลั้งเป็นพยัคฆ์ หมอตระหนก
 บย่นหยอน พระปู่ย่อนเป็นแมว หมอหมอบแล้วกราบไหว้ ทุลพระพี่เลี้ยงให้ เพื่อนท้าวแพง
 ทองมานา (หน้า ๑๗)

บทขอเตียวคง หรือเดินคง

พระราชชายาเจ้าดารารัศมีรับสั่งให้ท้าวสุนทรพจนกิจแต่ง

สองพี่เลี้ยงแม่งามสวย	นางรินนางโรยสองคู่สร้าง
ลงจากช้างท่องเดินเตียว	หมอแก่ค้ำนำสองเฉลียว
สามเดินเตียวเข้าดงป่าไม้	เหลียวผ่อเหนือวันตอกออกได้
หันเป็นท่งเป็นนา	ผ่อภูเขาพลอมเงาเมฆผ้า
ก็เป็นมัวเมฆฟ้าเนอ	
แลละลัวไปสุดเข่นตา	ผาดอยดงเข้าพงป่าไม้
ลักเคียนสูงยุงยางไม้ไล่	เปาตุ้แงะคะยอมมย
เครือเขาวลัยกิ่งก้านเกลียวกลม	พระพายลมพัดพวงดอกไม้
มาหอมหวนชวนชื่นใจใบ้	ยามเมื่อจะออกเดินทาง
หอมบุปผาแบ่งบานสร้อยสร้าง	สองนางชื่นช้อยนา
เดินป่าไม้ไปบ่พอเหิง	เถิงเนินเขาเขาสล้าง แลลิ่งค่างบ่างชะนี
ได้ย็นเสียงผีร้องครางก่อคะค้อย	ผีพงดงเสียงโขงบ่หน้อย
ผือก็้อยส่งเสียงคราง	แรดควายกวากะทิงกอละโว้
เสียงช้างโขลงร้องอู่อ้อมไ้อ์	มาหักไม้อยู่ ริมทาง
สองจอมผางค้อยเดินก็ผ้าย	กลัวตายในป่า แท้เนอ
ไปเถิงน้ำสระหนอง สองฝั่งธาร	มีจระเข้ตัวยาวเลื้อยริมฝั่งน้ำ

เงือกเอาคนวังโยนปลุกปล้ำ
ฝึกล่อมบุตรร้องอยู่โห่วังโห่วัง
งูเห่าพิชกิแล่นมาหา
เดินเลี้ยวเลื้อยอยู่ตามทาง

เสือกสิงห์สาangkี้ทำท่าวก
เยี่ยะเหมือนจะไล่เลยไป

สองคิงฟองร้องบ่เป็นให้
นำนางล่นขึ้นสู่เขา
พระปู้เจ้ากลายเป็นเป็คโค(พยัคโหม)
กลายก่ายังเพดเจ้า

เสียงร้องขานดังอยู่แก้วแก้ว
แมวด่างพริอยก็พ้อยกลับหาย
หมोज้างสาangkี้กราบไหว้วา
เขามีทุกขโคกคร้านักหนา

ลอยอยู่น้ำตาเหลือกโหม่งโหม่ง
กลางพงดงอื่ก็อยเนอ
ตามมรรคาทางสองฟ้เอื้อย

กะผกปึกหัวเยี่ยะเหมือนจะลู้

หัวอกจะแตก ม้างเนอ
บ่นานเนาถึงพระปู้เจ้า
ตัวใหญ่โตลายก่อนพ้วยพ่าย
ก็ซ้างยังบังเกิดเป็นแมว

เป็นแมวโพงด่าง พริอยเนอ
กลายเป็นองค์พระปู้ให้
ฟ้เสียงให้พระเพื่อนแพงมา
จึงมาหาปู้ คำจิม ๗

(เนื่องจากขอบทนี้ถ่ายทอดกันมาทางมุขปาฐะ เนื้อร้องของแต่ละสำนวนจึงแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย สำนวนนี้มาจากรวมบทเพลงที่คำหล้า ชาญพรเป็นผู้ขับร้องและเขียนใหม่ให้ใกล้เคียงกับภาษาไทยกลาง)

อนึ่ง ภายหลังจากต่อมาเมื่อพระราชชายาเจ้าดารารัศมีโปรดให้ท้าวสุนทรพจนกิจแต่งบทละครขอโดยทรงได้แนวคิดจากละครร้องในราชสำนัก นับเป็นครั้งแรกที่มีการเล่นละครบทละครขอเรื่องน้อยใจยาที่ท้าวสุนทรพจนกิจแต่งได้ปรับเปลี่ยนจากการให้ตัวละครขับร้องเพลงไทยเป็นขับขอแทน เนื่องจากละครขอเรื่องน้อยใจยาใช้ทำนองล่องน่านเหมือนขอเดินดงซึ่งมีเนื้อร้องจากเรื่องพระลอ บางทีจึงมีผู้เรียกบทขับร้องในบทละครเรื่องน้อยใจยาโดยเฉพาะตอนที่น่าเอกจากซึ่งเชื่อว่านางแว่นแก้วขับร้องว่า “ขอพระลอแว่นแก้ว”

๒. โคลงพระลอสอนโลก เป็นวรรณกรรมคำสอนเรื่องหนึ่ง ขึ้นต้นด้วยร้าย ซึ่งไม่จบ บทต่อโคลงสี่จำนวน ๗๑ บท นายสงวน โชติสุขรัตน์ ผู้พิมพ์เผยแพร่ชี้แจงไว้ในคำนำว่า ตันฉบับเดิมเขียนด้วยตัวอักษรพื้นเมือง นายบุญเลิศ พิงพราวลี ขณะบวชเป็นภิกษุ พบที่บ้านราษฎรผู้หนึ่งที่บ้านกัวชมพู่ อำเภอยางคำ จังหวัดเชียงราย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๗ ตันฉบับเดิมเขียนว่า ร่างไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๒ ปัจจุบันหาต้นฉบับเดิมไม่พบ ภายหลังจากมีการสำรวจ

วรรณกรรมล้านนาเพิ่มขึ้นจึงพบว่า โคลงพระสอนโลกนี้มีผู้ดัดแปลงจากวรรณกรรมคำสอนที่มีอยู่แล้ว คือ โคลงเจ้าวิทูรสอนโลก โดยดัดแปลงเฉพาะตอนต้นเรื่องและตั้งชื่อใหม่ว่า โคลงพระลอสอนโลก ผู้ที่ดัดแปลงตอนต้นของโคลงเจ้าวิทูรสอนโลกให้เป็นโคลงพระลอสอนโลกนั้น น่าจะเป็นผู้มีการศึกษาพอสมควรและมีความประทับใจในวรรณคดีเรื่องลิลิตพระลอเป็นอย่างมาก ในที่นี้จะขอนำตอนต้นของวรรณกรรมทั้งสองเรื่องมาเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจนดังต่อไปนี้

โคลงเจ้าวิทูรสอนโลก

ยามดีชัยโชคช้าง	มงคล
อย่าเกิดเป็นกังวล	โคกไสร้
สวัสดิ์จึงเป็นพล	ชูช่วย เรียมรา
ลุลามสมฤทธิได้	จูงหื้อประจณจวน
บังคมพิเศษแก้ว	คุณพระ ราชเอ
ขออย่าเป็นภัยยะ	แก่ข้า
เรจณาพิรุระ	เทียมแฉก ฉันท์เห่
เป็นแว่นแฉกแย้มหน้า	แก่ผู้ใจหุม
คำสอนพระแต่งตั้ง	แปลงสาส์น
เป็นบาทบทโบราณ	ริตไว้
ชักเทียมแทกโหวหาร	ราชณิต มาเห่
เป็นกาพย์กลอนเจียให้	โลกเฮ้ยฟังนิทาน
พิรุเห้ง้าทั่วโลก	ลือปัญญา
สอนสั่งในโลกา	โลกไว้
ใครใดใครมีปัญญา	เล็งเลียบ ดุรา
คือดั่งมีไม่ได้	ส่องไว้ในมโน
วิรุจจอมเองเจ้า	สอนคน
ทั้งหมู่มิตรสหายตน	ลูกเต้า
เอากันจื้อจำดล	คำกล่าว เราเนอ
ทั้งหมู่รามาญ้อยเถ้า	จูงจั้งจำเอา

โคลงพระลอสอนโลก

ร่าย

เด็กซ้อนฟ้าราตรี เทพวารีนามกาหลง ธกัษะรงค์โคก สดวิโยคหามารดา และประชา
ราษฎร จึ่งเอ่ยโอกาสคำสอน ทวยนิกรนายไพร่ ชบหน้าไหว้กับดิน ลอราขอินทร์เสด็จสู่
แท่นผาคู่ น้ำกาหลง

โคลง

องค์ลอรอฤกษ์ให้	จักลง
สู่แท่นผิงกาหลง	กำหน้า
จึ่งเอ่ยโอวาทผจง	สอนสั่ง
ดูเอยแทนตัวข้า	เมื่อได้ไกลดู
ฟังเทอะผูนักปราชญ์เจ้า	จอมผญา
ทั้งสะหรีกัลยา	นางนอ
จักไขบัวรามจา	ริตเป็น ตะหล่า
ยามลอราขเอ็นร้อง	สั่งไว้ฟัง
ลอราขลือโลกท้าว	จอมผญา
สั่งสอนในโลกา	โลกนี้
ไฟใครแถมปัญญา	เพิงเลียบ ดูแหล่
เป็นดังไม้ได้ชี้	ส่องไว้เทียมใจ

(โคลงพระสอนสอนโลก โคลงเจ้าวิธูสอนโลก โคลงพระลอสอนหลาน หน้า ๒๖-๒๗
และ ๔๒ - ๔๓)

กล่าวได้ว่า การเผยแพร่เรื่องพระลอสู่ล้านนานั้น ในระยะแรกน่าจะเป็นไปเฉพาะใน
วงเจ้านายและผู้มีการศึกษา ชาวบ้านทั่วไปมีโอกาสรับรู้เรื่องพระลอผ่านการฟังบทขอพระลอ
เดินดงและชมการฟ้อนรำ โดยไม่ได้อ่านวรรณคดีเรื่องลิลิตพระลอ และไม่เคยทราบรายละเอียด
ของเรื่องพระลอมาก่อน

๓. ตำนานประจำถิ่น

ตำนานประจำถิ่น (local legend หรือ Sage) หมายถึง นิทานพื้นบ้านประเภทหนึ่ง
ปรกติจะถ่ายทอดกันมาเป็นทอด ๆ ในท้องถิ่น มักเล่าเรื่องเหตุการณ์ที่ไม่ใช่เรื่องธรรมดาที่เคย
เกิดขึ้นในท้องถิ่น อาจเกี่ยวข้องกับเทพ หรือภูตผี บางทีก็อธิบายความเป็นมาของสิ่งใด
สิ่งหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น (Stith Thomson 1977 : 8 และประคอง นิมมานเหมินท์ : ๑๕-๑๖)

ลิลิตพระลอมีลักษณะเป็นวรรณคดีนิทาน โดยเหตุที่เนื้อเรื่องของลิลิตพระลอให้รายละเอียดเกี่ยวกับชื่อตัวละคร ชื่อเมือง และที่ตั้งของเมือง หากจัดประเภทตามหลักวิชาคติชนวิทยาก็ถือว่าเป็นนิทานชีวิตหรือนิยายชีวิต (novella) นิทานประเภทนี้มีลักษณะเป็นเรื่องเล่าที่ดำเนินเรื่องอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริง มีการบ่งสถานที่ที่เกิดเรื่องและชื่อตัวละครชัดเจน นิทานประเภทนี้อาจมีเรื่องของอิทธิปาฏิหาริย์หรือความมหัศจรรย์ แต่ก็มีลักษณะที่ผู้อ่านผู้ฟังเชื่อว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้มากกว่าอิทธิปาฏิหาริย์ที่ปรากฏในเทพนิยายหรือนิทานมหัศจรรย์ (fairy tale) เรื่องเล่าประเภทนี้มักมีผู้เชื่อว่าเป็นเรื่องที่เคยเกิดขึ้นจริง ตัวอย่างนิทานประเภทนี้ของไทยอีกเรื่องหนึ่ง คือ เรื่องขุนช้างขุนแผน

เนื่องจากลิลิตพระลอใช้เมืองสองเป็นฉากสำคัญฉากหนึ่ง ชื่อเมืองพ้องกับเมืองสองซึ่งปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดแพร่ ทั้งยังบรรยายภาพป่าเขาลำเนาไพร ประกอบกับมีศัพท์หลายคำที่พบว่าใช้อยู่ในภาษาถิ่นเหนือ และมีประเพณีบางอย่างคล้ายคลึงกับประเพณีทางเหนือ เช่น การขับขอม การทำขวัญ จึงชวนให้คิดว่าเรื่องพระลอเป็นเรื่องเล่าที่สืบทอดมาแต่โบราณของคนล้านนา ดังจะเห็นได้ว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเคยทรงอธิบายว่า “เป็นนิทานเรื่องทางอาณาเขตล้านนา (มณฑลพายัพ)” ม.ร.ว.สุมนชาติ สวัสดิ์กุล ก็ให้ความเห็นว่า “เรื่องพระลอเป็นนิยายของแคว้นล้านนาทำนองเดียวกับเรื่องท้าวฮุ่งหรือเจืองอันเป็นนิยายของชาวล้านช้าง เกิดขึ้นราว พ.ศ. ๑๖๑๖ ถึง พ.ศ. ๑๖๙๓ บริเวณที่เกิดเรื่องพระลอคงอยู่ในเขตจังหวัดแพร่ ลำปาง หรือเชียงรายในปัจจุบันนี้ เมืองสองคงอยู่ที่เมืองสองตอนเหนือของอำเภอร้องกวาง จังหวัดแพร่ ส่วนเมืองแมนสรวงนั้นอาจเป็นเมืองกาหลงทางอำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง หรืออำเภอแม่สรวง จังหวัดเชียงราย”

ปัจจุบันนี้มีการเล่าเรื่องพระลอที่อำเภอสองในจังหวัดแพร่ แต่น่าจะยืนยันได้ว่าเรื่องพระลอที่เล่ากันขณะนี้ไม่ใช่เรื่องเล่าโบราณที่ถ่ายทอดสืบทอด ๆ กันมา เพราะจากการสำรวจของนักวิชาการที่สนใจวรรณกรรมท้องถิ่น เช่น สุกิจ นิมมานเหมินท์^๓ นักวิชาการชาวเดนมาร์กชื่อเวเน่ เพลงเอร์ ผู้รวบรวมนิทานของคนไทยในภาคเหนือ รวมทั้งอุดม รุ่งเรืองศรี และผู้เขียนเองซึ่งศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนามานาน ยังไม่เคยมีผู้ใดพบว่ามียานิทานพื้นบ้านเรื่องพระลอเล่ากันในกลุ่มคนส่วนใหญ่ในล้านนา ซึ่งเรียกตนเองว่า “คนเมือง”^๔ โดยเฉพาะในจังหวัดแพร่มาก่อนเลย

^๓ ให้ความเห็นไว้ใน รวมเรื่องเขียนของสุกิจ นิมมานเหมินท์

^๔ ประชากรในล้านนาที่พูดภาษาตระกูลไทนั้น ส่วนใหญ่เป็นคนไทยวนซึ่งเรียกตนเองว่า “คนเมือง” เรียกภาษาที่พูดว่า “คำเมือง” และเรียกตัวอักษรที่ใช้ว่า “ตัวเมือง” นอกจากนั้นก็ยังมีคนไทยเชื้อสายไทลื้อ ไทขิ่น ไทใหญ่ และไทหย่าที่อพยพมาจากสาธารณรัฐประชาชนจีนและประเทศพม่า ในหลายยุคหลายสมัย

เรื่องพระลอที่เล่าในอำเภอสอง จังหวัดแพร่ขณะนี้ เป็นนิทานที่เพิ่งจะมีการเผยแพร่เมื่อประมาณ ๕๐ - ๖๐ ปีมานี้ ยอดขวัญ บุญซ้อน ให้ข้อมูลว่า ผู้เป็นต้นความคิดได้แก่นายสว่าง บุญปลัมภ์ นายอำเภอสองในขณะนั้น เรื่องมีอยู่ว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๕ นายสว่าง บุญปลัมภ์ ได้ชักชวนชาวบ้านไปแผ้วถางเวียงเก่าซึ่งมีเจดีย์ตั้งอยู่ พระเจดีย์องค์นี้เดิมชื่อ “พระธาตุหินส้ม” หลังจากได้ช่วยกันบูรณะพระเจดีย์นั้นแล้วก็ตั้งชื่อใหม่ว่า “ธาตุพระลอ” และได้เผยแพร่เรื่องพระลอกับพระเพื่อนพระแพงเพื่อสร้างจุดเด่นให้แก่อำเภอสอง หลังจากนั้นก็ได้มีการสร้างอุทยานพระลอ มีรูปปั้นพระลอและพระเพื่อนพระแพง ตลอดจนวาดรูปติดผนังศาลาในอุทยานแห่งนี้ (ยอดขวัญ บุญซ้อน ๒๕๔๑ อ้างใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม ๙ : ๔๕๓๖) ตำนานรักอมตะเรื่องพระลอแห่งเมืองแพร่จึงเกิดขึ้นเพื่อสร้างจุดเด่นให้แก่ท้องถิ่น โดยมีการสร้างสถานที่ที่สอดคล้องกับเรื่องเล่าที่น่าสนใจ ทั้งนี้ก็เพื่อรองรับนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

สันนิษฐานที่มาของลิลิตพระลอ

ดังกล่าวแล้วว่า เรื่องพระลอไม่เคยพบว่ามีการเล่นในกลุ่มชาวล้านนาที่เรียกตนเองว่า “คนเมือง” ถ้าอย่างนั้นเรื่องพระลอในลิลิตพระลอมีที่มาจากไหน ผู้เขียนได้พยายามค้นคว้าเรื่องนี้ โดยพิจารณาจากเรื่องเล่าของกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลไท ซึ่งอาศัยอยู่ในล้านนาและที่อยู่นอกประเทศ โดยพยายามหาหนทางหรือเรื่องเล่าซึ่งมี “แบบเรื่อง” (tale type) ทำนองเดียวกับเรื่องพระลอ ซึ่งในที่นี้จะเรียกว่า “เรื่องเล่าแบบเรื่องพระลอ” เป็นเรื่องที่มีโครงสร้างของเรื่องดังนี้

- ชายหญิงซึ่งอยู่ต่างเมืองรักกันและได้เสียเป็นสามีภรรยา
- ความรักถูกขัดขวางโดยญาติผู้ใหญ่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง
- ทั้งสองฝ่ายเสียชีวิตในเวลาใกล้เคียงกัน

ผู้เขียนพบว่า เรื่องเล่าทำนองนี้พบในกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลไทหลายกลุ่ม ทั้งที่อยู่ในประเทศไทยและนอกประเทศ มีทั้งสำนวนมุขปาฐะและสำนวนลายลักษณ์ที่แต่งเป็นร้อยกรอง บางแห่งมีการแต่งเป็นบทละคร และเป็นบทเพลงขับร้องขนาดยาวก็มี หลายแห่งยังเชื่อว่าเป็นเรื่องที่เคยเกิดขึ้นจริง และมีสถานที่ที่เชื่อว่าเป็นที่อยู่ของตัวละครเอก ดังนี้

๑. เรื่องอุแป่มสามลอ มีชื่อเรื่องอื่น เช่น โอแป่มกับสามลอ สามลอกับนางอุแป่ม หรือ อะลองเจ้าสามลอ พบในกลุ่มไทซิ่น (ไทเขิน) และไทใหญ่ คำว่า เวนน์ เพลงเออร์ ก็เคยรวบรวมได้จากกลุ่มไทซิ่นในล้านนา (เวนน์ เพลงเออร์ ๒๕๑๙: ๒๙๖-๒๙๘) เรื่องอุแป่มสามลอเป็นที่รับรู้อย่างแพร่หลายในกลุ่มไทใหญ่หลายกลุ่ม เรื่องอุแป่มสามลอที่พบในกลุ่มไทใหญ่มีทั้งที่เป็นมุขปาฐะและที่เป็นลายลักษณ์ ฉบับลายลักษณ์ก็มีทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง บางแห่งมีการแต่งเป็นบทละครด้วย วรรณกรรมลายลักษณ์ชื่ออะลองเจ้าสามลอมีลักษณะเป็นวรรณกรรมชาดก ใช้สำหรับให้ละเรีงเป็นผู้รู้ในท้องถิ่นอ่านให้ชาวบ้านฟังในวัด คำว่า อะลองเป็นภาษาพม่า แปลว่า พระโพธิสัตว์

คนไทใหญ่ไม่ว่าคนหนุ่มสาวหรือผู้เฒ่าผู้แก่ล้วนรู้จักเรื่องอุแป่มสามลอเป็นอย่างดี คนไทใหญ่จำนวนหนึ่งเชื่อว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องจริง เคยเกิดขึ้นนานมาแล้ว คนไทใหญ่ในพม่าเชื่อว่าเรื่องนี้เป็นตำนานประจำถิ่นของเมืองกิงและเมืองเชียงทองในรัฐฉาน เมืองกิงซึ่งเชื่อกันว่าเป็นเมืองของนางอุแป่มปัจจุบันนี้ยังมีสถานที่ที่เชื่อกันว่าเป็นหลุมฝังศพของนางอุแป่มและสามลอ นอกจากนี้ก็มีวัดชื่อวัดนางอุแป่ม มีพระเจดีย์ซึ่งเชื่อกันว่านางอุแป่มเป็นผู้สร้าง และมีขาม้าจำลองที่เชื่อกันว่าเป็นขาม้าของสามลอ^๙ ส่วนคนไทในเขตปกครองตนเองใต้คงมณฑลยูนนานสาธารณรัฐประชาชนจีน บางคนก็เชื่อว่าเมืองกิงอยู่ในมณฑลยูนนาน และอธิบายว่าปัจจุบันเรียกเมืองกิงว่าเมืองกิงม้า ชายขึ้น คำแดงยอดไผ่ นักวิชาการไทใหญ่อธิบายให้ผู้เขียนฟังว่า วรรณกรรมเรื่องนี้มีบทบาทสำคัญในสังคมไทใหญ่ ช่วยให้ผู้หญิงเห็นอกเห็นใจหนุ่มสาวที่รักกัน และไม่พยายามขัดขวาง และมีประเพณีสำหรับหนุ่มสาวว่า ในเดือนสามขึ้น ๓ ค่ำ อันเป็นช่วงเวลาที่ดาว ๒ ดวง คือดาวสามลอและดาวนางอุแป่มมาอยู่ใกล้กันที่สุด เป็นช่วงเวลาที่ยกย่องกัน ในขณะที่ไทใหญ่ในเขตปกครองตนเองใต้คงมณฑลยูนนานสาธารณรัฐประชาชนจีนมีความเชื่อที่ต่างออกไป ดาว เิงหว่า ศาสตราจารย์ประจำมหาวิทยาลัยชนชาติมณฑลยูนนานเล่าว่า ชายหนุ่มไทที่เป็นลูกคนที่สามไม่นิยมแต่งงานกับหญิงสาวที่เป็นลูกคนที่ห้า และหนุ่มสาวชาวไทไม่นิยมแต่งงานในวันที่ดาวอุแป่มและดาวสามลอมาอยู่ใกล้กัน เกรงว่า จะต้องเสียชีวิตตามกันเหมือนสามลอและนางอุแป่ม วรรณกรรมเรื่องนี้จึงนับว่ามีบทบาทสำคัญยิ่งต่อความคิดความรู้สึกของคนไทใหญ่ ส่วนไทซิ่นในพม่าและไทลื้อในสิบสองพันนา ก็มีวรรณกรรมเรื่องอุแป่มสามลอทั้งที่เป็นเรื่องเล่ามุขปาฐะและสำนวนลายลักษณ์ อาจเป็นไปได้ว่าคนไทสองกลุ่มนี้รับเรื่องเล่าเรื่องนี้มาจากไทใหญ่ซึ่งอยู่ใกล้เคียง

^๙ ดู สุพิน ฤทธิ์เพ็ญ. ลัดเลาะถิ่นไทในรัฐฉาน. เชียงใหม่ : นพบุรุษการพิมพ์, ๒๕๔๘. หน้า ๑๑๙-๑๔๓.

เรื่องย่อของวรรณกรรมเรื่องอุแป่มสามลอหรือลอองเจ้าสามลอ สำนักนวนิพนธ์ ซึ่งอนาลโตล แพล็ตีเยร์ ปรีวรรตและเผยแพร่ มีดังนี้

นางอุแป่ม หรือ อุเปียม เป็นธิดาเศรษฐีอยู่ที่เมืองโกสัมภราชหรือเมืองกิ่ง มีความสวยงามเป็นที่เลื่องลือ ส่วนสามลอเป็นบุตรเศรษฐีอยู่เมืองเชียงทอง (เกงทอง) เป็นหนุ่มรูปงามที่มีผู้ขบขอลีนยอ พ่อแม่ของสามลอได้ไปขอหญิงชื่อนางอกแอก (หรืออกแปม) ธิดาเศรษฐีในเมืองเดียวกันให้ กำหนดจะให้แต่งงานกันในเดือนสี่ สามลอขออนุญาตไปค้าขายที่เมืองกิ่งตอนแรกพ่อแม่ห้าม เพราะเกรงจะไปหลงรักนางอุเปียม แต่ในที่สุดก็อนุญาตให้ไป ใครได้เห็นสามลอก็ชื่นชมที่มีรูปงาม และเล่าลือไปทั่ว นางอุเปียม ได้ยินเสียงเล่าลือนึกอยากจะได้จึงขออนุญาตพ่อแม่ไปตลาดอีก พ่อแม่เกรงอุเปียมจะได้ข่าวเล่าลือถึงสามลอจะไปพบสามลอ ห้ามก็ไม่ฟังจึงจำใจอนุญาต สามลอและนางอุเปียมพบปะพูดคุยและพอใจกัน เมื่อจะจากกันได้แลกแหวนกันเป็นที่ระลึก รุ่งขึ้นเมื่อนางอุเปียมไปอาบน้ำ สามลอเดินตามหานางไปพบเข้าสนทนากันจนเย็นค่ำสามลอไปส่งนางกลับบ้านเลยแอบได้เสียกัน เวลามานไปหนึ่งเดือน สามลอลากลับเชียงทองพร้อมกับพ่อค้าคนอื่น กลับมาแล้วสามลอก็ยังคิดถึงนาง ไม่ได้มีความสุขหานางอกนางแอกที่พ่อแม่ส่งมาให้ วันหนึ่งจึงขออนุญาตพ่อแม่ไปเที่ยวในเมืองแล้วก็แอบกลับไปหานางอุเปียมอีกครั้งหนึ่ง ทำให้ทราบว่านางกำลังตั้งครรภ์ สามลอลากลับเชียงทองพร้อมทั้งสัญญาว่าจะจัดคนมาสู่ขอนาง ฝ่ายพ่อแม่นางอุเปียมทราบว่านางตั้งครรภ์ก็ไม่พอใจ ถือว่าลูกทำขายหน้าได้ขับไล่นางอุเปียมออกจากบ้าน นางอุเปียมพร้อมสาวใช้สองคนตามไปหาสามลอที่เมืองเชียงทองมีคนพบและนำความไปเล่าให้แม่ของสามลอ สามลอถูกแม่หลอกให้ไปจับปลามาทำอาหารเลี้ยงแขกที่จะมาพักที่บ้าน นางอุเปียมมาถึงบ้านของสามลอ แม่ของสามลอแสดงความรังเกียจใช้ไม้แหลม ๆ ปักในหลุมคลุมด้วยใบไม้กลั่นแกล้งให้นางตกลงไปบาดเจ็บและขับไล่นางอุเปียมทิ้ง ๆ ที่นางครรภ์แก่ นางอุเปียมคลอดลูกระหว่างเดินทางกลับเมืองกิ่ง ลูกนางอุเปียมตายไปกลายเป็นนกแก้ว นางอุเปียมเสียใจเป็นอย่างยิ่ง ทั้งยังบาดเจ็บด้วย เมื่อเดินทางถึงบ้านก็ล้มลงเสียชีวิต ฝ่ายสามลอกลับมาบ้านเห็นรอยเลือดก็ประหลาดใจ แม่หลอกว่าเป็นเลือดของแมวที่ถูกสุนัขกัด แต่สามลอทราบจากคนอื่นว่านางอุเปียมตามมาหาและกลับไปแล้วจึงรีบออกติดตาม เมื่อไปถึงบ้านนางอุเปียมก็ได้ทราบว่านางเสียชีวิตไปแล้ว สามลอจึงฆ่าตัวตายโดยใช้มีดแทงคอ ทั้งสองไปเกิดเป็นดาวอยู่คู่กันบนท้องฟ้า

๒. เรื่องขุนนางอ้าว หรือซูลุนางอ้าว

เรื่องขุนนางอ้าวหรือซูลุนางอ้าว เป็นที่รับรู้ของคนไทยในภาคอีสาน คนลาวในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และคนไทดำในสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม มีทั้งที่เป็นเรื่องเล่าทางมุขปาฐะและสำนวนลายลักษณ์ที่แต่งร้อยกรองแบบกลอนอ่านหรือโคลงสาร

สำนวนที่แพร่หลายในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและในภาคอีสานของไทยเป็นวรรณกรรมร้อยกรอง กวีแต่งขึ้นสำหรับอ่านสู่กันฟัง มีลักษณะเป็นนิทานชาดกเหมือนเรื่องอะลองเจ้าสามลอหรืออุเปียมสามลอของไทยจีน กวีอธิบายว่าพระโพธิสัตว์เกิดมาเพื่อใช้ชาติ คือใช้เวรกรรมที่เคยทำมาในอดีตชาติ เรื่องขุนนางอ้าวเป็นเรื่องราวของคนชั้นสูงขุนหล หรือซูลู เป็นโอรสกษัตริย์เมืองกาสิ มีรูปงามเป็นที่เลื่องลือ ส่วนนางอ้าว หรืออ้าวเคียม เป็นธิดากษัตริย์เมืองกาย แม่ของซูลูและแม่ของนางอ้าวเป็นเพื่อนรักกัน ตกลงกันว่าเมื่อลูกโตขึ้นจะให้แต่งงานกัน เมื่อซูลูโตเป็นหนุ่ม วันหนึ่งแม่ของซูลูก็กให้ซูลูไปเยี่ยมแม่ของนางอ้าว เมื่อซูลูและนางอ้าวพบกันก็ชอบพอรักใคร่กันและแอบได้เสียกัน ซูลูลากลับเมืองกาสิพร้อมสัญญาจะแต่งงานมาสู่ขอนางอ้าว ต่อมาเจ้าเมืองขอมอยู่ภูเขาก่าซื้อขุนนางมาหลงรักนางอ้าว ขุนนางมักนำของฝากเช่นเนื้อกวางและผลไม้มาฝากแม่ของนางอ้าวอยู่เสมอ ทำให้แม่ของนางอ้าวพอใจ เมื่อขุนนางสู่ขอนางอ้าว แม่ของนางอ้วก็ยอมยกนางอ้าวให้ขุนนาง แต่นางอ้าวไม่ตกลงด้วย ประกอบกับซูลูก็กล่าช้าไม่มาสู่ขอ นางอ้าวเสียใจมากจึงไปผูกคอตายที่ต้นจวงผี เมื่อซูลูเดินทางมาถึงทราบว่านางอ้าวตายเสียแล้ว ซูลูเสียใจมากจึงฆ่าตัวตายตามโดยใช้มีดแทงคอ

๓. เรื่องท้าวสามกับนางไอ่

เป็นเรื่องเล่าในหมู่ไทลา เมืองจุงหรือหยวนเจียง มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน นักวิชาการชาวไทลาเล่าให้ผู้เขียนฟังเมื่อไปประชุมร่วมกันที่สิบสองพันนา พ.ศ. ๒๕๕๐ เรื่องมีอยู่ว่า

ท้าวสามกับนางไอ่รักกันมาก ท้าวสามมาจากครอบครัวที่ยากจนมาก นางไอ่อยู่ในครอบครัวที่ฐานะดี บิดาและมารดาของนางไอ่รังเกียจท้าวสาม ต่อมาเมื่อชายหนุ่มฐานะดีมารักนางไอ่ บิดามารดาของนางไอ่พอใจจะยกนางไอ่ให้ ท้าวสามกับนางไอ่จึงตัดสินใจหนีตามกัน เดินทางไปตามแม่น้ำหยวนเจียง ชายหนุ่มฐานะดีตามมาแย่งนางไอ่ ตั้งใจจะยิงท้าวสามให้ตาย ใช้ปืนยิงจากที่ไกล เกิดยิงพลาด นางไอ่ถูกปืนล้มลงตาย ท้าวสามเลยเดินลงน้ำและตายตามไป

๔. เรื่องปันลงกับปันลี

เรื่องปันลงกับปันลี เป็นเรื่องเล่าในหมู่ชาวจังหวัดเมืองกวางหนาน เขตปกครองตนเองเหวินชานจ้วง-ม้ง มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน เรื่องปันลงกับปันลีนั้น นอกจากสำนวนที่เป็นเรื่องเล่าทางมุขปาฐะแล้ว ยังมีสำนวนที่เป็นบทประพันธ์ร้อยกรองที่จดจำถ่ายทอดต่อ ๆ กันมาจากรุ่นสู่รุ่นหลายสำนวน สำนวนร้อยกรองนี้ชาวจ้วงนิยมนำมาขับร้องเป็นเพลงโต้ตอบระหว่างชายหญิง เป็นบทเพลงขนาดยาว หว่าง หมิงฟู เคยรายงานว่ามีความยาว ๒๖ บท (Wang Mingfu 2008 : 66) อย่างไรก็ดี สำนวนที่หว่าง หมิงฟู ส่งมาให้ผู้เขียน ในภายหลังมีความยาวกว่า ๑๐๐ บท เรื่องราวคล้ายเรื่องท้าวสามกับนางไอ่ของไทลา คือ ปันลง เป็นชายหนุ่มฐานะยากจนอยู่เมืองม่านเตา (น่าจะตรงกับบ้านใต้) ส่วนปันลีอยู่ในครอบครัวฐานะดีที่ม่านหลง (น่าจะตรงกับบ้านหลวง) ทั้งสองพบกันที่ตลาด ต่างพึงพอใจกันมาก ปันลงส่งแม่สื่อไปขอปันลี มารดาปันลีไม่ยอมยกให้ เกรงว่าลูกจะพบความลำบาก ต่อมาชายหนุ่มอยู่ในครอบครัวขุนนางที่มีฐานะดีชื่อพูซามาขอ มารดาปันลียกยกลูกให้ ปันลงจึงคิดจะไปเรียนวิชาให้มีความรู้ สามารถทำงานดี ๆ จะได้แต่งงานกับปันลี ปันลงได้ไปอยู่อีกเมืองหนึ่ง เจ้าเมืองรับไว้เป็นทหาร ส่วนปันลีถูกพูซาชายหนุ่มฐานะดีจับตัวไป เมื่อปันลงกลับมาทราบว่าเป็นลูกจับตัวไป พูซาได้ส่งคนมาจับตัวปันลง แม้ว่าปันลงจะต่อสู้แต่ก็ไม่สำเร็จ ถูกฝ่ายพูซาจับไป ปันลงถูกตีจนแทบเสียชีวิต พูซาหลอกปันลงว่าปันลีเสียชีวิตไปแล้ว ปันลงจึงเดินลงน้ำไป เมื่อปันลีทราบว่าปันลงเสียชีวิตจึงใช้ผ้าผูกคอตายตาม

การศึกษาแหล่งกำเนิดของนิทานทำให้มีแนวคิดขึ้น ๒ ทฤษฎี คือ ทฤษฎีเอกกำเนิด (mono genesis) ซึ่งเชื่อว่านิทานมีแหล่งกำเนิดจากแหล่งใดแห่งหนึ่ง แล้วเกิดการแพร่กระจาย เช่น รามายณะ ที่แพร่กระจายไปทั่วโลก อีกทฤษฎีหนึ่งเรียกว่า ทฤษฎีพหุนำเนิด (poly genesis) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า นิทานอาจมีแหล่งกำเนิดจากหลายแหล่ง ทั้งนี้เพราะมนุษย์อาจมีความคิดความรู้สึกและพื้นฐานชีวิตที่คล้ายคลึงกัน (ดูเพิ่มเติมใน ประคอง นิมมานเหมินท์ ๒๕๕๑ : ๕๓ - ๕๕) ดังจะเห็นได้ว่าเรื่องแม่เลี้ยงกับลูกเลี้ยงประเภทเรื่องปลาบู่ทองของไทย และ Cinderella มีผู้รวบรวมได้ทั่วโลกเป็นจำนวนกว่า ๑๐๐ เรื่อง (ดูตัวอย่างใน Dundes, Alan. 1982 และ Philip, Neil. 1989)

แม้ว่าเรื่องพระลออาจมีส่วนคล้ายคลึงกับเรื่องโรเมโอและจูเลียตซึ่งเชกสเปียร์ได้อิทธิพลจากตำนานของกรีก แต่เราคงไม่สามารถจะกล่าวได้ว่า ลิลิตพระลอและโรเมโอกับจูเลียตตลอดจนตำนานกรีกมาจากแหล่งกำเนิดเดียวกัน เว้นแต่สามารถหาหลักฐานความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ในสมัยโบราณได้ เรื่องราวที่เกิดจากความรักที่ผิดหวังและนำไปสู่ความตาย เช่นนี้ น่าจะเกิดขึ้นได้ทุกแห่ง เพราะมนุษย์มีความรู้สึกนึกคิดที่คล้ายคลึงกัน และมีประสบการณ์ในชีวิตที่คล้ายคลึงกันได้ นิทานที่เกิดจากหลายแหล่งจึงมีส่วนคล้ายคลึงกัน อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากเรื่องเล่าของกลุ่มชนชาติไทจะเห็นว่าชื่อตัวละคร คือ พระลอ สามลอ และขุนลู ออกเสียงใกล้เคียงกันมาก^{๑๐} เช่นเดียวกับชื่ออุเปียมกับอัวเคียมก็คล้ายคลึงกัน อุ กับอัว กลายเสียงกันได้ เปียมกับเคียม ก็กลายเสียงกันได้ มีความหมายเดียวกัน คือหมายถึงลูกคนที่ห้าที่สวยงาม (อัว ใช้นำหน้านามผู้หญิงที่เป็นลูกคนที่ห้า เคียมและเปียม น่าจะมีความหมายเดียวกับคำว่า พร้ม) ผู้เขียนจึงใคร่เสนอเพื่อพิจารณาในที่นี้ว่า เป็นไปได้หรือไม่ว่าเรื่องพระลอมีที่มาจากเรื่องเล่าแต่โบราณของชนชาติไท ซึ่งแต่ละกลุ่มมีการปรับเปลี่ยนตามความต้องการของผู้เล่าผู้ฟัง เรื่องพระลอไม่ได้มาจากเรื่องเล่าของกลุ่มคนเมืองในล้านนาแน่นอน ในล้านนามีคนที่พูดภาษาตระกูลไทหลายกลุ่มคือ ไทใหญ่ ไทลื้อ ไทจีน อาศัยอยู่นานแล้ว กรุงศรีอยุธยาเองมีความสัมพันธ์ในด้านศึกสงครามกับพม่ามาหลายยุคสมัย เป็นไปได้หรือไม่ที่กวีอยุธยาสมัยนั้นมีโอกาสรับฟังเรื่องเล่านี้จากคนไทจีน ไทลื้อ หรือไทใหญ่ น่าสังเกตว่าในล้านนาไทจีนกล่าวถึงการขับซอและนางอุเปรมมีพี่เลี้ยง ๒ คนด้วย โดยเหตุที่ลิลิตพระลอเป็นผลงานของกวีที่เชี่ยวชาญด้านอักษรศาสตร์ แต่งวรรณคดีเรื่องนี้เพื่อถวายพระมหากษัตริย์ “ถวายบำเรอท้าวไท ธิราชผู้มีบุญ” เรื่องราวจึงมีการปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมให้เหมาะสม เช่น พระลอมาจากมเหสีไปหาหญิงอื่น ดุจะผิดวิสัยกษัตริย์ที่ดี จึงมีการแทรกเรื่องไสยศาสตร์ให้มีเหตุผลมากขึ้น ผู้เขียนเคยพบว่า เรื่องเล่าเรื่องพุทไธซึ่งแพร่หลายในภาคกลาง ซึ่งทางภาคใต้นำไปแต่งเป็นเรื่องวันการและเรื่องพุทไธนั้น เรื่องที่มีโครงเรื่องแบบเดียวกันนี้พบแพร่หลายในกลุ่มไทใหญ่และไทจีนคือเรื่องอะลองปลาส้ม ในกลุ่มไทดำและลาวคือเรื่องปลาแดกปลาหมอ ในขณะที่เรื่องทำนองนี้ไม่ค่อยเป็นที่รับรู้ในหมู่คนเมืองในล้านนา แสดงให้เห็นว่า

^{๑๐} ในกลุ่มชนชาติไทที่ยังมีความเชื่อแบบดั้งเดิมอยู่เช่น ไทดำ ในสาธารณรัฐเวียดนาม คำว่า ลอ เป็นชื่อ “สิง” หรือ “ลิ่ง” คือสายสกุลหรือโคตรตระกูลหนึ่ง (clan) ซึ่งถือว่าเป็นสกุลหรือโคตรตระกูลเจ้าสืบเชื้อสายมาจากขุนลอหรือท้าวลอกษัตริย์ที่สืบเชื้อสายจากกษัตริย์องค์แรกที่แถบส่งลงมาปกครองผู้อยู่สกุลนี้มีแถบลือเป็นเทวดาคอยคุ้มครองอยู่บนฟ้า สกุลอื่น ๆ เช่น ลิงกวาง ลิงวี เป็นสกุลคนธรรมดา

คนไทยในสมัยอยุธยาอาจติดต่อสัมพันธ์กับคนไทใหญ่ ไทลื้อ และไทจีน โดยไม่ผ่านล้านนา ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร เคยตั้งข้อสังเกตว่า ชื่อ นางโรย นั้น น่าจะมีความหมายถึง นางรวย ซึ่งคู่กับนางริน เป็น รื่นรวย การออกเสียง รวย เป็น โรย เกิดขึ้นในกลุ่มคนไทที่ไม่มีเสียงสระ อัว มี ย สะกด เช่น ไทใหญ่ ไทลื้อ และไทจีน

อนึ่ง มีบทกวีสมัยโบราณของจีนเรื่องหนึ่ง เป็นกวีนิพนธ์ขนาดยาวแต่งโดยกวีนิรนาม มีเนื้อหาเป็นเรื่องราวที่มีความงามด้านวรรณศิลป์ ชื่อเรื่องว่า ขงเซวตงหนานเฟย (Kong Que Dong Nan Fei) แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า **The Peacocks Fly the Southeast** บ้าง **The Southeast Fly the Peacocks** บ้าง และแปลว่า **A Pair of Peacocks Southeast Fly** ก็มี เล่าถึงหนุ่มสาวรักกันมาก อยู่กินด้วยกันที่บ้านฝ่ายชาย ฝ่ายหญิงถูกแม่สามีซึ่งอยากให้ลูกชายแต่งงานกับหญิงอื่นกลั่นแกล้ง ทั้ง ๆ ที่เธอเป็นสตรีที่เป็นแม่บ้านที่ดี ทอผ้า เย็บผ้าได้ แม่สามีบังคับให้ลูกชายส่งภรรยากลับบ้านของเธอ สามิไม่ทราบจะทำอย่างไร ขอร้องให้ภรรยากลับไปหาญาติของเธอก่อน สัญญาว่าเสร็จงานแล้วเขาจะตามไป หญิงสาวเดินทางกลับด้วยความร้อนรน ขณะอยู่ที่บ้านมีพ่อสื่อมาติดต่อสู่ขอเธอให้ลูกชายของเจ้าเมือง มารดาของเธอเห็นดีด้วย ฝ่ายสามิเสร็จงานแล้วรีบมาหาภรรยา ทั้งสองดีใจแต่ก็ต้องเสียใจที่ฝ่ายหญิงกำลังจะแต่งงานใหม่ เรื่องจบโดยฝ่ายหญิงฆ่าตัวตายโดยเดินลงน้ำ และฝ่ายชายแขวนคอตายตาม ครอบครัวของสองฝ่ายฝังร่างสองคนไว้ข้างภูเขา ปลูกต้นสนไว้เป็นเครื่องหมาย ตอนท้ายกล่าวถึงนกยูงสองตัวบินไปบนท้องฟ้า ทั้งสองตัวส่งเสียงร้องเพลงและบินมุ่งตรงไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้

นับเป็นบทกวีที่มีเนื้อเรื่องน่าสนใจมาก มีผู้นำมาเล่นละครและทำเป็นภาพยนตร์ น่าคิดว่า บทกวีเรื่องนี้มีโครงเรื่องคล้าย ๆ แบบเรื่องพระลอ จึงเป็นเรื่องที่นักศึกษาต่อไปว่า เรื่องขงเซวตงหนานเฟยนี้ กับเรื่องเล่าแบบเรื่องพระลอของคนไทยคล้ายกันโดยบังเอิญ หรือมีความสัมพันธ์กัน น่าสนใจว่าทำไมจึงเป็นนกยูง และบินสู่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ขอฝากให้นักวิชาการรุ่นใหม่ศึกษาต่อไป

บรรณานุกรม

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, ผู้รวบรวม. **พระลอคำกลอนกับชีวิตและงานของนายร้อยเอก หลวงทวยหาญรักษา**. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, ๒๕๑๕.

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. **บทละครเรื่องพระลอ** พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉานาปนกิจศพ นายจรูญ ชื่นรุ่งโรจน์ ณ เมรุวัดธาตุทอง ๒ มิถุนายน ๒๕๑๒. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๒.

บทละครเรื่องพระลอ นรลักษณ์และบทละครเรื่องพระลอ. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉานาปนกิจศพนางศรีจิตติโยธิน (สดใส ศรีจิตติ) ๑๖ มิถุนายน ๒๕๑๑. พระนคร : สุจินต์การพิมพ์, ๒๕๑๑.

ประคอง นิมมานเหมินท์. **นิทานพื้นบ้านศึกษา** โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ลำดับที่ ๕๒ ชุดคติชนวิทยา ลำดับที่ ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : ศูนย์คติชนวิทยาและภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

ปรีชา พิณทอง, ผู้ปริวรรต. **วรรณคดีอีสานเรื่องขุนนางอ้าว**. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๔.

ลิลิตพระลอ ใน **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม ๑** กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๐ หน้า ๓๘๗-๔๙๓.

เวาน์ เพลงเออร์, ผู้รวบรวม. **ด้วยปัญญาและความรัก** นิทานชาวเมืองเหนือ เล่าโดยคนเมืองลื้อไทยใหญ่ เขียน จัดพิมพ์โดยสยามสมาคมและสำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๙.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ. มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน) จัดพิมพ์เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒. กรุงเทพฯ : สยามเพรส, เล่ม ๙ หน้า ๔๕๓๖-๔๕๔๒ และ เล่ม ๑๓ หน้า ๖๖๗๙-๖๖๘๒.

สมนชาติ สวัสดิ์กุล, หม่อมราชวงศ์. “สอบสวนการแต่งลิลิตพระลอ” **วารสารแห่งสยามคันคว่ำวิชาประเทศไทย ฉบับภาษาไทย เล่ม ๓** สิงหาคม ๒๔๘๘ พิมพ์เผยแพร่ครั้งล่าสุดในวารสารสยามอารยะ ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๙-๑๓ (มิถุนายน, กรกฎาคม, ตุลาคม, ธันวาคม ๒๕๓๖ และมกราคม ๒๕๓๗).

สุพิน ฤทธิเพ็ญ. **ลัคนาถิ่นไทในรัฐฉาน**. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๔๘.

ไสว คำมูล, ผู้แปล. “ขุนสามลอ เชียงทอง” ใน **นิทานเก่าของไทยเมื่อก่อน (16 Shan Legends)** งานแปลของนักศึกษาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖ (เอกสารถ่ายสำเนา).

อนาโตล โรเจอร์ แปรติเยร์, ผู้จัดทำ. **วรรณกรรมไทเขินเรื่อง อolongเจ้าสามลอ** จัดพิมพ์โดย สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสถาบันฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ, ๒๕๓๑ (เอกสารอัดสำเนา).

Dundes, Alan, editor. *Cinderella A case Book*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1988.

Philip, Neil. *The Cinderella Story*. The Origins and Variations of the Story Known as Cinderella. London: The Penguin Group, 1989.

Thompson, Stith. *The Folktale*. California: University of California Press, 1977.

Wang Mingfu and Johnson, Eric. *Zhuang Cultural and Linguistic Heritage*. Yunnan: The Nationalities Publishing House of Yunnan, 2008.

Hans H. Frankel, The Chinese Ballad “Southeast Fly The Peacocks” *Harvard Journal of Asiatic Studies*, Vol. 34, 1974, pp. 248-271 จาก <http://www.jstor.org/pss/2718702> สืบค้น ๗ สิงหาคม ๒๕๕๔.

อนาคตของภาษาไทยในประชาคมอาเซียน*

นิตยา กาญจนวรรณ
ภาควิชาภาษิต สำนักศิลปกรรม

บทคัดย่อ

ถึงแม้ว่าภาษาอังกฤษจะได้รับเลือกให้เป็นภาษาใช้งานของอาเซียน แต่ภาษาไทยในฐานะภาษาแม่ของคนไทยก็จะไม่ลดบทบาทลง เพราะภาษาแม่คือพื้นฐานที่จะทำให้คนสามารถเรียนภาษาที่ ๒ หรือภาษาต่างประเทศต่อไปได้ หากภาษาแม่ “ไม่แข็งแรง” การเรียนภาษาอื่นต่อไปย่อมไม่ประสบผลสำเร็จ แต่ทั้งนี้ต้องปรับปรุงการเรียนการสอนภาษาไทยให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันด้วย

คำสำคัญ : อาเซียน, ภาษาไทย, ภาษาอังกฤษ, ภาษาแม่, ภาษาราชการ, ภาษาทางการ, ภาษาใช้งาน, ภาษาที่ ๑, ภาษาที่ ๒, ภาษาต่างประเทศ

บทนำ

สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Association of South East Asian Nations) หรือที่เรียกชื่อย่อว่า อาเซียน (ASEAN) เป็นองค์กรทางภูมิรัฐศาสตร์ และองค์การความร่วมมือทางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีประเทศสมาชิกทั้งหมด ๑๐ ประเทศ ได้แก่ กัมพูชา ไทย บรูไน พม่า ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย ลาว เวียดนาม สิงคโปร์ และอินโดนีเซีย

ประเทศทั้ง ๑๐ ประเทศนี้ต่างก็มีภาษาที่พูดกันในประเทศของตนมากมายหลายภาษา แต่ที่ถือว่าเป็นภาษาราชการ (official language) หรือภาษาทางการมีดังนี้

* บทความเสนอในการอภิปรายเรื่อง “อนาคตของภาษาไทยในประชาคมอาเซียน” ในงานวันภาษาไทยแห่งชาติ ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๕๖ จัดโดยราชบัณฑิตยสถาน

ประเทศ	ภาษาราชการ/ภาษาทางการ
กัมพูชา	เขมร [คะ-แม] (ตัวเอนในคำอ่าน หมายถึง เสียงเบา) ภาษาไทย ใช้ว่า เขมร
ไทย	ไทย
บรูไน	มลายูบรูไน
พม่า	เมียนมา (พม่า) ภาษาไทยใช้ว่า พม่า
ฟิลิปปินส์	ฟิลิปปิโน อังกฤษ
มาเลเซีย	บาฮาซามาเลเซีย หรือ ภาษามาเลเซีย (บาฮาซา แปลว่า ภาษา)
ลาว	ลาว
เวียดนาม	เวียดนาม ภาษาไทยใช้ว่า เวียดนาม
สิงคโปร์	อังกฤษ มาเลย์ จีนกลาง ทมิฬ
อินโดนีเซีย	บาฮาซาอินโดนีเซีย หรือ ภาษาอินโดนีเซีย

จะเห็นได้ว่ามีอยู่ ๒ ประเทศที่มีภาษาราชการมากกว่า ๑ ภาษา นั่นคือ ฟิลิปปินส์ มี ๒ ภาษา คือ ฟิลิปปิโน กับ อังกฤษ ส่วนสิงคโปร์มี ๔ ภาษา คือ อังกฤษ มาเลย์ จีนกลาง และทมิฬ หากจะนับภาษาราชการทั้งหมดก็จะได้ถึง ๑๓ ภาษา ถึงแม้ว่าภาษามาเลเซีย ภาษาอินโดนีเซีย ภาษามาเลย์ในสิงคโปร์ และภาษามลายูบรูไน จะมีส่วนที่เหมือนและแตกต่างกันบ้าง แต่ในที่นี้ ก็จะถือว่าเป็น ๔ ภาษาแยกกัน

เพื่อประโยชน์แก่การสื่อสาร ภาษาที่ได้รับเลือกให้เป็นภาษาใช้งานของอาเซียนจึงเป็น **ภาษาอังกฤษ** เพราะประเทศที่มีได้ใช้ภาษาอังกฤษเป็นภาษาราชการต่างก็ถือว่าภาษาอังกฤษเป็นภาษาที่ ๒ หรือเป็นภาษาต่างประเทศที่ศึกษากันอย่างกว้างขวางอยู่แล้ว ส่วนประเทศที่เคยใช้ภาษาที่ ๒ เป็นภาษาฝรั่งเศสอย่างลาว เขมร กัมพูชา เวียดนาม ต่างก็หันมาศึกษาภาษาอังกฤษกันมากขึ้น

ในปัจจุบันกฎบัตรอาเซียนได้มีการลงนามเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ ซึ่งทำให้อาเซียนมีสถานะคล้ายกับสหภาพยุโรปมากยิ่งขึ้น เขตการค้าเสรีอาเซียนได้เริ่มประกาศใช้ตั้งแต่ต้นปี ๒๕๕๓ และกำลังก้าวสู่ความเป็นประชาคมอาเซียน ซึ่งจะประกอบด้วยเสาหลักสามด้าน คือ ประชาคมอาเซียนด้านการเมืองและความมั่นคง ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน และประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน ใน พ.ศ. ๒๕๕๘

อนาคตของภาษาไทยจะเป็นอย่างไรในสถานการณ์เช่นนี้

ภาษาแม่ (mother tongue; native language; home language) ภาษา ราชการ ภาษาใช้งาน (working language)

เพื่อความเข้าใจที่ตรงกันในด้านภาษา จึงควรทำความเข้าใจกับคำศัพท์ ๓ คำก่อน คือ ภาษาแม่ ภาษาราชการ และภาษาใช้งาน คณะกรรมการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ตามนโยบายภาษาแห่งชาติ ได้ให้คำจำกัดความไว้ดังนี้

ภาษาแม่

ภาษาที่เด็กใช้สื่อสารในชีวิตประจำวันในบ้านหรือในชุมชน โดยทั่วไปเป็นภาษาของแม่ผู้ให้กำเนิด ในกรณีที่เด็กถูกเลี้ยงดูโดยผู้อื่น ภาษาแม่ของเด็กจะเป็นภาษาของผู้ที่เลี้ยงดู

ภาษาราชการ

ภาษาที่ใช้ในกิจกรรมสำคัญของประเทศ เช่น ในการประชุมรัฐสภา การประกาศของทางราชการ การเขียนหนังสือราชการ กิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐ และสื่อมวลชนทุกประเภท

ประเทศไทยมีภาษาราชการคือภาษาไทย อย่างไรก็ตามบางประเทศอาจจะมีภาษาราชการได้มากกว่า ๑ ภาษา เช่น ประเทศสิงคโปร์มีภาษาราชการ ๔ ภาษา คือ อังกฤษ มาเลย์ จีนกลาง และทมิฬ

ประเทศสวิตเซอร์แลนด์มีภาษาราชการ ๓ ภาษาคือ คือ ฝรั่งเศส เยอรมัน และโรมานซ์ (Romansch)

ประเทศสาธารณรัฐแอฟริกาใต้มีภาษาราชการ ๑๑ ภาษา คือ ภาษาอังกฤษ ภาษาแอฟริกันส์ (Afrikaans) และภาษาพื้นเมือง อีก ๙ ภาษา

ในกรณีของประเทศสหรัฐอเมริกา ตามรัฐธรรมนูญระบุว่า รัฐบาลกลางไม่สามารถออกกฎหมายให้กำหนดภาษาใดภาษาหนึ่งเป็นภาษาราชการได้ แต่แต่ละรัฐเท่านั้นที่สามารถออกกฎหมายรับรองภาษาราชการได้ ๒๓ รัฐใน ๕๐ รัฐของสหรัฐอเมริกาได้กำหนดภาษาอังกฤษเป็นภาษาราชการ เช่น ลุยเซียนาออกกฎหมายว่าภาษาอังกฤษเป็นภาษาราชการตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๕๔ โอไอโอวเพิ่งออกกฎหมายล่าสุดเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๕ ส่วนเท็กซัสไม่ได้กำหนดตามรัฐธรรมนูญให้ภาษาสเปนเป็นภาษาราชการ แต่มีกฎหมายระบุว่า เด็กชั้นประถมศึกษาที่มีภาษาแม่เป็นภาษาสเปนต้องมีครูที่รู้สองภาษา คือ ภาษาสเปนและภาษาอังกฤษเป็นผู้สอน

ภาษาใช้งาน

ภาษาที่มีบทบาทในสังคมใดสังคมหนึ่งในเชิงธุรกิจ การใช้งาน และการติดต่อสื่อสาร แต่ไม่ใช่ภาษาราชการ

ประเทศติมอร์ตะวันออก (East Timor) มีภาษาเท็ตตัม (Tetum) (ภาษาพื้นเมือง) และภาษาโปรตุเกสเป็นภาษาราชการ ขณะเดียวกันก็มีภาษาอังกฤษและภาษาอินโดนีเซียเป็นภาษาใช้งาน เพราะธนาคารและวงการธุรกิจใช้ในการทำธุรกรรมและติดต่อสื่อสารกัน

แคลิฟอร์เนียมีภาษาใช้งานหลายภาษา เช่น ภาษาสเปน ใช้ในบัตรเลือกตั้งระดับประเทศและระดับท้องถิ่น ภาษาเกาหลี ภาษาตากาล็อก (ซึ่งพัฒนามาเป็นภาษาฟิลิปปิน) ภาษาไทย ฯลฯ ใช้ในการสอบใบขับขี่

ประเทศแคเมอรูนมีประชากร ๑๖ ล้านคน มีภาษาพื้นเมืองถึง ๒๖๐ ภาษา แต่มีภาษาราชการเพียง ๒ ภาษา คือ ภาษาอังกฤษ และภาษาฝรั่งเศส แม้ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศจะใช้ภาษาพิดจิน อิงลิชแบบแคเมอรูน (Cameroon Pidgin English) แต่ภาษานี้กลับไม่มีฐานะเป็นภาษาราชการ เป็นเพียงภาษาใช้งานเท่านั้น

ส่วนประเทศไทยมีภาษาจีนและภาษาอังกฤษเป็นภาษาใช้งานมานานนับร้อยปี ในฐานะที่ภาษาอังกฤษเป็นภาษาใช้งานของอาเซียน ประเทศไทยในฐานะสมาชิกของอาเซียน จึงน่าจะไม่มีปัญหาในด้านการเรียนรู้ภาษานี้

สถานภาพของภาษาไทย

มีคำถามอยู่เสมอว่า ภาษาไทยซึ่งเป็นภาษา ๑ ใน ๑๓ ภาษาราชการของอาเซียน จะมีสถานภาพอย่างไรเมื่อประเทศไทยก้าวเข้าสู่ประชาคมอาเซียนอย่างเต็มตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน พ.ศ. ๒๕๕๘

จากผลการประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ ๑๙ ณ เกาะบาหลี ประเทศอินโดนีเซียได้กำหนดให้จัดทำข้อตกลงยอมรับร่วมกัน (Mutual Recognition Arrangements : MRAs) ด้านคุณสมบัติในสาขาวิชาชีพหลัก เพื่ออำนวยความสะดวกในการเคลื่อนย้ายนักวิชาชีพ หรือแรงงานเชี่ยวชาญ หรือผู้มีความสามารถพิเศษของอาเซียนได้อย่างเสรี

ข้อตกลงดังกล่าวทำให้ในอนาคตนักวิชาชีพหรือผู้ใช้แรงงานในด้านต่าง ๆ สามารถเลือกไปทำงานในประเทศสมาชิกอาเซียนได้อย่างอิสระ โดยเบื้องต้นได้กำหนดครอบคลุมถึง ๗ อาชีพหลัก คือ วิศวกรรม (Engineering Services) การพยาบาล (Nursing Services) สถาปัตยกรรม (Architectural Services) การสำรวจ (Surveying Qualifications) การบัญชี (Accountancy Services) ทันตแพทย์ (Dental Practitioners) และแพทย์ (Medical Practitioners) นอกจากนี้วิชาชีพต่อไปที่จะได้รับการประกาศก็คือการท่องเที่ยว (Tourism)

การเคลื่อนย้ายนักวิชาชีพในกลุ่มอาชีพดังกล่าวมีผลดีต่อประเทศไทยเนื่องจากในภาพรวม สถานบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาในไทยมีศักยภาพในด้านการผลิตบุคลากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะช่วยให้ผู้จบการศึกษาในสายวิชาชีพทั้งหมดตั้งแต่ระดับปริญญาตรีจนถึงปริญญาเอกมีตลาดงานที่เปิดกว้างมากขึ้น ซึ่งการที่คนไทยสามารถไปทำงานในประเทศอาเซียนได้อย่างเสรีนั้นสภวิชาชีพหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดูแลมาตรฐานอาชีพดังกล่าวคงต้องทำงานอย่างหนักเพื่อรักษามาตรฐานของผู้จบวิชาชีพจากประเทศไทยหรืออาจต้องยกระดับมาตรฐานให้สูงขึ้นไปอีก เพื่อแข่งขันกับนานาชาติในระดับสากล อาจกล่าวได้ว่าข้อตกลงเคลื่อนย้ายแรงงานเสรีในกลุ่มประเทศอาเซียน ใน พ.ศ. ๒๕๕๘ แม้จะเป็นโอกาสทองของคนไทยในสายวิชาชีพดังกล่าว แต่ก็มีความที่ต้องระวังคือการที่คนจากประเทศอาเซียนอีก ๙ ประเทศก็สามารถจะเข้ามาทำงานในประเทศไทยได้เช่นกัน

การเตรียมตัวอย่างหนึ่งที่หนีไม่พ้นก็คือ การเตรียมตัวเรื่องภาษาอังกฤษอันเป็นภาษาใช้งานของอาเซียน แล้วภาษาไทยจะมีประโยชน์ต่อไปอย่างไร

คนไทยควรจะเลิกเรียนภาษาไทยแล้วหันไปเรียนภาษาอังกฤษเพียงอย่างเดียวหรือไม่ เพื่อให้สามารถมีชีวิตรอดอยู่ในประชาคมอาเซียนและประชาคมโลกได้

ก่อนที่จะตอบปัญหาข้างต้นนั้นได้ ต้องทำความเข้าใจกันก่อนว่า ภาษาไทยที่กำลังกล่าวถึงนี่คืออะไร

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ กล่าวไว้ว่า

ภาษา น. ถ้อยคำที่ใช้พูดหรือเขียนเพื่อสื่อความของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น ภาษาไทย ภาษาจีน หรือเพื่อสื่อความเฉพาะวงการ เช่น ภาษาราชการ ภาษากฎหมาย ภาษาธรรม; เสียงตัวหนังสือ หรือกิริยาอาการที่สื่อความได้ เช่น ภาษาพูด ภาษาเขียน ภาษาท่าทาง ภาษามือ; (โบ) คนหรือชาติที่พูดภาษานั้น ๆ เช่น มอญ ลาว ทวาย ญ่งห่มและแต่งตัวตามภาษา. (พ.ศ. ร. ๓); (คอม) กลุ่มของชุดอักขระ สัญลักษณ์ และกฎเกณฑ์ที่กำหนดขึ้นเพื่อสั่งงานคอมพิวเตอร์ เช่น ภาษาซี ภาษาจาวา; โดยปริยายหมายความว่าสาระ, เรื่องราว, เนื้อความที่เข้าใจกัน, เช่น ตกใจจนพูดไม่เป็นภาษา เขียนไม่เป็นภาษา ทำงานไม่เป็นภาษา.

ภาษาที่กำลังกล่าวถึงในบทความนี้หมายถึง ภาษาในความหมายแรก คือ “ถ้อยคำที่ใช้พูดหรือเขียนเพื่อสื่อความของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น ภาษาไทย ภาษาจีน” มีรายงานว่า ใน พ.ศ. ๒๕๕๔ ประเทศไทยมีภาษาที่ใช้กันอยู่ประมาณ ๗๐ ภาษา (สุวิไล เปรมศรีรัตน์ ๒๕๕๐ และ สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ ๒๕๔๗) โดยมีผู้ใช้ภาษาไทยกลางอยู่ประมาณ ๒๐ ล้านคน ภาษาไทยถิ่นอีสานประมาณ ๑๕ ล้านคน ภาษาไทยถิ่นเหนือประมาณ ๖ ล้าน

คนไทยถิ่นใต้ประมาณ ๕ ล้านคน ภาษามลายูปัตตานีประมาณ ๓ ล้านคน ภาษาเขมรประมาณ ๒ ล้านคน ภาษาไทยโคราชประมาณ ๒ ล้านคน ภาษาจีนแต้จิ๋วประมาณ ๑ ล้านคน ภาษาที่มีผู้พูดระดับแสนคนก็มี เช่น ภาษาส่วย ภาษากะเหรี่ยง ภาษาผู้ไท ภาษามอญ ภาษากะยาตะวันออก ภาษาพวน ภาษาไทยลื้อ ระดับเกินสามหมื่นคนก็มี เช่น ภาษาไทใหญ่ ภาษาอะข่า ภาษาจีนคะ ภาษาโล่ ภาษาไทยอู้อ ภาษาเมี่ยน ภาษาเปร ภาษาม้ง ภาษาโล่ง ภาษาล่าหู่ ภาษาขมุ ภาษาไพ ภาษาจีนกว๋างต้ง ภาษานอกนั้นก็มีจำนวนผู้ใช้ลดหลั่นกันลงไปจาก ๒ หมื่นคนจนถึงจำนวนร้อย

ด้วยความหลากหลายเช่นนี้จึงต้องใช้ภาษาไทยในถิ่นใดถิ่นหนึ่งเป็นภาษากลางของประเทศ ส่วนเหตุผลที่ว่าภาษาในถิ่นใดจะได้กลายเป็นภาษากลางนั้นก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ มากมาย เช่น เป็นศูนย์กลางของอำนาจต่าง ๆ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม หรือการทหาร ในปัจจุบัน **ภาษาไทยกรุงเทพ** ซึ่งเป็นภาษาไทยกลางถิ่นหนึ่งได้พัฒนาขึ้นมาเป็นภาษากลางของประเทศ โดยได้มีการจัดทำพจนานุกรม และหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ขึ้นมาอย่างมากมายจนถือกันว่าเป็น “ภาษาไทยมาตรฐาน” ซึ่งใช้สอนกันในสถานศึกษา และใช้เพื่อการสื่อสารในระดับประเทศ “ภาษาไทยมาตรฐาน” ซึ่งมักจะเรียกกันสั้น ๆ ว่า “ภาษาไทย” นี้ถือกันว่าเป็นภาษาราชการของประเทศไทยด้วย

ดังได้กล่าวไว้แล้วข้างต้นว่าประเทศไทยมีภาษาที่ใช้กันอยู่ประมาณ ๗๐ ภาษา นั้นย่อมหมายความว่า มีผู้ใช้ภาษาแม่แตกต่างกันประมาณ ๗๐ ภาษาเช่นกัน เมื่อเป็นเช่นนี้จึงมีคำศัพท์ที่น่าสนใจอีก ๒ คำ คือ ภาษาที่ ๑ กับ ภาษาที่ ๒

ภาษาแม่เรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่า**ภาษาแรกหรือภาษาที่ ๑** (first language หรือ L1) ส่วนภาษาที่บุคคลเรียนรู้หลังจากภาษาแรกเป็นภาษาที่มีบทบาทในสังคม ในฐานะภาษาเพื่อการติดต่อสื่อสาร มักเป็นภาษาราชการ เช่น ภาษาชาวเป็นภาษาที่ ๑ ของคนกลุ่มใหญ่ของประเทศอินโดนีเซียซึ่งมีภาษาบาฮาซาอินโดนีเซียเป็น**ภาษาที่ ๒** (second language หรือ L 2) ในประเทศไทยภาษาเขมรสุรินทร์เป็นภาษาที่ ๑ ของคนส่วนใหญ่ในจังหวัดสุรินทร์ซึ่งมีภาษาไทยในฐานะภาษาราชการเป็นภาษาที่ ๒

ฉะนั้น โดยแท้ที่จริงแล้ว ในประเทศไทยนี้มีผู้ใช้ภาษาไทยเป็น “ภาษาแม่” ไม่มากนัก คนส่วนใหญ่ของประเทศจะเรียนรู้ภาษาไทยในฐานะภาษาที่ ๒ แต่การเรียนรู้ภาษาที่ ๒ ของบุคคลเหล่านั้นจะเป็นไปได้อย่างรวดเร็วด้วยสังคมแวดล้อม จนบางคนสามารถเรียนรู้และสลับการใช้ได้อย่างคล่องแคล่ว

อาจจะกล่าวได้ว่า ไม่ว่าจะอะไรจะเกิดขึ้นและเวลาจะผ่านไปอย่างไร ภาษาไทยก็ยังคงมีประโยชน์ต่อการสื่อสารของคนในประเทศไทยที่ใช้ภาษาต่าง ๆ กันถึง ๗๐ ภาษาต่อไป

ภาษาอังกฤษกับอาเซียน

ดังได้กล่าวไว้แล้วข้างต้นว่า ภาษาอังกฤษคือภาษาใช้งานของอาเซียน นั่นก็คือ ภาษาอังกฤษเป็นภาษาที่ใช้สื่อสารกันในกลุ่มประเทศที่มารวมกันเป็นอาเซียน เฉกเช่นที่ภาษาไทยเป็นเครื่องมือสื่อสารของคนไทยทั่วประเทศ

ฉะนั้นชาวอาเซียนรวมทั้งชาวไทยด้วย จึงควรที่จะเรียนภาษาอังกฤษในฐานะภาษาต่างประเทศ แต่ก็อาจจะมีบางคนที่สามารถเรียนรู้ได้ถึงขนาดภาษาที่ ๒ ส่วนที่จะเป็นภาษาที่ ๑ ได้หรือไม่ นั่นก็ต้องเป็นเรื่องของแต่ละบุคคลว่าภาษาแม่ของเขาเป็นภาษาใด

สถานภาพของภาษาอังกฤษในอินโดนีเซีย

ในขณะที่หลายประเทศในอาเซียนรวมทั้งประเทศไทยด้วยกำลังส่งเสริมเรื่องการเรียนรู้ภาษาอังกฤษกันเป็นอย่างมาก แต่กลับมีข่าวว่ากระทรวงศึกษาธิการและวัฒนธรรมของประเทศอินโดนีเซียกำลังมีแผนที่จะยกเลิกการเรียนภาษาอังกฤษในระดับประถมศึกษา ซึ่งทำให้มีทั้งผู้ที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย นี่คือนโยบายที่ผู้กำหนดนโยบายภาษาของอินโดนีเซียต้องตอบ โดยคำนึงถึงสภาพของภาษาอังกฤษในประเทศ (Siregar 2012)

ศาสตราจารย์เบอร์เนิร์ด สโปลสกี (Bernard Spolsky) ผู้เชี่ยวชาญด้านนโยบายภาษากล่าวไว้ว่า นโยบายภาษาจะต้องมีองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ ประการแรกการนำไปปฏิบัติจริงนั่นคือนโยบายที่คิดขึ้นมานั้นสามารถนำไปปฏิบัติจริงได้หรือไม่ ประการที่ ๒ คือ การจัดการ นั่นคือ จะจัดการอย่างไรกับนโยบายที่คิดขึ้นมาเพื่อให้ปฏิบัติได้จริง และประการสุดท้าย ความเชื่อในด้านภาษา ซึ่งเป็นพื้นฐานของแนวคิดนั้น ๆ นอกจากนั้นนโยบายภาษายังเป็นเรื่องของการเลือกอีกด้วย ถ้ายังเป็นนโยบายอยู่ก็ยิ่งถือว่าเป็นเพียงความฝัน ถ้าจะให้เป็นอย่างจริงได้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะต้องเห็นด้วย

การยกเลิกการเรียนการสอนภาษาอังกฤษในระดับประถมศึกษาของประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งถือว่าเป็นการเลือกของรัฐบาลนั้นจะประสบความสำเร็จได้ก็ต้องขึ้นอยู่กับการปฏิบัติและความเชื่อของสังคมด้วย

สังคมอินโดนีเซียเชื่ออย่างไร เราเชื่อหรือไม่ว่าการเรียนภาษาอังกฤษนั้นยังเริ่มได้เร็วที่สุดก็ยิ่งดี ใช่หรือไม่ หลายคนทีเดียวที่ตอบว่าใช่ แต่ถ้าคิดให้ถี่ถ้วนจะใช่เมื่อคำนึงถึงสภาพแวดล้อมปัจจุบันของอินโดนีเซีย

ประการแรก การเริ่มเรียนภาษาอังกฤษในระดับประถมศึกษาไม่ใช่เรื่องของการเลือกที่จะเริ่มเรียนตั้งแต่ยังอายุน้อย ๆ แต่อยู่ที่การเตรียมความพร้อมก่อนที่จะเริ่มเรียน

แอนดี เคิร์กแพทริก (Andy Kirkpatrick) ศาสตราจารย์วิชาภาษาอังกฤษในฐานะภาษานานาชาติ แห่งสถาบันการศึกษาฮ่องกง กล่าวว่า ไม่จำเป็นที่จะต้องเริ่มเรียนภาษาอังกฤษตั้งแต่ยังอายุน้อย ๆ เพื่อให้สามารถใช้ได้คล่อง ตรงกันข้ามกลับจะเป็นอันตรายด้วยซ้ำสำหรับประเทศส่วนใหญ่ในประชาคมอาเซียนที่ยังมีแหล่งความรู้ไม่พอเพียง ยิ่งชาติครูที่มีความรู้ความสามารถในด้านการสอนภาษาอังกฤษ และยังมีสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้อต่อการเรียนประเทศอินโดนีเซียก็ตกอยู่ในสภาพนี้

ประการที่ ๒ ส่วนใหญ่การสอนภาษาอังกฤษต้องแลกกับการสูญเสียบางสิ่งบางอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่น มีพ่อแม่มากมายที่ส่งลูกไปโรงเรียนนานาชาติหรือโรงเรียนสองภาษาซึ่งใช้ภาษาอังกฤษเป็นสื่อการสอนเพื่อให้ลูก ๆ สามารถพูดภาษาอังกฤษสำเนียงอเมริกันหรือบริติช สิ่งที่ได้กลับคืนมาได้นั้นต้องสูญเสียก็คือความคล่องหรือความรู้ภาษาแม่หรือภาษาประจำชาติ

ศาสตราจารย์แอนดี เคิร์กแพทริก กล่าวต่อไปว่า เคยสอนเด็กชั้นอนุบาลที่เด็กทุกคนเรียนภาษาอังกฤษ โดยไม่เรียนภาษาแม่เลย พ่อแม่พอใจมากที่ลูกพูดภาษาอังกฤษตลอดเวลา เขาแปลกใจที่พ่อแม่เหล่านี้ภาคภูมิใจมากทั้ง ๆ ที่ตัวเองไม่สามารถจะสื่อสารกับลูกได้จะโทษก็ไม่ได้ เพราะนี่คือการเลือกของครอบครัว นอกจากนี้เขายังมีเงินเสียค่าเล่าเรียนอีกด้วย พ่อแม่รู้หรือไม่ว่า การเรียนภาษาไม่ใช่เพียงการเรียนภาษา แต่จุดประสงค์ของการเรียนภาษาก็คือการที่สามารถสื่อสารกับผู้อื่นได้

คนอินโดนีเซียส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้ภาษาอังกฤษในชีวิตประจำวัน แต่ใช้ภาษาอินโดนีเซียหรือภาษาแม่อื่น ๆ ภาษาอินโดนีเซียไม่ใช่ภาษาแม่ของชนส่วนใหญ่ในอินโดนีเซีย เพราะประเทศนี้มีภาษาท้องถิ่นมากมาย

สิ่งที่สำคัญที่สุดในเรื่องการเรียนภาษาก็คือ ภาษาแม่เป็นสะพานเชื่อมไปสู่การเรียนรู้ภาษาที่ ๒ และภาษาต่างประเทศ ภาษาแม่ไม่ใช่อุปสรรคของการเรียนภาษาที่ ๒ หรือ ภาษาต่างประเทศ ทางที่ดีที่สุดก็คือต้องให้เด็กเรียนรู้ภาษาแม่ของตนให้คล่องแคล่วเสียก่อน นี่คือการลงทุนที่จะได้ผลเป็นเลิศต่อไปในอนาคต

ฉะนั้นการตัดภาษาอังกฤษออกจากหลักสูตรประถมศึกษาในอินโดนีเซียจึงไม่ใช่การปิดกั้นอนาคต เขาถือว่าเอาเวลาที่จะต้องไปเรียนภาษาอังกฤษมาสอนภาษาแม่ให้ “แข็งแรง” เสียก่อนและให้รู้จักวัฒนธรรมของตนยิ่งขึ้น ก่อนที่จะไปศึกษาภาษาและวัฒนธรรมอื่น

กล่าวโดยสรุปก็คือ การเรียนภาษาอังกฤษหรือภาษาต่างประเทศอื่น ๆ นั้นเป็นประโยชน์อย่างแน่นอน แต่ควรเรียนเมื่อมีความพร้อมที่จะเรียน นั่นคือครูต้องมีทั้งความรู้ในภาษาและรู้วิธีสอนด้วย ส่วนจะเริ่มเรียนเมื่อใดนั้นไม่เป็นปัญหา เพราะเด็กพร้อมรับ (acquire) ภาษามาตั้งแต่เกิดแล้ว ขอให้ภาษาแม่ของตน “แข็งแรง” เสียก่อนเท่านั้น นอกจากนี้ครูที่มีความรู้ในภาษานั้น ก็ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นเจ้าของภาษาเสมอไป แต่หากเป็นเจ้าของภาษาก็ต้องรู้วิธีสอนด้วย เช่นเดียวกับที่คนไทยที่พูดภาษาไทยได้ไม่สามารถเป็นครูสอนภาษาไทยได้ทุกคน

นโยบายภาษาแห่งชาติ

ดังได้กล่าวไว้แล้วว่าภาษาแม่คือสะพานเชื่อมไปสู่การเรียนรู้ภาษาที่ ๒ และภาษาต่างประเทศ ควรให้เด็กเรียนรู้ภาษาแม่ของตนให้คล่องแคล่วเสียก่อนจึงจะไปเรียนภาษาอื่นต่อไปได้

นโยบายภาษาสำหรับประเทศไทยที่กำลังร่างกันอยู่นี้ก็ถือว่า ภาษาแม่เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด ในกรณีของคนสุรินทร์ที่พูดภาษาเขมรสุรินทร์หรือเขมรถิ่นไทย เมื่อเข้าโรงเรียนหรือต้องการจะสื่อสารกันในระดับชาติก็ต้องใช้ภาษาไทย ในกรณีนี้ภาษาเขมรถิ่นไทยถือเป็นภาษาที่ ๑ ส่วนภาษาไทยเป็นภาษาที่ ๒ ซึ่งการเรียนรู้ภาษาที่ ๒ ในลักษณะนี้ไม่ใช่เรื่องยาก เพราะสภาพแวดล้อมช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ภาษาไทยอยู่แล้ว หากคนสุรินทร์ที่รู้ภาษาเขมรถิ่นไทยและภาษาไทยแล้วมีความประสงค์จะเรียนภาษาเขมรพนมเปญและภาษาอังกฤษต่อไปก็สามารถเรียนภาษาทั้งสองนี้ได้ในฐานะภาษาต่างประเทศ ซึ่งเมื่อเทียบกันแล้วคนสุรินทร์ที่ใช้ภาษาเขมรถิ่นไทยเป็นภาษาแม่จะต่อยอดไปถึงภาษาเขมรพนมเปญได้ง่ายกว่าภาษาอังกฤษ ในทำนองเดียวกันคนไทยทาง ๓ จังหวัดภาคใต้ที่ใช้ภาษามลายูปาตานีเป็นภาษาที่ ๑ ก็สามารถจะเรียนภาษาไทยเป็นภาษาที่ ๒ และเรียนภาษามลายูเซีย มาเลย์ในสิงคโปร์ มลายูบรูไน และอินโดนีเซีย เป็นภาษาต่างประเทศต่อไปได้อย่างง่ายดาย

ปัญหาเรื่องการสื่อสารกับประเทศต่าง ๆ ในประชาคมอาเซียนจึงไม่น่าจะใช่เรื่องยากสำหรับประเทศไทย เพราะนอกจากภาษาอังกฤษที่สนับสนุนให้คนไทยทั่วไปเรียนแล้ว เราก็มียุคนไทยตามชายแดนที่สามารถสื่อสารภาษาเพื่อนบ้านได้ ไม่ว่าจะเป็น ลาว กัมพูชา เวียดนาม มาเลเซีย หรือ พม่า ขอเพียงทำให้ภาษาแม่หรือภาษาที่ ๑ ซึ่งเป็นสะพานเชื่อมให้แข็งแรงเสียก่อน แล้วต่อจากนั้นจะเรียนภาษาที่ ๒ หรือ ภาษาต่างประเทศต่อไปได้อย่างง่ายดายเช่นกัน

ฉะนั้นถ้าคนไทยอยากเรียนภาษาอังกฤษให้ได้ดี ก็ต้องเรียนภาษาไทยให้ “แข็งแรง” เสียก่อน จึงจะสามารถเรียนภาษาอังกฤษหรือภาษาต่างประเทศอื่น ๆ ต่อไปได้อย่างไม่ยากนัก

ภาษาไทยแบบชาตินิยม

“ภาษาไทยแบบชาตินิยม” คือภาษาไทยตามวัตถุประสงค์พิเศษ ที่ผู้มีอำนาจอยากให้เป็น ดังจะเห็นได้จาก ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยรฐนิยม ฉบับที่ ๙ เรื่อง **ภาษาและหนังสือไทยกับหน้าที่พลเมืองดี** ซึ่งประกาศใน ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๘๓ ความว่า

๑. ขนชาติไทย จะต้องยกย่อง เคารพ และนับถือภาษาไทย และต้องรู้สึกเป็นเกียรติยศในการพูดหรือใช้ภาษาไทย

๒. ขนชาติไทยจะต้องถือว่า หน้าที่ของพลเมืองไทยที่ดีประการหนึ่งนั้น คือ ศึกษาให้รู้หนังสือไทยอันเป็นภาษาของชาติ อย่างน้อยต้องให้อ่านออกเขียนได้ ประการที่สอง ขนชาติไทยจะต้องถือเป็นหน้าที่อันสำคัญในการช่วยเหลือสนับสนุนแนะนำชักจูงให้พลเมืองที่ยังไม่รู้ภาษาไทย หรือยังไม่รู้หนังสือไทยได้รู้ภาษาไทย หรือให้รู้หนังสือไทยจนอ่านออกเขียนได้

๓. ขนชาติไทยจะต้องไม่ถือเอาสถานที่กำเนิด ภูมิลำเนาที่อยู่ หรือสำเนียงแห่งภาษาพูดที่แปร่งไปตามท้องถิ่น เป็นเครื่องแสดงความแตกแยกกัน ทุกคนต้องถือว่า เมื่อเกิดมาเป็นชนชาติไทย ก็มีเลือดไทยและพูดภาษาไทยอย่างเดียวกัน ไม่มีความแตกต่างกันในการกำเนิดต่างท้องถิ่นหรือพูดภาษาไทยด้วยสำเนียงต่าง ๆ กัน

๔. ขนชาติไทยจะต้องถือเป็นหน้าที่ในการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีแห่งชาติ ช่วยแนะนำชักชวนกันสั่งสอนผู้ที่ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจหน้าที่พลเมืองดีของชาติให้รู้ได้เข้าใจในหน้าที่พลเมืองดีแห่งชาติไทย

ผู้ลงนามในประกาศนี้ก็คือ **จอมพล ป. พิบูลสงคราม** นายกรัฐมนตรีในสมัยนั้น เวลาผ่านไปกว่า ๗๐ ปี (ขณะที่เขียนนี้คือ พ.ศ. ๒๕๕๖) แนวคิดนี้ก็ยังคงดำรงอยู่ แนวคิดในข้อ ๑ และ ข้อ ๒ ยังสะท้อนให้เห็นได้ในนโยบายการศึกษาปัจจุบัน และยังคงยกย่องมากขึ้นในวันที่ ๒๙ กรกฎาคม ของทุกปี เนื่องในวันภาษาไทยแห่งชาติ ส่วนแนวคิดในข้อ ๓ นั้น แม้จะเริ่มมีการยกย่องผู้ใช้ภาษาไทยถิ่นดีเด่น แต่บางครั้งก็ยังมีการแอบหัวเราะเยาะหรือดูถูกดูหมิ่น “ผู้ที่พูดภาษาแปร่งไปตามท้องถิ่น” หรือยกย่องภาษาถิ่นหนึ่งที่ได้รับเลือกให้เป็น “ภาษามาตรฐาน” (ด้วยเหตุผลของการสื่อสาร) ให้อยู่ในสถานภาพที่เหนือกว่า ดังจะเห็นได้จากคำพูดหรือข้อเขียนบางชิ้นที่สะท้อนออกมาทั้งโดยรู้ตัวบ้างไม่รู้ตัวบ้าง ในปัจจุบันนี้ แนวความคิด “ภาษาไทยแบบชาตินิยม” ยังคงดำรงอยู่แม้จะไม่มีการประกาศออกมาอย่างชัดเจน ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลกและ “ชนชาติไทย” เอง

ภาษาไทยที่คนไทยควรเรียน

ในความคิดของนักภาษาศาสตร์ คนเราเกิดมาพร้อมกับความสามารถที่จะรับภาษาแม่ สิ่งที่เราได้รับก็คือภาษาที่ได้จากรอบด้าน ทั้งจากครอบครัวและสังคม คนใช้ความสามารถที่มีอยู่ในความเป็นคนวิเคราะห์หลักเกณฑ์ของภาษาที่ได้รับเข้ามา แล้วสังเคราะห์ออกมาเป็นภาษาที่ใช้สื่อสารกับผู้อื่น เปรียบได้กับคอมพิวเตอร์ ที่มีโปรแกรมอยู่ในตัว “ภาษา” ที่รับเข้ามาก็เปรียบเสมือนหนึ่ง “Input” ที่เข้ามาให้โปรแกรมทำหน้าที่ประมวลผล (process) แล้วปล่อย “output” หรือ “ภาษา” ที่ใช้สื่อสารกับผู้อื่นออกไป กระบวนการรับภาษานี้ เริ่มตั้งแต่เกิดจนถึง ๔ ขวบ ๕ ขวบ หรือ ๖ ขวบ แล้วแต่งงานวิจัยที่ค้นพบ

ที่กล่าวมานี้เป็นเรื่องของ “ภาษาแม่” ที่มีได้หมายความว่า ถ้าแม่ผู้ให้กำเนิดเป็นคนไทย ลูกก็ต้องพูดภาษาไทยด้วย แต่มีความหมายว่า “ภาษาแม่” คือ “ภาษาที่เด็กได้รับเป็นภาษาแรก” ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้นซึ่งไม่เกี่ยวกับ “สายเลือด” เราจึงได้เห็นเด็กไทยที่ฝรั่งนำไปเลี้ยง ตั้งแต่แบบเบาะ ไม่สามารถพูดภาษาไทยได้เลย แต่กลับพูดภาษาฝรั่งได้เหมือนฝรั่ง

ภาษาแม่ที่ฟังรู้เรื่องและพูดได้นี้เป็นเพียง “สิ่งที่ปรากฏ” หรือ “what” แต่ผู้พูดไม่สามารถจะบอกได้ว่า “สิ่งที่ปรากฏนั้นมีกฎเกณฑ์ใดครอบคลุมอยู่” หรือ “why” หน้าที่ “บรรยายกฎที่ควบคุมภาษาอยู่” จึงเป็นหน้าที่ของนักภาษาศาสตร์ที่จะต้องวิจัยค้นคว้าแล้วนำมาบอกเล่า ซึ่งก็อาจจะมีคำอธิบายได้เป็นร้อยเป็นพันแบบ บางแบบก็สามารถใช้อธิบายปรากฏการณ์บางอย่างได้แต่ไม่ใช่ทั้งหมด เราจึงมีสิ่งที่เรียกว่า “ไวยากรณ์” หรือ “หลักเกณฑ์” ทางด้านภาษามากมายหลายแบบ แบบใดอธิบายได้มากก็มีผู้นิยมมากแล้วค้นคว้าต่อยอดกันต่อไป บางแบบก็ใช้อธิบายได้เพียงบางภาษา แต่ไม่ใช่ทั้งหมด

เมื่อถามว่า “ไวยากรณ์” หรือ “หลักเกณฑ์” เหล่านี้มีไว้ให้ใครเรียน ก็ตอบได้ว่าเป็นเรื่องของการศึกษาภาษาในระดับที่เป็น “ศาสตร์” หรือ “ภาษาศาสตร์” นั่นเอง เจ้าของภาษาไทยอาจจะไม่รู้หรือไม่สนใจด้วยซ้ำว่า “ไวยากรณ์” หรือ “หลักเกณฑ์” ที่ควบคุมภาษาไทยที่เขาพูดได้นั้นเป็นอย่างไร เขาอาจจะตอบไม่ได้ว่า อะไรเป็น “คำนาม” อะไรเป็น “คำกริยา” อะไรเป็น “คำบุพบท” แต่เขาพูดภาษาไทยได้อย่างเจ้าของภาษา ในเวลาเดียวกัน เขาอาจจะชี้ได้ว่า “คำนาม” “คำกริยา” “คำบุพบท” อยู่ ณ ตำแหน่งใดในประโยคภาษาอังกฤษเพราะได้เรียน “ไวยากรณ์” อังกฤษมาแล้ว แต่เขาอาจจะพูดภาษาอังกฤษไม่ได้ก็ได้

การเรียน “ไวยากรณ์” อาจจะสำคัญสำหรับการเรียนภาษาต่างประเทศ แต่อาจจะไม่สำคัญสำหรับการเรียนภาษาแม่ก็ได้ สิ่งที่สำคัญกว่า “ไวยากรณ์” ก็คือ “การใช้ภาษา” ให้เหมาะสมแก่กาล เทศะ และบุคคล ในสังคมชั่วระยะเวลาหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากตำราภาษาไทยที่เคยมีมา ตั้งแต่ จินตามณี จนถึง แบบเรียนหลวง ของ **พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)** ซึ่งเป็นแบบเรียนชุดหนึ่งที่ประกอบด้วยหนังสือ ๖ เล่ม คือ มูลบทบรรพกิจ วาหนิต์นิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวพจน์พิจารณ์ และ พิศาลการันต์ ตำราเหล่านี้ไม่เคยสนใจเรื่องการแบ่งประเภทคำเป็น “คำนาม” “คำกริยา” ฯลฯ มีแต่จะสนใจเรื่องการเขียนอ่านและการใช้ภาษา

ตำราในรุ่นต่อจากนั้นเริ่มมีเรื่องของภาษาศาสตร์เข้ามาปะปน โดยยึดถือการวิเคราะห์ภาษาแบบใดแบบหนึ่ง ซึ่งก็เป็นเพียงรูปแบบหนึ่งของการวิเคราะห์เท่านั้น บางตำราก็ถือตามแบบภาษาอังกฤษ บางตำราก็บอกว่าไม่มี “คำบุพบท” บางตำราก็บอกชื่อชนิดคำเหมือนเดิมแต่ให้คำจำกัดความต่างกัน บางตำราก็ใช้กฎเกณฑ์ “ตามใจฉัน” ผู้เรียนจึงเริ่มสับสนว่าจะให้เชื่อแบบไหน ที่สำคัญก็คือคนไทยทั่วไปที่เรียนภาษาไทยสนใจเรื่อง “การใช้ภาษา” ตามยุคสมัยมากกว่า “ไวยากรณ์” มีคนไทยเพียงบางกลุ่มเท่านั้นที่สนใจเรียนภาษาไทยในแบบที่เป็น “ศาสตร์” ผู้เรียนส่วนใหญ่จึงเริ่มเบื่อหน่ายการเรียนภาษาไทย เพราะถูกบังคับให้เรียนสิ่งที่เขาไม่ต้องการ ดังที่จะเห็นได้จากรายงานผลสัมฤทธิ์ของการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยของคนไทยที่ไม่น่าเชื่อว่า ผู้ใช้ภาษาไทยเป็นภาษาแม่จะตกวิชาภาษาไทยได้อย่างไร เขาสอบตกวิชาอื่นที่ไม่ใช่ภาษาไทยที่เขาควรจะเรียนหรือไม่

บทสรุป

ข้อเท็จจริงที่นักภาษาศาสตร์ยอมรับกันมานานแล้วก็คือ “ภาษาที่ยังไม่ตายย่อมเปลี่ยนแปลง” ภาษาไทยก็หนีไม่พ้นสังขธรรมข้อนี้ ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จะต้องเกิดขึ้นอย่างแน่นอน ความเปลี่ยนแปลงเรื่องแรกก็คือ “เสียง” โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือเสียงสูงต่ำที่เราเรียกว่าเสียงวรรณยุกต์ มีผู้วิเคราะห์วิจัยกันมากมายว่า เสียงวรรณยุกต์ที่เรารู้จักกันในทุกวันนี้ คนไทยแต่เดิมอาจจะออกเสียงไม่เหมือนกับในปัจจุบันนี้ก็ได้ แม้แต่เรื่องการแบ่งพยัญชนะออกเป็นอักษรสามหมู่ คือ กลาง สูง ต่ำ นั้น ก็ยังน่าสงสัยว่า สมัยก่อนออกเสียงแบบเดียวกับที่เราออกอยู่ในทุกวันนี้หรือไม่ ฉะนั้นการมุ่งมั่นว่า คำนั้นต้องออกเสียงสูงต่ำอย่างนี้จึงเป็นเรื่องที่น่าสงสัยว่า ใช้อะไรเป็นเกณฑ์

ความเปลี่ยนแปลงเรื่องที่สองก็คือ รูปร่างของตัวอักษร ตั้งแต่พยุภชนะ สระ วรรณยุกต์ และเครื่องหมายต่าง ๆ ผู้ที่เรียนเรื่องประวัติภาษาไทยมาแล้วคงจะยืนยันได้ที่ว่า ตัวอักษรที่เรารู้จักกันทุกวันนี้มีวิวัฒนาการมาอย่างไร ใครอยากอ่านเอกสารโบราณได้ก็ต้องไปเรียนวิชาการอ่านจารึกโบราณ ตัวอย่างง่าย ๆ ก็คือ ไม่โทที่เรารู้จักกันในทุกวันนี้เมื่อก่อนมีรูปร่างเหมือนกากบาทหรือตีนกา ยิ่งขณะนี้มีการทำชุดตัวอักษรหรือ font แบบต่าง ๆ ออกมาอย่างมากมาย รูปร่างของตัวอักษรจึงเปลี่ยนไปอย่างไม่หยุดยั้ง

ความเปลี่ยนแปลงเรื่องที่ ๓ ก็คือ การเลือกใช้คำ สมัยก่อนใช้ว่า “พอกู” ตอนนี้จะให้สุภาพก็ต้องพูดว่า “พ่อผม” “พ่อดิฉัน” “พ่อฉัน” “บิดาข้าพเจ้า” ฯลฯ คำบางคำสมัยก่อนถือว่าไม่สุภาพ เช่น ในสมัยรัชกาลที่ ๔ คำว่า “อ้วน/ผอม” ใช้ได้กับสัตว์เท่านั้น แต่สมัยนี้จะใช้กับคนก็ได้ คำบางคำสมัยก่อนมิได้มีความหมายเชิงลบ แต่ปัจจุบันใช้ไม่ได้ เช่น “ดัดจริต” แม้แต่คำบุพเพก็เปลี่ยนไป เช่นในสมัยรัชกาลที่ ๔ ใช้ว่า “ให้แก่” และ “มาแต่” แต่ปัจจุบันใช้ว่า “ให้กับ” และ “มาจาก”

ความเปลี่ยนแปลงเรื่องที่ ๔ ก็คือ อิทธิพลของภาษาต่างประเทศย่อมเปลี่ยนไปตามยุคสมัย สมัยหนึ่งภาษาบาลีสันสกฤตและภาษาเขมรมีอิทธิพลมาก จึงมีการยืมคำภาษาดังกล่าวมาใช้ในภาษาไทยอย่างมากมาย เช่น พุทธ ศาสนา ทบวง ฯลฯ แต่ปัจจุบันภาษาอังกฤษมีอิทธิพลมาก จึงมีการยืมคำภาษาอังกฤษมาใช้ เช่น โหวต โหลด คอมพิวเตอร์ ฯลฯ แม้แต่โครงสร้างของประโยคก็เปลี่ยนไป สมัยที่ภาษาบาลีสันสกฤตมีอิทธิพลมาก ภาษาไทยก็มีการใช้บุพเพและคำสันธานมากขึ้น ครั้นมาถึงสมัยปัจจุบันภาษาอังกฤษมีอิทธิพลมาก ภาษาไทยก็มีการใช้คำว่า “ถูก” ตามแบบ passive voice ในภาษาอังกฤษมากขึ้น

อนาคตของภาษาไทยในประชาคมอาเซียนจึงขึ้นอยู่กับการตระหนักถึงข้อเท็จจริงดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น แล้วปรับปรุงการเรียนการสอนภาษาไทยให้เหมาะสม เพื่อให้สามารถเป็นพื้นฐานเพื่อการเรียนภาษาต่างประเทศ โดยเฉพาะภาษาอังกฤษที่เป็นภาษาใช้งานของอาเซียนต่อไป

บรรณานุกรม

คณะกรรมการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ตามนโยบายภาษาแห่งชาติ ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๕.

นววรรณ พันธุเมธา. ไวยากรณ์ไทย. กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๒๕.

บรรจบ พันธุเมธา. ลักษณะภาษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๙.

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยรฐนิยม ฉบับที่ ๙ เรื่อง ภาษาและหนังสือไทยกับหน้าที่พลเมืองดี ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๘๓.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖.

วิจิตรน ภาณุพงศ์. โครงสร้างภาษาไทย:ระบบไวยากรณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๑.

ศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), พระยา. มูลบทบรรพกิจ วาหนีตินิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวยกรณ์พิจารณา พิศาลการันต์ แบบสอนหนังสือไทย. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๘.

ศิลปากร, กรม. จินตามณี เล่ม ๑-๒ กับ บันทึกเรื่องหนังสือจินตามณี และ จินตามณี ฉบับพระเจ้าบรมโกศ. พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๐๔.

_____. ประถม ก กา ประถม ก กา หัดอ่าน ปฐมมาลา อักษรนิติ แบบเรียนหนังสือไทย ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๐๖.

สุวิไล เปรมศรีรัตน์. “สถานการณ์ความหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรมในประเทศไทย,” วารสารภาษาและวัฒนธรรม. นครปฐม : สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท, มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๐.

สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ. แผนที่ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในประเทศไทย. (Ethno-linguistic Mapping of Thailand). กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ศุภสภา, ๒๕๔๗.

อุดม วโรตม์ลิขิตดี. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับภาษา. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕.

_____. ภาษาศาสตร์เบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ ๑๙. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐.

_____. มุมต่างทางภาษา ตามวิถีภาษาศาสตร์. กรุงเทพฯ : ต้นธรรม, ๒๕๔๔.

_____. ไวยากรณ์ไทยในภาษาศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง ๒๕๕๕.

อุปกิตศิลปสาร, พระยา. **หลักภาษาไทย**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓.

Siregar, Fenty Lidya. “Will the real language policy stand up?” in *The Jakarta Post* (November 3, 2012).

<http://www.aseanthai.net/about-asean-2.php> (สืบค้นเมื่อ ๒๕ พ.ค. ๒๕๕๖)

Abstract Future of Thai Language in ASEAN

Nitaya Kanchanawan

*Associate Fellow of The Academy of Arts,
The Royal Institute, Thailand*

Although English is working language of ASEAN, the role of Thai language is not diminished. Thai language, as mother tongue or native language, is the foundation for further studying of other languages, either as L2 or foreign languages. If the knowledge of one's native language is not “sufficient” the studying of other languages will be rather ineffective. Present day Thai language, however, should be reinvestigated so that the body of knowledge and the teaching technique may be improved to suit the current situation.

Keywords : ASEAN, Thai, English, mother tongue, native language, home language, official language, working language, L1, L2, foreign language

กลองดี ปี่สยาม

ชนก สาคริก

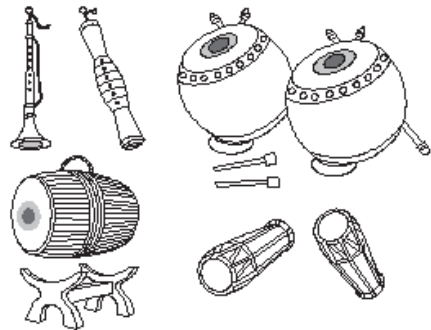
ภาควิชาดุริยางคศิลป์ สำนักศิลปกรรม

บทคัดย่อ

เครื่องดนตรีเช่นปี่และกลองของไทยนั้นดูจะเป็นที่นิยมใช้บรรเลงกันในโอกาสทั่วไปของสังคมไทยมากที่สุด เช่น ในวงมโหรี ปี่พาทย์ วงดนตรีพื้นบ้านทั่วไป หรือแม้แต่ในงาน “พระราชพิธีสำคัญ” ของประเทศ เป็นต้น บทความนี้จะนำเรื่องราวที่น่าสนใจของปี่และกลองชนิดต่าง ๆ ซึ่งนิยมใช้บรรเลงกันมาเล่าให้ฟัง

ปี่ไทย

เครื่องดนตรีที่ให้กำเนิดเสียงด้วยการใช้ปากเป่านั้นมีปรากฏอยู่ทั่วทุกสังคมในโลกมาตั้งแต่ครั้งโบราณ “ปี่ของไทย” เป็นเครื่องดนตรีที่มีลักษณะสวยงามโดดเด่นและมีกระแสเสียงดังไพเราะน่าฟังไม่แพ้ปี่ของชาติใด ความเป็นมาของปี่ จึงเป็นเรื่องราวที่น่าสนใจ

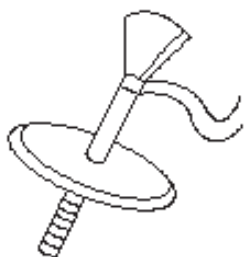
ประวัติความเป็นมาของเครื่องดนตรีประเภท เครื่องเป่า

เครื่องดนตรีประเภทเครื่องเป่ามีประวัติความเป็นมายาวนานคู่กันกับสังคมของมนุษย์มาโดยตลอด ได้มีการค้นพบกระดูกสัตว์ซึ่งถูกนำมาเจาะรูเรียงกันหลายรูเพื่อใช้นิ้วมือกดแล้วเป่าให้เกิดเป็นเสียงต่าง ๆ นอกจากนั้น ยังมีการค้นพบเครื่องเป่าที่ทำด้วยดินเผาเป็นรูปทรงต่าง ๆ โดยเจาะรูไว้รอบ ๆ หรือท่อนกระบอกไม้ไผ่เจาะรูซึ่งสามารถนำมาเป่าเป็นเสียงดนตรีได้

สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นชัดเจนว่า เครื่องดนตรีที่ให้เสียงด้วยการใช้ปากเป่านั้นมีมานานแล้ว โดยกำเนิดขึ้นเป็นเครื่องดนตรีที่เราเรียกว่าขลุ่ยก่อน ต่อมาจึงพัฒนามาเป็นปี่ ดังที่เห็นกันในปัจจุบัน

ประวัติความเป็นมาของปี่

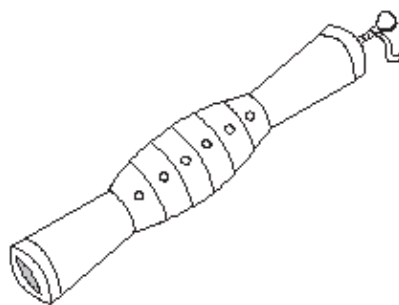
ปี่นั้นเป็นเครื่องดนตรีที่มีพัฒนาการมาจาก “ขลุ่ย” โดยปรับปรุงอุปกรณ์เสริมในการเป่าให้มีความซับซ้อนมากขึ้น คือแทนที่จะให้กำเนิดเสียงด้วยการเป่าลมลงไปในตัวลำโพง

ภาพลิ้นปี่

ของเครื่องดนตรีโดยตรง กลับใช้วัสดุที่เรียกว่า “ลิ้นปี่” มาเป่าแทน ทำให้เสียงดนตรีที่เกิดจากปี่มีความก้องกังวานชัดเจนมากขึ้น ทั้งยังให้กระแสนเสียงที่มีความลั่นสะเทือนพลีไหว่น่าฟังไปอีกแบบหนึ่ง เครื่องดนตรีประเภทปี่นี้มีปรากฏให้พบเห็นกันอยู่ทั่วไปในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทยของเราด้วย แสดงว่าเครื่องดนตรีชนิดนี้เป็นที่นิยมของประชาชนทั่วโลก ต่อไปจะขอเล่าถึงประวัติความเป็นมาของ “ปี่” ในวงการดนตรีไทยกันบ้าง

ปี่ของไทยมีปรากฏมาตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี โดยแต่เดิมใช้เป่าบรรเลงในวงปี่พาทย์หรือบรรเลงประกอบในการเล่นหนังใหญ่ การแสดงโขน หรือการแสดงละครนอก ซึ่งใช้ผู้ชายล้วนเป็นผู้แสดง ต่อมาเมื่อได้มีการปรับปรุง “ละครใน” (ละครในวังหลวง) โดยใช้ผู้หญิงเป็นผู้แสดงและปรับปรุงการแสดงโขนเป็นแบบ “โขนโรงใน”

ภาพปี่นอก

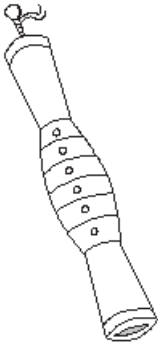
ขึ้น จึงมีการแก้ไขปรับปรุงเครื่องดนตรีใหม่ให้เหมาะสมโดยเฉพาะปี่ที่เคยใช้เป่ามาก่อนหน้านั้น ได้แก่ ไขขนาดและปรับแต่งเสียงใหม่ให้มีเสียงใหญ่ทุ้มนุ่มนวลมากขึ้น แล้วเรียกปี่ที่แก้ไขปรับปรุงใหม่นี้ว่า “ปี่ใน” (หมายถึง ใช้บรรเลงกับละครใน) ส่วนปี่เลาเดิมที่เคยใช้บรรเลงกันมาก่อนหน้านั้น เรียกว่า “ปี่นอก” (ใช้บรรเลงกับละครนอก)

นอกจากนั้น ยังมีอีกชนิดหนึ่งซึ่งนิยมใช้บรรเลงกับการเล่นหนังใหญ่ ปี่ชนิดนี้มีขนาดรูปร่างและเสียงอยู่ระหว่างปี่นอกกับปี่ใน จึงเรียกปี่ชนิดนี้ว่า “ปี่กลาง” ดังนั้น ปี่ตระกูลนี้จึงแบ่งออกเป็น ๓ ขนาดคือ ปี่นอก (เล็กสุด) ปี่กลาง (ขนาดกลาง) และปี่ใน (ขนาดใหญ่ที่สุด)

ต่อมาในภายหลังจึงได้มีผู้คิดประดิษฐ์ปีขึ้นมาอีกแบบหนึ่งซึ่งมีขนาดและเสียงอยู่ระหว่างปีนอกกับปีกลางแล้วเรียกปีชนิดนี้ว่า “ปีนอกต่ำ” แต่ไม่เป็นที่นิยมบรรเลงกันมากนัก

ลักษณะของปีใน

ภาพปีใน

ปีใน เป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องเป่า ส่วนที่ใช้มือจับขณะที่บรรเลงเรียกว่า “เลापี้” ปกติเลापี้ทำด้วยไม้แก่นที่กลึงให้เป็นรูปบานหัวบานท้าย โดยช่วงตรงกลางมีลักษณะป่องพองและภายในกลวง ทางด้านบนของเลापี้เจาะรูกลมเล็ก ๆ ไว้สำหรับใส่ “กำพวด” และ “ลั่นปี” ส่วนทางด้านล่างบานออกเป็นปากลำโพง โดยมักจะใช้ งา ชัน หรือวัสดุอย่างอื่นมาหล่อเสริมทั้งตอนหัวและตอนท้าย และเรียกส่วนที่เสริมขึ้นมาใหม่นี้ว่า “ทวน” ทางด้านหัวเรียกว่า “ทวนบน” ส่วนทางด้านท้ายเรียกว่า “ทวนล่าง” ตรงบริเวณช่วงที่ป่องกลางเจาะรูกลมเรียงกันไว้ตามแนวยาวจำนวน ๖ รู สำหรับใช้นิ้วกดบังคับเพื่อเปลี่ยนเสียงขณะที่บรรเลง ลั่นปีนั้นทำด้วยใบตาลพับซ้อนกัน ๔ ชั้น ตัดเป็นรูปวงกลมผูกติดไว้กับท่อโลหะกลมเล็ก ๆ มีลักษณะเรียวยาวเรียกว่า กำพวด และก่อนที่จะเป่าปีต้องนำเอาลั่นปีไปแช่ให้เปียกน้ำเสียก่อน ตัวลั่นปีผูกเชือกติดไว้กับกำพวดด้วยวิธีการผูกเงื่อนที่เรียกว่า “ตะกรุดเบ็ด” ปัจจุบัน ปีใน เป็นปีที่นิยมบรรเลงกันมากที่สุดในวงปีพาทย์

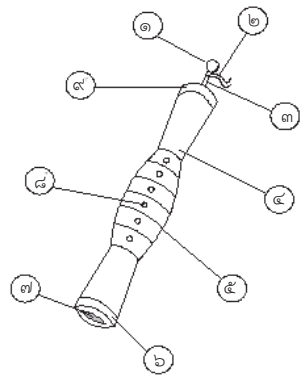
ลักษณะของปีทั้ง ๓ ชนิด ปีใน-มีขนาดใหญ่ที่สุด

ปีกลาง-มีขนาดรองลงมา ปีนอก-มีขนาดเล็กที่สุด

๑. ลั่นปี ทำด้วยใบตาลพับตัดเป็นรูปกลม
๒. เงื่อนตะกรุดเบ็ด เชือกที่ผูกรัดลั่นปี
๓. กำพวด หลอดโลหะเล็ก ๆ ผูกติดกับลั่นปี
๔. เลापี้ ทำด้วยไม้เนื้อแข็งกลวงเจาะรูไว้ ๖ รู
๕. ร่องบนเลापี้ เสาเป็นร่องไว้สำหรับกันมือลั่น

และเพื่อความสวยงาม

๖. ทวนล่าง วัสดุที่นำมาเสริมบนเลापี้
๗. ปากลำโพง เป็นช่องสำหรับให้เสียงออก
๘. รูบังคับเสียง ใช้สำหรับปิดเปิดนิ้วเพื่อเปลี่ยนระดับเสียง
๙. ทวนบน วัสดุที่นำมาเสริมบนเลापี้

ส่วนประกอบต่าง ๆ ของปีใน

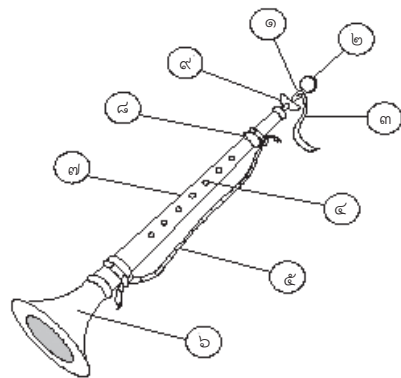
ปี่ไฉน

ปี่ไฉนมี ๒ ท่อนสามารถถอดแยกออกจากกันได้ ท่อนบนเรียวยาวเรียกว่า “เลาปี่” ท่อนล่างปลายบานออกเรียกว่า “ลำโพง” เมื่อนำมาสวมกันเข้าจะมีรูปร่างเรียวยาว ตรงปลาย

บานออกคล้ายดอกกลำโพง ตัวปี่อาจทำด้วยไม้หรืองาก็ได้ ส่วนท่อนลำโพงที่นำมาต่อขึ้นจะควั่น “ลูกแก้ว” ไว้ตรงกลาง ๑ เปลาะที่เลาปี่ด้านบนเจาะรูไว้สำหรับใช้นิ้วกดเพื่อบังคับเปลี่ยนเสียงขณะที่บรรเลงโดยเรียงกันไปตามความยาว ๗ รู และมีรูนิ้วค้ำด้านใต้เลาปี่อีก ๑ รู ซึ่งอยู่ระหว่างรูที่ ๑ กับรูที่ ๒

ของ ๗ รูที่อยู่ทางด้านบน บริเวณเหนือรูที่ ๑ ซึ่งอยู่ทางด้านบนกลึงไม้ควั่นเป็นลูกแก้วไว้ด้วยอีกหนึ่งเปลาะ ลึนปี่ไฉนทำเหมือนลึนปี่ใน คือมีกำแพงที่ปลายผูกลึนใบตาลไว้ ส่วนที่สอดใส่ในเลาปี่เคียนพันไว้ด้วยเส้นด้ายและเหนือเส้นด้ายที่เคียนไว้นั้นมี “กระบังลม” ซึ่งทำด้วยโลหะหรือเศษกะลาทำเป็นแผ่นบาง ๆ ใช้สำหรับรองรับริมฝีปากเพื่อกันเมื่อยปากขณะที่เป่า ปี่ไฉนนี้เข้าใจว่าได้แบบอย่างมาจากเครื่องดนตรีของอินเดียที่เรียกว่า **Shahnai, Surnai** หรือ **Senai** ซึ่งเป็นเครื่องเป่าที่ทำด้วยไม้ ในไตรภูมิพระร่วงมีการกล่าวถึง “ปี่ไฉนแก้ว” ว่าเป่าปี่ไฉนแก้วเลาหนึ่งชื่อว่า “นันทไฉน” แสดงว่าไทยคงจะรู้จักปี่ชนิดนี้และนำมาใช้ตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงสุโขทัยแล้ว แต่เดิมนี่ไฉนคงจะเป็นที่นิยมกันมากจึงปรากฏนามบรรดาศักดิ์ของหัวหน้าวงปี่พาทย์อยู่ในกฎหมายศักดินาว่า “ขุนไฉนยโพราะห์” ซึ่งคงจะหมายถึงผู้ที่เป่าปี่ชนิดนี้ได้ไพเราะนั่นเอง นอกจากนั้นในโคลงนิราศทริภุญชัยซึ่งสันนิษฐานว่าแต่งในสมัยกรุงศรีอยุธยาหรือก่อนหน้านั้นเรียกเครื่องเป่าชนิดนี้ว่า “สละไนย” ปัจจุบันปี่ไฉนนิยมใช้บรรเลงในพิธีกรรม เช่น เป่าประโคมคู่กับแตรสังข์เวลาพระมหากษัตริย์เสด็จออก ในกระบวนแห่พระบรมศพ หรือใช้บรรเลงคู่กับปี่ชวาซึ่งใช้เป่าในขบวนเสด็จพยุหยาตรา

ส่วนประกอบของปี่ไฉน

ส่วนประกอบของปี่ไฉน

๑. กำพวด
๒. ลิ้นปี่
๓. เจียนตะกรุดเบ็ด
๔. รูสำหรับกดนิ้ว
๕. เชือกรั้งลำโพงปี่
๖. ลำโพงปี่
๗. เล่าปี่
๘. ลูกแก้ว
๙. กระบังลม

ปี่ชวา

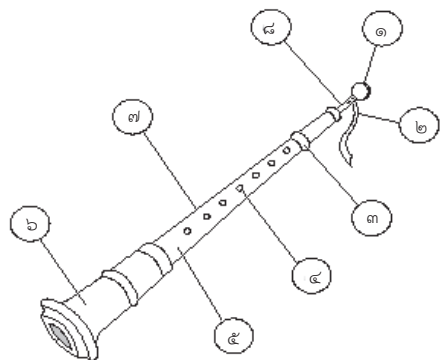
ปี่ชวาแยกออกได้เป็น ๒ ท่อนเช่นเดียวกับปี่ไฉน มีการเจาะรูนิ้วและรูปร่างลักษณะเหมือนกับปี่ไฉนทุกอย่างแต่มีขนาดยาวกว่าปี่ไฉนเล็กน้อย ที่ต่างไปจากปี่ไฉนก็คือตอนบน

ที่ใส่ลิ้นปี่ทำให้บานออกเล็กน้อย ส่วนลิ้นปี่มีลักษณะเหมือนกับลิ้นปี่ไฉนแต่มีขนาดยาวกว่า ไม่ปรากฏหลักฐานเป็นที่แน่ชัดว่าเรานำเอาปี่ชวาเข้ามาใช้ตั้งแต่เมื่อใด แต่เข้าใจว่าจะนำเข้ามาใช้ในช่วงเวลาเดียวกับกลองแขก (กลองสองหน้าแบบหนึ่งของประเทศชวา) อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่า

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นนั้น ปรากฏว่าเราก็มีปี่ชวาใช้ในขบวนพยุหยาตราแล้ว ปี่ชวานั้นนิยมใช้เป่าประกอบการเล่นกระปี่กระบอกและประกอบการแสดงละครนอกเรื่องอิเหนา ตอน รำกริช และใช้ในวงปี่พาทย์นางหงส์กับวงดนตรีที่เรียกว่า “วงปี่ชวากลองแขก” “วงเครื่องสายปี่ชวา” และ “วงบัวลอย” เป็นต้น ทั้งยังนำไปใช้เป่าในขบวนแห่ซึ่ง “จำปี่” จะเป่านำกลองชนะในขบวนพยุหยาตราด้วยเช่นกัน

๑. ลิ้นปี่
๒. เจียนตะกรุดเบ็ด
๓. ลูกแก้ว
๔. รูสำหรับกดนิ้ว
๕. เล่าปี่
๖. ลำโพงปี่
๗. เล่าปี่
๘. กำพวด

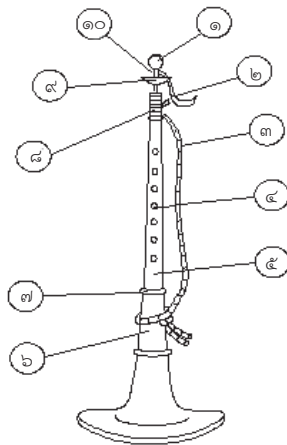
ส่วนประกอบของปี่ชวา

ปี่มอญ

ปี่มอญมีลักษณะเช่นเดียวกับปี่ไฉนและปี่ชวา คือแยกได้เป็นสองส่วนเช่นเดียวกันแต่มีขนาดใหญ่กว่าและยาวกว่า เลาปี่ทำด้วยไม้จริงกลึงให้มีลักษณะเป็นท่อนกลมยาว มีลูกแก้วคั่นอยู่ด้านบน ตรงบริเวณเลาปี่เจาะรูไว้ ๗ รู พร้อมกับมีรูนิ้วค้ำอีก ๑ รู อยู่ด้านล่าง ส่วนท่อน “ลำโพง” นั้นทำด้วยทองเหลืองหรือโลหะอย่างอื่นที่ตีขึ้นรูปเป็นลูกแก้วคั่นกลางเหมือนกัน ตามปรกติเลาของปี่มอญกับลำโพงที่สอดสวมเข้าไปด้วยกันนั้นจะหลวมและหลุดออกจากกันได้ง่าย จึงต้องมีเชือกเส้นหนึ่งผูกตรงส่วนบนของลำโพงแล้วโยงมาผูกไว้กับตัวเลาปี่ตอนบนเหนือลูกแก้ว โดยผูกเคียนเป็นทักษิณาวรรตด้วยวิธีผูกเชือกที่เรียกว่าเงื่อน “สันปลาช่อน” เนื่องจากปี่มอญมีขนาดใหญ่และยาวกว่าปี่ไฉนและปี่ชวามาก ดังนั้น กำพวดของปี่มอญจึงจำเป็นต้องมีขนาดและความยาวมากขึ้นด้วย ปี่มอญมีแผ่นกระบังลมสำหรับกันริมฝีปากของผู้เป่าเช่นเดียวกับปี่ไฉน และใช้บรรเลงในวงปี่พาทย์มอญหรือตามที่ปรากฏอยู่ในหมายรับสั่งในสมัยก่อนที่กล่าวไว้ว่า “ปี่พาทย์รามัญ”

๑. ลิ่นปี่
๒. เงื่อนตะกรุดเบ็ด
๓. เชือกรั้งลำโพง
๔. รูสำหรับคั่นนิ้ว
๕. เลาปี่มอญ
๖. ลำโพงปี่มอญ
๗. ลูกแก้ว
๘. เงื่อนสันปลาช่อน
๙. กระบังลม
๑๐. กำพวด

ส่วนประกอบของปี่มอญ

คำกลอนชมปีไทย

เสียงปีไทย ดังท่ม ฟังนุ่มนวล

สำเนียงปี ก้องไป ในนภา

วิธีเป่า ซับซ้อน ซ่อนเงื่อนไข

ปีของไทย จะหาใคร มาเปรียบปาน

ทั้งแหบโหย คร่ำครวญ ขวนไผ่หา

ให้ลือชา ปีไทย ไร้เทียมทาน

ทั้งเอาไว้ เป็นตำนาน ให้เล่าขาน

ถึงชาติใด ไม่เทียบทาน มาเทียมทัน

กลองสยาม

ตะโพน

ในบรรดาเครื่องดนตรีประเภทกลองที่ใช้บรรเลงกันอยู่ในวงการดนตรีของไทยนั้น “ตะโพน” เป็นกลองที่นักดนตรีไทยให้ความสำคัญและเคารพนับถือมากที่สุด สังเกตได้จากการจัดวางเครื่องดนตรีไทยในปะรำพิธี ให้วงครูดนตรีไทยนั้นจะต้องวางตะโพนเอาไว้สูงที่สุดเสมอ

ประวัติความเป็นมาของกลอง

เครื่องดนตรีประเภท “กลอง” นั้น มีต้นกำเนิดควบคู่กันมาพร้อมกับอารยธรรมของมวลมนุษยชาติเดียว โดยในตอนแรกเป็นแต่เพียงการตีเกราะหรือเคาะท่อนไม้ที่มีลักษณะกลวงอยู่ภายในเพื่อให้เกิดเสียงดัง เป็นสื่อสัญญาณบอกข่าวหรือความหมายแก่กัน ต่อมาเมื่อมนุษย์รู้จักนำเอาแผ่นหนังสัตว์มาใช้ประโยชน์ จึงได้มีการนำแผ่นหนังที่ลอกแล้วมาขึงยึดปิดไว้ตรงช่องว่างของท่อนไม้ที่มีลักษณะกลมกลวง แล้วร้อยรัดด้วยสายหนังให้แน่นจนเกิดเป็นกลองหน้าเดียวขึ้น แล้วใช้มือหรือวัสดุแข็ง ๆ เช่น กระดุกสัตว์หรือท่อนไม้ตีลงไปบนผืนหนังให้เกิดเป็นเสียง หลังจากนั้น จึงได้มีการพัฒนาปรับปรุงขึ้นมาเรื่อย ๆ จนกลายเป็นกลองดังที่ใช้บรรเลงกันอยู่ในปัจจุบัน

ลักษณะของตะโพน

กลองโดยทั่วไปแบ่งออกได้เป็น ๒ ลักษณะใหญ่ ๆ คือ กลองที่ขึ้นหน้าด้วยหนังแผ่นเดียว (เรียกว่า กลองหน้าเดียว) กับกลองที่ขึ้นหน้าด้วยหนังสองแผ่น (เรียกว่า กลองสองหน้า) ตะโพนจัดอยู่ในประเภทกลองที่มี ๒ หน้า โดยมีความกว้างของหน้ากลองไม่เท่ากัน หน้ากว้างเรียกว่า “หน้าเท่ง” หรือ “หน้าเท้ง” มีเสียงทุ้มดังกังวาน เวลาบรรเลงมีกวางอยู่

ทางด้านขวามือของผู้บรรเลงเพื่อให้ตีด้วยมือขวาได้ถนัด อีกหน้าซึ่งเล็กกว่าแต่มีระดับเสียงสูงเรียกว่า “หน้ามัด” อยู่ทางซ้ายมือของผู้บรรเลงเพื่อจะได้ตีด้วยมือซ้าย ขณะที่บรรเลงตัวตะโพนจะถูกวางไว้บนขาตั้งซึ่งเรียกว่า “เท้า” เป็นโครงไม้ที่มีสภาพแข็งแรงตรงด้านบนมีขอบ ๒ ด้าน ซึ่งโค้งเว้าต่ำลงมาเล็กน้อยเพื่อให้เข้ารูปกับ “หุ่น” หรือตัวของตะโพนซึ่งมีลักษณะกลมโค้งเช่นเดียวกัน

แม้ว่าตะโพนจะมีเพียง ๒ หน้าก็จริง แต่มีวิธีตีให้เกิดเป็นเสียงต่าง ๆ ได้มากมาย อย่างน่าพิศวง อาทิเช่น ตึง ปะ ตับ พรึง เท่ง เทิด ถะ ท้ม เพร้ง เพริด พรืด ฯลฯ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้บรรเลงเป็นสำคัญ เสียงที่แตกต่างเหล่านี้เกิดจากการที่ผู้บรรเลงใช้ฝ่ามือทั้งสองข้างตีบังคับเสียงไปบนผืนหน้ากลองทั้งสองด้านอย่างถูกระบบ ดังนั้น ตะโพนจึงเป็นเครื่องดนตรีที่มีศักยภาพเป็นที่น่าอัศจรรย์โดดเด่นกว่ากลองชนิดอื่น ๆ แต่สิ่งสำคัญที่สุดซึ่งทำให้นักดนตรีไทยให้ความเคารพบูชาตะโพนนั้นมาจากตำนานเรื่องหนึ่งที่เล่าขานสืบต่อ ๆ กันมาแต่โบราณ เรื่องราวมีความเป็นมาดังนี้

ตำนานของเพลงสาธุการ

เล่ากันว่าในสมัยที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ใหม่นั้น มีพระพรหมองค์หนึ่งชื่อ “ท้าวผกาพรหม” (บางตำนานกล่าวว่าคือพระอิศวร) เกิดสงสัยในคุณวิเศษขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงได้มาขอทำประลองฤทธิ์โดยให้ผลัดกันหาที่ซ่อนตัวแล้วให้อีกฝ่ายค้นหา ครั้งแรกท้าวผกาพรหมเป็นฝ่ายซ่อนก่อน โดยเนรมิตกายเป็นละอองธุลีที่เล็กที่สุดแล้วหลบลงไปซ่อนอยู่ท่ามกลางกันเกษียรสมุทรซึ่งลึกและดำมืดที่สุด แต่ก็ไม่อาจหลบพ้นสายตาพระญาณขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ ครั้นถึงคราวที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นฝ่ายซ่อนบ้าง พระองค์ทรงเนรมิตพระวรกายให้ย่อเล็กลงเท่าละอองธุลีเช่นเดียวกัน แต่เสด็จขึ้นไปประทับอยู่ในมุนวมวยผมบนเศียรของท้าวผกาพรหม ท้าวผกาพรหมใช้ทิพยเนตรมองค้นหาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจนตลอดทั่วทั้งไตรภพก็ยังไม่สามารถมองเห็นพระพุทธองค์ได้ จึงกล่าวขอยอมแพ้ พระพุทธเจ้าจึงแสดงพระองค์ให้ท้าวผกาพรหมรู้ว่าทรงประทับอยู่บนมวยผมของท้าวผกาพรหมนั่นเอง

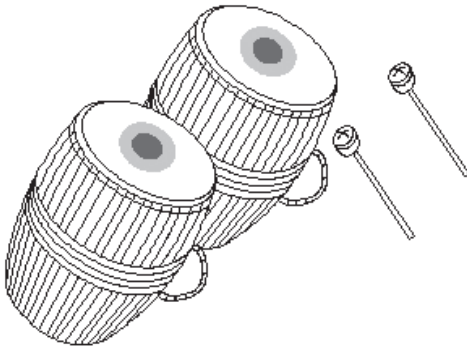
พระพรคนธรรพ

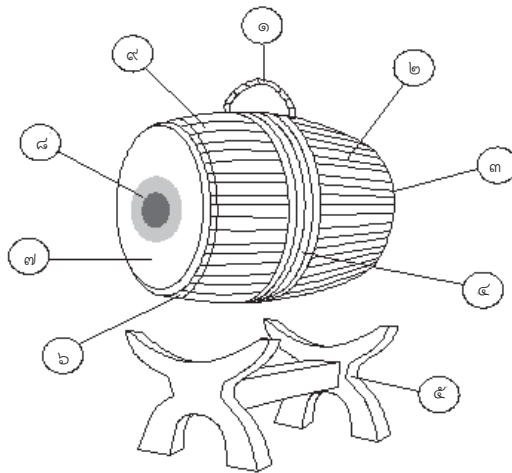
เมื่อท้าวผกาพรหมยอมแพ้แล้วจึงกราบบังคมทูลอัญเชิญให้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จลงมาจากมุนัวยมมอยู่หลายครั้ง แต่ก็ยังทรงประทับนิ่งเฉยอยู่จนเมื่อเหล่าคนธรรพ์พากันประโคมบรรเลงเพลงสาธการขึ้น จึงได้เสด็จลงมาจากเศียรของท้าวผกาพรหม ดังนั้น ในเวลาต่อมาเพลงสาธการจึงกลายเป็นเพลงที่ใช้ประโคมบรรเลงในพิธีเพื่ออัญเชิญองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยเฉพาะและเครื่องดนตรีชิ้นแรกที่เริ่มบรรเลงเพลงสาธการก่อนเครื่องดนตรีชนิดอื่นใดก็คือตะโพนนั่นเอง ดังนั้น นักดนตรีจึงถือว่า “ตะโพน” เป็นเครื่องดนตรีอันศักดิ์สิทธิ์และถือว่าเป็นตัวแทนของพระปรคนธรรพ์ซึ่งเป็นบรมครูของเหล่าคนธรรพ์ทั้งปวงที่บรรเลงประโคมเพลงสาธการเพื่ออัญเชิญสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในครั้งนั้น

กลองตะโพน

วิธีการบรรเลงตะโพนนั้นนอกจากจะใช้บรรเลงตัวเดียวแล้ว ยังมีวิธีการบรรเลงอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งใช้ตะโพน ๒ ลูกที่มีระดับเสียงสูงต่ำแตกต่างกันมาบรรเลงร่วมกันเรียกว่า “กลองตะโพน” วิธีบรรเลงคือนำเอาตะโพนทั้ง ๒ ลูกดังกล่าวมาวางตั้งแบบเดียวกับกลองทัด โดยถอดเท้าออกแล้วใช้ไม้ฉมของระนาดตี มิได้ใช้มือตีเหมือนการบรรเลงตะโพนตามปกติ กลองตะโพนนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเป็นผู้คิดขึ้น และได้นำมาใช้บรรเลงในวงปี่พาทย์ดึกดำบรรพ์ในราวตอนปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงคิดประดิษฐ์ที่ตั้งสำหรับวางรองตะโพนทั้ง ๒ ลูก โดยหันหน้าแท่งของตะโพนขึ้น ให้เอียงลาดมาทางด้านผู้บรรเลง ต่อมา กลองตะโพนนี้ได้ถูกนำไปใช้บรรเลงในวงปี่พาทย์ไม้ฉมแทนกลองทัดในกรณีที่วงดนตรีตั้งอยู่ภายในอาคารเพื่อมิให้มีเสียงดังมากเกินไป

ภาพของกลองตะโพน

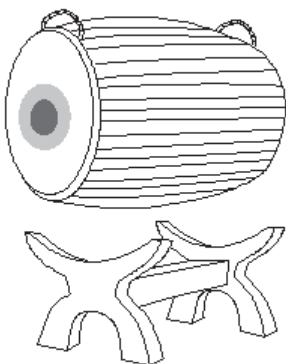

ภาพส่วนประกอบต่าง ๆ ของ ตะโพนไทย

๑. หูหิ้ว	๒. หนังเรียด	๓. หน้ามัด	๔. รัดดอก
๕. เท้าตะโพน	๖. ไส้ละมาน	๗. หน้าเท่ง	๘. ยางรักติดเข้าตะโพน
๙. ฟูนกลอง (ตัวกลอง)			

ตะโพนมอญ

ยังมีตะโพนอีกชนิดหนึ่งซึ่งมีรูปร่างลักษณะคล้ายกับตะโพนไทยมากแต่ใช้บรรเลงรวมอยู่ในวงปี่พาทย์มอญนั่นก็คือ ตะโพนมอญ ตะโพนมอญนั้นมีขนาดใหญ่กว่า ตะโพนไทย ใช้ตีบรรเลงบนขาตั้งที่เรียกว่า เท้า เช่นเดียวกัน แต่นิยมทำลวดลายลงรักปิดทองไว้บนเท้า

ภาพตะโพนมอญ

ด้วยอย่างสวยงาม เสียงของตะโพนมอญดังกว่าตะโพนไทย เนื่องจากมีขนาดใหญ่กว่า ส่วนการบรรเลงของตะโพนมอญนั้นมักจะลงท้ายด้วยเสียง เเท่ง ทิ้ง อยู่บ่อย ๆ และเนื่องจากวงปี่พาทย์มอญนั้นนิยมใช้บรรเลงในงานศพคำว่า “เท่งทิ้ง” จึงถูกนำมาใช้พูดถึงผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว เช่น “ขับรดเร็วอย่างนั้นเดี๋ยวก็เท่งทิ้งหรอก” ส่วนลักษณะทางกายภาพของตะโพนมอญโดยทั่วไปก็คล้ายคลึงกับตะโพนไทยนั่นเอง

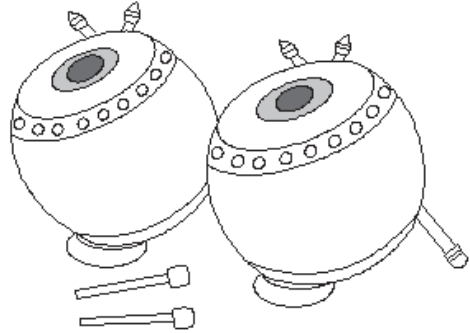

กลองทัด

กลองซึ่งมีขนาดใหญ่ที่สุดในวงปี่พาทย์ไทยก็คือ “กลองทัด” สำหรับหนึ่งมี ๒ ลูก ลูกที่มีเสียงสูงเรียกว่า “ตัวผู้” มีขนาดเล็กกว่า ส่วนลูกที่มีเสียงต่ำเรียกว่า “ตัวเมีย” มีขนาดใหญ่กว่า กลองทัดมีประวัติความเป็นมาดังนี้

ประวัติของกลองทัด

เครื่องดนตรีประเภทกลองนั้นมีอยู่มากมายหลากหลายชนิด ทั้งแบบที่ขึ้นหนัง ๒ หน้า และแบบที่ขึ้นหนังหน้าเดียว เฉพาะในประเทศไทยนั้นก็มีอยู่เป็นจำนวนมากโดยกระจายกันไปทั่วทุกภาค แต่กลองที่มีขนาดใหญ่นั้นมีจำนวนน้อย เพราะการสร้างมีความยากลำบากซับซ้อนมากกว่ากลองขนาดเล็ก นอกจากนั้น ยังต้องมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญในการสร้าง

กลองขนาดใหญ่ คือต้องการให้มีเสียงดังมากเพื่อหวังประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง ยังไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่ากลองทัดนั้นเกิดขึ้นในยุคสมัยใด แต่สันนิษฐานว่าเป็นกลองของคนไทยมาตั้งแต่ครั้งโบราณ กลองชนิดนี้เดิมคงใช้ตีเพื่อบอกสัญญาณกันในระยะไกล ต่อมาจึงได้มีผู้นำกลองทัดมาบรรเลงในวงปี่พาทย์ของไทยเช่น “วงปี่พาทย์เครื่องห้า” ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้น แต่ในยุคนั้นใช้กลองทัดร่วมบรรเลงเพียงลูกเดียว ต่อมาในภายหลังจึงได้มีการพัฒนาทำกลองทัดขึ้นมาเป็น ๒ ลูก ซึ่งมีระดับเสียงสูงต่ำแตกต่างกัน ตัวที่มีเสียงสูงเรียกว่า “ตัวผู้” วางไว้ทางด้านขวามือของผู้ตี เวลาตีมีเสียงดัง ต้ม ต้ม ตัวที่มีเสียงต่ำเรียกว่า “ตัวเมีย” วางไว้ทางด้านซ้ายมือของผู้ตี เวลาตีมีเสียงดัง ต่อม ต่อม เสียงของกลองทัดนั้นมีพลังมาก เวลาที่นั่งฟังใกล้ ๆ เสียงจะสะเทือนเข้าไปถึงทรวงอก จึงเป็นที่มาของคำพูดเปรียบเปรยกันอย่างขำ ๆ ในเวลาที่ตกใจว่า “ใจ ต้ม ๆ ต่อม ๆ” นั่นเอง

ส่วนประกอบของกลองทัด

๑. หูระวึง (ห่วงสำหรับแขวนกลอง)

เนื่องจากกลองทัดมีขนาดใหญ่จึงมีน้ำหนักมาก ดังนั้น ที่บริเวณตรงกลางของตัวกลองจึงทำหูหิ้วโลหะรูปทรงกลมเอาไว้ด้วย เพื่อใช้สำหรับหิ้วกลองหรือสอดไม้ค้ำยันไว้มิให้กลองล้มลงขณะที่วางติดกับพื้น และเรียกห่วงนี้ว่า “หูระวึง”

๒. แส้ (หมุดยึดหนังหน้ากลอง)

เป็นหมุดโลหะที่ใช้ตอกย້ารอบ ๆ ขอบกลองทัด เพื่อให้หน้ากลองตึงและไม่หย่อนง่าย สมัยก่อนใช้ไม้ งา หรือกระดูกสัตว์ เป็นหมุด ต่อมาภายหลังนิยมใช้หมุดโลหะเพราะแข็งแรง ทนทานและสะดวกกว่า

๓. หน้ากลอง

หน้ากลองทำด้วยแผ่นหนังวัวที่ตัดเป็นรูปวงกลม มีชายหุ้มลงมาบนขอบหน้ากลอง เล็กน้อยแล้วติดด้วยวัสดุเหนียวพร้อมทั้งตอกหมุดโลหะยึดตรึงไว้โดยรอบอีกทีหนึ่งเพื่อให้ติดแน่นมากขึ้น

๔. ขาหยั่ง

คือท่อนไม้สองท่อนที่สอดเข้าไปในหุระวังแล้วกางออกเป็นรูปกากบาท เพื่อใช้ค้ำยันมิให้ตัวกลองเอียงล้มลงมาขณะที่บรรเลง

๕. ข้าวตะโพน

เป็นวัสดุเหนียวที่ใช้ติดบนหน้ากลองเพื่อถ่วงเสียงของกลองทัดให้นุ่มนวลขึ้น

๖. หุ่นกลอง

เป็นรูปทรงกระบอกที่มีลักษณะป่องตรงกลางคล้ายกับโองังดินเผาขนาดใหญ่ หุ่นหรือตัวกลองทำด้วยไม้เนื้อแข็งขุดเป็นโพรงกลวงภายในจนทะลุทั้งสองข้าง ขึ้นหนังทั้ง ๒ ด้าน ด้วยแผ่นหนังวัวรูปวงกลมขนาดใหญ่ ตรงบริเวณขอบกลองตอกหมุดโลหะกลม ๆ หรือวัสดุแข็ง เช่น งาช้าง กระดูกสัตว์ หรือไม้ ยึดไว้โดยรอบเรียกว่า “แส้” ตรงกลางหุ่นกลอง ด้านหนึ่งติดห่วงวงกลมไว้สำหรับแขวนกลองเรียกว่า “หุระวัง”

๗. แผ่นรองหุ่นกลอง

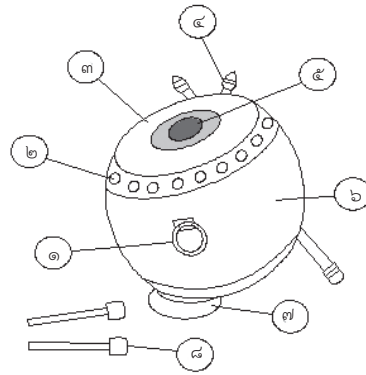
คือวัสดุที่ทำเป็นแผ่นวงกลมมีรูตรงกลางและมีความหนานุ่ม เอาไว้สำหรับรองรับตัวกลองทัดให้ตั้งอยู่มั่นคงยิ่งขึ้นและยังช่วยป้องกันมิให้ผิวกลองด้านล่างครูดกับพื้นแข็ง ๆ จนเป็นรอยชำรุด

๘. ไม้ตีกลองทัด

เป็นไม้กลองที่ทำด้วยไม้เนื้อแข็งขนาดพอเหมาะมือ นิยมหุ้มปลายด้วยวัสดุที่หนา นุ่มเพื่อให้เสียงกลองนุ่มนวลขึ้นขณะที่ตีบรรเลง

๑. หูระวียง
๒. แส้
๓. หน้ากลอง
๔. ขาหยั่ง
๕. ข้าวตะโพน
๖. หุ่นกลอง
๗. แผ่นรองกลองทัด
๘. ไม้ตีกลอง

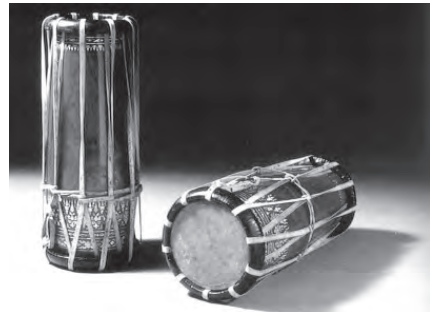
ส่วนประกอบของกลองทัด

กลองแขก

ในวงปี่พาทย์ทั่วไปนั้นมักกลองอยู่ชนิดหนึ่งซึ่งนิยมใช้บรรเลงกำกับจังหวะร่วมอยู่ในวงด้วยเรียกว่า กลองแขก สำหรับหนึ่งมี ๒ ใบ กลองชนิดนี้มีความเป็นมาดังนี้

ประวัติของกลองแขก

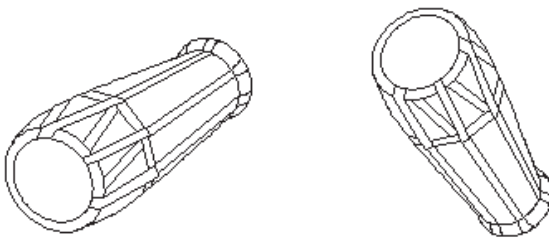
ชนชาติต่าง ๆ ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีอยู่ด้วยกันหลายประเทศ แต่ละประเทศต่างก็มีศิลปวัฒนธรรมที่โดดเด่นเป็นของตนเอง ในด้านดนตรีนั้น แม้ว่าต่างก็มีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองอยู่แล้ว แต่ด้วยความที่เป็นเพื่อนบ้านใกล้ชิดและไปมาหาสู่กันอยู่เสมอ จึงทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกันขึ้น กลองที่นักดนตรีไทยเรียกว่า “กลองแขก” นั้น สันนิษฐานว่าไทยคงได้แบบอย่างมาจากประเทศอินโดนีเซียตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยนำมาใช้บรรเลงในขบวนแห่หน้าเสด็จพระราชดำเนิน เช่น ขบวนช้าง ขบวนเรือ และใช้บรรเลงร่วมกับปี่ขวาในการรำอาวูร เช่น รำกระบี่กระบอง รำกริช หรือรำทวน เป็นต้น ต่อมาจึงได้นิยมนำมาใช้บรรเลงกำกับจังหวะในวงปี่พาทย์ของไทย

รูปร่างลักษณะของกลองแขก

กลองแขกเป็นกลอง ๒ หน้า มีรูปร่างยาวเป็นทรงกระบอก หน้าหนึ่งใหญ่เรียกว่า “หน้ารุ่ม” หน้าเล็กเรียกว่า “หน้าต่าน” ตัวหุ่นกลองทำด้วยไม้จริงหรือไม้แก่น เช่น ไม้ชิงชัน หรือไม้มะริด ขึ้นหนัง ๒ หน้าด้วยหนังลูกวัวหรือหนังแพะ ใช้เส้นหวายผ่าซีกโยงเป็นสาย เร่งเสียงโดยโยงไว้ห่าง ๆ แล้วเร่งให้ตึงอีกที่ด้วยสายรัดดอก กลองแขกสำหรับหนึ่งมี ๒ ลูก ตัวที่เสียงสูงเรียกว่า ตัวผู้ ส่วนตัวที่เสียงต่ำกว่าเรียกว่า ตัวเมีย ผู้บรรเลง ๒ คน นั่งตีกลองแขก กันคนละตัวโดยใช้ฝ่ามือทั้งสองข้างตีคนละหน้ากลอง ทำนองนั้นก็แตกต่างกันคือ ผู้ที่ตีกลองแขกตัวผู้จะนั่งชันขาข้างหนึ่งขึ้นแล้วพาดหุ่นกลองพิงไว้บนหัวเข่าโดยหันหน้ากลองด้านหนึ่งให้อยู่ในมุมที่เฉียงขึ้น ส่วนผู้ที่บรรเลงกลองแขกตัวเมียจะนั่งขัดสมาธิโดยวางหุ่นกลองพาดเป็นแนวนอนไว้บนตัก รูปแบบการตีกลองแขกทั้ง ๒ ตัวให้คละเคล้ากันนั้นเรียกว่า “หน้าทับ” มีอยู่หลายรูปแบบขึ้นอยู่กับเพลงที่จะบรรเลง กลองชนิดนี้ปรากฏว่าในปัจจุบันยังมีใช้บรรเลงกันอยู่ในวงดนตรีของประเทศอินโดนีเซีย (ประเทศชวา) โดยหุ่นกลองแขกของชวานั้นตรงกลางจะมีลักษณะที่ป่องพองมากกว่ากลองแขกของไทย

กลองแขกนั้นเป็นที่นิยมบรรเลงกันมากในวงปี่พาทย์ทั่วไปของไทย แม้ว่าต้นเค้าจะได้แบบอย่างมาจากประเทศชวาแต่ก็พัฒนามาเป็นเครื่องดนตรีของไทยแล้วในปัจจุบัน

(ภาพซ้าย) กลองแขกตัวเมีย

(ภาพขวา) กลองแขกตัวผู้

พยางค์เสียงของกลองแขกทั้งคู่นั้นมีรูปแบบดังนี้

หน้ารุ่ม (หน้าใหญ่) ของกลองแขกตัวเมีย ตีเสียง “ทมั”

หน้ารุ่ม (หน้าใหญ่) ของกลองแขกตัวผู้ ตีเสียง “ติง”

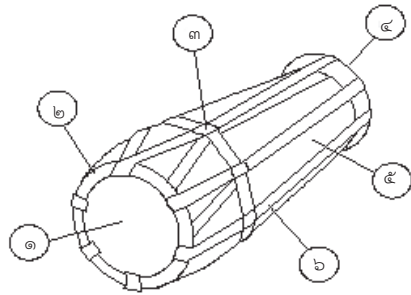
หน้าต่าน (หน้าเล็ก) ของกลองแขกตัวเมีย ตีเสียง “จ๊ะ”

หน้าต่าน (หน้าเล็ก) ของกลองแขกตัวผู้ ตีเสียง “โจ๊ะ”

ส่วนประกอบของกลองแขก

๑. หน้าร่ย (ทำด้วยหนัง)
๒. ขอบหน้ากลอง (กรอบไม้)
๓. สายรัดอก (เป็นเส้นหวาย)
๔. หน้าต่าน (ทำด้วยหนัง)
๕. หุ่นกลอง (ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง)
๖. สายโยงเร่งเสียง (เป็นเส้นหวาย)

กลองสองหน้า (กลองเสภา)

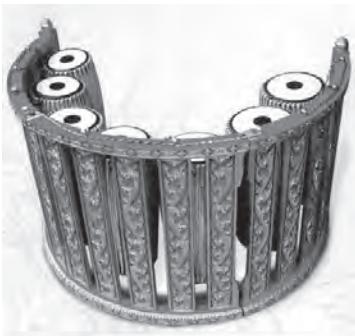
ในวงปี่พาทย์เสภา นั้น ยังมีกลอง ๒ หน้า อีกชนิดหนึ่งซึ่งนิยมใช้บรรเลงกันไม่แพ้กลองแขก กลองชนิดนี้ถ้าเรียกตามรูปร่างจะเรียกว่า “กลองสองหน้า” หากเรียกตามหน้าที่ในวงบรรเลงที่บรรเลงก็จะเรียกว่า “กลองเสภา” กลองชนิดนี้มีเรื่องราวความเป็นมาดังนี้

รูปกลองเสภา

ประวัติของกลองเสภา

กลองชนิดนี้ขึ้นหนังไว้ ๒ ด้าน โดยมีขนาดของหน้ากลองแตกต่างกันเล็กน้อย รูปร่างโดยทั่วไปคล้ายกับลูก “เปิงมางคอก” ซึ่งเป็นกลองชุดที่นำเอากลองที่มีรูปร่างลักษณะคล้ายกับกลองเสภาจำนวนมากแต่มีขนาดเล็กกว่าไปแขวนตีไว้บนราวที่ทำเป็นรั้วรูปครึ่งวงกลม หน้ากลองเสภาด้านที่มีขนาดใหญ่ขึ้นใช้มือซ้ายตี ส่วนด้านที่เล็กกว่าใช้มือขวาตี หุ่นของกลอง

ลักษณะของเปิงมางคอก

เสภายาวประมาณ ๕๕ ถึง ๕๘ เซนติเมตร ตรงบริเวณหน้ากลองติดข้าวตะโพนเพื่อถ่วงเสียงให้นุ่มนวลขึ้น กลองเสภาปรับปรุงขึ้นมาเพื่อใช้บรรเลงแทนตะโพน โดยตีกำกับจังหวะหน้าทับอยู่ในวงปี่พาทย์ที่บรรเลงในการ “ขับเสภา” หรือการบรรเลงที่มีการขับร้องร่วมกับวงปี่พาทย์ กล่าวกันว่า วงปี่พาทย์ที่มีกลองเสภาเริ่มนำมาใช้ครั้งแรกในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒

บทสรุป

ที่ได้เขียนเล่ามาทั้งหมดนี้เป็นเรื่องราวของ “ปี่” และ “กลอง” เฉพาะชิ้นสำคัญ ๆ ซึ่งนิยมใช้บรรเลงกันบนแผ่นดินสยามตั้งแต่อดีตกาลมาจนถึงปัจจุบัน ยังมีเครื่องดนตรีประเภทเครื่องเป่าและเครื่องตีอีกเป็นจำนวนมากซึ่งมิได้นำมากล่าวถึง อย่างไรก็ตาม เฉพาะที่ได้ นำมากล่าวถึงนี้ก็นับเป็นภูมิปัญญาอันยอดเยี่ยมงดงามและควรค่าแก่ความภาคภูมิใจของคนไทยทุกคน

นิราศเกาะจาน : บันทึกการเดินทางเปี่ยมสีสันสู่ห้วยกอ

โชษิตา มณีไส

ภาควิชาสังคมศาสตร์ สำนักศิลปกรรม

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งเสนอแง่มุมที่น่าสนใจของ *นิราศเกาะจาน* วรรณกรรมทรงคุณค่าเรื่องหนึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นซึ่งน่าจะเสียค่าที่ไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายนัก วรรณกรรมเรื่องนี้แต่งใน พ.ศ. ๒๔๑๑ ในโอกาสที่ผู้แต่งซึ่งเป็นข้าราชการกรมพระตำรวจได้เดินทางไปปฏิบัติหน้าที่ เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปทอดพระเนตรสุริยุปราคาที่ตำบลห้วยกอ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ นิราศเรื่องนี้เป็นคำกลอน แต่งตามขนบวรรณกรรมนิราศ โดยมีบทรวบรัดที่โดดเด่นน่าเห็นใจคือความยากลำบากในการเดินทาง และมีสำนวนโวหารการใช้ถ้อยคำเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความเพลิดเพลิน ขวนอาน ขวนติดตามเป็นอย่างยิ่ง *นิราศเกาะจาน* ไม่เพียงทรงคุณค่าด้านวรรณกรรมในด้านประวัติศาสตร์ นิราศเรื่องนี้ควรนับว่าเป็นเอกสารพบใหม่อีกชิ้นหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องการเสด็จฯ ทอดพระเนตรสุริยุปราคา และเหตุการณ์การเกิดสุริยุปราคาบันทึกโดยผู้อยู่ในเหตุการณ์ ส่วนด้านวัฒนธรรม นิราศเรื่องนี้กล่าวถึงการเดินทางทางบกสู่ห้วยกอโดยละเอียด ทั้งสภาพเส้นทาง ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ความเป็นอยู่ของคณะเดินทาง วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นที่ได้พบเห็น ธรรมเนียมการปฏิบัติราชการของข้าราชการสำนัก ตลอดจนบรรยากาศค่ายหลวงในเหตุการณ์สำคัญครั้งนั้น จากการศึกษา *นิราศเกาะจาน* โดยละเอียดยังทำให้พบข้อมูลที่แตกต่างจากแหล่งอื่น คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ สู่ห้วยกอทางบกจากเพชรบุรี และผู้แต่งนิราศเรื่องนี้ไม่ใช่พระมหามานtri (พหุณศรีเพ็ญ) ดังที่อ้างกันอย่างแน่นอน แต่น่าจะเป็นปลัดกรมสนมทหารขวา ซึ่งขณะนี้ยังค้นไม่ได้ว่าใคร

คำสำคัญ : นิราศเกาะจาน, บันทึกการเดินทาง, ห้วยกอ

ความนำ

นิราศเกาะจาน เป็นวรรณกรรมนิราศสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเรื่องหนึ่งที่ไม่ค่อยมีผู้รู้จักกันมากนัก ทั้งจากการเผยแพร่และศึกษาต่อบทอย่างถ่องแท้ เท่าที่พบผู้กล่าวถึงนิราศเรื่องนี้ คือ ส. พลายน้อย (๒๕๒๓) ซึ่งเขียนเรื่อง กวีสยาม ระบุว่าผู้แต่งคือ พระยามหาอมมาตย์ (หรุ่น) และได้กล่าวถึงเนื้อหาไว้เล็กน้อยในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ยาสมนไพรที่คนโบราณใช้แก้อาการเป็นลมวิงเวียน และเหตุการณ์ตอนเกิดสุริยุปราคา ข้อเขียนดังกล่าวแสดงว่าเป็นการศึกษานิราศเรื่องนี้อย่างคร่าว ๆ จึงยังไม่ได้เข้าถึงประเด็นที่น่าสนใจของนิราศเรื่องนี้

นิราศเรื่องนี้มีความยาวถึง ๑,๑๐๘ คำกลอน มีกระบวนกลอนและโวหารคมคายอย่างผู้แต่งกลอนได้อย่างสันติ เคยได้รับการนำมาพิมพ์หลายครั้ง แต่มักพิมพ์รวมอยู่ในงานของสุนทรภู่ด้วยความเข้าใจผิดว่าเป็นงานของสุนทรภู่ ดังเช่นใน *นิราศบางเรื่องกลอนสุภาพ* (๒๕๖๑) และ *วรรณกรรมนิราศของสุนทรภู่* (๒๕๒๗)

ในแง่เนื้อหาควรนับว่า *นิราศเกาะจาน* มีความสำคัญในฐานะเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์อีกแหล่งหนึ่งซึ่งให้ข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ทอดพระเนตรสุริยุปราคาที่หัวาก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑ นอกเหนือจากเอกสารที่ใช้นับเป็นหลักคือ *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี* และ *จดหมายเหตุของเซอร์แฮริส* เป็นต้น *นิราศเกาะจาน* ยังเสนอแง่มุมที่นอกเหนือไปจากประเด็นที่ประวัติศาสตร์บันทึกไว้ เป็นเสมือนภาพ “เบื้องหลังการถ่ายทำ” โดยใช้รูปแบบนิราศวรรณกรรมสำเร็จอารมณ์ประเภทที่ทำให้สามารถเก็บทั้งสาระข้อมูลข้อเท็จจริง สาระความคิดเห็น และสาระทางอารมณ์จึงสามารถเสนอเนื้อหาได้อย่างมีรสชาติน่าเพลิดเพลิน ผู้อ่านจะทราบข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับเส้นทาง การเดินทาง สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคณะเดินทางและวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น ภูมิภาพตามเส้นทาง การปฏิบัติราชการ และเหตุการณ์สำคัญที่หัวากอวรรณกรรมเรื่องนี้ได้สร้างภาพฉายที่แจ่มชัดด้วยทักษะความสามารถของผู้แต่งในการกล่าวถึงเรื่องราวและสิ่งต่าง ๆ อย่างละเอียดลออด้วยน้ำเสียงแฝงอารมณ์ขัน

ข้อสำคัญก็คือ *นิราศเกาะจาน* ให้ข้อมูลบางประการที่แตกต่างจากแหล่งอื่นในเรื่องเกี่ยวกับการเสด็จพระราชดำเนินยังหัวาก วันที่ที่เสด็จออกรับแขกเมือง และจากการศึกษาตัวบทโดยละเอียดก็ชวนให้เชื่อว่าผู้แต่งเรื่องนี้น่าจะมีเชื้อพระมหามานตรี (หรุ่น) ดังที่กล่าวอ้างกัน

เนื่องจากนิราศเรื่องนี้ให้รายละเอียดอันเป็นข้อมูลบันทึกเหตุการณ์เชิงประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม ด้วยศิลปะการใช้ถ้อยคำสำนวน กระบวนกลอนที่ทำให้อ่านแล้วเพลิดเพลิน จึงเกิดประเด็นพินิจเรื่อง บันทึกการเดินทางเปี่ยมสีสัน ซึ่งคาบเกี่ยวทั้งมิติวรรณกรรมและมิติ

ประวัติศาสตร์ การศึกษาในมิติด้านวรรณกรรมนี้ยังนำไปสู่ข้อเสนอในมิติประวัติศาสตร์เกี่ยวกับผู้แต่ง และจุดมุ่งหมายที่แต่งเรื่องนี้ด้วย

การเดินทางสู่ห้วยกอ

นิราศเกาะจาน เป็นบันทึกการเดินทางไปราชการของผู้แต่งซึ่งเป็นข้าราชการในกรมพระตำราวง^๑ ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปที่ตำบลห้วยกอ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เนื่องจากทรงคำนวณว่าจะเกิดสุริยุปราคาเต็มดวงในวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๔๑๑ โดยมีศูนย์กลางเห็นได้ที่นั่น เหตุการณ์ครั้งนี้มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และมีความสำคัญต่อชาติ เพราะเป็นการเผยแผ่พระเกียรติคุณ พระปรีชาสามารถด้านดาราศาสตร์ให้ประจักษ์ และเป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติ นอกจากคณะทูตในสยามแล้ว นักดาราศาสตร์ฝรั่งเศส และเซอร์แฮร์รีอดผู้ว่าราชการเมืองสิงคโปร์ยังได้รับเชิญให้เดินทางมาร่วมสังเกตศึกษาปรากฏการณ์ครั้งนี้ด้วย เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์สมุหนายกเป็นผู้อำนวยการจัดสร้างค่ายหลวงขึ้นที่ริมหาดตำบลห้วยกอซึ่งอยู่ห่างจากอ่าวมะนาวลงไปทางใต้ราว ๘ กิโลเมตร ส่วนเกาะจานนั้นมีที่อยู่ตรงค่ายหลวง หากแต่อยู่ใต้ลงมา (ตรงกับหาดวนกรในปัจจุบัน) และอยู่ห่างฝั่งประมาณ ๘ กิโลเมตร เกาะจานมักได้รับการกล่าวถึงในฐานะจุดสังเกต (landmark) ของเรือที่แล่นเข้าอ่าวไทยมา ด้วยเหตุนี้การเดินทางและชื่อนิราศจึงกำหนดใช้เกาะจานเป็นที่ยกย่อง แทนที่จะใช้ห้วยกออันอาจเป็นชื่อสถานที่ซึ่งไม่ค่อยเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในเวลานั้น

คำนวณวันเวลาจากข้อมูลตัวบท ผู้แต่งนำออกเดินทางพร้อมกับเพื่อนข้าราชการกรมพระตำราวงทั้งหลาย^๒ ในตอนเย็นวันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๔๑๑ ช่วงแรกเป็นการเดินทางทางเรือผ่านวัดจักรวรรดิราชาวาส เข้าคลองบางกอกใหญ่ไปทางบางบอนถึงท่าจีน บ้านบ่อพันคลองสุนัขหอนออกปากอ่าวที่สมุทรสงคราม เมื่อถึงตอนนี้จึงทราบว่าคณะของผู้แต่งออกเดินทางโดยมีข้อมูลเส้นทางเพียงคร่าว ๆ เท่านั้น หามีผู้ใดทราบรายละเอียดของเส้นทางไม่ ประกอบกับช่วงเวลาที่เดินทางเป็นฤดูฝนซึ่งมีทั้งฝนและพายุ การผจญภัยครั้งใหญ่บนเส้นทางที่ไม่รู้จักจึงเริ่มต้น

^๑ ดังมีข้อความตอนหนึ่งระบุว่า “อันพวกเราเหล่ากรมพระตำราวง” (น. ๓๒๓)

^๒ ประกอบด้วยข้าราชการในกรมพระตำราวงที่ต้องปฏิบัติหน้าที่ร่วมกันในการรักษาความปลอดภัย ได้แก่ ตำราวงใน ตำราวงนอก ตำราวงใหญ่ สมณพราหมณ์ ดังตอนที่ไปนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่วัดเขาตะเครากล่าวว่า “ล้วนแต่กรมพระตำราวงหลายหมวดเหล่า ทั้งนายบ่าวแลเหล่าลูกตุมกหลาย มีกระบี่พอกครุฑทุกกลาราย อีกมัดหวายผูกหน้าสง่างาม” (น. ๒๘๓)

เมื่อออกปากอ่าวเจอลิ้นแรง คณะเดินทางต่างกระจัดพลัดพราย พวกของผู้แต่งพลัดหลงเข้าอ่าวอีสารโดยเข้าใจว่าเป็นอ่าวบางตะบูน ข้างกลางดึกยังโดนพายุ รุ่งเช้าจึงได้ไปพบกันทั้งหมดที่บางตะบูน ออกเดินทางต่อไปยังเพชรบุรี เวณมัสการสังคายน์ที่เขาคะเครา แล้วเดินทางผ่านบางครก บ้านกุ่ม

เมื่อถึงเมืองเพชรบุรีต้องชะงักการเดินทางอยู่ราว ๔-๕ วัน เพราะต้องหาเช่าเกวียนมาบรรทุกของ เนื่องจากช่วงต่อไปเป็นการเดินทางทางบก และทางการไม่มีเกวียนแจกจ่าย การที่ต้องเดินทางทางบกน่าจะเป็นเพราะขณะนั้นเป็นฤดูมรสุม คลื่นลมแรง ไม่สามารถใช้เรือเล็กเดินทางในทะเลได้ จึงต้องขึ้นบกและใช้เส้นทางเลียบชายฝั่งเดินทางต่อไป น่าสังเกตว่าตั้งแต่ช่วงนี้เป็นต้นไป คณะที่ร่วมเดินทางกันมาตั้งแต่กรุงเทพฯ น่าจะไม่ได้เดินทางพร้อมกันทั้งหมด สุดแต่ว่ากรมกองใดพร้อมก็เดินทางไปก่อน คณะของผู้แต่งขณะนี้น่าจะมีแต่ตำรวจนอกและสมมทหารเป็นหลัก^๓ เมื่อได้เกวียนมาแล้วแม้จะไม่เพียงพอก็ต้องรีบออกเดินทางคราวถึงท่าข้ามแต่ละแห่งก็ทุลักทุเลเป็นอย่างยิ่ง เดินทางผ่านท่าโพธิ์ ท่าบ้านน้ำหัก บ้านขึ้นสาแหรกขาด บ้านสมอปรี้อ บ้านหนองจอก มีฝนตกเสมอ การเดินทางจึงเต็มไปด้วยความยากลำบากและล่าช้า ผู้แต่งซึ่งได้พาน้อง ลูก และหลานร่วมเดินทางไปในครั้งนี้ด้วยเกิดพลัดกับขบวนเกวียนที่บ้านห้วยเกตุ ได้ชาวบ้านช่วยพาเล็ดทางไปดักรอขบวนเกวียน แต่เมื่อพบกันก็ได้ทราบว่าเกวียนและผู้คนจำนวนหนึ่งพลัดหายไปรวมทั้งเจ้ากรมสมมทหารขวา คณะของผู้แต่งมาถึงบ้านหนองบัว (ปัจจุบันน่าจะเป็นบ้านหนอง) พบกระบวนเสด็จประทับแรมต้องหลีกเลี่ยงไปที่พักให้ห่าง ฝนตกหนักตอนกลางคืน ตอนเช้าเจ้ากรมสมมทหารขวารองปลัดกรมและพวกที่พลัดกันไปจึงได้มาถึง ผู้แต่งและคณะเดินทางทั้งหมดได้เฝ้ารับเสด็จ ขณะช้างพระที่นั่งผ่าน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรเห็น ทรงแย้มพระสรวล และตรัสทักทาย แสดงว่าทรงทราบถึงการเดินทางอันยากลำบากของชาวคณะ

ครั้นเมื่อกระบวนเสด็จผ่านไปแล้ว คณะของผู้แต่งก็เร่งเดินทางต่อ ตอนค่ำถึงบ้านชะอำ ได้ทราบว่ากองหลวงล่องผ่านไปแล้ว วันต่อมาเดินทางถึงเขาเจ้าลาย พักแรมที่บางควาย ต่อมาเดินทางผ่านห้วยทราย หนองสะแก หนองเป็นโคลนตม ถึงบ้านศีร์ษะเผ่า ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าไพร่สมบ้านนี้ถูกเกณฑ์ไปสร้างพลับพลาตั้งแต่เดือนเจ็ด และเตือนให้ระวังว่าที่นั่น

^๓ ดังที่ว่า “แต่สองกองนอกสมนเป็นกรมเดียว” (น. ๒๘๖)

มีใช้ชุกชุม ผู้ที่ไปทำงานเจ็บป่วยกันมาก การเดินทางต่อมาผ่านเขาตะเกียบ ทับนาง ทำนางแร่ ถึงปรามบุรีมีท่าข้ามซึ่งรำลึกกันว่ามิจะแซ่ชุกชุม ผู้แต่งรู้สึกหวาดหวั่นแต่ก็ต้องช่วยกันอพยพข้ามของโคเกรียนข้ามน้ำโดยอาศัยเรือ แล้วเดินทางต่อถึงห้วยตะกอน โคกพิหาร เข้าเขตทุ่งสังกะทายบริเวณเขาสามร้อยยอด ต้องเร่งเดินทางทั้งที่ฝนตก ยุงชุม น้ำท่วมนองจึงข้ายังเผชิญหน้ากับฝูงควายปลະนับร้อย ต้องช่วยกันโผล่จนมันหนีไป

พื้นที่ทุ่งสังกะทายได้ทราบทั่วใกล้เมืองประจวบคีรีขันธ์แล้ว คีนันฝนตกหนัก ยุงชุมระดมกัด น้ำท่วมเจ็ นังนอนไม่ได้ คณะเดินทางระส่ำระสายอย่างหนัก เจ้ากรมสมมหารขวาตัดสินใจเดินทางฝ่าพายุฝนและความมืดไป ขณะที่พวกตำรวจนอกखाตอนแรกจะอยู่เพราะมืดมืดไม่ทราบจะไปทางใด แต่ในที่สุดพวกที่อยู่บางส่วนก็ทนอยู่ต่อไม่ไหว ติดตามไปอีกระลอกผู้แต่งตัดสินใจอยู่ต่อจนกระทั่งเช้า เมื่อเข้าเมืองประจวบคีรีขันธ์ก็พบกับคณะของตนบางส่วนที่รออยู่ ส่วนเจ้ากรมสมมหารขวาเดินทางล่วงหน้าไปก่อนแล้ว ผู้แต่งจัดการเรื่องผู้คนที่เดินทางต่อไม่ไหวให้คอยอยู่ที่นี้แล้วหากกลับจะมารับ จากนั้นก็เดินทางต่อ ผ่านบ้านห้วยตะโกซึ่งเป็นบ้านโจรสลัด เขาช่องกระจก เกาะหลัก อ่าวมะนาว เขาพา ถึงค่ายหลวงอันเป็นจุดหมายปลายทางซึ่งน่าจะเป็นตอนดึกของวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๔๑๑ เป็นข้าราชการชุดสุดท้ายที่มาถึง

การปฏิบัติราชการที่หัวากอ

เช้าวันต่อมา คณะของผู้แต่งก็พากันไปยังค่ายหลวงเพื่อเตรียมเข้าเฝ้า เพื่อนข้าราชการทั้งหลายพากันถามไถ่ถึงเหตุที่มาล่าช้า ต่างถ้อยทีเล่าประสบการณ์การเดินทางของตนสู่กันฟัง พวกที่มากับกระบวนเรือก็เล่าว่าตนลำบากเหมือนกัน ครั้นเวลาบ่ายพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกรับแขกเมือง แล้วเสด็จออกมาฉายพระรูปที่หน้าพลับพลา ผู้แต่งเข้าเฝ้ากลางคืนและออกเฝ้าในวันรุ่งขึ้น ตอนเช้าข้าราชการทั้งหลายได้รับพระราชทานเลี้ยงและแจกอาหารดี ๆ อย่างทั่วถึง ตอนบ่ายเข้าเฝ้า พระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกท้องพระโรง ทรงดูแลเรื่องการจัดสถานที่และเตรียมกล้องสำหรับดุสุริยุปราคา พระราชทานกล้องให้พระราชโอรสทุกพระองค์ ในตอนค่ำโปรดให้มีละคร

เช้าต่อมา (คือวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๔๑๑) ผู้คนทั้งหมดมาประชุมพร้อมกันเพื่อดูสุริยุปราคา ใกล้เวลาที่ทรงคำนวณ ปรากฏว่าท้องฟ้ามีเมฆบดบัง แต่ครั้นเมื่อถึงเวลาที่กำหนดเมฆก็จาง จึงแลเห็นว่าเริ่มจันทรคราส ทหารทุกกรมระดมยิงปืนสนั่นทั้งค่ายหลวง พระเจ้าอยู่หัวทรงปราโมทย์ยิ่งนัก เสด็จส่งมูรธาภิเษก พอจันทรคราสดวงก็มืดไปทั่ว เห็นดาวกระจ่างบนฟ้า พวกที่นั่งใกล้กันก็ไขว่คว้าหากันอย่างสนุก ประมาณห้าโมงเช้าจึงสว่าง เรียกว่าโมกขปริสสุทธิ์^๔ พระเจ้าอยู่หัวทรงแจกทานแก่ผู้ตามเสด็จถ้วนหน้า เจ้ากรมได้ ๑ บาท ส่วนปลัดกรมนั้นได้ครึ่งของเจ้ากรม พวกผู้น้อยบางคนก็ฉวยไปมากกว่าจำนวนที่ควรจะได้

เสร็จการแจกทาน บางกรมก็เริ่มออกเดินทางล่วงหน้าไปก่อน แต่ผู้แต่งเข้าเฝ้า ยังไปไม่ได้ต้องอยู่ดูแลและกำชับผู้ใต้บังคับบัญชามิให้แอบตามพวกกรมอื่นไป ตอนค่ำได้รับคำสั่งให้เดินทางได้จึงให้รองปลัดกรมเร่งออกเดินทาง แต่ผู้แต่งป่วยยังไม่ได้ไป ที่พลับพลามิละครในมีการรำถวายหัตถ์ ผู้แต่งนึกคำนึงถึงพระเกียรติคุณและพระปรีชาสามารถ ทั้งยังสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่ไม่ทรงเอาโทษ

วันรุ่งขึ้นมีกำหนดเสด็จฯ กลับตอนบ่าย ข้าราชการทั้งหลายเริ่มเตรียมตัวออกเดินทางกัน ตั้งแต่เช้า พวกไปเรือก็ลงประจำที่ นายอินทร์ธิเบศ์ไม่อยากลำบากอย่างขามา จึงลาเจ้ากรมสนมทหารขวาแอบไปลงเรือ ที่ม้าของตนไว้ให้ผู้แต่ง อันที่จริงผู้แต่งก็อยากจะไปบ้าง แต่ทราบอยู่ว่าเรือมีที่จำกัดและอาจมีบัญชีคน จึงจำใจต้องเดินทางกลับทางเดิม เจ้ากรมสนมทหารขวาเดินทางล่วงหน้าไปยังเกาะหลักก่อน ส่วนผู้แต่งอยู่กำกับไพร่พลจนกระบวนเสด็จฯ ออกเดินทางด้วยเรือกลไฟ เมื่อจัดการสัมนาฯ ดูแลให้กระบวนเกวียนออกเดินทางไปแล้ว ผู้แต่งจึงออกเดินทางตามเส้นทางเก่าเพื่อไปสมทบกับคณะของเจ้ากรมสนมทหารขวาที่เกาะหลัก การเดินทางจากเกาะหลักสู่เมืองเพชรบุรีนั้นยากลำบากเพราะน้ำท่วม ดินเป็นเลนหล่ม โคเกวียนผ่านไปอย่างทุลักทุเลต้องช่วยกันแบกช่วยกันดันเกวียนเป็นระยะ ๆ ไปตลอดทาง ใช้เวลา ๘ คืน ๙ วันจึงถึงเมืองเพชรบุรี พวกที่ไปบ้างก็เที่ยวหาของฝากบ้างไปรวบไปนำเงินที่ได้ซื้ออาหารมาเลี้ยงกัน จากนั้นก็พากันลงเรือเดินทางกลับลำของผู้แต่งช้ากว่าเพื่อน แต่ในที่สุดก็ถึงกรุงเทพฯ โดยสวัสดิภาพ เป็นอันจบสิ้นภารกิจเกาะจานด้วยความ “เซ็ดระอา”

^๔ ผู้แต่งว่าเริ่มจันทรคราสตอนสามโมงเช้า (๙.๐๐ น.) และออกจากคราสเวลาห้าโมงเช้า (๑๑.๐๐ น.) แต่ในพระราชพงศาวดารฯ ว่าเริ่มจันทรคราส เวลา ๔ โมง ๑๖ นาที (๑๐.๑๖ น.) และจันทรคราสดวงเวลา ๕ โมง กับ ๓๖ นาที ๒๐ วินาที (๑๑.๓๖ น.)

บันทึกการเดินทางเปี่ยมสีสัน

เรื่องราวการเดินทางที่กล่าวมาแล้วได้รับการบันทึกไว้ด้วยถ้อยคำที่สร้างภาพและสร้างความประทับใจดังนี้

สภาพการเดินทาง

เนื่องจากการเดินทางโดยใช้เส้นทางเลียบชายฝั่งในช่วงฤดูมรสุม จึงต้องเผชิญอุปสรรคทั้งสภาพภูมิอากาศและภูมิประเทศ ผู้แต่งพรรณนาไว้ดังนี้

ลมกระโชกโบกกระพือบันลือครัน	พิลึกกล้นน่ากลัวจนตัวงอ
เป็นบุญช่วยด้วยเพราะมาติดตื้น	หาไม้ค้ำยันขัดเดียนเจียนบ่อหรือ
แต่อย่างนั้นฉันยังภาวนาพอ	เล่นเอาคอแห้งหายน้ำลายเดียน (น. ๒๘๐)
พอพ้นบ้านย่านนั้นต้องลุยน้ำ	เสี่ยงตุ้มดำฝ่าเปียกถึงโคนขา
บ้างยกเกวียนค่อยพยุลงว้ามา	ทั้งข้าวปลาเปียกหมดสลัดใจ
ที่ลางเล็มบรรทุทุกของก็ต้องชน	กว่าจะพ้นเต็มประดาเลือดตาไหล (น. ๒๘๘)
เจ้าคุณกรมเจ้าแขมเร่งร่ำมาก่อน	ข้างหลังต้อนนายงกับนายยั้ง
ลั่นโคลนและเประกายคล้ายกับลิง	สมเพชจริงนายบ่าวในคราวนี้ (น. ๒๙๔)
ออกและละโคลนปรูดฉูดขึ้นขา	บ้างคะมำคว่ำลุกขึ้นแล้วฮา
ดูหน้าตาก็พิกลเข็ดหลาน (น. ๒๙๘)	
ต้องเลียบเดินเนินทรายชายสมุทร	เสี่ยงไม่หยุดคลื่นกระแทกกระทบฝั่ง
ออกฉานฉ่ำเพียงสุธาจะแยกพัง	จนกระทั่งถึงเกวียนต้องเวียนวน
วัวถลาพาวิ่งสะบัดแอก	ของเข้าแหลกอยู่ยื้อออกบ่พ้น
ที่ลางตัวกลิ้งไม่ติงตน	เหมือนกับคนเมาคลื่นย่นไม่ไป (น. ๓๐๙)
คืนก็พลุกพล่านจมลงไป	ทั้งวัวเกวียนเจียนไม่ได้คืนคง
ต้องช่วยกันดันแบกทุกระยะ	อุตสาห์พยายามตามประสงค์
ค่อยและลัดตัดวกแอบรพพ	แต่เวียนปลงเวียนปล้ำยังค้ำไป (น. ๓๓๒)

ฝ่ายพวกที่มาทางเรือก็ลำบากไม่น้อย ดังที่ว่า

ข้าพวงมาทางน้ำร่ำบอกพลัน	เหล่าพวกฉันทันนี้ก็ยากลำบากพอ
ถ้าฝนตกแล้วก็นั่งกันทั้งหมด	หน้าสลดหนาวยิ่งเหมือนลิงจ๋อ
อดทั้งกินอาหารไม่พานคอ	ดูขอมช่อตามกันขันสิ้นดี (น. ๓๑๘)

เหตุการณ์ต่างๆ อันเนื่องจากการเดินทาง

ตลอดการเดินทางมีการพลัดหลงกันอยู่เสมอตั้งแต่ออกปากอ่าวเป็นต้นไป ครั้นเมื่อ
เดินบก ผู้แต่งก็พลัดกับคณะไปล่าฟ้างที่บ้านห้วยเกต ดังพรรณนาไว้ดังนี้

ไอ้ครั้งนี้ไม่รู้ที่จะทำไฉน

จะดันไปสารพัดจะขัดขวาง

จะอยู่เล่าก็ไม่ได้ใช้ที่ทาง

รอยเลื้อยงเล่าก็ชุมให้กลุ่มใจ

อันดงนี้เล่าก็ขลุ่ยสัดเจียบ

เย็นยะเยิบหิมวาพนาไคล

มีเขาขวางกangkั้นเรียงกันไป

กรรมสิ่งไรหนอเราเข้าตาจน (น. ๒๙๐)

...พอฝนหนักเข้าพักยังร่มไม้

หนาวกระไรเหลือจะร่ำแล้วกรรมเอ๋ย

ทั้งลมลอยพลอยซ้ำร่ำร่ำเพย

ไม่หยุดเลยฮือฮือกระพือมา (น. ๒๙๒)

การพลัดหลงแต่ละครั้งสร้างความวิตกกังวลใจ บางครั้งทำให้เสียเวลาในการรอกัน
ในเรื่องกล่าวถึงเหตุการณ์ปลื้มย่อยต่าง ๆ ไว้โดยละเอียด ทั้งการที่ผู้แต่งมีอาการเป็นลม วัว ม้า
หลุดหนีต้องช่วยกันไล่จับ เหตุการณ์ระทึกใจก็มี คือ ตอนกลัวจระเข้แต่กลับพบฝูงควายพละ
ที่เขาสามร้อยยอด

ไอ้ทางอื่นดันไปไม่ไคลคลา

จำเพาะกำลังมากร่อพ้อชาละวัน

สู้แข็งขันผืนลัดดัดทางนี้

พอโดนตีนก็ขึ้นมากินวุ้น

ปะควายเปลี่ยวหน้าเขียวลงพร้อมกัน

วิ่งถลันเข้ามาใกล้ใจไม่ได้

ต่างโห่ฮาวกราวสนั่นลั่นพิลึก

กระปือถึกบ้ายหน้าปากกันหนี

วัวเจ้ากรรมซ้ำมีใครจรัส

ช่วยกันตีมันจึงเดินจนเกินมา

พี่เหลียวดูหมู่ควายนั่นหลายร้อย

เขาปละปล่อยมิได้ห้ามตามภาษา

จึงปลิดเปลี่ยวเที่ยวละเลิงกระเจิงมา

เล่นเอาหน้าเราเผือดเลือดไม่มี (น. ๓๐๔)

แต่ที่ขุลงจนถึงขั้นวิกฤตคือคืนพักแรมที่แห่งหนึ่งเมื่อพ้นทุ่งสังกะทายเขาสามร้อยยอด
มาแล้ว คืนนั้นฝนตกหนัก ผู้แต่งได้ถ่ายทอดภาพความขุลงมนุนวาย ท่ามกลางเสียงอีกทีก
กึกก้องของพายุและสายฝนที่กระหน่ำทั่วสารทิศ ดังนี้

พอล้ำเร้งเร้งซึ่งบริโศก

ลมก็โบกโบยลั่นเสียงหวั่นไหว

พายุพยับอับทั่วพนมไพร

ฝนก็ไล่ซู่ซู่อุ้ง

น้ำออกนองต้องลงของยงสิ้น

นายนรินทรนั่งหลับตะลึงหลง

ฉวยได้ทีปรองนั่งดังตำรัง

ไม่วังวงเหมือนกับเขาเหล่าเพื่อนกัน

ทั้งยุ่งยอยพลอยซ้ำร่ำแต่กัด

บ้างเหวี่ยงวัดตีตบตลบหัน

ไม่หยุดมือฮือมากกว่าหมื่นพัน
ที่ก็เปี่ยกดินก็เปราะละทั้งหมด
ไอ้เวรนำกรรมสร้างแต่ปางใด
ทั้งเปี่ยกฝนจนที่จันนอนนั้ง

ฝนก็รินยุ้งก็ร่มยิ่งกลุ่มใจ
ให้ระทดใจจิตหวิดหวิดไหว
เมอญให้ตามทันในวันนี้
จะยบยั้งหรือจะไปอย่างไร (น. ๓๐๕)

เจ้ากรมสมมทธารนั้นร้อนใจเร่งจะไปโดยเร็วเพื่อปฏิบัติหน้าที่ จึงตัดสินใจเดินทาง
ต่อพร้อมข้าราชการจำนวนหนึ่ง แต่ภายหลังผู้แต่งก็อนุญาตให้ส่วนที่เหลืออยู่ตามไปได้

แต่สนมทั้งกรมวังชมชาน
ด้วยมีดมัวทั่วทิศยบฝน
ต่างจุดได้สว่างดังกลางวัน
ลักประเดี้ยวเหลียวเห็นพระกำจร
สุดจะทนแล้วกุกอยู่ทำไม

บ้างสนลานลุยโคลนจนโดนกัน
ฟ้าคำรณเปรี้ยงเปรี้ยงเสียงสนั่น
เสียงโหล่นกันเลื้อไม่เชื่อใจ
ม้วนที่นอนเรียกบ่าวออกกราวใหญ่
พร้อมนายไพร่พลอยหลามไปตามทาง
(น. ๓๐๖)

สภาพความเป็นอยู่ของพวกที่ไปข้าราชการ

สภาพความเป็นอยู่ของพวกที่ไปราชการอธิบายสำนวนไทยที่ว่า “นอนกลางดิน
กินกลางทราย” ได้แจ่มแจ้งยิ่งนัก คือ

บ้างซึ่งที่มีร่มพฤษชาติ
लगคนได้ใบไม้มารองนอน
หาใบไม้ต่างตองมารองวาง

ต่างแผ้วกวาดหญ้ารกก็หลกถอน
ที่เต็มอ่อนเอนกลาดออกคาคดดิน (น. ๓๐๐)
เปิบไปพลางคดไปพลางที่กลางเตียน
(น. ๒๘๙)

ในเรื่องการนอน เมื่อถึงคราวพักแรมพวกตัวนายอาจนอนบนศาลาหรือโรงนาที่พบ
ส่วนที่เหลือก็จะหาไม้มาปักทำเสา แล้วคาดหลังคาด้วยวัสดุที่ได้ซึ่งอาจเป็นใบไม้หรือผ้า

แล้วตัดไม้มาปักเป็นหลักเสา
บ้างหักซุ่มคลุมหลังคาตามอารมณ์
แต่ทั้งนี้หากฝนตกก็ลำบากทั่วกัน ดังตอนพักแรมที่บ้านหนองบัว
บ้างไม่มีที่อาศัยเข้าโล่มุด
ต้องม้วนเสื่อหอบหมอนวิ่งว่อนวน

ข้างบนเล่าเอากระแวงมาทับถม
ที่มีร่มกันรั้วยังชั่วใจ (น. ๓๐๕)
ไปหมอบคุดใต้เกวียนไม่พ้นฝน
ประจวบจนยามเศษสังเกตุไว้ (น. ๒๙๓)

ในเรื่องการกิน ความอึดคัดเสถียร ต้องใช้วัตถุดิบประกอบอาหารเท่าที่ทำได้ทำให้
อาหารบางมื้อดูไม่น่ากิน แต่ทุกคนก็ไม่เกียจจน

พริกกับเกลือปลาใบไม้ใส่ด้วยกัน	แตงกวาหั่นลงประสมต้มส้มแกง
มะขามเปียกคั้นใส่ลงในหม้อ	ไก่อัดไก่ก่อกอบไฟจะไหม้แขน
พอลูกตักแจกทุกกองของตอบแทน	ถึงยากแค้นเชื่อว่าแกงพอแรงมี (น. ๓๐๘)

ทุกมื้อแม้อาหารจะเป็นอย่างไร แต่ทุกคนก็กินเหมือนกันหมดอย่างเท่าเทียมด้วยความหิว
ทั้งนายไพร่ไม่เลือกว่าดีชั่ว แต่พอลักลั่นได้พอหายเหียน
เหมือนหมากรักภักดีต้องมีเพียร จะคลั่นเหียนไม่ว่าอุตลัษท์ลั่น
ที่เต็มหิวเปิบร่ำค่าไม่เล็ก ทั้งใหญ่เติกริบคว่ำไม่ฝ่าฝืน (น. ๒๘๙)

ระหว่างทางบ้างก็เสาะแสวงพืชผลที่ชาวบ้านปลูกไว้มากิน เช่น
ที่ลางคนยังไม่นอนจรดเลียว เข้ากรรเี่ยวเหนียวข้าวโพดมาเผาไฟ
บ้างเก็บได้ฟักทองลงมาต้ม เสียงชมแย่งกันอยู่หวั่นไหว (น. ๒๘๘)
ร้อนละห้อยละเหยียให้เพลียอ่อน ที่หาบคอนดังจะพ้ออยู่กับที่
ที่ตัวเปล่าเล่าก็ปลิ้นจนลั่นที่ ไรไหนมีเสาะแสวงหาแดงมา
กำลังแดดแผดจัดยัดทั้งเปลือก มีได้เลือกจืดหวานบ้างผ่านผ่า (น. ๓๐๑)

หากที่แห่งใดมีตลาดก็พอจะซื้อหาของมากินกันได้ เช่น ที่เมืองเพชรบุรี บางคนก็ไป
หาซื้อของสดมาทำอาหารแบ่งกันกิน ส่วนที่เกาะหลักก็มีคนนำของมาขาย ผู้แต่งกล่าวไว้ ดังนี้

พอบ่ายแก่แม่ค้ามาขายของ	กระเดียดร้องตามทางหว่างถนน
เจ้าพวกเราเหล่าโซเสียงโวลน	เข้าเวียนวนล้อมเจ้าของปองจะกิน
ห่อหมกห่อใบไม้ไม่เคยเห็น	คมดูเหม็นความมากหายอยากลิ้น
ปลาอะไรก็ไม่รู้ดูเป็นจิ้น	ต่างก็ผินหน้ากลับแล้วจับวาง
เห็นแกงบวดฟักทองลงซื้อซด	กำลังอดขัดเลียนเตียนกระถาง
คนละอัฐสองอัฐยัดไปพาลาง	แล้วคว่ำอ่างน้ำกะทิไม่ติดย
จนลั่นโถแก้วว่าโซเกมตะกละ	ไม่เลือกละสุดแต่ร้องแม่เอ๋ย
เป็นซื้อเจ้าเอาทุกอย่างไม่วางเลย	ที่จะเฉยนั้นไม่มีสิกกี่คน (น. ๓๑๓)

พฤติกรรมของผู้ร่วมเดินทาง

ผู้ร่วมเดินทางที่ผู้แต่งมักกล่าวถึงคือพวกขุนหมื่นผู้น้อยทั้งหลาย พฤติกรรมความสนุกสนานคึกคะนองสรวลเสเฮฮาของพวกนี้ช่วยคลายความเคร่งเครียดในการเดินทาง เช่น การสูบบุหรี่ การหยอกเย้าแม่ค้า การเข้าหยอกพวกกันเอง

ที่มีหม้อต้ungk่าค่อยผาลูก

ไม่มีทุกข์เมาเซอะจนเคอะซ้น

พวกหนุ่มหนุ่มรุ่มล้อมอยู่พร้อมกัน

เสียงฮาลั่นลั่นมครุแบ่นแน่นกองไฟ

(น. ๒๓๘)

ได้ฟังเรียกดูน่าจะอรร้อย

ถึงจิตหน้อยก็ไม่ว่าพอปราศรัย

บ้างชมของมองหน้าบ้างหาไฟ

แกล้งล่องได้เขี่ยสว่างกระจ่างตา

ถ้าโดนแถมแม่หม้ายแล้วไม่ซื้อ

เสียงจ้ออ้อไม่ร่อยปล่อยเสียหนา (น. ๒๓๗)

ฝ่าไฟรินนำทางกลางอรัญ

ขามม้าพันกับไม้เท้าราวกับธง

ถือบัตป้องกันองจะเข้าศึก

ทำหาญฮึกเดินตามความประสงค์

ไม่รอร้งตั้งเดินดำเนินตรง

ประเดี้ยวหลงประเดี้ยวพลัดอยู่อัตร่า

พวกหนุ่มหนุ่มรุ่มล้อมว่าพ่อเฒ่า

ที่ดงนี้มีไช้เบาอย่าอดกล้ำ

รอยเท้าขามมันถามถึงคุณตา

เร่งภาวนาไว้เถิดประเสริฐดี

แกเคื่องเคียดเกลียดปากร้องซากทุต

ไ้หลังกุดมึงและเห็นจะเป็นผี

กูชำนาญช้างป่าพนาลี

ถึงเลื่อมก็คงสู้อยู่ไกลไกล

ต่างสำรวจสรวลล้อมพอสุนุก

ได้แก้ทุกข์ตามทางหว่างไศล

ด้วยมีแต่ผู้ขายไม่ขายใคร

ตามวิสัยหยาบโชนโพนทะนา (น. ๒๔๔)

วิถีชีวิตของผู้คนท้องถิ่น

ผู้คนท้องถิ่นที่ได้พบมีอาชีพประมง และค้าขาย ผู้แต่งประสบการณ์ถ่ายทอดประสบการณ์ดังนี้

ที่เรือน้อยงมหยอยอยู่ตามหลัก

เขาเรียกปักแลเรียงเคียงไสว

บ้างก็งมบ้างก็ปลิดติดกันไป

ประเดี้ยวใจเต็มระวางพลากรับมา

จนเรือเราเข้าใกล้ก็ไปขอ

เขาหัวร่อว่าหยอยน้อยหนักหนา

มีแต่ก้อนหินนิคที่ติดมา

จงปูผ้าคอยรับเอาไปกิน

ได้ฟังว่าฮาแก้พอยายเก้อ

นั่นแลเออสมจิตคิดถวิล

ดีกว่าหยอยร่อยส่วนชวนอยากกิน

กลัวจะผินเสียไม่ผ่อนให้ตามใจ (น. ๒๔๒)

มีดีกว่ร้านทางข้างถนน
บ้านเช่าที่มีหน้าถ้งบังคนพาล
ชวนกันซื้อถูกแพงก็ไม่ว่า
จนราคาผ้าขึ้นในทันใด

ประชาชนชาวบุรีทรในถิ่นฐาน
ข้าวเกรียบหวานน้นแลของที่ต้องใจ
แต่คูหน้าเจ้าของที่ผ่องใส
แต่ฉ้นไม่ซื้อเลยเฉยทีเดียว (น. ๒๘๖)

กระบวนพรรณนา

การพรรณนาซึ่งเป็นการใช้ถ้อยคำสร้างภาพให้เห็นจริงในมโนนึก ให้ความรู้สึกคล้อยตามเป็นส่วนสำคัญของบันทึกการเดินทางนี้ ผู้แต่งมีความสามารถอย่างยิ่งในการพรรณนาถ่ายทอดภาพและอารมณ์ความรู้สึก เป็นปัจจัยให้บันทึกการเดินทางเปี่ยมสีสันนี้อ่านน่าติดตาม

ภูมิภาพพรรณนา

ผู้แต่งพรรณนาธรรมชาติและภูมิภาพได้อย่างชัดเจน ชวนเพลิน เช่น ที่เขาเจ้าลาย เขาช่องกระจก

ยลพนมชมเพลินเจริญเนตร
ดูวังเว้งเพิงผาศิลาพราย
ที่เหลืองแดงต้องแสงสุริยภาส
ที่ม่วงอ่อนผ่อนระคนปนกับดำ
ที่หาดกรวดน้นก็กรวดประกะดลี
ที่เหลืองแดงเปรียบแสงซึ่งโมรา
ที่เขียวอ่อนน้นก็เอี่ยมเทียมมรกต
ถึงเขาหนึ่งพิ้งน่าล่ำราญครัน
เป็นวังเว้งเพิงชะง้ำชะง่อนหิน
เป็นหลืบปล่องช่องมีล้วนศิลา
หอมล้นทมลมโยกโยกกลั่น
ตามประสายากแค้นแดนราวไพร

เป็นขอบเขตลัดถันท์เนื่องกันหลาย
ดั่งระบายเบญจรงค์ประจงทำ
ประดุจวาดทาบทาเลขาชา
ที่เขียวล้าขาวล้วนควรจะยล (น. ๒๘๗)
ที่ขาวขำล้ามณีนันมีค่า
ที่ขาบม่วงช่วงตาเป็นเงางาม
ลี้ก็บัดเลื่อมพรายลายอร่าม...
เรียกนามน้นช่องกระจกกระจ่างตา
ค่างควาบินเต็มไปในคูหา
พระพายพาพัดรินชื่นชื่นใจ
ระรวยรินชูจิตพิลัมย์
ที่เก็บได้คมเดินดำเนินพลาง (น. ๓๑๒)

ภาพค่ายหลวง

ภาพค่ายหลวงที่ปรากฏเป็นภาพมุกกว้างที่สื่อความยิ่งใหญ่ตระการตา การถ่ายทอดภาพนั้นสะท้อนอารมณ์ความรู้สึกที่ปิติยินดีของผู้แต่งที่เดินทางถึงจุดหมายได้พบสิ่งต่าง ๆ

ที่คุ้นเคยอีกครั้ง แม้จะอยู่ในระยะไกล แต่รายละเอียดทุกอย่างที่เห็นก็แจ่มแจ้งเจเนใจ ดังนี้

ลั่นทรายกลาดหาดข้างซ้ายเมื่อฝ่ายไป	เสียงคลื่นใหญ่ผาดผานสะท้อนโครม
ออกก้องลั่นหวั่นไหวในจังหวัด	กระทบผุดผางฮือกระเพื่อม
เห็นแดงแดงแสงไกลเป็นไฟโคม	ลอยโผมมากมายดูหลายครัน
พินิจเพ่งเล็งดูเป็นครู่พัก	จึงประจักษ์แจ้งชัดของจัดสรร
เป็นโคมเรือห้อยรยางทุกหว่างชั้น	สำหรับล่ำกำปั่นที่ทอดราย
ตระเวนกองป้องกันอรินทราช	ดูไฟแดงดาดสุดมาดหมาย
ทหารรบครบล่ำกำปั่นราย	มีตัวนายตรวจตรารักษากัน
ที่ฝ่ายบกมีกองนอกนอกเนก	อดิเรกล้วนลั่นพัดเลือกจัดสรร
อาสาใหญ่อาสารองเขนทองนั้น	ให้เคียงคันทวนทองทั้งกองกลาง
อาสาใหญ่อาสาวิเศษอยู่เขตนอก	ทนายหอกขึ้นในมิให้ห่าง
แปดตำรวจตรวจไต่โรไม่ละวาง	ทหารอย่างข้างยุโรปครบบัญชี (น. ๓๑๖)

บรรยายกาศยามค่ำคืน

ฟังสำเนียงเสียงคลื่นก็ครื้นครั่น	ทั้งเสียงฆ้องกลองลั่นสนั่นไหว
ทหารแตรแซ่ประโคมครึกโครมไป	ที่วังในดุริยางค์นางจำเรียง
บำเรอบาทิตดินทร์ระบิลเรือง	ประณตเบื้องพงค์นารายณ์ถวายเสียง
วิเวกหวานขาวน้ำที่สำเนียง	ใครฟังเพียงพิณเพลงบรรเลงลาน (น. ๓๑๗)

บรรยายกาศในท้องพระโรงเมื่อเสด็จออกรับแขกเมือง

ภาพในท้องพระโรงอันอลังการ ประกอบด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ เหล่าเสนาอมาตย์ มุขมนตรีในเครื่องแต่งกายที่สวยงาม ฝ้าอยู่ตามตำแหน่งของตน

ทั้งทหารพลเรือนดูเกลื่อนกลาด	ออกดาสท้องพระโรงจรัสไซ
บรมวงศันนั่งหน้าเสนาใน	ถัดลงไปหาดเล็กต่อเด็กชา
แต่ฝ่ายกรมพระตำรวจอยู่สองแถว	ให้ได้แนวตามซ้ายและฝ่ายขวา
ขัดกระบี่มีบั้งนั่งต่อมา	ที่ข้างฝากรมแสงแต่งเตรียมการ
ลั่นสวมนเลื้อยโหมดตาดสะอาดเนตร	เข้มขบเทศเยียรบับจับแสงฉาน
คอยเวลาทำพระจอมสุทธาธาร	เหล่าทหารรักษาวงศ์ตรงออกไป
ที่เกณฑ์หัตถ์อย่างยุโรปก็ครบถ้วน	ตามจำนวนชั้นนอกออกไสว
พวกแม่นปืนยืนจับชุดคอยจุดไฟ	สำหรับได้ยิงลุลุดจตุลัญญา (น. ๓๑๘)

ภาพการเสด็จออกจับแขกเมือง

ผู้แต่งถ่ายทอดภาพขั้นตอนพิธีการ ดังนี้

ปางพระจอมโมลีศรีอยุธยา

พร้อมหมู่ขุนมาตยาออกดาดาษ

ไม่แหงนเงยเลยเรียบระเบียบงาม

พอเสียงปี่นครินลั่นสนั่นก้อง

ประเดี๋ยวใจฝ่ายเจ้าพนักงาน

ถึงทวารคลานตรงหน้าที่นั่ง

ยืนคำนับทั้งลั่นบรรดามา

แต่ตัวนายฝ่ายเจ้าเมืองค่อยเอื่อยย่อง

กับพระจอมโลกาสุธาตุล

สถิตที่พลับพลาสง่างาม

บังคมบาทตามชนบ์คารบสาม

ให้ต้องตามแบบเบื่องบุราณกาล

สะท้อนท้องยมนามหาศาล

ก็นำหน้าพาทหารแขกเมืองมา

พวกฝรั่งเปิดหมวกก้มเกล้า

ตามภาษาข้างยุโรปครบทุกคน

เข้าประคองหัตถ์ลั่นถึงสามหน

แล้วถอยพ้นมาที่พวกถือหมวกยืน (น. ๓๑๙)

ภาพท้องพระโรงวันเตรียมการ

ก่อนวันสำคัญ ผู้แต่งซึ่งเข้าเฝ้ารับราชการตามปกติ ได้ถ่ายทอดภาพในแง่มุมที่เป็น ส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างยากจะพบในเอกสารใด ดังนี้

ถึงค่ายหลวงล่วงเข้าทวารศ

ดูเรียบรายกรายกัมบังคมงาม

ปางพระจอมอยุธยาเศกศกษัตริย์

ทั้งพระกล้องส่องสว่างกระจ่างดี

ที่มัวหมองข้องขัดมาปิดเป่า

แจ่มจรัสชัดเห็นเป็นขอบวง

ทั้งพระหน่อวรนาถราชไอรส

ที่ผนวชบวชเณรเกณฑ์กันไป

ต่างก้มเขคน้อมนบคารบสาม

อนเณรทองส่องนามพระโรงรี

โองการตรัสจัดแจงให้แต่งที่

พระเก้าอี้ทอดประทับสำหรับทรง

สำเร็จพระขรรค์นั้นเข้าปิดฝ้าผง

ถวายทรงลองพระกล้องต้องพระทัย

น้อมประณตเคียงอาสน์ดาษไสว

ด้ารสให้เลือกพระกล้องส่องทองคำ

(น. ๓๒๑)

ภาพการจัดเตรียมการแสดง

คืนก่อนวันสำคัญ โปรดให้มีการแสดง ผู้แต่งได้กล่าวถึงการเตรียมการได้อย่างเห็นภาพ ดังนี้

ฝ่ายท้าวนางข้างในวังไขว่ข้อง

ให้จัดการแต่งตามพนักงาน

มาเรียกร่องกรมวังแล้วสั่งสาร

จะมีการพื่อนรำระบำใน

จมีนจงปลัดวังรับสั่งเสร็จ
ให้นายเวรหมายเกณฑ์ทูกกรมไป
ที่อยู่ใกล้ไปบอกเสียงออกแซ่
บ้างม้วนเลื้อยหอบสาดเกลื่อนกลาดมา
มาตั้งที่มีพร้อมทั้งสองข้าง
พิณพาทย์ตั้งต่อกันเป็นหลั่นเรียง

ภาพบรรยากาศตอนเกิดสุริยุปราคา

พอนาทีดีสาม^๕ ตามกำหนด
สุริย์จับอัสนีวินวล
บรรดาหมู่มาตยาบ้างหาแว่น
ที่แว่นหายได้กระจกขึ้นล่องดวง
ทหารปืนยิงลั่นสนั่นเปรี้ยง
ทั้งปืนน้อยปล่อยทุกดัดปรับทูกกรม
ปางพระจอมโมลีศรีอยุธยา
เห็นสมซึ่งพระกระแสงแนวพระทัย
ขึ้นพระทัยครรไกรสู่ที่สร้ง
ก็เป่าสังข์ดั่งลั่นสนั่นดิน
ต่างถวายมุรธาภิเษกสร้ง
ครั้นมืดดวงแลเห็นเด่นถนัด
ดูมืดมิดปิดดวงพระสุริยา
ต่างฉวยอุตุดยุดหยอกกันออกแซ่
พอเลยพ้นเห็นแจ้งแสงรวี
พอนาทีดีห้า^๖ ก็มองมุศ
ทรงประภาษมาตยาหมู่สามล

วังระเห็จออกมามิช้าได้
ตามแต่ใครพนักงานอย่างนานช้า
บ้างวิ่งแร่ไต่ถามเที่ยวตามหา
ปูที่หน้าห้องสนามบ้างหามเตียง
ลูกคู่วางสองแถวแนวเฉลียง
แสงตะเกียงแลสว่างดั่งกลางวัน (น. ๓๒๑)

เมฆก็บดลมก็โบกกระโชกหวน
ไม่แปรปรวนปัจจุทิศเข้าปิดดวง
ต่างเงยแขนงชิงมองเจ้าของหวง
ทั้งค่ายหลวงตื่นกันดูทุกหมู่กรม
ก้องสำเนียงเพียงพลุชาลุ่ม
ยิ่งระดมรอบวังทั้งนอกใน
มิ่งมงกุฎโลกสุธาไหว
ประหนึ่งได้เอื้อมผ่านพิมานอินทร์
พดุมพวงศราเมศวิเศษศิลป์
ประโคนพิณพาทย์ฆ้องก้องกังวาน
ทั้งพระวงศ์ห่อน้อยพลอยสนาน...
ดาวจรัสแสงกระจ่างกลางเวหา
บ้างหลงคว้าวคำเพื่อนเหมือนราตรี
แต่ตัวพินัยคอยแลพระสุริย์ศรี
ค่อยคลายคลี่ไปทักษิณมณฑล
เรียกโมกขบริสุทธิตามนุสนธิ์
จงรีบรับมาให้พร้อมล้อมแจกทาน (น. ๓๒๓)

กระบวนพรรณนาที่ให้ภาพแจ่มแจ้งดังกล่าว ทำให้ นิราศเกาะจาน ไม่ต่างจาก
ภาพยนตร์สารคดีหรือวีดิทัศน์บันทึกภาพเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ครั้งนี้ไว้ละเอียด
ทุกบททุกตอน รวมทั้ง “ภาพเบื้องหลังการถ่ายทำ” ที่น่าสนใจทั้งก่อนและหลังด้วย

^๕ พระราชพงศาวดารฯ ว่าเวลา ๔ โมง ๑๖ นาที (๑๐.๑๖ น.)

^๖ พระราชพงศาวดารฯ ว่าเวลา ๔ โมง ๓๖ นาที ๒๐ วินาที (๑๑.๓๖ น.)

ในฐานะนิราศ ผู้แต่งได้สอดแทรกบทพรรณนาคร่ำครวญตามชนบทไว้มิใช่น้อย และมีความงดงามไม่แพ้ในวรรณกรรมสำคัญเรื่องต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่รู้จักกัน เช่น

สารภีพิกุลยี่ลุ่มซ้อน	อรชรชุก้านบานไสว
กระถิ่นเทศเกิดแก้วเป็นแถวไป	มณฑาทิพย์หอมประทีนกลิ่นร่ำจวน
มะลูลีมะลิวัลย์ขึ้นพันพาด	พุทราดงจำปาพาทอมหวาน
ยมโดยโรยรินเหมือนกลั่นนวล	อีกลำดอนชวนระลึกรีก่อนงศ์
ยี่เข่งเข้มเต็มกลาดสะอาดสี	ปีบจำป๋นางแย้มแกมกาหลง
คึดเค้าวสาวหยุดพุดประยงค์	มหาหงส์ทรงคันธสริน
สุกมณสมวรรค์เหมือนถันนาง	หวานสวาทความในยังไมล้น
ยี่โถดกตกกลาดออกดาดดิน	อินทนิลสร้อยฟ้าระย้าย้อย (น. ๓๑๔)
ยลระกำยี่งำระกำจิต	เหมือนมีกิจก่อกรรมเราทำสร้าง
จึงพลัดพรากจากน้องทั้งสองนาง	มาอ้างว้างเอกาในป่าวัน
เห็นดงจากอยากรจะหลีกไปให้พ้น	กลับเวียนวนเข้ามานึกน่าขัน
โอ้อจากอื่นหมื่นจากไม่ยากครั้น	แต่จากกันนี้แหละชำระกำใจ (น. ๓๑๕)

บทพรรณนาชมกมไม้ทำนองนิราศของ *นิราศเกาะจาน* ที่แทรกไว้อย่างเหมาะสมในตอนและผู้แต่งปลอดโปร่งใจหายวิตกเรื่องภารกิจราชการ ช่วยทำให้วรรณกรรมเรื่องนี้มีกลิ่นอายความเป็นนิราศได้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ผู้แต่งนิราศเกาะจาน

เมื่ออ่าน *นิราศเกาะจาน* มาถึงตอนนี้ พิจารณาจากการข้อมูลเนื้อหารายละเอียดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างผู้แต่งกับข้าราชการผู้อื่น และการปฏิบัติหน้าที่ระหว่างเดินทางชวนให้เชื่อว่าผู้แต่งน่าจะไม่ใช่พระยามหาอมตยาธิบดี (หรุ่น ศรีเพ็ญ) ดังที่กล่าวอ้างกัน ส.พลายน้อย (๒๕๓๓, น. ๑๑๖) กล่าวไว้ใน *กวีสยาม* ว่านิราศเรื่องนี้ปรากฏในบัญชีรายชื่อหนังสือของหอพระสมุดวชิรญาณระบุว่า เป็นนิราศของพระยามหาอมตย์ (หรุ่น) ท่านผู้นี้เป็นกวีซึ่งมีชื่อเสียง มีผลงานด้านการประพันธ์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ตามประวัติกล่าวว่าท่านดำรงตำแหน่งเป็นพระมหามนตรีตอนที่ตามเสด็จไปหัวก่อ

คำว่า “ตามเสด็จ” นั้นไม่แน่ว่าจะเป็นการเดินทางในขณะเดียวกับผู้แต่ง แม้ว่าพวกเขาจะไปจะเป็นข้าราชการกรมพระตำรวจทั้งสิ้น ดังที่ว่า “ล้วนแต่กรมพระตำรวจทุกหมวดเหล่า ทั้งนายบ่าวแลเหล่าตุลาการหลาย มีกระบี่หอกคร่ำทุกกล่าราย อีกมัดหวายผูกหน้าส่งงาม”

၁၆၆၅

ตามทำเนียบศักดินาทหารหัวเมืองใน *กฎหมายตราสามดวง* เจ้ากรมสมมทหารขวา คือ หลวงพรหมบริรักษ์ ปลัดกรมคือ หมื่นสมุหพิมาน ผู้แต่งเรื่องนี้ น่าจะมีตำแหน่งเป็นปลัดกรมสมมทหารขวา ซึ่งจะตอบคำถามได้ว่าเหตุใดจึงมีความผูกพันเชิงหน้าที่กับเจ้ากรมสมมทหารขวา มีทำที่ฐานะเป็นรอง และปฏิบัติหน้าที่ดูแลกิจการในกรม

สันนิษฐานว่าผู้แต่ง *นิราศเกาะจาน* น่าจะเป็นหมื่นสมุหพิมาน ปลัดกรมสมมทหารขวา ไม่ใช่พระยามหาอมายต์ (หรุ่น) ดังที่ระบุไว้ในบัญชีรายชื่อหนังสือหอพระสมุดวชิรญาณ อันเป็นต้นแหล่งข้อมูลที่อ้างอิงกันสืบมา

จุดประสงค์ที่แต่ง

ผู้แต่ง *นิราศเกาะจาน* บอกจุดประสงค์ที่แต่งไว้ว่า

จะพรรณนาท่าทางกลางอรัญ	ให้ดวงจันทร์แจ้งเรื่องที่เมืองไกล
ทั้งบรรดาประชาวาอยู่ยุคยศ	จะได้แจ้งแห่งเหตุที่สงสัย
โดยระยะมรรคาพนาลัย	ที่ยากไร้จะได้ทราบตราบดินฟ้า
ฉันทกำหนดจดจำทำไว้อ่าน	ให้บุตรหลานที่อยู่หลังลิ้นก้นชา
ด้วยทางไกลไม่ตระหนักรักจักขตา	จึงจำมาชี้แจ้งให้แจ้งใจ (น. ๓๓๔)

ข้อความนี้อยู่ในตอนท้าย ๆ ของเรื่อง ระบุจุดมุ่งหมายที่แต่งว่า ผู้แต่งตั้งใจแต่งเรื่องนี้ขึ้นเพื่อให้ภรรยา และคนทั้งหลายได้ทราบเรื่องราวต่าง ๆ ที่ตนได้ประสบเมื่อครั้งเดินทางไปราชการในคราวนี้ ทั้งให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้เกี่ยวกับเส้นทาง ระยะทาง ความยากลำบากในการเดินทาง

นิราศเรื่องนี้แต่งตามขนบนิราศ คือ มีการพรรณนาประสบการณ์การเดินทาง พรรณนาอารมณ์ความรู้สึกของผู้แต่งที่มีต่อภรรยา และความนึกคิดสิ่งต่าง ๆ ที่พบเห็น ทั้งยังมีบทสนทนาไม่แทรกไว้อย่างเหมาะสม ทำให้ดูเป็นการแต่งอย่างลาลองเพื่อสำเร็จอารมณ์อย่างนิราศโดยมาก แต่นิราศเรื่องนี้มีความจริงจังในการพรรณนาการเดินทาง เส้นทาง ระยะทาง ลักษณะการเดินทางที่ยากลำบาก ทำให้เข้าใจได้ว่าการเดินทางในสภาพเงื่อนไขปัจจัยดังกล่าวย่อมต้องใช้เวลาเป็นอันมาก ซึ่งสามารถตอบคำถามได้แจ่มแจ้งว่าเหตุใดจึงไปถึงอย่างล่าช้า ด้วยเหตุนี้ผู้แต่งจึงระบุไว้ในจุดประสงค์ด้วยว่าต้องการให้เพื่อนข้าราชการได้ทราบและสืบสงสัย ข้อความว่า “บรรดาประชาวาอยู่ยุคยศ” จึงมิได้มีความหมายถึงคนทั่วไปเท่านั้น หากแต่มุ่งหมายถึงเพื่อนข้าราชการทั้งหลายที่พากันสงสัย ดังที่มีการชักใช้คำถามตอนพบกันที่ค่ายหลวง

เรื่องที่คณะผู้แต่งเดินทางไปถึงล่าช้าและไปถึงเป็นคณะสุดท้ายคงเป็นเรื่องโจทก์ ขานกันไม่น้อยในหมู่นักวิชาการ เพราะถือเป็นความผิดร้ายแรง เนื่องจากคณะผู้แต่งเป็น ข้าราชการกรมพระตำรวจ มีหน้าที่เป็นองครักษ์ รักษาความปลอดภัย (ดังข้อความที่กล่าวถึง พวกตนเองว่า “พร้อมขุนหมื่นพื้นพวกองครักษ์อยู่พร้อมพรักสนมนอกออกเป็นหลั่น” (น. ๓๑๗) ซึ่งต้องไปถึงและเข้าประจำหน้าที่ก่อนเวลาที่พระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ แต่กลับเดินทางไปถึงช้ากว่า พระเจ้าอยู่หัวเกือบ ๕ วัน เคราะห์ดีที่พระเจ้าอยู่หัวทรงพระเมตตาไม่เอาโทษ ข้ายิ่งพระราชนาน เลื่อนยศให้ด้วย ดังที่ผู้แต่งกล่าวสำนึกพระมหากรุณาธิคุณว่า

จะเกิดไหนขอให้ไฉ่รงบาท

จนทุกชาติภพใดให้เป็นข้า

ถึงผิดพลั้งยังคิดกรุณา

ทรงเมตตาชุบเลี้ยงดูเลี้ยงธรรม

ถึงเกียจคร้านมิได้พานเอาโทษา

ยังเห็นว่าซัดจริงทุกสิ่งสรรพ

กลับเพิ่มยศให้ปรากฏขึ้นครามครัน

พระคุณนั้นยิ่งฟ้าสุธาธาร (น. ๓๒๕)

อาจพิจารณาได้ว่านิราศเรื่องนี้เป็นประจักษ์รายงานชี้แจงสาเหตุที่ปฏิบัติงานบกพร่อง แต่เมื่อไม่ได้เป็นคดี ผู้แต่งจึงเขียนรายงานชี้แจงต่อสังคมในลักษณะลำลอง คือ แต่งเป็นนิราศ ซึ่งเป็นการเลือกรูปแบบนำเสนอได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพในการสื่อสารตามที่ ผู้แต่งประสงค์ เพราะเป็นรูปแบบที่เอื้อให้สามารถเสนอข้อมูลรายละเอียดอย่างเห็นภาพ สื่ออารมณ์ความรู้สึก ความทุกข์ยากลำบากกายและใจ ซึ่งเกิดจากการเดินทางและสุขภาพของ ผู้แต่ง โนม่น้าวให้ผู้อ่านรู้สึกเห็นใจและให้อภัยในความผิดพลาดเนื่องจากเป็นเหตุสุดวิสัย

วิเคราะห์ประเด็นการเดินทางตามเสด็จหัวอก

ความบกพร่องในการไปปฏิบัติราชการล่าช้าของผู้แต่ง เกิดจากการเดินทางโดยขาด การเตรียมการและขาดประสบการณ์ จึงขาดข้อมูลที่จำเป็นไปทั้งสิ้น ทั้งข้อมูลรายละเอียด เกี่ยวกับเส้นทาง เกี่ยวกับสภาพภูมิประเทศที่ต้องเผชิญ ตลอดจนเรื่องพาหนะเดินทาง (อาจเป็นเพราะเหตุนี้ที่ผู้แต่งจึงเขียนเรื่องนี้อย่างละเอียดเพื่อให้เป็นความรู้ก่อนชนได้ทราบ “ตราดินฟ้า”) ความไม่พร้อมเหล่านี้ส่งผลกระทบถึงการบริหารจัดการเรื่องต่าง ๆ เช่น การเตรียมเสบียง การจัดหาพาหนะ อันเป็นเหตุให้เกิดความลำบากและความล่าช้า

สาเหตุของการเดินทางโดยขาดการเตรียมการที่ดี อาจเป็นเพราะคณะเดินทางเข้าใจ ว่าเมื่อถึงเมืองเพชรบุรีและประจวบคีรีขันธ์กรมการเมืองจะส่งคนมาดูแล แต่เผอิญว่าขณะ นั้นกรมการเมืองต้องกำกับดูแลเรื่องการรับเสด็จ หรือมีฉันทันนั้นก็ไม่ทราบว่ามีข้าราชการ เดินทางมาทางบกส่วนหนึ่งด้วย หากคณะเดินทางได้รับการดูแลจัดเตรียมพาหนะ และจัด

ผู้ชำนาญทางให้ ก็น่าจะเดินทางได้สะดวกรวดเร็วกว่านี้ โดยเฉพาะเรื่องการรู้จักเส้นทางนี้สำคัญ
ดังจะเห็นได้จากตอนที่ผู้แต่งพลัดกับขบวนที่บ้านห้วยเกต ชาวบ้านได้พาเล็ดทางมาตกรอ
ขบวนได้ และตอนขากลับจากค่ายหลวงไปเกาะหลัก ผู้แต่งใช้เส้นทางใหม่ซึ่งสะดวก มีร่มเงา
จึงได้แต่ชมไม่ไปตามทางอย่างเพลิดเพลิน ขณะที่เจ้ากรมสมมทวาทซึ่งเร่งออกเดินทางไปก่อน
ผู้แต่งนั้นยังใช้เส้นทางเก่าตอนขามา (ซึ่งคงร้อนลำบากหรือไกลเหมือนเดิม)

ส่วนสาเหตุที่ต้องจัดข้าราชการกรมพระตำรวจเดินทางทางบกในครั้งนี้ ที่สำคัญ
น่าจะเป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปหว่ากอบทางบก โดยอาจ
จะเสด็จฯ จากเมืองเพชรบุรี จึงต้องจัดข้าราชการกรมพระตำรวจส่วนหนึ่งไปทางบก ดังความ
ที่ปรากฏในนิราศว่าพบกระบวนเสด็จฯ พักแรมที่บ้านหนองบัว ซึ่งอยู่ระหว่างเมืองเพชรบุรีกับ
บ้านชะอำ ในคืนที่ ๑๐ ของการเดินทางของผู้แต่ง (วันที่ ๙ สิงหาคม)^๔ ดังนี้

ถึงหนองบัวมัวค่าสนธยา	เห็นศาลาที่พักสำนักรนอน
จะไปอาศัยในที่นั้น	ก็แน่นน้นคขวางลนอน
ทั้งพังพลายรายสลับดูซับซ้อน	ทั้งกองมอญกองเขมรเจนอรัญญ์
ก็สำคัญสัญญาว่าเสด็จ... (น. ๒๙๓)	

ตอนสายวันรุ่งขึ้น (วันที่ ๑๐ สิงหาคม) กระบวนเสด็จเริ่มออกเดินทาง ดังความใน
นิราศว่าดังนี้

จึงดำเนินเดินกระบวนที่นำหน้า	พราหมณ์พญาขุนช้างนำทางถวาย
หลวงราชมนีกับพระครูหมู่พราหมณ์นาย	ชีช้างพลายนำกระบวนคว้นครรไล
ถึงที่นั่งหลังดีไม่มีเปรียบ	เดินก็เรียบไม่สะเทือนสะท้านไหว
ที่ถัดนั้นชั้นระวางนางข้างใน	ล้วนวิไลเลขาทุกนารี
ทั้งแตรกรุ่นพูนเริ่มเฉลิมพระเนตร	ดังประเวศฟากฟ้าจากราศี
แต่ละองค์ทรงกลยาณี	ควรเป็นที่เอกอัศรชาชาติ
พอที่นั่งหลังทรงตรงมาใกล้	ก็พร้อมใจบังคมก้มเกล้า
ทรงพระสรวลปราศรัยอยู่ไปมา	ด้วยเห็นว่าอดอยากลำบากกาย
พอกองหลวงล่องพันตำบลนั้น	ต่อไปพลันยังมากดูหลากหลาย
กระบวนม้าเลาก็เลิศประเสริฐชาย	จะบรรยายมากนักกลัวจึกเกิน (น. ๒๙๕)

^๔ การตรวจสอบวันที่ ใช้ข้อมูลการพักแรมตามที่กล่าวไว้ในนิราศ และวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๔๑๑ เป็นหลัก
ข้อมูลดังกล่าวมีความสอดคล้องกันในตัวบท ตรงกับที่ผู้แต่งระบุในตอนท้ายว่าขากลับใช้เวลาจากเกาะหลัก
ถึงเมืองเพชรบุรี ๘ คืน ๙ วัน ข้อมูลนี้ได้ใช้ระบุวันออกเดินทางจากกรุงเทพฯ ด้วย

ความในนิราสดังกล่าวยืนยันว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปหัว้ากอทางบก มิได้เสด็จฯ ไปทางน้ำดังที่ พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๔ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (๒๕๐๔, น. ๔๙๖-๔๙๗) ซึ่งใช้อ้างอิงกันอย่างกว้างขวาง เมื่อกล่าวถึงเหตุการณ์คราวเสด็จฯ ไปทอดพระเนตรสุริยุปราคาว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ โดยเรือพระที่นั่งอรรคราชวรเดชไปถึงหัว้ากอ โดยทรงออกเดินทางเมื่อวันที่ ๗ สิงหาคม ๒๔๑๑ เวลา ๑๐.๕๐ น. และถึงค่ายหลวงเวลาเที่ยงของวันที่ ๘ สิงหาคม ตอนค่ำโปรดให้ถอยกลับไปอ่าวมะนาว ประทับแรม ๒ วัน เวลาเย็นของวันที่ ๑๐ สิงหาคม จึงเสด็จขึ้นจากเรือพระที่นั่ง ทรงม้าจากอ่าวมะนาวไปถึงค่ายหลวง

แม้ข้อมูลจาก พระราชพงศาวดารฯ จะเป็นที่ยึดถืออ้างอิงกันมาช้านาน แต่ข้อมูลจาก นิราศเกาะจาน ก็มีน้ำหนักน่าเชื่อถือไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน เพราะผู้เขียนกล่าวถึงกระบวนเสด็จฯ ที่ตนพบระหว่างทางก่อนถึงบ้านชะอำไว้โดยละเอียด ที่สำคัญคือกล่าวถึงการได้เข้าเฝ้าฯ พระเจ้าอยู่หัวตรัสทักทายแสดงว่าทรงทราบเรื่องความยากลำบากของเหล่าข้าราชการกรมพระตำรวจที่เดินทางมาทางบกคณะนี้

ผู้เขียนบทความนี้เข้าใจว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้เสด็จฯ โดยเรือพระที่นั่งอรรคราชวรเดชไปถึงหัว้ากอทีเดียว หากแต่ทรงแวะที่พระตำหนักเขาวิ้งเพชรบุรี ซึ่งมีเครื่องมือพร้อม รวมทั้งหอดูดาว^๔ เพื่อทรงตรวจสอบข้อมูลครั้งสุดท้ายให้มันพระทัยว่าการทำนายสุริยุปราคาของพระองค์จะไม่ผิดผิดพลาด เพราะการครั้งนี้สำคัญอย่างยิ่งสำหรับพระเกียรติยศและประเทศชาติ ดังที่ นิพนธ์ ทรายเพชร (๒๕๔๘, น. ๑๙) กล่าวว่า

เปรียบประดุจดั่งแม่ทัพที่นำกองทัพออกศึกสงคราม หากสุริยุปราคาไม่เกิดดังที่ทรงคำนวณก็จะเกิดการเสื่อมเสียต่อพระเกียรติยศอย่างแน่นอน... ชัยชนะด้านวิชาการดาราศาสตร์เป็นที่ยอมรับของนักดาราศาสตร์ชาวฝรั่งเศส พระองค์จึงทรงใช้ดาราศาสตร์นำการเมืองระหว่างประเทศในยุคนั้น

จากการประมวลข้อมูลทั้งใน พระราชพงศาวดารฯ และใน นิราศเกาะจาน เป็นไปได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงออกเดินทางในวันที่ ๗ สิงหาคม ๒๔๑๑ โดยเรือพระที่นั่งอรรคราชวรเดช แวะประทับที่พระนครคีรี เพชรบุรี ขณะที่เรือพระที่นั่งเดินทาง

^๔ ชาว เหมือนวงศ์ (๒๕๔๘, น. ๒๓) สันนิษฐานว่าเหตุที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระนครคีรีที่เขาวัง เพชรบุรีใน พ.ศ. ๒๔๐๒ นั้นก็เพราะเป็นสถานที่ที่ลองจิจูด ๑๐๐ องศาผ่าน อาจมีพระราชประสงค์ให้พระนครคีรีเป็นพระนครสำหรับรักษาเวลามาตรฐานของไทยเหมือนกรีนิชที่รักษาเวลาของประเทศอังกฤษ

ต่อไปถึงหัวกอในวันรุ่งขึ้น ประมาณวันที่ ๙ สิงหาคมจึงเสด็จฯ จากเพชรบุรีไปยังหัวกอด้วยเหตุนี้คณะของผู้แต่งจึงพบกระบวนเสด็จฯ ประทับแรมที่บ้านหนองบัวในคืนวันนั้น กระบวนเสด็จฯ มาถึงอ่าวมะนาววันที่ ๑๐ สิงหาคม และพักกระบวนช้างม้าไว้ที่นั่น ตอนเย็นจึงทรงม้าจากอ่าวมะนาวถึงค่ายหลวง การที่ พระราชพงศาวดารฯ กล่าวว่าประทับแรม ๒ คืนที่อ่าวมะนาวน่าจะเป็นข้อมูลคลาดเคลื่อน เพราะไม่มีเหตุผลที่จะทรงประทับแรมที่นั่น ในเมื่ออ่าวมะนาวอยู่ใกล้ค่ายหลวง เสด็จฯ ต่อมาเพียงเล็กน้อยก็ถึงค่ายหลวงแล้ว

ส่วนการเสด็จฯ กลับนั้น ไม่มีข้อมูลเพียงพอว่าเสด็จฯ โดยเรือพระที่นั่งจากหัวกอตรงมาถึงกรุงเทพฯ หรือไม่ ทราบแต่ในนิราศกล่าวว่าบ่ายวันที่ ๑๘ สิงหาคม เจ้ากรมสมมทหารขวาเร่งออกเดินทางมาที่เกาะหลัก (อยู่เหนืออ่าวมะนาวขึ้นไปเล็กน้อย เมื่อผู้แต่งเสร็จภารกิจส่วนหลังก็ตามไปสมทบที่นั่น) อาจเป็นไปได้ว่าพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จฯ โดยกระบวนทางบกซึ่งพักรออยู่ที่อ่าวมะนาวเพื่อกลับไปยังพระนครคีรี เจ้ากรมสมมทหารขวาจึงต้องล่วงหน้ามาก่อนเพื่อปฏิบัติราชการและส่งเสด็จฯ หมอสมิธ (๒๕๓๗, น. ๕๔) เขียนเรื่องการเสด็จฯ ไปหัวกอไว้ว่า พระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ กลับเมื่อไรไม่มีบันทึก แต่เสด็จฯ ถึงกรุงเทพฯ วันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๔๑๑ จึงเป็นไปได้ที่จะสันนิษฐานว่าช่วงเวลาระหว่างวันที่ ๑๙ - ๒๔ สิงหาคม เสด็จประทับที่พระนครคีรี

ข้อมูลจาก นิราศเกาะจาน ยังมีความแตกต่างจาก พระราชพงศาวดารฯ อีกบางประการเกี่ยวกับเหตุการณ์ก่อนวันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๔๑๑ ใน พระราชพงศาวดารฯ กล่าวว่าวันที่ ๑๗ สิงหาคม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จออกทรงรับแขกเมือง คือ เซอร์แฮร์รีอด ผู้ว่าราชการเมืองสิงคโปร์ที่ทรงเชิญมาดูสุริยุปราคา และวันที่ ๑๙ สิงหาคม ก็โปรดให้แสดงละครในให้แขกเมืองชม ก่อนเสด็จฯ กลับในตอนบ่ายวันนั้น แต่ นิราศเกาะจาน กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จออกทรงรับแขกเมืองตอนบ่ายวันที่ ๑๖ สิงหาคม ส่วนวันที่ ๑๗ สิงหาคม ซึ่งเป็นวันสุกดิบ พระองค์เสด็จออกที่พลับพลาเพื่อทรงดูแลการจัดสถานที่ที่จะทอดพระเนตรสุริยุปราคา ทรงจัดตำแหน่งพระเก้าอี้ ทรงเตรียมกลองและพระราชทานกลองให้พระราชโอรสทั้งหลายที่ตามเสด็จ ส่วนการแสดงละครในนั้นโปรดฯ ให้มีในคืนที่ ๑๘ สิงหาคม มิใช่วันที่ ๑๙ สิงหาคมซึ่งเป็นวันที่เสด็จกลับ

พิจารณาข้อมูลดังกล่าวแล้ว เห็นว่าข้อมูลในนิราศมีความเป็นไปได้มากกว่า เพราะในวันสุกดิบไม่น่ามีงานรับแขกเมืองซึ่งเป็นงานใหญ่ทำให้เกิดความฉุกะหูกก่อนวันงานสำคัญ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความรอบคอบในการจัดเตรียมสิ่งต่าง ๆ ย่อมไม่โปรดฯ ให้มีงานรับแขกเมืองในวันสุกดิบเป็นแน่ นอกจากนี้ในนิราศยังกล่าวว่าโปรดฯ ให้มี

ละครในในคืนที่ ๑๘ สิงหาคมนั่นเอง การมีละครนั้น “เป็นการที่บวงสรวงเทพไท โดยเคารพ สบต้องกมลราช ที่หมายมาดสุริยตรง้องการไซ เฉพาะมิดปิดดวงอโนทัย” (น. ๓๒๕) ซึ่งนับว่า สมเหตุสมผลทั้งแง่เวลาและสาเหตุ ส่วนที่ พระราชพงศาวดารฯ กล่าวว่าโปรดให้มีละคร ช่วงเช้าก่อนเสด็จฯ กลับในตอนบ่ายวันที่ ๑๙ สิงหาคม นั้นน่าจะเป็นข้อมูลคลาดเคลื่อน เช่นกัน เพราะหากเป็นเช่นนั้นคงจะฉุกฉุนกว่าจะตามเสด็จไม่ทัน และเป็นการผิด กาลเทศะ เมื่อเสร็จเรื่องการดูสุริยุปราคาทุกคนก็เตรียมตัวกลับ ใครจะอยากดูละคร ในตอนเช้า วันที่ ๑๙ สิงหาคม คงมีแต่การเข้าเฝ้ากราบบังคมทูลลาตามที่จดหมายเหตุของเซอร์แฮร์รีออก กล่าวไว้เท่านั้น

สรุป

นิราศเกาะจาน ไม่เพียงมีฐานะเป็นนิราศเรื่องหนึ่ง หากยังควรนับว่าเป็นเอกสาร ทางประวัติศาสตร์ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเสด็จฯ ทอดพระเนตรสุริยุปราคาที่หว่ากของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีข้อมูลรายละเอียดบางประการแตกต่างจาก *พระราชพงศาวดารฯ* อย่างน่าสนใจ โดยเฉพาะเรื่องที่พระองค์เสด็จฯ ไปค่ายหลวงหว่าก ทางบก นิราศเรื่องนี้ยังเป็นบันทึกทางวัฒนธรรมที่สำคัญเกี่ยวกับการเดินทาง เส้นทาง สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนที่ต้องถื่นและของพวกข้าราชการที่เดินทางไป การปฏิบัติ หน้าที่ราชการ การเสด็จออกประทับแรมเมือง การเกิดสุริยุปราคา เรื่องราวและเหตุการณ์เหล่านี้ ได้รับการถ่ายทอดด้วยถ้อยคำสำนวนที่ชวนให้เพลิดเพลิน ให้ภาพและบรรยากาศชัดเจน ทำให้ เห็นว่าแม้จะต้องประสบความยากลำบากเพียงใด เหล่าข้าราชการก็ยังคงมุ่งมั่นปฏิบัติหน้าที่ เต็มความสามารถ แม้บางส่วนจะมีความบกพร่องผิดพลาด แต่ก็ดูเหมือนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงทราบพระเนตรพระกรรณอยู่ตลอดเวลา และทรงเข้าพระทัยดี จึงทรง พระเมตตาไม่เอาโทษ ทั้งยังพระราชทานเลื่อนยศเป็นบำเหน็จรางวัลที่พยายามปฏิบัติหน้าที่ นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณที่ทำให้ผู้ได้รับรู้สึกซาบซึ้งอย่างยิ่ง ในมิติวรรณกรรม นิราศเรื่องนี้ นอกจากจะมีสำนวนดี กระบวนกลอนราบรื่นแล้ว ยังมีความน่าสนใจแง่กลวิธีนำเสนอเนื้อหา การใช้ถ้อยคำกระชับ สื่อความหมายชัดเจน อ่านได้รส เป็นปัจจัยสำคัญทำให้ *นิราศเกาะจาน* “บันทึกการเดินทางเปี่ยมสีสัน” นี่ทรงคุณค่าไม่แพ้นิราศเรื่องใด และการที่นิราศเรื่องนี้มิได้เป็น ผลงานของสุนทรภู่ ทั้งมิได้เป็นผลงานของพระยาอมมาตยาธิบดี (หรุ่น ศรีเพ็ญ) ซึ่งเป็นกวี มีชื่อเสียงขึ้นทำเนียบ “กวีสยาม” แต่เป็นผลงานของกวีนิพนธ์ามผู้หนึ่ง ซึ่งน่าจะมีตำแหน่งเพียง ปลัดกรมสมนทหารขวาที่หมื่นสมุหพิมาณ ก็ยิ่งทำให้นิราศเรื่องนี้ น่าสนใจและน่าศึกษายิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๑. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๐.
 ชาว เหมือนวงศ์.” พระอัจฉริยภาพทางวิทยาศาสตร์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว,” วารสารราชบัณฑิตยสถาน, ๓๐ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๔๘), น. ๒๒-๕๗.
 นิพนธ์ ทรายเพชร. “สุริยุปราคาเต็มดวง ๑๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ สรุปรายงานของ
 นักดาราศาสตร์ฝรั่งเศสและสุริยุปราคาชุดหว่ากอ,” วารสารราชบัณฑิตยสถาน, ๓๐
 (มกราคม-มีนาคม ๒๕๔๘), น. ๑๕-๒๑.
 นิราศเกาะจาน ใน วรรณกรรมนิราศของสุนทรภู่. กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๒๗.
 พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี.
 พระนคร : ศุภสภา, ๒๕๐๔.
 ลัทธิ ธรรมเนียมต่าง ๆ เล่ม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๕. พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๑๕.
 ศิลปากร, กรม. ราชสำนักสยามในทรงคนะของหมอลมมิธ. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและ
 ประวัติศาสตร์, ๒๕๓๗.
 ส. พลายน้อย, กวีสยาม. กรุงเทพฯ : รวมสาส์น, ๒๕๓๓

Abstract **Nirat Koa Jan**
An Unforgettable Poetic Memoir to Wa Ko
Chosita Maneesai

*Associate Fellow of the Acedemy of Arts,
The Royal Institute*

This article is to present some interesting aspects of Nirat Koa Jan, a not so well-known but worthy poetic work of Ratana-kosin period. It was written in 1868 while the poet, a member of the royal guards, made a journey to Prajuab Khirikhan Province where King Rama IV went to see the solar eclips at Wa Ko. Written in the Klon Nirat style, its lament on the trouble during the journey was expressed vividly through a fascinating literary style moving its readers dramatically. Nirat Koa Jan is also worth in a historic sense. It could be considered as a new founded document about King Rama IV's royal trip to Wa Ko and the incident of the solar eclips recorded by the one witnessing it. In the cultural aspect, Nirat Koa Jan provides significant information about the route to Wa Ko, the scenery, the weather, the travellers' life, the local people's way of life, the custom of the courtiers and the royal camp at Wa ko. The study of Nirat Koa Jan eventually reveals some interesting information different from other reference sources about the way King Rama IV went to Wa Ko and about the fact that the poet should certainly not be the one who believed to write it.

Keyword : Nirat Koa Jan, poetic memoir, Wa Ko

นิราศภูเขาทอง : การเดินทางที่นำไปสู่การยอมรับชะตากรรมของกวี

ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต
ภาควิชาภาษาไทย สำนักศิลปกรรม

บทคัดย่อ

ใน *นิราศภูเขาทอง* ซึ่งเป็นผลงานเรื่องหนึ่งของสุนทรภู่ สุนทรภู่เขียนเล่าว่าตนเดินทางไปนมัสการพระเจดีย์ภูเขาทองที่พระนครศรีอยุธยาเพราะไม่สบายใจที่ถูกคนพาลรังแก ตลอดเส้นทางการเดินทางจากวัดราชบูรณะราชวรวิหาร (วัดเลียบ) ซึ่งสุนทรภู่จำวัดอยู่ไปยังพระเจดีย์ภูเขาทองนั้น สุนทรภู่พบเห็นความเปลี่ยนแปลงหรือความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสรรพสิ่งทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ทำให้สุนทรภู่เข้าใจชีวิตมากขึ้น และในที่สุดยอมรับชะตากรรมของตนที่พลิกผันจากความสุขสบายในสมัยรัชกาลที่ ๒ เป็นความยากแค้นลำเค็ญในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้ และกล่าวว่าตนเอง “สร้างทรง” และ “พอลลายใจ” ในตอนท้ายเรื่องซึ่งต่างไปจากตอนต้นเรื่องที่มีแต่ความรู้สึกอบอุ่นใจ ความน้อยเนื้อต่ำใจและความคับแค้นใจจนไม่อาจมีชีวิตต่อไปหากไม่มีพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยซึ่งเป็นพระองค์เดียวเท่านั้นที่พระราชทานความสุขสมบูรณ์และเกียรติดียศชื่อเสียงแก่สุนทรภู่ได้มากที่สุด

คำสำคัญ : สุนทรภู่, นิราศภูเขาทอง, พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, การยอมรับชะตากรรมของกวี

๑. ความนำ

นิราศภูเขาทอง เป็นผลงานของสุนทรภู่ กวีเอกสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นเรื่องหนึ่งในจำนวนนิราศ ๙ เรื่องของสุนทรภู่ ซึ่งได้แก่ *นิราศเมืองแกลง* *นิราศพระบาท* *นิราศ*

ภูเขาทอง นิราศเมืองเพชร นิราศวัดเจ้าฟ้า นิราศอิเหนา นิราศสุพรรณ รำพันพิลาป และนิราศพระประธม*

นิราศข้างต้น ส่วนมากเป็นผลงานที่เกิดจากการเดินทางจริงของสุนทรภู่ซึ่งล้วนแต่สะท้อนให้เห็นอารมณ์ความรู้สึกและโลกทัศน์ของสุนทรภู่ที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ หรือเรื่องต่าง ๆ ที่พบเห็นระหว่างการเดินทาง รวมทั้งสะท้อนความคิดเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ที่มีอยู่ภายในจิตใจของสุนทรภู่ในเวลานั้นด้วย มีเพียงบางเรื่องเท่านั้นที่เป็นการเดินทางในจินตนาการ เช่น นิราศอิเหนาและรำพันพิลาป

เมื่อกล่าวเฉพาะนิราศภูเขาทอง พบว่าเป็นเรื่องที่มีนักวิชาการหลายคนศึกษามาแล้ว มักสรุปกันว่าสุนทรภู่แต่งนิราศเรื่องนี้เพื่อเล่าเรื่องการเดินทางจากวัดราชบูรณะไปนมัสการพระเจดีย์ภูเขาทองในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และแต่งเพื่อมุ่งคร่ำครวญแสดงความรู้สึกอาลัยรักของตนที่มีต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย การกล่าวเช่นนั้นที่จริงก็ไม่ผิดแต่ยังไม่ได้กล่าวถึงสาระสำคัญในนิราศเรื่องนี้ซึ่งเกี่ยวข้องกับชะตากรรมของสุนทรภู่

ในบทความนี้ ผู้เขียนมุ่งที่จะศึกษาเรื่องการเรียนรู้ของสุนทรภู่ที่เกิดจากการเดินทางไปยังพระเจดีย์ภูเขาทองซึ่งนำไปสู่การยอมรับชะตากรรมของสุนทรภู่ในท้ายที่สุด และเรื่องนี้ยังไม่มีใครได้ศึกษามาก่อน

๒. ภูมิหลังของเรื่องนิราศภูเขาทอง

ผู้เขียนแบ่งหัวข้อนี้ออกเป็นหัวข้อย่อย ๆ ได้แก่ ผู้แต่ง ปีที่แต่งและสมัยที่แต่ง รูปแบบคำประพันธ์ เนื้อหา บุคคลที่ผู้แต่งนิราศภูเขาทองครวญถึงสาเหตุของการเดินทาง เวลาออกเดินทาง และลักษณะการเดินทาง รวมทั้งเส้นทางการเดินทาง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

* เรียงลำดับตามปีที่แต่งซึ่งผู้เขียนสันนิษฐานไว้ในหนังสือ *ชีวประวัติและผลงานของสุนทรภู่* (๒๕๔๙ : ๑๑๒-๑๑๖ ๑๒๑ ๑๒๖ ๑๓๕ ๑๓๘ ๑๔๑ ๑๕๓ และ ๑๕๘) ดังนี้

นิราศเมืองแกลง แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๐

นิราศพระบาท แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๐

นิราศภูเขาทอง แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๓

นิราศเมืองเพชร แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔

นิราศวัดเจ้าฟ้า แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๗

นิราศอิเหนา แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๗

นิราศสุพรรณ แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๔

รำพันพิลาป แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๕

นิราศพระประธม แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๕

๒.๑ ผู้แต่ง ผู้แต่งนิราศภูเขาทองคือสุนทรภู่ รัตนกวีคนหนึ่งในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีชื่อเสียงด้านการแต่งกลอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลอนเพลงยาวที่เป็นนิราศและนิทานคำกลอน ขณะนั้นบวชเป็นพระภิกษุและจำพรรษาที่วัดราชบูรณะ ผลงานที่สร้างชื่อเสียงให้สุนทรภู่มากที่สุดคือนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี สุนทรภู่มีผลงานตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ ๑ ต่อเนื่องมาจนกระทั่งถึงรัชกาลที่ ๔ ได้ชื่อว่าเป็นกวี ๔ แผ่นดิน สุนทรภู่เกิดในสมัยรัชกาลที่ ๑ เมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๓๒๙ และถึงแก่กรรมในสมัยรัชกาลที่ ๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘ สิริอายุได้ ๗๐ ปี (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๔๓:๑-๓๗)

สุนทรภู่เริ่มรับราชการในกรมพระอาลักษณ์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๓ ในสมัยรัชกาลที่ ๒ ได้เป็นที่ขุนสุนทรโวหารเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๔ มีความสามารถในการตอบทพระราชานิพนธ์ และเป็นกวีที่ทรงปรีชาในการพระราชานิพนธ์วรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เข้าเฝ้าและรับใช้เบื้องพระยุคลบาทอย่างใกล้ชิด ได้รับพระราชทานบ้านอยู่อาศัย (ฉันทน์ ขาววิไล, ๒๕๔๘:๑๕๑, ๑๖๓, ๕๙๔-๕๙๕) และมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนสมัยนั้นอย่างกว้างขวาง

การรับราชการของสุนทรภู่อันสุดลงเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เสด็จสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๗ ด้วยเกรงพระราชอาญาของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะสุนทรภู่เคยทำให้ทรงขัดเคืองพระทัยหลายครั้ง กล่าวคือ เมื่อคราวสุนทรภู่แก้บทพระนิพนธ์เรื่องอิเหนา ตอนบุษบาเล่นธำของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังมีพระอิสริยยศเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ต่อหน้าที่ประชุมกวีในสมัยรัชกาลที่ ๒ และคราวแก้บทพระนิพนธ์เรื่องสังข์ทอง ตอนเลือกคู่ ทำให้สุนทรภู่ตัดสินใจออกบวชเพื่อหนีราชภัย (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เรื่องเดิม: ๑๖) และมีชีวิตที่ต้องเผชิญกับความแร้นแค้นและทุกข์ยากลำบากซึ่งต่างจากชีวิตที่รุ่งเรืองในสมัยรัชกาลที่ ๒ อย่างสิ้นเชิง แม้มีเจ้านายบางพระองค์ทรงเมตตาและทรงอุปถัมภ์สุนทรภู่ แต่ก็ไม่ได้ทำให้สุนทรภู่มีชีวิตรุ่งเรืองเหมือนในอดีตเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๒

อย่างไรก็ตาม ยามประสบกับความยากลำบากในการดำเนินชีวิต สุนทรภู่กลับสร้างสรรค์ผลงานไว้เป็นจำนวนมาก และแต่งผลงานขายเพื่อให้มีรายได้ประทังชีวิต ผลงานที่แต่งในช่วงนี้และสร้างชื่อเสียงให้สุนทรภู่มาก ได้แก่ นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี และนิราศหลากหลายเรื่องรวมทั้งเรื่องนิราศภูเขาทอง

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ เมื่อสุนทรภู่มีอายุ ๖๖ ปี ได้กลับเข้ารับราชการในพระราชวังบวรของสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระสุนทรโวหาร ตำแหน่งเจ้ากรมพระอาลักษณ์ฝ่ายพระบวรราชวังจนกระทั่งถึงแก่กรรม (ฉันทน์ ขาววิไล, เรื่องเดิม: ๖๐๕)

๒.๒ ปีที่แต่งและสมัยที่แต่ง สุนทรภู่แต่งนิราศภูเขาทอง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๓ ในต้นสมัยรัชกาลที่ ๓ ขณะนั้นสุนทรภู่อายุ ๔๕ ปี หลังจากได้จำพรรษาที่วัดราชบูรณะหรือวัดเลียบแล้ว ๓ พรรษา เวลานั้นสุนทรภู่วบวชเป็นพระภิกษุมาแล้ว ๖ พรรษา คือบวชครั้งแรกที่วัดราชบูรณะแล้วเดินทางท่องเที่ยวไปตามหัวเมืองรวม ๓ พรรษา กล่าวคือ ไปจำพรรษาที่เพชรบุรี เมื่อออกพรรษาแล้วออกเดินทางไปราชบุรีและกาญจนบุรีโดยไม่ได้จำพรรษา แล้วไปจำพรรษาที่วัดสองพี่น้องในจังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อออกพรรษาแล้วก็เดินทางไปหาสายแพที่จังหวัดพิษณุโลกและจำพรรษาที่นี่ ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๗๐ ก็เดินทางกลับกรุงเทพฯ และจำพรรษาที่วัดราชบูรณะจนถึงปลาย พ.ศ. ๒๓๗๓ ก็ออกเดินทางไปยังพระเจดีย์ภูเขาทอง

๒.๓ รูปแบบคำประพันธ์ นิราศภูเขาทองมีความยาว ๑๗๖ คำกลอน เป็นนิราศเรื่องสั้นที่สุดในบรรดานิราศทั้งหมดของสุนทรภู่ สุนทรภู่แต่งนิราศเรื่องนี้ด้วยคำประพันธ์ประเภทกลอนเพลงยาว คือ ขึ้นต้นเรื่องด้วยวรรครับหรือวรรคที่ ๒ และลงท้ายเรื่องด้วยคำว่า “เอ๋ย” ดังนี้

รับฐินภิญโญโมทนา	<u>เดือนสิบเอ็ดเสด็จพระวสา</u>
ออกจากวัดทัศนาคูอาวาส	ขูลีลาลงเรือเหลื่ออาลัย
สามฤดูอยู่ดีไม่มีภัย	เมื่อตรุษสารทพระวสาได้อาคัย
	มาจำไกลอารามเมื่อยามเย็น
.....	
ใช้จะมีที่รักสมัครมาด	แรมนิราศร้างมิตรพิสมัย
ซึ่งครวญคร่ำทำที่พิริพไร	ตามนีสัยกาพย์กลอนแต่ก่อนมา
เหมือนแม่ครัวควักแกงแพนงผัด	สารพัดเพียขุนงัดเครื่องมังสา
อันพริกไทยใบผักชีเหมือนสีกา	ต้องโรยหน้าเสียดักหน้อยอร่อยใจ
จงทราบความตามจริงทุกสิ่งสิ้น	อย่านึกนิทาแกล้งแถมเงื่อน
นักเลงกลอนนอนเปล่าก็เศร้าใจ	จึงรำไรเรื่องร้างเล่นบ้างเอ๋ย ฯ

(หน้า ๑๐๙ และ ๑๑๖)

๒.๔ เนื้อหา เนื้อหาของนิราศภูเขาทอง สุนทรภู่เล่าเรื่องการเดินทางทางเรือจากวัดราชบูรณะไปยังพระเจดีย์ภูเขาทองในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาจนกระทั่งเดินทางกลับมาถึงท่าหน้าของวัดอรุณราชวรารามในกรุงเทพฯ โดยแทรกคำคร่ำครวญแสดงอารมณ์ความรู้สึกของสุนทรภู่ที่มีต่อบุคคลที่พรากจากไป และแสดงความคิดเห็นต่อสิ่งต่าง ๆ ที่พบเห็นขณะ

เดินทางผ่านสถานที่ต่าง ๆ ไปยังจุดหมายปลายทาง ทั้งยังกล่าวว่าในการเดินทางไปพระนครศรีอยุธยาครั้งนี้ มีหนูพัดผู้เป็นบุตรชายของสุนทรภู่ซึ่งเกิดจากแม่จันผู้เป็นภรรยาคนแรกร่วมเดินทางไปด้วย ดังที่กล่าวไว้ในนิราศว่า “ไฉยยามเข็ญเห็นอยู่แต่หนูพัด ช่วยนั่งปัดยุงให้ไม่ไกลกาย” (๑๐๘) นอกจากนี้ ยังน่าจะมีส่วนของสุนทรภู่อีกติดตามไปด้วย ดังปรากฏในคำบรรยายตอนมีโจรเข้ามาขโมยของในเรือตอนตีสาม สุนทรภู่พูดถึงลูกศิษย์ในเชิงตำหนิที่ตกใจจนทำอะไรไม่ถูก ตีแต่หนูพัดได้สติและจุดเทียนมาให้ รวมทั้งคิดว่าตนยังมีบุญอยู่ จึงไม่สูญเสียข้าวของในเรือแต่อย่างใด ดังนี้

ประมาณสามยามคล้าในอัมพร	อ้ายโจรจระจู้จ้วงเข้าล้วงเรือ
นาวาเอียงเสียงกุกกุกขึ้นร้อง	มันด่าล่องน้ำไปช่างไวเหลือ
ไม่เห็นหน้าสากุศิษย์ที่ซิดเชื้อ	เหมือนเนื้อเปื้อนบ้ำเคอะดูเชอะชะ
แต่หนูพัดจัดแจงจุดเทียนส่อง	ไม่เสียของขาวเหลืองเครื่องอัฐธะ
ด้วยเดชตะบะบุญกับคุณพระ	ชัยชนะมารได้ดังใจปอง

(หน้า ๑๑๔)

สุนทรภู่กล่าวว่าเริ่มเดินทางหลังจากออกพรรษาและรับกฐินในเดือน ๑๑ แล้ว ช่วงระยะเวลาการทอดกฐินและรับกฐินเริ่มตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ จนถึง ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒

๒.๕ บุคคลที่ผู้แต่งนิราศภูเขาทองครวญถึง โดยทั่วไปกวีผู้แต่งนิราศมักคร่ำครวญถึงคนรักที่พลัดพรากจากกันเนื่องจากการเดินทางจากมาของกวี ดังนั้น จึงมักครวญถึงหญิงคนรักซึ่งอาจเป็นเพียงคนรักหรือเป็นภรรยาที่มีความสัมพันธ์ลึกซึ้งต่อกันแล้ว อย่างไรก็ตาม กวีอาจครวญถึงบุคคลอื่นที่ไม่ใช่คนรักหรือภรรยาของกวีก็ได้ แต่เป็นบุคคลที่กวีอาลัยรักในเรื่องนิราศภูเขาทอง บุคคลที่สุนทรภู่คร่ำครวญถึงเรียงตามลำดับจากน้อยไปหามาก ได้แก่ แม่จัน บุคคลอื่น และตนเอง ได้แก่

๒.๕.๑ ครวญถึงแม่จัน แม่จันเป็นภรรยาคนแรกของสุนทรภู่ และเป็นมารดาของหนูพัด สุนทรภู่ครวญถึงแม่จันและผ้าสไบแพรของแม่จันไว้ในนิราศเรื่องนี้ ดังนี้

๑) ครวญว่าเคยมีคู่ครอง และคู่ครองเคยจัดหมากที่ห่อด้วยใบพลูเหลือง แล้วฝากมาให้สุนทรภู่ สันนิษฐานว่าหญิงคนนี้น่าจะเป็นแม่จันซึ่งเป็นภรรยาคนแรกของสุนทรภู่ ดังปรากฏในคำว่า

ถึงบางพลูคิดถึงคู่เมื่ออยู่ครอง	เคยใส่ซองฝากให้ล้วนใบพลูเหลือง
ถึงบางพลัดเหมือนพี่พลัดมาขัดเคือง	ทิ้งพลัดเมืองพลัดสมมาร้อนรน

(หน้า ๑๑๐)

๒) ครวญว่ากลิ่นหอมของดอกไม้ที่ขึ้นอยู่ริมน้ำเหมือนกลิ่นหอมของผ้าแพรดำซึ่งย้อมด้วยมะเกลือ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นผ้าแพรดำของแม่จันซึ่งสุนทรภู่กล่าวถึงในนิราศเมืองเพชรซึ่งแต่งขึ้นภายหลังด้วย (สุนทรภู่เก็บผ้าแพรดำของแม่จันไว้เป็นที่ระลึกหลังจากแม่จันทิ้งสุนทรภู่ไป) ดังนี้

ตลาดแก้วแล้วไม่เห็นตลาดตั้ง

โอรินรินกลิ่นดอกไม้ใกล้คงคา

เห็นโคกใหญ่ใกล้น้ำระกำแฝง

เหมือนโคกพีที่ระกำก็ข้าเจือ

สองฟากฝั่งก็แต่ล้วนสวนพฤษา

เหมือนกลิ่นผ้าแพรดำร่ำมะเกลือ*

ทั้งรักแชนงแชนสวาทประหลาดเหลือ

เพราะรักเรื้อแรมสวาทมาตลาดคลาย

(หน้า ๑๑๑)

๒.๕.๒ ครวญถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงชุบเลี้ยงและอุปถัมภ์สุนทรภู้อย่างดียิ่ง ทั้งยังทรงเชื่อถือฝีมือการแต่งกลอนของสุนทรภู้อย่างชัดเจนและพระราชทานพระราชานุญาตให้สุนทรภู่ได้เข้าเฝ้าอย่างใกล้ชิด ส่งผลให้สุนทรภู่ได้รับความสุขสบายในชีวิต ภาควุมิใจในความสามารถการแต่งกลอนของตน และปลื้มปิติในบุญญาของตนเอง เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคต สุนทรภู่จึงเศร้าโศกและแสดงความอาลัยอาวรณ์เป็นอย่างยิ่ง ดังปรากฏในนิราศภูเขาทองว่า

๑) ครวญว่าพื้นที่ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคต สุนทรภู่รู้สึกเสมือนว่าศีรษะของตนขาดหลุดทันที หรือรู้สึกเหมือนตายตามเสด็จพระองค์ไปด้วยเพราะหมดที่พึ่งแล้ว ดังนี้

ถึงหน้าวังดังหนึ่งใจจะขาด

ไฉ่ผ่านเกล้าเจ้าประคุณของสุนทร

พระนิพพานปานประหนึ่งศีรษะขาด

ทั้งโรคข้ากรรมชั้วบิดเป็น

คิดถึงบาทบพิตรอดิศร

แต่ปางก่อนเคยเฝ้าทุกเข้าเย็น

ด้วยไรร่ายตียากแค้นถึงแสนเชิญ

ไม่เล็งเห็นที่ซึ่งจะพึงพา

(หน้า ๑๐๙)

* สุนทรภู่กล่าวในนิราศเมืองเพชรว่าได้นำผ้าแพรไปถวายพระประธานซึ่งเป็นพระนอนที่เพชรบุรี โดยท่อมพระอุระของพระนอนและอธิฐานขอให้ได้พบเจ้าของผ้าแพรในชาติหน้า ดังปรากฏในข้อความว่า

ยังมีแต่พรหอมถนอมชม

อุทิศว่าผ้านี้ของพี่น้อง

มาท่อมพระจะให้ผลกลับตาล

ได้คลี่ท่อมห่มอุระพระประธาน

ผ่ายเจ้าของขาดรักสมศรีสมาน

ได้พบพานภายหลังหน้าสภาพร

๒) ครวญว่าตนและจมีนไวยวรนาถซึ่งเป็นเพื่อนกันเคยหมอบไกล้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเมื่อตามเสด็จลงในเรือพระที่นั่ง และเคยต่อบทพระราชนิพนธ์และอ่านถวายในช่วงเวลาก่อนหมดหน้าถวายน้าพระกฐิน เช่น

ถึงหน้าแพแลเห็นเรือที่นั่ง	คิดถึงครั่งก่อนมาน้ำท่าไหล
เคยหมอบรับกับพระจมีนไวย	แล้วลงในเรือที่นั่งบัลลังก์ทอง
เคยทรงแต่งแปลงบทพจนารถ	เคยรับราชโองการอ่านฉลอง
จนกฐินสิ้นแม่น้ำแลลำคลอง	มิได้ข้องเคื่องขัดหทัยา
เคยหมอบไกล้ไค้กลิ่นสุคนธ์ตลบ	ละอองอบรสชื่นนสา
สิ้นแผ่นดินสิ้นรสศุนธา	วาสนาเรากี่สิ้นเหมือนกลิ่นสุคนธ์
ดูในวังยังเห็นหอพระอิฐ	ตั้งสติเดิมถวายน้าทุกกล
ทั้งปิ่นเกล้าเจ้าพิภพจบชล	ให้ผ่องพันภยสำราญผ่านบุรินทร์

(หน้า ๑๐๙-๑๑๐)

๒.๕.๓ ครวญถึงตนเอง สุนทรภู่ครวญถึงตนเองมากที่สุดในนิราศเรื่องนี้ สุนทรภู่ครวญว่าตนถูกคนพาลรังแก ทำให้อยู่ที่วัดราชบูรณะต่อไปไม่ได้และครวญถึงความยากแค้นของตนเองจนไม่กล้าสู้หน้าคนอื่นเนื่องจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยสวรรคต ครวญว่าตนพลัดพรากจากญาติพี่น้อง ครวญว่าขณะนี้ไร้เพื่อนฝูงแวดล้อมซึ่งแตกต่างอย่างสิ้นเชิงจากเมื่อครั้งมีชีวิตรุ่งเรือง ครวญว่าไม่มีแม้แต่ที่น้อยนิดให้ตนอยู่อาศัยได้ ครวญว่าอาภัพและไม่มีวาสนา รวมทั้งครวญว่าสูญเสียชื่อเสียงเกียรติยศ เช่น

๑) ครวญว่าตนเองไม่สามารถฟังพระผู้ใหญ่หรือเจ้าอาวาสได้เรื่องที่ตนถูกคนพาลระราน เป็นทำนองตัดพ้อว่าเจ้าอาวาสไม่ให้ความเป็นธรรมแก่ตนเอง ดังนี้

โอ้อาวาสราชบูรณะพระวิหาร	แต่นั่นนานับทิวาจะมาเห็น
เหลือรำลึกนึกน่าน้ำตากระเด็น	เพราะชุกเขี่ยคนพาลมารานทาง
จะยกหยิบธูปติเป็นทีตั้ง	ก็ใช้ถักแทนสัดเห็นขัดขวาง
จึงจำลาอาวาสนิราศร้าง	มาอ้างว้างวิญญานในสาคร

(หน้า ๑๐๙)

๒) ครวญว่าตนเองรู้สึกเหมือนคอกหลุดขาดออกหรือตายทันทีที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคต และขณะนี้ตนเองไม่มีญาติให้พอพึ่งพาได้ รวมทั้งมีโรคภัยเบียดเบียนด้วย ดังนี้

พระนิพพานปานประหนึ่งศึรชะขาด ด้วยไร้ญาติยากแค้นถึงแสนเข็ญ
ทั้งโรคข้ากรรมชดวิบัติเป็น ไม่เล็งเห็นที่ซึ่งจะพึงพา

(หน้า ๑๐๙)

๓) ครวญว่าตนเองไม่เมาเหล้าแล้ว แต่ยังเมารักอยู่ และยังตัดรักไม่ได้ ดังนี้
ไม่เมาเหล้าแล้วแต่เรายังเมารัก สุดจะหักห้ามจิตคิดไฉน
ถึงเมาเหล้าเข้าสายก็หายไป แต่เมาใจนี้ประจำทุกค่ำคืน

(หน้า ๑๑๐)

และ

ไฉ่คิตมาสารพัดจะตัดขาด ตัดสวาทตัดรักมียักไหว

(หน้า ๑๑๒)

๔) ครวญว่าตนเองจากวัดและพลัดญาติพี่น้อง สุนทรภู์กล่าวว่าเมื่อ
เดินทางออกจากวัดราชบูรณะราชวรวิหารก็ต้องพราจากวัดและญาติพี่น้อง ดังนี้

ถึงบางจากจากวัดพลัดพี่น้อง มามัวหมอม่วงหน้าไม่ฝ่าฝืน
เพราะรักใคร่ใจจืดไม่ยืดยืน จึงต้องซึ้งใจพราจากมาจกเมือง

(หน้า ๑๑๐)

มีข้อสังเกตว่า การที่สุนทรภู์ครวญถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเพราะทรงมีความสำคัญต่อความทุกข์สุขในชีวิตของสุนทรภู่นั้นเอง

๒.๖ สาเหตุของการเดินทาง สุนทรภู์กล่าวถึงสาเหตุของการเดินทางไว้ในตอนต้นเรื่องของนิราศเรื่องนี้ว่า เพราะไม่สบายใจที่จะอยู่ในวัดราชบูรณะราชวรวิหารต่อไปเนื่องจากถูกคนพาลรังแกและเจ้าอาวาสไม่สามารถจัดการเรื่องนี้ได้ ดังที่ได้ยกข้อความไว้ก่อนหน้านี้แล้ว

๒.๗ เวลาออกเดินทางและลักษณะการเดินทาง สุนทรภู์ออกเดินทางในเวลากลางคืน และใช้เรือเป็นพาหนะ ใช้เวลาเดินทางเที่ยวขาไปโดยมีการค้างแรมด้วยรวมเป็นเวลา ๓ คืน ๒ วัน ใช้เวลาล่องเรือจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยาลงมายังกรุงเทพฯ โดยไม่มีการพักค้างแรม ณ ที่ใดเป็นเวลา ๑ วัน รวมเป็นเวลาการเดินทาง ๓ คืนและ ๓ วัน

๒.๘ เส้นทางเดินทาง เส้นทางเดินทางไปนมัสการพระเจดีย์ภูเขาทองในครั้งนี้เริ่มจากทำน่าน้ำวัดราชบูรณะราชวรวิหารผ่านสถานที่ต่าง ๆ ไปยังพระเจดีย์ภูเขาทอง ดังนี้
สุนทรภู์ออกจากทำน่าน้ำวัดราชบูรณะราชวรวิหาร → ตำนกแพและพระบรมมหาราชวัง

→ วัดประโคนปักษ์ → โรงเหล้า → บางจาก → บางพลู → บางพลัด → บางโพธิ์
→ บ้านญวน → วัดเขมาภิรตารามในจังหวัดนนทบุรี → ตลาดแก้ว → ตลาดขวัญ
→ บางธณี → เกราะเกร็ด → บางพูด → บ้านใหม่ → บางเตือ → บางหลวง
→ สามโคก → บ้านจั่ว → เกาะใหญ่ราชคราม → ทางลัดตัดทางมากกลางนา → เข้าใน
เขตพระนครหรืออยุธยาผ่านตำบลกรุงเก่า → ผ่านหน้าจวนเจ้าเมือง → ทำน้ำตรงข้าม
วัดพระเมรุ → พระเจดีย์ภูเขาทอง

เมื่อได้มีสการพระเจดีย์ภูเขาทองแล้วสุนทรภู่ค้างแรมอยู่ ๑ คืน เช้าวันรุ่งขึ้นก็เดินทางกลับรวดเร็วจากพระเจดีย์ภูเขาทองจนถึงทำน้ำวัดอรุณราชวรารามในกรุงเทพฯ โดยไม่พรรณนาเส้นทางใด ๆ ในเที่ยวขากลับ ดังเล่าไว้ว่า

พอตรูรู้สุริยฉายขึ้นพรายพรรณ

ให้ล่องวันหนึ่งมาถึงธานี

(หน้า ๑๑๖)

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าในการเดินทาง สุนทรภู่และหนูพัดค้างแรมถึง ๓ คืน คือ เมื่อเดินทางผ่านเกาะใหญ่ราชครามแล้วตัดทางเข้าไปกลางนากลับมองไม่เห็นคลอง จึงต้องค้างคืนแรกในเรือโดยลอยเรืออยู่กลางทุ่งนา มีหนูพัดนั่งปัดไผ่ขึงเพื่อไม่ให้ยุงกัดสุนทรภู่ ดังนี้

ไม่เห็นคลองต้องค้างอยู่กลางทุ่ง

พอหยุดยุงชุมมารุมกัด

เป็นกลุ่มกลุ่มกุ่มก่ายเหมือนทรายซัด

ต้องนั่งปัดแปะไปมิได้นอน

(หน้า ๑๑๓)

คืนที่ ๒ สุนทรภู่และหนูพัดนอนในเรือซึ่งจอดตรงทำน้ำตรงข้ามวัดพระเมรุ ดังที่เล่าว่า

มาจอดทำหน้าวัดพระเมรุข้าม

ริมอารามเรือเรียงเคียงขนาน

ข้างขึ้นล่องร้องล่ำเล่นสำราญ

ทั้งเพลงการเกี้ยวแก๊กกันแซ่เซ็ง

ได้ฟังเล่นต่างต่างที่ข้างวัด

จนสดเสียบหลับลงกับหมอน

ประมาณสามยามคล้าในอัมพร

อ้ายโจจรจู่จ้วงเข้าล้วงเรือ

(หน้า ๑๑๔)

คืนที่ ๓ สุนทรภู่และหนูพัดนอนค้างในเรือเช่นเคย โดยจอดเรืออยู่ในบริเวณพระเจดีย์ภูเขาทองหลังจากนมัสการพระเจดีย์ภูเขาทองเมื่อไปถึงสถานที่นั้นแล้ว ดังที่เล่าไว้ว่า

พอกราบพระปะดอกปทุมชาติ

พบพระธาตุสถิตในเกสร

สมถวิลยินดีชูลีกร
กับหนูพัฒน์สการสำเร็จแล้ว
มานอนกรงรุ่งขึ้นจะบูชา

ประคองซ่อนเชิญองค์ลงนาวา
ใส่ขวดแก้ววางไว้ใกล้เกศา
ไม่ปะดาตันนอกยิ่งตกใจ

(หน้า ๑๑๕)

๓. ขะตากรมพลิกผันซึ่งยากที่สุนทรภู่จะยอมรับได้

ช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ ๒ ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๖๕-๒๓๖๗ สุนทรภู่มีตำแหน่งหน้าที่ราชการที่มั่นคง และมีชีวิตที่สุขสบาย นอกจากเป็นที่ขุนสุนทรโวหารในกรมพระอาลักษณ์แล้วยังได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้ทำหน้าที่ถวายพระอักษรแด่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอาภรณ์ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๔๓ : ๑๔) พระโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยซึ่งประสูติแต่เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี พระน้องนางต่างพระมารดาในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จนกระทั่งวันหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระประชวร และเพียง ๘ วันเท่านั้นก็เสด็จสวรรคต พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์จึงเสด็จขึ้นเสวยราชย์ตามคำกราบบังคมทูลเชิญของเสนาอำมาตย์ ทำให้สุนทรภู่พ้นกรงพระราชภัยดังที่กล่าวไปแล้ว จึงออกบวชทันที และจบชีวิตราชการที่เคยรุ่งเรืองและชีวิตที่เคยสุขสบายนับแต่นั้นเป็นต้นมา

ขะตากรมที่พลิกผันอย่างรวดเร็วนี้สร้างความเจ็บปวดใจแก่สุนทรภู่ แม้แต่ใน *นิราศภูเขาทอง* ซึ่งสุนทรภู่แต่งหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคตไป ๖ ปีแล้ว สุนทรภู่ก็ยังทำใจไม่ได้ ผู้อ่านสามารถสัมผัสได้ถึงสภาพจิตใจที่ยังไม่ยอมรับความจริงดังกล่าวนี้และยังคงโหยหาและอาลัยอาวรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และโหยหาชีวิตที่เคยรุ่งเรืองของตนเองในนิราศเรื่องนี้ว่า “พระนิพพานปานประหนึ่งศรัทธาขาดด้วยไฉนดิยาภยันต์ถึงแสนเข็ญ” (หน้า ๑๐๙) และตั้งความปรารถนาว่า หากได้เกิดใหม่ในชาติหน้า และได้รับใช้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทอีก ก็จะขอตายตามเสด็จ ไม่ขอมีชีวิตอยู่โดยไม่ได้รับพระอุปถัมภ์ ดังปรากฏในข้อความว่า

แม่นก่าเนิดเกิดชาติใดใด
สิ้นแผ่นดินขอให้สิ้นชีวิตบ้าง
เหลืออาลัยใจตรมระทมทวี

ขอให้ได้เป็นข้าฝ่าธุลี
อย่ารู้ร้างบงกชบทศรี
ทุกวันนี้ก็ซึ่งตายทรงกายมา

(หน้า ๑๑๒)

ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าสุนทรภู่ไม่ประสงค์จะรับรู้ความเจ็บปวดเช่นนี้อีก ไม่ว่าในชาติใด ๆ หากเป็นไปได้ก็ขอเกิดเป็นข้ารับใช้ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยอีก และขอตายตามเสด็จพระองค์ทันที ทั้งนี้ เพราะคิดว่ามีแต่พระองค์เท่านั้นที่พระราชทานความสุขความสมบูรณ์ในชีวิตให้แก่สุนทรภู่ได้

๔. สุนทรภู่ไม่ยอมรับชะตากรรมของตนเองในนิราศภูเขาทอง

ในนิราศเรื่องนี้มีน้ำเสียงของสุนทรภู่ที่แสดงว่ายังไม่ยอมรับชะตากรรมของตนเองที่พลัดจากความเป็นชีวิตที่สุขสบายรุ่งเรืองในสมัยรัชกาลที่ ๒ สู่ความเป็นชีวิตที่ลำบากยากแค้นหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยสวรรคตแล้ว เพราะเป็นการเปลี่ยนแปลงฉับพลันที่ทำให้สุนทรภู่ไม่ทันตั้งตัว และอาจเนื่องจากที่สุนทรภู่ไม่ยอมรับความจริงเรื่องนี้ ทำให้ยังคิดวนเวียนอยู่กับเรื่องชีวิตอันรุ่งเรืองของตนในสมัยรัชกาลที่ ๒ ซึ่งตรงข้ามกับความยากลำบากในตอนต้นรัชกาลที่ ๓ ครวญถึงความอาภัพอับวาสนาของตน และการโทษคนอื่นที่ทำให้ตนเองต้องลำบาก ดังปรากฏหลายตอนในเรื่อง ดังนี้

๔.๑ **ครวญถึงชีวิตอันรุ่งเรืองของตนในสมัยรัชกาลที่ ๒** การครวญเช่นนี้แสดงว่าอาลัยอาวรณ์ ปราชณาที่จะมีชีวิตรุ่งเรืองเหมือนอย่างในอดีตอีก สุนทรภู่ครวญเรื่องนี้ตอนเดินทางผ่านตำหนักแพและเมื่อจำต้องค้างแรมในเรือที่ลอยอยู่กลางทุ่งนา ดังนี้

๔.๑.๑ **เมื่อผ่านตำหนักแพ** เมื่อเดินทางผ่านตำหนักแพ สุนทรภู่ก็หวนคิดถึงภาพในอดีตที่ตนมีโอกาสตามเสด็จลงเรือพระที่นั่งและเข้าเฝ้าด้วยการหมอบอยู่ใกล้ ๆ เบื้องพระยุคลบาท และแก้ไขบทพระราชนิพนธ์ แล้วอ่านถวาย ดังนี้

ถึงหน้าแพแลเห็นเรือที่นั่ง	คิดถึงครั้งก่อนมาน้ำตาไหล
เคยหมอบรับกับพระจมีนไวย	แล้วลงในเรือที่นั่งบัลลังก์ทอง
เคยทรงแต่งแปลงบทพจนารถ	เคยรับราชโองการอ่านฉลอง
จนกฐินสิ้นแม่น้ำแลลำคลอง	มิได้ช้องเคื่องขัดหทัยา
เคยหมอบใกล้ใต้กลิ่นสุคนธ์ตลบ	ละอองอบสรสิ้นชื่นนาสา
สิ้นแผ่นดินสิ้นรสสุคนธา	วาสนาเราก็กินเหมือนกลิ่นสุคนธ์

(หน้า ๑๐๙-๑๑๐)

๔.๑.๒ **เมื่อค้างแรมในเรือกลางทุ่งนา** เมื่อสุนทรภู่จำต้องค้างแรมในเรือที่ลอยอยู่กลางทุ่งนาในบรรยากาศเปล่าเปลี่ยวและมียุ่งชุม ทำให้หวนคิดถึงยามมีชีวิตรุ่งเรืองในสมัยรัชกาลที่ ๒ ว่ามีเพื่อน ๆ แวดล้อม ทั้งยังมีคนคอยปรนนิบัติให้มีแต่ความสุขสบาย ดังนี้

วังเวงจิตคิดคะเนรั้งรำพึงความ
ส้ารวลกับเพื่อนรักสะพักพร้อม
ไ้อ້ยามเชยเห็นอยู่แต่หนูตัด

ถึงเมื่อยามยังอุดมโสมนัส
อยู่แวดล้อมหลายคนปรนนิบัติ
ช่วยนั่งปัดยุงให้ไม่ไกลกาย

(หน้า ๑๑๓)

๔.๑.๓ เมื่อค้ำแรมในเรือกลางทุ่งนา เมื่อสุนทรภู่จำต้องค้ำแรมในเรือที่ลอย
อยู่กลางทุ่ง

๔.๒ ครวญถึงความอาภัพอัปวาสนาของตนเอง เช่น

๔.๒.๑ เมื่อเดินทางผ่านวัดเขมาภิรตาราม เมื่อสุนทรภู่เดินทางผ่านวัดเขมาภิรตาราม
ก็ครวญว่างานฉลองวัดแห่งนี้เพิ่งผ่านพ้นไปไม่นาน แล้วนึกต่อไปว่าในสมัยรัชกาลที่ ๒ ตนเคย
ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมายังวัดแห่งนี้ในคราวเสด็จมาผูกพัทธสีมา
และตนเห็นงานฉลองวัด แต่ครั้งนี้ไม่มีวาสนาได้เห็นงานฉลองวัดแล้ว ดังนี้

ไ้อปางหลังครั้งสมเด็จพระบรมโกศ
ชมพระพิมพ์พิมพ์ผั่งยังยั้งยืน
ไ้อครั้งนี้มีได้เห็นเล่นฉลอง
เป็นบุญน้อยพลอยนึกโมทนา

มาผูกโบสถ์ก็ได้มาบูชาขึ้น
ทั้งแปดหมื่นสี่พันได้วันทา
เพราะตัวต้องตกประดาชาวสนา
พอนาวาติดชลเข้าวนเวียน

(หน้า ๑๑๑)

๔.๒.๒ เมื่อพระธาตุอันตรธานไป หลังจากสุนทรภู่นมัสการพระเจดีย์ภูเขาทอง
แล้ว ก็พบดอกบัวและพบว่ามิธาคูอยู่ตรงเกสรดอกบัวนั้น สุนทรภู่ดีใจมาก ได้อัญเชิญพระธาตุ
ลงเรือ เก็บไว้ในขวด และวางไว้ตรงหัวนอนในเรือ หมายถึงจะนำไปบูชาพระเจดีย์ภูเขาทอง
ในวันรุ่งขึ้นแต่พบในเช้าวันรุ่งขึ้นว่าพระธาตุอันตรธานไปแล้ว ก็บ่นเสียตายด้วยน้ำตาคลอว่า
คงเป็นเพราะตนบุญน้อย ดังนี้

กับหนูพดม์ลการสำเร็จแล้ว
มานอนกรงรุ่งขึ้นจะบูชา
แสนเสียตายหมายจะชมบรมธาตุ
ไ้อบุญน้อยลอลยลับครรไลไกล

ไล่ขวดแก้ววางไว้ใกล้เกศา
ไม่ปะตาตันนอกยิ่งตกใจ
ใจจะขาดคิดมาน้ำตาไหล
เสียน้ำใจเจียนจะคืนสิ้นชีวิต

(หน้า ๑๑๕-๑๑๖)

๔.๓ ครวญว่าตกยากจนกระทั่งไม่มีที่ให้อยู่อาศัย ครวญไว้ ๒ ตอน คือเมื่อเดินทางถึงบางธรรณีและสามโคกซึ่งได้รับพระราชทานนามใหม่จากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยว่าปทุมธานี ดังนี้

๔.๓.๑ เมื่อสุนทรภู่เดินทางถึงบางธรรณี ชื่อบ้านบางธรรณีชวนให้สุนทรภู่คิดว่าแผ่นดินนี้มีความกว้างใหญ่และหนามาก แต่ยามที่ตนเองเคราะห์ร้ายกลับไม่มีแผ่นดินใดเหลือให้คนตัวเล็ก ๆ อย่างตนพักอาศัยได้เลย ดังนี้

มาถึงบางธรรณีทวิโคก	ยามวิโยคยากใจให้ละอื่น
ไอ้สุธาหนาแน่นเป็นแผ่นพื้น	ถึงสี่หมื่นสองแสนทั้งแดนไตร
เมื่อเคราะห์ร้ายกายเราก็อำนาจ	ไม่มีที่พสุธาจะอาศัย
ล้วนหนามเหน็บเจ็บสับค้ำแคบใจ	เหมือนนกไร้รังเร่อยู่เอยกา

(หน้า ๑๑๑)

๔.๓.๒ เมื่อสุนทรภู่เดินทางถึงสามโคกหรือปทุมธานี สุนทรภู่กล่าวว่าชื่อปทุมธานีเป็นชื่อที่ได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เดิมชื่อว่าสามโคก แม้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคตไปแล้ว แต่ชื่อปทุมธานีก็ยังคงปรากฏอยู่ต่างไปจากยศถาบรรดาศักดิ์ของสุนทรภู่ที่ “สิ้นแผ่นดินสิ้นนามตามเสด็จ” (หน้า ๑๑๒)

๔.๔ ครวญถึงความทุกข์ยากลำบากของตนเองที่เกิดจากการกระทำของผู้อื่น เช่น ต้องจากวัดราชบูรณะราชวรวิหารและเดินทางไปอย่างเปล่าเปลี่ยวใจ เพราะถูกทั้งคนพาลรังแกและเจ้าอาวาสไม่ให้ความเป็นธรรมแก่ตนดังที่ได้กล่าวไปแล้ว นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยที่เสด็จสวรรคตและทำให้ตนเองขาดที่พึ่งในชีวิต

๕. การเรียนรู้ของสุนทรภู่ระหว่างเดินทาง

ในการเดินทางไปนมัสการพระเจดีย์ภูเขาทองนี้ สุนทรภู่ได้เรียนรู้เรื่องต่าง ๆ ผ่านมิติอันหลากหลาย ผู้เขียนแบ่งหัวข้อนี้ออกเป็น ๒ หัวข้อย่อย ดังนี้

๕.๑ เรื่องที่สุนทรภู่เรียนรู้ เรื่องที่สุนทรภู่เรียนรู้ระหว่างเดินทางมีดังนี้

๕.๑.๑ เรื่องความสำคัญของการพูด สุนทรภู่เรียนรู้เรื่องนี้เมื่อเดินทางถึงบางพูด โดยกล่าวว่า

ถึงบางพูดพูดดีเป็นศรีศักดิ์	มีคนรักสรรถ้อยอรรธยจิต
แม้ในพูดชั่วตัวตายทำลายมิตร	จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพูดจา

(หน้า ๑๑๒)

ในขณะนั้นสุนทรภู่คงคิดได้ว่าชะตากรรมของตนที่ต้องตระกำลำบากอยู่ในขณะนั้นน่าจะเป็นผลมาจากคำพูดของตนเองที่ทำให้กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ซึ่งต่อมาเสด็จขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขัดเคืองพระทัย เพราะสุนทรภู่วิพากษ์วิจารณ์และแก้พระนิพนธ์ของพระองค์ในที่ประชุมกวีในสมัยรัชกาลที่ ๒ ทั้ง ๆ ที่พระองค์ประทานให้สุนทรภู่ได้อ่านและแก้ไขถวายก่อนแล้ว กลับกราบบังคมทูลว่าไม่มีอะไรต้องแก้ไข

๕.๑.๒ เรื่องเป็นไปไม่ได้ที่จะหวังให้คนมีรักเดียวใจเดียว เมื่อสุนทรภู่เดินทางถึงเกาะเกร็ด พบว่าสาวมอญซึ่งเคยทำตามวัฒนธรรมการไว้ทรงผมและแต่งหน้าแบบมอญนั้นบัดนี้เปลี่ยนมาทำตามความนิยมของสาวไทยแล้ว ทำให้สุนทรภู่คิดว่าในโลกเรานี้ไม่มีอะไรเที่ยงแท้แน่นอน ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ทำให้สุนทรภู่ปลงตกกว่าที่จะหมายให้คนเรามีรักเดียวใจเดียวย่อมเป็นไปไม่ได้ ดังที่กล่าวว่า

ถึงเกร็ดย่านบ้านมอญแต่ก่อนเก่า	ผู้หญิงเกล้ามวยงามตามภาษา
เดี๋ยวนี้มีมอญลอนไรวกเหมือนตุ๊กตา	ทั้งผัดหน้าจับเขมาเหมือนชาวไทย
ไอ้สามัญผั้นแปรไม่แท้เที่ยง	เหมือนอย่างเอียงชายหญิงทั้งวิสัย
นี่หรือจิตคิดหมายมีหลายใจ	ที่จิตใครจะเป็นหนึ่งอย่าพึงคิด

(หน้า ๑๑๑)

๕.๑.๓ เรื่องความเป็นอนิจจังของสรรพสิ่ง สุนทรภู่พบความจริงเรื่องความมีอยู่และไม่มีอยู่ของสิ่งต่าง ๆ ตลอดระยะเวลาเดินทางไปยังพระเจดีย์ภูเขาทอง ได้แก่ ความมีอยู่และไม่มีอยู่ของหลักเสาหินที่วัดประโคนปึก ความมีอยู่และไม่มีอยู่ของตลาดแก้ว ความมีอยู่และไม่มีอยู่ของพระธาตุซึ่งสุนทรภู่พบในดอกบัว ความสวยงามและไม่สวยงามรวมทั้งความแข็งแรงและไม่แข็งแรงของพระเจดีย์ภูเขาทองที่สุนทรภู่เห็นด้วยตาของตนเอง ความงามและความน่าขยะแขยงของผลมะเดื่อ ดังจะกล่าวรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

๕.๑.๔ ความไม่สวยงามและไร้ค่าของผลมะเดื่อ ปรกติเมื่อเห็นผลมะเดื่อจากผิวภายนอกมองเห็นว่ามีผิวสวยงาม แต่ข้างในนั้นมีแต่หนอน เมื่อสุนทรภู่เห็นก็ตระหนักว่าสิ่งที่ตาเห็นอาจไม่เป็นจริงเสมอไป และสรุปว่า “เหมือนคนพาลหวานนอกย่อมขมในอุปไมยเหมือนมะเดื่อเหลือระอา” (หน้า ๑๑๒)

๕.๒ การเรียนรู้ผ่านมิติอันหลากหลาย เรื่องที่สุนทรภู่เรียนรู้ระหว่างเดินทางเป็นการเรียนรู้ผ่านมิติต่าง ๆ ดังนี้

๕.๒.๑ การเรียนรู้ผ่านมิติของกาลเวลา เมื่อกาลเวลาผันผ่านไป สิ่งต่าง ๆ ที่เคยมีอยู่หรือเป็นอยู่ย่อมเปลี่ยนแปลงไปหรือเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา ซึ่งสุนทรภู่พบเห็นเรื่องนี้

หลายครั้งระหว่างการเดินทาง ดังนี้

๑) ความมีอยู่และไม่มีอยู่ของหลักเสาหินที่วัดพระโคนปึก เมื่อสุนทรภู่เดินทางถึงวัดพระโคนปึก สุนทรภู่กล่าวว่าไม่เห็นเสาหินเป็นหลักปักไว้ที่วัดแห่งนี้ตามตำนานที่เล่าขานกันว่าเคยมีอยู่ในอดีตกาล ดังที่เล่าว่า

ถึงอารามนามวัดพระโคนปึก	ไม่เห็นหลักลือเล่าว่าเสาหิน
เป็นสำคัญบันแดนในแผ่นดิน	มิรู้สิ้นสุดชื่อที่ลือชา

(หน้า ๑๑๐)

๒) ความมีอยู่และไม่มีอยู่ของตลาดแก้ว เมื่อเดินทางถึงตลาดแก้ว สุนทรภู่บรรยายว่าเหลือแต่ชื่อแล้ว เพราะไม่เห็นสถานที่ที่เป็นตลาดแก้วตามชื่อเรียก แสดงว่าสมัยโบราณอาจมีอยู่ แต่ถึงสมัยสุนทรภู่ไม่มีปรากฏให้เห็นและกลายเป็นสวนหมดแล้ว ดังคำบรรยายว่า

ตลาดแก้วแล้วไม่เห็นตลาดตั้ง	สองฟากฝั่งก็แต่ล้วนสวนพุกษา
ไอรรินกลิ่นดอกไม้ใกล้คงคา	เหมือนกลิ่นผ้าแพรดำรำมะเกลือ

(หน้า ๑๑๑)

๓) ความมีอยู่และไม่มีอยู่ของพระธาตุในดอกบัว ลักษณะเช่นนี้ปรากฏให้เห็นเมื่อเวลาผ่านไปเพียงชั่วข้ามคืน กล่าวคือ สุนทรภู่เล่าว่าหลังจากนมัสการพระเจดีย์ภูเขาทองแล้วพบดอกบัวดอกหนึ่งซึ่งข้างในมีพระธาตุสถิตอยู่ตรงเกสรของดอกบัว ทำให้สุนทรภู่ปลื้มปิติ อัญเชิญไปไว้ในเรือแล้วใส่ขวดแก้วตั้งไว้ใกล้หัวนอนและตั้งใจว่าจะนำไปบูชาพระเจดีย์ในเช้าวันรุ่งขึ้น แต่ทว่าวันรุ่งขึ้นกลับไม่พบพระธาตุแล้ว ทำให้สุนทรภู่รู้สึกเสียตายจนน้ำตาไหล และได้แต่โทษว่าตนเองบุญน้อย ดังนี้

พอกกราบพระปะดอกปทุมชาติ	พบพระธาตุสถิตในเกสร
สมถวิลยินดีขุสิกร	ประคองซ่อนเชิญองค์ลงนาวา
กับหนูพัฒน์สการสำเร็จแล้ว	ใส่ขวดแก้ววางไว้ใกล้เกศา
มานอนกรงรุ่งขึ้นจะบูชา	ไม่ปะดาต้นนอกยังตกใจ
แสนเสียตายหมายจะชมบรมธาตุ	ใจจะขาดคิดมาน้ำตาไหล
ไอบุญน้อยลอยลับครรโลไกล	เสียน้ำใจเจียนจะคืนสิ้นชีวิต

(หน้า ๑๑๕-๑๑๖)

มีข้อสังเกตว่าสุนทรภู่เรียนรู้ผ่านมิติของกาลเวลามากที่สุด บางครั้งใช้คำคู่ตรงข้ามในการบอกเวลาในอดีตและปัจจุบันอย่างชัดเจน บางครั้งใช้แต่คำบอกเวลาในอดีตโดยละคำบอกเวลา

ในปัจจุบัน และบางครั้งใช้แต่คำบอกเวลาในปัจจุบันโดยละคำบอกเวลาในอดีตก็มี ทั้งนี้ใช้คำที่มีความหมายว่าอุดมสมบูรณ์แทนเวลาในอดีตเมื่อครั้งมีชีวิตรุ่งเรือง และใช้คำที่มีความหมายว่ายากไร้แทนเวลาปัจจุบันที่มีชีวิตทุกข์ยากลำเค็ญ ดังนี้

การใช้คำคู่ตรงข้ามในการบอกเวลาในอดีตและปัจจุบัน เช่น

“ไ้ปางหลังครั้งสมเด็จบรมโกศ

ไ้ครั้งนี้มิได้เห็นเล่นฉลอง”

(หน้า ๑๑๑)

“ถึงเกร็ดย่านบ้านมอญแต่ก่อนเก่า
เดี๋ยวนี้มอญถอนไรจุกเหมือนตุ๊กตา

ผู้หญิงเกล้ามวยงามตามภาษา
ทั้งผัดหน้าจับเขม่าเหมือนสาวไทย”

(หน้า ๑๑๑)

“วังเวงจิตคิดคะนิงรำพึงความ
สำรวลกับเพื่อนรักสะพักพร้อม
ไ้ยามเชยเห็นอยู่แต่หนูพัด

ถึงเมื่อยามยังอุดมโสมนัส
อยู่แวดล้อมหลายคนปรนนิบัติ
ช่วยนึ่งบัดยุงให้ไม่ไกลกาย”

(หน้า ๑๑๓)

“มาทางท่าหน้าจวนจอมผู้รั้ง
จะแหวะหาถ้าท่านเหมือนเมื่อเป็นไวย
แต่ยามยากหากว่าถ้าท่านแปลก
เหมือนเชยใจใฝ่สูงไม่สมควร

คิดถึงครั้งก่อนมาน้ำตาไหล
ก็จะได้รับนิมนต์ขึ้นบนเรือน
อกมิแตกเสียหรือเราเขาจะสรรพล
จะต้องม้วนหน้ากลับอ้อมประมาณ”

(หน้า ๑๑๔)

การใช้แต่คำบอกเวลาในอดีตโดยละคำบอกเวลาในปัจจุบัน เช่น

“แต่ปางก่อนเคยเฝ้าทุกเช้าเย็น”

(หน้า ๑๐๙)

“คิดถึงครั้งก่อนมาน้ำตาไหล”

(หน้า ๑๐๙)

การใช้แต่คำบอกเวลาในปัจจุบันโดยละคำบอกเวลาในอดีต เช่น

“เหลืออาลัยใจตรมระทมทวี

ทุกวันนี้ก็ซึ่งตายทรงกายมา”

(หน้า ๑๑๒)

“เราเกิดมาอายุเพียงนี้แล้ว
ทุกวันนี้บริติศิตทำนอง

ยังคลาดแคล้วครองตัวไม่มัวหมอง
เจียนจะต้องปีนบ้างหรืออย่างไร”

(หน้า ๑๑๒)

๕.๒.๒ การเรียนรู้ผ่านมิติของระยะทาง ระยะทางใกล้หรือไกลมีผลต่อภาพที่ตาเห็น หากอยู่ไกลภาพที่เห็นอาจไม่ชัดเจนหรือมองไม่เห็นข้อตำหนิต่าง ๆ แต่ถ้าเข้าไปในระยะใกล้จะมองเห็นรายละเอียดต่าง ๆ อย่างชัดเจน ดังภาพของพระเจดีย์ภูเขาทองที่สุนทรภู่มองเห็นเมื่อสุนทรภู่เดินทางถึงพระนครศรีอยุธยาและมองเห็นพระเจดีย์ในระยะใกล้ก็กล่าวพรรณนาว่าพระเจดีย์ภูเขาทองสวยงามมาก เห็นเด่นสง่าอยู่กลางทุ่งที่มีน้ำล้อมรอบ เป็นที่เล่นเรือเมื่อมองดูพระเจดีย์เห็นว่าสูงใหญ่เหมือนลอยสูงขึ้นไปในท้องฟ้า แต่ครั้นสุนทรภู่เข้าไปเห็นในระยะใกล้กลับพบว่ามียอดแตกที่ฐาน และยอดพระเจดีย์ก็หลุดหัก ดังที่บรรยายว่า

ครั้นรุ่งเช้าเข้าเป็นวันอุโบสถ
ไปเจดีย์ที่ชื่อภูเขาทอง
อยู่กลางทุ่งรุ่งโรจน์สันโดษเด่น
ที่พื้นลานฐานบัวมณเฑียรบันได
มีเจดีย์วิหารเป็นลานวัด
ท้องคักย่อเหลี่ยมสลับก้น
บันไดมีสี่ด้านลำราญรื่น
ประทักจินจินตนาพยายาม
มีห้องถ้ำสำหรับจุดเทียนถวาย
เป็นลมทักขิณาวัดน้ำอัครจริย
ทั้งองค์ฐานฐานราวถึงแก้วแสง

เจริญรสธรรมาบูชาฉลอง
ดูสูงล่องลอยฟ้านภาลัย
เป็นที่เล่นนาวาคงคาไส
คงคาลัยล้อมรอบเป็นขอบคัน
ในจังหวัดวงแขวงกำแพงกัน
เป็นสามชั้นเชิงขานตระหง่านงาม
ต่างชมชื่นชวนกันชื่นชื่นสาม
ได้เสร็จสามรอบค่านบอภิวันท์
ด้วยพระพายพัดเวียนอยู่เวียนหัน
แต่ทุกวันนี้ขรหานักหนานัก
เผยอแยกยอดสุดก็หลุดหัก

(หน้า ๑๑๕)

๕.๒.๓ การเรียนรู้ผ่านมิติของการกระทำในนิราศภูเขาทอง สุนทรภู่ตระหนักถึงผลของการกระทำของตนเองในอดีตว่าตนควรจะมีตระวังเรื่องการใช้จ่ายให้มากกว่านี้ จากคำพูดของตนที่เคยทำให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งทรงเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ทรงขุนเคืองในสมัยรัชกาลที่ ๒ ส่งผลให้ตนเองต้องตรากฎำลำบากในชีวิต ดังรายละเอียดที่ผู้เขียนได้กล่าวไปแล้วในข้อ ๕.๑.๑

๕.๒.๔ การเรียนรู้ผ่านความเป็นจริงซึ่งไม่ตรงกับที่ตาเห็น เช่น ที่สุนทรภู่บรรยายเรื่องผลมะเดื่อว่าดูภายนอกเห็นว่าเป็นผลไม้ที่มีความสวยงาม แต่พอผ่าดูข้างในกลับพบว่ามีแต่หนอน

การเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ และเรียนรู้ผ่านมิติอันหลากหลายทำให้สุนทรภู่เข้าใจชีวิตมากขึ้นว่ามีความผันแปรเป็นเรื่องธรรมดาโลก จิตใจของสุนทรภู่ในตอนท้ายเรื่องจึงมีความสงบรับมากขึ้น ซึ่งต่างไปจากความรู้สึกรันทรมและคับแค้นใจของสุนทรภู่ซึ่งเห็นอย่างชัดเจนในตอนต้นของนิราศเรื่องนี้

๖. การเดินทางของสุนทรภู่กับการยอมรับชะตากรรมของตนเอง

ระหว่างการเดินทางจากวัดราชบูรณะไปยังพระเจดีย์ภูเขาทอง สุนทรภู่พบเห็นความเปลี่ยนแปลงและความไม่แน่นอนของสิ่งต่าง ๆ ตลอดเส้นทาง ทำให้จิตใจที่รันทรมด้วยความแค้นเคืองและน้อยใจบรรเทาเบาบางลงจนสุนทรภู่เองก็กล่าวในตอนท้ายหลังจากปลงศพว่า “ค่อยสร้างทรวง” และ “พอคลายใจ” เมื่อกลับถึงกรุงเทพฯ

สิ่งหรือเรื่องแปรเปลี่ยนต่าง ๆ ที่สุนทรภู่พบเห็น ปรากฏในข้อความที่สุนทรภู่บรรยายไว้ใน *นิราศภูเขาทอง* ได้แก่

- สุนทรภู่เคยหมอบเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยในเรือพระที่นั่ง แต่ในขณะนั้นหมดโอกาสแล้ว
- หลักเสาคินของวัดประโคนปักษ์ซึ่งเล่าลือว่าเคยมีอยู่ที่วัดนี้ แต่เมื่อสุนทรภู่เดินทางไปถึงกลับไม่มีแล้ว
- สุนทรภู่เคยเห็นงานฉลองวัดเขมาภิรตารามเมื่อครั้งตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมาผูกพัทธสีมา แต่ขณะนั้นไม่มีโอกาสได้เห็นงานฉลองวัดแล้ว เพราะตนเองหมดวาสนาและมีบุญน้อย ดังที่กล่าวว่า “ตกประดาชวาสนา” และ “บุญน้อย” (หน้า ๑๑๑)
- ชื่อตลาดแก้ว แสดงว่าในสมัยก่อนน่าจะมีตลาดแก้วตั้งอยู่ในที่นั้น แต่เมื่อสุนทรภู่เดินทางไปถึงไม่มีตลาดนี้แล้ว
- สาวมอญที่เกาะเกร็ดเปลี่ยนวัฒนธรรมการไว้ทรงผมจากเกล้ามวยอย่างมอญเป็นถอนไรไว้จุกอย่างสาวไทย ทั้งยังนิยมผัดหน้าและจับเขมอย่างสาวไทยอีกด้วย
- ชื่อบรรดาศักดิ์ของสุนทรภู่ซึ่งได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยไม่อาจคงอยู่ได้หลังจากพระองค์เสด็จสวรรคตแล้ว ต่างจากชื่อปทุมธานีซึ่งได้รับพระราชทานจากพระองค์เช่นกัน แต่กลับคงอยู่ได้ ดังที่รำพันว่า “ไฉ่เรานี้ที่สุนทรประทานตัว

ไม่รอดชั่วเข่นสามโคกยิ่งโคกใจ” (หน้า ๑๑๒)

- ความสง่างามและความแข็งแรงของพระเจดีย์ภูเขาทองซึ่งกลับกลายเป็นความทรุดโทรมและหลุดหักเมื่อสุนทรภู่เดินทางเข้าใกล้ ดังนี้

ครั้นรุ่งเช้าเข้าเป็นวันอุโบสถ	เจริญธรรมมาบูชาฉลอง
ไปเจดีย์ที่ชื่อภูเขาทอง	ดูสูงล่องลอยฟ้านภาลัย
อยู่กลางทุ่งรุ่งโรจน์สันโดษเด่น	เป็นที่เล่นนาวาคงคาไล
ที่พื้นลานฐานบัทม์ถัดบันได	คงคล้ายล้อมรอบเป็นขอบคัน
มีเจดีย์วิหารเป็นลานวัด	ในจังหวัดวงแขวงกำแพงกัน
ที่องค์ก่ออยู่เหลี่ยมสลักกัน	เป็นสามชั้นเชิงขานตระหง่านงาม
บันไดมีสี่ด้านสำราญรื่น	ต่างชมขึ้นชวนกันขึ้นชั้นสาม
ประตกหินจินตนาพยายาม	ได้เสร็จสามรอบค่านบอภวันท์
มีห้องถ้ำสำหรับจุดเทียนถวาย	ด้วยพระพายพัดเวียนอยู่เวียนหัน
เป็นลมทักขิณาวัดน้ำอัศจรรย์	แต่ทุกวันนี้ชราหนักหนานัก
ทั้งองค์ฐานรานร้าวถึงเก่าแตก	เผยอแยกยอดสุดก็หลุดหัก
โอ้เจดีย์ที่สร้างยังร้างรัก	เสียดายนักนึกน่าน้ำตากระเด็น
กระนั้นหรือชื่อเสียงเกียรติยศ	จะมีหมดลวงหน้าทันตาเห็น
เป็นผู้ดีมีมากแล้วยากเย็น	คิดก็เป็นอนิจจังเสียทั้งนั้น

(หน้า ๑๑๔-๑๑๕)

ความรื้อร่มในจิตใจสุนทรภู่ ปรากฏในข้อความที่สุนทรภู่บรรยายว่า

- พระนิพนพานปานประหนึ่งศิริษะขาด ด้วยไรร้ายดียวากแค้นถึงแสนเข็ญ
(หน้า ๑๐๙)
- เคยหอมบไกลได้กลิ่นสุคนธ์ดล
 สิ้นแผ่นดินสิ้นรสสุคนธา
 ละอองอบรสรื่นชื่นนาสา
 วาสนาเรากลิ่นเหมือนกลิ่นสุคนธ์
(หน้า ๑๑๐)
- เพราะรักใคร่ใจจิตไม่ยี่ดเย็น
 จึงต้องฝืนใจพรากรมาจากเมือง
(หน้า ๑๑๐)
- ขอเดชะอานุภาพพระทศพล
 ให้ผ่องพันภัยพาลสำราญกาย
(หน้า ๑๑๐)

๗. วรรณศิลป์ในการนำเสนอเรื่องความมหัศจรรย์และความไม่แน่นอนของสรรพสิ่ง

๗.๑ การใช้คำ ผู้เขียนพบว่าสุนทรภู่นำคำเพื่อเน้นความหมัดสั้นหรือสุญสั้นของ
สิ่งต่าง ๆ และความไม่แน่นอนของสรรพสิ่ง ได้แก่

คำว่า “สิ้น” เช่น

- ೬೬೭

คำว่า “หมด” ดังนี้

- กระนั้นหรือข้อเสียก็เกิดขึ้น จะมีหมวดวงหน้าทันตาเห็น
- (หน้า ๑๑๕)

คำว่า “มอดม้วย” ดังนี้

- ขอเคาะพระพุทธรูปคุณช่วย แม่นมอดม้วยกลับชาติวนา
(หน้า ๑๑๐)

๗.๑.๒ การใช้คำที่สื่อความหมายของความไม่แน่นอนของสรรพสิ่ง ได้แก่ “เปลี่ยน เปลี่ยน” “ผันแปร” “ไม่แท้เที่ยง” “มีมากแล้วยากเย็น” และ “อนิจจัง” ดังปรากฏในข้อความว่า “บ้างพลุ่งพลุ่งรุ่งเรืองเหมือนกงเกวียน ดูเปลี่ยนเปลี่ยนกว้างกว้างเป็นหว่างวน” “ไอสามัญผันแปร ไม่แท้เที่ยง เหมือนอย่างเอียงชายหญิงทิ้งวิสัย” (หน้า ๑๑๑) “เป็นผู้ดีมีมากแล้วยากเย็น คิดก็เป็นอนิจจังเสียทั้งนั้น” (หน้า ๑๑๕)

๗.๒ การใช้ภาพพจน์ ผู้เขียนพบว่าสุนทรภู่ใช้ภาพพจน์หลายชนิดเพื่อช่วยสื่อความหมายของความไม่เที่ยง ความเป็นอนิจจัง หรือความเป็นจริงซึ่งตรงข้ามกับสิ่งที่ตามองเห็นดังนี้

๗.๒.๑ การใช้ภาพพจน์สื่อความไม่เที่ยงหรือความเป็นอนิจจัง เช่น

- ก. ภาพพจน์ชนิดอุปมา คือความเปรียบที่มีคำว่า “เหมือน” เช่น
 - ลื่นแผ่นดินลื่นรสสุคนธา วาสนาเราก็ลื่นเหมือนกลิ่นสุคนธ์
(หน้า ๑๑๐)
 - เดี่ยวนี้มีมอญถอนไรจุกเหมือนตุ๊กตา ทั้งผัดหน้าจับเขมาเหมือนชาวไทย
(หน้า ๑๑๑)
 - โอ้สามัญผ้นแปรไม่แท้เที่ยง เหมือนอย่างเียงชายหญิงทิ้งวิสัย
(หน้า ๑๑๑)

ข. ภาพพจน์ชนิดบุคคลวัต คือ ความเปรียบที่สิ่งไม่มีชีวิตทำกริยาเหมือน
 ด้เป็นสิ่งมีชีวิต เช่น

ไปเจดีย์ที่ซื้อภูเขาทอง
อยู่กลางทุ่งรุ่งโรจน์สันโดษเด่น
ที่พื้นลานฐานบัวถมถัดบันได
มีเจดีย์วิหารเป็นลานวัด
ท้องค่อมย้อยเหลี่ยมสลักกัน
บันไดมีลีสี่ด้านสำราญรื่น
ประตกchimจินตนาพยายาม
มีห้องถ้ำสำหรับจุดเทียนถวาย
เป็นลมทักชิมาวัวภู่น้ำอัครรรย
ท้องค่อมฐานรานร้าถึงแก้วแสง
โอเจดีย์ที่สร้างยังร้างรัก

ดูสูงล่องลอยฟ้านภลัย
เป็นที่เล่นนาวาคงคาใส
คงคาลัยล้อมรอบเป็นขอบคัน
ในจังหวัดวงแขวงกำแพงกัน
เป็นสามชั้นเชิงขานตระหง่านงาม
ต่างชมชื่นชวนกันขึ้นชั้นสาม
ได้เสรีจสามารถรอบค่านบอภวันท์
ด้วยพระพายพัดเวียนอยู่เวียนหัน
แต่ทุกวันนี้รหาหนักหนานัก
เผยอแยกยอดสุดก็หลุดหัก
เสียดายนักนักน่าน้ำตากระเด็น

(หน้า ๑๑๕)

ในตัวอย่างข้างต้น สุนทรภู่ใช้คำ “ชรา” และ “ร้างรัก” ซึ่งเป็นกริยาของสิ่งมีชีวิตกับพระเจดีย์ภูเขาทองราวกับว่าพระเจดีย์นี้มีชีวิตและมีความรู้สึกเหมือนสิ่งมีชีวิต

๗.๒.๑ การใช้ภาพพจน์สื่อความเป็นจริงซึ่งตรงข้ามกับสิ่งที่ตามองเห็น ได้แก่ ภาพพจน์ชนิดอุปมาเมื่อกล่าวถึงผลมะเดื่อว่าผิวภายนอกดูสวยงาม แต่ข้างในมีแต่หนอนเปรียบเหมือนคนพาลที่มักทำที่เป็นคนปากหวาน แต่ในจิตใจมีแต่คิดร้ายคนอื่น ดังที่กล่าวเปรียบเป็นภาพพจน์ว่า

ถึงบางเดื่อไธ้มะเดื่อเหลือประหลาด บังเกิดชาติแมลงหมีมีในไส้
เหมือนคนพาลหวานนอกย่อมขมใน อุปไมยเหมือนมะเดื่อเหลือระอา

(หน้า ๑๑๒)

๘. ความสรุป

การศึกษาในหัวข้อต่าง ๆ ข้างต้นทำให้สรุปได้ว่าการเดินทางของสุนทรภู่เพื่อไปนมัสการพระเจดีย์ภูเขาทองที่พระนครศรีอยุธยาทำให้สุนทรภู่ตื่นจากความตรอมตรมและความน้อยเนื้อต่ำใจที่บอวลอยู่ในจิตใจและปกคลุมชีวิตของสุนทรภู่ให้เศร้าหมองมาโดยตลอดนับแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคตเป็นต้นมา การพบเห็นความไม่เที่ยงแท้ของสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นหลักเสาคานซึ่งสูญหายไปจากที่เคยมีอยู่ในอดีตการไม่มีอยู่และหมดบทบาทของตลาดแก้ว การเปลี่ยนไปของวัฒนธรรมมอญที่เป็นไปตามความนิยมของยุคนั้น ความไม่มีอยู่ของความงามและความแข็งแรงของพระเจดีย์ภูเขาทอง

เมื่อเห็นในระยะใกล้ทำให้สุนทรภู่ได้คิดและตระหนักถึงความเป็นอนิจจังของสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้ ส่งผลให้สุนทรภู่เข้าใจเรื่องความเปลี่ยนแปลงในชะตากรรมของตนเองว่าเป็นกฎธรรมดาโลก ซึ่งไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ นอกจากนี้ การยอมรับผลการกระทำของตนที่มีต่อพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ในอดีต ทำให้สุนทรภู่ได้เรียนรู้มากขึ้น การเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้ความรุ่มร้อนใจและความคับแค้นใจ รวมทั้งความน้อยเนื้อต่ำใจในจิตใจของสุนทรภู่ สงบระงับลง จนยอมรับชะตากรรมที่พลิกผันของตนเองหลังจากที่ไม่ยอมรับมายาวนานถึง ๖ ปีหลังการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย การยอมรับครั้งนี้ ส่งผลให้สุนทรภู่ตัดความอาลัยอาวรณ์ที่มีต่อชีวิตอันรุ่งเรืองและความสุขสมบูรณ์ของตนในอดีตซึ่งสุนทรภู่เฝ้ายึดมั่นถือมั่นมาโดยตลอดลงได้ ด้วยเหตุนี้ จึงกล่าวได้ว่าการเดินทางของสุนทรภู่เพื่อไปนมัสการพระเจดีย์ภูเขาทองในครั้งนี้มีความสำคัญมากเพราะทำให้สุนทรภู่เข้าใจ สัจธรรม เข้าใจชีวิตและการเปลี่ยนแปลงในชีวิตซึ่งนำไปสู่การยอมรับชะตากรรมอันพลิกผันของตนเองได้ในท้ายที่สุด

บรรณานุกรม

ฉันท ขำวิไล. ๑๐๐ ปีของสุนทรภู่. พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๔๘.

ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. ชีวิตประวัติและผลงานของสุนทรภู่. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ชีวิตและงานของสุนทรภู่. กรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพฯ : บรรณาคาร, ๒๕๔๓.

Abstract **Nirat Phukhao Thong: A Journey to the Acceptance of the Poet's Fate**

Cholada Ruengruglikit

Associate Fellow of the Academy of Arts, the Royal Institute, Thailand

In *Nirat Phukhao Thong*, one of Sunthon Phu's literary works, Sunthon Phu wrote about his travel to pay homage to the Phukhao Thong Pagoda since he was mistreated by other quarrelsome monks at Ratchaburana Ratchaworawihan Temple (Wat Liap) where he stayed. On the way to his destination, the Phukhao Thong Pagoda, he saw the change or impermanence of many things, both concrete and abstract. Thus he understood more about life and finally accepted his fate which had changed from being happy and famous in the reign of King Rama II to being miserable in the reign of King Rama III. At the end of this work, *Nirat Phukhao Thong*, Sunthon Phu at last said that his misery had abated and he was more relaxed. This was in contrast to the beginning of this work which reflected that he was so worried about his downfall, slighted feeling and distress after the demise of King Rama II who was the only benefactor who bestowed on his prosperity and reputation that he did not want to go on living.

Keywords : Sunthon Phu, *Nirat Phukhao Thong*, King Rama II, the acceptance of the poet's fate

สุขกับโศกมิได้ล้นอย่าสงสัย*

รินฤทัย สัจจพันธุ์^๑

ภาควิชาภาษาไทย ราชบัณฑิตยสถาน

ความนำ

วลีข้างต้นมาจากวรรณคดีในนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่ที่กล่าวว่า
อันกำหนดเกิดมาในหล้าโลก สุขกับโศกมิได้ล้นอย่าสงสัย

วรรณคดีนี้อยู่ในตอนที่สามพราหมณ์ปลอมศรีสุวรรณที่เศร้าเสียใจเพราะพระอภัยมณี
หายตัวไป เนื่องจากถูกนางผีเสื้อลักพาตัว เป็นข้อความปลอบโยนที่อ้างถึงสังขารของชีวิต
ที่ว่าความทุกข์และความสุขเป็นสิ่งธรรมดาโลก มนุษย์ไม่อาจหลีกเลี่ยงไปได้

สุขและทุกข์ : ความจริงสองด้านของชีวิต

ตั้งแต่โบราณกาลแล้วที่มนุษย์พบความจริงแห่งชีวิตว่าสุขกับทุกข์เป็นภาวะสองภาวะ
ที่ทุกคนต้องเผชิญ ไม่มีสรรพชีวิตใดมีความสุขโดยไม่มีทุกข์ หรือมีทุกข์โดยไม่มีสุข ดังได้แสดงไว้
ในศาสนาและปรัชญาต่าง ๆ ทั้งตะวันตกและตะวันออก ในพระไตรปิฎกมีเรื่องของพระกัสา
โคตมิเถรี เอตทัคคะในทางเป็นผู้ครองจีวรเศร้าหมอง เรื่องราวมีว่าเมื่อครั้งที่นางกัสาโคตมียังไม่ได้
บวชในพระพุทธศาสนา นางแต่งงานกับเศรษฐีและมีบุตรชาย ต่อมาบุตรชายที่เพิ่งจะเดินได้
ลื่นชีวิต นางกัสาโคตมิไม่รู้จักความตายจึงอุ้มศพบุตรชายเดินตามผู้คนไปทั่วทุกสารทิศ เพื่อขอ
ยารักษา มีผู้พานางไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ พระพุทธองค์ตรัสแก่นางว่ายารักษาคือเมตตา
ผู้เกิดจากบ้านที่ไม่เคยมีคนตายให้นางไปหามา นางกัสาโคตมิเดินทางไปแสวงหาและพบว่า
ไม่มีบ้านใดไม่มีคนตายเลย นางจึงเข้าใจได้ว่าความตายไม่ได้เกิดแก่ลูกชายของนางคนเดียว

* ปรับปรุงจากบทปาฐกถาแนะนำเสนอในงานมุทิตาภิเษก เนื่องในวาระเกษียณอายุราชการ จัดโดยหลักสูตร
ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
วันที่ ๒๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

^๒ ศาสตราจารย์ ดร.รินฤทัย สัจจพันธุ์ ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง ภาควิชาภาษาไทย ราชบัณฑิตยสถาน สำนักศิลปกรรม อาจารย์ดีเด่นแห่งชาติ สาขา
มนุษยศาสตร์และศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๕๓ เมธีวิจัยอาวุโส สกว. พ.ศ. ๒๕๕๔

คนในโลกล้วนแต่ต้องตายไม่มียกเว้น เพราะความตายเป็นธรรมชาติของชีวิต เมื่อประจักษ์เช่นนั้น ความทุกข์ของนางก็คลายลง นางจึงเผาศพลูกชายได้ หลังจากนั้นนางบวชเป็นภิกษุณี และในไม่ช้าก็สำเร็จอรหันต์^๓

เรื่องราวของภิกษุณีก็สาโคตมีเป็นอุทาหรณ์แสดงให้เห็นว่าไม่มีมนุษย์คนใดหลีกเลี่ยงความทุกข์ได้เลย ดังคำกล่าวว่า “การได้พบสิ่งที่ไม่พึงพอใจก็เป็นทุกข์ การพลัดพรากจากสิ่งที่ไม่พึงพอใจก็เป็นทุกข์” แต่โดยธรรมชาติแล้ว ชีวิตมักแสวงหาความสุข หลีกเลียงความทุกข์ ซึ่งหากมีสุขเกินระดับความพอดีพอเพียงแล้ว ก็อาจทำให้เสียดิตความสุข จนสามารถทำอะไรได้ทุกอย่างเพื่อให้ตนเองมีความสุข แต่ความสุขที่ได้มาจากการขวนขวาย แสวงหา ช่างชิง ฯลฯ ไม่ใช่ความสุขที่แท้จริง และทำให้เกิดความทุกข์ตามมา

แม้สุขและทุกข์จะเป็นของคู่กัน จนบางคนเปรียบว่าเหมือนเหรียญสองด้านของชีวิต แต่ทุกข์เป็นเรื่องหลัก มีความสำคัญอย่างยิ่ง ในศาสนาพุทธ ทุกข์เป็นความจริงอันประเสริฐ ข้อหนึ่งในอริยสัจ ๔ อันประกอบด้วย

ทุกข์ = การทนอยู่ในสภาพเดิมได้ยาก

สมุทัย = เหตุแห่งทุกข์

นิโรธ = การดับทุกข์

มรรค = หนทางนำไปสู่การดับทุกข์

ดังนั้น บางคนจึงกล่าวว่ามีความสุขคือมีทุกข์น้อย แสดงให้เห็นการยอมรับว่าความทุกข์คือความจริงแท้ของชีวิต ท่านพุทธทาสกล่าวในพุทธทาสลิลิต (พุทธทาส : ๒๐๒) ว่า “ความสุขคือความทุกข์ที่พอทน” และอีกข้อความหนึ่งว่า

ความสุขคือความทุกข์ที่พอดีสำหรับจะทน ลูบคลำเล่นให้มัน เกาให้สนุก ที่แท้ก็คือความทุกข์ด้วยกัน คือสิ่งที่ทนต้องจัดการอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยกัน เรียกว่า “ภาระ” ด้วยกัน หากต่างกันหน่อยที่เป็นบวชหรือลบนั่น

นอกจากนี้ท่านพุทธทาสยังแนะนำให้ “หาสุขได้จากทุกข์” เพื่อให้คนทุกข์ปรับใจรับว่าความทุกข์เป็นสิ่งแวดล้อมของชีวิต นอกจากความทุกข์จะเป็นความจริงของชีวิตแล้ว ความทุกข์ยังทำให้มนุษย์เรียนรู้จักชีวิตทุกแง่มุมอีกด้วย บางคนจึงเห็นว่าโชคดียิ่งที่มีทุกข์ เพราะถ้าไม่มีทุกข์ ก็ไม่รู้ว่าจะสุขเป็นอย่างไร นอกจากนี้ยังมองเห็นว่าความทุกข์เป็นพลัง ทำให้เข้มแข็ง ทำให้รอบคอบ มีสติ และเรียนรู้ในการต่อสู้อุปสรรค ในขณะที่ความทุกข์ทำให้อ่อนแอ มองโลก

^๓ เรื่องของนางก็สาโคตมีเป็นแรงบันดาลใจให้แดนนอร์ธ แสงทอง นำไปเล่าใหม่เป็นนวนิยายขนาดสั้นเรื่อง *เดียวดายใต้ฟ้าคลั่ง* ซึ่งเป็นเรื่องหนึ่งที่เขารอบสุดท้ายในการดัดสินวรรณกรรมซีไรต์ ปี ๒๕๕๕

ง่าย ๆ แคบ ๆ ดังบทกลอนเปล่าของ “คนชื่อขลุ่ยเชียน” (ออนไลน์) ที่พรรณนาไว้ว่า

จงใช้ความทุกข์สร้างสิ่งมหัศจรรย์ให้กับชีวิต
ความทุกข์สร้างสิ่งมหัศจรรย์ ชีวิตที่พบความทุกข์ เป็นชีวิตที่แท้...
ไม่มีความทุกข์ก็ไม่มีการเติบโต
ความทุกข์เป็นพลังขับเคลื่อนให้หลายอย่างเกิด
ไม่มีใครไม่มีความทุกข์ เพราะนั่นคือการเป็นชีวิต
ความทุกข์สอนให้แต่ละคนเข้มแข็งในแง่มุมต่างๆ
ถ้าความทุกข์ไม่เข้ามาหา ก็จะไม่รู้ว่า ความสุขที่แท้เป็นอย่างไร
ไม่มีความทุกข์ ก็ไม่รู้จักความสุข.....
เพราะความทุกข์พิสูจน์ความเป็นคน อ่อนแอ หรือเข้มแข็ง
ความทุกข์เป็นสิ่งที่ทำลายความสามารถ.....
ต่างจากความสุข ที่ทำให้อ่อนแอ มองโลกง่าย ๆ แคบ ๆ
ความสุขเหมือนฝนพรำสาย
อ่อนโยน งดงาม บางเบา แต่ว่างเปล่า ไม่มีการเรียนรู้ใดในความสุข.....
เมื่อใดที่มีความทุกข์ ควรยอมรับ
และคิดว่าโชคดียี่สิบได้เจอความทุกข์
ได้เรียนรู้การแก้ปัญหา ได้สงบ ได้สติ ได้ความนิ่ง
ได้รู้จักโลก รู้จักตัวเอง
รู้จักการเติบโตทุก ๆ ก้าว
ให้กำลังใจตัวเองมาก ๆ บอกตัวเองว่า
โชคดียี่สิบวันนี้มีความทุกข์
เพราะเมื่อผ่านความทุกข์ ความสุขก็จะรออยู่เบื้องหน้า...
จงใช้ความทุกข์สร้างสิ่งมหัศจรรย์ให้กับชีวิต...
@ ...คน ชื่อ ข ลุ่ ย เชี ย น...

ในด้านความสุข ความสุขมีหลายระดับ มีความสุขระดับโลกียะ และความสุขระดับ
โลกุตระ มีความสุขที่มีทุกข์เจือปน จนไปถึงความสุขที่ประณีต สมบูรณ์ พระพรหมคุณาภรณ์
(ป.อ. ปยุตโต) กล่าวถึงความสุขไว้ว่ามี ๓ ประการ สรุปได้ดังนี้

๑) ความสุขที่ต้องหา เป็นความสุขเพื่อสนองความอยากที่มาจากตัณหา ความอยากได้
อยากมี ทำเพื่อสนองตัวเอง เป็นกามสุข การทำงานก็จะเป็นการทำเพื่อหวังผลตามระบบ
หรือเงื่อนไขต่าง ๆ เช่น ได้ตำแหน่ง ได้เงิน

๒) ความสุขที่สร้างเองได้ เป็นความสุขที่ตอบสนองต่อฉันนะ ความชอบหรือความอยากรู้ อยากทำสิ่งที่ดีงามเพื่อสิ่งนั่นเอง ที่เรียกว่าทำความดีเพื่อความดี ไม่ใช่ทำความดีเพื่อหวังรางวัล หรือชื่อเสียง

๓) ความสุขอันมีอยู่แล้วทุกเวลา เป็นความสุขอิสระ ไม่ต้องตอบสนองความอยาก ไม่ต้องขึ้นกับฉันนะ เป็นความสุขอย่างประณีต สมบูรณ์ หหมดจากกิเลส ความสุขนี้เป็นความสุขขั้นสูงสุด คือ นิพพานสุข ซึ่งหากมีขึ้น ก็จะอยู่ภายในตัวเรา ในใจของเรา ตลอดเวลา ไม่มีเกิดไม่มีดับ

ดังนั้น คนเราควรจะพัฒนาความสุขไปสู่ระดับที่ไม่ต้องหา แต่เป็นความสุขด้านในที่มีอยู่แล้วทุกขณะจิต แนวคิดทางพุทธศาสนาเน้นเรื่องปัญญาว่าเป็นหนทางในการพัฒนาจิตใจขั้นสูงสุด อันจะทำให้สามารถเข้าใจทุกสิ่งตามธรรมชาติของสิ่งนั้น ด้วยใจเป็นกลาง ไม่ทุกข์ไม่สุขไปด้วย นั่นคือ การรู้เท่าทันความทุกข์ หรืออีกนัยหนึ่ง เมื่อมองเห็นความทุกข์แล้วเผชิญหน้า ไม่หลีกหนี ไม่ว่าวุ่นวายวุ่น พยายามทำให้ทุกข์กลายเป็นสุข เมื่อสุขมากขึ้น ทุกข์ก็น้อยลงทุกขณะ จนไม่มีทุกข์จากกิเลส ตัณหา อวดตา เหลืออยู่ และไม่มีสุขลงโลก มีแต่ใจที่สงบนิ่งวางเฉย

สุขกับโศกในวรรณกรรม

ศิลปินซึ่งรวมทั้งกวีและนักประพันธ์มีดวงตาที่สามเพราะมักเป็นบุคคลที่มีความละเอียดอ่อน ตระหนักรู้และเล็งเห็นความจริงของโลกและชีวิต ศิลปินมองเห็นว่าชีวิตล้วนต้องเผชิญกับความทุกข์และความสุขเป็นภาวะคู่กันหรือเป็นแฝดกัน ในด้านการละคร ละครกรีกแบ่งเป็น ๒ ประเภทใหญ่คือ ละครโศกนาฏกรรม (tragedy) และละครสุขนาฏกรรม (comedy) ละครโศกนาฏกรรมเน้นชะตากรรมเลวร้ายจนถึงหายนะของมนุษย์ ส่วนละครสุขนาฏกรรมเน้นที่ความเบิกบานพระราชของชีวิตไปจนถึงตลกขบขัน ละครทั้งสองแบบต่างมีคุณค่าในการปลุกปัญญาและสร้างเสริมความรื่นรมย์ให้แก่ผู้ชมหรือผู้อ่านบทละครนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งละครโศกนาฏกรรมมีคุณค่าสูงถึงขั้นสามารถชำระใจ (catharsis) หลังจากผู้ชมบังเกิดอารมณ์ความรู้สึกสมเพชและหวาดหวั่น (pity and fear) จากการได้ร่วมรับรู้ชะตากรรมของตัวละคร

วรรณคดีตะวันตกและตะวันออกที่มีลักษณะเป็น “เรื่องเล่า” แทบทั้งหมดแสดงให้เห็นชะตากรรมของตัวละครที่จะต้องเผชิญกับความทุกข์และผลงอกกับความทุกข์ หากลงเอยด้วยความสุขก็เป็นการจบแบบสุกนาฏกรรม (happy ending) หากลงเอยด้วยความทุกข์ก็เป็นการจบแบบโศกนาฏกรรม (sad ending)

วรรณคดีประเภทเรื่องเล่าของไทยทั้งที่เป็นบทละครและนิทานมักจะเป็นเรื่องราวของตัวละครที่ผลงอกด้วยความทุกข์อันเกิดจากความรักและการพรากจากคนรัก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ใน *ลิลิตพระลอ* พระลอ พระเพื่อน พระแพง ต่างพบกับความสุขและความทุกข์จากความรัก แม้ว่ามีเพียงคำขอยอโฉมที่สร้างจินตนาการให้กษัตริย์สาวหนุ่มผู้อยู่ห่างไกลกันมีความรักใคร่ผูกพันกัน แต่ความรักที่มีต่อศัตรูของบ้านเมืองย่อมเป็นรักที่มีอุปสรรค ความสุขแห่งรักจึงเปลี่ยนไปเป็นความทุกข์และความตายในที่สุด

ใน *สมุทรโฆษคำฉันท์* เทวดาช่วยอุ้มสมให้พระสมุทรโฆษสมรักกับนางพินทุมดี แต่กรรมก็ทำให้คู่รักต้องพรากจากกัน แต่ด้วยปัญญาของนางพินทุมดี นางและพระสมุทรโฆษจึงได้พบกันอีก

ในบทละครเรื่อง *รามเกียรติ์* เมื่อทศกัณฐ์หลงรักนางสีดาและลักพานางไปจากพระราม โมหะจริตของทศกัณฐ์ทำให้เกิดสงครามใหญ่ ชีวิตผู้คนล้มตายเป็นอันมาก ทศกัณฐ์สูญเสียเพื่อนสนิทมิตรสหาย พระญาติวงศ์ อนุชา โอรส และไพร่พลยักษ์ ตลอดจนชีวิตของตนเอง ฝ่ายพระรามเมื่อได้นางสีดาคืนมาแล้ว โมหะจริตและโทสะจริตของพระรามก็ทำให้ต้องสูญเสียนางไปอีก กว่าจะได้คืนคู่กัน

ในบทละครเรื่อง *อิเหนา* ความสุขของอิเหนาและจินตะหราที่ได้สมรักกันมีระยะเวลาอันสั้น เมื่ออิเหนาไปพบบุษบาและหลงรักนาง จินตะหราก็แบกทุกข์ตลอดมาจนจบเรื่อง อิเหนาครองรักกับบุษบาในช่วงระยะสั้นเช่นกัน เพราะถูกประตาระกาหลางโทษให้พลัดพรากจากบุษบา เนื่องจากอิเหนาละเมิดกฎระเบียบและชะตาฟ้าดิน ต้องมะงุมมะงาหราติดตามหากันเป็นเวลานานกว่าจะจดจำกันได้

ใน *เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน* พลายแก้วและนางพิมเป็นคู่รักที่มีความสุขจนได้แต่งงานอยู่กินกัน แต่เมื่อพลายแก้วไปทำสงคราม ขุนช้างก็กลั่นแกล้งแจ้งข่าวเท็จว่าพลายแก้วตายในสนามรบ นางพิมถูกบังคับให้แต่งงานกับขุนช้าง พลายแก้วกลับมาจากศึกอย่างปลอดภัยแต่พาลาวทองมาด้วย นางพิมซึ่งเปลี่ยนชื่อเป็นนางวันทองจึงเป็นทุกข์ซ้ำสอง เกิดทะเลาะกันรุนแรงจนต้องแยกทางจากกัน จากนั้นนางวันทองก็ประสบความทุกข์อีกหลายครั้ง ถูกขุนแผนพาหนี เมื่อขุนแผนมอบตัวแล้วติดคุก ขุนช้างก็อุ دنนางวันทองไปอยู่กินด้วย ต่อมาวันทองต้อง

พราจากลูกชายเพราะขุนช้างลงไปฆ่าเพื่อแก้แค้นขุนแผน เมื่อพलयามชนะศึกเชียงใหม่ ได้ความชอบ ปราบปรามให้พ่อกับแม่ได้อยู่ด้วยกัน ก็บังคับพานางวันทองไปจากเรือนขุนช้าง ขุนช้างเข้าถวายฎีกา เมื่อพระพันวษาสอบสวน นางวันทองไม่อาจกราบทูลสิ่งที่ใจคิดอย่างตรงไปตรงมาได้ พระพันวษาจึงพิพากษาให้ประหารนางวันทอง พิมพ์ลาโดยหรือวันทองจึงเป็นตัวละครที่ประสบทุกข์และสุขสลับเวียนเปลี่ยนไปอยู่ตลอดเวลาจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต

ในนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี ซึ่งเป็นแหล่งที่มาของวรรณคดีที่นำมาใช้เป็นข้อบทรบความนี้ ตัวละครแต่ละตัวล้วนประสบความสำเร็จและความทุกข์ เพราะกิเลสตัณหาของมนุษย์ ทำให้เกิดความรัก โลภ โกรธ หลง หึงสา พยาบาท เมื่อทุกคนขจัดกิเลสตัณหาลงได้จึงได้พบสันติสุข ดังที่พระฤๅษีเกาะแก้วพิสดารเทศนาว่า

คือรูปรสกลิ่นเสียงไม่เที่ยงแท้	ย่อมแก่เฒ่าเกิดโรคโศกสงสาร
ความตายหนึ่งพึงให้เห็นเป็นประธาน	หวังนิพพานพ้นทุกข์สนุกสบาย
ซึ่งบ้านเมืองเคื่องเข็ญถึงเช่นนี้	เพราะโลกีย์ตัณหาพาฉิบหาย
อันศีลห้าว่าอย่าทำให้จำตาย	จะตกอบายภูมิขุมนรก

ในบทละครเรื่องเวรป่า แสดงเรื่องความรักหลายแบบ ทั้งความรักของหนุ่มสาว ความรักของพ่อแม่ ความรักของพี่น้อง ความรักนำความสุขมาให้ แต่ความรักก็เป็นสาเหตุแห่งความตายที่สร้างความทุกข์เศร้าแก่คนที่อยู่ข้างหลัง รักสามเส้าระหว่างฮเนา ชมพลา และ ลำหับ เป็นโครงเรื่องแบบฉบับที่ปรากฏในวรรณคดีและวรรณกรรมหลายชาติหลายภาษา แต่ก็สร้างความสะเทือนอารมณ์ได้เสมอ รำแก้วพี่ชายของฮเนาฆ่าชมพลาตายเพื่อช่วยน้องชาย ลำหับเห็นสามิตายจึงฆ่าตัวตายตาม ฮเนาเศร้าใจในความตายของคนทั้งสองที่ตนเป็นสาเหตุก็ฆ่าตัวตายด้วย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงความสลดสังเวชต่อความตายอันเกิดจากรักของหนุ่มสาวทั้งสามผ่านคำกล่าวของรำแก้วว่า

ดูดีความรักนักหนาหนอ	มาลงล่อโลมพาคนอาสัย
ถึงสามศพสยบเรียงเคียงกัน	ล้วนทาสรักทั้งนั้นอนาถใจ
แสนสงสารลำหับสาวน้อย	บุญใดที่คอยส่งให้
งามโฉมประโลมโลกเลิควิไล	ผูกจิตชายได้ดังควา
กรรมใดบันดาลสังหารเจ้า	ให้พลอยกลืนรักเข้าไปเป็นผี
ไอ้ชมพลาฆ่าชมฝีมือดี	น้ำใจดีกล้าหาญทานทน
ควรฤเราสามตามสังหาร	ดังตาโกะทะยานไม่ยอ่ย่น
ตรงต่อรักหักไม่เห็นแก่ตน	ควรนับว่าเป็นคนข้าความรัก

อนิจจาเฮนเจ้าเพื่อนซี้
ช่างอาภัพลบลางจจิตนัก
อนิจจารักกระไรจจิตเหลือ
จรรู้ฤทธิ์รักร้ายอย่าหมายเซย

ได้ขุนซ้องลำเค็ญเพราะรักหนัก
ไม่มีส่วนสุขสักหน่อยหนึ่งเลย
ไม่เผื่อแผ่ผลาญชีฟเล่นเฉยเฉย
ศพจะเกยก่ายกลาดอนาใจ

บทละครเรื่อง *มัทนะพาธา* มีแก่นเรื่องว่าความรักเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์และความตายเช่นเดียวกับวรรณคดีอีกหลายเรื่อง นางมัทนา สุเทษณ์เทพบุตร ท้าวชัยเสน นางจันตี ล้วนประสบความทุกข์เพราะความรัก มัทนาถูกสาปเป็นดอกกุหลาบเพราะนางไม่รับรักสุเทษณ์ สุเทษณ์จึงต้องการให้นางได้รู้จักความรัก พร้อมทั้งให้โอกาสว่าหากรักนั้นเป็นพิษ และมัทนาขอความช่วยเหลือ สุเทษณ์จะยกโทษให้และรับนางกลับสู่สวรรค์ดังเดิม สุเทษณ์ไม่ได้คิดว่าตนคลายรักจากมัทนาไม่ได้เช่นไร มัทนาก็ไม่อาจคลายรักจากชัยเสนได้เช่นนั้น ดังนั้น แทนที่มัทนาจะขอกลับคืนสวรรค์ นางกลับขอให้สุเทษณ์ช่วยให้นางสมรักกับชัยเสน สุเทษณ์ผู้ผิดหวังซ้ำสองจึงบันดาลโทษสาปนางมัทนาเป็นดอกกุหลาบไปตลอดกาล

ลิลิตนิทราชาคริต เป็นเรื่องราวขบขันสนุกสนาน แต่ให้ข้อคิดหลายประการที่ทันสมัยอยู่เสมอ เช่น บ้านเมืองที่มีผู้ปกครองดูแลเอาใจใส่ทุกข์สุขของคนในปกครองอย่างใกล้ชิดย่อมเป็นบ้านเมืองที่มีความสุข หรือเรื่องการคบเพื่อน วรรณคดีเรื่องนี้ให้ข้อคิดว่ามีเพื่อนดีไม่ก็คน ดีกว่ามีเพื่อนมากมายแต่ไม่ใช่เพื่อนแท้ ข้อคิดอีกประการหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสรุปไว้ท้ายเล่ม คือ ต้องมีสติตั้งรับความทุกข์และความสุข เวลามีความสุขล้นก็อย่าปล่อยตัวปล่อยใจหลงใหลความสุขนั้น เวลาทุกข์หนักก็อย่าจมอยู่ในห้วงทุกข์จนแทบจะปล่อยชีวิตให้เปลืองเปล่า ดังโคลงพระราชนิพนธ์ที่ว่า

เวลามีสุขล้น	เหลือเหลือ
ปล่อยยจิตคิดละเลิง	โล่งแล้ว
ถึงทุกข์แทบปนเปิง	เปลืองชีฟ
เพื่อนักมักไม่แคล้ว	เหตुर้ายเร็วถึง
คำนึงรู้สีกแล้ว	ละพยศ เสียเฮย
ดีจึงกลับปรากฏ	อีกครั้ง
ลุลามตราบตัวปลด	ปลงชีฟ
ควรอยุตสตัยั้ง	อย่าเด่นต้นบุญ

ดังนั้น ผู้ที่วางใจเป็นอุเบกขา ใช้สติ และปัญญา ในการเผชิญหน้ากับความทุกข์และความสุขย่อมเหมือนว่าผู้นั้นมีเครื่องป้องกันแรงกระแทกจากการที่ชีวิตถูกเหวี่ยงไปมาระหว่างทุกข์และสุข

วรรณคดีเรื่อง*กามนิด* ฉายให้เห็นพุทธภาษิตที่ว่า “*ที่ได้มีรัก ที่นั่นมีทุกข์*” นอกจากความรักระหว่างกามนิดและवासिणी ที่มีทั้งสุขและทุกข์แล้ว ยังแสดงถึงความรักหลงติดยึดอยู่กับอุปาทานของตนเองอันทำให้กามนิดไม่สามารถบรรลุธรรมได้แม้มีโอกาสที่ได้ฟังพระธรรมจากพระโอรสของพระพุทธเจ้า กามนิดจึงเป็นตัวแทนของปุถุชนที่ยากจะพบความสุขอันแท้จริง เพราะมีกิเลส และความหลงตน

วรรณกรรมเยาวชนเรื่อง*ขวัญสงฆ์* ของชัยภร แสงกระจ่าง เป็นนวนิยายธรรมคำกลอนที่วางรูปลักษณะภาษาให้เป็นร้อยแก้ว แต่อ่านเข้าใจง่ายหะลำนำทำนองกลอนได้อย่างสิ้นไหลนับเป็นกฤตยาการแห่งวรรณศิลป์ไทยและแสดงฝีมือของผู้ประพันธ์ ชัยภรเล่าเรื่องราวของขวัญสงฆ์เด็กที่ถูกนำมาทิ้ง หลงตาเก็บมาเลี้ยงดู สอนธรรมะ และพยายามให้ขวัญสงฆ์รู้จักความจริงแท้ของชีวิต นั่นคือ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ตลอดจนกิเลสต่าง ๆ ของมนุษย์ ขวัญสงฆ์ผ่านบททดสอบหลายครั้งหลายคน ในที่สุดขวัญสงฆ์บวชและปฏิบัติธรรมเป็นพระดี เป็นลูกของพระพุทธเจ้า เรื่องราวของขวัญสงฆ์เด็กกำพร้าเป็นกรอบเรื่องที่ผู้ประพันธ์มุ่งจะถ่ายทอดแนวคิดเรื่องธรรมะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีสติ รู้เท่าทันกองทุกข์ เข้าใจความเป็นอนิจจังของสรรพสิ่ง ดังตอนหนึ่งที่หลวงตากล่าวแก่ขวัญสงฆ์ซึ่งกำลังสับสนกับชีวิตและกังวลเรื่องอนาคตของตนว่า

เจ้าเดินดุ่มออกไปในป่าช้า อยากอยู่นิ่งสักคราไม่หวดแก่ง หมองในอกหม่น
ในใจให้ย่ำแยง ไม่เห็นเพลงอนาคตหมัดจิตใจ มองต้นไม้มกรักรั่มยิ่งซึมชาน มอง
สายธารนิ่งสนิทผิดผืนไฟ มองท้องฟ้าก็มัวมนหม่นอยู่ใน เจ้านั่งลงสงสัยโย
เช่นนี้

ใครคนหนึ่งนั่งลงมาเคียงข้าง ส่งเสียงอย่างเคยคุ้นอุ่นใจนี้

“ตาว่าเจ้าสงสัยในใจมี โลกก็เป็นเช่นนี้เสมอมา เป็นโลกทุกข์โลกเศร้าให้
เจ้ารับ หากใดเกิดยอมดับให้รู้ค่า หากใดมียอมไร้ให้ปัญญา มีสองด้านเช่น
เหรียญตราคราเรามอง จึงไม่แปลกหากเจ้าจะงงงัน จึงไม่แปลกหากไม่ทันจน
หม่นหมอง จึงไม่แปลกหากบิตผืนจากครรลอง จึงไม่แปลกหากต้องเป็นทาง
เดิม เพราะไม่มีอะไรได้อย่างคิด เป็นอนิจจังแล้วแต่แรกเริ่ม มีแล้วสูญสูญแล้ว
มีมาเพิ่มเติม หากเราเหิมก็จะหุดต้องปลดปล่อย”

ในช่วงที่ขวัญสงฆ์ฝึกสมาธิเพื่อเรียนรู้จิตของตน หลวงตาได้สอนแนวทางให้มีสติตัว มีปัญญาทั่ว ควบคุมจิตให้หนึ่งสงบ ไม่วอกแวกสั่นไหวไปกับสิ่งที่ประสบ ผู้แต่งบรรยายไว้ใน นวนิยายดังนี้

ตกตอนเย็นหลวงตามาหาเจ้า พุดเบาเบา มองตาสบให้อบอุ่น
 “สิ่งใดรู้ สิ่งใดเกิด สิ่งใดบุญ
 จงรับรู้ อย่าหม่นเคลื่อนตามไป
 เมื่อเจ้าเห็นจงเห็นว่าเจ้าเห็น
 เมื่อเจ้าเป็นจงเป็นอย่าสงสัย
 เมื่อเจ้ารู้จงรู้อย่าฟูใจ
 รับรู้ไว้รับรู้ตรงนั้น
 จะดีร้ายเลวทรามตามเจ้าเป็น
 อย่าตกตื่นขึ้นเข็ญอย่าไหวหวั่น
 อย่าลึงโลดล้าพอง-จมอมมัน
 เกิดแล้วดับ ดับลงพลันตรงนั้นแล้ว”
 เจ้าขวัญก้มลงกราบราบกับพื้น กายแช่มชื่นนัยน์ตาใสหัวใจแผ้ว

วันทั้งวัน ค้นทั้งค้นยืนตามแนว จะพราวแพรหรือมีดดับเพียงรับรู้

บทสรุป

ศาสนากล่าวถึงสุขกับโศกว่าเป็นธรรมดาธรรมชาติของชีวิต วรรณคดีก็ตอกย้ำความคิดนี้ด้วยการแสดงให้เห็นว่าชีวิตของตัวละครผจญทุกข์ เผชิญสุข หมุนเวียนไปตามกรรม มีเกิด มีดับอยู่ตลอดเวลา พระฤๅษีเกาะแก้วพิสดารในเรื่องพระอภัยมณีจารึกคำว่า “ทุกข์สุขชั่วดี” ไว้ที่หน้าผา ให้ผู้คนทั้งหลายพิจารณาสิ่งนี้ว่าเป็นอย่างไร เพราะเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ อยู่เสมอ คำสอนนี้นำมาใช้ได้กับคนทั่วไป คำสอนของหลวงตาในขวัญสงฆ์ที่บอกว่าการวางใจ ให้นิ่ง พิจารณาสุขและทุกข์ที่เกิดขึ้นด้วยใจสงบ ไม่ปรุงแต่งด้วยอุปาทาน ก็อาจจะเป็นแนวทาง ในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข เพราะแม้จะรู้ว่าสุขหรือทุกข์ไม่ได้หมดสิ้นไป แต่ทำให้ดำรง อยู่กับความทุกข์โดยไม่หวาดหวั่น รังเกียจ และแทนที่จะเรียกร้องหาแต่ความสุข การคั่นเคย กับความทุกข์ ก็สามารถลดทุกข์ลง เมื่อทุกข์ลด สุขก็เพิ่มมากขึ้นเอง ดังที่ท่านพุทธทาสกล่าวว่า แสวงหาความสุขจากความสุข หรือแปลงความทุกข์ให้เป็นความสุข

สุขหรือทุกข์เป็นเรื่องปรุงแต่ง บางคนจึงบอกว่าสุขหรือทุกข์อยู่ที่ใจ ถ้าคิดให้ทุกข์ก็ยังทุกข์หนัก ถ้าคิดให้สุข ทุกข์ก็น้อยลง ดังนั้นสุขหรือทุกข์อยู่ที่มุมมองหรือวิธีคิด ก่อนจบบทความนี้ ผู้เขียนอยากให้พิจารณาวรรณรูป (concrete poetry) ของจำң แซ่ตั้ง บทกวีของจำңตั้ง คำถามกับผู้อ่านว่า เราใช้ชีวิตผ่านมานครึ่งชีวิตแล้ว จะรู้สึกเป็นทุกข์ว่าเหลือเวลาของชีวิตอีกแค่ครึ่งเดียว หรือจะรู้สึกเป็นสุขว่าเหลือเวลาของชีวิตอีกตั้งครึ่ง ก็อยู่ที่ตัวของเราเอง

บรรณานุกรม

- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ๒๕๑๓. *เงาะป่า*. พระนคร : บรรณาการ.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ๒๕๕๓. *นิทราชาคริต*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร (จัดพิมพ์ในวาระ ๑๐๐ ปี แห่งการสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช ๒๕๕๓)
- ชัยภร แสงกระจ่าง. ๒๕๕๑. *ขวัญสงฆ์*. กรุงเทพฯ : คมบาง.
- พุทธทาส. ๒๕๔๑. *พุทธทาสลิลิต*. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.
- พุทธทาส. ๒๕๕๐. *หาสุขได้จากทุกข์*. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ. (พระธรรมเทศนา แสดงเมื่อ วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๑๔)
- พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ. ๒๕๔๐. *รามเกียรติ์*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. ๒๕๑๒. *อิเหนา*. พระนคร : บรรณาการ.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ๒๕๐๙. *ศกุนตลา มัทนะพาธา ท้าวแสนปม ประมวลสุภาวชิตร*. พระนคร : บรรณาการ.
- สุนทรภู่. ๒๕๐๙. *พระอภัยมณี*. พระนคร : ศิลปาบรรณาการ.
- เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป (พระยาอนุมานราชชนและพระสารประเสริฐ). ๒๕๑๕. *กามนิด*. พระนคร : บรรณาการ.
- สมุทรโฆษคำฉันท์. ๒๕๐๔. พระนคร : ศรุสภา.
- ศิลปากร, กรม. ๒๕๑๓. *เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน*. พระนคร : บรรณาการ.
- ศิลปากร, กรม. ๒๕๒๙. *วรรณกรรมอยุธยา เล่ม ๑*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- เว็บไซต์
- คนชื่อขลุ่ยเขียน. บทกวี (ออนไลน์) สืบค้นจาก <http://www.thanks.exteen.com/20060908/entry>. สืบค้นวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๕
- บทความใน <http://www.happysociety.org/upload/Hso> Download. สืบค้นวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๕

อักขรวิธี “ละหุกระรุ สัทหะอักขระระไทย-ปาฬิ”

วิจิตร ภาณุพงศ์
ภาควิชาภาษาไทย สำนักศิลปกรรม

บทคัดย่อ

การเขียนเสียงปาฬิ ในพระไตรปิฎกปาฬิ จุลจอมเกล้าบรมรัชมิมมหิตราช (หรือ ฉบับ จปร.) “อักขระสยาม-ปาฬิ” พ.ศ. ๒๔๓๖ ด้วย “การถอดอักขระ” และ “การถอดเสียง” เป็นวิธีการบันทึกพระไตรปิฎกที่มีประสิทธิภาพสูงในทาง นิรุกติศาสตร์ เพราะสามารถป้องกันมิให้การออกเสียงและความหมายของเสียงปาฬิ ในพระไตรปิฎกเปลี่ยนไปจากเดิม ตามที่ได้อนุรักษ์สืบทอดมาตั้งแต่ปฐมมหาลังคายน พ.ศ. ๑ “อักขระสยาม-ปาฬิ” เป็นการนำเสนอการเขียนเสียงปาฬิด้วยสัทสัญลักษณ์ ซึ่งเรียกว่า อักขรวิธี “ไม้อะ อักขระสยาม-ปาฬิ” เป็นระบบการเขียนที่แยกแยะ “เสียงอะ” “เสียงสะกด” และ “เสียงกล้ำ” ออกจากกันอย่างชัดเจนตามกฎไวยากรณ์ ในกัจจายนะปาฬิ กล่าวคือ เครื่องหมาย “ไม้อะ” [ˊ] แสดงเสียง สระ-อะ, เครื่องหมาย “ไม่วัณมการ” [ˋ] แสดงเสียงสะกด และเครื่องหมาย “ไม้มักการ” [ˊˊ] แสดงเสียงกล้ำ ชุด “สัทหะอักขระระไทย-ปาฬิ” ซึ่งได้นำเสนอแล้วแก่สำนัก ศิลปกรรมราชบัณฑิตยสถาน และจัดพิมพ์ในวารสารราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๕ ปัจจุบันเรียกว่า อักขรวิธี “ไม้อะ อักขระสยาม-ปาฬิ” เช่น กัถวา โดยปัจจุบัน ได้เพิ่มระบบการเขียนสัทสัญลักษณ์ “ละหุกระรุ” ตามหลักไวยากรณ์ปาฬิและได้มีการนำเทคโนโลยีการพิมพ์ดิจิทัล มาจัดพิมพ์เป็นสัทสัญลักษณ์เพื่อให้เกิดความ ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ “เสียงละหุ” เป็นสระที่ออกเสียงเร็ว พิมพ์สีเทาโปร่ง [ะ] [ˊ] [ˋ] ส่วน “เสียงคะรุ” เป็นสระที่ออกเสียงนานขึ้น พิมพ์สีเข้มทึบ [ะ] [ˊ] [ˋ] อักขรวิธี “ละหุกระรุ สัทหะอักขระระไทย-ปาฬิ” เป็นการนำเสนออักขรวิธีใหม่สำหรับการเขียนและการอ่านเสียงปาฬิในปัจจุบันให้แม่นยำยิ่งขึ้น เช่น [กะ ๓ ๓ ๓] ทั้ง ยังเป็นการแก้ปัญหา “การแทรกแซงของเสียง” ในภาษาไทยที่มีต่อการเขียน และอ่านเสียงปาฬิ ซึ่งในทางภาษาศาสตร์เรียกว่า linguistic interference

คำสำคัญ : ปาฬิ, การถอดอักขระ, การถอดเสียง, ระบบการเขียน, กัจจายนะ ไวยากรณ์-ปาฬิ, “ไม้อะ อักขระสยาม-ปาฬิ”, “ละหุกระรุ สัทหะ อักขระระไทย-ปาฬิ”, การแทรกแซงของเสียง

๑. เกริ่นนำ

เสียงกล้ำในคำปาฬิ ที่ “อักขระสยาม-ปาฬิ” ในพระไตรปิฎกปาฬิ พ.ศ. ๒๔๓๖ เขียนว่า **ตัสมา** (ปัจจุบันรูปเขียนเป็น **ตสฺมา**) เป็นคำที่มีเป็นจำนวนมาก เมื่อยกขึ้นสวด มักได้ยินออกเสียงกันว่า (ตัส-สฺมา) ซึ่งออกเสียง “เสียงสะกด” ต่อเนื่องเป็น “เสียงกล้ำ” แม้คำเสียงกล้ำอื่น ๆ ที่มีลักษณะคล้ายกัน เช่น **กิลฺลิตฺติ** (**กิลฺลิตฺติ**) และ **ตุเมห** (**ตุเมห**) ก็มักอ่านออกเสียงเป็นเสียงสะกดที่เป็นเสียงกล้ำว่า (**กิลฺลิตฺติ**) (**ตุเม-มฺเห**) เป็นต้น แต่เมื่อผู้เขียนได้ศึกษารูปศัพท์เหล่านี้จากคัมภีร์กัจจายะนะไวยากรณ์ปาฬิ โดยเฉพาะกฎข้อที่ ๖๐๒ พบว่า “พยัญชนะเสียงกล้ำ จะปรากฏอยู่หลังสระเสียงสั้นของพยางค์หลังเสมอ” กล่าวคือพยางค์หลังจะออกเป็นเสียงกล้ำเท่านั้น ไม่ออกเป็นเสียงสะกด และต่อเนื่องเป็นเสียงกล้ำ นอกจากนี้กฎข้อที่ ๖๐๒ ได้กำหนดอีกว่า การออกเสียง “สระเสียงสั้น” ที่นำหน้าพยัญชนะเสียงกล้ำต้องเป็น “เสียงคะรุ” (เดิมเขียนว่า **ครุ**) ดังนั้น การเขียนเสียงอ่านคำเหล่านี้จึงต้องเขียนว่า (**ตะ-สฺมา**) (**กิลฺลิตฺติ**) (**ตุ-มฺเห**) โดย สระ-อะ, สระ-อิ, และ สระ-อุ ต้องออกเสียงให้นานขึ้นเป็น “เสียงคะรุ” ซึ่งปัจจุบันบทความนี้ได้นำเสนอเป็น อักษรวิธี “ละหุคะรุ สัททอะกัษระไทย-ปาฬิ”^{*} ว่า **[ตะ-สฺมา] [กิลฺลิตฺติ] [ตุ-มฺเห]**

บทความนี้มุ่งหาคำตอบของปัญหาข้อขัดแย้ง ระหว่างการออกเสียงปาฬิในปัจจุบัน กับหลักไวยากรณ์ปาฬิในวัฒนธรรมพระไตรปิฎก ในเบื้องต้นได้ศึกษาอักษรวิธี “อักขระสยาม-ปาฬิ” เทียบกับหลักคัมภีร์ไวยากรณ์ปาฬิที่สำคัญที่สุดคือกัจจายะนะไวยากรณ์ และนำหลักไวยากรณ์มากำกับในการนำเสนอ อักษรวิธี “สัททอะกัษระไทย-ปาฬิ” ตามหลักภาษาศาสตร์ โดยเฉพาะการนำหลักการออกเสียง “ละหุคะรุ” มาเป็นหลักสำคัญใน อักษรวิธี “ละหุคะรุ สัททอะกัษระไทย-ปาฬิ” ทำให้สามารถเขียนเสียงอ่านปาฬิในพระไตรปิฎกได้แม่นยำตรงตามคัมภีร์ไวยากรณ์มากที่สุด เพราะการออกเสียงปาฬิที่ผิดพลาดในทางนิรุกติศาสตร์

^{*} **สัททอะกัษระ** มาจากคำปาฬิในพระไตรปิฎกปาฬิ “จุลจอมเกล้าบรมธัมมิกมหาราช” (จปร.) พ.ศ. ๒๔๓๖ ว่า **สัททอักษ** (saddaakkhara) เขียนเสียงปาฬิในภาษาไทยว่า สัตตะอักษะ ซึ่งในพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานเรียกว่าสัทอักษร (ออกเสียงว่า สัททอะกัษอน) แต่ในบทความนี้เขียนรูปศัพท์จากการถอดเสียง (transcription) ว่า “สัททอะกัษระ” เพื่อให้สอดคล้องกับการถอดเสียงเป็น “อักขระโรมัน” ว่า **saddaakkhara** ในระบบสากลของประชาคมอาเซียน (AEC) โดยเขียน สัททะ- ทับศัพท์ปาฬิ (sadda) เพื่อรักษารูปเสียงปาฬิสำหรับใช้เป็นชื่อเฉพาะ ซึ่งหมายถึงเสียง ดังที่ปรากฏคำว่า **สัททณฺธิ** (saddananti) ในคัมภีร์สัททณฺธิ และเพื่อให้ต่างกับคำว่า **สัท-** ใน **สัทธัมม** (ออกเสียงว่า สัตทำ) ซึ่งหมายถึงเสียงคำสอนของพระพุทธเจ้า บทความนี้เขียนทุกคำปาฬิ ตามอักษรวิธี “ไม้อะ อักขระสยาม-ปาฬิ” ในพระไตรปิฎก จปร. พ.ศ. ๒๔๓๖ และพิมพ์ด้วยตัวหนา

ทำให้ความหมายของคำเปลี่ยนไป ถือเป็น อักษรวิบัติ ซึ่งเป็นการล่องละเมิดพระธัมมวินัย พระภิกษุยอมต้องอาบัติ และเป็นการเปลี่ยนแปลงข้อมูลเสียงปาฬิ หรือเสียงพระธัมมให้ผิดไปจากการสวดคายนาคพระไตรปิฎกที่สืบทอดกันมา

วิธีการศึกษาใช้หลักการทางภาษาศาสตร์วิเคราะห์ตัวอย่างเสียงปาฬิ ของผู้เชี่ยวชาญในทางพระไตรปิฎกปาฬิ โดยเฉพาะคณะสงฆ์ผู้ทรงพระปาติโมกข์ ซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิสูงสุดทางเปรียญธรรม โดยอ้างอิงกับฐานข้อมูลพระไตรปิฎกในโครงการพระไตรปิฎกสากล ในพระสังฆราชูปถัมภ์สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก^๒ ผลการศึกษาได้นำเสนอเป็นอักษรวิธี “ละหุละรุ สัททหะอักขระไทย-ปาฬิ” โดยโครงการพระไตรปิฎกสากลได้ใช้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกเสียงอ่าน “สังฆายะ-เตปิตะกะ” เป็นครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๕๖

“ปาฬิ” (เดิมเรียกกันว่า ปาลี หรือ บาลี) เป็นภาษาที่ใช้บันทึกคำสอนในสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า รวบรวมอยู่ในพระไตรปิฎกภาษาปาฬิ ซึ่งนี่จะเขียนทับศัพท์ว่า “ปาฬิ” หรือ “เสียงปาฬิ” เมื่อพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาในดินแดนสุวรรณภูมิ อาณาจักรสุโขทัย และอยุธยา บรรพบุรุษไทยได้ใช้อักขระขอมเป็นอักษระสำคัญบันทึกเสียงปาฬิเป็นเวลาร่วมพันปี จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๓๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้ากรุงสยามมีพระบรมราชโองการให้สร้างพระไตรปิฎกปาฬิโดยตีพิมพ์เป็นหนังสือ และพิมพ์สำเร็จเป็นชุดแรกของโลกในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ ที่สำคัญคือได้โปรดให้มีการ “ปริวรรตอักษร” หรือปัจจุบันเรียกว่า “ถอดอักษระ” จากอักษระขอม เป็นอักษระของชาติไทยเป็นครั้งแรก ซึ่งในอารัมภกถาคำน่า เรียกว่า อักษรสยาม หรือ อักษรสยาม-ปาฬิ โครงการพระไตรปิฎกสากลเรียกว่า “อักษระสยาม-ปาฬิ”

^๒ ผู้เขียนขอแนะนำรำลึกถึงคุณูปการของอาจารย์ สิริ เพ็ชรไชย (ป.ธ. ๙) ประธานกองทุนสนทนาธัมมำนาสุชา ในพระสังฆราชูปถัมภ์ฯ และประธานมูลนิธิพระไตรปิฎกสากล พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๖ ผู้ได้บันทึกเสียงปาฬิไว้เป็นข้อมูลพื้นฐาน ประมาณ ๕๐,๐๐๐ ตัวอย่าง ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๒ โดยมีศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร. กาญจนา เจริญศรี เป็นผู้ควบคุมการบันทึกเสียง, ขอขอบคุณกองทุนสนทนาธัมมำนาสุชา ในพระสังฆราชูปถัมภ์ฯ และ ท่านผู้ทรงคุณวุฒิ ดร. ทศนีย์ บุญยุคปต์ ประธานมูลนิธิพระไตรปิฎกสากล ที่ได้วิเคราะห์อักษรวิธียักขระสยาม-ปาฬิ และอนุญาตให้เผยแพร่เพื่อเป็นข้อมูลการเขียนเสียงอ่านสำหรับผู้เขียนคัดลอกเป็นชุดอักษรวิธี “ละหุละรุ สัททหะอักขระไทย-ปาฬิ” รวมถึงที่ได้ให้ข้อมูลการออกเสียง ภิกขุปาติโมกข์ปาฬิ “ภิกขุปาติโมกข์ปาฬิ” ตรวจสอบการเขียนเสียงอ่านในต้นฉบับ พ.ศ. ๒๕๕๕ รวมถึงเอื้อเฟื้อข้อมูลพระไตรปิฎกปาฬิ จุลจอมเกล้าบรมธัมมิกมหาราช พ.ศ. ๒๔๓๖ ชุด ๓๙ เล่ม พร้อมทั้งตัวอย่างจากฐานข้อมูลพระไตรปิฎกสากล, ขอขอบคุณพันเอก สุรธัช บุนนาค อาจารย์ส่วนการศึกษาโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า และคณะที่ได้จัดทำข้อมูลภาพประกอบบทความนี้ ขอขอบคุณวารสารราชบัณฑิตยสถานที่ได้ลงพิมพ์บทความเรื่อง “ปาฬิ” พ.ศ. ๒๕๕๒ และ “สัททหะอักขระไทย-ปาฬิ” พ.ศ. ๒๕๕๔ ซึ่งผู้เขียนได้ใช้อ้างอิงในบทความนี้ พ.ศ. ๒๕๕๘ และขอขอบคุณศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ ที่กรุณาอ่านต้นฉบับและให้คำแนะนำ

รูปที่ ๑

แสดง “การถอดอักษร” จาก อักษรขอม-ปาฬิ (𑀓𑀡) เป็น อักษรสยาม-ปาฬิ (ก)

สระลอย	𑀓	𑀡	𑀣	𑀥	𑀧	𑀩	𑀫	𑀭
สระจม		𑀦	𑀨	𑀬	𑀮	𑀰	𑀲	𑀴
	อ	อั	อา	อิ	อี	อุ	อุ	เอ

𑀇	𑀈	𑀉	𑀊	𑀋
ก	ข	ค	ฌ	ง
𑀌	𑀍	𑀎	𑀏	𑀐
จ	ฉ	ช	ฌ	ญ
𑀑	𑀒	𑀓	𑀔	𑀕
ฎ	ฏ	ฐ	ฑ	ณ
ด	ถ	ด	ธ	น
ต	ท	ท	ธ	น
ป	ผ	พ	ภ	ม
ย	ร	ล	ว	ศ
ย	ร	ล	ว	ศ

ปาฬิ

พระไตรปิฎกปาฬิ จปร.
สํยุตฺตนิคาย มหาวคค
หน้า ๑๕๑

𑀓𑀡	𑀣𑀥	𑀥𑀧	𑀓𑀡𑀥𑀧	𑀓𑀡𑀥𑀧
นโม	พุทฺธาย	ลิตฺถ	อิตฺติปิโส	โอวาโท

๒. เสียงปาฬิ โดยการถอดอักษรระ จาก อักษรระขอม-ปาฬิ เป็น อักษรระสยาม-ปาฬิ

การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกปาฬิ จุลจอมเกล้าบรมธัมมิกมหาราช พ.ศ. ๒๔๓๖ (ดुरुปด้านล่าง) ทำให้สามารถเขียนอักษรระให้เรียงต่อบนบรรทัดเดียวกัน พร้อมทั้งมีเครื่องหมายกำกับแยกเสียงสะกดกับเสียงกล้ำอย่างชัดเจน อักษรวิธีนี้มีผลให้อักษรระสยาม-ปาฬิ สามารถใช้พิมพ์ติดหรือการเรียงพิมพ์ได้สะดวกรวดเร็ว นับเป็นเทคโนโลยีใหม่ที่ล้ำยุคมีประสิทธิภาพสูง เพราะระบบการเขียนตัวอักษรระซ้อนกันสมัย ๑๐๐ กว่าปีที่แล้วนั้น ยังไม่มีเครื่องพิมพ์ติดที่สามารถพิมพ์อักษรระซ้อนกันได้ แม้ภายหลังจะประดิษฐ์แป้นพิมพ์ได้ก็มีขนาดใหญ่มาก พิมพ์ได้ไม่สะดวกรวดเร็วเท่าการพิมพ์อักษรระสยาม-ปาฬิ ซึ่งเป็นการปฏิวัติยกเลิกการเขียนซ้อนอักษรระในสังคมไทย อันเป็นลักษณะเฉพาะของอักษรระยุคโบราณที่มีเชิง ต้องเขียนซ้อนกันทั้งยุ่งยากและไม่อาจจะระบุได้ชัดเจนว่าเป็นการเขียนเสียงสะกด หรือ เสียงกล้ำ ซึ่งปัจจุบันก็ยังเป็นระบบการเขียนของ อักษรระสิงห์ อักษรระมอญ และอักษรระพม่า

รูปที่ ๒

Vowels.

Initial. อ or อี อา อิ อี อุ อู เอ โอ.

 a á i í u ú o o.

Medial & final. ั ำ ิ ี , , เ ไ

Place. over after over under before consonants.

Consonants.

ก ข ค ฆ ง จ ฉ ช ฌ ญ

k kh g gh ṅ c ch j jh ñ

ฏ ฐ ท ฒ ณ ต ถ ท ธ น

t th d dh ṇ t th d dh n

ป ผ พ ภา ม ย ร ล ว ส ห ฬ ม.

p ph b bh m y r l v s h ḥ m.

Example.

อถ อัธธา อาสา อิทธิ อี อุ อู เอ โอ.

atha attá ása iddhi íd u ú eke ogho.

รูปที่ ๓

ตัวอย่างอักษรวิธี “ไม้อะ อักษรระสยาม-ปาฬิ” จากพระไตรปิฎกปาฬิ
จุลจอมเกล้าบรมธัมมิกมหาราช อักษรระสยาม พ.ศ. ๒๔๓๖ ชุด ๓๙ เล่ม
ดูการเขียนเสียงปาฬิ ด้วย อักษรวิธี “ละหุคะรุ สัททะอักษรระไทย-ปาฬิ” อีกหน้าหนึ่ง

ตัวอย่าง ๑
โย ปน ๑ ภิขุ ภิขุณี สักขาตัจฉิสมานันโน
ทุพพัลลย ๑ นาวิกัตวา ๑ เมณฺณ ๑ ธัมม ๑ ปฏิสเวยฺย
(พระไตรปิฎก จปร. อักษรระสยาม ๒๔๓๖ เล่มที่ ๑ หน้า ๔๒ สิกขาบทที่ ๑)

ตัวอย่าง ๒
โย ปน ๑ ภิขุ ๑ ภิขุณี สักขาตัจฉิสมานันโน
ทุพพัลลย ๑ นาวิกัตวา ๑ เมณฺณ ๑ ธัมม ๑ ปฏิสเวยฺย
(พระไตรปิฎก จปร. อักษรระสยาม ๒๔๓๖ เล่มที่ ๑ หน้า ๔๒ สิกขาบทที่ ๑)

ตัวอย่าง ๓
ปาโรจยิยานํ, ยา มาทิสํ ๑ สิลวันต ๑ กัลลยณธัมมํ
(พระไตรปิฎก จปร. อักษรระสยาม ๒๔๓๖ เล่มที่ ๑ หน้า ๒๘๒)

ตัวอย่าง ๔
การบมาเน ๑ เทว ๑ ภาคา สุตฺตกาฬิกานํ ๑ เขฬิกโลมานํ ๑
(พระไตรปิฎก จปร. อักษรระสยาม ๒๔๓๖ เล่มที่ ๒ หน้า ๕๘)

ตัวอย่าง ๕
ลาตติ ๑ สัพพัญญํ ๑ วา พยัญญํ ๑ โอทเนน
(พระไตรปิฎก จปร. อักษรระสยาม ๒๔๓๖ เล่มที่ ๑ หน้า ๑, เล่มที่ ๒ หน้า ๔๖๓)

ตัวอย่าง ๖
ลัม นิทานเน ๑ เอคคัม ๑ ปกรเน ๑ ภิขุ ๑
ภิขุ ๑ ปฏิปุจฺฉิ “ ลัจจ กิร คีว
(พระไตรปิฎก จปร. อักษรระสยาม ๒๔๓๖ เล่มที่ ๑ หน้า ๓๙)

ตัวอย่าง ๗
อากังขมานา ๑ โสตถานํ ๑ พุทฺธิ ๑ มังคณมุตตม ๑
(พระไตรปิฎก จปร. อักษรระสยาม ๒๔๓๖ เล่มที่ ๒๕ หน้า ๓)

อนุรักษ์จัดพิมพ์ ศึกษา และจัดพิมพ์เผยแพร่ จากต้นฉบับตราขอบที่ตรารับผิดชอบหาสิมวาราม กรุงเทพมหานคร
โดย กองทุนสนทนาคณะนักวิชาการ ในพระสังฆราชูปถัมภ์ฯ พ.ศ. ๒๕๔๓-๒๕๔๖

๓. วิธีอ่าน เสียงปาฬิ-อักษรสยาม หรือ “อักขระสยาม-ปาฬิ”

การเขียนเสียงปาฬิ ในพระไตรปิฎก จปร. อักขระสยาม-ปาฬิ พ.ศ. ๒๔๓๖ ปัจจุบันเรียกว่า อักษรวิธี “ไม้อะ อักขระสยาม-ปาฬิ”

ในอักขระสยาม-ปาฬิ เช่น ป หรือ น เมื่อไม่ตามด้วยพยัญชนะเสียงสะกด หรือเสียงกล้ำ จะไม่ปรากฏเครื่องหมายใด ๆ กำกับ อ่านพยัญชนะนั้นประกอบวิสรรชนีย์ (ใส่เครื่องหมาย -ะ) เช่น ป^น อ่านตามเสียงปาฬิด้วย สัททหะอักขระไทย-ปาฬิ ว่า [ปะนะ] ๑) สังเกต เสียงละหุ-ออกเสียงเร็ว สัททหะอักขระไทย-ปาฬิ แสดงสัททสัญลักษณ์การพิมพ์สระโพร้ง ส่วนเสียง ะรุ-ออกเสียงนานขึ้น แสดงสัททสัญลักษณ์การพิมพ์สระเข็มทึบ และใช้เครื่องหมาย จุดแยกพยางค์ [.] เพื่อให้ออกเสียงได้ง่าย (ดูสัททหะอักขระไทย-ปาฬิ ในวารสารราชบัณฑิตยสถาน ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๒ เม.ย.- มิ.ย. พ.ศ. ๒๕๕๕)

เครื่องหมายกำกับ อักขระสยาม-ปาฬิ มี ๔ ประเภท ดังนี้

(๑) ไม้อะ (~) ในอักขระสยาม-ปาฬิ แสดงเสียง สระ-อะ (-ะ) คือการลดรูปวิสรรชนีย์ จะเขียนเป็นสองกรณี

(๑.๑) แสดงเสียง สระ-อะ เมื่อตามด้วยพยัญชนะเสียงสะกด สังเกตไม้วิญมการบนพยัญชนะที่ตามมา เช่น รัม มี ม (ม-วิญมการ) เป็นตัวสะกด ในคำว่า รัมมี ๒) สัททหะอักขระไทย-ปาฬิ เขียนว่า [รัมมีง]

(๑.๒) แสดงเสียง สระ-อะ เมื่อตามด้วยพยัญชนะเสียงกล้ำ สังเกตไม้ยามักการบนพยัญชนะที่ตามมา เช่น กัด- มี ก (กะ) ตามหลังด้วยพยัญชนะเสียงกล้ำ ต์- (ต-ยามักการ) ในคำว่า กัดว่า ๓) สัททหะอักขระไทย-ปาฬิ เขียนว่า [กะ-ตว่า] (ดูคำอธิบายของ สระ-อะ ที่ต้อง เป็นเสียงะรุ ในกฎไวยากรณ์กัจจายณะปาฬิ ข้อ ๖๐๒)

กรณี ไม้อะ ในคำ กัดว่า [กะ-ตว่า] เป็นการแสดงรูปเสียง สระ-อะ เป็นสัททสัญลักษณ์ เช่นเดียวกับ สัททสัญลักษณ์ “ไม้อิ” และ “ไม้อู” ที่เป็นเสียงะรุ เมื่อตามด้วยเสียงกล้ำ เช่น คุยห์ [คุย-หัง] ตูเมห์ [ตู-เมเห]

^๓ เครื่องหมายนี้ โครงการพระไตรปิฎกสากลเขียนทับศัพท์ปาฬิว่า ไม้วิญมการ ต่างจากที่เขียนในหนังสือวิธีเรียงลำดับอักษรและเครื่องหมาย พระบาทลิลิกรรม ของพระยาปรีดิธรรมาดา (แพ ตาละลักษณณ์) ฉบับมหายานกฎราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๒ จัดพิมพ์ตามแบบฉบับเดิม พ.ศ. ๒๕๔๔ เรียกว่า ไม้วิญมการ พิมพ์ตามแบบฉบับเดิม พ.ศ. ๒๕๔๔ เรียกว่า ไม้วิญมการ

(๒) ไม้วิญญการ (ˊ)^๓ ในอักษรระสยาม-ปาฬิ แสดงเสียงสะกด โดยจะเขียนไม้วิญญการบนพยัญชนะที่ออกเสียงสะกด เช่น ภิภ - เกิดจาก ภิ (ภ + อิ) + ภ (ก-วิญญการ) ในคำ ภิภขุ ๔ [ภิกขุ]

อนึ่ง ไม้วิญญการ ที่ใช้ในอักษรระสยาม-ปาฬิ มีหน้าที่ต่างจากเครื่องหมายที่มีรูปพ้องกันในภาษาไทยปัจจุบัน ซึ่งเรียกว่า ไม้ทัณฑฆาต (ˊ)^๔ ที่ใช้เขียนเหนือพยัญชนะ หรือเหนือพยัญชนะพร้อมสระ เพื่อไม่ให้ออกเสียง เช่น องค์ (ไม่ออกเสียงพยัญชนะ ค), จันทร (ไม่ออกเสียงพยัญชนะ ท และ ร ทั้งสองตัว), และ สิทธิ (ไม่ออกเสียงพยัญชนะ ธ และ สระ-อิ)

(๓) ไม้ยามักการ (ˋ)^๕ ในอักษรระสยาม-ปาฬิ แสดงเสียงกล้ำ โดยจะเขียนไม้ยามักการบนพยัญชนะเสียงกล้ำ เช่น พ (พ-ยามักการ) ในคำ สัพย์ณัณ [สละบญฺญละนัง] ๕

พย์ณัณ สัททหะอักษรระไทย-ปาฬิ ว่า [บญฺญละนัง] ๖

เทว สัททหะอักษรระไทย-ปาฬิ ว่า [เตว] ๗

กัลยาณธัมมิ สัททหะอักษรระไทย-ปาฬิ ว่า [กะลยาณะธัมมัง] ๘

(๔) พินทุโปรง (ˆ) อักษรระสยาม-ปาฬิ แสดงเสียงนิคหิต คือพยัญชนะที่เป็นเสียงเกิดที่จมูกล้วน ๆ โดยเขียนเครื่องหมายพินทุโปรงเหนือพยัญชนะที่ประกบกับสระเสียงสั้น (อะ, อิ, อุ) ซึ่งนิคหิตนี้จะไม่มีสัญลักษณ์ในภาษาไทย มักใช้อักษรระ ง เขียนเสียงที่เป็นตัวสะกด สัททหะอักษรระไทย-ปาฬิ ใช้ ง (ง-นิคหิต) เช่น

อ อักษรระสยาม-ปาฬิ ว่า ภิกขุสัณ สัททหะอักษรระไทย-ปาฬิ ว่า [ภิกขุสังขัง] ๙

อิ อักษรระสยาม-ปาฬิ ว่า เอตัสสิ สัททหะอักษรระไทย-ปาฬิ ว่า [เอตะสมัง] ๑๐

อุ อักษรระสยาม-ปาฬิ ว่า ภิกขุ สัททหะอักษรระไทย-ปาฬิ ว่า [ภิกขุง] ๑๑

(๕) เสียงพิเศษ (ง) พยัญชนะปาฬิ ไม่กำกับด้วยไม้วิญญการ เช่น อักษรระสยาม-ปาฬิ ว่า มังคลมุตตม ๑๒ -ง [ง] คำนี้ สัททหะอักษรระไทย-ปาฬิ ว่า [มะละละมุตตะมัง] เป็นเสียง-อะ ขึ้นจมูก เรียกว่า อะ-นาสิก เป็นเสียงละหุ ออกเสียงเร็ว (ต่างจากเสียงนิคหิตที่เขียนด้วยพินทุโปรง ซึ่งเป็นเสียงเกิดที่จมูกล้วน ๆ ในข้อ ๔)

^๓ เครื่องหมายนี้ โครงการพระไตรปิฎกสากลเขียนทับศัพท์ปาฬิว่า ไม้ยามักการ ต่างจากที่ปรากฏในพระบาฬิลิปิกัม ว่า ไม้ยามการ ส่วน พ.ศ. ๒๕๔๒ ใช้ชื่อว่า ยามักการ

๔. “ละหุคะรุ” ในอักขรวิธี “ไม้อะ อักขระสยาม-ปาฬิ”

ในไวยากรณ์กัจจายะนะปาฬิ^๕ (กัจจายนพยากรณ) ให้คำจำกัดความ “เสียงละหุ” ในเสียงปาฬิว่า **ลหุมีตฺตา ตโย รัสสา : ตตฺถ อฏฺฐสฺส สเรสฺส ลหุมีตฺตา ตโย สรา รัสสา นาม โหนติ** แปลเอาความได้ว่า สระ-อะ, สระ-อิ, และ สระ-อุ ออกเสียงเร็ว เรียกว่า ละหุ (กฎข้อที่ ๔)

ส่วน “เสียงคะรุ” มีคำจำกัดความว่า **ทีโฆ จ : ทีโฆ จะ สโร ครุโกว ทฏฺฐัพโพ** แปลเอาความได้ว่า สระที่มีเสียงยาว ได้แก่ สระ-อา, สระ-อิ, สระ-อุ, สระ-เอ, และ สระ-โอ ให้ออกเสียงนานขึ้น (กฎข้อที่ ๖๐๓)

รูปที่ ๔

สัทพยางค์ลักษณะที่พิมพ์สีเทาโปร่ง แสดงเสียงละหุ-ออกเสียงเร็ว/สีเข้มทึบ แสดงเสียงคะรุ-ออกเสียงนานขึ้น ซึ่งเป็นไปตามประเพณีการสัททวินัยที่สืบทอดมาในพระพุทธศาสนาเถรวาท การนำเสนอ “ละหุคะรุ” นี้ เป็นการใช้เทคโนโลยีการพิมพ์ดิจิทัล สามารถแสดงการพิมพ์สีเข้มทึบ เทาโปร่ง ของสัทพยางค์ลักษณะตามประเภทของคะรุที่สำคัญ ๘ ประเภท^๖ ซึ่งอ้างอิงตามไวยากรณ์ พระไตรปิฎกกัจจายะนะปาฬิ และอฏฐกถา :

ครุ (คะรุ) ประเภทที่ ๑	กัจจายะนะปาฬิ กฎข้อที่ ๔ ดูเพิ่มเติมในอฏฐกถา นยะสา
อักขระสยาม-ปาฬิ	ถอดอักขระจากอักขระขอม เป็น นโม ตัสส
สัทหะอักขระไทย-ปาฬิ	ถอดเสียงจากอักขระสยาม-ปาฬิ เป็น [นะ-โม] [ตัส-สะ]
นยะสา อธิบายว่า	สระเสียงสั้นที่สุดของวิภัติ เป็นเสียงคะรุ
ครุ (คะรุ) ประเภทที่ ๒	กัจจายะนะปาฬิ กฎข้อที่ ๒๘, ๒๙ ดูเพิ่มเติมในอฏฐกถา วุตโตหะยะ
อักขระสยาม-ปาฬิ	ถอดอักขระจากอักขระขอม เป็น ปัญจวัคฺชียะ
สัทหะอักขระไทย-ปาฬิ	ถอดเสียงจากอักขระสยาม-ปาฬิ เป็น [ปัญ-จะ] [วั-ฉ-ยะ]
วุตโตหะยะ อธิบายว่า	สระที่มีเสียงสะกดตามหลัง เป็นเสียงคะรุ
ครุ (คะรุ) ประเภทที่ ๓	กัจจายะนะปาฬิ กฎข้อที่ ๒๒๑ ดูเพิ่มเติมในอฏฐกถา วุตโตหะยะ
อักขระสยาม-ปาฬิ	ถอดอักขระจากอักขระขอม เป็น อามันเตสิ
สัทหะอักขระไทย-ปาฬิ	ถอดเสียงจากอักขระสยาม-ปาฬิ เป็น [อา-มัน เต-สิ]
วุตโตหะยะ อธิบายว่า	สระเสียงสั้น เมื่ออยู่ท้ายบท เป็นเสียงคะรุ

^๕ คัมภีร์กัจจายะนะไวยากรณ์ปาฬิ (กัจจายนพยากรณ) ถอดอักขระจากฉบับอักขระโรมัน (Kaccāyanavāyākaraṇaṃ, Sri Lanka Tipitaka Project SLTP.) เป็น อักขระสยาม-ปาฬิ โดย กองทุนสนทนาคัมภีร์นำสุชา ในพระสังฆราชูปถัมภ์ พ.ศ. ๒๕๕๖

^๖ ดู คะรุ ๘ ประเภท เพิ่มเติมใน บทนำ วิกิซุชาติโมกข์ปาฬิ พ.ศ. ๒๕๕๗

ครุ (คะรุ) ประเภทที่ ๕	กัจจายณะปาฬิ กฎข้อที่ ๖๐๒				
อักษระสยาม-ปาฬิ	ถอดอักษระ จากอักษระขอม	เป็น	ตัด	ตร	
สัทหะอักษระไทย-ปาฬิ	ถอดเสียง จากอักษระสยาม-ปาฬิ	เป็น	(ตะ)	(ตระ)	
กัจจายณะ อธิบายว่า	สระเสียงสั้น เมื่อตามด้วยเสียงกล้ำ เป็นเสียงคะรุ				
ครุ (คะรุ) ประเภทที่ ๕	กัจจายณะปาฬิ กฎข้อที่ ๖๐๓				
อักษระสยาม-ปาฬิ	ถอดอักษระ จากอักษระขอม	เป็น	กิกขุ	สามิจิ	เทว
สัทหะอักษระไทย-ปาฬิ	ถอดเสียง จากอักษระสยาม-ปาฬิ	เป็น	(กิก-ขุ)	(สามิจิ)	(เดว)
กัจจายณะ อธิบายว่า	สระเสียงยาว เป็นเสียงคะรุ				
ครุ (คะรุ) ประเภทที่ ๖	กัจจายณะปาฬิ กฎข้อที่ ๖๐๗				
อักษระสยาม-ปาฬิ	ถอดอักษระ จากอักษระขอม	เป็น	เอว	อี่	อ้ง
สัทหะอักษระไทย-ปาฬิ	ถอดเสียง จากอักษระสยาม-ปาฬิ	เป็น	(เอ-ว)	(อี่)	(อ้ง)
กัจจายณะ อธิบายว่า	สระเสียงสั้น ที่ประกอบด้วยเสียงขึ้นจมูก (นิคคหิต) เป็นเสียงคะรุ				
ครุ (คะรุ) ประเภทที่ ๗	กัจจายณะปาฬิ กฎข้อที่ ๖๐๒ ดูเพิ่มเติมในอัฐกถา วุตโตหะยะ คาลาที่ ๗				
อักษระสยาม-ปาฬิ	ถอดอักษระ จากอักษระขอม	เป็น	นโม	ตัสส	
สัทหะอักษระไทย-ปาฬิ	ถอดเสียง จากอักษระสยาม-ปาฬิ	เป็น	(นะ)	(โม ตัส-สะ)	
วุตโตหะยะ อธิบายว่า	สระเสียงสั้น เมื่ออยู่ต้นบท เป็นเสียงคะรุ				
ครุ (คะรุ) ประเภทที่ ๘	กัจจายณะปาฬิ กฎข้อที่ ๖๐๒ ดูเพิ่มเติมในอัฐกถา วุตโตหะยะ คาลาที่ ๑๐				
อักษระสยาม-ปาฬิ	ถอดอักษระ จากอักษระขอม	เป็น	อิตติปิ	โส ภควา	
สัทหะอักษระไทย-ปาฬิ	ถอดเสียง จากอักษระสยาม-ปาฬิ	เป็น	(อิต-ติ-ปิ)	(โส ภะ-ละ-วา)	
วุตโตหะยะ อธิบายว่า	สระเสียงสั้น เมื่ออยู่กลางพยางค์ของบท เป็นเสียงคะรุ				

๕. การเขียนเสียง ละหุ-ออกเสียงเร็ว คะรุ-ออกเสียงนานขึ้น

[สะ-บฺยัญ-ละ-นัง]

[ะ] แสดง เสียงละหุ

[สะ-กฺยะ-ปุต-โต]

[ะ] แสดง เสียงคะรุ

ระบบการพิมพ์เสียง ละหุคะรุ ด้วย สัทหะอักษระไทย-ปาฬิ

ละหุ - ออกเสียงเร็ว	[อ-]	[ะ]	[ิ]	[ุ]	[เ็]	[็]					
คะรุ - ออกเสียงนานขึ้น	[อ-]	[ะ]	[า]	[ิ]	[ี]	[ุ]	[ู]	[เ]	[เ็]	[็]	[ัง]

จากข้อมูลจะเห็นว่า ความต่างของการเขียนคำทั้งสองตามหลัก “หนึ่งสัญลักษณ์แทนหนึ่งหน้าที่” เช่น พ ใน สพยัณชน อักษรระสยาม-ปาฬิ เขียนไม่ย่ำมีการ (ˊ) บนพยัญชนะที่ทำหน้าที่เสียงกล้ำ เท่านั้น ส่วน ย- เป็นการเขียน ไม่อะ (ˊ) บนพยัญชนะที่แสดงเสียงสระ-อะ ที่มีตัวสะกดตาม คือ ญ ได้แก่ พยัญชนะที่มีไม้วรรณยุกต์ (ˊ) กำกับเป็นเสียงสะกด ดังนั้นรูป ไม่อะ ที่ปรากฏจึงทำหน้าที่เสียง สระ-อะ มี ญ สะกดคล้ายในอักขรวิธีของภาษาไทยเป็นเสียง กระฐู ซึ่งต่างกับพยัญชนะ ส และ ข ในคำนี้ ซึ่งต้องออกเสียง สระ-อะ เป็น เสียงละหุ คือ ออกเสียงเร็ว

ส- ใน สักยปุตโต อักษรระสยาม-ปาฬิ เขียน ไม่อะ บนพยัญชนะ แสดงเสียง สระ-อะ ที่เป็นกระฐู ประเภท ทุมฺหิ ครุ เมื่อตามหลังด้วย กีย ได้แก่ พยัญชนะเสียงกล้ำ ที่มีเครื่องหมายไม่ย่ำมีการกำกับ ตามหลักกัจจายนะไวยากรณ์ปาฬิ กฎข้อที่ ๖๐๒ กำหนดว่า พยัญชนะเสียงกล้ำ ได้แก่ กีย จะตามหลังสระเสียงสั้นที่เป็น “เสียงกระฐู”

ดังนั้น ส- ใน สักยปุตโต จึงต้องออกเสียงเป็นสระเสียงสั้น ที่เป็นเสียงกระฐู คือ ออกเสียงให้นานขึ้น เรียกอักขรวิธีเขียนที่เป็นสัททหะอักษรระไทย-ปาฬิ และแสดงการเขียนเสียงละหุกระฐู นี้ว่า อักขรวิธี “ละหุกระฐู สัททหะอักษรระไทย-ปาฬิ” สำหรับ ส ใน สพยัณชน ที่ไม่มีไม้อะ กำกับ ต้องออกเสียง สระ-อะ เป็นเสียงเร็ว คือเสียงละหุ ไม่รวมอยู่ในกฎกัจจายนะกฎข้อที่ ๖๐๒ แต่ ส ใน สักยปุตโต เป็นคำศัพท์เดิม ต้องออกเป็นเสียงกระฐู

น่าสังเกตว่า อักขรวิธีปัจจุบันได้ถูกเปลี่ยนเป็นระบบพินทุบอดซึ่งเป็นวิธีการเขียนในทำนองเดียวกับอักษรระโบราณที่ใช้การซ้อนอักษรระ กล่าวคือ เครื่องหมายพินทุมหลายหน้าที่แม้จะมีระบบการเขียนง่ายขึ้น ทำให้เห็นรูปศัพท์ แต่ต้องอาศัยความรู้ทางภาษาและไวยากรณ์จึงจะออกเสียงปาฬิได้ถูกต้อง ในกรณีนี้อักขรวิธี “ไม่อะ อักษรระสยาม-ปาฬิ” ในฐานะสัททหะอักษรระ จึงเป็นระบบที่มีประสิทธิภาพมากกว่า เพราะมีหนึ่งเครื่องหมายแทนหนึ่งหน้าที่เท่านั้น ทำให้สามารถเขียนเสียงอ่านได้แม่นยำตรงที่สุด เนื่องจากการออกเสียงผิดในทางนิรุกติศาสตร์ทำให้ความหมายเปลี่ยนไปโดยสิ้นเชิง ดังได้เปรียบเทียบระบบการเขียนที่ทำให้อ่านเสียงปาฬิไม่ตรงกับเสียงใน พระไตรปิฎกปาฬิ และทำให้ความหมายเปลี่ยนไป (ดูรายละเอียดรูปศัพท์และรูปเสียง รูปที่ ๕ และอักขรวิธี รูปที่ ๖)

รูปที่ ๕

ตัวอย่างคำปาดิ ในพระไตรปิฎก อักษรระสยาม และ ระบบการเขียนเสียงอ่าน ตามหลักไวยากรณ์กัจจายณะปาดิเสียงปาดิ เขียนด้วย อักษรวิธี “โมอะ อักษรระสยาม-ปาดิ” และ “ละหุระสุ สัทพะอักษรไทย-ปาดิ”				
	พระไตรปิฎก พ.ศ. ๒๔๗๖ อักษรระสยาม-ปาดิ	พระไตรปิฎกสากล พ.ศ. ๒๕๕๗ สัทพะอักษรไทย-ปาดิ		คำอธิบายไวยากรณ์กัจจายณะปาดิ เสียงปาดิ อักษรวิธี “ละหุระสุ สัทพะอักษรไทย-ปาดิ”
๑	บรหโค	อรท [อะระพะ]	[ะ]	แสดงรูป สระ-อะ พิมพ์เสียงไปรุ่ง ออกเสียงเร็ว (อะหฺ) กัจจายณะ: ลพฺพิตฺตา ติโย วริสสา กฏข้อ ๔
๒	สํกัปปํ	สํกัปปํ [สัง-กั-ป-ัง]	[กัป]	โมอะ () มีตัวสะกดตามหลัง พิมพ์เสียงกับ ออกเสียงนานขึ้น (อะหฺ) กัจจายณะ: ปะหํมาโร วาจน กฏข้อ ๒๘ และ วริสสา โสตาโสตาณ คติยปมา กฏข้อ ๒๔
๓	มังคละมุตฺตมํ	มังคละ [มอละละ]	[มฉ]	เสียง สระ-อะ นาลิก (ฉ) พิมพ์เสียงไปรุ่ง ออกเสียงเร็ว (อะหฺ) กัจจายณะ: โลปิณจ คติยารโร กฏข้อ ๒๗
๔	วาลิส	วาลิส [วาละละ]	[วริส]	เสียงสระ-อะ ไม่มีตัวสะกด สระ-เสียงยาว เช่น สระ-อา (า) ที่เป็นเสียงสระ มีตัวสะกดตาม ให้ออกเสียงเป็น สระ-เสียงสั้น ออกเสียงเร็ว (อะหฺ) พิมพ์สัทพิณสัญกรณ์เสียงไปรุ่ง () กัจจายณะ: วริส กฏข้อ ๒๖
๕	ปฏิสเวยฺย	เวยฺย [เวียยะ]	[เวีย]	สัทพิณสัญกรณ์ ไม่ได้ดู ว่าจะกลับ สระ-เอ สระ-โอ มีตัวสะกดตามหลัง ให้ออกเสียงเป็น สระ-เสียงสั้น ออกเสียงเร็ว (อะหฺ) สระ-เอ สระ-โอ ไม่ได้ดู พิมพ์เสียงไปรุ่ง กัจจายณะ: วริส กฏข้อ ๒๖
๖	โปกขรณฺย	โปกขร [โปกะระ]	[โปก]	
๗	สพฺยณฺชนิ	สพฺยณฺชนิ [สะ-บฺยฺณ-ฉ-นัง]	[สะ]	เครื่องหมายวิธีสัญกรณ์ (ฉ) แสดงรูป สระ-อะ ออกเสียงเร็ว (อะหฺ) สระ-อะ พิมพ์เสียงไปรุ่ง กัจจายณะ: อิริวณฺโณ ยํ นวรา กฏข้อ ๒๓
๘	พริหฺม	พริหฺม [ปุระ-หฺมะ]	[ปุระ]	ใส่สัทพิณสัญกรณ์ ไม่กัล () (linkage mark) ระหว่างเสียงที่ควบกัน กัจจายณะ: อิริวณฺโณ ยํ นวรา กฏข้อ ๒๓
๙	สํกัปปํ	สํกัปปํ [สะ-กฺยะ-ป-โต]	[สะ-]	
๑๐	อติณฺท	อติณฺท [อิตฺถะ-ณฺท]	[ติ-]	สระเสียงสั้น อะ อิ ฤ ที่พิมพ์ถูกสระเสียงสั้นตามหลัง เช่น (อุหฺ) พยางค์ที่มีสระเสียงสั้นไว้หน้า ให้ออกเสียงนานขึ้น (อะหฺ) สระ-เสียงยาว พิมพ์เสียงกับ
๑๑	กิลฺล	กิลฺล [กิ-ณฺท]	[กิ-]	เสียงกล่า ที่มีสะกด ใส่สัทพิณสัญกรณ์ ไม่กัล () (linkage mark) กัจจายณะ: พุณฺธิ ทร กฏข้อ ๖๐๒
๑๒	อตุณฺท	อตุณฺท [อะตุ-ณฺท]	[ตุ-]	
๑๓	ปาดิวกาส	ปาดิวกาส [ปาตฺวา-กา-ส]	[ปา-]	สระเสียงยาว พิมพ์ถูกสระเสียงสั้นตามหลัง เช่น (ปาวา) สระเสียงยาวไว้หน้า ให้ออกเสียงยาวเท่าเดิม (อะหฺ) กัจจายณะ: พินฺดณฺ โน พิลล โน วา อพฺพนวป กฏข้อ ๕๖๗
๑๔	ตุเมห	ตุเมห [ตุเม-ห]	[ม-ห]	รูป สระ-เอ สระ-โอ ที่พิมพ์อยู่ระหว่างสัทพะอักษรเสียงกล่า ใส่สัทพิณสัญกรณ์ ไม่กัล () (linkage mark) ระหว่างเสียงที่ควบกัน และสระที่ออกเสียงยาวด้วย รวม ๓ อักษร สระ-เอ สระ-โอ พิมพ์เสียงกับ ออกเสียงยาวเท่าเดิม (อะหฺ) กัจจายณะ: พุณฺธิ ทร กฏข้อ ๖๐๒
๑๕	สํกัปปํ	สํกัปปํ [สัง-ก-ปะ-ณ-โท]	[ญ-โท]	
๑๖	สํกัปปํ	สํกัปปํ [สัง] [กิง] [ตุจ]	[-ัง]	เสียงนิพิต เสียงนิพิตทุกตัวที่พิมพ์ควบกัน แสดงรูป จ-กัณฺทไปรุ่ง (ง) สระเสียงสั้นพิมพ์เสียงกับ ออกเสียงนานขึ้น (อะหฺ) กัจจายณะ: นิคคิตสโตคาทิ โน กฏข้อ ๖๐๗

- ๑ เพื่อกำหนดการออกเสียงกล่า ตามหลักการเขียนเสียงปาดิ ซึ่งมีไม่ยํมกการ () กำกับอักษรระอยู่ด้านบนปรากฏในการพิมพ์พระไตรปิฎก อักษรระสยาม-ปาดิ พ.ศ. ๒๔๗๖ ปัจจุบันใช้เครื่องหมายสัทพิณสัญกรณ์ “ไม้-กล่า” ได้อักษรระ หรือ linkage mark () แทนไม่ยํมกการ ในสัทพะอักษรไทย-ปาดิ และสัทพะอักษรระโรมัน-ปาดิ.

^๒ [-ะ] อ่านว่า อะ-นาสิก เป็นสัทพยางค์ลักษณะที่กำหนดขึ้นใหม่สำหรับสัททหะอักษรระ ไทย-ปาฬิ เพื่อแสดงเสียงอะ [-ะ] กับเสียง ง ที่เกิดที่คอและขึ้นจมูก [ํ] หรือเสียงนาสิกผสม ต่างจากเสียงนิกคหิต (ํ) ซึ่งเป็นเสียงนาสิกล้วน ๆ [ง] เสียง อะ-นาสิก นี้ปรากฏกับพยัญชนะ ปาฬิ ง ที่ตาม ม ไม้-อะ (มัว) ซึ่งเกิดจากการยกลิ้นขึ้นไปเพดานอ่อน ปล่อยลมออกมาตามเสียง สระ-อะ ให้ขึ้นจมูก (ไม่พ่นลมเป็นเสียงสะกดแม่-กง ในภาษาไทย) สัททหะอักษรระไทย-ปาฬิ เขียนเสียง อะ-นาสิก ว่า มะ ใน [มะอะละ-มุต-ตะ-มัง] อักษรระสยาม-ปาฬิ เขียนว่า มังคลมุตตม เป็นคำที่มีลักษณะพิเศษในพระไตรปิฎกที่เป็น เสียง-อะ ขึ้นจมูก เป็นเสียงละหุ-ออกเสียงเร็วและมักอ่านออกเสียงผิดเป็นเสียงนิกคหิต ว่า (มัง) ซึ่งเป็นเสียงคะรุ-ออกเสียงนานขึ้น.

^๓ คำอธิบายโดยละเอียด ผู้สนใจโปรดศึกษาเพิ่มเติมในคัมภีร์ไวยากรณ์ปาฬิ เช่น คัมภีร์กัจจายะนะปาฬิ พ.ศ. ๑ พิมพ์อักษรระสยาม พ.ศ. ๒๕๕๖ เป็นต้น.

^๔ อักษรวิธิ “ละหุคะรุ สัททหะอักษรระไทย-ปาฬิ” ได้พัฒนามาจาก คัมภีร์กัจจายะนะปาฬิ อักษรวิธิ “พินทุอักษรระไทย-ปาฬิ”

รูปที่ ๒

เปรียบเทียบการเขียน “เสียงสะกด” และ “เสียงกล้ำ” เสียงปาดิ เขียนด้วย อักษรวิธี “ไม้ละ อักษรระสยามปาดิ” และ อักษรวิธี “พินทุ อักษรระไทยบาลี” แสดงเสียงอ่านด้วย อักษรวิธี “ลหุครุ สัททระอักษรระไทยปาดิ”						
	อักษรวิธี “ไม้ละ อักษรระสยามปาดิ” อักษรวิธี “ลหุครุ สัททระอักษรระไทยปาดิ” หมายเหตุ เครื่องหมายต่างๆ กำหนดเสียงอย่างชัดเจน	ชื่อแตกต่าง	อักษรวิธี “พินทุ อักษรระไทยบาลี” อักษรวิธี “สทฺหฺรฺ สัททระอักษรระไทยบาลี” หมายเหตุ เครื่องหมายพินทุ อาจทำให้ผู้ออกเสียงสับสน		ความหมาย จำนวนคำที่ต้อง โน้ตาระโรรูป	
๑	สฬิยัลลขณ [*]	[สละ·บยฺญ·ละ·นัง] [*]	ส + พย	สพยณฺชน [*]	[สละ·บยฺญ·ละ·นัง] [*]	พร้อมพยัญชนะ ๑๑,๐๑๓ คำ
	สฬิฬิยัลลขณ [*]	[สลับ·บยฺญ·ละ·นัง] [*]	สฬิ + พย	สพยณฺชน [*]	[สลับ·บยฺญ·ละ·นัง] [*]	(ไม่มีความหมาย)
๒	พฬิฬม [*]	[บฺระ·ฬมะ] [*]	พฬิ + ฬม	พฬม [*]	[บฺระ·ฬมะ] [*]	พฬม ๕,๓๒๔ คำ
	พฬม [*]	[บะระ·ฬมะ] [*]	พฬ + ฬม	พฬม [*]	[บะระ·ฬมะ] [*]	(ไม่มีความหมาย)
๓	สฬิกยปุตโต [*]	[สะ·กฺยะ·ปุต·โต] [*]	ส + กย	สภยปุตโต [*]	[สะ·กฺยะ·ปุต·โต] [*]	วงศ์พระพุทธรเจ้า ๔๘,๗๘๓ คำ
	สฬิกยปุตโต [*]	[สฬัก·กฺยะ·ปุต·โต] [*]	สฬิก + กย	สภยปุตโต [*]	[สฬัก·กฺยะ·ปุต·โต] [*]	(ไม่มีความหมาย)
๔	อฬิถัลลหิ [*]	[อฬิต·ละ·ญฺหิ] [*]	อฬิ + ฬห	อตุลญฺหิ [*]	[อฬิต·ละ·ญฺหิ] [*]	ประโยชน์ ๕๘,๗๘๓ คำ
	อฬิถัลลหิ [*]	[อฬิต·ถัลล·ญฺหิ] [*]	อฬิ + ฬห	อตุลญฺหิ [*]	[อฬิต·ถัลล·ญฺหิ] [*]	(ไม่มีความหมาย)
๕	กฬิฬหิ [*]	[กฬิ·ญฺหิ] [*]	กฬิ + ฬห	กฬญฺหิ [*]	[กฬิ·ญฺหิ] [*]	กิละไร ๒๐,๕๑๓ คำ
	กฬิฬหิ [*]	[กฬิญ·ญฺหิ] [*]	กฬิ + ฬห	กฬญฺหิ [*]	[กฬิญ·ญฺหิ] [*]	(ไม่มีความหมาย)
๖	อฬุฬิฬหิ [*]	[อะ·ตุญ·ญฺหิ] [*]	ฬุ + ฬห	อฬุญฺหิ [*]	[อะ·ตุญ·ญฺหิ] [*]	ที่ ๖,๓๑๐ คำ
	อฬุฬิฬหิ [*]	[อะ·ตุญ·ญฺหิ] [*]	ฬุ + ฬห	อฬุญฺหิ [*]	[อะ·ตุญ·ญฺหิ] [*]	(ไม่มีความหมาย)
๗	ปาดิวกาสสิ [*]	[ปา·ตฺวากาส] [*]	ปา + ตฺวา	ปาดฺวากาสสิ [*]	[ปา·ตฺวากาส] [*]	กระทำไปปรากฏ ๑,๔๔๒ คำ
	ปาดิถฺวากาสสิ [*]	[ปัด·ตฺวากาส] [*]	ปาดิ + ตฺวา	ปาดฺวากาสสิ [*]	[ปาด·ตฺวากาส] [*]	(ไม่มีความหมาย)
๘	ตุเมฬิ [*]	[ตุ·มฺเห] [*]	ตุ + เมฬิ	ตุเมฬิ [*]	[ตุ·มฺเห] [*]	ท่าทั้งหลาย ๒,๘๓๖ คำ
	ตุมิเมฬิ [*]	[ตุม·มฺเห] [*]	ตุมิ + เมฬิ	ตุเมฬิ [*]	[ตุม·มฺเห] [*]	(ไม่มีความหมาย)
๙	สฬิกบิฬโสฬห [*]	[สฬัก·กะปะ·ญฺหิ] [*]	บิ + ฬโสฬ	สภกปฬโสฬ [*]	[สฬัก·กะปะ·ญฺหิ] [*]	ไม่มีประโยชน์ ๑,๒๔๒ คำ
	สฬิกบิฬโสฬห [*]	[สฬัก·กะ·บิฬ·ญฺหิ] [*]	บิฬ + ฬโสฬ	สภกปฬโสฬ [*]	[สฬัก·กะ·บิฬ·ญฺหิ] [*]	(ไม่มีความหมาย)

^{*}เป็นเสียงปาดิ ที่ถูกถอดเสียง (Transliterated) ด้วยอักษรวิธี “ไม้ละ อักษรระสยามปาดิ” “พินทุ อักษรระไทยบาลี” “ลหุครุ สัททระอักษรระไทยปาดิ” ซึ่งเสียงปาดิ ที่ถูกถอดเสียงด้วยวิธีถอดเสียงเหล่านี้ ด้วยกลุ่มของตัวอักษรเหล่านี้ (จากตารางข้างต้นของตัวอักษรเสียง) “ไม้ละ อักษรระสยามปาดิ” “พินทุ อักษรระไทยบาลี” “ลหุครุ สัททระอักษรระไทยปาดิ” ซึ่งกลุ่มตัวอักษรเหล่านี้จะรวมตัวอักษรทั้งหมด

^๑ เป็นเสียงปาดิ ที่ออกเสียงสระ (Vowel lengthening) ด้วยอักษรวิธี “ไม้ละ อักษรระสยามปาดิ” ^๒ เป็นเสียงปาดิ ที่ออกเสียงสระที่มีเสียงสระยาวเขียนด้วยตัวที่ทับทวนด้วยเครื่องหมายเสียงสระ (จากทวนกับตัวออกเสียงสระ) ^๓ เป็นเสียงปาดิ ที่ออกเสียงสระ ด้วยอักษรวิธี “ไม้ละ อักษรระสยามปาดิ” ซึ่งเขียนรูปได้ความที่ปรากฏในปัจจุบันเท่านั้น เสียงเขียนโดยทับศัพท์โดยบัญญัติตามวิธีการที่ราชบัณฑิตยสถานกำหนด (Transcription) ด้วยอักษรวิธี “สทฺหฺรฺ สัททระอักษรระไทยบาลี” ^๔ เป็นเสียงที่ปรากฏในทวนที่โน้ตไว้ทุกตัว และมีโอกาสเสียงอ่านกับในปัจจุบัน เนื่องจากระบบการออกเสียงทางภาษาเสียง (Linguistic Interference) ซึ่งทำให้เสียงปาดิในทวนที่เขียนตามเสียงอ่านไม่มีความหมายตามวิธีการที่ราชบัณฑิตยสถานกำหนด

-
- ๑ เป็นเสียงปาฬิ ที่ถอดอักษรระ (Transliteration) ด้วย อักษรวิธี “ไม้อะ อักษรระสยาม-ปาฬิ”.
- ๒ เป็นเสียงปาฬิ ที่ถอดอักษรระทั้งเสียงสะกดและเสียงกล้ำ ด้วยพินทุบอด ซึ่งมีออกเสียงลักลั่น (จากการเก็บข้อมูลตัวอย่างเสียง).
- ๓ เป็นเสียงปาฬิ ที่ถอดอักษรระ ด้วยอักษรวิธี “ไม้อะ อักษรระสยาม-ปาฬิ” ซึ่งเป็นรูปที่ใช้ความรู้ไวยากรณ์ปัจจุบันสร้างขึ้น เพื่อเทียบเคียงกับคำที่เขียนถูกต้องตามไวยากรณ์ก็กระจายนะปาฬิ.
- ๔ เป็นเสียงปาฬิ ที่ถอดเสียง (Transcription) ด้วยอักษรวิธี “ละหุคะรุ สัททะอักษรระไทย-ปาฬิ”.
- ๕ เป็นเสียงที่ไม่ปรากฏในพระไตรปิฎก แต่มักออกเสียงอ่านกันในปัจจุบัน เนื่องจากอิทธิพลของการแทรกแซงทางเสียง (Linguistic Interference) ซึ่งทำให้ออกเสียงปาฬิเป็นทั้งเสียงสะกดและเสียงกล้ำที่ไม่ตรงตามไวยากรณ์ก็กระจายนะปาฬิ

๖. ประสิทธิภาพของอักขรวิธี อักษรระสยาม-ปาฬิ

(๑) ประสิทธิภาพในการเขียน การผลิต และการเผยแพร่ภาษา

การใช้อักษรระสยามเขียนเสียงปาฬิหรืออักษรระสยาม-ปาฬิให้เรียงต่อบนบรรทัดเดียวกัน พร้อมเครื่องหมายกำกับเสียงสะกดหรือเสียงกล้ำอย่างชัดเจน มีผลให้อักขรวิธี “อักษรระสยาม-ปาฬิ” สามารถใช้พิมพ์ติดหรือการเรียงพิมพ์ ซึ่งเป็นเทคโนโลยีการผลิตใหม่ และเผยแพร่ได้รวดเร็ว มีประสิทธิภาพสูงของยุคนั้น เพราะในสมัยเมื่อกว่า ๑๐๐ ปีก่อนระบบการเขียนที่ใช้ตัวอักษรระซ้อนกันยังไม่มีเครื่องพิมพ์ติดที่พิมพ์อักษรระซ้อนกันได้ อักษรระสยาม-ปาฬิ จึงเป็นการปฏิวัติยกเลิกการเขียนซ้อนอักษรระในยุคโบราณที่มีเชิงต้องเขียนซ้อนกัน และไม่อาจจะระบุได้ชัดเจนว่าอักษรระที่เขียนซ้อนกันนั้นเป็นการเขียนเสียงสะกดหรือเสียงกล้ำ เช่น อักษรระสิงห์ อักษรระมอญ และอักษรระพม่า เป็นต้น

เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้ในปัจจุบันอักษรระสิงห์ อักษรระมอญ และอักษรระพม่า ยังเขียนเสียงปาฬิในระบบ การซ้อนอักษรระที่ซับซ้อนอยู่ไม่แยกระหว่างเสียงสะกดและเสียงกล้ำ

(๒) ประสิทธิภาพในการเขียนสัทหะอักษรระ ในทางวิชาการภาษาศาสตร์

นวัตกรรมได้แก่เครื่องหมายกำกับอักษรระสยาม-ปาฬิ ในฐานะสัทหะสัญลักษณ์ที่สำคัญ ซึ่งใช้บันทึก อักษรระสยาม-ปาฬิ มีสองประการ คือ

(๒.๑) นิคหิต (°) เป็นเครื่องหมายโบราณ ใช้ในอักษรระสิงห์ อักษรระขอม และอักษรระมอญ ได้นำมาอนุรักษใช้เป็นเครื่องหมายเสียงนาสิก คือ แสดงเสียงเกิดที่จมูกเท่านั้น เช่น เอรวิ [เอ วััง] ต่างจาก เสียงเกิดที่จมูกและเพดานอ่อน เช่น กังขา [กัง ขา] (ดู สิริ เพ็ชรไชย บทนำ ภิขุปาติโมกข์ปาฬิ พ.ศ. ๒๕๕๗)

(๒.๒) ไม่วัญณการ^๖ และ ไม้ยามักการ^๗ เครื่องหมายไม่วัญณการ (°) แสดงเสียงสะกด และเครื่องหมายไมายามักการ (°) แสดงเสียงกล้ำ ต่างจากอักขรวิธีเขียนอักษรระโบราณที่ใช้วิธีซ้อนอักษรระ เนื่องจากไม่มีเครื่องหมายบ่งบอกว่า ซ้อนอักษรระเพื่อให้อ่าน

^๖ บทความนี้เขียนเป็นรูปศัพท์เสียงปาฬิว่า ไม่วัญณการ ส่วนในวิธีเรียงลำดับอักษรและเครื่องหมาย จากหนังสือ พระบาลีปิฎกของพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๒ จัดพิมพ์ตามแบบฉบับเดิม พ.ศ. ๒๕๔๔ เรียกว่า ไม่วัญณการ สันนิษฐานว่าเป็นรูปศัพท์ภาษาปรากฏต ส่วนพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ไม่ได้กล่าวถึง

^๗ บทความนี้เขียนว่า ยามักการ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ แต่ปรากฏชื่อในพระบาลีปิฎก ว่า ไมายามักการ

ออกเสียงต่างกันอย่างไร เพราะการซ้อนอักขระบางกรณีเป็นการห้ามเสียงสระเพื่อแสดงว่าเป็นเสียงสะกด และบางกรณีอาจออกเสียงเป็นเสียงกล้ำก็ได้ ขึ้นอยู่กับคู่อักขระที่ซ้อนกันหรือขึ้นอยู่กันว่าเป็นคำศัพท์คำใด อักษรวิธีการเขียนซ้อนอักขระระ จึงจำกัดอยู่แต่ในวงแคบเฉพาะผู้อ่านที่ต้องรู้จักคำศัพท์นั้น จึงจะรู้ว่าต้องอ่านเสียงสะกด หรือ เสียงกล้ำ แต่อักษรวิธีการเขียนเสียงปาฬิ ในอักขระสยาม-ปาฬิ ซึ่งมีเครื่องหมายแสดงเสียงสะกดและเสียงกล้ำ ทำให้บุคคลทั่วไปแม้ไม่มีความรู้ลึกซึ้งในไวยากรณ์ปาฬิก็สามารถอ่านออกเสียงปาฬิได้ เมื่อเห็นเครื่องหมายต่าง ๆ ในฐานะสัทสัญลักษณ์ตามแนวอักษรวิธี “อักขระสยาม-ปาฬิ”

(๓) ประสิทธิภาพในอักษรวิธี “ไม้อะ อักขระสยาม-ปาฬิ”

ในทางภาษาศาสตร์ หลักการประดิษฐ์สัทสัญลักษณ์และเลือกชุดสัทหะอักขระระ คือ “หนึ่งสัญลักษณ์แทนหนึ่งหน้าที่” การศึกษาอักษรวิธี “อักขระสยาม-ปาฬิ” ในเบื้องต้นได้แสดงความเป็น สัทหะอักขระ-ปาฬิ โดยมีลักษณะ “หนึ่งสัญลักษณ์แทนหนึ่งหน้าที่” อย่างชัดเจน

เช่นคำ กัลยา ที่รู้จักกันแพร่หลายในภาษาไทย มาจากศัพท์ปาฬิว่า กัลลยา “ไม้อะ” เป็นสัทสัญลักษณ์ในเสียงปาฬิ แสดงเสียง สระ-อะ [ะ] ที่เป็นเสียงสระ [ะ] ซึ่งไม่มีเสียงสะกดตามเพราะเสียงสะกดในอักขระสยาม-ปาฬิ ต้องมีพยัญชนะที่มีไม้วรรณการกำกับอยู่เสมอ เช่น ม ใน รัมม (รัม-มะ) ด้วยเหตุนี้ความเข้าใจที่ว่า ไม้อะ ทำหน้าที่เขียนคำที่มีอักขระหนึ่งตัวแทนทั้งเสียงสะกดและเสียงกล้ำด้วยในเสียงปาฬิจึงไม่ตรงตามกฎไวยากรณ์ปาฬิ เป็นลักษณะการแทรกแซงทางเสียง (Linguistic Interference) ซึ่งคนไทยส่วนใหญ่มักปะปนเสียงสะกดและต่อเนื่องเป็นเสียงกล้ำด้วยในภาษาไทย เช่น กัลยา ในภาษาไทยมักออกเสียงกันว่า กัน-ลยา หรือ กัน-ละ-ยา กล่าวคือ ไม้หันอากาศในภาษาไทย (ซึ่งมีรูปพ้องกับ ไม้อะ) ทำหน้าที่สองหน้าที่ คือ แสดงเสียงสะกด ล และเสียงกล้ำกับ ย แต่ในเสียงปาฬิ ล ในคำ กัลลยา ไม่เป็นเสียงสะกด แต่เป็นเสียงกล้ำกับ ย เท่านั้น เสียงปาฬิออกเสียง กัลลยา ว่า [กะลฺยา] ซึ่งมีการออกเสียงตามโครงสร้างไวยากรณ์เดียวกับ ตัลลมา [ตะลฺมา] และ สักยบุตโต [สะกฺยะ-บุตโต] (ดู กฎข้อที่ ๖๐๒ รูปที่ ๕)

ตัวอย่างดังกล่าวแสดงประสิทธิภาพของอักษรวิธี “ไม้อะ อักขระสยาม-ปาฬิ” ซึ่งปัจจุบันสามารถถอดเสียงตามหลักกัจจายะนะไวยากรณ์ปาฬิ เป็น อักษรวิธี “ละหุระรุ สัทหะอักขระไทย-ปาฬิ” เห็นได้ชัดว่าอักษรวิธี “ไม้อะ” สามารถเขียนรูปศัพท์ที่แตกต่างกัน ตามรูปเสียงปาฬิที่แตกต่างกันได้ชัดเจน แต่อักษรวิธี “พินทุ อักขระไทย-ปาฬิ” ที่เขียนรูปศัพท์หนึ่งอาจออกเสียงได้หลายแบบ และทำให้ความหมายผิดไปด้วย (ดูอักษรวิธี รูปที่ ๖)

อักขรวิธี “ไม้อะ อักษรระสยาม-ปาฬิ”

สัถียปุตโต

อ่านตามหลัก “ไม้อะ” แสดงเสียง สระ-อะ ไม่ใช่เสียงสะกดประกอบกับ
ไวยากรณ์ก็จ่ายนะปาฬิ ข้อ ๖๐๒ ที่ว่า สระเสียงสั้นเป็นเสียงคะรุ-ออกเสียงนานขึ้น

[สะ-กยะปุตโต]

(วงศ์พระพุทเจ้า)

อักขรวิธี “พินทุ อักษรระไทย-ปาฬิ” ด้านซ้ายมืออ่านตามความรู้
ไวยากรณ์ก็จ่ายนะปาฬิ ส่วนด้านขวามือไม่สอดคล้องกับกฎไวยากรณ์

สกุยปุตโต [สะ-กยะปุตโต]

(วงศ์พระพุทเจ้า)

สกุยปุตโต [สัถกยะปุตโต]

(ไม่มีความหมาย)

๗. อักขรวิธี “ละหุคะรุ สัททะอักษรระไทย-ปาฬิ”

(๑) เสียงละหุคะรุ

ยึดแนวอักขรวิธี “อักษรระสยาม-ปาฬิ” ซึ่งมีการเขียนเสียง ละหุคะรุ ที่ได้รับเริ่ม
ไว้ในการจัดพิมพ์พระไตรปิฎก พ.ศ. ๒๔๓๖ ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยกำหนด สระ-อะ (ะ)
เสียงละหุ พิมพ์ด้วย สีเบาโปร่ง [ะ] และที่เป็นคะรุ พิมพ์ด้วยสีเข้มทึบ [ะ] เช่นคำว่า สัถีย
เขียนว่า [สะกยะ]

สระเสียงสั้นที่เหลือทุกตัวก็ใช้หลักการเดียวกัน คือ เสียงละหุ พิมพ์ด้วยสีเบาโปร่ง
เสียงคะรุ พิมพ์ด้วยสีเข้มทึบ เช่น กิลัทธิ [กิณฺธิ], อทุณฺธิ [อะดฺณฺธิ] และวิธีเขียนสระเสียง
ยาวสองตัว ที่มีตัวสะกด ได้แก่ สระ-เอ, สระ-โอ ซึ่งมีสัทพยางค์ลักษณะไม่ได้คู่กำกับ เพื่อแสดง
การออกเสียงเร็ว เป็นเสียงละหุ เช่น เสยฺย เขียนว่า [เสยฺยัง] และ โสตฺถิ [โสตฺถิง] (ดูหลัก
ไวยากรณ์การเขียนเสียงคะรุ รูปที่ ๕)

(๒) เครื่องหมายแยกพยางค์ (.)

เครื่องหมายแยกพยางค์ใช้เขียนเพื่อแยกเสียงสะกดและเสียงกล้ำให้แตกต่าง
กันโดยสิ้นเชิง ตามอักขรวิธี “อักษรระสยาม-ปาฬิ” คำว่า สัถียปุตโต [สะกยะปุตโต] เสียง
สระ-อะ ที่เป็นคะรุ ตามด้วยเสียงกล้ำ สัททะอักษรระไทย-ปาฬิ ใส่เครื่องหมายแยกพยางค์
หลัง สระ-อะ ที่เป็น เสียงคะรุ เครื่องหมายแยกพยางค์แสดงสัทสัญลักษณ์ของการหยุดเสียง
และแม้ในคำที่อาจสับสนก็ใส่เครื่องหมายแยกพยางค์ด้วย เช่น พรหม [ประ-หมะ] เพื่อไม่ให้
ออกเสียงเป็น พรหม เหมือนในภาษาไทย เป็นต้น

สังเกตประสิทธิภาพของเครื่องหมายกำกับ อักษรระสยาม-ปาฬิ ในฐานะสัญลักษณ์ เช่นคำว่า **อานันท์** เขียนเสียงสะกดอย่างชัดเจนด้วย “ไม้วัณณการ” สัทหะอักษรระไทย-ปาฬิ เขียนว่า **[อานันตะ]** โดยใช้ “ไม้อะ” แสดงการสะกดของไม้วัณณการไว้เพียงอย่างเดียวตามอักษรวิธีในภาษาไทยปัจจุบัน ในขณะที่อักษรโรมัน แม้เป็นอักษรสะกอล ก็ไม่สามารถแสดงอักษรวิธีที่เขียนตัวสะกดได้ชัดเจน เช่น ānanda ผู้ไม่รู้ปาฬิอาจอ่านว่า ān-an-da หรือ ā-nan-da ก็ได้ แต่บางกรณีก็จำเป็นต้องมีการใส่จุดแยกพยางค์ใน สัทหะอักษรระไทย-ปาฬิ ด้วย เช่น **ปาด์วากาสี [ปาดวากาสี]** เพื่อป้องกันไม่ให้ออกเสียง **ด้ว** เป็นเสียงสะกด

(๓) สัทสัญลักษณ์เสียงกล้ำ (◡)

เครื่องหมายโค้งใต้พยัญชนะ (◡) ใช้แทนเครื่องหมายยัติภังค์ เป็นสัญลักษณ์ที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ เรียกว่า “ไม้กล้ำ” เพื่อเน้นลักษณะสัทหะอักษรระ ที่จะออกเสียงกล้ำกันในเสียงปาฬิ เช่นใน **กัลยา [กะลยา]** อักษรวิธี “อักษรระสยาม-ปาฬิ” ลีย แสดงเสียงกล้ำอย่างชัดเจนด้วยไม้ยัติภังค์ ปัจจุบัน สัทหะอักษรระไทย-ปาฬิ ใช้เครื่องหมายไม้กล้ำ ได้สัทหะอักษรระสองตัวซึ่งจะออกเสียงกล้ำกัน สังเกตเครื่องหมายจุดแยกพยางค์ เพื่อเน้นสระเสียงสั้นซึ่งออกเสียงนานขึ้น เป็นเสียงคะรุ เพื่อไม่ให้เสียงปะปนกับการออกเสียง **ล** เป็นเสียงสะกดและเสียงกล้ำ

ในกรณีพยัญชนะเสียงกล้ำตามหลัง **สระ-เอ** หรือ **สระ-โอ** เช่น **เทว, ตูเมท, มูโฬท** สัทหะอักษรระไทย-ปาฬิ จะเขียนสลับตำแหน่งและเขียนสัทสัญลักษณ์เสียงกล้ำใต้อักษรระสามตัว **[ตเว]** **[ตุมเท]** และ **[มูโฬโ]** ตามความนิยมในอักษรวิธีเขียนภาษาไทยปัจจุบัน

-
- ^๑ คำศัพท์ปาฬิภาษาที่ปรากฏในคัมภีร์กัจจายณะ, นยาสะ, รูปสัทธิ, และสัททนีติ.
- ^๒ คำศัพท์ทางวิชาการภาษาศาสตร์ปัจจุบัน.
- ^๓ การถอดอักษรสยาม-ปาฬิ เป็น อักษรโรมัน-ปาฬิ ในพระไตรปิฎก จปร.พ.ศ. ๒๔๓๖
- ^๔ ตามคัมภีร์ไวยากรณ์ เอ, โอ เป็นสระประเภท อสวันณะ แต่เสียงที่ออกจริง เอ อ้าปากไม่ต้องกว้างมาก เหยียดปากเล็กน้อย โอ ห่อปาก เป็น สระแท้ (pure vowel)
- ^๕ กัจจายนัตถที่ปนี พ.ศ. ๒๓๗๔ อธิบายเพิ่มกฎกัจจายณะปาฬิ ข้อ ๒ ว่า **มุขิ สัวริตฺวา อุจฺจาริโต อกาโร สฺวุโต นาม** ปิดปากจึงออกเสียง สระ-อะ
- ^๖ [-ะ] อ่านว่า อะ-นาสิก เป็นสัทหสัญลักษณ์ที่กำหนดขึ้นใหม่สำหรับสัทหะอักษรไทย-ปาฬิ เพื่อแสดงเสียงอะ [-ะ] กับเสียง ง ที่เกิดที่คอและขึ้นจมูก [ํ] หรือเสียงนาสิกผสมต่างจากเสียง นิคคหิต (ํ) ซึ่งเป็นเสียงนาสิกล้วน ๆ [ง] เสียง อะ-นาสิก [-ะ] นี้ปรากฏกับพยัญชนะปาฬิ ง ที่ตาม **ม** ไม้-อะ (ม) ซึ่งเกิดจากการยกลิ้นขึ้นไปเพดานอ่อน ปล่อยลมออกมาตามเสียง สระ-อะ ให้ขึ้นจมูก (ไม่พ่นลมเป็นเสียงสะกด แม่-กง ในภาษาไทย) สัทหอักษรไทยปาฬิ เขียนเสียง อะ-นาสิก ว่า มะ ใน **[มะละละ-มุต-ตยะ-มัง]** อักษรสยาม-ปาฬิ เขียนว่า **มังคลมุตฺตม** เป็นคำที่มีลักษณะพิเศษในพระไตรปิฎกที่เป็นเสียงละหุ-ออกเสียงเร็ว

รูปที่ ๘

การเปรียบเทียบ เฉพาะเสียง สระ-อะ (๒)			
แสดงเสียง สะเหตุระหว่าง อักษรวิธ "ไม้ละ อักษรระสยาม-ปาฬิ" กับ อักษรวิธ "สะเหตุอักษรระไทย-ปาฬิ" และ อักษรวิธอื่นๆ ในการพิมพ์พระไตรปิฎก			
อักษรวิธ "อักษรระสยาม-ปาฬิ" มีระบบสัทพยางค์สระ และกำหนด ไม้ละ (สระ-อะ ๗รูป) ออกเสียงเป็นไม้ละ สะเหตุ คือ สระ-อะ ไม่แสดงรูป ออกเสียง สระ-อะ	อักษรวิธ อักษรระไทย ภาษาบาลี มีระบบสัทพยางค์สระ พยางค์สระ กำหนดใช้ว่าเป็นพยางค์ ไม่เน้นการออกเสียง สะเหตุ	อักษรวิธ อักษรระไทย ภาษาไทย มีระบบสัทพยางค์สระ ไม่เน้นการออกเสียง สะเหตุ	อักษรวิธ "สัทพยางค์ระไทย-ปาฬิ" มีระบบสัทพยางค์สระ กำหนดสัทพยางค์สระ ออกเสียง สระ-อะ
ก ^๑ ก/ก ^๑ กีย ^๑ ง ^๑ (^๑) ไม้วิญญการ, (^๑) ไม้ละ (^๑) ไม้ยวมการ, ไม้วิญญการ สัทพยางค์สระแสดงการนำเสียง รูปพยางค์สระสระออกเสียง เป็นไม้ละเสียง สะเหตุ	ก ^๑ ก กย ^๑ ง ^๑ (^๑) พินทุบอด เครื่องหมายกำกับ สัทพ/ก ^๑ ไม้กำหนดเสียง สะเหตุ	ก ^๑ กะ กย ^๑ ง ^๑ สระ-อะ ไม่แสดงรูป สัทพยางค์สระ ออกเสียง ก ^๑ กะ กย ^๑ ง ^๑ ไม่เน้นการออกเสียง สะเหตุ	ก ^๑ (กะ)/ (กะ) กย ^๑ (ง) (^๑) ไม้วิญญการ แสดงรูปพยางค์สระ (พินทุบอด) รูปพยางค์สระ ไม่ออกเสียง รูปพยางค์สระสระออกเสียง เป็นไม้ละเสียง สะเหตุ
ก ^๑ ใน กต ^๑ (^๑) ไม้ละเสียง ก ไม่แสดงรูป สระ-อะ ก กำหนดเสียง สระ-อะ ไม้ละเสียง สะเหตุ	ก ^๑ ใน กต ^๑ ก ไม่แสดงรูป สระ-อะ ก ออกเสียง สระ-อะ ไม้กำหนดเสียง สะเหตุ	ก ^๑ ใน กต ^๑ ก สระ-อะ สัทรูป สัทพยางค์ ออกเสียงสระ สัทพยางค์ ไม้กำหนดเสียง สระ-อะ	(กะ) ใน (กะตะ) (^๑) สัทพยางค์สระ สระ-อะ พินทุบอด (กะ) กำหนดเสียง กะ ไม้ละเสียง สะเหตุ
ก ^๑ (^๑) สัทพยางค์สระ ไม้ละ กำหนดเสียง สระ-อะ ไม้ละเสียง สระ-อะ	ก ^๑ (^๑) พินทุบอด เสียง ก นำพินทุบอด ไม้กำหนดเสียง สะเหตุ	ก ^๑ (^๑) ไม้ยวมการ เสียงสระ สัทพยางค์สระสระ ไม้กำหนดเสียง สระ-อะ	(กะ) (^๑) สัทพยางค์สระ สระ-อะ พินทุบอด (กะ) กำหนดเสียง สระ-อะ ไม้ละเสียง สระ-อะ
ก ^๑ (^๑) สัทพยางค์สระ ไม้ละ กำหนดเสียง สระ-อะ ไม้ละเสียง สระ-อะ	ก ^๑ (^๑) พินทุบอด ก เมื่อออกเสียง สระ-อะ ไม้กำหนดเสียง สะเหตุ	ก ^๑ (^๑) ไม้ยวมการ สัทพยางค์ ออกเสียงสระ สัทพยางค์ ไม้กำหนดเสียง สระ-อะ	(กะ) (^๑) สัทพยางค์สระ ไม้ละ กำหนดเสียง สระ-อะ สัทพยางค์ สระ-อะ
ก ^๑ (^๑) สัทพยางค์สระ ไม้ละ กำหนดเสียง สระ-อะ ไม้ละเสียง สระ-อะ	ก ^๑ (^๑) พินทุบอด เครื่องหมายกำกับ สัทพ/ก ^๑ ไม้กำหนดเสียง สะเหตุ	ก ^๑ (^๑) ไม้ยวมการ ออกเสียงสระ สัทพยางค์ ไม้กำหนดเสียง สระ-อะ	(กะ) (^๑) สัทพยางค์สระ สระ-อะ พินทุบอด กำหนดเสียง สระ-อะ ไม้ละเสียง สระ-อะ
ก ^๑ (^๑) สัทพยางค์สระ ไม้ละ กำหนดเสียง สระ-อะ ไม้ละเสียง สระ-อะ	ก ^๑ (^๑) พินทุบอด เสียง ก นำพินทุบอด ไม้กำหนดเสียง สระ-อะ	ก ^๑ (^๑) ไม้ยวมการ ออกเสียงสระ สัทพยางค์ ไม้กำหนดเสียง สระ-อะ	(กะ) (^๑) สัทพยางค์สระ สระ-อะ พินทุบอด กำหนดเสียง สระ-อะ ไม้ละเสียง สระ-อะ
ก ^๑ (^๑) สัทพยางค์สระ ไม้ละ กำหนดเสียง สระ-อะ ไม้ละเสียง สระ-อะ	ก ^๑ (^๑) พินทุบอด เสียง ก นำพินทุบอด ไม้กำหนดเสียง สระ-อะ	ก ^๑ (^๑) ไม้ยวมการ ออกเสียงสระ สัทพยางค์ ไม้กำหนดเสียง สระ-อะ	(กะ) (^๑) สัทพยางค์สระ สระ-อะ พินทุบอด กำหนดเสียง สระ-อะ ไม้ละเสียง สระ-อะ

* การถอดอักษรระสยาม-ปาฬิ จาก อักษรระขอม-ปาฬิ ปราภฏในการพิมพ์พระไตรปิฎก จปร. พ.ศ. ๒๔๓๖ กล่าวคือ ไม้วิญญการ เป็นสัทพยางค์สระแสดงการนำเสียง สระ-อะ เพื่อเน้นความเป็นหน่วยเสียง เพื่อเทียบหน่วยเสียง ก^๑ กับหน่วยเสียง k ในอักษรโรมัน เนื่องจากในเสียงปาฬิ พยางค์สระทุกตัวจะออกเสียง สระ-อะ เสมอ

** กย^๑ แสดงเสียงกล้ำ โดยมีเครื่องหมาย ไม้กล้ำ ได้พยางค์สระสองตัวที่ออกเสียงกล้ำกัน

จากอักษรวิธ “ไม้อะ อักขระสยาม-ปาฬิ” เป็น อักษรวิธ “ละหุคะรุ สัททะอักขระไทย-ปาฬิ”

๑. จากการศึกษา “การถอดอักษร” หรือ “การถอดอักขระ” (Transliteration) จาก อักขระขอม เป็นอักขระสยาม และอักษรวิธ “อักขระสยาม-ปาฬิ” ในพระไตรปิฎก จุลจอมเกล้าบรมมหาราช พ.ศ. ๒๔๓๖ เทียบกับกฎไวยากรณ์ปาฬิที่สำคัญที่สุดคือ กัจจายะนะปาฬิ พบว่าการเขียนเสียงปาฬิด้วยอักษรวิธ “อักขระสยาม-ปาฬิ” แม่นตรงกับวิธีการออกเสียงในกัจจายะนะปาฬิ ทำให้สามารถ “ถอดเสียงปาฬิ” (Pāli Transcription) เป็นชุดอักขระสำหรับเขียนเสียงปาฬิที่มีประสิทธิภาพ และสามารถอนุรักษ์ทั้งการบันทึกเสียงปาฬิจัดพิมพ์ในพระไตรปิฎก ตลอดจนการศึกษาวិธออกเสียงปาฬิให้แม่นยำ ซึ่งในทางนิรุกติศาสตร์เป็นการป้องกันมิให้เสียงและความหมายของคำเปลี่ยนไปจากการสังคายนาพระไตรปิฎกที่สืบทอดกันมา

๒. อักษรวิธ “อักขระสยาม-ปาฬิ” เป็นการนำเสนอระบบอักษรวิธใหม่ในการเขียนเสียงปาฬิของยุค โดยเรียงอักขระไว้บนบรรทัดเดียวกันและสร้างเครื่องหมายกำกับเสียงปาฬิ ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า อักษรวิธ “ไม้อะ อักขระสยาม-ปาฬิ” อันเป็นระบบการเขียน “เสียงสะกด” และ “เสียงกล้ำ” ให้แยกกันชัดเจนตามกฎไวยากรณ์กัจจายะนะปาฬิ ไม่สามารถเข้าใจผิดว่าเป็นเสียงสะกดที่กล้ำ หรือ เสียงกล้ำที่สะกด เป็นต้น กล่าวคือเครื่องหมาย “ไม้้วนุธการ” [ˊ] แสดงเสียงสะกด และเครื่องหมาย ไม้ยมกการ [ˋ] แสดงเสียงกล้ำอย่างมีเอกภาพ ซึ่งเป็นการปฏิวัติยกเลิกการเขียนระบบการซ้อนอักขระ อย่างอักขระในยุคโบราณ ซึ่งไม่อาจระบุได้ชัดว่าเป็นการเขียน เสียงสะกด หรือเสียงกล้ำ

๓. สัททะอักขระสยาม-ปาฬิ เป็นการพิมพ์รูปอักขระสยามในฐานะ สัททะอักขระ (Phonetic Alphabet) ซึ่งเป็นการนำเสนออักขระสยามในฐานะหน่วยเสียงตามหลักวิชาการภาษาศาสตร์เป็นครั้งแรก เช่น มีการถอดเสียง อักขระ พ์ เทียบกับ b และ ท์ เทียบกับ d จัดพิมพ์เผยแพร่ในระดบนานาชาติเป็นครั้งแรกของโลก นอกจากนี้ยังได้มีการประดิษฐ์เครื่องหมายต่าง ๆ ในฐานะ “สัททสัญลักษณ์” (Phonetic Symbol) แทนคำอธิบายของกฎไวยากรณ์กัจจายะนะปาฬิ เช่น “สัททสัญลักษณ์ ไม้อะ” [-] ถูกกำหนดเป็น สัททสัญลักษณ์ สระ-อะ ในคำว่า สักยปุตโต ออกเสียงว่า (สะ-กยะ-ปุต-โต) “สัททะอักขระไทย-ปาฬิ” ว่า [สะกยะปุตโต] เป็นต้น ด้วยเหตุนี้แม้ผู้ไม่มีความรู้ไวยากรณ์ก็สามารถอ่านออกเสียงปาฬิให้แม่นยำได้

๔. อักษรวิธี “ละหุคะรุ สัทหะอักขระไทย-ปาฬิ” เป็นอักษรวิธีตามกฎไวยากรณ์ กัจจายะนะปาฬิ ซึ่งได้ริเริ่มไว้แล้วในอักษรวิธีการเขียน “ไม้อะ อักขระสยาม-ปาฬิ” โดยปัจจุบันได้เพิ่มระบบการพิมพ์เสียงละหุคะรุให้สมบูรณ์ กล่าวคือ “เสียงละหุ” ได้แก่ สระที่ออกเสียงเร็ว พิมพ์ด้วยสีเทาโปร่ง [ะ] และ “เสียงคะรุ” ได้แก่ สระที่ออกเสียงนานขึ้น พิมพ์ด้วยสีเข้มทึบ [ะ] ซึ่งเป็นการใช้เทคโนโลยีการพิมพ์ดิจิทัลพิมพ์ สระเสียงสั้น เป็น เสียงคะรุ ได้นอกจากนี้ยังสามารถพิมพ์ สระเสียงยาว เป็นเสียงละหุได้ด้วย ได้แก่ แ และ โ ที่มีตัวสะกด เช่น เมต- , โสต- เป็นเสียงละหุ [ะ] [โ] เป็นต้น อักษรวิธีละหุคะรุเป็นระบบการพิมพ์ด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล เช่น เมตตา, โสตติ อักษรวิธี “ละหุคะรุ สัทหะอักขระไทย-ปาฬิ” [เมตตา] [โสตติ] เป็นต้น

๕. “ละหุคะรุ สัทหะอักขระไทย-ปาฬิ” เป็นการนำเสนออักษรวิธีใหม่สำหรับการเขียนและการอ่านเสียงปาฬิในปัจจุบันให้แม่นยำยิ่งขึ้น ทั้งยังเป็นการแก้ปัญหาการแทรกแซงของเสียงในภาษาหนึ่งที่มีต่ออีกภาษาหนึ่ง ซึ่งในทางภาษาศาสตร์เรียกว่า Linguistic Interference กล่าวคือ มีการออกเสียงอักษรวิธี “ไม้หันอากาศ” ที่แสดงเสียงสะกดในภาษาไทย ปนแทรกกับการออกเสียง “ไม้อะ” ซึ่งพ้องรูปกับไม้หันอากาศ แต่กำหนดเป็นสัทสัญลักษณ์แสดงเสียง สระ-อะ ในเสียงปาฬิ ที่ต้องออกเสียงให้นานขึ้นเป็น “เสียงคะรุ” ตามกฎไวยากรณ์ กัจจายะนะปาฬิ

๖. อักษรวิธี “ละหุคะรุ สัทหะอักขระไทย-ปาฬิ” พ.ศ. ๒๕๕๖ เป็นอักษรวิธีใหม่ที่ใช้รวมอยู่ในชุดสัทหะอักขระไทย-ปาฬิ ซึ่งได้นำเสนอแล้วแก่ที่ประชุมราชบัณฑิตยสถาน และได้จัดพิมพ์ในวารสารราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒ และ พ.ศ. ๒๕๕๕ อักษรวิธีชุดนี้เป็นการนำเสนอชุดอักขระของชนชาติไทย ที่มีลักษณะอักขระโดดเด่น เป็นเอกลักษณ์ในทางวัฒนธรรมพระไตรปิฎกปาฬิเป็นเวลานานนับพันปี เนื่องจากมีจำนวนรูปอักขระครบสมบูรณ์ทุกหน่วยเสียงปาฬิ รวมทั้งเสียงย่อย (variant) นอกจากนี้ยังเป็นการแสดงประวัติศาสตร์พัฒนาการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกปาฬิที่เป็นเลิศนานับการของชาติไทย ซึ่งปัจจุบันยังไม่พบว่า มีระบบ สัทหะอักขระ-ปาฬิ และอักษรวิธีปาฬิของชาติใดที่มีศักยภาพเทียบเท่า

บรรณานุกรม

- กาญจนา เกรียงชี. (ควบคุมการบันทึกเสียง) พระไตรปิฎกปาฬิเสียงอ่าน “Abhidhammapitaka” Roman-script โดยสิริเพ็ชรไชย ๙. [เทพบันทึกเสียง]. กรุงเทพฯ. กองทุนสนทนาธัมม์ นำสุข ท่านผู้หญิง ม.ล. มณีรัตน์ บุณนาค ในพระสังฆราชูปถัมภ์สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พระองค์ที่ ๑๙, ๒๕๔๘-๒๕๕๐.
- กัจจายะนะมหาเถระ. “กัจจายนพยากรณ์” (อักขระไทย). กรุงเทพฯ. อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- กัจจายะนะมหาเถระ. “กัจจายนมูลี นาม ปกรณ์” (อักขระไทย). กรุงเทพฯ. มหามงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.
- กัจจายะนะมหาเถระ. “กัจจายนพยากรณ์” (อักขระสยาม-ปาฬิ). ถอดอักขระจากฉบับอักขระโรมัน (kaccāyanavyākaranam SLTP) และตรวจทานใหม่เป็นอักขระสยาม-ปาฬิ. กรุงเทพฯ. กองทุนสนทนาธัมม์นำสุข ท่านผู้หญิง ม.ล. มณีรัตน์ บุณนาค ในพระสังฆราชูปถัมภ์ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พระองค์ที่ ๑๙, ๒๕๕๖.
- พระไตรปิฎกปาฬิ “จุลจอมเกล้าบรมธัมมิกมหาราช” ร.ศ. ๑๑๒ อักขระสยาม-ปาฬิ (๓๙ เล่ม). กรุงเทพฯ, ๒๔๓๖.
- พระไตรปิฎกปาฬิ “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” อักขระไทย (๔๕ เล่ม). กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๖.
- พระไตรปิฎกปาฬิ “สยามรัฐ” อักขระไทย (๔๕ เล่ม). กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์มหามงกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.
- “ภิกขุปาติโมกข์ปาฬิ” พระไตรปิฎกสากล ฉบับสังฆาเย ชุตอนุรักษ์ “การถอดเสียงปาฬิ” ฉบับ พ.ศ. ๒๔๓๖ พิมพ์คู่ขนาน (สัทหะอักขระไทย-ปาฬิ กับ สัทหะอักขระโรมัน-ปาฬิ) [ภิก•ขุ•ปา•ติ•โมกข์•ปา•ฬิ] กับ [bʰik•kʰu•pā•ti•mɔk•kʰa•pā•lɨ]. กรุงเทพฯ. กองทุนสนทนาธัมม์นำสุข ท่านผู้หญิง ม.ล. มณีรัตน์ บุณนาค ในพระสังฆราชูปถัมภ์ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พระองค์ที่ ๑๙, ๒๕๕๗.

“ภิกขุปาติโมกข์ปาฬิ” พระไตรปิฎกสากล ฉบับสังฆาเยะ ชุดอนุรักษ์ “การถอดเสียงปาฬิ” ฉบับ พ.ศ. ๒๔๓๖ พิมพ์คู่ขนาน (สัททวะอักษรชะระโรมัน-ปาฬิ กับ สัททวะอักษรชะระไทย-ปาฬิ) [b'ik•k'u•pā•ti•mok•k'a•pā•li] กับ [ภิก•ขุ•ปา•ติ•โมก•ชะ•ปา•ฬิ]. กรุงเทพฯ. กองทุน สนทนาธัมมนำสุข ท่านผู้หญิง ม.ล.มณีนรีตน์ บุณนาค ในพระสังฆราชูปถัมภ์ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พระองค์ที่ ๑๙, ๒๕๕๗.

“ภิกขุปาติโมกข์ปาฬิ” พระไตรปิฎกสากล ฉบับสังฆาเยะ ชุดอนุรักษ์ “การถอดเสียงปาฬิ” ฉบับ พ.ศ. ๒๔๓๖ พิมพ์คู่ขนาน (อักษรชะระสยาม-ปาฬิ กับ อักษรชะระโรมัน-ปาฬิ) “ภิกขุ-ปาติโมกข์ปาฬิ” กับ “bhikkhupātimokkhapāḷi”. กรุงเทพฯ. กองทุนสนทนาธัมมนำสุข ท่านผู้หญิง ม.ล.มณีนรีตน์ บุณนาค ในพระสังฆราชูปถัมภ์สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พระองค์ที่ ๑๙, ๒๕๕๗.

“ภิกขุปาติโมกข์ปาฬิ” พระไตรปิฎกสากล ฉบับสังฆาเยะ ชุดอักษรชาติพันธุ์ไท พิมพ์คู่ขนาน (อักษรชะระไทจีน-ปาฬิ กับ สัททวะอักษรชะระไทย-ปาฬิ) “วริฏฺฐปิธิตะฉะฏฐปิฏฺฐิ” กับ [ภิก•ขุ•ปา•ติ•โมก•ชะ•ปา•ฬิ]. กรุงเทพฯ. กองทุนสนทนาธัมมนำสุข ท่านผู้หญิง ม.ล. มณีนรีตน์ บุณนาค ในพระสังฆราชูปถัมภ์สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พระองค์ที่ ๑๙, ๒๕๕๗.

“ภิกขุปาติโมกข์ปาฬิ” พระไตรปิฎกสากล ฉบับสังฆาเยะ ชุดอักษรชาติพันธุ์ไท พิมพ์คู่ขนาน (อักษรชะระไทน้อย-ปาฬิ กับ สัททวะอักษรชะระไทย-ปาฬิ) “ภิกขุปาติโมกอะปาฬิ” กับ [ภิก•ขุ•ปา•ติ•โมก•ชะ•ปา•ฬิ]. กรุงเทพฯ. กองทุนสนทนาธัมมนำสุข ท่านผู้หญิง ม.ล. มณีนรีตน์ บุณนาค ในพระสังฆราชูปถัมภ์สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พระองค์ที่ ๑๙, ๒๕๕๗.

“ภิกขุปาติโมกข์ปาฬิ” พระไตรปิฎกสากล ฉบับสังฆาเยะ ชุดอักษรชาติพันธุ์ไท พิมพ์คู่ขนาน (อักษรชะระไทล้านนา-ปาฬิ กับ สัททวะอักษรชะระไทย-ปาฬิ) “วริฏฺฐปิธิตะฉะฏฐปิฏฺฐิ” กับ [ภิก•ขุ•ปา•ติ•โมก•ชะ•ปา•ฬิ]. กรุงเทพฯ. กองทุนสนทนาธัมมนำสุข ท่านผู้หญิง ม.ล. มณีนรีตน์ บุณนาค ในพระสังฆราชูปถัมภ์สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พระองค์ที่ ๑๙, ๒๕๕๗.

“ภิกขุปาติโมกข์ปาฬิ” พระไตรปิฎกสากล ฉบับสังฆาเยะ ชุดอักษรชาติพันธุ์ไท พิมพ์คู่ขนาน (อักษรชะระไทลื้อ-ปาฬิ กับ สัททวะอักษรชะระไทย-ปาฬิ) “วริฏฺฐปิธิตะฉะฏฐปิฏฺฐิ” กับ [ภิก•ขุ•ปา•ติ•โมก•ชะ•ปา•ฬิ]. กรุงเทพฯ. กองทุนสนทนาธัมมนำสุขฯ ในพระสังฆราชูปถัมภ์สมเด็จพระญาณสังวรฯ, ๒๕๕๗.

“**bhikkhupātimokkhapāḷi**” The World Tipiṭaka : The Pāḷi Phonetic Edition
from the trascription of the 1893 Edition, Printed in Parellel Corpus (Roman
Alphabet-Pāḷi and Roman Phonetic Alphabet-Pāḷi) “**bhikkhupāti-
mokkhapāḷi**” and [b^hik̚.k^hu.pā.ti.mok̚.k^ha.pā.li]. Bangkok. The M.L.

Manirattana Bunnag Dhamma Society Fund under Patronage of His Holiness
Somdej Phra Nāṇasaṃvara, the Supreme Patriarch of Thailand, 2014.

Kaccāyanamahāthera. “**Kaccāyanavyākaraṇa**” (Burmese script). Yangon.
The Department for the Promotion and Propagation of the
Sāsana, 1993.

Kaccāyanamahāthera. “**Kaccāyanavyākaraṇa**” (Roman script). Colombo.
Sri Lanka Tipitaka Project SLTP, 2012.

Kaccāyanamahāthera. “**Kaccāyanavyākaraṇa**” (Sinhala script). Colombo.
Viddayasakara Printing, 1913.

“**Mahāsaṃgīti Tipiṭaka Buddhavasā 2500**” (40 Vols.). Bangkok. The M.L.
Manirattana Bunnag Dhamma Society Fund under Patronage of Somdet
Phra Nāṇasaṃvara the Supreme Patriarch of Thailand, 2010.

“**The Mukhamattadīpanī with the Kaccāyana**”. Terunnanse, Weliwitiye.
Colombo, 1898.

Abstract Lahu-Garu Thai Phonetic Alphabet-Pāḷi *Vichin Panupong*

Associat Fellow of the Academy of Arts, The Royal Institute

The system of transliterating and transcribing Pāḷi sound into Siam-script used in King Chulachomklao of Siam Pāḷi Tipiṭaka 1893 Edition is an effective way of philological recording of the Pāḷi Tipiṭaka. The pronunciation and definition of Pāḷi sound in the 1893 Edition were well-preserved to be as close as possible to those in the original Pāḷi sound as convened in the First Great Tipiṭaka Council over 2500 years ago. With reference to the Siam Phonetic Alphabet-Pāḷi introduced by the King of Siam in the above-mentioned Tipiṭaka, and following Kaccāyana-vyākaraṇa-Pāḷi Grammar, this article further explains a phonetic symbol of /a/ (๕) vowel in the Siam Phonetic Alphabet-Pāḷi as orthographic symbol which distinctively separates final /a/ and cluster /a/ from one another; i.e. [๕] *Mai-a* (ไม้อะ) uniquely signifies /a/ sound, [๕̣] or *Mai Wanchakarn* (ไม้วณฺณการ) signifies a final /a/, and [๕̣̣] or *Mai Yamakkarn* (ไม้ยามักการ) signifies a cluster sound. This Siam Phonetic Alphabet-Pāḷi with *Mai-a* (กัถฺวา) is instrumental in developing the orthographic system of the Thai Phonetic Alphabet-Pāḷi, a set of which has been proposed to the Academy of Arts and was published in the Journal of the Royal Institute of Thailand in 2012. Benefiting from that, this article introduces a new *Lahu-Garu* orthographic system (อักขรวิธี “ละหุคะรุ สัทธะอักษรไทยปาฬิ”) for Pāḷi as well as a set of symbols for transcribing *lahu* (quick) and *garu* (long) sounds. *Lahu* symbol is defined here as a vowel sound quickly pronounced and lightly printed [๕̣] [๕̣̣] [๕̣̣̣]. *Garu* symbol means a vowel sound pronounced longer and printed in bold [๕̣̣̣̣] [๕̣̣̣̣̣] [๕̣̣̣̣̣̣]. These phonetic symbols help enhance accuracy in writing and reading Pāḷi and transcribing into the Lahu-Garu Thai Phonetic Alphabet-Pāḷi [กะตฺวา]. Furthermore, this new approach also helps solve the problem of linguistic interference of the Thai alphabet in writing and reading the Pāḷi sound.

Keywords : Pāḷi, transliteration, transcription, orthography, Kaccāyana-vyākaraṇa-Pāḷi, Mai-a Siam Phonetic Alphabet-Pāḷi, Lahu-Garu Thai Phonetic Alphabet-Pāḷi, linguistic interference

ภาคผนวก

รายนามผู้บริหารฝ่ายราชบัณฑิต พ.ศ. ๒๔๗๗-๒๕๔๔

นายกราชบัณฑิตยสถาน

๑. พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ	พ.ศ. ๒๔๗๖-๒๔๙๐
กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์	พ.ศ. ๒๕๑๒-๒๕๑๖ (รักษาการ)
	พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๑๘
๒. ศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน	พ.ศ. ๒๔๙๐-๒๕๑๒ (รักษาการ)
๓. ศาสตราจารย์สุกิจ นิมมานเหมินท์	พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๑๙
๔. ศาสตราจารย์เสริม วินิจฉัยกุล	พ.ศ. ๒๕๑๙-๒๕๒๙
๕. พลโท พระยาศัลวิธานนิเทศ (แอบ รักตประจิต)	พ.ศ. ๒๕๒๙-๒๕๓๒
๖. ศาสตราจารย์ ดร.บุญฤกษ์ จาญามระ	พ.ศ. ๒๕๒๘-๒๕๒๙ (รักษาการ)
	พ.ศ. ๒๕๓๒-๒๕๔๐
๗. ศาสตราจารย์ ดร.ประยูร กาญจนกุล	พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๔๒
๘. ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร	พ.ศ. ๒๕๔๒-๒๕๔๔

อุปนายกราชบัณฑิตยสถาน

๑. นาวาเอก พระยามวิรัชชพากย์	พ.ศ. ๒๔๗๖-๒๔๘๕
๒. ศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน	พ.ศ. ๒๔๘๕-๒๕๑๒
๓. ศาสตราจารย์สุกิจ นิมมานเหมินท์	พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๑๘
๔. หม่อมเจ้าโวฒยากร วรวรรณ	พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๑๙
๕. ศาสตราจารย์ ดร.แถบ นีละนิธิ	พ.ศ. ๒๕๑๙-๒๕๒๓
๖. ศาสตราจารย์ ดร.บุญฤกษ์ จาญามระ	พ.ศ. ๒๕๒๓-๒๕๓๒
๗. ศาสตราจารย์ ดร.วิกรม เมลาณนท์	พ.ศ. ๒๕๓๒-๒๕๓๕
๘. ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร	พ.ศ. ๒๕๓๖-๒๕๓๙
๙. ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์อรรถสิทธิ์ เวชชาชีวะ	พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๔๔

เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน

๑. พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ	พ.ศ. ๒๔๗๖-๒๔๘๕
๒. หลวงประพันธ์ไพรัชพากย์	พ.ศ. ๒๔๘๕-๒๕๑๖
๓. นายเจริญ อินทรเกษตร	พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๑๙ (รักษาการ)
	พ.ศ. ๒๕๑๙-๒๕๒๓
๔. ศาสตราจารย์ ดร.ชัย มุกตพันธุ์	พ.ศ. ๒๕๒๓-๒๕๓๐

๕. นายเสฐียร พันธงชัย	พ.ศ. ๒๕๓๐–๒๕๓๔
๖. ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.เพ็ญศรี ดูก	พ.ศ. ๒๕๓๔–๒๕๓๘
๗. ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ	พ.ศ. ๒๕๓๘–๒๕๔๒
๘. ศาสตราจารย์กิตติคุณไพฑูรย์ พงศะบุตร	พ.ศ. ๒๕๔๒–๒๕๔๔
๙. ศาสตราจารย์ปรีชา ช้างขวัญยืน	พ.ศ. ๒๕๔๔–๒๕๔๕

รายนามผู้บริหารฝ่ายราชบัณฑิต พ.ศ. ๒๕๔๔–๒๕๕๗

นายกรัฐมนตรี

๑. ศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์อรรถสิทธิ์ เวชชาชีวะ	พ.ศ. ๒๕๔๔–๒๕๔๖
๒. ศาสตราจารย์ ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช	พ.ศ. ๒๕๔๖–๒๕๔๘
๓. ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.ปัญญา บริสุทธิ์	พ.ศ. ๒๕๔๘–๒๕๕๐
	พ.ศ. ๒๕๕๐–๒๕๕๒
๔. ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สันหัต โรจนสุนทร	พ.ศ. ๒๕๕๒–๒๕๕๔
	พ.ศ. ๒๕๕๔–๒๕๕๖
	พ.ศ. ๒๕๕๖–ปัจจุบัน

อุปนายกราชบัณฑิตยสถาน คนที่ ๑

๑. ศาสตราจารย์ ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช	พ.ศ. ๒๕๔๔–๒๕๔๘
๒. ศาสตราจารย์ ดร.ปรกรณ์ อุดุลพันธ์	พ.ศ. ๒๕๔๘–๒๕๕๐
๓. ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.ปัญญา บริสุทธิ์	พ.ศ. ๒๕๕๐–๒๕๕๒
๔. ศาสตราจารย์ ดร.เปี่ยมศักดิ์ เมนะเสวต	พ.ศ. ๒๕๕๒–๒๕๕๔
๕. ดร.โสภา ชูพิกุลชัย ขปิลมณัน	พ.ศ. ๒๕๕๔–๒๕๕๖
๖. ศาสตราจารย์ ดร.บวรศักดิ์ อูวรรณโณ	พ.ศ. ๒๕๕๖–ปัจจุบัน

อุปนายกราชบัณฑิตยสถาน คนที่ ๒

๑. ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.ปัญญา บริสุทธิ์	พ.ศ. ๒๕๔๖–๒๕๔๘
๒. ศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา นาคสกุล	พ.ศ. ๒๕๔๘–๒๕๕๐
๓. ศาสตราจารย์ ดร.เปี่ยมศักดิ์ เมนะเสวต	พ.ศ. ๒๕๕๐–๒๕๕๒
๔. ดร.โสภา ชูพิกุลชัย ขปิลมณัน	พ.ศ. ๒๕๕๒–๒๕๕๔
๕. ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สันหัต โรจนสุนทร	พ.ศ. ๒๕๕๔–๒๕๕๖
๖. ศาสตราจารย์ ดร.อุดม วโรตม์สิกขดิตถ์	พ.ศ. ๒๕๕๖–ปัจจุบัน

รายพระนามและรายนามราชบัณฑิตที่ถวายชนม์
(ตามลำดับที่ได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นราชบัณฑิต)

รายนาม	สำนัก	ประเภทวิชา (สาขาวิชา)
๑. พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์	ธรรมศาสตร์และการเมือง	ปรัชญา
๒. หลวงประพันธ์ไพรัชพากษ์ (นายโกวิท ป. ประพันธ์ไพรัชพากษ์)	ธรรมศาสตร์และการเมือง	ปรัชญา
๓. พ.อ. สมัคร บุราวาส	ธรรมศาสตร์และการเมือง	ปรัชญา
๔. ศ. ดร.วิทย์ ศิวะศรียานนท์	ธรรมศาสตร์และการเมือง	สังคมศาสตร์
๕. หลวงสิทธิสยามการ (นายสิทธิ์ สิทธิสยามการ)	ธรรมศาสตร์และการเมือง	สังคมศาสตร์
๖. ศ. ดร.เสริม วินิจฉัยกุล	ธรรมศาสตร์และการเมือง	สังคมศาสตร์
๗. นายบุญมา วงศ์สุวรรณค์	ธรรมศาสตร์และการเมือง	สังคมศาสตร์
๘. ดร.ทองเปลว ชลภูมิ	ธรรมศาสตร์และการเมือง	สังคมศาสตร์
๙. ศ.รอง ศยามานนท์	ธรรมศาสตร์และการเมือง	ประวัติศาสตร์
๑๐. ดร.สุจิตร์ หิรัญพฤกษ์	ธรรมศาสตร์และการเมือง	ประวัติศาสตร์
๑๑. ศ.สุกิจ นิมมานเหมินท์	ธรรมศาสตร์และการเมือง วิทยาศาสตร์	ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์กายภาพ
๑๒. หม่อมเจ้ารัชฎาภิเษก โสณกุล	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์กายภาพ
๑๓. หลวงประวิตรวิชชุการี (หม่อมหลวงประวิติ อิศรางกูร)	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์กายภาพ
๑๔. นายประจวบ บุนนาค	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์กายภาพ
๑๕. ศ. ดร.แถบ นีละนิธิ	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์กายภาพ
๑๖. พลโท พระยาศลวิธานนิเทศ (นายศลวิธานนิเทศ อ.รักตประจิต)	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์กายภาพ
๑๗. ศ.ศุภชัย วาณิชวัฒนา	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๑๘. หลวงจุลชีพพิชชาธร (นายจุล วิจันคุปต์)	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๑๙. ดร.คลุ้ม วัชโรบล	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๒๐. หม่อมเจ้าลักษณากร เกษมสันต์	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๒๑. พระยาวิจิตรนันทร (นายโต โกเมศ)	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ชีวภาพ

รายนาม	สำนัก	ประเภทวิชา (สาขาวิชา)
๒๒. หลวงศรีสมรธวิชากิจ (นายศิริ หัพพานนท์)	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๒๓. พันโท หลวงลออภูมิลักษณะ (นายลออ บุณนาค)	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๒๔. พระเจริญวิศวรรม (นายเจริญ เชนะกุล)	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์
๒๕. พระยาประภิตกตศาสตร์ (นายประภิต ร. กาญจนวินิชย์)	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์
๒๖. หลวงวิเทศยนตรกิจ (นายวิเทศ บุญคุปต์)	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์
๒๗. หลวงยุคตเสวีวิวัฒน์ (นายสิระ ยุคตเสวี)	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์
๒๘. หลวงรณรูปวิกรณ์ (นายพูน รักตประจิต)	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์
๒๙. หลวงสุจิตการพิทยา (นายสุจิต สุจิตการพิทยา)	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๐. พลอากาศโท เฟิม ลิ้มปัสวส์	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๑. หลวงประสิทธิกลมัย (นายประสิทธิ์ เมนะเสวต)	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๒. พลตรี กัลย์ ภูษธร ณ ออยุธยา	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๓. หลวงสินธุกิจปรีชา (นายวงศ์ กุลพงศ์)	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๔. หม่อมหลวงชูชาติ กำภู	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๕. นายเผด็จ อังศุวัฒน์	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๖. พระอุดมพิทยาภูมิพิจารณา (นายอุดม พทยาภูมิพิจารณา)	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๗. พระอัมรินทร์ราพาพิศาล (นายกำจร พलगูร)	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๘. หลวงนิติเวชวิศิษฐ์ (นายนิธย์ นิติเวชวิศิษฐ์)	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์
๓๙. หลวงเฉลิมคัมภีรเวช (นายเฉลิม พรหมมาส)	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์

๘๐ ปี ราชบัณฑิตยสถาน

รายนาม	สำนัก	ประเภทวิชา (สาขาวิชา)
๔๐. นายเต็ม บุณนาค	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์
๔๑. หลวงลิขิตธรรมศรีพิยัตต์ (นายลิขิต ศรีพิยัตต์)	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์
๔๒. หลวงพินพาทย์ พินยาเภท (นายพิน เมืองแมน)	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์
๔๓. ศ. นพ.อวย เกตุสิงห์	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์
๔๔. นายสุจิตต์ แสงวิเชียร	ศิลปกรรม	วิทยาศาสตร์ประยุกต์
๔๕. พระยาอนุমানราชธน (นายยง เสฐียรโกเศศ อนุมานราชธน)	ศิลปกรรม	วรรณศิลป์
๔๖. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล	ศิลปกรรม	วรรณศิลป์
๔๗. พระสาโรชรัตนนิมมานต์ (นายสาโรช ร. สุขยางค์)	ศิลปกรรม	สถาปัตยกรรมศิลป์
๔๘. นายนารถ โพธิประสาท	ศิลปกรรม	สถาปัตยกรรมศิลป์
๔๙. หม่อมเจ้าไฉนยากร วรวรรณ	ศิลปกรรม	สถาปัตยกรรมศิลป์
๕๐. พระพรหมพิจิตร (นายพรหม พรหมพิจิตร)	ศิลปกรรม	จิตรศิลป์
๕๑. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเปรมบุรฉัตร	ศิลปกรรม	จิตรศิลป์
๕๒. ศ. ดร.หยุด แสงอุทัย	ธรรมศาสตร์และการเมือง	สังคมศาสตร์ (นิติศาสตร์)
๕๓. นาวาเอก สมภพ ภิรมย์	ศิลปกรรม	สถาปัตยกรรมศิลป์ (สถาปัตยกรรมทั่วไป)
๕๔. ศ. ดร.บุญพughษ์ จาญามระ	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์กายภาพ (เคมี)
๕๕. นายดำรง เพ็ชรพลาย	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์กายภาพ
๕๖. ศ.โชติ สุวัตถิ	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๕๗. นายคิด สุวรรณสุทธิ	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๕๘. ศ. ดร.ชัย มุกตพันธุ์	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์ (วิศวกรรมศาสตร์)
๕๙. ศ. ดร.บุญ อินทธีมพรรย์	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์
๖๐. พระธรรมโกศาจารย์	ศิลปกรรม	วรรณศิลป์
๖๑. หลวงวิศาลศิลปกรรม	ศิลปกรรม	สถาปัตยกรรมศิลป์
๖๒. พล.ต.จ. หม่อมหลวงมานิจ ชุมสาย	ศิลปกรรม	วรรณศิลป์
๖๓. นายเกษม บุญศรี	ศิลปกรรม	วรรณศิลป์

รายนาม	สำนัก	ประเภทวิชา (สาขาวิชา)
๖๔. นายเจริญ อินทรเกษม	ศิลปกรรม	วรรณศิลป์
๖๕. ศ. ดร.อมร รักษาสัตย์	ธรรมศาสตร์และการเมือง	สังคมศาสตร์ (รัฐศาสตร์และ รัฐประศาสนศาสตร์)
๖๖. นพ.กรุโกร เจนพาณิชย์	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์ (แพทยศาสตร์)
๖๗. ศ. ดร.จิตรเกษม สีนุญเรือง	ศิลปกรรม	วรรณศิลป์ (วรรณกรรมพื้นเมือง)
๖๘. ศ. เสฐียร พันธงชัย	ธรรมศาสตร์และการเมือง	ปรัชญา
๖๙. นายณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม	ธรรมศาสตร์และการเมือง	ประวัติศาสตร์ (ประวัติศาสตร์ไทย)
๗๐. ศ. เต็ม สมิตินันทน์	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ชีวภาพ
๗๑. ศ. ดร.วิกรม เมลาณนท์	ธรรมศาสตร์และการเมือง	สังคมศาสตร์ (นิติศาสตร์)
๗๒. ศ. ดร.ประยูร กาญจนดุล	ธรรมศาสตร์และการเมือง	สังคมศาสตร์ (นิติศาสตร์)
๗๓. นพ.สำราญ วัศพาห์	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์ (แพทยศาสตร์)
๗๔. ศ. ดร.วิเชียร จีรวงส์	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์สุขภาพ (เภสัชศาสตร์)
๗๕. ศ. ดร.สง่า สรรพศรี	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์
๗๖. หม่อมหลวงจิรายุ นพวงศ์	ศิลปกรรม	วรรณศิลป์ (นิรุกติศาสตร์)
๗๗. นายมนตรี ตราโมท	ศิลปกรรม	วิจิตรศิลป์ (ดุริยางคกรรม)
๗๘. ศ. ประกิต บัวบุญ	ศิลปกรรม	วิจิตรศิลป์ (ประติมากรรม)
๗๙. ดร.สิริลักษณ์ จันทรางศุ	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์ (วิศวกรรมศาสตร์)
๘๐. ศ. ดร.ศักดิ์ศรี แยมันดดา	ศิลปกรรม	วรรณศิลป์ (วรรณกรรมร้อยกรอง)
๘๑. ศ. ดร.สาโรช บัวศรี	ธรรมศาสตร์และการเมือง	สังคมศาสตร์ (ศึกษาศาสตร์)
๘๒. ศ. ดร.กำจร มนูญปิจุ	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์กายภาพ (เคมี)
๘๓. ดร.ไพยม อรัญยานนท์	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์กายภาพ (ธรณีวิทยา)
๘๔. ศ. นิคม จันทรวีฑูร	ธรรมศาสตร์และการเมือง	สังคมศาสตร์ (สังคมสงเคราะห์)
๘๕. ศ. ดร.มานะ พิทยาภรณ์	ธรรมศาสตร์และการเมือง	สังคมศาสตร์ (นิติศาสตร์)
๘๖. นายสวัสดิ์ ตันติสุข	ศิลปกรรม	วิจิตรศิลป์ (จิตรกรรม)

รายนาม	สำนัก	ประเภทวิชา (สาขาวิชา)
๘๗. ศ. ดร.นิวัฒน์ ดารานันท์	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ประยุกต์ (วิศวกรรมศาสตร์)
๘๘. ศ. ดร. นพ.วิชัย ตันไพจิตร	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์สุขภาพ (แพทยศาสตร์)
๘๙. รศ.โอภาส ขอบเขตต์	วิทยาศาสตร์	วิทยาศาสตร์ชีวภาพ (สัตววิทยา)
๙๐. ศ. ดร.อานันท์ คล้ายสังข์	ธรรมศาสตร์และการเมือง	สังคมศาสตร์ (นิติศาสตร์)
๙๑. ศ.วิสุทธิ์ บุษยกุล	ศิลปกรรม	วรรณศิลป์ (ต้นดิภาษา)
๙๒. ศ. ร.อ.กฤษฎา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา	ศิลปกรรม	สถาปัตยกรรมศิลป์ (สถาปัตยกรรม)

รายนามราชบัณฑิตและภาคีสมาชิก (ปัจจุบัน)

ราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์

- ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี
สำนักวิทยาศาสตร์ ประเภทวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ สาขาวิชาแพทยศาสตร์
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ประเภทวิชาปรัชญา สาขาวิชาศาสนศาสตร์
- นายมีชัย ฤชุพันธุ์
สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ประเภทวิชาสังคมศาสตร์ สาขาวิชานิติศาสตร์
- พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)
สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ประเภทวิชาปรัชญา สาขาวิชาอักษวิทยา
- ท่านผู้หญิงพูนทรัพย์ นพวงศ์ ณ อยุธยา
สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ประเภทวิชาสังคมศาสตร์ สาขาวิชาศึกษาศาสตร์
- ศาสตราจารย์ ดร.ยงยุทธ ยุทธวงศ์
สำนักวิทยาศาสตร์ ประเภทวิชาวิทยาศาสตร์กายภาพ สาขาวิชาเคมี
- ศาสตราจารย์ นายแพทย์พูนพิศ อมาตยกุล
สำนักศิลปกรรม ประเภทวิชาจิตรศิลป์ สาขาวิชาดุริยางคกรรม

สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง

ก. ประเภทวิชาปรัชญา แบ่งเป็น ๔ สาขาวิชา

สาขาวิชา	ราชบัณฑิต	ภาคีสมาชิก
๑. อภิปรัชญาและญาณวิทยา	ศ.ดร.วิทย์ วิศทเวทย์ ศ.ดร.สุนทร ณ รังษี ศ.อดิศักดิ์ ทองบุญ	ศ. ดร.เดือน คำดี รศ.วนิดา ข้าเขียว
๒. อักขวิทยา	ศ.กิริติ บุญเจือ ศ.ปรีชา ช้างขวัญยืน	รศ.สิวลี ศิริไล รศ. ดร.ภัทรพร สิริกาญจน
๓. ตรรกศาสตร์	ศ.จำนงค์ ทองประเสริฐ	ศ. ดร.สิทธิ บุตรอินทร์
๔. ศาสนศาสตร์	ศ.เสฐียรพงษ์ วรรณปก	ผศ. ร.ท. ดร.บรรจบ บรรณรุจิ

ข. ประเภทวิชานิติศาสตร์ แบ่งเป็น ๑๓ สาขาวิชา

สาขาวิชา	ราชบัณฑิต	ภาคีสมาชิก
๑. กฎหมายอาญา	ศ.ประภาศน์ อวยชัย	นายสงวน ลิ้มโนมนต์ ^๑
๒. กฎหมายแพ่ง	ศ.ไชยยศ เหมะรัชตะ	ศ. ดร.ไพฑิต เอกจริยกร ^๒
๓. กฎหมายรัฐธรรมนูญ	ศ.ดร.บวรศักดิ์ อุวรรณโณ	ศ. ดร.จตุรนต์ ธีระวัฒน์ ^๓
๔. กฎหมายปกครอง	ศ.ดร.วิชณุ เครืองาม	ศ. ดร.สมคิด เลิศไพฑูรย์ ^๔
๕. กฎหมายเศรษฐกิจ	-	
๖. กฎหมายธุรกิจ	-	
๗. กฎหมายการเงินและภาษีอากร	-	
๘. กฎหมายระหว่างประเทศ	-	
๙. กฎหมายการค้าระหว่างประเทศ	-	
๑๐. กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา	-	
๑๑. กฎหมายสิทธิมนุษยชนและ มนุษยธรรม	-	
๑๒. กฎหมายทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม	-	
๑๓. กฎหมายสังคม	-	

^{๑-๔}เดิมประเภทวิชาสังคมศาสตร์ สาขาวิชานิติศาสตร์

ค. ประเภทวิชาสังคมศาสตร์ แบ่งเป็น ๖ สาขาวิชา

สาขาวิชา	ราชบัณฑิต	ภาคีสมาชิก
๑. รัฐศาสตร์และ รัฐประศาสนศาสตร์	ศ. ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช ศ. ดร.ลิขิต ธีรเวคิน ศ. นรนิติ เศรษฐบุตร	นายอนันต์ อนันตกุล รศ. ดร.โกวิท วงศ์สุรวัฒน์ ศ. ดร. ร.ต.อ. วรเดช จันทรรคร รศ. ดร.สุรพล ราชภัณฑารักษ์
๒. สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา	ศ. ดร.จุมพล สวัสดิ์ยากร ศ. ดร.สมบุรณ์ สุขสำราญ	ศ. ดร.จิรัชค วีระสย รศ. ดร.ชาย โพธิ์สีดา
๓. สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ และสวัสดิการสังคม	-	ผศ. ดร.ปฐมภรณ์ บุษปอรัญ
๔. เศรษฐศาสตร์	ดร.วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์	นายสมพร เทพสิทธา ศ.เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม รศ. ดร.วรวิทย์ หิรัญรักษ์
๕. บริหารธุรกิจ	รศ. ดร.ผลิน ภู่อุญ	-
๖. นิเทศศาสตร์	-	ศ.สุกัญญา สุดบรรทัด

ง. ประเภทวิชาจิตวิทยา แบ่งเป็น ๔ สาขาวิชา

สาขาวิชา	ราชบัณฑิต	ภาคีสมาชิก
๑. จิตวิทยาบุคลิกภาพและ การให้บริการปรึกษา	ดร.โสภา ชูพิกุลชัย ขปิลมณัน	-
๒. จิตวิทยาสังคม	-	รศ. นพมาศ อึ้งพระ
๓. จิตวิทยาพัฒนาการ	-	รศ. ดร.พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุษย์
๔. จิตวิทยาอุตสาหกรรม และองค์การ	-	-

จ. ประเพณีวิทยามาศาสตร์ แบ่งเป็น ๔ สาขาวิชา

สาขาวิชา	ราชบัณฑิต	ภาคีสมาชิก
๑. ภูมิศาสตร์กายภาพ	ศ.ไพฑูรย์ พงศะบุตร	ศ. ดร.มนัส สุวรรณ
๒. ภูมิศาสตร์มนุษย์	ศ. ดร.ฉัตรชัย พงศ์ประยูร	-
๓. ภูมิศาสตร์ภูมิภาค	-	-
๔. เทคโนโลยีทางภูมิศาสตร์	ศ. ดร.ประเสริฐ วิทยารัฐ	-

ฉ. ประเพณีวิชาศึกษาศาสตร์ แบ่งเป็น ๓ สาขาวิชา

สาขาวิชา	ราชบัณฑิต	ภาคีสมาชิก
๑. ศึกษาสาส์นทางสารัตถะ	ศ.สุมน อมรวิวัฒน์	ศ. ดร.สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ ^๕
๒. ศึกษาสาส์นทางวิทยวิธี	ศ. ดร.เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์	รศ. ดร.ทศนา แหมมณี ^๖
๓. ศึกษาสาส์นมาตรฐานและ คุณภาพทางการศึกษา	-	ศ. ดร.ไพฑูรย์ สีนลารัตน์ ^๗

ช. ประเพณีวิชาประวัติศาสตร์ แบ่งเป็น ๙ สาขาวิชา

สาขาวิชา	ราชบัณฑิต	ภาคีสมาชิก
๑. ประวัติศาสตร์ยุโรป	ศ. ดร.เพ็ญศรี ดูก	ศ. สัณชัย สุวัจนบุตร
๒. ประวัติศาสตร์เอเชีย	ศ. เพ็ชร สุมิตร	-
๓. ประวัติศาสตร์อเมริกา	-	ผศ. ดร.วงเดือน นาราสัจ
๔. ประวัติศาสตร์แอฟริกา	-	-
๕. ประวัติศาสตร์ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์	-	-
๖. ประวัติศาสตร์ไทยก่อนสมัยใหม่	-	ศ. ดร.ปิยนดา บุนนาค รศ. วุฒิชัย มูลศิลป์
๗. ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่	-	-
๘. โบราณคดี	ศ. ดร.ประเสริฐ ณ นคร	รศ. อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว
๙. จารึกศึกษา	-	-

^{๕-๗} เดิม สาขาวิชาศึกษาศาสตร์

สำนักวิทยาศาสตร์

ก. ประเภทวิชาวิศวกรรมศาสตร์ แบ่งเป็น ๑๘ สาขาวิชา

สาขาวิชา	ราชบัณฑิต	ภาคีสมาชิก
๑. วิศวกรรมและเทคโนโลยีเคมี	—	—
๒. วิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวเคมี	—	—
๓. วิศวกรรมและเทคโนโลยี ปิโตรเคมี	ศ.กิตติคุณ ดร.สมศักดิ์ ดำรงค์เลิศ	ศ.กิตติคุณ ดร.วิวัฒน์ ตันทะพานิชกุล
๔. วิศวกรรมโยธา	ศ.กิตติคุณอรุณ ชัยเสรี	ศ. ดร.วรศักดิ์ กนกนุกุลชัย
๕. วิศวกรรมชลประทาน	—	—
๖. วิศวกรรมทรัพยากรน้ำ	—	—
๗. วิศวกรรมไฟฟ้า	—	—
๘. วิศวกรรมอิเล็กทรอนิกส์	—	ศ. ดร.วัลลภ สุรกำพลธร
๙. วิศวกรรมโทรคมนาคม	ศ.กิตติคุณ ดร.มงคล เดชนครินทร์ ศ. ดร.สวัสต์ี ตันตระกูลรัตน์	—
๑๐. วิศวกรรมเครื่องกล	ศ.เกียรติคุณ ดร.ปรีดา วิบูลย์สวัสดิ์	ศ. ดร.สมชาย วงศ์วิเศษ
๑๑. วิศวกรรมระบบการผลิต	ศ. ดร.ปกรณ์ อุดุลพันธ์	—
๑๒. วิศวกรรมการเกษตร	ศ. ดร.สมชาติ โสภณธนะฤทธิ์	—
๑๓. วิศวกรรมชีวภาพ	—	—
๑๔. วิศวกรรมอากาศยาน	—	—
๑๕. วิศวกรรมทางเรือ	—	—
๑๖. วิศวกรรมระบบ	—	ศ. ดร.ปริญญา จินดาประเสริฐ
๑๗. วิศวกรรมเหมืองแร่	—	—
๑๘. สถาปัตยกรรมทางเรือ	—	—

ข. ประเภทวิชาเทคโนโลยี แบ่งเป็น ๑๑ สาขาวิชา

สาขาวิชา	ราชบัณฑิต	ภาคีสมาชิก
๑. เทคโนโลยีชีวภาพ	—	ศ.เกียรติคุณ ดร.อมเรศ ภูมิรัตน์
๒. เทคโนโลยีพลังงาน	—	—
๓. เทคโนโลยีสิ่งแวดล้อม	—	ศ. ดร.จรงค์ษ์ ผลประเสริฐ
๔. เทคโนโลยีการสื่อสาร	—	—
๕. เทคโนโลยีสารสนเทศ	ดร.ครรชิต มาลัยวงศ์	—
๖. เทคโนโลยีวัสดุ	—	—
๗. เทคโนโลยีพอลิเมอร์	ศ.กิตติคุณ ดร.สุดา เกียรติกำจรงศ์	—
๘. เทคโนโลยีการจัดการ	—	—
๙. นานาเทคโนโลยี	—	—
๑๐. เทคโนโลยีอวกาศ	—	—
๑๑. เทคโนโลยีสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง	—	—

ค. ประเภทวิชาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ แบ่งเป็น ๑๑ สาขาวิชา

สาขาวิชา	ราชบัณฑิต	ภาคีสมาชิก
๑. ฟิสิกส์	ศ.พิเศษ ดร.ธวัชชัย สันติสุข ดร.จำลอง เฟื่องคล้าย	รศ. ดร.วงจันทร์ วงศ์แก้ว
๒. สัตววิทยาและสัตวศาสตร์	ศ.กิตติคุณ ดร.ทศพร วงศ์รัตน์ ศ.เกียรติคุณ ดร.สุธรรม อารีกุล	—
๓. พันธุศาสตร์	ศ.เกียรติคุณ ดร.วิสุทธิ์ ใบไม้	—
๔. เคมี	ศ. ดร.กฤษณา ชูติมา ศ.เกียรติคุณ ดร.วิชัย รุ่งตระกูล	—
๕. ฟิสิกส์และดาราศาสตร์	ศ.กิตติคุณ ดร.ระวี ภาวิไล ศ.กิตติคุณศักดิ์ดา ศิริพันธุ์ นายนิพนธ์ ทรายเพชร ศ. ดร.สุทัศน์ ยกส้าน	—
๖. คณิตศาสตร์และสถิติศาสตร์	ศ. ดร.ยงค์วิมล เลณบุรี	—
๗. วิทยาการคอมพิวเตอร์	ศ. ดร.ชิตชนก เหลือสินทรัพย์	—

๘๐ ปี ราชบัณฑิตยสถาน

สาขาวิชา	ราชบัณฑิต	ภาคีสมาชิก
๘. ระบบโลกและวิทยาศาสตร์ สิ่งแวดล้อม (ธรณีวิทยา/ สมุทรศาสตร์)	ศ.กิตติคุณ ดร.มนูดี หังสพฤกษ์ รศ.สุภาพ ภูประเสริฐ	—
๙. ชีวเคมี	—	—
๑๐. จุลชีววิทยา	—	—
๑๑. ชีววิทยาระดับโมเลกุล	—	—

ง. ประเภทวิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการเกษตรและสัตวแพทยศาสตร์ แบ่งเป็น ๑๐ สาขาวิชา

สาขาวิชา	ราชบัณฑิต	ภาคีสมาชิก
๑. ปฐพีวิทยา	ศ.พิเศษ ดร.สันทัด โรจนสุนทร	—
๒. พืชศาสตร์	—	ศ.เกียรติคุณ ดร.สายชล เกตุษา
๓. ทรัพยากรธรรมชาติ	—	—
๔. กัญญาวิทยา	—	ศ.กิตติคุณ ดร.ศิริวัฒน์ วงศ์ศิริ
๕. วิทยาศาสตร์การอาหารและ เทคโนโลยี	—	—
๖. เทคโนโลยีชีวภาพการเกษตร	ศ.มณีวรรณ กมลพัฒนะ	—
๗. สัตวบาล	—	—
๘. การประมง	ศ. ดร.เปี่ยมศักดิ์ เมนะเศวต	—
๙. วนศาสตร์	ศ. ดร.สนธิ อักษรแก้ว	—
๑๐. สัตวแพทยศาสตร์	—	ศ.กิตติคุณ ดร. นสพ. ณรงค์ศักดิ์ ชัยบุตร

จ. ประเภทวิชาแพทยศาสตร์และทันตแพทยศาสตร์ แบ่งเป็น ๒๐ สาขาวิชา

สาขาวิชา	ราชบัณฑิต	ภาคีสมาชิก
๑. สูติศาสตร์-นรีเวชวิทยา	—	ศ.เกียรติคุณ นพ.สมพล พงศ์ไทย
๒. ศัลยศาสตร์	รศ. นพ.กฤษณ์ จาญามระ	—

สาขาวิชา	ราชบัณฑิต	ภาคีสมาชิก
๓. ศัลยศาสตร์ออร์โทพีดิกส์	ศ.เกียรติคุณ นพ.ยงยุทธ วัชรคุลย์	—
๔. วิสัณฐิวิทยา	—	—
๕. อายุรศาสตร์	ศ.เกียรติคุณ นพ.อรรถสิทธิ์ เวชชาชีวะ ศ.กิตติคุณ ดร. นพ.วิศิษฐ์ สิตปรีชา ศ. นพ.อดุลย์ วิริยเวชกุล ศ.เกียรติคุณ ดร. นพ.สมชัย บวรกิตติ ศ.เกียรติคุณ นพ.ประเสริฐ ทองเจริญ ศ. นพ.สุรพล อิศโรกรศีล ศ. นพ.นิพนธ์ พวงวรินทร์	ศ.เกียรติคุณ ดร. พญ.นิภา จรรณเวชม์
๖. ตจวิทยา	—	—
๗. หัวใจและหลอดเลือด	—	—
๘. เวชศาสตร์เขตร้อน	ศ.เกียรติคุณ ดร. นพ.ปณต มิกะเสน	ศ. ดร. พญ.ศศิธร ผู้กฤตยาคามิ
๙. กุมารเวชศาสตร์	ศ.เกียรติคุณ นพ.บุรณะ ชวลิตธำรง ศ.กิตติคุณ นพ.ประสิทธิ์ พุตระกูล	ศ. นพ.ยง ภู่วรรณ
๑๐. วิทยาโสต ศอ นาสิก	—	—
๑๑. จักษุวิทยา	—	—
๑๒. จิตเวชศาสตร์	—	—
๑๓. เวชศาสตร์ชั้นสูต	—	—
๑๔. เวชศาสตร์ฟันฟู	—	—
๑๕. แพทยศาสตร์ศึกษา	—	—
๑๖. เวชศาสตร์การธนาคารเลือด	—	—

สาขาวิชา	ราชบัณฑิต	ภาคีสมาชิก
๑๗. เวชศาสตร์ครอบครัว	—	—
๑๘. เวชศาสตร์ป้องกันและสังคม	—	—
๑๙. เวชศาสตร์ชุมชน	—	—
๒๐. ทันตแพทยศาสตร์	ศ.พิเศษ ทพ.สิทธิ ส. ศรีโสภาค	ศ.เกียรติคุณ ทพญ.ใจนุช จงรักษ์

ฉ. ประเพณีวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ แบ่งเป็น ๑๗ สาขาวิชา

สาขาวิชา	ราชบัณฑิต	ภาคีสมาชิก
๑. ชีวเคมีทางการแพทย์	—	—
๒. นิติเวชศาสตร์	—	—
๓. ประสติวิทยา	—	—
๔. เกสัชวิทยา	—	—
๕. วิทยาภูมิคุ้มกัน	—	—
๖. สรีรวิทยา	—	—
๗. พิษวิทยา	—	—
๘. กายวิภาคศาสตร์	ศ. นพ. ดร.เรื่อน สมณะ	—
๙. เกสัชศาสตร์	ศ. ดร. ภก.ชยันต์ พิเชียรสุนทร	ศ.เกียรติคุณ ดร. ภก.สมพล ประคองพันธ์
๑๐. เทคนิคการแพทย์	—	ศ. ดร.อานนท์ บุญยะรัตเวช
๑๑. พยาธิวิทยา	—	—
๑๒. รังสีวิทยา	—	—
๑๓. กายภาพบำบัด	—	—
๑๔. พยาบาลศาสตร์	—	—
๑๕. สาธารณสุขศาสตร์	—	—
๑๖. วิทยาการระบาด	—	—
๑๗. โภชนศาสตร์	—	—

สำนักศิลปกรรม

ก. ประเพณีชาววรรณศิลป์ แบ่งเป็น ๑๒ สาขาวิชา

สาขาวิชา	ราชบัณฑิต	ภาคีสมาชิก
๑. ตันติภาษา	พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช)	ผศ. ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา
๒. ภาษาศาสตร์	ศ. ดร.สมศีล ฌานวงศ์ ศ. ดร.อุดม วโรตม์สิกขิตต์	ศ. ดร.วิจิตร ภาณุพงศ์
๓. อักษรโบราณ	—	รศ.กรรณิการ์ วิมลเกษม
๔. วรรณกรรมพื้นบ้าน	ศ. ดร.ประคอง นิมนานเหมินท์ ^๑	ศ.ชวน เพชรแก้ว
๕. วรรณกรรมร้อยแก้ว	ศ. ดร.ปัญญา บริสุทธิ์ ศ. ดร.นิยะดา เหล่าสุนทร	ศ. ดร.รินทร์ชัย สัจจพันธุ์
๖. วรรณกรรมร้อยกรอง	คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	นายวินัย ภูระหงษ์ รศ.โซษิตา มณีใส ศ. ดร.ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต
๗. วรรณคดีเปรียบเทียบ	ศ.ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์	ศ. ดร.พรสวรรค์ วัฒนางกูร
๘. ภาษาไทย	ศ. ดร.กาญจนา นาคสกุล รศ. ดร.นววรรณ พันธเมธา	ดร.นิตยา กาญจนะวรรณ
๙. ภาษาตระกูลไท	—	—
๑๐. ภาษาและวรรณคดีต่างประเทศ ตะวันออก	รศ. ดร.ประพัฒน์ มโนมัยวิบูลย์ ^๒	รศ.ประยูร ทรงศิลป์
๑๑. ภาษาและวรรณคดีต่างประเทศ ตะวันตก	รศ. ดร.จินตนา ดำรงค์เลิศ ^๓	รศ.มาลีทัต พรหมทัตตเวที
๑๒. การแปลและการล่าม	—	—

^๑เดิม สาขาวิชาวรรณกรรมพื้นเมือง

^๒เดิม สาขาวิชาภาษาต่างประเทศ

^๓เดิม สาขาวิชาภาษาต่างประเทศ

ข. ประเภทวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ แบ่งเป็น ๙ สาขาวิชา

สาขาวิชา	ราชบัณฑิต	ภาควิชา
๑. สถาปัตยกรรม	ศ. ไสว มงคลเกษม รศ.สมใจ นิ่มเล็ก รศ. ดร.ภิญโญ สุวรรณคีรี นายมนตรี ตั้งพานิช	ศ.สุสดี ทิพทัส นายยอดเยี่ยม เทพรานนท์
๒. สถาปัตยกรรมไทย	—	—
๓. สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น	—	—
๔. การผังเมือง	—	ดร.ชลิตภาพกร วีรพลิน
๕. สถาปัตยกรรมออกแบบชุมชน	—	—
๖. สถาปัตยกรรมภายใน	—	—
๗. ภูมิสถาปัตยกรรม	—	ศ.เดชา บุญค้ำ
๘. นาวาสถาปัตยกรรม	—	—
๙. ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม	—	ศ. ดร.สันติ เล็กสุขุม

ค. ประเภทวิชาวิศวกรรมศาสตร์ แบ่งเป็น ๖ สาขาวิชา

สาขาวิชา	ราชบัณฑิต	ภาควิชา
๑. วิศวกรรม	รศ.อัศนี ชูอรุณ นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์ ศ.วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ นายวิทย์ พิณคันเงิน	ศ. ดร.วิรุณ ตั้งเจริญ นายสนั่น รัตนะ ผศ. ดร.เลิศศิริ บวรภิตติ นายวิทย์ พิณคันเงิน
๒. ประติมากรรม	—	นายณนทิวรรณ จันทะพะสน
๓. ภาพพิมพ์	—	—
๔. ภาพถ่าย	—	—
๕. ศิลปะไทย	—	—
๖. นาฏกรรม	ศ. ดร.สุพล วิรุฬห์รักษ์	—
๗. นาฏกรรมไทย	—	ดร.ไพโรจน์ ทองคำสุก
๘. ดุริยางคกรรม	ศ.ไชแสง สุขะวัฒนะ	นายชนก สาคกริก ศ. ดร.ณัชชา พันธุ์เจริญ
๙. ดุริยางคกรรมไทย	—	—

ง. ประเภทวิชาประยุกต์ศิลป์ แบ่งเป็น ๓ สาขาวิชา

สาขาวิชา	ราชบัณฑิต	ภาควิชา
๑. มัณฑนศิลป์	–	ผศ. ดร.มานิช กงกะนันท์
๒. อุตสาหกรรมศิลป์	–	–
๓. หัตถศิลป์	–	–

รายนามผู้บริหารฝ่ายข้าราชการประจำ

พ.ศ. ๒๔๗๘-๒๕๒๒

หัวหน้าสำนักงานเลขานุการ

นายสว่าง แสนสว่าง

หัวหน้าสำนักงานฝ่ายวิชาการ

๑. นายเจริญ อินทรเกษตร

๒. นายจำนงค์ ทองประเสริฐ

พ.ศ. ๒๕๒๒-๒๕๔๔

รองเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน

๑. นางสุจิตรา กลิ่นเกษร

พ.ศ. ๒๕๓๕-๒๕๔๑

๒. นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

พ.ศ. ๒๕๔๒-๒๕๔๔

เลขานุการกรม

๑. นางสุภา กนกนาค

พ.ศ. ๒๕๒๒-๒๕๓๗

๒. นายมานิตย์ ทองสอน

พ.ศ. ๒๕๓๗-๒๕๔๔

ผู้อำนวยการกองธรรมศาสตร์และการเมือง

๑. นายอดิศักดิ์ ทองบุญ

พ.ศ. ๒๕๒๔-๒๕๓๓

๒. นางเพ็ญแข คุณาเจริญ

พ.ศ. ๒๕๓๓-๒๕๔๐

๓. นางสาวอุทัย สร้างสาม

พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๔๔

ผู้อำนวยการกองวิทยาศาสตร์

๑. นางสุจิตรา กลิ่นเกษร

พ.ศ. ๒๕๒๔-๒๕๓๓

๒. นางสาววัฒนา อินทรเกษตร

พ.ศ. ๒๕๓๔-๒๕๔๓

๓. นางสาวกนกวลี ชูชัยยะ

พ.ศ. ๒๕๔๓-๒๕๔๔

ผู้อำนวยการกองศิลปกรรม

๑. นายจำนงค์ ทองประเสริฐ

พ.ศ. ๒๕๒๒-๒๕๓๒

๒. นางสุจิตรา กลิ่นเกษร

พ.ศ. ๒๕๓๓-๒๕๓๕

๓. นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

พ.ศ. ๒๕๓๕-๒๕๔๒

๔. นางสาวสาวิตรี แสนสว่าง

พ.ศ. ๒๕๔๓-๒๕๔๔

พ.ศ. ๒๕๔๔-ปัจจุบัน

เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน

๑. นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๗

๒. นางจินตนา พันธุ์พัก

พ.ศ. ๒๕๔๘-๒๕๕๑

๓. นายมานิตย์ ทองสอน

พ.ศ. ๒๕๕๑-๒๕๕๒

๔. นางสาวกนกวลี ชูชัยยะ

พ.ศ. ๒๕๕๒-ปัจจุบัน

รองเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน

๑. นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง

พ.ศ. ๒๕๔๔-๒๕๔๕

๒. นายมานิตย์ ทองสอน

พ.ศ. ๒๕๔๗-๒๕๕๑

๓. นางสาวกนกวลี ชูชัยยะ

พ.ศ. ๒๕๕๑-๒๕๕๒

๔. นายบัณฑิต ตั้งประเสริฐ

พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๕๖

๕. นายพงษ์ศักดิ์ ศิริวงษ์

พ.ศ. ๒๕๕๗-ปัจจุบัน

เลขานุการกรม

๑. นายมานิตย์ ทองสอน

พ.ศ. ๒๕๔๔-๒๕๔๗

๒. นายวิศาล อุ่เจริญ

พ.ศ. ๒๕๔๗-๒๕๕๒

๓. นางสาวศิริพร อินทรเชียรศิริ

พ.ศ. ๒๕๕๒

๔. นางนัยนา วราอศฺวปติ

พ.ศ. ๒๕๕๒-ปัจจุบัน

ผู้อำนวยการกองธรรมศาสตร์และการเมือง

๑. นางสาวอุทัย สร้างสาม

พ.ศ. ๒๕๔๔-๒๕๔๖

๒. นางสาวกนกวลี ชูชัยยะ

พ.ศ. ๒๕๔๖-๒๕๔๘

๓. นางสาวศิริพร อินทรเชียรศิริ

พ.ศ. ๒๕๔๘-๒๕๕๒

๔. นางแสงจันทร์ แสนสุภา

พ.ศ. ๒๕๕๒-ปัจจุบัน

ผู้อำนวยการกองวิทยาศาสตร์

๑. นางสาวกนกวลี ชูชัยยะ

พ.ศ. ๒๕๔๔-๒๕๔๖

๒. นางสาวสาวิตรี แสนสว่าง

พ.ศ. ๒๕๔๖-๒๕๕๐

๓. นางนัยนา วราอศฺวปติ

พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๒

๔. นางสาวสุปัญญา ขมจินดา

พ.ศ. ๒๕๕๓-ปัจจุบัน

ผู้อำนวยการกองศิลปกรรม

๑. นางสาวสาวิตรี แสนสว่าง

พ.ศ. ๒๕๔๔-๒๕๔๖

๒. นางสาวอุทัย สร้างสาม

พ.ศ. ๒๕๔๖-๒๕๔๘

๓. นางสาวกนกวลี ชูชัยยะ

พ.ศ. ๒๕๔๘-๒๕๕๑

๔. นายวิศาล อุ่เจริญ

พ.ศ. ๒๕๕๒

๕. นางสาวศิริพร อินทรเชียรศิริ

พ.ศ. ๒๕๕๒-ปัจจุบัน

รายนามข้าราชการและลูกจ้าง (ปัจจุบัน)

ส่วนกลาง

นางสาวกนกวลี ชูชัยยะ

นายพงษ์ศักดิ์ ศิริวงษ์

นางนิภาพร คำโท

เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน

รองเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน

นักวิชาการตรวจสอบภายในชำนาญการ

สำนักเลขานุการกรม

นางนัยนา วราอัสวปติ

ฝ่ายบริหารงานทั่วไป

นางทรงศรี จันทรทิม

นางรัชนีวรรณ ละออ

นางสาวณัฐภพัสร์ แสงสุรินทร์

นายเศกสรร ศึกษาการณ์

เลขานุการกรม

เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงาน

เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงาน

เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงาน

เจ้าพนักงานธุรการปฏิบัติงาน

ฝ่ายคลัง

นางอมรา โรยภิรมย์

นางสมบุญ ศรีชูเปี่ยม

นางสาวธิดานนท์ ทิพย์เนตร

นางสาววรารณ รอดไหม

นางสาวสุภาวดี แก้วมีมาก

เจ้าพนักงานการเงินและบัญชีอาวุโส

เจ้าพนักงานการเงินและบัญชีชำนาญงาน

เจ้าพนักงานการเงินและบัญชีชำนาญงาน

นักวิชาการเงินและบัญชีชำนาญการ

นักวิชาการพัสดุปฏิบัติการ

ฝ่ายการเจ้าหน้าที่

นางสกุณา สิงห์ลกะนนท์

นางปริศนา อัมพรหม

นางสาวรัชชี บุตรประโคน

นักทรัพยากรบุคคลชำนาญการ

นักทรัพยากรบุคคลปฏิบัติการ

นักทรัพยากรบุคคลปฏิบัติการ

ฝ่ายช่วยอำนวยความสะดวกและประชาสัมพันธ์

นางสาวมารีสา สมันตรัฐ

นายอาคม คงทน

นายอภิเดช บุญสงค์

นางสาววลัยพร จรดล

นักจัดการงานทั่วไปชำนาญการ

นายช่างศิลป์ชำนาญงาน

นักประชาสัมพันธ์ปฏิบัติการ

เจ้าพนักงานห้องสมุดชำนาญงาน

ฝ่ายแผนและประเมินผล

นายคมล หมีนยุท

นางสาวจุฑามาส อุ่นปูลงทริก

นายสันติ รักษาเคน

ลูกจ้างประจำ

นางสาวสุวัฒนา โรจนประดิษฐ์

นายวิศาล ศรีจาด

นายจิรโรจน์ พัฒนมงคลพงศ์

นายพงษ์สิทธิ์ ชีร์ตัน

นายสนธิ วัฒนะพุทธา

นายสมดี นาทองรัตน์

นายชัยพลฤกษ์ เรือนก้อน

นางสมควร อภัยนุช

นายปอง เกิดโชค

นายสุรัตน์ ประกอบทอง

ลูกจ้างชั่วคราว

นางสาวรุจิเรข กิมประพันธ์

นางสาววรรณณ ฉายแสง

พนักงานราชการ

นางทิพอำภรณ์ เป็นสุข

ลูกจ้างเงินสวัสดิการราชบัณฑิตยสถาน

นายเกริกฤทธิ์ ไกรพิบูลย์

นางสาววิรณัฐ บุญทอง

นางสาวกมลรัตน์ เกิดสัตย์

กองธรรมศาสตร์และการเมือง

นางแสงจันทร์ แสนสุภา

ฝ่ายวิชาการที่ ๑

นางสาวนฤมล บุญแต่ง

นางนฤมล นุชวานิช

นางสาวปิยรัตน์ อินทร์อ่อน

นางสาวอิสริยา เลหาดีรานนท์

นักวิเคราะห์นโยบายและแผนปฏิบัติการ

นักวิเคราะห์นโยบายและแผนปฏิบัติการ

นักวิเคราะห์นโยบายและแผนปฏิบัติการ

พนักงานพิมพ์

พนักงานขับรถยนต์

พนักงานขับรถยนต์

พนักงานขับรถยนต์

พนักงานสถานที่

พนักงานสถานที่

พนักงานสถานที่

พนักงานสถานที่

พนักงานรักษาความปลอดภัย

พนักงานรักษาความปลอดภัย

เจ้าหน้าที่ธุรการ

เจ้าหน้าที่ธุรการ

นักวิชาการเงินและบัญชี

เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป

เจ้าพนักงานธุรการ

เจ้าหน้าที่บันทึกข้อมูล

ผู้อำนวยการกองธรรมศาสตร์และการเมือง

นักวรรณศิลป์ชำนาญการพิเศษ

นักวรรณศิลป์ชำนาญการ

นักวรรณศิลป์ชำนาญการ

นักวรรณศิลป์ชำนาญการ

ฝ่ายวิชาการที่ ๒

นางกนกวรรณ ทองตะโก
นางสาวจินดารัตน์ โพธิ์นอก
นางสาวอารยา ธีรมงคลจิต
งานธุรการ

นางวาสนา เอกสิทธิ์
นางวิภาดา ดินตะสุวรรณ
นางณัฐริกา โพธิ์ศรีปัทมากุล
นายศักดิ์ดา มหิทธิการ

ลูกจ้างประจำ

นางสาวอุไรวรรณ รักวิทยา

นักวรรณศิลป์ชำนาญการ
นักวรรณศิลป์ชำนาญการ
นักวรรณศิลป์ปฏิบัติการ

เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงาน
เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงาน
เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงาน
เจ้าพนักงานธุรการปฏิบัติงาน

พนักงานพิมพ์

กองวิทยาศาสตร์

นางสาวสุปัญญา ชมจินดา

ฝ่ายวิชาการที่ ๑

นางสาวสมทรง ศกุนตนาค
นายญาณัฐ ไทงาม
นางสาวอัญชนา ไพจิตรหทัย

ฝ่ายวิชาการที่ ๒

นางสาวอารี พลดี
นางสาวรัตติกาล ศรีอำไพ
นางณัฐมาตย์ มุสิกะเจริญ

งานธุรการ

นางสุรารภรณ์ ผดุงยศเจริญ
นางสาวศุภารัตน์ กระแจะจันทร์
นางสาวสุกุลตรัตน์ ฉ่ำจิตรชื่น
นางสาวกัญฉวัฒน์ รัตนสุนทรสิทธิ์

ลูกจ้างประจำ

นางวริยา สาสี

ผู้อำนวยการกองวิทยาศาสตร์

นักวรรณศิลป์ชำนาญการ
นักวรรณศิลป์ชำนาญการ
นักวรรณศิลป์ปฏิบัติการ

นักวรรณศิลป์ชำนาญการ
นักวรรณศิลป์ชำนาญการ
นักวรรณศิลป์ชำนาญการ

เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงาน
เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงาน
เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงาน
เจ้าพนักงานธุรการปฏิบัติงาน

พนักงานพิมพ์

กองศิลปกรรม

นางสาวศิริพร อินทรเชียรศิริ

ฝ่ายวิชาการที่ ๑

นางสาวชลธิชา สุตมข

นางสาวกระลำภักษ์ แพรกทอง

นางสาวกุลศิรินทร์ นาคไพจิตร

นายปิยะพงษ์ โพธิ์เย็น

ฝ่ายวิชาการที่ ๒

นางทิพาภรณ์ ธารีเกษ

นางชวนพิศ เขาวนัสกุล

นางสาวลัดดา วรลัคนากุล

นางสาวศยามล แสงมณี

ฝ่ายวิชาการที่ ๓

นางสาวบุญธรรม กรานทอง

นางพรทิพย์ เดชทิพย์ประภาพ

นางสาวปาริชาติ กิตินันท์

นางสาวนุชจรี เล็กบางพงศ์

ฝ่ายวิชาการที่ ๔

นางสาวพัชระ บุญประดิษฐ์

นางธนิดา สุขจรณ์

นางสาววรรณทนา ปิติเชตร

งานธุรการ

นางปัญจมา สุตสวาท

นางสาวนันทนา แสนสุข

นางพัชรินทร์ แดงสุวรรณ

นางสาวสุกัญญา ขำปรารงค์

ลูกจ้างประจำ

นางธัญพร เสวदनัย

นางสาวอรไท สานิเทศ

ผู้อำนวยการกองศิลปกรรม

นักวรรณศิลป์ชำนาญการพิเศษ

นักวรรณศิลป์ชำนาญการ

นักวรรณศิลป์ชำนาญการ

นักวรรณศิลป์ชำนาญการ

นักวรรณศิลป์ชำนาญการ

นักวรรณศิลป์ชำนาญการ

นักวรรณศิลป์ชำนาญการ

นักวรรณศิลป์ชำนาญการ

นักวรรณศิลป์ชำนาญการพิเศษ

นักวรรณศิลป์ชำนาญการ

นักวรรณศิลป์ชำนาญการ

นักวรรณศิลป์ปฏิบัติการ

นักวรรณศิลป์ชำนาญการ

นักวรรณศิลป์ชำนาญการ

นักวรรณศิลป์ชำนาญการ

เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงาน

เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงาน

เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงาน

เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงาน

พนักงานพิมพ์

พนักงานพิมพ์

คณะกรรมการวิชาการ

งานวิชาการประเภทพจนานุกรม

๑. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมชื่อภูมิศาสตร์สากล
(World Geographical Names Dictionary Committee)
๒. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์กฎหมายไทย
(Thai Law Dictionary Committee)
๓. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์นิติศาสตร์
(Law Dictionary Committee)
๔. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์บริหารธุรกิจ
(Business Administration Dictionary Committee)
๕. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์ประชากรศาสตร์
(Demography Dictionary Committee)
๖. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์พระไตรปิฎก
(Tripitaka Dictionary Committee)
๗. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์มานุษยวิทยา
(Anthropology Dictionary Committee)
๘. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์ร่วมสมัย
(Contemporary Education Science Dictionary Committee)
๙. คณะกรรมการชำระและศึกษากฎหมายไทยโบราณ
(Ancient Thai Law Dictionary Committee)
๑๐. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์โบราณคดีสากล
(Archaeology Dictionary Committee)
๑๑. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์ประกันภัย
(Insurance Dictionary Committee)
๑๒. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์
(Geographic Information System Dictionary Committee)
๑๓. คณะกรรมการจัดทำคำอธิบายความรู้ในสารสนเทศ
(Committee on the Preparation of Encyclopaedia of Knowledge Contained in San Somdet)

๑๔. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์คณิตศาสตร์
(Mathematics Dictionary Committee)
๑๕. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์คอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสารสนเทศ
(Computer and Information Technology Dictionary Committee)
๑๖. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์ดาราศาสตร์
(Astronomy Dictionary Committee)
๑๗. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์เทคโนโลยีทางภาพ
(Imaging Technology Dictionary Committee)
๑๘. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์ธรณีวิทยาสิ่งแวดล้อม
(Environmental Geology Dictionary Committee)
๑๙. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์ปฐพีศาสตร์
(Soil Science Dictionary Committee)
๒๐. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์ปิโตรเคมี
(Petrochemical Dictionary Committee)
๒๑. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์พฤกษศาสตร์
(Botany Dictionary Committee)
๒๒. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์พลังงาน
(Energy Dictionary Committee)
๒๓. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์พันธุศาสตร์
(Genetics Dictionary Committee)
๒๔. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์แพทยศาสตร์
(Medicine Dictionary Committee)
๒๕. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์ฟิสิกส์
(Physics Dictionary Committee)
๒๖. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์เภสัชศาสตร์
(Pharmacology Dictionary Committee)
๒๗. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์วัสดุนาโน
(Nanostructured Materials Dictionary Committee)
๒๘. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์วิทยาศาสตร์
(Science Dictionary Committee)

๒๙. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์วิทยาศาสตร์ประสาทสัมผัส
(Sensory Science Dictionary Committee)
๓๐. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์วิศวกรรมเครื่องกล
(Mechanical Engineering Dictionary Committee)
๓๑. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์วิศวกรรมไฟฟ้า
(Electrical Engineering Dictionary Committee)
๓๒. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์วิศวกรรมโยธา
(Civil Engineering Dictionary Committee)
๓๓. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์วิศวกรรมอุตสาหกรรม
(Industrial Engineering Dictionary Committee)
๓๔. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์สัตววิทยา
(Zoology Dictionary Committee)
๓๕. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์สิ่งแวดล้อม
(Environment Dictionary Committee)
๓๖. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์สถิติศาสตร์
(Statistics Dictionary Committee)
๓๗. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์สารและผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติ
(Natural Products and Ingredients Dictionary Committee)
๓๘. คณะกรรมการชำระพจนานุกรม
(Thai Dictionary Revision Committee)
๓๙. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมโบราณศัพท์
(Committee on Dictionary of Old Thai)
๔๐. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมภาษาไทยปัจจุบัน
(Current Thai Dictionary Committee)
๔๑. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์ผังเมือง
(Town Planning Dictionary Committee)
๔๒. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม
(Literature Dictionary Committee)
๔๓. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย
(Thai Literature Lexicography Committee)

๔๔. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมท้องถิ่นไทย ภาคอีสาน
(North-Eastern Thai Literature Dictionary Committee)
๔๕. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมท้องถิ่นไทย ภาคเหนือ
(Northern Thai Literature Dictionary Committee)
๔๖. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมท้องถิ่นไทย ภาคใต้
(Southern Thai Literature Dictionary Committee)
๔๗. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์ภาษาศาสตร์ (ภาษาศาสตร์ทั่วไป)
(Linguistics Dictionary Committee)
๔๘. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์ดนตรีสากล
(Western Music Dictionary Committee)
๔๙. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์ศิลปะ
(Art Terms Dictionary Committee)
๕๐. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์สถาปัตยกรรมและการก่อสร้าง
(Architecture & Construction Dictionary Committee)
๕๑. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมภาษามือไทย
(Thai Sign Language Dictionary Committee)
๕๒. คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์ปัจจุบันภาษาไทย-ภาษาจีน
(Current Thai-Chinese Dictionary Committee)
๕๓. คณะกรรมการจัดทำคำอธิบายถ้อยคำภาษาไทย
(Committee for Preparing Radio Scripts in Thai)

งานวิชาการประเภทสารานุกรม

๑. คณะกรรมการศึกษาและพัฒนาความรู้ประวัติศาสตร์ไทย
(Committee for Studying and Developing Thai Historical Knowledge)
๒. คณะกรรมการศึกษาและพัฒนาความรู้ทางจิตวิทยาและสังคม
(Committee for Studying and Developing Psychological and Social Knowledge)
๓. คณะบรรณาธิการจัดทำสารานุกรมประวัติศาสตร์สากล ภูมิภาคยุโรป
(World History Encyclopaedia Editorial Committee: Europe)

๔. คณะบรรณาธิการจัดทำสารานุกรมประวัติศาสตร์สากล ภูมิภาคอเมริกา
(World History Encyclopaedia Editorial Committee: America)
๕. คณะบรรณาธิการจัดทำสารานุกรมประวัติศาสตร์สากล ภูมิภาคเอเชีย
(World History Encyclopaedia Editorial Committee: Asia)
๖. คณะบรรณาธิการจัดทำสารานุกรมประวัติศาสตร์ไทย
(Thai History Encyclopaedia Editorial Committee)
๗. คณะบรรณาธิการจัดทำสารานุกรมศัพท์จิตวิทยา
(Psychology Encyclopaedia Editorial Committee)
๘. คณะบรรณาธิการจัดทำสารานุกรมศัพท์การเมืองการปกครองไทย
(Thai Politics and Government Encyclopaedia Editorial Committee)
๙. คณะบรรณาธิการจัดทำสารานุกรมศัพท์ปรัชญา
(Philosophy Encyclopaedia Editorial Committee)
๑๐. คณะบรรณาธิการจัดทำนามานุกรมศาสนาสากล
(World Religion Proper Names Encyclopaedia Editorial Committee)
๑๑. คณะบรรณาธิการจัดทำสารานุกรมไทย
(Thai Encyclopaedia Editorial Committee)
๑๒. คณะบรรณาธิการจัดทำสารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย (ภาคโน้ตเพลงไทย)
(Thai Music Encyclopaedia Editorial Committee: Section of Thai Traditional Music Notation)
๑๓. คณะบรรณาธิการจัดทำสารานุกรมวรรณคดีไทย
(Thai Literature Encyclopaedia Editorial Committee)
๑๔. คณะบรรณาธิการจัดทำสารานุกรมวรรณกรรมไทยสมัยใหม่
(Modern Thai Literature Encyclopaedia Editorial Committee)
๑๕. คณะบรรณาธิการจัดทำสารานุกรมศัพท์สถาปัตยกรรมและการก่อสร้าง
(Architecture & Construction Encyclopedia Editorial Committee)
๑๖. คณะบรรณาธิการจัดทำสารานุกรมศัพท์หัตถศิลป์ไทย
(Thai Handicrafts Encyclopedia Editorial Committee)
๑๗. คณะบรรณาธิการจัดทำสารานุกรมศัพท์นาฏศิลป์ไทย
(Thai Performing Arts Encyclopedia Editorial Committee)

งานวิชาการประเภทอักษรานุกรม

คณะกรรมการจัดทำอักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย
(Thai Gazetteer Committee)

งานวิชาการประเภทอนุกรมวิธาน

๑. คณะกรรมการจัดทำอนุกรมวิธานสัตว์
(Animal Taxonomy Committee)
๒. คณะกรรมการจัดทำอนุกรมวิธานพืช
(Plant Taxonomy Committee)

งานวิชาการประเภทกำหนดมาตรฐานและหลักเกณฑ์ทางภาษา

๑. คณะกรรมการกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการใช้ภาษาไทย
(Criteria Stipulation for Thai Usage Committee)
๒. คณะกรรมการจัดทำหลักเกณฑ์การใช้ราชาศัพท์
(Principles of Royal Language Usage Committee)
๓. คณะกรรมการปรับปรุงหลักเกณฑ์การทับศัพท์
(Transliteration Principles Revision Committee)
๔. คณะกรรมการส่งเสริมและเผยแพร่การใช้ภาษาไทย
(The Promotion and Dissemination of Thai Usage Committee)
๕. คณะกรรมการประมวลศัพท์ต่างประเทศที่ใช้คำไทยแทนได้
(Committee for Compiling Loan Words and Thai Substitutions)
๖. คณะกรรมการจัดทำระบบเขียนภาษาท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ด้วยอักษรไทย (ภาษาญ้อกูร)
(Committee for the Provision of Manuals for Thai-based Writing Systems for Indigenous Languages of Thailand)
๗. คณะกรรมการจัดทำหลักเกณฑ์การทับศัพท์ภาษาพม่า
(Committee for the Establishment of Transliteration Principles for Myanma)
๘. คณะกรรมการจัดทำหลักเกณฑ์การถอดอักษรภาษาตระกูลไท (Tai Language Family) เป็นอักษรโรมัน
(Tai Language Family Romanization Principles Committee)

๙. คณะกรรมการจัดทำหลักเกณฑ์การทับศัพท์ภาษาดัตช์
(The Establishment of Transliteration Principles for Dutch)
๑๐. คณะกรรมการจัดทำเกณฑ์มาตรฐานวัดความรู้และพัฒนาทักษะการฟัง พูด อ่าน เขียน ภาษาไทย
(Committee for Setting up Standard Principles in Testing the Knowledge of Thai Language and Developing Listening, Speaking, Reading and Writing Skills)

งานตามนโยบาย

๑. คณะกรรมการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ตามนโยบายภาษาแห่งชาติ
(Committee to Develop the National Language Policy Strategic Plan)
๒. คณะกรรมการพิจารณาการเผยแพร่องค์ความรู้ของราชบัณฑิตยสถาน
(Committee for Publicizing the Body of Knowledge of the Royal Institute)
๓. คณะกรรมการจัดทำฐานข้อมูลคำในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน
(Dictionary Database Committee)
๔. คณะกรรมการเฉพาะกิจจัดทำคำอธิบายคำที่ปรากฏในเอกสารโบราณ
(Ad hoc Committee for Preparing a Glossary of Words Found in Ancient Texts)
๕. คณะกรรมการเฉพาะกิจจัดทำเนื้อหาด้านภาษาและวัฒนธรรมอาเซียน
(Ad hoc Committee for Preparing Academic Contents of ASEAN Language and Cultures)
๖. คณะกรรมการจัดทำเนื้อหาวิชาการด้านภาษาไทยถิ่น ภาคใต้
(Committee for Forming Academic Contents of Southern Thai Dialect)
๗. คณะกรรมการจัดทำเนื้อหาวิชาการด้านภาษาไทยถิ่น ภาคเหนือ
(Committee for Forming Academic Contents of Northern Thai Dialect)
๘. คณะกรรมการจัดทำเนื้อหาวิชาการด้านภาษาไทยถิ่น ภาคอีสาน
(Committee for Forming Academic Contents of North-Eastern Thai Dialect)

คำสั่งราชบัณฑิตยสถาน
ที่ ๑๔๒/๒๕๕๖
เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึก
เนื่องในโอกาส ๘๐ ปี แห่งการสถาปนาราชบัณฑิตยสถาน

เนื่องในโอกาสที่ราชบัณฑิตยสถานจะครบรอบ ๘๐ ปี แห่งการสถาปนาในวันจันทร์ที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ ราชบัณฑิตยสถานจึงเห็นสมควรจัดทำหนังสือรวมบทความทางวิชาการของราชบัณฑิตและภาคีสมาชิก ๓ สำนักของราชบัณฑิตยสถาน อันประกอบด้วย สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง สำนักวิทยาศาสตร์ และสำนักศิลปกรรม เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้สู่สาธารณชนและเพื่อแจกเป็นที่ระลึกในโอกาสดังกล่าว ดังนั้น จึงเห็นสมควรแต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาส ๘๐ ปี แห่งการสถาปนาราชบัณฑิตยสถาน ประกอบด้วย

๑. เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน	ประธานคณะกรรมการ
๒. รองเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน	คณะกรรมการ
๓. ผู้อำนวยการกองธรรมศาสตร์และการเมือง หรือผู้แทน	คณะกรรมการ
๔. ผู้อำนวยการกองวิทยาศาสตร์ หรือผู้แทน	คณะกรรมการ
๕. ผู้อำนวยการกองศิลปกรรม หรือผู้แทน	คณะกรรมการ
๖. เลขานุการกรม หรือผู้แทน	คณะกรรมการ
๗. ผู้อำนวยการศูนย์บริการวิชาการ	คณะกรรมการ
๘. นางสาวนฤมล บุญแต่ง ผู้แทนกองธรรมศาสตร์และการเมือง	คณะกรรมการ
๙. นางกนกวรรณ ทองตะโก ผู้แทนกองธรรมศาสตร์และการเมือง	คณะกรรมการ
๑๐. นางสาวอารี พลดี ผู้แทนกองวิทยาศาสตร์	คณะกรรมการ
๑๑. นางสาวรัตติกาล ศรีอำไพ ผู้แทนกองวิทยาศาสตร์	คณะกรรมการ

๑๒. นางทิพาภรณ์ ชารีเกษ ผู้แทนกองศิลปกรรม	คณะทำงาน
๑๓. นางธนิดา สุขจณี ผู้แทนกองศิลปกรรม	คณะทำงาน
๑๔. นางสาวจินดารัตน์ โพธิ์นอก	คณะทำงานและเลขานุการ
๑๕. นางสาวศยามล แสงมณี	คณะทำงาน และผู้ช่วยเลขานุการ
๑๖. นางสาวอารยา ถิรมงคลจิต	คณะทำงาน และผู้ช่วยเลขานุการ
๑๗. นางสาวอัญญา ไพจิตรหทัย	คณะทำงาน และผู้ช่วยเลขานุการ

โดยให้คณะทำงานมีหน้าที่ ดังนี้

๑. รวบรวมและตรวจแก้ไขต้นฉบับให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่ราชบัณฑิตยสถานกำหนด
๒. พิจารณา กำหนดรูปแบบ รูปเล่มการจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก
๓. ควบคุมการจัดพิมพ์
๔. ดำเนินการอื่น ๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป.

สั่ง ณ วันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๖

(นางสาวกนกวลี ชูชัยยะ)

เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน

งานวันสถาปนาราชบัณฑิตยสถาน ครบ ๘๐ ปี
วันจันทร์ที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๕๗
ณ โถงชั้น ๑ ราชบัณฑิตยสถาน

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สันต์ต โรจนสุนทร นายกราชบัณฑิตยสถาน และ
ศาสตราจารย์ ดร.อุดม วโรตม์สิขิตต์ อุปนายกราชบัณฑิตยสถาน คนที่ ๒ ลงนาม
อำนวยการแต่ราชบัณฑิตยสถานในโอกาสวันสถาปนาราชบัณฑิตยสถาน ครบ ๘๐ ปี
ณ โถงชั้น ๑ ราชบัณฑิตยสถาน

ภาพบน ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สันหัต โรจนสุนทร นายกราชบัณฑิตยสถาน รับมอบดอกไม้ แสดงความยินดีจาก ศาสตราจารย์ ดร.บวรศักดิ์ อุวรรณโณ อุปนายก ราชบัณฑิตยสถาน คนที่ ๑ โดยมีนางสาวกนกวลี ชูชัยยะ เลขานุการ ราชบัณฑิตยสถาน และนายพงษ์ศักดิ์ ศิริวงษ์ รองเลขานุการราชบัณฑิตยสถาน (ที่ ๒ และที่ ๑ จากซ้าย) ร่วมรับมอบ และมี ดร.ประภา เหนระกุล ศรีนวลนัฒ บรรณาธิการบริหารหนังสือพิมพ์เดลินิวส์ (ที่ ๑ จากขวา) ร่วมแสดงความยินดี

ภาพล่าง นายประวิน พัฒนพงษ์ รองอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ มอบดอกไม้แสดงความยินดี

ภาพบน ผู้แทนผู้อำนวยการองค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย มอบกระเช้าดอกไม้แสดงความยินดี

ภาพล่าง (ซ้ายและขวา) ศาสตราจารย์ ดร.บวรศักดิ์ อุวรรณโณ อุปนายกราชบัณฑิตยสถาน คนที่ ๑ มอบกระเช้าตัวอย่างหนังสือผลงานของราชบัณฑิตยสถานที่นำมามอบแก่ เติลินวิส์ เพื่อร่วมโครงการ เติลินวิส์ส่งต่อของขวัญ ในโอกาส ๕๐ ปี เติลินวิส์ ซึ่งเติลินวิส์นำมามอบเพื่อประโยชน์ของโรงเรียนต่าง ๆ

๘๐ ปี ราชบัณฑิตยสถาน

นางสาวสุปัญญา ชมจินดา โฆษกราชบัณฑิตยสถาน กล่าวรายงานถึงความเป็นมา และวัตถุประสงค์การจัดงานโอกาสวันสถาปนาราชบัณฑิตยสถาน ครบ ๘๐ ปี และการมอบโล่และใบประกาศเกียรติคุณแก่ผู้มีคุณูปการแก่ราชการของราชบัณฑิตยสถาน

ผู้บริหารและผู้แทนหน่วยงาน ราชบัณฑิต ภาควิชาการ กรรมการวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิ แขกผู้มีเกียรติ และข้าราชการ ลูกจ้าง พนักงานราชการของราชบัณฑิตยสถาน ร่วมงานวันสถาปนาราชบัณฑิตยสถาน ครบ ๘๐ ปี

๘๐ ปี ราชบัณฑิตยสถาน

ราชบัณฑิต ภาควิชาการผู้ทรงคุณวุฒิ ร่วมงานวันสถาปนา
ราชบัณฑิตยสถาน ครบ ๘๐ ปี

กรรมการวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิ และข้าราชการของราชบัณฑิตยสถาน ร่วมงาน
วันสถาปนาราชบัณฑิตยสถาน ครบ ๘๐ ปี

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สันหัต โรจนสุนทร นายกราชบัณฑิตยสถาน กล่าวเปิดงาน
วันสถาปนาราชบัณฑิตยสถาน ครบ ๘๐ ปี

๘๐ ปี ราชบัณฑิตยสถาน

ราชบัณฑิตยสถานมอบโล่และใบประกาศเกียรติคุณแก่ผู้มีคุณูปการแก่ราชการของ ราชบัณฑิตยสถาน โดยศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สันต์ ไรจนสุนทร นายกราชบัณฑิตยสถาน เป็นผู้มอบ

ภาพ ๒ ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ราชบัณฑิต

ภาพ ๓ ศาสตราจารย์พิเศษจ้านงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต

ภาพ ๔ ศาสตราจารย์ ดร.กฤษณา ชูติมา ราชบัณฑิต

ภาพ ๕ ศาสตราจารย์ ดร.อุดม วโรตม์สีกขดิตถ์ ราชบัณฑิต

ภาพ ๖ พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี ประธานกรรมการ ของคณะกรรมการวิชาการราชบัณฑิตยสถาน เช่น คณะกรรมการจัดทำหลักเกณฑ์ การใช้ราชาศัพท์ คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมโบราณศัพท์ ฯลฯ

ภาพ ๗ ศาสตราจารย์แสวง บุญเฉลิมวิภาส กรรมการวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิ ประธาน กรรมการจริยธรรมประจำราชบัณฑิตยสถาน

ภาพ ๑ นายกฤษฎา บุญสมิต ประธานกรรมการวิชาการ และที่ปรึกษาด้านกฎหมายของราชบัณฑิตยสถาน

ภาพ ๒ นายประวิณ พัฒนพงษ์ รองอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ ผู้แทนอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์

ภาพ ๓ ดร.ประภา เทตรกุล ศรีนวนนัต บรรณาธิการบริหารหนังสือพิมพ์เดลินิวส์

ภาพ ๔ ผู้แทนผู้อำนวยการองค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย

ภาพ ๕ นายกราชบัณฑิตยสถาน อุปนายกราชบัณฑิตยสถาน เลขานุการราชบัณฑิตยสถาน และรองเลขานุการราชบัณฑิตยสถาน ถ่ายภาพร่วมกับผู้มีคุณูปการแก่ราชการของราชบัณฑิตยสถาน ผู้บริหาร และผู้แทนหน่วยงาน ผู้แทนองค์กรที่มีคุณูปการแก่ราชการของราชบัณฑิตยสถาน

ภาพ ๑ นายกราชบัณฑิตยสถาน อุปนายกราชบัณฑิตยสถาน เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน รองเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน ราชบัณฑิต ภาควิชาอักษรศาสตร์ ผู้เคยดำรงตำแหน่ง เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน รองเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน ผู้อำนวยการกอง วิทยาศาสตร์ และกรรมการวิชาการของราชบัณฑิตยสถาน

ภาพ ๒ นางสาวกุลศิรินทร์ นาคไพจิตร นักวรรณศิลป์ชำนาญการ รับมอบโล่และ เกียรติบัตรยกย่องเชิดชูเกียรติข้าราชการพลเรือนดีเด่น ประจำปี ๒๕๕๖ ของ ราชบัณฑิตยสถาน จากนางสาวกนกวลี ชูชัยยะ เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน

ภาพ ๓ นางสาวสมทรง ศกุนตนาค นักวรรณศิลป์ชำนาญการ รับมอบโล่ข้าราชการ ผู้มีคุณธรรมและจริยธรรม ประจำปี ๒๕๕๖ ของราชบัณฑิตยสถาน จากเลขาธิการ ราชบัณฑิตยสถาน

ภาพ ๑-๔ ผู้รับมอบเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ประจำปี ๒๕๕๖

ภาพ ๕ นายกราชบัณฑิตยสถาน อุปนายกกราชบัณฑิตยสถาน คนที่ ๑ อุปนายก
ราชบัณฑิตยสถาน คนที่ ๒ เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน รองเลขาธิการ
ราชบัณฑิตยสถาน เลขานุการกรม ผู้อำนวยการกองวิชาการ ผู้อำนวยการ
ศูนย์บริการวิชาการ ถ่ายภาพร่วมกัน

ภาพ ๑ นายกราชบัณฑิตยสถาน อุปนายกราชบัณฑิตยสถาน คนที่ ๑ อุปนายกราชบัณฑิตยสถาน คนที่ ๒ เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน รองเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน ถ่ายภาพร่วมกับข้าราชการที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ประจำปี ๒๕๕๖

ภาพ ๒ นายกราชบัณฑิตยสถาน อุปนายกราชบัณฑิตยสถาน คนที่ ๑ อุปนายกราชบัณฑิตยสถาน คนที่ ๒ เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน รองเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน เลขาธิการกรม ผู้อำนวยการกองวิชาการ ผู้อำนวยการศูนย์บริการวิชาการ ถ่ายภาพร่วมกับข้าราชการจากสำนักงานเลขาธิการกรม กองธรรมศาสตร์และการเมือง กองวิทยาศาสตร์ กองศิลปกรรม

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สันตติ์ วิจารณ์สุนทร นายกราชบัณฑิตยสถาน เป็นประธาน
ในพิธีสงฆ์ เนื่องในโอกาสวันสถาปนาราชบัณฑิตยสถาน ครบ ๘๐ ปี วันจันทร์ที่ ๓๑
เดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๕๕๗ ณ โถงชั้น ๑ อาคารราชบัณฑิตยสถาน

ภาพ ๑ นายกราชบัณฑิตยสถาน เลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน รองเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน พร้อมราชบัณฑิต ภาควิชาสังคมศาสตร์ ประธานกรรมการ กรรมการวิชาการ และข้าราชการราชบัณฑิตยสถาน ร่วมฟังสวดพระพุทธรูป

ภาพ ๒-๓ ราชบัณฑิต ภาควิชาสังคมศาสตร์ ผู้เคยดำรงตำแหน่งเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน รองเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน กรรมการวิชาการ และข้าราชการราชบัณฑิตยสถาน ร่วมฟังสวดพระพุทธรูป

ภาพ ๑-๖ ราชบัณฑิต ภาคีสมาชิก ผู้เคยดำรงตำแหน่งเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน กรรมการวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้อำนวยการกองวิชาการ ของราชบัณฑิตยสถาน พร้อมข้าราชการและลูกจ้างของราชบัณฑิตยสถาน ร่วมฟังสวดพระพุทธรมณฑ์

๘๐ ปี ราชบัณฑิตยสถาน

ภาพ ๑ นายราชบัณฑิตยสถาน ถวายภัตตาหารเพลแด่พระภิกษุสงฆ์

ภาพ ๒ ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต พลตรี หม่อมราชวงศ์ ศุภวัณย์ เกษมศรี ประธานกรรมการวิชาการ และนายพงษ์ศักดิ์ ศิริวงษ์ รองเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน ถวายภัตตาหารเพลแด่พระภิกษุสงฆ์

ภาพ ๓-๔ รับน้ำพระพุทธรูปเพื่อความเป็นสิริมงคล

ภาพ ๕ กราบนมัสการลาพระภิกษุสงฆ์

การประชุมวิชาการเนื่องในโอกาสสถาปนาราชบัณฑิตยสถาน ครบ ๘๐ ปี
 เรื่อง “อาหารกับชีวิต : การจัดการอาหารตลอดโซ่อุปทานอย่างยั่งยืน”
 วันที่ ๑๔-๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ เวลา ๘.๓๐-๑๖.๐๐ น.
 ณ โรงแรมเซ็นทาราแกรนด์ (แอท เซ็นทรัลลาดพร้าว) กรุงเทพมหานคร

ภาพ ๑-๔ บรรยากาศของงาน บริเวณจุดลงทะเบียนและบูทนิทรรศการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอาหาร บริเวณด้านหน้าห้องประชุม

ภาพ ๑ พลอากาศเอก กำธน สินธวานนท์ องคมนตรีให้เกียรติเป็นประธานเปิดการประชุม

ภาพ ๒ ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สันตติ โจนธนทร นายกราชบัณฑิตยสถาน และผู้เข้าประชุมในวันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๗

ภาพ ๑ ศาสตราจารย์นายแพทย์เกรียงศักดิ์ สิริจันทร์ ผู้ทรงคุณวุฒิ คณะกรรมการอาหารแห่งชาติ แสดงปาฐกถาเรื่อง “จากนโยบายสู่การจัดการอาหารอย่างยั่งยืน” วันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๗

ภาพ ๒ ราชบัณฑิต ภาควิชาอักษรศาสตร์ ราชบัณฑิตยสถาน รองเลขาธิการราชบัณฑิตยสถาน เลขานุการกรม ผู้อำนวยการกองวิชาการ และผู้เข้าประชุม วันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๗

การเสวนาเรื่อง “ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชนในการจัดการอาหารไทยสู่สากล” ในภาคเช้าวันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ โดย นางสาวดาวัลย์ คำภา รองเลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นายอิสระ ว่องกุลกิจ ประธานกรรมการหอการค้าไทย และศาสตราจารย์ ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช ราชบัณฑิต สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง โดยมี ผศ. ดร.แก้วคำ ไกสรพงษ์ อาจารย์คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นผู้ดำเนินการเสวนา

นายกานต์ ตระกุลสุน บรรยายพิเศษเรื่อง “ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน
ในการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมไทย” ภาคบ่ายวันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๗

การเสวนาเรื่อง “บูรณาการข้อมูลค่า
อุตสาหกรรมอาหาร : จากต้นน้ำ กลางน้ำ
สู่ปลายน้ำ” ภาคบ่าย วันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ.
๒๕๕๗ โดย นายอภิชาติ จงสกุล อธิบดีกรม
พัฒนาที่ดิน นางดรุณี เอ็ดเวิร์ดส์ นายกสมาคม
วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทางอาหารแห่ง
ประเทศไทย และนายสลิล โตทับเที่ยง ประธาน
เจ้าหน้าที่บริหาร บริษัท กว้างไพศาล จำกัด
(มหาชน) โดยมี ศาสตราจารย์ ดร.ชยันต์ พิเชียรสุนทร
ราชบัณฑิต เป็นผู้ดำเนินการเสวนา

การเสวนาเรื่อง “อาหารศึกษากับวัฒนธรรมไทยสู่เชิงพาณิชย์” วันศุกร์ที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ โดย รองศาสตราจารย์ ดร.สิรี ชัยเสรี รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ นางสุนันทา วิวิธกุล เจ้าของธุรกิจร้านอาหารไทยในต่างประเทศ นายชุมพล แจ่มไพร เชฟกระทะเหล็กอาหารไทย และนายแพทย์ชนนัท ครุฑกุล มหาวิทยาลัยมหิดล โดยมี ศาสตราจารย์ ดร.รีณฤทัย สัจจพันธุ์ ภาควิชาศิลปกรรม สำนักศิลปกรรม เป็นผู้ดำเนินการเสวนา

ภาพ ๑ ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สันหัต วิจารณ์สุนทร นายกราชบัณฑิตยสถาน มอบของที่ระลึกแก่นายกานต์ ตระกูลฮุน ผู้บรรยายพิเศษ

ภาพ ๒-๓ ศาสตราจารย์ ดร.อุดม วโรตม์สิขิตต์ อุปนายกราชบัณฑิตยสถาน มอบของที่ระลึกแก่ผู้ร่วมเสวนา ผู้ทรงคุณวุฒิ

ภาพ ๑-๓ ศาสตราจารย์ ดร.อุดม วโรตม์สิขขัตติ์ อุปนายกราชบัณฑิตยสถาน มอบของที่ระลึกแก่ผู้ทรงคุณวุฒิที่ร่วมเสวนา

๘๐ ปี ราชบัณฑิตยสถาน

งานเลี้ยงอาหารค่ำเนื่องในโอกาสสถาปนาราชบัณฑิตยสถาน ครบ ๘๐ ปี

วันพฤหัสบดีที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๗

ณ ห้องวิภาวดีบอลรูม โรงแรมเซ็นทาราแกรนด์ แอท เซ็นทรัลลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สันทนต์ โจนสุนทร นายกราชบัณฑิตยสถาน เป็นประธานเปิดงานเลี้ยงอาหารค่ำ ซึ่งได้นำวิดิทัศน์ปาฐกถา เรื่อง “ก้าวต่อไปเศรษฐกิจไทย” โดยหม่อมราชวงศ์ปรีดิยาธร เทวกุล มานำเสนอด้วยประมาณ ๓๐ นาที

บรรยายภาพงานเลี้ยงอาหารค่ำ เนื่องในโอกาสสถาปนาราชบัณฑิตยสถานครบ ๘๐ ปี วันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๗

๘๐ ปี ราชบัณฑิตยสถาน

บรรยายกาตงานเลี้ยงอาหารค่ำ เนื่องในโอกาสสถาปนาราชบัณฑิตยสถานครบ
๘๐ ปี วันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๗

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สันตติ โรจนสุนทร นายกราชบัณฑิตยสถาน มอบโล่ที่ระลึกแก่ผู้แทนองค์กรและหน่วยงานที่สนับสนุนและร่วมมือในการจัดประชุม

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สันต์ วิจารณ์ทร นายกราชบัณฑิตยสถาน มอบโล่ที่ระลึก แก่ผู้แทนองค์กรและหน่วยงานที่สนับสนุนและร่วมมือในการจัดประชุม

ROYIN ราชบัณฑิตยสถาน

ราชบัณฑิตยสถาน จัดพิมพ์เป็นที่ระลึก
ในโอกาสคล้ายวันสถาปนาราชบัณฑิตยสถาน ครบ ๔๐ ปี
๓๑ มีนาคม ๒๕๕๗

ราชบัณฑิตยสถาน

สนามเสือป่า เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๐๐

โทร. ๐ ๒๓๕๖ ๐๕๖๖-๗๐ www.royin.go.th